INTERNATIONAL JOURNAL OF EURASIA SOCIAL SCIENCES

YEAR: 2025
VOLUME: 16
ISSUE: 61

www.rrpubs.com

Red & River PUBLICATIONS

OPEN ACCESS

ULUSLARARASI AVRASYA SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
e-ISSN: 2146-1961
2025 | Cilt: 16 - Sayı: 61

THE INTERNATIONAL JOURNAL OF EURASIA SOCIAL SCIENCES
e-ISSN: 2146-1961
2025 | Volume: 16 - Issue: 61

Baş Editör/Head Editor
Dr. Burhan BAŞOĞLU
Nevşehir Bektaş Veli Üniversitesi

Baş Editör Yardımcısı/Co-Head Editor
Dr. Oğuzhan GÜL
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Yazı İşleri Müdürü/Editorial Manager
Dr. Erkal ARSLANOĞLU
Sinop Üniversitesi

Genel Yayın Editörü/General Publication Editor
Dr. Gökhan ARIKAN
Harran Üniversitesi

Yabancı Dil Editörü/Foreign Language Editor
Mustafa Recep OKTAY
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Tasarım Editörü/Design Editor
Ali İhsan ÇEBİ
T.C. Millî Eğitim Bakanlığı

Editörler/Editors
Dr. Barış SARIAKÇALI
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Fatih KARAKAŞ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. Hamza KÜÇÜK
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. J. Spencer CLARK
Kansas State Üniversitesi

Dr. Liliana Elena BOSCAN
Bucharest Üniversitesi

Alan Editörleri/Field Editors

Sosyal Bilimler
Social Sciences

Dr. Kadir KARATEKİN
Kastamonu Üniversitesi

Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi
Computer Education and Instructional Technologies

Dr. Tamar LOMINADZE
Gürcü Teknik Üniversitesi

Türk Eğitimi
Turkish Education

Dr. Mustafa Sefa ÇAKIR
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Coğrafya Eğitimi
Geography Education

Dr. Osman ÇEPNİ
Karabük Üniversitesi

Bilim Eğitimi
Science Education

Dr. Süleyman AYDIN
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Güzel Sanatlar
Fine Arts

Dr. Mine CAN
Kocaeli Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler
Economics and Administrative Sciences

Dr. Aslan AYDOĞDU
Sivas Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri
Physical Education and Sport Sciences

Dr. Cansel ARSLANOĞLU
Sinop Üniversitesi

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
Guidance and Psychological Counseling

Dr. Hakan SARIÇAM
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Müfredat ve Öğretim
Curriculum and Instruction

Dr. Ali Çağatay KILINÇ
Karabük Üniversitesi

Sayısallaştırma ve Değerlendirme
Quantification and Consideration

Dr. Sami PEKTAŞ
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi

Tarih Eğitimi
History Education

Dr. Mevlüt DEDE
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Müzik
Music

Dr. Mehmet Serkan UMUZDAŞ
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Okul Öncesi Eğitim
Preschool Education

Dr. Özlem BAL
Hitit Üniversitesi

Hukuk
Law

Dr. Latif TİLE
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Dr. Aftab Kamal PASHA - *Jawaharlal Nehru Üniversitesi | Yeni Delhi-Hindistan.*

Dr. Arshi KHAN - *Aligarh Muslim Üniversitesi | Aligarh- Hindistan.*

Dr. Benito PERRI - *PsyD Touro Üniversite Eğitim Enstitüsü | ABD.*

Dr. Bülent ÇUKUROVA - *Dokuz Eylül Üniversitesi | Türkiye.*

Dr. Geza DAVID - *Elte Üniversitesi | Budapeşte-Macaristan.*

Dr. Hasan BAHAR - *Selçuk Üniversitesi | Türkiye.*

Dr. Hilmi DEMİRKAYA - *Akdeniz Üniversitesi | Türkiye.*

Dr. Ivanovska OLENA - *Kiev Taras Sevcenko Üniversitesi | Ukrayna.*

Dr. Kapanitsya LUBOV - *Kiev Taras Sevcenko Üniversitesi | Ukrayna.*

Dr. Lindita XHANARI LATIFI - *Tiran Üniversitesi | Arnavutluk.*

Dr. Musa QASIMLI - *Azerbaycan Ulusal Bilim Akademisi | Azerbeycan.*

Dr. Segeda SERGEY - *Ukrainian Academy of Sciences | Ukrayna.*

Dr. Servet EKMEKÇİ - *Adıyaman Üniversitesi | Türkiye.*

Dr. Todor Ioana CRISTINA - *Alba Iulia Üniversitesi | Romanya.*

Dr. Toğrul HALILOV - *Nahçivan Science Academy | Azerbeycan.*

Dr. Tudora ARNAUT - *Kiev National Taras Shevchenko Üniversitesi | Ukrayna.*

İNDEKSLER / INDEXING

TR Dizin		EBSCO	
Electronic Journals Library		WorldCat Discovery Service	
Bielefeld Academic Search Engine (BASE)		Directory of Open Access Scholarly Resources	

Yayın Periyodu ve Türü/Publication Type and Periods
IJOESS yılda dört kez (Mart, Haziran, Eylül, Aralık) yayımlanmaktadır.
Published four times a year (March, June, September, December).

Yazışma Adresi/Corresponding Address
Kazımkarabekir Mahallesi, Sembol Sokak, No:3
İlkadım/Samsun, Türkiye, 55070.

Derand Residence, Tirana, Prishtina Kosovo,10000,

e-mail: ijoess@rrpubs.com
e-mail: publisher@rrpubs.com
e-mail: avrasyadergisi@gmail.com

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makalesi/Research Article

1312-1354 **Sena Çetintürk Kırdök- Şehide Kelek- Pınar Özdemir Yılmaz**

Mutsuz bir ailede büyümek seni korkutmasın: Döngüyü kıranlar
Don't be afraid of growing up in an unhappy family: Breaking the cycle

1355-1372 **Müjde Atıcı**

Kriz sonrası yeniden güçlenme: Pilates egzersizlerin depremzedelerin iyileşmesindeki rolü
Post-crisis recovery: The role of pilates exercises in the recovery of earthquake victims

1373-1390 **Nazlı Akbaş- Yarenkür Alkan- Abuzer Kızıl**

Euromos topluluğunun paleoantropolojik analizi
Palaeoanthropological analysis of the Euromos community

1391-1418 **Muhammed Kadir Duman- Fatümetül Zehra Güldaş**

Narsisistik kişilik özellikleri, dini tutumlar ve bilişsel esneklik arasındaki ilişki
The relationship between narcissistic personality traits, religious attitudes, and cognitive flexibility

1419-1441 **Onur Oktaysoy- Ethem Topçuoğlu- Yaşar Şahin**

Dijital liderliğin iş tatminine etkisinde işkolikliğin aracı etkisi
The mediating effect of workaholism on the effect of digital leadership on job satisfaction

1442-1472 **Uğur Doğan**

Âşıklık geleneğinin günümüz temsilcilerinden Bayburtlu Âşık Süphânî
Âşık Süphânî from Bayburt, one of today's representatives of the minstrelsely tradition

1473-1497 **Hüseyin Ergun**

Tarımsal emtia yönetiminde dijital dönüşümün bibliyometrik analizi
The bibliometric analysis of digital transformation in agricultural commodity management

1498-1519 **Adem Uzun**

Sosyal Bilgiler Öğretmeni Özyeterlilik Ölçeği: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması
Social Studies Teacher Self-Efficacy Scale: A Scale Adaptation Study

1520-1535 **Faik Orhun Tapşın**

Bireysel ve takım sporlarında antrenörlük yapan bireylerin işkoliklik düzeyleri ile iş tatmin düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi
Investigation of the relationship between workaholism levels and job satisfaction levels of individual and team sports coaches

1536-1555 **Muhammed Akif Yenikaya**

Sağlıkta dijital dönüşüm: Yapay sinir ağı tabanlı bir tahmin modeli
Digital transformation in health: An artificial neural network-based prediction model

1556-1576 **Engin Vural- Tuba Fatma Karadağ**

Spor yapan ve yapmayan otizmli çocukların problem davranışlarının ebeveyn gözünden incelenmesi
The examination of problem behaviors of autistic children who do sports and those who do not from the perspective of parents

1577-1606 **İrfan Yiğit**

Ney enstrümanında başpâre, yapımı ve imalat teknikleri
Bashpare and manufacturing techniques in Ney instrument

1607-1622 **Mehmet Erkol- Ayyüce İslamoğlu- Mehmet Tamer Kaya**

Ortaokul öğrencilerinin fen bilimleri dersine ve deneylerine yönelik tutumlarının incelenmesi
Secondary school students' science attitudes towards the course and experiments review

1623-1641 **Cemalettin Levent- Ahmet Usanmaz**

Sosyal dışlanmayı yoksulluk, istihdam ve işsizlik üzerinden okumak: Seçilmiş AB üyesi ülkeler üzerine bir araştırma
Reading social exclusion through poverty, employment and unemployment: A research on selected EU member countries

1642-1658 **Gökhan Boduroğlu**

Sosyal hizmet uygulamalarında müracaatçıyla kurulan mesleki ilişkilerde etik ilkelerin rolü ve önemi
The role and importance of ethical principles in professional relationships with clients in social work practice

1659-1675 **Uğur İnce- Fatih Harun Turhan**

Dijitalleşmenin fitness sektöründe getirdiği yenilikler ve bu yeniliklere işletmecilerin bakış açısı
The innovations brought by digitalization in the fitness sector and business owners perspectives on these innovations

1676-1704 **Büşra Üzehan**

21. Kıbrıs sorununda alternatif yol haritaları: KKTC'de federalizm tartışmaları (1990–2020)
Exploring alternative pathways in the Cyprus dispute: Federalism debates in the Turkish Republic of Northern Cyprus (1990-2020)

1705-1720 **Şerife Deniz Kolat- Gül Nazik Ünver**

Ekonomik büyümenin siber güvenlik üzerine etkisi: ICT gelişim endeksinden kanıtlar
The impact of economic growth on cybersecurity: Evidence from ICT development index

1721-1751 **Özge Kaya- Nurten Ulusay- Nazife Kaya**

Kapadokya'da turizm algısı: Ekonomik, sosyokültürel ve çevresel etkilerin duygu analizi ve tematik incelemesi
Tourism perception of cappadocia: Sentiment analysis and thematic review of economic, socio-cultural and environmental impacts

1752-1766 **Servet Özoruç- Oğuzhan Günbaz- Servet Reyhan**

Köy okulunda öğrenim gören öğrencilerden egzersiz yapan ve yapmayan öğrencilerin özgüven ve motorik özelliklerinin incelenmesi
Investigation of self-confidence and motoric characteristics of students who do and do not exercise in a village school

1767-1782 **Oğuzhan Çalı**

Sporcuların duygusal zekâ ve yakut-ahlaki zekâ özelliklerinin incelenmesi
Investigation of emotional intelligence and yakut-moral intelligence characteristics of athletes

1783-1795 **Pınar Gürol**

Palyatif evde sağlık hizmetlerinin optimize edilmesi: Duygusal yük ve hasta-bakıcı tercihleriyle yönlendirme ve zamanlama modeli
Optimizing palliative home healthcare: A routing and scheduling model with emotional burden and patient-caregiver preferences

1796-1809 **Senem Acay Sözbir**

Müzik öğretmen adaylarının okul öncesi müzik eğitimi ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi
Determining the opinions of prospective music teachers regarding preschool music education

1810-1832 **Mehmet Derelioğlu- Seda Sabah**

Futbol taraftarlarının fanatiklik, kindarlık ve intikam düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi
An investigation of the relationship between football fans' fanaticism, spitefulness, and revenge levels

1833-1844 **Canan Sayın Temur- Ahmet Dinç- Yaşar Köroğlu- Metin Karakılıç**

Beden eğitimi öğretmenlerinde dijital bağımlılık ve kriz yönetimi becerileri arasındaki ilişki
Relationship between digital addiction and crisis management skills: A study on physical education teachers

1845-1862 **Tayfun Kara**

Spor yöneticiliği politikaları ve psikososyal uyum: Rekreasyonel sporun sosyal sermaye inşasındaki rolü
Sports management policies and psychosocial adaptation: The role of recreational sport in the construction of social capital

1863-1888 **Aysel Güney Türkeç**

Öğretmen adaylarının tasarım odaklı düşünme becerileri ile dijital materyal tasarım yeterlilikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi
An investigation of the relationship between preservice teachers' design thinking skills and their digital material design competencies

1889-1907 **Burak Kural**

Spor bilimleri öğrencilerinde yeme davranışlarının belirleyicileri: Kronotip, cinsiyet ve fiziksel aktivite düzeyi
Determinants of eating behaviors in sports science students: Chronotype, gender and physical activity level

Derleme /Review

1908-1934 **Alican Bayram**

Metaleisure kavramının ortaya çıkışı: Sanal gerçeklik ve boş zaman araştırmalarının bibliyometrik analizi
Emergence of metaleisure: A bibliometric analysis of virtual reality and leisure research

1935-1964 **Emrah Yıldırımçakar- İrem Sinem Çam**

BRICS'ın genişleme süreci ve Türkiye'nin olası BRICS üyeliğinin analizi
The expansion process of BRICS and an analysis of Türkiye's possible membership in BRICS

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1312-1354
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Mutsuz bir ailede büyümek seni korkutmasın: Döngüyü kıranlar

Sena ÇETİNTÜRK KIRDÖK[1], Şehide KELEK[1], Pınar ÖZDEMİR YILMAZ[1]

[1]Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Düzce, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.1641
Gönderi Tarihi/ *Received:*	Kabul Tarih/ *Accepted:*	Online Yayın Tarihi/ *Published*:
17.03.2025	31.07.2025	15.09.2025

Öz

Evlilik, bireylerin yaşamındaki en önemli ilişkisel deneyimlerden biridir. Bu araştırma, ebeveynlerinin evliliklerini mutsuz, kendi evliliklerini ise mutlu olarak tanımlayan kadınların, mutlu ve mutsuz evliliğe dair algılarını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu iki evlilik arasında hangi alanlarda farklılık yaşandığı ve bu dönüşümün hangi ilişkisel dinamikler aracılığıyla gerçekleştiği çalışmanın odak noktalarındandır. Mutsuz bir ebeveyn evliliğinin gölgesinden çıkıp mutlu bir ilişki kurabilen kadınların bu dönüşümü nasıl gerçekleştirdiklerini anlamanın literatüre yeni bir bakış açısı kazandıracağı düşünülmektedir. Nitel araştırma yaklaşımlarından yorumlayıcı fenomenolojik desenle yürütülen çalışmada, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Katılımcılar, kendi evliliklerini mutlu, ebeveyn evliliklerini ise mutsuz olarak tanımlayan, 24-42 yaş aralığında 20 evli kadından oluşmaktadır. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmış; içerik analizi MAXQDA 20 yazılımıyla gerçekleştirilmiştir. Analizler sonucunda üç ana tema belirlenmiştir: "mutsuz anne-baba ilişkisi", "mutlu çift ilişkisi" ve "mutlu yuva inşası". İlk iki tema, "ilişki ve yakınlık alanı: bağlanma" ile "özerklik/güç ve sınır alanı: kimlik" kategorilerini içermektedir. Üçüncü olan "mutlu yuva inşası" teması ise altı kategoriyle yapılandırılmıştır: "öz farkındalık: aktarımı fark etmek ve değişmek", "kadının bireysel dönüşümü: anneden farklılaşmak", "ilişkiyi öncelemek ve ilişki için çabalamak", "eşlerin birbirini tanıması ve farklılıkları kabullenmesi", "eş faktörü: babadan farklı bir eşin olması" ve "manevi yaşamın evliliğe katkısı". Bulgular, ilgili literatür ışığında tartışılmış ve çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ebeveynler arası ilişki, mutlu evlilik, mutsuz evlilik, mutlu yuva inşası, nitel araştırma

Don't be afraid of growing up in an unhappy family: Breaking the cycle

Abstract

Marriage is one of the most significant relational experiences in an individual's life. This study aims to examine the perceptions of women who define their parents' marriage as unhappy but consider their own marriages as happy, with respect to both happy and unhappy marital experiences. The research focuses on the dimensions in which differences emerge between the two marriages and the relational dynamics that facilitate this transformation. It is believed that understanding how women manage to build a fulfilling relationship despite being raised in the shadow of an unhappy parental marriage will provide a novel perspective to the literature. The research was conducted using a qualitative approach, specifically within an interpretative phenomenological design. Criterion sampling, a purposive sampling method, was employed. The participants consisted of 20 married women, aged between 24 and 42, who defined their own marriages as happy and their parental marriages as unhappy. Data were collected through semi-structured interviews and analyzed using content analysis with MAXQDA 20 software. Three main themes were identified in the analysis: "unhappy parental relationship," "happy couple relationship," and "building a happy home." The first two themes encompass the categories of "the domain of intimacy and connection: attachment" and "the domain of autonomy/power and boundaries: identity." The third theme, "building a happy home," was structured under six categories: "self-awareness: recognizing intergenerational transmission and initiating change," "the woman's individual transformation: differentiating from the mother," "prioritizing the relationship and investing in it," "mutual recognition and acceptance of differences between spouses," "the spouse factor: having a partner unlike the father," and "the role of spirituality in marital satisfaction." Findings were discussed in light of the relevant literature, and several suggestions were presented.

Keywords: *Interparental relationship, happy marriage, unhappy marriage, building a happy home, qualitative research*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Şehide KELEK, **E-posta/ e-mail:** sehidekelek@duzce.edu.tr

GİRİŞ

Evlilik, güçlü bir ilişki bağı kurabilen, sağlıklı iletişim sürdürebilen, düşünce ve duygularını karşılıklı olarak açıkça paylaşabilen, sorumluluk bilinci taşıyan, gerektiğinde birbirine destek olabilen ve karşılaşılan sorunları birlikte çözme becerisi gösteren bireyler tarafından oluşturulan bütüncül bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Yıldız & Büyükşahin Çevik, 2016). Evlilik doyumu, bireylerin eş ilişkisi içerisindeki tatmin ve mutluluk düzeyini ifade eder (Nichols, 2005: s.35-36). Karmaşık bir yapıya sahip olmasına rağmen, ampirik ve teorik araştırmalar, çiftler arası iletişimin bu doyum üzerinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. 1980'li yıllardan itibaren yürütülen çalışmaların büyük çoğunluğunun evlilik doyumunu etkileyen unsurları belirlemeye odaklandığı görülmektedir. Bu bağlamda; eşler arası uyumsuzluklar ve nedenleri, iletişim becerileri, kişilik özellikleri, rol beklentileri, problem ve çatışma çözme yeterlilikleri, özsaygı, depresyon, fiziksel şiddet, sağlıklı ve sağlıksız evlilik dinamikleri, duyguların ifade biçimi ile aşk ve sevgi modelleri en sık incelenen başlıklar arasında yer almaktadır (Bradbury & Fincham, 2000; Chapin ve ark., 2001).

Literatürdeki araştırma bulguları, eşlerin birbirini kabul etme, takdir ve onaylama davranışlarının yanı sıra, ortak bir uzlaşı geliştirebilmelerinin evlilik doyumunu artıran temel faktörler olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan, eleştirel tutumlar, suçlayıcı söylemler ve baskı gibi olumsuz etkileşimlerin ise doyumu önemli ölçüde azalttığı saptanmıştır (Feeney, 2002). Kocadere (1995), iyi ve kötü evlilik özelliklerini incelediği çalışmasında, mutlu evliliklerde bireylerin köken ailelerinde de sağlıklı bir evlilik modeliyle karşılaştıklarını, eşlerin birbirine baskı kurmaksızın hareket ettiklerini ve karar süreçlerini ortaklaşa yürüttüklerini ortaya koymuştur. Bu çiftlerin boş zamanlarını birlikte değerlendirdikleri, kriz anlarında iletişim yoluyla çözüm aradıkları ve evlilik sorumluluğunu eşit şekilde paylaştıkları belirlenmiştir. Öte yandan, mutsuz evliliklerde köken ailede de benzer şekilde olumsuz bir evlilik örüntüsünün bulunduğu; hane içinde karar alma sürecinin genellikle tek bir eşe ait olduğu, boş zamanların birlikte geçirilmediği ve cinsel sorunların daha sık yaşandığı saptanmıştır. Ayrıca, sorumluluğun çoğunlukla tek tarafa yüklendiği, sevgi ve güven düzeyinin düşük olduğu, evlilik dışı ilişkilere daha sık rastlandığı, fiziksel şiddetin yaygın olduğu ve çatışma anlarında suçlama, hakaret ve eleştirinin belirgin bir şekilde öne çıktığı gözlemlenmiştir.

Evliliğin niteliğini belirleyen çok sayıda kişisel ve bağlamsal unsur arasında, bireyin köken ailesinin evlilik üzerindeki etkisi en belirgin faktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Birey, yetiştiği aile ortamında ebeveynlerini rol model olarak almakta; anne-babasından

©IJOESS

gözlemlediği davranış örüntülerini içselleştirerek, yaşamının ilerleyen dönemlerinde bu otomatik kalıpları yeniden sergilemektedir (Conger ve ark., 2000). Aile içi iletişim biçimleri, çatışma çözme stratejileri ve sınırların nasıl kurulduğuna ilişkin deneyimler, bireyin zihinsel ve duygusal dünyasında iz bırakmakta; yetişkinlik döneminde kurduğu yakın ilişkilerde bu deneyimlerin yansımaları gözlemlenebilmektedir. Kök ailede öğrenilen ilişki modelleri, bireyin evlilik yaşantısına aktarılmakta ve böylece geçmişte içselleştirilen ilişkisel dinamikler çekirdek aile içinde yeniden üretilebilmektedir. Nitekim eşlerin köken aile deneyimlerinin, evlilik uyumları ve niteliği üzerinde anlamlı etkiler yarattığı çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur (Hardy ve ark., 2015; Monk ve ark., 2020).

Bireyin kendi evlilik ilişkisi veya romantik ilişkisi üzerinde; kök aile deneyimleri ve kök ailesindeki ebeveynlerin evliliğine dair gözlemlerinin belirleyici bir rol oynadığını ortaya koyan birçok araştırma bulunmaktadır (Conger ve ark., 2000; Amato & Booth, 2001; Cui & Fincham, 2010; Alder ve ark., 2018; Sağkal & Özdemir, 2019; Zagefka ve ark., 2021; Zhou, 2025). Bu araştırmalarda kök ailesinde ebeveynlerinin mutsuz evliliğine şahit olan kişilerin kendisinin de evlilik ilişkisinde mutsuz olduğu; aynı bağlamda ebeveynlerinin mutlu evliliklerine şahit olmuş kişilerin kendi evliliklerinde mutlu bir çift ilişkisi inşa ettikleri görülmektedir. Kök aile dinamikleri, özellikle ebeveynler arasındaki ilişki, çocukların evlilik anlayışını ve ilişki kurma biçimlerini şekillendiren kritik bir faktördür. Bireyin anne ve babasının evliliğini mutlu ve başarılı olarak algılaması, kendi evlilik doyumu ve mutluluğu üzerinde doğrudan etkili olmaktadır (Sporakowski, 1995). Öte yandan bu araştırma, ebeveynlerinin evlilikleri mutsuz olmasına rağmen kendi evliliklerinde mutluluğu yakalayabilen çiftlerin varlığına ve bu durumu mümkün kılan faktörlere odaklanmaktadır.

Mevcut literatürde ebeveynlerinin mutsuz evliliğine tanıklık eden bireylerin, kendi mutlu evliliklerini nasıl inşa edebildiklerine dair kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Ebeveynlerin evlilik niteliği ve çatışmalarının nesiller arası aktarımı çeşitli şekillerde ortaya konmuş olsa da bazı bireylerin bu döngüyü nasıl ve neden kırabildiği önemli bir araştırma sorusu olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, çatışma dinamiklerinin nesiller arası aktarımının bu bireylerde neden açığa çıkmadığı veya hangi koruyucu faktörler sayesinde bu olumsuz mirasın aşılabildiği sorusu literatürde önemli bir boşluk olarak dikkat çekmektedir. Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurarak, bireylerin aile geçmişlerinden bağımsız olarak sağlıklı ve tatmin edici evlilikler sürdürebilmelerini sağlayan mekanizmaları anlamayı amaçlamaktadır. Evlilik ilişkisi, çok boyutlu bir olgu olup farklı perspektiflerden incelenmektedir. İlişki niteliği ve kalitesi bağlamında çeşitli kavramsallaştırmalar geliştirilmiş ve farklı değerlendirme

kriterleri ortaya konmuştur. Çift terapisine ilişkin kuramsal yaklaşımlar, evlilik ilişkilerini farklı düzlemlerde ele alarak ilişkinin yapısını ve işleyişini açıklamaya çalışmaktadır. Bu yaklaşımlardan bazıları, bireylerin geçmiş yaşantılarından ve bilinçdışı dinamiklerden yola çıkarak partner seçimlerini ve ilişkideki çatışma döngülerini anlamaya çalışır. Örneğin, İmago Çift Terapisi, bireylerin çocukluk döneminde karşılanmamış duygusal ihtiyaçlarının yetişkinlikte partner ilişkilerine nasıl yansıdığını açıklayarak, çiftlerin bu ihtiyaçları birbirlerinde tanıma ve onarma sürecini destekler (Hendrix & Hunt, 2019). Benzer biçimde, Psikodinamik Aile Terapisi de bireylerin içsel çatışmalarının ve aktarım süreçlerinin evlilik ilişkilerine etkisini vurgular (Gladding, 2020). Öte yandan, Bilişsel Davranışçı Yaklaşım, evlilik ilişkilerini bireylerin düşünce sistemleri, inanç yapıları ve davranış örüntüleri üzerinden açıklamaya çalışarak problem çözme, iletişim ve yeniden yapılandırma tekniklerine odaklanır. Yapısal Aile Terapisi ise aile sisteminin hiyerarşik ve işlevsel yapısını temel alarak, çiftin ilişkisini aile içi roller, sınırlar ve alt sistemler bağlamında analiz eder (Gladding, 2020). Gottman Çift Terapisi ise ilişkiyi güçlendirmek amacıyla duygusal bağ, sağlıklı iletişim ve çatışma çözme becerileri üzerine odaklanır (Gottman & Gottman, 2015, s. 132). Tüm bu yaklaşımlar, evlilik dinamiklerinin farklı boyutlarına vurgu yaparak çiftlerin ilişkisel işleyişine dair kapsamlı bir anlayış geliştirilmesine katkı sunmaktadır.

Bu araştırma ise evlilik ilişkisini incelerken daha çok Duygu Odaklı Çift Terapisi'nin (DOÇT) perspektifinden incelemeyi hedef almıştır. DOÇT'de, duygular kişilerin temel ihtiyaçları konusunda önemli mesajlar içermektedir (Zwack & Greenberg, 2020: s.255). İlişkiler bağlamında bireylerin "bağlanma" ve "kimlik" olmak üzere iki temel ihtiyacına odaklanmaktadır (Greenberg & Goldman, 2008: s.85). Evlilik ilişkisi, yakınlık ve kimlik alanıyla ilgili duyguların sürekli değişen bir biçimde deneyimlenip ifade edildiği dinamik bir süreçtir (Greenberg & Johnson, 1988: s.13). DOÇT'a göre, sağlıklı ilişkilerin inşa edilmesinde "güvenli bağlanma" çok temel bir noktadadır. Bu bağ, çiftlerin duygularını düzenleme, analiz etme, problemleri çözme, farklılıkları kabul etme ve birbiri ile açık iletişim kurma yeteneklerini en iyi şekilde sergileyebilecekleri bir güven ortamı oluşturur (Johnson, 2015: s.106). Greenberg (2015: s.12-14), insanların sevdikleriyle yakın olduğunda iyi hissettiğini ve insanların hayatta kendisini güvende hissedebilmek için başkalarına ihtiyaç duyduklarını ifade etmiştir. Bu bağlamda, duygusal olarak tatmin edici bir çift ilişkisi kurmak ve sürdürmek, insan yaşamında kilit bir öneme sahiptir. Bireyin başkaları ile güvenli bir duygusal bağ inşa edilebilmesi, olumlu ve güçlü bir benlik duygusu oluşturmasında temel oluşturur. Bu duygusal bağ, esnekliği ve uyum kabiliyetini arttırmak ile birlikte, kişilerarası ilişkilerdeki yaşanan strese halinde

©IJOESS

dayanıklılığı arttırır, böylece kişinin ihtiyaçlarını sağlıklı bir iletişim tarzı ile ifade edilmesine olanak tanır. Diğer yandan, güvensiz bağlanma ve ayrılık anksiyetesi çiftlerin ilişkisinde sağlıksız ve yıkıcı tavırların oluşmasına neden olabilmektedir (Johnson, 2015: s. 108). Çift ilişkilerinde, Greenberg ve Goldman (2008: s. 85), sağlıklı bir bağlanma kavramının yanında, partnerlerin birbirlerini tanıması ve onaylaması ile oluşturulan "kimlik ihtiyacı"nın da çok önemli bir ilişkisel ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir. Bu ihtiyaç kişilerarası ilişkilerde önemli olan öz tutarlılık, özsaygı ve otorite gibi ihtiyaçlar olarak tanımlanmaktadır. Çiftlerin birbirlerinin düşünce ve duygularını fark etme ve onaylama ile oluşacak bir tatmin ve memnuniyet duygusu vardır. Bunun aksine, ilişki içerisinde kendilerinin görülmediğini, geçersiz kılındığını veya kimliklerine zarar veren bir şekilde tanımlandığını hissetmek kişilerde incinme, hayal kırıklığı ve utanç duygularının oluşmasına yol açar bu da çiftler arasındaki ilişkinin sağlıksız ve mutsuz olmasına yol açmaktadır (Woldarsky-Meneses, 2017; Woldarsky-Meneses & McKinnon 2019: s. 280-281).

Sunulan literatür ve bilgiler doğrultusunda, bu araştırmanın temel amacı; kendi evliliklerini mutlu, ebeveynlerinin evliliğini ise mutsuz olarak algılayan kadınların, mutlu ve mutsuz evlilik olgularına ilişkin algılarını ortaya koymak, her iki evlilik biçimi açısından evliliğin hangi alanlarında değişim yaşandığını ve bu değişimi mümkün kılan etkenleri incelemektir. Mutsuz bir ebeveyn ilişkisinin gölgesinden çıkarak kendi evliliklerinde tatmin edici bir birliktelik kurabilen kadınların, geçmişten gelen ilişki örüntüsünü nasıl dönüştürdükleri ve bu değişimi hangi yollarla gerçekleştirdikleri bu çalışmada keşfedilmeye değer bir konu olarak ele alınmıştır. Bu doğrultuda yürütülen araştırmanın, söz konusu alana yeni bir perspektif kazandıracağı ve ilgili literatüre özgün katkılar sunacağı düşünülmektedir. Araştırmanın genel amacı çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Mutlu ve mutsuz evlilik ne anlama gelmektedir?
2. Kendi evlilikleri ile ebeveynlerinin evlilikleri arasında evliliğin hangi alanlarında değişim bulunmaktadır?
3. Bu değişimin sağlayıcıları nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma deseni

Nitel bir araştırma olarak tasarlanan bu araştırmada, anne baba evliliğini mutsuz, kendi evliliklerini mutlu olarak tanımlayan kadınların, mutlu ve mutsuz evlilik olgusuna ilişkin algılarını ortaya çıkarmak ve her iki evlilik arasında algılanan farklılık ve nedenlerine yönelik ayrıntılı incelemeler yapmak amacıyla yorumlayıcı fenomenolojik araştırma (YFA) deseni

tercih edilmiştir. Smith ve arkadaşları (2009), "belirli bir deneyimi paylaşan insanlar için, belirli bir bağlamda kişisel anlam ve anlamlandırma üzerine odaklanan" (s. 45) çalışmalar için YFA'yı önermektedir. Araştırmacıların amacı, bu desen ile edinmiş oldukları tecrübe ve birikimleri önemli bir kaynak olarak kullanıp, katılımcıların ilgili olgulara yönelik deneyimlerini ve bu deneyimlere eşlik eden faktörleri derinlemesine algılamak ve tanımlamaktır.

Çalışma grubu

Katılımcı seçimi, amaçlı bir örnekleme yöntemi olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Belirlenen bu ölçüt kriterlerinden biri, katılımcıların kendi evliliklerini mutlu ve anne-baba evliliğini mutsuz olarak tanımlayan bireyler olmalarıdır. Uygun katılımcılara ulaşmak için hazırlanan Google formda, evlilik uyum ölçeği ve hem kendi hem anne baba evliliklerinin mutluluk düzeyini değerlendirdikleri sorular içeren bir anket bulunmaktadır. Google Form aracılığıyla ulaşılan katılımcılar, Evlilik Uyumu Ölçeğini ve hem kendi hem anne-baba evliliklerinin mutluluk düzeylerini değerlendirdikleri sorular içeren bir anketi doldurmuşlardır. Bu form aracılığıyla Ekim-Aralık 2023 tarihleri aralığında toplam 31 kişiye ulaşılmıştır. Evlilik Uyum Ölçeğinde, uyumlu ve uyumsuz evli kişilerin ayırt edilmesini sağlayan puan değeri 43,5 olarak belirlenmiştir (Tutarel-Kışlak, 1999). Buna bağlı olarak bu çalışmada kendi evlilikleri için evlilik uyum ölçeğinden 43,5 üstü puan bireyler araştırmaya dahil edilmiştir. Ayrıca diğer ölçüt olarak anket sorularında 1-10 arasında puanlandırdıkları evlilik mutluluğu için (1= bütünüyle mutsuz, 10= tamamıyla mutlu), kendi evliliklerini 5 ten yukarı, anne baba evliliğini 5 ten aşağı olarak puanlayan katılımcılar araştırmaya dahil edilmiştir.

Katılımcı seçiminde dikkate alınan bir diğer önemli kriter, katılımcıların kadın olmasıdır. Araştırmalar, ebeveyn çatışmalarının erkek çocuklarda daha çok dışsallaştırma, kız çocuklarda ise içselleştirme problemlerine yol açtığını göstermektedir (Davies & Lindsay, 2001). Ayrıca, erkek çocukların bu çatışmaları kişisel bir tehdit olarak algılama eğiliminde olduğu, kız çocukların ise aile bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak değerlendirdiği bulunmuştur (Harold ve ark., 2016). Erkek ve kız çocukları arasındaki farklılıklar, farklı gelişim dönemlerinde de belirgindir (Davies & Lindsay, 2004). Cinsiyetin ebeveyn çatışmalarına verilen tepkiler üzerinde belirleyici olduğunu ortaya koyan bu bulgular doğrultusunda, bu çalışmada yalnızca kadınların ebeveynler arası ilişkilerden nasıl etkilendikleri ve bu deneyimlerin kendi evlilikleri ile aile uyumlarına nasıl yansıdığı incelenmesi kararlaştırılmıştır. Araştırma, gönüllü olarak katılan 20 evli kadınla görüşmeler yapılarak yürütülmüştür. Katılımcılarla yapılan görüşme kayıtları güvenli bir ortamda saklanmış ve araştırmacılar tarafından deşifre edildikten sonra

gizlilik ve etik ilkeler doğrultusunda imha edilmiştir. Katılımcılar veri koruma süreci hakkında bilgilendirilmiştir. Görüşme bulguların araştırmada paylaşılması konusunda katılımcılardan onay alınmıştır. Katılımcılar, verilerin yalnızca araştırmacılar tarafından inceleneceğini, gerektiği koşulda üçüncü kişilerle veri paylaşımının ise katılımcıların rızası olmadan yapılmayacağı konusunda bilgilendirilmiştir. Katılımcılara yönelik demografik bilgiler Tablo 1'de detaylı bir şekilde sunulmuştur. Gizlilik ve etik ilkelere uygun olarak, her bir katılımcının kimlikleri gizli tutulmuş ve katılımcılara belirli rumuzlar (çiçek isimleri) verilerek alıntılar ve katılımcı bilgileri sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların demografik bilgileri

İsim	Yaş	Evlilik Süresi	Çocuk Sayısı	Eğitim Düzeyi	Eş Eğitim Düzeyi	Anne Eğitim Düzeyi	Baba Eğitim Düzeyi	Kendi Evlilik Doyumu Puanı	Ebeveyn Evlilik Doyumu Puanı	Görüşme Süresi
Orkide	30	5 yıl	1	Lisans	Lisans	İlkokul	Lise	8	1	24 dk
Gül	26	5 yıl	2	Lisans	Lisans	İlkokul	İlkokul	7	2	26 dk
Lale	26	1,5 yıl	-	Lisans	Lise	İlkokul	İlkokul	10	4	25 dk
Zambak	32	10 yıl	2	Lisans	Lisans	İlkokul	İlkokul	8	3	24 dk
Menekşe	40	16 yıl	2	Lisans	Lisans	İlkokul	Lise	10	2*	45 dk
Yasemin	34	11 yıl	-	Ön lisans	Yüksek Lisans	İlkokul	İlkokul	10	3	57 dk
Sümbül	32	10 yıl	3	Lisans	Lise	İlkokul	Ön lisans	8,5	1*	39 dk
Papatya	33	9 yıl	2	Lise	Lisans	Okur-yazar	İlkokul	9	2	48 dk
Leylak	25	3 yıl	-	Ön lisans	Ön lisans	Okur-yazar değil	İlkokul	8	2	26 dk
Begonya	37	4 yıl	1	Lisans	Lise	İlkokul	İlkokul	8	4	48 dk
Kardelen	33	11 yıl	2	Ön lisans	Lise	İlkokul	İlkokul	9	3	56 dk
Sardunya	24	1,5 yıl	1	Lisans	Lise	İlkokul	İlkokul	8	1*	26 dk
Lavanta	35	9 yıl	5	Lise	Lise	İlkokul	Ortaokul	10	4	73 dk
Akasya	31	8 yıl	2	Lisans	Doktora	İlkokul	Doktora	10	3	48 dk
Defne	34	12 yıl	2	Yüksek Lisans	Yüksek Lisans	Lisans	Lisans	10	3	41 dk
Karanfil	42	6 yıl	3	Ön lisans	Lise	Okur-yazar	Ortaokul	9	2	42 dk
Nergis	33	8 yıl	2	Lisans	Lisans	İlkokul	İlkokul	8	4	66 dk
Açelya	32	9 yıl	1	Lisans	Doktora	İlkokul	Lise	9	3	32 dk
Fesleğen	30	8 yıl	1	Yüksek Lisans	Lisans	Lisans	Lisans	8	4	50 dk
Nilüfer	35	12 yıl	3	İlkokul	Yüksek Lisans	Okur-yazar	İlkokul	8	3	58 dk

*Boşanmış ebeveynler

Tablo incelendiğinde, katılımcı grubunun yaş aralığının 24 ile 42 arasında olduğu ve evlilik sürelerinin 1,5 ile 12 yıl arasında değiştiği belirlenmiştir. Katılımcılar arasında hem kendilerinin hem de ebeveynlerinin çeşitli eğitim seviyelerine sahip olduğu görülmektedir. Üç katılımcı çocuk sahibi değilken, diğerlerinin 1 ile 5 arasında çocukları bulunmaktadır. Tabloda

katılımcıların kendi mutlu evlilik puanlarıyla birlikte, ebeveynlerinin evlilik mutluluklarına verdikleri puanlara yer verilmiştir. Üç katılımcının ebeveynlerinin ise boşandığı bilinmektedir.

Veri toplama süreci ve araçları

Öncelikle, bu araştırmanın yürütülmesi için gerekli izin Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etik Kurulu'ndan alınmıştır (20.07.23 tarihli 2023/247 sayılı karar). Daha sonra, uygun katılımcıların belirlenmesi için Google Forms aracılığıyla Evlilik Uyum Ölçeği ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden ve formu dolduran 31 kişi arasından, yukarıda belirtilen kriterlere uygun olan 24 kişiyle görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler sırasında 4 kişinin verdiği cevaplar doğrultusunda gerekli kriterleri sağlamadığı araştırmacılar tarafından değerlendirilerek çalışma grubuna dahil edilmemiştir.

Bu çalışmada, belirlenen katılımcılardan veriler nitel araştırmada yaygın olarak kullanılan derinlemesine görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Görüşmeler katılımcıların izinleriyle kayıt altına alınmıştır ve görüşmeler 24 dk ile 73 dk arasında sürmüştür. Araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak, evli kadınların hem kendi hem anne babalarının evliliklerine dair algıları tanımlamaları incelenmiş ve farklılıklar ve nedenleri üzerine odaklanılmıştır. Bu yaklaşım, katılımcıların derinlemesine düşüncelerini ve duygularını ortaya çıkararak, araştırmanın amacına ulaşmasına katkı sağlamıştır.

Verilerin analizi ve yorumlanması

Yarı-yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanan verilerin analizi, Smith ve Osborn (2004: s.234) tarafından belirlenen yorumlayıcı fenomenolojinin veri çözümleme basamaklarına göre gerçekleştirilmiştir. YFA, tüm vakaların birlikte değerlendirilmesinden önce her bir vakanın teker teker incelenmesini içerir. İlk aşamada, görüşme transkriptleri araştırmacılar bütüncül olarak değerlendirebilmek için teker teker okunup incelenmiş ve notlar alınmıştır. Daha sonra, transkriptler MAXQDA 20 veri analiz programına aktarılmıştır. Araştırmacılar, görüşmeler sırasında, deşifrelerin hazırlanması aşamasında ve veri analizi sürecinin her adımında notlar almayı (memo writing) sürdürmüştür. İkinci aşamada, içerik analizine tabi tutulan görüşme transkriptlerindeki ifadelerin anlam grupları oluşturulmuş ve bu gruplar kodlar haline getirilerek tekrarlanma sıklığı göz önünde bulundurularak temalara dönüştürülmüştür. Üçüncü aşamada, her bir temanın birbiriyle ilişkisi incelenmiş ve ilişkili temalar bir araya getirilerek gruplandırılmıştır. Bu süreçte, bazı temalar ana temalar olarak belirlenirken, bazıları alt temalar olarak bırakılmıştır. Dördüncü aşamada, elde edilen ana tema ve alt temalar bir diyagram halinde okuyucuya sunulmuş ve katılımcıların ifadeleriyle

desteklenerek bulgulanmıştır. Elde edilen bulgulara dair ilgili literatür ve araştırmacının yorumları ise tartışma bölümünde ele alınmıştır.

Geçerlik ve güvenirlik

Bu araştırmada güvenirlik ve geçerlik kriterlerine yanıt verebilmek için çeşitli stratejiler kullanılmıştır. Bunlar; uzman incelemesi, derinlik odaklı veri toplama, uzun süreli etkileşim, tutarlık incelemesi, teyit incelemesi, çeşitleme, ayrıntılı betimleme, amaçlı örnekleme (Lincoln & Guba, 1985; akt. Erlandson ve ark., 1993). Araştırma boyunca yarı yapılandırılmış görüşme formunun oluşturulmasından veri analiz sonuçlarının bulgulanmasına kadar hem nitel yönteme hâkim hem de evlilik konusunda bilgi sahibi olan uzman görüşlerine başvurulmuştur. Katılımcılardan derinlemesine bilgi alabilmek için önceden temel bir soru listesi oluşturulmuş, gelen yanıtlara göre destekleyici sonda sorular sürece dahil edilmiştir. Ayrıca araştırmalar tarafından süreci destekleyecek gözlem notları tutulmuştur. Bu şekilde derinlemesine bilgi elde edilmeye çalışılmıştır. Her üç araştırmacı da verilerin toplanması ve analizi sürecinde araya belirli zaman dilimleri koyarak veriler üzerinde çalışmış ve katılımcılarla ve verilerle uzun süreli bir etkileşim içinde olmuştur.

Araştırma ekibi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalında doktor öğretim üyesi, araştırma görevlisi ve yüksek lisans öğrencisi olan üç kişiden oluşmaktadır. Yorumlayıcı fenomenoloji araştırmalarının veri analizi sürecinde, araştırmacıların bilgi birikimi, deneyimi ve tecrübesi, araştırmayı besleyen en önemli kaynaklardan biridir. Araştırma ekibindeki doktor öğretim üyesi, çift ve aile alanında ders vermenin yanı sıra çift terapileri yürütmektedir. Ayrıca evlilik ve aile üzerine nitel yöntemlerle yürütülmüş çeşitli akademik çalışmaları bulunmaktadır. Ekipteki araştırma görevlisi ise, çift ve aile konularında araştırmalar yürütmektedir. Doktora tezinde çiftler üzerine daha kapsamlı benzer bir araştırmayı nitel bir desende çalışmaktadır. Ekibin bir diğer üyesi olan yüksek lisans öğrencisi ise psikolojik danışman olarak çalıştığı kurumlarda mutsuz evliliğe sahip birçok kadınla (öğrenci velisi) görüşmeler yürütmektedir. Ekipteki araştırmacıların özellikleri ve çalışma konuları dikkate alındığında hem araştırma konusu hem yöntemi olarak bilgi ve deneyimine sahip, alanda çeşitli uzmanlık ve yeterliliklere sahip oldukları görülmektedir.

Veriler ilk olarak iki araştırmacı tarafından kodlanmış ve 6 hafta sonra ise üçüncü araştırmacı tarafından yeniden kodlanmıştır. Bu farklı her iki kodlama arasındaki benzerlikler ve farklılıklar dikkate alınarak kodlar arasında uyum sağlanmış, nihai hali çift ve aile terapisi alanında uzman bir psikolojik danışman tarafından incelenmiştir. Veriler, araştırmanın konusu

©IJOESS

ve amaçları gözetilerek uyumlu ve anlam bütünlüğü oluşturacak şekilde kodlanmıştır. Kodlar tekrar etme sıklığı ve anlam bütünlüğü açısından tutarlı bir şekilde organize edilerek temalar yapılandırılmıştır. Tasnif edilen ve sunuma hazırlanan temalar arasında tutarlılığın olmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca araştırmanın aktarılabilirliğini sağlamak için örneklemin nasıl seçildiği, katılımcıların özellikleri ve veri toplama süreci ayrıntılı açıklanmış, yapılan görüşmeler kayıt altına alınmış ve olduğu gibi yazıya aktarılarak analize dahil edilmiştir. Ayrıca bulgularda katılımcıların kendi ifadeleri doğrudan sunulmuştur.

BULGULAR

Katılımcılardan elde edilen verilenin analizi sonucunda, 'mutsuz evliliğinin gölgesinden mutlu evliliğin ışığına' çatısı altında "mutsuz anne-baba ilişkisi", "mutlu çift ilişkisi" ve "mutlu yuva inşası" ana temalarına ulaşılmıştır. Ana temalar, alt temalara ayrışmakta ve bu alt temalar da farklı kodları içermektedir. Kodlar, katılımcıların ortak olarak ifade ettiği kavramlar ve frekansları dikkate alınarak yapılandırılmıştır. Nihai olarak oluşan ana temalar, alt temalar ve kodlar Şekil 1'de sunulmuştur. Ayrıca bu bölümde temalar, katılımcıların deneyimleri ve bu deneyimlere eşlik eden duygu, düşünce ve davranışları ile ilgili doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

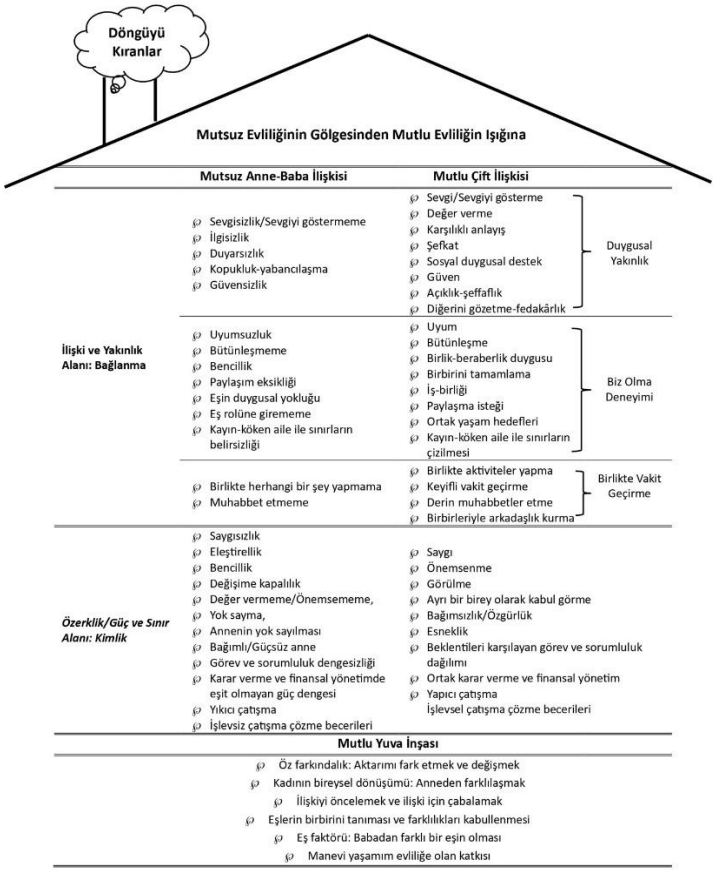

Şekil 1. Katılımcı ifadelerine dayalı olarak ortaya çıkan temalar, kategoriler ve kodların bütüncül yansıması

©IJOESS

Alt amaç 1 ve 2: Mutsuz ve mutlu evliliğin anlamı ve farkları

Evli kadınların mutsuz ve mutlu evlilik kavramlarına ilişkin algılarını, kendi mutlu evlilikleri ile anne babalarının mutsuz evlilikleri arasındaki farklılaşan noktaların ne olduğunu incelemek amacıyla katılımcılara yöneltilen sorulara gelen yanıtların içerik analizi sonucunda "mutsuz anne-baba ilişkisi" ve "mutlu çift ilişkisi" olmak üzere iki ana tema belirlenmiştir. Bu iki ana tema ise "ilişki ve yakınlık alanı: bağlanma" ve "özerklik/güç ve sınır alanı: kimlik" olmak üzere iki kategoriyi içermektedir. Her bir kategoride ise ilişkinin niteliğini açıklayan çeşitli kodlar yer almaktadır. Bulgular mutsuz anne-baba ilişkisi ile mutlu çift ilişkisini karşılaştırmalı bir şekilde sunulacağı için, bulgu başlıkları alt temalar üzerinden ayrıntılandırılarak yapılandırılmıştır.

Mutsuz anne baba ilişkisi ve mutlu çift ilişkisi

Görüşmelerde katılımcılara "Senin için mutlu bir evlilik ne demek, biraz kendi evliliğinden bahsedebilir misin, evliliğini mutlu yapan şeyler nelerdir?" ve "Senin için mutsuz bir evlilik ne demek, biraz anne ve babanın evliliğinden bahsedebilir misin, anne ve babanın evliliğini mutsuz bir evlilik yapan şeyler nelerdir?" soruları öncelikle yöneltilmiştir. Bu giriş sorularının ardından duygusal yakınlık, birbirlerine karşı tutum, karar ve kurallar, ev bütçesinin idaresi, görev ve sorumluluk dağılımı, ilişki problemleri ve başa çıkma yöntemleri konularında ek sorular sorulmuştur. Katılımcılardan gelen yanıtların akışına göre sonda sorularla cevaplar derinleştirilmiştir. Katılımcılara son olarak "Bütün bunlara ek olarak sizin evliliğinizi, anne ve babanızın evliliğinden farklı kılan başka özellikler varsa söyleyebilir misiniz?" diye sorulmuştur. Elde edilen cevaplar kodlanırken mutlu evlilik ve mutsuz evlilik özellikleri birbirinden netçe ayrışmış ve buna bağlı olarak bu iki tema alanı açık bir şekilde yapılanmıştır. Her iki evlilik özelliklerine dair kodların incelemesi sonucunda, bu kodları Duygu Odaklı Çift Terapisi perspektifinde çiftler arasındaki motivasyonel sistemler bağlamında temalandırmanın uygun olacağına karar verilmiştir. Greenberg ve Goldman'a (2008: s.83) göre çiftler arasındaki dinamik etkileşimi organize eden en temel güç duygu düzenlemesidir. Bu dinamik etkileşimi güdüleyen üç temel motivasyon kaynağı ise, bağlanma, kimlik ve çekicilik/beğenidir. Bu araştırma bulgularının ise bağlanma ve kimlik alt alanlarında yapılandığı görülmektedir.

İlişki ve yakınlık alanı: Bağlanma

Bağlanma, yakın ilişkilerde hissedilen bir çeşit güvenlik ve yakınlık hissini ifade eder ve eşlerin birbirlerinin ihtiyaçlarına karşı duyarlı ve ulaşılabilir olmasını içerir. Eşin, fiziksel ve psikolojik yakınlığı, ulaşılabilirliği ve duyarlılığı gibi karşılaşılan durumlar birey tarafından sürekli izlenir, bağlanma ihtiyacını karşılayıp karşılamadığı her an değerlendirilir ve böylece

©IJOESS

kişinin eşine karşı gösterdiği bağlanma davranışlarını şekillendirir (Woldarsky-Meneses & McKinnon, 2019: s. 278-280). Bu alan bireylerin ilişki içindeki var oluşlarını ve kurulan duygusal bağı ifade eder.

Mutsuz anne-baba ilişkisi ve mutlu çift ilişkisine yönelik sorulara katılımcılardan gelen yanıtlar organize edildiğinde, bağlanma alanına işaret eden her bir ifade dikkate alınmıştır. Katılımcıların mutsuz anne baba ilişkilerini çeşitli yönlerden tanımlarken bu alana yönelik en sık kullandıkları kavramlar; sevgisizlik/sevgiyi göstermeme, ilgisizlik, duyarsızlık, kopukluk-yabancılaşma, güvensizlik, biz olamama, birlikte vakit geçirmeme olmuştur. Mutsuz anne-baba ilişkisi tablosuna karşın katılımcıların bağlanma alanında kendi mutlu evliliklerine yönelik verdikleri cevaplarda ön plana çıkan tanımlamalar ise sevgi/sevgiyi gösterme, değer verme, karşılıklı anlayış, şefkat, sosyal duygusal destek, güven, açıklık-şeffaflık, diğerini gözetme-fedakârlık, biz olma ve birlikte vakit geçirme şeklinde kavramsallaştırılmıştır.

Görüşmeler süresince, her iki evlilik ilişkisini betimleyen katılımcıların, mutsuz anne-baba ilişkisi için sıkça sevgisizlik/sevgiyi göstermeme, ilgisizlik, duyarsızlık, kopukluk-yabancılaşma, güvensizlik faktörlerini ifade ederken; kendi mutlu evliliklerinde bunlara karşı sevgi/sevgiyi gösterme, değer verme, karşılıklı anlayış, şefkat, sosyal duygusal destek, güven, açıklık-şeffaflık, diğerini gözetme-fedakârlık faktörlerinin var oluşundan bahsetmişlerdir. Bu faktörler literatürde duygusal yakınlık olarak tanımlanmaktadır. Aşağıda, katılımcıların ebeveynlerinin evliliklerine ve kendi evliliklerine ilişkin değerlendirmelerini içeren karşılaştırmalı ifadelere yer verilmiştir. Her bir katılımcının anne-baba evliliğine dair yorumu ile kendi evliliğine dair ifadesi, çift taksim (//) sembolüyle ayrılarak ardışık biçimde sunulmuştur. Ayrıca, yer yer katılımcıların sadece ebeveynlerinin ilişkisi ya da sadece kendi ilişkilerine yönelik ifadeleri içeren alıntılar da paylaşılmıştır.

> Bence anne babamın evliliğinin temelinde sevgi eksikliği var...Annemin babama karşı çok güçlü bir sevgisi var ama babamın anneme karşı asla sevgisi yok…Babam, evine ve çocuklarına ilgisiz değil, bir erkeğin yapmayacağı şeyleri bile yapar çok alakadar olur her şeyle, sadece anneme karşı ilgisiz ve sevgisiz. Annem ise sevgisini kesinlikle çok net, bariz bir şekilde gösterir. Annem yemeğin etli tarafını bile babama ayırır. Babamın sözlerine saygı duyarak, bizleri babam geleceği için hizaya sokarak, ev derli toplu şekilde onu karşılayarak, öperek, sözlü şekilde yani her türlü şekilde gösterir. Babamdan ise seni seviyorum dediğini dahi duymadık. Asla. Anneme karşı şaka espri hiçbir şey yok. // Eşim sarılır öper sevgi sözleri söyler. Ben de aynı şekilde. Onun sevdiği yemekleri yapmaya çalışırım, onun kendi alanına saygı duymaya çalışırım. Değerlerine değer veririm (Açelya, 32).

©IJOESS

...çünkü hiç birbirlerini tanımamışlar bile. Birbirlerine alışamamışlar. Sanki böyle hani evlenmesi gerekiyordu, evlendi. Çocuk da lazım bu aileye, çocuk yapalım. Yapılması gerekiyormuş gibi yapalım. Ortada biz beş kardeş olmasak ben annemle babamın yakınlaştığına bile inanamıyorum. Öyle bir mesafe var aralarında. Hatta şöyle söyleyeyim, o kadar iletişimsizlik var ki aralarında hiç tartıştıklarını da bilmiyorum. Yabancı gibi yani. // Karşılıklı sevgi. İlk evlendiğimizde eşim 'Ben böyle sevilmeyi bilmiyorum.' demişti bana. Ben kitaplarda gördüğüm şekilde, öğrenmeye çalışarak sevdim onu. Bana sevgisini ifade eder. Ben de dilim döndüğünce ifade edebilirim…ayrıca benim de eşimden gizli hiçbir şeyim olmaz (Papatya, 33).

Normalde bizim evimizde hiç kavga olmaz ama çok sessizlik vardır. Yani annem genel olarak mutsuzdur evlilikten, babamı memnun etmek için herhangi bir şey yapmaz, hatta babam bir şeyden mutlu olacaksa bunlardan ekstra kaçınır. Annem babamı sevmiyor o yüzden de bir şey yapası da gelmiyor …babam işte kahvaltıda yeşillik yiyor mesela, annem kahvaltıya hazırlamaz asla yeşilliği koymaz, hep babam kalkar kendisi için rokasını falan koyar. Annem çok dirayetli bir şekilde her şeyi koyar mesela börektir şudur ne yapacaksa ama o yeşilliği asla koymaz çünkü sadece babam içindir o yeşillik. Babam biraz daha annemi memnun etmeye çalışır ama artık o da bundan bunalmış durumda, bir karşılık almadığı için. // …eşim sevgisini diğer türlü de zaten gösteriyor hani hizmet davranışlarıyla, ne bileyim evi toparlar, çocukları bugün ben alayım götüreyim bakayım der… Yani beni düşündüğü için zaman zaman arabayı bırakır sen yürüme, sen otobüsle gitme şöyle yapma böyle yapma, bunlar da sanırım fedakârlık. Her türlü sevgisini gösterir yani ama daha çok fedakârlık olarak gösteriyor… birbiri için fedakârlık yapmak, birbirini kendinden daha çok önemsemek (Defne, 34).

Anne ve babam birbirlerine karşı sevgilerini göstermezlerdi. Bizim yanımızda asla sevgi sözcüğü kullanmazlardı. Bizim yanımızda da bizden ayrı da birbirlerine sevdiklerini göstermiyorlardı. Birbirlerini sevmeyi bilselerdi sanırım mutlu olabilirlerdi. Birbirlerini nasıl seveceklerini, hangi dili kullanacaklarını bilmiyorlar (Zambak, 32).

Annem tarafından biraz daha bağımlı ve isteyen taraf olarak görüyorum. Babamın tarafı biraz daha ilgisiz, kayıtsız kalan bir tarafı vardı. Bu yüzden annem babamın üzerine daha çok düşerdi. Babam anneme karşı duygularını ifade etme yönünde daha çekingendi. Dolayısıyla annem tarafında alma isteği babam tarafında da çekimser kalma vardı. Hep talep eden taraftı annem. Babamın hastalık sürecinde bile babamın bakmamasına, güzel söz söylememesine bozulurdu annem. // Eşim beni seviyor ben onu seviyorum, birbirimizi düşünüyoruz benim için en önemli kriterler bunlar. Birbirimizin iyiliğini düşünüyoruz, bir kişilik yemek kalsa birbirimizin yemesi için uğraşıyoruz. Bu bile benim için önemli bir kriter aslında. Birbirimizin zor zamanlarında yanında olmayı dediğim gibi sürdürüyoruz (Fesleğen, 30).

Eşim çok naif bir insan, o kırılmasın diye üzmemek için gözünün içine bakıyorum. Onu mutlu etmek için elimden geleni yapıyorum. O da öyle, ben mutlu olayım diye elinden geleni yapıyor (Lavanta, 35).

İlişkilerin analizinde, katılımcıların verdiği yanıtlardan ön plana çıkan bir diğer önemli faktör, evlilikteki biz olma deneyimidir. Katılımcı kadınlar, anne ve babalarının ilişkilerinde bu deneyimi yaşayamadıklarını ve bunun uyumsuzluk, bütünleşmeme, bencillik, paylaşım eksikliği, eşin duygusal yokluğu, eş rolüne girememe, kayın-köken aile ile sınırların belirsizliği gibi sorunlardan kaynaklandığını dile getirmişlerdir. Öte yandan kendi evliliklerinde ise biz olma deneyimini; uyum, bütünleşme, birlik-beraberlik duygusu, birbirini tamamlama, iş birliği, paylaşma isteği, ortak yaşam hedefleri, kayın-köken aile ile sınırların çizilmesi aracılığıyla ortaya koymuşlardır. Bu ifadelerle tanımlanan katılımcı görüşlerinden bazıları aşağıda sunulmuştur:

> Aslında ikisi de özünde kötü insanlar değiller ama ilişki ve sevgi dili anlamında çok fazla birbirlerine uyum sağlayamıyorlar bunu halen bu şekilde düşünüyorum. // Duygusal, fiziksel, cinsel olarak birbirimizle uyum içinde olduğumuzu ve güzel bir yolda ilerlediğimizi düşünüyorum (Fesleğen, 30).

> Bence karşılıklı fikir alışverişi yok anne babamda. Ne oluyorsa bundan dolayı oluyor. Karşılıklı fikirlerini konuşmadıkları için ortak bir çözüm yoluna ulaşamıyorlar. // bizim ilişkimizde ise iki taraf da farklı olsa bile; farklı düşünceler olsa bile ortak noktada birleşebilmek (Lale, 26).

> Sürekli dükkandaydı babam. Evi otel gibi kullanırdı. Anneme destek olma yönünde bir katkısı yoktu. Annem evin işlerini yapardı çoğunlukla ben yardım ederdim. Babam çok işkolik. Sabah 7-8 de evden çıkıp gece 1 de eve giriyordu…Biz de sadece sabah görebiliyorduk babamı. Annem de aynı şekilde. Kahvaltıda yoktu, yemekte yoktu, bayramlarda yok. Biz hayatımız boyunca 5 kere babamla aynı sofrada yemek yememişizdir. Babam olaya "ben bu şekilde çalışmasam siz böyle rahat edemezdiniz" şeklinde bakıyor. Annem çok yalnız kaldı. Ben çok üzülürdüm buna. // Karşılıklı iş birliği, sevgi, saygı ve anlayışın yanında çok önemli. Sevgi, aşk bir yere kadar. Onlar bir yerden sonra bitiyor. Sevgi ve güven tabi ki gerekiyor ama bunun yanında iş birliği yapabilmek gerekiyor. İki kişi bir araya gelip bunu sağladıkları zaman evlilik güzel bir şekilde devam ediyor (Kardelen, 33).

> Önceliği işi, akraba, kardeş ve dışarısıydı. Aileden önce onlar ve işçilerinin durumu daha öncelik gelmiştir. Mesela o gün akşam on ikide geliyorsa bilin ki birisinin ailesine yardım etmek içindir. Annem de öncelik biz olalım çabasındaydı. Kendisinin öncelik olmasını isteyen birisiydi. // Ben eşime çok güven duydum. Nişanlıyken ev tuttuğumuzda "babana söylemeyecek misin?"

dedim, "neden söyleyeyim ki, biz oturacağız orada" dedi. Orada güvendim… Eşimle neden böyle canımı sıktı annen, gibisinden konuşuyoruz sonra da biliyorsun onlar öyle, deyip devam ediyoruz… Konu bittikten sonra biz ikimiziz, biz birbirimize yeteriz kimse bizi yaralayamaz deyip geçiyoruz (Begonya, 37).

Yani kayınvalidem iyidir hoştur ama çok fenadır. Eşim mesela hep geride bırakmaya çalıştı ve başardığını da düşünüyorum, ne onu bana savundu eğer hatalıysa evet hatalı derdi…mesela babamın yaptığı hata da buydu babaannem yüzde yüz yalan söyler ama babam onu savunmaya çalışınca annem atağa geçerdi. Bunu erkeğin kabul etmesi lazım annen hatalıysa evet hatalı, kusura bakma, bu insanı çok rahatlatıyor bence eğer eşim dese ki ya hayır olmaz savunmaya kalksa ben de belki mutsuz bir evliliğe yol açabilirdim…bir de mesela olan şeyleri annem sürekli anlatırdı anneanneme olsun, teyzelerime olsun… Annem bu hatayı çok fazla yaptı belki bu da etken oldu bilmiyorum. Bir şekilde annem kendi ailesine laf ettirmezdi babam kendi ailesine laf ettirmezdi hiçbir zaman kendileri olmadılar. Hep ailelerini savunmaya çalıştılar ama asıl olan aile kendileriydi bunu fark etmediler hiçbir zaman. // İnsanın ruh ikizini bulması derler ya aynı onun gibi düşünüyorum mesela eşimle kendimi (Akasya, 31).

Annem de gerçekten iyi biri ama ikisi birbirine iyi olamadı ki iyi insan da olsalar, iki iyi eş olamıyorlar demek ki (Karanfil, 42).

Eşimi değerlendirdiğimde, hislerine baktığımda onun da benim gibi olduğunu görüyorum. Birbirimize çok benziyoruz ve tamamlıyoruz (Lavanta, 35).

Ortak paydalarda, ortak gayelerde buluşabilmek. En temelde zaten farklılıklar olabilir ama evliliğin başında da istediğim şey buydu. Ortak gayede de büyük ölçüde buluşuyoruz (Gül, 26).

Sevgi olmayınca saygı da olmuyor, beraber ortak bir hayat da kurulmuyor. Birlikte yaşamak istemiyor ya da bir şeyleri paylaşmak, fikir alışverişinde bulunmak istemiyor. Manevi bağ da olmayınca anlayışsızlık oluyor. Ve annemin konuşmaları babamı tedirgin ve irrite ediyor, onunla bir şey paylaşmak istemiyor (Açelya, 32).

Katılımcıların bağlanma ve yakınlık düzeylerini etkileyen önemli bir faktörün birlikte geçirilen zaman olduğu göze çarpmaktadır. Mutsuz anne-baba ilişkilerinde, eşlerin birlikte herhangi bir şey yapmadıkları ve muhabbet etmedikleri gözlemlenirken; mutlu çiftlerin ise güçlü yönlerinden biri birlikte zaman geçirme yetenekleri olarak öne çıkmaktadır. Mutlu çiftlerde birlikte zaman geçirme kavramı, eşlerin birlikte aktiviteler yapma, keyifli vakit geçirme, derin muhabbetler etme ve birbirleriyle arkadaşlık kurma unsurlarını içermektedir. Bu konudaki bazı katılımcı ifadeleri aşağıda sunulmuştur:

Anne babamı düşündüğümde benim babam çok sosyal biriydi. Arkadaşlarıyla daha çok zaman geçiriyordu. Annemle vakit geçirmek yerine daha çok onlarla zaman geçiriyordu. // Biz çoğunlukla birlikte güzel, kaliteli zaman geçirebiliyoruz (Gül, 26).

Annem-babam birlikte vakit geçirmezlerdi. Aynı ortamda oluyorduk akşamları ama birlikte değildik. // Eşimle akşamları birlikte vakit geçiriyoruz. Hoşlanacağımız yerlere plan yaparız. Dışarı çıkarız. Kahvaltı yaparız, kahve içeriz. Sevdiğimiz şeyleri yaparız. Sohbet ederiz (Menekşe, 40).

Beraber vakit geçirince genelde kavga ederlerdi. Birlikte vakit geçirmekten hoşlanmazlar. Dışarıda yemek yemezler. Annem beraber çıkmak ister de babam istemez pek. Evin ihtiyacı olduğunda beraber çıkalım bize ait bir gün olsun demek veya bir yerlere götürmek hiç olmadı babam tarafından. // Beraber çokça vakit geçiririz, keyif alıyoruz. Tatillere gidiyoruz, kayınvalidemlere, pikniğe, denize, AVM'ye, yemeğe...her türlü dışarı çıkabiliyoruz beraber. Çok rahat vakit geçirebiliyoruz, muhabbet edebiliyoruz, konuşabiliyoruz (Açelya, 32).

Aynı evde yaşıyorlar ama hani sen kendi hayatını ben kendi hayatımı, bana karışma. Babam öyle hani kendi kendine evde. Zaten 2 katlı bir ev babam üst katta yaşar annem de alt katta yaşar. Ama hani yatarken beraber yatarlar oralarda çok böyle ayrılmış bir ilişkileri yok ama normal hayatlarında çok muhabbet etmezler. Hani olur ya böyle bir laf açarsınız eşinizle konuşursunuz muhabbet edersiniz öyle bir şey yok yani. // Evliliği mutlu yapan şeylerden biri, beraber vakit geçirmekten hoşlanmak... Biriyle vakit geçireceksem eşimle vakit geçirmeyi tercih ediyorum. Arkadaşım yine eşim… Bazen çocukları anneanne babaanneye bırakıp tek başımıza bazen bir şeyler yaptığımız da oluyor sırf beraber vakit geçirmek için… Muhabbet etmek için zaman ayırmaya çalışıyoruz (Defne, 34).

Özerklik/güç ve sınır alanı: Kimlik

Greenberg ve Goldman (2008: s. 83) tarafından kimlik olarak tanımlanan, insan ilişkilerinin bir diğer önemli alanı ise benlik bütünlüğü, öz saygı ve yetkinlik ihtiyacıdır. Kimlik alanı, ilişki kurulan kişinin bireyi tanıması ve onaylamasını ifade eder. Eşlerin birbirlerinin düşünce ve duygularını görmesi ve onaylaması, kimlik ihtiyacını karşılar. Eşler arasındaki görülmeme, onaylanmama veya tanınmama kimlik duygusuna zarar verir ve bireylerde olumsuz duygulanıma yol açar.

Mutsuz anne-baba ilişkisi ve mutlu çift ilişkisine yönelik sorulara katılımcılardan gelen cevaplardaki kimlik alanına işaret eden her bir ifade dikkate alınarak ilgili kodlar oluşturulmuştur. Katılımcıların mutsuz anne baba ilişkilerini çeşitli yönlerden tanımlarken bu alana yönelik en sık kullandıkları kavramlar; saygısızlık, eleştirellik, bencillik, değişime kapalılık, değer vermeme/önemsememe, yok sayma, annenin yok sayılması, bağımlı/güçsüz

©IJOESS

anne, görev ve sorumluluk dengesizliği, karar verme ve finansal yönetimde eşit olmayan güç dengesi, yıkıcı çatışma ve işlevsiz çatışma çözme becerileri olmuştur. Öte yandan, mutlu çiftlerin kendi ilişkilerinde kimlik alanına yönelik ön plana çıkan faktörler ise saygı, önemsenme, görülme, ayrı bir birey olarak kabul görme, bağımsızlık/özgürlük, esneklik, beklentileri karşılayan görev ve sorumluluk dağılımı, ortak karar verme ve finansal yönetim, yapıcı çatışma ve işlevsel çatışma çözme becerileri şeklinde tanımlanmıştır.

Mutsuz anne baba ilişkisinde görülen saygısızlık, eleştirellik, bencillik, değişime kapalılık, değer vermeme/önemsememe, yok sayma faktörleri evlilikteki kimlik ihtiyacının karşılanmasına engel olurken, mutlu evliliklerdeki saygı, önemsenme, görülme, takdir etme, ayrı bir birey olarak kabul görme, bağımsızlık/özgürlük, esneklik faktörleri kimlik ihtiyacının karşılanmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda kavramsallaştırılan katılımcı ifadelerinden bazıları şunlardır:

> Anne babamın evliliğinde mutlu olmama sebebi babamın anneme çok saygı göstermemesi. Babamın sadece kendi üzerine bir yaşam kurması, sadece kendi istediklerini yapması. Babam kesinlikle otoriter, her dediğim olsun diyen birisiydi. Annem de ezilen, değer görmeyen birisi. Tamamen babamın dediklerini yapan kendi fikri olmayan yine de babam için üzülen onu seven birisi. // Bizde kişiler daha çok özgür. Birbirimize karışmıyoruz. Saygı çerçevesinde herkes kendi istediğini yapabiliyor. Kendi özgür alanlarımız var. Birbirimize danışarak daha çok yol alabiliyoruz. Kimse kimseye muhtaç hissetmiyor (Orkide, 30).

> Annemin gösterdiği tavırlar babamı düşündüğü içindi ama babam işine karışıldığını düşünüp tepki gösterir ve bildiğini okurdu. // Bir tartışma konusu olduğunda fikrimi söylüyorum ve eşim bunu önemsiyor. Bu da bana değer verildiğini, sevildiğimi hissettiriyor (Lale, 26).

> Annem daha ılıman babam da bir o kadar kendi dediği olsun ister. Onun dışına çıkıldığı zaman da tartışma konusu büyür. Genelde babamın istediği olur. Annem uymadığı zaman da olay çıkar. Babamın baskın olması, birinin daha çok yönetmesi söz konusu. Bu da annemin geri planda kalmasına sebebiyet veriyor. Bu da tartışmalara neden oluyor bir süre sonra. Kuralları genelde babam koyardı annem de uyardı. Olumsuz etkiliyor evet. Sürekli birisi, diğerinin dediğini yapıyor. Ve insan olarak ona fikirlerinin önemsenmediğini hissettiriyor. // Bizim ilişkimizde birlikte konuşarak fikirlerimizi söyleyerek karar veriyoruz. Mantıklı gelen şekilde ilerliyoruz… Bizim evliliğimizde öyle değil. Birlikte yemek yapabiliyoruz. Eşim çok destek oluyor içinden geldiği zaman direkt o bile yapabiliyor (Lale, 26).

> …annemin zaten söz hakkı yoktu. // Biz istişare ederiz genelde ama şöyle eşim daha çok yumuşak karakter… Eşim bana daha çok sorar, benim fikirlerime daha çok güvendiğini söylüyor, bilemiyorum tabii ki. Belki de acaba ben baskın mıyım, orasını da bilemiyorum (Nilüfer, 35).

Evlilik sadece kocamız için yaşadığımız bir şey değil. Cinsel hayatta yani eşine evet eşini mutlu etmek kadının görevi ama sen de mutlu oluyorsun. Yani bu zevkin tadına da varmak gerekiyor. O ne kadar mutluysa sen de o kadar, sen ne kadar mutluysan o da o kadar mutlu. Önce kendini mutlu edeceksin sonra karşındaki insan da mutlu olsun. Önce kendi rızanı kazanacaksın sonra karşındakinin de rızasını zaten kazanırsın. Yani sadece kocamın rızasını kazanayım, her dediğini evet, tamam deyim değil. Önce kendini seveceksin karşındakini de sevebilesin yani… Annemlerden en büyük ayıran şey bireyselliğimiz, kendimizin farkında olmamız, birazda tabi yaşımızın verdiği şeyle değişme açık olmamız (Nilüfer, 35).

Babam daha önce de ifade ettiğim gibi narsist biriydi, harcamaları da kararları da kendine göreydi. // …bir karar alınacaksa beraber alabiliyoruz. Baskın olan eşim ama eşitiz…kırmızı çizgileri zaten konuşup istişare ederek yönlendirebiliyoruz (Gül, 26).

Geçen mesela tuhaf bir olay oldu annemden şu söz çıktı "ben babanızla aramızdan su sızmadığını düşünürken o şöyle böyle dedi…", "ya aranızdan su sızmaması ne demek, hiç esneme payınız yok mu" dedim. Mesela ben her olayı eşime anlatmam, gerek duymam. Eşimden öyle bir beklenti içerisine girmem o da benden girmez. Uygunsa anlatırım değilse anlatmam yani… Ayrıca ilişkide alanlarıma saygı duyulması güzel bir şey (Begonya, 37).

Birbirlerine saygı duymamaları. Birbirlerine isimleriyle bile seslenmemeleri. Birbirlerine saygı duysalardı belki mutlu olabilirlerdi. Saygının olduğu yerde mutluluk otomatik olarak gelirdi diye düşünüyorum. Evliliğin temel yapı taşı saygı. Saygı her şeyden önce geliyor. Asla birbirine karşı kötü söz söylenmemesi, hakaret kullanılmaması ve kişinin kendi benliğine olan saygısı bence mutlu bir evliliğin formülüdür… Annem hiçbir şekilde bir şeyden memnun olmaz, mutlu edemezsiniz, en iyisini de yapsanız mutlaka bir kusur bulur söyler. Erkekler bundan hiç hoşlanmaz. Gururu okşansın ister. Annemin de zerre kadar övmeyle ilgisi yok, hep yererdi babamı. Takdir etmeyi bilmezdi. Babam takdir görmüyordu, annem ilgi görmüyordu derken bu hale geldiler (Kardelen, 33).

Babam annemi hiçbir şey için zorlamaz. Annem de babamı yetersiz görür. Annemin biraz da böyle sivri bir dili var. Hakaret eder. Bunu babam kaldırmaz, hoşlanmaz (Papatya, 33).

Birbirimizin özel alanlarına karışmıyoruz çok fazla. Sürekli dip dibe değiliz. Birbirimize zaman tanıyabiliyoruz (Leylak, 25).

Bu araştırmaya dahil olan kadınların anne-baba kuşakları, o dönemin kültürü ve şartları göz önüne alındığında dikkat çeken önemli unsurlardan biri annenin yok sayılması ve bağımlı/güçsüz anne figürüdür. Mutlu evliliğe sahip şu anki kadınların yaşamlarında bu tür durumlar bulunmamaktadır. Bu kadınlar kendi evliliklerinde daha bağımsız, özgür ve ayrı bir birey olarak kabul görmektedirler. İlgili katılımcı ifadeleri aşağıda sunulmuştur:

Annem mecbur bırakılmış. Babamsız bir yere gidemez. En yakın pazar ve markete gidebilir. Bir şehir dışına çıkma uzak bir yere gitme yok. Maddi manevi babama bağımlı kılınmış. Annem daha özgür ve isteklerini yerine getirebilir olsaydı; sosyal olarak daha aktif olabilseydi daha mutlu olurdu diye düşünüyorum (Orkide, 30).

Annemin çok bir söz hakkı yoktu. Yani çok değer gördüğünü hiç sanmıyorum annemin, değersiz kabul ediliyordu yani 'sen kim oluyorsun' çok oluyordu. Kadına babam ve babamın ailesi değer vermezdi öyle kadını hizmetçi olarak görürlerdi. Gezmeye veya akrabalarıyla arkadaşlarıyla sohbet edip onlarla vakit geçirmeye izin vermezlerdi, hakkı yok gibi düşünürlerdi ve benim çok zoruma giderdi. O yüzden hatta çocukluk döneminde ergenlik döneminde 'keşke erkek olsaydım' diye çok söyledim, çünkü o ailenin içerisinde kadınlar değer görmezlerdi… Annem, babama karşı kendini çok bağımlı hissediyordu. Kendi ayakları üzerinde durup kendini de çocuklarını da koruyup kollayıp maddi açıdan bağımsız hale gelebilecek konumdaydı benim gözümde. Ama o kendini bağımlı sanıyordu, ayrılık kararı verebilene kadar (Sümbül, 32).

Şimdi bir tarafta çok aşık bir kadın, bir tarafta umursamayan bir erkek. Kendisini yıpratan bir kadın, deli divane aşık yani bu her halinden belli oluyor, çok bağlı…öbür tarafta hiçbir şekilde umurunda olmayan, kendi hayatını yaşayan, sadece ihtiyaçları doğrultusunda kadına güzel konuşan, iletişim kuran bir adam… Evlilik bir şekilde devam ediyor çünkü hep kaldıran birisi var. Anne kaldırıyor çünkü her şeyi görmezden geliyor. Onun kendisini görmediğini de görüyor, onun ilgisiz davrandığını da görüyor ama bir yerde kendini kandırıyor…anne sürekli Pollyanna olduğu için, onunla konuşması ya da onun yanında durması bile çok büyük bir gösterge onun için (Yasemin, 34).

Annem dayak yememiş ya da kötü ağır söz işitmemiş ama evliliği zedeleyen en büyük sorun bence büyük veya başka birileri ile aynı ortamda aynı evde yaşamak… Bu çok kötü bir şey ve benim her zaman için zihnimden 'Ben asla Erzurumlu biriyle evlenmem' diye geçiyordu çünkü çok zor bir hayat. Yani insanın özeli yok, kişiliği, şahsı yok. Sen o evin gelinisin yani sen gelinsin! Ayşe, Fatma, Hatice değilsin, sen bir birey değilsin; bir gelinsin o evde. Otomatik makine gibi hizmet etmelisin işte yani çocuk doğuracaksın, hizmet edeceksin. Bence bu insanı çok aşağılayan bir durum… Annem kendinin ne olduğunu bile bilmiyor ne hissettiğini ne düşündüğünü. Şunu söyleyeyim annem neyi sevdiğini bile bilmiyor. Yani en çok hangi yemeği sevdiğini, en çok hangi rengi sevdiğini. Kendisine mesela annem gidip mağazadan kıyafet hâlâ daha almış değil. Böyle çok ortada kalmış, çok ortada yaşamış bir insan. Bence bu insan için en büyük zulüm yani, haksızlık bu. Kesinlikle böyle bir şey yaşamayı hiçbir insan hak etmiyor. Annem de o kadar kabullenmiş ki hiçbir zaman için bu zincirleri kırmayı düşünmemiş (Nilüfer, 35).

Evli çiftler için yaşam düzeninde önemli bir diğer kategori görev ve sorumluluk dağılımı, karar verme ve finansal yönetimdir. Bu faktörlerin kimlik alanına alınmasının sebebi, eşler

arasında bu konulardaki etkileşimin büyük oranda kimlik ihtiyacı ile ilişkilendirilmesinden ötürüdür. Bu alandaki deneyimler sonucunda bireylerin "beni sevmiyor, sevilmeye layık görmüyor" gibi düşüncelere kapıldıklarında, bu unsurların bağlanma alanını da etkilediği gözlemlenmiştir. Ancak bu konudaki katılımcı ifadeleri dikkate alındığında, bu tür deneyimlerin kimlik alanında ele alınmasının daha uygun olduğu kararlaştırılmıştır. Mutsuz ebeveyn çiftlerinde görev ve sorumluluk dengesizliği, karar verme ve finansal yönetimde eşit olmayan güç dengesi dikkat çekmektedir. Birçok ebeveyn çiftinin bu konuda sıkıntı yaşadığı görülmektedir. Bununla birlikte ebeveynlerinden farklı olarak mutlu çiftlerde beklentileri karşılayan görev ve sorumluluk dağılımı, ortak karar verme ve finansal yönetim söz konusudur. Bu konuda her iki ilişkiye yönelik bazı katılımcı ifadeleri şu şekillerdedir:

Evde babam verirdi kararları, annemiz söz söyleme hakkı yoktu ve bunu kabullenmişti… Anne babamda tabi ki babam idare ediyordu, o çalışan annem ev hanımı olduğu için. Annem herhangi bir söz söylemiyordu tamamen babamın elindeydi ekonomi. Babamda bir kişiye bağlıydı, kendisi karar verirdi ve alırdı. Annemin hiçbir şey istediğini duymadım. Annemin ekonomik özgürlüğü olsaydı daha mutlu olurdu diye düşünüyorum. Bir harçlık bile verilmemiş bugüne kadar. // Bizim evliliğimizde ortak, karar verici, kural koyucu biri yok. İkimiz de çalışıyoruz birlikte karar veriyoruz. Bir kişiye bağlı değil ekonomik yönetim, ortak karar veriyoruz. Harcamalara beraber karar veriyoruz. Ortak bir ekonomimiz var. Tek kişilik yönetim yok… İkimizde çalışıyoruz o yüzden ev işleriyle ikimiz de ilgileniyoruz (Orkide, 30).

Kuralları genelde babam koyar, daha baskındır. Annemin de olmazsa olmaz alanları var babam o konuda kural koysa bile annem dinlemez. Dediğim dedik bir insandır. Babam kural koysa da annem inattır. Geri adım atmaz… Ekonomi onların bam teli. Babam ekonomiye çok önem veren bir insan. Annem de tam aksine rahat bir insan. Annem rahat oldukça babam kendini kasıyor ve mutsuz oluyor. Evliliklerine inanılmaz bir olumsuz etkisi var o yüzden. // Genelde kuralları ben belirliyorum bu konuda daha baskınım ben. Ama eşim kurallarımı çiğneyebiliyor ara sıra. Özellikle çocuk konusunda. Ekonominin bizim için hiç etkisi yok. Bu konuda problem yaşamıyoruz. İstediğimizi alabiliyoruz birbirimize sorun etmiyoruz. Savurgan da değiliz. Bir denge hâkim (Açelya, 32).

Babamın bir dönem çok yoğun gece de çalıştığı, vakıf çalışmalarında vesaire görev aldığı dönemlerde gece gelmeme, annemi ihmal etme, annem tek başına kalmış o dönemlerde. Şu an benim evliliğimde kıyasladığın zaman eşim mesela yine çocuklara yardım etmeye çalışır, ben de bir şey yapayım der ama onlar da öyle bir şey olmamış…anne babamın ilişkisinin kurallarını herhalde annem koyar, parayı da annem kazanırdı… Babam hiç böyle para kazanmak gibi bir derdi olan biri değil, annem de çalışıyordu hep annemin parasıyla bizim evimiz geçiniyordu. Annemin böyle bir ekstradan bir çaba göstermesi ama babamın hiç çaba göstermemesi büyük bir etken annemlerin mutsuzluğunda. // Kuralları

©IJOESS

genel olarak ben koyuyorum ama yine de ortak yani. Bizim aramızdaki sorumluluk paylaşımı da eşit diyebilirim hatta onda daha fazla sorumluluk var diyebilirim. Çocuklar konusunda iyidir sorumluluğu paylaşır hatta alır yani fazlasıyla. Evde bir şeyleri eğer dağınıklık gördüyse toplar, düzen konusunda iyidir, seyahate gidilecekse bavulu toplar... birçok şey ortaklık var. Ekonomi yönetiminde genel olarak yetkili eşim, benim kartım onda değil ama işte "şu kredi ödenecek şuraya atar mısın, bunu buraya atar mısın der", atarım, "geri kalan senin" der (Defne, 34).

Kararları her zaman babam verirdi. Annemin çok bir söz hakkı yoktu… Anne babamın evliliğinde ekonomi tamamen babama aitti, çalışan babamdı belli bir yere kadar, maddi durum yetersiz olduğu için annem de çalışmaya başladı ama kazandığı parada hiç söz hakkı yoktu. Kontrol tamamen babama aitti. Bir polis memurunun maaşının yetebileceğini, bizde neden yetmediğini sorgulardık… Hem annem hem ben hem de kardeşlerim çalışıp eve para getirdiğimiz halde yetmiyordu maddi gelirimiz. Fakir bir aile yaşantısı gibiydi hayatımız. Babamın bizim bilmediğimiz harcamaları, etrafına borç vermesi, lüks yaşayan arkadaşlarına ayak uydurma çabası… Aslında maaş günü her istediğimizi almaya çalışırdı ama sonra ayın sonunu getiremezdi. Evde büyük kriz çıkardı. Evdeki eşyaları yumruklardı, "elinizi taşın altına koyun, bu para yetmiyor." diyerek bizden destek beklerdi kendince. // Ama bizim evliliğimizde öyle değil. Birlikte konuşup karar veriyoruz. Hangisi mantıklı geliyorsa o şekilde hareket ediyoruz. Ortak karar alıyoruz. İkimiz de çalıştığımız için birbirimizin olmadığı saatlerde evin ihtiyaçlarını gideriyoruz. Kendi ailemizde ben kendi rızamla paranın kontrolünü eşime devrediyorum. Ama alınacak kararlarda eşim mutlaka bana sorar, ben de ona sorarım. Olumlu olumsuz ortak karar alırız. Maddi sıkıntı yaşamıyoruz (Sümbül, 32).

Yani tabii ki de her zaman babamın dediği olurdu, kuralları o koyardı yani görev dağılımı olarak babam iş yapmazdı hatta erkek kardeşimiz vardı ben ona iş yaptırmaya çalıştığımda hani öğren ileride kendi ayaklarının üstünde durursun, okuyacaksın dediğimde de, o erkek kaç tane kadınsınız derdi o zihniyette bir insan olduğu için zaten hiç yardım etmezdi… Ekonomiyi babam yönetirdi yani maaşını bile bilmezdik hala bilmiyoruz, söylemez. Bence olumsuz etkiliyordu evliliklerini çünkü annem bu durumdan rahatsız oluyordu. Hani bana değer vermiyor, bana söylemiyor. Annemin üzerinde bir sürü yük, 4 çocuk vardı dördümüzün de ayrı ayrı illaki sıkıntıları oluyordu hep annemin üzerindeydik. // Ortak şeylerde yardım eder eşim, iş paylaşımı yaparız, hafta sonları beraber yaparız çünkü hafta içi çocuklardan dolayı çok fazla yapamadığım için akşam geldiğinde o da sofrayı hazırlar veya toplar… Ne onun dediğidir ne benim dediğimdir, bir mevzu olsa bile hani en ufak bir şehir dışına çıkacağız bilmiyorum veya bir çarşıya çıkacağız, onu bile ortak karar alırız. Ne yapalım kaçta çıkalım, nasıl yapalım, hangisi uyar tarzında ortak kararlarla çıkarız. Ekonomide ise eşim faturaları benim ödememi ister veya mutfağı sen yönet hani senin de para elinde dönsün, senin de yönetime katkın olsun tarzında kendisi şey yapar, ben de uygun görürüm (Akasya, 31).

©IJOESS

Çatışma, evliliklerin kaçınılmaz bir yönüdür. Çiftlerin bir sorunla karşılaştıklarında nasıl tartıştıkları ve çatışma sürecini nasıl yönettikleri, evlilik uyum süreci için esas bir temel oluşturur (Gottman, 1994). Mutsuz anne baba ilişkisinde yıkıcı çatışma ve işlevsiz çatışma çözme becerileri kullanıldığı görülmektedir. Öte yandan mutlu çiftelerin ise yapıcı çatışma ve işlevsel çatışma çözme becerilerini kullanabildikleri görülmektedir. Çatışma süreci evlilikte bireylerin kimlik ihlalinin en çok yaşandığı bir süreç olduğu için kimlik alanına dahil edilmiştir. Bu bağlamda çatışma ve çatışma çözme şekillerine yönelik bazı katılımcıların ifadeleri aşağıda sunulmuştur:

Babam çok sinirli ve asi bir şekilde davranırdı. Bağırıp karşısındakini susturmaya çalışırdı. Bağırarak üste çıkmaya çalışırdı. Annem sinirini kendi içinde yaşar, eşyalardan çıkarır dışarı yansıtmazdı. Babama göstermezdi. Annem susar ve kabullenirdi. // Bizim için anlaşamadığımız noktalarda da konuşup çözüm bulabilmek... Birlikte konuşulup çözüm yolu bulmaya çalışılır, kim haklı kim haksız neden böyle oldu konuşulur ve mantıklı düşünmeyle anlaşır tatlıya bağlarız (Orkide, 30).

Babam anneme şiddet uygulardı. Babam direkt dinlemeden saldırma moduna geçer, annem kendini ifade etmek için bağırır. Bir dinle, bir anla, hemen fevri davranma, şeklinde. Genelde babam fevri taraf olur annem de kendini ifade etmeye, aklamaya çalışır. // Ben on senelik evliyim bu süre içerisinde sanırım bir kere birbirimize bağırmışızdır, genellikle konuşma taraftarıyım. Derdimi açık açık söyler rahatsızlığımı dile getiririm. Eşimin düşüncesini öğrenmeye çalışırım. Bugüne kadar asla şiddet olayı olmadı…birbirimize fikirlerimizi açıkça söyleyebiliyoruz. Karşılıklı oturup sohbet edebiliyoruz. Problemlerimizi konuşarak çözüyoruz genellikle (Zambak, 32).

Annem küser, konuşmazdı. Babam da çok sinirli olurdu. Konuşamazlardı. Orta yolu bulamazlardı. 3-4 gün öyle devam eder sonra normale dönerlerdi. Zaman aşımına uğrardı, problem çözülmüyordu. Öyle kalıyordu. Birike birike olmadık zamanda patlayıp yanlış kelimeler söylüyorlardı küçük meselelerde bile, dolmuşluğun etkisiyle. // Ben biraz sakinleşip sağlıklı düşünebilecek hale gelene kadar konuşmamaya çalışırım. Sakin kalırım. Konuşup ortak noktaya varmadan konuyu kapatmam. Eşim de hayatta küs kalamaz. O da konuşur ota yolu bulur. Mutlaka konuşup bir yere bağlarız. Olay havada kalmaz (Kardelen, 33).

Babam daha çabuk sesini yükseltir, daha çabuk parlar. Hani empati kurayım, anlamaya çalışayım gibi bir şeyi çok yoktur. Annem içine kapanır susar ağlar ya da içeriye geçip ağlar. Bizim evde dediğim gibi hiç kavga gürültü olmaz ama çok uzun süre küslükler olurdu yani mutsuzluk biraz aslında buradan geliyor. E bir çözüme ulaşıyor mu? Yani çok ulaştığını söyleyemem, bir ortak bir yol bulduklarını söyleyemem. Biri illaki diğerinin dediğini pes edip yapıyor. // Ortak bir yol buluruz biz. Ya ben alttan alıyorumdur ya o alttan alıyordur. Ben özür dilemeyi eşimden öğrenmişimdir. Annemin babamdan özür dilediğini ya da tam tersini hayatımda hiç görmedim. Bir taraf özür diliyorsa diğer tarafta evet ben de

şunu şunu yaptığım için özür dilerim, şundan kaynaklandı, dış kaynaklar varsa oraya atıf yaparız, işte yorgundum, şundan moralim bozulmuştu falan diye problem oldu, deriz (Defne, 34).

Anne babamın ilişkisinde annem haklı bile olsa çok fazla konuşan taraftı. Sürekli eskileri göz önüne getirir. Alakasız yerlere götürürdü konuyu. Babam yılmış, yorulmuş, ağzını açmak istemeyen ve ani bir öfke patlaması yaşar, eşyaları atardı. Annem öyle susardı yani… Duygularını, tepkilerini belli eden taraf hep annem olduğu için genelde ona sitem ederdim, kendi içimde neden susmuyor, neden devam ettiriyor aslında şu an düşündüğümüzde de babamın tavrı da çok sağlıklı bir tavır değilmiş. O suskunluğu, çözmeye çalışmayan tavrı da aslında çocukken daha iyi gelse de şu an dönüp baktığımda ikisinde de temel anlamda bazı iletişim sıkıntıları olduğunu görmekteyim. // Biz de şu an dediğim gibi o benim neye sinirleneceğimi, alınacağımı biliyor ben de onu biliyorum. Ufak tefek pürüzler oluyor ama o noktada da birbirimizi tanıdık artık aşıyoruz. Çok öfkelendiğimizde konuşmuyoruz o esnada (Fesleğen, 30).

Mutlu yuva inşası temasına geçmeden önce, mutlu ve mutsuz evlilikleri birbirinden ayıran ve her iki ilişkisel ihtiyaç alanına da zarar veren "evlilikteki problemli davranışlar" unsuru üzerinde durmak önemlidir. Bu çalışmada, mutsuz anne-baba ilişkisinde görülen ve mutlu çiftlerde gözlenmeyen problemli davranışlar içki, kumar, aldatma ve ebeveynlerden birinin psikolojik bir bozukluğa sahip olması olarak dile getirilmiştir. Katılımcıların yarısı anne-baba ilişkisinde bu problemli davranışların olduğunu ifade etmiştir. Bu duruma ait bazı katılımcılardan örnekler şunlardır:

> En büyük problem aslında babamın gözünün dışarda olması, başka kadınlar evliliğin en büyük handikabıydı onlar için (Gül, 26).
>
> Aslında babamın yuvasını sıkıntıya sokan sebeplerin en büyüğü kumar. Eğer bu alışkanlık olmasaydı annemle babamın yuvası bu derecede olmazdı. Çünkü babam hep bu nedenden ötürü eve geç gelirdi, annemi sıkıntıya sokardı (Karanfil, 42).
>
> Baba çalıştığı zaman maaşını kahvehanelerde, kumar masalarında yiyen, alkolik bir eş diyebiliriz. Evine bakmayan, başka kadına gitmeyi erkeklik gören bir adam. Dayak olsun, parasızlık olsun, yokluk olsun her şeyi yaşamış annem (Yasemin, 34).
>
> Annemin narsist kişiliği, mutsuzluklarında çok büyük bir etken. Ben bunu yeni öğrendim. Narsist kelimesinin tam karşılığı annem (Lavanta, 35).
>
> Annem, babamın düzeleceğini de düşünüyordu bir şekilde. Nasıl anlatayım size, mesela babam şiddet uygulardı evi yıkardı eşyalara vururdu zarar verirdi kendisine çocuklarına veya eşine ama sonraki gün pişman olduğunu gösterirdi yani sanki böyle bir çocukmuş gibi üzülür ağlardı bazen özür dilerdi. Ama çoğu zaman, o pişmanlığını mesela bir iki saat gösterir, sonra

©IJOESS

> "sizin yüzünüzden" demeye başlardı. Yani "sizin yüzünüzden böyle oldu siz böyle hata yaptığınız için böyle oldu aslında ben haklıydım." benim babamın psikolojik rahatsızlıkları da vardı bence, nitelikli bir tanı almadı tabi… Kavga edince evi terk etmezdi ama gerginliği eve ve bize yansırdı. Yemek sofraları çok problemdi bizim ailede. Biz o halde evde olmasını istemezdik babamızın. Acaba ne zaman sofra başımıza çalınacak diye beklerdik. Olur olmadık şeylere sinirlenip çok büyük tepkiler verebiliyordu (Sümbül, 32).

Araştırmacılar, "Anne ve babanızın evliliğinde görülen bu problemli davranışlar sizin evliliğinizde de var mı?" sorusunu yönelttiğinde, katılımcılar bu tür davranışları kendi evliliklerinde gözlemlemediklerini belirtmişlerdir. Sonuç olarak araştırmacılar yaptıkları görüşmeler ve analizler sonucunda mutlu çiftlerde bu tür davranış ya da kişilik sorunlarının olmadığını fark etmişlerdir.

Alt amaç 3: Evlilikler arasındaki değişimin sağlayıcıları

Mutlu yuva inşası

Katılımcılardan Menekşe hanımın "Evlilik aynı zamanda bir yuvadır. Onu gözlemliyorum. Bir eş olarak annemim yerine kendimi koyduğumda asla orada bir yuva olunduğunu görmüyorum. Anne ve babam sonradan ayrıldı. Tamamen fark bu yani. Beni yakinen tanıyan çoğu dostumdan aynı yorumu duydum. Bu kadar parçalanmış bir aileden sen nasıl böyle bir yuva kurdun?" ifadesi bu tema alanının ismini şekillendirmiştir.

Araştırmanın bu teması mutsuz evliliğin gölgesinden mutlu bir evliliğin ışığına geçişi sağlayan kadınların bu değişimi nasıl sağladıklarını içermektedir. Ailelerin kendilerine bıraktıkları istenmeyen mirası geride nasıl bırakabildiklerinin ifadeleri yer almaktadır. Bir diğer deyişle kendi evliliklerini mutlu, anne baba evliliğini mutsuz olarak tanımlayan kadınlar için; "anne-baba evlilikleri ile kendi evlilikleri arasında çeşitli alanlardaki değişimin sağlayıcılarını nedir?" araştırma sorunun yanıtlarını içeren faktörlerin bir araya gelerek oluşturduğu temadır. Katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda bu değişimin sağlayıcıları "öz farkındalık: aktarımı fark etmek ve değişmek, kadının bireysel dönüşümü: anneden farklılaşmak, ilişkiyi öncelemek ve ilişki için çabalamak, eşlerin birbirini tanıması ve farklılıkları kabullenmesi, eş faktörü: babadan farklı bir eşin olması ve manevi yaşamın evliliğe olan katkısı" olarak tanımlanmış ve altı kategoriyi oluşturmuştur.

Öz farkındalık: Aktarımı fark etmek ve değişmek

Bireylerin kendi evliliklerinde mutlu bir yuva inşa etmelerine katkı sağlayan faktörlerden biri, anne ve babalarının ilişkilerinde yaptıkları hataları fark ederek, bu hataları kendi ilişkilerine taşımamak için kendilerini değiştirmeleridir. Böylelikle, bireyler kendi

©IJOESS

davranışlarını gözlemleyerek yaşadıkları öz farkındalık sayesinde mutlu bir ilişki kurma yolunda ilerlemişlerdir: Bu konudaki örnekler:

> Evlendiğim ilk zamanlar kendime bir baktım anneme kızdığım tüm tavır ve beklentiler bende de vardı. O kızdığım kişiye bürünmüşüm. Kendimi bu noktada fark ettim ve kendi farkındalığım olmasa yürütemezdik biz evliliğimizi. Kendi duygularına normalde tepki vereceğin bir şeye aman dur tepki verme, bu aslında kolay bir şey değil, yorucu bir süreç, edinilen kodlara ters bir şey yapmaya çalışıyorsun, … sürekli bir mücadele gerektiren bir şey çünkü o kök davranışlarımızı gerçekten değiştiremediğimizi fark ettim. Üstünde durmazsan çabalamazdan değişmiyor. Ailende işlevsiz olan, işlemeyen o kodları değiştirmekle yükümlüyüz diye düşünüyorum. Başkasını değiştirmeye çalışmadan, annem bunu çok yaptı, bende en başta çok yaptım. Eşimin değişeceğini düşündüm, ben de değiştirmeye çalıştım tepkilerini, iletişim biçimini ve olmayacağını fark ettim. Sonra kendimdeki işlevsiz özelliklere yoğunlaştım, hoşlanmadığım beni bile delirten özelliklerim üzerinde durarak değişmeye çalışıyorum. Bu hala devam eden bir süreç…(Fesleğen, 30).

> Bir farkındalık olması gerekiyor insanda, mutlu olmayı aramak bilmek gerekiyor sanırım. Konuşmak ve birbirine sevdiğini ifade edebilmek. Yeri geldiğinde birbirine ismiyle bile hitap edebilmek. Başkalarının yanında bu bilinçle hareket edebilmek…(Zambak, 32).

> Bir evlilikte olması gereken şey öncelikle saygı ve sevgi. Koşulsuz sevgi ama hiçbir koşula dayandırmadan saygı da o şekilde. Yani ‘şunu yaparsan işte sana sevgi vereceğim’ gibi bir aile ortamı olduğu zaman kesinlikle bir doyum olmuyor. Ben bunu kendi ailemde gördüğüm için; ailem bana olumsuz örnek oldu ve onlardan gördüğüm olumsuz örneklerle o hataları yapmamaya niyet ettim, kendi evliliğimde de buna çok dikkat ediyorum. Mesela eşimle konuşurken onun sözünü kesmemeye veya onu yargılayıp eleştirip suçlayıcı konuşmamaya çok gayret ederim dikkat ederim o da bana o şekilde yaklaşır. Mesela tanıştığımız zaman biz çocukluk arkadaşıydık, o zamana kadar birbirimize asla hakaret etmedik, küfretmedik, kötü söz söylemedik. Yani sesimizin yükseldiği anlar elbette ki oldu ama birbirimizi anlamaya çalışarak sen şöylesin sen böylesin gibi yargılayıp suçlayıp bir yere varılmadığını ben kendi ailemden gördüğüm için yapmadım (Sümbül, 32).

> Hep bir sosyal ortamdaydık. Anne olana kadar öyle bir ailede yetişmiş olmanın bizi ne kadar etkilediğini bilmiyorduk. Ben mesela çocukların yanında sınırlı şekilde eşimi öperim, sarılırım çocuklar görsün diye. Ben de isterdim yani annemi öyle bir mutluluk içinde görmeyi (Papatya, 33).

©IJOESS

Kadının bireysel dönüşümü: Anneden farklılaşmak

Görüşmeler sürecinde farklılık adına dikkat çeken faktörlerden biri, kadınların kendi ilişkilerinde annelerinden farklı bir eş rolü ve davranışları benimsemeleri olmuştur. Özellikle anne-baba ilişkisini gözlemlerken annenin hatalı davranışlarını tanımlayabilen kadınlar kendi ilişkilerinde o davranışlar ve tutumları değiştirmişlerdir. Birkaç katılımcı ise daha evlenmeden önce ileride annem gibi olmayacağım, annem gibi davranmayacağım düşüncesini zihinlerinden geçirmiştir. Bazı katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

> Ben annem gibi olmamaya, onun hatalarını yapmamaya çok dikkat ettim (Açelya, 32).

> Babam koyardı genelde kuralları. Annem uymazdı. Tartışma çıkardı. Ya gizli bir iş çevirdiği için ya da söz dinlemediği için. Yaptığı birçok şeyi babamdan gizli yapardı. Annem çok fazla para harcardı, evde olan şeylerin bile ikincisini alırdı. Babam da israf olduğu için kızardı. Ben bunları gördüğüm için eşimden gizli bir iş yapmam. Ben gereksiz harcama yapan bir insan da değilim, para sevmem. Bu yüzden evliliğimizi olumsuz etkilemedi diyebilirim (Kardelen, 33).

> Bir gün evde, mutfakta canım meyve çekti ama çekiniyorum. Kayınvalidemin evindeyiz. Bir mandalina yani. Sonra eve geldim öyle bir ağladım ki ama neye ağlıyorum biliyor musunuz? Ben evime geldim, istediğim kadar meyve yiyebilirim ama annem hep o evin içindeydi ve ben annemin hiç birlikte yemek yediğini bile hatırlamıyorum. Saatlerce ağladım. Ben annem gibi bir kadın olmayacağım. Ertesi gün oraya gittiğimde 'Ben sürekli buraya geliyorsam, burası da benim evim.' dedim. Annem bunu hiçbir zaman diyemedi. Annemim yaşamış olduğu şeylerden kendi evliliğimde ders aldım diyebilirim (Papatya, 33).

> Ekonomiyi babam idare ederdi. Anneme çok gerek de kalmazdı esasında ama annem de çalışıyordu. Annem erkek idare etmeli kafasındaydı. Birkaç kere verdiği olurdu ama borç olarak verirdi ve o konunun peşinde dururdu her zaman. Ev ekonomisine katkısı olan biri değildi. Bize karşı da çok para verdiğini hatırlamam. Babam bu konuda hesap sorardı, sitem ederdi. Ben böyle olmayacağım dedim. Eşim de beni böyle bir şeye itmedi. Örneğin ben çalıştığım dönemde mesela eşimin bilgisayarını ben aldım. Ben çalışırken de ona verdiğimde veya onun için bir şey aldığımda hiçbir zaman param gidecek diye düşünmedim, düşünmem de o da aynı şekilde. Ben ona güvenirim kartımı teslim ederim, o bana güvenir, kartını bana teslim eder. O şekilde farklıyız ama eşimin tutumunun da etkisi büyük bu hususta (Fesleğen, 30).

> Annem işte kayınvalide kayınpederle kalan kişi olunca, babam en büyük kardeş olunca babalık görevini de üstlenince yani dedemden sonra babalık görevini de babam üstlenince haliyle o yüzden sınır kalmamış. Kendi sınırı kalmadığı gibi anneme sınırlarını da ihlal ettirmiş ama annemde de şöyle bir şey var annem de annesinden bir şeyleri öğrenememiş o yüzden böyle. Ben bu zinciri kırmaya çalışıyorum … Annem bunları yaşadığı için ben de ola ki bunları yaşarım,

©IJOESS

sınırlarımı azıcık esnettiğimde benim de sınırlarım ihlal edilir diye, o yüzden kayınvalideme karşı çok keskin bir sınırım vardır yani öyle söyleyeyim, çünkü gördüğüm hayatta sınır diye bir şey yok, her şeyiyle içindeler. O yüzden benim keskin sınırlarım var (Nilüfer, 35).

İlişkiyi öncelemek ve ilişki için çabalamak

Katılımcıların ifadelerinden anlaşıldığı üzere, ilişkiyi öncelikli tutma ve ilişki için çabalama, mutlu bir evlilik için temel oluşturmaktadır. Bu konudaki ifadelerden bazıları:

Eşimde de bende de bir aile özlemi var. Onu en iyi şekilde değerlendirmeye çalışıyoruz (Karanfil, 42).

Çok büyük bir şey yaşamadık ama bazı kritik noktalar oldu tabi. Herkes biraz kendine baktı bizim evliliğimizde. Bazı bencilce durumlar bizde pek fazla olmadı açıkçası. Biz evliliğimiz için çabaladık… İnsanın kendinin değişebildiğini görmesi güzel, o değişimin karşı tarafa da iyi geldiğini görmek, ilişkiyi kendinden önceye koyabilmek (Fesleğen, 30).

Bizi farklı kılan şey, birbirimize değer veriyoruz gerçekten. Herkes kendi tavrında değer veriyor ve mutlu olmak için çabalıyoruz. Mutlu olmaktan kastım da sürekli iyi olmak, mutlu olmak değil. O huzuru yakalamak. Aile içerisindeki o huzuru yakalamak için çabalıyoruz. Her ikimiz de birbirimiz için… Bence bu aramızdaki fark olabilir (Nergis, 33).

Birbirimiz ve çocuklarımız için çabalıyoruz (Lavanta, 35).

Eşlerin birbirini tanıması ve farklılıkları kabullenmesi

Mutlu bir yuvanın inşasındaki önemli faktörlerden biri de farklı köken ailelerden gelen iki farklı bireyin zamanla birbirini tanıması, kabullenmesi ve birbirine uyum sağlamaları olmaktadır. Eşler arasında farklılıkların olması kaçınılmazdır ancak bu farklılıkların çiftler tarafından nasıl ele alındığı aralarındaki ilişkiyi etkileyen bir önemli bir faktördür. Buraya yönelik bazı katılımcı deneyimleri şu şekildedir:

…dediğim gibi o benim neye sinirleneceğimi, alınacağımı biliyor ben de biliyorum. Ufak tefek pürüzler oluyor ama o noktada da birbirimizi tanıdık artık aşıyoruz…. Uzun uzun dertlerimizi şöyle çözüme kavuşturalım diye konuşmayız. Eşim fazla sevmez uzun konuşmayı. Biraz daha böyle sorunları bitirelim konuşmayalımcıdır. Ne kadar doğru olmadığını bilsem de en başlarda kavga anında yapmaya çalışsam da dediğim gibi onu da öğrendim, bunun bir işe yaramadığını. Kavgadan iki üç gün sonra gülerek sakince "ya sen de kavgada böyle yapıyorsun" diyorum. Bunu öğrendim. Herkesin iletişim dilinin farklı olduğunu öğrendim. Değiştiremeyeceğimi anladım ve kabul ederek devam ettim. … Eve biraz geç kalsa haber etmesi, aman kapıyı kilitle, demesi bu bile benim için çok güzel hatta bundan fazlasını aramıyorum. Çünkü eşimin ailesini biliyorum, onların sevgi dillerini biliyorum, o zaten onun yapabileceğinin en iyisi. Ben onu anladım, o beni anladı birbirimize doğru bir yol aldık yani öyle söyleyeyim (Fesleğen, 30).

©IJOESS

…bazen kendimi mantığında sorguluyorum. Çünkü o dokunsal bir ilişki yaşayan birisi ama ben dokunsal birisi değilim. Benim fıtratım gereği, biraz mizacım gereği dokunmayı sevmem. Soğuk bir duruş şeklim var ama aslında öyle değilimdir, çok duygusal biriyimdir ama hatta konuşuruz da 'sen nasıl hissediyorsun, sen nasıl benim sevgimi fark edebiliyorsun?' O da 'ben senin bakışından, konuşmandan, nefes almadan bir şekilde anlıyorum artık' diyor yani (Yasemin, 34).

Eşim de bir zaman sonra o şeyi kırdı ve en azından benim istediğim gibi olmasa bile kendisinin nasıl ifade ettiğini bana anlatıyor. Haliyle ben onun zaten beni sevdiğini anlıyorum. Benim ekstra istediğim şey beni anlasın, hediye alsın, sözlerle söylesin, bu beni yoran bir şeydi. İlerleyen süreçte ben de kocamı tanıdım… Ben ayak uydurmaya çalışıyorum onun tavrına, o da bana (Nergis, 33).

İkimiz de yeniliklere açık olduğumuz için aştık. Bu da bizi ayakta tutan, birbirimizi sevmemizi sağlayan şeylerden biri oldu (Papatya, 33).

Eşim beni bir konuda rahatlıkla eleştirebilir, ben de hatalıysam bu eleştiriyi kabul ederim. Eşim de yanlışı olduğunda kabul eden bir insan (Açelya, 32).

İki tarafın da ters olduğu durumları göz ardı etmeden bu farklılığın bilinciyle hareket etmek (Lale, 26).

Ben de mesela bir mevzu olduğunda hatam varsa söyle, ben görmüyorsam söyle derdim. Biz hep eşimle bunu… Aslında bu da mutluluğun bir şeyi olabilir hep konuşarak halletmeye çalıştık mevzuları hani ama hatalarımızı kabul ederek, kabul etmeyerek değil (Akasya, 31).

Eş faktörü: Babadan farklı bir eşin olması

Katılımcıların ifadeleri, mutlu yuva inşasında eş faktörünün önemini vurgulamaktadır. Bazı katılımcılar, şu an ki mutlu evliliklerinde eşlerinin olumlu özelliklerinin evliliklerine olumlu katkı sağladığını vurgulamaktadır. Bu konudaki örnek ifadeler şunlardır:

Eşim şakalaşmayı sever, benim ciddi yönümü biraz o yumuşatıyor belki de. Çocukların yanında gelir sarılır, ben de ona sarılırım. Birbirimize olan ilgi ve sevgimizi özellikle çocuklara göstermeye çalışıyorum. Bunu hissetsinler ki babasından ilgi görmeyi öğrensin dışarıdakilere kanmasın diye. Eşimden başkasıyla olsam bu kadar huzurlu olmayabilirdim, eşimin sayesinde biz bu kadar güzel oturttuk ailemizde her şeyi. Bana çok faydası ve desteği oldu. O bana göre daha sakin ben biraz sinirliyim. O bana daha ılımlı yaklaşır. İşten çıkınca hemen eve gelir. Bizi önemser, bizimle vakit geçirmekten keyif alır (Kardelen, 33).

Evet eşim çok naif bir insan. Onlarca insan tanıdım eşim gibi bir insanın hayatta olabileceğini inanmazdım. Bana çok iyi geldi, kötü yanlarımı törpüledi, beni iyileştirdi (Lavanta, 35).

Eş bağlamında ön plana çıkan diğer bir nokta, katılımcıların eşlerinin babalarından farklı olmasıyla ilişkilerinin daha sağlam ve mutlu olduğunu belirten ifadeleridir. Ayrıca evlenmeden

önce, daha iyi bir evlilik için babasından daha farklı bir eş tercihinde bulunacağını ifade eden katılımcılar da olmuştur. Buna yönelik bazı katılımcıların ifadeleri sunulmuştur:

Eşim konusunda da babam gibi biriyle evlenmek istemiyordum. O yüzden eşimle iletişim yönünden bağımızı güçlendirdik. Önden her şeyi konuştuk. Bu şekilde anlaştık. Evliliğimin bu sebeplerden ötürü daha sağlam olduğunu düşünüyorum (Açelya, 32).

Eş yani erkek faktörü çok farklı birbirinden. Yani o bizim evliliğimizde babamın evliliğine ayıran şeylerden. Eğer ki babam gibi biri olsaydı eşim, benim de orada kopardı herhalde. O kadar sorumluluğu almayan, tamamen sorumluluğu bana bırakan, ne bileyim özel bir zaman geçirmek için vakit yaratmayan biri olsaydı bizim evliliğimizde büyük ihtimalle çok sorunlu olurdu. Ama öyle olmadı çok şükür. Yani o yüzden eş faktörü çok büyük bir bizde ayırıcı şey, bir ayrıcı fark diyebilirim (Defne, 34).

Babamdan dolayı benim de zihnimde erkekten beklediğim, olumsuz bir erkek şeyi vardı aslında. Eşim o grupta değil. Hümanist böyle, paylaşımcı bir insan. O yüzden çözebiliyoruz yani, sıkıntı yok (Menekşe, 40).

Eşim babam gibi birisi olmuş olsaydı muhtemelen benim evliliğim de annemle babamınkine benzeyebilirdi. Yani evet bir şeyler yapmaya çalışıyorum ama eşim daha farklı kültürden, sevgisini gerçekten belli eden, 'seni seviyorum' kelimesini kullanabilen bir insan. İşte 'ellerine sağlık, çok güzel olmuş' gibi. Hani bunlar bir iltifat, iltifat dilini güzel kullanan bir insan bu da insanı tabii kendini değerli ve özel hissettiriyor. Böyle olduğu için bir şeyler tabii ki daha iyi, yolunda gidiyor diye düşünüyorum (Nilüfer, 35).

Manevi yaşamım evliliğe olan katkısı

Evliliklerde manevi yaşantının rolü, katılımcıların deneyimleri üzerinden derinlemesine incelenmiştir. Katılımcıların çoğu, kendi manevi değerlerinin evliliklerinde uyum sağlamaya yardımcı olduğunu belirtirken, ailelerinden farklı deneyimler yaşadıklarını ve bu deneyimlerin onları olumlu yönde etkilediğini vurgulamışlardır. Özellikle, anne ve babalarının manevi yaşamlarının sınırlı olması veya zamanla gelişmesi, katılımcıların kendi evliliklerindeki manevi yatkınlığı şekillendirmiş ve ilişkilerindeki uyumu artırmıştır.

Elimizden geldiği kadar ikimiz de uğraşıyoruz Allah rızası için. Evliliğimizi nasıl etkiliyor? Ben çok etki ettiğine inanıyorum, bunun manevi gücüne. İlişkimiz için dua etmek, Allah muhabbetimizi arttırsın diye, bir sadaka vermek. Tabi bu şey değil, bazı sorunlar vardır ki ne kadar dua edersen et çözülmüyor, öğrenilmiş davranışlar, karakteristik şeyler vs. Ama ben inancımızın bereket kattığına inanıyorum (Nergis, 33).

Bizde de eşimin dini hassasiyetleri daha büyük, bana da çocuğuma da örnek olur bu konuda. Ben mesela sadakayı falan öncelemezdim, onunla öğrendim. Bu bana huzur veriyor, ilişkimin üzerinde de hissediyorum bu durumu (Fesleğen, 30).

Manevi olarak eksik buluyorum anne babamı, bunun da çok olumsuz etkilediğini düşünüyorum ailemizi. Şükürsüzlük veya isyankâr bir tavır varmış gibi geliyordu bana bazen. Babam namaz kılmaya başladıktan sonra biraz daha maneviyata yöneldikten sonra evlilikleri daha iyiydi. // Manevi olarak eşimin de benim de ailemden daha yoğun bir maneviyata sahip olduğumuzu düşünüyorum. Olumlu yansıyor (Sümbül, 32).

Babamın da annemin de manevi yaşamı pek yoktu, annem yeni yeni toparlamaya çalışıyor. Tabi bu da kötü etkiliyordu yaşamlarını. Belki manevi yönden iyi olsalardı sabrederek aşabilirlerdi sıkıntılarını. Maneviyat bir sabır duygusu veriyor insana. Annem babam birbirlerine sabretmedi. Bu anlaşmazlık, şiddete kadar gidiyordu. // Düşününce böyle bir ailede yetişip biz nasıl böyle sağlıklı aileler kurduk diyorum. Allah'ın lütfu olduğunu düşünüyorum. Anne babamın sevgisini de gördük, bize karşı bir durum yoktu, fakat birbirlerine karşı iyi değillerdi. Onlara rağmen böyle güzel evlilikler yapabilmemizi, kardeşlerimin de öyle, ben bunu Rabbimin ilmini bilmeye dayandırıyorum. Maneviyatla çok ilişkili olduğunu düşünüyorum (Karanfil, 42).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmanın amacı, anne-babalarının evliliğini mutsuz, kendi evliliklerini ise mutlu olarak tanımlayan kadınların mutlu ve mutsuz evlilik olgusuna dair algılarını ortaya koymak; her iki evlilik türü açısından evliliğin hangi alanlarında değişim yaşandığını ve bu değişimi sağlayan ilişkisel faktörleri belirlemektir. Çalışmanın bulguları, 'mutsuz evliliğin gölgesinden mutlu evliliğin ışığına' çatısı altında; mutsuz anne-baba ilişkisi, mutlu çift ilişkisi ve mutlu bir yuva inşası olmak üzere üç ana tema etrafında toplanmıştır.

Araştırmanın birinci ve ikinci amacı doğrultusunda, katılımcıların mutlu ve mutsuz evlilikleri nasıl tanımlayıp anlamlandırdıkları incelenmiş; bu tanımlamalar aracılığıyla, ebeveynlerinin mutsuz evlilikleri ile kendi mutlu evlilikleri arasındaki farklılıklar ortaya konmuştur. Katılımcıların ilişki deneyimlerindeki bu değişim, DOÇT çerçevesinde (Greenberg & Johnson, 1988: s.13; Greenberg & Goldman, 2008: s. 82-86), 'ilişki ve yakınlık alanı: bağlanma' ile 'özerklik/güç ve sınır alanı: kimlik' olmak üzere iki alanda kavramsallaştırılmıştır. Katılımcıların ebeveynlerinin evliliklerine dair dile getirdikleri sevgisizlik/sevgiyi göstermeme, ilgisizlik, duyarsızlık, kopukluk-yabancılaşma, güvensizlik, biz olamama ve birlikte vakit geçirmeme gibi kodlar, bağlanma ihtiyaçlarının karşılanmadığı bir ilişki yapısını işaret etmektedir. Buna karşılık, kendi mutlu evliliklerine dair

tanımlamalarında öne çıkan sevgi/sevgiyi ifade etme, değer verme, karşılıklı anlayış, şefkat, sosyal-duygusal destek, güven, açıklık-şeffaflık, diğerini gözetme ve fedakârlık, biz olma ve birlikte vakit geçirme gibi unsurlar, bağlanma sisteminin etkin ve işlevsel olduğunu göstermektedir. Bu temalar; partnerler arasında kurulan duygusal bağın niteliğini, ilişkinin güvenliğini ve çiftin birbirine olan duyarlılığını yansıtmaktadır. Nitekim bağlanma, yakın ilişkilerde güven, duygusal yakınlık ve eşin ulaşılabilirliği gibi unsurları kapsar; eşin duygusal olarak erişilebilir ve duyarlı olması, güvenli bağlanmanın temelini oluşturur (Woldarsky-Meneses & McKinnon, 2019: s. 280).

Bağlanma kategorisindeki bulgularla ilgili literatür incelendiğinde, çiftler arasında sevgiye dayalı bir yaklaşım mutlu bir evliliğin en temel bileşenlerinden olduğu görülmektedir. Evlilikte sevginin azalması, çiftlerin boşanma aşamasına gitmesinde en önemli sebeplerden birisidir. Sevgi hakkında yapılan araştırmalar, çiftlerin birbirlerini sevmesi ve bu sevgiyi partnerlerine gösterebilmeleri, evlilik doyumunu, mutluluğunu ve niteliğini arttırdığı; sevginin olmamasının veya gösterilmemesinin ise evlilik doyumunu olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır (Huggins, 2002; Coontz, 2005; Curran ve ark., 2010; Hughes & Camden, 2020). Bir başka araştırma ise evlilik doyumunu etkileyen faktörlerin birlikte olma, güven, açıklık, çocukluk deneyimlerinin etkisi, güçlüklerle baş etme, cinsel beklentilerin karşılanması, çocukların varlığı gibi kategorileri ve bunlara bağlı olarak geliştirilmiş iletişim becerileri, duygusal olarak açık olma, diğer aile üyelerine karşı sınırlar koyabilme, bağımlılık ve bağımsızlık arasında denge kurma, evliliğe bağlılık, inançlara dayanma, arkadaşlık ve dostluk faktörleri olduğu ispatlanmıştır (Ferguson-Cain, 2015). Duygusal yakınlıkla ilgili literatürdeki araştırma bulguları, katılımcıların ifadeleri doğrultusunda elde edilen bulgularla örtüşmektedir.

Ayrıca bulguların mutsuz ilişkilerde çiftlerin, uyumsuzluk, bütünleşmeme, bencillik, paylaşım eksikliği, eşin duygusal yokluğu, eş rolüne girememe, kayın-köken aile ile sınırların belirsizliği gibi sorunlardan dolayı biz olma deneyimini yaşayamadıklarını bulunmuştur. Ferguson-Cain (2015) evlilik doyumunu etkileyen faktörler arasında bu bulguları da destekleyici sonuçlar yer almaktadır. Evlilikte biz olma deneyiminin ise uyum, bütünleşme, birlik-beraberlik duygusu, birbirini tamamlama, iş-birliği, paylaşma isteği, ortak yaşam hedefleri, kayın-köken aile ile sınırların çizilmesi aracılığıyla yaşandığı görülmektedir. Katılımcıların bir diğer vurguladığı nokta kendi evliliklerinde kayın aileleri ile ilişkilerinde sağlıklı sınırlar çizebilmeleri olurken anne ve babasının evliliklerinde bu sınırların olmayışı, kayın ailelerin anne ve babasının evliliğine çok müdahil olmuş olması ve bunun anne ve babası arasındaki ilişkiyi iyi etkilemediğini belirtmişlerdir. Katılımcılar, biz olma duygusu,

partnerlerine olan güven, birbirlerini tamamlamak, her türlü olayda eşlerinden hissettikleri sosyal-duygusal desteğin varlığını gibi kavramların kendi evliliklerinde olduğunu ancak anne ve babasının evliliklerinde olmadığını ve bu kavramların olmamasının anne ve babasının evlilik doyumunu kötü etkilediğini vurgulamışlardır. Literatüre bakıldığında, evlilikte, eşte alınan desteğin çok olması evlilik doyumunu arttıran ve sürekliliğini sağlayan etmenlerden biri olarak görülmektedir (Çiftçi Arıdağ ve ark., 2019; Giff ve ark., 2021).

Ayrıca, eşlerin birlikte geçirdikleri ortak zamanın, evlilikte doyumunun önemli göstergelerinden biri olduğu görülmektedir (Totenhagen ve ark., 2024). Bu araştırmanın katılımcıları da evliliklerinde eşleri ile keyifli vakit geçirmeye çok özen gösterdiklerini ifade ederken anne ve babalarının birlikte vakit geçirmediklerini, muhabbet etmediklerini ve paylaşım yapmadıklarını vurgulamışlardır. Yapılan çalışmalar, mutlu çiftlerin çalışma programlarını ve boş zamanlarını birbirine uydurabilmek için çaba harcadığını göstermiştir (Hamermesh, 2002). Çiftler birlikte ne kadar çok keyifli vakit geçirirlerse, uyumlarının da o kadar artacağı düşünülmektedir (Larson, 2003). Mutlu çiftler, partnerleriyle birlikte geçirdikleri zamanları, ayrı geçirdikleri zamanlara kıyasla hem daha anlamlı bulduklarını hem de bu anlarda kendilerini daha mutlu hissettiklerini belirtmiş; ayrıca partnerleriyle daha fazla vakit geçirmek istediklerini belirtmişlerdir (Flood & Genadek, 2016).

Katılımcıların ifadelerine göre, mutsuz ebeveyn ilişkilerinde kimlik alanını şekillendiren ilişkisel dinamikler; saygısızlık, eleştirellik, bencillik, değişime kapalılık, değer vermeme/önemsememe, yok sayma, annenin yok sayılması, bağımlı/güçsüz anne, görev ve sorumluluk dengesizliği, karar verme ve finansal yönetimde eşit olmayan güç dengesi, yıkıcı çatışma ve işlevsiz çatışma çözme becerileri olarak tanımlanmıştır. Buna karşılık, mutlu çift ilişkilerinde öne çıkan ilişkisel özellikler ise; saygı, önemsenme, görülme, ayrı bir birey olarak kabul görme, bağımsızlık/özgürlük, esneklik, beklentileri karşılayan görev ve sorumluluk dağılımı, ortak karar verme ve finansal yönetim, yapıcı çatışma ve işlevsel çatışma çözme becerileri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu ilişkisel özellikler, çiftlerin evliliklerinde kimlik ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmadığını yansıtmaktadır. Kimlik alanı, ilişki kurulan kişinin bireyi tanıma ve onaylamasını ifade eder. Greenberg ve Goldman'ın (2008: s. 83) 'kimlik' olarak tanımladığı ilişkisel ihtiyaç, insan ilişkilerinde önemli bir yer tutan benlik bütünlüğü, öz saygı ve yetkinlik gibi psikolojik gereksinimlerle doğrudan ilişkilidir.

Bulgular incelendiğinde, kimlik alt teması kapsamında katılımcıların evlilikte en çok önem verdikleri ve olmazsa olmaz olarak tanımladıkları kavramların saygı, değer görme ve

önemsenme olduğu görülmektedir. Katılımcılar, saygının olmadığı bir ortamda sevginin de var olamayacağını özellikle vurgulamışlardır. Kendi evliliklerinde saygının merkezi bir yere sahip olduğunu ve eşleri tarafından önemsendiklerini ifade ederken; anne ve babalarının evliliklerinde ise saygısızlık, değersizlik, eleştirellik ve yok sayılma gibi olumsuz ilişki dinamiklerinin baskın olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda katılımcılar, özellikle annelerinin babaları tarafından yok sayıldığı, görmezden gelindiği ve güçsüz bir figür olarak konumlandırıldığına tanıklık ettiklerini; bunun da eşler arasındaki ilişkiyi olumsuz yönde etkilediğini dile getirmişlerdir. Literatüre bakıldığında, evlilikte saygı; çiftlerin birbirlerinin beklentileri, isteklerini ve duygularını önemsemesi, varlığının değerinin farkına varması, partnerinin benliğine zarar verecek sözleri söylememeye ve davranışları yapmamaya özen göstermesi şeklinde tanımlanmıştır (Canel, 2007). Uzun dönemli evliliklerin incelendiği nitel bir araştırmada, saygı evlilik doyumunun bir ana teması olarak ortaya çıkmıştır (Nimtz, 2011). Çiftlerin birbirleri ile iyi arkadaş olmaları ve ilişkilerinin saygı, şefkat, empati gibi duygularla karakterize olması mutlu çiftlerin özellikleri olduğu keşfedilmiştir (Gottman ve ark., 2006). "Neden Hala Evliyiz" isimli, istikrarlı bir şekilde evliliğini devam ettiren eşlerin incelendiği çalışmada, evliliğe katkı sağlayan kategorilerde sevgi, güven ve saygının vurgulandığı görülmektedir (Amato & Previti, 2003). Evlilikte saygının, evliliği olumsuz etkileyebilecek problemlere karşı koruyucu bir fonksiyonu olduğu da görülmektedir (Markman ve ark., 2001). Hirsch'in (2003) evli çiftlerle gerçekleştirdiği araştırmada, katılımcılar geneli saygıyı, evlilik ilişkisinin anahtar kavramı olarak tanımlamışlardır.

Ebeveyn evliliği ve kendi evlilikleri arasındaki farkı ortaya koyan görev ve sorumluluk dağılımı ile karar verme ve finansal yönetimdeki dengeye ilişkin elde edilen bulgular, ABD'de gerçekleştirilen bir çalışmanın sonuçları ile örtüşmektedir. Schwartz'ın (1994) çalışmasında, çiftler arasındaki karar alma süreçleri, sorumluluk paylaşımı, ev içi görev dağılımı ve ekonomik eşitlik, sağlıklı ve iyi bir evliliğin temel göstergeleri olarak tanımlanmıştır. Sağlıklı evliliklerin karakteristik özelliklerinin araştırıldığı başka bir çalışmada ise rollerin açıklığı ve beklentileri karşılayacak şekilde yerine getirilmesi önemli bir faktör olarak tanımlanmıştır (Sadeghi ve ark., 2014). Mutlu evli ve mutsuz evli çiftlerin karşılaştırıldığı bir araştırma, mutlu evli çiftlerin yüzde seksen beşinin ev ekonomisini nasıl yönetecekleri konusunda anlaştığını belirtirken; mutsuz çiftlerin sadece yüzde kırk üçü ev ekonomisi konusunda ortak bir karar aldığını ifade etmiştir (Olson ve ark., 2008).

Çatışma evliliklerin kaçınılmaz bir yönüdür. Çiftlerin bir sorunla karşılaştıklarında nasıl tartıştıkları ve çatışma sürecini nasıl yönettikleri, evlilik uyum süreci için esas bir temel

oluşturur (Gottman, 1994). Bulgulara bakıldığında katılımcıların en çok vurguladıkları konulardan birisinde çatışma çözme stilleri olduğu görülmektedir. Katılımcılar kendi evliliklerinde bir problem durumunda iki tarafında kendisini karşısındakine hakaret etmeden sesini yükseltmeden ifade ettiğini, iki tarafında çözüm odaklı olduğunu ve genellikle bir orta yolda buluştuklarını ifade ederken anne ve babasının evliliğindeki problemlerde seslerin yükseldiği, hakarete varan sözlerin söylenebildiği hatta şiddete kadar gidebildiğinden söz etmişlerdir. İlişkilerde çatışma çözme yöntemleri, partnerlerin ilişkilerinde ortaya çıkan problemleri ele alma ve tatmin edici şekilde çözebilme yöntemleri şeklinde tanımlanmıştır (Soylu & Kağnıcı, 2015). Başka bir çalışmada evlilikteki çatışma çözme stilleri "çiftlerin ilişkilerinde karşılaştıkları problemlere uygulanabilir bir çözüm bulmak için kullandıkları kalıplar" şeklinde tanımlanmıştır (Tosun & Dilmaç, 2015: s.851). Sağlıksız çiftlerin çatışma çözme zamanlarında mutlu olan çiftlerden daha çok olumsuz iletişim tavrı ve daha az olumlu iletişim tavrı gösterdiği görülmektedir. (Lavner ve ark., 2016). Gottman (1994), çatışma çözme davranışlarında kıyamet dört atlısı olarak tanımladığı, eleştiri, savunmacılık, aşağılama ve taş kesilmenin fonksiyonel olmayan evliliklerin karakteristik özelliği olduğunu savunmaktadır. Gottman (1994) aynı zamanda, bir çiftin her ilişkide kaçınılmaz olan çatışmaları çözme yeteneğinin sağlam ve mutlu bir evliliğin anahtar kavramlarından olduğunu belirtmiştir. O ilişkilerin, anlaşmazlıkları çözme sürecinde büyüdüğünü öne sürmüştür. Bu konudaki literatür incelendiğinde de mutlu, sağlıklı ve istikrarlı çiftlerin etkili çatışma çözme yöntemlerini kullandıkları görülmüştür (Gottman, 1994; Stanley ve ark., 2002; Burgoyne ve ark., 2010; Nimtz, 2011; Edathumparambil, 2017; Timothy-Springer & Johnson, 2018).

Elde edilen bulgular incelendiğinde göze çarpan diğer bir husus, katılımcıların anne babasının mutsuz evliliğinde var olduğunu ancak kendi evliliğinde olmadığını ifade ettikleri problemli davranışlardır. Mutsuz anne-baba ilişkisinde gördükleri ve kendi mutlu evliliklerinde olmayan problemli davranışların içki, kumar, aldatma ve ebeveynlerden birinin psikolojik bir bozukluğa sahip olması şeklinde ifade etmişler ve bu davranışların anne babasının evliliğini çok kötü etkilediklerini özellikle vurgulamışlardır. Evlilikte yaşanan problemlerden alkol, sigara ve kumar alışkanlığı ailede çok ciddi sıkıntılar oluşturmaktadır. Evlilikte eşler arasındaki güvenin azalması, sadakatsizlik ve cinsel ihanet öne çıkan boşanma sebepleri olduğu görülmektedir. Alkol kişinin akıl ve yargı gücünü azalttığı için insanın istemediği yanlış davranışları yapmasına sebep olabilmektedir. Bu da evliliklerde çok ciddi sorunlara sebep olabilmektedir. Kumar alışkanlığı ise ekonomik olarak da aileyi etkilediği için çiftler arasında ciddi sorunlara sebep olabilmektedir (Tarhan, 2019). Çiftler arasında yaşanan şiddet ise evliliği

©IJOESS

sarsan diğer bir davranış biçimi olarak görülmektedir. Özellikle kadına uygulanan şiddetin evlilikten alınan doyumu azalttığı ispatlanmıştır (İdiz, 2009). Evlilik doyumunu önemli derece etkileyen bir diğer faktör de eşlerin birbirlerine olan sadakatleridir. Bu konuda yapılan bir araştırmada evlilik uyumu düşük olan çiftlerin birbirini aldatma eğilimlerinin yüksek olduğu görülmüştür. Bu araştırmada bilhassa erkeklerin eşlerini aldatma eğiliminin daha fazla olduğu bulunmuştur (Polat, 2006).

Araştırmanın ilk iki amacı sonucunda elde edilen bulgular mutlu ve mutsuz ilişkileri tanımlamış ve bu tanımlar üzerinden iki ilişkideki değişen alanları ortaya koymuştur. Araştırmanın üçüncü amacı doğrultusunda elde edilen bulgular ise bu değişimin sağlayıcılarını açığa çıkarmıştır. Diğer bir deyişle, ebeveynlerinin mutsuz evlilik döngüsünü kırıp mutlu bir yuva inşa edebilen kadınların bunu nasıl başardıklarını ortaya koyan faktörlerdir. Katılımcıların anlatıları doğrultusunda, ebeveyn evliliği ile kendi evlilikleri arasındaki değişimi mümkün kılan faktörler, yani bu dönüşümün sağlayıcıları; öz farkındalık: aktarımı fark etmek ve değişmek, kadının bireysel dönüşümü: anneden farklılaşmak, ilişkiyi öncelemek ve ilişki için çabalamak, eşlerin birbirini tanıması ve farklılıkları kabullenmesi, eş faktörü: babadan farklı bir eşin olması ve manevi yaşamın evliliğe olan katkısı şeklinde belirlenmiştir. Elde edilen bu bulgular, mevcut literatür açısından oldukça önemli ve özgün bir konuma sahiptir. Bu bulgularla doğrudan ilişkili araştırma bulgularına rastlanılmamıştır. Öte yandan, kişinin evlilik ya da romantik ilişkilerinde, kök ailede edindiği deneyimlerin ve ebeveyn evliliğine dair gözlemlerinin etkili olduğu; bireyin, ebeveynleri arasındaki ilişkinin niteliğini kendi ilişkilerine yansıttığını ortaya koyan çok sayıda araştırma bulgusu bulunmaktadır (Conger ve ark., 2000; Amato & Booth, 2001; Cui & Fincham, 2010; Alder ve ark., 2018; Sağkal & Özdemir, 2019; Zagefka ve ark., 2021; Zhou, 2025). Literatürde yer alan araştırma bulguları çoğunlukla nesiller arası evlilik örüntülerindeki benzerliklere işaret ederken, bu çalışmada elde edilen bu tema, söz konusu benzerliğin dönüşebilir nitelikte olduğunu ve bu dönüşümün hangi dinamikler aracılığıyla gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Jamison ve Lo (2021) tarafından yapılan çalışmada yetişkin çocukların iyi rol model olarak gördükleri ebeveynlerin ilişki örüntülerini benimsediğini; ebeveynlerini zayıf rol modelleri olarak algılayan genç yetişkinlerin ise, ebeveynlerinin ilişkilerindeki olumsuz örüntülerden ve hatalarından kaçınmak amacıyla farklı partnerler seçme ve ilişki dinamikleri oluşturma eğiliminde oldukları bulunmuştur. Bu bulgu, bireylerin ebeveynlerinin ilişki kalitesini kendi ilişkilerine doğrudan yansıtmak yerine, ebeveynlerinin ilişkilerindeki sorunları fark ederek, farklı partnerler seçme ve alternatif ilişki dinamikleri geliştirme eğiliminde olabileceklerini göstermektedir.

Bandura'nın (1977: s.5) "model alma", Bowen'ın (1978: s.528) "nesiller arası aktarım süreci" ve Framo'nun (1976) "nesiller arası aktarım" kavramları ile ilişkilerdeki benzerlikleri kuramsal yönden açıklarken, terapötik müdahaleler ve değişim süreçleri bağlamında, bu kuramsal yaklaşımlar farkındalık geliştirilmesine ve böylece nesiller arası aktarımın kırılmasına dikkat çekmektedir. Katılımcı kadınların ifadelerinde de görüldüğü üzere, değişim süreci öncelikle farkındalıkla başlamakta; ardından, değişim istenen ya da model alınan ebeveynlerden duygusal ve düşünsel olarak ayrışarak, benliğin farklılaşmasıyla daha güçlü bir şekilde gerçekleşebilmektedir. Bu farklılaşma, hem bireysel düzeyde kadınların kendilerini içlerindeki anneye ait izlerden ayırmalarını, hem de eş ilişkilerinde önceki kuşaktan farklı bir eş olabilmelerini sağlamaktadır. Farkındalık, değişim süreci basamaklarındaki beş temel basamaktan biridir (DiClemente, 2018).

Ebeveyn evliliğinden farklı bir evlilik biçimi kurabilmeyi mümkün kılan bir diğer önemli faktör ise, kadınların kazandıkları farkındalıkların yanı sıra, kendi evliliklerinde kendilerinden bağımsız bir 'ilişki'nin de var olduğunu görmeleri olmaktadır. Evlilik sürecinde, bireyin hem kendisinden hem de eşinden ayrı olarak, çiftin arasındaki ilişkinin dinamiklerine bağlı biçimde şekillenen bir "biz olgusu" ortaya çıkmaktadır (Satir, 2001: s.156). Sağlıklı bir evlilik, bireylerin hem kendi benliklerini hem partnerlerinin bireyselliğini hem de aralarındaki ilişkiyi ayrı ayrı değerli görmeleriyle mümkün olur. Bu üç boyuttan birinin göz ardı edilmesi, ilişkide dengenin bozulmasına neden olabilir (Satir, 2001: s.156). Sonuç olarak 'biz olgusu' olarak ebeveynlerinden farklılaştığını ifade eden mutlu kadınlar, ilişkiyi önceliklerini ve ilişki için çabaladıklarını ortaya koymaktadırlar. Ayrıca katılımcılar, zamanla eşlerin birbirlerini daha iyi tanıdıklarını ve aralarındaki farklılıkları kabullendiklerini ifade etmişlerdir. Bu kabullenmenin ise evlilikteki değişim sürecini destekleyen önemli bir unsur olduğu görülmektedir. Özdemir'in (2023: s.139) mutlu evlilikleri ele aldığı kapsamlı çalışmasında, evlilikteki iyileşme ve doyumun; partnerlerin beklentilerindeki değişim, farklılıkları kabul etme becerisi ve olumsuzluklara odaklanmak yerine yaşamlarındaki küçük olumlu gelişmeleri bilinçli bir tercih olarak fark edebilme tutumlarından kaynaklandığı belirtilmiştir. Farkındalık ve kabul, değişimi sağlayan önemli olgulardır (Hayes ve ark., 1999: s. 127).

Değişimi destekleyen bir diğer önemli unsur, kadınların babalarından farklı bir eşe sahip olduklarına yaptıkları vurgularda gözükmektedir. Bu durum, yalnızca eşlerinin sahip olduğu farklı özellikler açısından evliliklerini farklılaştırmakla kalmamakta; aynı zamanda, daha farklı bir eş deneyimi üzerinden, kadınların da annelerinden farklı bir eş olabilmelerine imkân tanıyan bir alan yarattığı düşünülmektedir.

Sonuncu bulgu ise, maneviyatın, iki evlilik arasındaki ilişkinin niteliğinde yaşanan değişimle ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Katılımcılar, ebeveynlerinin manevi inanç düzeyleri arasındaki farklılıkların evliliklerinde çatışmalara yol açtığını belirtirken; kendi evliliklerinde ise eşleriyle benzer ya da uyumlu bir manevi yaklaşıma sahip olmanın, ilişkilerindeki mutluluk ve doyumu olumlu yönde etkilediğini ifade etmişlerdir. Estrada'nın (2009) evlilik doyumuna yönelik çalışmasında, katılımcılar maneviyatın ilişki dinamiklerinde belirleyici bir rol oynadığını vurgulamış; eşlerden biri ya da her ikisi, manevi değerlerin evliliklerinde merkezi bir yere sahip olduğunu dile getirmiştir. Vaaler ve arkadaşlarının (2009) yürüttüğü çalışmada, partnerler arasında dini inanç bakımından benzerliğin evlilik ilişkisine olumlu katkı sağladığı ortaya konmuştur. Buna karşılık, farklı inanç sistemlerine sahip çiftlerin evliliklerinde daha fazla zorlukla karşılaştıkları belirtilmiştir. Bazı araştırmalar, dinin ebeveynlerin evlilik doyumunu artırıcı bir rol oynadığını ortaya koymaktadır (Krok, 2018). Öte yandan, dindarlığın otoriterlik, suistimal ve hoşgörüsüzlük gibi belirli yönlerinin aile ilişkileri üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğini savunan çalışmalar da bulunmaktadır (Dollahite ve ark., 2004). Mutlu kadınların deneyimlerine odaklanan fenomenolojik bir araştırmada, eşler arasındaki dini inanç benzerliğinin, evlilik mutluluğunu belirleyen temel temalardan biri olarak öne çıktığı görülmüştür (Fatima & Ajmal, 2012).

Öneriler, sınırlılıklar ve güçlü yönler

Sonuç olarak, bu çalışma; ebeveynlerinin mutsuz evlilik döngüsünü kırarak kendi mutlu yuvalarını kurmayı başaran kadınların bu süreci nasıl gerçekleştirdiklerini ortaya koymuştur. Katılımcıların anlatıları, ebeveynlerinin olumsuz evlilik deneyimlerine rağmen sağlıklı ve doyumlu ilişkiler kurmanın mümkün olduğunu göstermektedir. Evliliklerde kuşaklar arası aktarılan olumsuzlukların yaygınlığına dikkat çeken literatürün yanı sıra, bu bulgu hem akademik hem de uygulamalı alanlar açısından önemli bir katkı sunmaktadır. Mevcut literatürde oldukça sınırlı olan bu konunun, gelecekte daha fazla araştırmayla ele alınması; ayrıca aile ve çift terapisi alanlarında uygulanabilir yapılandırılmış müdahale programlarının geliştirilmesi, oldukça değerli ve gerekli görülmektedir. Bu doğrultuda, konuyla ilgili gelecekteki araştırmacılar ve alanda çalışan uygulayıcılara yönelik çeşitli öneriler şunlardır:

- Bu araştırma yalnızca kadın katılımcılarla sınırlıdır. Bu bağlamda, konunun daha kapsamlı bir şekilde ele alınabilmesi için erkek katılımcılarla gerçekleştirilecek çalışmaların yanı sıra, her iki partnerin birlikte katıldığı diyadik araştırmaların yürütülmesi önemli bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

- Araştırma nitel bir desenle yürütülmüş olup, elde edilen bulgular ilgili olgunun varlığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular doğrultusunda, çeşitli demografik özelliklerin ve farklı değişkenlerin etkisini inceleyen daha kapsamlı niceliksel araştırmaların tasarlanması da alana önemli katkılar sağlayacaktır.
- Ebeveynler, çocukları açısından hem birer eş modeli hem de doğrudan bakım veren figürler olarak çift yönlü bir gözlem ve deneyim kaynağıdır. Bu nedenle, ebeveynlik ve eşlik rollerinin birbirinden bağımsız değil, karşılıklı etkileşim içinde değerlendirildiği daha bütüncül ve çok katmanlı araştırma tasarımlarına ihtiyaç duyulmaktadır.
- Bu çalışmadaki katılımcı anlatıları doğrultusunda, bireysel değişimi mümkün kılan dinamikler belirlenmiştir. Ancak, katılımcıların özellikleri ve sosyo-demografik durumları çeşitlendirildikçe farklı değişim sağlayıcılarının da ortaya çıkabileceği öngörülmektedir. Bu nedenle, farklı demografik ve sosyo-kültürel özelliklere sahip katılımcılarla benzer nitelikte çalışmaların gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir.
- Ayrıca, değişimi mümkün kılan etkenlere yönelik derinlemesine araştırmaların yapılması, elde edilecek bulguların terapötik müdahalelere rehberlik edebilecek nitelikte bilgiler sunmasına katkı sağlayacaktır.
- Mutlu bir anne-baba ilişkisinden, ilerleyen süreçte mutsuz bir çift dinamiğine evrilen ilişkileri konu alan araştırmalar da yürütülebilir.
- Aynı ebeveynlerin evlilik ilişkilerine tanıklık etmiş kardeşlerin evliliklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, ebeveynlerin evlilik ilişkisine yönelik aktarım dinamiklerini anlamak açısından önemli veriler sunabilir.
- Kuşaklar arası evlilik ilişkilerine yönelik çalışmalar, yalnızca genel kategoriler olan "mutlu" ya da "mutsuz" evliliklerle sınırlı kalmamalıdır. Araştırmada elde edilen her bir kategori ve tema ayrı ayrı daha derinlemesine çalışmaya uygun değişkenleri ifade etmektedir.
- Çift ve aile danışmanlığı alanında çalışan uzmanların, bulgularda ortaya konulan bireylerdeki değişimi mümkün kılan etkenleri ve bu süreci besleyen içsel motivasyonları tanımaları; olumsuz ebeveyn evliliğinin gölgesinden kurtulmaya çalışan danışanlarla yürütülen çalışmalarda terapötik sürece önemli katkılar sağlayacaktır.
- Araştırma bulguları, çift ve aile danışmanlığı alanında çalışan uzmanlara, bireylerin evlilik ilişkilerinde nesiller arası aktarımları anlamlandırma ve bu aktarımların

kırılabileceği müdahale noktalarını belirleme konusunda yol gösterici bir çerçeve sunmaktadır.

Etik metni

Bu makalede, dergi yazım kurallarına, yayın ilkelerine, araştırma ve yayın etiğine ile dergi etik kurallarına uyulmuştur. Makaleyle ilgili doğabilecek her türlü ihlalden doğan sorumluluk yazarlara aittir.

KAYNAKLAR

Acitelli, L. K., & Antonucci, T. C. (1994). Gender differences in the link between marital support and satisfaction in older couples. *Journal of Personality and Social Psychology, 67*(4), 688–698. https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.4.688

Alder, M. C., Yorgason, J. B., Sandberg, J. G., & Davis, S. (2018). Perceptions of parents' marriage predicting marital satisfaction: The moderating role of attachment behaviors. *Journal of Couple & Relationship Therapy, 17*(2), 146–164. https://doi.org/10.1080/15332691.2017.1372834

Amato, P. R., & Booth, A. (2001). The legacy of parents' marital discord: Consequences for children's marital quality. *Journal of Personality and Social Psychology, 81*(4), 627–638. https://doi.org/10.1037/0022-3514.81.4.627

Amato, P. R., & Previti, D. (2003). People's reasons for divorcing: Gender, social class, the life course, and adjustment. *Journal of Family Issues, 24*(5), 602–626. https://doi.org/10.1177/0192513X03254507

Bandura, A. (1977). *Social learning theory.* Prentice Hall.

Bowen, M. (1978). *Family therapy in clinical practice*. Rowman & Littlefield.

Burgoyne, C., Reibstein, J., Edmunds, A., & Routh, D. (2010). Marital commitment, money and marriage preparation: What changes after the wedding? *Journal of Community & Applied Social Psychology, 20*(5), 390–403. https://doi.org/10.1002/casp.1045

Canel, A. N. (2007). *Ailede problem çözme, evlilik doyumu ve örnek bir grup çalışmasının sınanması* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Chapin, L. R., Chapin, T. J., & Sattler, L. G. (2001). The relationship of conflict resolution styles and certain marital satisfaction factors to marital distress. *The Family Journal, 9*(3), 259–265. https://doi.org/10.1177/1066480701093004

Conger, R. D., Cui, M., Bryant, C. M., & Elder, G. H. (2000). Competence in early adult romantic relationships: A developmental perspective on family influences. *Journal of Personality and Social Psychology, 79*(2), 224–237. https://doi.org/10.1037/0022-3514.79.2.224

Coontz, S. (2005). *Marriage, a history: From obedience to intimacy or how love conquered marriage*. Viking.

Cui, M., & Fincham, F. D. (2010). The differential effects of parental divorce and marital conflict on young adult romantic relationships. *Personal Relationships, 17*(3), 331–343. https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2010.01279.x

Curran, M. A., Utley, E. A., & Muraco, J. A. (2010). An exploratory study of the meaning of marriage for African Americans. *Marriage & Family Review, 46*(5), 346–365. https://doi.org/10.1080/01494929.2010.528314

Çiftçi Arıdağ, N., Erus, S. M., & Ünsal Seydooğulları, S. (2019). Eş desteğinin evlilik doyumu ve psikolojik iyi oluş ile ilişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 18*(71), 1014–1024.

Davies, P. T., & Lindsay, L. L. (2001). *Does gender moderate the effects of marital conflict on children?* In J. H. Grych & F. D. Fincham (Eds.), *Interparental conflict and child development: Theory, research, and applications* (pp. 64–97). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511527838.005

Davies, P. T., & Lindsay, L. L. (2004). Interparental conflict and adolescent adjustment: Why does gender moderate early adolescent vulnerability? *Journal of Family Psychology, 18*(1), 160–170. https://doi.org/10.1037/0893-3200.18.1.160

DiClemente, C. C. (2018). *Addiction and change: How addictions develop and addicted people recover* (2nd ed.). The Guilford Press.

Dollahite, D. C., Marks, L. D., & Goodman, M. (2004*). Religiosity and families: Relational and spiritual linkages in a diverse and dynamic cultural context*. In M. J. Coleman & L. H. Ganong (Eds.), *The handbook of contemporary families: Considering the past, contemplating the future* (pp. 411–431). Sage Publications.

Edathumparambil, B. (2017). *Strangers to spouses: A study of the relationship quality in arranged marriages in India*. Wipf and Stock Publishers.

Erlandson, D. A., Harris, E. L., Skipper, B. L., & Allen, S. D. (1993). *Doing naturalistic inquiry: A guide to methods.* Sage Publications.

Estrada, R. I. (2009). *An examination of love and marital satisfaction in long-term marriages* [Doctoral dissertation, University of Denver]. ProQuest Dissertations Publishing. https://digitalcommons.du.edu/etd/185

Fatima, M., & Ajmal, M. A. (2012). Happy marriage: A qualitative study. *Pakistan Journal of Social and Clinical Psychology, 9*(2), 37–42.

Feeney, J. A. (2002). Attachment, marital interaction and relationship satisfaction: A diary study. *Personal Relationships, 9*(1), 39–55. https://doi.org/10.1111/1475-6811.00003

Ferguson-Cain, D. (2015). *A qualitative study of marriage and marital satisfaction of African American couples: Past and present* [Doctoral dissertation, Texas A&M University-Commerce]. ProQuest Dissertations Publishing. https://digitalcommons.tamuc.edu/etd/661

Flood, S. M., & Genadek, K. R. (2016). Time for each other: Work and family constraints among couples. *Journal of Marriage and Family, 78*(1), 142–164. https://doi.org/10.1111/jomf.12260

Framo, J. L. (1976). Family of origin as a therapeutic resource for adults in marital and family therapy: You can and should go home again. *Family Process, 15*(2), 193–210. https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1976.00193.x

Giff, S. T., Disabato, D. D., Renshaw, K. D., & Campbell, S. B. (2021). Longitudinal Associations of Global and Daily Support with Marital Status. The American Journal of Family Therapy, 50(3), 280–294. https://doi.org/10.1080/01926187.2021.1913667

Gladding, S. T. (2020). Family therapy: History, theory, and practice (7th ed.). Pearson.

Gottman, J. M. (1994). *Why marriages succeed or fail: What you can learn from the breakthrough research to make your marriage last.* Simon & Schuster.

Gottman, J. M., & Gottman, J. S. (2015). *Gottman couple therapy*. In A. S. Gurman, J. L. Lebow, & D. K. Snyder (Eds.), *Clinical handbook of couple therapy* (5th ed., pp. 129–157). The Guilford Press.

Gottman, J. M., Gottman, J. S., & DeClaire, J. (2006). *Ten lessons to transform your marriage: America's love lab experts share their strategies for strengthening your relationship.* Three Rivers Press.

Greenberg, L. S. (2015). *Emotion-focused therapy: Coaching clients to work through their feelings* (2nd ed.). American Psychological Association.

Greenberg, L. S., & Goldman, R. N. (2008). *Emotion-focused couples therapy: The dynamics of emotion, love, and power.* American Psychological Association.

Greenberg, L. S., & Johnson, S. M. (1988). *Emotionally focused therapy for couples.* Guilford Press.

Hamermesh, D. S. (2002). Timing, togetherness, and time windfalls. *Journal of Population Economics, 15*(4), 601–623. https://doi.org/10.1007/s001480100092

Harold, G., Acquah, D., Chowdry, H., & Sellers, R. (2016). *What works to enhance interparental relationships and improve outcomes for children?* Early Intervention Foundation. https://www.eif.org.uk/files/pdf/what-works-to-enhance-interparental-relationships-and-improve-outcomes-for-children.pdf

Hayes, S. C., Strosahl, K., & Wilson, K. G. (1999). *Acceptance and commitment therapy: An experiential approach to behavior change*. Guilford Press.

Hardy, N., Soloski, K. L., Ratcliffe, G. C., Anderson, J. R., & Willoughby, B. J. (2015). Associations between family of origin climate, relationship self-regulation, and marital outcomes. *Journal of Marital and Family Therapy, 41*(4), 508–521. https://doi.org/10.1111/jmft.12090

Hendrix, H., & Hunt, H. L. (2019). *Getting the love you want: A guide for couples* (3rd ed.). St. Martin's Griffin.

Hirsch, J. S. (2003). *A courtship after marriage: Sexuality and love in Mexican transnational families*. University of California Press.

Huggins, C. E. (2002). Support of mate's goals: A key to happy marriage. *Journal of Social and Clinical Psychology, 21*(2), 157–164. https://doi.org/10.1521/jscp.21.2.157.22513

Hughes, J. L., & Camden, A. A. (2020). Using Chapman's Five Love Languages theory to predict love and relationship satisfaction. *Psi Chi Journal of Psychological Research, 25*(3), 234–244. https://doi.org/10.24839/2325-7342.JN25.3.234

İdiz, Z. (2009). *Evlilik uyumu, evlilik yatırımı, aile içi şiddet ve intihar girişimi arasındaki bağlantıların sosyal psikolojik açıdan incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.

Jamison, T. B., & Lo, H. Y. (2021). Exploring parents' ongoing role in romantic development: Insights from young adults. *Journal of Social and Personal Relationships, 38*(1), 84–102. https://doi.org/10.1177/0265407520958475

Johnson, S. M. (2015). Emotionally focused couple therapy. In A. S. Gurman, J. L. Lebow, & D. K. Snyder (Eds.), *Clinical handbook of couple therapy* (5th ed., pp. 97–128). Guilford Press

Kocadere, M. (1995). İyi ve kötü evliliklerin özelliklerini belirlemeye yönelik betimsel bir çalışma [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Krok, D. (2018). Examining the role of religion in a family setting: Religious attitudes and quality of life among parents and their adolescent children. *Journal of Family Studies, 24*(3), 203–218. https://doi.org/10.1080/13229400.2016.1215319

Larson, J. H. (2003). *The great marriage tune-up book.* Jossey-Bass.

Lavner, J. A., Karney, B. R., & Bradbury, T. N. (2016). Does couples' communication predict marital satisfaction, or does marital satisfaction predict communication? *Journal of Marriage and Family, 78*(3), 680–694. https://doi.org/10.1111/jomf.12301

Markman, H. J., Stanley, S. M., & Blumberg, S. L. (2001). *Fighting for your marriage*. Jossey-Bass.

Monk, J. K., Ogolsky, B. G., Rice, T. M., Dennison, R. P., & Ogan, M. (2020). The role of family-of-origin environment and discrepancy in conflict behavior on newlywed marital quality. *Journal of Social and Personal Relationships, 38*(1), 124-147. https://doi.org/10.1177/0265407520958473

Nichols, W. (2005). *The first years of marital commitment.* In M. Harway (Ed.), *Handbook of couples therapy* (pp. 35–36). John Wiley & Sons.

Nimtz, M. A. (2011). Satisfaction and contributing factors in satisfying long-term marriage: A phenomenological study [Doctoral dissertation, Liberty University]. Liberty University Digital Commons. https://digitalcommons.liberty.edu/doctoral/482

Olson, D. H., Olson-Sigg, A., & Larson, P. J. (2008). *The couple checkup*. Thomas Nelson.

Özdemir, P. (2023). *Mutlu çiftler yaratmak üzerine: Evlilik analizi ve değerlendirilmesi.* Eğitim Yayınevi.

Polat, D. (2006). *Evli bireylerin evlilik uyumları, aldatma eğilimleri ve çatışma eğilimleri arasındaki ilişkilerin bazı değişkenler açısından incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi,]. Ankara Üniversitesi.

Sadeghi, M., Fatehizadeh, M., Ahmadi, A., Bahrami, F., & Etemadi, O. (2014). Developing a model of healthy family based on an explorative mixed method research. *Journal of Family Psychology, 1*(1), 29–40.

Sağkal, A. S., & Özdemir, Y. (2019). Interparental conflict and emerging adults' couple satisfaction: The mediating roles of romantic relationship conflict and marital attitudes. *Başkent University Journal of Education, 6*(2), 181–191.

Satir, V. (2001). *İnsan yaratmak: Aile terapisinin başyapıtı* (S. Yeniçeri, Çev.). Beyaz Yayınları. (Orijinal çalışma 1988'de yayımlanmıştır)

Schwartz, P. (1994). *Peer marriage.* Free Press.

Smith, J. A., & Osborn, M. (2004). *Interpretative phenomenological analysis.* In G. M. Breakwell (Ed.), *Doing social psychology research* (pp. 229–254). Blackwell Publishing.

Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research.* SAGE Publications.

Soylu, Y., & Kağnıcı, D. Y. (2015). Evlilik uyumunun empatik eğilim, iletişim ve çatışma çözme stillerine göre yordanması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 5*(43), 44–54.

Sporakowski, M. J. (1995). Assessment and diagnosis in marriage and family counseling. *Journal of Counseling & Development, 74*(1), 60–64. https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1995.tb01827.x

Stanley, S. M., Markman, H. J., & Whitton, S. W. (2002). Communication, conflict, and commitment: Insights on the foundations of relationship success from a national survey. *Family Process, 41*(4), 659–675. https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2002.00659.x

Tarhan, N. (2019). *Mutlu evlilik psikolojisi*. Timaş Yayınları.

Timothy-Springer, R., & Johnson, E. J. (2018). Qualitative study on the experiences of married couples. *Journal of Human Behavior in the Social Environment, 28*(7), 889–902. https://doi.org/10.1080/10911359.2018.1466756

Tosun, F., & Dilmac, B. (2015). Predictor relationships between values held by married individuals, resilience and conflict resolution styles: A model suggestion. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 15*(4), 849–857. https://doi.org/10.12738/estp.2015.4.2545

Totenhagen, C. J., Li, X., Wilmarth, M. J., Archuleta, K. L., & Yorgason, J. B. (2024). Do couples who play together stay together? A longitudinal dyadic examination of shared leisure, financial distress, and relationship outcomes. *Family Process, 63*(1), 210–227. https://doi.org/10.1111/famp.12869

Tutarel-Kışlak, Ş. (1999). Evlilikte uyum ölçeğinin güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Psikiyatri, Psikoloji ve Psikofarmakoloji Dergisi, 7*(1), 50–57.

Vaaler, M. L., Ellison, C. G., & Powers, D. A. (2009). Religious influences on the risk of marital dissolution. *Journal of Marriage and Family, 71*(4), 917–934. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00641.x

Woldarsky Meneses, C., & McKinnon, J. M. (2019). Emotion-focused therapy for couples. In L. S. Greenberg & R. N. Goldman (Eds.), *Clinical handbook of emotion-focused therapy* (pp. 447–469). American Psychological Association.

Woldarsky-Meneses, C. (2017). Emotion-focused couples therapy. *Person-Centered & Experiential Psychotherapies, 16*(3), 236–255. https://doi.org/10.1080/14779757.2017.1330709

Yıldız, M. A., & Büyükşahin Çevik, G. (2016). Evli bireylerde evlilik doyumu ve yaşam doyumları üzerine bir araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5*(1), 227–242. https://doi.org/10.15869/itobiad.68847

Zagefka, H., Clarke, Z., Kabeli, G., Lundy, C., Plumtree, A., & Smith, G. (2021). Lay beliefs about romantic relationships: A mediator of the effect of family dysfunction on romantic relationship satisfaction. *Journal of Adult Development, 28*, 299–308. https://doi.org/10.1007/s10804-021-09374-4

Zhou, Z. (2025). The impact of family of origin on romantic relationships: A psychological perspective. *Lecture Notes in Education Psychology and Public Media, 81*, 70–78. https://doi.org/10.54254/2753-7048/2025.20444

Zwack, J., & Greenberg, L. (2020). *Where are the emotions? How emotion-focused therapy could inspire systemic practice.* In M. Ochs, M. Borcsa, & J. Schweitzer (Eds.), *Systemic research in individual, couple, and family therapy and counseling* (pp. 249–264). Springer.

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Sena ÇETİNTÜRK KIRDÖK Şehide KELEK Pınar ÖZDEMİR YILMAZ
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Sena ÇETİNTÜRK KIRDÖK Şehide KELEK Pınar ÖZDEMİR YILMAZ
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Sena ÇETİNTÜRK KIRDÖK Şehide KELEK Pınar Özdemir Yılmaz
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Sena ÇETİNTÜRK KIRDÖK Şehide KELEK Pınar ÖZDEMİR YILMAZ
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Sena ÇETİNTÜRK KIRDÖK Şehide KELEK Pınar ÖZDEMİR YILMAZ

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu araştırma, Düzce Üniversitesi Etik Kurulunun 20.07.2023 tarihli ve E-92112801-100-320605 sayılı kararı ile yürütülmüştür.

This research was conducted with the decision of Duzce University Ethics Committee dated 20.07.2023 *and numbered* E-92112801-100-320605.

Bu eser **Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0)** ile lisanslanmıştır.

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1355-1372
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Kriz sonrası yeniden güçlenme: Pilates egzersizlerin depremzedelerin iyileşmesindeki rolü

Müjde ATICI[1]

[1]Kahramanmraş Sütçü İmam Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Kahramanmaraş, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.1750
Gönderi Tarihi/ *Received:*	Kabul Tarih/ *Accepted:*	Online Yayın Tarihi/ *Published*:
17.06.2025	08.09.2025	15.09.2025

Öz

Bu araştırmanın amacı deprem sonrası travma yaşayan bireylerde Pilates temelli egzersiz programının fiziksel uygunluk, psikolojik iyilik hali ve yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini incelemektir. Katılımcıların antropometrik ölçümleri, esneklik, yüzüstü köprü, yan köprü, el kavrama kuvveti, uyku kalitesi (Pittsburgh Uyku Kalitesi Ölçeği), depresyon düzeyi (Beck Depresyon Ölçeği), yaşam kalitesi (SF-36 Yaşam Kalitesi Ölçeği) ve travmatik olayların etkisi (Olayların Etkisi Ölçeği – Gözden Geçirilmiş, IES-R) ön test ve son test aşamalarında değerlendirilmiştir. Çalışma, deney (n=15) ve kontrol grubu (n=15) olmak üzere toplam 30 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Deney grubuna 8 hafta boyunca haftada 2 gün Pilates egzersizleri uygulanmış, kontrol grubuna herhangi bir müdahale yapılmamıştır. Araştırma sonucu elde edilen veriler SPSS 27 paket programında değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler ön test ve son test karşılaştırmaları ile analiz edilmiş ve Pilates uygulamasının deney grubunda anlamlı gelişmeler sağladığı belirlenmiştir ($p<0,05$). En belirgin iyileşmeler esneklik, yüzüstü köprü, yan köprü ve depresyon skorlarında gözlemlenmiştir. Ayrıca yaşam kalitesi ve uyku kalitesinde belirgin artışlar saptanmıştır ($p<0,05$). Deney grubunda depresyon, travma etkisi ve uyku kalitesi ile yaşam kalitesi skorlarında belirgin iyileşmeler gözlenirken, kontrol grubunda bu değişimler ya minimal ya da olumsuz yöndedir. Gruplar arası farklar tüm ölçümlerde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0,001$). Sonuç olarak pilatesin travma sonrası fizyolojik dengeyi yeniden kurmada etkili olabileceği ve bireyin psikolojik iyilik halini artırabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda doğal afetler sonrasında rehabilitasyon süreçlerine Pilates gibi düşük etkili egzersizlerin dâhil edilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pilates, egzersiz, deprem.

Post-crisis recovery: The role of pilates exercises in the recovery of earthquake victims

Abstract

The aim of this study is to examine the effects of a Pilates-based exercise program on physical fitness, psychological well-being, and quality of life in individuals who have experienced trauma after an earthquake. Participants' anthropometric measurements, flexibility, prone bridge, side bridge, handgrip strength, sleep quality (Pittsburgh Sleep Quality Index), depression level (Beck Depression Inventory), quality of life (SF-36 Health Survey), and the impact of traumatic events (Impact of Events Scale – Revised, IES-R) were assessed in the pre-test and post-test phases. The study was conducted with a total of 30 participants, including an experimental group (n=15) and a control group (n=15). The experimental group underwent Pilates exercises twice a week for 8 weeks, while the control group received no intervention. The data obtained from the study were analyzed using the SPSS 27 software package. The data were analyzed using pre-test and post-test comparisons, and it was determined that Pilates application resulted in significant improvements in the experimental group ($p<0.05$). The most notable improvements were observed in flexibility, prone bridge, side bridge, and depression scores. In addition, significant increases in quality of life and sleep quality were observed ($p<0.05$). While significant improvements were observed in depression, trauma impact, sleep quality, and quality of life scores in the experimental group, these changes were either minimal or negative in the control group. The differences between the groups were found to be statistically significant in all measurements ($p<0.001$). In conclusion, it was concluded that Pilates may be effective in restoring physiological balance after trauma and improving an individual's psychological well-being. In this context, it is recommended that low-impact exercises such as Pilates be included in rehabilitation processes following natural disasters.

Keywords: *Plates, exercise, earthquake.*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Müjde ATICI, **E-posta/ e-mail:** mujdeatici@ksu.edu.tr

GİRİŞ

Doğal felaketler dünya genelinde ölüm, yaralanma, ekonomik çöküş, sosyal yıkım ve çevresel hasara yol açmaktadır (Demirbağ & Ergin, 2024: s.509). Türkiye'de en sık görülen felaketlerden biri depremdir (Özel & Solmaz, 2012: s.127). 6 Şubat 2023 tarihinde, büyüklüğü (Mw) 7,8 olan bir deprem bu sismik boşluğu vurmuş ve yaklaşık 9 saat sonra kuzeyde Mw 7,6 büyüklüğünde ikinci bir deprem meydana gelmiştir. Bu depremler günümüzde 2023 Kahramanmaraş deprem çifti olarak bilinmekte olup, Türkiye raporlarına göre 50.000'den fazla kişinin ölümüne (UNDP-Birleşmiş Milletler Raporu, 2023) ve 5 milyon insanın yerinden olmasına neden olmuştur (Zhang ve ark., 2023: s.1055). Depremler, bireyler üzerinde yüksek düzeyde stres oluşturmakta ve sosyal ile maddi çevrede uzun süreli değişimlere yol açmaktadır (Felix ve ark., 2011: s.593).

Deprem sonrası bireylerin karşılaştığı en temel sorun, uzun süreli barınma ve çevresel yetersizliklerdir. Geçici yaşam alanlarının fiziksel koşullarının yetersizliği, kronik stres, uyku bozuklukları, hijyen eksikliği ve beslenme düzensizlikleri gibi olumsuz sonuçlara yol açabilir (Asefi & Farrokhi, 2018: s.90). Bu koşullar, bireylerin ruhsal ve bedensel sağlıklarını daha kırılgan hâle getirir ve bazı bireylerde depresyon, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), anksiyete ve uyku bozuklukları gibi sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlar (Harada ve ark., 2015).

Özellikle üniversite öğrencileri, deprem sonrası dönemde eğitimlerin uzaktan yürütülmesi, şehir değiştirme zorunluluğu ve sosyal destekten uzak kalma nedeniyle ruhsal açıdan daha savunmasız hâle gelmektedir (Gümüş & Çakır, 2023: s.17). Literatür, düzenli egzersiz yapan öğrencilerin stres ve ruhsal sorunlarla daha iyi baş edebildiğini göstermektedir (Zhang ve ark., 2022; Chekroud ve ark., 2011: s.743). Fiziksel eğitim ve egzersiz uygulamaları, yalnızca zihinsel değil, aynı zamanda bedensel sağlık üzerinde de olumlu etkilere sahiptir (Alderman ve ark., 2016; Lavadera ve ark., 2020; Güler & Başkara, 2024: s.491).

Deprem sonrası egzersiz uygulamaları, hem psikolojik hem de fiziksel sağlık bakımından önemli bir destekleyici rol üstlenmektedir. Travmatik olaylar sonrasında egzersizin depresyon, anksiyete ve TSSB gibi ruhsal sorunları azaltıcı etkileri bulunmuştur (Ehring ve ark., 2011; Ren ve ark., 2011). Yaşam kalitesi ve fiziksel sağlık üzerinde de olumlu etkiler gözlenmiştir (Wang ve ark., 2000; Chou ve ark., 2004). Düzenli grup egzersizleri ve yürüyüşler, yaşlı ve genç bireylerde depresif semptomları azaltmada etkili bulunmuştur (Tsuji ve ark., 2017; Tomata ve

ark., 2011: s.65). Pilates ve yoga gibi egzersizlerin hem zihinsel hem de fiziksel sağlığı iyileştirmede etkili olduğu belirtilmiştir (Thordardottir ve ark., 2014: s.232).

Pilates, düşük yaralanma riski, kas kuvveti ve esnekliği artırma, postür kontrolünü iyileştirme ve zihinsel rahatlama sağlama gibi özellikleri nedeniyle seçilmiştir. Ancak deprem sonrası genç yetişkinlerde Pilates uygulamalarının fiziksel ve psikolojik etkilerini inceleyen çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışma, bu boşluğu doldurmayı amaçlamakta ve altı haftalık mat pilates programının deprem yaşamış genç yetişkinlerin kas kuvveti, esneklik, uyku düzeni, depresyon ve yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini araştırmaktadır.

Araştırmanın temel problemi, deprem sonrası genç bireylerde mutsuzluk, kaygı, uyku sorunları ve yaşam kalitesinde azalma gözlenmesi ve egzersiz müdahalelerinin bu sorunları azaltma potansiyelidir. Hipotezimiz, "Mat pilates programının, deprem sonrası dönemde genç bireylerin hem fiziksel hem de psikolojik iyilik hâlini artırmada etkili bir müdahale yöntemi olduğu" şeklinde ifade edilmiştir. Bu doğrultuda çalışma, egzersiz temelli müdahalelerin doğal afet sonrası dönemde genç yetişkinlerin iyileşme süreçlerine katkısını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Araştırma grubu

Araştırmanın örneklemini Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim görmekte olan ve 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan depreme maruz kalan, 18–30 yaş aralığındaki gönüllü öğrenciler oluşturmaktadır. Katılımcılar, rastgele atama yöntemiyle deney (n=15) ve kontrol (n=15) grubu olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Örnekleme dâhil edilen bireylerin yaş ortalaması deney grubunda 21,73±1,90 yıl ve kontrol grubunda 22,13±2,13 yıl olarak belirlenmiştir. Araştırmada hedeflenen örneklem büyüklüğü, G*Power 3.1 yazılımı kullanılarak belirlenmiştir. Etki büyüklüğü (effect size) = 1,25, anlamlılık düzeyi (α) = 0,05 ve test gücü (1–β) = 0,95 değerlerine göre yapılan analiz sonucunda, her grupta 15 katılımcı olmak üzere toplamda 30 kişilik bir örneklem yeterli bulunmuştur.

Bu araştırma yarı deneysel bir desen olan ön test–son test kontrol gruplu deneysel model çerçevesinde yürütülmüştür (Karasar, 2016). Deney grubuna altı hafta boyunca haftada üç gün uygulanan mat pilates egzersizleri (Pilates Mat-I) programı uygulanmıştır. Kontrol grubu herhangi bir egzersiz müdahalesine tabi tutulmamış, günlük yaşam rutinlerini sürdürmüştür. Araştırmada, uygulanan pilates egzersizlerinin kas kuvveti, esneklik, vücut kütle indeksi (BKİ) ile uyku kalitesi, depresyon düzeyi ve yaşam kalitesi üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

Ölçümler, egzersiz programına başlamadan önce (ön test) ve altıncı haftanın sonunda (son test), katılımcıların dinlenik oldukları bir günün ardından gerçekleştirilmiştir. Çalışma, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tıbbi Araştırmalar Etik Kurulu onayı ile, Helsinki Bildirgesi, İyi Klinik Uygulamalar Kılavuzu ve ilgili ulusal/uluslararası etik ilkeler doğrultusunda yürütülmüştür.

Tablo 1. Antrenman Programı

Hafta	Seans Sıklığı	Egzersiz Türü	Süre	Şiddet / Zorluk	Tekrar / Set
1	3 gün/hafta	Temel nefes, ısınma, plank, köprü, yan plank	40 dk	Hafif-Orta	2 set, 20–30 sn pozisyon
2	3 gün/hafta	Core aktivasyonu, omurga mobilizasyonu, alt ekstremite esnekliği	45 dk	Orta	2–3 set, 20–30 sn / 8–10 tekrar
3	3 gün/hafta	Dinamik denge, esneklik, köprü ve yan köprü süre artırımı	45 dk	Orta	3 set, 30–40 sn pozisyon
4	3 gün/hafta	Fonksiyonel hareketler, pilates topu ile stabilite, koordinasyon	50 dk	Orta-Yüksek	3 set, 10–12 tekrar
5	3 gün/hafta	Kombine hareketler, akışlı pilates, nefes ve postür uyumu	50 dk	Orta-Yüksek	3 set, 10–12 tekrar
6	3 gün/hafta	Tüm egzersizlerin kombinasyonu, güç, esneklik ve denge	55 dk	Yüksek	3 set, 12–15 tekrar

Prosedür

Katılımcıların fiziksel ve psikolojik sağlık göstergeleri standart koşullar altında ölçülmüştür. Tüm ölçümler sabah saatlerinde, aç karnına ve belirlenen pozisyonlarda gerçekleştirilmiştir. Ölçüm öncesinde katılımcılara 5 dakikalık hafif ısınma uygulanmış ve her test iki deneme şeklinde tekrarlanmıştır; denemeler arasında 1 dakikalık dinlenme sağlanmıştır.

Veri toplama araçları

Araştırmada öğrencilere; boy uzunluğu, vücut ağırlığı, beden kütle indeksi, el kavrama kuvveti, esneklik, yan köprü, yüzüstü köprü, Beck Depresyon Ölçeği, SF-36 Yaşam Kalitesi Ölçeği, Pittsburgh Uyku Kalitesi Ölçeği ve Olayların Etkisi Ölçeği uygulanmıştır.

Boy uzunluğu, vücut ağırlığı ve beden kütle indeksi

Bireylerin boy uzunluğu ölçümleri, Seca 213 stadiometre kullanılarak, çıplak ayakla, sabah saatlerinde ve dik pozisyonda ayakta dururken gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar ölçüm sırasında başları Frankfort düzlemine paralel olacak şekilde konumlandırılmış, topukları, kalçaları, sırtları ve başları ölçüm cihazına temas edecek şekilde yerleştirilmiştir (Bayrakdar ve ark., 2019: s.2984). Vücut ağırlığı ölçümleri, bireyler hafif giysilerle ve çıplak ayakla olacak şekilde, sabah saatlerinde, aç karnına ve tuvalet ihtiyacı giderildikten sonra Tanita BC-418 dijital baskül kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar baskülün ortasında, dik pozisyonda ve ağırlıklarını her iki ayağa eşit dağıtarak durmuştur. Ağırlık değerleri kilogram (kg) cinsinden

kaydedilmiştir (Norton & Olds, 1996). Beden Kütle İndeksi (BKI) elde edilen boy uzunluğu ve vücut ağırlığı verilerine dayanarak, vücut ağırlığının (kg) boy uzunluğunun metre cinsinden karesine bölünmesiyle hesaplanmıştır (kg/m²). Elde edilen değerler Dünya Sağlık Örgütü'nün sınıflandırmasına göre değerlendirilmiştir (WHO, 2000).

El kavrama kuvveti

Katılımcı oturma pozisyonundayken el dinamometresi (Lafayette, Indiana, ABD) kullanılarak ölçülmüştür. Kavrama aralığının boyutu katılımcının el boyutuna göre ayarlanmıştır. Araştırmacı önce uygun oturma pozisyonunun ve Amerikan El Terapisi Derneği'nin (Fess, 1992: s.41-45) önerdiği şekilde dirsek 90 derece bükülmüş şekilde dinamometrenin nasıl tutulacağını ve kullanılacağını göstermiştir. Ayrıca, optimal duruşu ve kol/el pozisyonunun gösteren bir görseli de katılımcıya göstermiştir. Katılımcıdan dinamometreyi iki saniye boyunca maksimum kuvvet uygulayarak sıkması istenmiştir. Kavrama gücü sol ve sağ el için ölçülmüştür (kg). Yaklaşık bir dakikalık dinlenmeden sonra her el için tekrar ölçüm gerçekleştirilmiştir.

Esneklik

Katılımcıların esneklik düzeylerinin belirlenmesinde otur-eriş testi (Lafayette Instrument Company, ABD) kullanılmıştır. Test katılımcının düz bir zeminde oturması ve ayak tabanlarının cihazın ayak plakasına dayanmasıyla başlamıştır. Katılımcı dizlerini bükmeden ve kollarını öne doğru uzatarak maksimum erişim noktasına ulaşmaya çalışmıştır (cm). Her katılımcı için iki deneme yapılır ve en yüksek değer kaydedilmiştir (Bayrakdar ve ark., 2020: s.90).

Yan köprü testi

Katılımcılardan destek kolu dirsek fleksiyonda, diz ve kalçaları ekstansiyonda ve omurga nötral olacak şekilde bir yatakta baskın tarafına yan yatırılarak yerleştirilmiştir. Daha sonra pelvisini yataktan kaldırması ve vücudunu mümkün olduğu kadar düz bir çizgide tutması istenmiş ve bu pozisyonda kalma süreleri saniye cinsinden kör değerlendirici tarafından kaydedilmiştir (Kocahan ve ark., 2017: s.17).

Yüzüstü köprü testi

Katılımcılardan el, dirsek ve ayakları omuz genişliğinde açık olacak şekilde yüz üstü pozisyon alması istenmiştir. Ardından eller, kollar ve ayak parmakları üzerinde pelvisi yataktan kaldırması ve bu pozisyonu koruması istenerek, destek yüzeyi olarak yalnızca ayak parmakları, ön kol ve dirsekleri kullanması istenmiştir. Katılımcının bu pozisyonda kalma süreleri saniye

cinsinden kör değerlendirici tarafından kaydedilmiştir. Pozisyonun bozulması durumunda süre durdurulmuş ve test sonlandırılmıştır (Ikezaki ve ark., 2021: s.241).

Yaşam Kalitesi Ölçeği (SF-36)

Yaşam kalitesini değerlendirmek amacıyla, SF-36 Yaşam Kalitesi Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin Türkiye örneklemindeki geçerlik ve güvenirliği Koçyiğit ve arkadaşları (1999) tarafından incelenmiş, Cronbach Alfa katsayısı .88 olarak raporlanmıştır. Toplamda 36 maddeden oluşan bu ölçek, bireylerin yaşam kalitesini sekiz farklı boyutta ölçmektedir: fiziksel işlevsellik, fiziksel rol kısıtlılığı, ağrı düzeyi, genel sağlık algısı, enerji düzeyi, sosyal işlevsellik, duygusal rol kısıtlılığı ve ruhsal sağlık. Bu alt boyutlar, bireyin genel fiziksel sağlığı hakkında kapsamlı bir değerlendirme sunar. Ölçekte her bir alt boyut, 0 ile 100 arasında puanlanmakta olup, yüksek puanlar daha iyi sağlık durumunu temsil etmektedir.

Pitssburg Uyku Ölçeği (PUKI)

PUKİ, bireylerin son bir ay içerisindeki uyku düzenleri ve yaşadıkları uyku sorunlarını öz bildirim yoluyla değerlendirmelerini sağlayan bir ölçektir. Bu araç, Buysse ve çalışma arkadaşları tarafından 1989 yılında geliştirilmiş olup, geçerlilik ve güvenilirlik açısından güçlü psikometrik özelliklere sahiptir. Türkiye uyarlaması Ağargün ve ekibi tarafından 1996 yılında yapılmış; yapılan analizlerde, ölçeğin kültürel olarak uygun olduğu ve Cronbach alfa katsayısının .80 düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Ölçek toplamda 18 maddeyi kapsamakta ve yedi temel boyutu incelemektedir: bireysel uyku kalitesi algısı, uykuya dalma süresi, toplam uyku süresi, uyku verimliliği, uyku ile ilgili bozukluklar, uyku ilacı kullanımı ve gündüz yaşanan işlev kaybı. Bazı boyutlar tek bir madde ile, bazıları ise birden fazla maddenin birleşimiyle değerlendirilir. Her bir madde 0 ile 3 puan arasında derecelendirilir; bu puanlar toplanarak 0 ile 21 arasında bir toplam skor elde edilir. Bu toplam skor, bireyin genel uyku kalitesini yansıtır. Elde edilen puanın 5 ve altında olması uyku kalitesinin iyi olduğunu, 5'in üzerinde olması ise bozulmuş uyku kalitesini gösterir.

Beck Depresyon Ölçeği

Beck Depresyon Ölçeği (BDÖ-BB), bireylerde depresif belirtileri taramak amacıyla Beck ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş bir ölçme aracıdır. Ölçeğin Türkçe uyarlaması ve psikometrik değerlendirmesi Aktürk ve arkadaşları (2005) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu kısa form, bireyin son dönemde yaşadığı duygudurumla ilişkili olarak; üzüntü, karamsarlık, geçmişte yaşanan başarısızlıklar, özsaygı eksikliği, suçluluk hissi, ilgi kaybı ve intihar düşüncesi gibi yedi temel belirtinin varlığını değerlendirir. Her bir belirti, dört seçenekli (0-3 puan) bir derecelendirme sistemiyle puanlanır. Ölçekten elde edilebilecek toplam puan 0 ile 21

arasında değişmekte olup, daha yüksek skorlar daha fazla depresif belirtiye işaret eder. Belirlenmiş sabit bir eşik değeri bulunmasa da çeşitli çalışmalarda 4 puan üzerindeki skorların %90 oranında depresyon riski taşıdığı ifade edilmiştir. Bu araştırmada da değerlendirme eşiği olarak 4 puan baz alınmıştır. Ölçeğin kısa sürede uygulanabilmesi ve değerlendirme kolaylığı sunması, araştırmada tercih edilmesinin başlıca nedenlerindendir.

Olayların Etkisi Ölçeği

Olayların Etkisi Ölçeği – Gözden Geçirilmiş (Impact of Event Scale – Revised, IES-R) Weiss ve Marmar (1997) tarafından geliştirilmiş ve 22 maddeden oluşan bir öz-bildirim ölçeğidir. Türkçe uyarlama çalışmalarında da IES-R'in güvenilirliği kanıtlanmıştır. *Çorapçıoğlu ve ark.* (2006) IES-R'nin Türkçe versiyonunu geliştirmiş ve geçerlik–güvenirlik analizleri yapmıştır. Bu çalışmada ölçeğin toplam iç tutarlılık katsayısı α = .94 (literatürde yuvarlanmış olarak .94, tablo değeri 0.937) olarak bulunmuştur. Ölçeğin maddeleri, son yedi gün içindeki travmatik olayın kişide yol açtığı rahatsızlık düzeyini ölçmek üzere 0'dan (hiç) 4'e (çok şiddetli) kadar puanlanır.

Verilerin analizi

İstatistiksel Analiz: Deneysel veriler IBM SPSS istatistiksel yazılım paketi (sürüm 25.0, Chicaga, IL, ABD) ile değerlendirildi. Tüm veriler "ortalama ± standart sapma" ($\bar{x} \pm SD$) olarak sunulmuştur. Shapiro-Wilks testi kullanılarak verilerin normal dağıldığı tespit edilmiştir. Çeviklik antrenmanlarının performans üzerindeki etkilerini incelemek için öncelikle iki yönlü tekrarlanmış ölçümlü ANOVA (grup X faktör) gerçekleştirildi. Her model için bağımlı değişken vücut yağ yüzdesi, BKI, esneklik, yüzüstü köprü, yan köprü, el kavrama kuvveti, Beck Depresyon ölçeği, Pittsburgh uyku kalitesi ölçeği, SF-36 ölçeği ve IES etki olay ölçeği olarak belirlenmiştir. Önemli bir etkileşim gözlendiğinde anlamlılığın yerini belirlemek için Benferroni post hoc düzeltmesi yapıldı. Etki büyüklüğünün değerlendirilmesinde cohen's d kullanıldı ve önemi şu şekilde yorumlandı: <0,06 küçük, <0,14 orta ve ≥0,14 büyük (Cohen, 1988). Anlamlılık düzeyi tüm testler için $p<0,05$ olarak belirlendi. Ayrıca Microsoft Office Excel programında grup içi değişimler oransal ve yüzdelik olarak hesaplanmıştır.

BULGULAR

Tablo 2. Grupların tanımlayıcı bilgileri

Grup	Değişkenler	$\bar{x}$±ss
Deney (n=15)	Yaş (yıl)	21,73±1,90
	Boy (m)	1,60±0,06
	Vücut Ağırlığı (kg)	64,18±6,03
Kontrol (n=15)	Yaş (yıl)	22,13±2,13
	Boy (m)	1,59±0,06
	Vücut Ağırlığı (kg)	65,44±7,11

Grup	Değişkenler	x̄±ss	Min – Maks
Toplam (n=30)	Yaş (yıl)	21,93±1,99	19,00 – 25,00
	Boy (m)	1,59±0,06	1,51 – 1,71
	Vücut Ağırlığı (kg)	64,84±5,93	55,20 – 72,70

x̄; ortalama, ss; standart sapma, Max; maximum, Min; minimum

Tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde deney ve kontrol gruplarının yaş, boy, vücut ağırlığı değişkenleri açısından homojen değerlere sahip olduğu görülmektedir. Gruplar arasında belirgin farklar bulunmamaktadır. Çalışmaya katılan bireylerin temel demografik ve antropometrik özellikler açısından homojen bir dağılım gösterdiği tabloda görülmektedir. Toplam grup verilerinde gözlemlenen minimum ve maksimum değer aralıklarının dar olması örneklem grubunun uç değerlerden uzak ve dengeli bir dağılıma sahip olduğunu desteklemektedir. Ayrıca tabloda toplam olarak yaş, boy ve vücut ağırlığı değerlerinin max ve min değerleri verilmiştir.

Tablo 3. Deney ve kontrol grubunun grup içi ve gruplar arası antropometrik ve fiziksel ölçümlerinin karşılaştırmaları

Değişkenler	Grup	n	Öntest x̄±ss	Sontest x̄±ss	t	p	Grup içi değişim (%)	Cohen's d Etki Büyüklüğü	Gruplar arası	
									F	P
Vücut Yağ Yüzdesi (%)	Deney	15	27,96±2,74	26,27±2,96	13,174	0,000*	1,69 (6,04)	0.60	98,689	0,000*
	Kontrol	15	28,82±2,55	29,78±2,72	4,099	0,001*	0,96 (3,33)	0.37		
BKI (kg/m^2)	Deney	15	22,88±1,35	22,76±1,34	4,750	0,000*	0,12 (0,52)	0.09	41,346	0,000*
	Kontrol	15	23,53±1,84	23,85±1,85	4,989	0,000*	0,32 (1,35)	0.17		
Esneklik (cm)	Deney	15	20,22±1,00	21,90±0,98	42,771	0,000*	1,68 (8,31)	0.71	92,244	0,000*
	Kontrol	15	19,66±1,05	19,84±1,05	16,837	0,000*	0,18 (0,91)	0.17		
Yüzüstü köprü (sn)	Deney	15	46,85±1,69	51,20±1,37	20,083	0,000*	4,35(9,28)	1.23	38,900	0,000*
	Kontrol	15	47,35±2,63	47,25±2,63	2,500	0,025*	0,1 (0,21)	0.04		
Yan Köprü Sağ (sn)	Deney	15	32,57±1,21	36,13±1,37	11,206	0,000*	3,56 10,93)	1.32	44,186	0,000*
	Kontrol	15	34,06±1,97	33,80±1,74	0,543	0,596	0,26 (0,76)	0.14		
Yan köprü Sol (sn)	Deney	15	26,92±1,22	30,96±1,63	11,558	0,000*	4,04 (15,00)	1.34	60,644	0,000*
	Kontrol	15	28,03±1,47	27,76±1,77	0,636	0,535	0,27 (0,96)	0.16		
El Kavrama Sağ (kg)	Deney	15	30,70±1,63	32,40±1,69	5,791	0,000*	1,7 (5,53)	1.02	38,333	0,000*
	Kontrol	15	29,38±2,09	28,64±2,02	2,815	0,014*	0,74 (2,51)	0.36		
El Kavrama Sol (kg)	Deney	15	23,52±1,58	25,44±1,92	7,131	0,000*	1,92 (8,16)	1.10	28,619	0,000*
	Kontrol	15	22,59±1,92	22,10±2,13	1,350	0,198	0,49 (2,16)	0.24		

*x̄; ortalama, ss; standart sapma, *; p<0,05*

Tabloda deney ve kontrol grubunun karşılaştırmalı analizleri verilmiştir. Grup içi farklar, grup içi değişim, gruplar arası farklar ve cohen's d etki büyüklüğü hesaplanmıştır.

Vücut yağ yüzdesi deney grubunda %6,04 oranında azalmış (p=0.000; d=0.60 – orta etki), kontrol grubunda ise %3,33 oranında artış tespit edilmiştir (p=0.001; d=0.37 – küçük etki). Gruplar arası fark anlamlıdır (F=98.689; p=0.000). Bu bulgu, pilates temelli müdahalenin vücut kompozisyonu üzerinde doğrudan etkili olduğunu göstermektedir. Beden kitle indeksi (BKİ) açısından deney grubunda %0,52'lik küçük bir azalma görülmüş (d=0.09 – önemsiz etki),

kontrol grubunda ise %1,35'lik artış tespit edilmiştir (d=0.17 – küçük etki). Gruplar arası fark anlamlıdır (F=41.346; p=0.000).

Esneklik testi deney grubunda %8,31 oranında artış göstermiştir. Bu değişim çok büyük etki düzeyindedir (d=3.71; p=0.000). Kontrol grubunda ise yalnızca %0,91'lik sınırlı bir artış gözlenmiştir (d=0.17). Gruplar arası fark çok anlamlıdır (F=92.244; p=0.000). Yüzüstü köprü testinde deney grubu %9,28'lik gelişme göstermiştir (d=6.18 – çok büyük etki), kontrol grubunda ise anlamlı olmayan %0,21'lik küçük bir azalma saptanmıştır (d=0.04). Bu farklılık anlamlıdır (F=38.900; p=0.000). Yan köprü sağ testinde deney grubunda %10,93'lük gelişme kaydedilmiş (d=5.42 – çok büyük etki), kontrol grubunda ise %0,76'lık küçük bir azalma gözlenmiştir (d=0.14). Gruplar arası fark anlamlıdır (F=44.186; p=0.000). Yan köprü sol testinde deney grubunda %15,00 oranında gelişme saptanmış (d=5.42 – çok büyük etki), kontrol grubunda ise %0,96'lık küçük bir azalma olmuştur (d=0.16). Gruplar arası fark anlamlıdır (F=60.644; p=0.000).

El kavrama sağ değerlerinde deney grubunda %5,53'lük artış görülmüş (d=1.02 – büyük etki), kontrol grubunda ise %2,51'lik azalma kaydedilmiştir (d=0.36 – küçük etki). Gruplar arası fark anlamlıdır (F=38.333; p=0.000). El kavrama sol değerlerinde deney grubunda %8,16 oranında artış tespit edilmiş (d=1.10 – büyük etki), kontrol grubunda ise %2,16 oranında azalma gözlenmiştir (d=0.24 – küçük etki). Gruplar arası fark anlamlıdır (F=28.619; p=0.000).

Tablo 4. Deney ve kontrol grubunun grup içi ve gruplar arası karşılaştırmaları

Değişkenler	Grup	n	Öntest x̄±ss	Sontest x̄±ss	t	p	Grup içi değişim (%)	Cohen's d Etki büyüklüğü	Gruplararası	
									F	p
Beck Depresyon Ölçeği	Deney	15	18,26±0,88	13,66±1,23	12,689	0,000*	4,6 (25,19)	4.18	98,609	0,000*
	Kontrol	15	19,53±1,35	20,53±1,35	4,000	0,001*	1 (5,12)	0.74		
SF-36 Yaşam Kalitesi Skoru	Deney	15	55,40±0,98	65,06±1,57	27,832	0,000*	9,66 (17,43)	7.11	143,158	0,000*
	Kontrol	15	52,00±1,19	51,00±1,19	8,500	0,000*	1 (1,92)	0.84		
Etki Olay Ölçeği (IES)	Deney	15	34,80±1,42	27,33±1,54	31,588	0,000*	7,47 (21,46)	5.03	282,989	0,000*
	Kontrol	15	36,93±2,37	37,93±2,37	6,500	0,000*	1 (2,70)	0.42		
Pittsburgh Uyku Kalitesi (PSQI)	Deney	15	6,33±0,81	5,20±0,67	12,475	0,000*	1,13 (17,85)	1.52	51,385	0,000*
	Kontrol	15	8,06±0,96	9,06±0,96	6,500	0,000*	1 (12,40)	1.04		

*x̄; ortalama, ss; standart sapma, *; p<0,05*

Beck Depresyon Ölçeği sonuçlarına göre deney grubunda ortalama puan 4,6 puan azalmış (d=4.18 – çok büyük etki), kontrol grubunda ise 1 puan artış gözlenmiştir (d=0.74 – orta etki). Gruplar arası fark oldukça anlamlıdır (F=98.609; p=0.000). SF-36 yaşam kalitesi skoru, deney grubunda %17,43 oranında artmış ve çok büyük etki büyüklüğüne ulaşmıştır (d=7.11). Kontrol grubundaki 1 puanlık azalma (d=0.84) daha az etkilidir. Gruplar arası fark oldukça yüksektir (F=143.158; p=0.000). IES (Etki Olay Ölçeği) deney grubunda %21,46'lık azalma ile ciddi

düzeyde iyileşme göstermiştir (d=5.03). Kontrol grubunda ise küçük düzeyli bir artış gözlenmiştir (d=0.42). Gruplar arası fark istatistiksel olarak çok anlamlıdır (F=282.989; p=0.000). PSQI (Pittsburgh Uyku Kalitesi İndeksi) deney grubunda %17,85 oranında azalma tespit edilmiştir (d=1.52 – büyük etki), kontrol grubunda ise 1 puanlık artış gözlenmiştir (d=1.04 – büyük etki). Buna rağmen gruplar arası fark anlamlıdır (F=51.385; p=0.000).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Doğal afetlerin ardından bireylerin hem fiziksel hem de psikolojik olarak ciddi problemler yaşadığı bilinmektedir. Bu tür travmatik deneyimler bireylerin yaşam kalitesini, ruhsal durumunu ve fiziksel sağlığını doğrudan etkilemektedir. Bu bilgiler ışığında yürütülen bu çalışmanın amacı, pilates temelli egzersiz programının deprem sonrasında fiziksel ve psikolojik iyileşme üzerindeki etkileri incelenmesidir.

Çalışma sonucunda deney grubundaki bireylerin vücut yağ oranında %6,04 oranında bir azalma belirlenmiştir. Bu azalma orta büyüklükte bir etki büyüklüğü ile desteklenmiştir. Kontrol grubunda yağ oranı %3,33 oranında artış göstermiştir. Fiziksel aktivitenin enerji dengesi ve metabolik süreçler üzerindeki düzenleyici etkisi bu sonuçla ortaya konmuştur. Birçok çalışmada pilatesin vücut ağırlığı, BKİ ve yağ yüzdesi üzerinde anlamlı azalmalar sağladığı belirtilmektedir (Wang ve ark., 2021; Zaras ve ark., 2023: s.41; Greco ve ark., 2024: s.902). Başka bir çalışmada bu bulguların aksine pilates geleneksel egzersizlerle karşılaştırıldığında yağ oranı azaltmada biraz daha az etki gösterebilmektedir (de Souza Cavina ve ark., 2020). Ayrıca pilatesin vücut yağ yüzdesi üzerinde etkili olabilmesi için 8-12 haftalık çalışma yaklaşımlarına ihtiyaç olduğu belirtilmektedir (İmamoğlu & Özdenk, 2019).

Pilates egzersizlerinin esneklik üzerindeki etkisi, farklı yaş gruplarını ve sağlık durumlarını kapsayan çeşitli bilimsel çalışmalarla güçlü biçimde desteklenmektedir. Hem sistematik derlemeler hem de randomize kontrollü çalışmalar, Pilates'in esneklik gelişiminde etkili bir yöntem olduğunu ortaya koymaktadır (Şavkın & Biçer Aslan, 2016; de Souza Cavina ve ark., 2020: s.677). Çalışmada BKİ'deki küçük düzeydeki azalma ve esneklik düzeyindeki %18'in üzerindeki artış, pilatesin hem yapısal hem de fonksiyonel gelişim sağladığını işaret etmektedir. Esneklik üzerindeki bu belirgin gelişim çok büyük etki büyüklüğüyle (d=3,71) desteklenmiş ve kas-iskelet sistemi üzerindeki pozitif etkiyi ortaya koymuştur. Çalışmanın bu bulgusu özellikle afet sonrası dönemde hareketsizliğin yaygınlaştığı bireylerde fonksiyonel hareketliliğin yeniden kazandırılmasında pilatesin etkili bir faktör olabileceğini düşündürmektedir (Sekendiz ve ark., 2007). Araştırmalar, düzenli uygulanan Pilates

programlarının alt ve üst vücut esnekliğinde anlamlı artışlar sağladığını göstermektedir; özellikle 12 haftalık uygulamalar hamstring ve gövde esnekliğinde belirgin gelişmelerle sonuçlanmıştır (Wang ve ark., 2021; Pereira ve ark., 2022). Yaşlı bireylerle yapılan çalışmalarda ise Pilates'in, tüm vücut segmentlerinde esnekliği artırdığı, buna karşın statik germe egzersizlerinin yalnızca belirli bölgelerde etkili olduğu rapor edilmiştir (Fourie ve ark., 2013: s.527). Ayrıca, çocuklar ve ergenlerde de Pilates uygulamaları, esneklik ve genel hareket kabiliyetini anlamlı düzeyde artırmaktadır (Zaras ve ark., 2023; Greco ve ark., 2024). Dikkat çekici şekilde, yalnızca tek bir Pilates seansının dahi kısa vadeli esneklik artışına katkı sağladığı bildirilmiştir (Lacchini ve ark., 2022). Tüm bu bulgular bir araya geldiğinde, Pilates'in farklı yaş grupları ve sağlık durumu fark etmeksizin hem kısa hem de uzun vadede vücut esnekliğini geliştirmek için güvenilir ve etkili bir egzersiz yöntemi olduğu görülmektedir.

Çalışmada kas dayanıklılığı açısından elde edilen sonuçlar oldukça çarpıcıdır. Yüzüstü ve yan köprü testlerinde %24'ün üzerinde gelişim gözlemlenmiştir. Deney grubunun ön test ve son test karşılaştırmalarında $p<0,001$ düzeyinde anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Etki büyüklükleri yüzüstü köprü ($d=6,18$) ve yan köprü sağ ve sol ($d=5,42$) olarak çok büyük bulunmuştur. Bu gelişmeler core bölge kaslarının pilatesle etkin biçimde güçlendirilebileceğini ortaya koymuştur. Kontrol grubuna kıyasla bu artışın belirgin olması pilatesin sistemli uygulandığında yalnızca esneklik değil, dayanıklılık açısından da etkili bir müdahale aracı olduğunu göstermektedir (Segal ve ark., 2004: s.1978). Benzer şekilde, literatürde Pilates uygulayan gruplarda yan köprü (sağ ve sol) ile gövde ekstansiyonuna ilişkin kas gelişiminin, kontrol grubuna kıyasla belirgin şekilde daha fazla olduğu görülmektedir (Taşpınar ve ark., 2023; Bulhoes ve ark., 2024: s.546). Ayrıca pilates egzersizlerinin köprü hareketlerinde kas dayanıklılığını artırırken aynı zamanda bel ağrısını azaltmakta ve fonksiyonelliği artırdığı bildirilmiştir (Bulhoes ve ark., 2024: s.547).

El kavrama sağ ve sol değerlerinde deney grubunda sırasıyla %5,53 ve %8,16 oranında gelişme görülmüştür. Etki büyüklüğü her iki ölçümde de büyüktür ($d=1.02$ ve $d=1.10$). Bu sonuç afet sonrası dönemde günlük yaşam aktivitelerinde zorlanan bireylerin fonksiyonel bağımsızlıklarını yeniden kazanabilmeleri açısından önem taşımaktadır. Yapılan çalışmalar pilatesin üst ve alt vücut kas gücünde anlamlı artışlar sağladığını belirtmektedir (Bertoli ve ark., 2023: s.499). Başka bir çalışmada pilates, kas kuvveti artışında geleneksel kuvvet antrenmanlarıyla karşılaştırıldığında daha düşük etkiye sahip olduğu belirtilmiştir (Bullo ve ark., 2015).

Psikolojik parametreler incelendiğinde, deney grubunun Beck Depresyon Ölçeği puanlarında 4,6 puanlık düşüş tespit edilmiştir. Bu azalma çok büyük etki büyüklüğüyle desteklenmiş ve duygudurum düzenlemesi açısından pilatesin potansiyelini göstermiştir. Literatürde birçok araştırma pilates egzersizleri ile depresyon seviyelerinde önemli azalmalar sağlandığını bildirmektedir (Ravari ve ark., 2020: s.135; Saltan & Ankaralı, 2021: s.203; Kabasakal, 2025: s.300). Travma sonrası stres düzeyini ölçen IES puanlarında da belirgin bir düşüş kaydedilmiştir. Bu bulgular, afet sonrası süreçte yaşanan psikolojik gerilimin fiziksel aktivite yoluyla hafifletilebileceğine işaret etmektedir. Özellikle beden ve zihin uyumuna dayalı egzersizlerin, bireylerin kaygı düzeylerini azaltmada etkili olduğu daha önceki araştırmalarla da ortaya konmuştur (Zschucke ve ark., 2013).

Yaşam kalitesinde ve uyku kalitesinde elde edilen gelişmeler de dikkat çekicidir. Deney grubunda, yaşam kalitesi puanı artarken, uyku kalitesinde %17,85 oranında iyileşme gözlenmiştir. Doğal afetlerin ardından sıkça bildirilen uyku bozuklukları ve huzursuzluk gibi durumlar düşünüldüğünde Pilates'in bireylerin fizyolojik döngülerini yeniden düzenlemede rol oynayabileceği söylenebilir. Nitekim daha önceki araştırmalarda da on iki haftalık Pilates uygulamalarının sedanter bireylerde hem duygusal hem de fiziksel yaşam kalitesi boyutlarında anlamlı artışlar sağladığı rapor edilmiştir (Leopoldino ve ark., 2013: s.8). On altı haftalık programların yaşlı kadınlarda sosyal işlevsellik ve sağlık algısı gibi yaşam kalitesi alt boyutlarında dikkat çekici iyileşmeler sağladığı görülmektedir (Curi ve ark., 2018: s.121). Uyku kalitesi açısından da Pilates'in etkileri oldukça dikkat çekicidir. Sedanter bireylerde ve yaşlılarda uykuya dalma süresinin kısaldığı ve genel uyku kalitesinin arttığı ortaya konmuştur (Leopoldino ve ark., 2013: s.9; Curi ve ark., 2018: s.121). Ergen kızlarda (Parveen ve ark., 2024) ve post-COVID-19 sendromu yaşayan bireylerde de (Jorge ve ark., 2025: s.243) benzer etkiler gözlenmiştir. Tüm bu bulgular sistematik derlemeler ve meta-analizlerle de desteklenmektedir; Pilates'in özellikle yetişkin bireylerde uyku kalitesini artırmada en etkili egzersiz türlerinden biri olduğu yönünde güçlü kanıtlar mevcuttur (Xie ve ark., 2024).

Sonuç olarak, çalışma sonucunda ulaşılan bulguların yalnızca istatistiksel olarak değil, aynı zamanda afet sonrası iyileşme süreçleri açısından da önemli olduğu düşünülmektedir. Pilates temelli egzersiz programlarının hem bedensel hem de psikolojik iyilik hali üzerinde çok boyutlu etkiler yarattığı görülmekte ve bu yönüyle afet sonrası müdahale programlarına entegre edilebilir potansiyele sahip olduğu değerlendirilmektedir.

©IJOESS

Öneriler

Bu çalışmanın sonuçları doğrultusunda doğal afet sonrası travmaya maruz kalan bireylerin hem fiziksel hem de psikolojik iyilik hallerini desteklemek amacıyla Pilates temelli egzersiz programlarının rehabilitasyon süreçlerine entegre edilmesi önerilmektedir. Pilatesin vücut kompozisyonu, esneklik, kas dayanıklılığı, yaşam kalitesi, depresyon semptomları ve uyku kalitesi üzerinde çok yönlü olumlu etkiler yarattığı göz önünde bulundurulduğunda, afet bölgelerinde görev yapan sağlık personeli, psikososyal destek ekipleri ve yerel yönetimlerin bu uygulamalara yönelik programlar geliştirmesi yararlı olabilir. Ayrıca gelecekte yapılacak araştırmalarda farklı yaş grupları, cinsiyetler ve afet türleri üzerinde Pilatesin etkilerini inceleyen uzun vadeli ve daha geniş örneklemli çalışmaların planlanması, elde edilen bulguların genellenebilirliğini artıracaktır.

Sınırlılıklar

Araştırmada kullanılan örneklem büyüklüğü (n=30) sınırlı olup sonuçların genellenebilirliği açısından dikkatli olunmalıdır. Katılımcıların tamamının belirli bir yaş aralığında ve aynı bölgeden (depremzede bireyler) seçilmiş olması, elde edilen sonuçların farklı sosyo-kültürel gruplara doğrudan aktarılmasını kısıtlamaktadır. Ayrıca, Pilates uygulamalarının ev dışı grup ortamında gerçekleştirilmesi sosyal etkileşimin sonuçlar üzerindeki etkisini ayırt etmeyi zorlaştırabilir.

Güçlü ve zayıf yönler

Bu çalışma Pilates temelli egzersiz programının hem fiziksel hem de psikolojik parametreler üzerindeki etkilerini deprem sonrası travma yaşayan bireyler üzerinde değerlendiren ender uygulamalı araştırmalardan biridir. Araştırmada deney ve kontrol grubu kullanılması, karşılaştırmalı analiz yapılmasına imkân tanımış ve etki büyüklüğü (Cohen's *d*) hesaplamalarıyla sonuçların güçlendirilmesi, bulguların yorumlanabilirliğini artırmıştır. Ayrıca katılımcılarda sadece fiziksel değil, depresyon, uyku kalitesi, yaşam kalitesi gibi psikolojik ve yaşamsal değişkenlerin de ölçülmüş olması, çalışmanın bütüncül yapısını desteklemiştir. Çalışma süresi sekiz haftayla sınırlı tutulmuştur; uzun vadeli etkilerin değerlendirilebilmesi için takip ölçümleri yapılmamıştır. Ayrıca, katılımcıların psikolojik geçmişleri ya da daha önce maruz kaldıkları travmalar kontrol edilmemiştir; bu durum bireysel farklılıkların sonuçlara etkisini tam olarak açıklamayı güçleştirebilir. Son olarak, Pilates uygulamalarının katılımcılar üzerindeki motivasyonel ya da psikososyal etkileri derinlemesine nitel veriyle desteklenmemiştir.

KAYNAKLAR

Ağargün, M.Y., Kara, H., & Anlar, Ö. (1996). Pittsburgh uyku kalitesi indeksinin geçerliği ve güvenirliği. *Turk Psikiyatri Dergisi*, *7*, 107-115.

Akar, S. (2013). The impact of natural disasters on public finance and macroeconomy: Turkey case. *Journal of Management and Economics Research*, *21*, 185-206.

Aktürk, Z., Dağdeviren, N., Türe, M., & Tuğlu, C. (2005). Birinci basamak için Beck Depresyon Tarama Ölçeği'nin Türkçe çeviriminin geçerlik ve güvenirliği. *Turkish Journal of Family Practice*, *9*(3), 117-122.

Alderman, B. L., Olson, R. L., Brush, C. J., & Shors, T. J. (2016). MAP training: combining meditation and aerobic exercise reduces depression and rumination while enhancing synchronized brain activity. *Translational Psychiatry*, *6*(2), e726-e726. https://doi.org/10.1038/tp.2015.225

Asefi, M., & Farrokhi, S. (2018). Proposing a model for the design of post-disaster temporary housing based on the needs of the injured with post-implementation evaluation approach (Case study: Earthquake-stricken villages in heris of east Azerbaijan). *Journal of Research and Rural Planning*, *7*(1), 81-101. https://doi.org/10.22067/jrrp.v7i1.64121

Bayrakdar, A., Demirhan, B., & Zorba, E. (2019). The effect of calisthenics exercises of performed on stable and unstable ground on body fat percentage and performance in swimmers. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8*(3), 2979-2992. https://doi.org/10.33206/mjss.541847

Bayrakdar, A., Kılınç Boz, H., & Işıldar, Ö. (2020). The investigation of the effect of static and dynamic core training on performance on football players. *Turkish Journal of Sport and Exercise*, 22(1), 87-95. https://doi.org/10.15314/tsed.689994

Beck, A. T., Steer, R. A., & Brown, G. K. (1996). Beck depression inventory manual. The Psychological Corporation. *San Antonio, TX*, 785-791.

Bertoli, J., Bezerra, E. D. S., Winters-Stone, K. M., Alberto Gobbo, L., & Freitas, I. F. (2023). Mat Pilates improves lower and upper body strength and flexibility in breast cancer survivors undergoing hormone therapy: a randomized controlled trial (HAPiMat study). *Disability and Rehabilitation*, *45*(3), 494-503. https://doi.org/10.1080/09638288.2022.2032410

Bulhões, L. C. C., Gomes, S. R. A., da Silva, V. D., de Azevedo Rodolfo, J. I., de Brito Macedo, L., & Brasileiro, J. S. (2024). Effects of a mat Pilates-based exercise program for low back pain in helicopter pilots of the Brazilian Air Force: Randomized controlled trial. *Journal of Bodywork and Movement Therapies*, *39*, 544-549. https://doi.org/10.1016/j.jbmt.2024.03.052

Bullo, V., Bergamin, M., Gobbo, S., Sieverdes, J. C., Zaccaria, M., Neunhaeuserer, D., & Ermolao, A. (2015). The effects of Pilates exercise training on physical fitness and wellbeing in the elderly: A systematic review for future exercise prescription. *Preventive Medicine*, *75*, 1-11. https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2015.03.002

Buysse, D. J., Charles, F., Reynolds, C. F., Mak, T. H., Berman, S. R., & Kupfer, D. J. (1989). The pittsburg sleep quality index: A new intrument for psychiatric practice and research. *Psychiatry Research, 28*(7), 193-213. https://doi.org/10.1016/0165-1781(89)90047-4

Chekroud, S. R., Gueorguieva, R., Zheutlin, A. B., Paulus, M., Krumholz, H. M., Krystal, J. H., … et al. (2018). Association between physical exercise and mental health in 1· 2 million individuals in the USA between 2011 and 2015: A cross-sectional study. *The lancet psychiatry*, *5*(9), 739-746. https://doi.org/10.1016/S2215-0366(18)30227-X

Chou, F. H. C., Chou, P., Su, T. T. P., Ou-Yang, W. C., Chien, I. C., Lu, M. K., … et al. (2004). Quality of life and related risk factors in a Taiwanese Village population 21 months after an earthquake. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, *38*(5), 358-364. https://doi.org/10.1080/j.1440-1614.2004.01364.x

Curi, V. S., Vilaça, J., Haas, A. N., & Fernandes, H. M. (2018). Effects of 16-weeks of Pilates on health perception and sleep quality among elderly women. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, *74*, 118-122. https://doi.org/10.1016/j.archger.2017.10.012

Çorapçıoğlu, A., Yargıç, İ., Geyran, P., & Kocabaşoğlu, N. (2006). Olayların Etkisi Ölçeği (IES-R) Türkçe versiyonunun geçerlilik ve güvenilirliği. *Yeni Symposium Journal*, 44(1), 14–22.

De Souza Cavina, A. P., Junior, E. P., Machado, A. F., Biral, T. M., Lemos, L. K., Rodrigues, C. R. D., ... et al. (2020). Effects of the mat pilates method on body composition: systematic review with meta-analysis. *Journal of Physical Activity and Health*, *17*(6), 673-681. https://doi.org/10.1123/jpah.2019-0171

Demirbağ, S., & Ergin, D. (2024). Türkiye'deki Kahramanmaraş deprem felaketinden sonra hemşirelik öğrencilerinin başa çıkma öz-yeterliği ve motivasyon düzeyleri. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *11*(4), 508-515. https://doi.org/10.34087/cbusbed.1346875

Ehring, T., Razik, S., & Emmelkamp, P. M. (2011). Prevalence and predictors of posttraumatic stress disorder, anxiety, depression, and burnout in Pakistani earthquake recovery workers. *Psychiatry research*, *185*(1-2), 161-166. https://doi.org/10.1016/j.psychres.2009.10.018

Felix, E., Hernández, L. A., Bravo, M., Ramirez, R., Cabiya, J., & Canino, G. (2011). Natural disaster and risk of psychiatric disorders in Puerto Rican children. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *39*, 589-600. https://doi.org/10.1007/s10802-010-9483-1

Fess, E. E. (1992). *Grip strength*. In J. S. Casanova (Ed.), *Clinical assessment recommendations* (2nd ed., pp. 41–45). American Society of Hand Therapists.

Fourie, M., Gildenhuys, G. M., Shaw, I., Shaw, B. S., Toriola, A. L., & Goon, D. T. (2013). Effects of a mat Pilates programme on body composition in elderly women. *West Indian Medicine Journal, 62*(6), 524-528.

Greco, F., Tarsitano, M. G., Cosco, L. F., Quinzi, F., Folino, K., Spadafora, M., … et al. (2024). The effects of online home-based pilates combined with diet on body composition in women affected by obesity: *A preliminary study. Nutrients, 16*(6), 902. https://doi.org/10.3390/nu16060902

Güler, M., & Başkara, N. (2024). Rumınatıon and Physıcal Actıvıty Enjoyment in the Long Term After the Kahramanmaraş Earthquake. *International Journal of Sport Culture and Science, 12*(4), 490-501. https://doi.org/10.14486/IntJSCS.2024.730

Gümüş, B., & Çakır, E. (2023). Deprem yaşayan genç bireylerin fiziksel aktiviteye katılım motivasyonu ve sağlıklı beslenme düzeyinin incelenmesi. *Kafkas Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 3*(4), 15-30.

Harada, N., Shigemura, J., Tanichi, M., Kawaida, K., Takahashi, S., & Yasukata, F. (2015). Mental health and psychological impacts from the 2011 Great East Japan Earthquake Disaster: A systematic literature review. *Disaster and Military Medicine*, *1*, 1-12. http://doi.org/10.1186/s40696-015-0008-x

Ikezaki, F., Krueger, E., & de Souza Guerino Macedo C (2021). Performance, reliability and fatigue in prone bridge test and supine unilateral bridge test. *Journal of Bodywork and Movement Therapies, 26*, 238–245. https://doi.org/10.1016/j.jbmt.2020.08.008

İmamoğlu, M., & Özdenk, S. (2019). The effect of 12-week regular pilates, step and zumba training program on muscle and fat weigh. *Journal of Education and Training Studies*, *7*(11). 33-39. https://doi.org/10.11114/jets.v7i11.4421

Jorge, M. S. G., Nepomuceno, P., Schneider, R. H., & Wibelinger, L. M. (2025). Eight weeks of Pilates Method improves physical fitness and sleep quality of individuals with post-COVID-19 syndrome: A randomized clinical trial blinded. *Journal of Bodywork and Movement Therapies*, *41*, 238-245. https://doi.org/10.1016/j.jbmt.2024.11.037

Kabasakal, S. A. (2025). The effects of a 6-week pilates exercises on quality of life, depression, and musculoskeletal disorders in menopausal women. *The European Research Journal*, *11*(2), 296-303. https://doi.org/10.18621/eurj.1603630

Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi*, (31. Basım) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Kocahan, T., Akınoğlu, B., & Özkan, T. (2017). Sporcularda kor kaslarının statik ve dinamik dayanıklılığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi, 2*(3), 13-22. https://doi.org/10.26453/otjhs.315690

Koçyiğit, H., Aydemir, Ö., Ölmez, N., & Memiş, A. (1999). SF-36 Yaşam kalitesi ölçeğinin Türk popülasyonunda geçerlik ve güvenirliği. *İlaç ve Tedavi Dergisi*, *12*(2), 102-106.

Lacchini, S., De Oliveira, P. R., Alves, T. P., Dias, D. D. S., Busse, A. L., … et al. (2022). Pilates method improves physical capacity and anti-oxidative system in elderly women. *Journal of Hypertension*, *40*(Suppl 1), e65. https://doi.org/10.1097/01.hjh.0000835800.37810.29

Lavadera, P., Millon, E.M., & Shors, T.J. (2020). MAP train my brain: meditation combined with aerobic exercise reduces stress and rumination while enhancing quality of life in medical students. *Journal of Alternative and Complementary Medicine, 26*(5), 418-423. https://doi.org/10.1089/acm.2019.0281

Leopoldino, A. A. O., Avelar, N. C. P., Passos Jr, G. B., Santana Jr, N. Á. P., Teixeira Jr, V. P., & de Melo Vitorino, D. F. (2013). Effect of Pilates on sleep quality and quality of life of sedentary population. *Journal of Bodywork and Movement Therapies*, *17*(1), 5-10. https://doi.org/10.1016/j.jbmt.2012.10.001

Norton, K., & Olds, T. (1996). *Anthropometrica: A textbook of body measurement for sports and health courses*. UNSW Press.

Özel, G., & Solmaz, A. (2012). Türkiye'de deprem tekrarlanma zamanının tahmini ve neotektonik bölgelere göre depremselliğin Markov zinciri ile incelenmesi. *Çankaya University Journal of Science and Engineering*, *9*(2), 125-138.

Parveen, A., Kalra, S., Awasthi, S., Ajmera, P., Rai, R. H., Miraj, M., ... et al. (2024). Effect of Mat Pilates intervention on sleep quality in adolescent girls: A single blinded randomised controlled trial. *Clinical Epidemiology and Global Health*, *30*, 101791. https://doi.org/10.1016/j.cegh.2024.101791

Pereira, M. J., Dias, G., Mendes, R., Mendes, R. S., Martins, F., Gomes, R., ... et al. (2022). Efficacy of Pilates in functional body composition: A systematic review. *Applied Sciences*, *12*(15), 7523. https://doi.org/10.3390/app12157523

Ravari, A., Mirzaei, T., Bahremand, R., Raeisi, M., & Kamiab, Z. (2020). The effect of Pilates exercise on the happiness and depression of elderly women: A clinical trial study. *The Journal of Sports Medicine and Physical Fitness*, *61*(1), 131-139. https://doi.org/10.23736/S0022-4707.20.10730-8

Ren, Z. J., Deng, H., & Hsu, L. G. (2011). PTSD in a one year old girl after the Wenchuan earthquake in Sichuan, China. *Psychiatry*, *74*(1), 87-92.

Saltan, A., & Ankaralı, H. (2021). Does Pilates effect on depression status, pain, functionality, and quality of life in university students? A randomized controlled study. *Perspectives in Psychiatric Care*, *57*(1), 198-205. https://doi.org/10.1111/ppc.12547

Segal, N. A., Hein, J., & Basford, J. R. (2004). The effects of Pilates training on flexibility and body composition: An observational study. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation, 85*(12), 1977–1981. https://doi.org/10.1016/j.apmr.2004.01.036

Sekendiz, B., Altun, Ö., Korkusuz, F., & Akin, S. (2007). Effects of Pilates exercise on trunk strength, endurance and flexibility in sedentary adult females. *Journal of Bodywork and Movement Therapies, 11*(4), 318–326. https://doi.org/10.1016/j.jbmt.2006.12.002

Şavkin, R., & Biçer Aslan, U. (2016). The effect of Pilates exercise on body composition in sedentary overweight and obese women. *The Journal of Sports Medicine and Physical Fitness*, *57*(11), 1464-1470. https://doi.org/10.23736/s0022-4707.16.06465-3

Taşpınar, G., Angın, E., & Oksüz, S. (2023). The effects of Pilates on pain, functionality, quality of life, flexibility and endurance in lumbar disc herniation. *Journal of Comparative Effectiveness Research*, *12*(1), e220144. https://doi.org/10.2217/cer-2022-0144

Thordardottir, K., Gudmundsdóttir, R., Zoëga, H., Valdimarsdóttir, U., & Gudmundsdottir, B. (2014). Effects of yoga practice on stress-related symptoms in the aftermath of an earthquake: A community-based controlled trial. *Complementary Therapies in Medicine*, *22*(2), 226-34. https://doi.org/10.1016/j.ctim.2014.01.008

Tomata, Y., Sato, N., Kogure, M., Suto, S., Imai, Y., Aoki, H., ... et al. (2015). Health effects of interventions to promote physical activity in survivors of the 2011 Great East Japan Earthquake. A longitudinal study. *Nihon Koshu Eisei Zasshi*, *62*(2), 66-72. https://doi.org/10.11236/jph.62.2_66

Tsuji, T., Sasaki, Y., Matsuyama, Y., Sato, Y., Aida, J., Kondo, K., … et al. (2017). Reducing depressive symptoms after the Great East Japan Earthquake in older survivors through group exercise participation and regular walking: A prospective observational study. *BMJ Open*, *7*(3), e013706. https://doi.org/10.1136/bmjopen-2016-013706

UNDP-Birleşmiş Milletler Raporu (2023). https://www.undp.org/turkiye-syria-earthquakes?utm_source=chatgpt.com

Wang, X., Gao, L., Zhang, H., Zhao, C., Shen, Y., & Shinfuku, N. (2000). Post-earthquake quality of life and psychological well-being: Longitudinal evaluation in a rural community sample in northern China. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, *54*(4), 427-433. https://doi.org/10.1046/j.1440-1819.2000.00732.x

Wang, Y., Chen, Z., Wu, Z., Ye, X., & Xu, X. (2021). Pilates for overweight or obesity: A meta-analysis. *Frontiers in Physiology*, *12*, 643455. https://doi.org/10.3389/fphys.2021.643455

Weiss, D. S., & Marmar, C. R. (1997). *The Impact of Event Scale – Revised*. In J. P. Wilson & T. M. Keane (Eds.), Assessing psychological trauma and PTSD (s. 399–411). Guilford Press.

World Health Organization. (2000). *Obesity: Preventing and managing the global epidemic (WHO Technical Report Series No. 894).* World Health Organization.

Xie, W., Lu, D., Liu, S., Li, J., & Li, R. (2024). The optimal exercise intervention for sleep quality in adults: A systematic review and network meta-analysis. *Preventive Medicine*, 107955. https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2024.107955

Zaras, N., Kavvoura, A., Gerolemou, S., & Hadjicharalambous, M. (2023). Pilates-mat training and detraining: Effects on body composition and physical fitness in pilates-trained women. *Journal of Bodywork and Movement Therapies*, 36, 38-44. https://doi.org/10.1016/j.jbmt.2023.05.002

Zhang, Y., Tang, X., Liu, D., Taymaz, T., Eken, T., Guo, R., ... et al. (2023). Geometric controls on cascading rupture of the 2023 Kahramanmaraş earthquake doublet. *Nature Geoscience*, *16*(11), 1054-1060. https://doi.org/10.1038/s41561-023-01283-3

Zhang, Z., Wang, T., Kuang, J., Herold, F., Ludyga, S., Li, J., ... et al. (2022). The roles of exercise tolerance and resilience in the effect of physical activity on emotional states among college students. *International journal of Clinical and Health Psychology*, *22*(3), 100312. https://doi.org/10.1016/j.ijchp.2022.100312

Zhilan, X., Jin, W., Hong, Z., Qiuwen, T., Xiao, L. V., & Fangbing, Y. A. N. (2011). A bibliometric analysis on post-earthquake health issue related literature. *Chinese Journal of Evidence-Based Medicine*, *11*(5), 483-488. https://doi.org/10.7507/1672-2531.20110085

Zschucke, E., Gaudlitz, K., & Ströhle, A. (2013). Exercise and physical activity in mental disorders: clinical and experimental evidence. *Journal of Preventive Medicine and Public Health*, *46*(Suppl 1), 12-21. https://doi.org/10.3961/jpmph.2013.46.S.S12

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Müjde ATICI
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Müjde ATICI
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Müjde ATICI
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Müjde ATICI
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Müjde ATICI

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu araştırma, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tıbbi Araştırmalar Etik Kurulunun 07.04.2025 tarihli ve 2025/12 no:13 sayılı kararı ile yürütülmüştür.

This research was conducted with the decision of Kahramanmaras Sütçü İmam University Medical research Ethics Committee dated 07.04.2025 and numbered 2025/12 no:13.

Bu eser **Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0)** ile lisanslanmıştır.

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1373-1390
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Euromos topluluğunun paleoantropolojik analizi

Nazlı AKBAŞ[1], Yarenkür ALKAN[2], Abuzer KIZIL[3]

[1]Gaziantep Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gaziantep, Türkiye
[2]Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Kırşehir, Türkiye
[3]Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Milas Meslek Yüksekokulu, Muğla, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.1690
Gönderi Tarihi/ *Received:*	Kabul Tarih/ *Accepted:*	Online Yayın Tarihi/ *Published*:
29.11.2024	16.07.2025	15.09.2025

Öz

Güneybatı Anadolu'da bulunan Karia bölgesi, antik çağlardan Roma İmparatorluğu'na kadar zengin bir tarihe ve kültürel dokuya sahip olmuştur. Kuzeyinde İonia ve Lydia, doğusunda ise Lykia yer almaktadır. Karia bölgesinde bulunan Euromos, kıyı Karia'sını iç Karia'ya bağlayan yol üzerinde yer almaktadır. Günümüzde Muğla, Milas ilçesinin Selimiye Mahalle sınırları içinde yer alan Euromos Antik Kenti, Geç Geometrik Dönemden Bizans Dönemi'ne kadar kesintisiz bir biçimde yerleşim görmüştür. 2013 yılında Güney Nekropolünde yapılan kazılarda Anıt mezar kompleksi ve çevresinde mezarlar tespit edilmiştir. Geç Geometrik Dönemden Roma dönemine kadar süreklilik gösteren mezarlardan 45 birey ele geçirilmiştir. İskeletlerin korunma durumları kötüdür. 45 bireyin 9'u bebek, 10'u çocuk, 11'i kadın ve 14'ü erkektir. Bir erişkin bireyin ise cinsiyeti tespit edilememiştir. Topluluğun %42,2'si bebek ve çocuk, %57,8'i erişkin bireylerden oluşmaktadır. Euromos topluluğunda trepanasyon, kültürel deformasyondan kaynaklı lezyonlar ve kırıklar, periostitis ve osteomyelit gibi enfeksiyonel rahatsızlıklar ve kan hastalıklarının birer göstergesi olan porotic hyperostosis ve cribra orbitalia gözlenmiştir. Topluluğun ortalama boy uzunluğu ise kadınlarda 154,78 cm, erkeklerde 166,36 cm olarak hesaplanmıştır. Genel olarak bakıldığında Karia toplulukları içinde Euromos bebek ve çocuk ölümlülüğü bakımından yüksek bir oran vermektedir. Ortalama ömür uzunluğu da diğer topluluklara oranla daha düşüktür. Ayrıca toplulukta enfeksiyon ve anemi hastalıklarının yüksek oranlarda olması Euromoslular'ın stresli bir yaşam sürdüklerini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Euromos, Karia, paleodemografi, paleopatoloji

Paleoanthropological analysis of the Euromos community

Abstract

The Caria region, located in south-western Anatolia, has had a rich history and cultural texture from ancient times until the Roman Empire. Ionia and Lydia are located to the north and Lycia to the east. Euromos, located in the Carian region, is located on the road connecting coastal Caria to inland Caria. The ancient city of Euromos, located in the Selimiye neighbourhood of the Milas district of Muğla, was inhabited from the Late Geometric Period until the Byzantine Period. In 2013, excavations in the South Necropolis revealed a monumental grave complex and graves around it. Forty-five individuals were recovered from the graves dating from the Late Geometric Period to the Roman Period. The skeletons are in poor state of preservation. Of the 45 individuals, 9 were infants, 10 were children, 11 were females and 14 were males. The sex of one adult individual could not be determined. The community consists of 42.2 percent infants and children and 57.8 percent adults. Trepanation, lesions and fractures due to cultural deformation, infectious diseases such as periostitis and osteomyelitis, porotic hyperostosis and cribra orbitalia, which are indicators of blood diseases, were observed in the Euromos community. The average height of the community was calculated as 154.78 for females and 166.36 for males. In general, Euromos has a high infant and child mortality rate among the Caria communities. The average life expectancy is also lower than the other communities. In addition, the high rates of infection and anemia in the group indicate that Euromosans live a stressful life.

Keywords: *Euromos, Karia, paleodemography, paleopathology*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Yarenkür Alkan, **E-posta/ e-mail:** alkanyaren@gmail.com

GİRİŞ

Güneybatı Anadolu'da bulunan Karia bölgesi, antik çağlardan Roma İmparatorluğu'na kadar zengin bir tarihe ve kültürel dokuya sahip olmuştur. Kuzeyinde İonia ve Lydia, doğusunda ise Lykia yer almaktadır. Güneyde ve batıda deniz kıyısı olan bölge, aralarında Kos ve Samos gibi bağımsız kent devlet statüsüne sahip adalarla birlikte irili ufaklı birçok ada ile çevrilidir (Resim 1). Karia'nın güneydoğu sınırı Indos (Dalaman) Çayı'na dek uzanırken kuzey sınırı Maiandros (Büyük Menderes) Nehri ile doğal olarak sınırlandırılmıştır. Nehirlerin yarattığı geniş düzlükler bölgeye yoğun tarım olanağı sağlamaktadır (Çağlayan, 2017; Reger, 2020). Bölgenin Ege Denizi kıyılarından başlayarak iç bölgelere doğru yüksek dağlar ve derin vadilerle karakterize topografyası vardır. Bundan dolayı gerek deniz ticareti gerekse de zeytinyağı ve üzüm gibi katma değeri yüksek ürünleri kültürel ve ekonomik yapısında belirleyici rol oynamıştır. Ayrıca ticaret yolları üzerindeki konumu, Lykia ve Phrygia gibi devletlerle etkileşimini sağlamış ve bu da bölgenin gelişimine katkıda bulunmuştur (Filippini, 2024; Gygax & Tietz, 2012; Hülden, 2024).

Resim 1. Karia bölgesi (Delrieux, 2024) ve Euromos yerleşimi

Karia'nın siyasi manzarası yüzyıllar boyunca sabit kalmamıştır. Bölge, M.Ö. 5-4. yüzyıllarda satraplıklar kuran Persler'in ve daha sonra Büyük İskender'in kontrolüne geçmiştir (Reger, 2020). İskender'den sonra ise bölgeyi kontrolü altına almak isteyen kralların mücadele alanı haline gelmiştir. Hem Ege Denizi'nin güneydoğu bölgesini kontrol etmek hem de Küçük Asya'nın iç bölgelerine nüfuz etmek için stratejik bir konumda bulunan Karia şehirleri,

©IJOESS

Hellenistik dönemin sonuna kadar uluslararası siyasi gerilimlerin sahnesi olmuştur. Ptolemaioslar, Seleukoslar, Antigonidler, Attalidler ve Rodos gibi devletler bölgeyi kontrol etmek için uzun süre savaşlar yürütmüşlerdir. Bölgenin önemi Romalılar tarafından da göz ardı edilmemiştir. Başlangıçta yalnızca kendi çıkarları için en hayati toprak parçalarını ele geçirmiş olsalar da en geç birinci yüzyılın başında Roma tüm bölgeyi fethetmiştir.

Bölgenin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktaydı fakat zeytin, üzüm ve incir üretiminde ünlenmişlerdi. Karia'da üretilen zeytinyağının ünü M.Ö. 4. yüzyılda Atina'da bilinmekteydi. Bölgede ele geçen üzüm terasları şarap ve sirke gibi ürünlerin de ekonomik olarak ne kadar değerli olduğunu göstermektedir. Strabon, Knidos şaraplarının bağırsakların kolay çalışmasını sağladığından ve kan yapıcı özelliğinden dolayı Yunanistan'dan Mısır'a kadar yoğun talep gördüğünden bahsetmiştir. Plinius ise bölgenin incirinden bahsetmektedir. Mısır ve İtalya'ya gemilerle kuru incir gönderildiğinin altını çizmiştir. Bölgedeki amphora üretiminin gelişmişliği de yine şarap ve zeytinyağı ticaretinin önemini göstermektedir (Diler, 2010; Held & Kaan, 2010; Sevin, 2001). Bölgede ihraç edilen diğer ürün ise baldır. Karia balı M.Ö. 3. yüzyılda deniz yoluyla Mısır'a kadar gönderilmekteydi. Karia'nın girintili çıkıntılı olan deniz kıyıları balıkçılığın da gelişmesini sağlamıştır. Tuzlu balık kıyı kesimi kentlerine ciddi ekonomik kazançlar sağlamaktaydı. Bölgenin kıyılarında yükleriyle birlikte batmış gemilerin gün yüzüne çıkarılması deniz ticaretinde ne kadar etkili olduklarının en belirgin kanıtlarıdır (Sevin, 2001)

Yaklaşık 15,000 km²'lik bir alana sahip olan bölge, yeni kentlerin de kurulmasıyla birlikte büyüklü küçüklü en az 30 şehri barındırmaktadır (Delrieux, 2024). Batı kıyı şeridinde Iasos, Halikarnassos (Bodrum), Knidos ve Keramos, iç kesimde Mylasa (Milas), Labranda, Alinda (Karpuzlu), Alabanda (Araphisar) ve Keramos (Ören), Maiandros vadisinde Tralles (Aydın) ve Aphrodisias (Geyre), güneydoğu ucunda ise Kaunos (Dalyan) bölgenin en önemli merkezleriydi (Sevin, 2001).

Mylasa (Milas) kentinin 12 km kuzeyinde, Miletos'a doğru uzanan yol üzerinde yer alan en dikkat çekici yerleşimlerden biri de Euromos'tur. Euromos, kıyı Karia'sını iç Karia'ya bağlayan yol üzerinde yer almaktadır. Kent düz bir arazide kesme taş işçiliğiyle inşa edilmiştir (Bruno ve ark., 2018). Kent, toprağı bereketli bir ovaya bakmaktadır ve özellikle şarap üretimi için kaliteli üzümler üretiyor olmalıdır (Bresson, 2012; Flensted-Jensen, 2004). Arkeolojik verilere göre kentin tarihi M.Ö. 7. yüzyıla kadar uzanmaktadır (Kızıl & Doğan, 2018). Yazılı kayıtlara göre Euromos M.Ö. 5. yüzyılda Attika-Delos Birliği'nin bir üyesiydi. Atina haraç

listesinde adı Hyromos ya da Kyromos olarak geçmektedir. Euromos her ne kadar zaman zaman Mylasa kontrolüne geçmiş olsa da M.Ö. 2. yüzyılda kendi sikkesini basacak kadar güçlenmiş olması genelde bağımsız bir yapıda olduğunu göstermektedir (Bresson, 2012; Flensted-Jensen, 2004; Reger, 2004; Sevin, 2001).

Günümüzde Muğla'nın Milas ilçesinin Selimiye Mahalle sınırları içinde yer alan Euromos Antik Kenti, Geç Geometrik Dönemden Bizans Dönemi'ne kadar kesintisiz bir biçimde yerleşim görmüştür. Kentte ilk kazı ve restorasyon çalışmaları 1969-75 yılları arasında Ümit Serdaroğlu tarafından gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık 40 yıllık bir kesintiden sonra, 2011 yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Abuzer Kızıl başkanlığındaki bir ekip tarafından, Bakanlar Kurulu Kararı ile yeniden başlatılmış ve çalışmalar halen devam etmektedir. Restorasyon çalışmaları neticesinde Zeus Lepsynos tapınağı, agora, tiyatro, hamam ve tonozlu anıt mezar gibi yapılar ayağa kaldırılmıştır. 2013 yılında Güney Nekropolünde yapılan kazılar esnasında açığa çıkan insan iskelet kalıntıları da Euromos insanları hakkında bize bazı veriler sunmaktadır.

YÖNTEM

Evren örneklem

2013 yılında Güney Nekropolünde açığa çıkarılan Anıt mezar kompleksi ve çevresindeki 20x30 metrelik bir alanda Geç Geometrik Dönemden Roma dönemine kadar süreklilik gösteren mezarlar tespit edilmiştir (Resim 2). Mezarlarda yön birliği yoktur. Farklı tip ve ölçülerde basit toprak mezarlar kısmen ana kaya üzerine kısmen de ana kaya içine yerleştirilmiştir (Kızıl ve Doğan, 2018). Mezarlardan ele geçen insan iskelet kalıntıları 2019 yılında antropolojik incelemeye alınmıştır. Bu incelemeler sonucunda 2013 yılında 26 mezardan 13'ünde; 2017 yılında 11 mezardan 9'unda ve 2018 yılında 16 mezardan 23'ünde insan iskelet kalıntıları tespit edilmiştir. Kentte ilk kazı ve restorasyon çalışmaları 1969-75 yılları arasında Ümit Serdaroğlu tarafından gerçekleşmiştir. 2011 yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Abuzer Kızıl başkanlığında bir ekip tarafından kazılar tekrar başlatılmış ve çalışmalar halen devam etmektedir.

©IJOESS

Resim 2. Tonozlu anıt mezar kompleksi

Verilerin toplanması

Euromos insan iskelet kalıntıları üzerinde cinsiyet tahmini yapılırken kafatası ve kalça kemiklerinden yararlanılmıştır (WEA, 1980; White ve ark., 2011). Erişkin olmayanlarda yaş tahmini diş kalsifikasyonları (AlQahtani ve ark., 2010; Schour & Massler, 1941; Ubelaker, 1999) ve epifizyel kaynaşma ve uzun kemik uzunluklarından yapılmıştır (Brothwell, 1981; Buikstra & Ubelaker, 1994; Cunningham ve ark., 2016; Scheuer ve ark., 2009; Webb & Suchey, 1985). Erişkinlerde symphysis pubisin morfolojik değişimi (McKern ve Stewart, 1957; Suchey & Katz, 1986; Todd, 1921), auricular yüzey (Lovejoy ve ark., 1985), sutural yaşlandırma (Meindl & Lovejoy, 1985), acetabulum yüzey ve kenarının değişimi (Stull & James, 2010), kaburgaların sternal uçlarının morfolojik değişimi (İşcan, 1989) ve diş aşınması (Brothwell, 1981) metotları kullanılmıştır. Patolojik olguların belirlenmesinde, Aufderheide ve Rodriguez-Martin (2006), Ortner (2003), Waldron (2008), Mays (1998) ile Roberts ve Manchester (2007) başta olmak üzere paleopatoloji ve tıp kaynaklarından yararlanılmıştır.

Verilerin analizi

Bu çalışmada yaş gruplarının belirlenmesinde Türkiye'deki paleoantropolojik araştırmalarda yaygın olarak kabul gören sınıflandırmalar kullanılmıştır. Bu yöntem, alanın genelinde standart bir uygulama olup farklı topluluklar arasındaki karşılaştırmalarda anlamlı ve tutarlı sonuçlar elde edilebilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Aksi takdirde, farklı

araştırmalarda bebek, çocuk ve erişkin tanımlarında yaş sınırlarının değişmesi, topluluklar arası demografik yapının doğru analiz edilmesini güçleştirir ve sonuçların doğrudan karşılaştırılabilirliğini azaltmaktadır. Bu nedenle yaş tahminlerinde 0-2,4 yaş aralığı bebek, 2,5-17,9 yaş aralığı çocuk, 18-29,9 yaş aralığı genç erişkin, 30-44,9 yaş aralığı orta erişkin ve 45 yaş üstü olanlar ileri erişkin kategorisine alınmıştır. Demografisi yapılan bireylerin yaşam tabloları hesaplanmıştır. Yaş ve cinsiyet tahmini yapılan bireylerin kemikleri makroskobik olarak tek tek incelenmiş ve tespit edilen paleopatolojik kriterler fotoğraflanmıştır. Gerekli görülen örneklerin ise radyografik görüntüleri alınmıştır.

BULGULAR

Demografik yapı

Euromos topluluğuna ait toplam 45 birey çalışılmıştır. Bunların 9'u bebek, 10'u çocuk, 11'i kadın ve 14'ü erkektir. Bir erişkin bireyin ise cinsiyeti tespit edilememiştir. Topluluğun %42,2'si bebek ve çocuk, %57,8'i erişkin bireylerden oluşmaktadır. Erişkin bireylerin %23,1'i genç erişkin, %61,5'i orta erişkin ve %15,4'ü ileri erişkindir (Tablo 1).

Tablo 1. Euromos topluluğu erişkinlerinin demografik dağılımı

	Kadın		Erkek		Tanımsız		Toplam	
	n	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**	**n**	**%**
Genç Erişkin	4	36,4	2	14,3	0	0,0	6	23,1
Orta Erişkin	6	54,5	9	64,3	1	100,0	6	61,5
İleri Erişkin	1	9,1	3	21,4	0	0,0	4	15,4
Toplam	1	100,0	4	100,0	1	100,0	6	100,0

İkişerli yaş gruplarına göre dağılımları yapılan bebek ve çocukların %47,37'si 0-1,9, %10,53'ü 2-3,9, %15,79'u 4-5,9 yaş aralığındadır. Bebek ve çocukların %73,68'i ilk 6 yılda yaşamını yitirmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Euromos topluluğu bebek ve çocuklarının ölüm oranları

Yaş Grupları	n	%	% (Tüm Nüfusa Göre Oran)
0-1,9	9	47,37	20,00
2-3,9	2	10,53	4,44
4-5,9	3	15,79	6,67
6-7,9	0	0,00	0,00
8-9,9	1	5,26	2,22
10-11,9	1	5,26	2,22
12-13,9	2	10,53	4,44
14-15,9	1	5,26	2,22
16-17,9	0	0,00	0,00
Toplam	19	100,00	42,22

©IJOESS

Erişkinlerin kendi içinde beşerli yaş gruplarına göre dağılımları yapılmıştır. Buna göre en yoğun ölümler kadınlarda 30-34,9, erkeklerde 35-39,9 yaş aralığındadır. Yaşları tespit edilebilen erişkin bireylerin ömür uzunluklarına bakıldığı zaman kadınların 30,6 yıl, erkeklerin 35,9 yıl olduğu görülmektedir. Kadınlar ve erkekler arasında 5,3 yıl kadar bir fark görülmektedir. Erişkinlerin ortalama ömür uzunluğu ise 34,2 yıldır (Tablo 3).

Tablo 3. Euromos topluluğu bireylerinin ortalama ömür uzunluğu

Topluluğun genel ömür uzunluğu (Bebek+Çocuk+Erişkin)	17,3 yıl
Kadınların ömür uzunluğu	30,6 yıl
Erkeklerin ömür uzunluğu	35,9 yıl
Erişkinlerin genel ömür uzunluğu	34,2 yıl

Euromos topluluğunda yaşam tabloları bebek ve çocuklarda ikişerli, erişkinlerde beşerli yaş gruplarına göre düzenlenmiştir. Bebek ve çocuklara ait yaşam tablosunda, yaşam beklentisi (ex) 0-1,9 yaş grubunda 11,97 yıl ile çok düşüktür. 8 yaşına kadar 13,75 ile 15,50 yıl arasında artış göstermiş olsa da sonrasında azalarak devam etmiştir (Grafik 1).

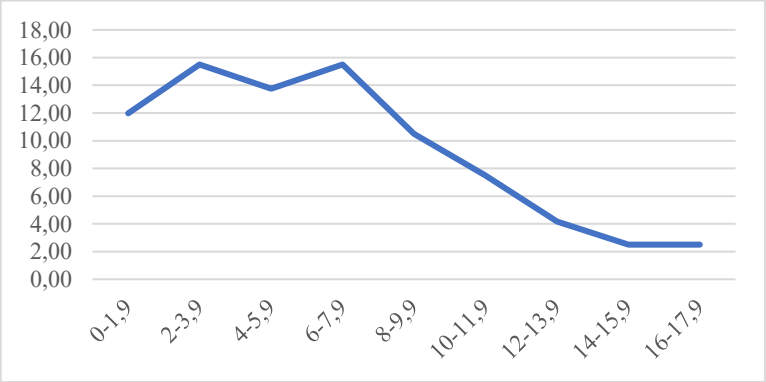

Grafik 1. Euromos topluluğunun bebek ve çocuklarının yaşam beklentisi (ex)

Erişkinlerin yaşam tablosuna bakıldığı zaman, kadınların 18-19,9 yaş aralığındaki bireylerinin yaşam beklentisi (ex) 17,50 yıldır. 35 yaşına kadar yaşam beklentisi azalış göstermiş olsa da 35-39,9 yaş aralığında 7,5 yıla, 40-44,9 yaş aralığında 12,50 yıla yükselmiştir. Sonrasında ise azalarak devam etmiştir. Erkeklerin 18-19,9 yaş aralığında yaşam beklentisi 22,14 yıldır ve 55 yaşına kadar düzenli aralıklarla azalmıştır.

©IJOESS

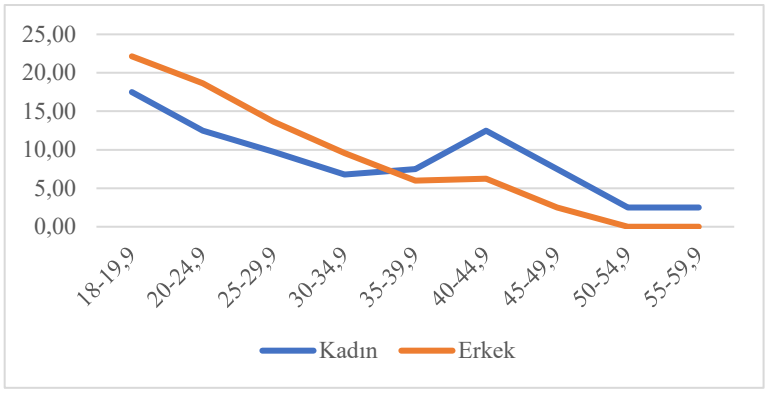

Grafik 2. Euromos topluluğu kadın ve erkeklerinin yaşam eğrileri (ex)

Euromos topluluğunda ilk 5 yılda yaşamını yitiren birey sayısının oranı %31,11'dir. 5 yaşından 30 yaşına kadar %10'un altında olan ölüm oranı, 30-34,9 yaş aralığında 13,33 ve 35-39,9 yaş aralığında ise %13,33'e çıkmıştır. 40 yaşından itibaren ise yine %10'un altına düşmüştür. Yaşam beklentisi de ilk 5 yıl için 22,50 yıldır. 5-9,9 yaş aralığında 26,53 yıla çıkmış, sonrasında ise düzenli olarak düşüş göstermiştir (Grafik 3).

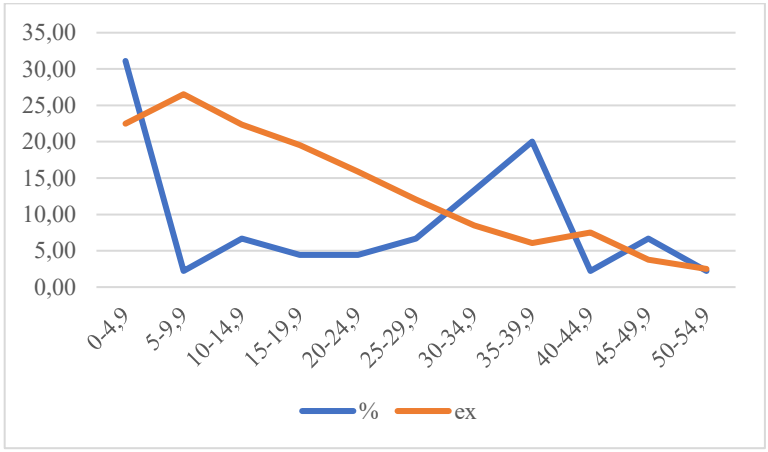

Grafik 3. Euromos topluluğunun ölüm sayılarının (dx) ve yaşam eğrileri (ex)

Sağlık yapıları

Euromos topluluğunda ele geçen bireylerin çoğu oldukça kötü korunmuş olduğundan birçok bireyde patolojik gözlemler yapılamamış bu yüzden incelemeye dahil edilmemiştir. Görece daha iyi durumda olan 21 bireyden elde edilen patolojik lezyonların görülme oranları ve cinsiyetler üzerindeki dağılımları tablo 4'de verilmiştir. Bu lezyonlar trepanasyon, kültürel deformasyondan kaynaklı lezyonlar ve kırıklar, periostitis ve osteomyelit gibi enfeksiyonel rahatsızlıklar ve kan hastalıklarının birer göstergesi olan porotic hyperostosis ve cribra orbitalia'dır.

©IJOESS

Euromos topluluğunda %23,81 oranında kültürel etkenlere bağlı olarak oluşan patolojik izler tespit edilmiştir. Bunlardan en ilginç olanı EU.19.13 nolu 36 yaşında bir erkek bireyde claviculanın (köprücük kemiği) sternal ucunda gözlemlenen rhomboid fossa'dır (Resim 3). Bu anomali claviculayı ilk kaburgaya bağlayan costoclavicular ligamentin zorlanması ile ilişkilidir. Bizim örneğimizde de olduğu gibi daha çok erkeklerde görülen bu anomalinin sebebi göğüs bölgesine etki eden çalışmalarda sıklıkla bulunmak ve güç gerektiren eylemlerde kolun fazla kullanımıdır. Aynı bireyin sol humerusunda (üst kol kemiği) pectoralis major kasının tutulum yerinde de kortikal kusurlar gözlemlenmiştir (Resim 4).

Tablo 4. Euromos topluluğunun paleopatolojik lezyonları

	Kadın	Erkek	Bebek ve Çocuk	%
Trepenasyon	0	0	1	4,76
Osteofit	1	3	0	19,04
Kırık	0	2	0	9,52
Periostitis	0	1	2	14,3
Osteomyelit	1	0	0	4,76
Porotic Hyperostosis	0	0	2	9,52
Cribra Orbitalia	0	0	2	9,52

Resim 3. EU.19.13 nolu bireyde rhomboid fossa

Resim 4. EU.19.13 nolu bireyin sol humerusunda kortikal kusur

Sağ tibiasının middle diafizinde periostitis lezyonu olan EU.14.18-B nolu 10 yaşlarında çocuk bir bireyde trepanasyon izine de rastlanmıştır (Resim 5). Periostitis lezyonu bu birey dışında 36 yaş civarında yetişkin bir erkek (EU.19.13) ve 8 yaşında bir çocukta da (EU.01.18)

gözlemlenmiştir (Resim 6). Euromos topluluğunda periostitis %14,3 gibi büyük bir oranla temsil edilmektedir.

Resim 5. EU.14.18-B nolu çocuğun sağ tibiasının middle diafizinde periostitis

Resim 6. EU.19.13 nolu yetişkin erkek bireyin sağ tibiasında aktif periostitis

Toplulukta anemi de periostitis kadar yayındır (%9,52). EU.02.17-A nolu 4 yaşında bir çocukta hem porotic hyperostosis hem de cribra orbitalia vardır. Aynı mezardan çıkan 3 yaşındaki diğer bir çocukta da (EU.02.17-B) cribra orbitalia mevcuttur (Resim 7). Cribra orbitalia lezyonu toplulukta %9,52 oranında gözlemlenmiştir. Bu lezyona demir eksikliği nedeniyle gerçekleşen aneminin yol açtığı ileri sürülmekte ve oluşumu kemik iliğinin fazla çalışmasına bağlanmaktadır.

©IJOESS

Resim 7. EU.02.17-A nolu bireyde cribra orbitalia

Resim 8. EU.10.18 nolu bireyde osteomyelit

Travma, cerrahi komplikasyonlar veya enfeksiyon gibi çeşitli etkenlerle gelişebilen osteomyelit, Euromos topluluğunda gözlemlenen bir başka lezyondur. EU.10.18 nolu erişkin bir kadında gözlemlenen bu rahatsızlık, Euromoslular'ın kan yoluyla bulaşan enfeksiyon hastalıklarının yanı sıra travmaya bağlı patolojilerden de etkilenmiş olabileceğini düşündürmektedir (Resim 8). Euromos topluluğunda %9,53 oranında küçük çapta kırıkları olan bireyler de vardır. Bu kırıklar ufak tefek düşmeler sonucu oluşmuş gibi görülmektedir. Toplulukta kırıklar dışında 4 bireyde osteofit çıkıntılar da görülmüştür.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Euromos Antik Kenti kazılarında açığa çıkan 45 bireye ait insan iskelet kalıntılarından 9'u bebek, 10'u çocuk, 11'i kadın ve 14'ü erkektir. Topluluğun %42,2'si bebek ve çocuk,

©IJOESS

%57,8'i erişkin bireylerden oluşmaktadır. Erişkin bireylerin %23,1'i genç erişkin, %61,5'i orta erişkin ve %15,4'ü ileri erişkindir. Erişkinlerin ortalama ömür uzunluğu 34,2 yıldır. Karia popülasyonlarıyla karşılaştırdığımızda Euromos insanlarının oldukça düşük ömür uzunluğuna sahip oldukları görülmektedir (Güleç ve ark., 2004; Özer ve ark., 2012; Kızgut, 2018; Sağır ve ark., 2016; Güleç ve ark., 2006; Arıhan, 2013).

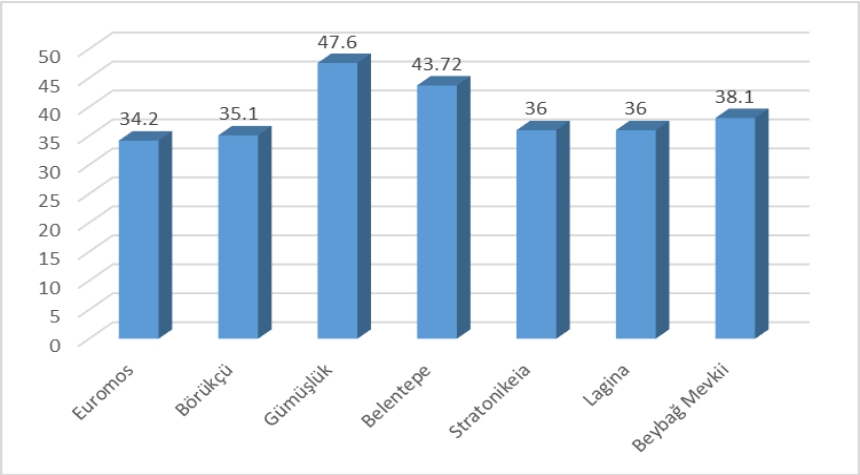

Grafik 4. Karia bölgesi topluluklarında ortalama ömür uzunluğu

Karia topluluklarında bebek ve çocuk ölüm oranları Iasos'ta %28,3, Beybağ Mevkii'de %39, Belentepe'de %42, Börükçü'de %33,3 ve Lagina'da %11,9 olarak bulunmuştur (Güleç ve ark., 2004; Arıhan, 2013; Kızgut, 2018; Sağır ve ark., 2016; Güleç ve ark., 2006). Euromos topluluğunda bebek ve çocukların ölüm oranları %42,2 ile tüm Karia topluluklarından fazladır. Euromos gerek ömür uzunlukları gerekse de bebek ve çocuk ölüm oranları bakımından tüm Karia toplulukları içinde en kötü sağlık koşullarına sahipmiş gibi görünmektedir. Keza bireylerin paleopatolojik durumları da bu veriyi desteklemektedir. Popülasyonda kan hastalıklarına bağlı lezyonlar oldukça sık görülmüştür.

Periostitis non-spesifik enfeksiyonların kemik zarında bir iltihaplanma veya kemiğe alınan doğrudan bir darbe sonucu kan damarlarının yırtılmasıyla dışarı taşan kanın yarattığı enfeksiyon yüzünden kaynaklanmaktadır (Ortner, 2007). Periostitise yol açan bir diğer etken ise kanla bulaşan konakçı yüzünden gerçekleşmektedir. Lezyon tüm kemiklerde görülebildiği gibi özellikle travma sonucu oluşmamışsa, dolaşımın görece daha yavaş olduğu alt bacak kemiklerinde daha sık tutulmaktadır (Goodman ve ark., 1984; Ortner, 2003). Euromos topluluğunda gözlemlenen periostitis lezyonlarının hepsi hem aktiftir (yani lezyonda iyileşme belirtisi yoktur) hem de tüm bireylerin alt bacak kemiklerinde tutulum göstermektedir. Bu nedenle lezyonun kan yoluyla bulaşan bir enfeksiyon hastalığına bağlı olarak oluştuğu düşünülmektedir. Ki popülasyonda da yine bir kan hastalığı olan farklı anemi çeşitlerinin

belirtileri de gözlemlenmiştir. Bunlar kafatasının dış yüzeyinde görülen ve kafatasında gözenekli bir yapı oluşturan porotic hyperostosis ve göz çukurlarının üst kısımlarında gözenekli yapı oluşturan cribra orbitalia lezyonudur. Porotic hyperostosis, enfeksiyona bağlı olarak ya da demir metabolizmasının ciddi biçimde bozulması sonucu ortaya çıkabilir. EU.01.18 nolu çocukta periostitis lezyonunun yanında porotic hyperostosis de gözlemlenmiş olması, enfeksiyona bağlı olduğunu gösterir.

Aneminin ortaya çıkışı birçok nedene bağlı olabilir. Düşük sosyoekonomik durumun getirdiği olumsuz yaşam koşulları, enfeksiyonel hastalıkların yaygınlığı, yoğun tarımsal faaliyetin bir sonucu olan ağırlıklı karbonhidrat tüketimi, sindirim sistemi parazitleri nedeniyle bağışıklık sisteminin zayıflamasının demir emilimini bozması gibi nedenler demir eksikliğinin ortaya çıkmasına neden olan koşullardır. Angel (1966), aneminin iskelet materyallerindeki coğrafi dağılımının endemik sıtmanın yayılması ile benzerlik gösterdiğini vurgulamaktadır. Hemolitik bir bozukluğun kemik kalınlaşmasına neden olabileceğini öne süren Angel, talaseminin yaşayan bireylerde radyografik olarak iyi belgelenmiş bulgulara sahip olduğunu belirtmektedir. Özellikle çocuklarda ve yetişkinlerde kafatası tonozunun kalınlaşması, hastalığın karakteristik özelliklerinden biridir (Angel, 1966). Mevcut kanıtlar, incelenen bireylerin endemik sıtmaya karşı gelişen topluluk düzeyindeki tepkilerle ilişkili bir anemi türü (talasemi veya orak hücre anemisi) nedeniyle etkilenmiş olabileceğini göstermektedir.

Omurlarda gözlemlenen kemik çıkıntılar vertebral ostefit adını alırlar. Intervertebral diskin yapısının bozulması sonucu omurlar birbirine temas etmeye başlarlar ve bu temas vertebral kenarların zarar görmesine neden olur. Bunun sonucu olarak periost uyarılır, yeni kemik oluşumu tetiklenir ve omur kenarlarında küçük kemik çıkıntılar oluşur. Omur kenarlarında oluşan yeni kemik çıkıntılar bazen çok fazla gelişirler ve omurların birbiriyle kaynaşmasına neden olurlar. Vertebral osteofitlerin oluşumuna travmalar, mekanik stres, omurga üzerindeki baskılar, yaşa bağlı deformasyonlar etken olarak gösterilebilirler.

Sağlık üzerine özellikle Britanya'dan iyi belgelenmiş çalışmalarda, kentleşme neticesinde oluşan yoğun nüfus, yetersiz beslenme, hijyen ve sanitasyonun olmasına rağmen gelişen çeşitli bulaşıcı hastalıklar ve parazitlerin sık görülmesi Romalıların sağlığını olumsuz yönde etkilediği yer almaktadır. Özellikle cribra orbitalia, boy uzunluklarında azalma, salgın hastalıklar, enfeksiyon riski, kurşun zehirlenmesi ve sıtma gibi hastalıklar Roma'nın ihtişamlı kentlerinde stresli bir ortamın yansımaları olarak kayıtlara geçmiştir (Killgrove, 2014). Euromos

©IJOESS

topluluğunda gözlemlenen porotic hyperostosis ile cribra orbitalia sıtmanın bir göstergesi olabilir.

Euromos'da perisostitis lezyonunun hem çocuklarda hem de yetişkinlerde görülüyor olması toplumda endemik bir hastalığın göstergesi olabilir. Ortner (2007:192) klinik veriler göz önüne alındığında antibiyotiğin henüz keşfedilmesinden önce iskeleti etkileyebilen enfeksiyöz hastalıkların toplum içindeki oranının %5-20 arasında olduğunu belirtmektedir. Euromos'da bu oran periostitis lezyonları ve osteomyelit ile birlikte değerlendirildiğinde %19 gibi oldukça yüksek bir oranla temsil edilmekte ve bebek ve çocuk ölümleri de neredeyse toplumun yarısına tekabül etmektedir.

Sonuç olarak, Euromos insanlarında beslenme yetersizliğinin belirtileri olan lezyonlar, salgın hastalıklar ve demir eksikliği anemisi gelişmiştir. İncelenen nüfusta enfeksiyonların ve yetersiz beslenmenin bebek ve çocukları daha fazla etkilediği düşünülmektedir. Tüm bu göstergeler toplumda endemik bir hastalık olma ihtimalini güçlendirmektedir. Fakat yine de kesin bir şey söylemek için elimizdeki iskelet koleksiyonu yeterli değildir. İleride yapılacak kazı çalışmaları ve yeni insan iskelet kalıntıları Euromos'da endemik bir hastalık olup olmadığı konusunun araştırılmasında daha net bilgiler verecektir.

Öneriler

Bu çalışmada Euromos antik toplumuna ait insan iskelet kalıntıları üzerinde kapsamlı paleoantropolojik analizler yapılmış ve topluluğun sağlık ve yaşam koşulları hakkında önemli veriler elde edilmiştir. Ancak daha net ve kapsamlı sonuçlara ulaşılabilmesi için bazı önerilerde bulunmak mümkündür. Gelecekte yapılacak kazılarda daha fazla sayıda iskelet kalıntısının açığa çıkarılması, toplumun sağlık ve yaşam koşullarıyla ilgili daha kapsamlı bir resmin ortaya konulmasını sağlayacaktır. İzotop analizleri ile beslenme alışkanlıklarının daha ayrıntılı olarak incelenmesi önerilir. Bu analizler, Euromos topluluğunun beslenme biçimlerinin, çevresel faktörlerin ve sosyal yapının anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Farklı Karia topluluklarıyla karşılaştırmalı çalışmaların artırılması, bölgesel düzeyde sağlık ve hastalık dinamiklerinin anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Sınırlılıklar ve güçlü yönler

Bu çalışma, bazı sınırlılıkları beraberinde getirmiştir. İlk olarak Euromos toplumuna ait incelenen iskeletlerin büyük çoğunluğunun korunma durumunun genel olarak zayıf olması, özellikle patolojik tanıların yapılmasını zorlaştırmıştır. Bu durum, bazı patolojik durumların tanımlanmasını ve kesin sonuçlar elde edilmesini engellemiştir. Buna ek olarak, çalışma

grubunun yaş ve cinsiyet dağılımındaki heterojenlik, bazı demografik gruplar için anlamlı sonuçlar elde etmeyi güçleştirmiştir. Örneklem büyüklüğünün nispeten küçük oluşu, elde edilen bulguların genellenebilirliği açısından bazı kısıtlamalara neden olmuş ve toplum genelini temsil eden sonuçlar çıkarılmasını sınırlamıştır.

Ancak çalışmanın güçlü yönleri de göz ardı edilmemelidir. Euromos Antik Kenti'nde bulunan bireylerin detaylı antropolojik analizlerinin gerçekleştirilmiş olması, söz konusu toplumun paleodemografik ve paleopatolojik özelliklerini anlamak için önemli bir temel oluşturmuştur. Yaşlandırma ve cinsiyet belirleme yöntemlerinde, kabul gören standart ve güvenilir metodolojilerin tercih edilmiş olması, çalışma bulgularının güvenilirliğini artırmıştır. Ayrıca elde edilen bulguların Karia bölgesindeki diğer antik toplumlarla karşılaştırmalı analizleri, bölge genelinde sağlık, yaşam koşulları ve hastalıkların prevalansı gibi konularda kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Çalışmanın bu güçlü yönleri, belirtilen sınırlılıklara rağmen, Euromos toplumuna ilişkin önemli veriler sağlamakta ve gelecekte yapılacak daha geniş kapsamlı araştırmalar için değerli bir referans oluşturmaktadır.

KAYNAKLAR

AlQahtani, S. J., Hector, M. P., & Liversidge, H. M. (2010). Brief communication: The London atlas of human tooth development and eruption. *American Journal of Physical Anthropology*, *142*(3), 481–490. https://doi.org/10.1002/ajpa.21258

Angel, J. L. (1966). Porotic hyperostosis, anemias, malarias and marshes in the prehistoric Eastern Mediterranean. *Science,* 153(3737), 760–763. https://doi.org/10.1126/science.153.3737.760

Arıhan, S. (2013). *Beybağ Mevkii (Muğla) Bizans Dönemi toplumunda beslenmeye bağlı gelişen paleopatolojik rahatsızlıklar* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Aufderheide, A. C., & Rodriguez-Martin, C. (2006). *The Cambridge Encyclopedia of Human Paleopathology* (1st edition). Cambridge University Press.

Bresson, A. (2012). Euromos/Philippoi. In R.S. Bagnall, K. Brodersen, C.B. Champion, A. Erskine, & S.R. Huebner (Eds.), *The encyclopedia of ancient history* (pp. 2574) John Wiley & Sons, Ltd. https://doi.org/10.1002/9781444338386.wbeah14100

Brothwell, D. R. (1981). *Digging up bones: The excavation, treatment, and study of human skeletal remains*. Cornell University Press.

Bruno, M., Attanasio, D., Prochaska, W., & Yavuz, A. B. (2018). Euromos of caria: The origin of an hitherto unknown grey veined stepped marble of roman antiquity. In D.M. Poljak and K. Marasović (Eds.), *ASMOSIA XI. Interdisciplinary studies on ancient stone* (pp. 639-649). Art Academy In Split University of Split. https://doi.org/10.31534/XI.asmosia.2015/05.04

Buikstra, J.E., & Ubelaker, D.H. (1994). *Standards for data collection from Human Skeletal Remains.* Fayetteville Arkansas: Arkansas Archaeological Survey, Research Series No. 44.

Cunningham, C., Scheuer, L., & Black, S. (2016). *Developmental Juvenile Osteology* (2 edition). Academic Press. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-382106-5.00003-7

Çağlayan, A. (2017). Strabon'un Geographika'sına göre Anadolu'daki Bölgeler. In F. Arslan (Eds.), *Türkiye Coğrafyası Araştırmaları* (pp. 43–79). Pegem Akademi. https://doi.org/10.14527/9786053188858.03

Delrieux, F. (2024). The Cities of Caria. In A. Heller & M. Hallmannsecker (Eds.), *The Oxford Handbook of Greek Cities in the Roman Empire* (pp. 607–621). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780192870933.013.42

Diler, A. (2010). Olive oil and wine production of the Halikarnassos Peninsula in Karia. In Ü. Aydınoğlu and A. K. Şenol (Eds.), *Olive oil and production In Anatolia during antiquity* (pp. 135–174). Research Center of Cilician Archaeology.

Filippini, A. (2024). The Cities of the Lykos Valley. In A. Heller & M. Hallmannsecker (Eds.), *The Oxford Handbook of Greek Cities in the Roman Empire* (pp. 651-669). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780192870933.013.45

Flensted-Jensen, P. (2004). Karia. In M. H. Hansen & T. H. Nielsen (Eds.), *An inventory of archaic and classical poleis* (pp. 1308-1137). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oso/9780198140993.001.0001

Goodman, A., Martin, D., & Armelagos, G. (1984). Indicators of stress from bones and teeth. In M. N. C. George and G. J. Armelagos (Eds.), *Paleopathology and the origins of agriculture* (pp. 13–49). Academic Press.

Güleç, E., Özer, İ., Sağır, M., & Satar, Z. (2006). Lagina Kazısı iskeletlerinin paleoantropolojik incelenmesi. *21. Arkeometri sonuçları toplantısı* (pp.21–28). Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Güleç, E., Sağır, M., Özer, İ., & Satar, Z. (2004). 2003 Yılı Börükçü Kazısı iskeletlerinin paleoantropolojik incelenmesi. *20. Arkeometri Sonuçları Toplantısı* (pp.167–172). Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Gygax, M. D., & Tietz, W. (2012). Lycia. In R.S. Bagnall, K. Brodersen, C.B. Champion, A. Erskine, & S.R. Huebner (Eds.), *The encyclopedia of ancient history* (pp. 4179–4181). John Wiley & Sons, Ltd. https://doi.org/10.1002/9781444338386.wbeah14191

Held, W., & Kaan, A.Ş. (2010). "Rhodian Wine" From Karia the production of "Rhodian Wine" on the Karian Chersonesos in the Hellenistic Period. In Ü. Aydınoğlu and A. K. Şenol (Eds.), *Olive oil and production in anatolia during antiquity* (pp. 175-184). Research Center of Cilician Archaeology.

Hülden, O. (2024). The Cities of Lycia. In M. Hallmannsecker & A. Heller (Eds.), *The Oxford Handbook of Greek Cities in the Roman Empire* (pp. 622–636). https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780192870933.013.43

İşcan, M. Y. (1989). *Age markers in the human skeleton*. Charles C. Thomas.

Kızgut, B. (2018). *Milas-Belentepe Doğu Roma/Bizans toplumunun paleodemografik analizi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Kızıl, A., & Doğan, T. (2018). Euromos Güney Nekropolis'te ortaya çıkarılan geometrik ve arkaik dönem mezarları. *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, *23*, 137–155. https://doi.org/10.22520/tubaar.2018.23.008

Killgrove, K. (2014). Bioarchaeology in the Roman Empire. In C. Smith (Ed.), *Encyclopedia of Global Archaeology* (pp. 876–882). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-0465-2_946

Lovejoy, C. O., Meindl, R. S., Pryzbeck, T. R., & Mensforth, R. P. (1985). Chronological metamorphosis of the auricular surface of the ilium: A new method for the determination of adult skeletal age at death. *American Journal of Physical Anthropology*, *68*(1), 15–28. https://doi.org/10.1002/ajpa.1330680103

Mays, S. (1998). *The archaeology of human bones*. Taylor & Francis.

McKern, T. W., & Stewart, T. D. (1957). *Skeletal age changes in young American males: analysed from the standpoint of age identification*. Quartermaster Research & Development Center, Environmental Protection Research Division. https://doi.org/10.21236/AD0147240

Meindl, R. S., & Lovejoy, C. O. (1985). Ectocranial suture closure: A revised method for the determination of skeletal age at death based on the lateral-anterior sutures. *American Journal of Physical Anthropology*, *68*(1), 57–66. https://doi.org/10.1002/ajpa.1330680106

Ortner, D.J. (2003). *Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains*. Academic Press.

Ortner, D.J. (2007). Differential diagnosis of skeletal lesions in infectious disease. In R. Pinhasi & S. Mays (Eds.), *Advances in Human Palaeopathology* (pp. 189–214). John Wiley & Sons, Ltd. https://doi.org/10.1002/9780470724187.ch10

Özer, İ., Sağır, M., Satar, Z., & Güleç, E. (2012). Gümüşlük milas iskeletleri ve anadolu klasik-helenistik dönem toplumlarının sağlık profili. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *52*(1), 29-42. https://doi.org/10.1501/Dtcfder_0000001284

Reger, G. (2004). Sympoliteiai in hellenistic Asia minor. In S. Colvin (Ed.), *The Greco-Roman East: Politics, culture, society* (pp. 145-180). Cambridge.

Reger, G. (2020). Bölgesel Bağlamda Karia'nın Sınırları, Hudutları ve Sınır Bölgeleri. In O.C. Henry & A. Belgin-Henry (Eds.), *Karialılar-Denizcilerden Kent Kuruculara* (pp. 2–13). Yapı Kredi Yayınları.

Roberts, C., & Manchester, K. (2007). *The archaeology of disease*. Cornell University Press.

Sağır, M., Özer, İ., Satar, Z., & Güleç, E. (2016). Stratonikeia İnsanları. In B. Söğüt (Ed.), *Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları* (pp. 249–256). Ege Yayınları.

Sağır, M., Satar, Z., Özer, İ., & Güleç, E. (2010). Gümüşlük-Milas iskeletlerinin ağız ve diş sağlığı. *25. Arkeometri Sonuçları Toplantısı* (pp. 69–78). Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Scheuer, L., Black, S., & Schaefer, M. C. (2009). *Juvenile osteology: A laboratory and field manual* (1 edition). Academic Press. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-374635-1.00001-1

Schour, I., & Massler, M. (1941). The development of the human dentition. *The Journal of the American Dental Association*, 28(7), 1153–1160.

Sevin, V. (2001). *Anadolu'nun tarihi coğrafyası*. Türk Tarih Kurumu.

Stull, K. E., & James, D. M. (2010). Determination of age at death using the acetabulum. In K. E. Latham & J. M. Finnegan (Eds.), *Age Estimation of the Human Skeleton* (pp. 137–146). Charles C Thomas Pub Ltd.

Suchey, J. M., & Katz, D. (1986). Evaluation of the todd and mckern-stewart methods for aging the male os Pubis. In K. J. Reichs (Ed.), *Forensic Osteology* (pp. 33-67). Charles C Thomas Pub Ltd.

Todd, T. W. (1921). Age changes in the pubic bone. *American Journal of Physical Anthropology*, *4*(1), 1–70. https://doi.org/10.1002/ajpa.1330040102

Ubelaker, D. H. (1999). *Human skeletal remains: Excavation, analysis, interpretation* (2nd ed.). Manuals on Archaeology.

Waldron, T. (2008). *Palaeopathology*. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511812569

WEA. (1980). Reccommendation for age and sex diagnoses of skeleton. *Journal of Human Evolution*, *9*, 517–549. https://doi.org/10.1016/0047-2484(80)90061-5

Webb, P. A., & Suchey, J. M. (1985). Epiphyseal union of the anterior iliac crest and medial clavicle in a modern multiracial sample of American males and females. *American Journal of Physical Anthropology*, *68*(4), 457–466. https://doi.org/10.1002/ajpa.1330680402

White, T. D., Black, M. T., & Folkens, P. A. (2011). *Human Osteology* (3rd ed.). Academic Press.

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Nazlı AKBAŞ Yarenkür ALKAN
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Nazlı AKBAŞ Yarenkür ALKAN
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Nazlı AKBAŞ Yarenkür ALKAN
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Abuzer KIZIL Nazlı AKBAŞ Yarenkür ALKAN
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Abuzer KIZIL Nazlı AKBAŞ Yarenkür ALKAN

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Çalışmada yaşayan insan veya hayvan denekler üzerinde herhangi bir işlem yapılmadığından etik kurul onayı gerekmemektedir.

No ethics committee approval is required as the study does not involve any procedures on living human or animal subjects.

Bu eser **Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0)** ile lisanslanmıştır.

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1391-1418
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Narsisistik kişilik özellikleri, dini tutumlar ve bilişsel esneklik arasındaki ilişki

Muhammed Kadir DUMAN[1], Fatümetül Zehra GÜLDAŞ[2]

[1]Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, Türkiye
[2]Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Erzincan, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.1707
Gönderi Tarihi/ *Received:* 09.02.2025	Kabul Tarih/ *Accepted:* 30.08.2025	Online Yayın Tarihi/ *Published*: 15.09.2025

Öz

Bu çalışma, narsisizm, dini tutumlar ve bilişsel esneklik arasındaki ilişkileri bütüncül biçimde ele alarak literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmakta; bireylerin kişilik özellikleri, inanç sistemleri ve bilişsel süreçleri arasındaki etkileşimi açıklığa kavuşturarak hem kuramsal bilgiye hem de ruh sağlığı uygulamalarına katkı sağlamaktadır. Araştırmaya 407 öğrenci (163 erkek, 244 kadın) katılmıştır. Veriler, Beş Faktörlü Narsisizm Ölçeği Kısa Formu, Ok-Dini Tutum Ölçeği ve Bilişsel Esneklik Ölçeği ile toplanmış; korelasyon ve regresyon analizleri uygulanmıştır. Bulgular, büyüklenmeci narsisizmin bilişsel esnekliği pozitif (β = 0.61, p <0,001), kırılgan narsisizmin ise negatif yönde (β = –0.44, p = .012) yordadığını göstermiştir. Dini tutumlar ise anlamlı bir yordayıcı olmamıştır (β = 0.02, p = 0,814). Büyüklenmeci narsisizmin özgüven ve liderlik yönlerinin esnek düşünmeyi desteklediği, kırılgan narsisizmin ise utanç ve değersizlik duygularıyla esnekliği azaltabileceği düşünülmektedir. Sonuçlar, kişilik özelliklerinin bilişsel esnekliği belirlemede inanç sistemlerinden daha etkili olabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Din psikolojisi, ruh sağlığı, bilişsel esneklik, narsisizm, üniversite öğrencileri

The relationship between narcissistic personality traits, religious attitudes, and cognitive flexibility

Abstract

This study addresses a significant gap in the literature by examining the relationships between narcissism, religious attitudes, and cognitive flexibility in an integrative manner; thereby clarifying the interaction between personality traits, belief systems, and cognitive processes, and contributing both to theoretical knowledge and mental health practices. The sample consisted of 407 participants (163 males, 244 females). Data were collected using the Brief Five-Factor Narcissism Inventory, the Ok Religious Attitude Scale, and the Cognitive Flexibility Inventory, and analyzed through correlation and regression methods. Results showed that grandiose narcissism positively predicted cognitive flexibility (β = 0.61, p <0.001), whereas vulnerable narcissism negatively predicted it (β = –0.44, p = .012). Religious attitudes did not significantly predict cognitive flexibility (β = 0.02, p = 0.814). The findings suggest that traits associated with grandiose narcissism—such as confidence and a sense of leadership—may enhance flexible thinking, while features of vulnerable narcissism—like shame and feelings of worthlessness—may inhibit it. Overall, the study highlights that personality characteristics might play a more prominent role than religious orientation in influencing an individual's capacity for cognitive flexibility.

Keywords: *Psychology of Religion, mental health, cognitive flexibility, narcissism, university students.*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Muhammed Kadir DUMAN, **E-posta/ e-mail:** mkadirduman@hotmail.com

GİRİŞ

Narsisizm, en basit tanımıyla, kişinin kendine duyduğu aşırı hayranlık ve kendini herkesten üstün görme eğilimidir. Psikanalitik kuramcılardan Otto Rank bu durumu kibir ve benmerkezcilik olarak tanımlarken (Rank, 1911, akt. Pierro ve ark., 2022: 1391), Freud konuya farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Freud'a göre narsisizmin iki türü vardır: Birincisi, çocuklukta görülen ve normal kabul edilen birincil narsisizmdir. İkincisi ise kişinin hayatında yaşadığı engellenmeler sonucu geliştirdiği, daha çok bir savunma mekanizmasına dönüşen ikincil narsisizmdir (Freud, 1914, akt. Özel, 2014: 310-327). Bu da gösteriyor ki narsisizm, hem bir kişilik özelliği hem de bir savunma biçimi olabilir.

Son dönemde, narsisizmin kişinin dini inançlarıyla ilişkisi sıkça araştırılmaktadır. Dini tutum, bir kişinin dine karşı olan düşünce, duygu ve davranışlarının bütünüdür (Kaya, 1998). Pratt'a göre din, sadece kişisel bir inanç değil, aynı zamanda toplumların kaderlerini etkilediğine inandıkları üstün güçlere yönelik ortak bir tutumdur (Kandemir, 2016: 5-13). Yani dinin hem bireysel hem de toplumsal bir boyutu vardır. Bu nedenle, dini tutumlar kişiden kişiye ve toplumdan topluma farklılık gösterebilir. Ancak dini sadece belirli bir inanç sistemi üzerinden, örneğin Batı kültüründeki gibi, anlamaya çalışmak yanıltıcı olabilir. Çünkü bir kişinin dine bakışını kültürü, ailesi ve yaşadığı tecrübeler şekillendirir. Bu yüzden dini tutumları incelerken kişinin yaşam öyküsünü de dikkate almak gerekir.

Peki, narsisizm ile din nasıl bir araya gelir? Araştırmalar, narsisist bireylerin dini, içten bir manevi arayış yerine sosyal statü kazanmak veya kendilerini daha üstün göstermek için bir araç olarak kullanabildiğini göstermektedir. İşte bu noktada, bilişsel esneklik adı verilen bir zihinsel yetenek önem kazanır. Bilişsel esneklik, kısaca, düşünce yapısını yeni durumlara göre değiştirebilme ve farklı bakış açılarına açık olma becerisidir (Spiro ve ark., 2012: 85-107). Bu yetenek, kişinin katı fikirlerden sıyrılıp daha uyumlu olmasını sağlar ve aynı zamanda duygularını daha iyi yönetmesine yardımcı olur. Narsisist kişilerdeki katı düşünce yapısı, genellikle düşük bilişsel esneklikten kaynaklanır. Bu yüzden hem sosyal ilişkilerde hem de dini konularda değişime kapalı olabilirler. Buna karşın, bilişsel esnekliği yüksek kişiler narsisistik eğilimlerini daha iyi kontrol edebilir ve dine daha açık ve esnek bir yaklaşım sergileyebilir. Yani din, kimilerinde narsisizmi beslerken, kimilerinde törpüleyebilir. Bu süreçte bilişsel esneklik, belirleyici bir rol oynar (Cornier & Hackney, 2008: 175).

Narsisizm

Narsisizm; bireyin kendine aşırı değer vermesi, sürekli hayranlık beklemesi ve başkalarının duygularını önemsememesiyle belirginleşen çok boyutlu bir kişilik yapısıdır.

©IJOESS

Psikolojide narsisizm temel olarak iki türde incelenir: büyüklenmeci narsisizm ve kırılgan (savunmasız) narsisizm. Büyüklenmeci narsisizm; üstünlük kurma ve yetki arayışıyla öne çıkarken, kırılgan narsisizm; sürekli onay bekleme, kırılgan bir özgüven ve eleştiriye karşı aşırı duyarlılıkla tanınır (Samuel ve ark., 2012: 2; Orth & Luciano, 2015: 707–721; Jauk ve ark., 2017: 5).

Bu iki tür, narsisistik eğilimlerin farklı durumlarda nasıl ortaya çıktığını anlamamıza yardımcı olur. Büyüklenmeci narsisistler, genellikle dışadönük ve lider ruhlu bir izlenim bırakırlar. Bu durum ilk başta çekici gelse de zamanla empati eksikliği ve çatışmacı tavırları nedeniyle ilişkileri zedeleyebilir (Brunell ve ark., 2008: 1663; Daderman, 2024: 2). Diğer yanda, kırılgan narsisistler ise yoğun onay arayışının getirdiği bir hassasiyete sahiptir. Bu durum, ilişkilerde duygusal dalgalanmalara, reddedilme korkusuna ve sorunlardan kaçınma eğilimine yol açar (Fernie ve ark., 2016: 301–305; Borráz-León ve ark., 2023: 3).

Çalışmalar, narsisizmin basitçe yüksek özsaygının bir sonucu olmadığını, aksine, altında karmaşık duygusal ve bilişsel süreçler barındıran bir yapı olduğunu göstermektedir (Barry ve ark., 2006: 508–521; Brummelman ve ark., 2016: 10). Narsisistik bireyler dışarıdan ne kadar özgüvenli görünürlerse görünsünler, benlikleri tehdit edildiğinde saldırgan, manipülatif veya içe dönük tepkiler verebilirler (Miller ve ark., 2009: 761–784; Oliver, 2023: 1871). Özellikle düşük benlik saygısıyla birleştiğinde, bu durum zamanla kendine yabancılaşmaya ve hatta öz-nefrete yol açabilmektedir (Karslı, 2024: 373). Bu da narsisizmin sadece bir kişilik özelliği değil, daha derinlerde işleyen karmaşık bir içsel mekanizma olduğunu kanıtlar.

Narsisizmin temellerinin erken çocukluk döneminde atıldığı düşünülmektedir. Özellikle çocuğu aşırı yücelten veya tam tersi ihmal eden ebeveyn tutumları, çocuğun benlik algısını sağlıksız bir şekilde şekillendirerek narsisistik özelliklerin gelişmesine zemin hazırlayabilir (Coppola ve ark., 2020: 551). Çocuklukta sağlıklı ve dengeli bir ilgi görmemek, kişide hak görme (entitlement) duygusunu ve sürekli değerli olma ihtiyacını pekiştirebilir. Araştırmalar, narsisistik eğilimlerin zaman içinde büyük ölçüde değişmeden kaldığını ve önemli yaşam olaylarından bile pek etkilenmediğini göstermektedir. Bu durum, narsisizmin kalıcı ve köklü bir kişilik yapılanması olduğuna işaret eder (Orth & Luciano, 2015: 707–721; Feng ve ark., 2018: 3701).

Dini tutumlar

Dini tutum, en genel tanımıyla bireyin dine yönelik düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını kapsar. Bu tutumlar, kişinin inançlarını nasıl yorumladığı ve dini pratiklere ne

©IJOESS

kadar katıldığı gibi unsurlarla şekillenir. Sosyal, kültürel ve psikolojik faktörlerden etkilenen dini tutumlar, bireyin yaşam tarzını, değerlerini ve kimliğini derinden etkiler. Dolayısıyla dini tutumları incelemek, sadece inanç sistemlerini değil; aynı zamanda bireyin psikolojik sağlığını, sosyal ilişkilerini ve değerler dünyasını anlamak için de önemlidir (Samuel ve ark., 2012: 10; Orth & Luciano, 2015: 707–721; Jauk ve ark., 2017: 5). Dini tutumlar genellikle iki ana boyutta incelenir: bireysel ve toplumsal. Bireysel boyut, kişinin Tanrı inancı veya manevi deneyimleri gibi kişisel yaşantılarını ifade eder. Toplumsal boyut ise cemaat ilişkileri ve dini ritüellere katılım gibi sosyal yönleri kapsar (Brunell ve ark., 2008: 1670; Daderman, 2024: 5). Bu ayrım, dini tutumların hem kişisel bir deneyim hem de sosyal bir olgu olduğunu gösterir. Ayrıca yaşanılan din kuramı, dini otoritenin kurumlardan bireye geçtiğini ve bireyin gündelik yaşamında dinî olarak anlamlandırdığı pratiklerin, resmî bir onaya tabi olmaksızın araştırmanın merkezine alınması gerektiğini vurgular (Çoştu, 2025, s. 68).

Dini tutumların temelleri genellikle erken çocuklukta, aile içinde atılır. Ailenin dine verdiği önem, çocuğun dine bakışını doğrudan etkiler. Diğer yandan eğitim seviyesinin yükselmesi, eleştirel düşünmeyi teşvik ederek kişiyi inançlarını sorgulamaya ve daha kişisel bir din anlayışı geliştirmeye yöneltebilir (Fernie ve ark., 2016: 302; Borráz-León ve ark., 2023: 5). Ayrıca, içinde yaşanılan toplumun ne kadar seküler olduğu da dini tutumların şekillenmesinde önemli bir faktördür (Barry ve ark., 2006: 508; Brummelman ve ark., 2016: 9). Dini tutumların ruh sağlığı üzerindeki etkileri ise çift yönlüdür. İçten benimsenmiş bir dini inanç, bireylere yaşam amacı sunarak stresle başa çıkmalarına yardımcı olur ve psikolojik iyi oluşu artırır (Miller ve ark., 2009: 761; Oliver, 2023: 1871). Ancak, katı, dogmatik ve dışsal motivasyonlara dayalı dini tutumlar ise bilişsel esnekliği azaltabilir ve sosyal çatışmalara yol açabilir (Feng ve ark., 2018: 3701; Coppola ve ark., 2020: 551).

Dini tutumları sistematik olarak değerlendirmek için Dini Tutum Ölçeği (DTÖ) gibi psikometrik araçlar kullanılır (Lee-Rowland ve ark., 2016: 16). Bu tutumlar, bireyin sosyal kimliğini oluşturmasında ve toplumsal aidiyet duygusunu geliştirmesinde de kritik bir role sahiptir. Dini gruplar, bireylere güçlü bir sosyal destek ağı sunabilir (Miller ve ark., 2013: 25; Miller ve ark., 2014: 3). Ancak bu aidiyet, bazen toplumsal kutuplaşmalara da zemin hazırlayabilir (Rosenthal & Pittinsky, 2006: 617–633; Fegan & Bland, 2021: 9172).

Bilişsel esneklik

Bilişsel esneklik, bireyin değişen durumlara, yeni sorunlara veya çelişkili bilgilere uyum sağlama becerisi olarak tanımlanan üst düzey bir zihinsel yetenektir. Bu kapasite, kişinin

mevcut düşünce kalıplarını değiştirmesine, alternatif çözüm yolları bulmasına ve eski bilgilerini yeni durumlara etkili bir şekilde uyarlamasına olanak tanır (Martin & Rubin, 1995: 623; Dennis & Vander Wal, 2010: 210). Bilişsel esneklik, sadece düşünsel değil, aynı zamanda duygusal uyum için de kritik bir öneme sahiptir. Stres ve belirsizlik anlarında farklı bakış açıları geliştirebilme yeteneği, bireyin psikolojik sağlamlığını belirleyen temel faktörlerden biridir (Canas & Quesada, 2003: 111; Gabrys & Kaczmarek, 2017: 579). Bilişsel esnekliğin gelişimine bakıldığında, çocukluk deneyimlerine, eğitime ve sosyal ilişkilere bağlıdır. Özellikle eleştirel düşünmeyi teşvik eden eğitim ortamlarında yetişen bireyler, farklı bakış açılarına daha açık ve sosyal farklılıklara karşı daha hoşgörülü olurlar (Spiro ve ark., 2012: 85-107; Cornier & Hackney, 2008: 175). Bu durum, bilişsel esnekliğin yalnızca bireysel değil, toplumsal uyum ve empati için de ne kadar önemli olduğunu ortaya koyar.

Nörolojik olarak bilişsel esneklik, beynin prefrontal korteks bölgesiyle ilişkili yürütücü işlevlerin bir parçasıdır ve karar verme, hata düzeltme gibi süreçlerde rol oynar (Lezak ve ark., 2012: 642). Bu nedenle, esnek düşünebilen bireylerin problem çözmede daha yaratıcı ve sosyal ilişkilerde daha uyumlu olduğu görülür (Zelazo, 2004: 311). Öte yandan, bilişsel esnekliğin zayıf olması, kişiyi katı inançlara, dogmatik düşünce tarzlarına ve uyumsuz davranışlara daha yatkın hale getirebilir (Martin & Anderson, 1998: 22; Dennis & Vander Wal, 2010: 212). Bu katılık, narsisistik bireylerde sıkça görülen benmerkezci düşünce yapısıyla örtüşür ve bu nedenle bilişsel esnekliğin narsisizmle ilişkisini incelemek büyük önem taşır.

Araştırmalar, düşük bilişsel esnekliğin anksiyete, depresyon ve obsesif-kompulsif bozukluk gibi ruhsal sorunların hem ortaya çıkışında hem de devam etmesinde rol oynadığını göstermektedir (Gabrys ve ark., 2018: 8; Toh ve ark., 2022: 421). Özellikle olumsuz duygularla başa çıkarken, olayları yeniden çerçeveleme gibi esnek stratejiler kullanabilmek, psikolojik iyi oluşu doğrudan etkiler (Kashdan & Rottenberg, 2010: 866). Esnekliği düşük bireyler genellikle olumsuz düşünce döngülerine sıkışıp kalırken, esnekliği yüksek olanlar stresle daha etkili bir şekilde başa çıkabilir (Genet & Siemer, 2011: 621).

Literatür, narsisizm ve dini tutumlar arasındaki ilişkinin karmaşık olduğunu göstermektedir. Özellikle büyüklenmeci narsisistler, dini içsel bir arayıştan çok, benliklerini güçlendirmek, sosyal statü kazanmak veya hayranlık toplamak için bir araç olarak kullanma eğilimindedir (Lamkin ve ark., 2014: 136). Bu durumda din, kişisel çıkarlar ve dışsal motivasyonlarla şekillenir (Freund ve ark., 2022: 2; Indelicato, 2023: 1218). Ancak bu ilişki, kültüre göre değişir. Kolektivist toplumlarda din, alçakgönüllülüğü teşvik ederek narsisizmi

©IJOESS

törpüleyebilirken; bireyci toplumlarda ise kendini gerçekleştirme vurgusuyla narsisizmi pekiştirebilir (Lamkin ve ark., 2014: 137; Farrell ve ark., 2018: 63-71). Buna karşın bazı çalışmalar, dindarlık ile narsisizm arasında ters yönlü bir ilişki bulmuştur; yani dindar bireylerin narsisizm düzeyleri daha düşüktür (Kartopu, 2013: 625; Ashmawy, 2016: 1). Bu durum, dinin narsisizme karşı koruyucu bir faktör olabileceğini düşündürse de, ilişkinin yönü ve gücü, kişinin dindarlığının ne kadar içten olduğuna bağlıdır. Ayrıca, dindar insanlar toplum tarafından genellikle ahlaklı ve alçakgönüllü olarak algılandığı için daha az narsisistik görülebilirler (Hughes ve ark., 2015: 12; Dubendorff & Luchner, 2017: 368). Bu durum, narsisistik eğilimlere sahip dindar bireylerde bir içsel çatışma yaratabilir. Toplumun beklentisiyle alçakgönüllü görünme baskısı altında ezilebilirler (Dubendorff & Luchner, 2017: 368-376). Yine de içten bir dini inancın getirdiği şefkat gibi duyguların, narsisizmin olumsuz sosyal etkilerini dengeleyebileceği de belirtilmektedir (Galen, 2012: 876; Bowen ve ark., 2022: 1706).

Narsisizmin bilişsel süreçlere etkisi, türüne göre değişir. Büyüklenmeci narsisistlerin, stres altında dikkatlerini daha iyi toplayabildikleri ve daha yüksek performans gösterebildikleri görülmüştür (Stefanova, 2024: 19-21). Buna karşılık, kırılgan narsisistler eleştiriye aşırı duyarlı oldukları için bilişsel esneklik konusunda zorlanır ve olumsuz bir geri bildirimle karşılaştıklarında uyum sağlamakta güçlük çekerler (Musetti ve ark., 2022: 1719). Hatta bazı çalışmalar, büyüklenmeci narsisizm ile bilişsel esneklik arasında pozitif, kırılgan narsisizm ile ise negatif bir ilişki bulmuştur (Ng ve ark., 2014: 7; Lang ve ark., 2022: 12). Bu noktada bilişsel esneklik, narsisizmin olumsuz etkilerine karşı tamponlayıcı bir rol oynayabilir (Özer, 2023: 171).

Dini tutumlar ve bilişsel esneklik arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar daha az olsa da, aralarında anlamlı bir bağ olduğu görülmektedir. Maneviyatın hayata anlam katması, bilişsel esnekliğin psikolojik dayanıklılık üzerindeki etkisini destekleyebilir (Gürkan, 2022: 32-36). Esnek düşünebilen bireyler, farklı dini görüşlere karşı daha açık ve hoşgörülü olurlar (Lubis & Sianipar, 2021: 276). Bu esneklik, aynı zamanda kişinin zorlu yaşam olayları karşısında inançlarını yeniden yorumlayarak psikolojik olarak güçlenmesine de yardımcı olur (McCann & Webb, 2012: 143; Ulloque ve ark., 2023: 356).

Sonuç olarak, narsisizm ve din ilişkisi incelenmiş olsa da (Exline & Geyer, 2004: 96), bilişsel esnekliğin bu karmaşık denkleme nasıl dahil olduğu büyük ölçüde bir araştırma boşluğu olarak durmaktadır. Önceki çalışmalar bu kavramları genellikle ayrı ayrı ele almıştır. Bu araştırmanın özgün katkısı, narsisizm, dini tutumlar ve bilişsel esneklik arasındaki ilişkileri

bütüncül bir yaklaşımla incelemektir. Özellikle bilişsel esnekliğin, narsisizm ile dini tutumlar arasındaki ilişkiyi nasıl düzenlediği veya bu ilişkide nasıl bir aracı rol oynadığı sorusuna odaklanarak literatüre yeni bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışmaya dahil edilen bazı temel sosyodemografik değişkenler – cinsiyet, medeni durum, istihdam durumu, algılanan ekonomik düzey, eğitim düzeyi ve ebeveynlerin medeni hali – bu üç değişken arasındaki ilişkilerin farklı bağlamlarda nasıl farklılaşabileceğini değerlendirme imkânı sunmaktadır. Bu değişkenlerin hem bilişsel süreçler (Martin & Rubin, 1995: 624) hem de kişilik ve dini yönelimle olan ilişkileri (Rowatt & Kirkpatrick, 2002: 637) destekleyen literatür bulgularına dayalı olarak seçildiği not edilmelidir.

Bu çalışmada sosyodemografik karşılaştırmalar, yalnızca bağımlı değişken olarak belirlenen bilişsel esneklik temelinde yürütülmüştür. Bu analitik karar, çalışmanın kavramsal çerçevesiyle uyumludur; zira narsisistik özellikler veya dini tutumlar yerine, temel psikolojik sonuç olarak bilişsel esneklik ele alınmıştır. Amaç, daha önceki çalışmalarda bilişsel yeniden yapılandırma, yürütücü kontrol ve duygu düzenleme gibi süreçlerle ilişkilendirilen bilişsel esnekliğin (Koven & Thomas, 2010: 344), cinsiyet, istihdam ve eğitim gibi demografik gruplara göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymaktır.

Buna karşılık narsisistik özellikler ve dini tutumlar, bilişsel esnekliği etkileyebilecek yordayıcı değişkenler olarak konumlandırılmıştır. Bu değişkenlerin demografik gruplar arasında anlamlı farklılıklar göstermesi beklenmediğinden ve araştırma desenini odakta tutmak amacıyla, bu değişkenler için grup karşılaştırmaları yapılmamıştır. Sonuç olarak, karşılaştırmalarda tek sonuç değişkenine odaklanılması, çalışmaya hem metodolojik bir sadelik hem de teorik bir netlik kazandırmıştır. Bulgular, sosyodemografik faktörlerin bireyin esnek düşünme kapasitesini nasıl etkilediğine dair değerli içgörüler sunmakta ve bu kapasitenin, kişilik ve dini tutum arasındaki dinamiklerde nasıl bir rol oynayabileceğini göstermektedir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıda belirtilen hipotezlerin test edilmesi amaçlanmaktadır:

H_1: Bireylerin büyüklenmeci ve kırılgan narsisizm düzeyleri, bilişsel esneklik düzeyleri ve dini tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{01}: Bireylerin büyüklenmeci ve kırılgan narsisizm düzeyleri, bilişsel esneklik düzeyleri ve dini tutumları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_2: Büyüklenmeci narsisizm ile dini tutumlar arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

H_{02}: Büyüklenmeci narsisizm ile dini tutumlar arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_3: Kırılgan narsisizm ile dini tutumlar arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

H_{03}: Kırılgan narsisizm ile dini tutumlar arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_4: Bireylerin dini tutum düzeyleri ile bilişsel esneklik düzeyleri arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

H_{04}: Bireylerin dini tutum düzeyleri ile bilişsel esneklik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_5: Büyüklenmeci narsisizm ile bilişsel esneklik arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H_{05}: Büyüklenmeci narsisizm ile bilişsel esneklik arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_6: Kırılgan narsisizm, bilişsel esnekliği negatif yönde yordamaktadır.

H_{06}: Kırılgan narsisizm, bilişsel esnekliği anlamlı bir şekilde yordamamaktadır.

YÖNTEM

Araştırma modeli

Bu araştırmada, narsisistik kişilik özellikleri, dini tutumlar ve bilişsel esneklik arasındaki ilişkileri incelemek ve tahminler yapmak amacıyla ilişkisel tarama kullanılmıştır. İlişkisel araştırma deseni, değişkenler arasındaki mevcut ilişkileri belirlemeye yönelik nicel araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir desen olup, belirli değişkenler arasındaki korelasyonları ve etkileri analiz etmeye olanak tanımaktadır (Karasar, 2020).

Araştırma grubu (evren ve örneklem)

Bu araştırmanın evrenini, üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Üniversite öğrencileri, kimlik gelişimi sürecinde kişilik özelliklerinin, bilişsel esneklik seviyelerinin ve dini tutumların şekillenmeye devam ettiği kritik bir dönemde bulunmaları nedeniyle, bu tür psikolojik değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi açısından önemli bir örneklem grubudur (Arnett, 2000). Araştırmanın örneklemi %95 güvenirlik ve %5 hata payı göz önünde tutularak Raosoft programı ile belirlenmiş olup, 375 üniversite öğrencisi olarak belirlenmiştir. Araştırmaya ise toplamda 407 üniversite öğrencisi katılmıştır. Katılımcılar, kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Kolayda örnekleme yöntemi, belirlenen evren içerisinden erişilebilir bireylerin araştırmaya dahil edilmesini sağlayan bir yöntem olup, özellikle psikoloji alanındaki anket çalışmalarında yaygın olarak kullanılmaktadır (Creswell & Creswell, 2018: 42). Bu çalışma, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İnsan Araştırmaları Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik

Kurulu'nun 25.12.2024 tarihli, 11/06 sayılı kararı ve E-88012460-050.04-416211 numaralı onayı ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

Veri toplama araçları

Sosyodemografik bilgi formu; araştırmada katılımcıların temel demografik özelliklerini belirlemek amacıyla Sosyodemografik Bilgi Formu kullanılmıştır. Bu form, katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, çalışma durumu, ekonomik düzey, eğitim seviyesi ve anne-baba birliktelik durumu gibi değişkenlere ilişkin bilgileri elde üzere toplamda 7 maddeden oluşmaktadır. Beş faktörlü narsisizm ölçeği – kısa formu (ffnı-sf); ilk olarak Glover ve arkadaşları (2012) tarafından, geliştirilen Beş Faktör Narsisizm öleceğinin kısa forumunu Sherman ve arkadaşları (2015) tarafından revize edilmiştir. Türkçe'ye uyarlanması ise Ekşi (2016) tarafından yapılmıştır. Ölçek, büyüklenmeci başlığının altında; maceraperestlik, umursamazlık, büyüklenme hayalleri, sömürücülük, teşhircilik, onay arayıcılık, empati eksikliği, manipülatiflik, liderlik- otorite, kibir, güvensiz, hak iddia etme alt boyutları ve kırılgan başlığının altında; utanç, tepkisel öfke- öfke ve hayranlık ihtiyacı alt boyutlarıyla beraber toplamda 60 sorudan meydana gelmektedir. Bu ölçek, "(1) Kesinlikle katılmıyorum, (2) Kısmen katılmıyorum, (3) Ne katılıyorum ne katılmıyorum, (4) Kısmen katılıyorum, (5) Kesinlikle katılıyorum" olarak 5'li likert tipindedir. Yüksek narsisizm düzeyini alt ölçeklerdeki alınacak yüksek puanlar belirlemektedir. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ise 0,87 olarak tespit edilmiştir. Toplamda Cronbach alfa katsayısı 0,90 olarak belirlenmiş olup kırılgan narsisizm ve büyüklenmeci narsisizm alt boyutları için sırasıyla 0,82 ve 0,90 olarak tespit edilmiştir (Ekşi, 2016).

Ok dini tutum ölçeği; bireylerin dini tutumunu ölçmek amacı ile Ok (2011), tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçek 8 maddeden oluşmakta olup 5'li likert tipindedir (1-Hiç katılmıyorum, 2 -Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılıyorum, 5-Tamamen katılıyorum). Ölçeğin dört alt boyutu; ilişkisel, duygusal, davranışsal ve bilişsel şeklindedir. Kişinin dinin etkisiyle etkilenen duyguların ne ölçüde etkilendiğine bakmak için duygusal, kişinin din tarafından davranışın nasıl şekillendiğini tespit etmek için davranışsal, hem dinin temel konusunun tanrı olması hem de kişinin tanrıya olan yakınlığının tespiti için ilişkisel ve kişinin din hakkındaki görüşlerini öğrenmek için bilişsel boyuttan faydalanılmıştır. Bilişsel alt boyutlar ters bir şekilde kodlanmakla beraber ölçekten alınan puanın artması dindarlık düzeyini de doğru orantıda arttırmaktadır. Yine aynı şekilde ölçekten düşük puanın alınması dindarlık düzeyini de düşürmektedir. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık sayısı toplamı 0,90'dır. İlişkisel, duygusal,

davranışsal ve bilişsel alt boyutlarının katsayıları sırasıyla; 0,85, 0,87, 0,86 ve 0,75 olarak belirlenmiştir (Ok, 2011).

Bilişsel esneklik ölçeği; Martin ve Rubin (1995), tarafından geliştirilen bu ölçek toplamda 12 madden oluşmaktadır. 6'lı likert tipinde olan bu ölçek, "1- Kesinlikle katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3- Kısmen Katılmıyorum, 4- Kısmen Katılıyorum, 5- Katılıyorum, 6- Kesinlikle Katılıyorum" şeklindedir. Güvenirlik katsayısı 0,83 olmakla beraber, Cronbach alfa katsayıları 0,72 ve 0,87 aralığında değişkenlik göstermektedir. Ölçek Türkçeye Çelikkaleli (2014) tarafından uyarlanmıştır ve iç tutarlılık sayısı 0,74 olarak tespit edilmiştir. Doğru orantılı bir şekilde kişi yüksek puan aldığında yüksek bir seviyede bilişsel esnekliğe, düşük puan aldığında ise düşük bir seviyede bilişsel esnekliğe sahip olduğu saptanmaktadır. Ölçekte; 2, 3, 6 ve 10 maddeleri ters puanlama sistemi ile hesaplanmaktadır. Ölçekte alınabilecek puan 10 ve 60 arasında değişebilmektedir (Çelikkaleli, 2014).

Verilerin toplanması/işlem yolu

Araştırma verileri, çevrim içi bir anket aracılığıyla toplanmıştır. Veri toplama süreci Aralık 2024 ile Şubat 2025 tarihleri arasında yürütülmüş ve katılımcılara ulaşılarak gönüllülük esasına göre tamamlanmıştır. Anket formu, çevrimiçi veri toplama aracı olan Google Form üzerinden düzenlenmiş ve yaygınlaştırılmıştır. Katılımcılardan sırasıyla Sosyodemografik Bilgi Formu, Beş Faktörlü Narsisizm Ölçeği – Kısa Form (BFNÖ-KF), Ok-Dini Tutum Ölçeği (ODTÖ) ve Bilişsel Esneklik Ölçeği (BEÖ)'nü yanıtlamaları istenmiştir. Tüm katılımcılara ölçekler sabit bir sırayla sunulmuş olup, bu sıranın değiştirilmemesine özen gösterilmiştir. Anket setinin tamamlanması, bireysel yanıt hızlarına bağlı olarak yaklaşık 15 ila 20 dakika sürmüştür. Katılımcılardan kişisel kimlik bilgilerini ortaya çıkarabilecek herhangi bir veri (örneğin ad, soyad, öğrenci numarası, e-posta adresi gibi) talep edilmemiştir. Toplanan tüm verilerin gizliliği ve katılımcıların anonimliği araştırmacı tarafından titizlikle gözetilmiş; veriler yalnızca bilimsel amaçla kullanılmış ve etik ilkeler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Araştırmanın evrenini, Türkiye'de yaşayan ve 18 yaş ve üzeri bireyler oluşturmaktadır. Bu bağlamda örneklem, kolayda örnekleme yöntemiyle seçilmiş ve toplam 407 katılımcı çalışmaya dahil edilmiştir. Örnekleme dahil edilen bireylerin büyük çoğunluğu lisans öğrencilerinden oluşmakla birlikte, farklı eğitim düzeyleri, medeni durumlar ve sosyoekonomik profillerden bireyler de çalışmaya katılmıştır.

Araştırmaya dahil edilme kriterleri

- 18 yaş ve üzeri olmak,
- Anket formunu eksiksiz ve tutarlı biçimde tamamlamış olmak,

- Gönüllü olarak katılım sağlamış olmak.

Araştırmaya Hariç tutma kriterleri

- 18 yaşından küçük bireyler,
- Anket formunu eksik bırakan ya da ölçek maddelerine tutarsız yanıtlar veren bireyler,
- Katılımın zorunlu olduğu durumlar (bu araştırmada böyle bir durum olmamakla birlikte, etik değerlendirme açısından belirtilmektedir).

Veri analizi

Bu araştırmada, narsisistik kişilik özellikleri, dini tutumlar ve bilişsel esneklik arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla korelasyon ve regresyon analizleri kullanılmıştır. İstatistiksel analizler, SPSS 26.0 programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma değişkenleri arasındaki doğrusal ilişkilerin yönünü ve gücünü belirlemek amacıyla Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı (r) hesaplanmıştır. Araştırmada çeşitli değişkenlerin (narsisistik kişilik özellikleri ve dini tutum) bir değişken (bilişsel esneklik) üzerindeki yordayıcı gücünü belirlemek amacıyla hiyerarşik regresyon analizi uygulanmıştır. Regresyon analizi, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini test etmek için kullanılan bir yöntemdir (Cohen ve ark., 2013). Hiyerarşik regresyon analizinde değişkenler kuramsal çerçeveye uygun şekilde aşamalı olarak modele dahil edilmiştir. İlk modelde yalnızca kontrol değişkenleri (cinsiyet, yaş vb.) yer alırken, ikinci modelde bağımsız değişkenler eklenmiştir. Regresyon katsayıları (β), t değerleri ve anlamlılık düzeyleri (p) hesaplanarak değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkileri yorumlanmıştır. Ayrıca, regresyon analizinin varsayımlarını test etmek amacıyla analizler gerçekleştirilmiştir. Değişkenler arasında çok yüksek korelasyon (multicolineraty) olup olmadığını test etmek için VIF (Varyans Şişirme Faktörü) ve Tolerans Değerleri incelenmiştir. VIF değerinin 10'un altında ve tolerans değerinin 0,10'un üzerinde olması, çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığını göstermektedir (Hair ve ark., 2014). Regresyon analizinin geçerli olabilmesi için değişkenlerin normal dağılım göstermesi gerekmektedir. Histogram grafikleri ve çarpıklık (skewness) ile basıklık (kurtosis) değerleri incelenerek normallik varsayımı kontrol edilmiştir. Bu analizler sonucunda, beş faktörlü narsisistik kişilik özellikleri ve dini tutumların bilişsel esneklikle nasıl bir ilişki içinde olduğu ve bu değişkenlerin bilişsel esnekliği ne ölçüde yordadığı belirlenmiştir.

BULGULAR

Tanımlayıcı istatistikler

Katılımcıların sosyodemografik değişkenleri ve ölçek puanlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 1 ve Tablo 2'de verilmiştir:

Tablo 1. Katılımcıların sosyodemografik özellikleri ve Bilişsel Esneklik Ölçeği Puanları ile Karşılaştırılması

				Bilişsel Esneklik Toplam	
Değişken	***Kategori***	***f***	***%***	***t test / ANOVA***	***p***
Cinsiyetiniz	Erkek	163	40,0	-0,984	0,326
	Kadın	244	60,0		
Medeni durumunuz	Bekar	328	80,6	0,327	0,743
	Evli	79	19,4		
Çalışıyor musunuz?	Evet	130	31,9	-0,964	0,336
	Hayır	277	68,1		
Ekonomik düzeyiniz nedir?	Çok iyi	33	8,1	2,395	0,068
	İyi	170	41,8		
	Orta	191	46,9		
	Yetersiz	13	3,2		
Devam ettiğiniz eğitim programı	Doktora	6	1,5	1,049	0,382
	Hazırlık	34	8,4		
	Lisans	269	66,1		
	Önlisans	39	9,6		
	Yüksek Lisans	59	14,5		
Anne baba birliktelik durumu	Birlikte yaşıyor	323	79,4	0,001	0,998
	Boşanmış	71	17,4		
	Diğer	13	3,2		
Toplam		407	100,0		

Yaş Ortalaması (Ort); 26.07 (SS = 8.589), 23.17 (SS = 5.468), 24.33 (SS = 7.025)

Çalışmaya katılan toplam 407 kişinin %40'ı (f = 163) erkek, %60'ı (f = 244) kadındır. Erkek katılımcıların yaş ortalaması M = 26,07 (SD = 8,589), kadın katılımcıların yaş ortalaması ise M = 23,17 (SD = 5,468) olarak hesaplanmıştır. Genel yaş ortalaması M = 24,33 (SD = 7,025) olarak bulunmuştur. Katılımcıların %80,6'sı (f = 328) bekar, %19,4'ü (f = 79) evlidir. Çalışma durumları incelendiğinde, %31,9'unun (f = 130) çalıştığı, %68,1'inin (f = 277) çalışmadığı görülmektedir. Katılımcıların ekonomik düzeyleri değerlendirildiğinde, %8,1'inin (f = 33) ekonomik durumunu "çok iyi", %41,8'inin (f = 170) "iyi", %46,9'unun (f = 191) "orta" ve %3,2'sinin (f = 13) "yetersiz" olarak değerlendirdiği görülmektedir. Eğitim programlarına göre dağılım incelendiğinde, %1,5'inin (f = 6) doktora, %8,4'ünün (f = 34) hazırlık, %66,1'inin (f = 269) lisans, %9,6'sının (f = 39) ön lisans ve %14,5'inin (f = 59) yüksek lisans programına devam ettiği belirlenmiştir. Anne-baba birliktelik durumu açısından katılımcıların %79,4'ünün (f = 323) anne ve babasının birlikte yaşadığı, %17,4'ünün (f = 71) ebeveynlerinin boşandığı, %3,2'sinin (f = 13) ise diğer aile yapısına sahip olduğu görülmektedir.

Bilişsel Esneklik Ölçeği toplam puanlarının sosyodemografik değişkenler bakımından karşılaştırılmasına ilişkin bulgular incelendiğinde, sosyodemografik değişkenler bakımından dağılımın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucu elde edilmiştir (p> 0,05).

Tablo 2. Araştırmada kullanılan ölçeklerin puan ortalamalarına ilişkin betimleyici istatistikler

Ölçek	N	Ort.	SS	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach Alfa
DTÖ (Dini Tutum Ölçeği)	407	24,91	6,306	-0,283	-1,091	0,911
BEÖ (Bilişsel Esneklik Ölçeği)	407	56,21	9,132	-1,612	4,989	0,913
Kırılgan Narsisizm	407	35,46	12,371	-0,143	-1,478	0,904
Büyüklenmeci Narsisizm	407	140,18	51,014	-0,014	-1,470	0,978

Tablo 2'deki betimsel istatistiklere göre, değişkenlerin ortalama (Mean) ve standart sapma (Std. Deviation) değerleri incelendiğinde, en yüksek ortalama puanın Bilişsel Esneklik Ölçeği (BEÖ, M = 56,21, SS = 9,132) olduğu görülmektedir. Bu, katılımcıların bilişsel esneklik düzeylerinin diğer değişkenlere kıyasla daha yüksek olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, Empati Eksikliği (EE, M = 10,78, SS = 5,202) değişkeninin ortalaması en düşük olup, bu değişkenin diğer ölçeklere kıyasla daha düşük seviyede raporlandığı söylenebilir. Çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri, değişkenlerin dağılımlarının normal dağılıma uygun olup olmadığını değerlendirmek açısından önemlidir. Çarpıklık değeri pozitif olduğunda dağılım sağa, negatif olduğunda ise sola çarpık bir yapı sergilemektedir. Basıklık değeri sıfıra yakın olduğunda dağılım normal eğriye benzerken, negatif basıklık değerleri daha basık, pozitif basıklık değerleri ise daha sivri bir dağılım olduğunu gösterir. Sonuçlar incelendiğinde, Bilişsel Esneklik Ölçeği (BEÖ, çarpıklık = -1,612, basıklık = 4,989) değişkeni belirgin şekilde negatif çarpık olup, dağılımın sola çarpık olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda basıklık değeri yüksek olduğundan, dağılımın sivri ve yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Bu, katılımcıların çoğunluğunun ölçekten yüksek puan aldığını ve düşük puanların daha seyrek olduğunu düşündürmektedir.

Kırılgan narsisizm değişkenine ilişkin betimsel istatistikler incelendiğinde, katılımcıların bu ölçekten aldıkları puanların ortalamasının 35,46 olduğu, standart sapmanın ise 12,37 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum, kırılgan narsisizme ilişkin bireysel farklılıkların belirgin düzeyde olduğunu göstermektedir. Çarpıklık (skewness) değeri –0,143 olup, dağılımın simetriye oldukça yakın olduğunu, verilerin ortalamaya göre çok hafif bir şekilde sola çarpık olduğunu göstermektedir. Basıklık (kurtosis) değeri ise –1,478 olarak hesaplanmıştır. Bu negatif değer, dağılımın normal dağılıma kıyasla daha basık olduğunu, yani uç değerlerin görece daha az sıklıkla gözlendiğini göstermektedir. Başka bir deyişle, katılımcıların çoğunluğu ortalama civarında puan almış, aşırı düşük ya da yüksek değerler daha nadir gözlemlenmiştir. Büyüklenmeci narsisizm değişkeni açısından, katılımcıların ölçekten aldıkları ortalama puan 140,18 olup, oldukça yüksek bir standart sapma değeri olan 51,01 ile birlikte raporlanmıştır. Bu durum, katılımcıların büyüklenmeci narsisizm düzeylerinde yüksek düzeyde değişkenlik

olduğunu göstermektedir. Bu ölçümün, bireyler arası farklılıkları yansıtmada güçlü bir ayırt ediciliğe sahip olduğu söylenebilir. Çarpıklık değeri –0,014 ile nötr bir değere oldukça yakındır ve dağılımın simetrik olduğunu göstermektedir. Bu, verilerin ortalama çevresinde dengeli dağıldığını ve aşırı uçların her iki yönde de eşit oranda görüldüğünü düşündürmektedir. Basıklık değeri –1,470 olup, bu değişkenin dağılımının da normal dağılıma göre daha basık olduğunu ve uç değerlerin sınırlı sayıda gözlendiğini göstermektedir.

İç tutarlılığa ilişkin elde edilen sonuçlara göre, Beş Faktörlü Narsisistik Kişilik Envanteri'nin (BB-NKE) kırılgan narsisizm boyutu 0,904 ve büyüklenmeci narsisizm boyutu 0,978 olarak bulunmuştur. Ek olarak uygulanan Dini Tutumlar Ölçeği (DTÖ) için elde edilen alpha katsayısı 0,911 olup sınırda kabul edilebilir bir düzeydedir; Bilişsel Esneklik Ölçeği (BEÖ) ise 0,913'lük yüksek güvenilirlik düzeyiyle dikkat çekmektedir. Bu sonuçlar, araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin genel olarak yeterli düzeyde güvenilir olduğunu, ancak bazı alt ölçeklerin yeniden yapılandırılmasının gerekebileceğini ortaya koymaktadır.

Korelasyon ve Regresyon Bulguları

Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılan Pearson Korelasyonu bulguları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Dini tutumlar, bilişsel esneklik ve beş faktörlü narsisizm boyutları arasındaki ilişkiye yönelik Pearson Korelasyonu Bulguları

Değişkenler	1	2	3	4
1. Bilişsel Esneklik (BEÖ)	–			
2. Dini Tutum (DTÖ)	–0,12*	–		
3. Kırılgan Narsisizm (KN)	0,15**	–0,62**	–	
4. Büyüklenmeci Narsisizm (BN)	0,19**	–0,5**	0,96**	–

Not. p <0,05*, p <0,001**. Korelasyonlar Pearson moment çarpımı korelasyon katsayısına dayanmaktadır.

Tablo 3'te yapılan korelasyon analizi sonucunda, Bilişsel Esneklik (BEÖ) ile Dini Tutum (DTÖ) arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (r = –0,12, p <0,05). Bu bulgu, bireylerin dini tutum düzeyleri arttıkça bilişsel esnekliklerinin bir miktar azalabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca, BEÖ ile Kırılgan Narsisizm (KN) arasında pozitif yönde düşük düzeyde ancak anlamlı bir ilişki bulunmuştur (r = 0,15, p < 0,01). Bu durum, kırılgan narsisistik eğilimleri daha yüksek olan bireylerin aynı zamanda daha esnek düşünebildiklerini gösterebilir. Benzer şekilde, BEÖ ile Büyüklenmeci Narsisizm (BN) arasındaki ilişki de pozitif ve anlamlıdır (r = 0,19, p < 0,01), bu da büyüklenmeci narsisistik özelliklerin artmasıyla birlikte bilişsel esnekliğin de artış gösterebildiğine işaret etmektedir.

Dini Tutum (DTÖ) ile her iki narsisizm türü arasında negatif ve güçlü düzeyde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. DTÖ ile Kırılgan Narsisizm (KN) arasındaki korelasyon $r = –0,62$ ($p < 0,01$), DTÖ ile Büyüklenmeci Narsisizm (BN) arasındaki korelasyon ise $r = –0,65$ ($p < 0,01$) olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar, daha yüksek dini tutumlara sahip bireylerin her iki narsisizm türünden de daha düşük puanlar alma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, bireyin dine ilişkin inanç ve değerleri arttıkça, narsisistik özelliklerinin azaldığı söylenebilir.

Son olarak, Kırılgan Narsisizm ile Büyüklenmeci Narsisizm arasında oldukça yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r = 0,96$, $p < 0,01$). Bu oldukça güçlü korelasyon, iki narsisizm türünün ölçekte kavramsal olarak ayrılamayacak kadar benzer yapılar içerdiğini düşündürebilir; bu nedenle yapısal geçerlik açısından değerlendirilmesi gereken önemli bir bulgudur.

Tablo 4. Bilişsel Esneklik (BEÖ) Değişkeninin Narsisizim Boyutları ve dini tutumlar tarafından yordanması ve hiyerarşik regresyon analizi bulguları

Değişkenler	B	Std. Hata	β	t	*p*	Model R^2	ΔR^2	F (değişim)	*p* (değişim)
Model 1									
Sabit	52,25	1,34	–	38,92	0,000	0,052	0,052	11,17	0,000
Kırılgan Narsisizm (KN)	–0,32	0,13	–0,44	–2,51	0,012				
Büyüklenmeci Narsisizm (BN)	0,11	0,03	,61	3,53	0,000				
Model 2									
Sabit	51,47	3,59	–	14,35	0,000				
Kırılgan Narsisizm (KN)	–0,32	0,13	–0,44	–2,52	0,012	0,053	0,000	0,06	0,814
Büyüklenmeci Narsisizm (BN)	0,11	0,03	0,62	3,47	0,001				
Dini Tutum (DTÖ)	0,02	0,09	0,02	0,24	0,814				

Not. $p < 0,05$ için anlamlı kabul edilmiştir. Bağımlı değişken: Bilişsel Esneklik Ölçeği (BEÖ). Model 1 KN ve BN değişkenlerini, Model 2 ise DTÖ değişkenini ek olarak içermektedir. Durbin-Watson = 1.504.

Tablo 4'te, bilişsel esneklik düzeyini (BEÖ) yordayan değişkenler incelenmiştir. Yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonucunda, ilk modelde Kırılgan Narsisizm (KN) ve Büyüklenmeci Narsisizm (BN) değişkenlerinin Bilişsel Esneklik (BEÖ) üzerindeki yordayıcı etkileri incelenmiştir. Model 1 anlamlı bulunmuş olup ($F(2, 404) = 11.17$, $p < 0,001$), açıklanan varyans oranı %5,2'dir ($R^2 = 0,052$). Bu modele göre, KN'nin BEÖ'yü negatif yönde anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir ($\beta = –0,44$, $p = 0,012$), bu da kırılgan narsisizmi yüksek bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin daha düşük olduğunu göstermektedir. Öte yandan, BN'nin ise BEÖ üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir ($\beta = 0,61$, $p < 0,001$), bu durum büyüklenmeci narsisizm düzeyi yüksek bireylerin daha esnek düşünme eğiliminde olabileceğini düşündürmektedir. İkinci modelde dini tutum (DTÖ) değişkeni eklenmiş, ancak modele anlamlı bir katkı sağlamadığı görülmüştür ($\beta = 0,02$, $p = 0,814$). Model 2 genel olarak

anlamlı olsa da ($F(3, 403) = 7.45$, $p < 0{,}001$), modele DTÖ'nün eklenmesiyle açıklanan varyansta anlamlı bir artış yaşanmamıştır ($\Delta R^2 = 0{,}000$, $p = 0{,}814$). Bu sonuç, dini tutumun bilişsel esnekliğin anlamlı bir yordayıcısı olmadığını göstermektedir. Modele ilişkin Durbin-Watson katsayısı 1.504 olarak bulunmuş ve bu değer, regresyon artıklarında otokorelasyon bulunmadığını düşündürmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmanın sonuçları, bilişsel esneklik, narsisizm ve dini tutum arasında karmaşık ve çok boyutlu bir etkileşim olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, literatürdeki mevcut araştırmalarla önemli benzerlikler taşımaktadır. Özellikle, bilişsel esneklik ile büyüklenmeci narsisizm arasında gözlemlenen pozitif korelasyon, bu tür narsisistik özelliklere sahip bireylerin çevrelerinde hızlı düşünebilen ve farklı durumlara süratle uyum sağlayarak etkin aksiyonlar alabilen kişiler olabileceği düşüncesini desteklemektedir (Orth & Luciano, 2015; Jauk ve ark., 2017;). Bu sonuç, narsisizmin her zaman patolojik bir yapı olarak değerlendirilmemesi gerektiğini, aksine bireyin uyum sağlama kapasitesine katkıda bulunabilecek yönlerinin de dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bilişsel esnekliğin, bireylerin sosyal kabul görme ve özsaygılarını koruma arayışlarında da bir işlev görebileceği belirtilmektedir (Pierro ve ark., 2016; Walker ve ark., 2021). Özellikle, yüksek bilişsel esnekliğe sahip bireylerin başkalarının onayına ihtiyacı olmaması ve kendilerini daha ayrıcalıklı görme eğiliminde olmasının, onların narsisizmin belirli yönleriyle örtüşebileceği düşünülmektedir. Nitekim, yüksek bilişsel esnekliğe sahip bireylerin başkalarının onayına daha az ihtiyaç duyması ve kendilerini daha ayrıcalıklı görme eğilimleri, narsisizmin belirli tezahürleriyle örtüşebilmektedir. Buna karşın, kırılgan narsisizmin bilişsel esnekliği negatif yönde yordadığı bulgusu, bu bireylerin duygularını düzenlemede zorluk yaşadıklarını gösteren önceki çalışmalarla tutarlılık göstermektedir (Miller ve ark., 2009; Musetti ve ark., 2022). Kırılgan narsisizm, bireylerin esnek düşünme becerilerini sınırlayabilmektedir. Bu durumun altında yatan nedenler arasında, kırılgan narsisistik özellikler taşıyan kişilerin sürekli bir kendini değerlendirme halinde olması, geçmişteki başarısız deneyimlere odaklanması ve toplum tarafından dışlanma korkusu yaşaması sayılabilir; tüm bu faktörler bilişsel katılığı artırarak esnekliği engelleyebilir (Ng ve ark., 2014). Araştırmada elde edilen bulgular ışığında narsisizmin bilişsel esnekliği direkt olarak ön görmeye olanak tanımadığı, fakat yalnızca kırılgan narsisizm ile anlamlı bir ilişkide olduğu görülmüştür. Bu araştırma, narsisizmin alt boyutlarından olan büyüklenmeci ve kırılgan narsisizmin psikolojik anlamda işlevselliği farklı açılardan etkilediği sonuçlarına ulaşan literatürü destekler niteliktedir (Miller ve ark., 2014;

Samuel & Widiger, 2008). Stefanova (2024), büyüklenmeci narsisizmin hem iyi bir bilişsel esneklik hem de stresli durumlara karşı daha uyumlu bir yaklaşım sunduğunu söylemekte ve işlevsel esneklik yetisi sağlayabileceğini ifade etmektedir. Fakat kırılgan narsisizm ile nevrotikliğin eşleşmesi ile kişinin maruz kalınan stres karşısında bilişsel işleyiş bakımından sorunlar yaşamasına neden olabilir (Lang ve ark., 2022).

Dini tutumlar, narsisizm boyutları ve bilişsel esneklik arasındaki korelasyonlarla ilgili yapılan araştırmalar arasında gözlemlenen negatif ilişkiler dikkat çekmektedir. Dini tutum ile narsisizm boyutları arasındaki yüksek negatif korelasyon oranları, dini tutum düzeyinin artmasıyla narsisizmde bir azalma yaşandığını göstermektedir. Bu bağlamda, dini inançların kibir, manipülatiflik ve hak iddia etme gibi narsisistik özellikleri azalttığı sonucuna varılabilir. Dini tutumların, bireylerin kendilerini başkalarından üstün görme ve başkalarını manipüle etme eğilimlerini törpüleyici bir işlev üstlendiği belirtilmektedir (Miller ve ark., 2017; Kılıçkaya ve ark., 2021; Vida ve ark., 2022). Öte yandan dini tutum ve narsisizm arasında negatif bir ilişkinin varlığı yapılan diğer çalışmalarla da saptanmıştır (Kartopu, 2013; Ashmawy, 2016). Yapılan araştırmalara da bakıldığında narsisizm ile dini tutumların negatif bir ilişkide olması alanyazın ile tutarlılık göstermektedir. Yerli ve yabancı kaynaklar incelendiğinde, dini tutumun narsisistik yatkınlığı baskılayıcı bir fonksiyonu olduğu görülmüştür (Kartopu, 2013; Ashmawy, 2016; Bowen ve ark., 2022). Büyüklenmeci narsisizmin üstünlük hissi, manipülatif gibi ortaya çıkan özellikleri ile dini inancın alçak gönüllülük, özveri ve diğer insanlara karşı sorumluluk hissi gibi değerler birbirleri ile ayrışmaktadır. Özellikle bireyci bir yapıda olmayan toplumlarda dindarlık özellikleri sosyal uyumu sağladığından narsisistik eylemlerin kabul görmemesi aralarındaki bu ilişkiyi açıklayabilir (Lamkin ve ark., 2014;; Farrell ve ark., 2018).

Dini tutum ile bilişsel esneklik arasındaki negatif ve anlamlı korelasyon, bireylerin dini tutum düzeylerinde artış oldukça bilişsel esneklik seviyelerinde hafif bir azalma eğilimi olabileceğini göstermektedir. Ancak bu ilişki, korelasyon katsayısının düşük olması nedeniyle sınırlıdır ve başka değişkenlerin etkisini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu durumda, dini tutumların ve bilişsel esnekliğin narsisizm üzerindeki etkilerine yönelik daha geniş kapsamlı çalışmalar yapılması gerektiği açıktır (Lee, 2024; Wang ve ark., 2024). Yapılan diğer çalışmalarda, bu çalışmada tespit edilen bilişsel esneklik ve dini tutumlar arasındaki negatif korelasyonun aksine manevi bir yönelime sahip olmak bilişsel esnekliği yükseltebileceğini ve kişilerin yaşamlarına anlam kazandırmasıyla daha işlevsel düşünce örüntüleri geliştirebileceklerini söylemiştir. Yine benzer çalışmalarda, dini tutumun bilişsel esnekliği arttırdığı sonucuna varılmıştır (Rydz & Stawarz, 2022; Gürkan, 2022; Raharjo, 2023). Bir diğer

araştırmada, bireylerin dini tutumlarının, travma deneyimi olanlarda sonrasında anlam kazanımının oluşmasında bilişsel esnekliklerine katkı sağladığı bulunmuştur (McCann & Webb, 2012). Ancak katı bir dini tutuma sahip bireylerin, alternatif bir düşünce örüntüsü geliştirme yeteneğini kısıtlayarak bilişsel esnekliği sekteye de uğratabilir (Lubis & Sianipar, 2021).

Regresyon analizi sonucunda, bilişsel esnekliğin yordanmasında, narsisizm alt boyutlarının ve dini tutumun kısıtlı bir şekilde açıkladığı görülmüştür. Bu durumun varlığı, değişkenlerin bilişsel esneklik üzerinde direkt olarak değil, dolaylı bir etkisinin olabileceğini düşündürmektedir. Bilişsel esnekliğin şekillenmesinde kişilik özellikleri, bireyin dini eğiliminin niteliği ve sosyal çevresi gibi faktörlerin karmaşık bir bütünün parçaları olduğu göz ardı edilmemelidir (Çekici, 2019; Javed, 2023). Tablo 4'te sunulan regresyon analizi sonuçlarına göre, bilişsel esneklik düzeyinin (BEÖ) yordanmasında narsisizm alt boyutları ve dini tutumun etkileri incelenmiştir. İlk modelde, yalnızca narsisizm alt boyutları yer almış ve model istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur; ancak açıklanan varyans oranı düşüktür. Bu, narsisizm boyutlarının bilişsel esnekliği güçlü bir şekilde yordayamadığını, fakat bazı eğilimlerin varlığına işaret ettiğini göstermektedir (Križan & Johar, 2015). Korelasyon analizinde kırılgan narsisizm ile bilişsel esneklik arasında negatif, büyüklenmeci narsisizm ile bilişsel esneklik arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler elde edilmiştir. Ancak hiyerarşik regresyon analizinde, bu iki değişkenin birlikte bilişsel esnekliği yalnızca %5,2 oranında açıkladığı görülmektedir. Bu durum, korelasyon katsayılarının anlamlılığı ile görünürde bir çelişki oluşturmamaktadır. Korelasyon, iki değişken arasındaki yönlü ilişkiyi ortaya koyarken; regresyon analizi, birden fazla değişkenin kontrolü altında değişkenlerin yordayıcı gücünü test etmektedir. Bireylerin bilişsel esneklik düzeyleri, narsisizm boyutlarının ötesinde başka bireysel ve çevresel değişkenlerden de etkilenebileceği için açıklanan varyans oranının düşük kalması doğaldır (Martin & Rubin, 1995; Genet & Siemer, 2011). İkinci modele Dini Tutum Ölçeği (DTÖ) değişkeni eklendiğinde, modelin anlamlılığı korunmuş olmakla birlikte, açıklanan varyans oranındaki artışın oldukça düşük olması dikkat çekicidir. DTÖ'nün modele eklenmesi, yordama gücünde anlamlı bir iyileşme sağlamamıştır. Bu bulgular, dini tutumların bilişsel esnekliği yordamada istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığını ortaya koymaktadır (Muñoz-García & Villena-Martínez, 2020). Bağımsız değişkenler arasında yapılan detaylı incelemelerde, yalnızca kırılgan narsisizmin bilişsel esneklik ile anlamlı ve negatif yönde bir ilişki sergilediği belirlenmiştir. Bu bulgu, kırılgan narsisizm düzeyi arttıkça bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin azaldığını göstermektedir. Dolayısıyla, kırılganlığı

yüksek bireylerde bilişsel esnekliğin kısıtlandığı ve bunun da bireylerin karar verme süreçlerinde zorluklar yaşamasına neden olabileceği sonucuna varılabilir (Križan & Johar, 2015). Büyüklenmeci narsisizm alt boyutunun bilişsel esneklik ile ilişkisi ise anlamlılık sınırında kalmış, ancak istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmemiştir. Bu durum, büyüklenmeci narsisizmin bilişsel esneklik üzerindeki etkilerinin daha derinlemesine ve farklı bağlamlarda incelenmesi gerektiğini düşündürmektedir (Hart ve ark., 2018). Sonuç olarak, bu araştırmada kırılgan narsisizmin bilişsel esnekliği azaltan önemli bir faktör olduğu, buna karşın büyüklenmeci narsisistik eğilimlerin ve dini tutumların bilişsel esneklik üzerinde anlamlı bir yordama gücüne sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular, bilişsel esnekliğin narsisizm boyutlarıyla anlamlı ilişkiler gösterdiğini ortaya koymuştur. Özellikle büyüklenmeci narsisizm ile bilişsel esneklik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuş; ancak bu ilişkinin regresyon analizinde bilişsel esnekliği açıklama oranı görece düşük kalmıştır ($R^2 = 0{,}052$). Bu durum ilk bakışta korelasyon ve regresyon sonuçları arasında bir tutarsızlık gibi görünse de aslında istatistiksel olarak çelişki teşkil etmemektedir. Korelasyon analizi yalnızca iki değişken arasındaki doğrusal ilişkiyi ortaya koyarken, regresyon analizi birden fazla değişkenin etkisini aynı anda değerlendirerek her birinin bilişsel esneklik üzerindeki benzersiz katkısını hesaplamaktadır (Field, 2013: 77-79; Tabachnick & Fidell, 2013: 117-121). Regresyon modelinde anlamlı bulunan büyüklenmeci narsisizm değişkeni, bu katkının sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, bilişsel esnekliğin sadece narsisistik özelliklerle açıklanamayacağını, çok daha karmaşık ve çok etkenli bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, kırılgan narsisizm ile de anlamlı bir negatif ilişki saptanmış, ancak bu değişkenin de açıklayıcı gücü sınırlı kalmıştır. Son olarak, korelasyon analizinde dini tutumlar ile bilişsel esneklik arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olmasına rağmen, dini tutumun regresyon analizinde bilişsel esnekliği anlamlı düzeyde yordamadığı görülmüştür. Bu bulgu da korelasyonların nedensellik içermediği ve regresyonda diğer değişkenlerin etkisinin kontrol edildiği dikkate alındığında, tutarlı bir biçimde yorumlanmalıdır (Cohen, Cohen, West, & Aiken, 2013: 94-95). Bu çerçevede, araştırmanın sonuçları bireysel bilişsel süreçlerin sadece kişilik özellikleri ya da dini yönelimlerle değil, çoklu etkileşimler ve bağlamsal faktörlerle birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Özetle, bireylerin bilişsel esnekliği üzerinde en belirgin etkiye sahip olan değişkenin narsisizmin kırılgan alt boyutu olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, kırılgan narsisistik özelliklerin yönetimi ve azaltılmasına yönelik müdahalelerin yanı sıra, bireylerin bu tür

kırılganlık duygularıyla başa çıkma becerilerini geliştirerek bilişsel esnekliklerini artırmaları önem arz etmektedir (Kaçay, 2021). Genel olarak bulgular, narsisizm alt boyutlarının bilişsel esneklikle anlamlı şekilde ilişkili olduğunu, ancak dini tutumların bu ilişkiyi anlamlı düzeyde açıklamadığını ortaya koymaktadır. Özellikle büyüklenmeci narsisizmin pozitif etkisi, bireylerin özgüvenli ve iddialı yapılarının esnek düşünce biçimlerini destekliyor olabileceğine işaret etmektedir. Buna karşın, kırılgan narsisizmde görülen aşırı içe dönüklük ve duygusal kırılganlık, bireylerin alternatif düşünce yollarını değerlendirme kapasitesini azaltıyor olabilir.

Narsisistik özelliklerin, dini tutumların ve bilişsel esnekliğin kesişimi, bireysel davranış ve düşünce süreçlerindeki farklılıkların anlaşılmasına yönelik zengin bir araştırma sahası sunmaktadır. Literatürde büyüklenmeci narsisizmin genellikle daha düşük bilişsel esneklikle ilişkilendirilmesine karşın, mevcut çalışmada bilişsel esneklik ile narsisistik kişilik boyutları arasında zayıf düzeyde pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır. Önceki araştırmalar, yüksek düzeyde büyüklenmeci narsisizme sahip bireylerin sıklıkla benmerkezci bir dünya görüşü sergilediklerini ve bu durumun, alternatif perspektifleri değerlendirme veya yeni bilgiler ışığında inançlarını esnek bir şekilde yeniden düzenleme kapasitelerini kısıtlayabildiğini göstermiştir. Bu bilişsel katılık, narsisistik bireylerin dini tutumlarına da yansıyabilmekte; bu bireyler, dini inançlara veya pratiklere samimi bir şekilde bağlanmak yerine, kendi imajlarını ve sosyal algılarını önceliklendirme eğiliminde olabilmektedirler. Diğer taraftan, güvensizlik ve aşırı duyarlılıkla karakterize edilen kırılgan (savunmasız) narsisizm de bilişsel esnekliği olumsuz etkileyebilmektedir; zira bu bireyler, eleştiriyle veya inançlarına yönelik sorgulamalarla karşılaştıklarında uygun tepkiler geliştirmekte ve esnek bir şekilde durum değerlendirmesi yapmakta güçlük çekebilirler.

Narsisizm ve bilişsel esneklik arasındaki bu etkileşim, dini inançlar ve pratikler bağlamında da önemli yansımalara sahiptir. Örneğin, yüksek narsisistik özellikler sergileyen bireylerin, dini pratiklere içsel bir motivasyonla katılmak yerine, dini inançları onaylanma, hayranlık toplama veya kişisel imajlarını güçlendirme aracı olarak kullanabildikleri gözlemlenmektedir. Bu durum, bilişsel esnekliklerinin benmerkezci motivasyonlar tarafından gölgelenmesi nedeniyle, dini öğretilerin daha çok yüzeysel ve araçsal bir biçimde deneyimlenmesine yol açabilmektedir. Buna karşılık, daha yüksek bilişsel esnekliğe sahip bireylerin, dini inançlarını yeni deneyimler ve farklı bakış açıları ışığında yeniden değerlendirme ve zenginleştirme kapasiteleri daha yüksek olabilir; bu da maneviyatlarıyla daha derin, otantik ve uyumlu bir bağ kurmalarına olanak tanıyabilir. Dini tutumlar ve bilişsel esneklik arasındaki ilişki, aynı zamanda sosyal faktörlerden de önemli ölçüde etkilenmektedir.

Nitekim, açık diyaloğu ve farklı inançların kabulünü teşvik eden dini topluluklara mensup bireylerin, inançlarıyla ilgili konularda daha yüksek bilişsel esneklik geliştirdiği belirtilmektedir. Bu tür ortamlar, bireyleri inançlarını eleştirel bir gözle sorgulamaya, farklı yorumlara açık olmaya ve anlayışlarını yeni deneyimler ışığında esnek bir şekilde uyarlamaya teşvik edebilir; bu da nihayetinde daha kapsayıcı ve hoşgörülü bir dini tutumun gelişimini destekler. Buna mukabil, daha dogmatik ve katı dini çevrelerde bulunan bireylerin ise bilişsel katılık sergileme olasılığı artabilir; bu durum, inançlarına yönelik daha az esnek bir tutum ve farklı bakış açılarına karşı daha yüksek bir hoşgörüsüzlükle sonuçlanabilir. Klinik uygulamalar açısından, narsisizm, bilişsel esneklik ve dini tutumlar arasındaki bu karmaşık etkileşimin anlaşılması, etkili terapötik yaklaşımların geliştirilmesi için büyük önem taşımaktadır. Örneğin, bilişsel esnekliği artırmaya odaklanan müdahaleler, narsisistik özelliklere sahip bireylerin hem inançlarına hem de kişilerarası ilişkilerine daha uyumlu ve yapıcı yaklaşımlar geliştirmelerine yardımcı olabilir. Terapistler, bilişsel esnekliği hedef alan müdahalelerle danışanların hem maneviyatlarıyla daha derin ve anlamlı bir bağ kurmalarını hem de kişilerarası ilişkilerinde daha yapıcı tutumlar sergilemelerini teşvik edebilir; bu da genel psikolojik iyi oluş düzeylerinin artmasına katkıda bulunabilir. Sonuç olarak, narsisizm, dini tutumlar ve bilişsel esneklik arasındaki etkileşimlerin karmaşık ve çok boyutlu bir doğaya sahip olduğu açıktır. Bu dinamiklerin derinlemesine anlaşılması, bireylerin hem dini yaşantılarına hem de kişilerarası ilişkilerine yönelik daha sağlıklı ve uyum sağlayıcı tutumlar geliştirmelerine yardımcı olacak etkili müdahalelerin tasarlanması açısından kritik bir gerekliliktir.

Öneriler

Bu çalışmanın temel sınırlılıkları; örneklemin üniversite öğrencileriyle kısıtlı olması ve kolayda örnekleme yönteminin kullanılması nedeniyle bulguların genellenebilirliğinin sınırlı olması, kesitsel desenin nedensellik çıkarımına izin vermemesi, verilerin yalnızca öz-bildirime dayanmasıdır. Ayrıca, dini tutumların genel bir yapıda ele alınması, dindarlığın farklı boyutlarının potansiyel etkilerini göz ardı etmiş olabilir. Gelecek araştırmalar için; farklı ve olasılıklı örneklemlerle çalışılması, nedensellik ve zaman içindeki değişimi incelemek üzere boylamsal veya deneysel desenlerin kullanılması, öz-bildirime ek olarak farklı veri toplama tekniklerine başvurulması önerilmektedir. Bilişsel esneklik üzerindeki etkilerinin altında yatan mekanizmalar ve dindarlığın spesifik boyutlarının (içsel/dışsal dindarlık vb.) bu ilişkilerdeki rolü daha derinlemesine incelenmelidir. Ayrıca, bulgular ışığında, özellikle kırılgan narsisizme yönelik bilişsel esnekliği artırıcı müdahale programlarının geliştirilmesi ve etkililiğinin

sınanması ile değişkenler arasındaki etkileşimde kültürel faktörlerin rolünü araştıran kültürlerarası çalışmaların yapılması alana önemli katkılar sunacaktır.

Sınırlılıklar ve güçlü yönler

Bu çalışmanın dikkate değer güçlü yönlerinden biri, psikolojik ve teorik olarak farklı üç kavramı (gösterişçi ve kırılgan narsisizm, dini tutumlar ve bilişsel esneklik) tek bir model içinde bütüncül bir şekilde incelemesidir. Bu boyutların her biri çeşitli bağlamlarda bağımsız olarak incelenmiş olsa da bunların ortak değerlendirmesi kişilik, inanç sistemleri ve uyumsal işlevsellik literatürüne yeni bir katkı sağlamaktadır. Beş Faktörlü Narsisizm Envanteri'nin Kısa Formu (BFNÖ-KF), Ok Dini Tutum Ölçeği ve Bilişsel Esneklik Envanteri gibi geçerliliği kanıtlanmış ve psikometrik açıdan sağlam ölçüm araçlarının kullanılması, çalışmanın metodolojik titizliğini daha da artırmaktadır.

Ayrıca, büyük ve çeşitli örneklem büyüklüğü (N = 407), özellikle erken yetişkinlik bağlamında bulguların genelleştirilebilirliğini güçlendirmektedir. Çalışma, anonimlik ve gönüllü katılımı sağlayarak etik standartlara da uymaktadır, bu da yanıtların gerçekliğini artırmış ve kişilik özellikleri ve dini inançların bildirilmesinde sosyal arzu önyargısını azaltmış olmalıdır. Bununla birlikte, birkaç sınırlama da kabul edilmelidir. İlk olarak, çalışmanın kesitsel tasarımı, değişkenler arasında nedensellik çıkarımında bulunulmasını engellemektedir. İlişkiler tespit edilmiş olsa da, narsisistik özelliklerin bilişsel esnekliği doğrudan etkileyip etkilemediği veya bu ilişkilerin duygu düzenleme veya stres toleransı gibi bu araştırmada ele alınmamış diğer psikolojik değişkenler tarafından aracılık edilip edilmediği belirsizliğini korumaktadır. İkincisi, tüm veriler, özellikle narsisistik özellikleri içeren çalışmalarda önemli olan kendini yüceltme gibi çeşitli yanıt önyargılarına açık olan öz bildirim ölçümleri yoluyla toplanmıştır (Sedikides & Gebauer, 2010). Ayrıca, kullanılan dini tutum ölçeği genel inanç yönelimlerini yakalarken, bireysel manevi deneyimlerin veya uygulamaların derinliğini veya karmaşıklığını yeterince yansıtmayabilir. Ayrıca, örneklem demografik olarak çeşitlilik gösterse de, esas olarak üniversite öğrencileri ve genç yetişkinlerden oluşmaktadır. Bu nedenle, bulgular yaşlı nüfus veya farklı kültürel veya dini geçmişlere sahip bireyler için tam olarak genelleştirilemeyebilir.

Son olarak, sosyodemografik karşılaştırmalar yalnızca bilişsel esneklikle ilgili olarak yapılmış olsa da (çalışmanın bağımlı değişkeniyle tutarlı olarak), gelecekteki araştırmalar demografik değişkenlerin (örneğin cinsiyet veya eğitim) narsisizm ve dini tutumlar arasındaki ilişkiler üzerindeki potansiyel moderatör etkilerini araştırabilir. Bu sınırlamalara rağmen,

çalışma değerli ön bilgiler sunmakta ve özellikle klinik, gelişimsel ve kültürlerarası bağlamlarda gelecekteki araştırmalar için yeni yollar açmaktadır.

KAYNAKLAR

Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist, 55*(5), 469–480. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.5.469

Ashmawy, M. F. (2016). *Ortaöğretimde narsisizm ve dindarlık ilişkisi (Sinop örneği)* [Yüksek lisans tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi].

Barry, C. T., Frick, P. J., Adler, K. K., & Grafeman, S. J. (2006). The predictive utility of narcissism among children and adolescents: Evidence for a distinction between adaptive and maladaptive narcissism. *Journal of Child and Family Studies, 16*(4), 508–521. https://doi.org/10.1007/s10826-006-9102-5

Borráz-León, J. I., Spreitzer, A., Scrivner, C., Landers, M., Lee, R., & Maestripieri, D. (2023). Cortisol reactivity to psychosocial stress in vulnerable and grandiose narcissists: An exploratory study. *Frontiers in Psychology, 13*, Article 1067456. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1067456

Bowen, K. N., Musarra, G. M., & Ou, Y. (2022). How and when narcissism and faith in humanity drive sustainable consumption. *Psychology & Marketing, 39*(9), 1706–1724. https://doi.org/10.1002/mar.21694

Brummelman, E., Thomaes, S., & Sedikides, C. (2016). Separating narcissism from self-esteem. *Current Directions in Psychological Science, 25*(1), 8–13. https://doi.org/10.1177/0963721415619737

Brunell, A. B., Gentry, W. A., Campbell, W. K., Hoffman, B. J., Kuhnert, K. W., & DeMarree, K. G. (2008). Leader emergence: The case of the narcissistic leader. *Personality and Social Psychology Bulletin, 34*(12), 1663–1676. https://doi.org/10.1177/0146167208324101

Çekici, F. (2019). The relationships between the big five personality traits and attitudes towards seeking professional psychological help in mental health counselor candidates: Mediating effect of cognitive flexibility. *Educational Research and Reviews, 14*(14), 501–511. https://doi.org/10.5897/err2019.3706

Çelikkaleli, Ö. (2014a). Bilişsel Esneklik Ölçeği'nin geçerlik ve güvenirliği. *Eğitim ve Bilim, 39*(176), 339–346. https://doi.org/10.15390/EB.2014.3466

Çoştu, M. D. (2025). Yaşanılan Din Kuramı Üzerine Bir Değerlendirme. Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, (23), 59-81. https://doi.org/10.59536/buiifd.1686239

Cohen, J., Cohen, P., West, S. G., & Aiken, L. S. (2013). *Applied multiple regression/correlation analysis for the behavioral sciences* (3rd ed.). Routledge.

Coppola, G., Musso, P., Buonanno, C., Semeraro, C., Iacobellis, B. G., Cassibba, R., ... et al. (2020). The apple of daddy's eye: Parental overvaluation links the narcissistic traits of father and child. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 17*(15), Article 5515. https://doi.org/10.3390/ijerph17155515

Cormier, S., & Hackney, H. (2008). *Psikolojik danışma ilke ve teknikleri: Psikolojik yardım süreci: El kitabı* (T. Ergene & S. A. Sevim, Çev.). Mentis Yayıncılık.

Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (5th ed.). SAGE Publications.

Dåderman, A. (2024). Linking grandiose and vulnerable narcissism to managerial work performance, through the lens of core personality traits and social desirability. *Scientific Reports, 14*(1), Article 60202. https://doi.org/10.1038/s41598-024-60202-7

Dubendorff, S., & Luchner, A. F. (2017). The perception of atheists as narcissistic. *Psychology of Religion and Spirituality, 9*(4), 368–376. https://doi.org/10.1037/rel0000093

Ekşi, F. (2016). The short form of the Five-Factor Narcissism Inventory: Psychometric equivalence of the Turkish version. *Educational Sciences: Theory & Practice, 16*(4), 1081–1096. https://doi.org/10.12738/estp.2016.4.0001

Farrell, J. D., Hook, J. N., Zhang, H., Mosher, D. K., Aten, J. D., Van Tongeren, D. R., … et al. (2018). Religious attitudes and behaviors toward individuals who hold different religious beliefs and perspectives: An exploratory qualitative study. *Psychology of Religion and Spirituality, 10*(1), 63–71. https://doi.org/10.1037/rel0000143

Fegan, R. L., & Bland, A. R. (2021). Social media use and vulnerable narcissism: The differential roles of oversensitivity and egocentricity. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*(17), Article 9172. https://doi.org/10.3390/ijerph18179172

Feng, C., Yuan, J.-J., Geng, H.-L., Gu, R.-L., Zhou, H., Wu, X.-L., … et al. (2018). Individualized prediction of trait narcissism from whole-brain resting-state functional connectivity. *Human Brain Mapping, 39*(9), 3701–3712. https://doi.org/10.1002/hbm.24205

Fernie, B. A., Fung, A., & Nikčević, A. V. (2016). Different coping strategies amongst individuals with grandiose and vulnerable narcissistic traits. *Journal of Affective Disorders, 205*, 301–305. https://doi.org/10.1016/j.jad.2016.08.009

Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (4th ed.). London: Sage Publications.

Freund, V. R., Peeters, F. P. M. L., Meesters, C. M. H. G., Geschwind, N., Lemmens, L. H. J. M., Bernstein, D. P., … et al. (2022). Narcissistic traits and compassion: Embracing oneself while devoiding others. *Frontiers in Psychology, 13*, Article 914270. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.914270

Galen, L. W. (2012). Does religious belief promote prosociality? A critical examination. *Psychological Bulletin, 138*(5), 876–906. https://doi.org/10.1037/a0028251

Genet, J. J., & Siemer, M. (2011). Flexible control in processing affective and non-affective material predicts individual differences in trait resilience. *Cognition & Emotion, 25*(2), 380–388. https://doi.org/10.1080/02699931.2010.491647

Glover, N., Miller, J. D., Lynam, D. R., Crego, C., & Widiger, T. A. (2012). The Five-Factor Narcissism Inventory: A five-factor measure of narcissistic personality traits. *Journal of Personality Assessment, 94*(5), 500–512. https://doi.org/10.1080/00223891.2012.670680

Güldaş, F. Z., & Karslı, F. (2023). Exploring the moderating effect of spiritual resilience on the relationship between psychological resilience and mental health. *Spiritual Psychology and Counseling, 8*(3), 349–366. https://doi.org/10.37898/spc.2023.8.3.221

Gürkan, E. (2022). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlıklarını yordamada bilişsel esneklik ve maneviyatın rolü* [Yüksek lisans tezi, İbn Haldun Üniversitesi].

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis* (7th ed.). Pearson Education.

Hart, W., Tortoriello, G. K., Richardson, K., & Adams, J. M. (2018). "S/he's taken". *Journal of Individual Differences, 39*(4), 212–219. https://doi.org/10.1027/1614-0001/a000266

Hughes, J., Grossmann, I., & Cohen, A. B. (2015). Tolerating the "doubting Thomas": How centrality of religious beliefs vs. practices influences prejudice against atheists. *Frontiers in Psychology, 6*, Article 1352. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01352

Indelicato, A. (2023). Attitudes towards religions: The impact of being out of the religious group. *Religions, 14*(10), Article 1218. https://doi.org/10.3390/rel14101218

Jauk, E., Weigle, E., Lehmann, K., Benedek, M., & Neubauer, A. C. (2017). The relationship between grandiose and vulnerable (hypersensitive) narcissism. *Frontiers in Psychology, 8*, Article 1600. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01600

Javed, F. (2023). Personality and life satisfaction among parents of children with intellectual disability: The mediating role of cognitive flexibility. *Pakistan Journal of Humanities and Social Sciences, 11*(4), 1589–1599. https://doi.org/10.52131/pjhss.2023.v11i4.2074

Kaçay, Z. (2021). The mediating role of cognitive flexibility in the effect of empathic tendency on teacher professionalism. *International Journal of Psychology and Educational Studies, 8*(1), 124–134. https://doi.org/10.17220/ijpes.2021.8.1.167

Kandemir, F. (2016). *Umut-iyimserlik ve dindarlık ilişkisi* [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi].

Karslı, F. (2024). Üniversite öğrencilerinde benlik saygısı ile intihar olasılığı arasındaki ilişkide öz nefretin aracı rolü. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 17*(3), 373–386. https://doi.org/10.26559/mersinsbd.1432255

Kartopu, S. (2013). Narsisizmin dindarlık eğilimleriyle ilişkisi: Gümüşhane Üniversitesi Örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies, 6*(6), 625–649. http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1764

Kaya, M. (1998). *Din eğitiminde iletişim ve dini tutum*. Etüt Yayınları.

Kılıçkaya, S., Uçar, N., & Nazlıgül, M. (2021). A systematic review of the association between parenting styles and narcissism in young adults: From Baumrind's perspective. *Psychological Reports, 126*(2), 620–640. https://doi.org/10.1177/00332941211041010

Križan, Z., & Johar, O. (2015). Narcissistic rage revisited. *Journal of Personality and Social Psychology, 108*(5), 784–801. https://doi.org/10.1037/pspp0000013

Lamkin, J., Clifton, A., Campbell, W. K., & Miller, J. D. (2014). An examination of the perceptions of social network characteristics associated with grandiose and vulnerable narcissism. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment, 5*(2), 137–145. https://doi.org/10.1037/per0000024

Lang, Y., Zhang, H.-Y., Liu, J., & Zhang, X. (2022). Narcissistic enough to challenge: The effect of narcissism on change-oriented organizational citizenship behavior. *Frontiers in Psychology, 12*, Article 792818 https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.792818

Lee, J. (2024). Social anxiety and social networking service addiction proneness among university students: A moderated mediation model of narcissism and gender. *PLoS ONE, 19*(6), Article e0304741. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0304741

Lee-Rowland, L. M., Barry, C. T., Gillen, C. M., & Hansen, L. E. (2016). How do different dimensions of adolescent narcissism impact the relation between callous-unemotional traits and self-reported aggression? *Aggressive Behavior, 43*(1), 14–25. https://doi.org/10.1002/ab.21658

Lubis, S. H., & Sianipar, A. J. (2021). How religious tolerance can emerge among religious people: An investigation on the roles of intellectual humility, cognitive flexibility, and trait aggressiveness. *Asian Journal of Social Psychology, 25*(2), 276–287. https://doi.org/10.1111/ajsp.12493

Martin, M. M., & Rubin, C. M. (1995). The Cognitive Flexibility Scale: Three validity studies. *Communication Reports, 11*(1), 1–9. https://doi.org/10.1080/08934219809367680

McCann, R. M., & Webb, M. (2012). Enduring and struggling with God in relation to traumatic symptoms: The mediating and moderating roles of cognitive flexibility. *Psychology of Religion and Spirituality, 4*(2), 143–153. https://doi.org/10.1037/a0026404

Miller, J. D., Campbell, W. K., Young, D. L., Lakey, C. E., Reidy, D. E., Zeichner, A., … et al. (2009). Examining the relations among narcissism, impulsivity, and self-defeating behaviors. *Journal of Personality, 77*(3), 761–794. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2009.00564.x

Miller, J. D., Few, L. R., Wilson, L., Gentile, B., Widiger, T. A., MacKillop, J., … et al. (2013). The Five-Factor Narcissism Inventory (FFNI): A test of the convergent, discriminant, and incremental validity of FFNI scores in clinical and community samples. *Psychological Assessment, 25*(3), 748–758. https://doi.org/10.1037/a0032536

Miller, J. D., Lynam, D. R., & Campbell, W. K. (2014). Measures of narcissism and their relations to DSM-5 pathological traits. *Assessment, 23*(1), 3–9. https://doi.org/10.1177/1073191114522909

Miller, J. D., Lynam, D. R., Vize, C., Crowe, M., Sleep, C., Maples-Keller, J. L., … et al. (2017). Vulnerable narcissism is (mostly) a disorder of neuroticism. *Journal of Personality, 86*(2), 186–199. https://doi.org/10.1111/jopy.12303

Muñoz-García, A., & Villena-Martínez, M. (2020). Sustainable behavior among Spanish university students in terms of dimensions of religion and spirituality. *Sustainability, 12*(2), Article 470. https://doi.org/10.3390/su12020470

Musetti, A., La Marca, L., Di Grazia, V., Terrone, G., Santoro, A., Cerea, S., ... et al. (2022). Vulnerable narcissism and problematic social networking sites use: Focusing the lens on specific motivations for social networking sites use. *Healthcare, 10*(9), Article 1719. https://doi.org/10.3390/healthcare10091719

Nair, A. S., Abraham, A., Mamachan, M., Basheer, S., Jacob, F., Nair, N. S., … et al. (2022). Cognitive flexibility and Big Five personality traits of college students. *International Journal of Research Publication and Reviews, 3*(12), 2486–2489. https://doi.org/10.55248/gengpi.2022.31281

Ng, H. K. S., Cheung, R. Y. H., & Tam, K. P. (2014). Unraveling the link between narcissism and psychological health: New evidence from coping flexibility. *Personality and Individual Differences, 70*, 7–10. https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.06.010

Ok, Ü. (2011). Dini tutum ölçeği: Ölçek geliştirme ve geçerlik çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 8*(2), 529–549. https://dergipark.org.tr/tr/pub/uider/issue/9204/115434

Oliver, E. J. (2023). Narcissism and intimate partner violence: A systematic review and meta-analysis. *Trauma, Violence, & Abuse, 25*(3), 1871–1884. https://doi.org/10.1177/15248380231196115

Orhan, G. (2014). *Narsisizm etiyolojisi ve dindarlık ilişkisi* [Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi].

Orth, U., & Luciano, E. C. (2015). Self-esteem, narcissism, and stressful life events: Testing for selection and socialization. *Journal of Personality and Social Psychology, 109*(4), 707–721. https://doi.org/10.1037/pspp0000049

Özel, İ. (2014). Dindarlarda narsizm: Yüksek din eğitimi alan öğrenciler üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7*(32), 310–327. https://doi.org/10.17719/jisr.201432223

Özer, İ. (2023). The role of loneliness, cognitive flexibility, and interpersonal problem-solving in predicting Dark Triad personality of university students. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 33*(1), 171–185. https://doi.org/10.18069/firatsbed.1095652

Park, J., & Moghaddam, B. (2017). Impact of anxiety on prefrontal cortex encoding of cognitive flexibility. *Neuroscience, 345*, 193–202. https://doi.org/10.1016/j.neuroscience.2016.06.013

Pierro, R., Costantini, G., Fanti, E., Sarno, M., Preti, E., Madeddu, F., ... et al. (2022). Measurement invariance of the Pathological Narcissism Inventory and multimethod examination of narcissistic presentations in community and clinical samples. *Assessment, 30*(5), 1391–1406. https://doi.org/10.1177/10731911221101367

Pierro, R., Mattavelli, S., & Gallucci, M. (2016). Narcissistic traits and explicit self-esteem: The moderating role of implicit self-view. *Frontiers in Psychology, 7*, Article 1815. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01815

Rademacher, L., Kraft, D., Eckart, C., & Fiebach, C. J. (2022). Individual differences in resilience to stress are associated with affective flexibility. *Psychological Research, 87*(6), 1862–1879. https://doi.org/10.1007/s00426-022-01779-4

Raharjo, A. (2023). Humility research trend in one decade (2013–2023) and future research directions: Bibliometric analysis. *Proceedings of the International Conference of Psychology Students, 4*(1), 248–257. https://doi.org/10.58959/icpsyche.v4i1.42

Rosenthal, S. A., & Pittinsky, T. L. (2006). Narcissistic leadership. *The Leadership Quarterly, 17*(6), 617–633. https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2006.10.005

Rydz, E., & Stawarz, D. (2022). Transgressive behaviours and readiness to engage in interreligious dialogue in young adulthood. *Religions, 13*(12), Article 1194. https://doi.org/10.3390/rel13121194

Samuel, D. B., & Widiger, T. A. (2008). Convergence of narcissism measures from the perspective of general personality functioning. *Assessment, 15*(3), 364–374. https://doi.org/10.1177/1073191108314278

Samuel, D. B., Lynam, D. R., Widiger, T. A., & Ball, S. A. (2012). An expert consensus approach to relating the proposed DSM-5 types and traits. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment, 3*(1), 1–16. https://doi.org/10.1037/a0023787

Sherman, E. D., Miller, J. D., Few, L. R., Campbell, W. K., Widiger, T. A., Crego, C., … et al. (2015). Development of a Short Form of the Five-Factor Narcissism Inventory: The FFNI-SF. *Psychological Assessment, 27*(3), 1110–1116. https://doi.org/10.1037/pas0000144

Spiro, R. J., Feltovich, P. J., Jacobson, M. J., & Coulson, R. L. (2012). Cognitive flexibility, constructivism, and hypertext: Random access instruction for advanced knowledge acquisition in ill-structured domains. In T. M. Duffy & D. H. Jonassen (Eds.), *Constructivism and the technology of instruction: A conversation* (pp. 57–75). Lawrence Erlbaum Associates.

Stefanova, V. P. (2024). Grandiose narcissism associates with higher cognitive performance under stress through more efficient attention distribution: An eye-tracking study. *PLoS ONE, 19*(5), Article e0302644. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0302644

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Boston: Pearson.

Tüfekçibaşı, S., & Şahin, M. (2020). Investigation of the relationship between cognitive flexibility levels and personal features of university students. *International Journal of Psychology and Educational Studies, 7*(2), 142–151. https://doi.org/10.17220/ijpes.2020.02.013

Ulloque, M. M., Villalba, S. D., Foscarini, G. N., Quinteros, S. M., Calzadilla-Núñez, A., Reyes-Reyes, A., … et al. (2023). Family functioning as an explanatory factor of empathic behavior in Argentine medical students. *Behavioral Sciences, 13*(5), Article 356. https://doi.org/10.3390/bs13050356

Vida, D., Láng, A., Áfra, E., Kemény, V., Czibor, A., Csapó, G., & Bandi, S. A. (2022). *In the mind of Narcissus: The mediating role of emotional regulation in the emergence of distorted cognitions* [Preprint]. ResearchSquare. https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-1741792/v1

Walker, S. L., Double, K. S., & Birney, D. P. (2021). The complicated relationship between the Dark Triad and emotional intelligence: A systematic review. *Emotion Review, 13*(3), 257–274. https://doi.org/10.1177/17540739211014585

Wang, Y., Yan, X., Liu, L., Lu, X., Luo, L., & Ding, X. (2024). The influence of vulnerable narcissism on social anxiety among adolescents: The mediating role of self-concept clarity and self-esteem. *International Journal of Mental Health Promotion, 26*(6), 429–438. https://doi.org/10.32604/ijmhp.2024.050445

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak	Muhammed Kadir DUMAN
Idea or Notion	*Form the research hypothesis or idea*	Fatümetül Zehra GÜLDAŞ
Tasarım	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak	Muhammed Kadir DUMAN
Design	*To design the method and research design.*	Fatümetül Zehra GÜLDAŞ
Literatür Tarama	Çalışma için gerekli literatürü taramak	Muhammed Kadir DUMAN
Literature Review	*Review the literature required for the study*	Fatümetül Zehra GÜLDAŞ
Veri Toplama ve İşleme	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak	Muhammed Kadir DUMAN
Data Collecting and Processing	*Collecting, organizing and reporting data*	Fatümetül Zehra GÜLDAŞ
Tartışma ve Yorum	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi	Muhammed Kadir DUMAN
Discussion and Commentary	*Evaluation of the obtained finding*	Fatümetül Zehra GÜLDAŞ

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu araştırma, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Etik Kurulunun 25.12.2024 tarihli ve E-88012460-050.04-416211 sayılı kararı ile yürütülmüştür.

This research was conducted with the decision of Erzincan Binali Yıldırım University Ethics Committee dated 25.12.2024 and numbered E-88012460-050.04-416211.

Bu eser **Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0)** ile lisanslanmıştır.

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1419-1441
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Dijital liderliğin iş tatminine etkisinde işkolikliğin aracı etkisi

Onur OKTAYSOY[1], Ethem TOPÇUOĞLU[2], Yaşar ŞAHİN[3]

[1]Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kars, Türkiye
[2]Giresun Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksekokulu, Giresun, Türkiye
[3]Trabzon Üniversitesi, Beşikdüzü Meslek Yüksekokulu, Trabzon, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*-		**DOI:** 10.70736/ijoess.1665
Gönderi Tarihi/ *Received:*	Kabul Tarih/ *Accepted:*	Online Yayın Tarihi/ *Published*:
30.12.2024	03.09.2025	15.09.2025

Öz

Dijitalleşmenin hızla ilerlediği günümüzde liderlik yaklaşımlarının yeniden tanımlanması gerekmektedir; dijital liderlik, teknolojiyi stratejik olarak kullanan, yeniliği teşvik eden ve çalışan deneyimini dönüştüren bir liderlik biçimi olarak önem kazanmıştır. Bu bağlamda yapılan çalışmada, dijital liderliğin çalışanların işkoliklik düzeylerini nasıl etkilediği ve bu etkinin iş tatmini üzerindeki yansımaları analiz edilmiştir. Araştırma, 272 beyaz yakalı KOBİ çalışanından elde edilen verilerle yürütülmüştür. Yapısal eşitlik modellemesi ile test edilen hipotezler sonucunda; dijital liderliğin işkoliklik üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu, işkoliğin iş tatmini üzerinde düşük düzeyde pozitif bir etkiye sahip olduğu ve işkoliğin dijital liderliğin iş tatmini üzerindeki etkisinde kısmi aracılık rolü oynadığı bulunmuştur. Ayrıca, dijital liderliğin iş tatmini üzerinde doğrudan anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmanın benzersiz yönü, dijital liderlik ile iş tatmini arasındaki ilişkiyi bireysel bir değişken olan işkoliklik üzerinden incelemesi ve modeli Türkiye'de KOBİ çalışanları örneğinde test etmesidir. Bulgular, dijital liderliğin örgütsel davranışlar üzerindeki çok boyutlu etkilerini ortaya koymakta ve dijitalleştirilmiş iş ortamlarındaki liderlik uygulamalarının yalnızca teknolojik değil aynı zamanda insan odaklı stratejilerle de desteklenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda, araştırma hem literatüre teorik bir katkı sağlamakta hem de uygulayıcılar için bir referans görevi görmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital liderlik, işkoliklik, iş tatmini, örgütsel davranış, stratejik yönetim.

The mediating effect of workaholism on the effect of digital leadership on job satisfaction

Abstract

In today's world where digitalization is advancing rapidly, leadership approaches need to be redefined; digital leadership has gained importance as a form of leadership that uses technology strategically, encourages innovation and transforms employee experience. In this context, the study analyzed how digital leadership affects employees' workaholism levels and the reflections of this effect on job satisfaction. The research was conducted with data obtained from 272 white-collar SME employees. As a result of the hypotheses tested with structural equation modeling; it was found that digital leadership has a significant and positive effect on workaholism, workaholism has a modest positive effect on job satisfaction and workaholism plays a partial mediating role in the effect of digital leadership on job satisfaction. It was also determined that digital leadership has a direct significant effect on job satisfaction. The unique aspect of this study is that it examines the relationship between digital leadership and job satisfaction through workaholism, an individual variable, and tests the model in a sample of SME employees in Turkiye. The findings reveal the multidimensional effects of digital leadership on organizational behaviors and indicate that leadership practices in digitalized business environments should be supported not only by technological but also by human-oriented strategies. In this context, the research both makes a theoretical contribution to literature and serves as a reference for practitioners.

Keywords: *Digital leadership, job satisfaction, organizational behavior, strategic management, workaholism.*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Yaşar ŞAHİN, **E-posta/ e-mail:** yasarsahin@trabzon.edu.tr

GİRİŞ

Dijitalleşme, iş dünyasında radikal değişimlere yol açarak organizasyonların işleyiş biçimlerini ve liderlik anlayışlarını yeniden şekillendirmektedir. 2023 yılı itibarıyla küresel iş gücünün %92'si dijital dönüşümün iş yeri verimliliğini artırdığını, %65'i ise dijital liderliğin inovasyonu teşvik etmede kritik bir rol oynadığını belirtmektedir (World Economic Forum, 2023). Yine günümüzde mevcut işletmelerin %87'sinin dijital dönüşüm noktasında strateji geliştirdiği ve bu stratejilerine yönelik yatırımlar yaptığı ayrıca bu dönüşüm sürecinin iş performansına doğrudan etki ettiği belirtilmektedir (McKinsey Global Institute, 2020). Söz konusu dönüşüm sürecinde, dijital liderlik kavramı ön plana çıkmakta ve teknolojiyi stratejik bir şekilde kullanarak çalışanların iş tatminini artıran kritik bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Dijital liderlik, teknolojiyi etkin kullanarak çalışanları yönlendiren, iş süreçlerini optimize eden ve kurumsal çevikliği artıran bir yönetim anlayışı olarak tanımlanmaktadır (Zeike ve ark., 2019). Bu bağlamda, dijital liderlerin çalışanların iş tatmini üzerindeki etkileri giderek daha fazla araştırılmaktadır. Çalışanların iş tatmini hem bireysel refahı hem de örgütsel performansı doğrudan etkileyen önemli bir faktördür. Gallup'un 2022 Küresel İş Raporu'na göre, çalışanların yalnızca %21'i iş yerlerinde yüksek düzeyde tatmin hissetmektedir, bu da düşük iş tatmininin küresel bir problem olduğunu göstermektedir (Gallup, 2023).

İş tatmini, çalışanların motivasyonlarını, bağlılıklarını ve üretkenliklerini artırırken, aynı zamanda işten ayrılma oranlarını da düşürmektedir. Ancak, iş tatmini üzerinde etkili olan faktörlerden biri de çalışma alışkanlıkları ve bireysel iş yüküdür. Bu noktada, işkoliklik kavramı, özellikle dijital çağda giderek önem kazanmaktadır. OECD verilerine göre, dünya çapında çalışanların ortalama haftalık çalışma süresi 38 saat iken, Asya ülkelerinde bu sürenin 50 saate kadar çıktığı görülmektedir (Uğurlu & Yıldız, 2024). Bununla birlikte, yapılan araştırmalar çalışanların %30'unun kendilerini işkolik olarak tanımladığını ve işkolikliğin iş tatmini üzerindeki etkisinin kültürel ve sektörel dinamiklere göre değişebileceğini ortaya koymaktadır (Andreassen ve ark., 2012). İşkolikliğin örgütsel etkileri üzerinde yapılan çalışmalardan bazıları, işkolikliğin bireyin performansını artırabileceğini öne sürerken (Spence & Robbins, 1992), bazıları ise işkolikliğin uzun vadede çalışanların iş tatminini olumsuz etkilediğini ileri sürmektedir (Snir & Harpaz, 2012). Bu çelişkili bulgular, işkolikliğin iş tatmini üzerindeki etkisinin doğrusal olmayan, daha karmaşık bir ilişkiyi ifade ettiğini göstermektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, dijital liderliğin iş tatmini üzerindeki etkisinde işkolikliğin aracı rolünü incelemektir. Özellikle, dijital liderlerin çalışanların işkoliklik düzeylerini nasıl

etkilediği ve bu durumun iş tatmini üzerindeki yansımaları analiz edilerek literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir. Çalışmanın özgünlüğü, iki temel noktada öne çıkmaktadır. Mevcut literatürde dijital liderlik ile iş tatmini arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar bulunsa da bu ilişkinin işkoliklik gibi bireysel bir değişken aracılığıyla nasıl şekillendiğine dair araştırmalar son derece sınırlıdır ve bu durum alanda önemli bir boşluk oluşturmaktadır. Bu araştırma da, işkolikliğin bir aracı değişken olarak iş tatmini üzerindeki etkisini inceleyerek literatürdeki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın diğer özgünlük noktası ise Türkiye'deki KOBİ'lerde beyaz yakalı çalışanlar üzerinde gerçekleştirilmiş olup, dijital liderlik ve işkoliklik ilişkisine yönelik güncel ampirik veriler sunmasıdır. İşkoliklik düzeylerinin sektörel ve bölgesel faktörlere bağlı olarak nasıl değiştiği bu çalışma kapsamında detaylı olarak incelenmektedir. Bu araştırmadan elde edilen bulguların hem akademik literatüre hem de yöneticilere ve politika yapıcılara önemli katkılar sağlaması beklenmektedir. Özellikle dijital liderlik uygulamalarının iş tatmini üzerindeki etkisini anlamaya yönelik çıkarımlar, gelecekteki liderlik stratejileri için yol gösterici olacaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE HİPOTEZLERİN GELİŞTİRİLMESİ

Dijital liderlik

Dijitalleşme, yaşamın her alanında ve her sektörde köklü değişiklikler yaratırken, örgütlerde yer alan liderlerin de bu dönüşüm sürecine ayak uydurmasını zorunlu hale gelmektedir. Dijitalleşme olgusunun önemli bir örgütsel yansıması olarak ifade edilebilecek dijital liderlik ise, yaşanan teknolojik gelişmeler ışığında, geleneksel liderlikten farklı olarak, günün gereklilikleri bağlamında yenilikçi bir liderlik yaklaşımı olarak ön plana çıkmakta, işletmelerin ve organizasyonların dijital dönüşüm süreçlerini yönetme becerisi olarak tanımlanmaktadır (Benitez ve ark., 2022; Hidayat, 2023). Bu liderlik anlayışı, stratejik kararlar alarak dijitalleşmeyi teşvik eden, dijital araç ve süreçleri etkin bir şekilde kullanan bireyler tarafından yürütülmektedir (AlAjmi, 2022). Bilginin hızla değiştiği ve iş yapma yöntemlerinin yeniden tanımlandığı günümüz dünyasında örgütlerin değişen koşullara adapte olabilmeleri noktasında kritik önemi olan dijital liderlik, aynı zamanda dijitalleşmenin getirdiği yenilikçi çözümler ve teknolojik imkanları kullanarak organizasyonları daha rekabetçi bir hale getirmeyi amaçlamaktadır (Oktaysoy ve ark., 2022).

Dijital liderlik anlayışı, dijital beceriler ve dijital dönüşüm yönetimi olmak üzere iki temel bileşen üzerinde şekillenmektedir. Dijital liderler, sadece dijital araçları kullanma becerisine sahip olmanın ötesinde, bu araçları stratejik bir şekilde kullanarak organizasyonlarını dijital çağın gereksinimlerine uygun bir şekilde dönüştürmeyi başaran bireylerdir (Topçuoğlu ve ark.,

2022). Bu açıdan dijital liderliğin önemli bir boyutu, organizasyonların dijital dönüşüm süreçlerini yönetme kapasitesidir. Bu süreçler, organizasyonların sadece iş yapış şekillerini değil, aynı zamanda kültürlerini de dönüştürmeyi gerektirmektedir (Larjovuori ve ark., 2016). Organizasyonlar için bu dönüşüm sürecinde doğru stratejileri belirleyip uygulamaktan sorumlu kimseler olan dijital liderlerin, söz konusu dönüşüm sürecini başarılı bir şekilde yönetilebilmesi için bilgi teknolojileri alanındaki gelişmeleri yakından takip etmeleri ve bu teknolojileri örgütsel hedefler doğrultusunda kullanmaları gerekmektedir (Kane ve ark., 2017).

Tüm bunların yanı sıra dijital liderlik, yalnızca teknolojiye dayalı bir liderlik modeli olmayıp, çalışanların motivasyonunu artırma, iletişim becerilerini geliştirme ve iş birliğini teşvik etme gibi geleneksel liderlik unsurlarını da bünyesinde barındırmaktadır. Dijital liderler, ekip üyeleriyle etkili bir iletişim kurarak onları dijital dönüşüm süreçlerine dahil eden ve bu süreçlerin başarılı bir şekilde tamamlanmasını sağlayan kimselerdir (Khaw ve ark., 2022; Topcuoglu ve ark., 2023). Dijital liderlerin bir diğer önemli rolü ise, dijitalleşmenin getirdiği riskleri ve fırsatları doğru bir şekilde analiz edebilme yetenekleridir. Hızla değişen dijital dünyada, organizasyonların karşı karşıya kalması muhtemel tehditler ve fırsatlar da sürekli bir değişim halindedir (Erhan ve ark., 2022). Bu nedenle, dijital liderlerin stratejik öngörüye sahip olmaları ve bu öngörüler doğrultusunda hızlı ve etkin kararlar alabilmeleri son derece önemlidir (Sagbas ve ark., 2023).

Dolayısıyla örgütsel rolleri bakımından değerlendirildiğinde dijital liderlerin, yalnızca teknolojik gelişmelere uyum sağlayan bireyler değil, aynı zamanda dönüşümü yönlendiren stratejik aktörler olduğu ortadadır. Dijitalleşmenin hızla evirildiği günümüzde, etkili bir dijital liderin vizyoner düşünme becerisine sahip olması, belirsizlikler karşısında analitik ve veri odaklı kararlar alabilmesi kritik bir gerekliliktir. Teknolojiye dair derinlemesine bilgi sahibi olmalarının yanı sıra dijital liderlerin; dijital etik, eleştirel düşünme ve inovasyon kültürünü teşvik etme yetkinlikleri, liderlik süreçlerinde belirleyici unsurlar arasında yer almaktadır. Ayrıca, organizasyonel çevikliğin sağlanması için değişime açık bir tutum sergilemeleri, iş birliği ve iletişim becerileriyle ekiplerini ortak bir vizyon etrafında birleştirmeleri bu liderlik anlayışının önemli rol ve gerekliliklerindendir (Khaw ve ark., 2022). Dijital okuryazarlık düzeyi yüksek, sürekli öğrenmeye ve dönüşüme odaklı kimseler olan dijital liderler, örgütlerin rekabet üstünlüğü elde etme ve bu üstünlüğü sürdürülebilir kılmaları noktasında önemli aktörlerdir (Erhan ve ark., 2022).

©IJOESS

İş tatmini

İş tatmini, en genel tanımıyla çalışanın işi veya iş deneyimini değerlendirmesi neticesinde duyumsadığı olumlu bir duygusal durum olarak tanımlanmaktadır (Locke, 1978). Bireyin işine yönelik genel tutumu ve duygusal tepkisi olarak tanımlanan çok boyutlu bir kavram olan iş tatmini, bireyin iş ortamındaki deneyimlerinin, beklentileriyle ve mesleki değerleriyle ne ölçüde örtüştüğüne dair öznel bir değerlendirmeyi içermektedir (Kobanoğlu & Uygungil-Erdoğan, 2023). İş tatmini; görevler, çalışma koşulları, kariyer fırsatları ve örgütsel ilişkilerden duyulan memnuniyetin sonucu olup, bireysel performansı, motivasyonu ve kurumsal verimliliği doğrudan etkileyen bir faktördür (Sagbas ve ark., 2023). Alan yazında, iş tatmini bireyin işine yönelik duygusal bir tepki olarak değerlendirilirken, aynı zamanda organizasyon içindeki sosyal ilişkiler, liderlik stili, ücret politikaları ve kariyer ilerleme fırsatları gibi faktörlerden etkilendiği belirtilmektedir (Tunçbilek & Sucu, 2020). Çalışanların iş tatmini düzeyleri, sadece bireysel refah ve motivasyonlarını değil, aynı zamanda örgütsel bağlılıklarını, verimliliklerini ve iş performanslarını da doğrudan etkilemekte olup, bu nedenle iş tatminini artırmaya yönelik stratejiler geliştirilmesi, organizasyonların sürdürülebilir başarısı açısından kritik bir gereklilik olarak görülmektedir (Specchia ve ark., 2021).

Çalışanların psikolojik ve fiziksel iyi oluşlarını doğrudan etkileyen iş tatmini, aynı zamanda örgütlerin verimliliği, çalışan bağlılığı ve kurumsal başarı açısından temel bir belirleyici olarak görülmektedir (Al-Asadi ve ark., 2019). İşlerine yönelik yüksek tatmin düzeyine sahip çalışanlar, daha motive, üretken ve yenilikçi olurken, düşük iş tatminine sahip çalışanların düşük örgütsel bağlılık gösterdiği, örgütle özdeşleşemedikleri ve işten ayrılma niyetlerinde artış meydana geldiği ileri sürülmektedir (Dodanwala ve ark., 2023). Örgütler açısından iş tatmini, yalnızca çalışanların bireysel mutluluğunu artıran bir faktör değil, aynı zamanda kurumsal sürdürülebilirliği ve rekabet avantajını destekleyen stratejik bir unsurdur (Knox & Anfara Jr., 2013).

Çalışanlarda iş tatmininin sağlanabilmesi için çeşitli stratejik adımların atılması gerekmektedir. Adil ücretlendirme politikalarının uygulanması ve çalışanların emeklerinin hakkaniyetli şekilde karşılık bulması, iş tatmini üzerindeki önemli belirleyicilerdendir (Aung ve ark., 2023). Bunun yanı sıra, kariyer gelişimi ve terfi olanaklarının sunulması, çalışanların kendilerini geliştirebilecekleri bir çalışma ortamının oluşturulmasıyla desteklenmelidir (Judge ve ark., 2020). Liderlik ve yöneticilik anlayışının, çalışanların motivasyonunu artıracak biçimde dönüştürülmesi, iş yerinde sağlıklı ve destekleyici bir örgüt kültürünün benimsenmesi de iş tatminini artıran unsurlar arasında yer almaktadır (Bentley ve ark., 2013). Ayrıca, iş-yaşam

dengesinin korunması, esnek çalışma saatleri ve uzaktan çalışma gibi modern çalışma modellerinin benimsenmesi, çalışanların işlerinden duydukları memnuniyeti artırmada önemli bir role sahiptir (Jawabri, 2017). İş yerindeki sosyal ilişkilerin güçlendirilmesi, çalışanların yöneticilerle ve iş arkadaşlarıyla sağlıklı iletişim kurmalarını destekleyen bir yapının oluşturulması, bireylerin aidiyet duygularını güçlendiren bir faktördür (Kobanoğlu & Uygungil-Erdoğan, 2023).

İşkoliklik

İşkoliklik (workaholism), en genel ifadeyle işgörenin işine aşırı bağımlı hale gelerek, iş dışındaki yaşam alanlarını ihmal etmesi ve sürekli olarak iş ile meşgul olma ihtiyacı hissetmesi olarak tanımlanmaktadır (Harpaz & Snir, 2003; Ok ve ark., 2023). Bu kavram, ilk kez Oates (1971) tarafından, alkol bağımlılığına benzer bir psikolojik bağımlılık olarak ele alınmış olup, bireyin kendi kontrolü dışında gelişen, sürekli çalışma dürtüsüyle karakterize edilen bir olgu olarak değerlendirilmiştir (Johnstone & Johnston, 2005). Buna göre işkolik kimseler, genellikle iş yükleriyle aşırı meşgul olmanın yanı sıra, kendilerini işten uzaklaştıklarında huzursuz ve suçlu hissetmektedirler.

İşkoliklik kavramının örgütsel etkileri bakımından ne tam olarak olumlu ne de tam olarak olumsuz bir tablo çizmek mümkün değildir (Kaygin ve ark., 2023). Buna göre işkolik bireyler, yüksek iş etiği ve sorumluluk bilinciyle çalışarak kısa vadede örgütsel verimliliğe katkı sağlasa da, uzun vadede bu durum tükenmişlik sendromuna, stres kaynaklı sağlık problemlerine ve iş-yaşam dengesi sorunlarına yol açabilmektedir (Taris & Jonge, 2024). Bununla birlikte, işkolik bireylerin örgütsel bağlılığı yüksek olmakla beraber, ekip çalışmasına uyum sağlamada güçlük çektikleri ve iş arkadaşlarıyla sosyal ilişkilerinin zayıf olduğu gözlemlenmektedir (Afota ve ark., 2025).

İşkolikliğin işe katılım, iş yapma dürtüsü ve işten zevk alma şeklinde üç temel bileşeni olduğu görülmektedir. Spence ve Robbins (1992) tarafından geliştirilen bu boyutlar, işkolik bireylerin karakteristik özelliklerini tanımlamada önemli bir rol oynamaktadır (Mónico & Margaça, 2021). İşe katılım, bireyin iş dışında bile iş ile meşgul olması anlamına gelirken, iş yapma dürtüsü içsel bir zorunluluk hissetme ve sürekli çalışmaya yönelik bir baskıyı ifade etmektedir. İşten zevk alma ise bireyin işini keyif verici bir aktivite olarak görmesiyle ilgilidir. Ancak, işkolik bireyler genellikle işten keyif almak yerine, işlerini bir zorunluluk olarak görmekte ve iş dışındaki aktiviteleri ihmal etmektedirler (Snir & Harpaz, 2012).

İşkolikliğin olumsuz etkilerini en aza indirmek için örgütlerin ve bireylerin alabileceği birtakım önlemler bulunmaktadır. Bu kapsamda örgütsel politikalarının esnek çalışma saatleri, izin politikaları ve uzaktan çalışma olanakları bağlamında çalışanın örgüt-özel alan ayrımını sağlayacak şekilde yapılandırılması, iş ve özel hayat dengesini destekleyen bir liderlik anlayışının geliştirilmesi, çalışanların bireysel olarak değerlendirilmesi ve işkoliklik eğilimi olan bireylerin desteklenmesi söz konusu önlemlerden bazılarıdır.

Dijital liderlik ve işkoliklik arasındaki ilişki

Liderlik, çalışanların motivasyonunu ve örgütsel bağlılığını şekillendiren önemli bir faktör olarak değerlendirilirken, işkoliklik bireyin işine aşırı bağımlılığı ve iş-yaşam dengesini ihmal etmesi ile karakterize edilmektedir. Bu iki kavram arasındaki ilişki, liderin yönetim tarzına bağlı olarak çalışanların işkolik eğilimlerini artırıcı veya azaltıcı bir etki ile şekillenmektedir (Molino ve ark., 2019). Alan yazında dijital ve etik liderlik gibi destekleyici liderlik yaklaşımlarının çalışanların iş yükünü dengeli bir şekilde yönetmelerine yardımcı olduğu vurgulanırken, otoriter veya yıkıcı liderlik tarzlarının çalışanları işkolikliğe yönlendirebildiği ileri sürülmektedir (Morkevičiūtė & Endriulaitienė, 2023).

Dijital liderlik ve işkoliklik arasındaki ilişkiyi Öz Belirleme Teorisi (Deci & Ryan, 1985) ile açıklamak mümkündür. Öz belirleme teorisi, bireylerin içsel ve dışsal motivasyonlarını açıklayan bir yaklaşıma sahiptir. Teoriye göre dijital liderler, çalışanların özerklik, yetkinlik ve aidiyet gibi temel psikolojik ihtiyaçlarını destekleyerek iş tatminini artırabilir. Dijital liderler de çalışanlara karar alma süreçlerinde özerklik tanıyarak, dijital araçların etkin kullanımını sağlayıp ekip içi iletişimi güçlendirerek aidiyet duygularını pekiştirmekte, böylece Öz Belirleme Teorisi'nin temel psikolojik ihtiyaçlarını doğrudan desteklemektedirler. Ancak, çalışanlar liderin yüksek performans beklentileri ve sürekli erişilebilir olma baskısı altında hissettiklerinde, dışsal motivasyon ile çalışmaya zorlanabilir ve bu durum işkoliklik eğilimlerini artırabilir (Spagnoli ve ark., 2021).

Kavramlar arası ilişkiye odaklanan akademik çalışmalar çoğunlukla iş ortamındaki dinamikler ve çalışanların iş alışkanlıkları üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Bu noktada Morkevičiūtė ve Endriulaitienė (2023) tarafından yapılan çalışma, dijital liderliğin çalışan motivasyonunu artırarak işkolikliğe doğrudan olumsuz bir etkisinin bulunmadığını, ancak iş motivasyonunun yükselmesinin bireyleri daha fazla çalışmaya yönlendirerek dolaylı olarak işkoliklik riskini artırabileceğini ortaya koymaktadır. Molino ve arkadaşları (2019) tarafından gerçekleştirilen farklı bir araştırma ise yıkıcı ve aşırı kontrolcü liderlik tarzlarının çalışanların

iş yükünü artırarak işkoliklik düzeylerini yükseltebileceğini ve bunun sonucunda tükenmişlik sendromu riskinin arttığını göstermektedir. Madarasi ve Barizsné Hadházi (2024) tarafından yapılan ve liderlik ile işkoliklik arasındaki ilişkiyi konu edinen akademik çalışmaları ele alan bibliyometrik bir çalışmada liderin, organizasyondaki iş bağımlılığı üzerinde kilit bir aktör olduğu ileri sürülmektedir. Buna göre dijital-dönüştürücü liderlerin üyelere yönelik yaklaşım tarzının işe bağlılık ve işkoliklik eğilimini arttırabildiği gibi, iş performansını azaltma ve işten ayrılma niyetini oluşturma gibi etkileri olabileceği ileri sürülmektedir. Söz konusu bu araştırma bulguları ve literatürden hareketle aşağıda yer alan H_1 hipotezi oluşturulmuştur.

H_1. Dijital liderliğin İşkoliklik üzerinde anlamlı etkisi vardır.

İşkoliklik ve iş tatmini arasındaki ilişki

İşkoliklik ve iş tatmini arasındaki ilişki dinamik bir süreç olarak ele alınmakta olup, işkoliklik bireyin işe aşırı bağlılık göstermesi ve iş dışındaki yaşam alanlarını ihmal etmesiyle ifade edilirken, iş tatmini bireyin işinden duyduğu genel memnuniyeti ifade etmektedir. İşkolikliğin iş tatmini üzerindeki etkisi alan yazında genel olarak çift yönlü yaklaşımla belirginleşmektedir. Buna göre birey işine olan yüksek bağlılığı sayesinde işinden doyum sağlayabilir, ancak bu doyumun neticesinde meydana gelen aşırı çalışma hali ve çalışanın stres ve kontrolsüzlük düzeyini arttırarak bir süre sonra iş tatminini olumsuz etkileyebilmektedir (Bonebright ve ark., 2000). Bu nedenle, işkolikliğin iş tatminine etkisinin bireysel faktörler, örgütsel destek ve işin niteliğine bağlı olarak değişkenlik gösterebileceği ifade edilmektedir (Ok ve ark., 2023).

Bu kavramlar arasındaki ilişki Ödül Temelli Motivasyon Teorisi (Worthy ve ark., 2014) ile açıklanabilir. Bu teoriye göre, bireyler belirli ödüller (maddi kazanç, statü, tanınma) karşılığında belirli davranışları sergilerler. Dijital liderler, çalışanlara kariyer gelişim fırsatları, tanınma ve performansa dayalı ödüller sunarak Ödül Temelli Motivasyon Teorisi'nin öngördüğü dışsal motivasyon unsurlarını harekete geçirmekte ve bu yolla iş tatminini artırabilmektedirler. İşkolik bireyler, genellikle işe yüksek düzeyde yatırım yaparak daha fazla ödül kazanmayı hedeflerler. Ancak, bu ödüllerin sağlanamaması ya da beklentileri karşılamaması durumunda iş tatmini düşebilir, birey örgütsel özdeşleşme halini yitirebilir (Burke, 2000).

İşkoliklik ve iş tatmini arasındaki ilişkiye odaklanan akademik çalışmalar, bu iki kavram arasındaki etkileşimin bireysel, örgütsel ve psikolojik faktörler çerçevesinde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Burke (2001), işkolikliğin farklı bileşenlerinin iş tatmini ve kariyer

ilerlemesi üzerindeki etkisini inceleyerek, işe karşı duyulan içsel baskının iş tatminini olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir. Levy (2015) ise işkolikliğin iş tatminine olan olumsuz etkisinin, sosyal destek mekanizmaları aracılığıyla hafifletilebileceğini belirterek, iş yerinde destekleyici ilişkilerin iş tatmini üzerinde kritik bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Ok ve arkadaşları (2023) tarafından yapılan bir çalışma, işkolikliğin iş tatmini üzerindeki etkisinin bireyin kişilik özelliklerine bağlı olarak değişebileceğini göstermiş; özellikle yüksek sorumluluk bilincine sahip bireylerde işkolikliğin olumsuz etkilerinin daha az hissedildiğini ortaya koymuştur. Jeon ve Choi (2021) ise işkolikliğin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini incelerken, iş tatmininin bu ilişkiyi aracı bir değişken olarak şekillendirdiğini ve yüksek iş tatmininin işkolikliğin olumsuz etkilerini dengeleyebileceğini tespit etmiştir. Söz konusu bu araştırma bulguları ve literatürden hareketle aşağıda yer alan H_2 hipotezi oluşturulmuştur.

H_2. İşkolikliğin iş tatmini üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Dijital liderlik ve iş tatmini arasındaki ilişki

Daha önce de ifade edildiği üzere dijital liderlik, çalışanların iş süreçlerini kolaylaştıran, iletişimi güçlendiren ve inovasyonu teşvik eden bir liderlik anlayışıdır ve bu yönüyle iş tatmini üzerinde doğrudan etkili bir faktördür. Dijital liderler, teknolojiyi etkin kullanarak çalışanların iş yükünü optimize etmekte, gelişim fırsatları sunmakta ve güvenli bir çalışma ortamı yaratmaktadır. Bu unsurlar, çalışanların motivasyonunu artırarak iş tatminlerini yükseltmekte ve örgütsel bağlılığı güçlendirmektedir (Topcuoglu ve ark., 2023).

Dijital liderlik ve iş tatmini arasındaki ilişki Kaynak Tabanlı Görüş Teorisi (Barney, 2001) ile açıklanabilir. Bu teori, örgütlerin rekabet avantajı elde etmek için sahip oldukları iç kaynakları ve yetkinlikleri stratejik bir şekilde kullanmaları gerektiğini öne sürmektedir (Topcuoglu ve ark., 2023). Dijital liderler, bilgi teknolojileri, dijital beceriler ve insan kaynağı gibi örgütsel iç kaynakları stratejik biçimde kullanarak sürdürülebilir rekabet avantajı yaratmakta ve bu sayede iş tatminini artırmaktadırlar. Çalışanlar, dijital liderler tarafından sağlanan destek, esneklik ve gelişim fırsatları sayesinde kendilerini daha güvende ve motive hissederler. Bu da iş tatminini yükselterek, örgütsel bağlılık ve performansı olumlu yönde etkiler (Hidayat ve ark., 2023).

Dijital liderlik ile iş tatmini arasında yapılan daha önceki çalışmalar incelendiğinde anlamlı bir etkileşim olduğu görülmektedir (Nanjundeswaraswamy, 2021). Buna göre Tanucan ve arkadaşları (2022) tarafından Filipinler'de öğretmenler üzerine yapılan çalışmada dijital liderliğin iş tatminini orta düzeyde pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği belirlenmiştir.

Hidayat ve arkadaşları (2023) tarafından Endonezya'da banka çalışanları üzerine yapılan çalışmada dijital liderliğin iş tatminini düşük düzeyde pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği belirlenmiştir. Topcuoglu ve arkadaşları (2023) tarafından Türkiye'de fabrika çalışanları üzerine yapılan çalışmada dijital liderliğin iş tatminini düşük düzeyde pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği belirlenmiştir. Söz konusu bu araştırma bulguları ve literatürden hareketle aşağıda yer alan H_3 hipotezi oluşturulmuştur.

H_3. Dijital liderliğin iş tatmini üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Dijital liderliğin iş tatmini üzerindeki etkisinde işkolikliğin aracı rolü

Dijital liderlik, alan yazında iş tatmini üzerinde önemli etkileri olabilecek modern bir liderlik anlayışı olarak tanımlanmaktadır. Dijital liderler, çalışanlara yenilikçi teknolojik çözümler sunarak iş süreçlerini optimize etmekte, esnek çalışma olanakları sunmakta ve iletişim mekanizmalarının işlerselliğini önemli oranda arttırmaktadırlar (Morkevičiūtė & Endriulaitienė, 2023). Bu noktada dijital liderlik, çalışanlara esneklik ve destek sağlayarak iş tatminini artırabileceği gibi, iş görme süreçlerini iş ortamı dışına taşıması dolayısıyla uzaktan çalışmayı destekleyerek aşırı performans beklentisi ve sürekli dijital bağlantılı olma zorunluluğu nedeniyle çalışanların işkoliklik eğilimlerini artırarak iş tatminini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Molino ve ark., 2019). Nitekim işkoliklik, bireylerin işe aşırı bağlı olmalarına ve iş dışındaki alanları ihmal etmelerine neden olduğu için iş tatmininin düşmesine yol açabilmektedir (Morkevičiūtė & Endriulaitienė, 2023). Bu çerçevede işkoliklik, dijital liderliğin iş tatmini üzerindeki etkisini hem olumlu hem de olumsuz yönde şekillendiren bir aracı mekanizma olarak değerlendirilebilmektedir. Dijital liderler çalışanlara destekleyici bir çalışma ortamı sunduğunda iş tatmini doğrudan artarken, aşırı performans odaklı ve sürekli çevrimiçi olmayı teşvik eden liderlik yaklaşımları işkoliklik eğilimlerini artırarak iş tatminini azaltabilmektedir (Morkevičiūtė & Endriulaitiene, 2021). Bu kavramsal ilişki öngörüsünden hareketle aşağıda araştırmanın dördüncü ve son hipotezi oluşturulmuştur.

H_4. Dijital liderliğin iş tatmini üzerindeki etkisinde işkolikliğin aracı rolü vardır.

Aşağıda yer alan Şekil 1'de, araştırma kapsamında oluşturulan hipotezler gösterilmektedir.

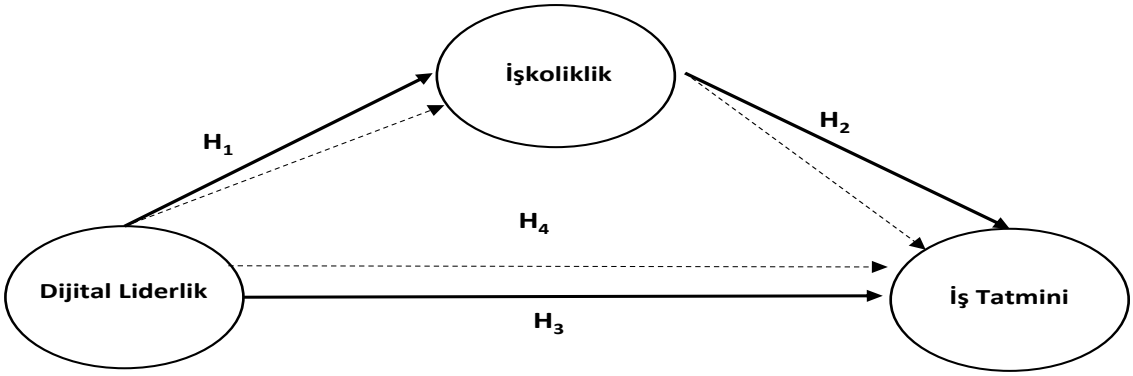

Şekil 1. Araştırma modeli

YÖNTEM

Araştırma grubu (evren-örneklem)

Yapılan çalışma Trabzon'da bulunan KOBİ'ler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Toplamda 132 KOBİ ile görüşülmüş, anket için yöneticilerinden izin alınan 42 KOBİ'de anket işlemi uygulanmıştır. Uygulama yapılan KOBİ'ler incelendiğinde 22 KOBİ'nin hizmet sektöründe ve 20 KOBİ'nin imalat sektöründe yer aldığı belirlenmiştir. Çalışmaya başlanmadan önce Giresun Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 12.02.2024 tarih ve 2024-02/20 sayılı izin alınmıştır.

Veri toplama araçları

Araştırma modelini test etmek için daha önce başka araştırmacılar tarafından Türkçeleştirilen ölçekler kullanılmıştır. Kullanılan ölçeklerin tamamı 5'li Likert formundadır. Dijital liderliği ölçmek amacıyla Zeike ve arkadaşları (2019) tarafından geliştirilen ve Oktaysoy ve arkadaşları (2022) tarafından Türkçeye çevrilen tek boyutlu 6 soruluk ölçek kullanılmıştır. Dijital liderlik ölçeğinin Cronbach Alfa katsayısı 2019 yılında Zeike ve arkadaşları tarafından 0,870 olarak belirlenmiş ve "Dijital araçları kullanmanın eğlenceli olduğunu düşünüyorum." şeklinde sorulara yer verilmiştir.

İşkolikliği ölçmek için Andreassen ve arkadaşları (2012) tarafından geliştirilen ve Özsoy (2020) tarafından Türkçe'ye çevrilen tek boyutlu 7 soruluk ölçek kullanılmıştır. İşkoliklik ölçeğinin Cronbach Alfa katsayısı 2012 yılında Andreassen ve arkadaşları tarafından 0,840 olarak belirlenmiş ve "Geçtiğimiz yıl boyunca ne sıklıkla çalışmak için nasıl daha fazla zaman yaratabileceğinizi düşündünüz?" şeklinde sorulara yer verilmiştir.

İş tatminini ölçmek için Judge ve arkadaşları (1998) tarafından geliştirilen ve Başol ve Çömlekçi (2020) tarafından Türkçe'ye çevrilen tek boyutlu 5 soruluk ölçek kullanılmıştır. İş Tatmini ölçeğinin Cronbach Alfa katsayısı 1998 yılında Judge ve arkadaşları tarafından 0,880 olarak belirlenmiş ve "İşimi severek yaparım." şeklinde sorulara yer verilmiştir.

Verilerin toplanması/işlem yolu

Veriler kolayda örneklem yöntemi ile beyaz yakalı çalışanlardan toplanmıştır. Kolayda örneklem, herhangi bir özel ayrım yapılmaksızın çalışmaya kriterleri karşılayan katılımcıların dâhil edilmesi ve örneklem büyüklüğü tamamlanana kadar devam edilmesini ifade etmektedir (Andrade, 2021). Etik Kurul izni alındıktan sonra 01 Mart 2024 ile 15 Eylül 2024 tarihleri arasında basılı anket formu aracılığıyla veriler toplanmıştır. Toplamda 272 kişiye ulaşılmış ve 24 soru yer alan anket formunun 10 katından fazla kişinin çalışmaya katılması sebebiyle örneklemin temsil yeteneğine sahip olduğu görülmüştür (Nunnally, 1978). Anket formunda katılımcıları kategorize etmek için yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, gelir ve deneyime ilişkin sorular kullanılmıştır. Bu bağlamda tüm bilgiler anonim olarak toplanmış; yani katılımcılardan hiçbir zaman katılımcıları tanımlayacak hiçbir isim veya özellik talep edilmemiştir.

Verilerin analizi

Çalışma kapsamında belirlenen hipotezlerin test edilmesi için yapısal eşitlik modellemesi ile birlikte en küçük kareler yöntemi tercih edilmiştir. Bu bağlamda doğrulayıcı faktör analizi, geçerlilik, güvenilirlik, iç tutarlılık, normallik dağılımı ve yapısal eşitlik modellemesinin kolayca yapılabilmesine olanak sağlayan Smart-PLS programı kullanılmıştır. Smart-PLS özellikle karmaşık yapıların, çoklu değişkenlerin ve büyük verilerin aynı anda test edilmesine olanak sağlaması nedeniyle tercih edilmiştir (Sagbas ve ark., 2023).

BULGULAR

Yapılan çalışmada 272 kişiye ulaşılmış olup, katılımcılara ait bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir. Katılımcıların ağırlıklı olarak erkek (%86,80) ve bekâr (%54) olduğu görülmüştür. Çalışmaya katılanların çoğunlukla 18-30 yaş aralığında (%36,80), lisans mezunu (%37,10) ve 5 yıl ve altında deneyime sahip (%32,70), gelirlerinin ise 80.001 TL üzerinde (%48,60) olduğu bulunmuştur. Demografik değişkenler incelendiğinde, katılımcıların eğitim düzeyinin genel olarak yüksek olduğu, ancak yüksek maaşa sahip kişilerin çoğunlukla kuaförlük gibi belirli bir mesleğe sahip, eğitim düzeyi görece düşük bireylerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Demografik	Değişken	n	%
Cinsiyet	Kadın	36	13,20
	Erkek	236	86,80
Medeni Durum	Evli	125	46,00
	Bekâr	147	54,00

©IJOESS

Demografik	Değişken	n	%
Yaş	18-30 Yaş Arasında	100	36,80
	31-40 Yaş Arasında	84	30,90
	41-50 Yaş Arasında	58	21,30
	51 Yaş ve Üzerinde	30	11,00
Eğitim Durumu	Lise ve altı	14	5,10
	Önlisans	76	28,00
	Lisans	101	37,10
	Lisansüstü	81	29,80
Deneyim	5 yıl ve Altında	89	32,70
	6-10 Yıl Arasında	44	16,20
	11-15 Yıl Arasında	59	21,70
	16-20 Yıl Arasında	36	13,20
	21 Yıl ve Üzerinde	44	16,20
Gelir	40.000-50.000 TL Arasında	49	18,00
	50.001-60.000 TL Arasında	35	12,90
	60.001-70.000 TL Arasında	26	9,50
	70.001-80.000 TL Arasında	30	11,00
	80.001 TL ve Üzerinde	132	48,60

Ölçeklerin yapısal olarak geçerliliğini, güvenilirliğini ve iç tutarlılığını ölçmek için cronbach alfa katsayısı, bileşik güvenilirlik (composite reliability - CR) ve açıklanan ortalama varyans (average variance extracted - AVE) değerlerinin de verilmesi gerekmektedir. Ayrıca ölçek maddelerine ilişkin faktör yük değerlerinin 0,50'in üzerinde olması istenmektedir (Korkmaz & Altintas, 2024). Yapılan analizlere ilişkin bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Faktör yük, geçerlilik ve güvenirlik değerleri

Maddeler	Faktör Yükü	Ortalama	Standart Sapma	Basıklık	Çarpıklık
Dijital Liderlik Ölçeği Cronbach Alfa Katsayısı= 0,890, rho_A=0,903, Bileşik Güvenilirlik =0,917, Açıklanan Ortalama Varyans =0,652					
DLiderlik1	0,587	3,960	0,964	1,442	-1,233
DLiderlik2	0,828	3,430	1,058	-0,697	-0,405
DLiderlik3	0,843	3,665	1,001	-0,048	-0,727
DLiderlik4	0,829	3,085	1,202	-1,053	-0,189
DLiderlik5	0,853	3,482	1,095	-0,235	-0,790
DLiderlik6	0,870	3,474	1,029	-0,385	-0,460
İşkoliklik Ölçeği Cronbach Alfa Katsayısı = 0,884, rho_A=0,892, Bileşik Güvenilirlik =0,910, Açıklanan Ortalama Varyans =0,592					
Iskoliklik1	0,860	3,180	1,157	-1,270	-0,127
Iskoliklik2	0,796	3,493	1,050	-0,621	-0,593
Iskoliklik3	0,723	3,276	1,112	-0,973	-0,271
Iskoliklik4	0,707	3,066	1,174	-1,175	0,104
Iskoliklik5	0,845	3,114	1,162	-1,309	0,031
Iskoliklik6	0,762	2,790	1,181	-1,019	0,413
Iskoliklik7	0,674	3,320	1,130	-1,153	-0,239

©IJOESS

Maddeler	Faktör Yükü	Ortalama	Standart Sapma	Basıklık	Çarpıklık
İş Tatmini Ölçeği Cronbach Alfa Katsayısı = 0,922, rho_A=0,934, Bileşik Güvenilirlik =0,941, Açıklanan Ortalama Varyans =0,762					
Tatmin1	0,852	4,077	0,848	1,139	-1,423
Tatmin2	0,859	3,607	1,073	-0,062	-0,693
Tatmin3	0,893	3,934	0,941	1,864	-1,252
Tatmin4	0,912	3,934	0,929	1,913	-1,278
Tatmin5	0,848	3,930	0,923	2,134	-1,300

Literatürde geçerlilik ve güvenirlik için Cronbach Alfa Katsayısı, rho_A ve bileşik güvenilirlik katsayılarının 0,70'in üzerinde, açıklanan ortalama varyans değerinin 0,50'nin üzerinde olması gerekmektedir (Hair ve ark., 2019). Bileşik güvenilirlik değerinin çıkarılan ortalama varyans değerinden yüksek olması yakınsak geçerliliğin de sağlandığını göstermektedir (Yaşlıoğlu, 2017). Tüm değişkenlere ait değerler istenilen kriterler içerisinde olduğundan ölçeklerin geçerlilik ve güvenirlik açısından herhangi bir sorun yaşamadığı söylenebilmektedir. Ayrıca çalışmanın varyans şişirme değerlerinin (variance inflation factor-VIF) değerlerinin 1,345 ile 4,635 değerleri arasında olduğu ve değerlerin 10'un altında olmasından dolayı çoklu doğrusallık sorunu (O'brien, 2007) olmadığı belirlenmiştir. Analizlerin sonucunda elde edilen değerler ışığında ölçeklerin ve örneklemin araştırmaya uygun olduğu söylenebilmektedir.

Fornell-Larcker Kriteri çapraz yüklemeler ile, Heterotrait-Monotrait (HTMT) oranı korelasyonları kullanarak ayrışım geçerliliğini hakkında bilgi vermektedir. Fronell ve Larcker Kriteri, çıkarılan ortalama varyans değerlerinin değişkenlerin korelasyonundan daha yüksek bir değere sahip olması gerektiğini ileri sürmektedir (Hair ve ark., 2017). Bu şekilde ölçekler arasında ayrışım geçerliliğinin sağlandığı kabul edilmektedir. Bir diğer yöntem olan HTMT Oranı, 0,90'ın altında oranlara sahip ölçeklere sahip olmanın ayrışım geçerliliği sağladığını ileri sürülmektedir (Henseler ve ark., 2015; Sarstedt ve ark., 2022). Yapılan çalışmanın sonuçları, ölçeklerin ayrışım geçerliliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. İlgili değerler Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3. Ayrışım geçerliliği değerleri

Fornell-Larcker Kriteri				Heterotrait-Monotrait Oranı (HTMT)		
	1	2	3	1	2	3
Dijital Liderlik	0,808					
İş Tatmini	0,313	0,873		0,333		
İşkoliklik	0,427	0,254	0,770	0,476	0,266	

Ölçeğin geçerlilik ve güvenirlik değerlerinin istenen kriterleri sağlaması ile birlikte modelinde uyum iyiliği değerlerini sağlaması gerekmektedir. Bu açıdan örneklem ve soru sayısı bakımından standartlaştırılmış ortalama hataların karekökü (standardized root mean square residual - SRMR) değerinin 0.080'in altında ve normlaştırılmış uyum indeksi (normed fit index - NFI) değerinin 0.80'in üzerinde olması gerekmektedir (Byrne, 2016). Yapılan çalışma literatüre uygun olarak uyum iyiliği değerlerini sağlamakta olup söz konusu değerler Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Uyum iyiliği değerleri

Uyum İndeksleri		
	Doygun Model	**Tahmini Model**
Standartlaştırılmış Ortalama Hataların Karekökü	0,064	0,064
d_ULS	0,708	0,708
d_G	0,280	0,280
Ki-Kare	435,028	435,028
Normlaştırılmış Uyum İndeksi	0,865	0,865

Elde edilen uyum iyiliği değerlerinin modelin uygulanması için gerekli koşulları sağlaması ile birlikte yapısal eşitlik modellemesi uygulanmıştır. Uygulama bootstrapping yöntemi kullanılarak, örneklem sayısı 5,000 belirlenerek gerçekleşmiştir. Bootstrapping yöntemi, orijinal örnekten çok sayıda örnek ikame ile çekilmektedir. İkame, örnekleme popülasyonundan rastgele bir gözlem çekildiğinde, bir sonraki gözlem çekilmeden önce örnekleme popülasyonuna geri döndürülmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle, herhangi bir bootstrapping örneği için bir gözlem birden fazla seçilebilir veya örnek için hiç seçilmeyebilmektedir (Hair ve ark., 2017). PLS'de yapılacak aracılık testleri için bootstrapping yöntemi önemli bir metottur (Efron, 1979). Yapılan Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) analizine ait görsel Şekil 2'de sunulmuştur.

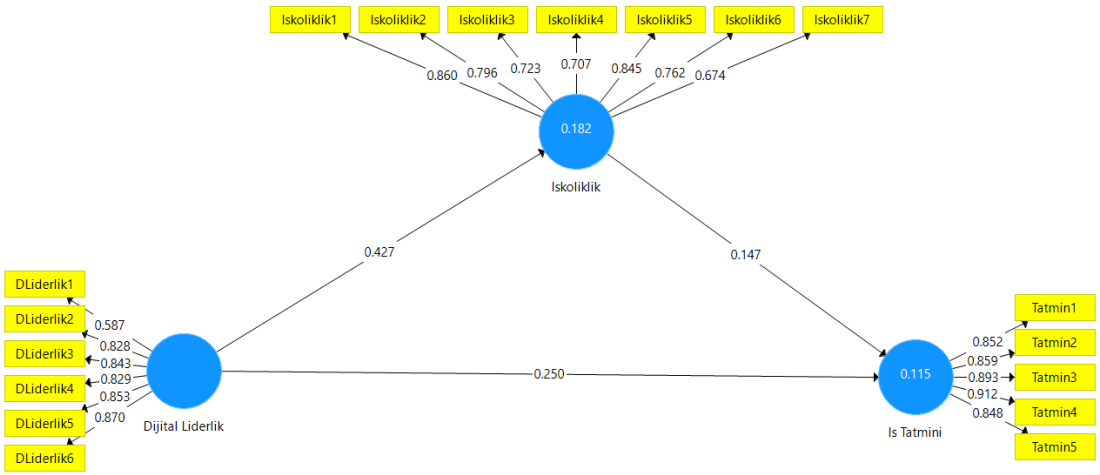

Şekil 2. Yol analizi

©IJOESS

Şekil 2'de belirtilen değerlerin detaylı açıklaması ve hipotez testlerinin sonuçları Tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5. Hipotez testi sonuçları.

Yol Analizi	ß	Standart Hata	t-Değeri	p	VAF Değeri	Hipotezler
Dijital Liderlik -> İşkoliklik	0,427	0,051	8,321	**0,000**		**H1 Kabul**
İşkoliklik -> İş Tatmini	0,147	0,068	2,175	**0,030**		**H2 Kabul**
Dijital Liderlik -> İş Tatmini	0,250	0,069	3,601	**0,000**		**H3 Kabul**
Dijital Liderlik -> İşkoliklik -> İş Tatmini	0,063	0,030	2,064	**0,039**	**0,201**	**H4 Kabul (Kısmi)**

Yapılan analizler sonucunda dijital liderliğin işkolik üzerinde orta düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı (ß=0,427) bir etkisinin bulunduğu belirlenmiş, H1 hipotezi kabul edilmiştir. İşkolikliğin iş tatmini üzerinde düşük düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı (ß=0,147) bir etkisinin bulunduğu belirlenmiş, H2 hipotezi kabul edilmiştir. Dijital liderliğin iş tatmini üzerinde düşük düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı (ß=0,250) bir etkisinin bulunduğu belirlenmiş, H3 hipotezi kabul edilmiştir. Dijital liderliğin iş tatmini üzerindeki etkisinde işkolikliğin kısmi aracılık rolü (ß=0,063) belirlenmiştir. Yapılan bir araştırmada aracılık rolü anlamlıysa, aracılığın gücünü kontrol etmek için VAF hesaplaması yapılmalıdır. Kısmi aracılığın kabulü için %20 ile %80 arasında VAF değerinin belirlenmesi gerekmektedir (Hair ve ark., 2014). İlgili hesaplama yapılmış, değerin %20,10 olarak belirlemesi ile H4 hipotezi de kabul edilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yapılan çalışmada, dijital liderliğin iş tatmini üzerindeki etkisinde işkolikliğin aracı rolünün belirlenmesi amaçlanmıştır. Dijital liderlik konusunda sınırlı çalışma bulunmakta olup, diğer iki değişken sıklıkla birlikte incelenen kavramlar olmasına rağmen iki değişken arasındaki ilişki tam olarak literatürde açıklanabilmiş değildir. Mevcut çalışmanın motivasyonu buradan hareket ile değişkenler arasındaki ilişkinin açıklanmasını ve literatüre katkı sağlanması oluşturmaktadır. Bu kapsamda, kolayda örneklem yöntemi ile 272 beyaz yakalı çalışana ulaşılarak anket formu aracılığıyla veriler toplanmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen veriler Smart-PLS programı aracılığıyla analiz edilmiş ve aracılık etkisi yapısal eşitlik modeli aracılığıyla ölçülmüştür.

Birinci hipotez ile dijital liderliğin işkolik üzerindeki etkisi belirlenmiştir. Çalışma yapılan KOBİ'lerde çalışan sayısının kısmen sınırlı olması beyaz yaka çalışanlar ile liderler arasında yakın bir ilişkinin mecburen oluşmasını sağlamaktadır. Söz konusu yakın ilişki lider ile çalışanlar arasında motivasyonunu ve örgütsel bağlılığı sağlayarak çalışanları daha işkolik

bir hale getirdiği görülmektedir (Molino ve ark., 2019). Elde edilen sonucun aynı zamanda Öz Belirleme Teorisi ile açıklandığı görülmektedir. Teoride belirtildiği üzere çalışanların liderler tarafından desteklenmesi ve motive edilmesi ile iş tatminin oluştuğu, aynı zamanda lider tarafından yaratılan dışsal motivasyonun sonucu olarak daha fazla çalışma isteğinin ortaya çıkarılması ile işkolikliğin ortaya çıkarıldığı görülmektedir (Spagnoli ve ark., 2021). Tespit edilen bulgular ile literatürün uyumlu olduğu görülmekte (Madarasi & Barizsné Hadházi, 2024) ve ayrıca işkolikle iş tatmini arasında lidere bağlı olarak gelişen olumlu veya olumsuz bir etkileşiminde olacağı belirlenmektedir.

İkinci hipotez ile işkolikliğin iş tatmini üzerindeki etkisi belirlenmiştir. Çalışanlar işe olan bağlılığı nedeniyle iş yerinde olması gerekenden fazla zaman geçirebilmekte, bunun bir sonucu olarak da iş tatmini artarken beraberinde yüksek strese bağlı olarak iş-hayat dengesinde bazı sorunların oluşmasının mümkün olduğu görülmektedir. Daha önce yapılan birçok çalışmada çalışanların yaşadığı sorunların kaynağının bireysel faktörlere, örgütsel desteğe ve işin niteliğine bağlı olarak değişkenlik gösterebileceği ifade edilmektedir (Ok ve ark., 2023). Yapılan çalışma ile liderin iş tatmini ve işkoliklik arasındaki dengeyi sağlayan ana unsur olduğu görülmektedir. Elde edilen sonucu açıklamak açısından Ödül Temelli Motivasyon Teorisi'nin etkin olduğu söylenebilmektedir. Teoriye göre çalışanların kariyer, statü, maddi ve manevi kazançlar karşılığında belirli davranışlar sergiledikleri bilinmektedir. Ödüllerin azalması durumunda ise iş ilgili unsurların zayıfladığı ve zamanla tükenmişliğe doğru ilerleyen bir etkinin olduğu görülmektedir (Burke, 2001). Teoriden hareket ile yapılan çalışmada liderin denge sağlama ve ödüllendirme konusundaki yeteneği ile çalışanların işkolik davranışlar ile iş tatminini aynı anda elde edilmesini sağladığı düşünülmektedir.

Üçüncü hipotez ile dijital liderliğin iş tatmini üzerindeki etkisi belirlenmiştir. Dijital liderlik olumlu bir liderlik yaklaşımı olarak örgütü dönüştürürken aynı zamanda çalışanları da motive eden ve destekleyen bir örgüt yapısı oluşturmaktadır. Elde edilen sonuçların Kaynak Tabanlı Görüş Teorisi kapsamında sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek için sahip oldukları iç kaynakları ve yetkinlikleri stratejik bir şekilde kullandıkları görülmektedir (Topcuoglu ve ark., 2023). Buradan hareket ile çalışanlar, dijital liderler tarafından sağlanan destek, esneklik ve gelişim fırsatları sayesinde kendilerini daha güvende ve motive hissetmekte, bunun bir sonucu olarak da iş tatmin düzeylerinde olumlu artış yaşamaktadırlar. Elde edilen sonuçlar literatür ile uyumlu olduğu görülmektedir (Nanjundeswaraswamy, 2021; Tanucan ve ark., 2022; Topcuoglu ve ark., 2023).

Dördüncü hipotez ile dijital liderliğin iş tatmini üzerindeki etkisinde işkolikliğin kısmi aracılık rolü belirlenmiştir. Dijital liderler, yenilikçi teknolojileri kullanarak örgütsel süreçleri optimize etmekte ve çalışanlara esnek ve destekleyici ortam yaratmaktadırlar. Bunun bir sonucu olarak dijital liderin olumlu görüşünün hem işkolikliği hem de iş tatminini olumlu yönde etkilediği yapılan çalışmada görülmektedir. Buradan hareket ile işkoliklik davranışının dijital liderliğin iş tatmini üzerindeki etkisini hem olumlu hem de olumsuz yönde şekillendiren bir aracı mekanizma olduğu belirlenmiştir.

Çalışmanın bulguları yalnızca teorik açıdan değil, pratik açıdan da önemli sonuçlar ortaya koymakta olup KOBİ yöneticileri için dijital liderliğin, çalışanların iş tatminini artırmada kritik bir araç olduğu belirlenmiştir. Özellikle destekleyici ve esnek liderlik yaklaşımları, işkolikliğin olumsuz etkilerini azaltarak çalışanların verimliliğini yükseltmektedir. Bu kapsamda, araştırmanın bulguları hem yöneticilere insan odaklı dijital liderlik stratejileri geliştirmeleri için yol gösterici olmakta hem de politika yapıcılara iş tatmini ve verimliliği artıracak düzenlemeler için bilimsel bir temel sunmaktadır.

Öneriler

Gelecek çalışmalar açısından araştırmacıların dijital liderlikte insan faktörünün önemini farklı değişkenler ve örneklem gruplarıyla incelemeleri öngörülmektedir. Özellikle yapay zekânın, endüstri 5.0 ve toplum 5.0'ın etkisi ile örgütlerde yaşanacak muhtemel değişimler ile dijital liderlik anlayışının çalışılması önerilmektedir.

Sınırlılıklar ve güçlü yönler

Yapılan çalışmanın sadece belirli bir bölgede ve çalışanlar üzerinde kolayda örneklem yöntemi ile seçilmesi çalışmanın genellenebilirliğini azaltmaktadır. Aynı zamanda verilerin toplanması sırasında katılımcıların algılarının da bir kısıt yarattığını belirtmek gerekmektedir. Yapılan çalışma beyaz yakalı çalışanların dijital liderlik kavramına bakışı açısından literatürü genişletmektedir. Bu çalışma, literatürde sınırlı sayıda ele alınan dijital liderlik, işkoliklik ve iş tatmini ilişkisini bütüncül bir modelle inceleyerek alana özgün katkı sunmakta, işkolikliğin aracılık rolünü ortaya koyması, araştırmayı mevcut çalışmalar arasında ön plana çıkarmaktadır. Literatür incelendiğinde dijital liderliğin olumlu bir liderlik türü olduğu (Benitez ve ark., 2022) belirtilmekle birlikte olumsuz iş davranışlarına çalışanları yönlendirdiğine dair bir anlayışta bulunmaktadır (Martin ve ark., 2022). Bu açıdan dijital liderliğin işkoliklik gibi olumsuz iş davranışına da neden olduğunu göstermesi açısından yapılan çalışma önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

Afota, M.-C., Robert, V., & Vandenberghe, C. (2025). Workaholism, work engagement, and affective commitment: Relationships to self-concept levels and work outcomes. *Frontiers in Psychology*, *15*, 1434482. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1434482

AlAjmi, M. K. (2022). The impact of digital leadership on teachers' technology integration during the COVID-19 pandemic in Kuwait. *International Journal of Educational Research*, *112*, 101928. https://doi.org/10.1016/j.ijer.2022.101928

Al-Asadi, R., Muhammed, S., Abidi, O., & Dzenopoljac, V. (2019). Impact of servant leadership on intrinsic and extrinsic job satisfaction. *Leadership & Organization Development Journal*, *40*(4), 472-484. https://doi.org/10.1108/LODJ-09-2018-0337

Andrade, C. (2021). The inconvenient truth about convenience and purposive samples. *Indian Journal of Psychological Medicine*, *43*(1), 86-88. https://doi.org/10.1177/0253717620977000

Andreassen, C. S., Griffiths, M. D., Hetland, J., & Pallesen, S. (2012). Development of a work addiction scale. *Scandinavian Journal of Psychology*, *53*(3), 265-272. https://doi.org/10.1111/j.1467-9450.2012.00947.x

Aung, Z. M., Santoso, D. S., & Dodanwala, T. C. (2023). Effects of demotivational managerial practices on job satisfaction and job performance: Empirical evidence from Myanmar's construction industry. *Journal of Engineering and Technology Management*, *67*, 101730. https://doi.org/10.1016/j.jengtecman.2022.101730

Barney, J. B. (2001). Resource-based theories of competitive advantage: A ten-year retrospective on the resource-based view. *Journal of Management*, *27*(6), 643-650. https://doi.org/10.1016/S0149-2063(01)00115-5

Başol, O., & Çömlekçi, M. F. (2020). Iş tatmini ölçeğinin uyarlanmasi: Geçerlik ve güvenirlik çalişmasi [Adaptation of the job satisfaction scale: Validity and reliability study]. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, *1*(2), 17-31.

Benitez, J., Arenas, A., Castillo, A., & Esteves, J. (2022). Impact of digital leadership capability on innovation performance: The role of platform digitization capability. *Information & Management*, *59*(2), 103590. https://doi.org/10.1016/j.im.2022.103590

Bentley, P. J., Coates, H., Dobson, I. R., Goedegebuure, L., & Meek, V. L. (2013). Academic Job Satisfaction from an International Comparative Perspective: Factors Associated with Satisfaction Across 12 Countries. Içinde P. J. Bentley, H. Coates, I. R. Dobson, L. Goedegebuure, & V. L. Meek (Ed.), *Job satisfaction around the academic world* (ss. 239-262). Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-94-007-5434-8_13

Bonebright, C. A., Clay, D. L., & Ankenmann, R. D. (2000). The relationship of workaholism with work–life conflict, life satisfaction, and purpose in life. *Journal of Counseling Psychology*, *47*(4), 469-477. https://doi.org/10.1037/0022-0167.47.4.469

Burke, R. J. (2000). Workaholism in organizations: Concepts, results and future research directions. *International Journal of Management Reviews*, *2*(1), 1-16. https://doi.org/10.1111/1468-2370.00028

Burke, R. J. (2001). Workaholism Components, Job Satisfaction, and Career Progress. *Journal of Applied Social Psychology*, *31*(11), 2339-2356. https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2001.tb00179.x

Byrne, B. M. (2016). *Structural Equation Modeling With AMOS: Basic Concepts, Applications, and Programming, Third Edition* (3. bs). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315757421

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). Intrinsic motivation and self-determination. Içinde E. L. Deci & R. M. Ryan (Ed.), *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior* (ss. 11-40). Springer US. https://doi.org/10.1007/978-1-4899-2271-7_2

Dodanwala, T. C., Santoso, D. S., & Yukongdi, V. (2023). Examining work role stressors, job satisfaction, job stress, and turnover intention of Sri Lanka's construction industry. *International Journal of Construction Management*, *23*(15), 2583-2592. https://doi.org/10.1080/15623599.2022.2080931

Efron, B. (1979). Bootstrap methods: Another look at the jackknife. *The Annals of Statistics*, *7*(1), 1-26. https://doi.org/10.1214/aos/1176344552

Erhan, T., Uzunbacak, H. H., & Aydin, E. (2022). From conventional to digital leadership: Exploring digitalization of leadership and innovative work behavior. *Management Research Review*, *45*(11), 1524-1543. https://doi.org/10.1108/MRR-05-2021-0338

Gallup. (2023). *State of the Global Workplace Report*. Gallup.Com. https://www.gallup.com/workplace/349484/state-of-the-global-workplace.aspx

Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2017). *A Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling* (2.Baskı). SAGE Publications.

Hair, J. F., Risher, J. J., Sarstedt, M., & Ringle, C. M. (2019). When to use and how to report the results of PLS-SEM. *European Business Review*, *31*(1), 2-24. https://doi.org/10.1108/EBR-11-2018-0203

Hair, J. F., Sarstedt, M., Hopkins, L., & G. Kuppelwieser, V. (2014). Partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM): An emerging tool in business research. *European Business Review*, *26*(2), 106-121. https://doi.org/10.1108/EBR-10-2013-0128

Harpaz, I., & Snir, R. (2003). Workaholism: Its definition and nature. *Human Relations*, *56*, 291-319. https://doi.org/10.1177/0018726703056003613

Henseler, J., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2015). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. *Journal of the Academy of Marketing Science*, *43*(1), 115-135. https://doi.org/10.1007/s11747-014-0403-8

Hidayat, F., Sumantri, S., Rumengan, A., Wibisono, C., & Khaddafi, M. (2023). The effect of digital leadership, ınformation technology and digital competency on employee performance in the digital era: Mediating role of job satisfaction. *International Journal of Advances in Social Sciences and Humanities*, *2*, 61-68. https://doi.org/10.56225/ijassh.v2i2.204

Jawabri, A. (2017). Job satisfaction of academic staff in the higher education: Evidence from private universities in UAE. *International Journal of Human Resource Studies*, *7*, 193. https://doi.org/10.5296/ijhrs.v7i4.12029

Jeon, G.-S., & Choi, J.-M. (2021). The mediating effect of job satisfaction on the relationship between workaholism and organizational commitment of female human service workers. *Journal of Advanced Researches and Reports*, *1*, 101-110. https://doi.org/10.21742/JARR.2021.1.2.14

Johnstone, A., & Johnston, L. (2005). The relationship between organizational climate, occupational type and workaholism. *New Zealand Journal of Psychology*, *34*(3), 181-188.

Judge, T. A., Locke, E. A., Durham, C. C., & Kluger, A. N. (1998). Dispositional effects on job and life satisfaction: The role of core evaluations. *Journal of Applied Psychology*, *83*, 17-34. https://doi.org/10.1037/0021-9010.83.1.17

Judge, T. A., Zhang, S. (Carrie), & Glerum, D. R. (2020). Job satisfaction. İçinde *Essentials of job attitudes and other workplace psychological constructs*. Routledge.

Kane, G. C., Palmer, D., Phillips, A. N., Kiron, D., & Buckley, N. (2017). Achieving digital maturity. *MIT Sloan Management Review*. https://sloanreview.mit.edu/projects/achieving-digital-maturity/

Kaygin, E., Kavak, O., & Topcuoglu, E. (2023). Heavy work investment and its premises. *International Journal of Management Studies*, *30*(1), 63-92. https://doi.org/10.32890/ijms2023.30.1.3

Khaw, T. Y., Teoh, A. P., Abdul Khalid, S. N., & Letchmunan, S. (2022). The impact of digital leadership on sustainable performance: A systematic literature review. *Journal of Management Development*, *ahead-of-print*(ahead-of-print). https://doi.org/10.1108/JMD-03-2022-0070

Knox, J. A., & and Anfara Jr., V. A. (2013). Understanding Job Satisfaction and Its Relationship to Student Academic Performance. *Middle School Journal*, *44*(3), 58-64. https://doi.org/10.1080/00940771.2013.11461857

Kobanoğlu, M. S., & Uygungil-Erdoğan, S. U. (2023). Davranışsal bulaşma kavramına ilişkin bibliyometrik analiz ve yönetim alanına yönelik çıkarımlar. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *13*(1), 849-872. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1195355

Korkmaz, M., & Altintas, M. (2024). Yöneticinin algılanan aydınlık kişilik özelliklerinin yöneticiye duyulan güven düzeyine etkisinde birey-örgüt uyumunun aracılık rolü. *Is ve Insan Dergisi*, *11*(1), 93-107. https://doi.org/10.18394/iid.1458110

Larjovuori, R.-L., Bordi, L., Mäkiniemi, J.-P., & Heikkilä-Tammi, K. (2016). The role of leadership and employee well-being in organisational digitalisation. *What's Ahead in Service Research? New Perspectives for Business and Society : Reser 2016 Proceedings*, 1159-1172. https://researchportal.tuni.fi/en/publications/the-role-of-leadership-and-employee-well-being-in-organisational-

Levy, D. V. (2015). Effects of workaholism on satisfaction among US managerial and professional women. *Gender in Management: An International Journal*, *30*(8), 635-651. https://doi.org/10.1108/GM-08-2014-0076

Locke, E. A. (1978). Job satisfaction reconsidered: Reconsidered. *American Psychologist*, *33*(9), 854-855. https://doi.org/10.1037/0003-066X.33.9.854

Madarasi, V., & Barizsné Hadházi, E. (2024). The role of leader in work addiction. *International Journal of Engineering and Management Sciences*, *9*. https://doi.org/10.21791/IJEMS.2024.030

McKinsey Global Institute. (2020). *Future of work: Turkey's talent transformation in the digital era*. McKinsey & Company. https://www.mckinsey.com/~/media/mckinsey/featured%20insights/future%20of%20organizations/the%20future%20of%20work%20in%20turkey/future-of-work-turkey-report.pdf

Molino, M., Cortese, C. G., & Ghislieri, C. (2019). Unsustainable working conditions: The association of destructive leadership, use of technology, and workload with workaholism and exhaustion. *Sustainability*, *11*(2), Article 2. https://doi.org/10.3390/su11020446

Mónico, L. S., & Margaça, C. (2021). The Workaholism Phenomenon in Portugal: Dimensions and Relations with Workplace Spirituality. *Religions*, *12*(10), Article 10. https://doi.org/10.3390/rel12100852

Morkevičiūtė, M., & Endriulaitiene, A. (2021). Uncovering a relationship between leadership behaviour and employees' workaholism: A Systematic Review. *Management of Organizations: Systematic Research*, *84*, 17-29. https://doi.org/10.1515/mosr-2020-0010

Morkevičiūtė, M., & Endriulaitienė, A. (2023). Motivational background of work addiction: The role of perceived demanding organizational conditions. *Baltic Journal of Management*, *18*(2), 190-206. https://doi.org/10.1108/BJM-02-2022-0051

Nanjundeswaraswamy, T. S. (2021). The mediating role of job satisfaction in the relationship between leadership styles and employee commitment. *Journal of Economic and Administrative Sciences*, *39*(2), 286-304. https://doi.org/10.1108/JEAS-02-2021-0029

Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric theory*. McGraw-Hill.

O'brien, R. M. (2007). A caution regarding rules of thumb for variance inflation factors. *Quality & Quantity*, *41*(5), 673-690. https://doi.org/10.1007/s11135-006-9018-6

Oates, W. E. (1971). *Confessions of a workaholic: The facts about work addiction*. World Publishing Company.

Ok, C., Cho, E., & Park, J. (2023). The impact of workaholism on job satisfaction depending on personality: focusing on the moderating role of conscientiousness. *The Institute of Management and Economy Research*, *14*, 217-231. https://doi.org/10.32599/apjb.14.4.202312.217

Oktaysoy, O., Topcuoglu, E., & Kaygin, E. (2022). A study on digital leadership scale adaptation. *International Journal of Organizational Leadership*, *11*(4), 407-425. https://doi.org/10.33844/ijol.2022.60342

Özsoy, E. (2020). Bergen iş bağımlılığı ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması: geçerlik ve güvenirlik sınama Çalışması. *Studies in Psychology*, *40*(1), Article 1. https://doi.org/10.26650/SP2019-0002

Sagbas, M., Oktaysoy, O., Topcuoglu, E., Kaygin, E., & Erdogan, F. A. (2023). The mediating role of innovative behavior on the effect of digital leadership on intrapreneurship intention and job performance. *Behavioral Sciences*, *13*(10), Article 10. https://doi.org/10.3390/bs13100874

Sarstedt, M., Hair, J. F., Pick, M., Liengaard, B. D., Radomir, L., & Ringle, C. M. (2022). Progress in partial least squares structural equation modeling use in marketing research in the last decade. *Psychology & Marketing*, *39*(5), 1035-1064. https://doi.org/10.1002/mar.21640

Snir, R., & Harpaz, I. (2012). Beyond workaholism: Towards a general model of heavy work investment. *Human Resource Management Review*, *22*(3), 232-243. https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2011.11.011

Spagnoli, P., Kovalchuk, L. S., Aiello, M. S., & Rice, K. G. (2021). The predictive role of perfectionism on heavy work investment: A two-waves cross-lagged panel study. *Personality and Individual Differences*, *173*, 110632. https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.110632

Specchia, M. L., Cozzolino, M. R., Carini, E., Di Pilla, A., Galletti, C., Ricciardi, W., … et al. (2021). Leadership styles and nurses' job satisfaction. Results of a systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *18*(4), Article 4. https://doi.org/10.3390/ijerph18041552

Spence, J. T., & Robbins, A. S. (1992). Workaholism: Definition, measurement, and preliminary results. *Journal of Personality Assessment*, *58*, 160-178. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa5801_15

Tanucan, J. C. M., Negrido, C. V., & Malaga, G. N. (2022). Digital leadership of school heads and job satisfaction of teachers in the philippines during the pandemic. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, *21*(10), Article 10. https://www.ijlter.org/index.php/ijlter/article/view/6061

Taris, T. W., & Jonge, J. de. (2024). Workaholism: Taking stock and looking forward. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, *11*(Volume 11, 2024), 113-138. https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-111821-035514

Topçuoğlu, E., Kavak, O., & Yenikaya, M. A. (2022). İnovatif bir strateji olarak dijital liderliğin teknoloji kabul modeli ile analizi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *24*(42), 569-585.

Topcuoglu, E., Kobanoglu, M. S., Kaygın, E., Karafakıoglu, E., Erdogan, S. U., Torun, B. T., & Oktaysoy, O. (2023). The improving role of digital leadership in the ımpact of social loafing on job performance. *International Journal of Organizational Leadership*, *12*(1), 22-40. https://doi.org/10.33844/ijol.2023.60347

Topcuoglu, E., Oktaysoy, O., Uygungil-Erdogan, S., Kaygin, E., & Karafakıoglu, E. (2023). The mediating role of job security in the ımpact of digital leadership on job satisfaction and life satisfaction. *Marketing and Management of Innovations*, *14*(1), 122-132. https://doi.org/10.21272/mmi.2023.1-011

Tunçbilek, M. M., & Sucu, U. (2020). Does perception of work stress and job satisfaction predict being generation x or y? Sample of participation banks in Turkey. *International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences*, *10*(2), Article 2. https://doi.org/10.5281/zenodo.4429842

Uğurlu, G., & Yıldız, A. N. (2024). Günlük çalışma süresi ve sağlık sonuçları. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, *15*(2), Article 2.

World Economic Forum. (2023). *Future of jobs report 2023*. World Economic Forum. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf

Worthy, D. A., Cooper, J. A., Byrne, K. A., Gorlick, M. A., & Maddox, W. T. (2014). State-based versus reward-based motivation in younger and older adults. *Cognitive, Affective, & Behavioral Neuroscience*, *14*(4), 1208-1220. https://doi.org/10.3758/s13415-014-0293-8

Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, *46*(Özel Sayı), 74-85.

Zeike, S., Bradbury, K., Lindert, L., & Pfaff, H. (2019). Digital leadership skills and associations with psychological well-being. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *16*(14), Article 14. https://doi.org/10.3390/ijerph16142628

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Onur OKTAYSOY Ethem TOPÇUOĞLU Yaşar ŞAHİN
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Onur OKTAYSOY Ethem TOPÇUOĞLU Yaşar ŞAHİN
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Onur OKTAYSOY Ethem TOPÇUOĞLU Yaşar ŞAHİN
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Onur OKTAYSOY Ethem TOPÇUOĞLU Yaşar ŞAHİN
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Onur OKTAYSOY Ethem TOPÇUOĞLU Yaşar ŞAHİN

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu araştırma, Giresun Üniversitesi Etik Kurulunun 12.02.2024 tarihli ve *2024-02/20* sayılı kararı ile yürütülmüştür.

This research was conducted with the decision of Giresun University Ethics Committee dated 12.02.2024 and numbered 2024-02/20.

Bu eser **Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0)** ile lisanslanmıştır.

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1442-1472
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Âşıklık geleneğinin günümüz temsilcilerinden Bayburtlu Âşık Süphânî

Uğur DOĞAN[1]

[1]Bayburt Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Bayburt, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.1670
Gönderi Tarihi/ *Received:*	Kabul Tarih/ *Accepted:*	Online Yayın Tarihi/ *Published*:
13.05.2025	04.09.2025	15.09.2025

Öz

Âşıklık geleneğinin yaşayan günümüz temsilcilerinden Bayburtlu Âşık Süphânî'yi yaşamı, âşıklığı ve çeşitli seçkin eserleriyle birlikte ele alan bu çalışmada; alan araştırması, yapılandırılmamış görüşme ve içerik analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır. Âşık Süphânî'nin yaşamı ve âşıklığı hakkında bilgilere ulaşılabilmesi amacıyla kendisi ile bir yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Âşık Süphânî'nin çalışma kapsamına alınan eserleri biçim, tür, konu içeriği, hece ölçüsü, form, ezgisel yapı, ritmik yapı ve seyir yapısı gibi çeşitli özellikleri bakımından Türk halk müziği ve Türk halk edebiyatı disiplini çerçevesinde çözümlenerek tasnif edilmiş ve tablo halinde gösterilmiştir. Çalışma sonucunda Âşık Süphânî'nin, âşık atışmaları, leb değmez, irticalen çalıp-söyleme gibi âşıklık geleneğinin oldukça önemli pratiklerini uygulayabilen bir gelenek temsilcisi olduğu, incelenen koşma biçimindeki 7 eserde deyiş-nasihat, güzelleme, aşk-sitem, aşk-sevda, yiğitlik-kahramanlık, mizah-taşlama gibi temaların işlendiği ve eserlerin konu içeriği bakımından türkü, deyiş, koçaklama ve güzelleme gibi edebi türlerde oluşturulduğu bulgularına ulaşılmıştır. Bu çalışmanın; yaşayan bir âşıklık geleneği temsilcisini literatüre kazandırması ve kendinden sonraki çalışmalara kaynaklık etmesi bakımından önemli olacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Âşıklık geleneği, Âşık Süphânî, Bayburt.

Âşık Süphânî from Bayburt, one of today's representatives of the minstrelsely tradition

Abstract

In this study, which examines the life, minstrelsy and various distinguished works of Âşık Süphanî from Bayburt, one of the living representatives of the minstrel tradition, field research, unstructured interview and content analysis methods were used. In order to reach information about the life and minstrelsy of Âşık Süphanî, a face-to-face interview was conducted with him. The works of Âşık Süphanî included in the scope of the study were analyzed and classified within the framework of the discipline of Turkish folk music and Turkish folk literature in terms of various features such as form, genre, subject content, syllabic meter, form, melodic structure, rhythmic structure and progression structure and were shown in a table. As a result of the study, it was found that Âşık Süphanî was a representative of the tradition who could apply very important practices of the âşık tradition such as âşık squabbles, leb değmez, improvisational playing and singing, themes such as idiom-advice, beautification, love-reproach, love-passion, bravery-heroism, humor-satirization were handled in the 7 works in the examined koşma form, and the works were created in literary genres such as folk song, idiom, koçaklama and beautification in terms of subject content. It is anticipated that this study will be important in terms of bringing a living representative of the âşık tradition to the literature and being a source for subsequent studies.

Keywords: *Minstrelsely tradition, Âşık Süphanî, Bayburt.*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Uğur DOĞAN, **E-posta/ e-mail:** ugurdogan@bayburt.edu.tr

GİRİŞ

İnsanoğlunun varoluşundan bu yana toplumların sürekli bir değişim ve dönüşüm süreci içerisinde bulundukları ifade edilebilir. Sosyolojik, politik, ekonomik ve teknolojik gelişmeler, insan ve toplum üzerinde son derece geniş bir etki alanına sahiptir. Özellikle 19. yy. itibarıyla gerçekleştirilen bilimsel çalışmalar ışığında ivme kazanan teknolojik gelişmelerle birlikte tüm dünyada büyük bir hızla yaygınlaşan sanayileşme süreci, birey ve toplum ekseninde gündelik yaşam alışkanlıklarının değişime uğramasında büyük rol oynamaktadır.

Ritzer ve Stepnisky'e göre 19. yüzyıldaki siyasi ihtilaller, sanayileşme, kapitalizmin ve sosyalizmin ortaya çıkışı, hızlı şehirleşme süreci, dini inançlardaki değişim, bilim ve teknolojideki gelişmeler gibi pek çok etken, toplum yapısını dönüştürerek günümüz modern toplumlarının temelini oluşturmuştur (Ritzer & Stepnisky, 2014: s.5).

Sanayileşme süreci ile baş gösteren toplumsal değişim ve dönüşüm süreci, günümüzde küreselleşme ve dijitalleşmenin de etkisi ile bambaşka bir boyut kazanmıştır. Günümüzde tablet, bilgisayar, akıllı telefon gibi cihazlarla birlikte internetin ve sosyal medya platformlarının yaygın kullanımı neticesinde dijitalleşmenin etkilerini insan yaşamının hemen hemen tüm mecralarında hissetmek mümkündür.

Pek çok alana etki eden dijitalleşme, bilginin sayısal verilere dönüştürülerek bilgisayar ortamına aktarılma sürecini ifade etmektedir (Beyaz Özbey, 2022: s.146). Analogdan sanala dönüşümün çok ötesinde bir kavram olarak yaşamın tüm alanlarında insani ilişkileri etkileyen dijitalleşme, başta devlet olmak üzere sağlık, eğitim, iletişim, ekonomi ve siyaset gibi birçok alanda dijital dönüşümün yaşanmasını sağlamış ve verilerin sanal ortamda işlenmesinin ötesine geçerek, toplumsal yaşamın tüm yönlerini dijitalleştirmiştir. (Kafkasyalı & Oğuzhan, 2025: s.57).

Ekonomik ve teknolojik açıdan avantajlı konumda bulunan kimi toplumlar, küreselleşme süreci ile birlikte kendi kültürel değerlerini dünya pazarına sunarak kültürel bir egemenlik sağlamaktadırlar. Geleneksel toplumların kültür ve kimliklerine olumsuz etki eden bu durum neticesinde ise özgün nitelikteki birtakım kültürel pratikleri yok etmekte ya da etkisiz kılmaktadır (Kaygusuz, 2024: s.21).

Sözlü kültürümüzün başlıca unsurlarından biri olan âşıklık geleneğinin de tüm dünyada etkisini gösteren bu süreçten son derece olumsuz bir biçimde etkilendiğini söylemek mümkündür. Dijitalleşme ile birlikte bireylerin arzu duydukları imgelerin değişmesi, geleneksel-kültürel değerlerin sosyal medyada popüler kültür unsurlarına kıyasla daha az yer

alıyor ya da hiç yer almıyor oluşu, geleneği temsil eden bireylerin karşılaştıkları ekonomik güçlükler ve bunun gibi birçok çeşitli nedenden ötürü geçmişle gelecek arasındaki bağların zayıfladığı düşünülmektedir. Günümüzde âşıklık geleneğini temsil eden bireylerin ve bu geleneği takip eden dinleyicilerin sayısında hissedilir ölçüde bir azalma meydana geldiği dikkat çekmektedir.

Gelecek nesillere aktarılması ve yaşatılması önemli görülen âşıklık geleneği, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi uyarınca 2009 yılında bir araya gelen Hükümetlerarası Komite'nin 4. oturumunda ''İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesine'' dahil edilmiştir (Ölçer Özünel, 2019: s.41). Özünel'in aktarmış olduğu bu bilgi, yukarıda âşıklık geleneği ile ilgili olarak ileri sürülen düşünceyi destekler niteliktedir.

Günümüzün sosyokültürel anlamdaki bu olumsuz manzarasına karşın, Türkiye'nin büyük şehirlerine kıyasla görece daha az gelişmiş, içe dönük bir toplumsal yapıya sahip olan küçük şehirlerinde âşıklık geleneğinin sürdürülmesine büyük katkılar sağlayan az sayıda âşıklık geleneği temsilcisine rastlamanın mümkün olduğu söylenebilir. Kültürün sürdürülebilirliği ve genç dimağlara aktarılabilmesi açısından günümüzde Anadolu'nun çeşitli yörelerinde bu geleneği temsil eden ve yaşatan âşıkların gerek yaşam hikâyeleriyle gerekse eserleriyle bilimsel literatüre kazandırılması son derece önemli bir husus olarak değerlendirilmektedir.

Literatür kaynaklar incelendiğinde; âşıklık geleneği temsilcileri ile ilgili birçok çalışma gerçekleştirildiği görülmektedir. Örneğin; Şimşek (2016), Âşık Veysel'in âşıklık geleneği içerisindeki yeri üzerine çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Bektaş (2021), Kars yöresi âşıklık geleneğinin dönüşüm sürecini, günümüzde değişen icra mekânları bağlamında ele almıştır. Öger (2010), geçmişten günümüze Denizli yöresi âşıklık geleneğinin durumu hakkında bilgiler sunmuş olduğu çalışmasında toplumsal yaşamdaki değişim açısından yöre âşıklarının yetişme biçimleri, icra ortamları ve işlenen konulardaki değişim üzerinde durmuştur. Türkan (2016), Gümüşhane Şiran yöresinden Âşık İsmail Terzani'yi âşıklık geleneği içerisindeki konumu açısından ele almıştır. Şişman (2007) Karadeniz yöresi kemençeli âşık geleneği konusunu işlemiştir. Açar (2022), Erzurum yöresi âşıklık geleneği temsilcilerinden Âşık Reyhanî'nin müziksel kimliği hakkında birtakım tespitlerde bulunmuştur. Ünal ve Çalışkan (2023), Bayburtlu Âşık Kurbanî'yi yaşamı, eserleri ve geleneğe yönelme süreci açısından ele almışlardır. Türk bilim dünyasına katkıda bulunan bu tür çalışmalar, âşıklık geleneğine önemli katkılar sağlayan âşıkların ve onların üretmiş oldukları eserlerin literatüre

©IJOESS

kazandırılması yoluyla oluşturulacak bilimsel-kültürel envanterin gelecek nesillere aktarılması açısından son derece önemli görülmektedir.

Bu çalışmada, âşıklık geleneğinin günümüzde örneklerine az rastlanan irticalen (doğaçlama) çalıp-söyleme, leb değmez atışmaları ve âşık karşılaşmaları gibi oldukça önemli pratiklerini son derece başarılı bir biçimde yerine getirebilen ve bu geleneğin günümüzde yaşayan temsilcilerinden Bayburtlu Âşık Süphânî, yaşamı, âşıklığı ve seçkin örneklerden oluşan çeşitli eserleriyle ele alınmıştır.

Âşık Süphânî ile ilgili literatür kaynaklar incelendiğinde; Bayburt yerel basınında yer alan birkaç haber, âşığın kendisi tarafından yayımlanan "Beni Benden Sorma" ve "Ona Yanarım" adında iki şiir kitabı ve Turan ve Saluk (2011) editörlüğünde yayımlanan Sazın ve Sözün Sultanları: Yaşayan Halk Şairleri VI isimli kitapta yer alan Elif Akduman'ın Ali Sırrı Çoban (Âşık Süphani) başlıklı çalışması dışında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Dolayısıyla âşıklık geleneğinin yaşatılmasına önemli katkı sağlayan değerli bir gelenek temsilcisini yaşamı, âşıklığı ve çeşitli eserleriyle hem Türk halk müziği hem de Türk halk edebiyatı disiplini çerçevesinde konu alarak literatüre kazandırılması amacıyla hazırlanan bu çalışmanın, kendisinden sonraki çalışmalara kaynaklık edeceği ve literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

YÖNTEM

Araştırma grubu (evren-örneklem)

Nitel araştırma deseninde oluşturulan bu çalışmanın evrenini Türkiye sahası âşıklık geleneği, örneklemini ise bu geleneğin günümüz temsilcilerinden Âşık Süphânî ve çalışma kapsamına alınan 7 eseri oluşturmaktadır. Çalışmanın etik kurallara uygunluğu, Bayburt Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulunun 20.02.2025 tarih ve 75 sayılı kararıyla oy birliği ile onaylanmıştır.

Veri toplama araçları

Çalışma verilerinin toplanmasında ve işlenmesinde; literatür taraması, alan araştırmasının yapılandırılmamış görüşme yöntemi ve içerik analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Verilerin toplanması/işlem yolu

Çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesinin oluşturulmasında literatür taraması yöntemine başvurulmuştur. Çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçeve başlığı altında literatür kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında; âşık, âşıklık geleneği, âşıklık geleneğinin başlıca pratikleri, âşıklık geleneği ürünlerinde biçim ve tür gibi kavramlar açıklanmıştır.

©IJOESS

Âşık Süphânî'nin yaşamı ve âşıklığı ile ilgili bilgi ve belgelere ulaşılmasında alan araştırmasının yapılandırılmamış görüşme yönteminden faydalanılmıştır.

Yapılandırılmamış görüşmeler, diğer görüşme yöntemlerine kıyasla daha esnek yapıdadır. Araştırmacıya görüşmeci ile arasında doğal bir etkileşim ortamı sunan yapılandırılmamış görüşme yöntemi, görüşme esnasında yeni fikirlerin ve bilgilerin açığa çıkarılabilmesine olanak sağlamanın yanı sıra araştırmacının konuyu daha derin boyutlarıyla inceleyebilmesine de imkân tanımaktadır (Güçlü, 2021: s.132).

Bu bağlamda gerçekleştirilen yapılandırılmamış yüz yüze görüşme neticesinde Âşık Süphânî'nin yaşam hikâyesi, âşıklığa nasıl yöneldiği, âşıklık sanatını geliştirmede kimlerden ne şekilde etkilendiği, âşıklık geleneğini temsil noktasında ne gibi çalışmalar gerçekleştirdiği ve âşıklık geleneğinin günümüzdeki durumu hakkında neler düşündüğü gibi konular hakkında kendisinden bilgi alınmıştır. Gerçekleştirilen görüşme yapılandırılmamış nitelikte olduğundan görüşme öncesinde herhangi bir soru şablonu oluşturulmamış, görüşmenin seyri tamamen doğaçlama bir biçimde sürdürülmüştür. Söz konusu görüşme video kamera yardımıyla kayıt altına alınmıştır. Daha sonrasında görüşmecinin aktardığı bilgiler, imlâ kuralları da göz önünde bulundurularak aslına uygun şekilde redakte edilmiştir. Çalışmaya daha kapsamlı bir nitelik kazandırılması amacıyla Âşık Süphânî'nin yaşamı ile ilgili oluşturulan olay örgüsüne uygun düşecek şekilde çeşitli görsel dokümanlara da yer verilmiştir.

Çalışmada başvurulan bir diğer bilimsel araştırma yöntemi de içerik analizi yöntemidir. İçerik analizi yöntemi teyit edilebilir, oranlanabilir, objektif verilere ulaşılabilmesi amacıyla yazılı, görsel ve işitsel pek çok farklı türden materyalin belirli kurallar çerçevesinde çözümlenebilmesine olanak sağlayan nitel bir araştırma yöntemidir (Metin & Ünal, 2022).

Âşık Süphânî'nin, çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşme sırasında aktarmış olduğu 7 adet eseri, Sibelius nota yazım programı yardımıyla nota metinleri haline getirilmiş, içerik analizi yöntemi yardımıyla Türk halk edebiyatı ve Türk halk müziği disiplini çerçevesinde biçim, tür, konu içeriği, hece ölçüsü, form, ritmik yapı, karar sesi, ezgi ve seyir yapısı gibi çeşitli özelliklerine göre çözümlenerek tasnif edilmiş ve tablo halinde gösterilmiştir.

Verilerin analizi

Çalışma kapsamında elde edilen veriler doğrultusunda Âşık Süphânî'nin yaşamı, âşıklık geleneği içerisindeki konumu ve incelenen 7 adet eseri betimsel bir biçimde işlenmiş olup çalışmanın sonuç bölümünde bu hususlarla ilgili çeşitli yorum, tespit ve önerilerde bulunulmaya çalışılmıştır.

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Sözlü kültürümüzde önemli bir yer tutan âşıklık geleneğinin asırlardır varlığını sürdürmesinde, hiç şüphesiz âşıkların büyük katkıları bulunmaktadır.

Halk arasında saz şairi, çöğür şairi, meydan şairi veya halk ozanı olarak adlandırılan âşıklar (Günay, 2018: s.54), irticalen (doğaçlama) ya da önceden kaleme alarak üretmiş oldukları eserlerini saz eşliğinde veya saz olmaksızın çeşitli geleneksel normlar doğrultusunda aktarabilen (Sakaoğlu, 2014: s.102) ve çoğunlukla geçimlerini sağladıkları başkaca meslekleri de bulunan kimselerdir (Reinhard & Reinhard, 2007: s.97).

Türk kültürünün önemli unsurlarından biri olarak yüzyıllar içerisinde edinilen tecrübelerle biçimlenen âşıklık geleneği, kendine özgü bir icra geleneğine ve belli başlı kurallara sahiptir (Artun, 2008: s.9).

Âşıklık geleneğinin başlıca önemli pratikleri arasında âşık karşılaşmaları, irticalen çalıp-söyleme, leb değmez atışmaları gibi çeşitli uygulamaların geldiği ifade edilebilir.

İki veya daha fazla gelenek temsilcisinin doğaçlama biçimde (irticalen) dinleyicileri eğlendirmek, duygu-düşüncelerini, hünerlerini sergilemek ya da birbirleri üzerinde üstünlük kurmak amacıyla belli başlı kurallar doğrultusunda şiirsel bir üslupla söyleşmelerine karşılaşma denilmektedir (Kaya, 2000: s.27).

> *"Leb değmez (dudak değmez), âşıklık geleneği içerisinde çok önemli atışma türlerinden biridir. İki dudak arasına iğne yerleştirilerek yapılır. Alfabemizin B, M, P, V harfleri kullanılan kelimeler içerisinde geçerse dudak kapanır, iğne batar. Yarışma da böylece kaybedilir. Durum böyleyken âşık, kafiyeyi ve mana derinliğini de bozmayacak. Bu durum, hem kelimelere yeni çağrışım kazandırarak dilde zenginliği getiriyor hem de oldukça geniş bir kültür birikimini gerektiriyor"* (TRT Arşiv, 2018).

Âşıklık geleneği ürünlerinin, halk edebiyatı disiplini çerçevesinde çeşitli özelliklerine göre sınıflandırıldığını ifade etmek mümkündür.

Halk edebiyatında biçim; nazım birimi, ölçü, kafiye örüntüsü ve mısra sayısı gibi ürünün dışarıdan gözlemlenebilen niteliklerine göre, tür ise konu ve ezgi gibi unsurlara göre belirlenmektedir (Oğuz, 2001: s.15).

Âşıklık geleneği ürünleri halk edebiyatında hece ölçüsüyle meydana getirilen edebi biçimler ve aruz ölçüsü ile meydana getirilen edebi biçimler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

©IJOESS

Aruz ölçüsü ile meydana getirilen edebi biçimler çalışma konusu kapsamı dışında kalacağı için hece ölçüsüyle meydana getirilen edebi biçimlere değinmenin çalışma açısından fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Âşıklık geleneğinde hece ölçüsüyle meydana getirilen edebi biçimler mâni ve koşmadır. Çoğunlukla 7'li, nadir de olsa 8'li hece ölçüsüyle meydana getirilen mâni biçimi, âşıklar tarafından diğer edebi biçimlere nazaran daha az kullanılmaktadır. Âşıkların koşma biçimindeki eserleri 11'li ve 8'li hece ölçüsüyle oluşturulmaktadır (Boratav, 1969: s.26).

Boratav'ın aktarmış olduğu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda; âşıklık geleneği ürünlerinde en çok kullanılan nazım biçiminin koşma olduğu anlaşılmaktadır.

Koşmalar, 11'li hece ölçüsünün 4+4+3 veya 6+5 duraklı kalıplarıyla meydana getirilebileceği gibi her iki kalıbın bir arada kullanıldığı örneklere de rastlanmaktadır. Genellikle koşmalarda dörtlük sayısı üç ile beş arasında değişebilmektedir fakat dörtlük sayısı beşi aşan koşma örnekleri de bulunmaktadır (Dilçin, 1983: s.305-306).

Halk edebiyatında konu içeriğine göre âşıklık geleneği ürünleri; aşk-sevda temalarını işleyen ve sevilen kişiye övgüler içeren şiirler güzelleme, yiğitlik-kahramanlık temalarını işleyen şiirler koçaklama, toplumu derinden etkileyen yıkıcı olayları ya da ölen bir kimseye duyulan hüznü işleyen şiirler ağıt, bir kimseyi ya da bir durumu yermek amacıyla alaycı bir üslupla oluşturulan şiirler taşlama, toplumda iz bırakan savaş, isyan ya da önemli kişilerin kahramanlıklarını işleyen epik temalı şiirler destan, öğretici temalar işleyen şiirler ise deyiş-nasihat şeklinde çeşitli başlıklar altında sınıflandırılmaktadır (Doğan, 2023: s.58-60).

BULGULAR

Âşık Süphânî'nin yaşamı ve âşıklık geleneği içerisindeki konumu

Çalışmanın bu bölümünde, gerçekleştirilen alan araştırması neticesinde Âşık Süphânî'nin yaşamı, âşıklığa başlaması, mahlas alması, âşıklık geleneğinin temsili adına yapmış olduğu çalışmalar ve âşıklık geleneğinin günümüzdeki mevcut durumu hakkındaki çeşitli görüş ve tespitlerine yer verilmiştir.

Asıl ismi Ali Sırrı Çoban olan Âşık Süphânî, Bayburt'ta çobanlık yaparak geçimini sağlayan bir babanın oğlu olarak 1960 yılında dünyaya gelmiştir. Öğrenim yaşamını Bayburt'ta tamamlayan Âşık Süphânî, çocukluk çağlarında baba mesleği olan çobanlık yaparak ailesinin geçimine katkıda bulunmuş, gençlik çağlarında ise gurbete çıktığı ağabeyleriyle birlikte taş ustalığı yaparak geçimini kazanmıştır. 1989 yılında memleketi Bayburt'a geri dönen Âşık

Süphânî, aynı yıl Bayburt İl Sağlık Teşkilatı'nda teknisyen olarak çalışmaya başlamıştır. Bu kurumdaki görevini günümüzde halen sürdürmektedir.

Âşık Süphânî, yaşamının bu dönemini şu şekilde aktarmaktadır;

"Ben, aslen Bayburt'un yerlisiyim. Bayburt'un Kaleardı Mahallesi'nde 1960 yılında dünyaya gelmişim. Geçimini çobanlıkla sağlayan çoban Murat'ın oğluyum. Soyadım da zaten Çoban'dır. Rahmetli babamız çobanlık yaparak bizleri yetiştirdi, büyüttü. Onun için bu gibi şeylerden de şeref duyarım. Allah'a çok şükür geçmişime, geleceğime gayet bağlı birisiyim. Ailesini, çocuklarını seven birisiyim. Bayburt Zahit Mahallesi'nde büyüdüm. Ben de babamla birlikte çobanlık mesleğini 16 yaşıma kadar yaptım. Yanılmıyorsam 17-18 yaşlarımda ağabeylerimle birlikte gurbete çıktım. Ağabeylerim taş ustasıydı. Cami, minare, villa ne olursa işte bu tür işlerde çalıştım. Taş işçiliğini öğrendim. Kendim de taş ustasıyımdır. 1989 yılında gurbette çalışmayı bıraktım ve Bayburt'a geri döndüm. Bayburt İl Sağlık Teşkilatı'nda teknisyen olarak çalışmaya başladım. Bugün bu görevime devam etmekteyim. Üç kız, iki erkek evladım, dokuz da torunum var" (Süphânî, Kişisel Görüşme, *20.*01.2025).

Literatürdeki kaynaklar incelendiğinde gelenek temsilcilerinin âşıklığa yönelmelerinde çeşitli etkenlerin etkili olduğu göze çarpmaktadır. Bu etkenlerin gelenek temsilcilerinin kişisel yaşantılarına özgü çeşitli nedenlere bağlı olarak ortaya çıktığı ifade edilebilir.

Gelenek temsilcilerinin âşıklık sanatına ilgi duymaya başlamalarında; anlatılan âşık öykülerinden etkilenme, çalıp-söylemenin olduğu çeşitli icra ortamlarında bulunma, rüya görme, ruhsal yönden çeşitli sıkıntılara sebep olan olaylar yaşanması, sıla hasreti ya da geçim sıkıntısı gibi durumlar, aile, yakın çevre ya da yöredeki diğer âşıklık geleneği temsilcilerinden etkilenme gibi birçok etken rol oynayabilmektedir (Kaya, 1991: s.31-32).

Çocukluk çağlarından itibaren saz çalıp türkü söylemeye karşı büyük bir ilgi duyan Âşık Süphânî, müzik yaşamına 13-14 yaşlarındayken satın aldığı bir bağlamayı kendi imkânlarıyla çalmayı öğrenerek başlamıştır. Dönemin önde gelen âşıklarının usta malı eserlerini çalıp-söyleyerek müziksel yönünü geliştiren Âşık Süphânî, bu süreçteki izlenimlerini şu şekilde aktarmaktadır;

"Bu âşıklık hevesim, tabii ki çocukluk zamanlarımdan geliyor. O zamanın âşıklarından rahmetli Murat Çobanoğlu, rahmetli Âşık Reyhani gibi âşıkların deyişlerini söyleyerek başladım bu işe. Derken 13-14 yaşındayken bir saz aldım.

©IJOESS

Zor-kötek o sazı çalmayı kendi çabalarımla öğrendim. Bizim Bayburt yöresine o zamanki âşıklardan Şeref Taşlıova, Murat Çobanoğlu, Reyhani, Mevlüd İhsani gibi isimler gelirlerdi. Hatta çocukken ilk kez Bayburt Çoruh Sineması'nda bu isimlerle birlikte sahneye çıkıp iki tane türkü seslendirmiştim. Tabii o âşıkların türkülerinden. Bende âşıklığa karşı çok heves vardı. Dedim ki kendi kendime; "Ben de kaset yapacağım. Bu kasetlerim illa ki bir yerlerde satılacak". Dedim ya heves ettim" (Süphânî, Kişisel Görüşme, 20.01.2025).

Aktarılan bilgiler göz önünde bulundurulduğunda Âşık Süphânî'nin âşıklığa yönelmesinde Bayburt yöresine gelen Murat Çobanoğlu (1940-2005), Mevlüd İhsani (1928-2010), Şeref Taşlıova (1938-2014) ve Âşık Reyhani (1932-2006) gibi âşıklık geleneğinin önde gelen usta isimlerinin büyük rol oynadıkları anlaşılmaktadır.

Âşıklık geleneğinin temel evrelerinden birinin de çıraklık süreci olduğu söylenebilir. Çıraklık; âşıklık geleneğine gönül vermiş genç bireylerin, usta bir âşığın yanında bulunarak geleneğin usûl ve esaslarının yanı sıra dinleyicilere hitap edebilme, etkili şiir söyleme ve saz çalma gibi meziyetlerin ince noktalarını yakından takip etme imkânı buldukları informal bir eğitim süreci olarak tanımlanabilir.

Âşık Süphânî, kendi çıraklık dönemiyle ilgili süreci şu şekilde aktarmaktadır;

"Usta şairlerin şiirlerini okuduğum zaman kendimi daha güçlü hissederdim. Ustasız çırak olmaz. Benim ustam yoktu ama bu geleneği sürdüren çok usta arkadaşlarım vardı. Sivaslı Âşık Kul Nuri ile çok gezdim dolaştım. Bugün hala arkadaşlığımızı sürdürüyoruz. Bizde kim bu işe önce başlamışsa o sonrakinin ustasıdır. Fakat meydana çıktığınız zaman orada işin rengi değişir aynı pehlivan misali. Yaklaşık 35 senedir bu geleneği sürdürüyorum. Kültür Bakanlığı'na bağlı bir halk ozanıyım. Orada da adıma kayıtlı eserlerim bulunmaktadır" (Süphânî, Kişisel Görüşme, 20.01.2025).

Âşık Süphânî ile ilgili olarak aktarılan bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda çalıp-söyleme sanatını geliştirmesi hususunda doğrudan bir usta-çırak ilişkisinin söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır. Usta malı eserler çalıp-söylemenin sanatına büyük güç kattığına dikkat çeken Âşık Süphânî'nin, sanatını geliştirme hususunda aralarında yakın arkadaşlık ilişkileri bulunan diğer gelenek temsilcilerinden de yararlandığı ifade edilebilir. Kültür Bakanlığı'na bağlı bir âşıklık geleneği temsilcisi olan Âşık Süphânî'nin, bu yönüyle sanatına kurumsal bir kimlik

©IJOESS

kazandırdığı anlaşılmaktadır. Öte yandan eserlerini kendi adına kayıt altına aldırmış olması ise telif hakları konusunda bilinçli bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermektedir.

Âşıklık geleneğinde öne çıkan olgulardan bir diğerinin de mahlas alma olduğu ifade edilebilir. Mahlas kısaca gelenek temsilcilerinin şiirlerinde kullandıkları takma ad olarak tanımlanabilir.

Âşıkların mahlas alma süreçlerinin birbirinden farklı olduğunu söylemek mümkündür. Kimi âşıklar kendisinin uygun gördüğü ya da toplumun kendisine yakıştırmış olduğu bir takma ismi mahlas olarak kullanmayı tercih ederken, kimi âşıklar ise bir takma ad yerine kendi ismini, soy ismini ya da isim ve soy ismini birlikte mahlas olarak kullandıkları görülmektedir. Yanında yetiştiği usta âşık tarafından ya da rüyada gördüğü kutsal bir kişilik tarafından kendisine mahlas verilen âşıklara da rastlamak mümkündür (Doğan, 2023: s.33-34).

Asıl ismi Ali Sırrı Çoban olan Âşık Süphânî, kendi mahlas alma süreci ile ilgili yaşadıklarını şu şekilde aktarmaktadır;

> *"Çocukken çok sık hastalanıyordum. Yine böyle hastalanmıştım. O sırada amcam; "Bu çocuk iki ismi birden kaldıramıyor. Gelin biz bu çocuğa Süphan diyelim" diyor. Sonra Süphan'ı Süphânî eyledik. Bayburt'ta beni herkes Süphânî olarak tanıyor"* (Süphânî, Kişisel Görüşme, 20.01.2025).

Âşıklık sanatına yöneldiği ilk yıllarda dönemin önde gelen âşıklık geleneği temsilcilerinin usta malı eserlerini çalıp-söyleyen Âşık Süphânî'nin ilerleyen süreçte sanatsal yönünü geliştirerek kendi eserlerini çalıp-söylemeye başladığı söylenebilir. Çalıp-söylediği eserleriyle zamanla Bayburt yöresinde tanınır bir âşıklık geleneği temsilcisi haline gelen Âşık Süphânî'nin, 80'li yılların ortalarından itibaren sanatını bir adım daha ileriye taşıyarak yurt çapında düzenlenen çeşitli organizasyonlarda yer almaya başladığını ve bu sayede daha geniş kitlelere ulaşma imkânı yakaladığını ifade etmek mümkündür.

> *"1986 yılında Bayburt'un 189 pare köyünün hemen hemen 160'ını sazımla gezmiş bir insanım. Âşıklığımı bu şekilde usta malı eserler söylemeyle geliştirdim. Derken kendi türkülerimi çalıp-söylemeye başladım. İlk zamanlarımda Bayburt'un düşman işgalinden kurtuluşu dolayısıyla düzenlenen kutlama programlarında sahneye çıkıyordum fakat orada halk türkülerinden, yöresel türkülerimizden çalıp-söylüyordum. Ama ben âşıklığa heves ettim, kendi çapımda gayret ettim. Köylerden geldim indim Bayburt'a. Bayburt'a indikten sonra tanınmaya başladım. Tanınmaya*

başladıktan sonra da Türkiye'ye açıldım. Türkiye'ye açıldıktan sonrasındaysa çoğu yerlerde şölenlere, âşıklar yarışmalarına katılmaya başladım" (Süphânî, Kişisel Görüşme, 20.01.2025).

Görsel 1'de TRT Erzurum Radyosu'nda bir programa katılan Âşık Süphânî, Âşık Reyhani Stüdyosu önünde görülmektedir.

Görsel 1. Âşık Süphanî, TRT Erzurum Radyosu Âşık Reyhani Stüdyosu önünde (Âşık Süphânî, 2025).

Âşık Süphânî'nin, çocukluk yaşlarında âşıklık geleneğine ilgi duymasında büyük rol oynayan Murat Çobanoğlu ve Âşık Reyhani gibi önemli gelenek temsilcileri ile birlikte ilerleyen yıllarda çeşitli etkinliklerde yer aldığı dikkat çekmektedir. Katıldığı yurt çapındaki etkinliklerde farklı yörelerden birçok âşıklık geleneği temsilcisiyle bir araya gelme imkânı bulan Âşık Süphânî'nin memleketi Bayburt'ta âşıklık geleneği temsilcileri ile dinleyicileri buluşturan çeşitli etkinliklerin düzenlenmesine de öncülük ettiği söylenebilir.

Öte yandan Âşık Süphânî'nin, kendisiyle çağdaş diğer gelenek temsilcileri ile birlikte katıldığı etkinliklerde leb değmez ve âşık atışmaları gibi âşıklık geleneğinde oldukça önemli yer tutan fakat günümüzde eskiye kıyasla örneklerine daha az rastlanan çeşitli pratiklerini dinleyiciler önünde başarıyla sergiledikleri ifade edilebilir. Bu hususa ilişkin olarak Âşık Süphânî, şu bilgileri aktarmaktadır;

"Bu esnada çok arkadaşlıklar kurduk yurdumuzun diğer âşıklarıyla. Âşıklarla kurduğumuz arkadaşlıklarla da daha tanınır hale geldik ve bu vesileyle yurt dışına

©IJOESS

açıldık. Oralarda düzenlenen şölenlere, konserlere sazımızla-sözümüzle katılmaya başladık. Âşıklıkta ustalaşmaya başlayınca 1986 yılından itibaren rahmetli Murat Çobanoğlu, Âşık Reyhani gibi diğer usta âşıklarla program yapmaya başladık. Bayburt'ta Âşık Hicrani'yi anma gecesi düzenledik. Dönemin Bayburt belediye başkanlarının da desteğiyle yurdumuzun çeşitli yörelerinden 20'ye yakın usta âşığı Bayburt'ta bir araya getirdiğimiz birçok etkinlik düzenledik. Bu etkinliklerde kendi eserlerimizi de çalıp-söyledik, âşık atışmaları da yaptık, leb değmez geleneğini de sergiledik. Mesela Sivaslı Âşık Kul Nuri'yle, rahmetli Âşık Murat Çobanoğlu'yla, İhsan Yavuzer, Rahim Sağlam, Sivaslı Âşık Kaptani gibi gelenek temsilcileriyle âşık karşılaşmaları yaptık" (Süphânî, Kişisel Görüşme, 20.01.2025).

Görsel 2'de Âşık Süphânî'nin, kendisi gibi âşıklık gelenek temsilcileriyle katılmış olduğu bir etkinliğe ilişkin davetiye görülmektedir.

Görsel 2. Âşık Süphânî'nin, gelenek temsilcileriyle katıldığı bir etkinlik davetiyesi (Âşık Süphâni, 2025).

Âşık Süphânî, âşık karşılaşmaları ile ilgili olarak izleyici-dinleyicilerin kendilerine sıklıkla yöneltmekte oldukları önemli bir hususa şu şekilde açıklık getirmektedir;

©IJOESS

"Şimdi bize hep soruyorlar; "Bu söylediğiniz şiirleri önceden mi hazırlıyorsunuz?" diye. Böyle bir şey yok. O an aklımıza ne geliyorsa onu çalıp-söylüyoruz. Karşılaşmalarda genellikle jüri bulunuyor. Jüri zaten bize bir kafiye ya da bir ayak veriyor. Jürinin verdiği bu kafiye ya da ayak üzerine o an içimizden gelen duyguları söze, saza döküyoruz" (Süphânî, Kişisel Görüşme, 20.01.2025).

Gerek resmî kuruluşlar gerekse özel kuruluşlar bünyesinde düzenlenen birçok etkinlikte yer alarak âşıklık geleneğinin dinleyici kitlelere ulaştırılmasına önemli ölçüde katkılar sağlayan ve hemen her türde şiirleri bulunan Âşık Süphânî'nin 4 adet kaset çalışması ve seçme şiirlerinden oluşan 2 adet kitabı bulunmaktadır.

Âşık Süphânî'nin kaset çalışmalarına ilişkin kapak fotoğrafları Görsel 3'te görülmektedir.

Görsel 3. Âşık Süphânî'nin kaset çalışmaları (Âşık Süphânî, 2025).

"İlk kasetim 1996 yılında "Toprak Yapımız" ismiyle yayınlandı. Daha sonrasında teröristler tarafından şehit edilen bir üsteğmenimize ithafen 1997 yılında "Şehit Çağlayan'a Ağıt" isimli ikinci kaset çalışmamı hazırladım. 1998 yılında Yâr Deli

©IJOESS

Gönül, 1999 yılında da "Beni Benden Sorma" isimli kaset çalışmalarım yayınlandı" (Süphânî, Kişisel Görüşme, 20.01.2025).

Kendi yaşadığı ya da tanıklık ettiği olaylar karşısındaki duygu ve düşüncelerini büyük bir ustalıkla dile getiren birçok şiir kaleme almış olan Âşık Süphânî'nin eserlerinde vatan, millet, bayrak ve memleket sevgisi gibi unsurların sıklıkla ön plâna çıktığı ifade edilebilir. Âşık Süphânî, bu hususstaki duygu ve düşüncelerine şu şekilde açıklık getirmektedir;

"Bana göre âşıklıkta bir defa vatan, millet ve bayrak sevgisi olacak. Âşığın sazı vatan için ötecek. Vatansız millet, milletsiz vatan olmaz. Ben kendime bu anlayışı nakşetmişim. Sazımı da bu anlayışımla ters düşen yerlerde bugüne kadar asla çalmadım. Çünkü kültür budur. Kültürünüzü yaşarsanız dininizi de yaşarsınız. Kültürden gelir o. Vatan sevgisi insanın doğduğu köyünden başlar bana göre. Ben çoğu etkinliklere milli kıyafetlerle çıkarım. Sazımda da bayrağım vardır, üzerime giyindiğim kıyafetlerimin göğsünde de. O hassasiyeti her zaman gözetiyorum ve bunu da severek yapıyorum. Bayrağımla konuşan bir insanımdır. Öyle bir bayrak sevgim vardır benim. Bir gün sabahın seher vaktinde işe gitmek için evden çıktığımda Bayburt'ta Şehit Osman Tepesi'nde dalgalanan bayrağın sesi bana ilham vermişti. Bulunduğum yerde inşaat vardı. Orada bulup buluşturduğum bir çimento torbasının kağıdına bir şiir kaleme aldım" (Süphânî, Kişisel Görüşme, 20.01.2025).

Âşık Süphânî'nin söz konusu şiirinin bazı dörtlükleri şu şekildedir;

Ta ezelden âşığınam özen kurban bayrağım,
Sevgin ateş yüreğimde közen kurban bayrağım,
Şehitlere sen sarılıp sen süsledin onları,
Renginde al kanların var bezen kurban bayrağım.

Türk'ün onur timsalisin dağa benzer hallerin,
Misk-i amber kokuların bağa benzer hallerin,
Üç kıtada dalgalandın şaha benzer hallerin,
Kaybetmedin şeref şanın özen kurban bayrağım.

Başka bir şiirinde ise Âşık Süphânî, bir yangın sonucunda yanan evi için duymuş olduğu üzüntüyü şu şekilde dile getirmektedir;

Dinleyin başımdan geçen kazayı,

©IJOESS

Az kaldı ki yana toprak yapımız.
Üstünde merteği yoktur çatımız,
Az kaldı ki yana toprak yapımız.

"1996 yılında evim yanmıştı benim, bu vesileyle de Toprak Yapımız isimli ilk kasetimi yaptım. Bu toprak yapısında ben evimi bahane ettim. Fakat insanoğlunun yapısını da anlattım bu eserimde" (Süphânî, Kişisel Görüşme, *20*.01.2025).

Anadolu topraklarında sürdürüle gelen âşıklık sanatının geleneksel işleyişini yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da insanlara aktarma hususunda önemli katkıları bulunan Âşık Süphânî, bu konuda sağlamış olduğu katkılarla ilgili şu bilgileri aktarmaktadır;

> *"Ustaları dinledim, 70-80 yaşlarında ihtiyar insanlarla sohbet etmek, zaman geçirmek beni çok mutlu ediyor. Onlarla zaman geçirmek de bana çok şey kattı. Bayburt Üniversitesi'yle birlikte 2017 yılında Türki Cumhuriyetlere gittim. Kırgızistan'a davet ettiler beni. Oraya da gittim. Sazımla birlikte eserlerimi çaldım-söyledim. Koçaklamalar vardır, leb değmez vardır bizde. Bunların örneklerini davet edildiğim yerlerde insanlara elimden geldiğince tanıtmaya çalıştım. Bu çerçeve içerisinde çok çalışmalarım oldu. Katıldığım etkinliklerden dolayı birçok plâket, teşekkür belgesi almışımdır. Ama 3. Ordu'dan bir plâket almıştım beni en çok gururlandıran da o plâkettir"* (Süphânî, Kişisel Görüşme, 20.01.2025).

Âşık Süphânî'nin, Kırgızistan'daki bir etkinlik öncesinde Kırgız sanatçılarla birlikte yer aldığı fotoğraf, Görsel 4'te yer almaktadır.

Görsel 4. Âşık Süphânî, Kırgız sanatçılarla birlikte (Âşık Süphânî, 2025).

©IJOESS

Âşık Süphânî ile ilgili olarak aktarılan tüm bilgiler göz önünde bulundurulduğunda; âşıklık geleneğinin oldukça önemli fakat günümüzde örneklerine az rastlanan irticalen (doğaçlama) çalıp-söyleme, âşık karşılaşmaları ve leb değmez atışmaları gibi temel pratiklerini son derece başarılı biçimde yerine getirebilen bir âşıklık geleneği temsilcisi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu hususa dair örnekleri kendisiyle çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmede de sunmuştur.

Günümüzde tüm dünyada yaşanan sanayileşme ve küreselleşme süreci ile birlikte Türkiye'de de belirgin bir biçimde hissedilen toplumsal değişim ve dönüşüm neticesinde âşıklık geleneğinin eski ihtişamlı günlerine kıyasla toplum ve bireyler üzerindeki etkisinin azaldığı düşünülmektedir. Günümüz âşıklık geleneğinin yaşayan temsilcilerinden biri olarak Âşık Süphânî, âşıklık geleneğinin ve bu geleneği temsil eden âşıkların karşılaştıkları sorunlarla ilgili duygu ve düşüncelerini bir şiirinde şu şekilde aktarmaktadır;

Aklıma gelende dolar gözlerim,
O eski günlerim nerede hani?
Eşimi dostumu vallahi özlerim,
O eski günlerim nerede hani?

Çoban sürüsüynen her zaman ağa,
Anam azık ederdi giderdik dağa,
Kaşık sallardık aynı çanağa,
O eski günlerim nerede hani?

Karnımız doyardı ayrılan paya,
Şükürler ederdik bir bardak çaya,
O zaman var idi edeple hayâ,
O eski günlerim nerede hani?

Oğullarım nerde görmüyor gözüm,
İnternet başında olanca çözüm,
Geline kızlara geçmiyor sözüm,
O eski günlerim nerede hani?

Dikeni diyene bizden size ne,
Siz artık oldunuz dedeyle nene,
Süphânî sahip ol sen şu çenene,
O eski günlerim nerede hani?

©IJOESS

"Aslında yazdığım şiirde bu konudaki duygu ve düşüncelerimi ifade etmiştim. Bazı şeyleri görünce bize ters geliyor. Mesela Sivas'ın Çallı köyünde Âşık Rahim Sağlam'la dur durak bilmeden üç gün üst üste program yapmıştık. Çalıp-söylediğimiz yer de öylesine tarihi bir odaydı ki oda adeta bizden çalıp-söylememizi istiyordu. Şimdi ben bir gence saygı gösteriyorum fakat ne yapayım onda saygı yok. Ben çarşıda insanlar arasındayken sigaramı bile avucumun içinde saklayarak içerim. Bir şeyi doğru konuşmak lazım; Şimdi âşıklık geleneği asla ölmez bana göre. Zaten âşıklık geleneği ölürse memleket gitmiş demektir. Ne demiş şair? "Bir memleketin şairinin sesi susarsa o memleket gitmiştir. Fakat yeni nesil insanlar koçaklama nedir bilmiyor. Kültürümüze yabancı gençler yetişiyor. Bana göre âşıklığın yaşı, zamanı yoktur. Fakat çile çekmeden âşık olunmaz. Günümüz âşıklarının en büyük sorunlarından birisi geçimlerini sağlama noktasında sıkıntı yaşamalarıdır. Benim âşıklık dışında bir mesleğim olduğundan dolayı bu anlamda bir sıkıntı yaşamıyorum fakat bu geleneği temsil eden yakın arkadaşlarımın birçoğunun âşıklık dışında düzenli gelir sağlayabilecekleri bir meslekleri yok maalesef. Bir yerlerde bir etkinlik olacak davet edilecekler de bir gelir elde edecekler. Geleneği temsil eden âşıklara devlet tarafından sağlanan herhangi bir gelir yok. Düzenlenen etkinliklerde kimi sanatçılar sahne ücretlerini peşin almadan sahneye çıkmıyorlar. Fakat âşıkları davet ettiklerinde; "Yahu ne olacak gel çal-söyle" diyorlar. Uzak yerlerden çıkıp gelen insanlar, yaptıkları işten kazanç sağlayamazlarsa nasıl sağlayacaklar geçimlerini? Âşıklarla ilgili bu hususun da göz ardı edilmemesi gerekiyor bence" (Süphânî, Kişisel Görüşme, 20.01.2025).

Gerek paylaştığı şiirinde olsun gerekse belirtmiş olduğu ifadelerinde olsun Âşık Süphânî, günümüz koşulları doğrultusunda toplumsal yapının değişime uğraması neticesinde âşıklık geleneği temsilcilerine ve onların üretmiş oldukları ürünlere karşı ilginin zayıfladığına dikkat çekmektedir. Âşık Süphanî'nin belirtmiş olduğu düşünceleri göz önünde bulundurulduğunda; dinleyici-izleyici kitlenin âşıklık geleneği ürünlerine karşı ilgisiz tutumlarının veya toplumun bazı kesimlerinde gelenek temsilcilerine eskisi kadar hürmet gösterilmiyor oluşu gibi hususların gelenek temsilcilerinin mesleki motivasyonlarına olumsuz biçimde yansıdığı anlaşılmaktadır. Bu hususun âşıklık geleneği ürünlerinin üretim süreçlerine de olumsuz şekilde etki ettiği düşünülmektedir. Öte yandan âşıklık geleneği temsilcilerinin de her insan gibi düzenli bir gelire ihtiyaç duydukları görülmektedir. Bu bağlamda bu asil geleneğin sürdürülmesine katkı sağlayan günümüz gelenek temsilcilerine destek sağlayabilecek çeşitli devlet politikaları

geliştirilmesinin âşıklık geleneğinin sürdürülebilmesi açısından son derece önemli bir husus olarak göze çarptığını da belirtmek gerekir.

Âşık Süphânî'nin eserleri

Çalışmanın bu başlığı altında âşıklık geleneğinin yaşayan günümüz temsilcilerinden Bayburtlu Âşık Süphânî'nin, Sibelius nota yazım programı aracılığıyla güfteleri ve ezgileri ile birlikte notaya alınan eserlerine ve bu eserlere ilişkin edebi ve müzikal çözümlemelere yer verilmiştir. Araştırma, yalnızca Âşık Süphânî ile gerçekleştirilen yüz yüze görüşme sırasında kimi zaman irticalen (doğaçlama), kimi zaman hikâyeleriyle, kimi zaman da içinden geldiği şekilde aktarmış olduğu 7 eseri ile sınırlandırılmıştır.

Sivas ellerinden arayıp buldu eserinin çözümlemesi

Âşık Süphanî bu eserini, kendisi ile çalışma kapsamında gerçekleştirilen yüz yüze görüşme sırasında irticalen (doğaçlama) çalıp-söylemiştir.

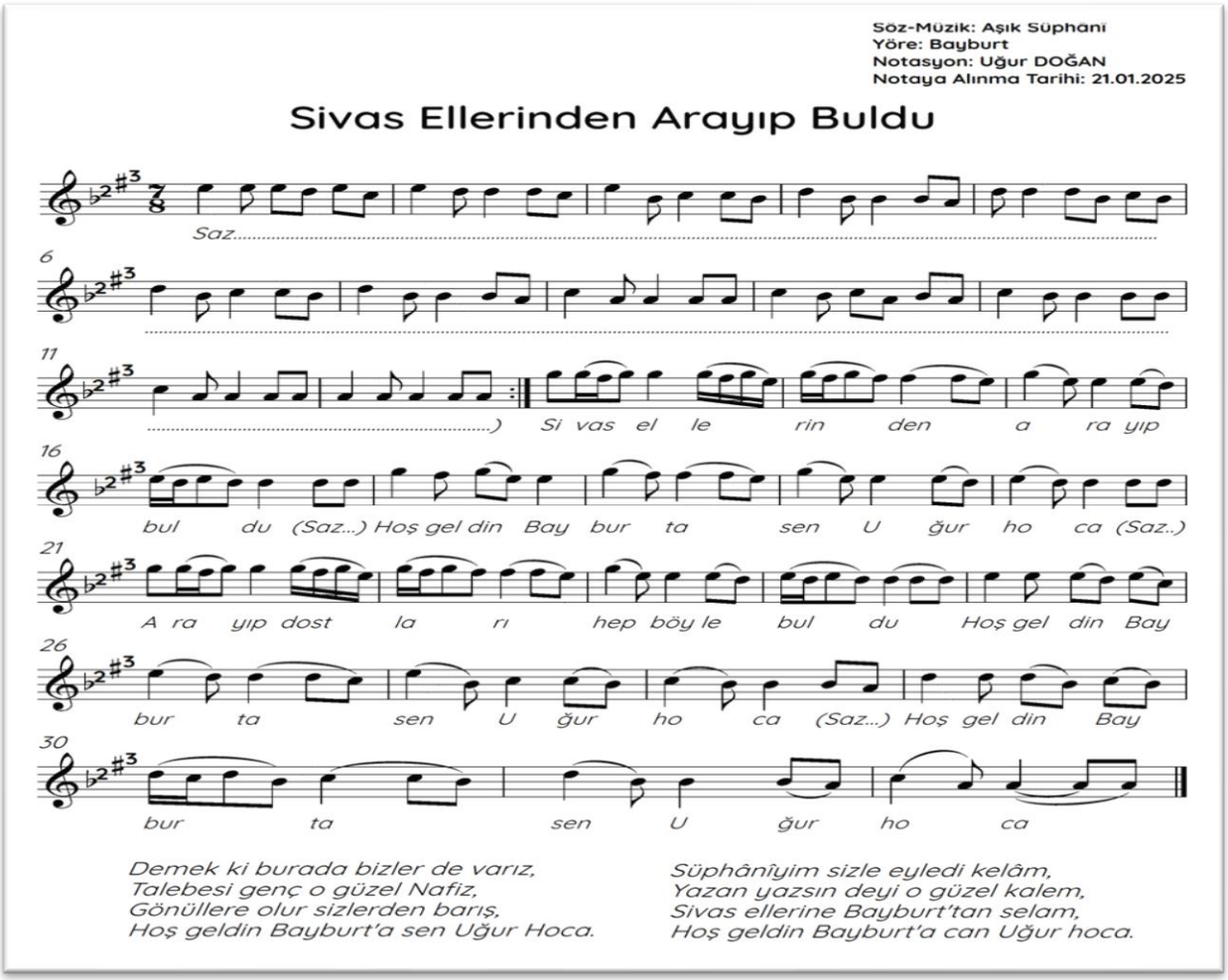

Görsel 5. Sivas ellerinden arayıp buldu eserinin transkripsiyonu

©IJOESS

Âşık Süphânî'ye ait Görsel 5'teki Sivas Ellerinden Arayıp Buldu isimli eser müzikal açıdan değerlendirildiğinde ise ritmik yapı itibarıyla kırık hava formundaki bu eserin 7/8'lik usulün (3+2+2) tartım kalıbına göre bestelendiği görülmektedir. Ezgisel açıdan Hüseyni makamında oluşturulan eserin karar sesi la perdesidir. İnici bir seyir yapısına sahip olan eserde kullanılan sesler şu şekildedir;
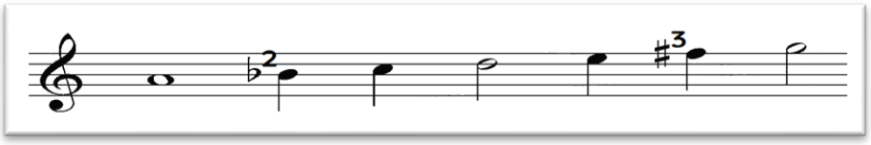
Eser edebi açıdan incelendiğinde; 11'li hece ölçüsünün 6+5 kalıbıyla oluşturulan koşma biçimindeki bu eser, konu içeriği bakımından övgü, edebi tür bakımından ise güzelleme olarak değerlendirilebilir.

Yârim eserinin çözümlemesi

"Bir gün eşim dedi ki; Süphânî, epey senedir türküler söyledin, kasetler yaptın, kitaplar yazdın. Hiç benim adıma da bir şeyler yazdın mı? Ben de dedim ki; Hatun, sen en azından olmuşsan torunlarımın nenesi. Ben sana türkü söylemeyeyim de kime söyleyeyim? Eylen bir yol da dinle dedim. Ve o anda eşime bir türkü yaptım" (Süphânî, Kişisel Görüşme, 20.01.2025).

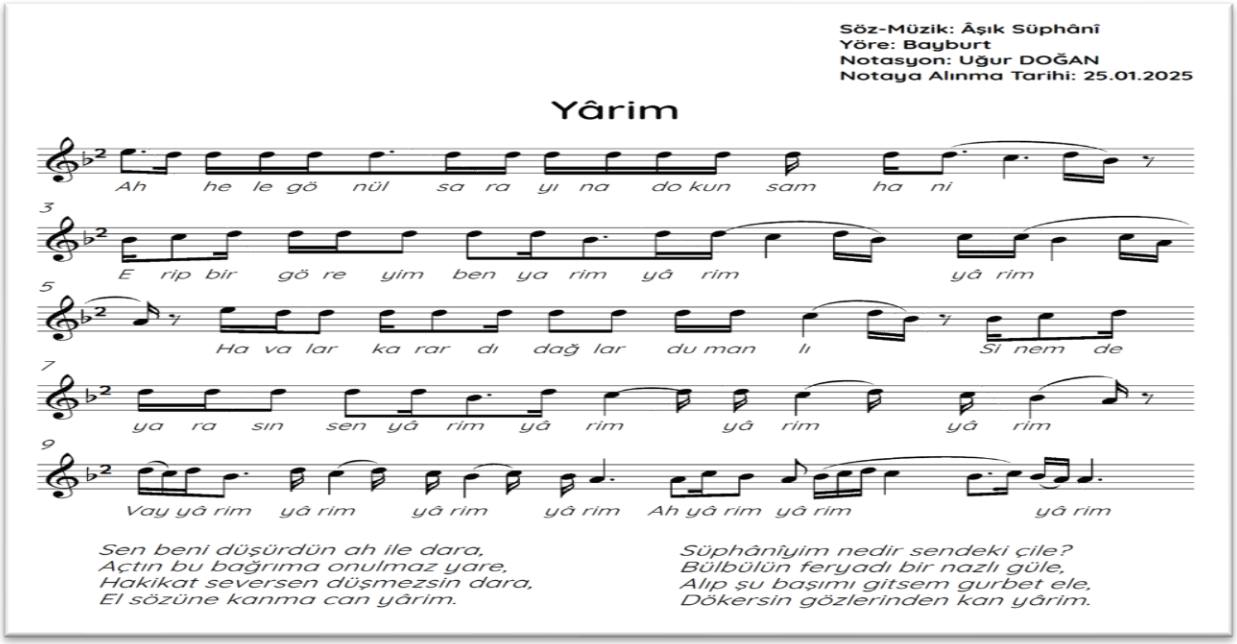

Görsel 6. Yârim eserinin transkripsiyonu

©IJOESS

Âşık Süphânî'ye ait Görsel 6'daki Yârim isimli eser müzikal açıdan incelendiğinde; serbest bir ritmik yapıya sahip olan bu eserin uzun hava formunda olduğu görülmektedir. Ezgisel açıdan oldukça dar bir alanda seyreden ve karar sesi la perdesi olan eserin Hüseyni çeşnili bir türkü olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir. İnici bir seyir yapısına sahip olan bu eserde kullanılan sesler ise şu şekildedir;
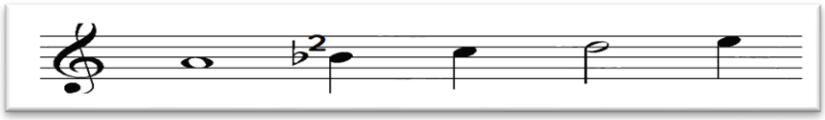
Eser edebi açıdan incelendiğinde konu içeriği bakımından aşk-sevda temasını işleyen bu eserin 11'li hece ölçüsünün 6+5 kalıbıyla oluşturulduğu görülmektedir. Eserin sözleri ve ezgisi arasındaki uyumun sağlanması açısından her kıtasının birinci dizelerinin başında "ah hele", dördüncü dizelerinde "yârim" ve dördüncü dizelerden sonra seslendirilen "Vay yârim yârim", "Ah yârim yârim" şeklindeki kavuştak bölümleri göz önünde bulundurulduğunda; koşma biçimindeki bu eserin tür itibarıyla türkü olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Cumhuriyet eserinin çözümlemesi

Gerçekleştirilen görüşme sırasında Âşık Süphânî, Cumhuriyetin 98. yıl dönümü dolayısıyla yazmış olduğunu belirtmiş olduğu bu şiirini özellikle Köroğlu koçaklamalarında sıklıkla rastlanılan anonim bir usta malı ezgi eşliğinde irticalen (doğaçlama) seslendirmiştir.

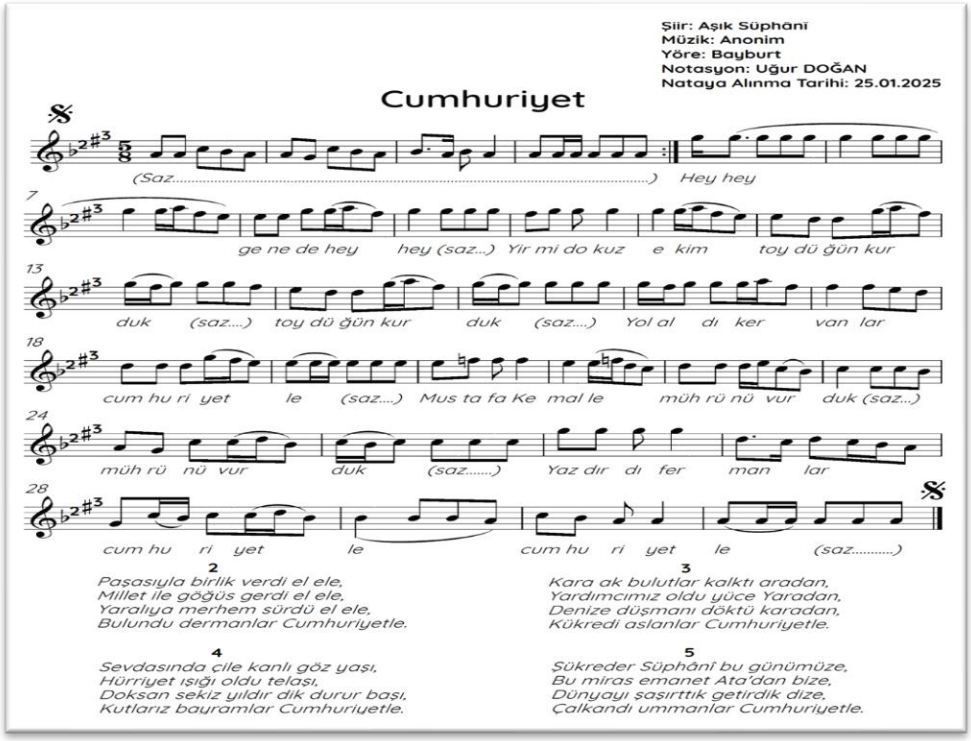

Görsel 7. Cumhuriyet eserinin transkripsiyonu

©IJOESS

Âşık Süphânî'ye ait Görsel 7'deki Cumhuriyet isimli eser müzikal açıdan incelendiğinde; ritmik yapı itibarıyla kırık hava formundaki eserin 5/8'lik usulün 2+3 tartım kalıbıyla bestelendiği görülmektedir. Karar sesi la perdesi olan eserin ezgisinin Hüseyni makamı kullanılarak bestelendiği söylenebilir. İnici-çıkıcı bir seyir yapısına sahip olan eserde kullanılan sesler ise şu şekilde gösterilebilir;
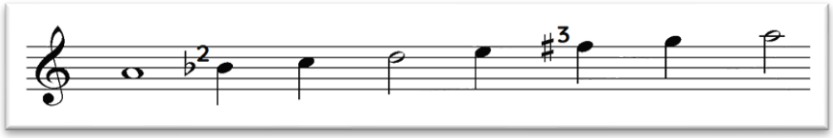
Eser edebi açıdan incelendiğinde; 11'li hece ölçüsünün 6+5 kalıbıyla oluşturulan koşma biçimindeki eserin konu itibarıyla kahramanlık-yiğitlik temasını işlediği görülmektedir. Eserin edebi türü koçaklamadır.

Dar günümde eserinin çözümlemesi
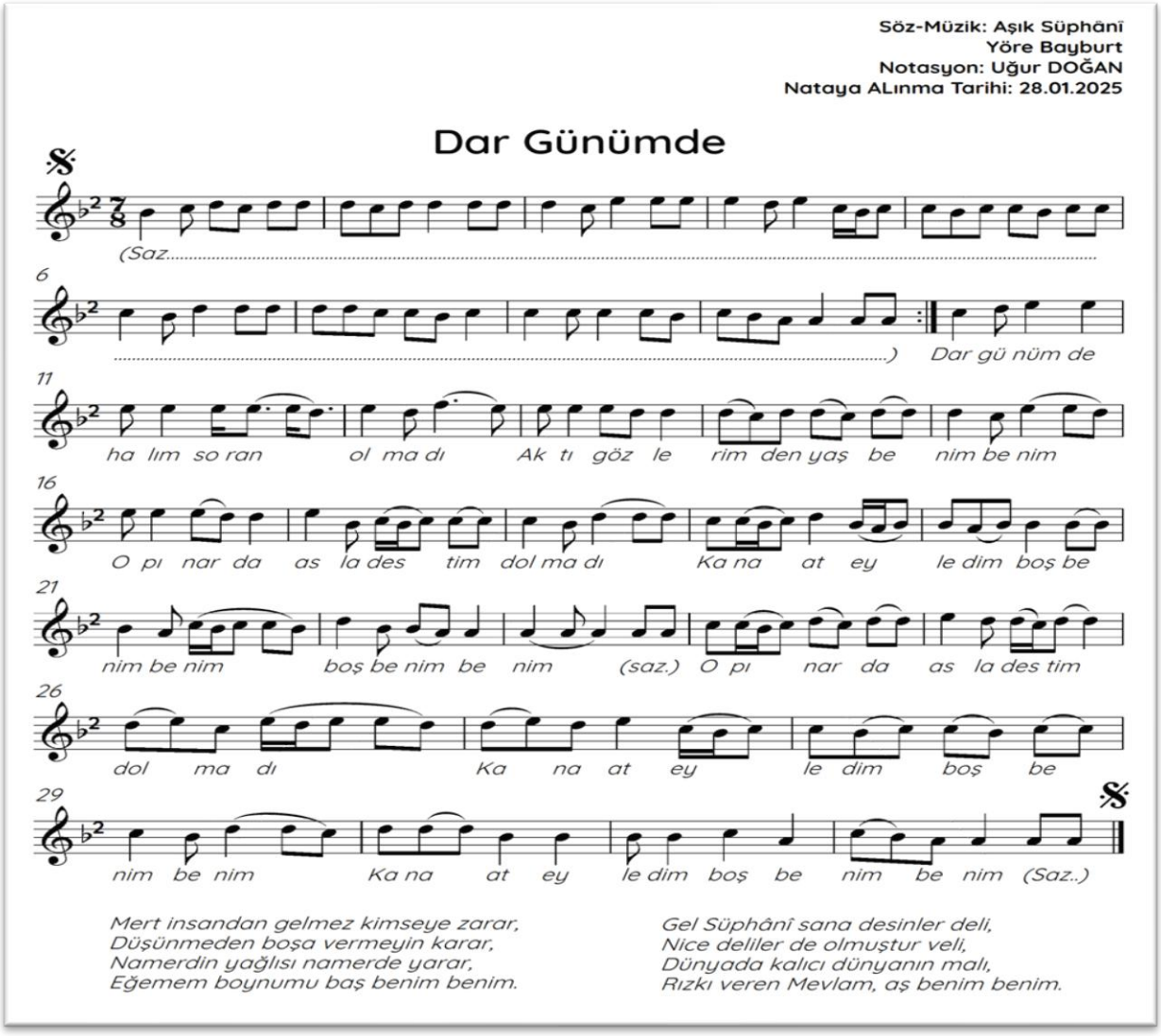
Görsel 8. Dar günümde eserinin transkripsiyonu

©IJOESS

Âşık Süphânî'ye ait Görsel 8'de görülen Dar Günümde isimli eser müzikal açıdan değerlendirildiğinde; ritmik yapı itibarıyla kırık hava formundaki eser 7/8'lik usulün 3+2+2 şeklindeki tartım kalıbıyla bestelendiği görülmektedir. Karar sesi la perdesi olan ve ezgisel açıdan dar bir alanda seyreden eser, Hüseyni çeşnili olarak değerlendirilebilir. İnici-çıkıcı bir seyir yapısına sahip olan eserde kullanılan sesler şu şekilde gösterilebilir;
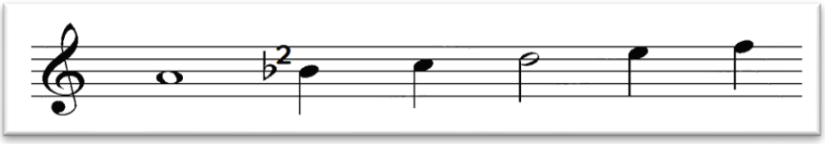
Eser edebi açıdan incelendiğinde ise; 11'li hece ölçüsünün 4+4+3 kalıbıyla oluşturulan koşma biçimindeki eserin konu içeriği bakımından nasihat temasını işlediği görülmektedir. Bu özellikleri göz önüne alındığında eserin türünün deyiş olduğu ifade edilebilir.

Bilenim yok eserinin çözümlemesi

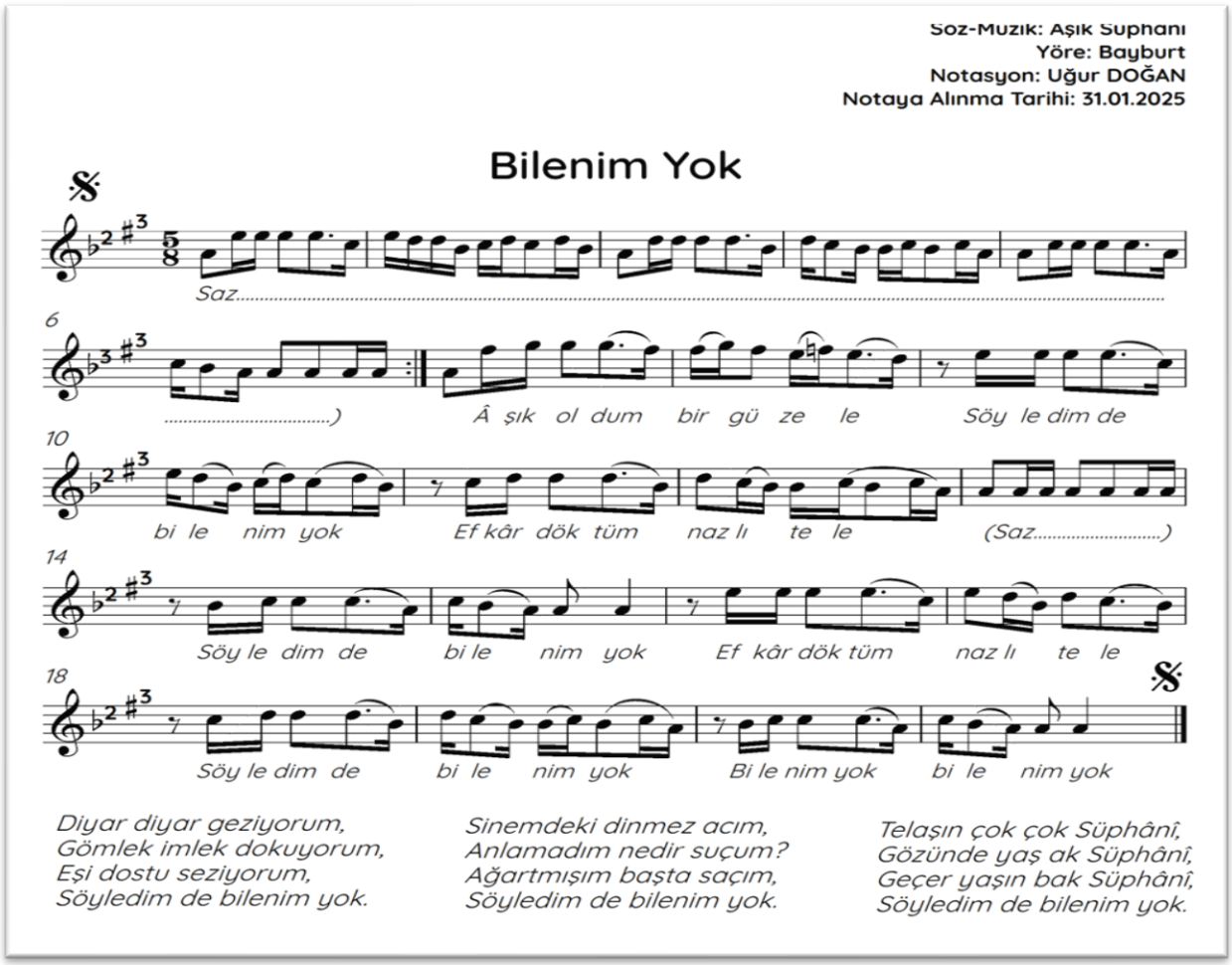

Görsel 9. Bilenim yok eserinin transkripsiyonu

©IJOESS

Âşık Süphânî'ye ait Görsel 9'daki Bilenim Yok isimli eser müzikal açıdan incelendiğinde; ritmik yapı itibarıyla kırık hava formundaki eserin 5/8'lik usulün 2+3 tartım kalıbıyla bestelendiği görülmektedir. Ezgisel yapısı Hüseyni makamı kullanılarak oluşturulan eserin karar sesi la perdesidir. İnici bir seyir yapısına sahip olan eserde kullanılan sesler şu şekildedir;
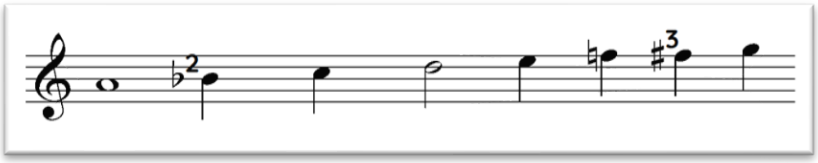
Eser edebi açıdan ele alındığında ise 8'li hece ölçüsünün 4+4 kalıbı ile oluşturulan koşma biçimindeki eserin konu içeriği bakımından aşk ve sitem temalarını işlediği ifade edilebilir. Her Kıtanın bitiminde tekrar eden "bilenim yok, bilenim yok" şeklindeki kavuştak bölümleri ve bir ezgi eşliğinde seslendiriliyor oluşu gibi özellikleri göz önünde bulundurulduğunda; eserin edebi tür bakımından türkü olarak değerlendirilebilir.

Aşkın deryasına eserinin çözümlemesi

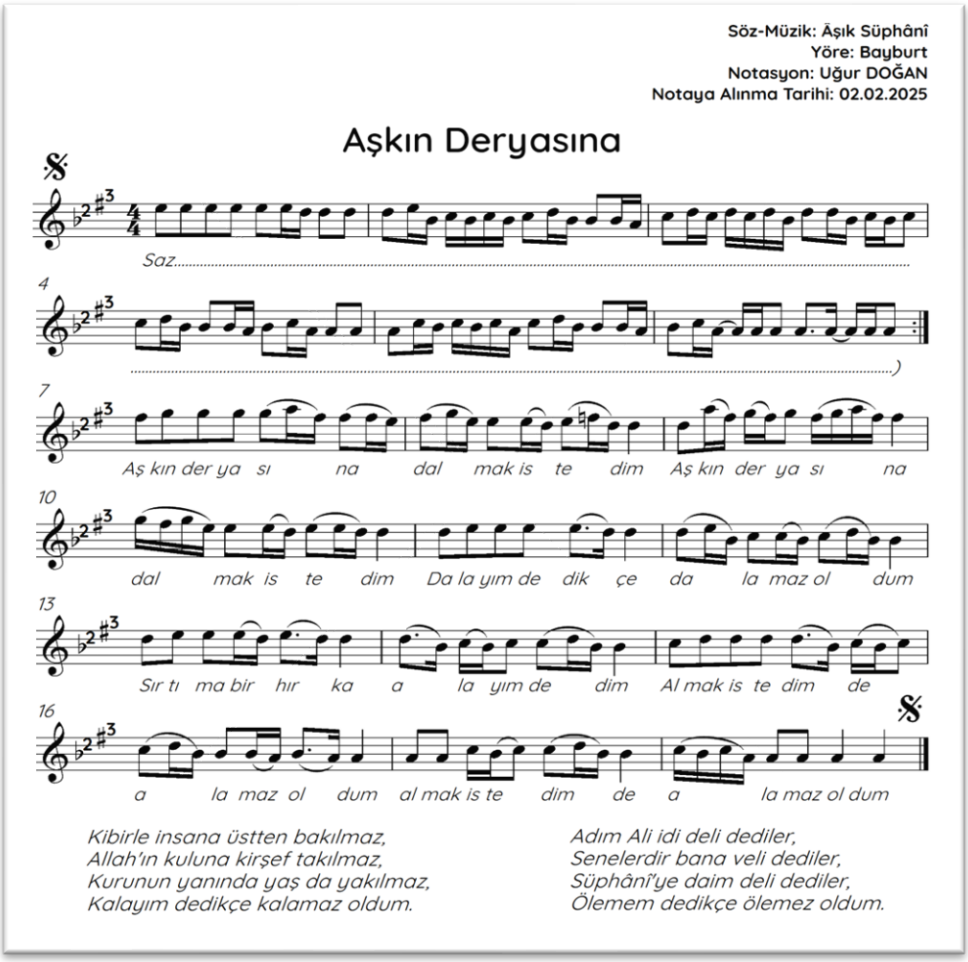

Görsel 10. Aşkın deryasına eserinin transkripsiyonu

©IJOESS

Âşık Süphânî'ye ait Görsel 10'da yer alan Aşkın Deryasına isimli eser müzikal açıdan incelendiğinde; ritmik yapı itibarıyla kırık hava formundaki eserin 4/4'lük usulde bestelendiği görülmektedir. Karar sesi la perdesi olan eserin ezgisi Hüseyni makamı ile oluşturulmuştur. İnici-çıkıcı bir seyir yapısına sahip olan eserde kullanılan sesler şu şekildedir;
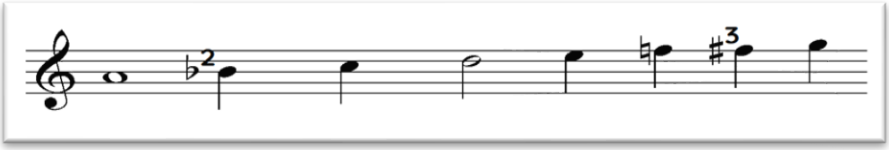
Eser edebi açıdan değerlendirildiğinde; 11'li hece ölçüsünün 6+5 kalıbı ile oluşturulan koşma biçimindeki eserin konu içeriği bakımından deyiş türü altında değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Sivrisinek eserinin çözümlemesi

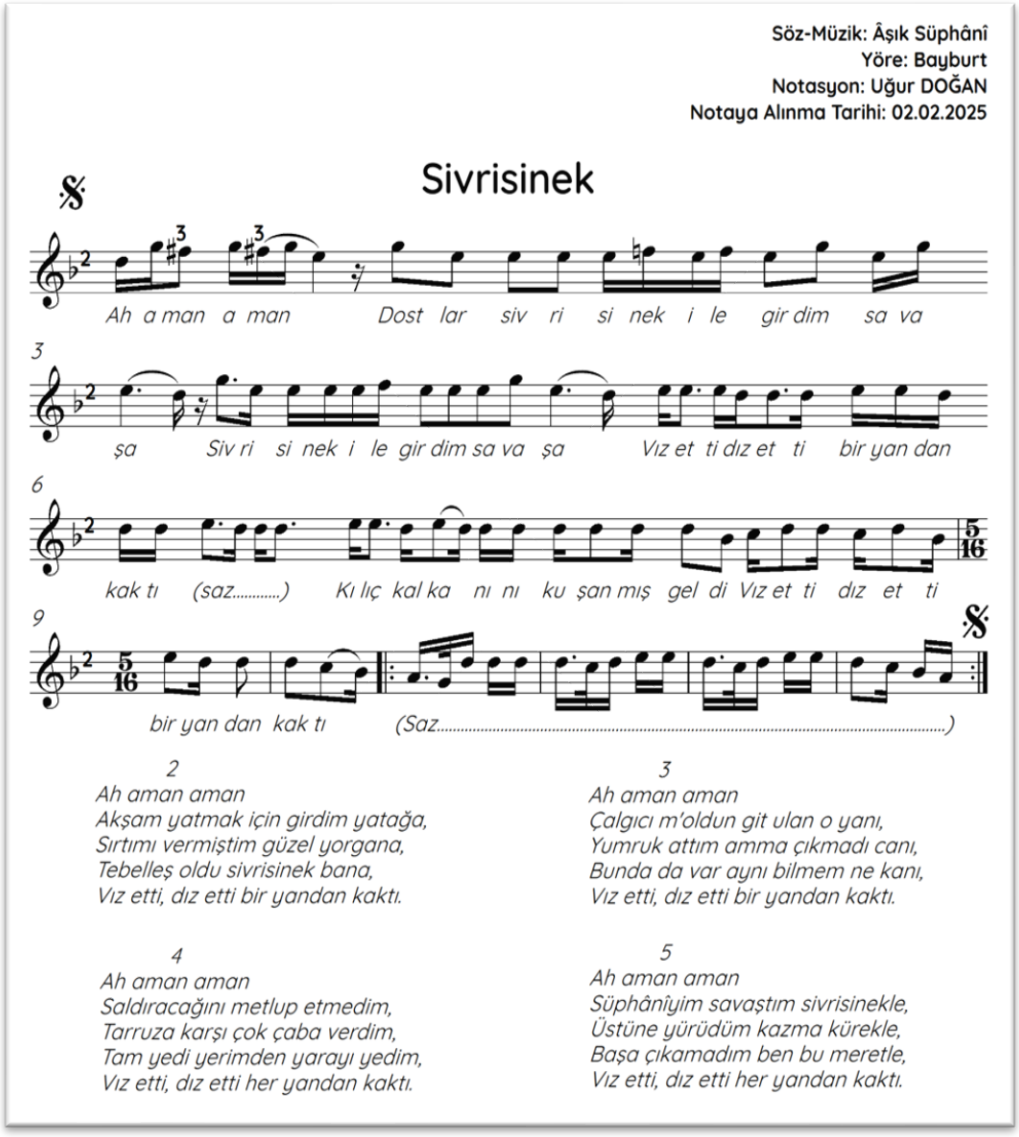

Görsel 11. Sivrisinek eserinin transkripsiyonu

©IJOESS

Âşık Süphânî'ye ait Görsel 11'de yer alan Sivrisinek isimli eser müzikal açıdan incelendiğinde; ritmik yapı itibarıyla bünyesinde hem uzun hava hem de kırık hava formunu barındırdığı ifade edilebilir. Kıtaların ilk üç mısrası Erzurum yöresi uzun havalarının genel karakteristik özelliğini yansıtan bir seyir yapısı sergilerken son mısraları ise özellikle Gümüşhane-Kelkit yöresi halay ve horonlarının genel karakteristik özelliğini yansıtan 5/16'lık usulün 3+2 düzümü ile seslendirildiği görülmektedir. Karar sesi la perdesi olan eserin ezgisi Hüseyni makamı kullanılarak bestelenmiştir. İnici bir seyir yapısına sahip olan eserde kullanılan sesler şu şekildedir;
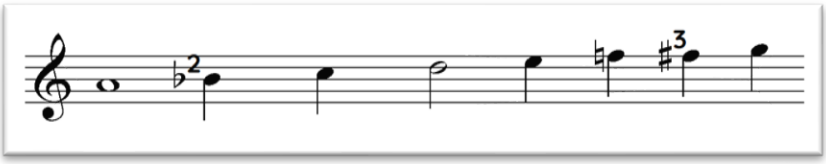
Eser edebi açıdan incelendiğinde ise koşma biçimindeki eserin mısralarının 11'li hece ölçüsünün 6+5 kalıbı ile oluşturulduğu görülmektedir. Âşık Süphânî'nin sivrisinek ile olan mücadelesini mizahi bir anlatım tarzı ile kaleme almış olduğu bu şiirinin konu içeriği bakımından taşlama olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Her kıtanın başında yer alan "ah aman aman" şeklindeki kavuştak bölümleri ve ezgi eşliğinde seslendiriliyor oluşu gibi özellikleri göz önünde bulundurulduğunda ise eserin edebi türünün türkü olduğu söylenebilir.

Âşık Süphânî, Sivrisinek isimli eserinin hikâyesini şu şekilde aktarmaktadır;

> *"Sivrisinek türkümü 1991 yılında Bayburt'un Kırkpınar köyünde sağlık ocağında çalışırken yazmıştım. O gün de kaldığım yerin sökülmüş duvarlarını tamir edeyim dedim boş duracağıma. Hava sıcak, tam sivrisineklerin de en kıvamlı zamanları yani. Akşam olunca yorulmuşum yatıp dinleneyim dedim. Baktım ki bir vızıltı, dızıltı koptu. Sivrisineklerin sesinden yatamadım. Ya dedim; "Sen Âşık Süphânîsin kalk bu sivrisineklere bir türkü yaz." Şiirimi yazdım. Unutmamak için ezberlemeye çalışırken yanımdaki arkadaşlarım; "Ya hiç böyle türkü olur mu?" diyerek bana güldüler. Neden olmasın dedim. İnsanlar Kıl Oldum, Oynama Şıkıdım diye şarkı yapıyor. Millet el çırpıp alkışlıyor. Benim de bir Sivrisinek türküm olsun dedim. Bunu da sahneye çıktığım yerlerde söyledim. Zaten insanlar beni bu türküyle tanıdılar"* (Süphânî, Kişisel Görüşme, 20.01.2025).

©IJOESS

Eserlerin tablo halinde gösterilmesi

Tablo 1'de, Âşık Süphânî'nin çalışma kapsamında derlenerek notaya alınan eserleri, çeşitli özelliklerine göre çözümlenerek gösterilmiştir.

Tablo 1. Âşık Süphâni'ye ait eserlerin edebi ve müzikal özelliklerine göre analizi

Eser Adı	Biçim	Tür	Konu İçeriği	Hece Ölçüsü	Form	Ritmik Yapı	Karar Sesi	Makam Dizisi	Seyir Yapısı
Sivas Ellerinden	Koşma	Güzelleme	Övgü	11'li (6+5)	Kırık Hava	7/8 (3+2+2)	La	Hüseyni	İnici
Yârim	Koşma	Türkü	Aşk-Sevda	11'li (6+5)	Uzun Hava	-	La	Hüseyni	İnici
Cumhuriyet	Koşma	Koçaklama	Yiğitlik-Kahramanlık	11'li (6+5)	Kırık Hava	5/8 (2+3)	La	Hüseyni	İnici-Çıkıcı
Dar Günümde	Koşma	Deyiş	Deyiş-Nasihat	11'li (4+4+3)	Kırık Hava	7/8 (3+2+2)	La	Hüseyni	İnici-Çıkıcı
Bilenim Yok	Koşma	Türkü	Aşk-Sitem	8'li (4+4)	Kırık Hava	5/8 (2+3)	La	Hüseyni	İnici
Aşkın Deryasına	Koşma	Deyiş	Deyiş-Nasihat	11'li (6+5)	Kırık Hava	4/4	La	Hüseyni	İnici-Çıkıcı
Sivrisinek	Koşma	Türkü	Mizah-Taşlama	11'li (6+5)	Uzun Hava-Kırık Hava	- 5/16 (3+2)	La	Hüseyni	İnici

TARTIŞMA VE SONUÇ

Âşıklık geleneğinin yaşayan günümüz temsilcilerinden Bayburtlu Âşık Süphânî'nin yaşamı, âşıklık geleneği içerisindeki konumu ve çeşitli eserleriyle bilimsel literatüre kazandırılması amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre;

Bayburt'ta çobanlık yaparak geçimini sağlayan bir babanın oğlu olarak 1960 yılında dünyaya gelen Âşık Süphânî, yöreye uğrayan Murat Çobanoğlu, Şeref Taşlıova, Âşık Reyhani ve Mevlüd İhsani gibi âşıklık geleneğinin önde gelen usta isimlerinden etkilenerek küçük yaşlarda âşıklık sanatına yönelmiştir. 15-16 yaşlarındayken satın aldığı bir bağlamayı kendi çabalarıyla çalmayı öğrenen Âşık Süphânî'nin doğrudan çıraklığını yaptığı herhangi bir ustası bulunmamaktadır. Çocuk yaşlarda sürekli hasta olmasından dolayı amcasının kendisine yakıştırmış olduğu Süphân ismini mahlas olarak benimseyen Âşık Süphânî, çalıp-söylediği eserlerinde bu mahlası kullanmış ve halk arasında bu isimle tanınmıştır. Âşıklık dışında geçimini sağladığı başka bir mesleği bulunan Âşık Süphânî, âşıklığının ilk yıllarında yöresel türküler ve usta malı eserler çalıp-söylemiş, sanatsal meziyetlerini geliştirme hususunda usta âşıklardan ve çağdaşı olan gelenek temsilcilerinden önemli ölçüde faydalanmıştır. 4 kaset çalışması, 2 şiir kitabı ve 400'ün üzerinde eseri bulunan Âşık Süphânî, yurt içi ve yurt dışındaki birçok etkinlikte âşıklık geleneğinin leb değmez, âşık atışmaları ve irticalen (doğaçlama) çalıp-söyleme gibi günümüzde örneklerine az rastlanan temel pratiklerini büyük bir ustalıkla dinleyicilere aktaran, Kültür Bakanlığı'na bağlı bir âşıklık geleneği temsilcisidir.

©IJOESS

Âşık Süphânî'nin çalışma kapsamında değerlendirilen 7 eserinin tamamı koşma biçiminde, ezgi yapısı itibarıyla Hüseyni makamında ve la karar sesindedir. Bu açıdan Âşık Süphânî'nin sunmuş olduğu eserleri ezgisel olarak çeşitlilik arz etmemektedir.

Edebi tür açısından 7 eserin 3'ü (Yârim, Bilenim Yok, Sivrisinek) türkü, 2'si (Dar Günümde, Aşkın Deryasına) deyiş, 1'i (Cumhuriyet) koçaklama ve 1'i de (Sivas Ellerinden) güzelleme türündedir.

Konu içeriği bakımından 7 eserin 2'si (Dar Günümde, Aşkın Deryasına) deyiş-nasihat, geriye kalan her bir eser ise övgü (Sivas Ellerinden), aşk-sitem (Bilenim Yok), aşk-sevda (Yârim), yiğitlik-kahramanlık (Cumhuriyet), mizah-taşlama (Sivrisinek) temalarını işlemektedir.

Gerçekleştirilen görüşme sırasında saz eşliğinde ve saz olmaksızın aktarmış olduğu tüm eserler dikkate alındığında; Âşık Süphânî'nin şiirlerinin konu içeriği bakımından oldukça geniş bir çeşitliliğe sahip olduğu fakat ezgisel açıdan aynı ölçüde çeşitlilik arz etmedikleri sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bilenim Yok isimli eser 8'li hece ölçüsünün (4+4) kalıbıyla, Dar Günümde isimli eser 11'li hece ölçüsünün (4+4+3) kalıbıyla meydana getirilmiştir. Geriye kalan 5 eserin tamamı (Cumhuriyet, Aşkın Deryasına, Sivrisinek, Sivas Ellerinden, Yârim) 11'li hece ölçüsünün (6+5) kalıbıyla meydana getirilmiştir.

Bu bağlamda Sivas Ellerinden Arayıp Buldu isimli eserini görüşme sırasında irticalen (doğaçlama) çalıp-söyleyen ve daha önceden kaleme almış olduğu Cumhuriyet isimli eserini kalıplaşmış usta malı bir ezgi eşliğinde irticalen icra eden Âşık Süphânî, çalışmada yer alan eserlerinde gerek biçim gerek tür gerek konu içeriği bakımından âşıklık geleneği edebi normlarının genel karakteristik özelliklerini aslına uygun biçimde yansıtmaktadır. Bu husus Âşık Süphânî'nin, âşıklık geleneği teamüllerine sıkı sıkıya bağlı bir gelenek temsilcisi olduğunu da göstermektedir.

Form itibarıyla Sivrisinek isimli eser hem uzun hava hem de kırık hava formunu bünyesinde bir arada barındırmaktadır. Yârim isimli eser uzun hava formundadır. Geriye kalan 5 eserin tamamı (Sivas Ellerinden, Cumhuriyet, Dar Günümde, Bilenim Yok, Aşkın Deryasına) kırık hava formundadır.

Ritmik yapı bakımından; Sivas Ellerinden ve Dar Günümde isimli eserler 7/8'lik usulün (3+2+2) tartım kalıbıyla, Cumhuriyet ve Bilenim Yok isimli eserler 5/8'lik usulün (2+3) tartım

©IJOESS

kalıbıyla, Aşkın Deryasına isimli eser 4/4'lük usulle ve hem uzun hava hem de kırık hava formunu içeren Sivrisinek isimli eser ise 5/16'lık usulün (3+2) tartım kalıbıyla bestelenmiştir.

Seyir yapısı bakımından; Sivas Ellerinden, Yârim, Bilenim Yok ve Sivrisinek isimli eserler inici, Cumhuriyet, Dar Günümde ve Aşkın Deryasına isimli eserler ise inici-çıkıcı seyir özellikleri göstermektedir.

Öneriler

İlerleyen süreçte gerçekleştirilecek benzer nitelikteki çalışmalara fayda sağlaması açısından bu araştırma özelinde çeşitli önerilerde bulunulacak olursa;

Âşık Süphânî'nin başkaca eserleri hakkında edebiyat ve müzik disiplini çerçevesinde ya da farklı disiplinler aracılığıyla çeşitli çalışmalar gerçekleştirilebilir.

Türkiye'nin başka yörelerinde yaşayan âşıklık geleneği temsilcileri ve geleneğe sağlamış oldukları katkılar hakkında farklı yöntemler ışığında çeşitli çalışmalar gerçekleştirilebilir.

Farklı araştırma yöntem ve teknikleri ışığında farklı bakış açıları doğrultusunda Bayburt ya da Anadolu'nun başka yörelerinde günümüzde sürdürülen âşıklık geleneği pratikleri hakkında kapsamı geniş çalışmalar gerçekleştirilebilir.

Âşıklık geleneğinin yaşayan günümüz temsilcilerinden biri olarak Âşık Süphânî'nin çalışma özelinde aktarmış olduğu görüşleri; sözlü Türk halk kültürünün başlıca unsurlarından biri olan ve yüzyıllardır varlığını sürdüren bu kadim geleneğin, dönüşüme uğrayan toplum yapısı ve bireylerin değişen yönelimleri neticesinde eskiye kıyasla etkisinin azaldığını göstermektedir.

Bu bağlamda; âşıklık geleneği temsilcilerinin dinleyici kitlelerle buluşturulmasına vesile olacak yurt içinde ve yurt dışında çeşitli kültürel-sanatsal etkinlikler düzenlenerek bu asil geleneği temsil eden âşıklara maddi-manevi katkı sağlamanın yanı sıra genç dimağlara âşıklık geleneğini tanıtma olanağı sağlanabilir. Günümüz medya kuruluşlarındaki çeşitli program yayınlarında popüler kültür unsurları kadar olmasa da âşıklık geleneği temsilcilerine yer verilerek izleyici-dinleyici kitleler üzerinde bir farkındalık oluşturulabilir. Âşıklık geleneği temsilcilerinin birçoğunun geçimini sağlayabileceği başkaca bir meslekleri olmadığı gerçeğinden hareketle bu insanların varlıklarını temsil etmiş oldukları gelenekle sürdürebilmeleri hususunda devletin resmî kurumları aracılığıyla çeşitli kültür-sanat politikaları geliştirilebilir.

©IJOESS

Sınırlılıklar ve güçlü yönler

Bu çalışmanın bazı kısıtlılıkları bulunmaktadır. Âşıklık geleneğinin yaşayan günümüz temsilcilerinden Bayburtlu Âşık Süphânî'yi ve bazı eserlerini konu edinen bu çalışmada Âşık Süphânî'nin tüm eserlerine geniş kapsamlı bir biçimde yer verilebilmesi mümkün değildir. Bu bağlamda gerçekleştirilen çalışma neticesinde ortaya koyulan bulgular ışığında gerek Âşık Süphânî'nin tüm eserleri hakkında olsun gerekse Anadolu sahası günümüz âşıklık geleneğinin tamamı hakkında olsun genel anlamda bir değerlendirmede bulunulamayacağı açıktır.

Âşıklık geleneğinin günümüzde yaşayan temsilcilerinden birinin, kendisi hakkında gerçekleştirilen bir çalışmaya doğrudan kaynaklık etmiş olması, çalışmanın güçlü yönleri arasında gösterilebilir.

KAYNAKLAR

Açar, Y. (2022). Âşıklık geleneği kültür elçisi Âşık Yaşar Reyhanî'nin müzikal kimliği üzerine tespitler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 11(3)*. 1443-1457. https://doi.org/10.15869/itobiad.1104619

Akduman, E. (2011). Ali Sırrı Çoban (Süphanî). F. A. Turan ve R. G. Saluk (Ed.). *Sazın ve sözün sultanları: yaşayan halk şairleri VI.* (1. Baskı, s. 101-111). Ankara: Gazi Kitabevi.

Artun, E. (2008). *Âşık Edebiyatı Araştırmaları.* (1. Baskı), İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Âşık Süphânî (2025). Yaşamı, âşıklığı ve âşıklık geleneği üzerine Âşık Süphâni ile kişisel söyleşi, (13.01.2025).

Bektaş, E. (2021). Değişen icra mekanları ve geleneğin dönüşümü Kars aşıklık geleneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Akademik Müzik Araştırmaları Dergisi, 7(14),* 316-339. https://doi.org/10.36442/AMADER.2021.49

Beyaz Özbey, İ. (2022). Dijitalleşme, sosyal medya ve risk toplumu. *İmgelem, 6(10),* 141-158. https://doi.org/10.53791/imgelem.1053815

Boratav, P., N. (1969). *100 soruda Türk halk edebiyatı.* (1. Baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Dilçin, C. (1983). *Örneklerle Türk şiir bilgisi.* (1. Baskı). Ankara: Sevinç Basımevi.

Doğan, U. (2023). *Alevi uyanışı bağlamında âşıklık geleneği ve bir uyanış önderi: Ozan Rehberî* (Yayın No: 811943) (Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Güçlü, İ. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri teknik-yaklaşım-uygulama.* (2. Baskı). Ankara: Nika Yayınevi.

Günay, U. (2018). *Türkiye'de âşık tarzı şiir geleneği ve rüya motifi.* (8. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

Kafkasyalı, E., G. & Oğuzhan, M. (2025). Dijitalleşmenin birey ve toplum üzerindeki hegemonyası: Dijital hegemonya. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (70),* 55-63. https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.1564099

Kaya, D. (1991). *Sivas'ta âşıklık geleneği ve Âşık Ruhsatî* (Yayın No: 19654) (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Kaya, D. (2000). *Âşık edebiyatı araştırmaları.* (1. Baskı). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Kaygusuz, İ. (2024). Küreselleşme ve dijitalleşme süreçlerinin kültürel melezleşme eğilimleri üzerindeki etkisi. *Toplum Bilimleri Dergisi, 18(36),* 20-38. http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.76499

©IJOESS

Metin, O., & Ünal, Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: iletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (Özel Sayı 2), 273-294. https://doi.org/10.18037/ausbd.1227356

Oğuz, M., Ö. (2001). *Halk şiirinde tür, şekil ve makam.* (1. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

Öger, A. (2010). Denizli'de aşıklık geleneği ve sorunları. *Turkish Studies. 5(3).* 1754-1763. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1496

Ölçer Özünel, E. (2019). Geleneğin Geleceği: Somut Olmayan Kültürel Miras Unsuru Olarak Âşıklık. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 1(1),* 39-45. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/910709

Reinhard, K. & Reinhard, U. (2007). *Türkiye'nin müziği.* (2. Baskı). (S., Sun, Çev.), Ankara: Sun Yayınevi.

Ritzer, G., & Stepnisky, J. (2014). *Sosyoloji Kuramları.* (2. Baskı). (H., Hülür, Çev.). Ankara: De Ki Yayınları.

Sakaoğlu, S. (2014). *Âşık edebiyatı araştırmaları.* (1. Baskı). Konya: Kömen Yayınları.

Şimşek, E. (2016). Âşık Veysel'in âşıklık geleneği içerisindeki yeri üzerine bir değerlendirme. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, 4(9),* 117-126. https://doi.org/10.31126/akrajournal.328241

Şişman, B. (2007). Karadeniz yöresinde yaşayan kemençeli âşık geleneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 1(1).* 210-224. https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/minstrelsy-tradition-with-fiddle-in-the-black-sea-region.pdf

TRT Arşiv (2018, Aralık 21). Dudak değmez geleneği/TRT arşiv (Video). YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=FzJtr8Km0VM&ab_channel=TRTAr%C5%9Fiv

Türkan, H. K. (2016). Âşıklık geleneği ve Âşık İsmail Tezanî'nin âşıklık geleneği içindeki yeri. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi. 4(8),* 252-265. https://doi.org/10.33692/avrasyad.509348

Ünal, Ö. N., & Çalışkan, Ş. S. E. (2023). Âşıklık geleneği bağlamında Bayburtlu bir âşık: Âşık Kurbanî. *Turkish Studies - Language, 18(1),* 597-609. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.63910

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Uğur DOĞAN
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Uğur DOĞAN
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Uğur DOĞAN
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Uğur DOĞAN
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Uğur DOĞAN

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu araştırma, Bayburt Üniversitesi Etik Kurulunun 24.02.2025 tarihli ve E-51694156-050.04-263186 sayılı kararı ile yürütülmüştür.

This research was conducted with the decision of Bayburt University Ethics Committee dated 24.02.2025 *and numbered* E-51694156-050.04-263186.

Bu eser **Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0)** ile lisanslanmıştır.

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1473-1497
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Tarımsal emtia yönetiminde dijital dönüşümün bibliyometrik analizi

Hüseyin ERGUN[1]

[1]KTO Karatay Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Konya, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.2018
Gönderi Tarihi/ *Received:* 27.02.2025	Kabul Tarih/ *Accepted:* 03.09.2025	Online Yayın Tarihi/ *Published*: 15.09.2025

Öz

Bu çalışma, tarımsal emtia ticaretinin finansallaşması ve dijital dönüşüm sürecinde lisanslı depoculuk, ürün senetleri, tarımsal emtia fiyatları ile enerji fiyatlarının rolünü bibliyometrik analiz yöntemiyle incelemektedir. Ayrıca alanda en çok atıf alan çalışmalar üzerinde derinlemesine bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. 1980-2024 yılları arasında yayımlanan 503 akademik çalışma, VOSviewer ve Biblioshiny uygulamaları kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma, lisanslı depoculuk ve tarım sektörü konularında akademik ilginin arttığını ve bu alandaki araştırmaların yıllık ortalama artış oranının %8.27 olduğunu göstermektedir. Anahtar kelime eş oluşum haritası, gıda güvenliği, tarımsal emtialar, fiyat keşfi, enerji piyasaları ve vadeli işlemler gibi konuların tarımsal emtia yönetimi çalışmalarında öne çıktığını göstermektedir. Özellikle lisanslı depoculuk sistemlerinin ve tarımsal ürün senetlerinin finansal piyasalarda artan rolü, ticaretin şeffaflaşmasını sağlarken, piyasa dinamiklerini de etkilemektedir. Uluslararası enerji fiyatları, petrol fiyatları, dolar kurundaki değişimlerin tarımsal emtia fiyatları üzerindeki etkisini ortaya koyan çalışmalar bu kapsamda incelenmiştir. Çalışma, lisanslı depoculuk ve tarımsal piyasalardaki fiyat dinamiklerini inceleyen araştırmacılar için gelecekteki çalışmalar açısından stratejik bir yol haritası niteliği taşımaktadır. Çalışmanın sonuçları, tarımsal emtia piyasalarının gelişimi, finansal entegrasyon süreçleri ve politika yapıcılar için yeni düzenleyici çerçeveler konusunda önemli çıkarımlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital dönüşüm, elektronik ürün senetleri, finansallaşma, lisanslı depoculuk, tarımsal emtia yönetimi.

The bibliometric analysis of digital transformation in agricultural commodity management

Abstract

This study examines the financialization of agricultural commodity trade and the role of licensed warehousing, electronic warehouse receipts, agricultural commodity prices, and energy prices in the digital transformation process using bibliometric analysis. Additionally, an in-depth literature review was conducted on the most cited studies in the field. A total of 503 academic studies published between 1980 and 2024 were analysed using VOSviewer and Biblioshiny applications. The findings indicate that academic interest in licensed warehousing and the agricultural sector has increased, with an annual average growth rate of 8.27% in related research. The co-occurrence network of keywords reveals that food security, agricultural commodities, price discovery, energy markets, and futures trading are prominent themes in agricultural commodity management research. The increasing role of licensed warehousing systems and commodity certificates in financial markets enhances market transparency while also influencing market dynamics. Studies examining the impact of international energy prices, oil prices, and exchange rate fluctuations on agricultural commodity prices were also reviewed within this framework. This study serves as a strategic roadmap for future research, particularly for scholars examining licensed warehousing systems and price dynamics in agricultural markets. The study's findings offer valuable insights into the development of agricultural commodity markets, financial integration processes, and new regulatory frameworks for policymakers.

Keywords: *Digital transformation, electronic warehouse receipts, financialization, licensed warehouse, agricultural commodity management.*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Hüseyin ERGUN, **E-posta/ e-mail:** huseyin.ergun@karatay.edu.tr

GİRİŞ

Tarımsal emtia ticareti, tarih boyunca ekonomik sistemlerin temel bileşenlerinden biri olmuş ve özellikle 1970'li yıllardan itibaren finansallaşma süreciyle birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Tarımsal ürünlerin depolanması ve bu ürünleri temsil eden senetlerin finansal araçlar olarak kullanılmasına yönelik uygulamalar ise oldukça eski bir geçmişe dayanmaktadır. Tarımsal emtia piyasaları, gıda güvenliği, sürdürülebilir kalkınma ve ekonomik istikrar açısından stratejik bir öneme sahiptir. Ancak bu piyasalar, özellikle 1970'lerden itibaren enerji fiyatları, döviz kurları ve küresel krizler gibi dışsal faktörlerin etkisiyle artan fiyat oynaklığına maruz kalmıştır. Bu durum hem üreticiler hem de politika yapıcılar için yeni yönetim araçlarının geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Lisanslı depoculuk ve elektronik ürün senetleri, tarımsal ürünlerin güvenli saklanması, fiyat istikrarının sağlanması ve şeffaf ticaretin geliştirilmesi açısından öne çıkan yenilikçi mekanizmalardır. Tarımsal emtianın depolanması, depolanan ürünlerin elektronik ürün senetlerine dönüşmesi, merkezi kayıt kuruluşları tarafından kayıt altına alınarak elektronik platformlarda satılması ile dijitalleşme süreci hız kazanmıştır. Bu çalışma, tarımsal emtia yönetiminde dijital dönüşüm sürecini sistematik olarak analiz etme ihtiyacından doğmuştur. Çalışma, literatüre üç açıdan katkı sunmayı amaçlamaktadır: (i) 1980–2024 arasında yayımlanan çalışmalar üzerinden alandaki bilimsel gelişimin yönünü ortaya koymak, (ii) lisanslı depoculuk ve tarımsal ürün senetlerinin finansal piyasalardaki konumunu görselleştirmek ve (iii) araştırmacılar ile politika yapıcılar için geleceğe dönük stratejik bir yol haritası sunmak.

Bu çalışma, tarımsal ürünlerin finans piyasalarında değer kazanmasını sağlayan lisanslı depoculuk ve ürün senetleri üzerine yapılmış akademik literatürü bibliyometrik analiz yöntemiyle incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, klasik uygulamaların ötesine geçen dijital teknolojilerin sektöre entegrasyonu, yeni politika yaklaşımlarının gelişmesine olanak sağlamıştır. Bu kapsamda lisanslı depoculuk, depo makbuzları, ürün borsaları, elektronik ürün senetleri ve emtia fiyatları gibi temel kavramlara odaklanan akademik çalışmalar incelenmiştir. Web of Science veri tabanından elde edilen veriler, VOSviewer ve Biblioshiny yazılımları kullanılarak bibliyometrik yöntemle analiz edilmiştir.

LİTERATÜR

Tarımsal emtia yönetiminde dijital dönüşüm, lisanslı depoculuk ve elektronik ürün senetleri üzerine yapılan akademik birikimin sistematik olarak değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Literatürde yer alan çalışmalar, bir yandan tarımsal piyasaların finansallaşma sürecine ışık tutarken, diğer yandan enerji fiyatları, gıda güvenliği, depolama yöntemleri ve

©IJOESS

piyasa istikrarı gibi çok boyutlu konulara odaklanmaktadır. Dolayısıyla mevcut araştırmaların hangi temalarda yoğunlaştığını, hangi boşlukları barındırdığını ve gelecek çalışmalar için hangi yönelimleri işaret ettiğini ortaya koymak, bu çalışmanın temel adımlarından birini oluşturmaktadır.

Literatürde en fazla atıf alan ve etkileşim düzeyi yüksek çalışmalar ayrıca ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Literatürde yer alan çalışmalarda lisanslı depoculuk (Jovicic ve ark., 2017; Doğan & Bulut, 2021), tarım sektörü (Tzounis ve ark., 2017; Kamilaris ve ark., 2017; van Huis, 2020), depo makbuzları (Zakic ve ark., 2014; Miranda ve ark., 2019), emtia borsaları ve sistemleri (Meijerink ve ark, 2014; Gelaw ve ark., 2016; Tolessa ve ark., 2017), elektronik ürün senetleri (Kovacevic ve ark., 2016), emtia türevleri (Middelberg ve ark., 2012), tarımsal emtia fiyatları (Manogna & Mishra, 2020), ürün piyasası kurumları (Cheng & Xiong, 2014; Ferreira ve ark., 2017; Kuzman ve ark., 2017; Xhoxhi ve ark., 2018; Xhoxhi ve ark., 2019; Virtanen ve ark., 2023;), tarımsal piyasalarda alternatif ürün ve yöntemler (Thompson ve ark., 1999; Barbieri & Bocchi, 2015; Tetteh ve ark., 2022), piyasalar arası etkileşimler veya bağlantılar (Ali & Gupta, 2011; Tauser & Cajka, 2014; Sharma & Malhotra, 2015), ürünler arası etkileşimler (Grolleau & Caswell, 2006; Oberthuer ve ark., 2011; Wang ve ark., 2022), tarımsal emtia piyasalarında dijital dönüşümler (Abate ve ark., 2023; Zhao ve ark., 2024), tarımsal depolama yöntemleri (Brennan & Lindner, 1991; Fackler & Livingston, 2002; Gitonga ve ark., 2013), spot veya vadeli tarımsal ticaret (De Zeeuw, 1997; Irwin & Sanders, 2011; Zhu ve ark., 2013; Manogna & Mishra, 2020) gibi konularda yapılmış geniş yelpazede çalışmalar bulunmaktadır. Bununla birlikte yakın dönemde vuku bulan Covid19 pandemisi, enflasyon, küresel ısınma, su kaynaklarının bilinçsiz kullanımı, gıda güvenliği, kıtlık korkularına yol açan savaşlar veya çatışmalar, insan hayatının sürdürülebilirliğinde ve sağlığının korunmasında tarımsal ürünlere, bir diğer ifadeyle gıdaya yönelik endişeleri artırmaktadır (Hendriks ve ark., 2022; Kakaei ve ark., 2022).

Tarımsal üretim, enerji fiyatları ve finansal piyasalardaki dalgalanmalar, ekonomik kalkınma ve sürdürülebilirlik açısından kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, tarım sektöründe teknolojinin benimsenmesi, fiyat oynaklığının etkileri ve finansal modellerin etkinliği üzerine yapılan akademik çalışmalar, önemli bir literatür oluşturmaktadır.

Trolle ve Schwartz (2009), emtia türevleri piyasalarında stokastik oynaklık modellerini geliştirerek, fiyat tahminlerindeki hata paylarını azaltmaya odaklanmıştır. Emtia türevleri küresel finans piyasalarında giderek daha önemli bir yer edinmektedir. Bu çalışmada, emtia

©IJOESS

türevlerinin fiyatlandırılması için uygulanabilir bir stokastik oynaklık modeli geliştirilmiştir. Model, vadeli işlem opsiyonlarının yarı analitik fiyatlarını ve düşük boyutlu bir durum vektörüyle vadeli işlem eğrisinin dinamiklerini içermektedir. NYMEX ham petrol türevleri üzerine geniş kapsamlı bir veri seti kullanılarak yapılan tahminler, piyasada iki baskın oynaklık faktörünün bulunduğunu göstermektedir.

Tyner (2009), enerji ve tarımsal piyasaların nasıl birbirine entegre olduğunu ve biyoyakıt politikalarının etkilerini analiz etmiştir. Çalışma, enerji ve tarımsal piyasalar arasındaki değişen ilişkileri incelemektedir. 2005 öncesinde bu iki piyasa arasında düşük bir korelasyon gözlenirken, 2006–2008 yıllarında ABD'deki etanol üretimindeki artış ham petrol, benzin ve mısır fiyatları arasında güçlü bir bağlantı oluşturmuştur. Ancak, 2008 sonu ve 2009'da etanol üretimi ekonomik baskılar nedeniyle gerilemiş ve üretim kapasitesinde önemli bir düşüş yaşanmıştır. Bu dönemde, etanol fiyatları mısır maliyetleriyle daha doğrudan ilişkilendirilmiştir. Çalışma, bu piyasalardaki temel belirleyicileri ve ABD mısır etanol endüstrisinin karşılaştığı önemli sorunları ele alarak, gelecekteki selülozik biyoyakıt endüstrisine yönelik beklentileri değerlendirmektedir.

Zhang ve arkadaşları (2009), biyoyakıt üretiminin tarımsal emtia fiyatları üzerindeki uzun ve kısa vadeli etkilerini incelemiştir. Yakıt ve tarımsal emtia fiyatları arasında uzun vadeli doğrudan bir ilişki bulunmazken, kısa vadede sınırlı etkiler gözlemlenmiştir. Şeker fiyatlarının, özellikle etanol üretimi nedeniyle, diğer tarımsal emtia fiyatlarını etkilediği belirlenmiştir. Genel olarak, tarımsal emtia fiyatları, piyasa dengesini arz ve talep şoklarına yanıt vererek sağlamaktadır.

Dercon ve Christiaensen (2010), Etiyopya'da tarımsal teknoloji benimsenmesinin önündeki engelleri ele almış ve risk algısı ile kredi kısıtlamalarının çiftçilerin kararlarını nasıl etkilediğini analiz etmiştir. Tarımda teknoloji benimsenmesine dair pek çok çalışma, girdilere erişim, bilgi ve eğitim, risk tercihi, kârlılık ve kredi kısıtları gibi faktörlere odaklanmıştır. Ancak bu çalışma, hane halklarının riskli üretim teknolojilerini benimseme kapasitesindeki farklılıklara ve düşük hasat durumunda ortaya çıkabilecek refah kayıplarına duyulan korkunun etkisine odaklanmaktadır. Etiyopya'dan elde edilen panel veriler kullanılarak yapılan analizde, tarihsel yağış dağılımları tüketim riskini belirlemek için değerlendirilmiş ve gözlemlenemeyen hane halkı ile köy özellikleri kontrol edilmiştir. Bulgular, yalnızca kredi kısıtlarının değil, aynı zamanda başarısız hasat durumunda düşük tüketim seviyelerinin de gübre kullanımını caydırdığını göstermektedir. Tarım sigortasının veya tüketim düzeyini koruyacak alternatif

©IJOESS

mekanizmaların eksikliği, bazı üreticileri düşük getiri sağlayan ancak daha az riskli tarımsal faaliyetlere yönlendirerek kırsal yoksulluğun devam etmesine neden olmaktadır.

Nazlioglu ve Soytaş (2011), petrol fiyatlarının döviz kuru ve tarımsal fiyatlarla olan ilişkisini panel eş bütünleşme ve nedensellik analizleri ile incelemiştir. Petrol fiyatlarının tarımsal emtia fiyatları üzerinde doğrudan etkisinin olduğu, ayrıca döviz kuru aracılığıyla dolaylı bir etki yarattığı belirlenmiştir. Türkiye özelinde yapılan analizler, petrol fiyatları, lira-dolar kuru ve tarımsal emtia fiyatları arasındaki kısa ve uzun vadeli ilişkileri incelemiştir. Bulgular, kısa vadede petrol fiyatları ve döviz kuru şoklarının tarımsal fiyatlara anlamlı bir etkisinin olmadığını, uzun vadede ise bu değişkenler arasındaki ilişkinin zayıf kaldığını göstermektedir. Sonuçlar, Türkiye'de tarımsal emtia piyasalarının petrol fiyatlarındaki değişimlere karşı görece dirençli olduğunu ortaya koymaktadır.

Nazlioglu ve arkadaşları (2012), petrol fiyatları ile tarımsal emtia fiyatları arasındaki oynaklık yayılım etkisini inceleyerek kriz öncesi ve sonrasındaki farklılıkları analiz etmiştir. Seçilmiş 24 tarımsal emtia ile petrol fiyatları arasındaki ilişki Panel Veri Analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Bulgular kriz öncesinde anlamlı bir ilişki bulunmazken, kriz sonrasında petrol fiyatlarının tarımsal fiyat oynaklığını etkilediğini göstermiştir.

Wang ve arkadaşları (2014), petrol ve tarımsal fiyatlar arasındaki doğrusal ve doğrusal olmayan nedenselliği incelemiştir. Çalışma, petrol fiyat değişimlerinin tarımsal emtia piyasaları üzerindeki etkisini, petrol arz şokları, toplam talep şokları ve ihtiyati talep kaynaklı petrol şokları bağlamında değerlendirmektedir. Yapısal VAR analizi, 2006-2008 gıda krizinden önce petrol şoklarının tarımsal fiyatlardaki değişimleri sınırlı ölçüde açıkladığını, kriz sonrasında ise bu etkinin önemli ölçüde arttığını göstermektedir. Bulgular, petrol kaynaklı şokların tarımsal fiyat dalgalanmaları üzerindeki etkisinin, toplam talep şoklarından daha güçlü olduğunu doğrulamaktadır.

Cabrera ve Schulz (2015), enerji ve tarımsal piyasalardaki fiyat oynaklıkları arasındaki ilişkileri ekonometrik modeller kullanarak incelemiştir. Çalışma, Almanya'daki enerji ve tarımsal emtia fiyatları arasındaki volatilite risklerini ve bunların zaman içindeki dinamiklerini incelemektedir. Asimetrik dinamik koşullu korelasyon GARCH modeli ve çok değişkenli volatilite modeli kullanılarak fiyat oynaklığı ve korelasyon yapısı analiz edilmiştir. Bulgular, uzun vadede fiyatların birlikte hareket ettiğini ve piyasa dengesinin korunduğunu göstermektedir. Ayrıca, biyodizelin tarımsal emtia fiyatlarında yüksek oynaklığa neden olduğu yönündeki endişelerin büyük ölçüde yersiz olduğu tespit edilmiştir.

Taghizadeh-Hesary ve arkadaşları (2019), enerji ve gıda fiyatlarının oynaklığının Asya ekonomileri üzerindeki etkilerini araştırmış ve petrol fiyatlarının gıda fiyatlarına olan etkisinin büyük ölçekte olduğunu göstermiştir. Çalışmada 2000-2016 yılları arasındaki veriler Panel VAR analizi yöntemi ile incelenmiş ve enerji fiyatlarının tarımsal emtia fiyatları üzerinde önemli bir etkisinin olduğu ortaya konulmuştur. Petrol fiyatlarında ortaya çıkan enflasyon etkisinin gıda güvenliğini olumsuz yönde etkilediği, biyoyakıtlara olan talebin artmasının gıda fiyatlarını tetiklediği ortaya konulmuştur.

Enerji fiyatları ile tarımsal emtia piyasaları arasındaki ilişkiyi ele alan bu çalışmalar, fiyat dalgalanmalarının tarımsal üretim ve ticaret üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Nazlioglu ve arkadaşları (2012) ve Wang ve arkadaşları (2014), petrol fiyatlarındaki şokların özellikle kriz sonrası tarımsal fiyat oynaklığını artırdığını göstermiştir. Aynı şekilde, Taghizadeh-Hesary ve arkadaşları (2019), petrol fiyatlarındaki enflasyonist baskının gıda güvenliğini tehdit ettiğini ve biyoyakıtlar olan talebin tarımsal fiyatları yukarı yönlü etkilediğini vurgulamaktadır. Zhang ve arkadaşları (2009) ve Tyner (2009) ise biyoyakıt üretiminin tarımsal piyasalar üzerindeki kısa ve uzun vadeli etkilerini inceleyerek enerji ve tarım piyasalarının giderek daha fazla entegre hale geldiğini göstermektedir.

Bu bağlamda, tarımsal üretimde fiyat dalgalanmalarının yönetilebilmesi, arz güvenliğinin sağlanması ve gıda fiyatlarının istikrarlı tutulabilmesi için yenilikçi tarımsal yönetim uygulamaları büyük önem taşımaktadır. Lisanslı depoculuk sistemi, tarımsal emtia piyasalarında fiyat oynaklığını dengeleyerek üreticilerin gelirlerini güvence altına alırken, finansal piyasalardaki riskleri de minimize etmektedir. Dercon ve Christiaensen (2010), tarımsal teknoloji kullanımındaki engelleri ve risk algısının yatırım kararlarına olan etkisini ele alırken, Cabrera ve Schulz (2015) ise enerji ve tarım piyasaları arasındaki volatilite bağlantılarını inceleyerek piyasa dengeleme mekanizmalarının önemine dikkat çekmiştir. Trolle ve Schwartz (2009) ise türev piyasalarının risk yönetimi açısından artan rolünü vurgulamaktadır. Sonuç olarak, tarımsal emtia piyasalarında sürdürülebilirliği sağlamak ve fiyat istikrarını korumak için lisanslı depoculuk sistemlerinin ve yenilikçi tarım yönetim uygulamalarının yaygınlaştırılması kritik bir strateji olarak değerlendirilmektedir.

Literatüre genel anlamda bakıldığı zaman tarımsal üretim, enerji fiyatları ve finansal piyasalardaki dalgalanmalar arasındaki ilişkileri anlamaya yönelik temel akademik çalışmalar öne çıkmaktadır. Özellikle tarımsal emtiaların depolanması ve Elektronik ürün senetlerinin ortaya çıkması ile bu ilişkiler ölçülebilir düzeye gelmiştir. Yapılacak çalışmaların tarımsal

sürdürülebilirlik, döviz fiyatlarındaki dalgalanmalar, vadeli işlemler üzerine yoğunlaşması gerektiğini göstermektedir.

Tarım sektöründe alternatif bir enstrüman olarak gelişen ve bileşenleriyle birlikte ilgili ekosistemde önemli politik kararların alınmasını gerektirecek düzeyde stratejik bir alan olan tarımsal emtia yönetiminde; depolama, analiz, lojistik, finans, işlem, işlem güvenilirliği, rekabetçi piyasa, işlem platformları, aracı sistem kurum ve kuruluşları, düzenleyici otorite ve gıda güvenliği oldukça önemli konulardır.

Tarımsal emtia piyasalarının sektöre has özelliklerine rağmen aşırı finansallaştırılmasına yönelik uygulamalar ve sermaye piyasası uygulamalarına yönelik yakınsama eğilimlerinde (Isakson, 2014; Borsellino ve ark., 2020; Asutay & Yılmaz, 2024) tarımsal emtia sektörüne özgü dinamiklerle sermaye piyasası uygulamaları arasındaki etkileşimlerin incelenmesi ve bu doğrultuda sistemin rasyonel dönüşümüne yönelik net bir yaklaşımın ortaya konulması önemlidir. Bir sistemin kendine has özellikleri kapsamında geliştirilerek maksimum değeri üretecek bir noktaya tüm paydaş ve bileşenleriyle evrimi farklı bir yaklaşımdır, bir sistemi bütünüyle başka bir sisteme taklit yoluyla dönüştürmeye yakınsamaya çalışmak farklı bir yaklaşımdır. Dolayısıyla bu bağlamda tarım sektörü ile lisanslı depoculuk arasındaki dijital dönüşüm ilişkisi kapsamında sürdürülebilir piyasa entegrasyonu, tarımsal emtia ticareti, ürünlerin elektronik depo sertifika veya senetleri ile sistem aracılarının bilimsel literatür desenlerinin analizi, haritalanması, ilgili kapsamdaki iş birliği desenleri ve araştırma boşluklarının sistematik bir çerçevede ortaya konulması önemlidir. Bu çalışma ile alanda yapılan önemli araştırmalar sistematik bir şekilde ortaya konulmaktadır. Bu çalışma sonrasında bu alanda araştırma yapmak isteyen araştırmacılara önemli bir yol haritası sunulmuş olacaktır.

Son yıllarda giderek artan bir ivme kazanan tarımsal emtia piyasalarının finansallaştırılması ve dijital dönüşümü, akademik araştırmaların odağında yer almaktadır. Bu çalışma, söz konusu dönüşümün ötesine geçerek, tarımsal ürün piyasalarındaki aracılık sistemlerini, lisanslı depoculuk sistemlerinin sürdürülebilir entegrasyonunu, teknolojik gelişmelerin sektöre etkilerini ve paydaşların stratejik rollerini bütüncül bir yaklaşımla analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, çalışma; tarım sektörü ve lisanslı depoculuk alanındaki akademik çalışmaların Web of Science veri tabanında sistematik olarak analiz edilmesini amaçlamakta, bu doğrultuda alandaki bilimsel çalışmaların yönelimlerini ve potansiyel araştırma boşluklarını tespit ederek, gelecekteki araştırmacılar için kapsamlı bir yol haritası sunmayı hedeflemektedir. Bu çalışma aşağıdaki temel araştırma sorusuna yanıt aramaktadır:

"Tarımsal emtia yönetimi bağlamında lisanslı depoculuk ve ürün senetleri üzerine yapılan akademik çalışmaların bibliyometrik analizi, bu alandaki araştırma yönelimlerini, iş birliği ağlarını ve tematik kümeleri nasıl ortaya koymaktadır?". Bu kapsamda çalışmanın amacı, 1980–2024 yılları arasında Web of Science veri tabanında yayımlanan çalışmalar üzerinden, dijital dönüşüm ve finansallaşma perspektifinde tarımsal emtia yönetimi literatürünü görselleştirmek ve sistematik eğilimleri analiz etmektir.

YÖNTEM

Bibliyometrik analiz, modern bilim dünyasında büyük veri teknolojilerini kullanarak, WoS ve Scopus gibi güvenilir akademik veri platformlarındaki dev veri setlerini anlamlı bilimsel örüntülere dönüştüren ve popülaritesi artan bir şekilde yaygın olarak kullanılan, aynı zamanda da ilgili alanın gidişatını değerlendirmeye imkan sunan stratejik bir metodolojik yaklaşımdır (Donthu ve ark., 2021; Lim ve ark., 2024). Bu yaklaşım, akademik ekosistemin performansını niceliksel olarak atıf analizleri, anahtar kelime ağları, iş birliği desenleri üzerinden ölçmeye, araştırma eğilimlerini haritalamaya ve bilimsel alanların bütünsel anlaşılabilirliğine olanak sağlayan, giderek artan öneme sahip bir entelektüel keşif aracıdır (Tutar ve ark., 2022; Passas, 2024). Bibliyometrik analiz, spesifik olarak, ilgili platformlarda depolanan büyük verilerin manuel analizinin söz konusu olmadığı durumlarda, ilgili ekosistem araştırmacılarına alanın dinamiklerini anlamak ve anlamlandırmak üzere etki değeri yüksek çalışmaları, önemli yazarları, kaynakları, bilimsel üretime katkı sağlayan ülkeleri, yazarlar ve ülkeler arasındaki iş birliklerini ve en önemlisi de dönüşümün yönünü ortaya koyması bakımından analitik bir bakış açısı sunmaktadır (Zupic & Čater, 2015; Linnenluecke ve ark., 2020; Kraus ve ark., 2024).

Bibliyometrik analizde anahtar kelime seçimi, araştırmanın kalitesini ve sonuçların derinliğini doğrudan etkileyen kritik bir süreçtir. Bu bağlamda anahtar kelimelerin tespitinin doğru yapılması ve benzer anahtar kelimelerin çalışmanın amacına uygun bir perspektifte standardize edilmesi önemlidir. (Baziyad ve ark., 2024).

Tarımsal emtia yönetiminde dijital dönüşümün bibliyometrik analizi için, bu tür çalışmalarda yaygın olarak tercih edilen Web of Science (WoS) veri tabanı kullanılmıştır (Pranckutė, 2021). Çalışma verileri, WoS veri tabanından 21 Aralık 2024 tarihinde elde edilmiştir. Çalışmanın kavramsal sınırlarını net bir şekilde belirlemek ve ilgili akademik literatürün spesifik bir kesitini incelemek amacıyla, WoS analizinde arama yöntemi olarak "Topic" seçeneği kullanılmıştır. Ayrıca, veri setinin sistematik bir şekilde sınırlandırılması için,

©IJOESS

"Licensed Warehousing" ve "Agricultural Sector" terimlerinin birlikte geçtiği sonuçları gösteren bir filtreleme uygulanmıştır.

Analizde kullanılan sorgu modeli şu şekildedir: "TS=("Licensed warehousing") AND TS=("Agricultural sector") OR (TS=("Licensed warehousing businesses") OR TS=("Licensed warehousing activities") OR TS=("Licensed warehousing company") OR TS=("Licensed warehouse operation") OR TS=("Licensed warehouse") OR TS=("Electronic warehouse receipt") OR TS=("Electronic warehouse receipts") OR TS=("Commodity Exchange") OR TS=("Commodity Derivatives") OR TS=("Electronic Warehouse Receipt (EWR)") OR TS=("Turkish Mercantile Exchange (TMEX)") OR TS=("Electronic Warehouse Receipt Market (EWRM)") OR TS=("Licensed warehousing system") OR TS=("harvests") OR TS=("store harvest") OR TS=("stored commodities") OR TS=("specialized commodity exchange systems") OR TS=("specialized commodity exchange") OR TS=("electronic warehouse receipt market") OR TS=("agricultural commodity prices") OR TS=("Warehousing Receipt System") OR TS=("Electronic Warehouse Receipt Financing Mode") OR TS=("Electronic Warehouse Receipts (EWR)") OR TS=("Electronic Warehouse Receipt System") OR TS=("Electronic warehouse receipts transactions") OR TS=("Negotiable Warehouse Receipt") OR TS=("electronic Negotiable Warehouse Receipt") OR TS=("Electronic Warehouse Receipt Market") OR TS=("warehouse receipts") OR TS=("licensed warehousing") OR TS=("licensed warehouse") OR TS=("warehouse receipt") OR TS=("warehouse warrants")) and Article (Document Types) and Economics (Web of Science Categories) and Turkish or English (Languages)". Bu sorguya, AHCI, BKCI-SSH, BKCI-S, ESCI, CPCI-SSH, CPCI-S, SCI-EXPANDED, SSCI indeksleri dahil edilmiştir. 1980-2024 yılları arasında WoS veri tabanında makale olarak yayımlanan toplam 503 çalışma elde edilmiştir. Tarımsal emtia piyasalarında finansallaşma süreçlerinin belirginleştiği ve lisanslı depoculuk uygulamalarının akademik literatürde görünür hale geldiği dönemin başlangıç yılı olarak 1980 ve sonrasında yapılan çalışmalar araştırmaya konu edilmiştir. Bu kapsamda WoS veri tabanında 1980–2024 arasında yayımlanan 503 makale analiz edilmiştir. Çalışmada analiz, VOSviewer yazılımı ve RStudio'da bibliometrix (biblioshiny) kullanılarak gerçekleştirilmiştir. 503 çalışmaya ilişkin veriler yayın yılı, yayıncı kuruluş, yazar, kaynak, ülke, atıf, iş birliği ve anahtar kelimeler gibi çeşitli kriterlere göre sistematik bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Akabinde elde edilen bulguların bilimsel haritalandırması gerçekleştirilerek, çalışmaya konu alanın entelektüel dokusunun görsel ve analitik bir çerçevesi ortaya konulmuştur.

BULGULAR

Performans analizi

Tablo 1, 1980–2024 yılları arasında lisanslı depoculuk ve tarım sektörü konularında yayımlanan 503 çalışmanın temel yayın performansı göstergelerini sunmaktadır. Bu çalışmalarda toplam 1.145 yazar yer almakta olup, 109'u tek yazarlı makalelerdir. Bu tek yazarlı çalışmalar 99 farklı yazar tarafından kaleme alınmıştır. Diğer çalışmalarda ise makale başına ortalama yazar sayısı 2,58 olarak hesaplanmıştır. Yıllık ortalama yayın artış oranı %8,27 düzeyindedir ve yayımlanan çalışmaların ortalama yaşı yaklaşık 9,95 yıldır. Literatürdeki gizli temalar ve kavramlara dair referanslar kapsamında 1.154 farklı terim tespit edilmiş; buna karşılık yazarlar tarafından tanımlanan anahtar kelime sayısı 1.647 olarak ölçülmüştür. Bu veriler, son yıllarda konunun giderek daha fazla iş birliğiyle ele alındığını ve kavramsal çeşitliliğin genişlediğini göstermektedir.

Tablo 1. Lisanslı depoculuk ve tarım sektörü alanındaki yayın performansı

Zaman Aralığı	1980:2024
Kaynaklar (Dergiler, Kitaplar, vb.)	172
Yayınlar	503
Yıllık Artış Oranı %	8,27
Yayınların Ortalama Yaşı	9,95
Yayın Başına Ortalama Alıntı Sayısı	21,95
Referanslar	18.220
Yayın İçerikleri	
Referanslarda Kullanılan Kelimeler, Gizli Temalar ve Kavramlar	1.124
Yazarların Anahtar Kelimeleri	1.647
Yazarlar	
Yazarlar	1145
Tek Yazarlı Dokümanların Yazarları	99
Yazarların İş birlikleri	
Tek Yazarlı Dokümanlar	109
Yayın Başına Ortak Yazar	2,58
Uluslararası İş birliği Oranı %	30,42
Yayın Tipleri	
Makale	467
Makale; Kitap Bölümü	11
Makale; Erken Görünüm	10
Makale; Bildiri Metni	15

©IJOESS

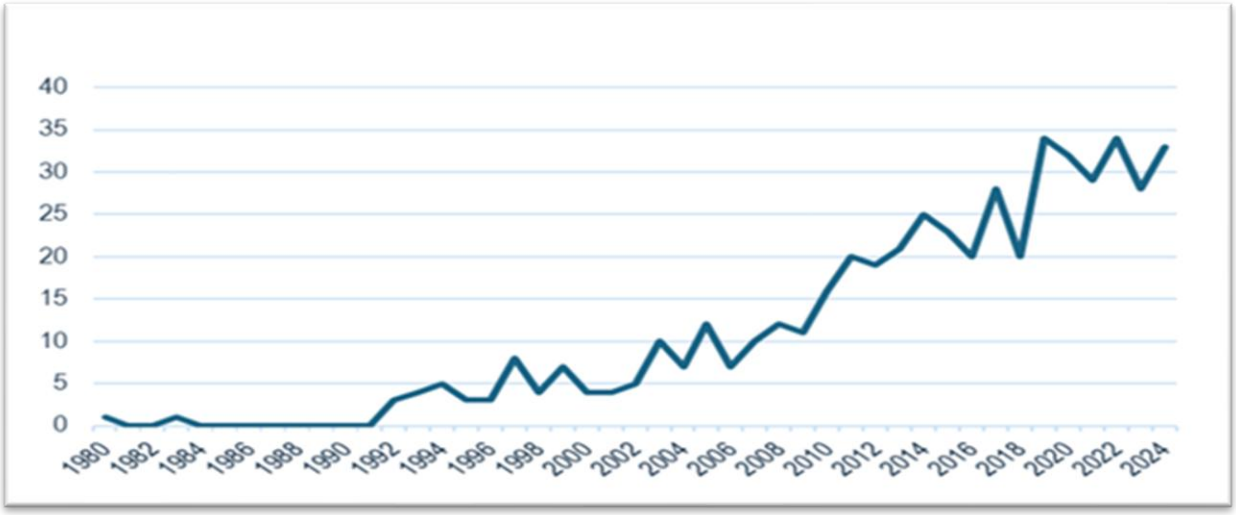

Şekil 1. Çalışmaların yıllara göre dağılımı

Şekil 1 verileri kapsamında yapılan incelemede, ilk çalışmanın 1980 yılında literatüre kazandırıldığı tespit edilmiştir. İlgili çalışma, Collins K. J. ve arkadaşları (1980), tarafından "American Journal of Agricultural Economics" dergisinde "Multiple Exchange-Rate Changes And United-States Agricultural Commodity Prices" başlığıyla yayınlanmıştır. 1980-1991 dönemi kapsamında üretilen çalışmalar değerlendirildiğinde 1980 ve 1983 yılları bazında toplamda iki makale yayınlanmıştır. 1992-2010 dönemi verileri incelendiğinde yayın sayısının yıllık bazda ortalama 7 olduğu, en fazla makalenin 16 adet ile 2010 yılında yayınlandığı ve bu kapsamda ilgili dönem aralığında bilimsel yayın üretiminin yavaş bir trend izleyerek gelişim sergilediği görülmüştür. 2011-2024 dönemi incelendiğinde yıllık ortalama 26 makalenin yayınlandığı, diğer dönemlere nazaran daha istikrarlı bir akademik ilginin ve yüksek üretkenlik seyrinin gerçekleştiği görülmüştür. Bu dönemde en fazla yayın 34 adet ile 2019 ve 2022 yıllarında gerçekleşmiştir.

Atıf analizi

Yapılan derinlemesine literatür taraması sonucunda en fazla atıf alan çalışmalar Tablo 2'de gösterilmiştir. Bu literatür analizi, enerji ve tarımsal emtia piyasaları arasındaki ilişkiyi ele alan en çok atıf alan çalışmalara dayanmaktadır. Özellikle tarımsal emtia ticareti, dijital dönüşüm ve enerji arasındaki temel bağlantılar bu atıf analizinde öne çıkmaktadır.

Tablo 2. En fazla atıf alan çalışmalar

Yayın adı	Yazar	Yayın yılı	Dergi	Atıf sayısı	Yıllık ortalama atıf
Consumption risk, technology adoption and poverty traps: evidence from Ethiopia	Dercon ve Chiristiaensen	2011	Journal of Development Economics	399	28,50

©IJOESS

Yayın adı	Yazar	Yayın yılı	Dergi	Atıf sayısı	Yıllık ortalama atıf
Volatility spillover between oil and agricultural commodity markets	Nazlioglu ve arkadaşları	2012	Energy economics	329	27,42
Food versus fuel: what do prices tell us?	Zhang ve arkadaşları	2009	Energy policy	265	17,67
Oil price, agricultural commodity prices, and the dollar: a panel cointegration and causality analysis	Nazlioglu ve Soytaş	2011	Energy economics	237	18,23
World oil prices and agricultural commodity prices: evidence from an emerging market	Nazlioglu ve Soytaş	2011	Energy economics	196	14,00
World oil and agricultural commodity prices: evidence from nonlinear causality	Nazlioglu S.	2011	Energy policy	190	13,57
Energy and food security: linkages through price volatility	Taghizadeh-hesary F	2019	Energy policy	180	30,00
Unspanned stochastic volatility and the pricing of commodity derivatives	Trolle ve Schwartz	2009	Review of financial studies	177	11,06
Forest management, conservation, and global timber markets	Sohngen ve arkadaşları	1999	American Journal of agricultural economics	173	6,65
Oil price shocks and agricultural commodity prices	Wang Y	2014	Energy economics	166	15,09

Gerçekleştirilen atıf analizi ile alanda en etkili yayınlar ortaya konulmuştur. Global atıf sayısı kapsamında 503 yayından en az 1 atıf alan 455 çalışma (%90,4), 10 ve altı atıf alan 210 çalışma (%41,7), 11-100 aralığında atıf alan 225 çalışma (%50,6) ve 100'ün üzerinde atıf alan çalışma sayısının 20 (%3,98) olduğunu ortaya çıkarmıştır. Hiç atıf almayan çalışmaların sayısı 48'dir (%9,5). Dercon ve Christiaensen (2011) tarafından hazırlanan "Consumption risk, technology adoption and poverty traps: evidence from Ethiopia" başlıklı makale en yüksek (399) atıf alan yayın olmuştur. İkinci en etkili makale Nazlioglu ve arkadaşları (2012) tarafından yazılmış olup, toplam 329 atıf almış, onu 265 atıfla Zhang ve arkadaşları (2009) tarafından yazılan makale izlemiştir. Tablo 2 verilerinden de anlaşılacağı üzere, Nazlioglu tarafından yazılan toplam dört makale, ilgili alanında en etkili 20 araştırma makalesi arasında yer almaktadır. Atıf sayısı açıdan herhangi bir atıf almayan makalelerin %33,3'ü 2020 yılı ve öncesinde, %66,66'sı ise 2021 yılı sonrasında yayınlanmıştır. Yüksek oranda atıf alan

©IJOESS

makaleler 1998-2019 döneminde yayınlanmıştır. Yıl başına ortalama atıflar değerlendirildiğinde, 5 ve üzerinde atıf alan 56 makale bulunduğu, bu makalelerin içerisinde 10 ve üzeri ortalama atıf sahip makalelerin oranının 22 olduğu görülmüştür. Atıf performansı açısından en üst sıralarda yer alan makalelerde ilk üç sırada 30 atıfla Taghizadeh-Hesary ve arkadaşları (2019), 28.5 atıfla Dercon ve Christiaensen (2011) ve 27.42 atıfla Nazlioglu ve Soytaş (2012)'nin yer aldığı görülmektedir. Tablo 2'de en yüksek atıf alan çalışmaların içerisinde yer alan makalelerin başlıkları dikkate alındığında enerji fiyatları, tarım, gıda güvenliği ve emtia piyasaları odaklılık dikkati çekmektedir. 2010 sonrası yayın sayısında belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Bu dönemde dünya genelinde tarımda dijitalleşme ve blockchain tabanlı tedarik zinciri uygulamalarının gündeme gelmesi, ilgili literatürün genişlemesini tetiklemiştir.

Dercon (2011), Etiyopya'da tarımsal teknoloji benimsenmesinin önündeki engelleri ve risk faktörlerini ele alırken, Nazlioglu ve arkadaşları (2013), petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların tarımsal fiyatlar üzerindeki etkisini incelemiştir. Taghizadeh-Hesary ve arkadaşları (2019) ise enerji ve gıda güvenliği arasındaki oynaklık bağlantısını analiz ederek petrol fiyatlarındaki artışın gıda fiyatlarını nasıl etkilediğini ortaya koymuştur. Biyoenerji ve tarım piyasaları arasındaki ilişkiyi ele alan Zhang ve arkadaşları (2010) ve Tyner (2009), biyoyakıt üretiminin tarımsal fiyatlara uzun ve kısa vadeli etkilerini değerlendirmiştir. Wang ve arkadaşları (2014), petrol fiyat değişimlerinin tarımsal fiyatlar üzerindeki etkisini arz ve talep şokları açısından analiz ederken, Cabrera ve Schulz (2016), enerji ve tarım piyasalarındaki volatilite risklerini değerlendirmiştir. Genel olarak, çalışmalar petrol fiyatlarının tarımsal emtia piyasaları üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini, piyasa oynaklıklarını ve risk faktörlerini ele alarak, sürdürülebilir tarımsal üretim yönetimi ve enerji politikalarının önemini vurgulamaktadır. Lisanslı depoculuk ve piyasa dengeleme mekanizmaları, bu volatiliteyi yönetmek ve üreticilere uzun vadeli fiyat istikrarı sağlamak açısından kritik bir rol oynamaktadır.

Eş ve en sık kullanılan kelimelerin analizi

Anahtar kelimeler ışığında, yapılmış olan çalışmaların gerçek içeriğini ortaya koyduğu ifade edilen (Donthu ve ark., 2021) anahtar kelime eş oluşum haritası, çalışma bileşeni içindeki anahtar kelimelerin birlikte ortaya çıkışını göstermekte olup Şekil 2a'da yer almaktadır.

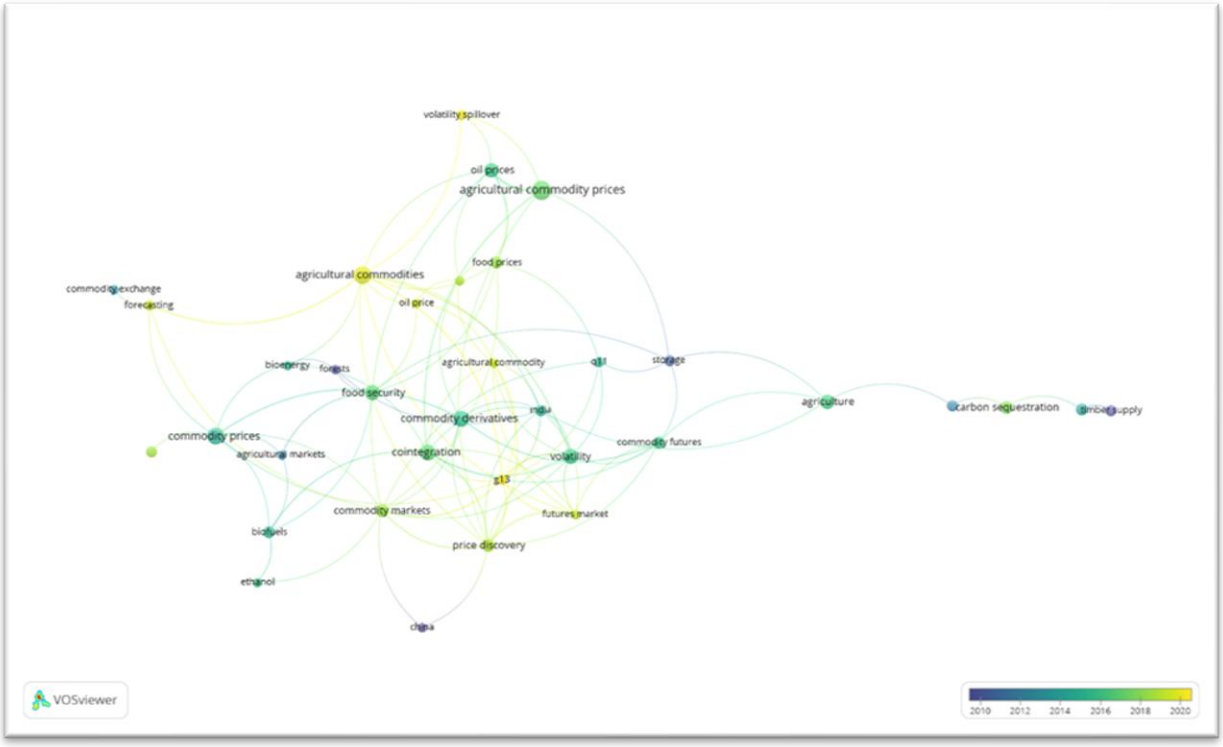

Şekil 2a. Anahtar kelime eş oluşum haritası

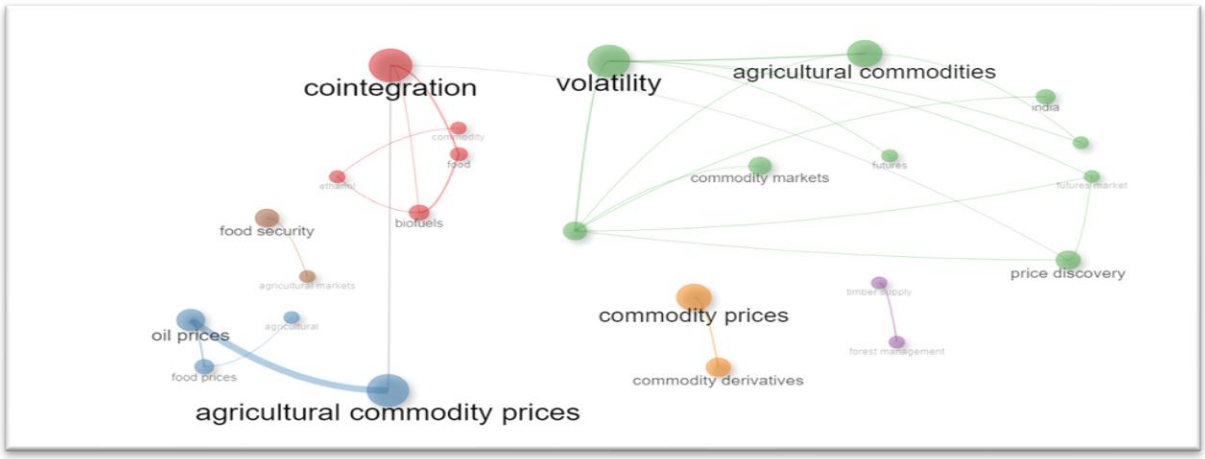

Şekil 2b. Anahtar kelime eş oluşum haritası

Şekil 2a, lisanslı depoculuk ve tarım sektörü araştırma bileşeni içindeki anahtar kelimelerin birlikte ortaya çıkışını göstermektedir. Şekil2b ise bu anahtar kelimelerin yoğunlaştığı alanlara işaret etmektedir. Bu araştırmanın odak noktası olan lisanslı depoculuk ve tarım sektörü, gıda güvenliği, tarımsal emtialar ve fiyat keşfi, vadeli piyasalar ve gıda fiyatları ile ilişkili olarak kereste tedariği ve orman yönetimi dışında altı farklı kümeden oluşmaktadır. Farklı renklerde oluşan altı kümenin kelimeleri arasında yer alan tarımsal emtialar, emtia piyasaları, volatilite, fiyat keşfi, gıda ve gıda güvenliği kavramları tarım sektörünün dolaylı olarak da lisanslı depoculuğun belirleyicilerini göstermektedir. Mor renkli küme hariç diğer kümelerin her biri, anahtar kelimelerin birlikte ortaya çıkmasını kullanarak yayınlanan

©IJOESS

makalelerde kullanılan etkileşimli temaları tanımlamaktadır. Fiyat keşfi, oynaklık yayılımı, tarımsal emtia ve tahmin gibi kavramlar güncel çalışmalarda öne çıkan konular arasında yer almaktadır.

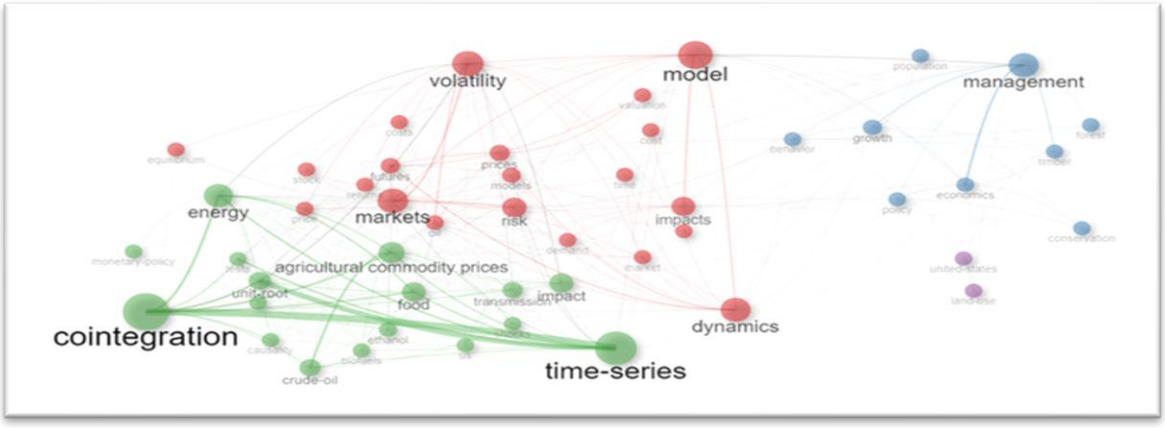

Şekil 3a. Başlık referans ve özetlerde en sık kullanılan kelimelerin bağlantı haritası

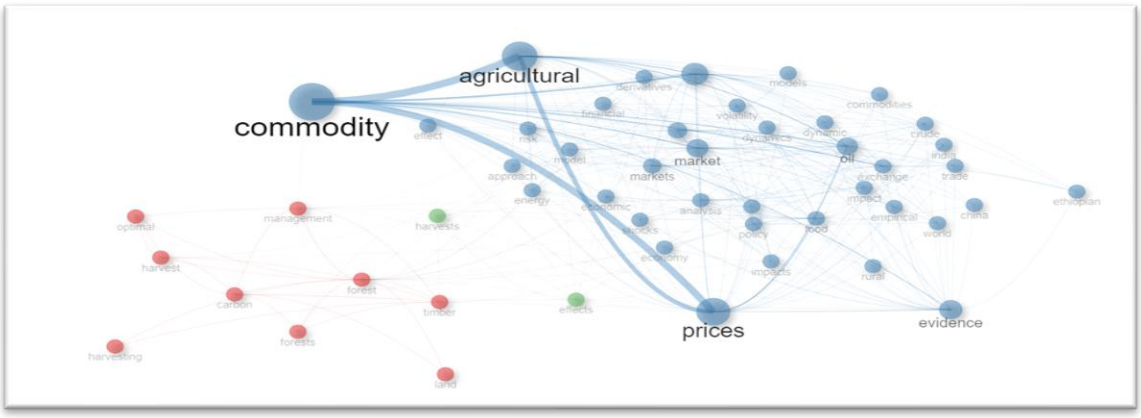

Şekil 3b. Başlık referans ve özetlerde en sık kullanılan kelimelerin bağlantı haritası

Şekil 3a ve 3b, lisanslı depoculuk ve tarım sektörü araştırma bileşeni içindeki başlıklarda, özetlerde ve referanslarda sık kullanılan kelimelerin birlikte ortaya çıkışını göstermektedir. Bu analiz, enerji ve tarımsal emtia piyasaları üzerine yapılan çalışmaların kavramsal çerçevesini ve ana odak noktalarını belirlemektedir. Şekil 3b verilerine göre, çalışmaların özetlerinde en sık kullanılan kelimelerin fiyat, emtia, tarım, model, hasat ve piyasa olduğu görülmektedir.

Bu kavramlar, çalışmaların üç ana eksende yoğunlaştığını göstermektedir: modelleme yaklaşımları, fiyat dinamikleri ve tarımsal üretim süreçleri. Makale başlıklarında yer alan kelimeler incelendiğinde, fiyat, tarımsal, emtia, yönetim ve hasat kavramlarıyla benzer bir üçlü küme oluşumu gözlemlenmektedir. Bu durum, başlıkların da içerikle tutarlı şekilde şekillendiğini ve araştırmaların tarımsal piyasa dinamiklerine odaklandığını göstermektedir. Referanslar üzerinden yapılan analizde ise, çalışmaların tematik bağlamda dört farklı küme oluşturduğu görülmektedir. Bu kümeler, eşbütünleşme ve zaman serileri analizleri, oynaklık ve

modelleme yaklaşımları, tarımsal piyasa yönetimi ve risk faktörleri, ekonomik dinamikler ve nüfus büyümesi etrafında şekillenmektedir. Buradan hareketle, enerji ve tarımsal emtia piyasalarındaki ilişkileri inceleyen çalışmaların teorik çerçevelerini iktisat, istatistiksel modelleme, piyasa yönetimi ve dinamik etkileşimler gibi temel disiplinler üzerinden inşa ettikleri söylenebilir. Genel olarak, özetler, başlıklar, referanslar ve yazar anahtar kelimeleri birlikte değerlendirildiğinde, "commodity" (emtia), "agricultural" (tarımsal), "prices" (fiyatlar), "market" (pazar) ve "futures" (vadeli işlemler) kavramlarının çalışmaların ana eksenlerini belirlediği görülmektedir. Bu sonuçlar, tarımsal emtia piyasalarının fiyat dinamikleri, risk yönetimi ve piyasa modellemeleri açısından incelendiğini ve araştırmaların büyük ölçüde bu alanlara odaklandığını göstermektedir.

Başlık, referans ve özetlerde en sık kullanılan kelimelerin ilişki ağı Şekil 4'te yer almaktadır.

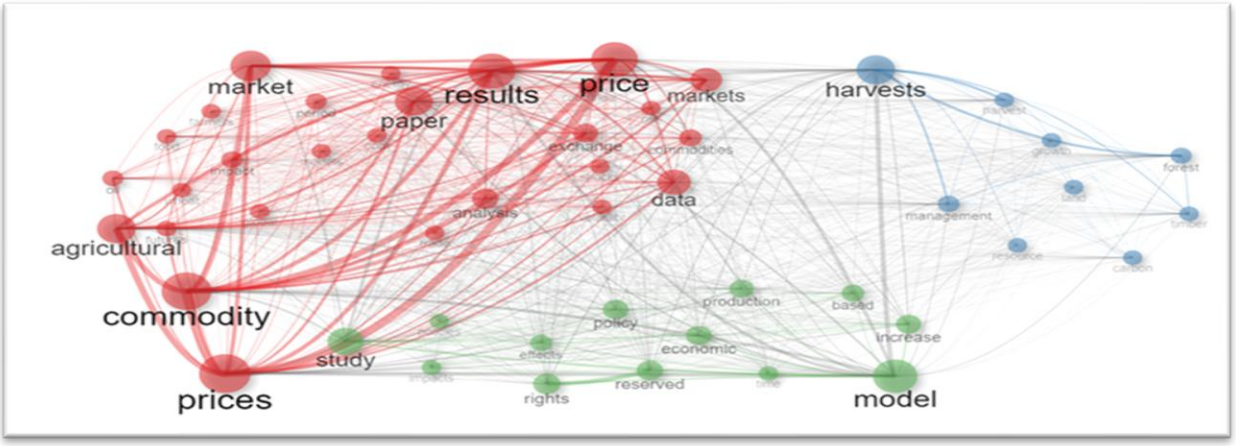

Şekil 4. Başlık, referans ve özetlerde en sık kullanılan kelimelerin bağlantı haritası

Şekil 4 verilerine göre özetlerde sık kullanılan kelimeler fiyat, emtia, tarım, model, hasat ve piyasa şeklindedir. Özet kavramları model, fiyat ve hasat bağlamında üç küme oluşturmuştur. Makale başlıklarında sıklıkla kullanılan kelimelerin bağlantısına bakıldığında fiyat, tarımsal, emtia, yönetim ve hasat kelime öbekleri kapsamında özet kelimelerine benzer şekilde üç küme oluşturmuştur. Çalışmalarda yer alan referanslardan hareketle gizil ilişkileri ortaya koyma fonksiyonunu icra eden, fakat çalışmaları temsil ve kapsama yeteneği daha sınırlı olan referanslarda yer alan kelime bağlantı haritasına bakıldığında; eşbütünleşme, zaman serileri, oynaklık, model, yönetim, tarımsal emtia fiyatları, enerji, iktisat, nüfus, büyüme, davranış, gıda, kök birim, test, piyasa, risk, etki ve dinamik kavramları bağlamında dört farklı küme oluşmuştur. Bu bağlamda çalışmaların özet, başlık, referans ve yazar anahtar kelimelerinde "commodity" (emtia), "agricultural" (tarımsal), "prices" (fiyatlar), "market" (pazar) ve "futures" (vadeli işlemler) kavramlarının sıklıkla kullanıldığı söylenebilir.

Yazar iş birliği ağları

Araştırmacılar arasındaki iş birliği ve etkileşimi ortaya koyan yazarlar arası iş birliği ağı haritası Şekil 5'te yer almaktadır. Şekil 5 verilerinden de görüleceği üzere temelde 13 farklı iş birliği ağı söz konusudur. Genel olarak yazarlar arasındaki iş birliğine bakıldığında farklı ülke ve farklı yazarlar arasında ilgili alanda iş birliğinin mevcut olduğu söylenebilir. Akademik araştırmalarda yazar iş birliği ağları, bilgi paylaşımını artırarak disiplinler arası etkileşimi güçlendiren önemli bir unsurdur. Şekil 5 verilerine göre, enerji ve tarımsal emtia piyasaları üzerine yapılan çalışmalar kapsamında 13 farklı iş birliği ağı tespit edilmiştir. Bu tür uluslararası iş birlikleri, küresel ölçekte tarım ve enerji piyasaları arasındaki dinamiklerin daha geniş bir perspektifle ele alınmasını sağlamaktadır. Farklı akademik disiplinlerden gelen araştırmacılar arasında kurulan ortaklıklar, istatistik, ekonomi, çevre bilimleri ve tarım politikaları gibi alanların birleşmesini sağlayarak daha kapsamlı ve etkili analizlerin yapılmasına imkân tanımaktadır. Gelecekteki araştırmalarda, multidisipliner yaklaşımlar ve uluslararası iş birlikleri daha güçlü politika önerilerinin geliştirilmesine katkı sunacaktır. Tarımsal emtia piyasaları ve enerji sektörüne yönelik yapılan çalışmaların, bölgesel farklılıklar, çevresel sürdürülebilirlik ve ekonomik büyüme bağlamında değerlendirilmesi, bu alandaki bilgi üretimini daha etkin hale getirecektir. Bu nedenle, gelecekteki araştırmaların farklı disiplinleri ve ülkeleri kapsayan geniş çaplı iş birlikleriyle yürütülmesi kritik bir önem taşımaktadır.

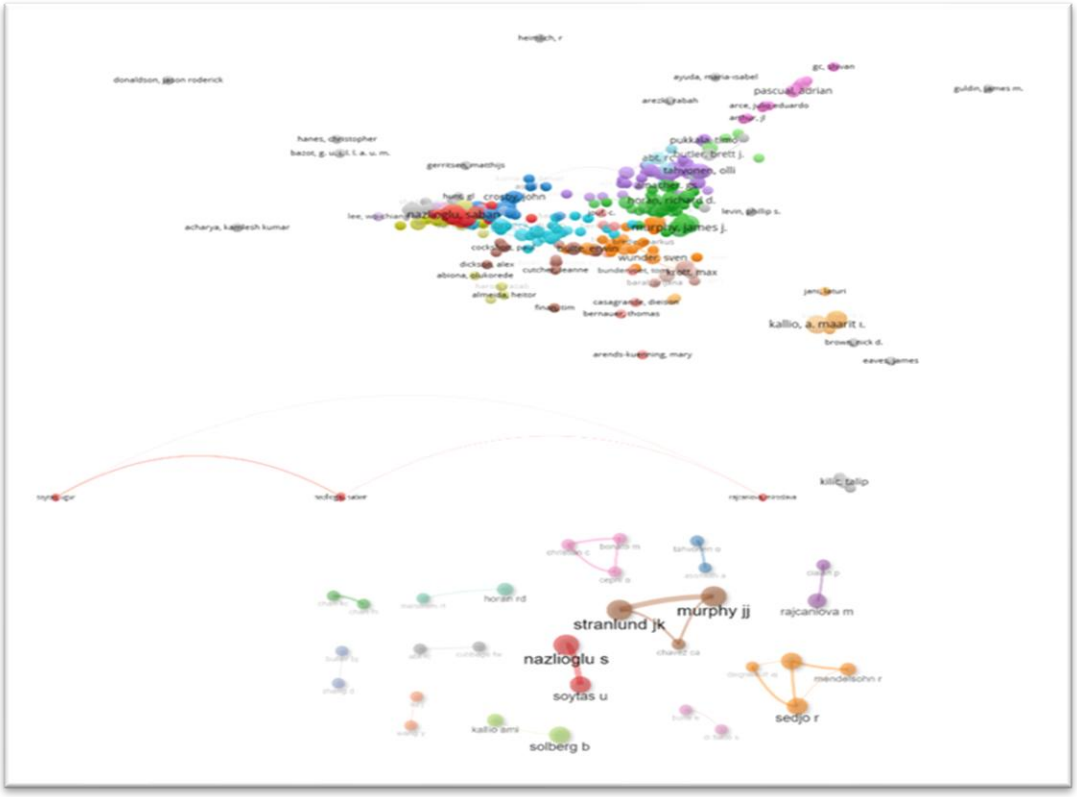

Şekil 5. Yazar iş birliği ağları

©IJOESS

Şekil 5'te gösterildiği gibi, akademik iş birliği ağları farklı ülkelerden ve kurumlardan araştırmacıları bir araya getirmektedir. Özellikle enerji ve tarımsal emtia piyasaları üzerine yapılan çalışmalarda 13 farklı iş birliği ağı tespit edilmiştir. Uluslararası düzeyde gerçekleşen bu iş birlikleri, multidisipliner yaklaşımları destekleyerek daha kapsamlı analizlerin yapılmasına olanak tanımaktadır. Akademik iş birliği ağları, bilgi paylaşımını artırarak disiplinler arası etkileşimi güçlendirmekte ve araştırmaların daha etkili ve yenilikçi sonuçlar üretmesine katkı sağlamaktadır. Bu tür ortak çalışmalar, küresel tarım ve enerji piyasalarına dair daha derinlemesine bir anlayış geliştirilmesine yardımcı olmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, tarımsal emtia ticaretinin finansallaşması ve dijital dönüşüm sürecinde lisanslı depoculuk ve ürün senetlerinin rolünü bibliyometrik analiz yöntemiyle inceleyerek, literatüre önemli katkılar sağlamayı amaçlamaktadır. Tarımsal emtia ticareti, insanlık tarihi kadar eski bir fenomen olup, özellikle 1970'lerden sonra finansallaşma sürecinin bir parçası haline gelmiştir. Tarımsal ürünlerin depolanması ve bu ürünleri temsil eden senetlerin finansal araçlar olarak kullanılması, tarım sektörünün finansal piyasalara entegrasyonunu hızlandırmıştır. Çalışmanın bulguları, lisanslı depoculuk ve ürün senetlerinin tarımsal emtia ticaretinde önemli bir rol oynadığını ve bu alandaki akademik çalışmaların giderek arttığını göstermektedir. Bibliyometrik analiz sonuçlarına göre, 1980-2024 yılları arasında lisanslı depoculuk ve tarım sektörü konularında toplam 503 çalışma yayımlanmıştır. Bu çalışmaların yıllık ortalama artış oranı %8,27 olup, özellikle 2011-2024 döneminde akademik ilginin ve yayın sayısının arttığı gözlemlenmiştir. Bu dönemde en fazla yayın 34 adet ile 2019 ve 2022 yıllarında gerçekleşmiştir.

Çalışmada, lisanslı depoculuk ve tarım sektörü alanında en etkili yazarlar, kaynaklar ve ülkeler belirlenmiştir. Dercon ve Christiaensen (2011), tarafından yayımlanan "Consumption risk, technology adoption and poverty traps: evidence from Ethiopia" başlıklı makale, en yüksek atıf alan yayın olmuştur. Nazlioglu (2011) ve Nazlioglu ve arkadaşları (2012) tarafından yazılan makaleler, ilgili alanda en etkili 20 araştırma makalesi arasında yer almaktadır. Bu bulgular, lisanslı depoculuk ve tarım sektörü konularında yapılan çalışmaların etki düzeyini ve akademik katkılarını ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın bulguları, tarımsal emtia piyasaları üzerine yapılan önceki araştırmalarla büyük ölçüde uyumludur. Örneğin, Nazlioglu ve Soytaş'ın (2011) petrol fiyatları ile tarımsal emtia fiyatları arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bulguları ile Taghizadeh-Hesary ve arkadaşlarının (2019) enerji ve gıda güvenliği arasındaki oynaklık bağlantısına dair tespitleri, bu çalışmada belirlenen fiyat dinamikleriyle örtüşmektedir.

Benzer şekilde Zhang ve arkadaşlarının (2009) biyoyakıt üretiminin tarımsal fiyatlara olan etkisine dair çalışması ile Tyner'in (2009) enerji ve tarım piyasalarının entegrasyonuna dair bulguları, bu çalışmada öne çıkan "piyasa etkileşimleri" temasını destekler niteliktedir. Ayrıca Dercon ve Christiaensen'in (2011) teknoloji benimsenmesindeki risk algısı bulguları, Cabrera ve Schulz'un (2015) enerji ve tarımsal piyasalardaki volatilite bağlantılarına dair analizleriyle karşılaştırıldığında, piyasa istikrarı ve risk yönetiminin farklı bağlamlarda nasıl tartışıldığını göstermektedir. Dolayısıyla, literatürde öne çıkan bu çalışmaların karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi, tarımsal emtia yönetiminde fiyat istikrarı, risk yönetimi ve dijital dönüşüm arasındaki çok boyutlu ilişkileri daha görünür kılmaktadır.

Anahtar kelime eş oluşum haritası, lisanslı depoculuk ve tarım sektörü araştırmalarının odak noktalarını ve temalarını belirlemektedir. Bu harita, gıda güvenliği, tarımsal emtialar, fiyat keşfi, vadeli piyasalar ve gıda fiyatları gibi konuların lisanslı depoculuk ve tarım sektörü araştırmalarında öne çıktığını göstermektedir. Fiyat keşfi, oynaklık yayılımı, tarımsal emtia ve tahmin gibi kavramlar, güncel çalışmalarda sıkça ele alınan konular arasında yer almaktadır.

Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu, lisanslı depoculuk ve tarım sektörü araştırmalarında yazarlar arasındaki iş birliği ağlarının bu iş birliği ağları, lisanslı depoculuk ve tarım sektörü araştırmalarının küresel düzeyde etkileşimli ve dinamik bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma, tarımsal emtia ticaretinde lisanslı depoculuk ve ürün senetlerinin rolünü dijital dönüşüm ve finansallaşma bağlamında inceleyerek literatüre katkı sunmaktadır. Bibliyometrik analiz yöntemiyle elde edilen bulgular, lisanslı depoculuk ve tarım sektörü konularında yapılan çalışmaların etki düzeyini, anahtar temalarını ve iş birliği ağlarını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, gelecekteki araştırmalar için kapsamlı bir yol haritası sunmaktadır. Bulgular, tarımsal emtia ticaretinde lisanslı depoculuk ve ürün senetlerinin rolünü anlamak için önemli ipuçları sunmaktadır. Tarımsal emtia ticaretinin finansallaşması, tarım sektörünün finansal piyasalara entegrasyonunu hızlandırmış ve bu süreçte lisanslı depoculuk ve ürün senetleri önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, lisanslı depoculuk ve ürün senetleri sürdürülebilir piyasa entegrasyonu, işlem güvenilirliği ve rekabetçi piyasa yapısının sağlanmasında kritik rol oynamakta; bu nedenle politika yapıcıların sistemi güçlendirecek teşvikler geliştirmesi ve sektör paydaşlarının dijital ürün senetlerini yaygınlaştırması önem arz etmektedir.

©IJOESS

1980–2024 yılları arasında yayımlanan 503 akademik çalışmayı analiz ederek, tarımsal emtia yönetimi ve dijital dönüşüm literatürünün temel yönelimlerini ortaya koymuştur. Bulgular, lisanslı depoculuk ve elektronik ürün senetleri üzerine akademik ilginin düzenli bir şekilde arttığını, yıllık ortalama yayın artış oranının %8,27 seviyesinde gerçekleştiğini ve özellikle 2011 sonrasında yayın sayısının belirgin şekilde yükseldiğini göstermektedir. Ayrıca anahtar kelime eş oluşum haritası, gıda güvenliği, fiyat keşfi, enerji piyasaları ve vadeli işlemlerin literatürde öne çıkan temalar olduğunu ortaya koymuştur. Atıf analizleri ise, enerji fiyatları ile tarımsal emtia fiyatları arasındaki bağlantılara yönelik çalışmaların literatürde baskın olduğunu ve yüksek etki yarattığını göstermektedir. Bu bulgular, tarımsal emtia piyasalarında fiyat oynaklığının yönetimi, risk azaltma mekanizmaları ve piyasa şeffaflığının sağlanmasında lisanslı depoculuk ve dijital çözümlerin kilit rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Gelecekteki araştırmalar, lisanslı depoculuk ve ürün senetlerinin tarımsal emtia ticaretindeki rolünü daha derinlemesine inceleyerek, bu alandaki bilgi boşluklarını doldurabilir ve tarım sektörünün finansal piyasalara entegrasyonunu daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir. Ayrıca, dijital teknolojilerin tarımsal emtia ticaretinde kullanımının artırılması, işlem platformlarının geliştirilmesi ve düzenleyici otoritelerin rolünün güçlendirilmesi gibi konular da gelecekteki araştırmalar için önemli başlıklar arasında yer almaktadır.

Bu çalışma, tarımsal emtia ticaretinin finansallaşması ve dijital dönüşüm sürecinde lisanslı depoculuk ve ürün senetlerinin rolünü kapsamlı bir şekilde ele alarak, literatüre önemli katkılar sağlamaktadır. Bibliyometrik analiz yöntemiyle elde edilen bulgular, lisanslı depoculuk ve tarım sektörü konularında yapılan çalışmaların etki düzeyini, anahtar temalarını ve iş birliği ağlarını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, gelecekteki araştırmacılara kapsamlı bir yol haritası sunarak, tarımsal emtia ticaretinin finansallaşması ve dijital dönüşüm sürecinde lisanslı depoculuk ve ürün senetlerinin rolünü daha iyi anlamalarına yardımcı olacaktır.

Sınırlılıklar ve güçlü yönler

Bu çalışmanın değerlendirilmesinde dikkate alınması gereken bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Öncelikle, araştırmanın kapsamı yalnızca Web of Science (WoS) veri tabanında indekslenen yayınlarla sınırlıdır. Bu durum, Scopus, ProQuest veya ulusal/yerel indekslerde yer alan ancak WoS kapsamına girmeyen çalışmaların dışarıda kalmasına yol açmaktadır. Ayrıca, bibliyometrik analiz yöntemi doğası gereği, literatürdeki eğilimleri, iş birliği ağlarını ve atıf performanslarını güçlü biçimde ortaya koysa da çalışmaların kuramsal derinliğini ve içeriksel bağlamını sınırlı ölçüde yansıtmaktadır. Anahtar kelime seçiminde yapılan filtreleme ve

sınırlamalar, bazı ilgili araştırmaların analiz dışında kalmasına neden olabilmektedir. Bunun yanı sıra, çalışmada ele alınan 1980–2024 dönemi, uzun dönemli eğilimleri görselleştirmeye imkân tanımakla birlikte, daha erken dönemlerde yapılan öncü araştırmaların kapsam dışında bırakılması gibi bir kısıt da içermektedir.

Öte yandan bu çalışma, çeşitli güçlü yönleriyle literatüre katkı sağlamaktadır. Öncelikle, 1980–2024 yılları arasındaki 503 çalışmayı kapsayan geniş veri seti, tarımsal emtia yönetimi ve dijital dönüşüm literatürünün uzun dönemli gelişim çizgisini kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır. İkinci olarak, VOSviewer ve Biblioshiny yazılımlarının birlikte kullanılması hem görsel haritalandırma hem de performans ölçümlemelerinde metodolojik çeşitlilik ve güvenilirlik sağlamaktadır. Üçüncü olarak, çalışma yalnızca bibliyometrik bulguların aktarımı ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda en çok atıf alan yayınların ayrıntılı bir incelemesine de yer vererek, alandaki öncü araştırmaların teorik ve pratik katkılarını görünür kılmıştır. Son olarak, elde edilen bulgular hem akademi hem de politika yapıcılar için stratejik bir yol haritası niteliği taşımakta; özellikle lisanslı depoculuk, elektronik ürün senetleri ve enerji–tarım piyasaları etkileşimleri bağlamında yeni araştırma boşluklarının ve politika geliştirme alanlarının belirlenmesine imkân sunmaktadır.

KAYNAKLAR

Abate, G. T., Abay, K. A., Chamberlin, J., Kassim, Y., Spielman, D. J., & Paul Jr Tabe-Ojong, M. (2023). Digital tools and agricultural market transformation in Africa: Why are they not at scale yet, and what will it take to get there*? Food Policy*, *116*, 102439. https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2023.102439

Ali, J., & Gupta, K. B. (2011). Efficiency in agricultural commodity futures markets in India evidence from cointegration and causality tests. *Agricultural Finance Review, 71*(2), 162-178. https://doi.org/10.1108/00021461111152555

Asutay, M., & Yilmaz, I. (2024). Financialization of Islamic finance: A Polanyian approach on the hegemony of market logic over Islamic Logic. *New Political Economy*. https://doi.org/10.1080/13563467.2024.2424170

Barbieri, P., & Bocchi, S. (2015). Analysis of the alternative agriculture's seeds market sector: History and development. *Journal of Agricultural & Environmental Ethics*, *28*(4), 789-801. https://doi.org/10.1007/s10806-015-9563-x

Baziyad, H., Kayvanfar, V., & Kinra, A. (2024). A bibliometric analysis of data-driven technologies in digital supply chains. *Supply Chain Analytics*, *6*, 100067. https://doi.org/10.1016/j.sca.2024.100067

Borsellino, V., Schimmenti, E., & El Bilali, H. (2020). Agri-food markets towards sustainable patterns. *Sustainability*, *12*(6), 2193. https://doi.org/10.3390/su12062193

Brennan, D., & Lindner, R. (1991). Investing in grain storage facilities under fluctuating production. *Australian Journal of Agricultural Economics, 35*(2), 159-178. https://doi.org/10.1111/j.1467-8489.1991.tb00503.x

Cabrera, B. L., & Schulz, F. (2015). Volatility linkages between energy and agricultural commodity prices. *Energy Economics, 49*, 456-463.

Cheng, I.-H., & Xiong, W. (2014). Financialization of commodity markets. *Annual Review of Financial Economics, 6*(1), 419-441. https://doi.org/10.1146/annurev-financial-110613-034432

Collins, K. J., Meyers, W. H., & Bredahl, M. E. (1980). Multiple Exchange Rate Changes and U.S. Agricultural Commodity Prices. American Journal of Agricultural Economics, *62*(4), 656–665. https://doi.org/10.2307/1239763

De Zeeuw, A. (1997). International agricultural trade negotiations under GATT/WTO: Experiences, future challenges and possible outcomes. *European Review of Agricultural Economics*, *24*(3-4), 470-479

Dercon,S., & Chiristiaensen, L. (2011). Consumption risk, technology adoption and poverty traps: Evidence from Ethiopia. *Journal of Development Economics*, *96*(2), 159-173. https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2010.08.003

Doğan, H. G., & Bulut, A. (2021). Türkiye'de lisanslı depoculuk faaliyetlerine yönelik bir araştırma (Kırşehir ili mucur ilçesi LİDAŞ örneği). *Turkish Journal of Agriculture - Food Science and Technology*, *9*(7), 1304-1311. https://doi.org/10.24925/turjaf.v9i7.1304-1311.4452

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, *133*, 285-296. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070.

Fackler, P. L., & Livingston, M. J. (2002). Optimal storage by crop producers. *American Journal of Agricultural Economics, 84*(3), 645-659. https://doi.org/10.1111/1467-8276.00325

Ferreira, K. J., Goh, J., & Valavi, E. (2017). Intermediation in the supply of agricultural products in developing economies. *SSRN Electronic Journal*. https://doi.org/10.2139/ssrn.3047520

Gelaw, F., Speelman, S., & Van Huylenbroeck, G. (2016). Farmers' marketing preferences in local coffee markets: Evidence from a choice experiment in Ethiopia. *Food Policy*, *61*, 92-102. https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2016.02.006

Gitonga, Z. M., De Groote, H., Kassie, M., & Tefera, T. (2013). Impact of metal silos on households' maize storage, storage losses and food security: An application of a propensity score matching. *Food Policy*, *43*, 44-55. https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2013.08.005

Grolleau, G., & Caswell, J. A. (2006). Interaction between food attributes in markets: The case of environmental labeling. *Journal Of Agricultural and Resource Economics*, *31*(3), 471-484.

Hendriks, S. L., Montgomery, H., Benton, T., Badiane, O., Castro de la Mata, G., Fanzo, J., … Soussana, J.-F. (2022). Global environmental climate change, Covid-19, and conflict threaten food security and nutrition. *The BMJ*, *378*, e071534. https://doi.org/10.1136/bmj-2022-071534

Irwin, S. H., & Sanders, D. R. (2011). Index Funds, Financialization, and Commodity Futures Markets. *Applied Economic Perspectives and Policy*, *33*(1), 1-31. https://doi.org/10.1093/aepp/ppq032

Isakson, S. R. (2014). Food and finance: The financial transformation of agro-food supply chains. *The Journal of Peasant Studies, 41*(5), 749-775. https://doi.org/10.1080/03066150.2013.874340

Jovicic, D., Jeremic, L., & Jovanovic, Z. Z. (2017). Financing agribusiness: insurance coverage as protection against credit risk of warehouse receipt collateral. *Ekonomika Poljoprivreda-Economics of Agriculture*, *64*(2), 467-482. https://doi.org/10.5937/ekoPolj1702467J

Kakaei, H., Nourmoradi, H., Bakhtiyari, S., Jalilian, M., & Mirzaei, A. (2022). Effect of COVID-19 on food security, hunger, and food crisis. *COVID-19 and the Sustainable Development Goals*, 3-29. https://doi.org/10.1016/B978-0-323-91307-2.00005-5

Kamilaris, A., Kartakoullis, A., & Prenafeta-Boldu, F. X. (2017). A review on the practice of big data analysis in agriculture. *Computers And Electronics in Agriculture*, *143*, 23-37. https://doi.org/10.1016/j.compag.2017.09.037

Kovacevic, V., Zakic, V., Milovanovic, M., Subic, J., & Jelocnik, M. (2016). Electronic warehouse receipts registry as a step from paper to electronic warehouse receipts. *Ekonomika Poljoprivreda-Economics of Agriculture*, *63*(3), 801-815.

Kraus, S., Bouncken, R. B., & Yela Aránega, A. (2024). The burgeoning role of literature review articles in management research: An introduction and outlook. *Review of Managerial Science*, *18*(2), 299-314. https://doi.org/10.1007/s11846-024-00729-1

Kuzman, B., Prdic, N., & Dobras, Z. (2017). The Importance of the wholesale markets for trade in agricultural products. *Ekonomika Poljoprivreda-Economics of Agriculture*, *64*(3), 1177-1190.

Lim, W. M., Kumar, S., & Donthu, N. (2024). How to combine and clean bibliometric data and use bibliometric tools synergistically: Guidelines using metaverse research. *Journal of Business Research*, *182*, 114760. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2024.114760

Linnenluecke, M. K., Marrone, M., & Singh, A. K. (2020). Conducting systematic literature reviews and bibliometric analyses. *Australian Journal of Management*, *45*(2), 175-194. https://doi.org/10.1177/0312896219877678

Manogna, R. L., & Mishra, A. K. (2020). Price discovery and volatility spillover: An empirical evidence from spot and futures agricultural commodity markets in India. *Journal of Agribusiness in Developing and Emerging Economies*, *10*(4), 447-473. https://doi.org/10.1108/JADEE-10-2019-0175

Meijerink, G., Bulte, E., & Alemu, D. (2014). Formal institutions and social capital in value chains: The case of the Ethiopian Commodity Exchange. *Food Policy*, *49*, 1-12. https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2014.05.015

Middelberg, S. L., Buys, P. W., & Styger, P. (2012). The accountancy implications of commodity derivatives: a south african agricultural sector case study. *Agrekon*, *51*(3), 97-116. https://doi.org/10.1080/03031853.2012.749571

Miranda, M. J., Mulangu, F. M., & Kemeze, F. H. (2019). Warehouse receipt financing for smallholders in developing countries: Challenges and limitations. *Agricultural Economics*, *50*(5), 629-641. https://doi.org/10.1111/agec.12514

Nazlioglu, S.(2011). World oil and agricultural commodity prices: Evidence from nonlinear causality, *Energy Policy*, *39*(5), 2935-2943, https://doi.org/10.1016/j.enpol.2011.03.001

Nazlioglu, S., & Soytaş, U. (2011). Oil price, agricultural commodity prices, and the dollar. *Energy Economics*, *34*(4), 1098--1104. https://doi.org/10.1016/j.eneco.2011.09.008

Nazlioglu, S., & Soytaş,U (2011). World oil prices and agricultural commodity prices: Evidence from an emerging market, *Energy Economics, 33*(3), 488-496, https://doi.org/10.1016/j.eneco.2010.11.012

Nazlioglu, S., Erdem, C., & Soytaş, U. (2012). Volatility spillover between oil and agricultural commodity markets. *Energy Economics*, *34*(3), 736-741. https://doi.org/10.1016/j.eneco.2012.11.009

Oberthuer, T., Laederach, P., Posada, H., Fisher, M. J., Samper, L. F., Illera, J., … Jarvis, A. (2011). Regional relationships between inherent coffee quality and growing environment for denomination of origin labels in Narino and Cauca, Colombia. *Food Policy*, *36*(6), 783-794. https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2011.07.005

Passas, I. (2024). Bibliometric analysis: the main steps. *Encyclopedia*, *4*(2), 1014-1025. https://doi.org/10.3390/encyclopedia4020065

©IJOESS

Pranckutė, R. (2021). Web of science (WoS) and scopus: the titans of bibliographic information in today's academic world. *Publications*, *9*(1), 12. https://doi.org/10.3390/publications9010012

Sharma, D. K., & Malhotra, M. (2015). Impact of futures trading on volatility of spot market-a case of guar seed. *Agricultural Finance Review*, *75*(3), 416-431. https://doi.org/10.1108/AFR-03-2014-0005

Sohngen, B., Mendelsohn, R., & Sedjo, R. (1999). Forest management, conservation, and global timber markets. American Journal of Agricultural Economics, *81*(1), 1–13. https://doi.org/10.2307/1244446

Taghizadeh-Hesary, F., Rasoulinezhad, E., & Yoshino, N. (2019). Energy and food security: Linkages through price volatility. *Energy Policy, 128*, 796-806.

Tauser, J., & Cajka, R. (2014). Hedging techniques in commodity risk management. *Agricultural Economics-Zemedelska Ekonomika*, *60*(4), 174-182. https://doi.org/10.17221/120/2013-AGRICECON

Tetteh, I., Boehlje, M., Giri, A. K., & Sharma, S. (2022). Strategic behavior of nontraditional lenders in agricultural credit markets. *Agricultural Finance Review*, *82*(2), 379-396. https://doi.org/10.1108/AFR-06-2021-0074

Thompson, W., Liapis, P., & Sckokai, P. (1999). Alternative trade mechanisms in world dairy markets. *Canadian Journal of Agricultural Economics-Revue Canadienne D Agroeconomie*, *47*(5), 157-166. https://doi.org/10.1111/j.1744-7976.1999.tb00255.x

Tolessa, K., D'heer, J., Duchateau, L., & Boeckx, P. (2017). Influence of growing altitude, shade and harvest period on quality and biochemical composition of Ethiopian specialty coffee. *Journal Of the Science of Food and Agriculture*, *97*(9), 2849-2857. https://doi.org/10.1002/jsfa.8114

Trolle, A. B., & Schwartz, E. S. (2009). Unspanned stochastic volatility and the pricing of commodity derivatives. *Review of Financial Studies*, *22*(11), 4423-4461.

Tutar, H., Adigüzel, M., & Nam, S. (2022). Visual mapping and bibliometric analysis of publications on global competitiveness. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *21*(45), 1008-1031. https://doi.org/10.46928/iticusbe.1056891

Tyner, W. E. (2009). The integration of energy and agricultural markets. *Agricultural Economics*, *41*(1), 193-201.

Tzounis, A., Katsoulas, N., Bartzanas, T., & Kittas, C. (2017). Internet of things in agriculture, recent advances and future challenges. *Biosystems Engineering*, *164,* 31-48. https://doi.org/10.1016/j.biosystemseng.2017.09.007

van Huis, A. (2020). Insects as food and feed, a new emerging agricultural sector: a review. Journal of Insects as Food and Feed, *6*(1), 27-44. https://doi.org/10.3920/JIFF2019.0017

Virtanen, Y., Jiang, Y., You, W., & Cai, H. H. (2023). International intermediaries: A systematic literature review and research agenda. *European Management Journal*, *41*(6), 932-949. https://doi.org/10.1016/j.emj.2022.11.005

Wang, E., Liu, Z., Gao, Z., Wen, Q., & Geng, X. (2022). Consumer preferences for agricultural product brands in an E-commerce environment. *Agribusiness*, *38*(2), 312-327. https://doi.org/10.1002/agr.21732

Wang, Y. D., Wu, C. F., & Yang, L. (2014). Oil price shocks and agricultural commodity prices. *Energy Economics*, *46*, 50-58.

Xhoxhi, O., Keco, R., Skreli, E., Imami, D., & Musabelliu, B. (2019). The role of intermediaries' power on contracting decision between farmers and intermediaries. *New Medit*, *18*(3), 3-16. https://doi.org/10.30682/nm1903a

Xhoxhi, O., Pedersen, S. M., & Lind, K. M. (2018). How does the intermediaries' power affect farmers-intermediaries' trading relationship performance? *World Development Perspectives*, *10-12*, 44-50. https://doi.org/10.1016/j.wdp.2018.09.004

Zakic, V., Kovacevic, V., Ivkov, I., & Mirovic, V. (2014). Importance of public warehouse system for financing agribusiness sector. *Ekonomika Poljoprivreda-Economics of Agriculture*, *61*(4), 929-943. https://doi.org/10.5937/ekoPolj1404929Z

Zhang, Z. B., Lohr, L., Escalante, C., & Wetzstein, M. (2009). Food versus fuel: what do prices tell us? *Energy Policy*, *37*(12), 5509-5519.

Zhao, L., Chen, H., Wen, C., & Yu, J. (2024). Digital transformation of the agricultural industry: behavioral decision-making, influencing factors, and simulation practices in the Yunnan highlands. *Journal of Environmental Management*, *358*, 120881. https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2024.120881

Zhu, J., Zhang, S., & Yu, W. (2013). Agricultural trade and farm employment in China during 1994-2009. *China Agricultural Economic Review*, *5*(2), 180-196. https://doi.org/10.1108/17561371311331089

Zupic, I., & Čater, T. (2015). Bibliometric methods in management and organization. *Organizational Research Methods, 18*(3), 429-472. https://doi.org/10.1177/1094428114562629

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Hüseyin ERGUN
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Hüseyin ERGUN
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Hüseyin ERGUN
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Hüseyin ERGUN
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Hüseyin ERGUN

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu çalışma, yalnızca tarımsal emtia yönetimi alanındaki bilimsel yayınların bibliyometrik yöntemlerle incelenmesine dayanmaktadır. Araştırmada herhangi bir insan katılımcı, kişisel veri, deneysel müdahale ya da etik kurul onayı gerektirecek bir uygulama bulunmamaktadır. Dolayısıyla etik kurul iznine ihtiyaç duyulmamıştır.

This study is based solely on the bibliometric analysis of scientific publications in the field of agricultural commodity management. It does not involve human participants, personal data, experimental interventions, or any procedures requiring ethical approval. Therefore, approval from an ethics committee was not necessary.

Bu eser **Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0)** ile lisanslanmıştır.

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1498-1519
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Sosyal Bilgiler Öğretmeni Özyeterlilik Ölçeği: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması

Adem UZUN[1]

[1]Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sivas, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.1985
Gönderi Tarihi/ *Received:*	Kabul Tarih/ *Accepted:*	Online Yayın Tarihi/ *Published*:
17.01.2025	30.08.2025	15.09.2025

Öz

Bu araştırmada Sosyal Bilgiler Öğretmeni Özyeterlik Ölçeği'nin geçerlik ve güvenirlik hesaplamalarının yapılarak Türk diline uyarlanması ve öğretmenlerin özyeterlilik düzeylerini belirleyerek çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, kolay ulaşılabilir (uygun, convenience sampling) durum örneklemesine göre seçilen, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda 2024-2025 eğitim-öğretim yılında sosyal bilgiler öğretmeni olarak görev yapan 441 katılımcı oluşturmuştur. Toplam 20 maddeden oluşan ölçeğin orijinal formu, 9'lu Likert tipinde, 5 boyuttan meydana gelmektedir. Ölçeğin Türkçeye uyarlanma sürecinde Doğrulayıcı Faktör Analizi, çeşitli değişkenlere göre farklılaşma durumunun incelenmesi sürecinde ise farklı istatistiksel testler ile analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, Sosyal Bilgiler Öğretmeni Özyeterlik Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlama çalışması sonucunda ölçeğin uyarlanmış halinin ölçülmek istenen yapıyı yüksek geçerlik ve güvenirlikle ölçtüğü sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğe ait Cronbach Alfa (α) güvenirlik katsayıları alt boyutlar için 0,867 ile 0,939 aralığında değişkenlik gösterdiği ve tüm ölçek için 0,926 olduğu; Omega(ω) güvenirlik katsayıları incelendiğinde ise alt boyutlar için 0,859 ile 0,942 aralığında değişkenlik gösterdiği ve tüm ölçek için 0,948 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin öz yeterlilik puanları cinsiyet ve mesleki eğitim değişkenlerine göre farklılık göstermezken; mesleki kıdem, yaş, mesleki ilgi ve motivasyon, geçmiş başarı, çevre desteği ve mesleki tatmin değişkenlerine göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, öğretmen, öz yeterlilik, ölçek, uyarlama

Social Studies Teacher Self-Efficacy Scale: A Scale Adaptation Study

Abstract

In this study, it was aimed to adapt the Social Studies Teacher Self-Efficacy Scale into the Turkish language by making validity and reliability calculations and to determine the self-efficacy levels of teachers and to examine them in terms of various variables. The study group of the research consisted of 441 participants who were selected according to convenience sampling and who worked as social studies teachers in schools affiliated to the Ministry of National Education in the 2024-2025 academic year. The original form of the scale, which consists of a total of 20 items, consists of 5 dimensions on a 9-point Likert scale. In the process of adapting the scale to Turkish, Confirmatory Factor Analysis was performed, and in the process of examining the differentiation status according to various variables, it was analyzed with different statistical tests. When the results of the study were evaluated in general, it was concluded that the adapted version of the scale measured the desired construct with high validity and reliability as a result of the adaptation study of the Social Studies Teacher Self-Efficacy Scale into Turkish. Cronbach's alpha (α) reliability coefficients of the scale varied between 0.867 and 0.939 for the sub-dimensions and 0.926 for the whole scale; Omega (ω) reliability coefficients varied between 0.859 and 0.942 for the sub-dimensions and 0.948 for the whole scale. In addition, while teachers' self-efficacy scores did not differ according to gender and vocational education variables, it was concluded that they differed according to professional seniority, age, professional interest and motivation, past success, environmental support and professional satisfaction variables.

Keywords: *Social studies, teacher, self-efficacy, scale, adaptation*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Adem UZUN, **E-posta/ e-mail:** ademuzun58@hotmail.com

GİRİŞ

Bilim teknoloji ve ekonomi alanında gerçekleşen gelişmelerin yaşandığı bilgi çağı olarak da nitelendirilen 21. yüzyılda, ülkeler değişim ve dönüşüme uyum sağlayabilmek ve sürece dahil olabilmek adına bilginin gücüne dolayısıyla da nitelikli insan gücüne ihtiyaç duymaktadır. Çünkü nitelikli insan gücü ülkenin kalkınmışlık düzeyi göstergelerinden birisi olarak kabul görmektedir (Akkuş, 2013). Bilgi çağı ile birlikte yaşanan bu gelişmeler toplumların devamlılığını sağlayacak yetiştirilmek istenen bireyin sahip olması gereken özelliklerini de doğrudan etkilemiş, araştıran, sorgulayan, problemlere çözüm odaklı yaklaşan eleştirel ve yaratıcı düşünebilen insanlar yetiştirilmesi amaçlanmıştır (Üztemur & Metin, 2015). Bu doğrultuda ihtiyaç duyulan bilgi birikimine sahip nitelikli insan yetiştirme görevi ülkelerin eğitim sistemleri içerisindeki okullara ve dolayısıyla eğitim öğretim sürecinin uygulayıcısı konumda olan öğretmenlere verilmiştir.

Öğretmenlerin öğrencileri toplumsal hayata hazırlaması, öğrencileri ile etkileşimlerinin olması, bilgi beceri, tutum ve değerlerin aktarıcısı olması sebebi ile sorumluluğu oldukça fazladır (Gençtürk & Sarpkaya, 2015). Öğretmenlik 18 Ekim 2024 tarihli resmî gazetede yer alan "Öğretmenlik Mesleği Kanunu"nda "Genel kültür, özel alan eğitimi ve öğretmenlik meslek bilgisi bakımından hazırlığı gerektiren özel bir ihtisas mesleği" olarak tanımlanmıştır (Öğretmenlik Mesleği Kanunu, 2024). Mesleki bilgi, beceri, tutum ve değerleri kapsayan ve uzmanlık gerektiren öğretmenlik mesleğinde öğretmenin alan bilgisinin yanı sıra milli, manevi, ahlaki ve evrensel değerleri içselleştirmiş olması, kişisel bakımından; sabırlı, sevecen olma, hoşgörü gibi özelliklere de sahip olması gerekmektedir (Çakmak ve ark., 2021). Bu noktada öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının eğitme ve öğretme yeterliklerine sahip olması oldukça önemli bir husustur (Akengin ve ark., 2010). Çünkü öğretmenlik bütünüyle insan hayatının sorumluluğunu taşıyabilecek yüksek yeterlikler gerektiren bir meslektir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2017). Türk Dil Kurumu'na ait Türkçe sözlükte yeterlilik "Bir işi yapma gücünü sağlayan özel bilgi, ehliyet, görevini yerine getirme gücü, kifayet" olarak tanımlanmıştır (TDK, 2024)

Öğretmenin yeterliği, Bandura'nın öz-yeterlik kavramından gelmektedir. Öz-yeterlik, bireyin performansın belli seviyelerini başarma becerilerine yönelik bir kararıdır. Bandura, özyeterlik inançlarının insanın işlevinin birçoğunu yönettiğini ve bireylerin nasıl düşündüğünü ve hissettiğini, kendilerini nasıl motive ettiklerini ve davranış şekillerini belirlediğini ortaya koymuştur (Bandura, 1977). Başka bir ifade ile bir konuda yeterli deneyime sahip olmak, özyeterlilik inancını olumlu etkilemekte, motivasyonu arttırmakta ve sonucunda başarılı olmayı

©IJOESS

sağlamaktadır (Bada & Kırpık, 2021). Öğretmenin bir işi yapabilme veya öğretimini üstlendiği alanlarda kendini yeterli hissetmesi ve kendilerine olan inancı öz yeterlilik düzeyi ile doğrudan ilişkilidir (Coşkun, 2007; Ünlü ve ark., 2017).

Öğretmen öz-yeterliliği farklı araştırmacılar tarafından "öğretmenin öğrenci performansını etkileyebilme kapasitesine, ne ölçüde sahip olduğuna dair inancı", "öğrencilerin, hatta zorlu veya motivasyonsuz olanların bile ne kadar iyi öğrendiklerini etkileyebileceklerine ilişkin öğretmenlerin sahip olduğu inanç / kanı" ve "öğretmenlerin öğrencinin öğrenme süreci üzerinde pozitif etkiye sahip olma yeteneklerine dair olan inançları" olarak tanımlanmıştır (Berman ve ark., 1977; Ashton, 1984; Guskey & Passaro, 1994: Akt. Wilson & Tan, 2004). Mesleki yeterliliği ve öz yeterliliği olan öğretmen, öğrenmeye elverişli sınıf ortamı, öğrencilerin akademik faaliyetlerine kaynaklık, ebeveynlerin öğrenme sürecine katılımını sağlama ve öğrencilerin akademik uğraşlarına olan bağlılıklarını engelleyen sosyal etkilere karşı koyma yeterliliklerini gösterir (Bandura, 1997). Mesleki yeterlilik ve öz yeterlilik noktasında ilköğretim ve ortaöğretimde görev yapan öğretmenleri birbirinden ayrılmaktadır. Ortaöğretim öğretmenlerinin bir bilim dalı ve alt dalları ile ilgili donanıma ihtiyaç duyarken ilköğretim öğretmenlerinin dersin öğretimi sürecinde birden fazla bilim disiplini ile ilgili yeterliliğe sahip olması gerekmektedir (Coşkun, 2007). İlköğretim düzeyinde disiplinler arası anlayış ile verilen bu derslerden birisi de sosyal bilgiler dersidir. Sosyal bilgiler nitelikli ve sorumlu Türk vatandaşı yetiştirmek amacıyla tasarlanmış üniteleri ile tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimler ve vatandaşlık bilgisi konularını içermektedir (Ulusoy, 2014). Dersin uygulayıcısı ve yürütücüsü olan öğretmen de bu konuları çok yönlü bir biçimde işlemektedir. Millî Eğitim Bakanlığı öğretmenlik mesleği yeterlilikleri (2024) içerisinde yer alan sosyal bilgiler özel alan yeterlilikleri "Öğretim sürecini planlama ve düzenleme, Öğrenme-öğretme süreci, İzleme ve değerlendirme, Okul, Aile ve Toplumla iş birliği yapma, Mesleki gelişimi sağlama" yeterlilik alanları altında toplanmıştır. (MEB, 2024).

İlgili literatür incelendiğinde özyeterlilik ile ilgili sosyal bilgiler öğretmenleri ile yapılan çalışmaların (Öztürk, 2009; Dönmez & Avcı, 2011; Bal & Karademir, 2013; Uslu, 2013; Geçit & Beldağ, 2014; Akhan, 2015; Üztemur & Metin, 2015; Sözcü ve ark., 2016; Kaya, 2017; Kılınç Bozkurt, 2019; Bada & Kırpık, 2021) olduğu; sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öz yeterlilikleri ile ilgili de çalışmaların (Çınar, 2010; Aylar & Aksin, 2011; Barut, 2011; Zayimoğlu Öztürk, 2011; Akkuş, 2013; Akman, 2014; Düz, 2015; Ünlü ve ark., 2017; Eroğlu, 2018; Kaçar, 2018; Yıldız, 2019; Recepoğlu & İbret, 2020; Pamukoğlu, 2021; Temel, 2022)

olduğu görülmektedir. Ayrıca alan yazında sosyal bilgiler öğretmeni ve öğretmen adaylarının farklı konularda öz yeterlilikleri ile ilgili ölçek geliştirme çalışmalarının (Zayimoğlu Öztürk, 2011; Kılınç ve ark., 2016; Şahin, 2013; İnesi ve ark., 2023) olduğunu da görülmektedir. Literatürdeki ilgili araştırmalara bakıldığında, sosyal bilgiler öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının doğrudan alana yönelik özyeterlilik düzeylerini belirlemeye yönelik ölçeklerin sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Bu bakımdan Calkins (2022) tarafından geliştirilen Sosyal Bilgiler Öğretmeni Özyeterlilik Ölçeği'nin sosyal bilgiler öğretmenlerinin özyeterlik düzeylerini belirlemeye uygun olacak şekilde Türkçe'ye uyarlanmasının ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmada Calkins (2022) tarafından geliştirilen Sosyal Bilgiler Öğretmeni Özyeterlik Ölçeği'nin geçerlik ve güvenirlik hesaplamalarının yapılarak Türk diline uyarlanması ve öğretmenlerin özyeterlilik düzeylerini belirleyerek çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında bu amaca yönelik aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır:

1. Sosyal Bilgiler Öğretmeni Özyeterlilik Ölçeği'ne ilişkin beş modelli yapı doğrulanmakta mıdır?
2. Katılımcıların öz yeterlilik puanları demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?
    - Katılımcıların öz yeterlilik puanları cinsiyet değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?
    - Katılımcıların öz yeterlilik puanları yaş değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?
    - Katılımcıların öz yeterlilik puanları mesleki kıdem değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?
    - Katılımcıların öz yeterlilik puanları ilgi ve motivasyon değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?
    - Katılımcıların öz yeterlilik puanları geçmiş başarı değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?
    - Katılımcıların öz yeterlilik puanları, çevre desteği değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?
    - Katılımcıların öz yeterlilik puanları mesleki tatmin değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?
    - Katılımcıların öz yeterlilik puanları mesleki eğitim değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama yöntemi kullanılmıştır. Tarama yöntemi, "çok yönlü, verimli ve genellenebilir" olması özelliği ile sosyal bilimler alanında en

çok tercih edilen yöntemlerden biridir (McMillan & Schumacher, 2010). Tarama araştırmaları geniş kitlelerin herhangi bir konu hakkındaki görüşlerinde ilgi, yetenek, tutum, kaygı vb. niteliklerin arandığı araştırmalardır (Fraenkel & Wallen, 2006). Bu araştırmalarda evrene ilişkin eğilimlerin belirlenmesi ve kestirimlerde bulunulabilmesi amacıyla evreni temsil eden örneklemden nicel veriler toplanmaktadır (Şimşek, 2018).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu, kolay ulaşılabilir (uygun, convenience sampling) durum örneklemesine göre seçilen, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda 2024-2025 eğitim-öğretim yılında sosyal bilgiler öğretmeni olarak görev yapan 441 katılımcı oluşturmuştur. Araştırmada kolay ulaşılabilir durum örneklemesi yöntemi araştırmaya "hız ve pratiklik kazandırması" (Yıldırım & Şimşek, 2021) nedeni ile tercih edilmiştir. Araştırma kapsamında alınan çalışma grubunda yer alan 441 katılımcıya ait demografik bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Veri toplama araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak "Demografik Veri Formu" ve "Sosyal Bilgiler Öğretmeni Özyeterlik Ölçeği (Social Studies Teacher Self-Efficacy Scale)" kullanılmıştır. Araştırmanın etik onayı Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Araştırma Önerisi Etik Değerlendirme Kurulu'nun 30.10.2024 tarihli ve 485048 sayılı karar ile alınmıştır. Daha sonra araştırmada veri toplama araçları e-form olarak sosyal bilgiler öğretmenlerine uygulanmıştır.

Demografik veri formu

Katılımcıların; cinsiyet, yaş, mesleki kıdem, ilgi ve motivasyon, geçmiş başarı, çevre desteği, mesleki tatmin, mesleki eğitim, gibi faktörlerin belirlenmesi amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulmuş, 8 sorudan oluşan bir formdur.

Sosyal Bilgiler Öğretmeni Özyeterlik Ölçeği

Sosyal Bilgiler Öğretmeni Özyeterlik Ölçeği (Social Studies Teacher Self-Efficacy Scale) Calkins (2022) tarafından geliştirilmiştir. Calkins (2022) alana özgü olarak geliştirdiği bu ölçek ile sosyal bilgiler öğretmenlerinin özyeterlik düzeylerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 205 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır.

Sosyal Bilgiler Öğretmeni Özyeterlilik Ölçeği sorgulamaya dayalı öğretim (Inquiry-based Instruction), Vatandaşlık öğretimi (Civics Instruction), ekonomi öğretimi (Economic Instruction), coğrafya öğretimi (Geography Instruction) ve tarih öğretimi (History Instruction) olmak üzere beş faktörden oluşmaktadır. Araştırmacı ölçek geliştirme süreci sonucunda 20

maddelik 5 faktörlü bir yapı elde etmiştir. Ayrıca ölçeğin güvenirliği için Cronbach alfa .95 olarak hesaplanmıştır. Öğretmenlerin her bir soruya ilişkin yanıtlarını (1) hiç ile (9) büyük ölçüde arasında uzanan 9'lu Likert tipi bir skala üzerinde ifade etmeleri istenmektedir. Ölçekte tersten puanlanmış veya olumsuz anlamlı madde yer almamaktadır. Ölçekten alınan puanların yüksekliği öğretmenlerin öz yeterlilik inançlarının yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Ölçeğin uyarlama çalışmasına başlanmadan önce sorumlu yazar ile iletişime geçilerek gerekli izinler alınmıştır.

Verilerin analizi

Verilerin analizinde R programı (2021) Naniar (Tierney & Cook, 2023), MVN (Korkmaz ve ark., 2014), paketi; Aybek (2021) tarafından oluşturulan ve R tabanlı analiz yapılmasına imkân veren internet sitesi ve JASP programından (2024) faydalanılmıştır.

Doğrulayıcı faktör analizine başlamadan önce veri setinde kayıp veriler incelenmiş ve veri setinde kayıp değer olmadığına ulaşılmıştır. Daha sonra veri setindeki uç değerler incelenmiş ve 9 uç değer dağılımdan çıkarılmıştır. Çok değişkenli normallik sayıltısı kontrol etmek adına Mardia testi kullanılmış ve verilerin çok değişkenli normalliği sağlamadığı görülmüştür.

Doğrulayıcı faktör analizinin yapılması sürecinde birçok uyum indeksi hesaplanmakta ve kullanılmaktadır. Bu çalışmada Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI), Normlaştırılmamış Uyum İndeksi (Tucker-Lewis İndeksi-TLI), Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA), Standardize Edilmiş Artık Ortalamaların Karekökü (SRMR) ve Ki-kare kullanılmıştır. CFI, modeli bağımsızlık modeli ve değişkenler arasında ilişkinin olmadığı bir modelle karşılaştırır. 0.90 ve üstü bir değerin elde edilmesi model uyumunun iyi olduğunu göstermektedir (Tabachnick & Fidell, 2012). RMSEA, 0'a yaklaştıkça mükemmel uyumu gösteren bir indekstir. 0,05'ten küçük değerler mükemmel uyumu göstermektedir. SRMR değerleri 0 ile 1 arasında değişir ve 0,08'den küçük değerler iyi uyuma 0,05'ten küçük değerler ise çok iyi uyuma işarettir (Brown, 2015). Ki-Kare doğrulayıcı faktör analizinde en sık rapor edilen değerlerden birisidir (Bilicioğlu Güneş, 2021). Kötü uyum indeksi olarak da bilinmektedir. Bu nedenle ki-kare değerinin küçük ve anlamlı olmaması uyumun iyi olduğunu göstermektedir. Ancak büyük örneklemlerde ki-kare manidar çıkabilmektedir. Buna bağlı olarak ki-kare/serbestlik derecesi (sd) uyum indeksi olarak yer almaktadır. Değerin 2 ya da daha küçük olması uyumun iyi olduğunu göstermektedir (Tabachnick & Fidell, 2012). Kline ki-kare/sd

değerinin küçük örneklemler için 2,5'un altında olmasının iyi uyum büyük örneklemler için ise 3'ün altında olmasının iyi uyum olduğunu belirtmiştir (Kline, 2019).

Araştırmanın dilsel eşdeğerliliğini belirlemek için öncelikle ölçeğin İngilizce formu bir devlet üniversitesinin yabancı diller bölümünden üç dil uzmanına gönderilmiş ve Türkçeye çevirmeleri istenmiştir. Daha sonra çevrilen Türkçe form yine devlet üniversitesinin yabancı diller bölümünden üç dil uzmanına gönderilmiş ve Türkçe 'den İngilizce'ye geri çevirmeleri istenmiştir. Elde edilen formlar karşılaştırılmış ve çeviri ekibinde yer almayan üç dil uzmanının görüşüne sunulmuş ve uzman görüşleri doğrultusunda düzeltmeler yapılmıştır. Böylelikle maddelerde anlamsal bozukluk, anlam kayması olup olmadığı kontrol edilmiştir. Elde edilen nihai form Türkçe dil uzmanı ve Ölçme uzmanına sunularak görüş alınmıştır.

Normallik varsayımın değerlendirilmesinde ve analiz sürecinin yürütülmesinde SPSS 25.00 paket programından faydalanılmıştır. Ölçeğe ait betimsel istatistiklere Tablo 2'de yer verilmiştir.

BULGULAR

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Özellikler

Demografik Özellikler	Sınıf	N	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	177	40,1
	Erkek	264	59,9
Mesleki Kıdem	1-3yıl	79	17,9
	4-6yıl	90	20,4
	7-10yıl	71	16,1
	+10yıl	201	45,6
Yaş	23-30 yaş	98	22,2
	31-35 yaş	97	22,0
	36-40 yaş	76	17,2
	41-45 yaş	76	17,2
	+45 yaş	94	21,3
İlgi ve Motivasyon	Katılmıyorum	70	15,9
	Kararsızım	72	16,3
	Katılıyorum	299	67,8
Geçmiş Başarı	Katılmıyorum	50	11,3
	Kararsızım	52	11,8
	Katılıyorum	339	76,9
Çevre Desteği	Katılmıyorum	65	14,7
	Kararsızım	158	35,8
	Katılıyorum	218	49,4
Mesleki Tatmin	Katılmıyorum	53	12,0
	Kararsızım	46	10,4
	Katılıyorum	342	77,6
Mesleki Eğitim	Katılmıyorum	49	11,1
	Kararsızım	80	18,1
	Katılıyorum	312	70,7

Tablo 1'de verilen bulgulara göre, katılımcıların cinsiyet değişkeni incelendiğinde grubun %40,1'i kadın (N=177) ve %59,9'u erkek (N=264) bireylerden oluşmaktadır. Katılımcıların

©IJOESS

mesleki kıdem değişkeni incelendiğinde grubun %17,9'u 1-3 yıl (N=79), %20,4'ü 4-6 yıl (N=90), %16,1'i 7-10 yıl (N=71) ve %45,6'sı +10yıl (N=201) kıdem grubundadır. Katılımcıların yaş değişkeni incelendiğinde grubun %22,2'si 23-30 yaş (N=98), %22,0'ı 31-35 yaş (N=97), %17,2'si 36-40 yaş (N=76), %17,2'si 41-45 yaş (N=76) ve %21,3'ü +45 yaş (N=94) grubundadır. Katılımcıların ilgi ve motivasyon değişkenine verdiği cevaplar incelendiğinde %15,9'u katılmıyorum (N=70), %16,3'ü kararsızım (N=72) ve %67,8'i katılıyorum (N=299) yanıtını vermiştir. Katılımcıların geçmiş başarı değişkenine verdiği cevaplar incelendiğinde %11,3'ü katılmıyorum (N=50), %11,8'ü kararsızım (N=52) ve %76,9'u katılıyorum (N=339) yanıtını vermiştir. Katılımcıların çevre desteği değişkenine verdiği cevaplar incelendiğinde %14,7 katılmıyorum (N=65), %35,8'ü kararsızım (N=158) ve %49,4'ü katılıyorum (N=218) yanıtını vermiştir. Katılımcıların mesleki tatmin değişkenine verdiği cevaplar incelendiğinde %12,0 katılmıyorum(N=53), %10,4'ü kararsızım (N=46) ve %77,6'sı katılıyorum (N=342) yanıtını vermiştir. Katılımcıların mesleki eğitim değişkenine verdiği cevaplar incelendiğinde %11,1'i katılmıyorum (N=49), %18,1'i kararsızım (N=80) ve %70,7'si katılıyorum (N=312) yanıtını vermiştir.

Tablo 2. Sosyal Bilgiler Öğretmeni Özyeterlilik Ölçeği Betimsel İstatistikleri

Ölçek	Minimum	Maksimum	Ortalama($\overline{X}$)	Standart Sapma (ss)	Çarpıklık	Basıklık	Kolmogorov Simirnov
Sosyal Bilgiler Öğretmeni Öz yeterliliği	20,00	100,00	85,28	10,14	-1,399	4,527	0,000
Sorgulamaya Dayalı Öğretim(Alt boyut)	4,00	20,00	17,54	2,99	-1,313	1,095	0,000
Vatandaşlık Öğretimi(Alt boyut)	5,00	25,00	22,06	3,00	-1,164	2,453	0,000
Ekonomi Öğretimi(Alt boyut)	3,00	15,00	12,82	2,66	-0,861	-0,475	0,000
Coğrafya Öğretimi(Alt boyut)	4,00	20,00	16,33	2,65	-0,646	0,766	0,000
Tarih Öğretimi(Alt boyut)	4,00	20,00	16,51	2,59	-0,627	0,654	0,000

Tablo 2'de yer alan Sosyal bilgiler öğretmeni öz yeterliliği ölçeği ve alt boyutlarına ilişkin betimsel istatistikler incelendiğinde, ölçek puanlarının normalliğini değerlendirmek amacıyla merkezi eğilim ölçüleri incelenmiş görece birbirine yakın olduğu görülmüştür. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ve +1 aralığında olması dağılımın normale yakın olduğunu göstermektedir (George & Mallery 2020). Çarpıklık ve basıklık katsayıları incelendiğinde puanların tolerans değerleri aralığının dışında olduğu görülmüştür. Ek olarak puanların normal dağılım sergileyip sergilemediklerini incelemek amacıyla Kolmogorov-Smirnov testi yapılmış

ve normallik incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda puanların normalliğinin sağlanmadığı görülmüştür, p<0,050. Öğretmen öz yeterliliği puanlarına ilişkin demografik değişkenlere göre farklılıkların incelenmesi adına alt gruplarda normallik varsayımı incelenmiş ve cinsiyet değişkeni için gruplar arasında farklılıkların incelenmesi adına Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Kıdem yılı, yaş, ilgi ve motivasyon, geçmiş başarı, çevre desteği, mesleki tatmin ve mesleki eğitim değişkenleri için Kruskall Wallis H testi uygulanmıştır. Araştırmaya katılan katılımcılardan dört kişi kıdem durumunu belirtmemiş ve analize dahil edilmemiştir. Yaş değişkeni için dokuz kişi yaş durumunu belirtmemiş ve analize dahil edilmemiştir. İlgi ve motivasyon değişkeni için on üç kişi ilgi ve motivasyon düzeyini belirtmemiş ve analize dahil edilmemiştir. Geçmiş başarı değişkeni için on yedi kişi geçmiş başarı düzeyini belirtmemiş ve analize dahil edilmemiştir. Çevre desteği değişkeni için sekiz kişi çevre desteği düzeyini belirtmemiş ve analize dahil edilmemiştir. Mesleki tatmin değişkeni için dört kişi mesleki tatmin düzeyini belirtmemiş ve analize dahil edilmemiştir.

Birinci düzey doğrulayıcı faktör analizine ilişkin bulgular

Tablo 3. Birinci düzey doğrulayıcı faktör analizine ait uyum indeksleri

Uyum İndeksleri	Eşik Değeri		Değer
	Kabul Edilebilir Uyum	İyi Uyum	
CFI	≥ 0,90 : kabul edilebilir uyum	≥0,95 mükemmel uyum	0,972
TLI	≥ 0,90 : kabul edilebilir uyum	≥0,95: mükemmel uyum	0,966
RMSEA[%90CI]	0,05-0,08; Kabul edilebilir uyum	≤ 0,05: İyi uyum	0,055[0.047,0.062]
SRMR	≤ 0,08; Kabul edilebilir uyum	≤ 0,05: İyi uyum	0,042
$X^2(sd)$	,≤ 5; Kabul edilebilir uyum	≤ 3: İyi uyum	371,171(160)
p			0,001

Tablo 3'te yer alan doğrulayıcı faktör analizine ilişkin uyum indeksleri incelendiğinde, DFA modelinin veri ile çok iyi uyum gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. DFA modeline ilişkin standartlaştırılmış parametre kestirimlerinin ve hata varyanslarının yer aldığı yol diyagramı şekilde verilmiştir (Şekil 1).

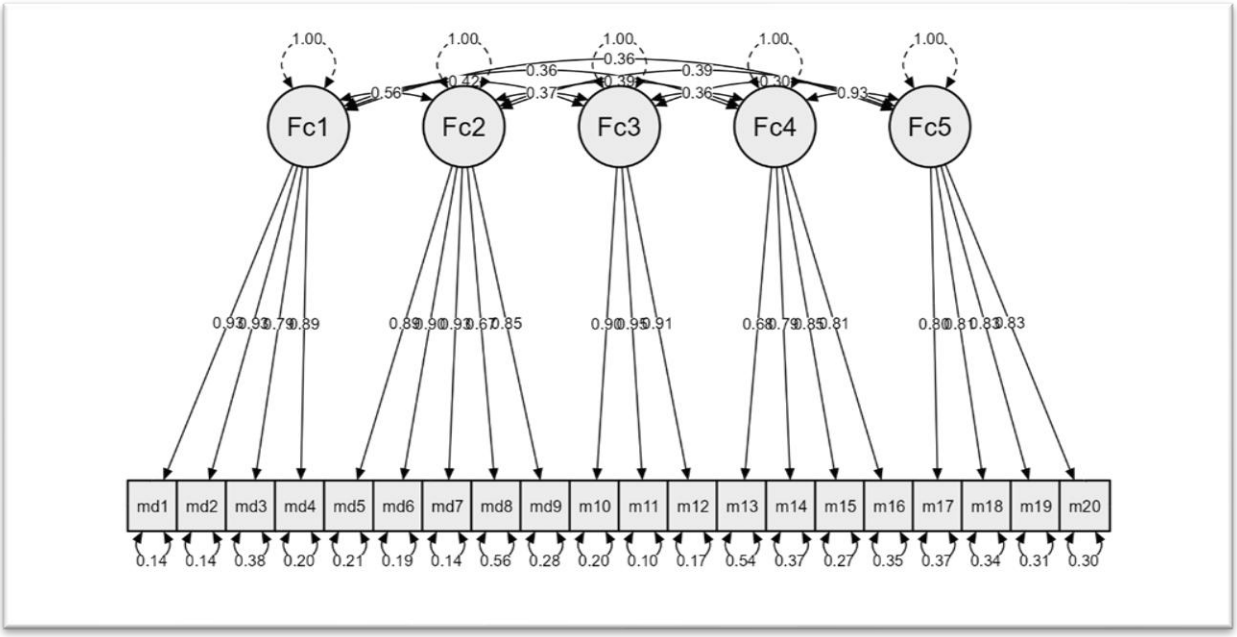

Şekil 1. DFA sonucu ilişkiler ve hata varyansları

Şekil 1 incelendiğinde, standartlaştırılmış faktör yüklerinin 0,80 ile 0,93 aralığında değişim gösterdiği görülmektedir. Standartlaştırılmış faktör yüklerine ilişkin hata varyanslarının 0,14 ile 0,56 aralığında değişim gösterdiği görülmektedir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda kestirilen tüm parametreler ve faktörlere ait ortalama açıklanan varyans ile iç tutarlılık katsayıları tabloda verilmiştir.

Tablo 4. Madde faktör yükleri, faktörler arası kovaryanslar ile geçerlik ve güvenirlik katsayıları

Alt boyutlar ve maddeler	B	SH_β	z	p	β	ε	AVE	α	ω
Sorgulamaya Dayalı Öğretim									
S1	0,758	0,030	25,355	< 0,001	0,926	0,096	0,787	0,934	0,936
S2	0,769	0,030	25,525		0,929	0,093			
S3	0,629	0,032	19,536		0,787	0,244			
S4	0,743	0,031	23,848		0,893	0,140			
Vatandaşlık Öğretimi									
S5	0,621	0,026	23,778	< 0,001	0,891	0,099	0,738	0,927	0,933
S6	0,650	0,027	24,190		0,901	0,098			
S7	0,634	0,025	25,449		0,927	0,065			
S8	0,418	0,027	15,501		0,665	0,220			
S9	0,572	0,026	22,009		0,850	0,125			
Ekonomi Öğretimi									
S10	0,778	0,033	23,898	< 0,001	0,895	0,150	0,844	0,939	0,942
S11	0,866	0,033	26,265		0,947	0,087			
S12	0,943	0,038	24,670		0,913	0,178			
Coğrafya Öğretimi									
S13	0,509	0,033	15,561	< 0,001	0,675	0,309	0,620	0,867	0,859
S14	0,635	0,033	19,517		0,795	0,235			
S15	0,657	0,030	21,798		0,855	0,160			
S16	0,658	0,033	19,979		0,807	0,231			
Tarih Öğretimi									
S17	0,557	0,028	19,647	< 0,001	0,797	0,179	0,671	0,889	0,891
S18	0,662	0,033	20,203		0,812	0,227			
S19	0,635	0,030	21,027		0,833	0,178			
S20	0,588	0,028	21,074		0,834	0,151			

Alt boyutlar ve maddeler	B	SH_β	z	p	β	ε	AVE	α	ω
Tüm Ölçek									
Sorgulama~~ Vatandaşlık	0,561	0,035	15,851		0,561				
Sorgulama ~~ Ekonomi	0,415	0,042	9,867		0,415				
Sorgulama ~~ Coğrafya	0,358	0,046	7,745		0,358				
Sorgulama ~~ Tarih	0,356	0,046	7,765		0,356				
Vatandaşlık ~~ Ekonomi	0,371	0,044	8,473	<0,001	0,371			0,926	0,948
Vatandaşlık ~~ Coğrafya	0,387	0,045	8,564		0,387				
Vatandaşlık ~~ Tarih	0,389	0,045	8,715		0,389				
Ekonomi ~~ Coğrafya	0,357	0,046	7,723		0,357				
Ekonomi ~~ Tarih	0,300	0,048	6,314		0,300				
Coğrafya ~~ Tarih	0,926	0,015	63,197		0,926				

B: Standartlaştırılmamış Faktör Yükü; SH_β: Standartlaştırılmamış Faktör Yükünün Standart Hatası; β: Standartlaştırılmış Faktör Yükü; ε: Standartlaştırılmış Hata Varyansı; AVE: Ortalama Çıkarılan Varyans; α: Cronbach Alfa Katsayısı; ω: Omega Katsayısı

Tablo 4 incelendiğinde, tüm faktör yükleri ve kovaryanslarının anlamlı olduğu görülmüştür ($p<0.05$). Bu bulgu doğrultusunda faktörlerin kendi altında yer alan maddelerin anlamlı bir açıklayıcısı olduğu söylenebilir. AVE değerleri incelendiğinde "Sorguya Dayalı Öğretim" faktöründe varyansın %78,7'sinin; "Vatandaşlık Öğretimi" faktöründe varyansın %73,8'inin; "Ekonomi Öğretimi" faktöründe varyansın %84,4'ünü; "Coğrafya Öğretimi" faktöründe varyansın %62,0'ını ve "Tarih Öğretimi" faktöründe varyansın %67,1'ini açıkladığı görülmüştür. Güvenirlik katsayısı olan Cronbach Alfa(α) katsayıları incelendiğinde faktörler için 0,867 ile 0,939 aralığında değişkenlik gösterdiği ve tüm ölçek için 0,926 olduğu bulunmuştur. Diğer bir güvenirlik katsayısı olan Omega(ω) katsayıları incelendiğinde faktörler için 0,859 ile 0,942 aralığında değişkenlik gösterdiği ve tüm ölçek için 0,948 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tüm bu bulgular doğrultusunda, modelin veri ile uyum gösterdiği ve ölçülmek istenen yapının yüksek geçerlik ve güvenirlikle ölçüldüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Faktörlerin birbirleriyle gösterdiği korelasyonun 0,300 ile 0,926 arasında değiştiği görülmektedir. Bu nedenle bu beş faktörü açıklayan ortak bir faktörün olup olmadığının incelenmesi ve ölçek puanlarının toplanabilirliğini kanıtlamak amacıyla yapılan Tukey Toplanabilirlik Testi (Tukey's Test for Additivity) yapılmıştır. Tukey testi sonucunda ölçeğin toplanabilir özellikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır (p;0,717 > 0,05) (Tukey, 1949).

Demografik değişkenlere göre ölçek puanlarına ait bulgular

Cinsiyet değişkenine ilişkin bulgular

Tablo 5. Cinsiyet değişkenine göre öğretmen öz yeterliliği puanına ilişkin mann-whitney u testi

Ölçek	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	z	p
Öğretmen Öz Yeterliliği	Kadın	177	215,36	38118,00	22365,000	-0,762	0,446
	Erkek	264	224,78	59343,00			

Ölçek puanları arasında kadın ve erkek gruplarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır (z=-0,762; p=0,446>α=0,05). Başka bir ifade ile sosyal bilgiler öğretmeninin

kadın veya erkek olmasının öz yeterliliği üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığını söylemek mümkündür.

Kıdem değişkenine ilişkin bulgular

Tablo 6. Kıdem değişkenine göre öğretmen öz yeterliliği puanına İlişkin Mann-Whitney U testi

Ölçek	Kıdem yılı	N	Ortalama Sıra	Kruskall Wallis-H	sd	p	Fark	η^2
Öğretmen Öz Yeterliliği	1-3 yıl	79	237,20	9,079	3	0,028	7-10 yıl > + 10 yıl	0,021
	4-6 yıl	90	222,99					
	7-10 yıl	71	245,26					
	+10 yıl	197	200,41					

Tüm ölçek için toplam puanının mesleki kıdem gruplarındaki dağılımına yönelik yapılan Kruskall Wallis-H testi sonucunda H(3)= 9,079 ve p=0,028<α=0,05 olduğundan kıdem yılı grupları arasında istatistiksel anlamlı bir fark vardır. Kıdem yılı grupları arasındaki farkların incelenmesi adına ortalama sıralar incelendiğinde 7-10 yıl ortalama sırasının, +10 yıl grubu ortalama sırasından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yüksektir.

Yaş değişkenine ilişkin bulgular

Tablo 7. Yaş değişkenine göre öğretmen öz yeterliliği puanına ilişkin Mann-Whitney U Testi

Ölçek	Yaş	N	Ortalama Sıra	Kruskall Wallis-H	sd	p	Fark	η^2
Öğretmen Öz Yeterliliği	21-30 yaş	93	230,74	10,283	4	0,036	Katılıyorum > Katılmıyorum	0,024
	31-35 yaş	93	238,06					
	36-40 yaş	76	213,39					
	41-45 yaş	76	181,04					
	+45 yaş	94	212,27					

Tüm ölçek için toplam puanının yaş gruplarındaki dağılımına yönelik yapılan Kruskall Wallis-H testi sonucunda H(4)= 10,283 ve p=0,036<α=,05 olduğundan yaş grupları arasında istatistiksel anlamlı bir fark vardır. Yaş grupları arasındaki farkların incelenmesi adına ortalama sıralar incelendiğinde 31-35 yaş ortalama sırasının, 41-45 yaş grubu ortalama sırasından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yüksektir.

İlgi ve motivasyon değişkenine ilişkin bulgular

Tablo 8. İlgi ve motivasyon değişkenine göre öğretmen öz yeterliliği puanına ilişkin Mann-Whitney U testi

Ölçek	İlgi ve motivasyon	N	Ortalama Sıra	Kruskall Wallis-H	sd	p	Fark	η^2
Öğretmen Öz Yeterliliği	Katılmıyorum	70	192,48	6,173	2	0,046	Katılıyorum > Katılmıyorum	0,014
	Kararsızım	72	194,39					
	Katılıyorum	286	224,95					

Tüm ölçek için toplam puanının ilgi ve motivasyon gruplarındaki dağılımına yönelik yapılan Kruskall Wallis-H testi sonucunda H(2)= 6,173 ve p=0,046<α=0,05 olduğundan ilgi ve motivasyon grupları arasında istatistiksel anlamlı bir fark vardır. Alt gruplar arasındaki farkın incelenmesi adına ortalama sıralar incelendiğinde "Katılıyorum" grubu ortalama sırası, "Katılmıyorum" grubu ortalama sırasından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yüksektir.

Geçmiş başarı değişkenine ilişkin bulgular

Tablo 9. Geçmiş başarı değişkenine göre öğretmen öz yeterliliği puanına ilişkin Mann-Whitney U testi

Ölçek	Geçmiş Başarı	N	Ortalama Sıra	Kruskall Wallis-H	sd	p	Fark	η^2
Öğretmen Öz Yeterliliği	Katılmıyorum	50	212,61				Katılmıyorum	
	Kararsızım	52	172,68	6,382	2	0,041	>	
	Katılıyorum	322	218,91				Kararsızım	0,015

Tüm ölçek için toplam puanının geçmiş başarı gruplarındaki dağılımına yönelik yapılan Kruskall Wallis-H testi sonucunda H(2)= 6,382 ve p=0,041<α=0,05 olduğundan geçmiş başarı grupları arasında istatistiksel anlamlı bir fark vardır. Alt gruplar arasındaki farkın incelenmesi adına ortalama sıralar incelendiğinde "Katılıyorum" grubu ortalama sırası, "Kararsızım" grubu ortalama sırasından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yüksektir.

Çevre desteği değişkenine ilişkin bulgular

Tablo 10. Çevre desteği değişkenine göre öğretmen öz yeterliliği puanına ilişkin Mann-Whitney U testi

Ölçek	Çevre Desteği	N	Ortalama Sıra	Kruskall Wallis-H	sd	p	Fark	η^2
Öğretmen Öz Yeterliliği	Katılmıyorum	65	214,35				Katılıyorum	
	Kararsızım	150	197,60	6,428	2	0,04	>	
	Katılıyorum	218	231,14				Kararsızım	0,015

Tüm ölçek için toplam puanının çevre desteği gruplarındaki dağılımına yönelik yapılan Kruskall Wallis-H testi sonucunda H(2)= 6,428 ve p=0,040<α=0,05 olduğundan çevre desteği grupları arasında istatistiksel anlamlı bir fark vardır. Alt gruplar arasındaki farkın incelenmesi adına ortalama sıralar incelendiğinde "Katılıyorum" grubu ortalama sırası, "Kararsızım" grubu ortalama sırasından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yüksektir.

Mesleki tatmin değişkenine ilişkin bulgular

Tablo 11. Mesleki tatmin değişkenine göre öğretmen öz yeterliliği puanına ilişkin Mann-Whitney U testi

Ölçek	Mesleki Tatmin	N	Ortalama Sıra	Kruskall Wallis-H	df	p	Fark	η^2
Öğretmen Öz Yeterliliği	Katılmıyorum	49	254,13				Katılmıyorum	
	Kararsızım	46	189,68	6,305	2	0,043	>	
	Katılıyorum	342	217,91				Kararsızım	0,014

Tüm ölçek için toplam puanının mesleki tatmin gruplarındaki dağılımına yönelik yapılan Kruskall Wallis-H testi sonucunda H(2)= 6,305 ve p=0,043<α=0,05 olduğundan mesleki tatmin grupları arasında istatistiksel anlamlı bir fark vardır. Alt gruplar arasındaki farkın incelenmesi adına ortalama sıralar incelendiğinde "Katılmıyorum" grubu ortalama sırası, "Kararsızım" grubu ortalama sırasından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yüksektir.

Mesleki eğitim değişkenine ilişkin bulgular

Tablo 12. Mesleki eğitim değişkenine göre öğretmen öz yeterliliği puanına ilişkin Mann-Whitney U testi

Ölçek	Mesleki Eğitim	N	Ortalama Sıra	Kruskall Wallis-H	df	p	Fark	η^2
Öğretmen Öz Yeterliliği	Katılmıyorum	49	241,02	1,600	2	0,449	0	0,014
	Kararsızım	80	224,69					
	Katılıyorum	312	216,91					

Tüm ölçek için toplam puanının mesleki eğitim gruplarındaki dağılımına yönelik yapılan Kruskall Wallis-H testi sonucunda H(2)= 1,600 ve p=0,449>α=0,05 olduğundan mesleki eğitim grupları arasında istatistiksel anlamlı bir fark yoktur. Başka bir ifade ile mesleki eğitimlere katılma durumları öğretmenlerin öz yeterlilik puanlarını etkilememektedir demek mümkündür.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Sosyal Bilgiler Öğretmeni Özyeterlik Ölçeği'nin (Calkins, 2022) geçerlik ve güvenirlik hesaplamalarının yapılarak Türk diline uyarlanması ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin öz yeterlilik düzeylerini belirleyerek çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Sosyal Bilgiler Öğretmeni Özyeterlik Ölçeği'nin dilsel geçerliliğini sağlamak amacıyla takip edilmesi gerekli adımlar izlenerek Türkçeye çevrilmiş ve dil uzmanlarının görüşleriyle ölçeğe son hali verilmiştir. Oluşturulan Google form aracılığıyla 441 öğretmene uygulanarak toplanan veriler ışığında ölçeğin geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılmıştır. Yapılan analizlerde iç tutarlık değerleri yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin orjinalinde olduğu gibi 5 faktörlü ve toplam 20 maddeli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca beş faktörü açıklayan ortak bir faktörün olup olmadığının incelenmesi ve ölçek puanlarının toplanabilirliğini kanıtlamak amacıyla yapılan Tukey Toplanabilirlik Testi (Tukey's Test for Additivity) sonucunda ölçeğin toplanabilir özellikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır (p; 0,717 > 0,05) (Tukey, 1949).

Ölçeğe ait Cronbach Alfa(α) katsayıları incelendiğinde faktörler için 0.867 ile 0.939 aralığında değişkenlik gösterdiği ve tüm ölçek için 0.926 olduğu bulunmuştur. Diğer bir güvenirlik katsayısı olan Omega(ω) katsayıları incelendiğinde ise faktörler için 0.859 ile 0.942 aralığında değişkenlik gösterdiği ve tüm ölçek için 0.948 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim İlgili literatür incelendiğinde, 0.4 altındaki değerlerin güvenilir olmadığı, 0,6-0,8 arasındaki değerlerin oldukça güvenilir ve 0,8-1 arasındaki değerlerin ise yüksek güvenirlikte olduğu belirlenmiştir (Özdamar, 2004). Buna göre ölçme aracına ait güvenilirlik değerlerinin yüksek güvenirlikte olduğunu söylemek mümkündür. Genel olarak Sosyal Bilgiler Öğretmeni Özyeterlik Ölçeği için yapılan uyarlama çalışmasında modelin veri ile uyum gösterdiği ve ölçülmek istenen yapının yüksek geçerlik ve güvenirlikle ölçüldüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan sosyal bilgiler öğretmenlerinin öz yeterlilik düzeyleri çeşitli değişkenlere göre değerlendirildiğinde, katılımcılardan elde edilen ölçek puanları arasında kadın ve erkek gruplarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır. Başka bir ifade ile sosyal bilgiler öğretmeninin kadın veya erkek olmasının öz yeterliliği üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığını söylemek mümkündür. Araştırmanın bu sonucu literatürde yer alan öğretmen ve öğretmen adayları ile yapılan çalışmalarda (Yılmaz & Bökeoğlu, 2008; Ekici, 2008; Barut, 2011; Zayimoğlu Öztürk, 2011; Düz, 2015; Kaçar, 2018; Yıldız, 2019; Aydın ve ark., 2022) ulaşılan cinsiyete göre anlamlı fark göstermediği sonucu ile benzerdir. Farklı olarak Aslan (2023) tarafından yapılan araştırmanın sonucunda öğretmenlerin öz yeterlilik düzeylerinin erkekler lehine anlamlı olarak farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin mesleki kıdem yılına göre öz yeterlilik düzeylerinde ise istatistiksel olarak anlamlı şekilde kıdem yılı grupları içerisinde 7-10 yıl görev yapanlar lehine farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç Bayraktar ve Çelik (2021) ile Aslan (2023)'ın araştırmalarında ulaştığı öğretmenlerin kıdem yıllarına göre öz yeterliliklerinin farklılaştığı sonucu ile paraleldir. Ancak alan yazında mesleki kıdemin özyeterlilik üzerinde etkisinin olmadığı araştırmalara da (Barut, 2011; Düz, 2015) rastlanmaktadır. Araştırmada katılımcıların öz yeterlilik düzeylerinin yaş değişkenine göre farklılaşma durumuna ilişkin analizlerin sonucunda yaş grupları arasında istatistiksel anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Yaş grupları arasındaki farkların incelendiğinde 31-35 yaş ortalama sırasının, 41-45 yaş grubu ortalama sırasından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yüksek olduğu görülmüştür. Araştırmanın bu sonucu Daştan (2016) ve Konakçı (2019)'nın yaptıkları araştırmanın sonucuyla benzerlik göstermektedir. Araştırmada ulaşılan bu sonuçtan farklı Aslan (2023) öğretmenlerin yaşa göre öz yeterliliklerinin farklılaşmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmada mesleki ilgi ve motivasyonları değişkenine göre yapılan analizlerin sonucunda, mesleki ilgi ve motivasyonlarının yüksek olduğunu ifade eden öğretmenlerin öz yeterlilik düzeylerinin, yüksek olmadığını ifade eden öğretmenlere göre yüksek olduğu görülmüştür. Başka bir ifade ile mesleki ilgi ve motivasyonun öğretmenlerin öz yeterlilik düzeylerine doğrudan etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Araştırmada geçmiş başarı değişkenine göre yapılan analizlerin sonucunda, geçmişte elde edilen başarıların mesleki süreçte kendine güveni sağladığını ifade eden öğretmenlerin, güven sağlama noktasında kararsız öğretmenlere göre öz yeterlilik düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu noktada Aydın ve arkadaşları (2022) sosyal bilgiler öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik ve öz yeterlilik inançlarını inceledikleri araştırmada ulaştıkları öğretmenlerin kişisel başarı

düzeyindeki artışa bağlı öz yeterliliklerinin de yükseleceği sonucu ile benzerdir. Araştırmada çevre desteği değişkeni gruplarındaki dağılımına yönelik yapılan analizleri sonucunda, çevre desteği grupları arasında istatistiksel anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Çevresindeki kişilerden mesleki anlamda destek gördüğünü ifade eden öğretmenlerin, bu noktada kararsız kalan öğretmenlere göre öz yeterlilik düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Alpaslan ve arkadaşları (2018) öğretmen adaylarıyla gerçekleştirdikleri araştırmanın sonucunda, çevre desteği ve öz yeterlilik düzeyi arasında ilişki olduğu ve çevre desteği alan adayların öz yeterlilik düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Mesleki tatmin değişkeni gruplarındaki dağılımına yönelik yapılan analizleri sonucunda, mesleki tatmin grupları arasında istatistiksel anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Mesleki tatmini olduğunda kendisini yeterli hisseden öğretmenlerin, kararsız öğretmenlere göre öz yeterlilik düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak Mesleki eğitim değişkeni gruplarındaki dağılımına yönelik yapılan analizler değerlendirildiğinde, mesleki eğitim grupları arasında istatistiksel anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Başka bir ifade ile mesleki eğitimlere katılma durumları öğretmenlerin öz yeterlilik puanlarını etkilememektedir, demek mümkündür. Araştırmanın bu sonucu Bülbül (2016) ve Göksu (2019)'un yaptıkları çalışmalar ile benzerlik göstermektedir. Araştırmanın sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, Calkins (2022) tarafından geliştirilen Sosyal Bilgiler Öğretmeni Özyeterlik Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlama çalışması sonucunda ölçeğin uyarlanmış halinin ölçülmek istenen yapının yüksek geçerlik ve güvenirlikle ölçtüğü sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğe ait Cronbach Alfa (α) güvenirlik katsayıları alt boyutlar için 0,867 ile 0,939 aralığında değişkenlik gösterdiği ve tüm ölçek için 0,926 olduğu; Omega(ω) güvenirlik katsayıları incelendiğinde ise alt boyutlar için 0,859 ile 0,942 aralığında değişkenlik gösterdiği ve tüm ölçek için 0,948 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin öz yeterlilik puanları cinsiyet ve mesleki eğitim değişkenlerine göre farklılık göstermezken; mesleki kıdem, yaş, mesleki ilgi ve motivasyon, geçmiş başarı, çevre desteği ve mesleki tatmin değişkenlerine göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Öneriler

Araştırma neticesinde elde edilen sonuçlar ışığında şu önerilerde bulunulabilir:

Öğretmenlerin öz yeterlilik puanları mesleki kıdem, yaş, mesleki ilgi ve motivasyon, geçmiş başarı, çevre desteği ve mesleki tatmin değişkenlerine göre farklılaştığı sonucunun altında yatan nedenler nitel çalışmalar ile derinlemesine irdelenebilir.

Öğretmenlerin "Sosyal Bilgiler Öğretmeni Özyeterlik Ölçeği" puanları araştırmada kullanılan değişkenler haricinde farklı değişkenler kullanılarak incelenebilir.

Öğretmenlerin mesleki ilgi ve motivasyonuna olumlu etki edebileceği düşünülen çalıştay, proje ve etkinlikler gerçekleştirilebilir.

Sınırlılıklar ve güçlü yönler

Bu araştırma, Sosyal Bilgiler Öğretmeni Özyeterlik Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması ve geçerlik-güvenirlik analizlerinin gerçekleştirilmesi açısından pek çok güçlü yön taşımaktadır. Öncelikle, doğrulayıcı faktör analizi (DFA) aracılığıyla ölçeğin yapı geçerliği kapsamlı biçimde test edilmiş, yüksek düzeyde uyum indekslerine ulaşılmıştır. Cronbach Alfa ve Omega katsayılarının oldukça yüksek değerlerde bulunması ise ölçeğin iç tutarlılığına dair güçlü deliller sunmuştur. Ayrıca, 441 kişilik geniş bir örneklem grubunun kullanılması, elde edilen bulguların güvenirliğini ve genellenebilirliğini artırmıştır. Çalışmada yalnızca ölçme aracı uyarlanmakla kalınmamış, aynı zamanda öğretmenlerin öz yeterlilik düzeyleri çeşitli demografik değişkenler açısından da incelenerek kapsamlı bir veri analizi gerçekleştirilmiştir. Tukey Toplanabilirlik Testi aracılığıyla alt boyutların birlikte değerlendirilmesinin uygunluğu da ayrıca doğrulanmış ve ölçeğin bütünsel bir yapı olarak kullanılabileceği gösterilmiştir. Tüm bu yönleriyle çalışma, literatüre özgün ve nitelikli bir katkı sunmaktadır.

Bununla birlikte, araştırmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Öncelikle, çalışma yalnızca Türkiye'deki sosyal bilgiler öğretmenleriyle gerçekleştirilmiş ve kolayda örnekleme yöntemiyle katılımcılar belirlenmiştir. Bu durum, örneklemin temsiliyetini sınırlayarak sonuçların farklı bağlamlara genellenebilirliğini azaltabilir. Ayrıca araştırma çapraz kesitsel bir tasarıma sahip olduğundan, değişkenler arasındaki ilişkiler nedensellik temelinde değil, korelasyonel düzeyde ele alınabilmiştir. Veri toplama aracı olarak öz-bildirim temelli ölçek kullanılması ise sosyal istenilirlik yanlılığı gibi öznel etkilerden tamamen arındırılmış veri elde etmeyi zorlaştırabilir. Bunun yanında, bazı alt boyutlara ilişkin puanların normallik varsayımını karşılamaması, analizlerin parametrik testlerle değil non-parametrik testlerle yürütülmesini gerektirmiştir. Son olarak, ölçeğin dilsel uyarlama sürecinde her ne kadar çift yönlü çeviri tekniği uygulanmış olsa da daha geniş bir uzman grubunun sürece dahil edilmesi anlam derinliğini artırabilir ve yorum farklarını azaltabilirdi. Tüm bu sınırlılıklara rağmen, araştırma hem ölçek geliştirme hem de öğretmen yeterliliklerinin belirlenmesine katkı sağlayan önemli bir bilimsel çabadır.

KAYNAKLAR

Akengin, H., Şahin, C., Kaya, B., Bengiç, G., & Sargın, S. (2010). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bazı genel coğrafya konuları ve bunların öğretimi ile ilgili öz-yeterlik algıları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, *21*, 78-97.

Akhan, N., E. (2015). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ekonomi konularını öğretmede öz-yeterlik inançları. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 4*, 28–43.

Akkuş, Z. (2013). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öz yeterlik inanç düzeylerinin belirlenmesi üzerine bir çalışma. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 20*(2013), 102-116.

Akman, Ö. (2014). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının teknolojik, pedagojik ve alan bilgisi öz yeterlik algı düzeylerinin çok yönlü incelenmesi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Alpaslan, M. M., Ulubey, Ö., & Yıldırım, K. (2018). Öğretmen adaylarının algıladıkları destek, aidiyet duygusu ve öğretmen öz yeterlik ilişkisinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19*(1), 242-261.

Aslan, T. (2023). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin teknopedagojik alan bilgisi ile öğretmen öz yeterlilikleri arasındaki ilişki.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bolu.

Aybek, E. C. (2021). *Data preparation for factor analysis*. Erişim adresi: https://shiny.eptlab.com/dp2fa/

Aydın, T., Şahin-Sak, İ. T., & Merey, Z. (2022). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeylerinin ve öz-yeterlik inançlarının incelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 17*(35), 957-990. https://doi.org/10.35675/befdergi.977323

Aylar, F., & Aksin, A. (2011). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öz-yeterlilik inanç düzeyleri ve problem çözme becerileri üzerine bir araştırma (Amasya örneği). *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12*(3), 299–313.

Bada, M., & Kırpık, C. (2021). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin yapılandırmacı yaklaşıma dair öz yeterlik algıları ve buna etki eden faktörlere ilişkin görüşleri. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, 9*, 462–480. https://doi.org/10.21733/ibad.846169.

Bal, M., S. & Karademir, N. (2013). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin teknolojik pedagojik alan bilgisi (TPAB) konusunda öz-değerlendirme seviyelerinin belirlenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2*(4), 15–32. https://doi.org/10.9779/PUJE468.

Bandura, A (1997). *Self-efficacy: The exercise of control.* New York: Freeman. Erişim Adresi:https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/7953477/mod_resource/content/1/Self-Efficacy_%20The%20Exercise%20of%20Control.pdf.

Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral ghange. *Psychologial Review, 84*(2), 191-215.

Barut, E. (2011). *İlköğretim II. Kademe Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin özyeterliliklerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Ankara ili örneği)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi.

Bayraktar, H., & Çelik, O. (2021). Öğretmenlerin öz yeterlilikleri ile sınıf yönetimi becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İZÜ Eğitim Dergisi, 3*, 98–126. https://doi.org/10.46423/izujed.841318

Bilicioğlu Güneş, A. (2021). Faktör analizi. K. Z. Deniz (Ed.), *Kolayistatistik 2: Çok değişkenli istatistik* içinde (s. 249-312). Nobel Akademi.

Brown, T. A. (2015). *Confirmatory factor analysis for applied research* (2nd ed.). The Guilford Press.

Bülbül, N. (2016). *Okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitimine ilişkin inançları ve öz yeterlik düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi.

Calkins L. (2022). *Measurıng socıal studıes teacher self-efficacy: development of a valıd, relıable, and faır socıal studıes self-efficacy scale.* (Unpublished Doctoral Thesis). University of Nevada.

Coşkun, O. (2007). Erzurum'daki sosyal bilgiler öğretmen adaylarının coğrafya alanına yönelik öz yeterlik seviyeleri üzerine bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (15), 201-221.

Çakmak, Z., Taşkıran, C., & Arıkan, İ. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları ile sınıf yönetimi öz yeterlilik inançları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, *10*(1), 207-224. http://doi.org/10.30703/cije.707548

Çınar, İ. (2010). *Yapılandırmacı eğitime göre sosyal bilgiler öğretmen adaylarının özyeterlik düzeylerinin belirlenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Erzincan Üniversitesi.

Daştan, Ş. (2016). *Okul öncesi öğretmenlerinin öz-yeterlik düzeyleri ile üstün yeteneklilerin eğitimine yönelik tutumlarının karşılaştırılması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi.

Dönmez, C., & Avcı, E. (2011). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin karakter eğitimine dair öz- yeterlikleri. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi, 1*(2), 114–128.

Düz, İ. (2015). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğrenmeye yönelik inançları ile eğitme öğretme özyeterlikleri arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dumlupınar Üniversitesi.

Eroğlu, H. (2018). *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Öz Yeterlik İnançları ile Mesleğe Yönelik Tutumlarının İncelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.

Fraenkel, J., & Wallen, N. (2006). *How to design and evaluate research in education (*6th Ed.). Mcgraw-Hill International Edition.

Geçit, Y., & Beldağ, A. (2014). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin coğrafya alanına yönelik öz-yeterlik seviyelerinin farklı değişkenler açısından değerlendirilmesi (Rize ili örneği). *E-Journal of New World Sciences Academy, 9*(4), 353–363. https://doi.org/10.12739/NWSA.2014.9.4.1C0623.

Gençtürk, E., & Sarpkaya, G. (2015). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin yeterlikleri. M. Safran (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 49-66). Pegem Akademi.

George, D., & Mallery, P. (2020). Descriptive statistics. In *IBM SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference* (Sixteenth ed., pp. 112-120). Routledge.

Göksu, B. (2019). *Ortaokul matematik öğretmenlerinin derslerinde etkileşimli tahta kullanımına yönelik tutumlarının ve öz-yeterliklerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi.

İnesi, M. A., Gökalp, A., & Sezer, A. (2023). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin oyunlaştırma öz yeterliliklerine ilişkin bir ölçek geliştirme çalışması. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi, 12*(2), 420-429. https://doi.org/10.30703/cije.1205564

JASP Team (2024). JASP (Version 0.18.3). Computer software.

Kaçar, R. (2018). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutum ve öz-yeterlik algıları* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi.

Kaya, K. (2017). Yüzüncü yıl eğitim fakültesindeki sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öz-yeterlik algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* 9, 446-454.

Kılınç Bozkurt, D. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin karakter eğitimine ilişkin öz-yeterliliklerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.

Kılınç, E., Başer, E. H., Kılınç, S., Kaya, M. M., Er-Türküresin, H., & Kesten, A. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Teknoloji Kullanımı Öz-Yeterlik Ölçeğinin güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Turkish Studies, 11*(14), 411-424. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9469

Kline, R. B. (2019). *Yapısal eşitlik modellemesinin ilke ve uygulaması.* Nobel Akademi.

Konakcı, A. A. (2019). *Fen bilimleri öğretmenlerinin ve fen bilimleri öğretmen adaylarının çevre bilgi ve çevre eğitimi öz-yeterlik düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bayburt Üniversitesi.

Korkmaz, S., Göksuluk, D., & Zararsız, G. (2014). MVN: An R package for assessing multivariate normality. *The R Journal, 6*(2), 151-162.

McMillan, J. H., & Schumacher, S. (2010). *Research in education: Evidence-based inquiry* (7th Ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.

Milli Eğitim Bakanlığı, (2017). Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri. Ankara: MEB. 14 Kasım 2024 tarihinde https://oygm.meb.gov.tr/dosyalar/StPrg/Ogretmenlik_Meslegi_Genel_Yeterlikleri.pdf adresinde erişilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı, (2024). *Öğretmenlik mesleği genel yeterlilikleri.* Ankara: MEB. 14 Kasım 2024 tarihinde https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_11/06160558_9YYretmen_Yeterlikleri_KitabY_sosyal_bilgiler_YYretmeni_Yzel_alan_yeterlikleri_ilkYYretim_parYa_12.pdf adresinde erişilmiştir.

Öğretmenlik Mesleği Kanunu (18 Ekim 2024). Resmi Gazete (Sayı:32696). Erişim Adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/10/20241018-1.htm

Özdamar, K. (2004). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi.* Kaan.

Öztürk, M., K. (2009). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin okul, aile ve toplum ilişkileri yeterlik alanına ilişkin görüşleri ve öz değerlendirmeleri. *Bilig,* (49), 113–126.

Pamukoğlu, İ. (2021). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik öz yeterlilik algısı (Balıkesir Üniversitesi örneği)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Balıkesir Üniversitesi.

R Core Team (2021). *R: A Language and environment for statistical computing*. Autria: R Foundation for Statistical Computing.

Recepoğlu, S., & İbret, B., Ü. (2020). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının mesleki özyeterliklerine ilişkin algılarının incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *28*(1), 125-136. https://doi.org/10.24106/kefdergi.3478

Sözcü, U.,Oğuz, S., & Aydınözü, D. (2016). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin coğrafya konularının öğretimine ilişkin öz yeterlikleri. *Marmara Coğrafya Dergisi,* 33, 155. https://doi.org/10.14781/mcd.28062.

Şahin, T. (2013). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının değerler eğitimi öz-yeterliliklerinin incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Şimşek, A. (2018). Araştırma modelleri. A. Şimşek (Ed.), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* içinde (s. 80-106). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Tabachnick, B., G., & Fidell, L., S. (2012). *Using multivariate statistics* (Sixth ed.). Pearson.

Temel, A. (2022). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin özyeterlik düzeyinin öğrenci koçluk becerileri üzerine etkisi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.

Tierney, N., & D. Cook (2023). Expanding tidy data principles to facilitate missing data exploration, visualization and assessment of imputations. *Journal of Statistical Software 105*(7), 1-31. http://doi.org/10.18637/jss.v105.i07

Tukey, J., W. (1949). One degree of freedom for non-additivity. *Biometrics, 5*(3), 232-242.

Türk Dil Kurumu [TDK]. (2024). *Yeterlilik tanımı.* https://sozluk.gov.tr/ adresinde 14.10.2024 tarihinde incelenmiştir.

Ulusoy, K. (2014). Yenilenen sosyal bilgiler programında tarih öğretimi. R. Turan, A. Murat Sünbül ve H. Akdağ (Ed.), Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar I içinde (2. Baskı, s. 299-321). Pegem A Akademi.

Uslu, S. (2013). Sosyal bilgiler eğitimi lisans programının sosyal bilgiler öğretmeni özel alan yeterlikleri açısından incelenmesi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(12), 126–139.

Ünlü, İ., Kaşkaya, A., & Kızılkaya, F., M. (2017). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öz -yeterlik inançlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 18*(2), 651–667.

Üztemur, S., S., & Metin, C. (2015). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirme alanındaki kavram yanılgıları ve öz yeterlik inançlarının incelenmesi. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi. 3*(2), 41–67.

Wilson, P., & Tan, G., I. (2004). Singapore teachers' personal and general efficacy for teaching primary social studies. *International Research In Geographical And Environmental Education, 13*(3), 209-222. http://doi.org/10.1080/10382040408668516

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. baskı). Seçkin.

Yıldız, N., İ. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının özyeterlik algıları ile öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.

Yılmaz, K. & Bökeoğlu, Ö. (2008). İlköğretim okulu öğretmenlerinin yeterlik inançları, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 41*(2), 143-167.

Zayimoğlu Öztürk, F. (2011). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının ilköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan öğrenme alanlarına ilişkin özyeterlik düzeylerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Adem UZUN
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Adem UZUN
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Adem UZUN
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Adem UZUN
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Adem UZUN

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu araştırma, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Araştırma Önerisi Etik Değerlendirme Kurulu'nun 30.10.2024 tarihli ve 485048 sayılı kararı ile yürütülmüştür.

This research was conducted with the decision of Sivas Cumhuriyet University Educational Sciences Research Proposal Ethical Evaluation Board dated 30.10.2024 and numbered 485048.

Bu eser **Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0)** ile lisanslanmıştır.

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1520-1535
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Bireysel ve takım sporlarında antrenörlük yapan bireylerin işkoliklik düzeyleri ile iş tatmin düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi

Faik Orhun TAPŞIN[1]

[1]Dicle Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Diyarbakır, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.1775
Gönderi Tarihi/ *Received:*	Kabul Tarih/ *Accepted:*	Online Yayın Tarihi/ *Published*:
22.05.2025	10.09.2025	15.09.2025

Öz

Bu araştırmanın amacı, bireysel ve takım sporlarında antrenörlük yapan bireylerin işkoliklik düzeyleri ile iş tatmin düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden olan ilişkisel tarama deseni kullanılmıştır. Araştırmaya 242 kişi katılmıştır. Çalışmada kişisel bilgi formu, İşkoliklik Ölçeği ve İş Tatmini Ölçeği kullanılmıştır. Veriler SPSS 25 programında analiz edilmiştir. Veriler incelendiğinde; İkili grup karşılaştırmalarında Bağımsız Örneklem T-Testi ve ölçekler arasındaki ilişki analizi için Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, antrenörlerin cinsiyetine göre gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Katılımcıların, yaş ile işkoliklik düzeyi, alt boyutları ve iş tatmini düzeyi arasında düşük düzeyde negatif yönlü ilişki saptanmıştır. Antrenörlük branşına göre aşırı, kompulsif ve işkoliklik düzeylerinde anlamlı bir fark bulunmazken, iş tatmini düzeyinde bireysel spor antrenörlerinin, takım sporları antrenörlerine kıyasla daha yüksek iş tatmini yaşadığı tespit edilmiştir. Milli takımda görev alma durumuna göre yalnızca aşırı çalışma düzeyinde anlamlı bir fark görülmüş; milli takımda görev almayan antrenörlerin aşırı çalışma puanlarının daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Antrenörlük yılında katılımcıların, antrenörlük yılı ile işkoliklik düzey ve alt boyutları ile iş tatmini düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Ölçekler arasında ilişkide ise, aşırı çalışma, kompulsif, çalışma ve işkoliklik ile iş tatmini düzeyleri arasında orta düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Antrenörlük, Bireysel Sporlar, Takım Sporları, İş tatmini, İşkoliklik

Investigation of the relationship between workaholism levels and job satisfaction levels of individual and team sports coaches

Abstract

The aim of this study is to examine the relationship between workaholism levels and job satisfaction levels of individuals coaching in individual and team sports. Relational survey design, which is one of the quantitative research methods, was used in the study. 242 people participated in the study. Personal information form, Workaholism Scale and Job Satisfaction Scale were used in the study. The data were analyzed in SPSS 25 program. When the data were examined, the independent samples t-test was used for two-group comparisons, and Pearson correlation analysis was used for the relationship analysis between the scales. As a result of the analysis, no significant difference was found between the groups according to the gender of the coaches. A low level of negative correlation was found between participants' age and workaholism level, sub-dimensions, and job satisfaction level. While there was no significant difference in the levels of excessive, compulsive and workaholism according to the coaching branch, it was found that individual sports coaches experienced higher levels of job satisfaction than team sports coaches. According to the status of working in the national team, a significant difference was observed only in the level of overwork; it was found that the overwork scores of the coaches who did not work in the national team were higher. There was no significant relationship between the participants' years of coaching and the level of workaholism and its sub-dimensions and job satisfaction levels. In terms of the relationship between the scales, a moderate positive and significant relationship was found between excessive work, compulsive work, workaholism, and job satisfaction levels.

Keywords: Coaching, Individual Sports, Team Sports, Job satisfaction, Workaholism

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Faik Orhun TAPŞIN, **E-posta/ e-mail:** tpsnorhun@gmail.com

GİRİŞ

Antrenör, bireyin sportif başarısını geliştiren, fiziksel ve ruhsal gelişimlerini destekleyen, sosyal etkileşimlerini güçlendiren ve yaşam kalitelerini artıran kişidir. Antrenörler yalnızca sporcuların fiziksel performanslarını artırmakla kalmaz, aynı zamanda onların psikolojik ve sosyal gelişimlerine de rehberlik ederler (Öz, 2025; Koçak, 2019). Antrenörlük, yüksek düzeyde sorumluluk, yoğun bir çalışma temposu ve sürekli iletişim gerektiren bir meslek olarak hem bireysel hem de takım sporlarında yöneticilik ve liderlik işlevini üstlenmektedir (Karadağ, 2013). Antrenörlükteki bu çok yönlü mesleki yapı, antrenörlerin hem bedensel hem de zihinsel açıdan yoğun bir emek sarf etmelerini gerekli kılmaktadır.

Antrenörlük uzun çalışma saatleri, yüksek performans beklentisi ve mesleki bağlılık gibi unsurlarla karakterize edilen, çok yönlü ve yoğun bir meslek alanıdır. Bu zorlu çalışma ortamı, antrenörlerin işkoliklik davranışları geliştirme riskini artırmaktadır (Lundkvist ve ark., 2016). Antrenörler üzerindeki yoğun iş temposu, işkoliklik ile iş tatmini arasındaki karmaşık ilişkinin daha iyi anlaşılmasını gerekli kılmaktadır (Taylor ve ark., 2019). İş tatmini, bireyin işiyle ilgili genel duygusal tepkisini ifade eder ve bireyin işine karşı geliştirdiği olumlu ya da olumsuz duyguların, düşüncelerin ve davranışların bütününü kapsar (Judge ve ark., 2001; Warr, 2008). Özellikle içsel motivasyonla yakından ilişkili olan iş tatmini, yüksek düzeyde olduğunda bireyin mesleki bağlılığını artırmakta ve performansını olumlu yönde etkilemektedir (Deci & Ryan, 2000). Antrenörlerin sporculara sağladıkları özerklik desteğinin, sporcuların içsel motivasyonunu ve performansını artırdığını göstermektedir. Bu durum, antrenörlerin iş tatmin düzeylerinin sporla ilgili motivasyonlarını ve başarılarını etkileyebileceği gibi düşündürmektedir (Gillet ve ark., 2010). Antrenörlük mesleği, sporcuların performansını artırmaya yönelik olarak onları etkili, destekleyici ve sürdürülebilir yöntemlerle yönlendirmeyi gerektiren kapsamlı bir süreçtir (Aydın, 2019). Ancak bu süreçte karşılaşılan zorluklar, antrenörlerin iş yaşamında aşırı çalışmaya ve işkoliklik davranışlarına yönelmesine neden olabilmektedir (Ng ve ark., 2007). İşkoliklik, kısa vadede yüksek performans gibi görünse de uzun vadede bireyin ruh sağlığını, sosyal ilişkilerini ve genel yaşam kalitesini olumsuz etkileyebilmektedir (Sönmez, 2014; Kusan, 2025). Bu nedenle, özellikle yüksek stres ve yoğun sorumluluk içeren antrenörlük mesleğinde işkoliklik ile iş tatmini arasındaki ilişkinin derinlemesine incelenmesi önem taşımaktadır.

Yüksek iş tatmini, çalışanların motivasyonunu ve verimliliğini artırırken, düşük iş tatmini tükenmişlik, performans düşüşü ve işten ayrılma gibi olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir (Çetin Akbulut, 2010; Solmaz & Çolakoğlu, 2019). Bu bağlamda, spor alanında görev yapan

antrenörlerin işkoliklik düzeyleri ile iş tatmini arasındaki ilişkinin ortaya konulması hem bireysel hem de kurumsal düzeyde önemli bulgular sağlayabilir.

Bu araştırma, bireysel ve takım sporlarında antrenörlük yapan bireylerin işkoliklik düzeyleri ile iş tatmin düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmada aşağıdaki problem cümlelerine yanıt aranmıştır.

Bireysel ve takım sporlarında antrenörlük yapan bireylerin işkoliklik düzeyleri, alt boyutları ve iş tatmin düzeyleri ile cinsiyet, yaş, antrenörlük branşı, milli takımda görev alma ve antrenörlük yılı arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Bireysel ve takım sporlarında antrenörlük yapan bireylerin işkoliklik düzeyleri, alt boyutları ile iş tatmin düzeyleri arasında ilişki var mıdır/yok mudur?

YÖNTEM

Araştırma modeli

Bu araştırma, nicel araştırma yöntemi olan ilişkisel tarama modeli doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Söz konusu model, birden fazla değişken arasındaki ilişkiyi analiz ederek genel sonuçlara ulaşmayı amaçlayan bir araştırma yöntemidir (Büyüköztürk, 2011). Belirli bir olguya ya da kuramsal önermeye ilişkin doğruluk durumunun anlaşılmasına ve bu doğrultuda değerlendirme yapılmasına olanak sağlar (Bekman, 2022).

Araştırma grubu

Bu araştırmada, örneklem grubunu bireysel ve takım sporlarında antrenörlük yapan bireyler oluşturmaktadır. Araştırmaya 18 yaş ve üstündekiler katılmıştır. Araştırma kapsamında, 18 yaş ve üzeri, farklı branşlarda görev yapan toplam 242 antrenörün verileri analiz edilmiştir. Katılımcıların kişisel bilgileri gizli tutulmuş ve araştırma süreci etik ilkeler doğrultusunda yürütülmüştür.

Tablo 1. Katılımcıların demografik bilgilerine ait tanımlayıcı istatistikler

Değişkenler	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Kadın	108	44,6
	Erkek	134	55,4
Antrenörlük Branşı	Bireysel Sporlar	100	41,6
	Takım Sporları	142	58,7
Milli Takımda Görev Alma	Evet	36	14,9
	Hayır	206	85,1
Antrenörlük Yılı	Ort	4,73	100
Yaş	Ort	23,03	242
Toplam		242	100

©IJOESS

Tablo 1 incelendiğinde, çalışmaya katılan grubun %44,6'inin kadın ve %55'4 unun ise erkek antrenörlerin katıldığı görülmüştür. Katılımcıların yaş dağılımı incelendiğinde, yaş aralığının 19 ile 53 arasında değiştiğini, katılımcıların yaş ortalamasının ise 23 olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların antrenörlük branşı değişkeninde verdikleri cevaba göre, bireysel sporlarda antrenörlük yapanların %41,6 ve takım sporcularında antrenörlük yapanların %58,7 olduğu tespit edilmiştir. Milli takımda görev alma değişkeninde ise %14,9'u görev almışken, görev almayanların oranı %85,1 olduğu bulunmuştur. Antrenörlük yılı sorusunda ise katılımcıların mesleki tecrübeleri 1 ile 16 yıl arasında mesleki tecrübeye sahip oldukları bunun ortalamasının da 4,73 olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya gönüllü olarak 242 kişi katılmıştır.

Verilerin toplanması

Veri toplama süreci çevrimiçi ortamda gerçekleştirilmiştir. Daha geniş bir örnekleme ulaşabilmek amacıyla Google Forms platformu kullanılmıştır. Hazırlanan anket formunun bağlantısı, çeşitli bireysel ve takım sporlarında antrenörlük yapan kişilerin aktif olarak yer aldığı sosyal medya hesaplarından paylaşılmıştır. Araştırmaya zorlama olmadan gönüllülüğe dayalı olarak davet edilmiş ve araştırmaya katılım isteğe bağlı tutulmuştur. Araştırmada kişilerin duygu ve düşüncelerine zarar verici hiçbir unsur konulmamıştır.

Veri toplama araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak kişisel bilgi toplama formu, İşkoliklik Ölçeği ve İş Tatmin Ölçeği kullanılmıştır. Kişisel bilgi formunda cinsiyet, yaş, antrenörlük branşı, milli takımda görev alma ve antrenörlük yılı soruları bulunmaktadır. Ölçeklerde ise, Schaufeli ve ark. (2006) tarafından geliştirilen Doğan ve Tel (2011) tarafından Türkçeye uyarlanan Duwas İşkoliklik ölçeği ve ikinci ölçme aracı olarak, Brayfield ve Rothe (1951) tarafından geliştirilen, kısa formu Judge ve arkadaşları (1998) tarafından oluşturulan Türkçeye Keser ve Bilir (2019) tarafından uyarlanan İş Tatmini Ölçeği kullanılmıştır.

İşkoliklik ölçeği

İşkoliklik ölçeği, Schaufeli ve arkadaşları (2006) tarafından geliştirilen, Türkçe uyarlamasını ise Doğan ve Tel (2011) tarafından yapılmıştır. Toplamda 14 maddeden oluşan bu ölçek, aşırı çalışma (1, 2, 5, 7, 9, 10, 12, 14) ve kompulsif çalışma (3, 4, 6, 8, 11, 13) olmak üzere iki alt boyuttan meydana gelmektedir. Ölçek maddeleri, 5 dereceli Likert tipi bir yapıyla yanıtlanmaktadır. Ölçekte olumsuz (ters) yönde ifade edilmiş herhangi bir maddeye yer verilmemiştir. Ölçekten ve alt boyutlardan alınan yüksek puanlar, bireyin işkoliklik düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin tümü için hesaplanan iç tutarlık (Cronbach alfa) katsayısı 0,85 Aşırı çalışma alt boyutunun Cronbach alfa katsayısı 0,78 kompulsif çalışma alt

©IJOESS

boyutunun ise 0,76 olarak bildirilmiştir. Bu çalışmada işkoliklik ölçeği Cronbach's Alpha değeri 0,80 çıkmıştır.

İş tatmini ölçeği

Brayfield ve Rothe (1951) tarafından geliştirilen İş Tatmini Ölçeği'nin 5 maddelik kısa versiyonu, Judge ve arkadaşları, (1998) tarafından oluşturulmuş ve bu versiyon daha sonra Keser ve Bilir (2019) tarafından Türkçe'ye adapte edilmiştir. Ölçek 5'li likert formatında düzenlenen bu kısa ölçek, toplamda beş maddeden meydana gelmektedir. 3 ve 5. maddedeki sorular tersten kodlanmaktadır. Ölçeğin iç tutarlık güvenirliğinin Cronbach Alpha değeri 0,85 olarak belirtilmiştir. Bu çalışmada Cronbach's Alpha değeri 0,74 çıkmıştır.

Verilerin analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler SPSS 25 paket istatistik programına aktarıldıktan sonra, öncelikle verilerin normal dağılıma uygunluğu incelenmiştir. Verilerin normal dağılımında Skewness ve Kurtosis değerlerine bakılmıştır. Normal dağılımın kabul edilebilir aralığı -2 ile +2 arasında olduğundan kaynaklı ve veriler bu aralıkta olduğundan dolayı analizlerde parametrik testlerden yararlanılmıştır (George, 2011). Araştırmanın analizinde ikili grup arasındaki karşılaştırmalar için Bağımsız Örneklem T-Testi ve ölçekler arasındaki ilişki için Pearson korelasyon testi kullanılmıştır.

Araştırma yayın etiği

Araştırmanın etik uygunluğu için Dicle Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Enstitüsü Etik Kurulu'ndan onay alınmıştır (Tarih/sayı: 10.02.2025 ve E-14679147-663.05-870676).

BULGULAR

Tablo 2. Bireysel ve takım sporları antrenörlerinin işkoliklik ve iş tatmini düzeylerine ait tanımlayıcı istatistikler

Ölçekler	n	Ort	Ss	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)	Min	Maks
Aşırı Çalışma	242	24,12	4,54	-0,562	0,561	10,0	34,00
Kompulsif Çalışma	242	18,88	3,58	-0,681	1,155	7,0	26,00
İşkoliklik Ölçeği	242	43,00	7,59	-0,797	1,288	17,00	58,00
İş Tatmini Ölçeği	242	17,42	3,83	0,013	0,029	6,0	25,00

Tablo 2 incelendiğinde, bireysel veya takım sporlarında antrenörlük yapan bireylerin işkoliklik düzeyleri ve alt boyutları ile iş tatmin düzeylerine ilişkin minimum, maksimum, ortalama değer, standart sapma ve çarpıklık ve basıklık değerleri verilmiştir. Katılımcıların değerlerine bakıldığında; aşırı çalışma alt boyutunda puan ortalamasının 24,12 ± 4,54 olduğu, kompulsif çalışma puan ortalamasının ise 18,88 ± 3,58 olduğu, İşkoliklik Ölçeği puan ortalamasının ise

43,00 ± 7,59 olduğu iş tatmini ölçeğine ilişkin ortalama puanın ise 17,42 ± 3,83 olduğu sonucu bulunmuştur. Bu sonuçlar doğrultusunda katılımcıların puan ortalaması, ortalamanın üzerinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca katılımcıların yanıtları incelendiğinde, verilerin dağılımının 2±2 aralığında olduğu ve bu nedenle normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir.

Tablo 3. Antrenörlerin cinsiyetine göre işkoliklik düzey ve alt boyutları ile iş tatmini düzeylerine ilişkin bağımsız örneklem T-Testi sonuçları

Ölçekler	Cinsiyet	N	X	Ss	t	p
Aşırı Çalışma	Kadın	108	24,60	3,92	1,459	0,14
	Erkek	134	23,74	4,97		
Kompulsif Çalışma	Kadın	108	19,09	3,16	0,827	0,40
	Erkek	134	18,70	3,89		
İşkoliklik Ölçeği	Kadın	108	43,69	6,35	1,263	0,20
	Erkek	134	42,45	8,45		
İş Tatmini Ölçeği	Kadın	108	16,94	4,39	-1,690	0,09
	Erkek	134	17,80	3,28		

Tablo 3 incelendiğinde, antrenörlerin aşırı çalışma alt boyutunda ($p = 0,14$; $p>0,05$), kompulsif çalışma alt boyutunda ($p = 0,40$; $p > 0,05$), işkoliklik ölçeği ($p = 0,20$; $p>0,05$) ve iş tatmini ölçeğinde ($p = 0,09$; $p > 0,05$) anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo 4. Antrenörlerin yaş değişkenine göre işkoliklik düzey ve alt boyutları ile iş tatmini düzeyleri arasındaki ilişkiye yönelik korelasyon analizi sonucu

Ölçekler	Yaş		
	N	r	p
Aşırı Çalışma	242	-0,205**	0,00
Kompulsif Çalışma	242	-0,215**	0,00
İşkoliklik Ölçeği	242	-0,224**	0,00
İş Tatmini Ölçeği	242	-0,161*	0,01

Tablo 4'e göre antrenörlerin yaş değişkeni ile işkoliklik düzeyi ve alt boyutları arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Yaş arttıkça aşırı çalışma ($r = -0,205$; $p < 0,01$), kompulsif çalışma ($r = -0,215$; $p < 0,01$) ve genel işkoliklik ($r = -0,224$; $p < 0,01$) düzeylerinin azaldığı görülmektedir. Ayrıca yaş ile iş tatmini arasında da negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuş ($r = -0,161$; $p < 0,05$) olup, bu sonuç yaş ilerledikçe iş tatmini düzeyinin de azaldığını göstermektedir.

©IJOESS

Tablo 5. Katılımcıların antrenörlük branşı durumuna göre işkoliklik düzey ve alt boyutları ile iş tatmini düzeylerine ilişkin bağımsız örneklem t-testi sonuçları

Ölçekler	Antrenörlük Branşı	N	X	Ss	t	p
Aşırı Çalışma	Bireysel Sporlar	100	24,16	4,27	0,091	0,92
	Takım Sporları	142	24,10	4,73		
Kompulsif Çalışma	Bireysel Sporlar	100	18,41	3,08	-1,787	0,08
	Takım Sporları	142	19,21	3,87		
İşkoliklik Ölçeği	Bireysel Sporlar	100	42,57	6,87	-0,774	0,44
	Takım Sporları	142	43,31	8,07		
İş Tatmini	Bireysel Sporlar	100	18,17	3,80	2,574	0,01
	Takım Sporları	142	16,89	3,78		

Tablo 5'e bakıldığında antrenörlerin, antrenörlük branşı durumuna göre aşırı çalışma, kompulsif çalışma alt boyutlarında ve işkoliklik düzeylerinde anlamlı bir farklılık olmadığı sonucu bulunmuştur (p>.05). Antrenörlerin iş tatmini düzeylerine göre antrenörlük branşına bakıldığında (p=0.01, p<.05) anlamlı bir farklılık olduğu sonucu bulunmuştur. Bireysel sporlarda antrenörlük yapan bireylerin, takım sporlarında antrenörlük yapan bireylere göre iş tatmini puanlarının daha yüksek olduğu sonucu bulunmuştur.

Tablo 6. Milli takımda göre alma durumuna göre işkoliklik düzey ve alt boyutları ile iş tatmini düzeylerine ilişkin bağımsız örneklem t-testi sonuçları

Ölçekler	Milli Takımda Görev Alma	N	X	Ss	t	p
Aşırı Çalışma	Evet	36	21,44	4,08	3,955	0,00
	Hayır	206	24,59	4,46		
Kompulsif Çalışma	Evet	36	17,88	2,54	1,806	0,07
	Hayır	206	19,05	3,71		
İşkoliklik Ölçeği	Evet	36	42,33	6,37	0,633	0,42
	Hayır	206	43,65	7,62		
İş Tatmini	Evet	36	17,55	3,99	-0,290	0,77
	Hayır	206	17,39	2,79		

Antrenörlerin milli takımda göre alma durumuna göre aşırı çalışma alt boyutuna bakıldığında (p=0.00, p<.05) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu sonucu bulunmuştur. Aşırı çalışma alt boyutunda milli takımda görev almayan bireylerin milli takımda görev alan bireylere göre ortalama puanlarının daha yüksek olduğu sonucu bulunmuştur. Antrenörlerin milli takımda görev alma durumuna göre kompulsif çalışma alt boyutu, işkoliklik ve iş tatmini puanlarına bakıldığında anlamlı bir farklılık sonucuna ulaşılmıştır (p>.05).

Tablo 7. Katılımcıların antrenörlük yılına göre işkoliklik düzey ve alt boyutları ile iş tatmin düzeyleri arasındaki ilişkiye yönelik korelasyon analizi sonucu

Antrenörlük Yılı			
Boyutlar	n	r	p
Aşırı Çalışma	242	0,125	0,05
Kompulsif Çalışma	242	-0,014	0,82
İşkoliklik Ölçeği	242	0,068	0,29
İş Tatmini	242	0,107	0,09

Tablo 7'ye göre antrenörlerin antrenörlük yılı ile işkoliklik düzeyi ve alt boyutları arasındaki ilişkiler incelendiğinde, aşırı çalışma boyutunda pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = 0,125$; $p < 0,05$). Buna göre antrenörlük yılı arttıkça aşırı çalışma eğilimi de artmaktadır. Kompulsif çalışma ($r = -0,014$; $p = 0,82$) ve genel işkoliklik ($r = 0,068$; $p = 0,29$) ile antrenörlük yılı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. İş tatmini açısından ise pozitif yönde zayıf bir ilişki gözlense de ($r = 0,107$), bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p = 0,09$).

Tablo 8. Katılımcıların işkoliklik düzeyleri ve alt boyutları ile iş tatmini düzeyleri arasındaki ilişkiye yönelik pearson korelasyon analizi sonucu

Ölçekler	Aşırı Çalışma	Kompulsif Çalışma	İşkoliklik Ölçeği	İş Tatmini Ölçeği
Aşırı Çalışma	1	0,743** 0,000 242	0,949** 0,000 242	0,377** 0,000 242
Kompulsif Çalışma	0,743** 0,000 242	1	0,916** 0,000 242	0,351** 0,000 242
İşkoliklik Ölçeği	0,949** 0,000 242	0,916** 0,000 242	1	0,391** 0,000 242
İş Tatmini Ölçeği	0,377** 0,000 242	0,351** 0,000 242	0,391** 0,000 242	1

Tablo 8'e göre antrenörlerin işkoliklik düzeyleri, alt boyutları ve iş tatmini düzeyleri arasındaki ilişkiler incelendiğinde anlamlı ve pozitif korelasyonlar görülmektedir. Aşırı çalışma ile kompulsif çalışma arasında ($r = 0,743$; $p < 0,01$) ve aşırı çalışma ile genel işkoliklik arasında ($r = 0,949$; $p < 0,01$) çok güçlü pozitif ilişkiler bulunmuştur. Benzer şekilde kompulsif çalışma ile genel işkoliklik de yüksek düzeyde pozitif ilişki göstermektedir ($r = 0,916$; $p < 0,01$).

İş tatmini ölçeği ile işkoliklik boyutları arasındaki ilişkiler de pozitif yönde ve anlamlıdır. İş tatmini ile aşırı çalışma ($r = 0,377$; $p < 0,01$), kompulsif çalışma ($r = 0,351$; $p < 0,01$) ve genel işkoliklik ($r = 0,391$; $p < 0,01$) arasında orta düzeyde pozitif ilişkiler tespit edilmiştir. İşkoliklik alt boyutları birbirleriyle güçlü pozitif ilişki içindedir. Ayrıca işkoliklik düzeyi yükseldikçe antrenörlerin iş tatmini düzeyleri de artmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma kapsamında katılımcıların Aşırı Çalışma alt boyutu puan ortalamaları (Ort.=24,12), Kompulsif Çalışma alt boyut puan ortalamaları (Ort.=18,18), İşkoliklik düzeyi puan ortalamaları (Ort.=43,00) ve İş Tatmini ölçeği puan ortalamalarına (Ort.=17,42) bakılmıştır. Aşırı Çalışma alt boyutundan alınabilecek en üst puan 34 olduğu, Kompulsif Çalışma alt boyutun alabileceği azami puan 26, İşkoliklik ölçeğinden alınabilecek en yüksek puan 58 ve İş Tatmini ölçeğinden ulaşılabilecek en azami puan 25, olduğu görüldüğü ve katılımcıların aldıkları puanlar ortalamanın üstünde oldukları görülmüştür. Katılımcıların İşkoliklik ve İş Tatmin düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan antrenörlerin cinsiyet değişkenine göre işkoliklik düzeyi ve alt boyutlarında (aşırı çalışma, kompulsif çalışma) ve iş tatmini ölçeğinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Alanyazın incelendiğinde; Altunbaş (2020), erkeklerin kadınlara göre işkoliklik durumlarının daha yüksek olmasında, günümüz toplumunda ataerkil bir yapının benimsenmesi ve kadınların ev hayatında daha fazla aktif rol üstlenmesinin getirdiği zorluklar olduğunu belirtmiştir. Çalışmamızla paralellik gösteren, yani cinsiyet ile işkoliklik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulmayan başka çalışmaların olduğu da görülmüştür (Naktıyok & Karabey, 2005). Öte yandan, erkeklerin kadınlara göre işkoliklik düzeylerini yüksek bulan çalışmalar (Burke ve ark., 2006; Harpaz & Snir, 2003) ile kadınların erkeklere göre işkoliklik düzeylerini daha yüksek bulan çalışmaların (Altınkurt & Yılmaz, 2015; Özdemir, 2013) da bulunduğu saptanmıştır. Yapılan bu araştırmada bireysel veya takım sporlarında antrenörlük yapan bireylerin işkolik durumlarında anlamlı bir farklılık bulunmasa da, literatürdeki bilgiler incelendiğinde işkoliklik düzeyinin cinsiyet için önemli bir değişken olduğu düşünülmektedir.

Yaş değişkenine göre araştırmaya katılan antrenörlerin işkoliklik düzeyi ve alt boyutları ile iş tatmininin yaş değişkeni arasında negatif yönlü ve düşük düzeyde bir ilişki olduğu saptanmıştır. Takım veya bireysel sporlarda yaş değişkenine göre işkoliklik düzeyi ve alt boyutu ile iş tatmini arasında negatif yönlü ve düşük düzeyde bir ilişki bulunması, yaşın düşmesine bağlı olarak bazı psikolojik durumlardan kaynaklı olabilir. Genç bireyler, kariyerlerinin başında oldukları için daha fazla çaba gösterme eğiliminde olabilirler. Bu durum, işkoliklik davranışlarını artırırken, işten alınan tatmini sınırlayabilir. Çünkü aşırı çalışma ve yoğun tempo, bireylerde tükenmişlik ve stres düzeyinin artmasına neden olabilir. Özellikle genç yaş gruplarında, kendini kanıtlama isteği ve başarıya yönelik baskı, işkolikliğin alt boyutlarını tetikleyebilir. Ancak bu durum, uzun vadede işten alınan doyumu azaltabilir. Genç bireyler, iş yaşamında denge kurmakta zorlandıkları için işten aldıklarında zaman iş tatmin düzeyleri

değişebilir. Alanyazın incelendiğinde farklı sonuçların olduğu görülmüştür. İşkoliklik ve iş tatmini gibi durumlar; iş güvencesi, ücret, çalışma saatleri, destekleyici bir çalışma ortamı, özerklik düzeyi ve mesleki gelişim fırsatları gibi örgütsel ve bireysel faktörlerden etkilenebilir (Mutlu, 2021; Varol & Kılınç, 2021; Deveci, 2020; Yurtsızoğlu & Gül, 2023). Yapılan bu araştırmada yaşın işkoliklik düzeyi ve alt boyutu ile iş tatmini arasında negatif yönlü bir ilişkinin olması, antrenörlük mesleğinin doğası ve yaşın bu meslekteki deneyim, beklenti ve önceliklerin bu ilişkide önemli olduğunu düşündürtmüştür. Kargün ve arkadaşları (2012) genç yaştaki bireylerin iş doyumları ve tükenmişlik düzeylerinin olumsuz yönde etkilenmemesini; onların daha dinamik, bedenen kendilerini daha hazır hissetmeleri, daha heyecanlı olmaları ve mesleki yükselme arzularına bağlı yüksek motivasyona sahip bulunmaları gibi faktörel sebeplere bağlamışlardır. Öte yandan, Üngören ve arkadaşları (2010) ise yaşın, tükenmişlik ve iş tatmin düzeyleri üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını belirtmiştir. Araştırmamızda takım veya bireysel sporlarda yaş değişkenine göre işkoliklik alt boyutu ile iş tatmini arasında negatif yönlü ve düşük düzeyde bir ilişki olması yaşın işkoliklik ve alt boyutları ile iş tatmini üzerinde önemli bir değişken olduğunu düşündürtmüştür.

Antrenörlerin, antrenörlük yaptıkları branş türüne göre Aşırı Çalışma, Kompulsif Çalışma alt boyutları ve İşkoliklik düzeylerinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu durum, antrenörlerin çalıştıkları branş ne olursa olsun işe karşı benzer düzeyde zorlayıcı tutum ve davranışlar sergilediklerini düşündürebilir. Literatürde de belirtildiği üzere, kompulsif çalışma daha çok bireysel kişilik özellikleri ve iş ortamındaki stres faktörleriyle ilişkilendirilmektedir (Alagöz & Karaaziz, 2025; Yazıcı ve ark., 2025). Dolayısıyla, branş farklılıklarının bu tür psikolojik eğilimler üzerinde belirleyici olmayabileceği düşünülmektedir. Öte yandan, iş tatmini düzeyleri açısından antrenörlük branşına göre anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Bireysel sporlarda görev yapan antrenörlerin, takım sporlarında görev yapan antrenörlere kıyasla daha yüksek düzeyde iş tatmini yaşadıklarını ortaya koymuştur. Bu sonuç, bireysel sporların antrenörlük uygulamaları açısından daha özerk, birebir etkileşime dayalı ve kontrol edilebilir süreçler içermesiyle ilişkilendirilebilir. Nitekim bireysel sporlarda antrenör-sporcu ilişkisi daha kişisel ve doğrudan olduğu için antrenörün mesleki etkisini gözlemlemesi ve geri bildirim alması daha kolay olabilmektedir (Horn, 2008). Bu durum, antrenörün mesleki tatminini artıran bir unsur olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, takım sporlarında antrenörlük yapan bireylerin daha karmaşık takım dinamikleri, performans baskısı ve yönetimsel sorunlarla karşılaşmaları, iş tatmini düzeylerini olumsuz yönde etkileyebilir (Chelladurai & Riemer, 1997). Takım sporlarında başarı sadece antrenöre bağlı olmadığından, antrenörlerin kendi

etkilerini yeterince hissedememeleri iş tatminlerini düşürebilmektedir (Harenberg ve ark., 2016; Chiu ve ark., 2014).

Antrenörlerin milli takımda görev alma durumlarına göre aşırı çalışma alt boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu sonucu bulunurken kompulsif çalışma, işkoliklik ve iş tatmini puanları açısından anlamlı bir farklılık olmadığı sonucu bulunmuştur. Çalışmada, milli takımda görev almayan antrenörlerin aşırı çalışma düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Aşırı çalışma, bireyin çalışma saatlerinin uzunluğu ve işine ayırdığı fiziksel zaman üzerinden değerlendirilirken (Robinson, 2000; Midje ve ark., 2014) milli takımda görev almayan antrenörlerin kariyer hedeflerine ulaşma, mesleki gelişimi sürdürme ve gelecekte üst düzey görevlerde yer alma arzusu, bu grubun aşırı çalışma eğilimlerini artıran faktörler arasında değerlendirilebilir. Nitekim spor alanında yapılan bazı çalışmalar, kariyer basamaklarının ilk aşamalarında yer alan antrenörlerin, mesleki görünürlüklerini artırmak amacıyla daha fazla çaba ve zaman harcadıklarını ortaya koymaktadır (Terlemez, 2019; Konter, 1996). Buna karşılık, kompulsif çalışma, işkoliklik ve iş tatmini düzeylerinde milli takım tecrübesinin anlamlı bir farklılık yaratmaması, bu yapıların daha çok bireysel özellikler ve algılar üzerinden şekillendiğini düşündürtmektedir (Özçakmak, 2021). Bu anlamda, antrenörlerin kişisel mükemmeliyetçilik düzeyleri, kaygı düzeyleri ve kontrol algıları gibi bireysel değişkenlerin kompulsif çalışma üzerinde daha belirleyici olduğu düşünülebilir (Demirci, 2018; Karakulak ve ark., 2025). Milli takımda görev alma deneyiminin, genel iş doyumunu anlamlı ölçüde değiştirmemesi, antrenörlük mesleğinde iş tatmininin daha geniş kapsamlı faktörlere dayandığını düşündürmektedir. Antrenörlük yılı değişkeninde ile aşırı çalışma, kompulsif çalışma, işkoliklik ve iş tatmini arasında bir ilişki rastlanmamıştır. Bu durumun sebebi, sadece meslekte geçirdikleri yıl sayısına bağlı olmayabilir. Kişilik özellikleri, çalışma ortamı, görev yoğunluğu ve kurumsal beklentiler gibi faktörlerin daha belirleyici olabileceğini düşünülebilir. Alanyazın incelendiğinde farklı sonuçların olduğu görülmüştür. İşkolikler kendilerine her zaman zor hedefler koyar ve gerekenden çok daha fazla çalışırlar. Bu nedenle kendilerine sınır koyamazlar ve yeterince çalıştıklarını asla düşünmezler (Van Wijhe ve ark., 2014). Başka bir araştırmada ise, bireyler finansal sorunlar, kötü evlilikler, örgüt kültürü, yönetici baskısı, sosyal baskı ve kariyerde ilerleme isteği gibi pek çok nedenden dolayı fazla çalıştırılabilir. Ancak bu nedenler tek başına kişiyi işkolik haline getirmez. İşkoliklik, dış etkenlere ek olarak, saplantılı ve karşı konulamaz bir içsel dürtüyle motive olur (Schaufli ve ark., 2009).

Katılımcılardan alınan veriler doğrultusunda Aşırı Çalışma alt boyutu, Kompulsif Çalışma alt boyutu ve İşkoliklik düzeyleri ile İş Tatmini Ölçeği arasındaki ilişki incelendiğinde;

Aşırı Çalışma ile İş Tatmini Ölçeği (r=0,377; p<0,05) arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde, Kompulsif Çalışma ile İş Tatmini arasında (r=0,351; p<0,05) pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki, İşkoliklik Ölçeği ile İş Tatmini Ölçeği arasında (r=0,391; p<0,05) pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki görülmüştür. Katılımcıların işkoliklik düzeyleri arttıkça, iş tatmin düzeylerinin de arttığı söylenebilir. Alanyazın incelendiğinde İşkoliklik ve İş Tatmin düzeylerine yönelik pozitif yönlü ilişki benzer araştırma sonuçlarında da görülmüştür (Kosevic & Loh, 2015; Guidetti ve ark., 2020).

Sonuç olarak araştırmaya katılan antrenörlerin işe yoğun şekilde bağlanmaktan memnuniyet duydukları söylenebilir. Bu durum, çalışmayı bir yük olarak değil, bir amaç ya da başarı aracı olarak görüldüğünden kaynaklı olabilir. Antrenörlük mesleği, başarıya ulaşmak için yoğun çaba ve zaman gerektirdiğinden, bazı bireyler bu süreci tatmin edici bulabilir. Ayrıca, işe yüksek düzeyde bağlı olan bireyler, elde ettikleri sonuçlardan ve takdirden dolayı daha fazla doyum hissedebilirler. İşkoliklik düzeyi yüksek olan kişiler, çalışmayı bir yaşam tarzı haline getirmiş olabilir ve bu da onların işten daha fazla tatmin olmalarına yol açabilir.

Öneriler

Antrenörlerin işkoliklik düzeylerini dengeleyebilmek için sağlıklı çalışma saatleri planlanmalıdır. İş tatminini artırmak amacıyla antrenörlerin beklenti ve ihtiyaçlarına yönelik düzenli geri bildirimler sağlanabilir. İşkoliklik düzeyi yüksek olan bireyler için psikolojik destek ve danışmanlık hizmetleri sunulabilir. Kurumlar, antrenörlerin iş doyumunu artıracak teşvik sistemleri ve ödüllendirme modelleri geliştirebilir. İş tatmini ile işkoliklik arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamak için farklı yaş, branş ve deneyim gruplarına yönelik detaylı çalışmalar yapılmalıdır. İşe aşırı bağlılık ile kişisel yaşam dengesi arasında denge kurulmasına yönelik uygulamalar desteklenmelidir. Antrenörlerin işle ilgili tutumlarını etkileyen faktörler belirlenerek, yönetsel politikalar bu doğrultuda düzenlenmelidir.

Sınırlılıklar ve güçlü yönler

Araştırmanın sınırlılığı bireysel ve takım sporlarında antrenörlük yapan 18 yaş ve üstü bireyler katılmıştır. Bu araştırmanın güçlü yönü ise alanyazına farklı bakış açısı kazandıracağını düşündürtmesidir.

KAYNAKLAR

Alagöz, H., & Karaaziz, M. (2025). Stres ve kişilik tipleriyle karşılıklı ilişkisi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(39), 72-87. https://doi.org/10.52096/usbd.9.39.03

Altınkurt, Y., & Yılmaz, K. (2015). Farklı çalışan tipindeki okul yöneticilerinin işkoliklik eğilimleri ve iş doyumları. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2 (5), 225-236.

Altunbaş, H. (2020). Beden eğitimi öğretmenlerinin işkoliklik eğilim ve stresle başa çıkma düzeylerinin araştırılması. *Journal of Health Sciences/Sağlık Bilimleri Dergisi, 29*(3), 17.

Aydın, E. (2019). Motivasyonel iklim ve hedef bağlılığının antrenör sporcu ilişkisine etkisi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 21*(3), 96-106.

Bekman, M. (2022). Halkla ilişkiler uygulamalarında nicel araştırma yöntemi: ilişkisel tarama modeli. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 6*(16), 238-258. https://doi.org/10.54707/meric.1143322

Brayfield, A. H., & Rothe, H. F. (1951). An index of job satisfaction. *Journal of Applied Psychology*, *35*(5), 307-311. https://doi.org/10.1037/h0055617

Burke, R. J., Matthiesen, S. B., & Pallesen, S. (2006). Personality correlates of workaholism. *Personality and Individual differences, 40*(6), 1223-1233. https://doi.org/10.1016/j.paid.2005.10.017

Büyüköztürk, Ş. (2011). *Deneysel desenler: Öntest-Sontest, kontrol grubu, desen ve veri analizi.* Ankara: Pegem Akademi.

Chelladurai, P., & Riemer, H. A. (1997). A classification of facets of athlete satisfaction. *Journal of Sport Management, 11*(2), 133-159. https://doi.org/10.1123/jsm.11.2.133

Chiu, L. K., Mahat, N. I., Marzuki, N. A., & Hua, K. P. (2014). Student-athletes' evaluation of coaches' coaching competencies and their sport achievement motivation. *Review of European Studies, 6*(2), 17-29. https://doi.org/10.5539/res.v6n2p17

Çetin Akbulut, N. (2010). *Tükenmişlik sendromu ve iş tatmini arasındaki ilişki*. [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü], İstanbul.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry, 11*(4), 227-268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

Demirci, E. (2018). *Sporcularda Tutkunluk, Mükemmeliyetçilik ve Tükenmişlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi], Mersin.

Deveci, B. (2020). *Beş faktör kişilik özelliklerinin iş doyumu ve yaşam doyumuna etkisi: Turist rehberleri üzerine bir araştırma,* [Doktora Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü], Balıkesir.

Doğan, T., & Tel, F., D. (2011). Duwas işkoliklik ölçeği Türkçe formunun (Duwastr) geçerlik ve güvenirliğinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11*(1), 61-69.

George, D. (2011). *SPSS for Windows step by step: A simple study guide and reference.* Pearson Education India.

Gillet, N., Vallerand, R. J., Amoura, S., & Baldes, B. (2010). Influence of coaches' autonomy support on athletes' motivation and sport performance: A test of the hierarchical model of intrinsic and extrinsic motivation. *Psychology of Sport and Exercise, 11*(2), 155-161. https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2009.10.004

Guidetti, G., Viotti, S., & Converso, D. (2020). The interplay between work engagement, workaholism, emotional exhaustion and job satisfaction in academics: A person-centred approach to the study of occupational well-being and its relations with job hindrances and job challenges in an Italian university. *Higher Education Quarterly, 74(*3), 224-239. https://doi.org/10.1111/hequ.12239

Harenberg, S., Riemer, H. A., Karreman, E., & Dorsch, K. D. (2016). Coaches' perspectives of intrateam competition in high performance sport teams. *International Sport Coaching Journal, 3*(2), 156-169. https://doi.org/10.1123/iscj.2016-0056

Harpaz, I., & Snir, R. (2003). Workaholism: Its definition and nature. *Human Relations, 56*(3), 291-319. https://doi.org/10.1177/0018726703056003613

Horn, T. S. (2008). *Coaching effectiveness in the sport domain.* In: Horn TS, editor. Advances in sport psychology. 3rd ed. Champaign, IL: Human Kinetics; 239–67.

Judge, T. A., Locke, E. A., Durham, C. C & Kluger, A. N. (1998). Dispositional effects on job and life satisfaction: *The role of core evaluations. Journal of Applied Psychology, 83*(1), 17. https://doi.org/10.1037/0021-9010.83.1.17

Judge, T. A., Thoresen, C. J., Bono, J. E., & Patton, G. K. (2001). The job satisfaction–job performance relationship: A qualitative and quantitative review. *Psychological Bulletin, 127*(3), 376. https://doi.org/10.1037/0033-2909.127.3.376

Karadağ, D. (2013). *Yüzme antrenörlerinin bir liderlik özelliği olan iletişim becerilerinin yüzücülerin motivasyonları üzerindeki etkisi*. [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü], İstanbul.

Karakulak, İ., Yavaş, Ö., Eyuboğlu, E., & Erkan, D. (2025). Kültüre özgü mükemmeliyetçilik örüntüleri: çocuk sporcular, ebeveynleri ve antrenörleri. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 16*(1), 89-106. https://doi.org/10.17155/omuspd.1659304

Kargün, M., Albay, F., Cenikli, A., & Güllü, M. (2012). Türk futbol hakemlerinin iş doyumu ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 3*(2), 30-38.

Keser, A., & Bilir, K. B. Ö. (2019). İş Tatmini Ölçeğinin Türkçe güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(3), 229-239.

Koçak, Ç. V. (2019). Antrenör adaylarının antrenör öz yeterlik düzeylerinin incelenmesi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 17*(1), 55-62. https://doi.org/10.33689/spormetre.520507

Konter, E. (1996). *Bir lider olarak antrenör.* 1. Baskı, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

Kosevic, A., & Loh, J. (2015). For love: The mediating role of self efficacy on workaholism, job satisfaction and burnout. *International Journal of Arts & Sciences, 8*(2), 493-505.

Kusan, M. (2025). Spor Bilimleri fakültesi öğrencilerinin kariyer uyum yeteneklerinin incelenmesi. *Optimal Zenith Spor Bilimleri Dergisi,* 2(1), 38–46. http://doi.org/10.70736/jozss.2014

Lundkvist, E., Gustafsson, H., Davis, P., & Hassmén, P. (2016). Workaholism, home–work/work–home interference, and exhaustion among sports coaches. *Journal of Clinical Sport Psychology, 10*(3), 222-236. https://doi.org/10.1123/jcsp.2015-0029

Midje, H. H., Nafstad, I. T., Syse, J., & Torp, S. (2014). Workaholism and mental health problems among municipal middle managers in Norway. *Journal Of Occupational And Environmental Medicine, 56*(10), 1042-1051. https://doi.org/10.1097/JOM.0000000000000223

Mutlu, Ü. (2021). *İşkoliklik, iş-aile çatışması ve iş tatmini ilişkisi: Otel İşletmelerinde Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tez., Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Naktıyok, A., & Karabey, C. (2005). İşkoliklik ve tükenmişlik sendromu. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 19*(2), 179-198.

Ng, T. W., Sorensen, K. L., & Feldman, D. C. (2007). Dimensions, antecedents, and consequences of workaholism: a conceptual integration and extension. *Journal of Organizational Behavior, 28*(1), 111–136. https://doi.org/10.1002/job.424

Öz, F., Albay, F., & Yazarer, İ. (2025). Profesyonel futbol, basketbol ve voleybol takımı sporcularının spora bağlılık düzeylerinin incelenmesi. *International Journal of Health, Exercise, and Sport Sciences*, *2*(1), 106-115.

Özçakmak, C. (2021). *Çalışanların mesleğe bağlılıkları ile genel sağlık durumları ve yaşam tatminleri arasındaki ilişkinin incelenmesi.* [Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü], Antalya.

Özdemir, H. (2013). *Sınıf öğretmenlerinin işkoliklik eğilimlerinin incelenmesi.* [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü], İstanbul.

Robinson, B. E. (2000). A typology of workaholics with implications for counselors. *Journal of Addictions & Offender Counseling, 21*(1), 34-48. https://doi.org/10.1002/j.2161-1874.2000.tb00150.x

Schaufeli, W.B., Taris, T.W., & Bakker, A. (2006). Dr. Jekyll and Mr. Hide: *On the differences between work engagement and workaholism.* In R. Burke (Ed.): *Research companion to working time and work addiction* (pp. 193-217). Edward Elgar: Northampton.

Schaufli, W. B., Shimazu, A., & Taris, T. W. (2009). Being driven to work excessively hard: The evaluation of a two-factor measure of workaholism in the Netherlands and Japan. *Cross-Cultural Research*, *43*(4), 320-348. https://doi.org/10.1177/1069397109337239

Solmaz, S., & Çolakoğlu, T. (2019). Örgüt kültür tipleri ve özdeşleşme: iş tatminin aracılık etkisi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 17*(4), 105-119. https://doi.org/10.33689/spormetre.541348

Sönmez, S. (2014). *Çalışan bireylerin işkolik olma durumu ve sağlıkla ilgili yaşam biçimi davranışlarının değerlendirilmesi: Kars İli Uygulaması*, [Yüksek Lisans Tezi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi], Ankara.

Taylor, E, A., Huml, M, R., & Dixon, M, A, (2019). Workaholism in Sport: A mediated model of work–family conflict and burnout. *Journal of Sport Management, 33*(4), 249-260. https://doi.org/10.1123/jsm.2018-0248

Terlemez, M. (2019). Antrenörlerin davranış özellikleri, ilke ve çalışma yöntemleri. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 1*(3), 19-28.

Üngören, E., Doğan, H., Özmen, M., & Tekin, Ö, A. (2010). Otel çalışanlarının tükenmişlik ve iş tatmin düzeyleri ilişkisi. *Journal of Yaşar University, 17*(5), 2922-2237.

Van Wijhe, C. I., Peeters, M. C., & Schaufeli, W. B. (2014). Enough is enough: cognitive antecedents of workaholism and its aftermath. *Human Resource Management, 53*(1), 157-177. https://doi.org/10.1002/hrm.21573

Varol, F., & Kılınç, E. (2021). Otel çalışanlarının işkoliklik ve yenilikçi iş anlayışı düzeylerinin iş tatminleri üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 5*(1), 422-442.

Warr, P. (2008). Work values: Some demographic and cultural correlates. *Journal of Occupational and Organizational Psychology, 81*(4), 751-775. https://doi.org/10.1348/096317907X263638

Yazıcı, B., Kılıç, E., & Hocaoğlu, Ç. (2025). Modern çağın sorunu 'kompulsif çevrimiçi satın alma davranışı': bir gözden geçirme. *Hitit Sağlık Dergisi,* (4), 23-30. https://doi.org/10.69563/hititsaglikderg.1546817

Yurtsızoğlu, Z., & Gül, O. (2023). Kariyer eğitimi ve kariyer planlama farkındalığının spor endüstrisi için önemi. *Ondokuz Mayis University Journal of Education Faculty, 42*(1), 431-468. https://doi.org/10.7822/omuefd.1295267

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Faik Orhun TAPŞIN
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Faik Orhun TAPŞIN
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Faik Orhun TAPŞIN
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Faik Orhun TAPŞIN
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Faik Orhun TAPŞIN

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu araştırma, Dicle Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Etik Kurulunun 10.02.2025 tarihli ve E-14679147-663.05-870676 sayılı kararı ile yürütülmüştür.

*This research was conducted with the decision of Dicle University Ethics Committee dated 10.12.2025 and numbered E-*E-14679147-663.05-870676.

Bu eser **Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0)** ile lisanslanmıştır.

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1536-1555
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Digital transformation in health: An artificial neural network-based prediction model

Muhammed Akif YENİKAYA[1]

[1]Kafkas University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Kars, Turkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.635
Gönderi Tarihi/ *Received:* 11.04.2025	Kabul Tarih/ *Accepted:* 09.09.2025	Online Yayın Tarihi/ *Published*: 15.09.2025

Abstract

Heart diseases remain one of the leading causes of death worldwide, highlighting the urgent need for fast, reliable, and effective diagnostic systems that enable early detection and intervention. This necessity has become more prominent with the increasing integration of digital transformation into the healthcare sector. In this context, advanced technologies such as Artificial Intelligence (AI), Machine Learning (ML), and Deep Learning (DL) have become integral components of clinical decision support systems. This study presents the development of a DL model based on Artificial Neural Networks (ANN) for the early diagnosis of heart disease. The dataset, comprising clinical and demographic characteristics of 303 individuals, was obtained from the open-source UCI platform. The data were preprocessed and divided into training and testing sets, and early stopping was applied during training to prevent overfitting. The developed model achieved an accuracy rate of 90.16%, demonstrating superior performance compared to traditional models. These findings suggest that AI and DL-based systems hold significant potential as reliable and effective decision support mechanisms in the healthcare field, particularly in the diagnosis of heart diseases, within the broader framework of digital transformation.

Keywords: Artificial neural network, deep learning, digital transformation, health sector

Sağlıkta dijital dönüşüm: Yapay sinir ağı tabanlı bir tahmin modeli

Öz

Kalp hastalıkları, dünya genelinde en yaygın ölüm nedenlerinden biri olarak erken teşhis ve müdahale ihtiyacını ön plana çıkarmaktadır. Bu durum, özellikle klinik karar süreçlerinde kullanılmak üzere geliştirilecek hızlı, güvenilir ve etkili tanı sistemlerinin önemini artırmaktadır. Son yıllarda yaşanan dijital dönüşüm, sağlık sektörünü derinden etkilemiş ve bu süreçte yapay zekâ (YZ), makine öğrenmesi (MÖ) ve derin öğrenme (DÖ) gibi ileri teknolojiler klinik karar destek sistemlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu çalışma kapsamında, kalp hastalıklarının erken tanısına yönelik olarak yapay sinir ağı (YSA) tabanlı bir derin öğrenme modeli geliştirilmiştir. UCI açık veri platformundan elde edilen 303 bireye ait klinik ve demografik özelliklerden oluşan veri seti üzerinde yürütülen bu çalışmada, veriler ön işleme sürecine tabi tutulmuş ve model eğitiminde erken durdurma yöntemi uygulanmıştır. Geliştirilen modelin doğruluk oranı %90,16 olarak elde edilmiş ve geleneksel modellere kıyasla daha yüksek başarı sergilediği görülmüştür. Elde edilen bulgular, dijital dönüşüm sürecinde YZ ve DÖ tabanlı sistemlerin, özellikle kalp hastalıklarının tanısında, güvenilir ve etkin karar destek mekanizmaları olarak önemli bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Yapay sinir ağı, derin öğrenme, dijital dönüşüm, sağlık sektörü*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Muhammed Akif YENİKAYA, **E-posta/ e-mail:** akif.yenikaya@kafkas.edu.tr

INTRODUCTION

Digital transformation is triggering a fundamental transformation in global healthcare systems, reshaping the delivery, management and patient experience of healthcare services. Ranging from electronic health records to artificial intelligence (AI)-assisted diagnostic systems, from telemedicine to mobile health applications, this transformation enables faster, more accessible and personalized delivery of services. Especially in the management of health problems such as heart diseases, which are complex and have high mortality rates, digital health technologies offer significant advantages in critical areas such as early diagnosis, treatment follow-up and patient risk analysis (Mas et al., 2023).

The World Health Organization reports that approximately 17.9 million people die each year due to cardiovascular diseases, with the majority of these deaths (approximately 85%) caused by conditions such as coronary artery disease and stroke (World Health Organization, 2021). Heart diseases are the primary cause of death worldwide, and early and accurate diagnosis is often difficult due to complex clinical symptoms, limited resources and subjective assessments (Bachuk, 2024). At this point, AI and deep learning (DL) technologies make significant contributions to diagnostic processes by providing decision support mechanisms with high accuracy rates in areas such as ECG data analysis, image processing, risk prediction and patient classification (Jahankhani & Kendzierskyj, 2019).

AI and DL are among the most effective components of the digital transformation process in the healthcare sector, significantly transforming traditional diagnosis and treatment processes. The use of AI in healthcare offers great opportunities to improve the accuracy and speed of clinical decision support systems, especially in analyzing large volumes and complex datasets (Topol, 2019). DL provides high accuracy in medical imaging, disease classification and early diagnosis applications thanks to its capacity to learn complex patterns, especially through architectures such as artificial neural network (ANN) (Esteva et al., 2019; Litjens et al., 2017).

DL methods are also widely used in the prediction of heart diseases and have been shown to perform better than traditional logistic regression or decision trees. Moreover, the early detection capability of these algorithms offers strategic advantages for healthcare systems in terms of extending patient life expectancy and reducing healthcare costs (Shickel et al., 2018). With the digital transformation process, the integration of AI applications into the healthcare

field is accelerating, especially DL-based solutions both increase diagnostic accuracy and support clinical decision-making processes.

The main objective of this study is to examine the impact of the use of AI in the healthcare sector on heart disease prediction in the digital transformation process. In particular, a decision support system for early diagnosis of heart diseases is proposed through a model developed using ANN. In this direction, the ANN developed using advanced techniques such as early stopping, dropout and batch normalization to increase the accuracy of the model will be analyzed and compared with the traditional model.

One of the key contributions of this study lies in its demonstration of a practical application of digital transformation within the healthcare domain. At the same time, it highlights how DL architectures can be fine-tuned through the adjustment of various parameters to enhance model performance. Furthermore, the results offer valuable insights into how AI-based systems can be improved to deliver more reliable and effective support in clinical decision-making processes.

Digital transformation in the healthcare sector

Digital transformation is not only an innovative process based on the use of technological tools, but also a comprehensive change that fundamentally affects the way organizations do business, service production processes and decision-making approaches. The healthcare sector is one of the areas directly affected by this transformation and experiences the benefits of digitalization most intensely (Agarwal et al., 2010). Especially in the post-pandemic period, the trend towards digital solutions has rapidly increased in many areas such as resilience of health systems, decision processes that require speed and accuracy, data analytics, telemedicine and patient follow-up.

At the center of this transformation are technologies such as big data, AI, Internet of Things (IoT), cloud computing and mobile health applications (Reddy et al., 2019; Taylor et al., 2020). Digitalization of medical data supports healthcare professionals to make accurate and timely decisions, while improving the patient's experience and providing cost-effective solutions. Thanks to digital transformation, previously manual processes have been automated; diagnosis, treatment planning and patient monitoring processes have become faster and more reliable (Wang et al., 2018).

In addition, digital transformation requires not only technological evolution but also cultural and managerial change. Increasing the digital literacy of healthcare professionals,

©IJOESS

managing data security and ethical issues in a healthy way are integral parts of this process (Jung & Berthon, 2009). In particular, the effective integration of AI-based decision support systems allows healthcare systems to become more sustainable and intelligent.

The heart disease prediction system discussed in this study is an example of AI-enabled health informatics solutions, which is a concrete output of digital transformation. The main motivation of the study is to demonstrate how data-based approaches, which have evolved with digitalization, can be used effectively and reliably in clinical decision processes.

Artificial intelligence (AI)

AI is a broad scientific discipline that aims to develop systems that mimic human-like thinking, learning and problem-solving abilities. ML, which falls under this broad field, is based on the ability of systems to learn patterns and make predictions based on historical data. DL, a sub-branch of ML, is based on multilayer ANN and stands out with its potential to process more complex data structures and achieve high accuracy rates.

In recent years, especially in the healthcare sector, the possibilities offered by AI in areas requiring big data analytics and high processing power have become increasingly important. In many application areas such as diagnostic support systems, disease classifications, patient monitoring systems and medical image processing, AI-supported solutions are yielding successful results (Topol, 2019).

Among the most common AI applications in healthcare are ML and DL techniques. These algorithms can perform functions such as predicting the risk of a particular disease, classifying symptoms, or suggesting a diagnosis by learning from patient data (Rajkomar et al., 2019).

Machine learning (ML)

ML, a subfield of AI, is a set of methods that enable machines to learn from data without being explicitly programmed. ML algorithms extract patterns from large amounts of data, allowing them to predict future situations or make decisions. This feature offers great potential, especially in areas such as healthcare, where data is dense, complex and multidimensional (Obermeyer & Emanuel, 2016).

ML in healthcare has many application areas such as disease diagnosis, treatment recommendations, prediction of patient outcomes, medical image analysis and personalized treatment (Beam & Kohane, 2018). Especially in cases where classical statistical methods are insufficient, multivariate and non-linear relationships are in question, ML-based models can

produce more successful results. Classification of heart disease, diabetes prediction, cancer diagnosis and drug response models are examples of such applications (Esteva et al., 2017).

The success of ML depends not only on the structure of the algorithm, but also on data quality, preprocessing, and the correct tuning of model parameters. Therefore, different performance measures such as Precision, Recall, F1-Score and Accuracy should be evaluated together. It is also important to apply strategies such as early stopping and cross-validation to avoid problems such as overfitting.

Deep learning (DL)

DL is a subfield of ML that enables ANN to learn more complex relationships from data using multilayer structures. Thanks to this structure, systems can perform hierarchical learning from low-level features to high-level concepts (LeCun et al., 2015). DL is increasingly being used in the field of healthcare, especially thanks to its ability to work with high accuracy rates on large and complex datasets (Litjens et al., 2017).

ANN, which form the basis of DL algorithms, are multilayer mathematical models that are inspired by biological nervous systems and make decisions by processing data. These networks consist of an input layer, one or more hidden layers and an output layer. Each neuron processes the weighted inputs from the previous layer through an activation function and transfers them to the next layer. In this way, the network can perform classification, prediction or regression by learning patterns from training data (Schmidhuber, 2015).

In the field of health informatics, DL has produced groundbreaking results, especially in applications such as medical imaging, analysis of electronic health records, biosignal data processing and disease prediction. For example, convolutional neural networks (CNN) provide high success in tasks such as tumor detection in medical images, while feedback networks offer effective solutions for analyzing time series data (Esteva et al., 2019).

The multilayer fully connected neural network used in this study is one of the most powerful models for classifying diseases with multiple risk factors such as heart disease. The model was supported with techniques such as dropout and batch normalization, thus preventing overfitting and increasing the generalizability of the model. This powerful structure offered by DL makes significant contributions to making clinical decision support systems more accurate, faster and more scalable.

Literature review

In recent years, rapid advances in technology have enabled the integration of informatics-based approaches, especially AI, into the healthcare sector. The use of these technologies offers significant advantages such as reducing the margin of error in diagnostic processes, improving patient outcomes and increasing the overall efficiency of healthcare services. In literature, there are numerous studies in which AI-based systems have been used effectively in the early diagnosis of various diseases and contributed to the strengthening of clinical decision support mechanisms. Especially in high-risk conditions such as cardiovascular diseases, it is emphasized that AI-supported approaches can significantly help physicians in making accurate and timely diagnoses. In this chapter, we aim to present the current state of knowledge in a systematic framework by discussing current studies on the applications of AI, ML and DL techniques in the field of health, especially in the diagnosis of cardiac diseases.

The study by Mohan et al. (2019) focuses on the effective use of hybrid ML algorithms for early diagnosis of heart diseases. In the study, it was revealed that the hybrid model created by combining different ML techniques achieved higher accuracy rates compared to classical methods. In particular, it is reported that this approach, which uses Random Forest and Naive Bayes algorithms together, achieves a high success rate of 88.7% in heart disease prediction.

Jabbar et al. (2013) proposed an alternative model for heart disease prediction by developing an approach based on lazy association classification (LAC). The study demonstrated that the model obtained by integrating association rules and classification techniques is effective in extracting meaningful information from large medical datasets. This approach facilitates the decision-making process and contributes to clinical decision support systems, especially by generating high-quality rule sets.

Choi et al. (2016) examines the use of Recurrent Neural Networks (RNN) in the early detection of heart failure with data obtained from electronic health records (EHR). The study found that RNN models outperformed traditional machine learning methods in predicting the onset of heart failure thanks to their ability to process time series data. These findings suggest that deep learning models provide an advantage in evaluating time relationships in medical prediction models.

Kumar et al. (2018) used eight different algorithms such as Decision Tree, J48, Logistic Model Tree, Random Forest, Naïve Bayes, K-Nearest Neighbor (KNN), Support Vector Machines (SVM) and Nearest Neighbor for prediction of heart diseases. In their study, it is

stated that the prediction accuracy increases as the number of attributes (features) used increases. The main objective of their research is to compare the prediction performance of these data mining and machine learning algorithms on heart diseases and to determine the most effective techniques.

Jiang et al. (2017) comprehensively examine the history, current state and future potential of AI in the healthcare sector. It discusses how AI has revolutionized the analysis of health data and its integration into clinical decision support systems. In particular, applications of AI in areas such as cancer, neurology and cardiology are highlighted. Similarly, the study by Esteva et al. (2019) focuses on the applications of deep learning techniques in healthcare. This study examines the impact of deep learning methods such as computer vision, natural language processing and reinforcement learning in areas such as medical imaging, electronic health records and robotic surgery. The researchers discuss how deep learning can be integrated into medical applications and how these techniques can revolutionize healthcare.

Ripan et al. (2021) developed a heart disease prediction model enhanced with a k-means clustering-based anomaly detection method. In experiments conducted on the UCI dataset, classification was performed using KNN, SVM, NB, RF, and LR algorithms after preprocessing with k-means. This approach increased accuracy rates through anomaly removal.

Xie et al. (2020) proposed a fast k-means clustering algorithm in a big data environment, improving performance and accuracy. The system, tested with image data, was found to be more efficient than traditional k-means, and it was emphasized that the acceleration conditions of the algorithm need to be analyzed in more detail.

Muhammad et al. (2020) developed a model based on smart computing using Cleveland and Hungarian data sets with the aim of early and accurate diagnosis of heart disease. The performance of algorithms such as Logistic Regression, Random Forest, XGBoost, SVM, and Decision Trees was compared, and the Extra Trees and Gradient Boosting models in particular yielded successful results.

Ahamad et al. (2023) investigated the effect of optimal hyperparameter tuning on heart disease prediction. Various algorithms such as RF, KNN, GB, NB, LR, and SVM were tested using the UCI, Cleveland, and Kaggle datasets, and model accuracies were improved using ensemble methods. However, it was emphasized that feature selection strategies did not prioritize the most meaningful features of the dataset, drawing attention to shortcomings in real-time system integration.

Rodríguez and Nafea (2024) compared centralized and federated learning algorithms on the UCI dataset, which consists of data from 920 patients at four hospitals in the US, Hungary, and Switzerland. In the study, the highest accuracy rate of 83.3% was achieved using the SVM algorithm in a centralized structure, and the model's explainability was ensured through SHAP analysis. Using the federated SVM method, an accuracy rate of 73.8% was achieved while maintaining privacy. This study serves as an important reference for privacy-preserving and highly explainable screening models for heart disease prediction.

Jan et al. (2018) developed an ensemble model approach by combining five different classification methods, including SVM, artificial neural network, Naive Bayes, regression analysis, and random forest, to predict the likelihood of recurrence of cardiovascular diseases. The study utilized the Cleveland and Hungarian datasets from the UCI repository; specifically, it was determined that the random forest algorithm demonstrated the highest performance with a 98.12% accuracy rate. These results highlight that ensemble models offer a powerful alternative for disease prediction.

García-Ordás et al. (2023) proposed an innovative model that combines deep learning methods with feature augmentation techniques for the early detection of cardiovascular diseases. The study considered numerous variables such as age, gender, cholesterol, blood sugar, and heart rate, and overcame the challenges of this complex, multi-variable structure through deep learning, which is difficult to address with classical methods. The proposed method outperformed other approaches in the existing literature by 4.4% and achieved a high success rate of 90% accuracy. This result demonstrates that artificial intelligence-based approaches can be an effective tool for the early diagnosis of common and life-threatening heart diseases.

Recent studies have shown promising results in predicting heart disease using machine learning and deep learning techniques. However, a significant portion of these studies do not sufficiently incorporate systematic regularization strategies and comprehensive architectural optimization processes. In response to these shortcomings, the current study adopts a more structured and performance-oriented approach by applying advanced regularization techniques such as early stopping and batch normalization, thereby increasing the model's generalizability and reducing the risk of overfitting. Additionally, the use of the Adamax optimization algorithm, known for its stability in high-dimensional datasets, is another factor that enhances the reliability of the training process. While the majority of previous studies (e.g., Ahamad et

al., 2023; Ripan et al., 2021) have focused primarily on ensemble models or hybrid machine learning frameworks, this study proceeds with a simpler deep learning architecture and achieves competitive results with fewer computational resources. In this regard, the proposed model offers a balanced structure between architectural simplicity, prediction performance, and clinical applicability, thereby providing a meaningful and original contribution to the existing literature.

MATERIALS AND METHODS

In this study, a DL-based ANN model for heart disease prediction is developed and compared with a traditional ANN model. In this section, the dataset used in the study, the data preprocessing steps, the architecture of the developed neural network model and the statistical metrics used in the evaluation of the model are explained in detail.

Dataset

In this study, the heart disease dataset obtained from the open-source UCI platform was used (UCI Machine Learning Repository, 2025). UCI datasets are a widely accepted and trusted resource in the academic community due to the accuracy and integrity of the data it contains and the fact that it has been tested in numerous studies by different researchers over the years. Although the dataset is open source, this does not diminish the originality and scientific contribution of the study. This is because this study focuses on the structure of the model, optimization processes and learning strategies rather than the dataset itself. Therefore, the UCI dataset is only a foundation, and the success of the developed model reflects the effectiveness of the AI architecture built on this foundation.

The dataset, whose variables and description are given in Table 1, includes various clinical and demographic characteristics of individuals from different age groups and is based on profiles of individuals at risk of cardiovascular disease. The dataset contains a total of 303 observation units and 13 independent variables, with heart disease status as a binary target variable for each individual (0 = no disease, 1 = disease).

©IJOESS

Table 1. Attributes of the dataset

Attribute	Description
age	Age of the patient (in years)
sex	Gender of the patient (0 = male, 1 = female)
cp	Type of chest pain: 0: Typical angina 1: Atypical angina 2: Non-anginal pain 3: No symptoms
trestbps	Blood pressure at rest (in mm Hg)
chol	Serum cholesterol level (in mg/dl)
fbs	Is the fasting blood glucose level above 120 mg/dl? (1 = yes, 0 = no)
restecg	Resting electrocardiogram results: 0: Normal 1: ST-T wave abnormality 2: Probable or definite left ventricular hypertrophy
thalach	Maximum heart rate reached during exercise
exang	Exercise-induced angina (1 = yes, 0 = no)
oldpeak	Exercise-induced ST segment depression compared to resting ST segment depression
slope	ST segment slope during exercise: 0: Ascending 1: Flat 2: Descending
ca	Number of large vessels stained by fluoroscopy (0 to 4)
thal	Thalium stress test result: 0: Normal 1: Fixed defect 2: Reversible defect 3: Unspecified

Source: This table is derived from the heart disease dataset available on the UCI (UCI Machine Learning Repository, 2025)

Data pre-processing

Before starting data analysis, the data set was checked for missing or outlier values, and no missing or outlier data was found. To ensure the effective functioning of neural networks, the input variables were standardized using the StandardScaler method. To accurately assess both the learning success and generalizability of the model, the dataset was split into two parts using the widely accepted practice of an 80% training and 20% testing ratio (Vrigazova, 2021). This ratio allows the model to learn sufficient patterns by allocating a large portion to the learning process, while the remaining 20% is used to objectively measure the model's performance on data it has not seen before. This enables a reliable assessment of how the model can generalize across different datasets while avoiding overfitting.

Model architecture

A deep learning-based ANN model was designed and implemented to solve the classification problem. The model's architecture is structured in layers in a specific order. The first hidden layer uses 128 neurons and the ReLU activation function, followed by a Batch Normalization layer and a Dropout layer with a rate of 0.4 to prevent overfitting. The second hidden layer has 64 neurons and a ReLU activation function, while the third hidden layer has 32 neurons and again uses ReLU activation. The output layer uses a single neuron and a sigmoid activation function, suitable for the binary classification task.

During the training process in ANN models, although the model achieves high success on the training data, its success on the validation data decreases, which may lead to overfitting

problems. In order to prevent this problem, early stopping technique was applied in this study. Early stopping is an early intervention mechanism that automatically terminates training if the validation loss of the model does not improve for a certain period.

Thanks to this strategy, the training process continued as long as the model continued to learn, but as soon as no improvement in validation performance was observed, the training was stopped to preserve the generalizability of the model. This is critical to prevent the model from becoming too complex and memorizing, especially in medical datasets with a limited number of observations.

In addition, binary_crossentropy, which is a loss function suitable for the binary classification problem of heart disease prediction, is preferred in this study. Binary_crossentropy provides an optimization objective to improve the accuracy of the model by measuring the difference between the model's predicted probability values and the actual class labels. This function is particularly suitable for cases where a sigmoid activation function is used in the output layer and the target variable is 0 or 1 (Vîrgolici & Virgolici, 2023).

Adamax optimization algorithm was preferred to optimize the weights of the model. Adamax is a derivative of the Adam algorithm based on the L∞ norm and has the capacity to produce more stable results, especially on high-dimensional datasets (Kingma & Ba, 2015). Thanks to its adaptive learning rate, this algorithm enables the model to learn in a more balanced way by updating the weights in small steps and consistently.

The combination of the binary_crossentropy loss function and the Adamax optimization algorithm enhances the model's generalizability, particularly in domains such as medical data where high accuracy and minimal error tolerance are critical, thereby supporting a more stable and effective learning process.

FINDINGS

The DL-based model developed in this study was implemented on Google Colaboratory (Colab), a cloud-based development environment. This open-access platform offered by Google enables the effective execution of ML and DL projects developed in Python programming language. All coding processes, data preprocessing, model training and performance evaluations of the study were carried out using Python. The GPU and TPU support offered by Colab increased the efficiency of the training process by providing both fast processing capacity and hardware independence, especially for DL models working on large

data sets. In this context, the technical validity of the research was strengthened by integrating all stages of the developed system with up-to-date software tools and open-source solutions.

Performance indicators for the training process of models

In the plots given in Figure 1, the accuracy and loss values obtained during the training process of the traditional ANN model on the data set used are visualized.

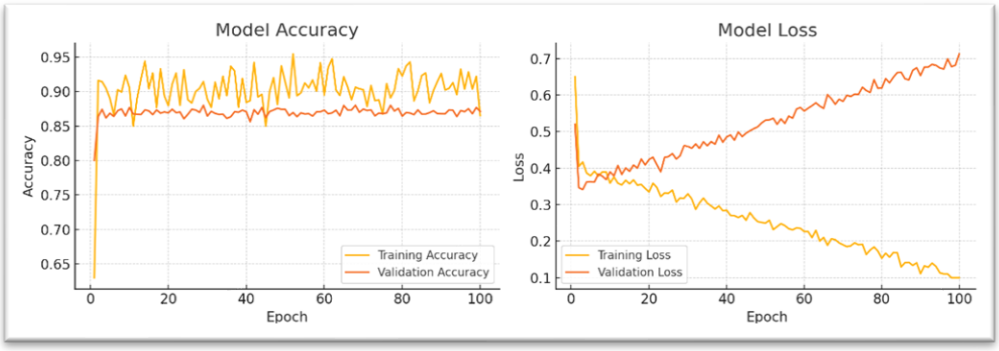

Figure 1. Accuracy-loss plot of the traditional ANN model

While the training accuracy of the model shows an increasing trend, the validation accuracy stabilizes at a certain point and then fluctuates, indicating that the learning capacity of the model is approaching its limit. While the training loss decreases continuously, the validation loss starts to increase after the 30th epoch, indicating signs of overfitting. This indicates that the model fits the training data well, but its generalizability to the validation data is limited.

The confusion matrix presented in Figure 2 shows the details of the model's classification predictions on heart disease diagnosis.

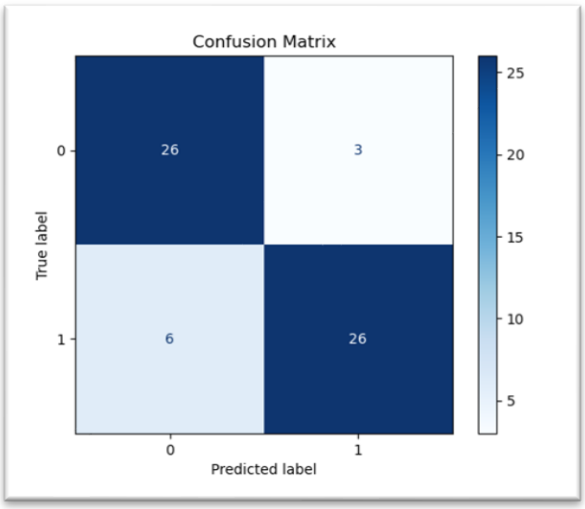

Figure 2. Confusion matrix of the traditional ANN model

©IJOESS

When the confusion matrix of the model is examined according to the results obtained:

- True Negative (TN): 26
- True Positive (TP): 26
- False Negative (FN): 6
- False Positive (FP): 3.

The accuracy and loss plots in Figure 3 represent the training process after the early stopping method was applied to the developed neural network model. The accuracy and loss values of the model on the training and validation sets were monitored for 36 epochs.

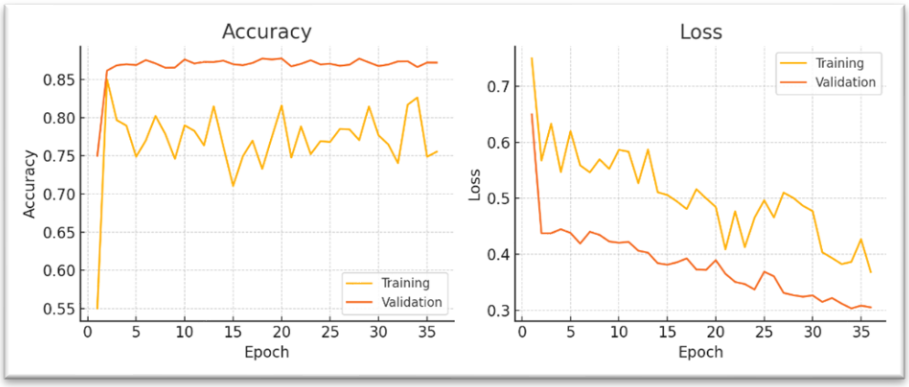

Figure 3. Accuracy-loss plot of the proposed ANN model

The accuracy plot shows a steady increase from the early epochs on the validation set and the model reaches a high level of performance after the 10th epoch. The training accuracy, on the other hand, follows a more fluctuating trend compared to the validation set. This shows that the model gains a generalizable structure without showing an overfitting tendency.

In the loss plot, the validation loss decreased significantly and remained stable throughout the learning process of the model. The training loss, on the other hand, exhibited an upward and downward trend from time to time. This behavior confirms that the early stopping method prevents overlearning and ensures that the training of the model is stopped at the most appropriate point. These results show that the early stopping technique is an effective method to increase the generalizability of the model by preventing it from overlearning.

The confusion matrix presented in Figure 4 represents the performance of the classification process by applying early stopping on the proposed ANN model.

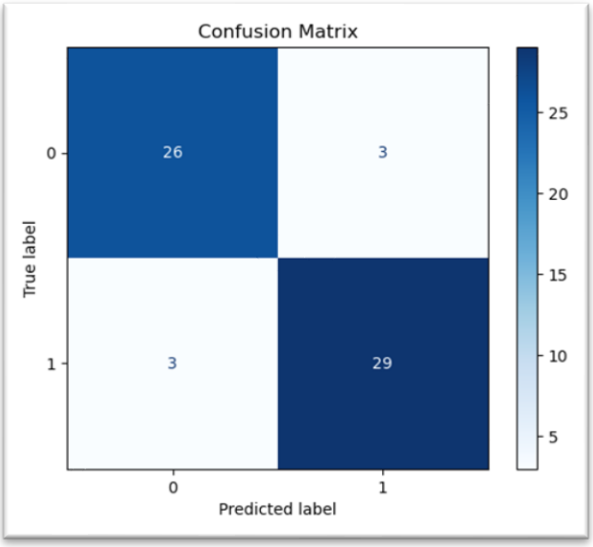

Figure 4. Confusion matrix of the proposed ANN model

When the confusion matrix of the model is examined according to the results obtained:

- True Negative (TN): 26
- False Positive (FP): 3
- True Positive (TP): 29
- False Negative (FN): 3.

Evaluation metrics

One of the most basic tools used to evaluate the performance of the model in classification problems is the confusion matrix. The components of this matrix, True Positive (TP), True Negative (TN), False Positive (FP) and False Negative (FN), help to understand the accuracy of the model's prediction results.

True Positive (TP) refers to cases where the model correctly predicts a positive state as positive, for example, an individual with heart disease is correctly classified as patient. True Negative (TN) is when the model correctly predicts a negative situation as negative, i.e. a healthy individual is correctly classified as healthy. False Positive (FP) is when a sample that is actually negative is incorrectly classified as positive, i.e. a healthy individual is predicted to be patient. False Negative (FN) means that a sample that should be positive is incorrectly predicted to be negative, i.e. a patient is classified as healthy. These four key elements play a critical role in the calculation of performance metrics such as recall, precision, accuracy and F1-Score. These common metrics used in the literature were used to evaluate the classification performance of the neural network models compared in this study. These metrics are calculated by the following formulas:

©IJOESS

$$Precision = \frac{TP}{(TP + FP)}$$

$$Recall = \frac{TP}{(TP + FN)}$$

$$F1\text{-}Score = 2 \times \frac{(Precision \times Recall)}{(Precision + Recall)}$$

$$Accuracy = \frac{(TP + TN)}{(TP + TN + FP + FN)}$$

Table 2. Calculated performance metrics of the compared models on heart disease prediction

Model	Precision	Recall	F1-score	Accuracy
Random Forest	0.8438	0.8438	0.8438	0.8361
Support Vector Machine	0.9000	0.8438	0.8710	0.8689
K-Nearest Neighbors	0.9333	0.8750	0.9032	0.9015
ANN	0.8965	0.8125	0.8525	0.8525
Proposed ANN	0.9063	0.9063	0.9063	0.9016

This study focuses on comparing the performance differences between the traditional ANN model and the ANN model developed with various regularization techniques such as early stopping. While both models share the same basic architecture, the methods used in the improved model, such as early stopping, dropout, batch normalization, and the Adamax optimizer, have made the learning process more balanced and generalizable. The overfitting problem observed in the traditional model reduces performance on test data, whereas the proposed model delivers significantly better results in terms of accuracy, sensitivity, and F1-score.

Table 2 shows a comparison between the ANN model developed with the early stopping technique and the traditional ANN model, as well as an evaluation of the performance of some machine learning algorithms commonly used in the literature. Such a comprehensive comparison not only reveals the performance of the developed model itself but also increases the validity and reliability of the findings by providing the opportunity to compare it with methods frequently preferred in literature. Identifying the strengths and weaknesses of different algorithms enables valuable conclusions to be drawn about which model may be more suitable under which conditions.

According to the comparison results, although Random Forest (RF) and Support Vector Machines (SVM) models generally performed at an acceptable level, they revealed a weakness that could lead to the misclassification of individuals at risk as healthy, which could be extremely critical from a clinical perspective, particularly due to low recall values. Similarly,

although the K-Nearest Neighbor (KNN) algorithm achieved high accuracy rates, it demonstrated limited generalizability in the face of complex data structures. In light of these findings, the ANN model, enhanced with regularization techniques such as early stopping, dropout, and batch normalization, is a meaningful and effective option for clinical decision support systems, particularly due to its high sensitivity level, which enables it to accurately identify individuals at risk.

DISCUSSION AND CONCLUSION

In this study, an artificial intelligence-based deep learning model for the early diagnosis of heart disease was developed, and the effect of the early stopping technique on model performance was examined in detail. Evaluations based on fundamental performance metrics such as accuracy, precision, sensitivity, and F1-score demonstrated that the early stopping strategy reduces the model's tendency toward overfitting, thereby enhancing its generalizability. While the traditional ANN model achieved 85.25% accuracy, the proposed ANN model with early stopping achieved a higher success rate with 90.16% accuracy. Additionally, the precision value increased from 0.8965 to 0.9063, sensitivity from 0.8125 to 0.9063, and the F1-score from 0.8525 to 0.9063. These increases indicate a general improvement in the model's prediction performance.

The performance of the developed model was also evaluated in comparison with other machine learning algorithms applied to the same dataset. Although the KNN algorithm demonstrated strong performance with 90.15% accuracy and an F1-score of 0.9032, it lagged behind the proposed ANN model. The SVM model, despite its high precision (0.9000), was limited in terms of sensitivity (0.8438), which reduced its overall performance, resulting in an F1-score of 0.8710 and an accuracy of 86.89%. The RF algorithm produced relatively lower results across all metrics, achieving 83.61% accuracy and an F1-score of 0.8438. This comparative analysis demonstrates that the ANN model optimized with the early stopping technique is an effective method that provides more balanced and higher accuracy in predicting heart disease.

These results represent a meaningful advancement compared to previous studies. For instance, Jabbar et al. (2013) reported that their LAC model achieved 90% accuracy, outperforming classical methods such as J48 (73.91%) and Naive Bayes (86%). Similarly, Mohan et al. (2019) reached 88.7% accuracy through a hybrid machine learning framework.

Given these benchmarks, the slight yet meaningful improvement achieved by the proposed ANN model demonstrates its potential to refine existing predictive approaches.

The findings suggest that DL architectures provide a more robust representation of learning capacity than traditional ML methods, enabling more accurate predictions on complex healthcare data. Additionally, the integration of the binary_crossentropy loss function and the Adamax optimization algorithm, along with proper data preprocessing and network regularization techniques, contributed positively to model performance.

As a reflection of the broader digital transformation in healthcare, this study illustrates the concrete applicability of AI and DL technologies in clinical decision support. The developed model has demonstrated high performance not only in accuracy but also in classification quality, validating its relevance for practical use. The feature extraction and adaptive learning capabilities of DL models enable fast, scalable, and reliable analysis of critical health conditions. In this context, AI-based systems hold strong promise in helping healthcare professionals make more accurate and timely decisions.

The model presented in this research thus stands as a valuable foundation for the development of intelligent diagnostic tools, combining methodological simplicity with clinically significant performance. Further investigations should explore enhanced tuning strategies, model interpretability, and real-world validation to maximize the impact and trustworthiness of such AI-driven solutions in healthcare environments.

Recommendations

Although the proposed ANN architecture has demonstrated high accuracy and strong generalizability performance, it should be noted that these results were obtained without a comprehensive hyperparameter optimization process. In this regard, it is recommended that systematic methods such as random search or Bayesian optimization be used in future studies to improve the robustness and performance consistency of the model. Additionally, a comparative evaluation of various network architectures using different optimization algorithms may provide deeper insights into determining the most suitable structures for similar datasets.

However, a model must be tested not only based on technical performance metrics but also under different data conditions. In this context, validating the model with broader datasets that include different patient groups will significantly increase the generalizability of future studies. Furthermore, applying the developed model in a real clinical setting and obtaining

©IJOESS

feedback from healthcare professionals represents a critical step in evaluating the model's practical functionality and validity.

The integration of elements that will increase user confidence is as important as strengthening the applicability of the model. In this context, comparing alternative deep learning architectures and using methods to increase model explainability (e.g., SHAP, LIME) will increase the transparency of the system and reinforce the confidence of end users in the system.

In addition to all these technical and practical considerations, the integration of the model into the healthcare system must also be facilitated. In this regard, converting the model into mobile or web-based applications will facilitate its integration into the digital transformation process of clinical decision support systems. Such applications will contribute to making the practical benefits of digitalization visible, particularly by providing rapid diagnostic support in primary healthcare services.

REFERENCES

Agarwal, R., Gao, G., DesRoches, C., & Jha, A. K. (2010). Research commentary—The digital transformation of healthcare: Current status and the road ahead. *Information Systems Research*, *21*(4), 796-809. https://doi.org/10.1287/isre.1100.0327

Ahamad, G. N., Shafiullah, Fatima, H., Imdadullah, Zakariya, S. M., Abbas, M., ... et al. (2023). Influence of optimal hyperparameters on the performance of machine learning algorithms for predicting heart disease. *Processes*, *11*(3), 734. https://doi.org/10.3390/pr11030734

Bachuk, O. (2024). Digital transformation in the health care system. Odesa National University Herald. *Economy*. https://doi.org/10.32782/2304-0920/3-101-6

Beam, A. L., & Kohane, I. S. (2018). Big data and machine learning in health care. *Jama*, *319*(13), 1317-1318. https://doi.org/10.1001/jama.2017.18391

Choi, E., Schuetz, A., Stewart, W. F., & Sun, J. (2016). Using recurrent neural network models for early detection of heart failure onset. *Journal of the American Medical Informatics Association*, *24*(2), 361–370. https://doi.org/10.1093/jamia/ocw112

Esteva, A., Kuprel, B., Novoa, R. A., Ko, J., Swetter, S. M., Blau, ... et al. (2017). Dermatologist-level classification of skin cancer with deep neural networks. *Nature*, *542*(7639), 115-118. https://doi.org/10.1038/nature21056

Esteva, A., Robicquet, A., Ramsundar, B., Kuleshov, V., DePristo, M., Chou, K., ... et al. (2019). A guide to deep learning in healthcare. *Nature Medicine*, *25*(1), 24-29. https://doi.org/10.1038/s41591-018-0316-z

García-Ordás, M. T., Bayón-Gutiérrez, M., Benavides, C., Aveleira-Mata, J., & Benítez-Andrades, J. A. (2023). Heart disease risk prediction using deep learning techniques with feature augmentation. *Multimedia Tools and Applications*, *82*(20), 31759-31773. https://doi.org/10.1007/s11042-023-14817-z

Jabbar, M. A., Deekshatulu, B. L., & Chandra, P. (2013). Heart disease prediction using lazy associative classification. In 2013 *International Mutli-Conference on Automation, Computing, Communication, Control and Compressed Sensing (iMac4s)* (pp. 40-46). https://doi.org/10.1109/iMac4s.2013.6526381

Jahankhani, H., & Kendzierskyj, S. (2019). Digital transformation of healthcare. *Blockchain and Clinical Trial*. https://doi.org/10.1007/978-3-030-11289-9_2.

Jan, M., Awan, A. A., Khalid, M. S., & Nisar, S. (2018). Ensemble approach for developing a smart heart disease prediction system using classification algorithms. *Research Reports in Clinical Cardiology*, 33-45. https://doi.org/10.2147/RRCC.S172035

Jiang, F., Jiang, Y., Zhi, H., Dong, Y., Li, H., Ma, S., ... et al. (2017). Artificial intelligence in healthcare: past, present and future. *Stroke and Vascular Neurology*, *2*(4). https://doi.org/10.1136/svn-2017-000101

Jung, M. L., & Berthon, P. (2009). Fulfilling the promise: A model for delivering successful online health care. *Journal of Medical Marketing*, *9*(3), 243-254. https://doi.org/10.1057/jmm.2009.26

Kingma, D. P., & Ba, J. (2015). Adam: A method for stochastic optimization. *International Conference on Learning Representations (ICLR)*. https://doi.org/10.48550/arXiv.1412.6980

Kumar, M. N., Koushik, K. V. S., & Deepak, K. (2018). Prediction of heart diseases using data mining and machine learning algorithms and tools. *International Journal of Scientific Research in Computer Science, Engineering and Information Technology*, *3*(3), 887-898.

LeCun, Y., Bengio, Y., & Hinton, G. (2015). Deep learning. *Nature*, *521*(7553), 436-444. https://doi.org/10.1038/nature14539

Litjens, G., Kooi, T., Bejnordi, B. E., Setio, A. A. A., Ciompi, F., Ghafoorian, M., ... et al. (2017). A survey on deep learning in medical image analysis. *Medical Image Analysis*, *42*, 60-88. https://doi.org/10.1016/j.media.2017.07.005

Mas, D., Massaro, M., Rippa, P., & Secundo, G. (2023). The challenges of digital transformation in healthcare: An interdisciplinary literature review, framework, and future research agenda. *Technovation*. https://doi.org/10.1016/j.technovation.2023.102716.

Mohan, S., Thirumalai, C., & Srivastava, G. (2019). Effective heart disease prediction using hybrid machine learning techniques. *IEEE Access*, *7*, 81542-81554. https://doi.org/10.1109/ACCESS.2019.2923707

Muhammad, Y., Tahir, M., Hayat, M., & Chong, K. T. (2020). Early and accurate detection and diagnosis of heart disease using intelligent computational model. *Scientific reports*, *10*(1), 19747. https://doi.org/10.1038/s41598-020-76635-9

Obermeyer, Z., & Emanuel, E. J. (2016). Predicting the future—Big data, machine learning, and clinical medicine. *New England Journal of Medicine*, *375*(13), 1216-1219. https://doi.org/10.1056/NEJMp1606181

Rajkomar, A., Dean, J., & Kohane, I. (2019). Machine learning in medicine. *New England Journal of Medicine*, *380*(14), 1347-1358. https://doi.org/10.1056/NEJMra1814259

Reddy, S., Fox, J., & Purohit, M. P. (2019). Artificial intelligence-enabled healthcare delivery. *Journal of the Royal Society of Medicine*, *112*(1), 22-28. https://doi.org/10.1177/0141076818815510

Ripan, R. C., Sarker, I. H., Hossain, S. M. M., Anwar, M. M., Nowrozy, R., Hoque, M. M., … et al. (2021). A data-driven heart disease prediction model through K-means clustering-based anomaly detection. *SN Computer Science*, *2*(2), 112. https://doi.org/10.1007/s42979-021-00518-7

Schmidhuber, J. (2015). Deep learning in neural networks: An overview. *Neural Networks*, *61*, 85-117. https://doi.org/10.1016/j.neunet.2014.09.003

Shickel, B., Tighe, P. J., Bihorac, A., & Rashidi, P. (2018). Deep EHR: A survey of recent advances in deep learning techniques for electronic health record (EHR) analysis. *IEEE Journal of Biomedical and Health Informatics*, *22*(5), 1589-1604. https://doi.org/10.1109/JBHI.2017.2767063

Taylor, K., Properzi, F., Bhatti, S., & Ferris, K. (2020). Digital transformation—Shaping the future of European healthcare. *United Kingdom: Deloitte Centre for Health Solutions*.

Topol, E. (2019). *Deep medicine: how artificial intelligence can make healthcare human again*. Hachette UK.

UCI Machine Learning Repository. (2025). *Heart Disease Data Set*. Retrieved March 25, 2025, from https://archive.ics.uci.edu/dataset/45/heart+disease

Vîrgolici, O., & Virgolici, H. (2023). Predicting Prediabetes Using Simple a Multi-Layer Perceptron Neural Network Model. In *ICIMTH* (pp. 168-171). https://doi.org/10.3233/SHTI230453

Vrigazova, B. (2021). The proportion for splitting data into training and test set for the bootstrap in classification problems. *Business Systems Research: International Journal of the Society for Advancing Innovation and Research in Economy*, *12*(1), 228-242. https://doi.org/10.2478/bsrj-2021-0015

Wang, Y., Kung, L., & Byrd, T. A. (2018). Big data analytics: Understanding its capabilities and potential benefits for healthcare organizations. *Technological Forecasting and Social Change*, *126*, 3-13. https://doi.org/10.1016/j.techfore.2015.12.019

World Health Organization. (2021). Cardiovascular diseases (CVDs). World Health Organization. Retrieved March 25, 2025, from https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/cardiovascular-diseases-(cvds)

Xie, T., Liu, R., & Wei, Z. (2020). Improvement of the fast clustering algorithm improved by K-means in the Big Data. *Applied Mathematics & Nonlinear Sciences*, *5*(1).

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Muhammed Akif YENİKAYA
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Muhammed Akif YENİKAYA
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Muhammed Akif YENİKAYA
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Muhammed Akif YENİKAYA
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Muhammed Akif YENİKAYA

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu çalışma, kamuya açık ve anonimleştirilmiş veriler kullanılarak gerçekleştirildiğinden dolayı etik kurul onayı gerektirmemektedir.

This study does not require ethical committee approval since it was conducted using publicly available and anonymized data.

This study is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY 4.0).**

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1556-1576
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Spor yapan ve yapmayan otizmli çocukların problem davranışlarının ebeveyn gözünden incelenmesi

Engin VURAL[1], Tuba Fatma KARADAĞ[2]

[1]Muş Alparslan Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Muş, Türkiye
[2]Muş Alparslan Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Muş, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.541
Gönderi Tarihi/ *Received:*	Kabul Tarih/ *Accepted:*	Online Yayın Tarihi/ *Published*:
20.03.2025	26.08.2025	15.09.2025

Öz

Bu çalışmanın amacı spor yapan ve yapmayan otizmli çocuklara sahip ebeveynlerin problem davranışlara dair görüşlerinin incelenmesidir. Çalışmaya gönüllü olarak 8'i kadın 6'sı erkek olmak üzere toplam 14 ebeveyn katılmıştır. Veriler katılımcının oluşturduğu kişisel bilgi formu ve alanında uzman olan altı akademisyenden görüşler alınarak oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile Zoom üzerinden görüşmeler ile toplanmıştır. Toplanan veriler MAXQDA 24 programında içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Analiz sonucunda 5 ana tema 25 alt tema ve 163 kod elde edilmiştir. Spor yapan otizmli çocuklara sahip olan ebeveynlerin çocuklarının spor yapmaları sonucu problem davranışlarında azalmalar olduğunu ifade ettikleri saptanmıştır. Spor yapan otizmli çocukların bilişsel, fiziksel ve sosyal becerilerinde yüksek oranda gelişme olduğu belirtilmiştir. Spor yapmayan otizmli çocukların ebeveynleri, çocuklarında problem davranışların varlığını, bilişsel, fiziksel ve sosyal becerilerde gelişim eksikliklerini dile getirmiş; spor yapmaları durumunda ise bu problem davranışların azalabileceğini ve ilgili becerilerde olumlu gelişmeler yaşanabileceğini ifade etmişlerdir. Sonuç olarak, spor yapan otizmli çocukların ebeveynlerinin, spor yapmayan otizmli çocukların ebeveynlerine kıyasla, çocuklarının problem davranışlarında azalma görüldüğünü ve bilişsel, fiziksel ve sosyal becerilerinde gelişim sağlandığını ifade ettikleri belirlenmiştir. Otizmli çocukların ücretsiz olarak fiziksel aktivitelere ve spora katılımını sağlayacak tesislerin sayısının artırılması gerektiği önerilmektedir. Bu alanda gerçekleştirilecek deneysel çalışmaların literatüre daha fazla katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ebeveynler, otizmli çocuklar, problem davranışlar.

The examination of problem behaviors of autistic children who do sports and those who do not from the perspective of parents

Abstract

The purpose of this study is to examine the perspectives of parents of children with autism regarding problem behaviors, considering whether their children engage in sports. A total of 14 parents, including 8 women and 6 men, voluntarily participated in the study. Data were collected through interviews conducted via Zoom, using a semi-structured interview form designed based on a personal information form completed by the participants and feedback from six field experts. The data were analyzed using content analysis in MAXQDA 24 software. As a result of the analysis, 5 main themes, 25 sub-themes, and 163 codes were identified. It was determined that parents of children with autism who engage in sports reported a decrease in problem behaviors. It has been stated that children with autism who participate in sports show improvements in cognitive, physical, and social skills. Parents of children with autism who do not engage in sports reported the presence of problematic behaviors and deficiencies in cognitive, physical, and social skill development. They expressed that participation in sports could potentially reduce these problematic behaviors and lead to positive improvements in the aforementioned skills. In conclusion, it was determined that parents of children with autism who engage in sports report a reduction in their children's problematic behaviors and improvements in their skills compared to parents of children with autism who do not participate in sports. It is recommended to increase the number of facilities that enable children with autism to participate in physical activities and sports free of charge. It is considered that experimental studies in this field would contribute more significantly to the literature.

Keywords: *Children with autism, parents, problem behaviors.*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Engin VURAL, **E-posta/ e-mail:** enginvural06@gmail.com

GİRİŞ

Engel, kişinin çevresine adaptasyon yeteneğinin yetersizliğini ifade etmektedir. Bu durum, bireyin engeli dolayısıyla çevresel etmenlerle olan etkileşiminde yaşadığı zorlukları kapsamaktadır. Engel, sadece fiziksel değil, aynı zamanda sosyal ve çevresel faktörlerle de ilişkili olarak, bireyin yaşam kalitesini etkileyen önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir (Ataman, 2005). Engellilik, bireyin bir bozukluk veya eksiklik nedeniyle yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel etmenlere bağlı olarak üstlenmesi gereken rollerin sınırlanması veya bu rollerin yerine getirilememesi durumunu ifade eder (Özer, 2005). Engellilik, bireyin belirli bir etkinliği gerçekleştirme kapasitesinin sınırlanmış olması durumudur. Bu sınırlılık, hareket etme ve iletişim kurma gibi becerilerdeki yetersizlikleri içerebilmektedir (Afacan, 2020).

Çocuklarda gözlenen birçok gelişim açısından bozukluk vardır bunlardan en sık rastlanan Otizmdir. Otizm, algısal bozukluklara yol açan organik bir rahatsızlık olup, kökeni Yunanca "autos" kelimesine dayanmaktadır. Bireylerin çevrelerini farklı şekillerde algılaması ve bu algıların beyinde farklı şekillerde yorumlanması, davranışsal farklılıklara neden olur; bu durum otizm olarak adlandırılmaktadır (Güneş, 2005). Otizm spektrum bozukluğu (OSB), tekrarlayan veya olağandışı davranışlar, kısıtlı ilgi alanları ve sosyal iletişim ile etkileşimde yaşanan zorluklarla tanımlanan çok yönlü bir nörogelişimsel bozukluktur (Masi ve ark., 2017). Otistik bireylerin yaklaşık %70'inde zekâ geriliği görülmekte olup, bu durum en yaygın komorbid özelliklerden biridir. Zekâ bölümü (ZB) 70-85 puan aralığında olan bireyler yüksek fonksiyonlu otizm, bu puanın altında kalanlar ise düşük fonksiyonlu otizm kategorisine dahil edilmektedir (Doğangün, 2008). Otizmin etiyolojisi ve semptomlarının değişkenliği, genetik ve çevresel birçok faktöre bağlı olarak farklılık gösterebilir. Bu değişkenlik nedeniyle semptomların şiddeti bireyler arasında farklılık arz edebilmektedir. Otizmin oluşumunda genetik faktörlerin %40-90 oranında etkili olabileceği, ayrıca neonatal hipoksi, gestasyonel diyabet, gebelikte valproat kullanımı, babanın 50 yaşın, annenin ise 40 yaşın üzerinde olması, erken doğum, anne obezitesi ve folik asit alımı gibi unsurların OSB gelişiminde rol oynayabileceği ifade edilmektedir (Lord ve ark., 2020). Otizm, yaşamın başlangıç aşamalarında ortaya çıkan ve ömür boyu devam eden, sosyal ilişkiler, iletişim, davranış ve bilişsel gelişim alanlarında gecikme ve anormalliklerle karakterize edilen nöropsikiyatrik bir bozukluk olarak tanımlanmaktadır. Nadir görülmesine rağmen, bu durum birey ve ailesinin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Otistik sendrom, çeşitli edinsel ve gelişimsel etkenlere bağlı olarak, 3 yaşından önce çocuklarda görülen, sözel ve sözel olmayan iletişim, sembolik etkinlik, oyun ve sosyal ilişkilerde bozukluklar ile stereotipik davranışlarla tanımlanan bir bozukluktur (Aydın, 2008).

©IJOESS

Gastrointestinal sistem (GİS) fonksiyon bozuklukları ve otoimmün süreçlerin OSB gelişiminde rol oynayabileceği ifade edilmektedir (Cekici & Sanlier, 2019). Özellikle semptom farklılıklarının büyük ölçüde çevresel faktörler tarafından şekillendirilebileceği belirtilmektedir (Karhu ve ark., 2020). Otistik bozukluklar, kız çocuklarına kıyasla erkeklerde üç kat daha sık görülmektedir. 2000 yılından itibaren yapılan bazı araştırmalar, 150 çocukta birinin otistik belirtiler sergilediğini ortaya koymuştur. İngiltere'deki Ulusal Otizm Derneği, 110 çocuktan birinin otizmli olduğunu kabul etmektedir. Bu artışın sebeplerine dair farklı görüşler bulunmaktadır; bazı araştırmacılar kimyasal kirlilik ve değişen beslenme alışkanlıklarını öne sürerken, diğerleri bozukluğun tanınmasındaki gelişmelerin, hatta çok hafif otistik özellikler gösteren çocukların da bu oranlara dahil edilmesinin etkili olduğunu ifade etmektedir (Özbey, 2009). Otistik bireyleri sosyal iletişimde karşılaştıkları güçlükler doğrultusunda dört ana grupta kategorize etmiştir. İlk grup, "mesafeli grup" olarak adlandırılan, otistik bireylerin büyük bir kısmını içermekte; bu bireyler göz teması kurmaktan kaçınmakta, diğer insanlara ilgisiz kalmakta ve yalnızca isteklerinin yerine getirilmesi amacıyla iletişim kurmaktadırlar. İkinci grup, en az yaygın olan "edilgen grup"; bu grup, sosyal etkileşimde zorluk çekmesine rağmen oyunlara kısmen katılım gösterebilir. Üçüncü grup, "etkin fakat garip" olarak tanımlanmaktadır; bu grup üyeleri, akranlarıyla etkileşimde bulunmaktan kaçınsa da diğer bireylerle iletişim kurmakta, ancak bu iletişimi yalnızca kendi taleplerini iletmek amacıyla gerçekleştirmektedirler. Dördüncü ve son grup "aşırı resmi grup"; bu bireyler eğitim yoluyla kazandıkları becerileri kullanarak sosyal ilişkiler başlatabilir, ancak derin bir bağ kurmakta, esprileri anlamakta ve karşılıklı sohbeti sürdürebilmekte zorluk yaşamaktadırlar. Otistik çocuklarda sosyal etkileşim bozuklukları, farklı biçimlerde kendini göstermektedir (Wing, 2015). Otizmli çocuklardaki problem davranışlara örnek vermek gerekirse ilk olarak sınırlı ve tekrarlayıcı davranışlar, belirgin bir işlevsellik taşımayan, motor, sözel ya da her iki biçimde ortaya çıkan, nesne ile ya da nesnesiz sergilenen, basit ya da karmaşık eylemler olarak tanımlanmaktadır. Bu tür davranışlar, bireylerin çevreleriyle olan etkileşimlerinde tekrar eden ve genellikle amaçsız görülen hareketler olarak belirginleşmektedir (Yücesoy-Özkan, 2021). Kendine zarar verici davranışlar, bireyin kendi bedenine yönelik olarak gerçekleştirdiği, fiziksel yaralanmalara veya doku hasarına yol açabilecek eylemlerdir. Bu davranışların biçimi, süresi ve yoğunluğu, her otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan bireyde farklılık göstermektedir. Dolayısıyla, kendine zarar veren davranışlar, bireyin özelliklerine ve durumuna göre değişiklik arz edebilir (Didden ve ark., 2012). Saldırgan davranışlar, bireylerin diğer kişilere veya nesnelere yönelik olarak motor, sözel ya da her iki türde gerçekleştirdikleri,

çevreye veya başkalarına zarar veren eylemler olarak tanımlanmaktadır. Bu tür davranışlar, bireyin sosyal etkileşimlerinde olumsuz sonuçlara yol açabilir ve çeşitli şekillerde kendini gösterebilir (Farmer & Aman, 2011). Etkinliği kesintiye uğratan davranışlar, bireyin o anda gerçekleştirmekte olduğu aktiviteyi engelleyen, motor, sözel ya da her iki türde sergilenen eylemler olarak tanımlanabilir. Bu davranışlar, bireyin mevcut etkinliklerine olumsuz etkilerde bulunarak dikkat dağınıklığına veya sürecin durmasına neden olabilir (Schilling & Swartz, 2004). Alışılmışın dışında yeme davranışları, bireylerin belirli yiyecekleri sürekli tercih etmesi, az miktarda beslenmesi, farklı dokulara, kokulara veya renklere sahip yiyecekleri reddetmesi, yeni gıdaları tatmaktan kaçınması, her zaman aynı yolla yemek yemesi, yenilebilir olmayan nesneleri yeme (pika), kendini kusturma ya da yediklerini tekrar boğazına ve yemek borusuna getirme gibi eylemleri içermektedir (Matson & Fodstad, 2009). Güncel epidemiyolojik veriler, dünya genelinde OSB insidansının 1/100'den daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Bougeard ve ark., 2021). Türkiye'deki prevalansı net olarak bilinmemekle birlikte, İstanbul'da gerçekleştirilen bir araştırmada her 117 çocuktan 1'inde OSB tespit edilmiştir (Oner & Munir, 2020). Otizmli çocukların problem davranışlarının tamamen ortadan kalkması oldukça zordur. Ancak bu durumu olabildiğince azaltmaya yönelik bazı etkenlerin var olabileceği aşikardır.

Bu çalışmanın amacı, spor yapan ve yapmayan otizmli çocukların problem davranışlarının ebeveyn görüşleri doğrultusunda incelenmesidir. Spor yapan otizmli çocukların problem davranışlarında, spor yapmayanlara kıyasla azalma olabileceğinin ebeveyn görüşleriyle ortaya konması, konuya yönelik bilimsel bilgi birikimi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, bu çalışmanın ilgili alandaki sınırlı araştırmalar nedeniyle literatürdeki boşluğu doldurarak gelecekteki araştırmalara katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma modeli kullanılmıştır. Bu modelde, araştırmacı çevresindeki ortamı gözlemleyerek, notlar, fotoğraflar, ses ve video kayıtları ile yazılı veya sözlü kaynakları ve dokümanları toplayıp analiz ederek çalışmayı sonuçlandırır (Creswell, 2023). Nitel araştırmaya ilişkin tanımlarda ortak amaç, insan davranışını ve bu davranışın gerçekleştiği bağlamı derinlemesine anlamayı hedefleyen kapsamlı bir perspektif sunmaktır. Nitel araştırma yöntemleri kapsamında beş farklı yaklaşım bulunmaktadır. Nitel araştırma geleneği içerisinde kültürel analiz, fenomenoloji (olgubilim), kuram inşası, vaka çalışması ve eylem araştırması yer almaktadır. Bu araştırmada, fenomenoloji deseni uygulanmıştır. Fenomenolojik çalışmalarda veri kaynaklarını, incelenen olguyu deneyimlemiş ve bu deneyimi ifade edebilen ya da yansıtabilen bireyler veya topluluklar oluşturur (Yıldırım & Şimşek, 2021).

Fenomenoloji deseninde, araştırmacılar, katılımcıların paylaşımlarını esas alarak araştırma amacına uygun veriler topladıkları için, katılımcıların sunduğu sözlü ve yazılı metinlerden faydalanmaktadır (Kocabıyık, 2015). Araştırmada yarı yapılandırılmış mülakat tekniği uygulanmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniği, yapılandırılmış ve yapılandırılmamış mülakat yöntemlerinin birleşimini içeren bir görüşme türüdür. Bu tür mülakatlarda, araştırmacı önceden hazırlamış olduğu soruları belirli bir sırayla katılımcıya iletir ve katılımcının bu sorulara istediği derinlikte yanıt vermesine imkân tanır (Batu, 2000). Nitel analizlerde, belirlenen aşamalar sistematik bir şekilde takip edilerek, bireylerle gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler üzerinden öncelikle içerik analizi yapılmıştır. Bu analiz sürecinde, verilerden kodlar elde edilmiş ve bu kodlardan ana temalar ile alt temalar belirlenmiştir. Elde edilen betimsel veriler çerçevesinde, katılımcılarla yapılan görüşmelerden doğrudan alıntılar yapılarak bulgular okuyucuya sunulmuştur. Ayrıca, nitel araştırmalarda veri toplama araçlarının doğası, veri kaynaklarının kısıtlılığı ve analizlerin niteliği nedeniyle, örneklem büyüklüğü genellikle sınırlı kalmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2021). Bu çalışmanın yapılabilmesi için tüm etik kurallara uyularak, Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafınca gerekli etik kurul izni alınmıştır (Evrak tarihi ve sayısı: 27.12.2024-175366, Toplantı sayısı:16 ve Karar sayısı: 82).

Araştırma grubu (evren-örneklem)

Araştırmanın örneklemini Antalya ilindeki otizm spektrum sendromu olan çocuklara sahip ebeveynler içerisinden kolayda örneklem seçimi ile belirlenerek 14 gönüllü katılımcı oluşturmuştur. Bu yöntemde olabildiğince dürüst cevaplar almak ve farklı görüşlerin bir arada bulunması hedeflenmektedir. Kolayda örnekleme, araştırmacının yargısına dayanarak evrenden tesadüfi bir seçim yapılmaksızın belirlenen örneklem grubunu ifade eden bir tesadüfi olmayan örnekleme tekniğidir. Kolayda örnekleme yönteminde veriler, evrenden en erişilebilir, hızlı ve maliyet açısından en verimli biçimde elde edilir. (Malhotra, 2004; Aaker ve ark., 2008; Zikmund, 1997).

Tablo 1. Araştırmaya katılan ebeveynlerin özelliklerine ilişkin bilgiler

Değişken	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Kadın	8	57,1
	Erkek	6	42,9
Yaş	25-35	1	7,1
	36-45	11	78,6
	46-55	2	14,3
Eğitim Durumu	İlköğretim	5	35,7
	Ortaöğretim	5	35,7
	Lisans	4	28,6

©IJOESS

Değişken	Gruplar	N	%
Gelir Durumu	0-17.000 TL	4	28,6
	17.001-30.000 TL	6	42,9
	30.001-45.000 TL	3	21,4
	45.001 TL ve üzeri	1	7,1
Otizmli Çocukların Spor Yapma Süreleri	Hiç Spor Yapmayan	7	50,0
	1-3 Yıl	2	14,3
	3-5 Yıl	2	14,3
	5 Yıl ve üzeri	3	21,4
	Toplam	14	100

Tablo 1'deki verilere bakıldığında katılımcı ebeveynlerin 8'inin (%57,1) kadın olduğu ve 6'sının (42,9) erkek olduğu saptanmıştır. Yaş değişkenlerine göre 1 katılımcının (%7,1) 25-35 yaş aralığında olduğu, 11 katılımcının (%78,6) 36-45 yaş aralığında olduğu, 2 katılımcının (%14,3) 46-55 yaş aralığında olduğu saptanmıştır. Katılımcılardan 5'inin (%35,7) İlköğretim mezunu, 5'inin (%35,7) Ortaöğretim mezunu, 4'ünün (%28,6) Lisans mezunu olduğu saptanmıştır. Katılımcılardan 4'ünün (%28,6) 0-17.000 TL, 6'sının (%42,9) 17.001-30.000 TL, 3'ünün (%21,4) 30.000-45.000 TL, 1'nin (%7,1) 45.001 TL ve üzerinde gelirinin dolduğu saptanmıştır. Katılımcıların Otizmli çocuklarının spor yapma sürelerine bakıldığında 7'sinin (%50) hiç spor yapmayan, 2'sinin (%14,3) 1-3 yıl aralığında spor yaptığı, 2'sinin (%14,3) 3-5 yıl aralığında spor yaptığı, 3'ünün (%21,4) 5 yıl ve üzeri spor yaptığı saptanmıştır.

Veri toplama araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen "Kişisel Bilgi Formu" ve spor yapan ve yapmayan otizmli çocukların problem davranışlarındaki varsa gelişme veya farklılıkları ortaya koyabilecek yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunun geliştirebilmesi için iki farklı devlet üniversitesine mensup özel eğitim alanında uzman olan iki akademisyenden, iki farklı devlet üniversitesine mensup engellilerde egzersiz alalında uzman üç akademisyenden görüşler alınmıştır. Taslak şekli ile hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formundaki ifadelere uzmanların uygun/uyun değil şeklindeki görüşleri alınarak ifadeler üzerinde revize işlemler yapılmış ve yarı yapılandırılmış görüşme formu görüşmeye hazır duruma getirilerek oluşturulmuştur. Spor yapan ve yapmayan otizmli çocukların problem davranışlarının incelenmesi için ebeveynlerine cinsiyet, yaş, eğitim durumu, gelir durumu ve çocuklarının spor yaptıkları yıl sayısına ilişkin sorular kişisel bilgi formu kapsamında araştırmacı tarafından literatür taranarak geliştirilmiştir. Spor yapan ve yapmayan otizmli çocukların problem davranışlarının incelenmesini amaçlayan araştırmada araştırmacı literatür taraması yaparak görüşmenin amacına uygun yarı yapılandırılmış görüşme formunu alan uzmanlarının görüşlerini alarak geliştirmiştir. Alan uzmanları tarafından alınan

görüşler doğrultusunda görüşme formuna son hali verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda 7 ana soruya eşlik eden 7 sondaj soru ile 14 soruya yer verilmiştir.

Verilerin toplanması/işlem yolu

Veriler, nitel araştırma yöntemi ve yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak çevrimiçi ortamda tüm katılımcılardan gerekli izinler alınarak toplanmıştır. Görüşmeler, araştırmacı ile katılımcıların yüz yüze görüşme zorluğu ve zaman tasarrufu gerekçeleriyle Zoom platformu aracılığıyla kaydedilerek gerçekleştirilmiştir.

Verilerin analizi

Araştırmanın verileri, katılımcılardan elde edilen bilgilerle oluşturularak kişisel bilgi formu ve geliştirilen yarı yapılandırılmış mülakat formu aracılığıyla toplanmıştır. Görüşmeler katılımcı izni ile kaydedilmiştir. Kişisel bilgi gizliliğinin sağlanması amacıyla katılımcıların isimleri kodlarla ifade edilmiştir. Bu kodlar "K1, K2, ... K14" biçiminde düzenlenmiştir. Toplanan veriler, içerik analizi yöntemi kullanılarak MAXQDA 24 programında incelenmiştir. MAXQDA 24 programındaki yapılan analizler sonucunda 5 ana tema 25 alt tema ve 163 kod elde edilmiştir. Kod bulutu EK-1 de sunulmuştur. Araştırma verilerinin geçerlilik ve güvenirliği açısından Kappa testi uygulanmış, çalışmanın bir bölümü alanında uzaman farklı bir kodlayıcı tarafından kodlanmıştır. Kappa testi +1 sonucuna yaklaştıkça kodlayıcılar arasındaki uyum ortaya çıkmakta olduğu gerçeği ile sonuç 0.56 olarak bulunmuştur. Bu durumda kodlayıcılar arası uyumun oldukça iyi olduğu söylenebilir.

BULGULAR

Araştırma analizleri MAXQDA 24 programında gerçekleştirilerek içerik analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda 5 ana tema 25 alt tema ve 163 kod elde edilmiştir.

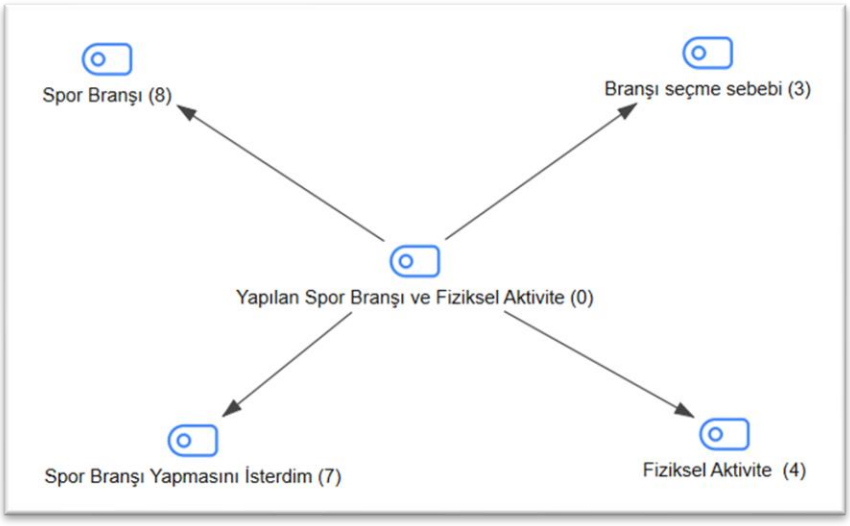

Şekil 1. Yapılan fiziksel aktivite ve spor branşları

©IJOESS

Aşağıda katılımcı olan ebeveynlerin otizmli çocuklarının fiziksel aktivite veya spor branşları ile ilgili görüşleri yer almaktadır.

Katılımcı ebeveynlerin otizmli çocuklarının katılması için seçtikleri spor branşları ve fiziksel aktiviteleri seçme sebeplerine dair görüşleri şu şekilde; *"Basketbol, Pilates, Fitness ve Masa Tenisi yapıyor. Masa Tenisi de biraz daha hani el göz koordinasyonu olsun diye. Hani hocamızın da önerdiği gibi biraz da o yeteneği keşfetti hocamız. O şekilde devam ettik." (K1). "3 yıldır otizmde hareket eğitimi alıyor. Bisiklet sürmesini öğretiyorlar. Koşu bandında yürütüyorlar, denge tahtalarında yürütüyorlar. Parkurlar kurup oralarda yapıyorlar. Spor dalında ilerliyoruz gibi bir şeyimiz yok." (K4). "Atletizm de madalyaları var, Atletizm denge için iyi asıl branşı Atletizmi koşu olarak yaptı. Bölge şampiyonluklarında birincilik aldı. İstanbul'da Masa Tenisi oynadı. Madalyaları var bir de yüzme yapıyor yarışmalar için değil ama yüzmeyi çok seviyor. Üç yaşından beri yüzüyor. Yüzme çok iyi geldiği için yüzmeye gidiyor." (K6). "Masa Tenisi olarak yapıyor." (K2). "Yüzme ve Bisikleti seçtik sevdiği için." (K7). "Ya en çok sevdiği şey spor, Yüzme ve Bisiklet hocam. Ama o da ancak yazları oluyor, kışları pek olmuyor." (K10).*

Katılımcıların otizmli çocuklarının 1'inin bisiklet, 1'inin basketbol, pilates, fitness ve masa tenisi, 1'inin atletizm, masa tenisi ve yüzme, 2'sinin yüzme ve bisiklet branşlarında aktif olduğu saptanmıştır. Masa Tenisi branşını seçmelerine sebep olarak el göz koordinasyonunun gelişmesi, atletizm seçmelerinin sebebini denge gelişimi, yüzme ve bisiklet branşlarını seçmelerini ve bazılarının da fiziksel aktiviteleri seçme sebeplerinin ise genel gelişim olduğunu söyledikleri saptanmıştır.

Katılımcıların otizmli çocuklarının bir spor branşını yapmasını istemesine dair görüşleri şu şekildedir; *"Spor yapmasını isterim hocam çok istiyorum. Göndermek istiyorum da işte para olmayınca gönderemiyorum işte. Basketbol isterdim mesela. Basketbol falan çok seviyor. Öyle gitmek istiyor da işte gönderemediğim için gidemiyor ki çocuk. Yani aslında spor olsun da hangisi olursa olsun fark etmez yeter ki çocuğa spor olsun. Yani o hepsini yapar diye düşünüyorum." (K11). "Bir ara yüzmeye gittiğimiz zaman o problem davranışları biraz söndü. O yüzden yüzmeye gitmesini isterdim devamlı." (K4). "Spor yapmasını isterdim. Yani Voleybol, Yüzme ve Jimnastik olabilirdi." (K8).*

Katılımcıların, otizmli çocuklarının spor yapmasını istedikleri ve bunu oldukça faydalı buldukları, ancak ekonomik sebepler nedeniyle çocuklarını düzenli olarak spora yönlendiremedikleri belirlenmiştir. Ayrıca, çocuklarının zaman zaman spor yaptığı dönemlerde

problem davranışlarında azalma gözlemledikleri için sporun sürekliliğini sağlamayı arzu ettikleri saptanmıştır.

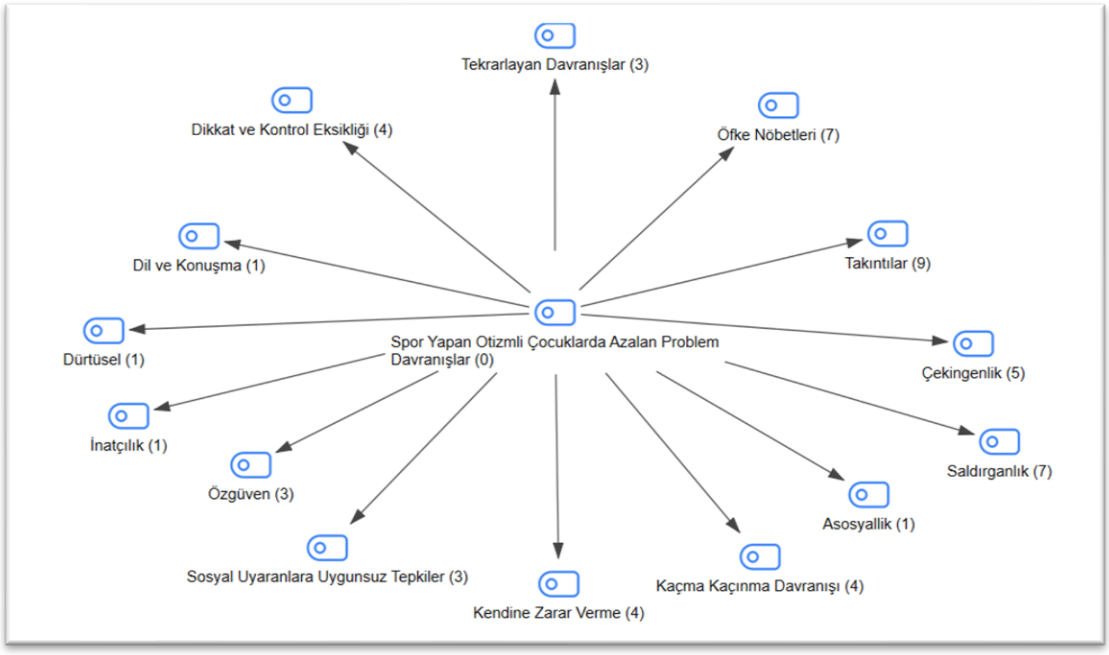

Şekil 2. Spor yapan otizmli çocuklarda azalan problem davranışlar

Aşağıda katılımcı ebeveynlerin spor yapan otizmli çocuklarındaki spor yapmaları sonucunda azalan problem davranışları yer almaktadır.

Katılımcıların otizmli çocuklarının spor yapmaları sonucunda azalan problem davranışlarına dair görüşleri şu şekilde; *"Daha çok hocam takıntıları vardı sporla yendik." (K1). "Mesela çok takıntılı bir çocuk benim çocuğum. Spor merkezine gitmesinin, spor hocalarına gitmesinin çok faydası oldu." (K3). "Fiziksel aktivite ile hiperaktivitesi ve takıntısı azaldı." (K5). "Öfke krizleri, takıntılarının azalması önemliydi. Bunları sporla yendi yani öfke nöbetlerini ve takıntıları yendik aslında takıntı bitmiyor ama olabilir. Onları yendik, sporla yendik. Hani öfke de çok ender. Yani iki üç ayda bir, dört ayda bir oluyor o da yine benden kaynaklanıyor bence." (K6). "Takıntılar, öfke nöbetleri bunlar mesela tabi ki de sürekli bir uğraş içerisinde olduğu için yani hareket eğitiminde bunlar devam etmiyor zaten. Kesinlikle sporla birlikte genel anlamda bir davranış problemlerinde azalma oluyor hocam. Boş durduğu için problem davranış çıkartıyor ortaya." (K7). "Saldırganlık, kendine zarar verme, konsantrasyon eksikliği, çekingenlik vardı onlar da kalktı artık. Bir de tekrarlayan davranışlar, kaçınma davranışı, duygusal hassasiyet, inatçılık vardı onlarda azaldı. Sosyal uyarılara uygunsuz tepkileri vardı. Onlar da ortadan kalktı. Çok fazla vardı. Şu an %80 %90 azalma oldu." (K2). "Yani sporun saldırganlığında, kendine zarar vermesinde, kontrol eksikliğinde, çekingenliğinde, tekrarlayan davranışlarında, kaçma, kaçınma davranışlarında, iş birliği*

©IJOESS

eksikliğinde, inatçılığında, öfke nöbetlerinde, sosyal uyarılara uygunsuz tepkileri gibi bütün problemlerde kesinlikle çok faydalı olduğunu ve azalmaya sebep olduğunu gözlerimle şahit oluyorum. Yüzmede bile çok faydasını gördüm." (K3). "Aşırı derecede saldırgandı. Spor aktiviteleri başlayınca hocalarla öfke olayı azaldı. Şu anda bitti. Mesela öfkeyi her zaman yaşıyorduk. Haftada üç dört kere yaşıyorduk. Yani her günde yaşıyorduk. Sonra haftada bir kere falan düştü. Daha sonra hiç yani en çok iki ayda bir kere falan olmaya başladı ki çok öfke nöbetleri geçiren bir kızdı. Ama öfke nöbetine çok güzel geldi yani. %70 bayağı bir fark etti. Çünkü öfke nöbetleri falanda azaldı. " (K6). "Çekingenlik vardı. İletişim kurmazdı ama sporla yendi." (K1).

Katılımcı ebeveynlerin, spor yapan otizmli çocuklarında yaygın olarak bilinen problem davranışların azaldığını gözlemledikleri belirlenmiştir. Ayrıca, bu duruma şahit olduklarını ve çocukları spora devam ettikçe problem davranışların daha da azalacağını düşündüklerini ifade ettikleri tespit edilmiştir.

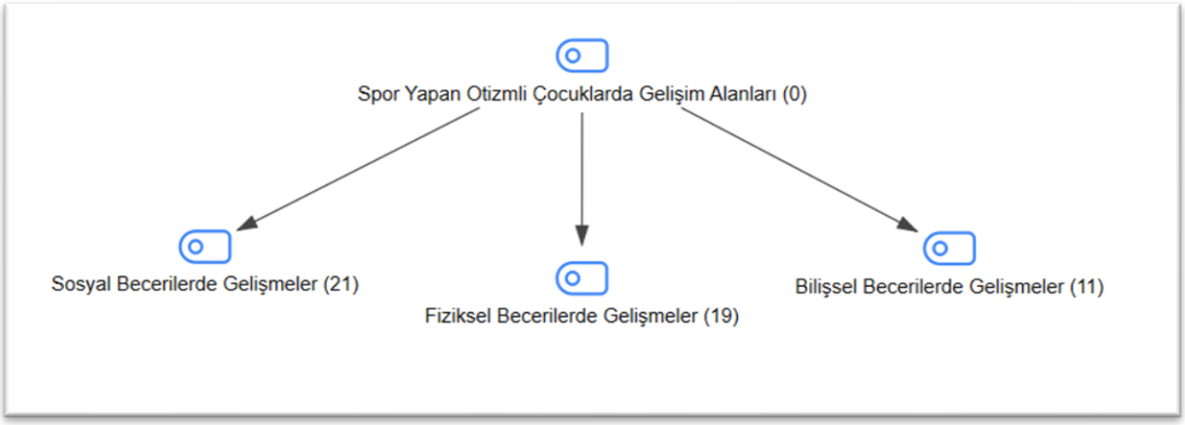

Şekil 3. Spor yapan otizmli çocuklarda gelişim alanları

Aşağıda katılımcı ebeveynlerin spor yapan otizmli çocuklarında bilişsel, fiziksel ve sosyal becerilerindeki gelişimlerine dair görüşleri yer almaktadır.

Katılımcıların spor yapan otizmli çocuklarındaki bilişsel beceri gelişimlerine dair görüşleri şu şekilde; *"Bilişsel becerilerin hepsinde sporla gelişme oluyor. Dikkati arttığı için el göz koordinasyonu, kendini verebilme, odaklanma mesela masa başında oturmak istemiyordu çocuk. Mesela 5 dakikadan uzun oturmak istemezken dikkatini verebildiği için artık sporla dikkati düzeldiği için o süre gitgide uzuyor. Bir ders saatine kadar geldi şu anda. Hepsini etkiliyor tabi. Dikkatini verebildiği için sizinle iletişime geçiyor. Konuşmasını etkiliyor. Her alanda etkiliyor. Hepsi birbiriyle çok bağlantılı." (K3). "Dikkat ve konsantrasyon, problem çözmede, bellek kapasitesindeki artış ummadığım şeyleri yapabiliyor. Hızlı karar verme ve adaptasyon, dil ve sosyal iletişimde çok etkisini gördüm." (K4). "Spordan sonra dikkat ve*

©IJOESS

konsantrasyonda, problem çözmede, hafızada, hızlı karar vermede, dil ve sosyal iletişimde çok gelişmeler oldu." (K5). "İlk kelimelerini 12 yaşında 2 kelime 3 kelime konuşuyor ve ne konuştuğunu anlamıyorduk. Ben anlıyordum ama 12 yaşında spor ve yaşam merkezine verdim. Bu spor aktivitelerine girince konuşması da açıldı. Dilinde de bir düzelme oldu ister istemez. Konuşmasında da en azından ne dediği anlaşıldı. Mesela abla dediğinde ne söylediğini anlayabiliyoruz." (K6).

Katılımcıların, otizmli çocuklarının spora başladıktan sonra dil ve konuşma becerileri, dikkat ve konsantrasyonları, problem çözme yetileri ve hafıza gelişimleri üzerinde önemli etkiler gözlemlediklerini ifade ettikleri belirlenmiştir.

Katılımcıların spor yapan otizmli çocuklarındaki fiziksel beceri gelişimlerine dair görüşleri şu şekilde; *"Sporla beraber en başta el göz koordinasyonu olarak da mesela bir tepsiyi artık taşıyabiliyor, bir bardağı rahatlıkla dökmeden taşıyabiliyor." (K1). "Masa tenisi el göz koordinasyonunda çok fazla etki yaptı. Vücut duruşu düzeldi. Şu an hiçbir problemi yok." (K2). "Fiziksel olarak denge, kas gücü, dayanıklılık, hız ve çeviklik, el göz koordinasyonu bunlarda da gelişmeler var. Kesinlikle onlarda da gelişim var. Artı bağışıklık sistemi de güçleniyor. Çok fazla hasta olurken çok düştü bu oran." (K3). "El Göz Koordinasyonunda gelişim oldu. Refleks ve reaksiyon hızında oldu. Spor yaptıkça yürüyüşünde de gelişim oldu." (K4). "El göz koordinasyonu gibi, hızlı ve çevik davranma gibi, esneklik gibi. Denge koordinasyonu, kas ve dayanıklılık gibi hepsinde artma var, ilerleme var. Refleksleri iyi artık." (K5). "Denge ve koordinasyonu, kas gelişimi, el göz koordinasyonu hepsinde gördüm. Yani ben spora göndermeseydim, aktivitelere göndermeseydim kapalı kalacaktı. Evde kısıtlanacaktı. Hiçbir gelişim göstermeyecekti. Hem ben yıpranacak hem kendi yıpranacaktı. Ben yıpranınca da ona bir şey veremeyecektim. O da bir şey alamayacaktı. Çevremizde sürekli evde olan bir sürü çocuk var. Kapalı çocuk ama bu spor aktiviteler gidince hocaların sayesinde atletizmde koşu koşturdular, masa tenisi oynadılar, yüzme ve diğer aktivite sporları da yaptırdılar. Çok güzel uyumlu oldu. Reflekslerde, reaksiyonlarda hızı gelişti." (K6).*

Katılımcıların, otizmli çocuklarının spor yapmalarıyla birlikte özellikle el-göz koordinasyonu, kas gücü, dayanıklılık, denge, hız ve çeviklik gibi fiziksel becerilerinde önemli gelişmeler gözlemlediklerini ve bu gelişmelerin günlük yaşamlarına da yansıdığını ifade ettikleri belirlenmiştir.

Katılımcıların spor yapan otizmli çocuklarındaki sosyal beceri gelişimlerine dair görüşleri şu şekilde; *"Arkadaşını motive etme yok ama kuralara uymada sosyal sorumlulukta*

©IJOESS

iyileşme var." (K1). "Takım çalışmasında çok fazla gelişim var. Kurallara uyum sağlamada, sosyal sorumlulukta, iletişimde, liderlikte gelişim var. Oyun oynarken pas vermek gibi sosyal bir inisiyatif alabiliyor." (K2). "Yani sporla empati gelişti. Daha çok sosyal ilişkilerde hani karşılıklı iletişim anlamında kendini ifade edebilme de bunlarda çok fazla etkisi var sporun. Bunlar da çok büyük değişikliklere sebep oluyor. Hani çatışma çözme gibi durumlarda liderlik, sorumluluk alma gibi durumlara spor bunlara etki etti." (K3). "Takım arkadaşlarıyla iş birliğinde çok etkili oldu. Empati geliştirmede oldu. İletişim becerilerinde gelişme oldu. En çok kurallara uyum ve sosyal sorumlulukta gördük gelişimi." (K4). "Tabii ki artılarımız fiziksel aktivite ile çok fazla. Sosyal olarak herkesle iletişim kuruyor. İletişim becerisinde artma var." (K5).

Katılımcıların, otizmli çocuklarının spor yapmasıyla birlikte iletişim kurma, takım çalışması, empati, liderlik ve sorumluluk alma gibi sosyal becerilerinde belirgin gelişmeler gözlemlediklerini ifade ettikleri belirlenmiştir.

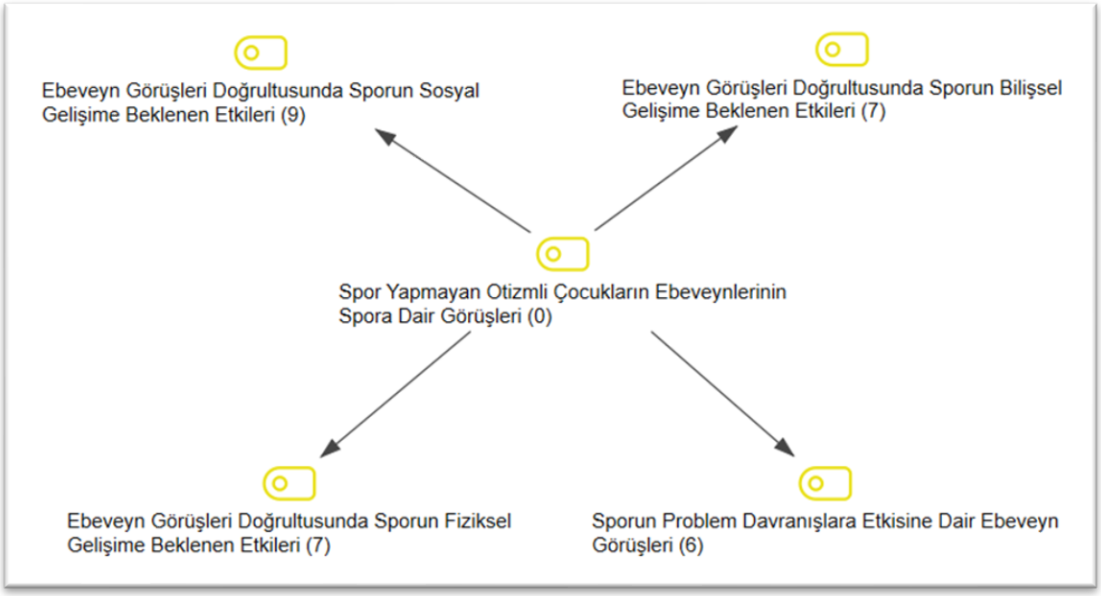

Şekil 4. Spor yapmayan otizmli çocukların ebeveynlerinin spora dair görüşleri

Aşağıda spor yapmayan otizmli çocuklara sahip katılımcı ebeveynlerin spora ve fiziksel aktivitelere dair genel görüşleri yer almaktadır.

Katılımcıların spor yapmayan otizmli çocuklarının spor yapmış olmaları durumunda azalacağını düşündükleri problem davranışlara dair görüşleri şu şekilde; *"Bence tekrarlayan davranışlar, öfke nöbetleri, takıntılar yani hepsi azalır yorgunluktan. Çünkü bunları yapmak aklına bile gelmez. Hepsi azalır gibi geliyor." (K8). "Şimdi dikkati dağıldığı sürece yani dikkatini başka farklı yerlere verdiği sürece sıkıntı olmuyor. Tekrarlamaları, bazen bağırmaları, çağırmaları, inatlaşmaları bunlar oluyor. Ama hangi spor dalında kafasını*

©IJOESS

dağıtır, aklını başka bir yere verir oraya vermez onu bilmiyorum. Yani spor yapsaydı saldırganlıkta, kendine zarar vermede, tekrarlayan davranışlarda, çekingenlikte ve inatçılıkta bunlarda azalma olacağını düşünüyorum. Yani illa spor dalından birinde farklı bir davranış olurdu." (K9). "Problem davranış olarak çok sinirleniyor. Spor yapsaydı öfke nöbeti geçirmesinde azalma olabilirdi. Çünkü evde oturuyor, spor yapmıyor. Yani spor amaçlı bir şey olmuş olsaydı mesela tabi dikkati dağılır falan daha iyi olurdu." (K11). "Vallahi spora hiç gitmedi. Sporla azalacağına inanıyorum ben. Kaçma ve kaçınma davranışları var. Arkadaşlarından kaçıyor, ayrı duruyor inatçılık, iş birliği yapmıyor, takıntıları var, çekingenlik var bu davranışları spor yapsaydı çok azalırdı. Korkularını da yenerdi. Vallahi hocam yüzmeyi hepsinden çok istiyorum. Sudan da çok korkuyor. Annesi banyo yaptıramıyor. Bu korkuları giderdi." (K12). "Spor yapmadığı için problem davranışı var tabii tekrarlayan davranışlar var azabilirdi." (K13).

Katılımcı ebeveynler otizmli çocuklarının spor yapmaları durumunda tekrarlayan davranışlarında, öfke nöbetlerinde, takıntılarında, inatlaşmalarında ve çekingenliklerinde azalmalar olabileceğini düşündüklerini ifade ettikleri saptanmıştır.

Katılımcıların spor yapmayan otizmli çocuklarının spor yapmış olmaları durumunda bilişsel becerilerindeki oluşabilecek gelişimlere dair görüşleri şu şekilde; *"Bence gelişir ya dikkat ve konsantrasyon, problem çözme, hafıza, dil ve sosyal iletişim hepsi gelişebilir." (K8). "Spor yapsaydı konsantrasyonu iyi olabilirdi hocam. Yani evet dikkat ve hafızada da olurdu." (K10). "Spor yapsaydı bilişsel olarak dikkati dağılıyor hocam hemen ufacık bir şeyde dikkati dağılıyor. Yani odaklanamıyor bir şeye dikkat ve konsantrasyon, problem çözme ve hafızası da gelişim olurdu. Bir de hızlı karar verme adaptasyonda gelişim olurdu." (K11). "Yani mesela spor yapsaydı dikkat dağınıklığını çözerdi, hafızası güçlenirdi, hızlı karar verirdi, odaklanabilirdi, adaptasyonu sağlardı, dili gelişirdi." (K12). "Spor yapsaydı dikkat, hızlı karar verme ve dil gelişimine etkisi olurdu diye düşünüyorum." (K14).*

Katılımcıların, spor yapmayan otizmli çocuklarının spor yapmaları halinde dikkat ve konsantrasyon, hafıza, dil ve sosyal iletişim, problem çözme ve hızlı karar verme becerilerinde gelişim gösterebileceğini düşündüklerini ifade ettikleri belirlenmiştir.

Katılımcıların spor yapmayan otizmli çocuklarının spor yapmış olmaları durumunda fiziksel becerilerindeki oluşabilecek gelişimlere dair görüşleri şu şekilde; *"Spor yapsaydı kas dayanıklılığını, denge ve koordinasyonuna etki ederek geliştirirdi. Bir de hız ve çevikliğine etki ederdi. Refleksif hareketler ve vücut pozisyonu duruşuna etki ederdi." (K8). "Spor yapsaydı*

bedenine hani baya faydası olur kas geliştirmede falan. Çünkü hani kışın çok fazla kilo alıyor spor yapmadığı için. El göz koordinasyonu da işte reflekslerinde de gelişmeler olurdu hocam. Hani faydası olur bence sporun her türlü." (K10). "Spor yapsaydı kas gücünde, esneklikte, el göz koordinasyonlarında gelişme olurdu." (K11). "Spor yapsaydı mesela merdivenleri inerken hani normal biz gibi böyle tek tek değil de mesela bir ayağını götürüp öbürünün yanına götürüp tık tık giderdi. Korku var ya ondan. Çok rahat gelirdi, inerdi, çıkardı yani. Kas gücü geliştirdi, dengesi esnekliği gelişirdi. El göz koordinasyonu ve refleksleri gelişirdi hocam." (K12).

Katılımcılar spor yapmayan otizmli çocuklarının spor yapmaları durumunda kas gücü ve dayanıklılıkları, denge ve koordinasyonları, esneklikleri, hız ve çeviklikleri, el göz koordinasyonları, refleksleri ve vücut duruşları gibi fiziksel becerilerinde gelişmeler olabileceğini düşündüklerini ifade ettikleri belirlenmiştir.

Katılımcıların spor yapmayan otizmli çocuklarının spor yapmaları durumunda sosyal becerilerindeki oluşabilecek gelişimlere dair görüşleri şu şekilde; *"Takım çalışması ile yabancı insanları tanıyacak, sosyal bir çevresi olacak. Olur bence etkisi. Kurallara uyum sağlamasına da olur tabii. Motivasyon ve zaman yönetimine de olur." (K8). "Takım çalışması, empati iletişim becerilerinde gelişmeler olurdu. Çünkü spor yapmanın zararlı olacağını düşünmüyorum. Çocuğun yazın ki durumu, kışın kinden daha iyi olduğunu ben fark ettim. Yazın bisikletle falan ilgilendiği için yazın ki durumları daha iyi." (K10). "Spor yapsaydı sosyal iletişime çok faydası olurdu. Takım çalışmalarında, empati kurmada, kurallara uymada, iletişim becerisinde gelişim olurdu diye düşünüyorum. Yani faydalı bir şey spor. Liderlik ve sorumluluk almada, duygusal ifadelerini düzgün yapmada, motivasyonunda gelişim olurdu yani. " (K11). "Takım çalışması ve iletişim becerileri gelişirdi. Yavaş yavaş olur yani ben inanıyorum. Yüzmeye, şuraya buraya hiçbir yollayamadık bu zamana kadar. Belediyeye yazılmak için başvurduk sıra gelmedi yani." (K12). "Spor yapsaydı takım çalışmasında, liderlik ve sorumlulukta, farklılıklara saygı duyma ve motivasyon gelişimi olabilirdi." (K14).*

Katılımcıların, spor yapmayan otizmli çocuklarının spor yapmaları halinde takım çalışması, empati kurma, kurallara uyma, iletişim becerileri, liderlik ve sorumluluk alma ile duygusal ifadelerini doğru şekilde aktarma konularında gelişim gösterebileceğini düşündüklerini ifade ettikleri belirlenmiştir.

Aşağıda, katılımcı ebeveynlerin spor yapan ve yapmayan otizmli çocuklarının problem davranışları ile bilişsel, fiziksel ve sosyal becerilerine ilişkin genel görüşleri yer almaktadır.

Katılımcıların spor yapan ve yapmayan otizmli çocuklarının problem davranış ve bilişsel, fiziksel ile sosyal becerilere dair görüşleri şu şekilde; *"Spor yapsaydı fiziksel olarak gelişirdi mesela zayıflardı kilolu çünkü. Her şeye faydası olur yani sporun." (K11). "Yani %90 gelişim sağladık. Beş yıldır spor yapıyoruz zaten." (K2). "Spora başladıktan sonra komut yönergeleri artık çok arttı. Her dediğimizi anlayıp yapmaya başladı. O yönde çok artış var. Hani denge koordinasyon gelişimi açısından bisiklet sürme, paten sürme çok etkili oldu. Yüzme ile özgüveni geldi. Daha çok özgüvenli. Birçok konuda kendi işini yapmaya çalışıyor. Yani sporun bize getirisi fazla oldu." (K5).*

Spor yapan otizmli çocuklara sahip katılımcılar, çocuklarının problem davranışlarında azalma gözlemlediklerini ve aynı zamanda bilişsel, fiziksel ve sosyal becerilerinde gelişme kaydettiklerini ifade etmiştir. Buna karşın, spor yapmayan otizmli çocuklara sahip katılımcılar, çocuklarının spor yapmamalarının problem davranışların devam etmesine ve bilişsel, fiziksel ve sosyal becerilerinde gelişim göstermemelerine neden olduğunu belirtmiştir. Ancak, spor yapmaları halinde bu olumsuzlukların tersine dönebileceğini düşündükleri saptanmıştır.

Şekil 5. Kod bulutu

Bu çalışmanın bulguları, oluşturulan ana tema ve alt temaların bütününü temsil eden kod bulutu incelendiğinde, sporun bireyler üzerindeki çeşitli etkilerinin ebeveyn görüşleri doğrultusunda ele alındığını göstermektedir. Kod bulutu analizi, sporun fiziksel, bilişsel ve sosyal becerilerde gelişime katkı sağladığı yönünde güçlü bulgular sunarken, aynı zamanda problem davranışlar üzerindeki etkilerine de işaret etmektedir. "Fiziksel Becerilerde Gelişmeler" ve "Sosyal Becerilerde Gelişmeler" gibi ifadelerin belirgin büyüklükte olması,

©IJOESS

ebeveynlerin çocuklarının gelişiminde sporun olumlu etkilerine vurgu yaptığını göstermektedir. Özetle, ebeveynler sporun öfke nöbetleri, kendine zarar verme, çekingenlik ve inatçılık gibi problem davranışları azalttığını düşünmekte ve bunun fiziksel, bilişsel ve sosyal gelişimle bağlantılı olduğunu ifade etmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada spor yapan ve yapmayan otizmli çocukların ebeveynlerinin problem davranışlar hakkındaki görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Spor yapan ve yapmayan otizmli çocukların ebeveynlerinin çocuklarında gözlemledikleri problem davranışların ve bilişsel, fiziksel, sosyal gelişimlerinin ne düzeyde olduğu ortaya konularak irdelenmiştir.

Spor yapan otizmli çocukların ebeveynlerinin çocukları için seçmiş oldukları spor branşları arasında bir çocuğun Bisiklet, Basketbol, Pilates, Fitness ve Masa Tenisi; bir çocuğun ise Atletizm, Masa Tenisi ve Yüzme branşlarında aktif olduğu, iki çocuğun ise Yüzme ve Bisiklet branşlarında faaliyet gösterdiği belirlenmiş olup, fiziksel aktiviteler kapsamında spor merkezlerinin tercih edildiği sonucuna varılmıştır. Spor yapmayan otizmli çocukların ebeveynlerinin, çocuklarının spor yapmasını oldukça yüksek bir seviyede istediklerini ifade ettikleri, ancak zaman ve ekonomik sebepler nedeniyle çocuklarını spor yapmaya gönderemedikleri sonucuna varılmıştır. Spor yapan otizmli çocukların ebeveynlerinin, çocuklarında problem davranışlar konusunda önemli ilerlemeler kaydettiklerini belirttikleri ve bu problem davranışlarının saldırganlık, öfke nöbetleri, takıntılar, inatçılık, dikkat ve konsantrasyon eksikliği, tekrarlayan davranışlar, kaçma ve kaçınma davranışları, dil ve konuşma sorunu ile çekingenlik olduğu sonucuna varılmıştır. Spor yapmayan otizmli çocukların ebeveynlerinin, çocuklarında problem davranışlarda herhangi bir azalma gözlemlemediklerini ifade ettikleri belirlenmiştir. Literatür incelendiğinde bir çalışmada 5-16 yaş aralığında otizmli 15 kontrol grubu 15 egzersiz gurubunda olmak üzere toplam 30 çocuk ile çalışılmıştır. Egzersiz grubuna 14 haftada dört kez egzersiz yaptırılmıştır. Her ay grupların problem davranışları incelenmiştir. Egzersiz yaptırılan grubun problem davranışlarında azalma olduğu saptanmıştır. Çalışmanın üzerinden 30 gün geçmesine rağmen egzersiz yapan grubun problem davranışlarında azalmaların devam ettiği görülmüştür. Kontrol grubunun problem davranışlarında değişiklik olmadığı saptanmıştır (Bahrami ve ark., 2012). Namlı (2012) yaptığı çalışmada spor yapmayan otizmli çocukların öfke nöbeti geçirmeleri, tekrarlayarak konuşmalar, bağırma, sebepsiz ağlama, bulunduğu ortamdan aniden çıkıp gitme gibi problem davranışların spor yapanlara göre daha fazla olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmalar mevcut çalışmayı destekler niteliktedir.

Spor yapan otizmli çocukların ebeveynlerinin, çocuklarının bilişsel becerileri, dikkat ve konsantrasyonu, problem çözme yetisi, bellek, hızlı karar verme, adaptasyon, dil ve sosyal iletişim alanlarında önemli ilerlemeler kaydettiğini ifade ettikleri belirlenmiştir. Spor yapmayan otizmli çocukların ebeveynlerinin, çocuklarının bilişsel becerilerinde herhangi bir gelişme gözlemlemediklerini ifade ettikleri belirlenmiştir. Bu bulgu, spor yapan otizmli çocukların bilişsel becerilerinin, spor yapmayanlara kıyasla daha yüksek düzeyde gelişim gösterdiğini ortaya koymaktadır. Literatür incelendiğinde, engelli bireylerin topluma adaptasyonunun sağlanmasında ve çeşitli becerilerinin geliştirilmesinde beden eğitimi ve sporun önemli bir rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır (Özoğlu, 1997). Belirli amaçlar çerçevesinde yapılan tüm sportif etkinliklerin zihinsel engelli bireyler üzerindeki gelişimlerde oldukça etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (İlhan, 2009). Egzersiz yapmanın bireylerin bilişsel fonksiyonlarına önemli katkılar sağladığı görülmektedir (Tan ve ark., 2016). Bu çalışmalar mevcut araştırmayı destekler niteliktedir.

Spor yapan otizmli çocukların ebeveynlerinin, çocuklarının fiziksel becerileri kapsamında kas gücü ve dayanıklılık, el-göz koordinasyonu, denge, refleks, esneklik, hareket kabiliyeti, hız ve çeviklik alanlarında önemli ilerlemeler kaydettiğini ifade ettikleri belirlenmiştir. Spor yapmayan otizmli çocukların ebeveynlerinin, çocuklarının fiziksel becerilerinde herhangi bir gelişme gözlemlemediklerini ifade ettikleri belirlenmiştir. Bu sonuca göre spor yapan otizmli çocukların spor yapmayan otizmli çocuklara göre fiziksel becerilerinde oldukça yüksek düzeyde ilerleme gerçekleşmektedir. Literatür incelendiğinde mevcut çalışmayı destekler nitelikte çalışmalar yapılmıştır. Bir çalışma da fiziksel egzersizlerin otizmli çocukların denge, koordinasyon, hız, üst ekstremite (kollar), kuvvet ve görsel motor kontrol becerilerine katkı sağladığı belirtilmiştir (Rafie ve ark., 2015; Rafie ve ark., 2017). Namlı (2012) yaptığı çalışmada spor yapan otistik engelli çocukların basketbol topu sektirme, üç tekerlekli bisiklete binme, ip atlama, tek elle top tutma, denge tahtasında yürüme, atılan topu elleriyle yakalama gibi davranışların spor yapmayan çocuklara göre oldukça iyi seviyede olduğu sonucuna ulaşmıştır. Pitetti (1990) yaptığı çalışmada zihinsel engelli bireylerin kas kuvvetleri ve çalışma performansları arasında pozitif yönde ilişki tespit etmiştir. Bu çalışmalar mevcut çalışmayı destekler niteliktedir.

Spor yapan otizmli çocukların ebeveynlerinin, çocuklarının sosyal becerileri kapsamında takım çalışması, empati geliştirme, kurallara uyum sağlama, iş birliği yapma, liderlik ve sosyal sorumluluk alma konularında önemli gelişimler gösterdiğini ifade ettikleri görülmektedir. Spor yapmayan otizmli çocukların ebeveynlerinin, çocuklarının sosyal becerilerinde herhangi bir

gelişme gözlemlemediklerini ifade ettikleri belirlenmiştir. Bu sonuca göre spor yapan otizmli çocukların, spor yapmayanlara göre sosyal becerilerinde üst düzeyde gelişmeler olduğu sonucuna varılmıştır. Literatür incelendiğinde otizmli çocukların sosyal becerilerinin düşük seviyede olduğu vurgulanmıştır (Hannant ve ark., 2016). Yapılan bir çalışmada beş ve yedi yaşlarında toplam 8 otizmli çocuğa uygulanan uyarlanmış egzersizler sonucunda hem fiziksel kas, güç, esneklik ve kuvvet olarak hem de sosyal becerilerde pozitif etkilerin ortaya çıktığı bulgulanmıştır (Yanardağ ve ark., 2009). Bumin ve arkadaşları (2003) yaptıkları çalışmada su içi egzersiz programını 8 hafta boyunca 11 yaşında olan kız çocuğuna uygulamıştır. Eğitim öncesinde ve sonrasında el becerileri, stereotip davranışlar, hiperaktif davranışlar, el fonksiyonel kullanımı, yürüyüş ve denge, iletişim ve sosyal beceriler ölçülmüştür. Çevreyle sosyal etkileşimde gelişim tespit edilmiştir. Bu sonuç mevcut çalışmayı destekler niteliktedir.

Sonuç olarak, spor yapan otizmli çocukların ebeveynlerinin gözlemlerine göre problem davranışlarda azalma olduğu, bilişsel, fiziksel ve sosyal becerilerinde gelişim gözlemlendiği belirlenmiştir. Bu bulgu, spor yapan otizmli çocukların problem davranışlarının spor yapmayanlara kıyasla daha az olduğunu ve bilişsel, fiziksel ve sosyal beceriler açısından daha fazla gelişim gösterdiklerini ortaya koymaktadır.

Öneriler

- Otizmli çocukların bilişsel, fiziksel ve sosyal becerilerini geliştirmek ve problem davranışlarını azaltmak amacıyla düzenli spor yapmaları teşvik edilmelidir.
- Eğitim ve rehabilitasyon programlarına spor aktiviteleri entegre edilerek, otizmli çocukların gelişim süreçlerine katkı sağlanmalıdır.
- Ailelere, sporun otizmli çocuklar üzerindeki olumlu etkileri konusunda bilgilendirici eğitimler ve rehberlik hizmetleri sunulmalıdır.
- Otizmli çocuklar için erişilebilir spor alanları oluşturulmalı ve uzman eğitmenler eşliğinde özel spor programları geliştirilmelidir.
- Sporun uzun vadeli etkilerini incelemek amacıyla daha kapsamlı ve uzun süreli bilimsel araştırmaların yürütülmesinin literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Aaker, D. A., Kumar, V., & Day, G. S. (2008). *Marketing research* (9th ed.). John Wiley and Sons.

Afacan, E. (2020). *Beden eğitimi ve sporun sosyolojik boyutları.* Akademisyen Kitabevi. https://doi.org/10.37609/akya.745

Ataman, A. (2005). *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş.* Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Aydın, A. (2008). *Otizmde ilk adım.* Epsilon Yayıncılık.

Bahrami, F., Movahedi, A., Marandi, S. M., & Abedi, A. (2012). Kata techniques training consistently decreases stereotypy in children with autism spectrum disorder. *Research in Developmental Disabilities, 33*(4), 1183-1193. https://doi.org/10.1016/j.ridd.2012.01.018

Batu, S. (2000). Kaynaştırma, destek hizmetler ve kaynaştırmaya hazırlık etkinlikleri. *Özel Eğitim Dergisi, 2*(24), 35-45. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000050

Bougeard, C., Picarel-Blanchot, F., Schmid, R., Campbell, R., & Buitelaar, J. (2021). Prevalence of autism spectrum disorder and co-morbidities in children and adolescents: A systematic literature review. *Frontiers in Psychiatry, 12*, 744709. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2021.744709

Bumin, G., Uyanık, M., Yılmaz, K., Kayihan, H., & Topçu, M. (2003). Hydrotherapy for rett syndrome. *Journal of Rehabilitation Medicine, 35*, 44-45. https://doi.org/10.1080/16501970306107

Cekici, H., & Sanlier, N. (2019). Current nutritional approaches in managing autism spectrum disorder: A review. *Nutritional Neuroscience, 22*(3), 145-155. https://doi.org/10.1080/1028415X.2017.1358481

Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.). Siyasal Yayın Dağıtım.

Didden, R., Sturmey, P., Sigafoos, J., Lang, R., O'Reilly, M. F., & Lancioni, G. E. (2012). Nature, prevalence, and characteristics of challenging behavior. *Functional Assessment for Challenging Behaviors*, 25-44. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-3037-7_3

Doğangün, B. (2008). Türkiye'de sık karşılaşılan psikiyatrik hastalıklar. *İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Sempozyum Dizisi, (62)*, 157-174. https://doi.org/10.5222/iksstd.2020.14632

Farmer, C. A., & Aman, M. G. (2011). Aggressive behavior in a sample of children with autism spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders, 5*(1), 317–323. https://doi.org/10.1016/j.rasd.2010.04.014

Güneş, A. (2005). *Otizm ve otistik çocukların eğitimi.* İlya İzmir Yayınevi Matbaası.

Hannant, P., Cassidy, S., Tavassoli, T., & Mann, F. (2016). Sensorimotor difficulties are associated with the severity of autism spectrum conditions. *Frontiers in Integrative Neuroscience, 17*(10), 1-14. https://doi.org/10.3389/fnint.2016.00028

İlhan, L. (2009). Zihinsel engelli çocuğu olan anne-babaların çocuklarının özel eğitimleri sürecinde beden eğitimi ve spor etkinliklerine yaklaşımlarının değerlendirilmesi. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 3*(1), 38-47.

Karhu, E., Zukerman, R., Eshraghi, R. S., Mittal, J., Deth, R. C., Castejon, A. M., … et al. (2020). Nutritional interventions for autism spectrum disorder. *Nutrition Reviews, 78*(7), 515-531. https://doi.org/10.1093/nutrit/nuz071

Kocabıyık, O. O. (2015). Olgubilim ve gömülü kuram: Bazı özellikler açısından karşılaştırma. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6*(1), 55-66.

Lord, C., Brugha, T. S., Charman, T., Cusack, J., Dumas, G., Frazier, T., … et al. (2020). Autism spectrum disorder. *Nature Reviews Disease Primers, 6*(1), 1-23. https://doi.org/10.1038/s41572-019-0138-4

Malhotra, N. K. (2004). *Marketing research: An applied orientation* (4th ed.). Pearson Prentice Hall.

Masi, A., DeMayo, M. M., Glozier, N., & Guastella, A. J. (2017). An overview of autism spectrum disorder, heterogeneity, and treatment options. *Neuroscience Bulletin, 33*(2), 183-193. https://doi.org/10.1007/s12264-017-0100-y

Matson, J. L., & Fodstad, J. C. (2009). The treatment of food selectivity and other feeding problems in children with autism spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders, 3*(2), 455-461. https://doi.org/10.1016/j.rasd.2008.09.005

Namlı, S. (2012). *Spor yapan veya yapmayan otistik engelli bireylerin davranış ve motor performanslarının karşılaştırılması* [Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi], Sakarya.

Oner, O., & Munir, K. M. (2020). Modified checklist for autism in toddlers revised (MCHAT-R/F) in an urban metropolitan sample of young children in Turkey. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 50*(9), 3312-3319. https://doi.org/10.1007/s10803-019-04160-4

Özbey, Ç. (2009). *Özel çocuklar ve terapi yöntemleri.* İnkılap Yayınevi.

Özer, D. S. (2005). *Engelliler için beden eğitimi ve spor.* Nobel Yayınları.

Özoğlu, S. Ç. (1997). *Spor psikolojisi ve gelişmeler. I. Uluslararası Spor Psikolojisi Sempozyumu.* Bağırgan Yayımevi.

Pitetti, K. H. (1990). A reliable isokinetic strength test for arm and leg musculature for mildly mentally retarded adults. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation, 71*(9), 669-672.

Rafie, F., Ghasemi, A., Zamani, J. A., & Jalali, S. (2017). Effect of exercise intervention on the perceptual-motor skills in adolescents with autism. *The Journal of Sports Medicine and Physical Fitness, 57*(1-2), 53-59. https://doi.org/10.23736/s0022-4707.16.05919-3

Rafie, F., Shikh, M., Jalali, S., & Pourranjbar, M. (2015). Physical exercises and motor skills in autistic children. *Iranian Journal of Public Health, 44*(5), 724-725.

Schilling, D. L., & Schwartz, I. S. (2004). Alternative seating for young children with autism spectrum disorder: Effects on classroom behavior. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 34*(4), 423-432. https://doi.org/10.1023/b:jadd.0000037418.48587.f4

Tan, B. W., Pooley, J. A., & Speelman, C. P. (2016). A meta-analytic review of the efficacy of physical exercise interventions on cognition in individuals with autism spectrum disorder and ADHD. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 46*(9), 3126-3143. https://doi.org/10.1007/s10803-016-2854-x

Wing, L. (2015). *Otizm el rehberi.* Sistem Yayıncılık.

Yanardağ, M., Ergun, N., & Yılmaz, I. (2009). Otistik çocuklarda adapte edilmiş egzersiz eğitiminin fiziksel uygunluk düzeyine etkisi. *Fizyoterapi Rehabilitasyon, 20*(1), 5-31.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

Yücesoy-Özkan, Ş. (2021). Sınıf yönetimi ve davranış kontrolü. B. Sucuoğlu, H. Bakkaloğlu & M. Ç. Akçamuş (Ed.), *Tanıdan müdahaleye otizm spektrum bozukluğu el kitabı* (ss. 655-699). Ankara: Vize Yayıncılık.

Zikmund, W. G. (1997). *Business research methods* (5th ed.). The Dryden Press.

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Engin VURAL Tuba Fatma KARADAĞ
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Engin VURAL Tuba Fatma KARADAĞ
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Engin VURAL Tuba Fatma KARADAĞ
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Engin VURAL Tuba Fatma KARADAĞ
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Engin VURAL Tuba Fatma KARADAĞ

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu araştırma, Muş Alparslan Üniversitesi Etik Kurulunun Evrak tarihi 27.12.2024, Evrak sayısı 175366 ve 82 sayılı kararı ile yürütülmüştür.

This research was conducted with the decision of Mus Alparslan University Ethics Committee the document is dated 27.12.2024, assigned the document number 175366, and has been enacted pursuant to Decision No. 82.

Bu eser **Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0)** ile lisanslanmıştır.

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1577-1606
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Ney enstrümanında başpâre, yapımı ve imalat teknikleri

İrfan YİĞİT[1]

[1]Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk Din Mûsikîsi, Aydın, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.1656
Gönderi Tarihi/ *Received:*	Kabul Tarih/ *Accepted:*	Online Yayın Tarihi/ *Published*:
28.11.2024	16.08.2025	15.09.2025

Öz

Ney çalgısının tarihî kökenleri, antik medeniyetlere kadar izlenebilmekte olup, kamıştan imal edilen bu nefesli saz, farklı kültürlerde çeşitli adlarla anılmıştır. Bununla birlikte, neyin uç kısmına takılan ve icrayı kolaylaştırıcı bir işlev üstlenen başpâreye ilişkin ulaşılabilen yazılı ve maddî bulgular, yaklaşık olarak son üç yüzyıllık bir zaman dilimini işaret ediyor görünmektedir. Bu durum, başpârenin neyin tarihî serüvenine daha geç bir dönemde dâhil olduğunu ve özellikle Türk dinî mûsikîsi repertuvarı ve icra pratiği içerisinde işlevsellik kazandığını ortaya koymaktadır. Başpâre, bu bağlamda neyin yapısal evriminde belirleyici bir unsur olarak, çalgının hem ergonomik gelişimine hem de mûsikî icrasındaki performans niteliklerine katkı sağlamıştır. Başpâre yapımında kullanılan malzemelerin niteliği ve yapım teknikleri ney enstrümanının tarihi kadar incelenmesi gereken bir konudur. Çünkü başpâre neyin en önemli unsurlarından birisidir. Bu önem nedeniyle yapımı, kullanılan malzemeleri, yapan ustaları ve teknik özellikleri akademik açından kayıt altına alınmalıdır. Makalemizde Kuşadası'nda yaşayan Ali Erdoğan ustanın tecrübelerinden ve başpâre yapımı ile ilgili bilgilerinden faydalanarak kendisine has olan bazı teknik bilgileri de akademik metin ile kayda almaya çalıştık. Kaybolmaya yüz tutmuş sanatlar kategorisinde yer alan başpâre yapım sanatı çok fazla akademik çalışmalara konu olmuş bir alan değildir. Bu konuda akademik çalışmaların sayısı da yok denecek kadar azdır. Yapılan çalışmaların kapsamı çok dar nitelikte olduğu için bu makalemizde "başpâre" konusunu kapsamlı bir şekilde ele almaya çalıştık. Çalışmamız bu bakımdan özgün bir nitelik taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Din Mûsikîsi, Mûsikî Aletleri, El Sanatları, Zanaatkârlık, Organoloji.

Bashpare and manufacturing techniques in Ney instrument

Abstract

The historical origins of the ney instrument can be traced back to ancient civilizations. This wind instrument, made from reed, has been referred to by various names across different cultures. However, written and material evidence concerning the başpâre—the mouthpiece attached to the upper end of the ney that facilitates performance—appears to date back approximately three centuries. This suggests that the başpâre was incorporated into the historical development of the ney at a relatively later stage and gained functional significance particularly within the repertoire and performance practice of Turkish religious mûsikî. In this context, the başpâre has played a decisive role in the structural evolution of the ney, contributing both to the ergonomic refinement of the instrument and to the qualitative aspects of its musical performance. The materials used in başpâre production and the techniques employed in its crafting constitute a subject that warrants examination as thoroughly as the history of the ney itself. Indeed, the başpâre is one of the most critical components of the instrument. Due to its significance, its construction methods, materials, craftsmen, and technical specifications should be documented from an academic perspective. In this article, we have sought to document certain unique technical insights—gleaned from the experiences and knowledge of Ali Erdoğan, a craftsman residing in Kuşadası—regarding başpâre making. The art of başpâre craftsmanship, now on the verge of disappearing, has received little attention in scholarly literature. The existing academic studies on the subject are extremely limited and generally narrow in scope. For this reason, we have endeavored to address the topic of "başpâre" in a comprehensive manner in this study, which we believe to carry an original academic contribution in its field.

Keywords: *Turkish Religious Music, Musical Instruments, Traditional Crafts, Craftsmanship, Organology.*

Sorumlu Yazar/Corresponded Author: İrfan YİĞİT, **E-posta/e-mail:** irfanyigit@adu.edu.tr

GİRİŞ

Bu çalışmanın temel amacı, Türk Din Mûsikîsi'nin icrasında önemli rol oynayan ney enstrümanının başpâre adlı parçasını tarihî, teknik ve işitsel boyutlarıyla ele alarak, bu özgün el zanaatına dair kapsamlı bir değerlendirme sunmaktır. Başpâre, sesin rezonansı, akort hassasiyeti ve icra ergonomisi açısından doğrudan etkili olmasına rağmen, literatürde çoğu zaman sadece tanımlayıcı düzeyde ele alınmış; yapım teknikleri, malzeme seçimi ve ustalık gelenekleri üzerine derinlemesine bir analiz yapılmamıştır. Bu yönüyle çalışma, yalnızca müzikolojik açıdan değil; aynı zamanda etnomüzikoloji, zanaat tarihi ve kültürel miras bağlamında da çok-disiplinli bir kuramsal çerçeveye sahiptir. Temel kaynaklar arasında yer alan Kazım Uz'un Müzik Terimleri Sözlüğü, Tan ve Çıpan'ın ney envanter analizleri, Fonton'un tarihî ölçümlemeleri ve Sadrettin Özçimi, Salih Bilgin, Ali Erdoğan gibi doğrudan uygulayıcı ustaların anlatımları, başpâre yapımına dair akademik tespitleri desteklemektedir. Bununla birlikte, çalışma özellikle geleneksel zanaatların yok olma tehlikesi, manda boynuzu teminindeki sıkıntılar ve akademik bilgi üretiminin sınırlılığı gibi problemleri gerekçelendirmekte; bu çerçevede başpâre yapımının hem somut hem de somut olmayan kültürel miras unsuru olarak belgelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu araştırma, başpârenin özgün tipolojisine, malzeme-yapım tekniği-akustik ilişkisinin açıklanmasına ve sözlü gelenekle aktarılan yapım bilgisinin yazılı kültüre kazandırılmasına yönelik ilk kapsamlı akademik girişimlerden biri olması açısından özgün bir nitelik taşımaktadır. Çalışma kapsamında tanımlar, ölçüm ve malzeme çeşitliliği, farklı ustaların teknikleri ve müzikal etkiler sınıflandırılarak sunulmuş; ancak araştırma alanı başpâre yapımına sınırlı tutulmuş, ney enstrümanının genel yapım tekniklerine ayrıntılı biçimde girilmemiştir. Bu yönüyle çalışma, daha geniş çaplı bir ney yapım araştırmasının alt başlığını oluşturan ve doğrudan başpâreye odaklanan bir alt uzmanlık alanı sunmaktadır.

Başpâre kelimesi etimolojik olarak "baş parça" anlamına gelmekte olup, ney çalgısının baş kısmına yerleştirilen ve sesin daha etkili, güçlü ve kontrollü çıkmasına katkı sağlayan küçük bir parçayı ifade eder. Bu parça, neyde üfleme işleminin gerçekleştiği ağızlık kısmını oluşturur ve icracının dudak-hava temasını optimize ederek icrayı kolaylaştırıcı bir işlev görür.

Başpâre, genellikle ney kamışının ilk boğumu olan ses kutusu bölümüne takılır ve geleneksel olarak boynuz, kemik ya da abanoz gibi sert ve dayanıklı malzemelerden imal edilir. (Kaya, 2017, s.16), başpâreyi "neyin baş tarafında ses çıkarmaya yarayan bir ağızlık" olarak tanımlarken; (Uygun, 2007, s.68), bu parçayı "üflemeyi kolaylaştırıcı konik bir yapı" olarak ifade etmektedir. Kazım Uz'un *Mûsikî Terimleri Sözlüğü* adlı eserinde ise başpâre, ney ve

©IJOESS

benzeri nefesli çalgıların baş kısmını oluşturan sabit veya hareketli bir parça olarak tanımlanmakta; kemik ve abanoz gibi malzemelerle ilişkilendirilerek "dilli düdük" ya da "ağızlı düdük" türü yapılarla benzerlik arz ettiği belirtilmektedir. Mehmet Öncel de bu tanımı destekleyerek, başpârenin özellikle Anadolu'daki ney yapımında yaygın olarak kullanıldığını vurgulamaktadır (Mehmet Öncel, 2023, s.99).

Bu tanımlar birlikte değerlendirildiğinde, başpârenin hem yapısal hem fonksiyonel bir bileşen olarak neyin akustik kapasitesini artırdığı ve ney icrasında önemli bir rol üstlendiği görülmektedir.

Başpâre باش پاره kelimesi sözlük anlamı olarak "baş parçası" anlamına gelmektedir. Ney, nısfiye ve giriftlerde, enstrümanın yukarı uç tarafında yer alan ve üflemek için dudağa temas ettirilen kısmına denilir ki enstrümandan ayrılabilen bir bölümdür. Aşınmaması ve iyi durması için ceviz, şimşir gibi kıymetli ağaçlardan ya da fildişi, boynuz, kehribar tarzında çeşitli doğal malzemelerden yapılır (Develioğlu, 1984, s.90).

Başpârenin imalatında en bilindik malzeme olarak "boynuz[22] kullanılmaktadır. Özellikle manda boynuzu başpâre yapımında en fazla tercih edilen malzeme çeşididir (Koca, 2002, s.190). Bu boynuz türünün en fazla tercih edilmesinin sebebi sert ve sıkı yapısal özellikleri nedeniyledir. Gergedan boynuzu ve fildişi gibi hayvansal malzemeler de başpâre yapımında kullanılmaktadır (Bilgin, 2012, s.8). Manda boynuzu ağaçların yaşını gösteren yıl halkalarına benzeyen çizgiler halinde katmanlı halkalara sahiptir. Bu halkalar boynuzun yıl halkasıdır (Kaya, 2017, s.16). Ney çalgısında başpâre kullanımına dair bilinen en eski örnekler yaklaşık olarak son üç yüzyıllık bir geçmişe işaret etmektedir. Ancak Türklerin İslâmiyet öncesi dönemlerine ait bazı arkeolojik ve etnografik bulgular, neye benzer şekilde kamış ya da boru biçiminde üflemeli çalgıların farklı varyantlarının kullanıldığını göstermektedir. Türk Din Mûsikîsi içerisinde karakteristik bir ses rengiyle öne çıkan ney, özellikle XIII. yüzyılda Hz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Mevlevîlik geleneğiyle birlikte metafizik ve tasavvufî bir anlam kazanmıştır. Mevlevî düşüncesinde ney, yalnızca bir çalgı değil, aynı zamanda mûsikî ve semâ yoluyla ilâhî hakikate ulaşmanın sembolik bir aracı olarak konumlandırılmış; bu bağlamda manevî bir derinlik ve kutsiyetle donatılmıştır. Neyden ses çıkması için başpârenin bulunması gerekmez. Nitekim Türkiye dışındaki ülkelerde ney başpâresiz üflenmektedir. Özellikle tarihsel geçmişine bakıldığında ilk neyler başpâresizdir. (Karahasan, 2003, s.5).

©IJOESS

Fotoğraf 1. Manda Boynuzu

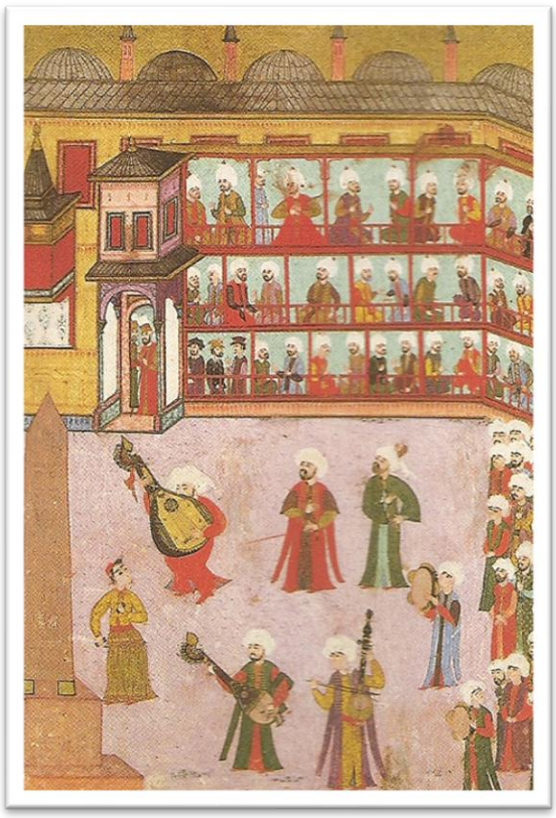

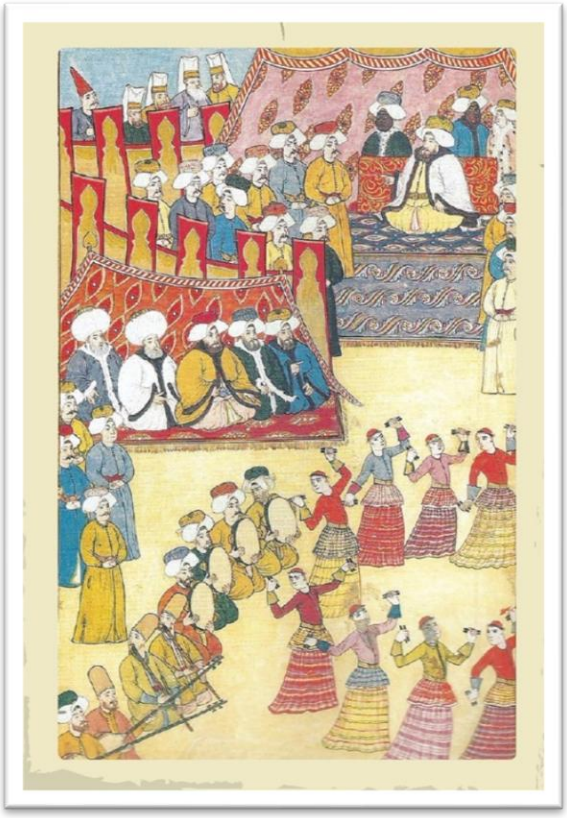

Başpâreli neylere dair eldeki yazılı ve görsel veriler, bu parçanın tarihsel süreçte çalgıya sonradan eklemlendiğini göstermektedir. Özellikle Osmanlı dönemi minyatürlerinde yer alan ney tasvirlerinin büyük çoğunluğunda başpâre bulunmaması, bu durumun önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, minyatürlerdeki ney temsilleri hem dönemin icra pratiğine hem de çalgı formunun tarihsel evrimine ışık tutmaktadır. Nitekim bu görsel kaynaklar, başpâresiz ney kullanımının belirli bir döneme kadar yaygın olduğunu; başpârenin

©IJOESS

ise daha sonraki dönemlerde özellikle Türk Din Mûsikîsi'nin ihtiyaçları doğrultusunda yaygınlık kazandığını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, Osmanlı sarayında III. Murad döneminde hazırlanmış önemli eserlerden biri olan *Surnâme-i Hümâyûn* da, başpâresiz ney tasvirlerinin dikkat çektiği örneklerden biridir.

Surnâme-i Hümâyûn, III. Murad dönemi Osmanlı sarayında kaleme alınmış ve Nakkaş Osman'ın atölyesinde hazırlanmış önemli bir minyatürlü eserdir. Eserdeki bazı sahnelerde ney icracılarına yer verilmiş olsa da tasvir edilen çalgıların başpâresiz oluşu dikkat çekicidir. Ancak bu çalgıların boyutları ve biçimleri incelendiğinde, söz konusu nefesli sazların klasik neyden farklı olarak şâhnây türüne ait olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu minyatürlerde başpârenin yer almaması, doğrudan başpâreyle ilgili bir eksiklikten ziyade, tasvir edilen çalgının yapısal özelliklerinden kaynaklanıyor olduğu düşünülebilir (*Minyatür ve Gravürlerde Ney*, t.y.).

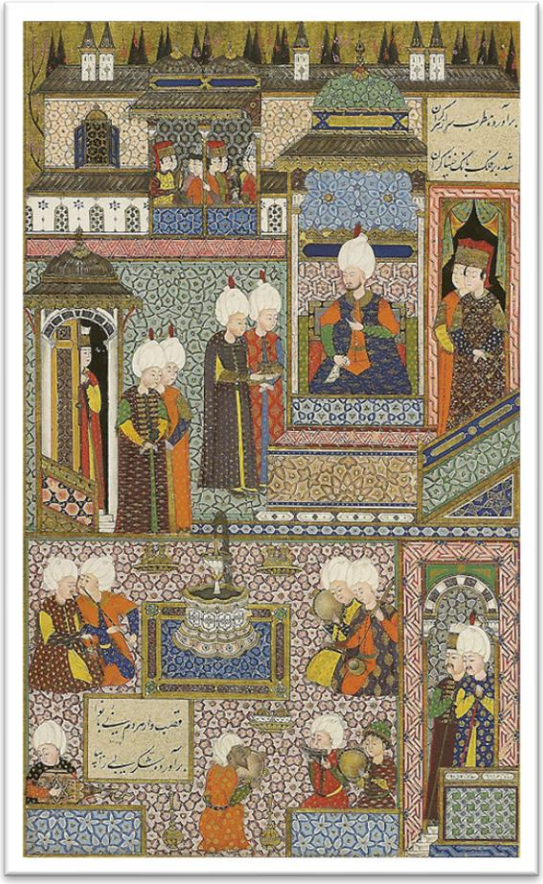

Topkapı Sarayı Müzesi koleksiyonunda yer alan ve Nakkaş Osman yönetimindeki nakkaşhâne tarafından resimlenen Süleymannâme, Osmanlı tarih yazımı ve minyatür sanatı açısından önemli bir kaynaktır. Eserde yer alan 1558 tarihli bir minyatürde neyzenler ayrıntılı biçimde betimlenmiş; yaklaşık 60–65 cm uzunluğundaki neylerin başpâreli olduğu ve icracıların çalgıyı sağ eli üstte tutarak üflediği gözlemlenmiştir. Bu tasvir, Osmanlı mûsikî

©IJOESS

geleneğinde neyin kullanımına ve yapısal özelliklerine dair görsel bir delil teşkil etmektedir (*Minyatür ve Gravürlerde Ney*, t.y.).

Haşim Bey Mecmuası olarak bilinen ve 1853–1864 yılları arasında hazırlanmış olan Mecmûa-i Kârha ve Nakşha ve Şarkiyyât, Osmanlı mûsikîsine dair önemli görsel ve yazılı içerikler barındıran kaynaklardan biridir. Bu eser, çeşitli çalgıların tanıtımına yönelik ayrıntılı tasvirler içermekte olup, görsel malzeme açısından dikkate değerdir. Mecmua'da yer alan görseller arasında, başpâreli bir ney tasvirine de yer verilmiş olması, dönemin ney yapım teknikleri ve çalgının ikonografisi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Fotoğraf 3. Haşim Bey Mecmuası

Kevserî Mecmuası olarak bilinen nota mecmuasının müellifi, tam adıyla Nâyi Ali Mustafa Kevserî'dir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, kaynaklarda yaklaşık olarak 1770 yılında vefat ettiği ifade edilmektedir. Bu sebeple kendisine ait olan Galata Mevlevihanesi Müzesi Koleksiyonu'nda 330 envanter numarası ile kayıtlı ney en eski ikinci neydir. Bu ney tahminen 300 yıllık bir geçmişe sahiptir ve üzerinde gümüş bir başpâre yer almaktadır (Tan & Çıpan, 2014, s.116). Konya Mevlâna Müzesi envanterine 376 ve 377 numara ile kayıtlı olan 09.10.1926 ve 23.06.1928 tarihinde Ankara Ziraat Bankası Müfettişi Abdurrahim Bey tarafından müzeye bağışlanan ve bir diğeri Konya Dergâhından müzeye nakledilen mansur ve şâh neyler başpâresizdir (Tan & Çıpan, 2014, s.32,34). Mevlâna Müzesi envanterlerinde yer alan bir diğer 1331 numaralı neyde başpâre görülmektedir. Bu ney mansûr akortludur. 26.09.1968 tarihinde Neyzen Şevki Sevgin tarafından müzeye bağışlanmıştır. Envanter kayıtlarında bu neyin Neyzen Salim Bey'e (1829-1894) ait olduğu yazılıdır. 1824-

©IJOESS

1894 yılları arasında yaşamış olan Neyzen Salim Bey'in yaşadığı tarih aralığı dikkate alınırsa yaklaşık 150 yıl öncesine ait başpâreli bir neye örnek olabilir (Tan & Çıpan, 2014, s.72). Yine Mevlâna Müzesi envanterlerinde 1332 numara ile kayıtlı Neyzen İhsan Bey'e (1884-1935) ait dâvud nısfiye akordundaki olan neyde boynuz başpâre takılıdır (Tan & Çıpan, 2014, s.74). Mevlâna Müzesi'nde Sultan Abdülaziz'in Mabeyncisi ve Musâhibi Abdurrahman Şakir Bey'e ait olan yaklaşık 175 yıllık 1513 envanter numaralı mansûr-şâh mâbeyn neyde de boynuz başpâre görülmektedir (Tan & Çıpan, 2014, s.82).

Günümüzde geleneksel enstrüman olan ney ve ney yapımcılığı popüler kültürün etkisi ile geleneksellikten uzaklaşmaktadır. Ney yapımında kullanılan imalat teknikleri ustaların tecrübeleri ile günümüze kadar bireysel metotlarla gelmiştir. Başpâre yapımı konusunda da akademik bir eğitim verilmediği için usta çırak ilişkisiyle ya da gelişi güzel deneme yanılma yöntemleri ile imalat yapılmaya çalışılmaktadır. Başpârenin neyin ses kalitesi üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Başpârenin neyin kendi yapımındaki malzeme ve yapım tekniği kadar önemli etkisi vardır. Başpâre yapımcılığı yok olmaya yüz tutmuş geleneksel sanatlar içerisinde sahip çıkılması gereken bir sanattır.

Başpârenin Bölümleri

Başpâre ağız, hazne, ayak, kalak gibi bölümlerden oluşmaktadır. Boynuz malzeme orta kısımda üflenen bölümde kullanılır. Kakma yöntemi ile yapılan başpârelerde boynuz malzemenin dışında kalan ve yapay malzemelerle yapılan kısma kalak ismi verilir. Kesik bir koniye benzeyen başpârenin için oyuktur ve dışına göre ters bir diğer kesik koni oluşturur (Karahasan, 2003, s.6).

Başpârenin bölümleri (Koca, 2002, s.190):

a- Nefesin üflendiği delik b- Dudağın dayandığı satıh c- Ayak d- Hazne (boğazın içinde kalan kısım) e- Tabla

©IJOESS

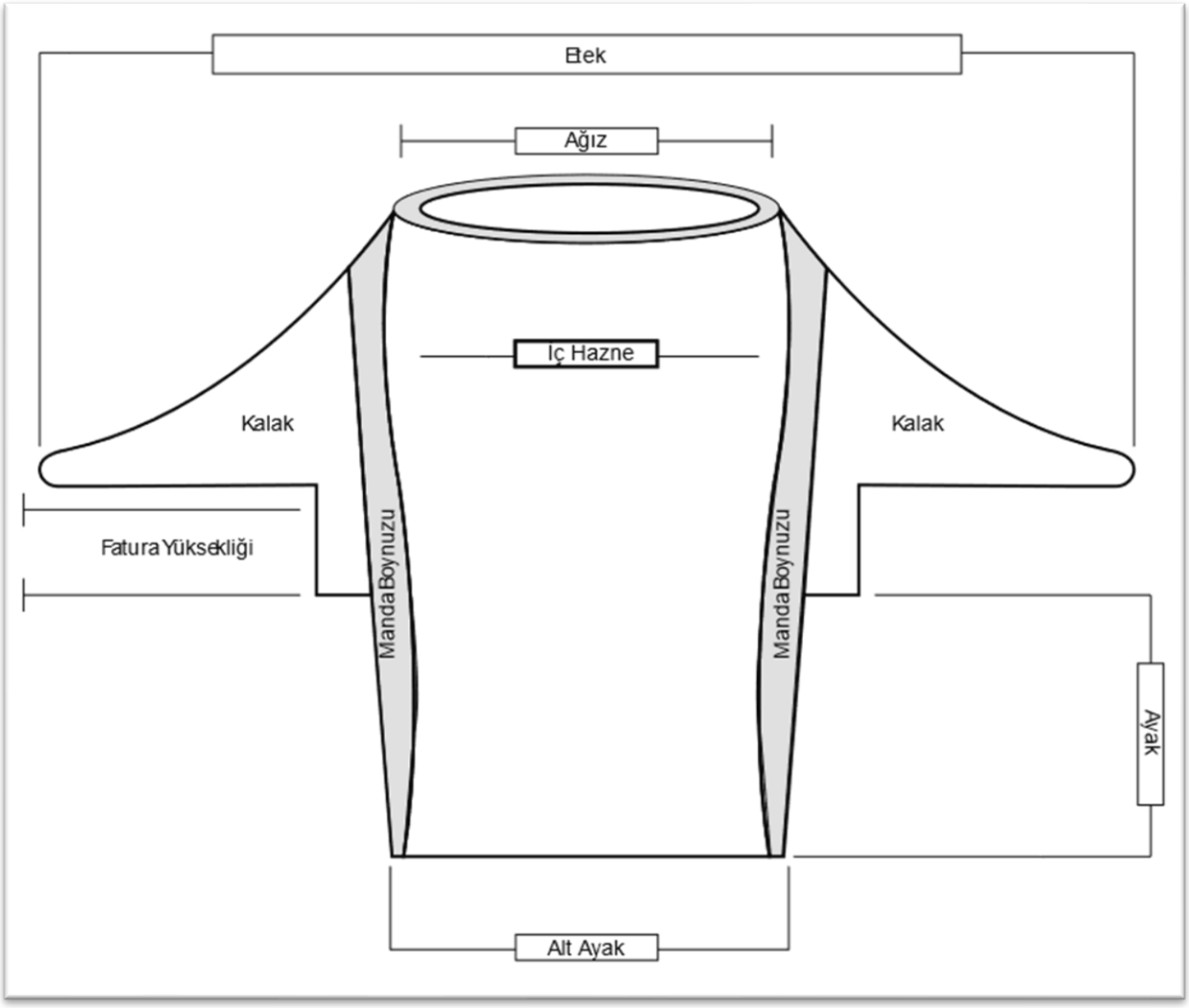

Fotoğraf 4. Başpârenin bölümleri

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE BAŞPÂRE YAPIMINDA USTALAR VE USTALIK GELENEĞİ

Türk mûsikî tarihi içerisinde başpâre imalatı ile uğraşan ustalar ve zanaatkârlara dair ne yazık ki yeterli bilgiye ulaşılamamaktadır. Bu alandaki sözlü ve yazılı kaynakların sınırlı oluşu, başpâre yapım geleneğinin büyük ölçüde ustadan çırağa aktarılan mahrem bir zanaat olarak varlığını sürdürmesinden kaynaklanmaktadır. Günümüzde ise bu sanatı icra eden usta sayısı, başpâre yapımının unutulmaya yüz tutmuş geleneksel sanatlar arasında yer alması sebebiyle giderek azalmaktadır. Konuyla ilgili olarak Neyzen ve akademisyen Sadreddin Özçimi, mevcut durumun ciddiyetine dikkat çeken önemli tespitlerde bulunmaktadır:

"1970'li, 80'li yıllarda mûsikîmizin beşiği olan İstanbul'da muhterem hocalarımızın bir başpâre edinebilmekliğimiz için yönlendirdikleri birkaç ustadan başka kimse yoktu ve bu ustaların da her neyzenin birbirinden farklı dudak yapısına ve alışkanlıklarına cevap verebilecek

©IJOESS

ne bilgileri ne de becerileri vardı. Bu yüzden ustaların elinden çıkan başpâre ne kadar netice veriyorsa onu kullanmak zorunda idik." (Bilgin, 2012, s.4)

Geleneksel sanatların pek çoğunda karşılaşılan usta-çırak zincirinin kopması ve zanaatkârlık bilgisinin aktarımındaki zorluklar, başpâre yapım geleneği için de geçerlidir. Bu alandaki tarihsel sürekliliğin zayıflaması hem uygulayıcı usta sayısının azalmasına hem de zanaate dair bilgilerin kayıt altına alınmadan kaybolmasına sebep olmaktadır. 19. yüzyılda Enderun'da görev yapmış saray neyzenlerinin başpâre ihtiyaçlarını karşılayan Şeker Usta, bu sanatın bilinen en eski temsilcileri arasında yer almaktadır.

Günümüzde ise başpâre yapımıyla meşgul olan ve bu geleneksel sanatın yaşatılmasına katkı sağlayan bazı usta ve sanatkârların isimleri tespit edilebilmiştir. Bu bağlamda; Kızıltaşlı Bektaşi Dedesi Yaşar Baba, Kapalıçarşı Bedesten'de faaliyet gösteren Bülent Dölen Usta, Kutbü'n-Nây Niyazi Sayın, neyzen ve ney yapımcısı Mahmut Uğurlu Akdoğan, lutiye Fehmi Kılınçer, Selahattin Gürzel, ney yapımcısı Ferit Yavuz ve Eymen Gürtan, Ali Erdoğan, Ahmet Şahin, Salih Bilgin, Bilal Kabat, Kamil Aydın, Ali Kapıdaş, İsmail Dörtkardeş, Murat Kavalcıoğlu, Mehmet Kayalı ve Rıfat Varol gibi isimler, başpâre yapım geleneğini sürdüren önemli ustalar arasında sayılabilir.

Bu ustalardan Ali Erdoğan, bu sanata yönelmesinde İsmail Dörtkardeş'in teşviklerinin belirleyici olduğunu belirtmiştir. Sayılan bu isimler, geçmişten günümüze başpâre zanaatının izini süren, üretimiyle bu alana katkı sunan ustalar olarak anılmaktadır. Bununla birlikte, bu liste kesin olmaktan ziyade, mevcut kaynaklar doğrultusunda tespit edilebilen kişilerle sınırlıdır (Bilgin, 2012, s.13).

Fotoğraf 5. Başpâre Ustası Ali Erdoğan

©IJOESS

BAŞPÂRE YAPIMINDA KULLANILAN MALZEME TÜRLERİNİN SINIFLANDIRILMASI VE TEKNİK ÖZELLİKLERİ

Başpâre yapımında kullanılan malzemeleri doğal malzemeler ve yapay malzemeler olarak iki ana gruba ayırabiliriz. Başpârenin ilk imalatında kullanılan malzemeler doğal malzemelerdir. Yapay malzemeler sonradan hammadde teminindeki zorluklar, malzeme maliyetleri gibi nedenlerle kullanılmaya başlanmıştır. İlk etapta başpâre yapımında doğal malzeme olan manda boynuzu kullanılmıştır.

Malzeme teminini dünya çapında meydana gelen bazı gelişmeler etkilemiştir. Makineleşmenin etkisi ile mandalara ihtiyaç kalmayınca manda sayıları azalmaya başlamış ve boynuzu bulmakta zorlaşmıştır. Yekpare manda boynuzu bulmak zorlaşmıştır. Başpâre yapımına en uygun manda boynuzu 15-20 yaşında erkek mandaya ait boynuzdur. Manda boynuzunun organik ve bakteri barındırmayan yapısı, nem ve ısıyla uyuşması, yapısı nedeniyle titreşime olan duyarlılığı ve en önemlisi neyzenin dudak temasındaki verdiği hissiyat göz önünde tutulduğunda manda boynuzu, başpâre yapımında en ön planda yer almaktadır (Bilgin, 2012, s.9). Türkiye'de büyükbaş hayvanlardan olan manda sayısı çok azalmıştır. Bu nedenle doğal malzemeye alternatif olarak yapay malzemelerin kullanımı gündeme gelmiştir. Alternatif ne yapılabilir diye düşünülmüş ve başpâre ustaları ilk etapta teflon, fiber ve sentetik malzemeler kullanılmaya başlamışlardır. Manda boynuzuna alternatif olarak ağaçta kullanılmaktadır. Türk Tasavvuf Mûsikîsini ve Folklorunu Araştırma ve Yaşatma Vakfı Koleksiyonunda yer alan 3, 5, 6 ve 7 envanter numaralı geçmişte Cerrahi Dergâhında kullanılmış olan kız, mansur şâh mabeyni, şâh dâvud mabeyni akordundaki neyler de ağaç başpâre kullanılmıştır (Tan & Çıpan, 2014, s. 158, 162, 164, 166). 5-10 yıl öncesine kadar fiber malzeme kullanımı yaygındı. Fakat kanserojen madde içerdiği gerekçesiyle bu malzemenin kullanımından vaz geçilmiştir. Delrin teflon, uçak camı, bilardo topu, diş protez yapımında kullanılan hammadde, fiber enjeksiyon yöntemi ile elde edilen plastik hammadde yapay malzemeler arasında zikredilebilir (Kaya, 2017, s.16). Bilgisayarlı tornaların yani CNC'lerin üretimde kullanılmaya başlanması ile başpâre imalatı çok hızlı bir şekil almıştır. Ney yapımcıları teknolojinin de verdiği rahatlıkla bu sentetik malzemeleri işlemedeki kolaylıklar nedeniyle yaygın bir şekilde kullanmaya başlamışlardır.

Başpâre yapım ustalarından Salih Bilgin hem Neyzenliği hem de aynı zamanda iyi bir ney yapımcısıdır. Ayrıca günümüzde bilinen başpâre yapım ustalarındandır. Boynuzların eskisi gibi büyük olmamasından kaynaklı soruna kendisinin bulup geliştirdiği ortası boynuz etrafı

©IJOESS

farklı malzemelerden kuka, ağaç koç boynuzu gibi farklı malzeme türlerini kullanarak yeni bir başpâre çeşidi olan kakma başpâreleri ilk defa Salih Bilgin geliştirmiştir.

Fotoğraf 6. Kakma yöntemi ile yapılan başpâreler

Kakma yöntemi ile yapılan başpâreler ilk başlarda koç boynuzu, ağaç ve kuka kombinasyonu ile yapılmaktaydı.

Yaklaşık on beş yıl önce Kuşadası'nda ikamet eden Ali Erdoğan, çevresindeki çeşitli malzemeleri değerlendirme arayışıyla birlikte, başpâre yapımında yenilikçi denemelere yönelmiş; bu kapsamda akrilik cam, akrilestir adı verilen plastik türevi malzemeler ve epoksi reçine gibi alternatif malzemeler kullanarak üretim çalışmalarına başlamıştır. Daha sonraki yıllarda İstanbul'da bazı ustalar, başpâre yapımında sıkma kehribar ile ortası manda boynuzundan oluşan bileşik malzemeler kullanmaya başlamıştır. Aynı dönemde, katalin adı verilen sentetik bir malzeme ile de başpâre üretimine yönelik girişimlerde bulunulmuştur. Ancak manda boynuzu dışındaki sentetik malzemelerin kullanımı, yapısal uyumsuzluklar nedeniyle çeşitli sorunlara yol açmıştır. Özellikle genleşme katsayılarının farklılığı sebebiyle, başpâre bileşenleri arasında zamanla açılmalar meydana gelmiştir. Örneğin, boynuz iki birimlik bir genleşme gösterdiğinde, ahşap malzemenin yalnızca bir birim genleşmesi, birleşim yerlerinde deformasyona neden olmuştur. Benzer biçimde, malzemeler arasındaki küçülme oranlarının da uyumlu olmaması, özellikle boynuzda gözle görülür çekilmelere ve açılmalara yol açmıştır. Bu tür fiziksel uyumsuzlukların önüne geçebilmek amacıyla, başpâre üretiminde aynı tür malzemelerin birlikte kullanılması gerektiği sonucuna varılmış; bu doğrultuda manda boynuzuna yine manda boynuzu ya da koç boynuzu kakma yöntemleri tercih edilmeye başlanmıştır.

Başpâre yapımında kullanılan malzemenin niteliği ve kalitesi, elde edilen sesin karakteri üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Özellikle kakma dışında kalan malzemenin sertlik derecesi, ses tonunu belirleyen önemli bir unsurdur. Zira kakma uygulaması sırasında iç haznenin oluşturulması nedeniyle boynuz tabakası yaklaşık iki ila iki buçuk milimetre

©IJOESS

kalınlığına kadar incelmektedir. Bu incelme, neyzenin nefesi ile oluşan titreşimlerin, boynuzun arkasında yer alan taşıyıcı malzemenin sertliğine göre farklı rezonans özellikleri göstermesine neden olmaktadır. Kakmalı başpârelerde süsleme uygulamasına dayalı ilk örneklerin, yaklaşık on iki ila on üç yıl önce Ali Erdoğan tarafından üretildiği ve bu yaklaşımın bir yapım yöntemi olarak ilk kez onun tarafından benimsendiği görülmektedir. Ali Erdoğan tarafından yapılan süslemeli başpâre örnekleri:

Fotoğraf 7. Manda boynuzu, makassar abanoz ve deve kemiği malzemeleri ile yapılan başpâre

Fotoğraf 8. Kuka boynuz pirinç ve epoksi malzemelerinden yapılan başpâre

Fotoğraf 9. Venge ağacından yapılmış başpâre

©IJOESS

Fotoğraf 10. Sıkıştırılmış taş ve boynuz malzemeleri ile yapılmış başpâre.

Fotoğraf 11. Fransız kehribarı (Galalit). Manda boynuzu, 200 mikron pirinç ve desenler için akrilik kullanılarak yapılmış olan başpâre

©IJOESS

Fotoğraf 12. Kehribar, boynuz malzemeler kullanılarak Üzerine pirinçten işlenmiş besmele tuğrası yerleştirilmiş başpâre

Fotoğraf 13. Doğal malzemelerden yapılmış yekpare üzeri Besmele işlemeli kuka başpâre

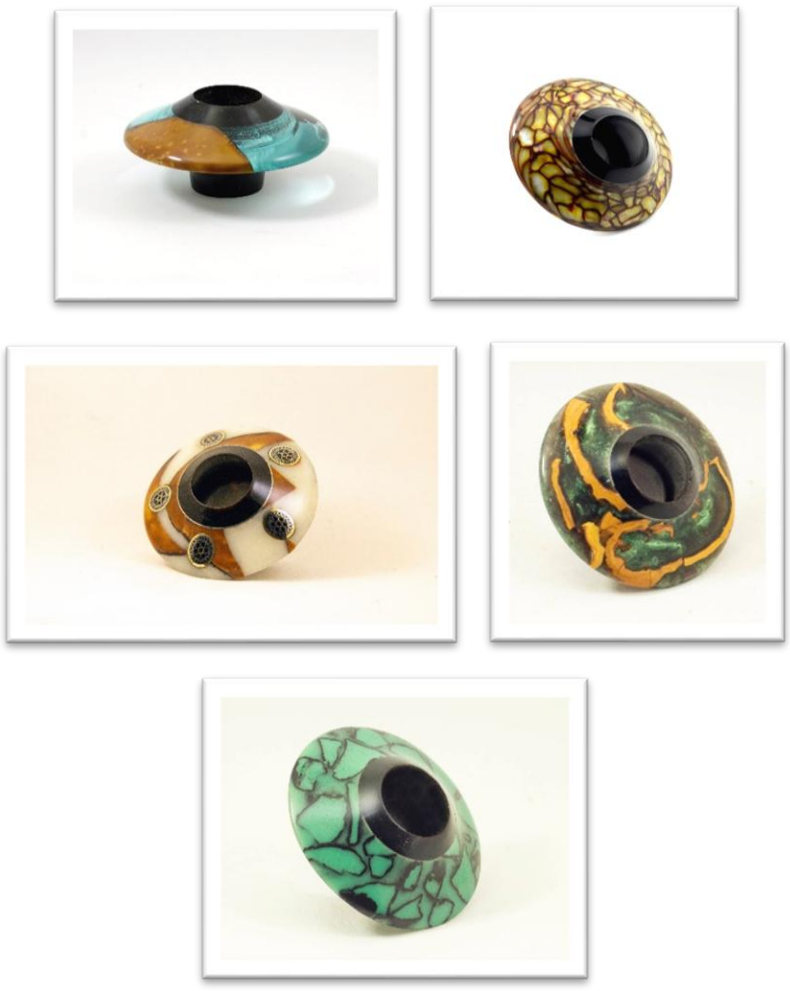

Fotoğraf 14. Ali Erdoğan tarafından yapılan süslemeli başpâre örnekleri

Mandanın besi hayvanı olarak yetiştirilmesi nedeniyle nesli azalmaya başladı. Bu gerekçeyle başpâre yapımında kullanılan en bilindik malzeme olan manda boynuzu temini çok

©IJOESS

zorlaşmaya başladı.[*] Manda boynuzunun teminindeki güçlükler, başpâre üreticilerini alternatif malzemelere yöneltmiştir. Doğal malzeme kategorisinde cocobolo, demir ağacı, yılan ağacı, yeşil ve kahverengi pelesenk, kral ağacı, zeytin, Afrika karaağacı, abanoz ve kırmızı sandal gibi sert ve yoğun tropik ağaç türleri yekpare başpâre yapımında yaygınlıkla kullanılabilmektedir. Bununla birlikte, sıkı lif dokusu sayesinde üstün rezonans özellikleri sunan manda boynuzu, hâlen en fazla tercih edilen doğal malzeme olma özelliğini korumaktadır. Boynuzun homojen ve sıkı yapısı, hava sütunundan gelen titreşimlerin daha dengeli ve tutarlı bir şekilde iletilmesine imkân tanımaktadır. Öte yandan, günümüzde yapay malzemeler arasında epoksi reçine öne çıkmakta; uygulamada, başpârenin çekirdeğinde manda boynuzu kullanılırken, dış yüzey epoksiyle kaplanarak hem estetik açıdan zengin hem de dayanıklı bir yapı elde edilmektedir. Maliyet avantajı nedeniyle delrin benzeri plastikler de kimi atölyelerde boynuzun yerine tercih edilmekte; ancak bu sentetik malzemelerin akustik performansının, özellikle yüksek frekanslı harmonik iletimi bakımından boynuz kadar tatminkâr olmadığı gözlemlenmektedir.

Başpâreler standart ölçülerle yapılamamaktadır. Her neyin çapına ve ney üfleyecek kişinin kendi yapısına göre de başpâre yapılması gerekmektedir. Günümüzde başpâreye uygulanmak istenen standart, çok fazla gerçekliğe sahip değildir. Daha çok hızlı üretim ve ticari başarı kaygısı öne çıkmaktadır. Neylerin birbirine benzememesi keyfiyeti başpârelerde de uygulanmalıdır. Bu nedenle çeşitli kaynak eserlerde verilen ölçü bilgileri tam anlamıyla bir değer taşımamakta olup yaklaşık olarak verilen bilgilerdir. Çünkü ney olacak kamışın özelliklerine göre başpârede değişiklik arz edecektir. 20 mm çapındaki bir kamışa yapılan başpârenin ölçüleri ile 30 mm çapındaki bir kamışa yapılan başpârenin ölçüleri aynı olmayacaktır (Bilgin, 2012, s.11).

Bir kısım ustalar ağaçlardan başpâre yapımını denemişlerdir. Fakat boynuzun verdiği ses tonu kalitesi ağaç başpârelerde bulunamamıştır. Bunun dışında fildişinden ve gergedan boynuzundan da başpâre yapılmıştır. Saymış olduğumuz malzemelerin hiçbirisi ses kalitesi olarak manda boynuzunun yerini alamamıştır. Doğal malzemeler içerisinde kuka da sayılabilir.

[*]Avrupa ve Yakın Doğu Ülkelerini kapsayan Akdeniz Bölgesinde manda üzerinde faaliyet gösteren Bölgeler Arası Kooperatif Araştırma Network'u (Interregional Cooperative Reserch Network) kapsamında manda popülasyonu 5,4 milyon baş olup, Dünya manda popülasyonunun (172milyon baş) %3,1'ini oluşturmaktadır. Oysa Avrupa'da sadece yarım milyon dolayında manda vardır. Dünyadaki bazı ülkelerde ve Avrupa ve Yakın doğu Ülkelerinde (Bulgaria, Romania, Türkiye, Iran) bazı faktörle ilgili olarak manda sayısında bir azalma olmaktadır. Doğu Avrupa'da ve Türkiye'de mandalar çeki için de kullanılmaktadır. Bununla birlikte, tarıma çok sayıda traktörlerin girişi nedeniyle manda sayısı azalmıştır. Sütçü ineklerin ortalama süt veriminin mandadan daha düşük veya ona benzer olduğu Yakın Doğu ülkelerinde ise manda sayısında azalma olmamıştır. Mısırda mandalar çeki için hala yararlı hayvanlardır. Ziraata mekanizasyonun girmesi manda popülasyonunda düşmeye neden olmuştur. Bkz. Özel Şekerden, *Her Yönüyle Manda, Antakya,* On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 2016, 1,10

©IJOESS

Yek pare olarak kukadan ve devenin ayak kemiğinden de başpâre yapılmaktadır. Fakat yaygın değildir. Narcıl ağacından da başpâre yapılmaktadır.

Başpâre yapımında kullanılan malzemenin teminindeki zorluk kadar malzemenin kalitesi de önemlidir. Çünkü temin edilen boynuzun yaklaşık olarak %40'ı fire vermektedir. Başpâre yapımında kullanılan malzemenin temini şahıslardan yapılmakta ve genellikle manda hayvanın halen kullanıldığı bölgelerden temin edilmektedir. Ülkemizde bu malzeme türünün temini artık çok zordur. Çünkü manda artık gücü için değil etlik ya da sütü için beslenmekte ve genç yaşta kesildiğinden boynuzu küçük çapta olmakta ve bundan da yek pare başpâre çıkmamaktadır. Kakma başpâre de az çıkmaktadır.

Büyük boynuzlar son zamanlarda yaygınlaşan geleneksel okçuluk sporu kapsamında yay yapımında da kullanıldığı için bu alanda da talep görmekte ve başpâre yapımında kullanılan malzeme teminini daha da zorlaştırmaktadır.

Yekpare bir başpâre süre olarak yaklaşık 40-45 dk da yapılmaktadır. Kakma malzeme ile başpâre yapımı bir saate yakın sürmektedir. Fakat burada yapıştırıcının en az bir gün süre ile bekletilmesi gerekmektedir. Bu süre süslemeli modellerde dört güne kadar uzayabilmektedir.

Her doğal olanın bir ömrü olduğu gibi başpârenin de bir ömrü vardır. Yekpare boynuzdan yapılan bir başpâre düzgün bakılırsa 20 yıl, kakma 10 yıl kullanılabilmektedir.

TARİHSEL VE GÜNCEL BAĞLAMDA BAŞPÂRE YAPIMINDA KULLANILAN İMALAT ARAÇLARI

Günümüzde teknolojinin getirdiği kolaylıklar sayesinde imalat sanayii daha hızlı ve kusursuz üretimler yapabilmektedir. Manda boynuzundan başpârelerin yapımında yaklaşık 250 yıl öncesinde kasnaklı ve kurmalı tornalar kullanılmıştır. Zembereği kurularak ayak freni mekanizması kontrolünde imalat yapılan bu makinelerde başpâre yapılmıştır.

©IJOESS

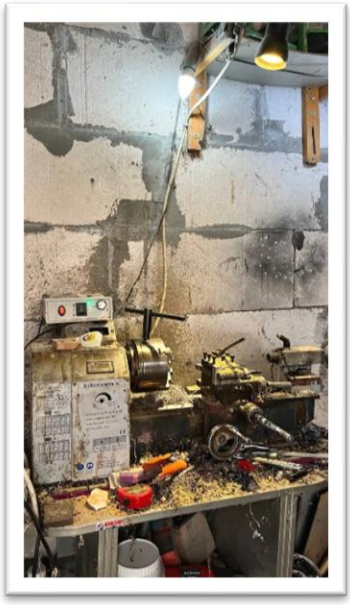

Fotoğraf 15. Modern torna makinesi

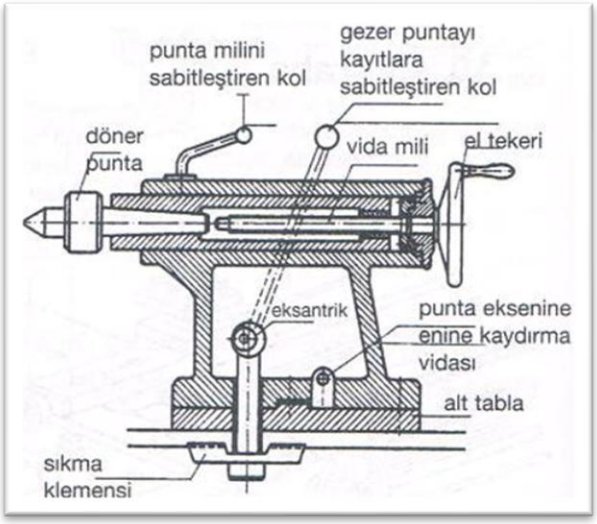

Fotoğraf 16. El pedalı ile kullanılan torna makinesi

Başpâre yapım sürecinde yalnızca makineler değil, geleneksel el aletleri de önemli bir yer tutmaktadır. Söz konusu el aletleri, özellikle makineyle gerçekleştirilen işlemler öncesinde ve sonrasında, hassas detayların işlenmesi ve ince işçilik gerektiren aşamaların tamamlanması için kullanılmaktadır. İç haznenin biçimlendirilmesi sürecinde bu el aletlerinin rolü belirleyicidir; zira haznenin ölçüsel hassasiyeti ve yüzey düzgünlüğü, doğrudan ses kalitesini etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır. Bu nedenle, el işçiliği başpâre üretiminde hem fonksiyonel hem de estetik açıdan tamamlayıcı bir unsur olarak önemini korumaktadır.

Fotoğraf 17. Bıçak

Fotoğraf 18. Yontma bıçağı

©IJOESS

BAŞPÂRE TAKILARAK KULLANILAN ÇALGILAR VE UYGULAMA PRATİKLERİ

Bilindiği üzere pek çok kültürde ney ve benzeri nefesli sazlar üflenmektedir. Özellikle Arap mûsikîsinde neyin yapısına çok benzeyen başpâre takılarak icra yapılan enstrümanların başında ney gelmektedir. Bunlar genellikle başpâresiz üflenmekte olup, bugün bizim mûsikîmizde de neyi başpâresiz olarak kullanan bazı icraları bulunmaktadır (Bilgin, 2012, s.10). Ayrıca ney çeşitlerinden olan, kamıştan yapılan girift adı verilen saz da başpâre takılarak mûsikî icrası yapılan enstrümandandır (Turabi & Harmancı, 2016, s.24). Ali Erdoğan'ın belirttiğine göre başpâre takılarak icra yapılan sazlar arasında klarnette vardır. Ali Erdoğan tarafından İtalya'da bir müzisyen için klarnetinin bek kısmı başpâre şeklinde yapılmıştır. Bek çıkartarak başpâre formunu kullanıp farklı bir ses elde etmiştir. Bu başpâre Kuşadası'nda yaşayan ve başpâre yapım ustası Ali Erdoğan tarafından manda boynuzundan yapmıştır.[†]

BAŞPÂRE FORMUNUN NEYİN AKUSTİK AYARLARINA KATKISI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ali Erdoğan'ın aktardığı tecrübelere dayalı değerlendirmelere göre, başpârede kullanılan malzemenin neyden elde edilen sesin tonuna etkisi oldukça belirgindir. Özellikle kullanılan malzemenin —başta boynuz olmak üzere— sertlik derecesi, rezonans kalitesini doğrudan etkilemektedir. Anadolu mandasına ait boynuzlar, yüksek sertlik dereceleri sayesinde başpâre yapımında tercih edilen en nitelikli doğal malzemeler arasında yer almaktadır. Bu malzemeden imal edilen başpârelerin ses iletiminde daha kaliteli ve dengeli sonuçlar verdiği gözlemlenmektedir. Buna karşılık, Uzakdoğu menşeli manda boynuzları, daha yumuşak lif yapısına sahip oldukları için ses kalitesi açısından Anadolu mandası boynuzuyla aynı düzeyi sunmamaktadır. Benzer şekilde, Afrika kökenli öküz mandası boynuzları da yumuşak lif yapıları nedeniyle kalite sıralamasında üçüncü sırada değerlendirilmektedir. Başpâre formu da akustik özellikleri doğrudan etkilemektedir. Ağız çapının daralması durumunda akordun pestleştiği (sesin kalınlaştığı), genişlemesi durumunda ise tizleştiği (sesin inceldiği) ifade edilmektedir. Aynı şekilde, başpârenin yüksekliğindeki artış sesin pestleşmesine, yüksekliğin azalması ise sesin tizleşmesine neden olmaktadır. Bunun yanı sıra, başpârenin iç kavisi hem akordun stabilitesini hem de sesin şiddetini doğrudan etkilemekte; daha uygun iç kavis geometrisi, neyin daha güçlü ve gür bir ses üretmesini mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda,

[†] Ali Erdoğan ile 13 Temmuz 2024 tarihinde yapılan röportaj

©IJOESS

başpâre tasarımı ve malzeme seçimi, ney icrasındaki tonal kalite ve performans açısından kritik öneme sahiptir.[‡]

Başpârenin neye takıldığı kısmına ayak denmektedir. Bu kısmın ince veya kalın oluşu nedeniyle neyin sesinde olumlu veya olumsuz bir etki yaratabilmektedir. Ayak kısmı kalın olursa titreşim az olacağı için seste istenilen kalite oluşmayabilir. Fakat ayak kısmı ince olursa titreşim fazla olacağından istenilen ses kalitesi elde edilebilir. Gördüğümüz üzere başpârede kullanılan malzemenin kalitesi veya form olarak şekilsel özellikleri ses kalitesine doğrudan etki etmektedir.

BAŞPÂRENİN KORUNMASI VE BAKIMI: MALZEME DAYANIKLILIĞI VE KULLANIM SÜREKLİLİĞİ AÇISINDAN BİR İNCELEME

Başpârenin bakımı uzun ömürlü olması ve ses kalitesine etki etmesi bakımında önem arz etmektedir. Şayet bakımı düzgün yapılmazsa başpârede deformasyonlar meydana gelebilir. Kırılgan bir yapıya sahip olması nedeniyle özellikle düşürülmemesi çok önemlidir. Canlı bir malzeme olması nedeniyle başpâre takılı olan neyin üflenmesi başpârenin de uzun yıllar yapısını korumasına olanak sağlamaktadır. Şayet ney üflenmezse başpârenin lifleri sıkışır ve bakımı yapılmayan başpârenin bir müddet sonra organik yapısı kurumaya başlar ve kırılganlığı aşırı şekilde artar. Başpâre şayet çok uzun süre üflenmezse çekme yapabilir. Başpâre üflenmeyecekse ıslak bir beze sarılması gerekir. Boynuz başpârelerin yağlanması gerekir (Koca, 2002, s.194). Başpârede herhangi bir şekilde kırılma veya çatlama meydana gelirse ustası tarafından tamiratı yapılabilmektedir.

Başpâre aşırı yağlamaya ihtiyaç duymaz. Fakat asit oranı düşük yağ çeşitleri ile ney ile birlikte bakımının yapılması gerekir. Dikkat etmemiz gereken husus ney yağlanırken başpârenin çıkartılarak ayrı bakımının yapılmasıdır. Yağlama tankında yağlama yapılması başpâreye zarar verebilir. Fındık ve mısır yağı buna uygun yağ çeşitleridir. Kakma başpârenin fazla yağlanmaması gerekir. Çünkü bu durumda etrafındaki malzemenin yapıştırıcısında açmalara neden olabilmektedir.

BAŞPÂRE YAPIM TEKNİKLERİ VE ÖLÇÜSEL PARAMETRELERİN STANDARTLAŞTIRILMASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Her neyzenin dudak yapısı, üfleme açısı ve başpâreye dudak koyuşu farklılıklar arz edebilmektedir. Dolayısıyla başpâre yapılırken neyzenin arzu ve istekleri göz önünde

[‡] Ali Erdoğan ile 13 Temmuz 2024 tarihinde yapılan röportaj (Bu çalışma kapsamında yapılan röportaj/görüşme, katılımcının açık rızası ile gerçekleştirilmiş olup etik kurallar çerçevesinde yürütülmüştür. Katılımcıdan yazılı/sözlü onay alınmış, araştırma sürecinde kişi hakları ve gizlilik esaslarına riayet edilmiştir.)

©IJOESS

bulundurularak yapılması gerekir. Bu durum tabii olarak, başpârenin dış ve iç yapısında farklılıklar meydana getirmektedir. Bu da ölçüleri etkilemektedir. Dış kalak eğimleri (yatık, dik, bombeli vb.), ağız üfleme çapı ve şekli (dik memeli, keskin, küt vb.) ve iç yapıda hazne tipi (tam hazne, yarım hazne ve haznesiz) neyzenden neyzene farklılık gösterir. Bir de ayak mesafesi neyzenin isteğine uygun bir şekilde ayarlanmalıdır. Ayaksız başpâre kullanmayı tercih eden neyzenler de vardır. Bu nedenle başpâre ölçüleri konusunda bir kalıp ortaya koymak veya şema vermek mümkün değildir (Bilgin, 2012, s.12). Başpârenin ölçüleri ağız çapı genel olarak 16,5 mm yükseklik 13-14 mm etek genişliği 47-50 mm fatura yüksekliği 4-5 mm'dir. İç haznesi büyük alt ayak 0,8 mm et kalınlığındadır. Bu ölçüler dışında kişinin dudak yapısına, üfleyiş açısına, alışılmış ağız çapının genişliği ve icra türüne göre farklılıklar gösterebilmektedir.

Başpâre ile ilgili farklı ustalar ölçüler vermiştir. Bunlardan birisi de Neyzen Rıfat Varol'dur. Rıfat Varol, Neyneva isimli web sayfasında "Başpârelerimiz 18, 19, 20, 21, 22, 23 mm olmak üzere 6 farklı başpâre alt çapına sahiptir (Kamışa giren kısım). 18, 19, 20 ve 21mm'lik olanların ağız genişliği 16,5 mm. 22 ve 23 mm'lik olanların ağız çapları ise 16,5-17 mm aralığındadır." Şeklinde bilgiler vermektedir.(*Başpare – Neyneva Ney Atölyesi*, t.y.)

Neyzen.com isimli web sayfasında Mehmet Yücel başpâre ölçülerini "16-17 mm arasında değişir. Başpâre ana ölçüsü 18 mm ise; ağız çapı:16 mm., Başpâre ana ölçüsü 20-24 mm ise; ağız çapı: 17 mm. olmalıdır, Neyzenler, alışkanlıklarına göre değişik ölçülerde başpâreler kullanabilirler." olarak vermektedir.(*NEY - Başpare - Neyzen.com*, t.y.)

Gökhan Özkök'te "Üretimini yapmış olduğum neylerin başpâre ölçüleri, ağız açıklığı hariç, standarttır. Ağız açıklığı, neyzenlerin alışkanlıkları ve dudak yapıları doğrultusunda 16-17-18 mm arasında değişiklik gösterebilir. Genellikle 16-17 mm arası tercih edilmektedir. Başpârelerimizin yüksekliği standart olarak 18 mm'dir. Boğaz çapları ise yine standart ve değişmez ölçü olarak 18-19-20-21-22-23-24 mm'dir. Bu ölçüye paralel şekilde, neyin genişliği ile orantılı başpâre ayak çapı da standarttır." şeklinde bir ölçülendirme yapmaktadır.(*NEY BÖLÜMLERİ - NEY PARTS*, t.y.)

©IJOESS

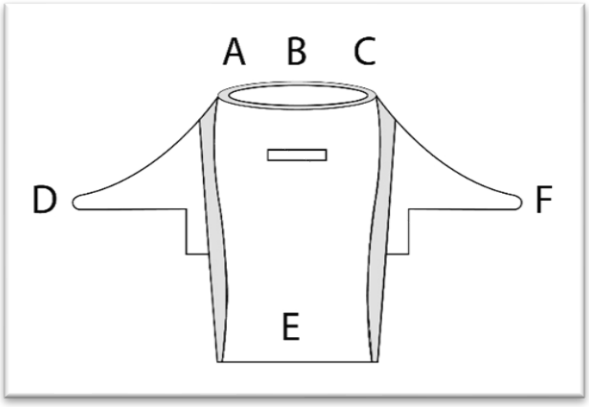

Fotoğraf 19. Başpâre ölçüleri

Neyzen Ahmet Kaya'da başpârenin ölçülerini şu şekilde vermektedir. Neyin içerisine giren kısmı hariç 2 cm dir. Neyin içerisine giren kısmı 1-1,5 cm ve toplam yükseklik 3-3,5 cm'dir. Ağız çapı 16-17 mm, başpâre açısı yüksekliği isteğe göre azalabilir. Açı genişler, dudak yapısına göre bir ergonomi oluşturulur. Başpâre genişliği 30-50 mm (bu ölçü yapılacak neyin boyutu ile orantılı olmalıdır.) kamışa giren kısım kamışın genişliğine göre değişir. Et kalınlığı 1,5-2 mm. Kamışa giren kısmın yüksekliği 10-15 mm. tabla yüksekliği 2-4 mm. başpârenin neye giren kısmı ile bu kısmın son ölçüsü başlangıç tarafına göre 2-2,5 mm daha geniştir (Kaya, 2017, s.17).

Bu ölçülendirmeden farklı ölçülendirmelerde vardır. Charles Fonton'da başpâre ölçülerini farklı hesaplarla anlatmaktadır:

"Şekilde görüldüğü gibi dış koninin A, B, C kesiti aynı zamanda iç koninin tabanıdır. Bu iç koni dış koninin tabanını oluşturan D, E, F noktalarında kesilmiştir. Bu iki koninin yükseklikleri eşittir. Hacimlerinin oranı taban yüzeylerinin ve taban yarı çaplarının oranına eşittir. İç Koninin alt kesitinin yarıçapını bulmak için dış koninin alt yarıçapı olan D-F ile üst kesitin yarıçapı olan A-C'yi alalım. AC aynı zamanda iç koninin taban yarıçapıdır. İç Koninin alt kesit yarıçapı X ise, DF / C = AC / X. Oysa DF 16, AC ise 9 çizgidir. Dolaysısı ile bilinmeyeni bulmak için dokuzla dokuzu çarpar on altıya böleriz. 81'i 16'ya bölmenin sonucu aşağı yukarı beştir. Demek ki iç koninin alt kesitinin yarıçapı 5 çizgiden az fazla olacaktır. Yani neyin konisinin yarıçapı 9 çizgidir. Bu orantı bütün neylerde aynıdır. Ağızlığın yarıçapı Davut'lar da 10 çizgiye dek gidebilir." (Fonton, 1987, s.79)

©IJOESS

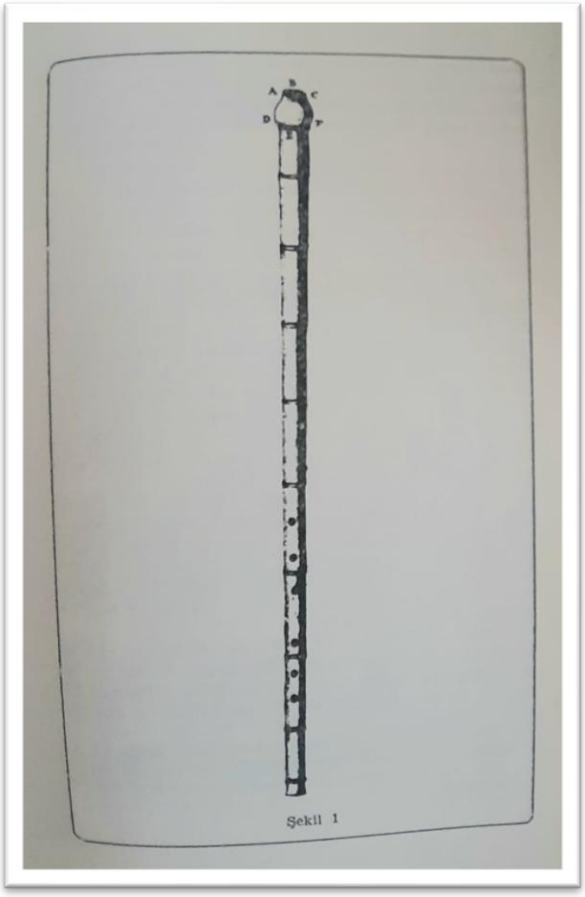

Fotoğraf 20. Charles Fonton'un kitabındaki başpâreli Ney resmi (Fonton, 1987, s.77)

YÖNTEM

Araştırma grubu (evren-örneklem)

Bu çalışma, başpâre yapımına ilişkin tarihsel, teknik ve zanaatkârî bilgilerin belgelenmesi amacıyla nitel bir araştırma desenine göre yapılandırılmıştır. Araştırmanın evrenini, Türkiye'de geleneksel yöntemlerle başpâre yapımıyla ilgilenen ney ustaları, zanaatkârlar ve bu alana yönelik tarihsel malzeme sunan arşivsel kaynaklar oluşturmaktadır. Örneklem, bu evren içerisinden amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiş olup hem geleneksel bilgiye hem de çağdaş teknik uygulamalara sahip kişilerin derinlemesine incelenmesini hedeflemiştir.

Örneklem grubu, geleneksel başpâre yapım tekniklerini halen uygulamakta olan ve sahada etkinlik gösteren ustalar arasından seçilmiştir. Bu bağlamda, Ali Erdoğan gibi uzun yıllardır başpâre yapımıyla uğraşan ve özgün teknikler geliştirmiş bir ustanın bilgi birikiminden yararlanılmıştır. Ayrıca tarihî müze envanter kayıtları, Osmanlı dönemi mecmuaları ve minyatürler de çalışma evreni kapsamında belge temelli örneklem materyali olarak değerlendirilmiştir.

©IJOESS

Araştırma kapsamında örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde nitel araştırmalarda önerilen veri doygunluğu ilkesi esas alınmıştır. Ancak ileride yapılacak nicel odaklı karşılaştırmalı araştırmalarda, malzeme türleri, akustik değerler ve icra performansına etkiler gibi değişkenlerin daha sistematik biçimde analiz edilebilmesi için örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde Power analizi yapılması önerilmektedir. Böylece, malzeme farklılıklarının ses kalitesi üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı biçimde test edilmesine olanak tanınabilecektir.

Veri toplama araçları

Bu çalışmada başpâre yapım sürecine ilişkin tarihî, teknik ve zanaatkârî bilgilerin elde edilmesi amacıyla nitel veri toplama tekniklerinden yararlanılmıştır. Veriler hem doğrudan saha gözlemleri hem de belge analizi yoluyla toplanmış; alan uzmanları ve usta zanaatkârlarla gerçekleştirilen görüşmelerle desteklenmiştir.

Gözlem Formu: Araştırmacı tarafından yapılandırılmamış doğal gözlem yöntemi ile başpâre yapım süreci yerinde incelenmiş, kullanılan malzemeler, üretim teknikleri, atölye düzeni ve uygulama aşamaları sistematik biçimde not edilmiştir. Gözlemler sırasında iş akışı, kullanılan el aletleri ve malzeme türleri detaylandırılmıştır.

Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Formu: Başpâre yapımında usta olarak çalışan Ali Erdoğan ile derinlemesine bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde, malzeme seçimi, üretim teknikleri, estetik tercihler, ses kalitesine etkiler ve ustalık geleneği konularına odaklanan açık uçlu sorular kullanılmıştır. Elde edilen veriler kayıt altına alınmış ve tematik çözümleme tekniğiyle değerlendirilmiştir.

Belge İnceleme (Doküman Analizi): Araştırmada, Topkapı Sarayı Müzesi, Mevlâna Müzesi, Galata Mevlevihanesi gibi kurumların ney envanterlerine ilişkin veriler ile Kevserî Mecmuası, Haşim Bey Mecmuası, Süleymannâme ve Surnâme-i Hümâyûn gibi tarihî kaynaklarda yer alan başpâre temsilleri analiz edilmiştir. Ayrıca, çağdaş başpâre yapımına dair teknik bilgilerin yer aldığı kitap, makale ve dijital arşivler değerlendirilmiştir.

Fotoğraf ve Görsel Belgeleme: Başpâre yapım sürecinin ve tamamlanmış ürünlerin detaylı görsel kayıtları alınmıştır. Bu görseller hem belge niteliği taşıması hem de teknik analizleri desteklemesi amacıyla araştırmaya dâhil edilmiştir.

Verilerin toplanması/işlem yolu

Bu araştırmada, başpâre yapımına dair tarihsel, teknik ve uygulamalı bilgilerin elde edilmesine yönelik nitel veri toplama süreci izlenmiştir. Veri toplama işlemleri 2024–2025

yılları arasında gerçekleştirilmiş olup süreç hem saha gözlemleri hem de sözlü tarih yöntemiyle desteklenmiştir.

Gözlemsel İncelemeler: Araştırmacı, başpâre üretimi gerçekleştiren Ali Erdoğan'ın atölyesinde doğal ortamda gözlem yapmıştır. Bu gözlemler sırasında, başpâre yapımında kullanılan malzemelerin türleri, üretim sırasındaki aşamalar, el aletlerinin kullanımı ve uygulama biçimleri ayrıntılı olarak not edilmiştir. Üretim süreci adım adım izlenmiş, sürecin her bir bileşeni kayıt altına alınmıştır.

Usta Görüşmeleri: Başpâre yapımına ilişkin detaylı bilgiler, doğrudan uygulayıcı olan Ali Erdoğan ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla elde edilmiştir. Görüşmelerde geleneksel başpâre yapım teknikleri, malzeme seçiminde dikkat edilen hususlar, süsleme teknikleri, ölçü değişkenleri ve ses kalitesine etkiler gibi temalar etrafında veriler toplanmıştır. Görüşmeler sesli olarak kaydedilmiş ve içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir.

Belge Taraması: Çalışmada tarihî bilgiye ulaşmak amacıyla başpâre ile ilgili içerik sunan yazma eserler, minyatürler, müze envanterleri ve arşiv belgeleri sistematik olarak incelenmiştir. Özellikle Kevserî Mecmuası, Haşim Bey Mecmuası ve Süleymannâme gibi kaynaklarda başpâre tasvirleri ve ölçüsel betimlemeler üzerinden veri toplanmıştır.

Görsel Kayıtlar: Başpâre üretim süreci ve tamamlanan ürünler, yüksek çözünürlüklü görsellerle belgelenmiştir. Görseller hem sürecin akademik raporlamasında hem de üretim tekniklerinin belgelenmesinde destekleyici veri olarak değerlendirilmiştir.

Verilerin analizi

Bu araştırmada toplanan veriler, nitel araştırma yöntemlerine uygun olarak analiz edilmiştir. Gözlem, görüşme, belge incelemesi ve görsel kayıtlar yoluyla elde edilen veriler, betimsel analiz ve tematik içerik çözümlemesi teknikleri kullanılarak değerlendirilmiştir.

Gözlemsel veriler, araştırmacının doğrudan atölyede yaptığı alan gözlemleri ve başpâre üretim sürecine ilişkin notları esas alınarak sistematik biçimde tasnif edilmiş, sürecin aşamaları, kullanılan malzeme türleri, teknik farklılıklar ve zanaatkâr uygulamaları çerçevesinde gruplandırılmıştır.

Görüşme kayıtları, öncelikle yazıya dökülmüş (transkript edilmiş), ardından açık kodlama yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu analiz sürecinde "malzeme seçimi", "akustik kalite", "ölçü farklılıkları", "yapım süreci", "geleneksel bilgi aktarımı" gibi ana temalar altında toplanabilecek kodlar belirlenmiş ve içerikler bu kodlara göre sınıflandırılmıştır. Kodlanan

©IJOESS

verilerden elde edilen temalar doğrultusunda, başpâre yapım sürecine dair ustalık bilgisi akademik dile aktarılmıştır.

Belge incelemesi yoluyla elde edilen tarihî kaynaklardaki başpâre görselleri, ikonografik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Başpârenin varlığı, yokluğu, şekli, malzeme izlenimleri ve icra bağlamları gibi görsel unsurlar dikkatle analiz edilerek metinsel içerikle ilişkilendirilmiştir.

Görsel veriler (fotoğraflar) ise hem sürecin teknik belgelenmesine hem de estetik tercihlere ilişkin çıkarımlar yapılmasına imkân tanımıştır. Bu görseller çalışmanın bulgularını destekleyici nitelikte kullanılmış, her bir örnek ilgili üretim tekniği ile eşleştirilerek açıklanmıştır.

Elde edilen bütün veriler, araştırmanın amacına uygun olarak bağlamsal geçerlilik ve anlam bütünlüğü esaslarına göre bütüncül biçimde değerlendirilmiş; literatürdeki mevcut bilgi birikimiyle karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

BULGULAR

Bu çalışmada elde edilen veriler, başpâre yapım sürecine ilişkin geleneksel bilgi, malzeme çeşitliliği, teknik farklılıklar ve ses kalitesi üzerindeki etkiler açısından tematik başlıklar altında analiz edilmiştir. Bulgular, alan gözlemleri, usta görüşmeleri, tarihî belge incelemeleri ve görsel analizlerle desteklenmiştir.

Başpâre yapımında kullanılan malzemelerin türleri ve tercih gerekçeleri

Çalışmada en yaygın kullanılan malzemenin manda boynuzu olduğu tespit edilmiştir. Boynuzun organik yapısı, lif yoğunluğu, nemle uyumlu formu ve rezonansa duyarlılığı, ney icrasında ses kalitesini artırıcı etki göstermektedir. Bununla birlikte, boynuz teminindeki zorluklar nedeniyle delrin, epoksi, akrilik cam, kuka, venge, makassar abanoz gibi farklı doğal ve sentetik malzemelerin de başpâre yapımında kullanılmaya başlandığı belirlenmiştir. Bazı ustalar, kakma yöntemi ile ortası boynuz olan ve çevresi farklı malzemelerle tasarlanmış başpâreler üretmektedir.

Usta tecrübesine dayalı yapım teknikleri

Kuşadası'nda yaşayan usta Ali Erdoğan'ın başpâre üretiminde kullandığı teknikler detaylı olarak belgelenmiştir. Erdoğan'ın, malzeme genleşme katsayılarını dikkate alarak boynuzla uyumlu malzeme kombinasyonları geliştirdiği ve süslemeli, estetik yönü güçlü modeller ürettiği görülmüştür. Özellikle ses rezonansına doğrudan etki eden kalak ve hazne formu konusunda Erdoğan'ın geliştirdiği ölçü tercihleri kayda değerdir.

©IJOESS

Akustik performans ve ölçü farklılıkları

Başpârenin ağız çapı, hazne derinliği, iç kavis, kalak açısı ve ayak kalınlığı gibi ölçüsel özelliklerinin neyin ses karakteri üzerinde önemli etkiler yarattığı gözlemlenmiştir. Ustanın aktardığına göre, başpârenin yüksekliğinin artması akordu pestleştirirken, ağız çapının genişlemesi sesi tizleştirmektedir. Ayak kısmının kalın ya da ince olması ise titreşimi ve sesin netliğini doğrudan etkilemektedir.

Geleneksel bilginin sözlü aktarımı ve ustalık zinciri

Sadrettin Özçimi, Salih Bilgin ve Rıfat Varol gibi ustaların deneyimlerinden alıntılar ve uygulama örnekleri, başpâre yapım bilgisinin sözlü kültür yoluyla aktarıldığını ve yazılı olarak yeterince belgelenmediğini ortaya koymaktadır. Bu durum, zanaatın sürdürülebilirliği açısından risk oluşturmaktadır.

Görsel belgeleme ve tarihî kayıtlarda başpâre

Topkapı Sarayı ve Mevlâna Müzesi envanterlerinde yer alan neylerde başpâreli örneklerin sayıca sınırlı olduğu, bir kısmının başpâresiz olduğu tespit edilmiştir. Kevserî Mecmuası, Haşim Bey Mecmuası ve Süleymannâme gibi kaynaklarda başpâreli ney tasvirlerine rastlanmakta, ancak bazı minyatürlerde çalgıların şâhnây olabileceği değerlendirmesi yapılmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada, ney enstrümanının önemli bir parçası olan başpâreye ilişkin tarihsel, teknik ve uygulamaya yönelik veriler derlenmiş ve değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, başpârenin yalnızca bir yapı elemanı değil, aynı zamanda neyin akustik karakterini belirleyen, icra kalitesini doğrudan etkileyen, estetik ve fonksiyonel yönleriyle öne çıkan bir unsur olduğunu ortaya koymuştur.

Başpârede en çok tercih edilen malzemenin manda boynuzu olması, literatürdeki çalışmalarla da örtüşmektedir. Örneğin Bilgin ve Koca gibi araştırmacılar, boynuzun ses rezonansına duyarlılığı ve dayanıklılığı nedeniyle geleneksel yapımda ön planda tutulduğunu ifade etmişlerdir. Bu çalışmada ise boynuz malzemenin yanı sıra epoksi, delrin, kuka, venge gibi alternatif malzemelerin tercih edilmeye başlandığı ve bu tercihin malzeme temininde yaşanan zorluklara dayandığı görülmüştür. Bu durum, geleneksel zanaatın güncel ekonomik ve ekolojik koşullara adapte olma çabası olarak yorumlanabilir.

Bununla birlikte, başpârenin ağız çapı, kalak formu, hazne derinliği ve ayak kalınlığı gibi ölçüsel parametrelerinin, neyin akort yapısı üzerinde önemli etkiler yarattığı tespit edilmiştir.

Bu bulgular, Fonton (1987) gibi araştırmalarda ortaya konan geometrik analizlerle paralellik göstermektedir. Ayrıca çalışmada, Salih Bilgin ve Ali Erdoğan gibi usta yapımcıların geliştirdiği kakma teknikleri ve süslemeli tasarımlar hem teknik hem de estetik açıdan başpâre yapımının zenginleştiğini göstermektedir.

Çalışmanın güçlü yönlerinden biri, uygulayıcı ustayla doğrudan etkileşim içinde gerçekleştirilen gözlemler ve yarı yapılandırılmış görüşmelerle geleneksel yapım bilgilerine erişim sağlanmasıdır. Ayrıca belge ve envanter taramaları ile tarihî boyut da bütüncül biçimde ele alınmıştır. Ancak çalışmanın sınırlılıkları arasında, başpâre ile doğrudan ses ölçüm analizlerinin yapılmamış olması, örneklemde yalnızca sınırlı sayıda usta ile çalışılmış olması ve malzeme değişiminin nicel etkilerine dair verilerin olmaması sayılabilir. Bu bağlamda, ilerleyen çalışmalarda akustik laboratuvar koşullarında frekans ve rezonans analizlerinin yapılması önerilmektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgular, başpârenin geleneksel ney zanaatında kritik bir rol oynadığını ve bu zanaatın sözlü kültürle aktarıldığı için kaybolma riski taşıdığını göstermektedir. Günlük pratikte bu, hem icracıların performans kalitesini etkileyen bir unsur olarak hem de kültürel mirasın sürdürülebilirliği açısından hayati önem arz etmektedir. Bu nedenle başpâre yapımı, sadece bir el sanatı değil, aynı zamanda somut olmayan kültürel miras kapsamında değerlendirilmelidir.

Araştırma sonucunda ulaşılan temel çıkarımlar şunlardır:

- Başpâre, neyin ses kalitesi üzerinde doğrudan etkiye sahip olup, kullanılan malzeme ve teknik detaylar akustik sonuçları belirlemektedir.
- Boynuz gibi geleneksel malzemelerin yerini alan sentetik alternatifler, estetik açıdan zenginlik sunsa da akustik olarak her zaman aynı başarıyı göstermemektedir.
- Başpâre ölçülerinde standardizasyon mümkün değildir; her ney ve neyzen için bireysel uyarlama gereklidir.
- Geleneksel bilgi birikimi büyük ölçüde usta-çırak ilişkisine dayalıdır ve yazılı kültüre aktarımı sınırlıdır.

Gelecekte yapılacak çalışmalar, bu alanın daha derinlemesine teknik analizlerle desteklenmesini, ölçü kalıplarının dijitalleştirilerek arşivlenmesini, üniversitelerin çalgı yapımı ve müzikoloji bölümlerinde bu zanaata yer verilmesini ve kültürel miras koruma programlarına

©IJOESS

dahil edilmesini sağlamalıdır. Ayrıca, başpâre yapımının farklı coğrafyalardaki uygulamalarla karşılaştırmalı olarak incelenmesi, disiplinlerarası katkı sağlayacaktır.

Öneriler

Bu araştırma kapsamında başpârenin yapım teknikleri, malzeme tercihleri ve ses kalitesi üzerindeki etkileri detaylı biçimde ele alınmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda hem geleneksel zanaatın korunmasına hem de akademik literatürün gelişimine katkı sağlayacak aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur:

1. Başpâre yapımına ilişkin bilgi ve tekniklerin yazılı kültüre aktarılması sağlanmalı; bu alandaki sözlü gelenek, kayıt altına alınarak hem akademik hem de uygulamalı alanlarda kaynak oluşturmalıdır.
2. Üniversitelerin müzikoloji, Türk Din Mûsikîsi ve çalgı yapımı bölümlerinde, başpâre yapımına özel dersler açılarak, bu geleneksel sanatın kurumsal düzeyde aktarımı teşvik edilmelidir.
3. Malzeme türlerinin akustik özellikleri bilimsel testlerle analiz edilerek, doğal ve sentetik malzemelerin ses kalitesine etkileri laboratuvar ortamında karşılaştırmalı olarak değerlendirilmelidir.
4. Usta-çırak ilişkisinin desteklenmesi amacıyla, Kültür ve Turizm Bakanlığı veya yerel kültür müdürlükleri tarafından çalgı yapım ustalarına yönelik "yaşayan insan hazinesi" statüsü verilerek eğitim programları düzenlenmelidir.
5. Başpâre ölçülerine ilişkin veri tabanı ve dijital arşiv oluşturulmalı; farklı dönemlerden, müzelerden ve özel koleksiyonlardan toplanan ölçü ve malzeme bilgileri sistematik olarak sınıflandırılmalıdır.
6. Günümüzde başpâre yapımında yaygınlaşan sentetik malzeme kullanımı, estetik avantajları kadar olası sağlık riskleri ve ses kalitesine etkileri açısından da incelenmeli; kullanıcı bilinci artırılmalıdır.
7. Başpâreye ilişkin kültürel miras farkındalığı, dijital sergiler, belgeseller ve müzik festivalleri aracılığıyla topluma yaygınlaştırılmalı, özellikle genç kuşaklara tanıtımı sağlanmalıdır.
8. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, başpârenin yalnızca ney değil, girift, şâhnây gibi diğer nefesli çalgılarla ilişkisi de incelenmeli; bu bağlamda Osmanlı minyatürleri ve arşiv kaynakları ikonografik analizlerle taranmalıdır.

Sınırlılıklar ve güçlü yönler

Güçlü yönler

Bu çalışma, başpâre yapımına ilişkin hem geleneksel bilgi birikimini hem de çağdaş uygulamaları bir arada ele alan öncü ve kapsamlı bir nitel araştırma niteliği taşımaktadır. Araştırmanın en belirgin güçlü yönlerinden biri, uygulayıcı bir usta ile birebir yürütülen saha çalışması yoluyla, gözlemsel verilerin doğrudan kaydedilmesidir. Özellikle Ali Erdoğan gibi uzun yıllara dayanan deneyime sahip bir ustadan alınan özgün bilgiler, akademik yazında nadir rastlanan derinlikte bir içerik sağlamıştır. Ayrıca, tarihî belge taramaları, müze envanter incelemeleri ve minyatür analizleri gibi disiplinlerarası yöntemlerin bir arada kullanılması, araştırmaya hem tarihî hem de uygulamalı müzikoloji açısından zenginlik katmıştır.

Sınırlılıklar

Araştırmanın sınırlılıkları arasında, örneklemde yalnızca bir usta ile çalışılmış olması, başpâre yapımında farklı yörelerden gelen teknik varyasyonların kapsam dışında kalmasına neden olmuştur. Ayrıca çalışmada akustik ölçüm cihazlarıyla yapılan sayısal analizler yer almamış; ses frekansı, rezonans düzeyi ve akort hassasiyetine dair veriler nitel gözleme ve ustanın deneyimlerine dayalı olarak sunulmuştur. Malzeme türlerinin karşılaştırmalı performans analizi, laboratuvar destekli nicel verilerle zenginleştirilmemiştir. Bunlara ek olarak, başpârenin farklı ney türlerinde (kız ney, bolahenk, davudî vb.) kullanımı ve etkisine yönelik detaylı karşılaştırmalar da araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.

KAYNAKLAR

Başpare – Neyneva Ney Atölyesi. (t.y.). Geliş tarihi 07 Ağustos 2024, gönderen https://neyneva.com/baspare/

Bilgin, S. (2012). *Zanaattan San'ata Başpare...* T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Develioğlu, F. (1984). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* (6.). Aydın Kitabevi Yayınları.

Fonton, C. (1987). *18. Yüzyılda Türk Müziği* (C. Behar, Çev.; Birinci). Pan Yayıncılık.

Karahasan, T. H. (2003). *Ney Metodu*. Esen Ofset Matbaacılık.

Kaya, A. (2017). *Ney Metodu Yardımcı Nota Kitabı* (Birinci). Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Koca, F. (2002). Ney'in Tarihi Gelişimi ve Dini Musikimizdeki Yeri. *Dinî araştırmalar*, *4*(12).

Öncel, M. (2023). *Kazım Uz Müzik Terimleri Sözlüğü*. Vakıf Bank Kültür Yayınları.

Minyatür ve Gravürlerde Ney. (t.y.). Geliş tarihi 21 Nisan 2025, gönderen https://www.neyzenim.com/minyatur_gravurler.html?

NEY - Başpare—Neyzen.com. (t.y.). Geliş tarihi 07 Ağustos 2024, gönderen https://www.neyzen.com/ney_baspare.html

NEY BÖLÜMLERİ- NEY PARTS. (t.y.). Geliş tarihi 07 Ağustos 2024, gönderen http://www.neymaker.com/2012/07/ney-parts.html

Tan, A., & Çıpan, M. (2014). *Ney* (2. Basım). Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Turabi, A. H., & Harmancı, A. B. (2016). *Giriftzen Asım Bey Hayatı ve Eserleri* (Birinci). Amasya Belediyesi.

Uygun, M. N. (2007). Ney. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 33, ss. 68-69). TDV Yayınları.

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	İrfan YİĞİT
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	İrfan YİĞİT
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	İrfan YİĞİT
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	İrfan YİĞİT
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	İrfan YİĞİT

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu araştırma, insan veya hayvan denekleri üzerinde deneysel bir uygulama içermediğinden etik kurul onayı gerektirmemektedir. Çalışma kapsamında yalnızca usta görüşmeleri, saha gözlemleri ve arşiv belgelerinden elde edilen veriler değerlendirilmiştir.

This research does not require ethics committee approval as it does not involve any experimental practice on human or animal subjects. Within the scope of the study, only the data obtained from master interviews, field observations and archival documents were evaluated

Bu eser **Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0)** ile lisanslanmıştır.

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1607-1622
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Ortaokul öğrencilerinin fen bilimleri dersine ve deneylerine yönelik tutumlarının incelenmesi

Mehmet ERKOL[1], Ayyüce İSLAMOĞLU[2], Mehmet Tamer KAYA[1]

[1]Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Afyonkarahisar, Türkiye
[2]Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Afyonkarahisar, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.1646
Gönderi Tarihi/ *Received:*	Kabul Tarih/ *Accepted:*	Online Yayın Tarihi/ *Published*:
19.08.2024	16.07.2025	15.09.2025

Öz

Bu araştırmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin fen bilimleri dersine ve fen deneylerine yönelik tutumlarını sınıf düzeyi ve cinsiyet değişkenleri açısından incelemektir. Fen eğitimi, öğrencilerin bilimsel süreç becerilerini geliştirmede ve bilime karşı olumlu tutum kazanmalarında kritik rol oynamaktadır. Bu bağlamda çalışma, Ege Bölgesi'nde yer alan Uşak ilindeki ortaokullarda öğrenim gören 474 öğrenci ile yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak üç alt boyuttan oluşan "Fen Bilimleri Dersine ve Deneylerine Yönelik Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin analizinde temel betimsel istatistikler (ortalamalar, yüzdelikler) ve parametrik olmayan analiz tekniklerinden Mann Whitney U ve Kruskal Wallis testleri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre öğrencilerin sınıf düzeyine göre tutumlarında anlamlı farklılıklar görülmüş, özellikle üst sınıflarda fen deneylerine yönelik ilgi ve merak düzeyinin azaldığı gözlemlenmiştir. Cinsiyet değişkenine göre ise anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Bu bulgular, öğrencilerin fen derslerine yönelik ilgilerinin zamanla azaldığını ve öğretim sürecinde deneysel etkinliklerin artırılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, fen öğretiminin uygulamalı etkinliklerle desteklenmesi ve öğrencilerin deney sürecine daha aktif katılımının teşvik edilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ortaokul öğrencileri, fen bilimleri dersine yönelik tutum, fen deneyleri.

Secondary school students' science attitudes towards the course and experiments review

Abstract

The aim of this study is to examine middle school students' attitudes toward science courses and science experiments in terms of grade level and gender variables. Science education plays a critical role in developing students' scientific process skills and fostering positive attitudes toward science. In this context, the study was conducted with 474 students enrolled in middle schools located in the Uşak province of the Aegean Region. The data were collected using the "Attitude Scale Toward Science Courses and Experiments," which consists of three sub-dimensions. In the data analysis, basic descriptive statistics (means, percentages) and non-parametric analysis techniques such as the Mann-Whitney U and Kruskal-Wallis tests were employed. The analysis results indicated that students' attitudes differed significantly according to grade level, with a noticeable decline in interest and curiosity toward science experiments in higher grades. However, no significant difference was found based on gender. These findings suggest that students' interest in science courses decreases over time and highlight the need to enhance science teaching with more hands-on experimental activities. Based on the results, it is recommended that science instruction be supported with practical activities and that students be encouraged to participate more actively in experimental processes.

.

Keywords: Secondary school students, attitude towards science course, science experiments.

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Mehmet ERKOL, **E-posta/ e-mail:** merkol@aku.edu.tr

GİRİŞ

Teknoloji dünyasındaki gelişmeler gündelik hayatın tüm aşamalarında, insanoğlunun hayatına yaptığı dokunuşlarla her yaştan insana çeşitli kolaylıklar sağlamaktadır. İnsanoğlunun öğreniminin hayat boyu sürdüğü günümüz yaşantısında teknolojik gelişmeler eğitim ve öğrenim becerilerinin gelişmesini ve bilimi etkilemektedir.

İnsanoğlunun varoluş sürecinden bugüne kendileri ve çevreleriyle girdiği etkileşimlerden elde ettiği ve kendinden sonraki nesle aktardığı, sonuçlarının kesinleştiği ve sonrasında üzerine yeni deneyimlerle bilgiler eklediği geçici olmayan tüm bilgilere bilimsel bilgi denir (Demirbaş & Yağbasan 2005). Tanımında belirtilen özelliklerine bakıldığında bilginin güvenirliği, birilerine aktarılması ve sürekli yeni bilgilerle güncelleniyor olması günümüz modern fen bilimleri kavramının temellerini oluşturduğunu göstermiştir. Kelime anlamı olarak fen bilimleri "Fizik, Kimya, Matematik ve Biyolojiden elde edilen verileri iş ve yapım alanında uygulama" (İnt.Kyn.1) olarak tanımlanmıştır. İçerisinde birden çok bilim dalını toplayan fen bilimleri, uygulama alanı ile de pek çok disiplini bünyesinde barındırır. Tanımından da anlaşılacağı üzere fen bilimleri, içerisinde Fizik, Kimya, Matematik ve Biyolojiden oluşan 4 farklı bilim dalından yüzlerce farklı uygulama alanı bulundurur. Konusu itibariyle insan ve evreni tüm yönleriyle inceleyen fen bilimleri, elde ettiği tüm bilgileri insanlığın gelişimi ve refahı için kullanmaktadır (İnt.Kyn.1).

Bilim ve teknolojideki yeni bilgilerin ortaya çıkma hızı, bilginin üretilmesi ve kullanılmasının, yeni bilgi üreten bireylerinin yetiştirilmesinin ne derece önemli olduğunun kanıtıdır. Okullarda verilen eğitimle birleşen teknoloji pek çok eğitim alanında aktif ve etkin bir biçimde kullanılmaktadır. Özellikle fen bilimleri alanında verilen eğitimin öğrenciler tarafından daha anlaşılır ve öğrenilebilir hale gelmesi için teknolojik gelişmeler her geçen gün öğretmenler tarafından daha çok kullanılır hale gelmiştir. Öğretmenlerin bilgi aktarım süreçlerinde anlatılan konunun öğrenciler tarafından daha iyi anlaşılması için görsel, işitsel, deneysel pek çok materyale başvurmaktadır. Teknolojik imkanların artması ile birlikte okullarda teknolojiye erişilebilirliğe yaptığı olumlu etki sayesinde öğrenciler soyut olarak aktarılan birçok bilgiyi somut bir şekilde gözlemleyip, deneyimleme imkanına sahip olmaktadır (Bozdoğan & Yalçın, 2004).

Günden güne hızlanan teknolojik gelişmeler, bilgiye ve teknolojiye ulaşılması konusunda gelinen nokta geçmiş dönemlere göre günümüzde kat kat daha kolay hale geldiğini göstermektedir. Çağımızın getirdiği yenilikler fen bilimleri derslerindeki etkinliklerin

yapılmasını kolaylaştırdığı gibi öncesinde yapılmamış pek çok deneyin yapılmasına olanak sağlamaktadır. Yaşanan gelişmelerle birlikte maliyetlerin hızla düşmesi, okulların başta laboratuvar ekipmanları ve araç gereçlerine daha kolay ulaşmasını destekler niteliktedir. Öğrenme için gerekli olan ortamın öğrenciye sunulması, fen bilimleri dersi için son derece önemli olan laboratuvarın etkin kullanımı ile mümkündür (Fidan & Erden, 1986).

Öğrencilerin bilimsel aktivitelere direkt dahil olma gereksinimleri vardır. Kendileri için önemli olan olguları sorgulama, kendi deneysel işlemlerini tasarlama, verileri toplayıp analiz etme ve geri bildirim yapıp elde ettikleri sonuçları yorumlama ve paylaşma ile bilime katkıda bulunmayı sağlar (Bayrak, 2012). Öğrencide merak uyandıran deney ve gözlemler, öğrencinin konuyu gündelik hayata uyarlayabilmesini, gün içerisinde karşılaştığı problemlere karşılık okulda kazandığı becerilerle çözüm arayışına girmesini sağlamaktadır. Böylelikle öğrencilerin bilim adamı gibi düşünmeye, inceleme ve araştırma yapmaya teşvik edilmesi amaçlanmaktadır (Bozdoğan & Yalçın, 2004).

Fen bilimleri dersi, doğası gereği evrendeki birçok olayı laboratuvar ortamında gözlemlenebilmesi ve incelenebilmesi açısından diğer derslerden oldukça farklı bir konumdadır. Pek çok kimyasal, fiziksel ve biyolojik durum ve olay laboratuvar ortamında incelenebilmektedir. Her ne kadar bu incelemeler teknolojik imkanların elverişliliği ve ulaşılabilirliği ile orantılı olsa da geçmişten bugüne birçok laboratuvar malzeme ve ekipmanı kullanımı daha yaygın hale gelmiştir. Laboratuvar ortamında kullanılan materyallerin maliyetli olmasına karşın teknolojik gelişmeler ve gelişen yeni teknikler daha düşük maliyetle inceleme ve gözlem imkânı sunmuştur. Daha fazla bilginin laboratuvar ortamında somutlaştırılması öğrenciler için öğretilenlerin yalnızca formül ya da tanımlamalardan ibaret olmayıp derste anlatılanların gerçek hayattaki uygulamalarını görüp, deneyimlemelerine olanak sağlamaktadır. Bu yüzden öğrencilerin laboratuvar kullanım sıklığı ile fen dersi ve deneylere olan tutumları önemlidir (Unayağyol, 2009).

Dünyada ilk olarak 1865 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde laboratuvar uygulamaları başlamıştır. 1980'li yıllardan sonra laboratuvar olgusu daha fazla öğrenciye hitap edebilir düzeye getirilmeye başlanmıştır. Türkiye'de ise 2000'li yılların başından itibaren fen laboratuvarına verilen önem artmış ve uygulamaları yaygınlaşmıştır (Yücel 2019).

Türkiye'de 2012 yılında eğitim sisteminde yapılan dönüşüm neticesinde mevcut eğitim sistemi köklü bir değişiklik yaşamıştır. Bu değişiklik ile birlikte yenilenen sistemde eski fen programında değişikliğe gidilmesi zorunluluğu oluşmuştur. 2013 yılında değişime uygun ilk

©IJOESS

fen programı yayınlanmış ve takip eden dönemde 2017 ve 2018 yıllarında yeni fen programları yayınlanmıştır. Günümüzde hala 2018 yılı fen programı geçerliliğini korumaktadır (Başar & Demiral 2020).

2018 yılında hazırlanan Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'nda öğrenciler için araştırmaya ve sorgulamaya dayalı öğrenme yaklaşımı esas alınmıştır. Buna göre öğrenciler gündelik hayatta karşılaştıkları durum ve olayların, neden ve nasıl gerçekleştiğini öğrenmeyi istemesi hedeflenmiştir. Programla birlikte fen bilimleri dersinin öğrencide daha çok merak uyandıracak hale gelmesi amaçlanmıştır. Derste öğrenilen bilgilerin gündelik yaşamla bağdaştırılması sağlanmak istenmiştir. Merak eden, araştıran ve sorgulayan öğrencinin fen bilimleri, mühendislik ve girişimcilik alanlarındaki becerilerini birleştirerek ortaya bir ürün koyması beklenmektedir. Fen bilimleri dersinde edindikleri teorik bilgiyi, mühendislik bilimiyle sistematik hale getirmesi beklenen öğrencinin ortaya koyduğu ürünü girişimcilik yetenekleri ile pazarlaması, değer üretmesi amaçlanmaktadır. Disiplinler arası bağı tam olarak kurabilen öğrencinin bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelere katkı sağlaması ülke çapındaki kalkınma ve refah artışı için son derece önemlidir (MEB 2018). Bunun yanında eğitim-öğretim müfredatının ilgili derse ayırdığı belirli bir zaman dilimi vardır. Deneylerin uygulanma veya gösterilme süreci planlanan zaman dilimiyle eş zamanlı yürütülmelidir. Planlamaya uyulamadığı takdirde öğreticiler takip eden konuları aktarmak için yeterli zaman ayıramamak zorunda kalacaklardır. Çeşitli faktörlerin etkili olduğu laboratuvar faaliyetleri öğrencilerin fen bilimleri dersinde yapılan deneylerde çeşitli sorunlarla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Öğretmenin konuyu aktarım sürecinde kullandığı yöntem ve teknikler, konunun laboratuvar ortamında kullanılan materyallerle deneyimlenebilmesine olan elverişliliği, öğrencilerin tamamına yetecek düzeyde deney malzemesinin bulunması, konunun öğrencide uyandırdığı merak gibi pek çok faktör öğrencilerin fen bilimleri dersi ile ilgili tutumlarında belirleyici rol oynamaktadır (Kakayev, 2019). Parker ve Geirber (2000), akademik başarısı için derse yönelik tutumların oldukça önemli olduğunu belirtmektedir. Bu yüzden fen derslerinde de derse karşı tutumun başarıyı olumlu etkileyeceği unutulmamalıdır (George, 2006). Dolayısıyla fen bilimleri dersine karşı olumlu tutum geliştirici önlemler alınarak çağa ayak uydurabilen bireyler yetiştirilebilir (Abell & Lederman, 2007).

Bu çalışmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin fen bilimleri dersine ve deneylerine yönelik tutumlarının incelenmesi; bu tutumların sınıf düzeyi ve cinsiyet değişkeni açısından değerlendirilmesidir. Çalışmada öğrencilerin fen bilimleri dersine ve bu derste sıklıkla başvurulan deneysel etkinliklere yönelik tutumları ele alınmış; ayrıca, fen laboratuvarlarının

©IJOESS

Türkiye'deki gelişim süreci genel hatlarıyla irdelenmiştir. Sınıf düzeyi ve cinsiyet gibi değişkenler doğrultusunda tutum farklılıkları analiz edilerek, alan yazına katkı sunulması hedeflenmiştir.

Bu demografik değişkenlerin tercih edilme nedeni, ilgili alan yazında yer alan tutum farklılıklarının özellikle cinsiyet ve öğrenim düzeyi gibi bireysel değişkenler doğrultusunda anlamlı farklılıklar gösterebildiğine dair bulgulara dayanmaktadır. Cinsiyet, öğrencilerin fen derslerine yönelik ilgilerini, başarılarını ve deneysel etkinliklere katılım düzeylerini etkileyebilen önemli bir değişken olarak değerlendirilmektedir. Benzer şekilde, sınıf düzeyi arttıkça tutumların olumlu ya da olumsuz yönde değişim gösterebildiği araştırmalarla ortaya konmuştur. Bu nedenle çalışmada bu iki demografik değişken özellikle dikkate alınmış ve tutum farklılıklarının analizinde belirleyici olabileceği düşünülmüştür.

Araştırma, 2021–2022 eğitim-öğretim yılı içerisinde, Uşak ili merkez ilçesinde öğrenim gören 474 ortaokul öğrencisinden elde edilen verilerle yürütülmüştür. Veriler, "Fen Bilimleri ve Deneylerine Yönelik Tutum Ölçeği" aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmada kullanılan yöntemin çalışma konusuna, amacına ve problemi çözmeye uygun olduğu; ölçme aracının verileri elde etmede yeterli olduğu ve örneklem grubunun araştırma evrenini temsil ettiği kabul edilmektedir. Ayrıca, öğrencilerin verdikleri yanıtların gerçeği yansıttığı varsayılmaktadır.

Bu çalışmanın özgün değeri, fen bilimleri dersine yönelik öğrenci tutumlarını yalnızca genel düzeyde değil, dersin içerdiği etkinlik türlerine – özellikle deney uygulamalarına – odaklanarak derinlemesine analiz etmesidir. Literatürde fen dersine ilişkin tutumlar genellikle genel bir yaklaşımla ele alınmakta, deney temelli öğrenmenin öğrenci ilgisi ve başarısı üzerindeki etkileri sınırlı biçimde incelenmektedir. Bu çalışma, deneylerin öğrencilerde nasıl bir merak, heyecan ve katılım duygusu oluşturduğunu detaylı verilerle ortaya koyarak, fen öğretiminde deneysel yaklaşımın pedagojik önemine dikkat çekmektedir. Bu yönüyle araştırma, öğretim stratejilerini yeniden düşünmeyi ve öğrenci merkezli etkinliklere daha fazla yer verilmesini öneren çalışmalara özgün bir katkı sunmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır.

1. Öğrencilerin fen bilimleri dersine ve fen deneylerine yönelik tutum puanları arasında cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık var mıdır?
2. Öğrencilerin fen bilimleri dersine ve fen deneylerine yönelik tutum puanları arasında sınıf değişkeni açısından anlamlı farklılık var mıdır?

YÖNTEM

Öğrencilerin fen bilimleri dersine ve fen deneylerine yönelik tutumlarını inceleyen bu araştırma, tarama (survey) modelinde betimsel bir çalışmadır. Genel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2015).

Araştırma grubu (evren-örneklem)

Araştırmanın çalışma evrenini, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında ege bölgesindeki bir ildeki ortaokul öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 2021-2022 eğitim-öğretim yılı içerisinde bu ilde ortaokul düzeyinde rastgele seçilen 5, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinden oluşan 230'u erkek ve 244'ü kız olmak üzere toplam 474 öğrenci oluşturmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların cinsiyetlerinin sınıf düzeyine göre dağılımı (f, %)

		SINIF				
	Ölçü	**5. Sınıf**	**6. Sınıf**	**7. Sınıf**	**8. Sınıf**	**Toplam**
Erkek	N	58	47	72	53	230
	Sınıf %	%25,2	%20,4	%31,3	%23	%100
	Cinsiyet %	%43,9	%56	%49,3	%47,3	%48,5
Kız	N	74	37	74	59	244
	Sınıf %	%30,3	%15,2	%30,3	%24.2	%100
	Cinsiyet %	%56,1	%44	%50,7	%52,7	%51,5
Toplam	N	132	84	146	112	474
	%	%27,8	%17,7	%30,8	%23,6	%100

Tablo 1'e göre araştırmanın örneklemini %48,5'i erkek, %51,5'ini kız öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklemin %27,8'i 5. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. 5. sınıfa giden öğrencilerin %43,9'u erkek, %56,1'i kız öğrencidir. Örneklemin %17,7'sini 6. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. 6. sınıf öğrencilerinin %56'sı erkek öğrenci, %44'ü kız öğrencidir. Araştırma örnekleminin%30,8 ile en çok popülasyona sahip 7. sınıf öğrencilerinin %49,3'ü erkek öğrenci iken %50,7'si kız öğrencidir. Araştırmamızın en üst sınıfı olan 8. sınıf öğrencileri araştırma örnekleminin%23,6'sını oluşturmaktadır. 8. sınıf öğrencilerinin ise %47,3'ü erkek öğrencilerden, %52,7'si ise kız öğrencilerden oluşmaktadır.

Veri toplama araçları

Araştırmada kullanılan veri toplama aracı "Fen Bilimleri Dersine ve Fen Deneylerine Yönelik Tutum" ölçeğidir. Ölçek Barmby arkadaşları (2005) tarafından geliştirilmiş, Kaya ve Böyük (2011) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Barmby ve arkadaşları (2005) ölçeğin

güvenirlik katsayısını 0,76 olarak saptamışlardır. Öğrencilerin tutumlarını ortaya koymayı amaçlayan fen bilimleri derslerine ilişkin 13 tutum maddesi, fen deneylerine ilişkin 8 tutum maddesi olmak üzere toplam 21 maddeden oluşmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçekteki her bir soru için, öğrencilerin katılım dereceleri olumlu sorular için (1) kesinlikle katılmıyorum, (2) katılmıyorum, (3) kararsızım, (4) katılıyorum, (5) kesinlikle katılıyorum şeklinde puanlandırılırken, olumsuzluk bildiren sorularda (1) kesinlikle katılıyorum, (2) katılıyorum, (3) kararsızım, (4) katılmıyorum, (5) kesinlikle katılmıyorum şeklinde puanlandırılmıştır. (Kaya & Böyük 2011). Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alpha puanı 0,79 olarak hesaplanmıştır. Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı $0,60 \leq a \leq 0,90$ arasında ise ölçek oldukça güvenilirdir (Tavşancıl, 2006). Öğrencilere uygulanan bu ölçeğin güvenilir olduğunu söylemek mümkündür.

Verilerin toplanması ve analizi

Verilerin toplanması için gerekli olan ölçek hazırlanmış ve Afyon Kocatepe Üniversitesi Etik Kurulu tarafından onaylanması sağlanmıştır. Örneklem için gerekli olan hedef kitleye ulaşmak adına Uşak ilinde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı uygun örnekleme yoluyla belirlenen 5 ortaokuldaki 5,6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerine ulaşmak için gerekli izinler alınmıştır. Alınan izinler neticesinde ölçek evreni temsil eden örnekleme sunulmuştur. Ölçek 2021-2022 eğitim-öğretim yılında cevaplandırılmış ve çalışmaya dahil edilmiştir. Öğrencilerin ölçek sorularına verdikleri cevaplar incelenmiş, bağımlı değişkenlere ait puanların cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek için "Mann Whitney U" testi, sınıf düzeylerine göre anlamlı bir fark olup olmadığını görmek adına "Kruskall Wallis" testi yapılmıştır (Balcı 2021). Araştırmada kullanılan istatistiksel testlerin seçiminde, değişkenlerin dağılım özellikleri dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda, verilerin parametrik testlere uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla öncelikle normallik testleri uygulanmıştır. Verilerin normal dağılıma uyup uymadığı Kolmogorov-Smirnov testi ile test edilmiştir. Bu testlerin yapılma gerekçesi, ilerleyen analizlerde uygulanacak olan korelasyon ve fark analizleri gibi istatistiksel işlemlerin uygunluğunu belirlemek ve analiz sürecinin güvenirliğini artırmaktır.

Elde edilen sonuçlara göre verilerin normal dağılıma uymadığı görülmüş ve bu doğrultuda parametrik olmayan analiz teknikleri tercih edilmiştir. Test sonuçları ve yorumları aşağıda yer alan çizelgelerde detaylı olarak sunulmuştur.

Tablo 2. Değişkenlere ilişkin normallik testi sonuçları (Kolmogorov–Smirnov)

Değişken	Alt Grup / Kategori	N	(%)	K–S İstatistiği	sd	p Değeri
Cinsiyet	Erkek	230	48,5	0,349	474	0,000
	Kız	244	51,5			
Sınıf Düzeyi	5. Sınıf	132	27,8	0,214	474	0,000
	6. Sınıf	84	17,7			
	7. Sınıf	146	30,8			
	8. Sınıf	112	23,6			
Deney Tasarlama Durumu	Deney Tasarladı	273	57,7	0,376	474	0,000
	Deney Tasarlamadı	201	42,3			
Laboratuvar Kullanım Sıklığı	Haftada 1–2 Kez	76	15,8	0,428	474	0,000
	Ayda 1–2 Kez	65	13,5			
	Yılda 1–2 Kez	333	70,7			
Deney Uygulama Yöntemleri	Öğretmen Uyguluyor	202	42,6	0,258	474	0,000
	Grup Olarak Yapıyoruz	130	27,4			
	Bireysel Olarak Yapıyorum	46	9,7			
	Her Üç Yöntemi de Kullanıyoruz	96	20,3			

Araştırma boyunca yapılan analizlerde istatistiksel anlamlılık düzeyleri 0,05 olarak kabul edilmiştir. Tüm demografik değişkenlere uygulanan Kolmogorov–Smirnov normallik testi sonuçlarına göre p değerlerinin 0,05'ten küçük olması nedeniyle verilerin normal dağılıma uygun olmadığı anlaşılmış ve analizlerde parametrik olmayan testler tercih edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde elde edilen verilere uygulanan istatistiksel analiz ve sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 3. "Fen Bilimleri Dersine ve Fen Deneylerine Yönelik Tutum" maddelerine ait frekans ve yüzde dağılımları (Ders ve Deney Alt Boyutlarıyla)

Ölçek		Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum	
	Maddeler	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Fen Bilimleri Dersine Yönelik Tutum	Fen ve Teknoloji dersinde ilginç şeyler öğreniriz.	53	11,2	33	7,0	57	12,0	157	33,1	174	36,7
	Fen ve Teknoloji dersini dört gözle beklerim.	44	9,53	56	11,8	11	24,7	135	28,5	121	25,5
	Fen ve Teknoloji dersi heyecan vericidir.	35	7,4	53	11,2	95	20,0	144	30,4	147	31,0
	Okulda daha fazla Fen ve Teknoloji dersinin olmasını isterim.	58	12,2	69	14,6	136	28,7	95	20	116	24,5
	Okulda daha fazla Fen ve Teknoloji dersini diğer derslerden daha	67	14,1	94	19,8	165	34,8	84	17,7	64	13,5

	Ölçek	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum	
	çok daha çok severim.										
	Fen ve Teknoloji dersi sıkıcıdır.	193	40,7	124	26,2	85	17,9	37	7,8	35	7,4
	Fen ve Teknoloji dersi zordur.	110	23,2	104	21,9	151	31,9	64	13,5	45	9,5
	Sadece Fen ve Teknoloji dersinde başarısızım.	144	30,4	118	24,9	116	24,5	49	10,3	47	9,9
	Fen ve teknoloji dersinden yüksek notlar alırım.	49	10,3	71	15,0	159	33,5	105	22,2	90	19,0
	Fen ve teknoloji konularını kolayca öğrenirim.	51	10,8	56	11,8	158	33,3	142	30,0	67	14,1
	Fen ve teknoloji dersi benim en başarılı olduğum derslerden biridir.	59	12,4	87	18,4	165	34,8	93	19,6	70	14,8
	Fen ve teknoloji ödevlerini yaparken kendimi çaresiz hissederim.	148	31,2	125	26,4	105	22,2	58	12,2	38	8,0
	Fen ve teknoloji dersinde anlatılan her şeyi anlarım.	45	9,5	61	12,9	194	40,9	113	23,8	61	12,9
Fen Bilimleri Deneylerine Yönelik Tutum	Fen deneyleri heyecan vericidir.	66	13,9	22	4,6	75	15,8	132	27,8	179	37,8
	Deney sonunda ne olacağını bilemediğiniz için deneyleri severim	35	7,4	43	9,1	147	31	120	25,3	129	27,2
	Deneyler arkadaşlarımla ortak çalışma fırsatı verdiği için faydalıdır.	53	11,2	53	11,2	78	16,5	166	35,0	1244	26,2
	Deneyleri kendi kendime karar verme olanağı sağladığı için severim.	48	10,1	65	13,7	151	31,9	118	24,9	92	19,4
	Fen ve Teknoloji dersinde daha fazla deney yapılmasını isterim.	42	8,9	37	7,8	81	17,1	120	25,3	194	40,9
	Deneyler yapıldığı zaman Fen ve Teknoloji derslerini daha iyi öğreniyoruz.	41	8,6	26	5,5	72	15,2	142	30	193	40,7
	Fen ve Teknoloji dersinde deney yapmayı dört gözle bekliyorum.	40	8,4	39	8,2	98	20,7	126	26,6	171	36,1
	Fen ve Teknoloji dersinde deneyler sıkıcıdır.	230	48,5	91	19,2	61	12,9	38	8,0	54	11,4

Ortaokul öğrencilerinin fen bilimleri dersine yönelik tutumlarına bakıldığında, öğrencilerin %36,7'si fen bilimleri dersinde ilginç şeyler öğrendiğini, %31'i dersin heyecan

©IJOESS

verici olduğunu ifade etmiştir. Ancak öğrencilerin %34,8'i fen bilimleri dersini diğer derslerden daha çok sevip sevmedikleri konusunda kararsız kalmıştır. Fen bilimleri dersinin sıkıcı olmadığına yönelik görüş bildirenlerin oranı %66,9'dur. Öte yandan öğrencilerin %31,9'u fen bilimleri dersinin zor olup olmadığı konusunda kararsız kalmış, %33,5'i fen bilimleri dersinden yüksek not alıp almadığı konusunda net bir görüş belirtememiştir. Fen bilimleri ödevlerinde kendini çaresiz hissetmediğini belirtenlerin oranı %57,6'dır.

Fen deneylerine yönelik tutumlar incelendiğinde, öğrencilerin %65,6'sı fen deneylerinin heyecan verici olduğunu düşünmektedir. Öğrencilerin %66,2'si fen dersinde daha fazla deney yapılmasını istediğini belirtmiştir. "Deneyler sıkıcıdır" ifadesine ise %67,7 oranında katılmama yönünde görüş bildirilmiştir. Ayrıca öğrencilerin %62,7'si fen dersinde deney yapmayı dört gözle beklediğini ifade etmiştir. Tüm bu bulgular, öğrencilerin fen deneylerine karşı daha olumlu ve motive edici bir tutum geliştirdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Cinsiyet değişkenine yönelik Man Whitney-U testi bulguları

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	Man-Whitney U Değeri	Z Değeri	p
Fen bilimleri Dersine Yönelik Tutum	Erkek Kız	26509,5	-1,042	0,297
Fen Deneylerine Yönelik Tutum	Erkek Kız	27654,5	-0,273	0,785

Tablo 4'te Mann Whitney-U testi sonuçlarına göre Fen bilimleri dersine yönelik tutum sorularına erkek ve kız öğrencilerin verdiği cevaplardan alınan sonuçlar değerlendirildiğinde anlamlılık düzeyi 0,05'ten büyük olduğu için ortalamalar bakımından anlamlı bir fark yoktur.

Fen deneylerine yönelik tutuma ait sorulardan alınan cevaplar, erkek ve kız öğrencilerin fen deneylerine yönelik tutum puanları ortalamalarının anlamlılık düzeyine baktığımızda 0,05'ten büyük olması sebebiyle anlamlı bir farklılaşma yoktur. İki bağımlı değişken içinde erkek ve kız öğrencilerin verdikleri cevaplar ortalama olarak birbirine oldukça yakın olduğu tespit edilmiştir. Bağımlı değişkenler cinsiyet faktörüne göre farklı bir etki göstermemektedir.

Tablo 5. Öğrencilerin Sınıf Düzeylerine Göre Tutum Puanlarının Karşılaştırılması (Kruskal-Wallis Testi Sonuçları)

Bağımlı Değişken	Sınıf	N	Sıra Ortalaması	ss	x^2	p	Çoklu karşılaştırma
Fen Bilgisi Dersine Olan Tutum	5. Sınıf	132	278,47	3	17,168	0,001	8-5 6-5 7-5
	6. Sınıf	84	217,08				
	7. Sınıf	146	229,07				
	8. Sınıf	112	215,52				
Fen Bilgisi Deneylerine Olan Tutum	5. Sınıf	132	270,54	3	10,803	0,013	
	6. Sınıf	84	220,24				
	7. Sınıf	146	226,64				
	8. Sınıf	112	225,67				

Tablo 5'te 5,6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin ölçek sorularına verdikleri cevaplardan elde edilen sonuçlar yer almaktadır. Bu sonuçlara göre; fen deneylerine olan tutum ölçeğine verilen cevapların ortalamaları 0,05'ten küçük olduğu için arasında anlamlı bir fark gözlemlenmektedir. Fen bilimleri dersi tutum ölçeğine verilen cevaplarda, yine0,05'ten küçük olduğu için ortalamalar açısından anlamlı bir fark vardır. Sorulara verilen cevaplardan elde edilen istatistiklere bakıldığında ölçeklerdeki soru ve sorunlar, sınıflar düzeyinde istatistiksel olarak ortalamalarında anlamlı bir fark vardır ve grup ortalamaları birbirinden farklıdır.

Hangi gruplar arasında farklılık olduğunu tespit edebilmek için Mann-Whitney U testi ile yapılan çoklu karşılaştırmalar sonucunda bu farkın 8-5, 6-5 ve 7-5. Sınıflar arasında olduğu tespit edilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma sonuçları incelendiğinde kız ve erkek öğrencilerin tutum puanları arasında anlamlı seviyede bir fark meydana gelmediği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada fen bilimleri dersine ve deneylerine yönelik tutum ile cinsiyetleri arasında anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. George (2000), Yalvaç ve Sungur (2000), Kaya ve Böyük (2011), Can ve Dikmentepe, (2015), Erökten, (2017), Babaoğlan ve Arıkan (2017) tarafından yapılan araştırmalarda da cinsiyetin fen bilimleri ve fen deneylerine yönelik tutum üzerinde anlamlı farklılaşmaya yol açmadığı belirlenmiştir. Fakat Gürkan ve Gökçe (2000), Karaer (2007), Azizoğlu ve Çetin (2009), Pehlivan ve Köseoğlu (2010), Fidan Dişikitli (2011), yaptıkları çalışmalarda bu araştırmanın tersi yönünde sonuçlar elde edilmiştir. Bu durumun nedeninin, örneklem farklılığından, ölçme araçlarının farklı olmasından ve öğretmen faktöründen kaynaklanabileceği söylenebilir.

Araştırmada 6, 7 ve 8. Sınıf arasında; Fen Bilimleri dersi tutum ölçeğine göre en fazla olumlu tutumu 7.sınıf, en az olumlu tutumu 6. Sınıflar geliştirmiştir. Fen Bilimleri deneyleri tutum ölçeğine göre en fazla olumlu tutumu 8.sınıflar geliştirmiş, en az olumlu tutumu ise 6. Sınıflar geliştirmiştir. Araştırmada deneylere yönelik tutum 6.sınıftan 8. Sınıfa gittikçe olumlu artmıştır. Deneylerle, fen bilimleri dersindeki soyut kazanımların somut şekilde gösterilmesi öğrenciler açısından vakitten tasarruf sağlanması 8. Sınıf öğrencilerinin fen bilimleri dersine yönelik olumlu tutum geliştirmelerini sağlamaktadır. Bu da sınava hazırlık sürecinde öğrencilerin ilerlemesine olanak tanımaktadır. Baykul (1990) yaptığı araştırmada ortaokul öğrencilerin matematik ve fen derslerine karşı tutumlarının ilkokul beşinci sınıftan lise ve dengi okulların son sınıflarına doğru olumsuz yönde değiştiğini ortaya koymuştur. Gürkan ve Gökçe

(2000) tarafından yapılan araştırmada 8. sınıf öğrencilerinin tutumları 5. sınıf öğrencilerine göre daha düşük çıkmıştır. Çakır Kozcu ve arkadaşları (2007) yaptığı araştırmada ortaokul öğrencilerinin sınıf düzeyi arttıkça, fen bilimleri dersine yönelik tutumlarının azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Can ve Dikmentepe (2015) yaptığı araştırmada, 5. sınıf öğrencilerinin fen dersi ile fen deneylerine yönelik tutumlarının diğer sınıf düzeylerinden anlamlı seviyede yüksek olduğu belirlenmiştir. Güden ve Timur (2016)'un yaptığı araştırmada ortaokul öğrencilerinin sınıf düzeyi arttıkça, fen dersine yönelik tutumun azaldığını belirtmiştir. Fakat Alkan (2006), Azizoğlu ve Çetin (2009), Fidan Dişikitli (2011), Özbaş (2016) tarafından yapılan çalışmalarda, sınıf seviyesi arttıkça derse yönelik tutum da bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuç bu araştırmanın sonucunu desteklemese de öğrencilerin sınıf seviyesi artışına bağlı olarak derse yönelik tutumlarında bir değişim gerçekleşmemesi dikkat çekicidir. Çünkü uygulanmakta olan öğretim programında yalnızca bilişsel özelliklerin gelişimi değil tutum, motivasyon gibi duyuşsal özelliklerin gelişimi de hedeflendiği göz önüne alındığında bu durumun sebeplerinin de araştırılması gerekmektedir.

Sonuç olarak, laboratuvar kullanım sıklığı arttıkça Fen Derslerinde öğrenmenin kalıcı ve daha kolay hale geldiğini, öğrencilerin derse olan ilgi ve dikkatlerinin arttığı ortaya çıkmıştır. Fen bilimleri derslerinde "deneysel yöntemin kullanılması" öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor becerilerine olumlu etkisi vardır (Yazıcı & Kurt 2018).

Erdoğan'ın yaptığı araştırmada Fen Bilimleri dersinin grup deney tekniği ile işlenilmesinin, gösteri deney tekniği ile işlenilmesine göre; öğrenme ve öğrenilenlerin hatırlanması üzerine daha olumlu etkileri olduğunu saptamıştır. Yapılan 3 haftalık uygulamanın ardından gösteri deney tekniği ile ders işlenilen öğrencilerin başarılarında da artış gözlenmiş olup hatırlama testinden aldıkları puanlar ile son testten aldıkları puanlar arasında istatiksel açıdan önemli bir fark olduğu sonucuna varılmıştır. Fakat gösteri deney tekniği uygulamasının öğrencilerin bilimsel süreç becerilerini geliştirmede etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır (Erdoğan 2010). Grup ya da bireysel olarak yapılan öğrencinin aktif olduğu deneyler gösteri yöntemine göre daha kalıcı olduğunu destekleyen Erdoğan'ın (2010) çalışmasını da göz önünde bulundurursak; çalışmaya katılan öğrencilerin deney yapması desteklenmelidir.

Gürkan'ın yaptığı araştırmada da ders içinde aktif olarak kullanılan materyaller ve derslerde deneylerin yapılması öğrencinin derse olan ilgisinin artmasını ve öğrenmenin kalıcı olmasını sağlamıştır (Gürkan 1988). Yavru ve Gürdal'ın yaptıkları araştırmada da öğrenciler

deney yapmaktan, derslerde yaparak yaşayarak öğrenim görmekten hoşlanmakta ve bu durum derse olan ilgilerini ve dikkatlerini arttırmaktadır (Yavru & Gürdal 1998).

Kaya ve Böyük yaptığı araştırmada öğrencilerin, fen deneylerine yönelik tutum puan ortalamasının, fen derslerine yönelik tutum puan ortalamasından daha yüksek olduğu sonucunu bulmuştur (Kaya & Böyük 2011). Araştırmada öğrencilerin fen deneylerini heyecan verici, deneylerle desteklendiğinde Fen Bilimleri derslerini daha kalıcı öğrendikleri, arkadaşlarıyla ortak çalışma fırsatı verdiği için faydalı buldukları görülmüştür. Kaya ve Böyük (2011); Kozcu Çakır ve arkadaşları (2007) tarafından yapılan araştırmalarda bu araştırmanın sonucunu destekler nitelikte laboratuvar kullanımının fen dersine yönelik tutumu olumlu olarak birbiri üzerinde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Kozcu Çakır 2007; Kaya & Böyük 2011).

Öneriler

Okullarda fen bilimleri derslerinde laboratuvarın sık kullanılmadığı daha çok derslerin sınıfta yürütüldüğü görülmektedir. Fen bilimleri dersinin kazanımlarını aktarmada ve öğrencilerin dersi öğrenme isteklerinin artmasında laboratuvarı aktif kullanmak çok önemlidir. Öğrencilerin aktif olduğu deney yöntemleri de az uygulanmaktadır. Öğrencilerde keşfetme merakını uyandıracağından bireysel ya da grupla da olsa öğrencilere deney yapma imkânı sunulmalı, öğrencilerin laboratuvar kullanımı teşvik edilmelidir. Özellikle tehlike arz etmeyen deneylere öğrenciler dahil edilmelidir. Deneylerin merak uyandırması ve öğrencilerin fen bilimlerine olumlu tutum geliştirmelerini sağlamak için laboratuvarların derslerde öğrencilerin aktif olarak kullanılması sağlanmalıdır.

Öğrencilerin fen dersine ve deneylerine yönelik geliştirdiği tutum çok önemlidir. Olumlu tutum geliştirmelerine laboratuvar kullanımı katkı sağlayacağından derslerde olabildiğince laboratuvar kullanımı artırılmalıdır.

Laboratuvarda uygulanan deneyler ile öğrencilerin bilimsel süreç becerileri geliştirilmeli. Öğrencilerde bilim insanlarında var olan merak, keşfetme, araştırma, inceleme, yargıya varma süreçleri laboratuvar ortamında deneyler ile ortaya çıkarılmalıdır.

Öğretim programında ki ünite ve konulara uygun çeşitli deneyleri yaptırmalarını desteklemek adına öğretmenlere hizmet içi eğitim verilmeli. Laboratuvarlar güvenli şekilde düzenlemeli ve öğrenciler laboratuvarda çalışma yapabilmelidir.

Sınırlılıklar ve güçlü yönler

Bu araştırmanın güçlü yönlerinden biri, fen bilimleri dersine yönelik öğrenci tutumlarını hem genel ders algısı hem de deney temelli öğrenme boyutuyla ayrıntılı biçimde incelemesidir.

Öğrenci görüşlerinin geniş bir örneklemden elde edilmesi, elde edilen verilerin geçerlik ve güvenirliğini artırmaktadır. Ayrıca, nicel verilerin detaylı betimsel analizle sunulması, dersin hangi yönlerinin öğrenciler için daha ilgi çekici ya da zorlayıcı olduğunu net biçimde ortaya koymuştur. Bununla birlikte, çalışmanın sınırlılıkları da bulunmaktadır. Veriler yalnızca öğrencilerin öz değerlendirmelerine dayandığı için yanıtların öznel olması olasıdır. Ayrıca, çalışma belirli bir bölgedeki ortaokul öğrencileriyle sınırlıdır; bu nedenle bulguların genellenebilirliği konusunda dikkatli olunmalıdır. Bu sınırlamalara rağmen çalışma, fen eğitimine dair uygulayıcılara ve araştırmacılara önemli ipuçları sunmaktadır.

KAYNAKLAR

Abell, S.K., & Lederman, N.G. (2007). *Hand book of research on science education.* Lowrence Erlboum Asrociates: N.Jercy.

Alkan, A. (2006). *İlköğretim öğrencilerinin fen bilgisine karşı tutumları,* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi], Afyon.

Azizoğlu, N., & Çetin, G. (2009). 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin öğrenme stilleri, fen dersine yönelik tutumları ve motivasyonları arasındaki ilişki, *Kastamonu Eğitim Dergisi, 17*(1), 171-182.

Babaoğlan, B., & Arıkan, T. (2017). Haziran 19. sixth grade students attiude toward science course, *Turkish Journal of Educatiion*, *6*, 68–78. https://doi.org/10.19128/turje.294844

Balcı A. (2021). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemi, teknik ve ilkeler*, Ankara, Pegem Akademi.

Barmby, P., Kind. P. M., Jones, K., & Bush, N. (2005). *Evaluation of lab in a lorry, final report Durham University.* CEM Centre of School and Education.

Başar, T., & Demiral, Ü. (2020). 2013, 2017 ve 2018 fen bilimleri dersi öğretim programlarının karşılaştırılması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *33*, 261–292. https://doi.org/10.19171/uefad.600882

Baykul, Y. (1990). *İlkokul beşinci sınıftan lise ve dengi okulların son sınıflarına kadar matematik ve fen derslerine karşı tutumda görülen değişmeler ve öğrenci seçme sınavındaki başarı ile ilişkili olduğu düşünülen bazı faktörler*, Ankara, ÖSYM Yayınları.

Bayrak, R. (2012). İlköğretim öğrencilerinin fen laboratuvar uygulamalarına karşı tutumlarının incelenmesi. *EÜFBED, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *5*, 119–132.

Bozdoğan, A. E., & Yalçın, N. (2004). İlköğretim fen bilgisi derslerindeki deneylerin yapılma sıklığı ve fizik deneylerinde karşılaşılan sorunlar. *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *5*, 59–70.

Can Ş., & Dikmentepe E. (2015). Ortaokul öğrencilerin fen ve teknoloji dersi ile fen deneylerine yönelik tutumlarının araştırılması (Muğla Örneği), *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi, 2*, 44–58.

Çakır Kozcu, N., Şenler, B., & Taşkın, B. G. (2007). İlköğretim II. kademe öğrencilerinin fen bilgisi dersine yönelik tutumlarının belirlenmesi, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 5*, 637–655.

Demirbaş, M., & Yağbasan, R. (2005). Türkiye'de etkili fen öğretimi için ilköğretim kurumlarına yönelik olarak gerçekleştirilen program geliştirme çalışmalarının analizi ve karşılaşılan problemlere yönelik çözüm önerileri. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *6*, 53–67.

Erdoğan, M. (2010). *Grup ve gösteri deney tekniklerinin öğrencilerin bilimsel süreç becerilerine, başarılarına ve hatırda tutma düzeylerine etkileri*. [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi], Konya.

Erökten, S. (2017). Pre-Service elementary teachers' attitudes towards chemistry course, *International Journal of Assessment Tools in Education, 4*(2), 115- 121. http://doi.org/10.21449/ijate.275803

Fidan Dişikitli, A. (2011). *İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin fen ve teknoloji dersine yönelik tutumları ile fen ve teknoloji dersi başarıları arasındaki ilişki.* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü]. Konya.

Fidan, N., & Erden, M. (1986). *Eğitim bilimine giriş*. Kadıoğlu Matbaası.

George, R. (2000). Measuring change in students' attitudes toward science over time: an application of latent variable growth modeling, *Journal of Science Education and Technology*, *9* (3), 213-225.

George, R. (2006) A cross-domain analysis of change in students' attitudes toward science and attitudes about the utility of science. *International Journal of Science Education 28*(6), 571- 589. https://doi.org/10.1080/09500690500338755

Güden, C., & Timur, B. (2016). Ortaokul öğrencilerinin fen bilimlerine yönelik tutumlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi (Çanakkale örneği). *International Journal of Active Learning*, *1*(1), 4972.

Gürkan, T., & Gökçe, E. (2000). *İlköğretim öğrencilerinin fen bilgisi dersine yönelik tutumları*, IV. Fen Bilimleri Eğitimi Kongresi Bildirileri, 188–192, Ankara.

Gürkan, T. (1988). *İlkokul programı ve öğretim yöntemleri*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

İnternet Kaynağı 1: Türk Dil Kurumu. (2022, Aralık 6). *Güncel Türkçe sözlük*. https://sozluk.gov.tr/

Kakayev, K. (2019). *Ortaokul Fen bilimleri öğretmenlerinin laboratuvar yönetimine ilişkin yeterliliklerinin belirlenmesi.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi], Bursa.

Karaer, H. (2007). İlköğretim ikinci kademe 8. sınıf öğrencilerinin fen bilgisi dersine yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi, *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9* (1), 107-120.

Karasar, N. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemi - kavramlar, ilkeler, teknikler,* Nobel Yayınevi, Ankara.

Kaya H., & Böyük U. (2011). İlköğretim II. Kademe öğrencilerinin fen ve teknoloji dersine ve fen deneylerine karşı tutumları, *Tübav Bilim Dergisi*, *4*,120–130.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Fen bilimleri dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Millî Eğitim Bakanlığı.

Özbaş, S. (2016). Lise öğrencilerinin biyoloji dersine yönelik tutumları, *Turkish Studies, 11* (9), 659-668

Parker, V., & Gerber, B. (2000). Effects of scienceıntervention program on middle-grade student achievement and attitudes. *School Science and Mathematics, 100*(5), 236-242. https://doi.org/10.1111/j.1949-8594.2000.tb17263.x

Pehlivan, H., & Köseoğlu, P. (2010). Ankara fen lisesi öğrencilerinin biyoloji dersine yönelik tutumları ile akademik benlik tasarımları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 38*, 225-235.

Tavşancıl, E. (2006). Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Unayağyol S. (2009). *Öğretmenlerin fen ve teknoloji programının uygulanması sürecinde karşılaştığı sorunlar ve çözüm önerileri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü], İzmir.

Yalvaç B., & Sungur S. (2000). Fen bilgisi öğretmen adaylarının laboratuvar derslerine karşı tutumlarının incelenmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *12,* 44–56.

Yavru, Ö., & Gürdal, A. (1998). İlköğretim okullarının 4. ve 5. sınıflarında laboratuvar deneylerinin öğrencilerin mekanik konusundaki başarısına ve kavramları kazanmasına etkisi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 327–338.

Yazıcı, M., & Kurt, A. (2018). Ortaokul fen bilimleri dersinde laboratuvar kullanımının öğretmen ve öğrenci görüşleri doğrultusunda incelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, *13*, 295–320.

Yücel, M. (2019). *İlkokul fen bilimleri dersinde laboratuvar kullanımının öğrencilerin tutum, bilimsel süreç becerileri ve akademik başarılarına etkisi*. [Yüksek lisans tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü], Niğde.

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Mehmet ERKOL, Ayyüce İSLAMOĞLU Mehmet Tamer KAYA
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Mehmet ERKOL, Ayyüce İSLAMOĞLU Mehmet Tamer KAYA
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Mehmet ERKOL, Ayyüce İSLAMOĞLU Mehmet Tamer KAYA
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Mehmet ERKOL, Ayyüce İSLAMOĞLU Mehmet Tamer KAYA
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Mehmet ERKOL, Ayyüce İSLAMOĞLU Mehmet Tamer KAYA

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu araştırma, Afyon Kocatepe Üniversitesi Etik Kurulunun 13.09.2021 tarihli ve 2021/12 sayılı kararı ile yürütülmüştür.

This research was conducted with the decision of Afyon Kocatepe University Ethics Committee dated 13.09.2021 and numbered 2021/12.

Bu eser **Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0)** ile lisanslanmıştır.

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1623-1641
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Sosyal dışlanmayı yoksulluk, istihdam ve işsizlik üzerinden okumak: seçilmiş AB üyesi ülkeler üzerine bir araştırma

Cemalettin LEVENT[1], Ahmet USANMAZ[2]

[1]Bağımsız Araştırmacı, Iğdır, Türkiye
[2]Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Patnos Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Ağrı, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.1988
Gönderi Tarihi/ *Received:*	Kabul Tarih/ *Accepted:*	Online Yayın Tarihi/ *Published*:
22.12.2024	09.09.2025	15.09.2025

Öz

Sosyal dışlanma kavramı bireylerin daha çok istihdama dahil edilememe ve temel ekonomik kaynaklara erişememesinden kaynaklı bir durumdur. İşsizlik, istihdamda yer alamama ve yoksulluk gibi birbirinden farklı unsurlar sosyal dışlanmayı ortaya çıkarma riski taşımaktadır. Gelir kaybı yaşayan veya işini kaybeden bireyler sosyal alanlara daha az katılarak kendilerini dışlanmış hissederler. Bu çalışmanın temel amacı ise; sosyal dışlanmayı yoksulluk, istihdam ve işsizlik ile ilişkilendirerek incelemektir. Çalışma, 2015-2024 dönemine ait Eurostat ve Dünya Bankası verilerinden yararlanılarak seçilmiş AB üyesi ülkeler üzerine yapılmıştır. Çalışmada istatistiksel verilerden hareketle tablolar oluşturularak betimsel analiz şeklinde yorumlanmıştır. Çalışmanın bulgularına göre; Bulgaristan, Macaristan ve Romanya'da yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında yaşayan kişilerin oranı diğer AB üyesi ülkelere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Öte yandan sırasıyla Çekya, Slovenya ve Romanya'da yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında yaşayan kişilerin diğer AB üyesi ülkelere göre çok daha az olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla sosyal dışlanmayı azaltmak veya ortadan kaldırmak için ülkelerde istihdam alanlarının arttırılması ve yoksullukla mücadele politikalarının yoğunlaştırmaları büyük önem arz edecektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Dışlanma, Yoksulluk, İşsizlik, İstihdam, AB Ülkeleri

Reading social exclusion through poverty, employment and unemployment: A research on selected EU member countries

Abstract

Social exclusion is a situation arising from individuals' inability to participate in employment and access basic economic resources. Factors such as unemployment, inability to secure employment, and poverty carry the risk of leading to social exclusion. Individuals who experience income loss or job loss participate less in social spheres and feel excluded. The main objective of this study is to examine social exclusion in relation to poverty, employment, and unemployment. The study was conducted on selected EU member countries using Eurostat and World Bank data from the 2015-2024 period. Tables were created based on statistical data and interpreted as descriptive analysis. According to the findings of the study, the percentage of people living at risk of poverty and social exclusion in Bulgaria, Hungary, and Romania is higher than in other EU member states. On the other hand, it was found that in the Czech Republic, Slovenia, and On the other hand, it was found that the proportion of people living at risk of poverty and social exclusion in the Czech Republic, Slovenia, and Romania, respectively, is much lower than in other EU member countries. Therefore, increasing employment opportunities and intensifying poverty reduction policies in countries will be of great importance to reduce or eliminate social exclusion.

Keywords: *Social Exclusion, Poverty, Unemployment, Employment, EU Countries*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Ahmet USANMAZ, **E-posta/ e-mail:** ahmetusanmaz6@gmail.com

GİRİŞ

Sosyal dışlanma kavramı, bireyin siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik alanda yaşadığı yoksunluk biçimidir. Bundan dolayı birey ve toplum arasındaki bağın kopması meydana gelmektedir. Dolayısıyla ekonomik ve toplumsal yaşamda yer alamayan bireyler manevi ve maddi açıdan sosyal dışlanma durumuyla karşılaşmaktadır (Yavuz, 2025: s.501). Sosyal dışlanma kavramının kullanımının artmasıyla birlikte, farklı toplumsal farklılaşma biçimlerinin de bu kavram çerçevesinde ele alınma eğilimi ortaya çıkmaktadır. Yani, belirli sosyal değişkenlere (işsizlik, konut, gelir, eğitim vb.) ilişkin çalışmalar giderek artarak bu çalışmalar bir şekilde sosyal dışlanma çalışmaları olarak rapor edilmektedir (Morgan ve ark., 2007: s.478). Sosyal dışlanma, çoğunlukla sosyal politika araştırmaları alanında geliştirilen teorik bir kavram olarak bugüne kadar farklı şekillerde ifade edildiği için çok sayıda tanım mevcuttur. Sosyal dışlanmanın tam olarak ne olduğu konusunda genel bir kavramsallaştırma bulunmamaktadır. Ancak yoksulluk tanımının ötesine geçerek çok boyutlu, katmanlı ve dinamik bir yoksunluk kavramı sunduğu konusunda yaygın bir fikir birliği vardır (Lucas, 2012: s.106). Dolayısıyla sosyal dışlanma, toplumdaki genel sosyal, kültürel, ekonomik ve politik faaliyetlere katılım eksikliğini ifade eden bir kavramsallaştırma olarak ele alınmaktadır. Bu tanımlamaların yanında en çok öne çıkan kavramsallaştırma ise katılım eksikliğidir. Katılım eksikliği, sosyal dışlanma tanımı yapılırken çoğu tanımın merkezinde yer alır (Burchardt, 2000; Bak, 2018: s.426). Sosyal dışlanma, bireylerin toplumla bağ kurmasını olumsuz etkileyen ve temel yaşamdaki dezavantajlı durumunu ifade eden bir kavramdır. Bu bağlamda toplumdan dışlanma; barınma, istihdam, gelir, eğitim ve refah gibi temel hizmet alanlarına erişim noktasında dezavantajlılık hallerini doğurmaktadır. Bu dezavantajlı durumdan dolaylı bireylerin yaşamı olumsuz etkilenmekte olup genel olarak bireysel refahı ve bireyin iyi olma halini doğrudan da etkilemektedir. Bireylerin hem ekonomik açıdan hem de topluma aidiyet algısı bakımından yaşadıkları durum, sosyal dışlanmaya yol açmaktadır. Yani kendilerini topluma ait hissetmeyen bireyler sosyal olarak dışlanmış olarak baz alınmaktadır (Coşgun & Erdayı, 2023: s.582).

1960'larda Fransa'da ilk defa ortaya çıkan sosyal dışlanma; bürokratlar, akademisyenler, politikacılar, gazeteciler ve yoksullardan 'dışlanmış' olarak ifade etmişlerdir. Bu bağlamda dışlanmış bireyleri ekonomik büyümenin sonuçlarından faydalanamayan bireyler olarak açıklamalarının yanı sıra hem yoksulların hem de farklı gruplarında olduğunu ifade etmişlerdir (Vardar, 2019: s.6). Sosyal dışlanma kavramı, sosyal politika alanında ilk defa 1974'te 'Les Exclus: Un Francais Sur dix' adlı eserde Chirac Hükümeti'nin Sosyal İşlerden Sorumlu Devlet Bakanı Rene Lenoir tarafından ifade edilmiştir. Lenoir eserinde, sosyal dışlanmış bireyleri

yoksulların yanı sıra madde bağımlıları, çok yaşlı kişiler, fiziksel ve zihinsel engelliler, marjinal bireyler, a-sosyallerin, tek ebeveynli aileler, istismar edilen çocuklar, intihara eğilimli olanlar ile sosyal uyumsuz bireyler olarak nitelendirmiştir. Bununla birlikte Fransa nüfusunun %10'unun toplumdan dışlanmış olduğunu ifade etmiştir (Yenihan ve ark., 2020: s70).

Sosyal dışlanma, eğitim, istihdam ve sağlık gibi toplumdaki kritik fırsatlara erişimi kısıtlı veya hiç erişim şansına sahip olmayan bireyler ve gruplar önemli ekonomik ve sosyal maliyetlere sahiptir. Ayrıca, sosyal dışlanma, sosyal gerilimleri yansıttığı ve sürdürdüğü ve birçok şiddetli çatışmanın kökeninde yer aldığı için politik riskler sunmaktadır. Sosyal olarak dışlanan bireyler, aynı zamanda doğal tehlikelere ve afetlere karşı daha savunmasız olan ve bunlardan orantısız bir şekilde zarar gören bölgelerde yaşayan kişilerdir (BM, 2016; Luz ve Portugal, 2022: s.503). Bu bağlamda özel gereksinimli gençler de, eğitim, istihdam ve toplumsal yaşama katılım süreçlerinde dışlanmaya maruz kalabilmekte ve sosyal hizmetler aracılığıyla desteklenmeleri kritik önem taşımaktadır (Duran ve Doğan, 2024). Günümüzde hem azgelişmiş hem de gelişmiş ekonomilerin ciddi bir sorunu olarak görülen yoksulluk, tüm dünyada olduğu gibi Avrupa'nın da sosyal anlamda birlikteliğini olumsuz etkileyen bir unsurdur. Neo-liberal politikalar ile birlikte daha derinden hissedilen eşitsizlik, güvencesizlik, adaletsizlik, dışlanmışlık ve ayrımcılık gibi sorunlar, sosyal dışlanmanın derinden beslenmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla sosyal dışlanma ile ilgili gelişmiş ekonomilerin yanı sıra gelişmekte olan ekonomilerde de sosyal politikalara ihtiyaç bulunmaktadır. Sosyal politikalar ile sosyal dışlanmanın azaltılması ve etkilerinin minimize edilmesi planlanmaktadır (Hatipler, 2019: s.40).

Temel ekonomik ihtiyaçlara erişemeyen bireylerin yaşadığı yoksulluk durumu bireyleri sosyal dışlanmaya maruz bırakmaktadır. Özellikle sosyal dışlanma riski altında kalan bireylerin suça karışma ihtimalleri de daha yüksektir. Çünkü eğitim, sağlık ve gelirden yoksun olan bireylerin suça yönelik eğilimleri artabilir. Örneğin Aslan (2017) çalışmasında genç suçluluğunun açıklanmasında sosyal dışlanmanın önemli bir unsur olduğunu ifade etmiştir. Bundan dolayı yoksulluğu, suça bulaşmayı engellemek ve sosyal dışlanma riskini azaltmak için sosyal politikaların ülkelerde gelişimi büyük önem taşıyacaktır. Sosyal dışlanma, sosyal politika alanında çok önemli bir kavram olarak yer almakta ve toplumla bütünleşme sorunu yaşayan bireyleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu bağlamda sosyal dışlanma, yoksulluğu da kapsayan geniş bir olgudur. Dolayısıyla sosyal politika sosyal dışlanma ile mücadele eden bireylerin yeniden topluma kazandırmayı hedeflemektedir (Şahin, 2010b: s. 79). Bu doğrultuda, bu çalışmanın temel amacı; sosyal dışlanmayı yoksulluk, istihdam ve işsizlik bağlamında

©IJOESS

incelemektir. Çalışmada, 2015-2024 dönemine ait Eurostat ve Dünya Bankası verilerinden yararlanılarak seçilmiş AB üyesi ülkeler analiz edilmiştir.

Kavramsal bir giriş olarak sosyal dışlanma

Sosyal dışlanma kavramı, yaşandığı döneme, bölgelere ve bireylerin bulunduğu hanelerin sosyo-ekonomik yapısına göre farklılık gösteren ve 'toplumsal hayata katılamama' süreci olarak da ifade edilebilir (Nicholson, 2012). Bu bağlamda toplumsal yaşama dahil olmayı gerektiren unsurlardan birinden yoksun olan bireyler diğer temel hizmet alanlarına da dahil olma noktasında olumsuz etkileyen bir sürece neden olmaktadır. Örneğin; ekonomik anlamda dışlanan bireyler sosyal, siyasal ya da kültürel süreçlerden de dışlanmaya maruz kalabilirler (Yıldırımalp, 2014: s. 92). Uzun süreli işsizliğin yaşanması ve istihdamda yer alamama durumları bireyin yoksullaştırarak sosyal dışlanmaya maruz kalmasını sağlamaktadır. Sosyal dışlanma kavramını sosyo-ekonomik faktörlerle olan ilişkisi ulusal ve uluslararası literatürde hem teorik hem de ampirik olarak ele alınmıştır. Ele alınan çalışmalarda genel olarak; yoksulluk ve sosyal dışlanma, istihdam ve sosyal dışlanma, bölgesel farklılıklar ve sosyal dışlanma temaları öne çıkmaktadır. Yoksulluk ve sosyal dışlanma literatüründe yapılan çalışmalara bakıldığında; bu çalışmalardan biri Baykal ve Köse (2023) çalışmasında Kocaeli ilinde açlık ve yoksulluk eşiği bağlamında sosyal dışlanma ve refah ilişkisi araştırmıştır. Çalışmada uygulanan çoklu grup analizi bulgularına göre; sosyal dışlanma ve refah arasında anlamlı, negatif bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Karataşoğlu ve İslamoğlu (2016) çalışmasında Mardin ilinde gelir seviyesi ile sosyal dışlanma ilişkisini araştırmıştır. Çalışmada uygulanan anket bulgularına göre; gelir seviyesi arttıkça tüm alt yaşam alanlarında sosyal dışlanmanın azaldığı tespit edilmiştir. Usanmaz ve Evren (2025) çalışmasında Türkiye'de yoksulluk ve sosyal dışlanmaya dair Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) son 10 yılda yayımladığı istatistiklerden yararlanarak farklı yaş gruplarında yoksulluk ve sosyal dışlanma riski incelemiştir. Çalışma ayrıca eğitim düzeyinin yoksulluk üzerindeki etkisini analiz ederek düşük eğitim seviyesinin yoksulluk ve sosyal dışlanmayı artırdığını ortaya koymuştur. Selim ve Çomuk (2017) çalışmasında Türkiye'de toplumsal ve ekonomik yoksunluk içinde olan kişilerin sosyal dışlanma ile ilişkisini panel regresyon analizi ile araştırmıştır. Çalışmanın ekonometrik bulguları; toplumsal ve ekonomik yoksunluk yaşayan kişiler aynı zamanda sosyal dışlanmaya maruz kaldığını göstermektedir. Çomuk ve Selim (2017) çalışmasının temel amacı; Türkiye'de yoksunluk ve sosyal dışlanma ilişkisini araştırmaktır. Çalışmada uygulanan sıralı probit modeli bulgularına göre; sağlık, barınma ve eğitim olanaklarından yoksun olan kişilerin yaşamlarında her zaman sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Berkman ve Kumaş (2021)

çalışmasında yoksul bireylerin bakış açısına göre sosyal dışlanma araştırılmıştır. Bu çalışmada Denizli ilinin Sevindik mahallesinde anket araştırması yapılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre; yoksul kişilerin temel sosyal ve ekonomik haklardan yoksun olması, nitelikli bir işgücünde yer alamaması; kentin daha iyi ortamlarına ulaşmasını engellemekte olup yoksulluk-sosyal dışlanma döngüsü yaşamalarını sağlamaktadır. İstihdam ve sosyal dışlanma alanına yönelik yapılan çalışmalara bakıldığında; Doğan (2014) çalışmasında İstanbul'un Fatih ilçesinde sosyal dışlanma ve işgücü piyasaları ilişkisini araştırmıştır. Çalışmada uygulanan anket bulgularına göre; ankete katılanlardan bazılarının gelir yoksunluğu ve düşük gelirden dolayı iktisadi yoksunluklarla karşı karşıya kaldıkları ve sosyal yaşamda istedikleri düzeyde yer alamadıklarına ulaşılmıştır. Baykal (2020) ise çalışmasında Kocaeli ilindeki gençlerin sosyal dışlanmanın boyutlarını araştırmıştır. Çalışmada uygulanan anket bulgularına göre; eğitim düzeyi düşük olan, geliri 2000 TL'nin altında olan ve ne eğitimde ne de istihdamda olan gençlerin daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları belirlenmiştir. Bölgesel farklılıklar ve sosyal dışlanma alanında yapılan çalışmalara bakıldığında ise; Kalinowski ve Rosa (2021) çalışmasında sürdürülebilir kalkınma bağlamında AB ülkelerinde kırsal yoksulluk ve sosyal dışlanma sorunları araştırmıştır. Çalışmanın ampirik verileri EU-SILC'den (Avrupa Birliği Gelir ve Yaşam Koşulları İstatistikleri) alınarak çok boyutlu bir uyum analizi uygulanmıştır. Çalışmanın bulgularına göre; Orta, Doğu ve Güney Avrupa ülkeleri, Batı Avrupa'ya kıyasla çok daha yüksek yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, literatürde sosyal dışlanma olgusunun özellikle yoksulluk, istihdam ve bölgesel farklılıklar ekseninde yoğunlaştığı ve bu alanlarda bireylerin toplumsal yaşama katılımını sınırlayan çok boyutlu dinamiklerin öne çıktığı görülmektedir.

Sosyal dışlanma-yoksulluk ilişkisi

Sosyal dışlanma bireylerin sermaye birikiminden yoksun kalması ve ekonomik yönden yeterli desteği alamaması sonucunda meydana gelen çok boyutlu bir unsurdur. Özellikle sosyal dışlanmaya maruz kalanların başında yoksul gruplar içerisinde yer alan bireyler gelmektedir (Karakan, 2018, s. 9). Sosyal dışlanma kavramı genellikle yoksullukla karşılaştırılır. Bazı açılardan, sosyal dışlanma yoksulluğu kapsar. Ancak sosyal dışlanma; maddi ve manevi, ekonomik ve sosyal olanı birleştirdiği için çok boyutludur (Silver, 2007, s. 4). Küresel bir sorun haline gelen ve küreselleşmeyle beraber ön plana çıkan yoksulluk kavramının en genel tanımı; bireylerin hayatlarını sürdürebilmeleri için zorunlu olan kaynak (su, barınacak ev, gıda, giyecek, sağlık hizmetleri ve güvelik gibi) ve gelire sahip olamamasıdır (Türk ve Ünlü, 2016: s.93). Townsend (1979) göre; nüfustaki bireyler, aileler ve gruplar, kaynakları diğer bireyler

veya ailelerin ortalamasının çok altında olduğunda ve sıradan yaşam koşullarından, alışkanlıklardan ve faaliyetlerden dışlandıklarında yoksul oldukları söylenebilir (Bak, 2018: s.428).

Tablo 1. Yoksulluğun derinlikleri

	Eğer insanlar yoksul ise:	
Mutlak	Açlık standardı	Temel gıda maddelerine (yiyecek-içecek) erişimlerinin olmaması
	Geçim standardı	Yaşamlarını sürdürmek için gerekli maddi olanaklardan yoksun olmaları
Göreceli	Başa çıkma standardı	Toplumda kabul edilebilir bir şekilde 'geçinmeyi' başaramıyorlar
	Katılım standardı	Toplumda tam ve aktif bir rol oynayamazlar

Kaynak: (George, & Howards, 1991; Dean, 2016).

Tablo 1'de yoksulluğun derinlikleri mutlak ve göreceli olarak verilmiştir. Mutlak yoksulluk ölçütleri maddi dezavantaja odaklanır ve bireylerin ya da hanelerin hayatta kalmalarının nasıl sağlanabileceği ya da sağlanması gerektiği konusunda yargıları ifade etmektedir. Göreli yoksulluk ölçütleri ise sosyal dezavantaja odaklanır ve toplumun nasıl örgütlendiği ya da nasıl örgütlenmesi gerektiğine dair yargıları açıklamaktadır (Dean, 2016: s.3).

Mutlak yoksulluk; bir hane halkı veya bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için ihtiyacı olan barınak, yiyecek, içecek ve sağlık hizmetleri gibi en temel ihtiyaçlarının giderilmesi için asgari bir gelir seviyesinden yoksun olmaları demektir. Bu bağlamda toplumların değişmesi, hayat şartları ve standartlarındaki değişimden dolayı mutlak yoksulluk sınırı sürekli değişkenlik göstermektedir (Savcı Köroğlu, 2022: s.103). Göreli yoksulluk kavramı ise; kişi ya da hanehalkı refah düzeyinin toplumun ortalama refah düzeyine göre daha düşük olmasıdır. Dolayısıyla göreli yoksulluk kavramı bireyin gelir düzeyi ile toplumun gelir düzeyinin karşılaştırmasıyla hesaplanır. Buna göre birey ortalama gelir seviyesinin altında kalıyorsa göreli yoksul olarak ifade edilir. Sonuç olarak Dünya Bankası gelir düzeyleri iki doların altında olanları göreli yoksul olarak açıklarken geliri bir doların altında kalanları ise mutlak yoksul olarak baz almaktadır (Türkmen ve Kalağan, 2023: s.127).

Toplumsal refahın bir başka ifadeyle toplumun huzuru ve güvenliği için yoksulluğun azaltılması önemlidir. Çünkü yoksulluk suç ve şiddet olaylarının artmasında yer alan önemli bir faktördür. Kentlerde artan yoksulluk oranları suç oranlarının yükselmesine ve toplumun güvenliğinin tehdit altında kalmasına neden olmaktadır. (Özsoy, 2024: s.326). Dolayısıyla yoksulluk sorunsalıyla karşı karşıya kalan bireyler sosyal dışlanma ile karşılaşmaktadır. Bu sorunun giderilmesi için ülkelerde sosyal politikanın geliştirilmesi büyük önem arz edecektir.

Tablo 2. İnsanların dışlandığı sosyal sistemler

Sistem	Alt Sistemler
Sosyal	Aile, işgücü piyasası, mahalle, toplum, topluluk
Ekonomik	Kaynaklar (ücretler, sosyal güvenlik, birikimler, servetler), mal ve hizmet piyasaları
Kurumsal	Hukuk sistemi, eğitim, sağlık, siyasi haklar, adalet, bürokrasi
Bölgesel	Demografik (göç), erişilebilirlik (ulaşım ve iletişimler), toplum (yoksun bölgeler)
Sembolik	Kimlik, sosyal görünürlük, öz saygı, temel yetenekler, ilgi alanları ve motivasyonlar, gelecek beklentileri

Kaynak: (Farrington, 2002: s.1-2).

Tablo 2'de insanların dışlandığı sosyal sitemler alt sistemleri ile birlikte açıklanmıştır. Sosyal, ekonomik, kurumsal, bölgesel ve sembolik sistemler adı altında insanların hangi kategorilerde dışlandığı ifade edilmiştir.

Tablo 3. Sosyal dışlanma tanımlarının sınıflandırılması

Tanımlama Sınıfı	Tanımlama İsmi	Açıklama
Süreçler	Koşullar ve İşlemler	Dışlanma, dışlanma durumudur ve dışlanma sürecidir
	Çok yönlülük	Sosyal dışlanmaya neden olmak için dinamik olarak çalışan farklı kaynaklar ve farklı süreçler vardır
	Birleşme	Dışlanmanın süreçleri ve sonuçları bir kısır döngü içinde bir araya gelir ve birbirinin içine girer
İnsan	Sosyal ilişkiler	İnsanlar ve çalışmayan bir topluluk arasındaki sosyal bağların bozulması, toplumda katılımı engeller
	Dışlanmışlar	Dışlanma, bireyler, gruplar veya toplumun tamamı açısından düşünülebilir, ancak herkesi etkiler
Çevre	Ekonomi ve İşgücü Piyasası	Dışlanma öncelikle işgücü piyasasından kaynaklanır ve ekonomik yeniden yapılanma ve risk alma eksikliğinden kaynaklanır
	Sosyal Sistemler	Dışlanma, sosyal sistemlerin bozulmasıyla meydana gelir: sosyal, ekonomik, kurumsal, bölgesel ve sembolik
	Kaynaklar ve Potansiyeller	Sosyal dışlanma ya kaynak eksikliği ya da beklenti eksikliği olarak görülür ve bu nedenle istem dışıdır

Kaynak: (Farrington, 2002: s.1-2)

Tablo 3'te sosyal dışlanmanın dahil oldukları sınıflar ve tanımları detaylı olarak açıklanmıştır. Sosyal dışlanma sınıfları; süreçler (koşulları ve işlemler, birleşme), insan (sosyal ilişkiler, dışlanmışlıklar) ve çevre (ekonomi ve işgücü piyasası, sosyal sistemler, kaynaklar ve potansiyeller) adı altında ifade edilmiştir.

Günümüzde toplumsal refahın ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin sağlanması için insan gelişimini, iyi olma halini ve mutluluğunu etkileyen kişi başına düşen milli gelir artışı büyük önem taşımaktadır (Kapçak, 2023: s.137). Yoksulluk riski altında yaşayan bireyler gelir kaybından dolayı sosyal hayata katılımları düşmektedir.

Tablo 4. Yoksulluk ile sosyal dışlanma karşılaştırması

	Yoksulluk	Sosyal Dışlanma
Temel varsayım	Düşük gelir, eşitsizliğin gayri meşru bir biçimi olarak	Resmi toplumsal katılımın gerçekleşmesi için sınırlı şanslar toplumsal istikrar için bir tehdit olarak
Referans noktası	Eşitlik / eşitsizlik Kaynakların dağıtımı Asgari gelir	Toplumun parçası olmak veya olmamak Sosyal katılım / entegrasyon Sosyal haklar
Nitelikler	Tek boyutlu devlet Yapısal faktörlerle ilgili	Çok boyutlu Kümülatif karakter / süreç Yapısal faktörlerle ilgili + bireysel algı
Toplumsal eşitsizliğin boyutu	Dikey Dağıtımsal	Kutuplaşmış (içeride / dışarıda) Dağıtımsal + katılımcı
Göstergeler	Gelir	Çeşitli- ekonomik, sosyal, politik ve kültürel boyutlarla ilgili

Kaynak: (Böhnke, 2001).

Tablo 4'te sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramları karşılaştırılarak verilmiştir. Tablo incelendiğinde yoksulluğun daha çok gelir dağılımı ve temel ihtiyaçlara erişememesi ile ilgili olduğu ifade edilebilir. Sosyal dışlanma ise gelir dağılımı dahil olmak üzere yoksulluğa neden olan faktörleri de kapsadığı görülmektedir. Bu yönüyle sosyal dışlanma, yoksulluğu da içeren daha geniş kapsamlı bir kavram olarak bireylerin toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal alanlara katılımındaki engelleri ortaya koymaktadır.

Tablo 5. Yoksulluk ile sosyal dışlanma arasındaki bazı önemli farklar

Yoksulluk	**Sosyal Dışlanma**
Maddi kaynaklar	Topluma katılım
Dağıtımsal	İlişkisel
Sonuçlar	**Süreçler**
Ekonomik haklar	Vatandaşlık hakları
Aşağıdan yukarıya,	İçeriden dışarıya
Tek boyutlu	Çoklu boyutlar
Kolayca ölçülebilir	Ölçülmesi zor

Kaynak: (Kenyon, Lyons, & Rafferty, 2002: s.207-219).

Tablo 5'te yoksulluk ve sosyal dışlanma arasındaki temel farklar verilmiştir. Sosyal dışlanma yoksulluğu da kapsayan geniş bir kavramdır. Ancak yoksulluk gelirle ilişkili bir kavram olup sosyal dışlanmanın nedenlerinden biridir.

Sosyal dışlanma-istihdam-işsizlik ilişkisi

Bir yeniden üretim şeklinde varlığını sürdüren sosyal dışlanma kavramı, istihdam kavramı ile de ilişkilidir. İstihdam, yeniden üretim döngüsünü başlatan ve bu döngüden kurtulmayı sağlayan en önemli unsurdur. Toplumun bazı kesimleri istihdam alanında maruz kaldıkları dışlanma, sosyal hayatın nerdeyse her alanında dışlanmaya neden olmaktadır. Bundan dolayı bireyler yeniden istihdama katılma, özellikle nitelikli istihdamda yer almasını engellemekte ve sosyal yapının bozulmasın sağlamaktadır (Gündüz, 2007: s.4).

Sosyal dışlanma kavramı, AB ülkelerinde kavram (konsept) ve politika olarak kabul görmüş ve hızlı bir şekilde yayılmıştır. İşsizlik oranlarında yaşanan artış, artan uluslararası göç ve refah devletinin gerileme yaşaması gibi gelişmeler sosyal dışlanma kavramına olan ilginin artmasını sağlamıştır. Bu bağlamda AB'de işsizlik ve istihdam politikaları sosyal dışlanmayla beraber ele alınmıştır (Sapancalı, 2005: s.60). Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesini ve toplumların refahı için ülkeler büyük çaba göstermektedirler. Bu durumun en büyük aracı parasal/maddi bir faktör olan ekonomik büyümedir. Toplumların sahip olduğu beşerî sermayenin sağlıklı, bilgili, becerikli, mutlu ve eğitimli olması işgücünün verimliliğini ve kalitesini artırarak gelecekteki refah düzeyinin artırmasına katkı sağlayacaktır. Bu nedenden dolayı devletler daha az işsizlik ve daha çok istihdamın olmasını arzu etmektedirler (Kapçak, 2025c: s.137).

YÖNTEM

Bu çalışmada sosyal dışlanmanın işsizlik, istihdam ve yoksulluk ile ilişkisi ile ilgili verileri yorumlamak için betimsel analiz yapılmıştır. Çalışmada betimsel analiz, seçilmiş AB üyesi ülkelere yönelik uygulanmıştır. Betimsel analiz genel olarak mevcut verileri açıklamak için kullanılan bir analiz yöntemi olarak ifade edilmektedir. Bu analiz genellikle tablo, grafik ve görselleri yorumlamak için kullanılır.

Araştırmanın amacı, veri toplama kaynakları ve veri aralığı

Bu çalışmanın temel amacı sosyal dışlanma kavramının ne olduğunu ve ne tür dezavantajlılıklar doğurduğunu araştırmaktır. Sonrasında sosyal dışlanmanın yoksulluk, işsizlik ve istihdam ile ilişkisini istatistiksel veriler aracılığıyla açıklamaktır. Çalışmada Dünya Bankası ve Euro STAT web sitesinden 2015-2024 dönemi verilerine dayana ikincil veriler kullanılmıştır. Verilerin tanımı ve kaynağı detaylı bir şekilde sunulmuştur.

Araştırmanın verileri

Bu çalışmada yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında kalan kişilerin oranı, istihdam oranı ve işsizlik oranları analiz edilmiştir. Bu bağlamda baz alınan AB üyesi ülkeler ise şunlardır: Belçika, Bulgaristan, Çekya, Danimarka, Almanya, Estonya, İspanya, İtalya, Letonya, Lüksemburg, Macaristan, Hollanda, Polonya, Finlandiya, İsveç, Norveç, Portekiz, Romanya, Slovenya'dır. Çalışma da bu ülkelerin seçilmesinin temel nedeni verisi tam olan ülkeler seçilmiştir. Özellikle sosyal dışlanma ve yoksulluk verisi sadece 2015-2024 dönemi için erişebildiğinden dolayı çalışma bu veri aralığı üzerinden sürdürülmüştür.

BULGULAR

Çalışmada sosyal dışlanma, yoksulluk, istihdam ve işsizlik ilişkisini araştırmak için aşağıdaki tablolar Betimsel olarak analiz edilmiştir.

Tablo 6. Yaş ve cinsiyete göre yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında olan kişiler: (%)

Ülkeler	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Belçika	21.6	22.2	22.0	20.5	20.0	20.3	18.8	18.7	18.6	18.2
Bulgaristan	43.3	41.0	38.0	33.0	33.2	33.5	31.7	32.2	30.0	30.3
Çekya	13.0	12.4	12.1	11.8	12.1	11.5	10.7	11.8	12.0	11.3
Danimarka	18.6	17.5	17.8	17.5	17.3	16.8	17.3	17.1	17.9	18.0
Almanya	20.0	19.8	18.8	18.5	17.3	20.4	21.0	21.1	21.3	20.9
Estonya	23.6	23.1	23.3	23.6	23.7	22.8	22.2	25.2	24.2	22.2
İspanya	28.7	28.8	27.5	27.3	26.2	27.0	27.8	26.0	26.5	25.8
İtalya	28.4	27.8	25.9	25.7	24.6	24.9	25.2	24.4	22.8	23.1
Letonya	30.0	28.2	28.5	28.4	26.7	25.1	26.1	26.0	25.6	24.3
Lüksemburg	18.4	19.1	19.3	20.1	20.1	19.9	21.1	19.4	21.4	20.0
Macaristan	30.6	28.6	25.9	20.6	20.0	19.4	19.4	18.4	19.7	28.2
Hollanda	16.4	16.3	16.6	16.5	16.5	16.0	16.6	16.5	15.8	15.4
Polonya	22.5	20.6	18.7	18.2	17.9	17.0	16.8	15.9	16.3	16.0
Finlandiya	16.9	16.5	16.0	16.6	14.5	14.9	14.2	16.3	15.8	16.8
İsveç	18.2	17.7	17.2	17.7	18.4	17.7	17.2	18.6	18.4	17.5
Norveç	14.7	14.4	15.4	15.8	15.6	16.3	16.7	16.3	15.8	15.7
Portekiz	26.4	24.9	23.4	21.6	21.1	20.0	22.4	20.1	20.1	19.7
Romanya	44.5	46.0	42.5	38.7	36.1	35.6	34.4	34.4	32.0	27.9
Slovenya	17.7	16.9	16.6	15.4	13.7	14.3	13.2	13.3	13.7	14.4

Kaynak: EURO STAT 2015-2024 Verileri

Tablo 6'da seçilmiş AB üyesi ülkelerde 2015-2024 dönemi yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında yaşayan kişilerin oranlarına yer verilmiştir. AB ülkelerinde yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında yaşayanların oranı ülkeler arasında farklılıklar göstermektedir. Tablo incelendiğinde sırasıyla Bulgaristan, Macaristan ve Romanya'da yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında yaşayan kişilerin oranı diğer AB üyesi ülkelere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Öte yandan sırasıyla Çekya, Slovenya ve Romanya'da yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında yaşayan kişilerin diğer AB üyesi ülkelere göre çok daha az olduğu gözlemlenmektedir. Romanya'da istikrarlı olarak yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında yaşayan kişilerin oranında düşüş olduğu görülmektedir. Öte yandan diğer ülkelerde yıllar bazında yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında yaşayan kişilerin oranında artış ve azalışların olduğu dikkat çekmektedir. Tablo 6 genel olarak değerlendirildiğinde yoksulluk ve sosyal

dışlanma riskiyle karşılaşan bireylerin en az olduğu AB üyesi ülke Çekya olurken bu oranın en yüksek olduğu AB üyesi ülke ise Bulgaristan olarak görülmüştür.

AB'de yoksulluk ve sosyal dışlanma riski erkeklere göre kadınlarda daha yüksek bir orana sahiptir (Kadınlarda %22,4 iken erkeklerde %20,3'tür). Ayrıca AB'de en yüksek yoksulluk veya sosyal dışlanma riski 18-24 yaş arası genç yetişkinlerde (%26,1) görülürken, en düşük risk 25-49 yaş arası yetişkinlerde (%19,7) görülmüştür. Bununla birlikte yoksulluk veya sosyal dışlanma riski 65 yaş ve üzeri kişiler için %19,8 iken 50-64 yaş arası nüfus için %20,9 olarak kaydedilmiştir. En genç yaş grubu olan 18 yaşından küçük olanlar da ise %24,8 oranla nispeten yüksek bir riske sahiptir (Euro Stat, 2024).

Tablo 7. Nüfus oranına göre istihdam: (15+ yaş ve üzeri)

Ülkeler	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Belçika	48,842	49,001	49,555	50,48	51,005	50,422	50,671	51,536	51,39
Bulgaristan	49,252	49,272	51,99	52,434	54,156	52,87	52,381	54,249	54,388
Danimarka	57,558	58,046	58,221	58,73	59,311	58,623	59,553	60,688	60,504
Estonya	57,854	58,328	59,571	60,062	60,31	58,654	59,283	61,486	61,419
Finlandiya	53,253	53,383	53,598	54,944	55,222	54,283	55,216	56,362	55,965
Almanya	57,442	57,932	58,366	58,8	59,368	58,131	58,224	59,028	59,241
İtalya	42,837	43,418	43,952	44,338	44,651	43,832	43,842	45,078	46,002
Letonya	54,108	54,528	55,489	56,792	57,231	56,58	55,563	56,783	57,042
Lüksemburg	55,801	55,26	55,586	56,053	56,741	56,036	58,057	58,146	58,335
Hollanda	61,876	62,264	62,877	63,77	64,367	63,904	63,631	64,739	65,184
Polonya	52,608	53,553	54,537	55,115	55,375	55,365	56,412	56,917	57,268
Portekiz	51,25	51,91	53,61	54,829	55,198	53,663	53,55	54,624	54,941
Romanya	47,859	48,015	49,356	49,73	50,036	49,408	49,539	49,65	48,756
Slovenya	52,43	52,296	54,708	55,935	55,787	54,937	55,61	56,684	56,534
İspanya	45,693	46,873	48,049	48,842	49,499	47,641	48,944	50,284	50,675
İsveç	59,19	59,618	60,09	60,421	60,198	58,874	58,773	59,963	60,077
Macaristan	52,374	54,35	55,411	56,175	56,505	56,012	56,82	57,759	58,067
Çekya	56,375	57,457	58,336	59,017	58,906	57,944	57,784	58,533	58,871

Kaynak: Dünya Bankası, 2015-2023 istatistikleri

Tablo 7'de seçilmiş AB üyesi ülkelerde 2015-2024 dönemi nüfusa göre istihdam oranlarına yer verilmiştir. Tabloya göre seçilmiş AB üyesi ülkelerde istihdam oranı en yüksek

olan ülke Hollanda olurken en düşük oran ise İtalya'da görülmüştür. Seçilmiş AB üyesi ülkelerde istihdam oranlarında yıllar itibariyle artış ve azalışların olduğu görülmektedir.

İşsizlik bölgesel olarak farklılık göstermektedir. Ancak genel olarak hem küresel hem de ulusal açıdan ele alınan işsizlik unsuru, yenidünya düzeninde meydana gelen kronik unsurlardan birini oluşturmaktadır (Kapçak & Özdemir, 2023, s. 244). İşsizlik, birçok yönden etkisi itibariyle bireyin ekonomik ve sosyal durumunu etkileyebilir. İşsizlikten veya işini kaybettiği için bireyin kullanılabilir gelirindeki azalma finansal kısıtlara da neden olur. İşsizlikten dolayı yaşanan ekonomik kayıpların yanı sıra bireyin statüsünde ve sosyal ilişkilerinde de önemli olumsuzluklar yaşanabilir (Cengiz ve ark., 2022, s. 152). Bireyler işsizlik sorunsalını sosyolojik, psikolojik ve ekonomik olarak olumsuz yaşamaktadırlar. Bu bağlamda işsizlik sorunsalı stres seviyesini artırmasından dolayı hem üretim sürecini hem de aile üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Wang ve arkadaşları (2022)'nin yaptıkları çalışmada, işsizlerin istihdam becerilerinin olmadığını ifade etmektedir (Kapçak, 2024b, s. 27).

Tablo 8. İşsizlik oranı: (toplam işgücü)

Ülkeler	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Belçika	8,482	7,83	7,09	5,941	5,364	5,545	6,248	5,57	5,528
Bulgaristan	9,143	7,575	6,164	5,211	4,23	5,125	5,267	4,268	4,319
Çekya	5,048	3,952	2,893	2,246	2,015	2,55	2,803	2,224	2,579
Danimarka	6,278	5,989	5,833	5,131	5,018	5,637	5,043	4,434	5,094
Estonya	6,412	6,882	5,807	5,412	4,514	6,956	6,178	5,571	6,378
Finlandiya	9,376	8,818	8,64	7,361	6,695	7,759	7,617	6,719	7,151
Almanya	4,612	4,104	3,781	3,384	3,163	3,881	3,594	3,12	3,068
Macaristan	6,813	5,115	4,156	3,708	3,419	4,25	4,045	3,609	4,107
İtalya	11,896	11,688	11,211	10,61	9,951	9,164	9,497	8,069	7,627
Letonya	9,873	9,643	8,715	7,412	6,312	8,098	7,513	6,815	6,465
Lüksemburg	6,796	6,669	5,523	5,589	5,592	6,766	5,571	4,588	5,184
Hollanda	6,872	6,007	4,837	3,832	3,379	3,82	4,209	3,526	3,537
Polonya	7,475	6,141	4,867	3,835	3,267	3,155	3,268	2,811	2,743
Portekiz	12,447	11,068	8,869	6,994	6,464	6,801	6,577	6,011	6,509
Romanya	6,812	5,901	4,927	4,187	3,912	5,035	5,59	5,614	5,589
Slovenya	8,962	8	6,564	5,108	4,446	4,971	4,744	4,011	3,652
İspanya	22,057	19,635	17,224	15,255	14,104	15,532	14,781	12,917	12,179
İsveç	7,432	6,99	6,718	6,365	6,833	8,291	8,722	7,392	7,611

Kaynak: Dünya Bankası 2015-2023 İstatistikleri

Tablo 8'de seçilmiş AB üyesi ülkelerde 2015-2024 dönemi işsizlik oranına yer verilmiştir. Çekya ve Polonya'da en düşük işsizlik oranları görülürken bu oranın en yüksek olduğu ülke ise İspanya olarak görülmektedir. Öte yandan tablo incelendiğinde seçilmiş AB

üyesi ülkelerde yıllara bazında işsizlik oranlarında artış ve azalışların olduğu gözlemlenmektedir.

Sosyal dışlanmanın ortaya çıkmasını sağlayan faktörler ortak olup toplumlar arasında benzerlik göstermektedir. Bu faktörlerden en önemlisi ekonomik dışlanmadır. Ekonomik dışlanma işsizliğin yanı sıra eşit olmayan ve olumsuz çalışma imkanlarını da kapsamaktadır (Demir, 2021, s.42). Bu bağlamda tablo 9'da ekonomik faktörlerin sosyal dışlanma ile ilişkisi açıklanmıştır.

Tablo 9. İşgücü piyasası ve sosyal dışlanma ilişkisi

	Sosyal Bütünleşme	**Sosyal Dışlanma**
İşgücü Piyasasına Katılma	A	B
İşgücü Piyasasına Katılmama	C	D

Kaynak: (Van Cooten, 1999: s. 63; Şahin, 2009a;)

Tablo 9'da işgücü piyasası ve sosyal dışlanma ilişkisine yer verilmiştir. Tablo sosyal bütünleşme (A,C) ve sosyal dışlanma (B,D) basamakları adı altında işgücü piyasasına katılıp katılamama durumlarını ifade etmektedir.

Sosyal dışlanmaya neden olan en önemli unsurlardan biri bireylerin işgücü piyasasında yer alıp alamama durumudur. Sosyal bütünleşmenin alt basamağı olarak yer alan A kategorisi, işgücü piyasasında birincil grupta yer alan, işlevsel esnekliği olan, çekirdek işgücünü teşkil eden çalışanlardır. Sosyal bütünleşmenin alt basamağı olan B kategorisi ise; sayısal esnekliğe bağlı tutulan, düşük ücretli, geçici ve kısmi süreli çalışanlar ile kısa süreli işsizler bulunmaktadır. Sosyal dışlanmanın alt basamaklarından C kategorisi; işgücü piyasasında yer almayan ancak farklı gelir kaynaklarına sahip ya da yoksulluktan kurtulma noktasında geleceğe dair iyimserlik taşıyan bireyleri ifade etmektedir. Son olarak D kategorisi ise; yoksul olan, uzun sürede işsizlik yaşayan, yaşlılık aylığı ve sosyal yardım alanları ve benzeri bireyleri göstermektedir (Van Cooten, 1999, s. 64; Şahin, 2009a, s. 63).

Tablo 9'da sosyal dışlanmaya neden olan işgücü piyasasındaki gelişmeler açıklanmıştır. Tablo B ve D kategorisine göre değerlendirildiğinde; işgücünde yer alamama, uzun süre işsiz kalan ve düşük ücrete tabi olan bireylerin sosyal dışlanma riskiyle karşılaştıkları ifade edilebilir. Çünkü ekonomik gelir kaybı sosyal dışlanmanın önemli bir nedenidir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Geçmiş tarihten bugüne yoksulluk kavramına yönelik farklı bakış açılarından dolayı yoksulluk kavramının tek bir tanımına rastlanmamaktadır. Çünkü yoksulluk, toplumdan topluma ve coğrafyadan coğrafyaya göre değişen bir kavramdır. Yoksulluk, toplumların

gelişmişlik seviyesi, tüketim alışkanlığı ve kültürlerine göre farklı boyutlarda yer almaktadır (Görmüş ve ark., 2023: s.3687). Dolayısıyla gıda, barınma, sağlık, eğitim gibi temel ihtiyaçlar konusunda yaşanan yoksunluk, bireyin toplumsal yaşamda yer almamasına neden olmaktadır (Berkman ve Kumaş, 2021: s.53). Yoksulluk ve sosyal dışlanma birbirilerinin yerine kullanılan iki farklı kavramdır. Ancak yoksulluk sosyal dışlanmaya neden olduğu için sosyal dışlanma daha kapsayıcı olmaktadır. Çünkü temel ekonomik ihtiyaçlara erişim sorunu yaşan bireyler yoksul olarak kabul edilmekte ve sosyal dışlanmaya maruz kalabilmektedir. Dolayısıyla sosyal dışlanma kavramı sosyal ve ekonomik açıdan kapsayıcıdır. Dünyada özellikle az gelişmiş ülkelerin sorunu olarak görülen sosyal dışlanma kavramının temel nedenleri; yoksulluk, işsizlik, istihdamda yer alamama ve göç gibi kavramlar olarak sıralanmaktadır. Özellikle genç işsizliğin yaşandığı ülkelerde sosyal dışlanma riski yüksektir. Bundan dolayı sosyal dışlanma riskinin yaşandığı ülkelerde ekonomik refah da olumsuz etkilenebilmektedir. Bireyin işgücünde istihdam edilmesi toplumsal bütünleşme açısından büyük önem arz etmektedir. İstihdamda yer almayan bireylerin yaşadığı gelir kaybı sosyal dışlanmaya neden olmaktadır. Bundan dolayı yoksulluk, işsizlik ve istihdamda yer alamama durumlar sosyal dışlanmanın yaşanmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla sosyal dışlanma, istihdam, yoksulluk ve işsizlik arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu çalışmada sosyal dışlanma ile ne ifade edilmek istendiği ve sosyal dışlanmanın yoksulluk, işsizlik ve istihdam ile nasıl bir ilişkisinin olduğunu araştırmaktadır. Ayrıca bu çalışmada sosyal politika konusu olan sosyal dışlanmanın ne tür dezavantajlılık doğurduğunu ve hangi politikaların uygulanmasını gerektiğini tartışmaktadır. Son olarak bu çalışmada sosyal dışlanmanın daha çok ekonomik nedenlerine odaklanmakta ve buna yönelik çözüm öneriler geliştirmektedir.

Uzun süreli işsizliğin yaşanması sosyal dışlanmayı, stresi ve yoksulluğu beraberinde getirmektedir. Özellikle işsizlik sosyal dışlanmanın en önemli nedeni olarak gösterilmektedir. Bununla birlikte sosyal korumanın yetersizliği, işgücü piyasaları, gelir dağılımının bozulması, ekonomik ve sosyal eşitsizlik, göç gibi durumlar sosyal dışlanmaya neden olan öncelikli konular arasında yer almaktadır (Aslan & Aslan, 2017: s.124). Dolayısıyla literatüre katkı sağlamak amacıyla yapılan bu çalışmanın temel amacı; sosyal dışlanmayı yoksulluk, istihdam ve işsizlik üzerinden okumaktır. Bu araştırma seçilmiş AB üyesi ülkelere yönelik yapılmıştır. Çalışmanın temel bulgularına göre; Bulgaristan, Macaristan ve Romanya'da yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında yaşayan kişilerin oranı diğer AB üyesi ülkelere göre daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca sırasıyla Çekya, Slovenya ve Romanya'da yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında yaşayan kişilerin diğer AB üyesi ülkelere göre çok daha az olduğu

©IJOESS

bulgusu tespit edilmiştir. Son olarak Romanya'da istikrarlı olarak yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında yaşayan kişilerin oranında düşüş olduğu görülmektedir. Gelir dağılımı ve istihdam gibi iktisadi kalkınmanın önemli makroekonomik göstergelerindeki iyileşmelerin yapılması sosyal dışlanma riskinin azaltılmasını sağlayacaktır.

Çalışmada istihdam bulgularına bakıldığında; seçilmiş AB üyesi ülkelerde istihdam oranı en yüksek olan ülke Hollanda olurken en düşük oranın ise İtalya'da görüldüğü belirlenmiştir. Son olarak işsizlik sonuçları ise; Çekya ve Polonya'da en düşük işsizlik oranları görülürken bu oranın en yüksek olduğu ülke ise İspanya olarak görülmüştür.

Çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda şu önerilere yer verilmiştir;

1. Sosyal dışlanma riskinin azaltılması için güvencesiz istihdam alanlarının azaltılması ve çalışan yoksulluğun önüne geçilmesiyle sağlanabilir.
2. Sosyal politikaların kaynak dağılımı adil hale getirilmeli ve dezavantajlı gruplar için özel eğitim, sağlık ve istihdam programları uygulanmalı.
3. Sosyal güvenlik ağları genişletilmeli, dezavantajlı grupların beceri ve toplumsal katılımı desteklenmeli ve politikaların etkileri düzenli olarak değerlendirilmelidir.
4. Ülkelerin gelişimi için risk oluşturan bu unsurlar sürdürülebilir sosyal kalkınmanın sağlanmasında önemli engeller olarak yer almaktadır. Öte yandan sosyal dışlanmayı azaltmak için bireylerin gelir düzeylerinin iyileştirilerek konut sahibi olması sağlanmalıdır. Özellikle sürdürülebilir sosyal kalkınma hedefinin gerçekleştirilmesi için; işsizlikle mücadele ve istihdamı teşvik edici politikaların hayata geçilmesi büyük önem arz edecektir. Dolayısıyla makroekonomik durumun iyileştirilmesi yoksulluğu da kapsayan sosyal dışlanma riskinin azaltılmasına katkı sağlayacaktır.
5. Sosyal koruma bağlamında sosyal harcamaların arttırılması ile bireylerin ve ailelerin sosyal refah düzeyi arttırılabilir.
6. Son olarak sosyal ve kültürel faaliyetlerin sayısı arttırılmalı ve yoksul kesimin çoğunlukla yaşadığı yerlerde katılımlarına öncelik verilerek bu durumun gerçekleşmesi sağlanmalıdır.

Sınırlılıklar ve güçlü yönler

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, analiz yalnızca Eurostat ve Dünya Bankası verilerine dayandırılmıştır. Bu durum, verilerin tanımlanma biçimi ve kapsadığı göstergeler açısından çalışmanın kapsamını sınırlamaktadır. İkinci olarak, araştırma 2015-2024 dönemi ile sınırlandırılmış olup daha uzun dönemli eğilimlerin incelenmesine olanak

vermemektedir. Üçüncü olarak, çalışmaya yalnızca verisi tam olan seçilmiş AB üyesi ülkeler dâhil edilmiştir; bu nedenle sonuçlar tüm AB ülkelerine veya farklı bölgesel bağlamlara genellenemez. Ayrıca çalışma, betimsel analiz yöntemine dayanmakta, dolayısıyla değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerini ortaya koyma kapasitesi sınırlı kalmaktadır.

Bu sınırlılıklara rağmen çalışmanın bazı güçlü yönleri vardır. Öncelikle, araştırma sosyal dışlanma-yoksulluk-istihdam-işsizlik ilişkisini çok boyutlu bir çerçevede ele alarak literatüre katkı sağlamaktadır. İkincisi, çalışmada kullanılan veriler, Eurostat ve Dünya Bankası gibi güvenilir uluslararası kaynaklara dayandığından bulguların güvenilirliği yüksektir. Üçüncüsü, çalışma hem kuramsal tartışmaları hem de ampirik bulguları bir araya getirerek sosyal dışlanma kavramının güncel boyutlarını ortaya koymaktadır. Son olarak, çalışmada farklı AB ülkeleri arasındaki karşılaştırmalı analiz yoluyla sosyal dışlanmanın ülkeler arası farklı görünümleri ortaya konulmuş, bu da politika önerileri açısından önemli bir katkı sağlamaktadır.

KAYNAKLAR

Aslan, H., & Aslan, M. (2017). Uzun süreli işsizlik ve etkileri üzerine karşılaştırmalı bir analiz. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15*(4), 103-132. https://doi.org/10.18026/cbayarsos.371976

Aslan, S. (2017). Sosyal dışlanma ve genç suçluluğu. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, *5*(11), 5-36.

Bak, C., K. (2018). Definitions and measurement of social exclusion—A conceptual and methodological review. *Advances in Applied Sociology*, *8*(5), 422-443. https://doi.org/10.4236/aasoci.2018.85025

Baykal, B. (2020). Sosyal dışlanma kıskacındaki gençler. *Emek Araştırma Dergisi*, *5*(2), 97-118.

Baykal, B., & Köse, S. (2023). The relationship of social exclusion and well-being in the context of hunger and poverty threshold. *Sosyoekonomi*, *31*(56), 205-216. https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2023.02.10

Berkman, K., & Kumaş, H. (2021). Yoksul bireylerin bakış açısı ile sosyal dışlanma: Denizli ili Sevindik Mahallesi örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *21*(50), 44-88. https://doi.org/10.21560/spcd.vi.619670.

Böhnke, P. (2001). *Nothing left to loose? poverty and social exclusion in comparison; Empirical Evidence On Germany*.

Burchardt, T. (2000). *Sosyal Dışlanma: Kavramlar ve kanıtlar.* D. Gordon ve P. Townsend (Ed.), Ekmek kuyruğundaki Avrupa- yoksulluğun ölçümü. Bristol: Policy Press.

Cengiz, S., Üstün, K., & Vargün, B. (2022). Sosyal dışlanmanın işsizlik ve siyasal katılım ilişkisinin ortaya konulmasına dair bir araştırma: Ardahan Üniversitesi İİBF öğrencileri örneği. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, *5*(9), 148-172. https://doi.org/10.35235/uicd.1124014

Coşgun, Ş.N., & Erdayı, A.U. (2023). Türkiye'de işsizlik ve sosyal dışlanma ilişkisi: Yozgat ilinde bir alan araştırması. *Alanya Akademik Bakış,* 7(1), Sayfa No.581-598. https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.1224625

Çomuk, P., & Selim, S. (2017). Türkiye'de yoksunluk ve sosyal dışlanma: karşılaştırmalı bir analiz. *The Journal of Social Sciences*, *12*(12), 416-430. https://doi.org/10.16990/SOBIDER.3514

Dean, H. (2016). *Poverty and social exclusion. in: Platt, Lucinda and Dean,* Hartley, (Eds.) Social Advantage and Disadvantage. Oxford University Press, Oxford, Uk, Pp. 3-24.

Demir, S., A. (2021). Toplumsal cinsiyet, sosyal dışlanma ve dezavantajlılık. *Tezkire Dergisi*, *6*, 41-55.

Doğan, İ. (2014). Sosyal Dışlanma ve işgücü piyasaları: İstanbul Fatih ilçesinde bir saha araştırması. [İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi], İstanbul.

Duran, R., & Doğan, H. (2024). Özel gereksinimli gençler ve sosyal hizmet. B. Erkoç (Ed.), *Gençlik ve sosyal hizmet içinde* (ss.351-366). Nobel Akademik Yayıncılık.

Eurostat.(2023a).https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=living_conditions_in_europe_poverty_and_social_exclusion#:~:text=ın%202023%2c%2094.6%20million%20people,%25%20compared%20with%2020.3%20%25). (Erişim Tarihi: 19.04.2025).

Eurostat. (2024b). https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_peps01n/default/table?lang=en (Erişim Tarihi: 08.04.2025).

Farrington, F. (2002). Towards a useful definition: Advantages and criticisms of socialexclusion, *Online Undergraduate Review of Geography and Environmental Studies.*

George, V., & Howards, I. (1991). Poverty amidst affluence. Aldershot: Edward Elgar.

Görmüş, R., Çelik, R., Şanlı, S., Şanlı, H. A., Alas, H., Tanrıkulu, V., ... et al. (2023). Sosyal ağlar çerçevesinde aile, yoksulluk, sosyal destek ve sosyal dışlanma ilişkisi. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research, 10*(102), 3685-3695. https://doi.org/10.5281/zenodo.10476298

Gündüz, G., S. (2007). Sosyal içerme politikalarının uygulanmasında kamu istihdam kurumlarının rolü. İşkur Uzmanlık Tezi.

Hatipler, M. (2019). Boyut ve etkenleriyle sosyal dışlanmanın yoksullukla karşılaştırmalı ilişkisi. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, *21*(1), 39-77.

Kalinowski, S., & Rosa, A. (2021). Sustainable development and the problems of rural poverty and social Exclusion in the EU Countries. *European Research Studies Journal, 24*(2), 438-463. https://doi.org/10.35808/ersj/2136

Kapçak, S., & Özdemir, İ. (2023). Gelişmekte olan ülkelerde dış ticaret, işsizlik ve enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: panel veri analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, *24*(2), 243-254. https://doi.org/10.31671/doujournal.1239584

Kapçak, S. (2023a). Gelişmekte olan ülkelerde mutluluk ve ekonomik büyümenin ekolojik ayak izi üzerindeki etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *10*(2), 136-146.

Kapçak, S. (2024b). İşsizlik ve ekolojik ayak izi arasındaki ilişki: BRICST Ülkeleri. *Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5*(2), 25-38.

Kapçak, S. (2025c). Türkiye'de sağlık harcamaları ve ekonomik büyümenin çevre kirliliğinin üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27*(1), 139-150. https://doi.org/10.32709/akusosbil.1267240.

Karakan, B. (2018). Türkiyede sosyal dışlanma ve dezavantajlı gruplar: engelliler üzerine tanımlayıcı bir çalışma, [Master's Thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Karataşoğlu, S., & İslamoğlu, E. (2016). Gelir seviyesi ile sosyal dışlanma ilişkisi üzerine bir araştırma. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, *7*(1), 12-41.

Kenyon, S., Lyons, G., & Rafferty, J. (2002). Transport and social exclusion: Investigating the possibility of promoting inclusion through virtual mobility. *Journal of Transport Geography*, *10*(3), 207-219. https://doi.org/10.1016/S0966-6923(02)00012-1

Lucas, K. (2012). Transport and social exclusion: where are we now?. *Transport Policy*, *20*, 105-113. https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2012.01.013.

Luz, G., & Portugal, L. (2022). Understanding transport-related social exclusion through the lens of capabilities Approach. *Transport Reviews*, *42*(4), 503-525. https://doi.org/10.13140/RG.2.2.14902.01603

Morgan, C., Burns, T., Fitzpatrick, R., Pinfold, V., & Priebe, S. (2007). Social Exclusion and mental health: conceptual and methodological review. *The British Journal of Psychiatry*, *191*(6), 477-483. https://doi.org/10.1192/bjp.bp.106.034942

Nicholson, N. R. (2012). A review of social isolation: An important but underassessed condition in older adults. *The Journal of Primary Prevention*, *33*(2), 137-152. https://doi.org/10.1007/s10935-012-0271-2

Özsoy, D. (2024). Stratejik planlarda yoksullukla mücadele politikalarının yeri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (55), 325-340. https://doi.org/10.52642/susbed.1468966

Sapancalı, F. (2005). Avrupa Birliği'nde sosyal dışlanma sorunu ve mücadele yöntemleri. *Çalışma ve Toplum*, *3*(6), 50-106.

Savcı Köroğlu, İ. (2022). Yeni yoksulluk türleri ve sosyal dışlanma. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 100-116. https://doi.org/10.52835/19maysbd.1011941

Selim, S., & Çomuk, P. (2017). Yoksunluk yaşayan bireyler sosyal dışlanmaya maruz kalır mı? Türkiye örneği. *International Journal of Social Sciences and Education Research, 3*(3), 1041-1053. https://doi.org/10.24289/ijsser.315959

Silver, H. (2007). The process of social exclusion: the dynamics of an evolving concept. *Chronic Poverty Research Centre Working Paper*, (95). https://doi.org/10.2139/Ssrn.1629282

Şahin, T. (2010b). Sosyal dışlanma ve yoksulluk ilişkisi. *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, *1*(2), 71-80.

Şahin, T. (2009a). *Sosyal dışlanma ve yoksulluk ilişkisi,* T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi. Ankara

Townsend, P. (1979). Poverty İn The United Kingdom. Penguin: Harmondsworth.

Türk, T., & Ünlü, H. (2016). Yoksullukla mücadele politikaları: 2000 sonrası Türkiye örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 7*(14), 92-104. https://doi.org/0.21076/Vizyoner.245986

Türkmen, S., & Kalağan, G. (2023). Türkiye'de yoksullukla mücadelede yerel yönetimlerin rolü: Antalya Kepez belediyesi örneği. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi, 5*(2), 125-142. https://doi.org/10.55580/oguzhan.1383835

United Nations. (2016). *Leaving no one behind: The imperative of inclusive development.* report on the World social situation 2016. New York: United Nations. https://www.Unilibrary.Org/Content/Books/9789210577106

Usanmaz, A., & Evren, M. (2025). Yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında olan bireyler: TÜİK verileri üzerine bir değerlendirme. *Turkish Studies*, *20*(1), 1033–1053. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.80507

Van Cooten, G. (1999). *Social exclusion and the flexibility of labour*, (Ed.) P. Littlewood, Social Exclusion İn Europe, Ashgate Publishing, Aldershot.

Vardar, Ç. (2019). Üniversite mezunu gençlerin istihdam edilebilirliği ve sosyal dışlanma: Kırklareli üniversitesi örneği, [Master's Thesis, Kırklareli Üniversitesi].

Wang, Q., Wang, L., & Li, R. (2022). Renewable Energy And Economic Growth Revisited: The Dual Roles Of Resource Dependence And Anticorruption Regulation. *Journal Of Cleaner Production*, *337*, 130514.

Worldbank.(2023).https://Databank.Worldbank.Org/Reports.Aspx?Source=2&Series=Sl.Emp.Totl.Sp.Zs&Country=#Advanceddownloadoptions

Yavuz, P. (2025). Evli olmayan kadınların sosyal dışlanması üzerine bir değerlendirme. *The Journal of Academic Social Science*, *163*(163), 496-516. https://doi.org/10.29228/Asos.81059

Yenihan, B., Balcı, B., & Ün, Ç. B. (2020). Farklı şehirlerden gelen üniversite öğrencilerinin yaşadıkları sorunlar ve sosyal dışlanma ilişkisi: Kırklareli Üniversitesi'nde Nitel Bir Araştırma. *Journal of Humanities and Tourism Research*, *10*(1), 69-83.

Yıldırımalp, S. (2014). Sosyal dışlanma ve Avrupa Birliği yaklaşımı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi 2*(2), 91-108.

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Cemalettin LEVENT Ahmet USANMAZ
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Cemalettin LEVENT Ahmet USANMAZ
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Cemalettin LEVENT Ahmet USANMAZ
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Cemalettin LEVENT Ahmet USANMAZ
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Cemalettin LEVENT Ahmet USANMAZ

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu araştırma, ikincil veri setlerinin ve mevcut istatistiksel göstergelerin analizi üzerine kurgulanmıştır. Çalışmada herhangi bir deneysel uygulama yapılmamış, insan ya da hayvan katılımcılardan veri toplanmamış ve kişisel bilgiye doğrudan erişim söz konusu olmamıştır. Bu nedenle araştırma, ilgili mevzuat kapsamında etik kurul onayı gerektirmemektedir.

This research is based on the analysis of secondary datasets and existing statistical indicators. No experimental intervention was conducted, no data were collected directly from human or animal participants, and no personal information was accessed. Therefore, in accordance with the relevant regulations, this study does not require ethical approval.

Bu eser **Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0)** ile lisanslanmıştır.

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1642-1658
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Sosyal hizmet uygulamalarında müracaatçıyla kurulan mesleki ilişkilerde etik ilkelerin rolü ve önemi

Gökhan BODUROĞLU[1]

[1]Hitit Üniversitesi, Sungurlu Meslek Yüksekokulu, Çorum, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.1644
Gönderi Tarihi/ *Received:*	Kabul Tarih/ *Accepted:*	Online Yayın Tarihi/ *Published*:
11.04.2025	08.09.2025	15.09.2025

Öz

Sosyal hizmet disiplini, bilgi, beceri ve değer olmak üzere üç temel üzerine kuruludur. Bu üç temel arasında özellikle değer boyutu, mesleğin etik ilkelere dayalı uygulanmasında merkezi öneme sahiptir. Bu araştırma, müracaatçıyla kurulan mesleki ilişkide sosyal hizmet etik ilkelerinin rolünü ve önemini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desenin benimsendiği çalışmada; tıbbi sosyal hizmet, çocuk refahı, kadın hizmetleri, engelli ve yaşlı hizmetleri ile adli sosyal hizmet alanlarında görev yapan uzmanlarla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiş; "müracaatçı ile mesleki ilişki kurma süreci", "sosyal hizmet müdahalesinde sosyal hizmet etik ilkelerinin rolü", "etik ikilemler ve başa çıkma yöntemleri" ile "etik ilkelerin daha etkili uygulanmasına yönelik öneriler" olmak üzere dört ana tema belirlenmiştir. Bulgular, sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçıyla güven temelli bir ilişki kurabilmesi için etik ilkelere sıkı sıkıya bağlı kalmalarının zorunlu olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, etik sınırların ihlal edilmesinin müracaatçının güvenini zedelediği ve mesleğin itibarı üzerinde olumsuz etkiler yarattığı saptanmıştır. Sonuç olarak, etik ilkelere dayalı bir uygulamanın müracaatçıyla kurulan ilişkiyi güçlendirdiği ve sosyal hizmetin etkinliğini artırdığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal hizmet, etik ilkeler, etik ikilemler, etik karar verme, mesleki sorumluluk

The role and importance of ethical principles in professional relationships with clients in social work practice

Abstract

The discipline of social work is based on three fundamentals: knowledge, skills and values. Among these three fundamentals, values are of central importance in the ethical practice of the profession. This study aims to reveal the role and importance of social work ethical principles in the professional relationship established with clients. In this study, which adopted the phenomenological design from qualitative research methods, semi-structured interviews were conducted with specialists working in the fields of medical social work, child welfare, women's services, services for the disabled and elderly, and forensic social work. The data obtained were evaluated using thematic analysis, and four main themes were identified: "the process of establishing a professional relationship with the client", "the role of social work ethical principles in social work intervention", "ethical dilemmas and coping methods" and "suggestions for more effective application of ethical principles". The findings revealed that social service professionals must strictly adhere to ethical principles to establish a trust-based relationship with clients. Additionally, it was determined that violating ethical boundaries undermines client trust and has a detrimental impact on the profession's reputation. As a result, it is thought that a practice based on ethical principles strengthens the relationship with the client and increases the effectiveness of social work.

Keywords: *Social work, ethical principles, ethical dilemmas, ethical decision making, professional responsibility*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Gökhan BODUROĞLU, **E-posta/ e-mail:** gokhanboduroglu@hitit.edu.tr

GİRİŞ

Etik kavramının kökeni, insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. Günümüze ulaşan kaynaklar, etik kavramının ilk olarak Antik Yunan filozofları tarafından ele alındığını ortaya koymaktadır (Svensson & Wood, 2003; Holme, 2008; Morgan & Thiagarajan, 2009). Etik terimi, Yunanca "ethos" kelimesinden türetilmiş olup, bu kelime 'töre' anlamına gelmektedir (Banks, 2006: s.11). Etiğin amacı, doğruyu yanlıştan ayırt edebilmek için ahlâk kavramının doğasını anlamaya çalışmak olup, Batı felsefe geleneğinde etik genellikle 'ahlâk felsefesi' olarak adlandırılmaktadır (Ülgen & Mirze, 2004). Etik kavramına dair en eski tanımlamalardan biri Aristo tarafından yapılmıştır; Aristo, etiği 'iyi ve mutlu bir yaşam sanatı' olarak açıklamıştır (Morgan & Thiagarajan, 2009). Kuçuradi (2002: s.49), "etik" kavramını hem meslek etiği hem de ahlak bağlamında bir normlar sistemi olarak açıklamakta ve ayrıca etiği, kendine özgü bir nesnesi bulunan bir bilgi alanı olarak tanımlamaktadır. Türk Dil Kurumu Sözlüğü, etiği "töre bilimi" ve "çeşitli meslek alanlarında uyulması veya kaçınılması gereken davranış kuralları bütünü" olarak tanımlamaktadır (TDK, 2025). Bu felsefi ve tarihsel çerçeve, etik ilke ve değerlerin yalnızca bireysel davranışlarla sınırlı kalmayıp, mesleki uygulamalarda da sistematik bir biçimde ele alınmasını gerekli kılmış; böylece "meslek etiği" kavramı ortaya çıkmıştır (Banks, 2006). Günümüzde birçok mesleğin kendine özgün meslek etiği bulunmaktadır. Özen (2011) meslek etiğini, meslek uygulayıcılarının mesleklerini ihtiyaç duyanlara yönelik icra ederek hizmet sunmaları ve bu şekilde kamu yararına katkıda bulunmaları olarak tanımlamaktadır. Başka bir tanıma göre ise meslek etiği ya da ahlakı, iş dünyasında çalışanların davranışlarını şekillendiren ahlaki standartlar ve ilkeleri ifade etmektedir (Ferrel & Fraedrich, 1994). Sosyal hizmetin temel prensibi, her bireyin sadece insan olduğu için değerli olduğunu ve bu değerin korunması gerektiğini vurgular. Bu yaklaşım, sosyal hizmet uygulamalarında bireylerin tercih ve karar alma haklarına, farklılıklarına ve özel yaşamlarına saygı göstermeyi; aynı zamanda ihtiyaçlarının karşılanmasında toplumsal değişim ve sosyal adaleti teşvik ederek destek sunmayı ve bu süreci kolaylaştırmayı amaçlar (Özateş, 2010). Sosyal hizmet mesleğinde, diğer birçok meslekte olduğu gibi, uygulamaları yönlendiren etik ilkeler ve sorumluluklar büyük önem taşımaktadır. Tıp, hemşirelik vb. gibi bireye doğrudan hizmet sunan sosyal hizmet, bireylerle birebir çalışması nedeniyle etik ikilemlerle veya etik ihlallerle karşılaşma olasılığı en yüksek mesleklerden biri olarak öne çıkmaktadır (Zubaroğlu-Yanardağ, 2020: s.1202). Sosyal hizmet mesleği, insana hizmet eden bir meslek olduğundan, etik kuralların varlığı ve bu kuralların değerlendirilebilir olması büyük bir öneme sahiptir (Gökçearslan Çiftçi & Gönen, 2011; Demirel, 2023: s.45).

Sosyal hizmet etiği, mesleki uygulamalarda doğru davranışı belirleme çabalarını kapsayan, modern yaşamın insan ilişkilerindeki dönüşümlerinden etkilenerek şekillenen ve karar alma süreçlerinde etik kaygıları öncelikli hale getiren ilke ve değerler sistemidir (Özateş, 2010). Sosyal hizmet etiği, evrensel düzeyde mesleğin ortak ilke ve standartlarından ilham almayı sağlarken, ulusal bağlamda özgün yorumlar ve katkılar sunma imkânı tanıyan bir yapıya sahiptir (Cılga, 2004: s.73). Sosyal hizmette etik ilkeler, felsefi bir perspektiften belirli ahlaki ilkelerin oluşturulmasını, bu ilkelerin daha sonra sosyal hizmet uzmanları tarafından mesleki işleyiş kurallarına dâhil edilmesini, inanç sistemlerine entegre edilmesini, doğru ve yanlışla ilgili düşüncelerini şekillendirmesini ve ardından eyleme yönelik bir rehber olarak kullanılmasını kapsar (Wilks, 2004).

Sosyal hizmet alanındaki etik anlayış ve mesleki değerler, tarihsel süreçte çeşitli evrelerden geçerek günümüzdeki yapısına kavuşmuştur. Reamer'a (1998) göre bu gelişim süreci; etik kuramlar ve karar alma dönemi, değerler dönemi, ahlaki dönem ile etik standartlar ve risk yönetimi dönemi olmak üzere dört aşamada incelenmektedir. Uluslararası bir perspektiften bakıldığında, yaklaşık 80 ülkeden üyeye sahip olan Uluslararası Sosyal Hizmet Federasyonu (IFSW) tarafından 1994 yılında Sri Lanka'da sunulan ve aynı yıl Adelaide'de revize edilen "Sosyal Hizmet Uzmanları İçin Etik Standartlar" belgesi, birçok ülke tarafından kendi kültürel özelliklerine uyarlanarak kullanılmaktadır (Banks, 2006; Congress & McAuliffe, 2006). Türkiye'de, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi, 1997 yılında gerçekleştirilen 4. Olağan Genel Kurulu'nda Uluslararası Sosyal Hizmet Federasyonu'nun Etik İlke ve Kurallarını benimsemiştir. 2001 yılında oluşturulan bir komisyon, bu kuralları düzenleyerek son haline getirmiştir (SHUDER, 2004). Sosyal hizmet mesleği açısından uygulamalara rehberlik eden etik ilke ve prensiplere dair en güncel düzenleme olan Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (NASW, 2017) belgesinde, önceki revizyonlarda olduğu gibi mesleki ilke ve değerler ile etik sorumlulukların altı ana başlık altında ele alındığı görülmektedir. Bunlar; sosyal adalet, hizmet, insan ilişkilerinin önemi, yetkinlik, bireyin onuru ve değerine ilişkin ve güvenilirlik değerleridir.

Sosyal hizmet alanında vaka çalışmalarında karar verilirken mesleğin etik ilke ve değerleri birer rehber niteliğindedir. Sosyal hizmetle ilgili karar ve uygulamalarda etik ilkelerin göz ardı edilmesi mümkün değildir. Sosyal hizmette etik, bireylerin hak ve özgürlüklerine saygıyı, sosyal adaletin savunulmasını, dürüstlük ve benzeri değerlerin öncelik kazanmasını esas alır (Yılmaz, 2015).

Sosyal hizmet etiği olarak adlandırılan kurallar, mesleğin uygulanması sırasında dikkate alınması gereken profesyonel etik standartlardır. Sosyal hizmet etiği üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, bu etik anlayışının mesleki uygulamalar üzerinde önemli bir etkisi olduğu görülmektedir (Banks,1998; Özateş, 2010; Yılmaz, 2015). Bu etik standartlar doğrultusunda karar vermek her zaman kolay değildir; özellikle bazı vakalarda sosyal hizmet uzmanları, birden fazla ilkenin çatıştığı karmaşık durumlarla karşı karşıya kalabilir. Bu tür durumlarda, etik açıdan çelişkili seçenekler arasında tercih yapılmasını gerektiren etik ikilemler ortaya çıkmaktadır. Etik ikilem, sosyal hizmet uzmanının etik ilkelerle çelişebilecek iki seçenek arasında karar vermek zorunda kaldığı bir durumdur (Banks, 2006: s.11). Dolgoff ve arkadaşlarına (2012: s.5) göre, etik ikilemler, sosyal hizmet uzmanlarının "sosyal kontrol ajanı" ve "yardım edici/sağlayıcı" rollerini sorgulamalarına yol açan durumlarda ortaya çıkar. Etik ikilem, temel değerlerin belirlediği mesleki sorumluluklar ve yükümlülüklerin birbirleriyle çatıştığı bir durumdur (Reamer, 2018). Sosyal hizmet uzmanlarının karşılaştığı etik ikilemler, çeşitli durumları içermektedir. Bunlar; gizlilik ve mahremiyetle ilgili bilgilere dair etik ikilemler, kişisel ve mesleki değerlerin çeliştiği etik ikilemler, sınırlı kaynakların dağıtımıyla ilgili etik ikilemler, doğruları ifade etme konusunda yaşanan etik ikilemler, meslektaşlarla ilgili bildirimde bulunma konusundaki etik ikilemler, kanunlar, politikalar, düzenlemeler ve kurallarla ilgili etik ikilemler, bireyin kendi kaderini tayin etme ile paternalizm arasındaki etik ikilemler olarak sıralanabilir (Gökçearslan Çifçi & Gönen, 2011; Artan ve ark., 2020: s. 74).

Bu araştırma, sosyal hizmet uygulamalarında müracaatçı ile kurulan ilişki sürecinde etik ilkelerin yerini ve önemini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçıyla ilişki kurarken karşılaştıkları etik ikilemleri, etik ilkelere bağlılık süreçlerini ve mesleki sorumluluk ile kişisel duyarlılıklar arasındaki dengeyi nasıl sağladıklarını anlamak hedeflenmektedir. Bu doğrultuda araştırma, *"Sosyal hizmet uzmanları, müracaatçı ile mesleki ilişki kurma süreçlerinde etik ilkelerin yerini ve önemini nasıl deneyimlemektedir?"* sorusuna yanıt aramaktadır. Çalışma, sosyal hizmet uzmanlarının etik ilkelere dayalı mesleki deneyimlerini saha verilerine dayalı olarak inceleyerek, etik kuram ile uygulama arasındaki ilişkiye dair nitel bir perspektif sunmayı amaçlaması bakımından özgün bir değer taşımaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Olgubilim deseni, bireylerin belirli bir olgu hakkındaki

yaşantılarını, deneyimlerini ve algılarını anlamaya odaklanır (Creswell, 2025; Yıldırım & Şimşek, 2021). Bu çerçevede, sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılarla ilişki kurma süreçlerinde etik ilkeler bağlamında yaşadıkları deneyimler derinlemesine incelenmiştir.

Veri toplama aracı ve çalışma grubu

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu, literatür taraması ve iki alan uzmanın görüşleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Görüşmelerde, sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılarla ilişki kurma süreçlerini nasıl tanımladıkları, karşılaştıkları etik ikilemler, etik ilkelerin mesleki uygulamalardaki yeri ve etik ilkelere uymanın ya da uymamanın müracaatçı ilişkilerini nasıl etkilediği konuları ele alınmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun oluşturulması ve uygulanması için gerekli etik izinler Hitit Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'ndan (06.01.2025 tarih ve 2024-27 karar numaralı) alınmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Çorum ilinde farklı kurum ve kuruluşlarda sosyal hizmet alanında aktif olarak çalışan sosyal hizmet uzmanları oluşturmaktadır. Katılımcıların seçiminde amaçsal örnekleme yöntemi kullanılmış ve farklı çalışma alanlarında görev yapan 30 farklı sosyal hizmet uzmanına ulaşılmıştır. Çalışma grubunda yer alan katılımcılara ait cinsiyet, yaş, mesleki deneyim süresi ve çalışma alanı gibi demografik değişkenler araştırma bulgularında yer alan doğrudan alıntıların sonunda parantez içerisinde belirtilmiştir.

Verilerin toplanması ve analizi

Araştırma verileri, yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla yüz yüze gerçekleştirilen bireysel görüşmelerle toplanmıştır. Araştırma kapsamında veri toplama sürecinde katılımcıların onayları alınarak görüşmeler ses kaydı alınarak gerçekleştirilmiş ve ardından yazılı hale getirilmiştir. Veriler, tematik analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sürecinde, görüşmelerden elde edilen veriler açık kodlama yöntemi ile incelenmiş ve ana temalar belirlenmiştir. Araştırma kapsamında oluşturulan ana temalar altında kodlanan araştırma verileri doğrudan alıntılar şekilde verilerek yorumlanmıştır. Araştırma verilerinin analiz sürecinde, araştırmanın güvenirliğini sağlamak amacıyla araştırmacılar arası kodlama tutarlılığına özen gösterilmiştir. Bu kapsamda, bağımsız kodlayıcılar tarafından yapılan kodlamalar karşılaştırılmış ve kodlayıcılar arası uyum oranı güvenilir olarak kabul edilen %80'in üzerinde olduğu belirlenmiştir (Miles & Huberman, 1994).

BULGULAR

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular "müracaatçı ile mesleki ilişki kurma süreci", "sosyal hizmet müdahalesinde sosyal hizmet etik ilkelerinin rolü", "etik ikilemler ve başa çıkma yöntemleri" ve "etik ilkelerin daha etkili uygulanması için öneriler" olmak üzere dört ana tema altında ele alınmıştır.

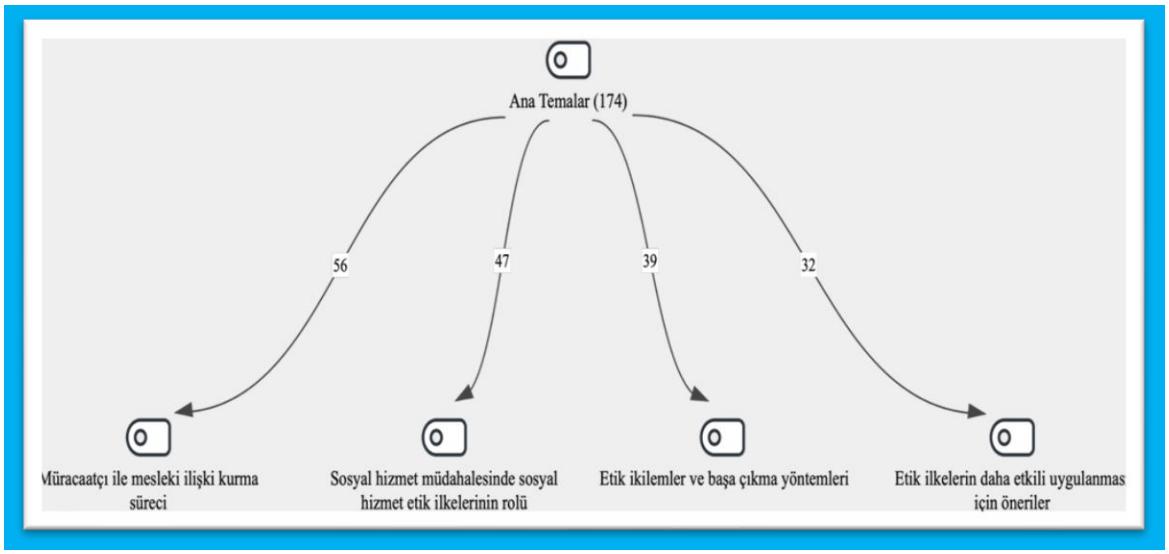

Şekil 1. Araştırmanın hiyerarşik kod modeli

Müracaatçı ile mesleki ilişki kurma süreci

Araştırma bulguları, sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılarla ilişki kurma sürecinde karşılaştıkları dinamikleri ve bu ilişkinin önemini vurgulamaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, müracaatçı ile güven ve saygıya dayalı dengeli profesyonel bir ilişki geliştirmenin sosyal hizmet uygulamalarında temel bir unsur olduğunu belirtmektedir. Müracaatçı ile mesleki ilişki kurma sürecinde iletişimde yaşanan güçlükler, müracaatçının durumu kabullenme süreci ve ilk izlenimin ilişkiyi şekillendirmedeki rolü öne çıkmaktadır. Müracaatçının kuruma ilk gelişi, uzmanın onu nasıl karşıladığı ve sürecin başlangıcındaki tutum, güven temelli bir ilişkinin inşasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu süreçte yalnızca sosyal hizmet uzmanı müracaatçıyı değerlendirmemekte, aynı zamanda müracaatçı da uzmanın tutum ve davranışlarını gözlemlemekte ve ilişki bu karşılıklı etkileşim çerçevesinde şekillenmektedir. Katılımcıların konuya ilişkin ifadeleri şu şekildedir:

> *"Sosyal hizmet uygulamalarında müracaatçı ile profesyonel ve dengeli aynı zamanda etik ilke ve değerlere uygun iletişim kurmalıyız. Çalışma alanım ruhsal engelli bireylerle olduğu için iletişim kurma ve anlama yetisinde yetersizlik olduğu durumlar çokça yaşanmaktadır. Bireylerin genellikle engel durumları konusunda inkâr ve*

©IJOESS

kabullenmeme hallerinde olmaları iletişim ve aradaki güven ilişkisini zorlaştırmaktadır." (Katılımcı 10, Kadın, Yaş 28, Deneyim 3 yıl, Engelli Hizmetleri)

"İlk izlenim çok önemlidir. Müracaatçının kapıdan ilk girişi ve sizin onu nasıl karşıladığınız ilişki sürecinin ilk basamağıdır. Öncelikle müracaatçı ile genel bir sohbet havasında gitmek daha doğru olur. Çünkü müracaatçı direkt olarak size sorunlarından bahsetmez. Sizin onu gözlemlediğiniz gibi o da sizi gözlemler." (Katılımcı 12, Erkek, Yaş 52, Deneyim 13, Tıbbi Sosyal Hizmet)

Araştırma bulguları, sosyal hizmet uzmanlarının profesyonel sınırları koruyarak müracaatçılarla nasıl sağlıklı bir mesleki ilişki kurabileceklerine dair önemli noktalar sunmaktadır. Katılımcılar, müracaatçıların farklı kimlik ve yaşam tarzlarına sahip olabileceğini, ancak mesleki etik gereği tarafsız ve empatik bir yaklaşım sergilenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte, mesleki ve kişisel sınırların net bir şekilde çizilmemesi durumunda duygusal tükenme, verimlilik kaybı ve hatta müracaatçılar tarafından manipüle edilme risklerinin ortaya çıkabileceği belirtilmektedir. Bu nedenle, sosyal hizmet uzmanlarının hem insan odaklı bir yaklaşımı benimsemesi hem de profesyonel sınırlarını koruyarak dengeli bir tutum sergilemesi gerektiği belirtilmektedir. Katılımcılar, görüşlerini aşağıdaki şekilde ortaya koymuştur:

"Karşımızdaki kişi her din, dil, ırk, mezhepten insan olabilir. Cinsel yönelimi farklı olabilir, hayat tarzı farklı olabilir. Onun hayat felsefesi bize uymayabilir ama profesyonel bir şekilde mesleğimizi yapmak istiyorsak hepsini arka planda bırakıp ona her şeyden önce yargılamadan, dışlamadan empati yaparak bir insan olduğu için değer vermeliyiz." (Katılımcı 12, Erkek, Yaş 52, Deneyim 13, Tıbbi Sosyal Hizmet)

"Meslek elemanı olarak kişisel sınırlarınızı ve mesleki sınırlarınızı çizmezseniz duygusal olarak yıpranabilirsiniz. Yaptığınız işte verimliliğiniz düşebilir hatta müracaatçı tarafından manipüle edilebilirsiniz." (Katılımcı 17, Kadın, Yaş 37, Deneyim 13 yıl, Tıbbi Sosyal Hizmet)

"Sosyal hizmet mesleğinde, duygusal bağ kurmadan müracaatçıya yardımcı olabilmek için profesyonel sınırların korunması gerekir. Özellikle istismar mağduru ya da istismarcı bireylerle çalışırken tarafsız kalabilmek oldukça zor olabiliyor." (Katılımcı 16, Kadın, Yaş 39, Deneyim 15 yıl, Tıbbı Sosyal Hizmet)

Sosyal hizmet müdahalesinde sosyal hizmet etik ilkelerinin rolü

Araştırma bulguları, sosyal hizmet etiğinin müracaatçı ile ilişkide oynadığı kritik rolü vurgulamaktadır. Katılımcılar, etik ilkelerin mesleğin temel taşı olduğunu ve bunların göz ardı edilmesi halinde müracaatçıların kendilerini güvende hissetmeyeceğini, dolayısıyla sürecin sağlıklı ilerleyemeyeceğini belirtmektedir. Ayrıca, profesyonel sınırların korunmaması durumunda sadece müracaatçının zarar görmeyeceği, aynı zamanda mesleğin güvenilirliğinin de sarsılabileceği vurgulanmaktadır. Özellikle sosyal hizmet uzmanları için etik ilkelerin hayati öneme sahip olduğu, mahremiyetin korunması ve etik sınırların ihlal edilmemesinin sürecin başarısı açısından belirleyici olduğu belirtilmektedir. Bu çerçevede katılımcılar görüşlerini şu şekilde aktarmıştır:

> *"Etik ilkeler mesleğimizin temel taşıdır. Eğer etik kurallar göz ardı edilirse, müracaatçılar kendilerini güvende hissetmez ve süreç verimli bir şekilde ilerlemez." (Katılımcı 11, Erkek, Yaş 35, Deneyim 12 yıl, Tıbbi Sosyal Hizmet)*

> *"Müracaatçı ile ilişki sürecinde etik ilkeler en önemli rehberimizdir. Profesyonel sınırları koruyarak hareket etmediğimizde hem müracaatçıya zarar veririz hem de mesleğimizin güvenilirliğini sarsarız." (Katılımcı 14, Erkek, Yaş 32, Deneyim 9 yıl, Çocuk Hizmetleri)*

> *"Bağımlılık alanında çalışırken etik ilkeler hayati önem taşır. Özellikle müracaatçıların mahremiyetinin korunması ve etik sınırların ihlal edilmemesi, sürecin başarılı bir şekilde ilerlemesini sağlar." (Katılımcı 2, Erkek, Yaş 30, Deneyim 5 yıl, Tıbbi Sosyal Hizmet)*

Sosyal hizmet uzmanları, mahremiyet ve gizliliğin en temel etik ilkelerden biri olduğunu ve bu ilkenin ihlal edilmesi halinde müracaatçının güven kaybı yaşayarak iş birliği yapmaktan çekinebileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca, din, dil ve ırk ayrımı yapmadan hizmet vermenin sosyal hizmet uzmanlarının temel sorumluluklarından biri olduğu belirtilmektedir. Müracaatçının kendi kaderini tayin hakkının korunması gerektiği ancak bu hakkın başkalarına veya kendisine zarar verme riski taşıdığı durumlarda etik ikilemler yaşanabileceği ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra, dürüstlük ve şeffaflık ilkelerinin kritik bir rol oynadığı, müracaatçıyı yanlış yönlendirmenin veya gerçeği saklamanın sürecin güvenilirliğini zedeleyebileceği dile getirilmektedir. Bu çerçevede katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

> *"Mahremiyet ve gizlilik en önemli etik ilkelerden biridir. Eğer müracaatçı mahremiyetinin korunmadığını hissederse, uzman ile iş birliği yapma konusunda*

çekimser davranacaktır." (Katılımcı 14, Erkek, Yaş 32, Deneyim 9 yıl, Çocuk Hizmetleri)

"Din, dil, ırk ayrımı yapmadan hizmet vermek sosyal hizmet uzmanının en önemli etik sorumluluklarından biridir." (Katılımcı 22, Erkek, Yaş 32, Deneyim 9 yıl, Yaşlı Hizmetleri)

"Müracaatçının kendi kaderini tayin hakkı her zaman gözetilmelidir. Ancak bu hak, müracaatçının kendisine veya çevresine zarar verme riski taşıyorsa etik bir ikilem ortaya çıkar." (Katılımcı 20, Kadın, Yaş 36, Deneyim 8 yıl, Tıbbi Sosyal Hizmet)

"Etik ilkeler arasında, dürüstlük ve şeffaflık en kritik olanlardır. Müracaatçıyı yanlış yönlendirmek veya gerçeği saklamak, sürecin güvenilirliğini zedeler." (Katılımcı 19, Kadın, Yaş 30, Deneyim 6 yıl, Tıbbi Sosyal Hizmet)

Katılımcılar, etik kuralların ihlal edilmesi halinde müracaatçının güveninin sarsılacağını ve sürece olan inancını kaybedeceğini vurgulamaktadır. Sosyal hizmet uzmanları müracaatçının iyiliğini düşünerek gerçekleri olduğundan farklı yansıtmanın uzun vadede daha büyük zararlar doğurabileceği belirtilmektedir. Etik kurallara uymamanın yalnızca bireysel ilişkileri değil, aynı zamanda kurumun güvenilirliğini de olumsuz etkileyebileceği, dolayısıyla hizmet almak isteyen bireylerin kuruma karşı çekimser kalabileceği dile getirilmektedir. Özellikle mahremiyet ihlallerinin sosyal hizmet süreçlerinde ciddi sorunlara yol açabileceği ve bu durumun hem müracaatçıya hem de kuruma zarar verebileceği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

"Eğer etik ilkeler ihlal edilirse, müracaatçının güveni sarsılır ve sürece olan inancı kaybolur. Etik ilkeler doğru uygulandığında ise müracaatçılar kendilerini güvende hisseder ve sürece daha aktif bir şekilde katılım gösterirler. Bu da sosyal hizmet uzmanlarının müdahale sürecini daha sağlıklı yürütmesini sağlar." (Katılımcı 13, Kadın, Yaş 31, Deneyim 6 yıl, Tıbbi Sosyal Hizmet)

"Müracaatçılarla görüşmelerimizde etik ilkelerin dışına çıkmamamız gerekiyor. Örneğin, müracaatçının iyiliğini düşünerek ona gerçeği olduğundan farklı göstermek, sürecin sonunda ona daha fazla zarar verebilir." (Katılımcı 23, Kadın, Yaş 27, Deneyim 5 yıl, Tıbbi Sosyal Hizmet)

"Etik kurallara uymamak sadece müracaatçı ile olan ilişkimizi değil, aynı zamanda kurumun genel güvenilirliğini de zedeler. Eğer müracaatçılar etik olmayan bir

uygulama ile karşılaştıklarını hissederlerse, hizmet almaktan çekinebilirler." (Katılımcı 18, Kadın, Yaş 45, Deneyim 24, Yaşlı Hizmetleri)

Araştırma bulguları, sosyal hizmet uzmanlarının sıklıkla karşılaştığı etik ikilemleri ve bu ikilemlerle başa çıkma süreçlerini ortaya koymaktadır. Katılımcılar, özellikle istismar vakaları, suçlu bireylerle çalışma, gönüllü olmayan müracaatçılarla yürütülen süreçler ve bireyin kendi kaderini tayin hakkı ile toplumun genel refahı arasındaki dengede zorlandıklarını belirtmektedir. Örneğin, istismar vakalarında hem mağdur hem de faille çalışmak zorunda kalmanın duygusal ve mesleki açıdan zorluklar yarattığı ifade edilmektedir. Bağımlılık tedavisinde, müracaatçıların sürece genellikle dış baskılar nedeniyle dahil olması, sağlıklı bir danışmanlık süreci yürütmeyi zorlaştırmaktadır. Psikiyatri hastalarıyla çalışırken ise bireyin özgür iradesi ile tedavi zorunluluğu arasındaki dengenin etik bir çıkmaz yarattığı belirtilmektedir. Bu bulgular, sosyal hizmet uzmanlarının mesleki ilişki kurma sürecinde etik ikilemlerle karşı karşıya kaldıklarını ve bu süreçte hem müracaatçının haklarını hem de toplumun genel yararını gözeterek etik kararlar vermek zorunda olduklarını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

"Zorlandığım kısım, kardeşine tecavüz eden iki çocuk vardı ve ikisi de 18 yaşının altındaydı ve bu çocuklara danışmanlık vermek zorundaydım. Kız ile görüştükten sonra abisiyle de görüşmem gerekiyordu ama bunu yapamadım, görüşmeyi başkasının yapmasını istedim." (Katılımcı 10, Kadın, Yaş 28, Deneyim 3 yıl, Engelli Hizmetleri)

"Bağımlılık tedavisi gören müracaatçıların çoğu sürece gönüllü olarak katılmıyor. Mahkeme veya aile baskısı nedeniyle başvuruyorlar. Bu da sürecin sağlıklı ilerlemesini zorlaştırıyor." (Katılımcı 20, Kadın, Yaş 36, Deneyim 8 yıl, Tıbbi Sosyal Hizmet)

"Psikiyatri hastalarıyla çalışırken en büyük etik ikilemlerden biri, kendi kaderini tayin hakkı ile tedavi zorunluluğu arasında kalmaktır. Bir yandan kişinin kendi kararlarını verme hakkı var, diğer yandan toplumsal refah açısından tedavi olması gerekiyor." (Katılımcı 2, Erkek, Yaş 30, Deneyim 5 yıl, Tıbbi Sosyal Hizmet)

Etik ikilemler ve başa çıkma yöntemleri

Katılımcılar, sosyal hizmet uzmanlarının mesleki ilişki sürecinde karşılaşılan etik ikilemlerle başa çıkmak için açık ve şeffaf bir iletişim kurmanın, sürecin başında mahremiyet ve gizlilik sınırlarını belirlemenin önemini vurgulamaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, etik

ilkeler ile hukuki zorunluluklar arasında bir denge kurarak mesleki sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

> *"Etik ihlallerin önüne geçmek için mümkün olduğunca açık ve şeffaf bir iletişim kuruyorum. Müracaatçıyı sürecin işleyişi hakkında bilgilendirerek, mahremiyet ve gizlilik sınırlarını baştan belirliyorum." (Katılımcı 19, Kadın, Yaş 30, Deneyim 6 yıl, Tıbbi Sosyal Hizmet)*

> *"Eğer danışanın çocuk istismarı gibi ciddi bir risk altında olduğunu fark ediyorsam, danışanın güvenliğini önceliklendirerek ilgili kurumlara bildirim yapıyorum. Bu tür durumlarda etik ilkeler ve hukuki zorunlulukları dengede tutmaya çalışıyorum." (Katılımcı 20, Kadın, Yaş 36, Deneyim 8 yıl, Tıbbi Sosyal Hizmet)*

Araştırma bulguları, sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamalarda karşılaştıkları etik ikilemlerle başa çıkma süreçlerinde meslektaş dayanışması ve etik süpervizyonun önemli bir destek kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcılar, düzenli olarak gerçekleştirilen etik süpervizyon toplantılarının yalnızca bireysel etik farkındalığı artırmakla kalmayıp, farklı uzmanlık alanlarından gelen bakış açılarını bir araya getirerek etik sorunlara çok yönlü ve eleştirel bir yaklaşımla çözüm geliştirilmesine imkân tanıdığını ifade etmektedir. Ayrıca, etik açıdan karmaşık ya da belirsiz durumlarda meslektaşlar ve diğer disiplinlerden profesyonellerle gerçekleştirilen bilgi ve deneyim paylaşımının, karar verme sürecinde yapıcı ve yol gösterici bir işlev üstlendiği belirtilmektedir. Bu çerçevede katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

> *"Sosyal hizmet uzmanları olarak etik karar alma mekanizmalarımızı geliştirmek için düzenli etik süpervizyon toplantıları yapıyoruz. Bu toplantılar, farklı uzmanların bakış açılarından faydalanmamızı sağlıyor." (Katılımcı 14, Erkek, Yaş 32, Deneyim 9 yıl, Çocuk Hizmetleri)*

> *"Kurum içerisinde arada kaldığımız, karar vermekte zorlandığımız durumlar karşısında meslektaşlarımız ve diğer meslek gruplarında yer alan iş arkadaşlarımız ile paylaşımlar yapmak, kurum idaresiyle paylaşmak etik karar verme süreçlerinde önemli katkı sağlamaktadır." (Katılımcı 18, Kadın, Yaş 45, Deneyim 24, Yaşlı Hizmetleri)*

Etik ilkelerin daha etkili uygulanması için öneriler

Araştırma bulguları, etik ilkelerin sosyal hizmet uygulamalarında daha etkili bir şekilde hayata geçirilebilmesi için meslek içi eğitimlerin, denetim mekanizmalarının ve meslektaş dayanışmasının önemini vurgulamaktadır. Katılımcılar, vaka bazlı eğitimlerin etik farkındalığı

artıracağını ve sahadaki uygulamalara rehberlik edeceğini belirtmektedir. Ayrıca, bağımsız etik komisyonlarının oluşturulmasının, meslektaşlar arasında etik olmayan uygulamaların önüne geçilmesine katkı sağlayacağı ifade edilmektedir. Bu çerçevede katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

> *"Etik ilkelerin daha iyi uygulanabilmesi için sosyal hizmet meslektaşlarının sürekli eğitimlere tabi tutulması gerekmektedir. Özellikle vaka bazlı eğitimler, etik ilkelerin sahada nasıl uygulanacağı konusunda farkındalığı artırır." (Katılımcı 15, Kadın, Yaş 38, Deneyim 14 yıl, Kadın Hizmetleri)*

> *"Etik ilkelere uyumun denetlenmesi için bağımsız etik komisyonlarının oluşturulması gerekiyor. Böylece, uzmanlar arasında etik olmayan uygulamaların önüne geçilebilir." (Katılımcı 17, Kadın, Yaş 37, Deneyim 13 yıl, Tıbbı Sosyal Hizmet)*

> *"Meslektaşlarımız arasında düzenli deneyim paylaşım grupları oluşturulmalı. Böylece etik sorunlarla başa çıkmada birbirimizden öğrenebiliriz." (Katılımcı 22, Erkek, Yaş 32, Deneyim 9 yıl, Yaşlı Hizmetleri)*

Katılımcılar, sosyal hizmet eğitiminde öğrencilerinin etik farkındalığını artırmak için de önemli önerilerde bulunmuşlardır. Katılımcılara göre eğitim sürecinde vaka çalışmaları, simülasyonlar ve saha deneyimleri, öğrencilerin karşılaşabilecekleri etik ikilemleri önceden deneyimlemelerine ve bu durumlara yönelik çözüm stratejileri geliştirmelerine katkı sağlayabilir. Ayrıca, etik karar verme becerilerini güçlendirmek amacıyla etik kodların vaka bazlı analiz edilmesi, etik rehberlerin oluşturulması ve etik süreçlerin sistemli biçimde takip edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu çerçevede katılımcılar görüşlerini şu şekilde aktarmıştır:

> *"Sosyal hizmet öğrencileri için etik eğitimin yalnızca teorik olmaması, vaka çalışmaları ve simülasyonlarla desteklenmesi gerekmektedir. Öğrenciler sahada karşılaşacakları ikilemleri önceden deneyimleyerek çözümler geliştirebilmelidir." (Katılımcı 12, Erkek, Yaş 52, Deneyim 13, Tıbbi Sosyal Hizmet)*

> *"Sosyal hizmet eğitimi sürecinde, etik karar verme becerilerinin geliştirilmesi için etik kodların vaka bazlı olarak incelenmesi önemlidir. Gerçek vakalar üzerinde analiz yapmak, teorik bilgilerin pratiğe nasıl döküleceğini gösterir." (Katılımcı 19, Kadın, Yaş 30, Deneyim 6 yıl, Tıbbi Sosyal Hizmet)*

> *"Öğrenciler, sosyal hizmet etiği konusunda saha çalışmaları yaparak meslek etik ilkelerini doğrudan deneyimlemelidir. Stajyerler için etik rehberler oluşturulmalı ve*

etik süreçler takip edilmelidir." (Katılımcı 24, Erkek, Yaş 28, Deneyim 5 yıl, Adli Sosyal Hizmet)

Katılımcılar, etik ilkelerin daha etkili uygulanabilmesi için sosyal hizmet kurumlarının kurumsal politikalar geliştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Katılımcılara göre etik karar alma süreçlerini destekleyen yazılı politika ve prosedürlerin oluşturulması, etik ihlallerin önüne geçilmesine yardımcı olabilir. Özellikle gizlilik ihlallerini engellemek adına, müracaatçı bilgilerinin yalnızca yetkili kişiler tarafından erişilebilir olması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca, etik uygulamaların sürdürülebilirliğini sağlamak için kurumlarda etik danışmanların bulunması ve sosyal hizmet uzmanlarına düzenli süpervizyon sağlanması önerilmektedir. Bu çerçevede katılımcılar görüşlerini şu şekilde aktarmıştır:

"Etik ihlalleri en aza indirmek için sosyal hizmet kurumlarında, etik karar alma süreçlerini destekleyen yazılı politika ve prosedürler oluşturulmalıdır." (Katılımcı 19, Kadın, Yaş 30, Deneyim 6 yıl, Tıbbi Sosyal Hizmet)

"Kurumsal düzeyde etik ilkelerin korunması için, gizlilik ihlallerini engelleyen sistemler geliştirilmelidir. Örneğin, müracaatçı bilgilerine erişim yalnızca yetkili kişilerle sınırlandırılmalıdır." (Katılımcı 14, Erkek, Yaş 32, Deneyim 9 yıl, Çocuk Hizmetleri)

"Etik uygulamaların desteklenmesi için, kurumlarda etik danışmanlar bulunmalı ve sosyal hizmet uzmanlarına düzenli süpervizyon sağlanmalıdır." (Katılımcı 23, Kadın, Yaş 27, Deneyim 5 yıl, Tıbbi Sosyal Hizmet)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Sosyal hizmet disiplini, bilgi, beceri ve değer temelleri üzerine inşa edilmiş olup, bu yapının değer boyutu, mesleğin etik ilkeler çerçevesinde anlam kazanmasını ve profesyonel uygulamaların etik sorumluluk bilinciyle şekillenmesini sağlamaktadır. Etik ilkeler, sosyal hizmet uygulamalarında müracaatçı ile kurulan ilişkide rehber niteliğindedir (Öztürk, 2009; Özateş, 2010; Gökçearslan Çiftçi & Gönen, 2011; Yılmaz, 2015; Reamer, 2018; Arıcı ve ark., 2021: s.335; Özkan, 2022). Araştırma sonuçları, sosyal hizmet uzmanlarının etik ilkeleri benimsemeleri ve uygulamalarına entegre etmeleri durumunda hem hizmetin niteliğinin arttığını hem de müracaatçının bu hizmetlerden daha fazla yararlandığını ortaya koymaktadır. Sosyal hizmet disiplininde etik ilkelerin uygulanması, mesleki standartların korunmasını ve geliştirilmesini sağlayan temel bir faktör olarak görülmektedir. Özellikle sosyal hizmet uzmanlarının profesyonel mesleki ilişki sınırlarını belirlemelerine ve müracaatçılarla sağlıklı

bir ilişki yürütmelerinde etik ilkelerin mesleki uygulamalarda güven ve saygıya dayalı dengeli bir profesyonel ilişki geliştirmek yol gösterici olduğunu göstermektedir. Müracaatçıların kendilerini güvende hissetmediği mesleki ilişki süreçlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi ise mümkün değildir. Etik ilkeler, müracaatçının sosyal hizmet sistemine olan güvenini artırmakta ve hizmetin daha etkin bir şekilde sunulması için büyük öneme sahiptir (Yılmaz, 2015; Afyonoğlu & Daşbaş, 2021; Taş & Karataş, 2024). Araştırma sonuçları, sosyal hizmet sunumunda etik ilkelerin gözetilmesinin, müracaatçıların mesleki ilişki kurma sürecinde kendilerini değerli hissetmelerine ve ihtiyaçlarını daha açık bir biçimde ifade edebilmelerine olanak sağladığını ortaya koymaktadır. Bu durum, hizmetin etkililiğini artırmakta ve müracaatçının sosyal iyilik hâline anlamlı düzeyde katkı sunmaktadır.

Sosyal hizmet uygulamaları müracaatçı, toplum ve mesleğe ilişkin pek çok sorumluluğa sahiptir ve ele aldığı konular tüm toplumu ilgilendiren, çözümü oldukça zor konuları içermektedir (Yılmaz, 2015). Bu nedenle sosyal hizmet uygulamalarında etik kararlar almak, sürecin en kritik aşamalarından birini oluştururken, bu kararları verme süreci her zaman kolay ve basit değildir (Gökçearslan Çiftçi & Gönen, 2011; Dursun ve ark., 2022). Sosyal uygulamalarında etik temelli mesleki değerlerin uygulanması gerekir; bu sayede doğru eylem belirlenebilir ve karar verme sürecinde etik kaygılar öncelik kazanır (Özateş, 2010). Araştırma sonuçları etik ilkelerin uygulanmasında sosyal hizmet uzmanlarının çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmakta olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle kaynak yetersizliği, ağır iş yükü, kurumsal baskılar ve sosyal hizmet alanındaki mevzuat eksiklikleri, bu ilkelerin tam anlamıyla hayata geçirilmesini güçleştirmektedir. Ayrıca, müracaatçıların sosyal hizmet uzmanlarından beklentilerinin farklı olması, etik ilkelerin uygulanmasının önünde büyük bir engel oluşturabilmektedir. Özellikle çok hassas durumlarla çalışan sosyal hizmet uzmanları, etik ikilemler karşısında karar verirken baskı altında hissederek ve mesleki karar verme sürecinde zorlanmaktadır. Buz ve Akçay (2015)'ın da ifade ettiği gibi bu grupların özel durumları göz önünde bulundurulduğunda, etik duyarlılığın önemini artırmaktadır. Etik ilkelerin sosyal hizmet uygulamalarında daha etkin bir şekilde kullanılabilmesi için bazı adımlar atılması gerekmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının etik ilkeler konusunda gerekli eğitimleri alması (Sanders & Hoffman, 2010; Purutçuoğlu, 2018; Zubaroğlu Yanardağ, 2020; Afyonoğlu & Daşbaş, 2021; Taş & Karataş, 2024), meslek içi etik konusunda rehberlik hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve kurumsal desteğin arttırılması bu alanlarda iyileştirme sağlayabilecek başlıca faktörlerdir. Özkan (2022)'a göre sosyal hizmet uzmanlarının, mesleki müdahalelerinde sıkça etik ikilem ve ihlallerle karşılaştığı için özellikle etik ikilem durumlarında çözüm

üretmeleri büyük bir öneme sahiptir. Çünkü bireysel, kurumsal ve mesleki değerler arasında denge sağlamakla yükümlü olan sosyal hizmet uzmanının, etik ikilemlerle karşılaştığında etik kararlar alması beklenmektedir (Acar ve ark., 2017: s.40; Sobočan ve ark., 2018; Purutçuoğlu, 2018; Solmaz & Artan 2023). Araştırma sonuçları, sosyal hizmet uzmanlarının mesleki ilişki süreçlerinde karşılaştıkları etik ikilemlerle başa çıkarken açık iletişim kurmanın, sürecin başında gizlilik ve mahremiyet sınırlarını net bir şekilde belirlemenin önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca etik ilkelere bağlı kalırken aynı zamanda hukuki yükümlülükleri gözeterek mesleki sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmak, meslektaş dayanışması ve etik süpervizyonun karar alma süreçlerinde önemli bir destek mekanizması sunduğu vurgulanmıştır. Bu bulgu, etik ikilemlerle başa çıkmada kolektif değerlendirme ve rehberliğin sosyal hizmet uygulamalarında kritik bir rol oynadığını göstermektedir.

Sonuç olarak, bu araştırma, etik ilkelerin sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamalarında yalnızca bir rehber değil, aynı zamanda müracaatçı ile kurulan profesyonel ilişkinin temel yapıtaşı olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma, etik ihlallerin bireysel hatalardan ibaret olmayıp mesleğin güvenilirliğini ve toplumsal etkisini doğrudan zedelediğini göstermektedir. Bu çerçevede, sosyal hizmet uzmanlarının etik farkındalığını artırmaya yönelik politikaların geliştirilmesi, kurumsal etik mekanizmaların güçlendirilmesi ve mesleki etik rehberlik hizmetlerinin yaygınlaştırılması; hem hizmet sunumunun niteliğini artıracak hem de mesleğin sürdürülebilirliğine önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Acar, H., Çoban, İ. A., & Polat, G. (2017). *Sosyal hizmetlerde yanlış uygulamalar, etik ihlaller ve sorunlara ilişkin bir araştırma*. Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Afyonoğlu, M. F., & Daşbaş, S. (2021). Sosyal hizmet öğrencilerinin etik problem çözme becerileri: Konya örneği. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, *(18)*, 48–66. https://doi.org/10.46218/tshd.978980

Arıcı, A., Bolat, G. B., & Artan, T. (2021). Sosyal hizmet uygulamalarında en sık karşılaşılan etik ikilemler: gizlilik-raporlama ve özerklik-paternalizm. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, *21*(2), 317–337. https://doi.org/10.54961/uobild.1038120

Artan, T., Olcay Özkan, A., & Arıcı, A. (2020). Sosyal hizmette etik ikilemler ve etik karar verme. T. Artan & M. Zubaroğlu Yanardağ (Ed.), *Sosyal hizmet etiği* içinde (s. 71–88). Nika Yayınevi.

Banks, S. (1998). Professional ethics in social work—What future? *The British Journal of Social Work*, *28*(2), 213–231. https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjsw.a011324

Banks, S. (2006). *Ethical and values in social work* (3rd ed.). Macmillan Press.

Buz, S., & Akçay, S. (2015). Sosyal hizmet araştırmasında etik. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *26*(1), 149–162.

Cılga, İ. (2004). *Bir bilim ve meslek olarak sosyal hizmet*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları.

Congress, E., & McAuliffe, D. (2006). Social work ethics: Professional codes in Australia and the United States. *International Social Work*, *49*(2), 151–164. https://doi.org/10.1177/0020872806061211

Creswell, J. W. (2025). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.). Siyasal Yayınevi.

Demirel, B. (2023). Sosyal hizmet mesleğinin küresel-yerel bağlamı üzerine bir değerlendirme: Küyerel sosyal hizmet. *GAB Akademi 3,* (1), 43-52.

Dolgoff, R., Harrington, D., & Loewenberg, F. M. (2012). *Ethical decisions for social work practice* (9th ed.). Thomson Brooks/Cole.

Dursun, Y., Atamtürk, E., & Aslantürk, H. (2022). Sosyal hizmet uzmanlarının etik ikilemler karşısındaki tutumlarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi,* (19), 1-16. https://doi.org/10.46218/tshd.1073318

Ferrel, O. C., & Fraedrich, J. (1994). *Business ethics: Ethical decision making & cases* (2nd ed.). Houghton Mifflin Company.

Gökçearslan Çiftçi, E., & Gönen, E. (2011). Sosyal hizmet uygulamalarında etik karar verme süreci. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, *22*(2), 149-160.

Holme, C. (2008). Business ethics: Does it matter? *Industrial and Commercial Training*, *40*(5), 248–252. https://doi.org/10.1108/00197850810886487

Kuçuradi, İ. (2002). Etik kavramı. İ. Bal & B. Eryılmaz (Ed.), *Polis meslek etiği* içinde (s. 45–51). Polis Akademisi Başkanlığı Yayınları.

Miles, M, B., & Huberman, A. M. (1994). Qualitative data analysis: An expanded sourcebook. (2nd ed). Sage.

Morgan, R. C., & Thiagarajan, P. (2009). The relationship between ethics, common sense and rationality. *Management Decision*, *47*(3), 481–490. https://doi.org/10.1108/00251740910946732

NASW. (2017). *NASW code of ethics*. NASW Publications. https://socialwork.sdsu.edu/wp-content/uploads/2011/09/NASW-Code-of-Ethics2017.pdf

Özateş, S. Ö. (2010). Sosyal hizmet etiğinin felsefi temelleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, *21*(1), 85–97.

Özen, Y. (2011). Sorumluluk bağlamında iş ahlâkı ve sosyal sorumluluk: Sosyal psikolojik bir yaklaşım. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, *2*(4), 173–189.

Özkan, G. (2022). Madde bağımlılığı tedavisinde etik boyut. *Sosyal Hizmet*, *2022*(1), 60–71.

Öztürk, A. B. (2009). Sosyal hizmet etiğinde farklı yaklaşımlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *20*(1), 105–116.

Purutçuoğlu, E. (2018). Adli sosyal hizmet ve etik. *Social Sciences Studies Journal*, *4*(27), 5861–5875. http://dx.doi.org/10.26449/sssj.1058

Reamer, F. G. (1998). The evolution of social work ethics. *Social Work*, *43*(6), 488–500. https://doi.org/10.1093/sw/43.6.488

Reamer, F. G. (2018). *Sosyal hizmet etiği ve değerleri* (H. Acar, Çev.). Nika Yayınevi.

Sanders, S., & Hoffman, K. (2010). Ethics education in social work: Comparing outcomes of graduate social work students. *Journal of Social Work Education*, *46*(1), 7–22. https://doi.org/10.5175/JSWE.2010.200800112

SHUDER. (2004). *Sosyal hizmet mesleğinin etik ilkeleri ve sorumlulukları* (2. baskı). SHUDER Yayınları.

Sobočan, A. M., Bertotti, T., & Strom-Gottfried, K. (2018). Ethical considerations in social work research. *European Journal of Social Work, 22*(5), 805–818. https://doi.org/10.1080/13691457.2018.1544117

Solmaz, U., & Artan, T. (2023). Türkiye'de farklı alanlarda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının etik ikilem ve etik karar verme durumları üzerine nitel bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *34*(2), 313–333. https://doi.org/10.33417/tsh.1071356

Svensson, G., Wood, G., & Callaghan, M. (2010). A comparison of business ethics commitment in private and public sector organizations in Sweden. *Business Ethics: A European Review*, *19*(2), 213–232. https://doi.org/10.1111/j.1467-8608.2010.01585.x

Taş, A., & Karataş, K. (2024). Bir sosyal inceleme alanı olarak "muhtaçlık" değerlendirmesinde karşılaşılan etik ikilem ve sorunlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *35*(2), 173–199. https://doi.org/10.33417/tsh.1328468

TDK. (2025). *Türk Dil Kurumu sözlüğü*. 20 Şubat 2025 tarihinde https://www.tdk.gov.tr adresinden edinilmiştir.

Ülgen, H., & Mirze, K. (2004). *İşletmelerde stratejik yönetim*. Literatür Yayınları.

Wilks, T. (2004). The use of vignettes in qualitative research into social work values. *Qualitative Social Work*, *3*(1), 78–87. https://doi.org/10.1177/1473325004041133

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, E. S. (2015). Sosyal hizmet etiğine ilişkin bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Sosyal Hizmet Özel Sayısı*, 122–136.

Zubaroğlu-Yanardağ, M. (2020). Sosyal hizmet mesleki uygulamalarında müracaatçılara karşı etik sorumluluklar ve etik karar verme süreci. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *31*(3), 1201–1226. https://doi.org/10.33417/tsh.773749

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Gökhan BODUROĞLU
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Gökhan BODUROĞLU
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Gökhan BODUROĞLU
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Gökhan BODUROĞLU
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Gökhan BODUROĞLU

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu araştırma, Hitit Üniversitesi Etik Kurulunun 06.01.2025 tarihli ve 2025/27 sayılı kararı ile yürütülmüştür.

This research was conducted with the decision of Hitit University Ethics Committee dated 06.01.2025 and numbered 2025/27.

Bu eser **Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0)** ile lisanslanmıştır.

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1659-1675
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Dijitalleşmenin fitness sektöründe getirdiği yenilikler ve bu yeniliklere işletmecilerin bakış açısı

Uğur İNCE[1], Fatih Harun TURHAN[2]

[1]Harran Üniversitesi, Mehmet Arabacı Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Şanlıurfa, Türkiye
[2]Karabük Üniversitesi, Hasan Doğan Spor Bilimleri Fakültesi, Karabük, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.1781
Gönderi Tarihi/ *Received:*	Kabul Tarih/ *Accepted:*	Online Yayın Tarihi/ *Published*:
24.06.2025	13.09.2025	15.09.2025

Öz

Bu çalışma, fitness sektörü özelinde dijital teknolojilerin benimsenme sürecini Teknoloji Kabul Modeli (TAM) ve Birleşik Teknoloji Kabul ve Kullanım Teorisi (UTAUT) çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Dijitalleşmenin yalnızca teknik değil; kültürel, sosyal ve stratejik boyutlarıyla da değerlendirildiği bu çalışmada, kullanıcı deneyimi, rekabet baskısı ve gelecek teknolojilere yönelik algılar temel değişkenler olarak ele alınmıştır. Çalışma, nitel bir araştırma deseniyle yapılandırılmış ve Türkiye'de faaliyet gösteren altı farklı özel fitness merkezi işletmecisi ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Veriler tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiş, kodlama süreci manuel ve dijital yazılımlar (MaxQDA, ChatGPT) ile desteklenmiştir. Analiz sonucunda dokuz ana tema ve on altı alt tema ortaya çıkarılmıştır. Katılımcılar, dijital sistemlerin zaman kazancı ve operasyonel kolaylık sağladığını belirtmiş; ancak personel eğitimi, finansal yük, müşteri ile duygusal bağ gibi faktörlerin süreci zorlaştırdığını vurgulamıştır. Ayrıca, sosyal etkinin rekabet ortamı ve gözleme dayalı olarak şekillendiği görülmüş; yapay zekâ gibi ileri teknolojilere dair gelecek öngörüleri dikkat çekmiştir. Sonuç olarak, TAM ve UTAUT modelleri fitness sektörü bağlamında geçerli bulgular sunsa da duygusal deneyim, müşteri sadakati ve örgütsel destek gibi değişkenlerin entegrasyonu önerilmektedir. Çalışmada, dijital dönüşümün başarılı olabilmesi için teknik altyapının yanı sıra personel eğitimi, yönetim desteği ve müşteriyle kurulan duygusal bağın korunması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, fitness sektörü gibi hizmet odaklı alanlara özel rehberlerin geliştirilmesi, devlet desteklerinin artırılması ve klasik teknoloji kabul modellerinin duygusal ve örgütsel faktörlerle genişletilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital dönüşüm, Fitness sektörü, Müşteri deneyimi, TAM ve UTAUT, Teknoloji kabulü

The innovations brought by digitalization in the fitness sector and business owners perspectives on these innovations

Abstract

This study aims to examine the adoption process of digital technologies in the fitness sector within the framework of the Technology Acceptance Model (TAM) and the Unified Theory of Acceptance and Use of Technology (UTAUT). Beyond its technical dimensions, digitalization is also evaluated through cultural, social, and strategic lenses. Key variables explored in the study include user experience, competitive pressure, and perceptions of future technologies. The research employs a qualitative design, utilizing semi-structured interviews with managers of six private fitness centers operating in Turkey. Data were analyzed using thematic analysis, and the coding process was supported by both manual techniques and digital tools (MaxQDA, ChatGPT). The analysis revealed nine main themes and sixteen sub-themes. Participants emphasized that digital systems offer time savings and operational convenience; however, they also highlighted challenges such as staff training, financial burdens, and the difficulty of maintaining emotional bonds with clients. Additionally, it was observed that social influence is shaped by competition and observational learning, while projections regarding advanced technologies such as artificial intelligence drew particular attention. Although TAM and UTAUT provided valid insights in the context of the fitness industry, the integration of variables such as emotional experience, customer loyalty, and organizational support is recommended. The findings underscore that successful digital transformation requires not only robust technical infrastructure but also comprehensive staff training, managerial backing, and the preservation of emotional connections with clients. Furthermore, the study suggests developing sector-specific guidelines for service-oriented domains like the fitness industry, increasing governmental support, and expanding classical technology acceptance models by incorporating emotional and organizational factors.

Keywords: *Digital transformation, Fitness sector, Customer experience, TAM and UTAUT, Technology acceptance*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Uğur İNCE, **E-posta/ e-mail:** ugurince@harran.edu.tr

GİRİŞ

Dijitalleşme çağında teknoloji, iş süreçlerinin doğasını dönüştürmekte ve geleneksel sektörleri yeniden şekillendirmektedir. Bu dönüşüm, yalnızca üretim ve sanayi alanlarında değil; aynı zamanda hizmet sektörlerinde de derin etkiler yaratmaktadır. Fitness sektörü gibi yoğun insani etkileşim içeren hizmet alanlarında teknoloji kullanımı hem operasyonel süreçleri optimize etmekte hem de müşteri deneyimini dönüştürmektedir (Jäntti & Hyvarinen, 2018; García-Fernández ve ark., 2022; Molchanova, 2023; Nikougoftar ve ark., 2025). Ancak bu süreç, sadece teknolojik bir adaptasyon değil; aynı zamanda kültürel, yönetsel ve sosyal bir dönüşüm süreci olarak da değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, teknoloji kabul davranışlarının derinlemesine anlaşılması, sektörel dijital dönüşüm stratejilerinin başarısı açısından kritik bir öneme sahiptir (Deep, 2023; Sanguineti & Maran, 2024; Benelli ve ark., 2024).

Teknoloji kabulü üzerine yapılan araştırmaların büyük çoğunluğu, kullanıcıların teknolojiyi benimseme niyetlerini açıklamak amacıyla çeşitli kuramsal modeller geliştirmiştir. Bu bağlamda, Davis (1989) tarafından geliştirilen Teknoloji Kabul Modeli (TAM) ve Venkatesh ve arkadaşları (2003) tarafından geliştirilen Birleşik Teknoloji Kabul ve Kullanım Teorisi (UTAUT), bireylerin bilgi teknolojilerini kullanma davranışlarını öngörmede en yaygın kullanılan çerçevelerdendir. TAM modeli, kullanıcıların teknolojiye yönelik algılanan kullanışlılık ve kullanım kolaylığı üzerinden davranışsal niyetlerini şekillendirdiğini ileri sürerken; UTAUT modeli, performans beklentisi, çaba beklentisi, sosyal etki ve kolaylaştırıcı koşullar gibi daha geniş değişkenleri bünyesinde barındırarak teknoloji kabulünü çok yönlü olarak analiz etmektedir (Venkatesh ve ark., 2003; Ammenwerth, 2019; Turhan 2023). Bu modellerin başarısı birçok sektörde kanıtlanmış olmakla birlikte, hizmet sektörü gibi yüksek düzeyde bireysel etkileşim gerektiren alanlarda teknoloji kabulünün farklılaşabileceği yönünde eleştiriler de mevcuttur. Özellikle fitness sektörü gibi müşteri sadakati, birebir iletişim ve deneyimsel hizmet kalitesinin ön planda olduğu alanlarda, teknolojik adaptasyon yalnızca fonksiyonel fayda değil, aynı zamanda duygusal ve sosyal boyutları da kapsamaktadır (Kim & Kang, 2023). Bu nedenle, mevcut kuramların fitness sektörü bağlamında geçerliliğinin incelenmesi, sektöre özgü teknoloji kabul dinamiklerinin anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Son yıllarda fitness merkezleri, üye takip sistemleri, mobil uygulamalar, yapay zekâ destekli antrenman analizleri ve çevrim içi koçluk gibi dijital çözümlerle hizmet sunum süreçlerini dönüştürmektedir. COVID-19 pandemisi sonrası ortaya çıkan temassız hizmet ihtiyacı, bu dijital dönüşüm sürecini daha da hızlandırmıştır (Shahi & Sinha, 2020). Bununla

birlikte, dijitalleşmenin benimsenme süreci tüm işletmelerde aynı şekilde ilerlememekte, özellikle küçük ve orta ölçekli fitness işletmeleri çeşitli teknik, finansal ve kültürel engellerle karşılaşmaktadır (Ndubueze ve ark., 2024). Bu durum, teknoloji kabulünün sadece bireysel algılarla değil, aynı zamanda örgütsel yapılar, rekabet stratejileri ve müşteri ilişkileri gibi çok katmanlı faktörlerle şekillendiğini göstermektedir (Berger & Martin, 2007; Maruping ve ark., 2008; Singh ve ark., 2024; Çelikel ve ark., 2025).

Dijitalleşmenin fitness sektörü özelinde benimsenmesinde etkili olan bir diğer önemli faktör de sosyal çevredir. UTAUT modelinde yer alan "sosyal etki" değişkeni, bireylerin önemli referans kişileri ya da sektör liderlerinden etkilenerek teknoloji kullanma niyeti geliştirdiklerini öne sürmektedir (Venkatesh ve ark., 2003). Ancak bu etki, fitness sektörü gibi rekabetin yoğun olduğu alanlarda doğrudan bir sosyal baskıdan ziyade, diğer işletmelerin stratejilerini gözlemleyerek çıkarım yapma ve stratejik uyum sağlama yönünde şekillenebilmektedir (Rautiainen, 2017). Bu durum, sosyal etkinin sektörel bağlama göre değişebileceğini ve bu nedenle klasik modellerin esnek biçimde yorumlanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Öte yandan, müşteri deneyimi ve sadakat gibi unsurlar da dijitalleşme süreçlerinde önemli rol oynamaktadır. Özellikle fitness hizmetlerinin kişisel ve duygusal yönü, teknolojik arayüzler yoluyla tam anlamıyla aktarılamayabilir. Katılımcıların, teknolojik uygulamaların birebir iletişimi zayıflatabileceği ve müşteri ile kurulan duygusal bağın zarar görebileceği yönündeki kaygıları, TAM ve UTAUT gibi modellerin sınırlılıklarını gözler önüne sermektedir (Shachak ve ark., 2019; Kim & Kang, 2023). Sadakat yalnızca işlevsellikten değil, kişiselleştirilmiş hizmet deneyiminden de etkilenmektedir.

Bu çalışmanın diğer bir önemli katkısı, geleceğe yönelik teknolojik öngörülerin değerlendirilmesidir. Katılımcıların büyük bir kısmı, yapay zekâ tabanlı koçluk sistemleri, hareket analiz cihazları ve metaverse gibi teknolojilerin fitness eğitmenlerinin rollerini dönüştürebileceğini ifade etmiştir. Bu tür teknolojik eğilimler, mevcut kabul modellerinin öngördüğü “performans beklentisi” kavramını aşmakta ve daha geniş çaplı sektörel dönüşüm dinamiklerini gündeme getirmektedir (Ismail ve ark., 2024). Dolayısıyla, bu yeni teknolojilerin sektörde nasıl konumlandığını ve hangi faktörlerin benimsenmelerini etkilediğini anlamak, sektörün dijital geleceğini öngörebilmek açısından kritik bir araştırma sorusudur. Bu bağlamda, işletmecilerin teknolojiye karşı tutumları, müşteri deneyimi ile kurulan duygusal bağ ve gelecek teknolojilere dair vizyonları, dijitalleşmenin yalnızca teknik değil; kültürel, sosyal ve stratejik boyutlarını da içeren kapsamlı bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de faaliyet gösteren özel fitness merkezi işletmecilerinin dijital teknolojilere yönelik algılarını, tutumlarını ve deneyimlerini TAM ve UTAUT modelleri çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Başka bir ifadeyle, fitness merkezlerinin dijital teknolojilere yönelik algı düzeyleri sorgulanırken, bu durum TAM ve UTAUT modelleri çerçevesinde yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle çalışma, hem akademik literatüre katkı sunmakta hem de uygulayıcılara yönelik pratik öneriler geliştirme potansiyeline sahiptir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Teknoloji kullanımının iş süreçlerine entegrasyonu, yalnızca teknik uyum sağlamakla sınırlı kalmayıp bireysel, örgütsel ve sosyal faktörlerin etkileşimini de içeren çok boyutlu bir dönüşüm sürecidir. Bu dönüşüm özellikle hizmet sektörlerinde, kullanıcıların teknolojiye yönelik algıları ve deneyimlerinin, teknolojinin benimsenmesinde belirleyici hale gelmesine yol açmaktadır (Kim & Kang, 2023). Bu nedenle, kullanıcı davranışlarını açıklamaya yönelik kuramsal modeller, dijital teknolojilerin sahada nasıl karşılandığını anlamak açısından güçlü bir çerçeve sunar.

Teknoloji Kabul Modeli (TAM)

Dijitalleşmenin kullanıcılar nezdindeki kabul sürecini anlamaya yönelik ilk sistematik yaklaşımlardan biri olan Teknoloji Kabul Modeli (TAM), bireylerin bir teknolojiyi benimseme eğilimlerini, teknolojinin ne kadar kullanışlı ve ne kadar kolay kullanılabilir olduğuna dair algılarına dayandırır (Davis, 1989). Özellikle işlevsellik ve kullanım kolaylığına yönelik algıların, bireylerin davranışsal niyetleri üzerinde güçlü bir etkisi olduğu gösterilmiştir (Ammenwerth, 2019).

TAM modelin, fitness sektörü gibi hizmet yoğun sektörlerde uygulanabilirliğine dair ilgi, dijital sistemlerin kullanımına dair bireysel fayda beklentisinin belirgin olduğu bulgularla desteklenmektedir. İşletmeler, dijital araçlar sayesinde zaman kazancı, iş yükü azalması ve müşteri takibi gibi faydalar elde ettikçe bu araçlara yönelik olumlu tutum geliştirmektedirler (Kim & Kang, 2023).

Birleşik Teknoloji Kabul ve Kullanım Teorisi (UTAUT)

Zamanla geliştirilen ve TAM'ın sınırlılıklarını aşmayı hedefleyen Birleşik Teknoloji Kabul ve Kullanım Teorisi (UTAUT), teknoloji kabulünü yalnızca bireysel algılara değil; performans beklentisi, çaba beklentisi, sosyal etki ve kolaylaştırıcı koşullar gibi daha kapsamlı değişkenlerle açıklamaktadır (Venkatesh ve ark., 2003). Bu yaklaşım, özellikle dijitalleşmenin

sadece teknik değil, aynı zamanda sosyal ve yönetsel bir süreç olduğunu ortaya koymak açısından önemlidir.

UTAUT'un sunduğu çok katmanlı yapı, özellikle rekabetçi sektörlerde işletmecilerin yalnızca fayda odaklı değil, çevresel etkiler ve stratejik gözlem yoluyla da dijitalleşmeye yöneldiğini göstermektedir (Rautiainen, 2017). Fitness işletmecilerinin dijital çözümleri değerlendirme sürecinde, rakiplerin adımlarını takip etme, müşteri taleplerini göz önünde bulundurma ve dışsal teknik destek alma gibi çok yönlü faktörler belirleyici olmaktadır (Ndubueze ve ark., 2024).

Bu çalışmada söz konusu iki modelin kullanılması, teknoloji kabulünün sadece bireysel fayda ve kolaylık algısıyla değil; aynı zamanda rekabet ortamı, sosyal gözlem, işletme kültürü ve destekleyici koşullar gibi daha geniş bir yelpazede ele alınmasını sağlamaktadır. Bu yönüyle TAM ve UTAUT, fitness sektöründeki dijital dönüşüm süreçlerini çok boyutlu olarak analiz etme imkânı sunmaktadır (Shachak ve ark., 2019; Ismail ve ark., 2024).

YÖNTEM

Araştırma deseni

Bu çalışma, fitness merkezlerinde faaliyet gösteren işletmecilerin teknoloji kabulüne ilişkin algılarını, tutumlarını ve deneyimlerini anlamayı amaçlayan nitel bir araştırmadır. Araştırma, Teknoloji Kabul Modeli (TAM) ve Birleşik Teknoloji Kabul ve Kullanım Teorisi (UTAUT) temel alınarak yapılandırılmıştır. Bu teorik çerçeveler, bireylerin teknolojiyi benimseme süreçlerini açıklamada yaygın olarak kullanılan kuramsal modellerdir. Nitel desen, katılımcıların bireysel görüşlerini derinlemesine ortaya koymak amacıyla tercih edilmiştir.

Katılımcılar

Araştırma verileri, Türkiye'de faaliyet gösteren 6 farklı özel fitness merkezinin işletmecilerinden elde edilmiştir. Araştırmada katılımcılar tarafından verilen cevaplar kendini tekrarladığı için veri toplama süreci sonlandırılmıştır. Katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilmiştir; teknoloji kullanımı bulunan ve yönetimsel sorumluluğa sahip bireyler çalışmaya dahil edilmiştir. Bu örneklem, bilinçli katılım esasına göre belirlenmiş, katılımcılardan yazılı onam alınmıştır. Her bir katılımcının işletmesi farklı coğrafi konum ve ölçeklerde faaliyet göstermektedir. Örneklem sayısı, veri doygunluğu ilkesine göre sınırlandırılmıştır.

Veri toplama aracı ve süreci

Veriler, araştırma amacı doğrultusunda geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiş, sesli kayıt altına alınmış ve

yazılı transkriptlere dönüştürülmüştür. Her görüşme ortalama 30–45 dakika sürmüştür. Elde edilen görüşme kayıtları ise transkriptlere dönüştürülürken, ortalama bin kelimelik (katılımcı başına) bir veri seti ortaya çıkmıştır. Tüm verilerin toplanması yaklaşık 2 hafta sürmüş ve veriler fitness merkezlerin kendi sahasında toplandığı için araştırmacıların yerinde gözlem yapma ve görüşme sırasında katılımcıların duygu durumlarını gözlemleme fırsatları olmuştur.

İçerik geçerliliği değerlendirmesi

Bu araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formunun içerik geçerliliği, uzman görüşlerine dayalı olarak değerlendirilmiştir. Görüşme formundaki her bir soru, "1 = Uygun Değil" ile "4 = Çok Uygun" arasında derecelendirilecek şekilde hazırlanmış bir form aracılığıyla üç alan uzmanına (spor yönetimi, eğitim teknolojileri ve iletişim bilimleri alanlarından) sunulmuştur. Her uzmandan, her bir sorunun araştırma amacına uygunluğu ve teorik kapsayıcılığı açısından değerlendirme yapmaları istenmiştir.

Elde edilen puanlar doğrultusunda her madde için I-CVI (Item-Level Content Validity Index) değerleri hesaplanmış; bu oranlar, her soruya 3 veya 4 puan veren uzmanların toplam uzman sayısına oranlanmasıyla elde edilmiştir. Hesaplamalar sonucunda maddelerin I-CVI değerlerinin 0.66 ile 1.00 arasında değiştiği ve 5 maddenin maksimum değer olan 1.00 düzeyine ulaştığı görülmüştür.

Formun bütününe ilişkin içerik geçerliliğini göstermek amacıyla ayrıca S-CVI/Ave (Scale-Level Content Validity Index/Average) değeri hesaplanmış ve bu değer 0.90 olarak bulunmuştur. Bu oran, uluslararası literatürde kabul edilen minimum eşik olan 0.80'in üzerindedir (Polit & Beck, 2006), dolayısıyla görüşme formunun içerik geçerliliğinin yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. Ayrıca, görüşme formu önceden kabul görmüş kuramsal modeller (UTAUT ve TAM) çerçevesinde yapılandırıldığından, içerik geçerliliği hem teorik hem de uzman görüşlerine dayalı olarak desteklenmiştir.

Etik ilkeler

Bu çalışma etik ilkelere uygun şekilde yürütülmüştür. Katılımcılara araştırmanın amacı açıklanmış, gönüllülük esasına dayalı katılım sağlanmıştır. Görüşmelerin sesli kaydı için yazılı izin alınmış, katılımcıların ve işletmelerin kimlikleri gizli tutulmuştur. Araştırma başlamadan önce Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu, 21.04.2025 tarihli ve E-78977401-050.04-437227 sayılı karar numarası ile etik kurul onayı alınmıştır.

Tablo 1. Kodlama süreci ve etiği

Süreç Bileşeni	Açıklama
Kodlama Yöntemi	Kodlama işlemleri, araştırmacılar tarafından manuel olarak yürütülmüş ve MaxQDA yazılımı ile desteklenmiştir.
Yapay Zekâ Desteği	Kodlama sürecinde ChatGPT-4 (OpenAI) modeli, yardımcı analist olarak kullanılmıştır. Temaların kontrolü, içerik sentezi ve örnek ifade eşleştirmelerinde görev almıştır.
İş Bölümü	GPT, tematik yapı önerileri, kod kümelendirme ve yorumlama süreçlerinde araştırmacılara destek olmuş; nihai analiz kararları araştırmacı tarafından verilmiştir.
Güvenirlik Sağlama	Kodlamalar, 3 farklı araştırmacı tarafından ayrı ayrı oluşturulmuş, araştırmacılar tarafından tekrar gözden geçirilmiş, ortak temalar arası tutarlılık kontrolü sağlanmış ve veri kaynakları karşılaştırılarak analiz güvenliği artırılmıştır.
Etik Bilgilendirme	Yapay zekâ desteği yalnızca analiz sürecine yardımcı olarak kullanılmıştır; veri toplama ve yorumlama sorumluluğu araştırmacılara aittir.

Veri analizi

Elde edilen veriler, tematik analiz yöntemi ile çözümlenmiştir (Braun & Clarke, 2006). Analiz sürecinde öncelikle veriler dikkatli okunarak ön kodlamalar yapılmıştır. Anlamlı veri parçaları kodlara dönüştürülerek, kodlar gruplandırılmış ve temalar oluşturulmuştur. Ortaya çıkan temaların kuramsal çerçeve ile ilişkilendirilmiş ve örnek katılımcı ifadeleriyle temalar desteklenmiştir. Kodlama işlemleri elle ve dijital yazılım desteğiyle (MaxQDA) gerçekleştirilmiştir. Kodlama sürecinin güvenirliği, araştırmacılar arası karşılaştırmalar ve veri kaynağı çeşitliliğiyle artırılmıştır.

Kodlama işlemleri, araştırmanın birincil yazarı tarafından manuel olarak yürütülmüş, ayrıca dijital ortamda destekleyici nitel analiz yazılımları (MaxQDA) ve yapay zekâ destekli içerik analiz aracı (ChatGPT-4, OpenAI) ile de desteklenmiştir. Yapay zekâ desteği, kodların tutarlılığını kontrol etme ve örnek katılımcı ifadeleriyle bulguları zenginleştirme amacıyla kullanılmıştır. Katılımcılardan gelen yanıtlardan oluşturulan temalar her bir uzman tarafından ayrı ayrı oluşturulmuş ve tüm veri seti (kodlama ve temalar) Chat-GPT' ye aktarılarak tutarlılıkları sorulmuş ve uzmanların üzerinde hemfikir oldukları temalar kabul edilmiştir. Ayrıca temalarda kullanılan kodlama sürecinde nihai kararlar araştırmacılar tarafından verilmiş; GPT, yardımcı analist olarak görev almıştır. Bu süreçte, araştırmacı-yapay zekâ iş birliği, içerik geçerliliğini güçlendirmiş, yorumların kapsamını artırmış ve analitik çeşitliliğe katkı sağlamıştır. Kodlama güvenirliği ise araştırmacı tarafından yürütülen çapraz kontrol, çoklu veri kaynağı kullanımı ve temalar arası karşılaştırmalarla sağlanmıştır. Toplamda 9 Tema ve 16 alt tema/kod oluşturularak çalışmanın bulguları şekillenmiştir.

Şekil 1. Katılımcı yanıtları kelime bulutu

BULGULAR

Görüşmelerden elde edilen veriler, Teknoloji Kabul Modeli (TAM) ve UTAUT çerçevesinde katılımcıların teknolojiye ilişkin algı, tutum ve deneyimlerini yansıtan "Algılanan Kullanışlılık, Algılanan Kullanım Kolaylığı, Davranışsal Niyet, Performans Beklentisi, Çaba Beklentisi, Sosyal Etki, Kolaylaştırıcı Koşullar, Müşteri Deneyimi ve Sadakat, Gelecek Öngörüleri" temaları altında analiz edilmiştir. Her tema, katılımcı ifadeleriyle desteklenmiş ve yorumlanmıştır. Her tema için örnek katılımcı ifadeleri ve yorumlara analiz tablosunda yer verilmiştir.

Tablo 2. Tema ve alt temalar ile ilgili bulgular

Tema	Alt Tema / Kod	Katılımcı Örnek İfadesi	Yorum	Katılımcı
Algılanan Kullanışlılık	Zaman tasarrufu ve otomatik takip	"manuel sistemde yazmak lazım... bu teknoloji vasıtasıyla artık gerek kalmıyor."	Katılımcılar, teknoloji kullanımının iş sürecini otomatize ederek zaman kazandırdığını ifade ediyor.	Fitness 1, Fitness 2, Fitness 3, Fitness 4, Fitness 5
Sosyal Etki	Rakiplerin dijitalleşmesiyle tetiklenme	"mecbur bir adım atınca biz de iki adım atmaya çalışıyoruz."	Katılımcılar, rekabetin dijital dönüşüm sürecine doğrudan etki ettiğini belirtiyor.	Fitness 1, Fitness 2, Fitness 3, Fitness 6
Kolaylaştırıcı Koşullar	Bilgi ve uzman eksikliği	"bilgisayar teknolojileridir, yapay zekadır... bu konuda uzmanlardan destek alıyorum."	Katılımcılar, dijital geçişte dışsal teknik desteğe ihtiyaç duyduğunu belirtiyor.	Fitness 1, Fitness 3, Fitness 5, Fitness 6
Davranışsal Niyet	Diğer işletmeleri gözlemleme ve değerlendirme	"...orada ki geri bildirimleri de takip etmek isteriz."	Katılımcılar, dijital teknolojileri benimseme kararlarını alırken sektördeki diğer işletmeleri gözlemleme ve değerlendirme stratejisi benimsediklerini belirtmiştir.	Fitness 1, Fitness 4, Fitness 5
Performans Beklentisi	Geleceğe yatırım	"uzun vadede piyasaya tutunabilmek için bunların yapılması gereklidir."	Katılımcılar, dijitalleşmenin sektörde kalıcılık açısından	Fitness 3, Fitness 4, Fitness 5

©IJOESS

Tema	Alt Tema / Kod	Katılımcı Örnek İfadesi	Yorum	Katılımcı
			önemli olduğunu vurguluyor.	
Çaba Beklentisi	Kurulum zorluğu ve maddi yük	"baştan aşağı bir setup yapılması gereklidir."	Katılımcılar, mevcut altyapının dönüşümünde yüksek maliyetli zorluklar öngörmektedir.	Fitness 3, Fitness 5
Gelecek Öngörüleri	Antrenör rolü	"cihazlar neredeyse kişinin yaptığı hareketin doğruluğunu yanlışlığını söylüyor."	Katılımcılar, teknolojinin eğitmen rollerinin yerini alabileceğini düşünüyor.	Fitness 1 Fitness 4
Müsteri Deneyimi ve Sadakat	İnsan temassız iletişim	"tamamen online işlemler olduğunda o samimi iletişimin kaybolduğunu düşünüyorum."	Katılımcılar, dijitalleşmenin müşteri ile olan duygusal bağı zayıflatacağını belirtiyor.	Fitness 4 Fitness 5
Algılanan Kullanım Kolaylığı	Kademeli geçiş gerekliliği	"kademeli şekilde geçiş ile dijital teknolojiye uyum."	Katılımcılar, geçiş sürecinde aşamalı uygulamaların daha verimli olacağını düşünüyor.	Fitness 1, Fitness 2, Fitness 5
Kolaylaştırıcı Koşullar	Personel eğitimi ihtiyacı	"önce içerideki personellere bilgilendirme ve eğitim verilebilir."	Katılımcılar, teknolojik adaptasyonun başarıya ulaşması için eğitim şart olduğunu vurguluyor.	Fitness 1, Fitness 4
Sosyal Etki	Dijitalleşme baskısı hissetme	"Rakiplerimin dijitalleşmesi üzerimde bir baskı uygulamaz."	Katılımcılar, sektördeki dijitalleşmenin kendi işletmesine doğrudan bir strateji baskısı oluşturmadığını belirtmiştir.	Fitness 5, Fitness 6
Kolaylaştırıcı Koşullar	Finansal destek ihtiyacı	"Dijitalleşmeye geçiş sürecinde ücretlerin yarısı destek çıkılırsa... geçerim."	Katılımcılar, devlet destekli finansal yardımların dijital dönüşüm sürecini mümkün kılacağını vurgulamıştır.	Fitness 1, Fitness 3
Çaba Beklentisi	İçerik yetersizliği ve uygulama eksikliği	"hareket sayısı, görsel yetersizlik... alternatif yönlendirme eksikliği."	Katılımcılar, mevcut dijital sistemlerin içerik olarak yetersiz olduğunu ve kullanıcı deneyimini olumsuz etkilediğini belirtmiştir.	Fitness 1, Fitness 6
Müsteri Deneyimi ve Sadakat	Kişisel iletişimin önemi	"kişinin kendini özel hissetmesi gerekli... uygulamalar soğukluk oluşturuyor."	Katılımcılar, birebir iletişimin teknoloji karşısında kaybolabileceğini düşünmekte ve bunun sadakati olumsuz etkileyebileceğini belirtmektedir.	Fitness 1, Fitness 2, Fitness 5
Performans Beklentisi	Sosyal medya ile görünülük artışı	"Yarışmalar, turnuvalar düzenliyorum. Bunu da sanal medya da paylaşıyorum."	Katılımcılar dijitalleşmenin görünürlüğünü ve müşteri çekme potansiyelini artırdığını belirtmiştir.	Fitness 1, Fitness 5
Kolaylaştırıcı Koşullar	Bilişim Eğitimi ve teknik cihaz bilgisi	"besyoda ki okullarımızda bilişimsel anlamda yeterli kadar eğitim verilmediğini düşünüyorum."	Katılımcılar, antrenörlerin dijital ekipmanlara dair eğitim eksikliğinin önemli bir engel olduğunu vurguluyor.	Fitness 4, Fitness 6

Algılanan kullanışlılık

Katılımcılar, dijital teknolojilerin işletme verimliliğini artırma konusunda ciddi katkılar sunduğunu belirtmiştir. Özellikle üye takip sistemleri, giriş-çıkış otomasyonları ve yapay zekâ destekli uygulamalar sayesinde manuel iş yükünün azaldığı ifade edilmiştir.

Örneğin, bir katılımcı şu ifadeyle bu durumu özetlemiştir:

"...bir ayda kaç antrenmana geldi çıktı hepsinin takibini oradan görüyoruz." (Fitness 1)

Bir başka katılımcı ise teknolojinin müşteri beklentileriyle uyumuna dikkat çekmiştir:

"...bu hizmetlerden de yararlanmak isteyeceklerdir." (Fitness 4)

Algılanan kullanım kolaylığı

Birçok katılımcı dijital sistemlerin faydasını kabul etmekle birlikte, bu sistemlerin uygulanabilirliğinin kademeli geçiş ve kullanıcı desteğiyle sağlanabileceğini ifade etmiştir.

Örneğin:

"...kademeli şekilde geçiş ile dijital teknolojiye uyum." (Fitness 4)

"...mobil uygulamayı kullanırken nasıl kullanılacağını göstermesi gerekiyor." (Fitness 4)

Davranışsal niyet

Katılımcılar, dijital teknolojileri benimseme kararlarını alırken sektördeki diğer işletmeleri gözlemleme ve değerlendirme stratejisi benimsediklerini belirtmiştir.

Bazı katılımcılar bu süreci şöyle ifade etmiştir:

"...diğer salonların adımlarına göre takip ediyorum." (Fitness 1)

"...orada ki geri bildirimleri de takip etmek isteriz." (Fitness 4)

Performans beklentisi

Dijitalleşmenin, özellikle sosyal medya ve dijital tanıtım gibi alanlarda işletme görünürlüğüne katkı sunduğu görülmüştür.

Bir katılımcı şöyle demiştir:

"Yarışmalar, turnuvalar düzenliyorum. Bunu da sanal medya da paylaşıyorum." (Fitness5)

Bir diğer katılımcı ise bunu uzun vadeli bir yatırım olarak değerlendirmiştir:

"...uzun vadede piyasaya tutunabilmek için bunların yapılması gereklidir." (Fitness 2)

Çaba beklentisi

Katılımcılar, dijital sistemlerin teknik bilgi, zaman ve finansal kaynak gerektirdiğini belirtmiştir. Kurulum ve içerik üretimi süreçleri birçok işletmeci için zorluk teşkil etmektedir.

Örnek ifadeler:

"...baştan aşağı bir setup yapılması gereklidir." (Fitness 2)

"...aplikasyon oluşturma... hem teknik destek almamız gerekir." (Fitness 6)

©IJOESS

Sosyal etki

Katılımcılar dijitalleşme yönünde farklı sosyal etkiler altında olduklarını ifade etmiştir. Bazı işletmeler rakiplerin dijitalleşmesini örnek alma yönünde baskı hissederken, bazıları bunu daha çok gözlem ve analiz fırsatı olarak değerlendirmiştir.

Bu durumu şu ifadeler özetlemektedir:

"...mecbur bir adım atınca biz de iki adım atmaya çalışıyoruz." (Fitness 2)

"Rakiplerimin dijitalleşmesi üzerimde bir baskı uygulamaz." (Fitness 5)

Kolaylaştırıcı koşullar

Tüm katılımcılar, dijitalleşmenin başarıya ulaşabilmesi için teknik ve yönetsel desteğe ihtiyaç duyduklarını ifade etmiştir. Özellikle personel eğitimi ve uzman desteği öne çıkmıştır.

Örnek ifadeler:

"...bunların kendi çalışanları var... uzman bilen insanlar var..." (Fitness 1)

"...önce içerideki personellere bilgilendirme ve eğitim verilebilir." (Fitness 3)

Müşteri deneyimi ve sadakat

Bazı katılımcılar, dijital sistemlerin müşteriyle ilişkileri daha düzenli hale getirdiğini belirtirken, bazıları ise insani iletişimin zayıflayabileceğini ve bunun sadakati olumsuz etkileyebileceğini vurgulamıştır.

Bu durumu ifade eden örnekler:

"...müşteriyle problemleri minimuma indirir...her şey zaten orada kayıtlı." (Fitness 1)

"...uygulamalar soğukluk oluşturuyor." (Fitness 6)

Gelecek öngörüleri

Katılımcılar, yapay zekâ, metaverse ve hareket analiz sistemlerinin ileride eğitmen rollerini dahi etkileyebileceği yönünde güçlü öngörülerde bulunmuştur.

Örneğin:

"...tamamen sanal dünyada dijital bir antrenör bize gösterir biz onu uygularız." (Fitness1)

"...kişinin yaptığı hareketin doğruluğunu yanlışlığını söyleyebilen cihazlar." (Fitness 3)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, fitness merkezi işletmecilerinin dijital teknolojilere yönelik algı, tutum ve deneyimleri, Teknoloji Kabul Modeli (TAM) ve Birleşik Teknoloji Kabul ve Kullanım Teorisi

(UTAUT) çerçevesinde incelenmiştir. Elde edilen bulgular, mevcut modellerin fitness sektörü gibi hizmet odaklı, yüksek insani temas içeren alanlarda uygulanabilirliğine dair hem destekleyici hem de eleştirel sonuçlar ortaya koymuştur.

Katılımcıların neredeyse tamamı, dijital sistemlerin sağladığı zaman kazancı, otomasyon, üye takibi ve operasyonel kolaylık gibi katkılardan memnuniyet duyduklarını belirtmiş ve bu dijital geçişin kademeli olarak gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu durum, TAM modelinde yer alan algılanan kullanışlılık (Perceived Usefulness) kavramıyla doğrudan örtüşmektedir (Ammenwerth, 2019; Shahi & Sinha, 2020; Kim & Kang, 2023). Başka bir ifadeyle, katılımcılar dijital sistemlerin uygulanabilirliğinin kademeli geçiş ve kullanıcı desteğiyle mümkün olabileceğini belirtmiştir. Bu durum, TAM ve UTAUT modellerinde öne çıkan "çaba beklentisi" kavramıyla örtüşmektedir (Venkatesh ve ark., 2003). Aynı zamanda "kademeli geçiş" vurgusu, işletmelerin teknolojiye geçişi yalnızca teknik değil, kültürel bir adaptasyon süreci olarak gördüğünü göstermektedir. Bu durum, TAM ve UTAUT gibi modellerin bireysel düzeydeki kullanım algılarını öne çıkarırken, örgütsel kültür ve "değişim yönetimi" gibi makro bileşenleri dışarda bırakma eğilimini eleştiren literatürü destekler niteliktedir (Shachak ve ark., 2019). Ayrıca, dijital sistemlerin teknik bilgi ve finansal kaynak gerektirdiği yönündeki ifadeler, dijital dönüşümün önündeki engelleri vurgulayan literatürle paralellik göstermektedir (Shahi & Sinha, 2020).

Çalışmada dijitalleşmenin sosyal baskı yoluyla değil, sektördeki gözlem ve kıyaslama yoluyla benimsendiği dikkat çekmektedir. Literatürde, sosyal etkinin farklı sektörlerde "baskı" yerine "ilham kaynağı" veya "karşılaştırmalı değerlendirme" biçiminde algılanabileceği belirtilmektedir (Rautiainen, 2017). Bu bulgu, UTAUT modelindeki sosyal etki (Social Influence) değişkenine yeni bir yorum getirmektedir. Literatürde de benzer şekilde, sosyal etkinin özellikle rekabetçi pazarlarda dolaylı biçimde etkili olduğu vurgulanmaktadır (Ammenwerth, 2019; Shahi & Sinha, 2020). Katılımcılar, dijital teknolojileri benimseme kararlarını alırken sektördeki diğer işletmeleri gözlemleme ve değerlendirme stratejisi benimsediklerini belirtmiştir. Bu bulgu, UTAUT modelinde yer alan "sosyal etki" faktörüyle uyumludur (Venkatesh ve ark., 2003). Ayrıca, dijitalleşmenin sektörel rekabeti artırdığı ve bazı işletmelerin bu nedenle adım atma baskısı hissettiği yönündeki ifadeler, dijital dönüşümün yayılmasında sosyal etkilerin rolünü vurgulayan literatürle örtüşmektedir (García-Fernández ve ark., 2022). Ayrıca, bazı işletmelerin dijitalleşme adımlarında temkinli davranma stratejisi benimsemeleri, klasik TAM/UTAUT modellerindeki "davranışsal niyet" (Behavioral Intention) kavramına bağlam-temelli bir boyut kazandırmaktadır (Lee ve ark., 2025).

©IJOESS

Katılımcıların tamamına yakını, dijitalleşmenin başarılı olabilmesi için teknik, finansal ve eğitsel desteğe ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Bu, UTAUT modelinin "facilitating conditions" değişkeni ile tam uyum içindedir. Katılımcılar, dijitalleşmenin başarıya ulaşabilmesi için teknik ve yönetsel desteğe ihtiyaç duyduklarını ifade etmiştir. Bu durum, UTAUT modelinde yer alan "kolaylaştırıcı koşullar" kavramıyla uyumludur (Venkatesh ve ark., 2003). Ancak, literatürde, bu değişkenin yalnızca altyapı değil aynı zamanda kültürel ve eğitsel dönüşüm anlamında da ele alınması gerektiğini göstermektedir (Ndubueze ve ark., 2024).

Tüm katılımcılar, dijitalleşmenin sağlıklı biçimde uygulanabilmesi için uzman desteği, eğitici içerikler ve finansal kaynaklar gerektiğini belirtmiştir. Ancak bu kolaylaştırıcı koşullar yalnızca "donanım desteği" olarak değil; aynı zamanda organizasyonel yeniden yapılanma, liderlik ve gelişim vizyonu gibi çok katmanlı destekleri de içermelidir. Bu bulgular, UTAUT'un "facilitating conditions" değişkeninin mevcut haliyle oldukça dar tanımlandığını göstermektedir (Ndubueze ve ark., 2024).

Bazı katılımcılar dijital teknoloji kullanımının müşteri deneyimini olumlu ve olumsuz yönlerden etkileyebileceğini vurgularken; teknolojinin ya da dijitalleşmenin müşteri ile doğrudan teması zayıflatabileceğini ve bunun sadakati olumsuz etkileyebileceğini belirtmiştir. Bu düşünce, mevcut literatürde nadiren ele alınan, duygusal temas ve kişisel hizmetin önemi gibi nitel boyutlara dikkat çekmektedir (Rautiainen, 2017). Sadakat, yalnızca işlevsel memnuniyet değil, kişisel deneyimle şekillenen bir kavram olduğundan, gelecekteki modellerin bu yönü içermesi önemlidir (Kim & Kang, 2023). Bu açıdan, TAM ve UTAUT gibi modellerin müşteri sadakati ve kullanıcı deneyimi boyutlarını daha kapsayıcı hale getirmesi gerektiği söylenebilir. Özellikle, dijital çözümlerin müşteriyle iletişimi güçlendirebileceği kadar zayıflatabileceği yönündeki ifadeler, dijital dönüşümün müşteri ilişkileri üzerindeki çift yönlü etkisini vurgulamaktadır.

Katılımcılar, yapay zekâ, destekli gibi ileri teknolojilerin antrenör rollerini azaltabileceğini ve spor sektörünü radikal biçimde etkileyeceğini öngörmektedir. Bu tür öngörüler, TAM/UTAUT modellerinde yer almayan inovasyon eğilimi, teknolojik vizyon gibi yeni değişkenlerin entegre edilmesini gerekli kılmaktadır (Kim & Kang, 2023). UTAUT'ta yer alan "performans beklentisi" ve "yenilik eğilimi" gibi değişkenlerin ötesinde, teknolojinin iş gücünün niteliğini yeniden tanımlaması anlamına gelmektedir. Bu durum, klasik kabul modellerini aşan ve teknolojik dönüşümün sektörel yapıya etkisini tartışan yeni nesil teorilere

olan ihtiyacı ortaya koymaktadır (Ismail ve ark., 2024). Ayrıca mevcut teknoloji kabul modellerinin, fitness sektörü gibi 'hizmet ve ilişki odaklı' alanlarda revize edilmesi gerektiğini de açıkça göstermektedir. Özellikle duygusal deneyim, kültürel direnç, örgütsel destek gibi unsurların modele entegre edilmesi, teknolojinin sahadaki gerçek etkisini daha doğru yansıtacaktır.

Bu çalışma, fitness merkezleri işletmecilerinin dijital teknolojilere yönelik tutum, algı ve kabul davranışlarını TAM ve UTAUT modelleri çerçevesinde incelemiş ve saha temelli güçlü nitel verilerle bu modellerin fitness sektörü bağlamında uygulanabilirliğini değerlendirmiştir. Araştırma, hizmet sektöründe teknoloji kullanımının yalnızca işlevsel değil, aynı zamanda kültürel, duygusal ve rekabete duyarlı bir bağlamda ele alınması gerektiğini göstermiştir.

Katılımcılar, teknolojik araçların sunduğu operasyonel verimlilik, otomasyon ve müşteri takibi gibi katkıları kabul etmekle birlikte, bu süreçlerin başarıya ulaşmasında kademeli geçiş, personel eğitimi ve uzman desteği gibi kolaylaştırıcı koşulların kritik rol oynadığını ifade etmiştir. Ayrıca, bazı işletmelerin rekabet baskısıyla değil, stratejik gözlemleme yoluyla dijitalleşmeyi benimsediği görülmüştür. Bu durum, UTAUT'un sosyal etki değişkenine bağlam-temelli yeni bir yorum kazandırmaktadır.

Araştırmanın en çarpıcı bulgularından biri, dijitalleşmenin müşteriyle kurulan duygusal bağı zayıflatma riski taşıdığı yönündeki yaygın kaygıdır. Katılımcılar, mobil uygulamalar ve otomasyon sistemlerinin müşterilerin kendilerini "özel hissetmesini" engelleyebileceğini belirtmiş, bu da teknoloji kabul modellerinde yeterince yer bulmayan duygusal deneyim bileşenine dikkat çekmiştir. Ayrıca bazı işletmecilerin yapay zekâ destekli antrenör sistemleri, hareket analiz cihazları ve metaverse uygulamaları gibi teknolojilerin yakın gelecekte eğitmen rollerini dönüştürebileceğini öngörmesi, geleneksel TAM ve UTAUT modellerinin teknolojik vizyon, gelecek öngörüsü ve iş gücü dönüşümü gibi kavramlarla genişletilmesi gerektiğini göstermektedir.

Öneriler

Bu sonuçlar eşliğinde aşağıdaki öneriler sunulmuştur;

- Fitness sektöründeki teknoloji geçişleri, yalnızca sistem kurulumu değil, eğitim, yönetimsel liderlik ve müşteri iletişimi stratejileri ile desteklenmelidir.
- Dijitalleşme süreçlerinde "insani temas" boyutu göz ardı edilmemeli; hibrit hizmet modelleri geliştirilmelidir.
- Girişimciler için özel olarak tasarlanmış sektör bazlı teknoloji kabul kılavuzları oluşturulmalıdır.

- Devlet destekli teşvik mekanizmaları, dijital dönüşüm sürecine finansal ve teknik katkı sağlamalıdır.
- TAM ve UTAUT modellerine duygusal bağ, kurumsal kültür, rekabet stratejisi ve vizyoner yenilikçilik gibi yeni değişkenlerin entegrasyonu önerilmektedir.
- Gelecekteki çalışmalar, karma yöntemli araştırmalarla (nitel + nicel) bu yeni değişkenlerin ampirik geçerliliğini test edebilir.
- Teknoloji kabul teorileri, sadece bireysel kullanıcıyı değil, çok aktörlü karar süreçlerini (yönetici, personel, müşteri) içerecek şekilde yeniden kurgulanmalıdır.

Sınırlılıklar ve güçlü yönler

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunsa da, özgün katkı sağlayan güçlü yönleri de mevcuttur. Öncelikle, araştırmanın yalnızca altı özel fitness merkezi işletmecisi ile sınırlı olması, bulguların genellenebilirliğini kısıtlamaktadır. Ayrıca, katılımcıların tamamı Türkiye'de faaliyet gösteren özel sektördeki işletmecilerden seçilmiş olup, kamu kurumlarına ya da büyük zincir spor salonlarına dair veriler içermemektedir. Bununla birlikte, çalışmanın güçlü yönlerinden biri, nitel veri toplama sürecinin saha temelli ve derinlemesine gözlem içerecek biçimde yapılandırılmış olmasıdır. Katılımcılarla yüz yüze yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler, yalnızca içerik açısından değil; aynı zamanda bağlamsal ve duygusal yönleriyle de zengin veri üretmiştir. Kodlama sürecinde hem insan araştırmacılar hem de yapay zekâ (ChatGPT-4) destekli analiz araçlarının kullanılması, veri analizi sürecinin kapsamını ve güvenilirliğini artırmıştır. Ayrıca, araştırma sürecinde içerik geçerliliği uzman değerlendirmeleriyle desteklenmiş ve kullanılan görüşme formunun geçerliliği istatistiksel olarak (CVI) kanıtlanmıştır.

Araştırmanın bir diğer önemli katkısı, yalnızca mevcut teknoloji kabul modellerinin (TAM ve UTAUT) yeniden değerlendirilmesine olanak tanımakla kalmayıp, bu modellere duygusal bağ, müşteri sadakati ve örgütsel destek gibi hizmet sektörüne özgü yeni değişkenlerin eklenmesi gerektiğini ortaya koymasıdır. Bu yönüyle çalışma hem literatüre hem de uygulamaya katkı sunabilecek öncül bulgular sağlamaktadır.

KAYNAKLAR

Ammenwerth, E. (2019). Technology acceptance models in health informatics: TAM and UTAUT. *Studies in Health Technology and Informatics, 263*, 64–71. https://doi.org/10.3233/SHTI190111

Benelli, F., Maciariello, F., & Salvadori, C. (2024). The influence of technologies on organizational culture in innovative SMEs. *Journal of Robotics and Automation Research*. 5(3), 01-11 https://doi.org/10.33140/jrar.05.03.04

Berger, R., & Martin, J. (2007). Explaining the adoption of value metrics in retail banks. *European Accounting Review, 16*(3), 455–480. https://doi.org/10.1080/09638180701507142

Çelikel, B. E., Tan, S., & Tokgöz, G. (2025). Investigation of warm-up knowledge levels of sports sciences faculty students. *Mediterranean Journal of Sport Science*, *8*(1), 141-151. https://doi.org/10.38021/asbid.1636513

Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *Management Information Systems* (*MIS) Quarterly, 13*(3), 319–340. https://doi.org/10.2307/249008

Deep, G. (2023). Digital transformation's impact on organizational culture. *International Journal of Science and Research Archive*. 10(0), 396–401. https://doi.org/10.30574/ijsra.2023.10.2.0977

García-Fernández, J., Valcarce-Torrente, M., Gálvez-Ruiz, P., & Mohammadi, S. (2022). The challenges of digital transformation in the fitness industry in the world. *Emerald ublishing Limited.* (pp. 1-3). https://doi.org/10.1108/978-1-80117-860-020221001

Ismail, A. N., Widyanto, S. E., Kustiawan, U., & Rakhmatullah, A. (2024). Exploring behavioral intention and digital competency toward technology adoption in sport education. *International Journal of Instruction, 17*(1), 225–240. https://doi.org/10.29333/iji.2024.17113a

Jäntti, M., & Hyvarinen, J. (2018). Exploring digital transformation and digital culture in the service sector. *Information Technology and Management, 19*(4), 233–245. https://doi.org/10.1007/s10799-018-0282-2

Kim, J.-H., & Kang, E. (2023). An empirical research: Incorporation of user innovativeness into TAM and UTAUT in adopting a golf app. *Sustainability, 15*(10), 8309. https://doi.org/10.3390/su15108309

Lee, A. T., Ramasamy, R. K., & Subbarao, A. (2025). Understanding psychosocial barriers to healthcare technology adoption: A review of TAM and UTAUT. *Healthcare, 13*(3), 250. https://doi.org/10.3390/healthcare13030250

Maruping, L. M., & Magni, M. (2008). What's the weather like? The effect of team climate and team performance on technology use. *Information Systems Research, 19*(1), 18–33. https://doi.org/10.1287/isre.1070.0148

Molchanova, V. S. (2023). Digital transformation directions of the service sector in the context of the implementation of national goals. *Journal of Business and Economic Development, 8*(2), 52–57. https://doi.org/10.11648/j.jbed.20230802.13

Ndubueze, I. F., Osman, M. N., Hasan, N. A. M., & Waheed, M. (2024). Evaluating technology adoption model on agro-small performance in Selangor, Malaysia. *Quantum Journal of Social Sciences and Humanities, 5*(6), 38–54. https://doi.org/10.55197/qjssh.v5i6.466

Nikougoftar, N., Heydariyeh, S. S., & Hajighasemi, S. (2025). Providing a model for digital transformation of customer experience in the insurance industry. *Iranian Journal of Information Processing and Management, 40*(1), 125–145. https://doi.org/10.22060/jipm.2024.21495.3037

Rautiainen, J. (2017). *Determining factors contributing to software adoption on a personal level: Testing TAM and UTAUT and a new combined model based on the two models* [Unpublished master's thesis]. Aalto University School of Business.

Sanguineti, F., & Maran, T. K. (2024). Navigating the clouds: Cultural influences on technology acceptance in the workplace. *Technology in Society*, 77, 102553. https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2024.102553

Shachak, A., Kuziemsky, C., & Petersen, C. (2019). Beyond TAM and UTAUT: Future directions for HIT implementation research. *Journal of Biomedical Informatics, 100*, 103315. https://doi.org/10.1016/j.jbi.2019.103315

Shahi, A., & Sinha, R. (2020). How IT systems create value in fitness facilities. *DiVA Portal*. https://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1876885/FULLTEXT01.pdf

Singh, S. K., Singh, A. P., & Del Giudice, M. (2024). Critical success factors for emerging technology adoption: A multi-level analysis. *Journal of Business Research, 172*, 114271. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2023.114271

Sutarto, A. P., Ansori, N., Widyanti, A., Trapsilawati, F., Rifai, A. P., Erlangga, R., … et al. (2023). Driving the future: Using TAM and UTAUT to understand public acceptance of fully autonomous vehicles. In *2023 10th International Conference on ICT for Smart Society (ICISS)* (pp. 1-8). https://doi.org/10.1109/ICISS59129.2023.10291794

Turhan, F. H. (2023). *Spor bilimleri fakülteleri öğrencileri ve öğretim elemanlarının teknoloji entegrasyonu algılarının araştırılması*. [Doktora Tezi, Anakara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Spor Yönetimi Anabilim Dalı], Ankara.

Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B., & Davis, F. D. (2003). User acceptance of information technology: Toward a unified view. *MIS Quarterly, 27*(3), 425–478. https://doi.org/10.2307/30036540

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Fatih Harun TURHAN
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Fatih Harun TURHAN
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Uğur İNCE
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Uğur İNCE
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Uğur İNCE Fatih Harun TURHAN

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu araştırma, Karabük Üniversitesi Etik Kurulunun 21.04.2025 tarihli ve E-78977401-050.04-437227 sayılı kararı ile yürütülmüştür.

This research was conducted with the decision of Karabük University Ethics Committee dated 21.04.2025 and numbered E-78977401-050.04-437227.

Bu eser **Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0)** ile lisanslanmıştır.

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / ***The International Journal of Eurasia Social Sciences***
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1676-1704
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Kıbrıs sorununda alternatif yol haritaları: KKTC'de federalizm tartışmaları (1990–2020)

Büşra ÜZEHAN[1]

[1]Bağımsız Araştırmacı, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.1694
Gönderi Tarihi/ *Received:*	Kabul Tarih/ *Accepted:*	Online Yayın Tarihi/ *Published*:
04.05.2025	01.09.2025	15.09.2025

Öz

Kıbrıs, Doğu Akdeniz'in jeopolitik açıdan en stratejik bölgelerinden biri olarak, iki toplumlu bir yapının zorluklarını en derinden hisseden yerlerden biridir. Farklı kimlik, kültür veya dil gruplarına sahip toplulukların siyasi bir çatı altında yönetilme biçimi olan federal yapı fikri, iki toplumun eşit siyasi haklara sahip olduğu ve güvenlik kaygılarının giderildiği ve Adanın birleşmesi için en uygun çözüm alternatiflerinden biri olarak sıkça gündeme gelmektedir. Bu çalışma, 1990-2020 yılları arasında Kıbrıs meselesine yönelik, Federal yönetim şekli başta olmak üzere alternatif diğer çözüm planlarının gelişimini ve uygulanabilirliğini akademik bir çerçevede betimleyerek ve analiz etmek amacıyla yazılmıştır. Nitel yöntemle yürütülen bu araştırma, resmî belgeler, lider söylemleri ve uluslararası raporlar üzerinden içerik analizi yöntemiyle şekillendirilmiştir. Bulgular, federalizmin uzun yıllar çözüm modeli olarak desteklendiğini, ancak özellikle 2004 Annan Planı'nın reddi ve 2017 Crans-Montana görüşmelerinin başarısızlığı sonrası bu modele duyulan güvenin azaldığını ortaya koymaktadır. Bu çalışma, federalizm dışındaki çözüm önerilerinin uygulanabilirliğini stratejik, hukuki ve diplomatik açılardan değerlendirmektedir. Tarihi zaman içerisinde çözüme en fazla yaklaşılan süreç 1990-2020 yılları arasında yaşanmıştır. Garantör devletlerden Türkiye son yıllarda, Kıbrıs meselesi için çözüme yönelik sunduğu tez de federal çözümden uzaklaştığı ve iki ayrı devlet sistemi üzerinden siyasetin çözüme uygun olduğunu savunmaktadır. Kaynak teşkil edecek olan bu çalışmada, çözüm planlarının uygulanabilirlik durumları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Annan Planı, Crans-Montana, Federalizm, Kıbrıs Sorunu, İki Devletli Çözüm

Exploring alternative pathways in the Cyprus dispute: Federalism debates in the Turkish Republic of Northern Cyprus (1990-2020)

Abstract

Cyprus, as one of the most geopolitically strategic regions in the Eastern Mediterranean, is a place where the complexities of a bi-communal structure are acutely experienced. The concept of a federal system—defined as a form of governance bringing together communities with different identities, cultures, or languages under a single political framework—has frequently been proposed as one of the most viable solutions for the unification of the island, aiming to ensure equal political rights and address security concerns for both communities. This study aims to describe and analyze, within an academic framework, the development and applicability of federal and alternative solution models to the Cyprus issue between 1990 and 2020. Conducted through a qualitative methodology, the research employs content analysis based on official documents, political discourse by leaders, and international reports. The findings reveal that while federalism has been supported for many years as a solution model, confidence in this approach declined significantly following the rejection of the Annan Plan in 2004 and the failure of the Crans-Montana negotiations in 2017. The study also evaluates the feasibility of non-federal alternatives from strategic, legal, and diplomatic perspectives. The period between 1990 and 2020 marks the closest historical phase to a comprehensive settlement. In recent years, Turkiye, as one of the guarantor states, has shifted away from the federal model and now advocates for a two-state political framework as a more realistic path to resolution. This study offers a source-based evaluation of the applicability of various proposed solutions.

Keywords: Annan Plan, Crans-Montana, Federalism, Cyprus Issue, Two-State Solution

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Büşra ÜZEHAN**, E-posta/ e-mail:** drbusrauzehan@gmail.com

GİRİŞ

Kıbrıs, Sicilya ve Sardinya adalarından sonra Akdeniz'de bulunan üçüncü büyük adadır. Türkiye sahillerine 70 km uzaklıkta olan Kıbrıs adası, girintili çıkıntılı bir özelliğe sahip, 782 km uzunluğundaki sahilleri ile kendine has bir yapısı olan, Akdeniz'in Kuzey Doğu bölgesinde 34° 33' ve 35° 41' kuzey enlemleri ile 32° 17' ve 34° 35' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Kıbrıs adası konumundan dolayı her zaman büyük bir öneme sahip olmuştur. Son yıllarda küreselleşme, petrol ve diğer doğal kaynaklar, yaşanan gelişmeler, adanın jeopolitik konumu dolayısı ile Adanın önemi her geçen gün artmaya devam etmiştir (Atun, 2016; Gazioğlu vd., 2010; CIA World Factbook, 2023). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne (KKTC) yönelik göç olgusu son yıllarda hem sayısal olarak artmış hem de niteliksel olarak çeşitlenmiştir. En son nüfus sayımı 4 Aralık 2011 tarihinde yapılmış ve toplam nüfus, 286.257 kişi olarak belirlenmiştir. 2011 yılından sonra resmi bir genel nüfus sayımı yapılmamıştır. Ancak İçişleri bakanlığı ve İstatistik kurumu, nüfus projeksiyonları ve tahminleri yayımlamaktadır. Bu tahminlere göre 2023 yılı itibarıyla nüfusun 400-420 bin civarına ulaştığı değerlendirilmektedir. Bu yapılan göçlerin %40-45'i Türkiye kökenli olduğu; Türkiye'den gelenlerin %70'inin eğitim geri kalan oranında çalışma amaçlı olduğu değerlendirilmektedir. KKTC İçişleri Bakanlığı verilerine göre 2021- 2023 arasında "yabancı uyruklu çalışma izinlileri" içinde Afrikalı ve Asyalıların oranı %25 aşmış olarak görülmektedir. Rusya- Ukrayna savaşı sonrası Rusya ve Ukrayna vatandaşlarının KKTC'ye göçünde artış gözlenmiştir (Hatay, 2017; Yıldız, 2021, Hatay, 2020; Kıbrıs Postası Gazetesi, 2022; Yenidüzen Gazetesi, 2023; Havadis Gazetesi 2023.)

Kıbrıs Sorunu, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hem bölgesel hem de küresel düzeyde diplomatik krizlerin ve müzakere süreçlerinin odak noktası olmuştur. Bu çalışma, 1990–2020 yılları arasında KKTC'de federalizm fikrinin nasıl tartışıldığını, hangi liderler döneminde hangi açılımlarla gündeme geldiğini ve ulusal–uluslararası dinamikler çerçevesinde neden kalıcı bir çözüme dönüşemediğini siyasi tarih perspektifinden ele almayı amaçlamaktadır.

1571 senesine kadar; Mısır, Hitit, Aka, Dor, Fenikeli (bazı kolonileri itibariyle), Asur, Pers, Roma, Arap, Bizans, İngiliz, Tapınak Şövalyeleri, Lüzinyan, Ceneviz, Memlük ve Venedik egemenliğinde kalan topraklar 1571 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğine geçmiştir. 1914 yılında İngiltere, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında savaşa girmesini gerekçe göstererek, yayımladığı Krallık Konseyi Emirnamesi (Order in Council) ile Kıbrıs'ı ülkesine kattığını ilan etmiştir. 1923 tarihli Lozan Antlaşması'na dek

©IJOESS

adanın statüsü bu şekilde kalmıştır. İngiliz hükümeti, adanın yönetimini devraldıktan sonra adanın nüfus dengesi üzerinde etkili olacak birtakım uygulamalar başlatmıştır. Öncelikle adanın idari kadrolarında bulunan Türkleri görevden alıp yerlerine önce İngilizleri daha sonra da Rum ve Ermenileri bu kadrolara yerleştirmiştir. Kıbrıs'ta Rumların idari kadrolarda bulunmaları mülklerin satışıyla gelirlerin bir kısmını elde etmeleri hem dini hem maddi açıdan Ortodoks Kilisesi'nin güçlenmesine, sosyal hayatta Türklere göre üstünlük sağlamasına sebep olmuştur. İngiliz idaresi, Rumlar ve Türkler arasındaki eşit ekonomik ve siyasi dengeyi böylelikle bozmuştur (Serter, 1971: 18).

19 Şubat 1959 tarihinde Londra anlaşması imzalanarak, Kıbrıs Cumhuriyeti yönetimine adım atılmıştır. 1960 yılında, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantörlüğü altında, Kıbrıs Cumhuriyeti, kurulmuş ve Türk ile Rum toplumları arasında siyasal eşitliğe dayalı bir ortaklık devleti olarak tasarlanmıştır (Burcu, 2010: 24.) Ancak 1963 yılında Rum tarafının Anayasa'yı tek taraflı olarak değiştirme girişimi ve Türk toplumunun siyasi haklarının askıya alınmasıyla başlayan çatışmalar, ortaklık devletinin işlevsiz hâle gelmesine yol açmıştır (Hakkı, 2007: 188). 30 Aralık 1963'de Kıbrıs Türk halkının can güvenliğinin sağlanamamış olması karşısında Dr. Küçük ile Makarios'un müşterek talebi üzerine, İngiliz askerleri Lefkoşa'da Yeşil Hat'a girmişlerdir. Böylece Kıbrıs'ın kuzey ve güney olarak ayrılması başlamıştır. Bunun sebebi ise Kanlı Noel olaylarının çıkarılmış olmasıdır. 1963-1964 bunalımı sırasında, Türkler, Temsilciler Meclisi, Hükümet ve bütün kamu görevlerinden çıkarılmışlardır. Böylece Kıbrıs Cumhuriyeti bir Kıbrıs Rum devletine dönüştürülmüştür. Kıbrıs 1964-1967 devresinde bir anlamda Yunanistan'ın işgali altına girmiştir (Dodd, 2010: 102).

16 Ağustos 1960 Anayasası'nın tüm kuralları uygulanıncaya kadar toplum yönetiminin etkinleşmesi amacıyla 28 Aralık 1967 tarihinde "Geçici Türk Yönetimi"ni ilan etmiş, Dr. Fazıl Küçük'ü bu yönetimin başkanlığına getirmiştir. Bu dönemde adadaki gerginlikler, 1974 yılında Yunanistan'daki Albaylar Cuntası tarafından planlanan darbenin ardından, Türkiye'nin Garanti Antlaşması'na dayanarak adaya müdahale etmesine ve adanın fiilen ayrılmasını sağlamıştır. Türkiye'nin, Barış harekâtını gerçekleştirmesindeki amacı adayı işgal değil, ada halkının ve Cumhuriyetinin güvenliği ve bütünlüğünü sağlamaktır. Bu askeri ve siyasi gelişmeler, ilerleyen yıllarda federalizmin, adada iki toplumun barış içinde bir arada yaşamasını sağlayabilecek bir çözüm modeli olarak öne çıkmasına neden olmuştur.

©IJOESS

Hem federasyonun hem de federe devletlerin, kendilerine ait anayasaları, yasama, yürütme ve yargı organları vardır. Federal sistemlerde yan yana yaşayan, bir merkezi hükümet ile bölgesel hükümetlerin siyasi otoriteyi paylaştığı görülmektedir. Bu bağlamda federalizm, özellikle farklı etnik, kültürel ve dini grupların bir arada yaşadığı toplumlarda, birlik ile farklılık arasında denge kurmayı amaçlamaktadır. Ancak, Kıbrıs örneğinde bu yapı yalnızca kurumsal tasarım düzeyinde kalmış, uygulamada ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Yeni kurumsalcı yaklaşıma göre kurumlar yalnızca yasal metinlerdeki varlıklarıyla değil, işleyiş biçimleri ve aktörler üzerindeki kısıtlayıcı/teşvik edici etkileriyle anlam kazanır. Kıbrıs'ta federal anayasanın öngördüğü eşitlikçi kurumlar, Rum toplumunun nüfus çoğunluğunu kullanarak siyasi dengeleri lehine çevirmesiyle işlevselliğini yitirmiştir. Bu durum, kurumların kâğıt üzerinde var olmasına rağmen tarihsel deneyimler, güç asimetrileri ve "path dependency" nedeniyle beklenen etkiyi yaratamadığını göstermektedir. Ayrıca, müzakereci siyaset teorisi (consociationalism), çok-etnikli toplumlarda elitler arası uzlaşma, veto mekanizmaları ve orantılı temsil gibi araçlarla barışı korumayı hedefler. Kıbrıs'ta ise Türk ve Rum liderler arasındaki güven eksikliği, dış aktörlerin (Türkiye, Yunanistan, İngiltere) süreçteki belirleyici rolleri ve toplumlar arasında süregelen şiddet geçmişi bu müzakereci modelin hayata geçirilmesini engellemiştir. 1960 Anayasası'nda öngörülen ortaklık modeli, teorik olarak iki toplumun eşit siyasi temsiline dayanmasına rağmen, pratikte Rum tarafının üstünlük arayışları ve Türk toplumunun güvenlik endişeleri nedeniyle sürdürülebilir olmamıştır. Sonuç olarak, federal yapı Kıbrıs'ta yalnızca kurumsal bir tasarım olarak kalmış; ne yeni kurumsalcılığın öngördüğü işleyen kurumlara, ne de müzakereci siyasetin gerektirdiği sürdürülebilir elit uzlaşmasına dönüşebilmiştir. Bu da federalizmin Kıbrıs bağlamında neden başarısız olduğunu göstermektedir (Faustmann & Kaymak, 2020; Hadjipavlou, 2021).

Federal yapılar, genellikle birden fazla düzeyde yönetim sunarak her topluluğun kendi kimliğini korumasına olanak tanırken, merkezi otorite aracılığıyla ortak bir yönetim düzeni sağlar. Bu tür bir yönetim biçimi, özellikle farklı toplumsal grupların barışçıl bir şekilde bir arada yaşamasını hedefleyen bölgelerde çözüm olarak önerilmektedir. Kıbrıs özelinde federal yapı, Adadaki iki toplumun hem siyasi eşitlik hem de kendi özerkliklerini koruma taleplerine yanıt verme potansiyeli taşıyan bir model olarak görülmektedir (Gökçekuş & Atun, 2020: 34-48). Ancak federalizmin uygulanabilirliği konusunda çeşitli sorular ortaya çıkmaktadır. Kıbrıs'ta federal bir çözüm önerisinin detayları, iki toplumun farklı beklentileri ve kırmızı çizgileri nedeniyle sıklıkla tartışma konusu olmaktadır. Rum toplumu, birleşik bir Kıbrıs devleti altında merkezi otoritenin güçlendirilmesi gerektiğini savunurken, Türk toplumu siyasi eşitliğin

ve iki bölgeli yapının korunmasını talep etmektedir (Tatar, 2021). Bu bağlamda, federalizmin teorik avantajları ve Kıbrıs'a uygulanabilirliği, adanın coğrafi, demografik, dini ve siyasi dinamikleri ışığında değerlendirilmeli ve potansiyel sonuçları detaylı bir şekilde analiz edilmelidir.

Rum toplumunun federal yapıdan beklentileri şu şekilde özetlenebilir: Merkezi hükümetin güçlü tutulması ve karar alma süreçlerinde etkin bir şekilde çalışması, Ada genelinde mülkiyet sorunlarının adil bir şekilde çözülmesi, Türk askerinin Adadan tamamen çekilmesi ve güvenlik garantilerinin uluslararası aktörler aracılığıyla sağlanmasıdır. Kıbrıslı Türkler ise, federal bir çözümün ancak siyasi eşitlik ve iki toplumun kurucu devletler olarak eşit haklara sahip olduğu bir yapıyla mümkün olabileceğini savunmaktadır (Çelik & Yılmaz, 2021). Türk toplumu, 1974'ten bu yana kendi kendini yönetme deneyimini federal bir yapıya geçişte vazgeçilmez bir güvence olarak görmektedir. Aynı zamanda, Adada, Rum tarafının nüfus ve ekonomik üstünlüğü karşısında siyasi eşitlik talepleri öncelikli bir konu olarak öne çıkmaktadır. Kıbrıslı Rumların federal çatı altında birleşmek istememelerinin en önemli nedenlerinden biri de ekonomik nedenlerdir. Yıllık ortalama 17-18 bin Amerikan doları ile kişi başına düşen milli gelir açısından Kıbrıslı Türklere yaklaşık 3 katı oranında büyük orana sahip olan Rumlar, bu kazancı federal bir antlaşma sonrası sürdüremeyeceklerine ve verdikleri vergilerle Kıbrıslı Türklerin kalkınmasına katkı sağlayacaklarına inanmaktadırlar (Brendan O'Malley, 1999: 206 - 207). Türk toplumunun federal yapıdan beklentileri şu şekildedir: İki bölgeli, iki toplumlu bir yapının garanti altına alınması ve her kurucu devletin kendi içinde özerk olması, siyasi eşitlik ilkesi doğrultusunda yönetimde dönüşümlü başkanlık gibi düzenlemelerin uygulanması, Türkiye'nin etkin ve fiili garantörlüğünün devam etmesi ve güvenlik konusunda endişelerin giderilmesidir. İki toplumun federal sisteme dair beklentileri arasındaki farklılıklar, çözüm arayışlarının en büyük engellerinden birini oluşturmuştur. Rum toplumu, Türk tarafının siyasi eşitlik taleplerini "adanın bölünmesi" yönünde bir adım olarak algılarken, Türk toplumu, merkezi hükümetin güçlendirilmesi önerilerini "azınlık haline getirilme" tehlikesi olarak görmektedir. Bu güvensizlikler, müzakere süreçlerini sık sık tıkanma noktasına getirmiştir. Bu bağlamda, federal çözüm için her iki tarafın da endişelerinin dikkate alındığı bir denge modelinin geliştirilmesi gerekmektedir. Federal sistemin, iki toplum arasında gerçek bir uzlaşma sağlaması için bu endişelere yanıt verecek yapısal düzenlemeler içermesi kaçınılmazdır (Tatar, 2021).

Kıbrıslı Türkler, başta güvenlik, egemenlik ve temsiliyet konularını içeren, sayısal azınlık olma durumundan doğan kaygılarını gidermeye yönelik maddelerin yer aldığı, ekonomik,

©IJOESS

kültürel, mülkiyet konuları gibi asimetrik uygulamaları içinde barındıran, diğer yanda da sayıca fazla olan Kıbrıslı Rumların egemenlik ve temsiliyet haklarına uygun bir yönetim sistemi adil olacak diye düşünmektedir. Aynı zamanda, Kıbrıslı Rumların güvenlik, toprak ve mülkiyet konularıyla ilgili endişelerine yanıt veren, adil, taraflar arasında siyasi ve hukuki eşitliği öngören, başta Türkiye ve Yunanistan olmak üzere, Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri gibi uluslararası alanda hakim güçler tarafından desteklenen federal bir devlet sistemi çözümü sağlayacak bir yönetim sistemi olacaktır (Özersay, 2013). Kıbrıs'taki federal sistemin yetkileri, yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üç ayrı başlık altında toplanmaktadır. Federal devletin yerel idarî hukuku, kamu yönetimine özgü kuruluşlarını, bunların işleyişini, kişilerle olan ilişkilerini ve sorumluluklarını düzenlediği görülür (Tamçelik, 2008: 137-159). Her toplumun ayrı ayrı seçtiği Toplum Meclislerine yasa yapma ve karar alma yetkisi tanıyacaktır. Buna göre merkezî yönetime karşı bir tür "özerkliğe" sahip alan Toplum Meclisleri, din, eğitim, öğretim, kültür, spor ve hayır işleriyle ilgili alanlarda, anayasanın belirlediği sınırlar içinde, bu yetkilerini kullanacaklardır. Bunun yanı sıra bu meclisler, kişisel statü ve dinî konularla ilgili hukuk davalarına bakacak mahkemelerin oluşturulması ve sorumluluğu altında bulunan kuruluşların gereksinimlerinin karşılanması için kendi toplum üyelerine kişisel vergi koyma yetkisine de sahip olacaklardır. Federe devletin, yani üye devletin uluslararası anlaşma akdetme, elçi gönderme ve kabul etme gibi hakları yoktur (Eroğlu, 1975: 254). Uluslararası sorunluluk, münhasıran federal devlete aittir. Zaten federal devlette, merkezî devletin üye devletlere karşın üstünlüğü belirgin niteliktedir.

Kıbrıslı Rumlar, federe devletlerin meclislerine ait yetkilerin, bu denli çok olmasını istememektedirler. Özellikle Rumlar, her bir federe devletin, Federal Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yerel bir parçası olacağını (Dodd, 1998: 49) ve federe devletlerin, birçok konuda yasal karar alma veya verme yetkisi varsa da bunun egemenlik ilkesine sahip (Rees, 1956: 210) olduğu manasına gelmeyeceğini belirtmektedirler. Türk tarafı, yetkilerin ağırlıklı olarak federe devletlerde kalmasını, ortak oluşuma çok sınırlı yetkiler tanınmasını isterken, Rum tarafı ise Federal Hükümeti mümkün olduğunca güçlü kılınmaktan yanadır (İsmail, 1998: 433). Bir başka deyişle Kıbrıslı Rumlar, kurucu devletlere maksimum otonomi sağlanmasını veya bu devletlerin, kendi güvenlik ve yasal düzenlerinden sorumlu olmasını istememektedirler. Federal çözüm planları açısından özellikle; 1977 yılında Kıbrıslı Türk lider Rauf Denktaş ile Rum lider Makarios arasında imzalanan ilk Doruk Anlaşması ve 1979'da Denktaş ile Kyprianou arasında imzalanan ikinci Doruk Anlaşması, iki toplumlu ve iki bölgeli federal bir çözüm hedefini içeren siyasi mutabakatlar olarak dikkat çeker (Necatigil, 1998: 235-237.).

©IJOESS

Kıbrıs Türk halkını kendi Cumhuriyetlerini kurma eğilimine iten esas nedenlerden biri de Rum halkının tutum ve davranışlarıdır. Kıbrıs Rum halkı, iki halkın da eşit bir şekilde söz hakkına sahip olması gerekirken, birçok konuda tek taraflı söz hakkına sahip olmak istemiştir. Daha önceleri de belirttiğim gibi kendi ülkesinde ikinci sınıf insan muamelesi gören, azınlık durumu ile sıfatlandırılan Kıbrıs Türkleri artık daha hür, daha eşit ve insanca yaşama haklarının doğmasını istemekle beraber, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilanını büyük ve önemli bir çözüm olarak görmektedir (Çakmak, 2016: 32-35). 1983 yılında KKTC'nin ilan edilmesi ile federal çözüme dönük müzakereler bir dönem durmuştur. Rum tarafınca bu ilan, çözüm sürecine bir darbe olarak değerlendirilmiştir (Yılmaz, 2019: 55). Federalizm fikri tüm taraflarca tamamen terk edilmemiş; zaman zaman müzakerelerde hâlen bir çerçeve olarak kabul görmüştür. 1990 sonrası dönem, Kıbrıs sorununda federal çözümün hem uluslararası düzeyde daha belirgin biçimde vurgulandığı hem de KKTC iç siyasetinde bu modele dair tartışmaların derinleştiği bir süreçtir. Bu dönemin karakteristik özelliği, BM öncülüğündeki çözüm girişimlerinin federalizm ekseninde şekillenmesi ve KKTC'deki siyasal aktörlerin bu modele yaklaşımlarının zamanla farklılık göstermesidir (Sözen, 2005: 20).

1990 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen 649 sayılı karar, ilk kez "iki toplumlu, iki bölgeli bir federasyon" ifadesini resmi çözüm modeli olarak tanımış ve bu yaklaşım 2000'li yıllara dek BM parametrelerinin temelini oluşturmuştur (United Nations Security Council Resolution 649 (1990). 1990'lardan itibaren KKTC siyasetinde federalizme yönelik yaklaşım, büyük ölçüde partilerin ideolojik konumları doğrultusunda şekillenmiştir. Cumhuriyetçi Türk Partisi (CTP) ve Toplumcu Demokrasi Partisi (TDP) gibi sol eğilimli partiler, federasyonu hem adada barışçıl bir ortak yaşamın hem de uluslararası meşruiyetin anahtarı olarak değerlendirmiştir (Hatay, 2004). CTP'nin özellikle 2003 sonrasında federal çözümü savunması, Kıbrıs Türk toplumunda çözüm odaklı hareketin güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Ulusal Birlik Partisi (UBP) ve Demokrat Parti (DP) gibi sağ partiler, federalizmi Rum tarafının taktiksel bir tuzağı olarak değerlendirmiş, bu modelin Kıbrıs Türklerinin egemenliğini ve Türkiye ile olan bağlarını zayıflatacağı endişesini dile getirmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Kıbrıs Politikaları Arşivi, 2005.). Bu bağlamda, "konfederasyon" ve "iki ayrı devlet" söylemleri özellikle 2000 sonrası dönemde sağ partilerin söylemlerinde daha baskın hale gelmiştir.

Federal çözüm tartışmalarının doruk noktalarından biri, BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın girişimiyle şekillenen ve 2004'te halkoyuna sunulan Annan Planı sürecidir. Plan, iki toplumlu, iki bölgeli bir federasyon kurulmasını öngörmüş, Kıbrıs Türk halkı %64,91 oranında

©IJOESS

"evet" oyu verirken, Kıbrıs Rum kesiminde %75,83 "hayır" oyu çıkmıştır (United Nations, 2004). Bu sonuç, federalizmin Kıbrıs Türk siyasi kültüründe bir çözüm modeli olarak benimsendiğini, ancak Rum tarafında güven eksikliğinin olduğunu ve ada da bağımsız tek hakimiyet isteyen Rumların siyasi tutumlarına ters düşen bir model olduğunu göstermektedir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi AB üyesi olacaklarına inandıkları için Annan planına katılmışlardır, ancak hayır oyu vermişlerdir. Sonucunda ise hayır oyu kullanarak barışın önüne geçen Rumlar, AB üyesi olmuş, evet oyu kullanan Türkler ise, barış yanlısı tutumlarına rağmen kaybeden taraf olmuşlar ve tanınmamaya devam etmişlerdir. Yaşanan bu gelişme ve Rum tarafının elde ettiği ayrıcalıklar neticesinde Türklerin, barışa BM'ye ve diğer güçlere olan güveni yıpranmış ve Rum tarafı ise elde ettiği kazanımlar ile daha iyi seviyeye gelmiş ve barışa olan ihtiyacı azalmıştır. Taraflar arasında güvensizlik artmıştır. Annan planından sonrada toplum liderleri, yeni heyet ve müzakerecilerle görüşmeler ara ara devam etmek ile birlikte halen bir sonuç alınamamıştır. Çözümsüzlüğe doğru gidiş artmıştır. Yaşanan gelişmeler çözümsüzlüğün nedenlerini daha da kemikleştirmiş, taraflar arası güvensizliğin artmasına sebep olmuş ve barış isteği azalmıştır (Gökçekuş & Atun, 2020: 34-48). 2008 yılında Dimitris Hristofyas ve Mehmet Ali Talat'ın liderliğinde başlatılan yeni müzakere süreci, federal temelde çözüm arayışını yeniden canlandırmıştır. Ancak bu süreç, lider değişiklikleri, mülkiyet ve güvenlik konularındaki anlaşmazlıklar nedeniyle kesintiye uğramıştır. 2017 yılında Crans-Montana'da gerçekleşen zirvede federasyon temelinde bir çözüm sağlanamamış; özellikle garantiler, güvenlik ve siyasi eşitlik konularındaki derin görüş ayrılıkları süreci sonuçsuz bırakmıştır (United Nations, 2017).

2015'te Mustafa Akıncı'nın cumhurbaşkanı seçilmesiyle federal çözüm söylemi yeniden ivme kazanmış; Akıncı, müzakere sürecinde siyasi eşitlik ve dönüşümlü başkanlık gibi federalizmin temel ilkelerini vurgulamıştır Akıncı, 2016). Ancak Crans-Montana sonrası federasyon modeline dair uluslararası ilgide gözle görülür bir azalma olmuş, Türkiye ve KKTC yönetimi 2020 sonrasında "iki devletli çözüm" önerisine yönelmiştir. Özellikle Ersin Tatar'ın 2020'de cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte federal çözüm modeli resmî KKTC politikası olmaktan çıkmış, bu durum uzun yıllar süren federalizm tartışmalarının önemli bir kırılma noktasına ulaştığını göstermiştir (KKTC Cumhurbaşkanlığı, "Ersin Tatar'ın Seçim Sonrası Açıklamaları", 2020.). KKTC siyasal sisteminde federalizm tartışmaları, sadece bir yönetim modeli tercihi olmaktan öte, toplumsal kimlik, uluslararası tanınma ve Türkiye ile olan ilişkiler bağlamında derin bir ideolojik ayrışmayı da yansıtmaktadır. Bu ayrışma özellikle 1990 sonrası dönemde sol ve sağ siyasi geleneklerin yaklaşım farklarında belirginleşmiştir.

©IJOESS

Cumhuriyetçi Türk Partisi (CTP), Kıbrıs sorununun çözümünde federasyonu temel strateji olarak benimsemiş, federalizmi adada barışçıl bir ortak yaşam modelinin ve Avrupa Birliği ile entegrasyonun anahtarı olarak görmüştür (CTP Parti Programı, 2003; Talat, 2008: 44–47.). Özellikle 2003 sonrası dönemde Mehmet Ali Talat liderliğinde bu çizgi kurumsal bir dış politika vizyonuna dönüşmüştür. Toplumcu Demokrasi Partisi (TDP) de benzer şekilde federasyonu, Kıbrıs Türk halkının dünyayla bütünleşmesini ve uluslararası meşruiyet kazanmasını sağlayacak en rasyonel yol olarak değerlendirmiştir (Toplumcu Demokrasi Partisi, Parti Tüzüğü ve Programı, Lefkoşa, 2005.). Bu yaklaşım, halkın önemli bir kesimi tarafından da desteklenmiş, özellikle genç kuşaklar nezdinde federatif çözüm "normatif bir hedef" hâline gelmiştir (Hatay, 2007). Ulusal Birlik Partisi (UBP) ve Demokrat Parti (DP) gibi sağ eğilimli partiler ise federal çözüm önerisini, Rum tarafının çoğunluk olma avantajını kullanarak Kıbrıs Türk halkını zaman içinde siyasi iradesizliğe sürükleme taktiği olarak yorumlamışlardır (UBP Parti Programı, 2010.). Bu partilere göre federasyon, Rum tarafının "üniter devlet" hedefinin bir ara durağıdır (Dodd, 2010: 145). Sağ gelenekte daha çok vurgulanan çözüm modelleri, iki devletli çözüm, konfederasyon ya da statükonun iyileştirilmesi yönünde şekillenmiştir. Bu yaklaşım, özellikle Türkiye'nin dış politika yönelimiyle paralel olarak zaman zaman KKTC'nin resmî tezine de dönüşmüştür (T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi, "Kıbrıs'ta Çözüm Modelleri ve Türkiye'nin Politikası", 2019.).

KKTC cumhurbaşkanlığı seçimleri, federalizme dair yaklaşım farklılıklarının en açık biçimde sergilendiği platformlar olmuştur. Özellikle 2005, 2015 ve 2020 seçimlerinde, sol ve sağ adaylar arasındaki en temel ayrım federal çözüm konusundaki tutumları olmuştur.

- 2005 seçimlerinde Mehmet Ali Talat'ın kazanması, Annan Planı sonrası çözüm yanlısı bir rüzgârın göstergesi olarak okunmuştur (United Nations, *Report of the Secretary-General on the Referenda in Cyprus*, 2004).
- 2015'te Mustafa Akıncı'nın seçilmesi, federalizmin yeniden kamuoyu desteği kazandığını ortaya koymuştur (Akıncı, 2016).
- 2020'de Ersin Tatar'ın seçilmesiyle birlikte, federasyon modeli resmî düzlemde terk edilmiştir (KKTC Cumhurbaşkanlığı, "Ersin Tatar'ın Seçim Programı ve Açıklamaları", 2020).

Bu değişimler, federalizmin KKTC siyasi tarihinde inişli çıkışlı bir seyir izlediğini, ancak hiçbir zaman siyasi gündemin dışına çıkmadığını göstermektedir. Kıbrıs meselesinde federal çözüm modeli, yalnızca Kıbrıslı Türkler ile Rumlar arasında değil, aynı zamanda uluslararası aktörlerin stratejik çıkarları ve bölgesel vizyonları çerçevesinde de şekillenmiştir. Bu bölümde, Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB), Türkiye ve Yunanistan gibi başlıca aktörlerin

©IJOESS

federalizm konusundaki yaklaşımları ve bu yaklaşımların KKTC siyasetine olan etkileri değerlendirilecektir.

Birleşmiş Milletler'in Kıbrıs'ta Federal yönetime olan yaklaşımı; 1977 ve 1979 Doruk Anlaşmaları'ndan itibaren federalizmi adada kalıcı barışın temel modeli olarak benimsemiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, "Kıbrıs'ta Egemen Eşitlik Temelinde Çözüm Yaklaşımı", 2021.). BM'nin önerdiği iki bölgeli, iki toplumlu federasyon modeli: Siyasi eşitlik, Dönüşümlü başkanlık, Mülkiyet, güvenlik ve toprak gibi başlıklarda karşılıklı uzlaşıyı esas almıştır. Ancak BM'nin federal çözüm vizyonu, özellikle Rum tarafının çoğunlukçu tutumu ve Kıbrıs Türk tarafının egemenlik hassasiyetleri nedeniyle sürekli tıkanmıştır. Bu da uluslararası toplumun "federalizmi tek çözüm olarak dayatması" eleştirilerine yol açmıştır. AB, Kıbrıs sorununun çözümünde federatif modeli desteklese de 2004 yılında Rum tarafını tek başına üyeliğe kabul etmesiyle federal çözüm vizyonuna ciddi zarar vermiştir. Bu karar, KKTC kamuoyunda AB'nin tarafsızlığını yitirdiği ve Rum tezlerine dolaylı olarak destek verdiği algısını doğurmuştur. Özellikle Annan Planı sonrası dönemde AB, Kıbrıs Türk halkına ekonomik ve siyasal destek vadetmiş, ancak bu vaatlerin büyük bölümü hayata geçmemiştir. Bu durum, AB'nin federal çözüme desteğini inandırıcılıktan uzaklaştırmıştır. Türkiye, 1990'lı yıllarda BM parametrelerine uyumlu biçimde federatif çözüm vizyonunu desteklemiş, ancak 2000 sonrası gelişmelerle birlikte bu pozisyonunu kademeli olarak değiştirmiştir. Özellikle Crans-Montana görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, Türkiye resmî olarak "iki devletli çözüm" politikasına yönelmiştir. Bu değişimin başlıca gerekçeleri şunlardır: Rum tarafının siyasi eşitliği reddetmesi, AB'nin taraflı tutumu, Doğu Akdeniz'deki enerji jeopolitiği ve Türkiye'nin bölgesel çıkarlarıdır. Türkiye'nin bu yeni pozisyonu, KKTC'de sağ siyasi geleneği destekleyen bir yönelimi de beraberinde getirmiştir. Özellikle 2020'de Ersin Tatar'ın cumhurbaşkanı seçilmesiyle, federasyon söylemi yerini egemen eşitlik ve konfederatif çözüm önerilerine bırakmıştır.

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan, resmi söylemlerinde iki bölgeli, iki toplumlu federasyon modelini desteklediklerini belirtmiş olsalar da müzakere aşamasında bu modele uygun hareket etmemişlerdir. Özellikle dönüşümlü başkanlık ve siyasi eşitlik gibi ilkeler konusunda Rum tarafının tavizsiz tutumu, federasyonun gerçek bir çözüm değil, zaman kazanma stratejisi olarak kullanıldığı yönündeki eleştirileri güçlendirmiştir. Kıbrıs sorununda federal çözüm modeli, uzun süre uluslararası toplum tarafından "tek makul seçenek" olarak görülse de özellikle 2000'li yıllardan itibaren hem KKTC'de hem de Türkiye'de bu modele alternatif çözüm arayışları güç kazanmıştır. Tarihi süreç içerisinde, her iki halkın

farklılaşmasına neden olan etkenlerden biri ekonomik etkenlerdir. Ekonomik eşitsizlik zaman içerisinde o kadar büyümüştür ki (Aksu, 2001: 78), siyasi ve kültürel etkenlerle de birleşince, her iki bölge yönetenlerinin önerileri karşılıklı olarak benimsenmemiş, talepler kabul edilmemiş, süreç uzamış ve her iki tarafın da benimsenecek olası sistemleri kendi açılarından farklı ve yorumlamaları sonucunda, birleşme üzerine değil farklılıkları iyice belirginleştiren bir ayrılma üzerine öneriler sunulmaya başlanmıştır. Günümüzde halen federasyon şeklinde yönetilen dünya ülkeleri bulunmaktadır. Bunlar, Avrupa'da Almanya, Avusturya, Belçika, İsviçre; Asya'da, Birmanya, Hindistan, Pakistan, Malezya; Amerika'da ABD, Kanada, Meksika, Brezilya, Arjantin, Venezuela; Okyanusya'da Avustralya, Afrika'da, Nijerya'dır. 13 Şubat 1975'te yürürlüğe giren Kıbrıs Türk Federe Devleti, daha önce uygulanan yönetim şekillerinden farklı bir yapıya sahiptir (Hadjigeorgiou, 2020).

İki devletli çözüm, özellikle Crans-Montana görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra daha yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır. Bu modele göre, Kıbrıs'ta iki ayrı egemen devletin karşılıklı tanınması esas alınmakta; federal bir çatı yerine bağımsızlık ve egemen eşitlik temelinde çözüm önerilmektedir. Bu çözüm önerisi, Türkiye tarafından 2020 sonrasında açık şekilde desteklenmiş; KKTC Cumhurbaşkanı Ersin Tatar ve dönemin Dışişleri Bakanı Tahsin Ertuğruloğlu tarafından da resmî devlet politikası hâline getirilmiştir. Ancak bu modelin önünde ciddi engeller bulunmaktadır: Uluslararası toplumun KKTC'yi tanımaması, BM Güvenlik Konseyi kararlarının federasyon dışında bir çözüm modeline izin vermemesi, AB'nin bu modele açıkça karşı çıkmasıdır. Bu durum, iki devletli çözümün iç kamuoyunda güçlü bir söylem olmasına rağmen, pratikte uluslararası sistemde yer bulma ihtimalini azaltmaktadır (Tocci, 2009.). Diğer bir çözüm önerisi olan Konfederasyon modeli ise, 1990'lı yıllarda Denktaş tarafından sıkça dile getirilmiş; iki egemen devletin belirli konularda iş birliği yaptığı bir yapı olarak önerilmiştir. Bu modelde, her iki taraf da egemenliğini korumakta, ancak dış politika, ekonomi ya da güvenlik gibi alanlarda sınırlı ortak kurumlar öngörülmektedir. Konfederasyon, özellikle federalizme alternatif olarak statükoyu reddeden ancak tek çatı altındaki birleşmeyi de istemeyen kesimlerce savunulmuştur. Ancak BM nezdinde bu modelin hiçbir zaman resmî bir müzakere zemini olarak kabul edilmemesi, konfederasyonu teorik bir öneri olmaktan öteye taşıyamamıştır (Denktaş, 1995.). Kıbrıs'ta bir kesim, Kıbrıs'taki fiili bölünmenin zamanla doğal ve kalıcı hâle geldiğini savunmakta; mevcut durumun "en gerçekçi çözüm" olduğu görüşünü dillendirmektedir. Ancak bu yaklaşım, izolasyonun sürmesi, uluslararası meşruiyetin sağlanamaması ve Kıbrıs Türk toplumunun genç

©IJOESS

kuşaklarının dünyadan kopuk yaşama riski nedeniyle uzun vadeli sürdürülebilirlik açısından ciddi eleştirilere açıktır (Necatigil, 2000.).

Federalizm modeli, özellikle 2004 Annan Planı'nın reddedilmesi ve 2017 Crans-Montana görüşmelerinin başarısızlığı sonrası ciddi bir meşruiyet aşımına uğramıştır. Bunun temel nedenleri şunlardır: Rum tarafının siyasi eşitlik ilkesini kabul etmemesi, Uluslararası toplumun Rum tarafını tek meşru otorite olarak tanımaya devam etmesi, KKTC'de değişen siyasi iklimin federalizmden uzaklaşmasıdır, ancak; federalizmin tamamen terk edilmesi gerektiği anlamına gelmemektedir. Zira federalizm hâlâ BM parametrelerinin temelini oluşturmakta, uluslararası hukuki meşruiyet açısından da en tanınabilir model olma özelliğini sürdürmektedir. İki devletli çözüm önerisi, özellikle Türkiye ve KKTC'de güçlü bir söyleme dönüşmüş olsa da uluslararası sistemin bu modele direnci, önerinin stratejik bir gerçekliğe dönüşmesini engellemektedir. Benzer şekilde, konfederasyon ya da statükonun devamı gibi modeller de orta ve uzun vadede uluslararası tanınma ve ekonomik kalkınma açısından ciddi riskler barındırmaktadır. Federalizmin geleceği, yalnızca bir yönetim modeli tercihi değil, aynı zamanda Kıbrıs Türk halkının küresel sistemde nasıl bir yer edinmek istediğiyle doğrudan bağlantılıdır. Uluslararası toplumla entegrasyon, ekonomik kalkınma ve kimlik inşası gibi konular, bu tercihin belirleyicileri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, 1990–2020 dönemi incelendiğinde şu stratejik değerlendirmeler yapılabilir: Federalizm, tüm zorluklara rağmen uluslararası toplum nezdinde en meşru çözüm modeli olmaya devam etmektedir. Ancak bu modelin uygulanabilirliği için taraflar arasında yeni bir güven inşası süreci ve eşitlik temelli yaklaşım kaçınılmazdır. Alternatif modeller, ancak çok taraflı mutabakatlarla ve yeni diplomatik paradigmalarla desteklenirse gerçekçi bir çözüm zemini sunabilir.

Bu çalışmanın yazılma sebebi Türkçe literatürde KKTC odaklı federalizm tartışmalarını uzun erimli sistematik biçimde, dönemsel kırılmalarla birlikte okuyan kapsamlı bir çalışmanın az olması. Çalışılmış makaleler de çoğu zaman ya tek bir müzakere başlığına (örnek olarak Annan Planı gibi) yoğunlaşılıyor ya da Kıbrıs'ı bütüncül ama KKTC içindeki söylem dönüşümünü ihmal ederek anlatılıyor. Bu çalışma 1990-2020 yılları arasında parti programları, meclis tutanakları, lider söylemleri ve medya söylemini birlikte ele aldığı için bu boşluğu doldurmayı amaçlıyor (Hadjipavlou & Kanol, 2021: 259-278). Yeni kurumsalcılık ile müzakereci siyaset çerçevelerinin Kıbrıs bağlamında birlikte test edilerek sunulan çalışmalar neredeyse yok denecek kadar azdır. Federal yönetimin "kâğıt üzerindeki eşitliğinin" neden pratikte kurumsallaşamadığı ve uzlaşının niçin sürdürülemediği, bu iki yaklaşımın birlikte uygulanması ile Kıbrıs için çözüme ulaştıracağı bu çalışma ile açıklanabilir. Bu çalışmada ki

başlığın ve makalenin içeriğin önemini arttıran kısmı; "federalizm var/yok ikiliğine sıkıştırmıyor; olası federasyon, çift bölgeli- çift toplumlu federasyonun farklı konfigürasyonları, konfederasyon, iki devletli çözüm ve aşamalı/ara formüller gibi seçenekleri KKTC kamuoyu ve siyasetinin nasıl çerçevelediğini araştırma alanına dahil ediyor. Bu hem politik gelişmeleri anlatarak tartışmayı normatif bir tercihten çıkarıp ampirik ve koşula bağlı bir değerlendirmeye taşıyor (Tziarras, 2021:150-177). Bu çalışma ile elit uzlaşısının toplumsal meşrutiyet üretme kapasitesi, veto ve orantılı temsil mekanizmalarının sahadaki performansı, güven inşası ve negatif barış/pozitif barış ayrımı üzerinden test edilmesini sağlayarak literatüre katkı hedeflenmiştir. Annan planı dönemi, AB sonrası hayal kırıklığı evresi, enerji-jeopolitik tırmanma ve Crans- Montana sonrası alternatif arayışların güçlenme dinamikleri bu hazırlanan çalışma ile görselleştirilmiştir (Faustmann, 2022: 451-469).

YÖNTEM

Araştırmanın modeli

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi çerçevesinde tasarlanmıştır. Bu çalışma da doküman analizi ve söylem analizi teknikleri birlikte kullanıldı. Böylece hem tarihsel belgeler hem de siyasi aktörlerin söylemleri üzerinden federalizm tartışmalarının 30 yıllık seyri çözümlenmiştir. Kıbrıs Sorunu'nun çözümüne yönelik federalizm tartışmalarını ve alternatif yol haritalarını tarihsel, siyasal ve uluslararası ilişkiler perspektiflerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, belge tarama (documentary analysis) ve içerik analizi (content analysis) yöntemleri kullanılmıştır.

Veri toplama araçları

Araştırma, tarihsel süreç içerisinde KKTC'de federalizm tartışmalarını incelemek amacıyla aşağıdaki sorular etrafında şekillendirilmiştir:

- 1990–2020 yılları arasında KKTC'de federalizm fikri nasıl gelişmiş ve dönüşmüştür?
- Uluslararası aktörlerin bu süreçteki yönlendirici etkileri neler olmuştur?
- Federalizm dışı çözüm modelleri hangi bağlamlarda ortaya çıkmış, ne ölçüde karşılık bulmuştur?

Çalışma**,** yeni kurumsalcılık (new institutionalism) **ve** müzakereci siyaset teorisi (deliberative politics) kuramlarına dayanmaktadır. Bu çerçevede federalizm, sadece bir yönetim biçimi değil, aynı zamanda kurumsal yapıların tarihsel miras, aktör davranışları ve uluslararası normlarla nasıl şekillendiğini analiz etmek için bir araç olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın temel veri araştırma yöntemi aşağıdaki kaynak türlerinden oluşmaktadır:

Birincil kaynaklar

- **Resmî belgeler:** BM Güvenlik Konseyi kararları (özellikle 649, 1251, 186), Annan Planı belgeleri, Crans-Montana görüşme tutanakları, Türkiye Cumhuriyeti ve KKTC Dışişleri Bakanlığı açıklamaları.
- **Siyasal söylemler:** KKTC cumhurbaşkanlarının (Denktaş, Talat, Akıncı, Tatar) federasyona dair demeçleri.
- **Anlaşma metinleri:** 1977 Makarios-Denktaş ve 1979 Kyprianou-Denktaş doruk anlaşmaları.

İkincil kaynaklar

- **Akademik makaleler ve kitaplar:** Faustmann (2015), Sözen (2011), Necatigil (2000) gibi eserler.
- **AB ve AB Komisyonu raporları:** 2004 Genişleme Raporu, 2007 Doğrudan Ticaret Düzenlemesi.
- **Gazete arşivleri ve diplomatik analizler:** *Kıbrıs*, *Politis*, *Alithia* gazetelerinin arşivleri; Türkiye ve Yunanistan basını.

Verilerin Analizi

Tüm bu belgeler, nitel içerik analizi yöntemiyle incelenmiş, kavramsal kodlama ve tematik sınıflandırma yapılmıştır. Kodlama süreçlerinde "federalizm", "egemen eşitlik", "iki devletli çözüm" gibi anahtar temalar belirlenmiştir. Bu süreçte, liderlerin demeçleri, parti bildirgeleri, BM raporları ve medya söylemleri tematik olarak kodlanmış; "federalizm", "iki devletli çözüm", "toplumlararası müzakereler", "uluslararası tanınma" gibi kavramsal kümelere ayrılmıştır. Analiz sürecinde hem kronolojik hem de tematik sınıflandırma yapılarak, zaman içindeki söylem değişimleri tespit edilmiştir. Ayrıca karşılaştırmalı analiz tekniğiyle Kıbrıs Türk ve Rum taraflarının federalizm anlayışları arasındaki temel farklar da vurgulanmıştır.

Farklı federal modellerin tarafların ihtiyaçlarına ne ölçüde yanıt verdiğini ortaya koymak, potansiyel faydalar ve riskler üzerinden modellerin avantajlarını ve dezavantajlarını analiz etmek hedeflenmiştir. Vaka analizi açısından Kıbrıs, federal çözüm önerileri bağlamında bir örnek olay olarak ele alınmıştır. Tarihsel bağlam, siyasi dinamikler, toplumlararası ilişkiler ve uluslararası aktörlerin rolleri, bu bağlamda değerlendirilmiştir.

Verilerin analizi, doküman analizi ve söylem analizi teknikleri gerçekleştirilmiştir. Kodlama süreci şu aşamalardan oluşmuştur.

Açık Kodlama: Belgelerden elde edilen ifadeler, federalizme yaklaşım, güvenlik-garantörlük, iç politika dinamikleri, uluslararası faktörlerve alternatif çözüm yolları gibi temalara ayrıştırılmıştır.

Eksen Kodlama: Açık kodlardan elde edilen temalar, daha geniş kategoriler altında birleştirilmiştir.

Seçici Kodlama: Federalizm tartışmalarının seyrini açıklayan temel eksenler belirlenmiştir (Nowell ve ark., 2017).

Kodlama Kategorileri:

Federalizme Yaklaşım: Olumlu destek, şartlı destek, reddetme.

Güvenlik ve Garantörlük: Türkiye garantörlüğünü kabul, reddetme, alternatif güvenlik önerileri.

Uluslararası Faktörler: AB, BM, Türkiye- Yunanistan etkisi.

Alternatif Çözüm Yolları: İki devletli çözüm, konfederasyon, federal çözüm (Tziarras, 2021)

Tablo 1. 1990-2020 dönemi belgelerinden seçilmiş örneklerin kodlama sürecine dair tematik sınıflandırılması

Yıl	Belge Türü	Kodlanan Tema	Açıklama
1994	BM Raporu	Federalizme şartlı destek	Türk tarafı siyasi eşitlik vurgusu yapıyor
2004	Gazete (Yenidüzen)	Federalizme olumlu destek	Annan Planı sürecinde evet kampanyası
2017	KKTC Cumhurbaşkanlığı açıklaması	Alternatif çözüm (iki devlet)	Crans-Montanasonrası federasyona güvensizlik
2019	GKRY Lideri açıklaması	Garantörlüğü reddetme	Anastasiadis, Türkiye garantörlüğünü kabul etmiyor

Nitel araştırmalarda kodlama sürecinin tutarlılığını ve geçerliliğini sağlamak için kodlama güvenilirliği büyük önem taşır. Bu çalışmada güvenilirlik şu adımlarla sağlanmıştır:

Karşılaştırma: Kodlama sonuçları karşılaştırılarak benzerlikler ve farklılıklar tespit edilmiştir.

Uyum Oranı ve Hesaplama: Kodlayıcılar arasındaki görüş birliği, Cohen Kappa katsayısı üzerinden hesaplanmış ve %80'in üzerinde bir uyum sağlanmıştır. Bu oran, sosyal bilimlerde kabul edilebilir güvenilirlik düzeyi olarak görülmektedir (Miles & Huberman, 1994)

BULGULAR

Bu araştırmada incelenen kaynaklardan elde edilen veriler sonucunda, öncelikle siyasi eşitlik temasının öne çıktığı görülmüştür. Özellikle 1990 sonrası dönemde federal çözüm tartışmalarında Kıbrıslı Türklerin "siyasi eşitlik" talebinin, dönüşümlü başkanlık modeli üzerinden sürekli vurgulandığı dikkat çekmektedir. İncelenen belgelerde, siyasi eşitliğin

©IJOESS

yalnızca parlamenter temsilde değil, yürütme organının en üst kademesinde de kurumsal olarak garanti altına alınması gerektiği yönünde bir beklentinin olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, kaynaklardan elde edilen veriler "dönüşümlü başkanlık" önerisinin, siyasi eşitlik temasının en somut yansıması olarak şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Bir diğer öne çıkan bulgu, temsil ve meşruiyet temasına ilişkindir. Araştırma kapsamında değerlendirilen kaynakların bir kısmında, Kıbrıslı Türklerin azınlık statüsüne indirgenmesinin kabul edilemez olduğu vurgulanmış ve bu nedenle dönüşümlü başkanlık modelinin çözüm arayışlarında meşruiyeti artırıcı bir mekanizma olabileceği ifade edilmiştir. Bu tema özellikle, güç paylaşımı teorileriyle uyumlu bir biçimde her iki toplumun da "sırasıyla en üst siyasi temsil makamında yer alması" fikrinin öne çıkarıldığını göstermektedir. Dolayısıyla, elde edilen bulgular dönüşümlü başkanlık önerisinin yalnızca teknik bir model değil, aynı zamanda meşruiyet krizine yönelik bir yanıt olarak algılandığını ortaya koymaktadır.

Araştırmada ayrıca, toplumsal kabul ve kamuoyu algısı temasının da dikkat çekici bir biçimde gündeme geldiği saptanmıştır. Kaynaklarda, dönüşümlü başkanlık modeline ilişkin kamuoyunda farklı eğilimler bulunduğu, Kıbrıslı Türkler arasında güçlü bir destek olduğu, ancak Kıbrıslı Rum toplumunda demokratik meşruiyet kaygılarının dile getirildiği belirlenmiştir. Bu bulgu, modelin uygulanabilirliğinin yalnızca siyasi liderlerin iradesine değil, aynı zamanda toplumların geniş kesimlerinde yaratacağı algıya bağlı olduğunu göstermektedir. Elde edilen veriler bu noktada, kamuoyu desteğinin ölçülmesinin ve toplumsal iletişim kanallarının güçlendirilmesinin çözüm süreci için belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırma verileri incelendiğinde uluslararası aktörlerin tutumu teması öne çıkmaktadır. Kaynaklar, özellikle Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği çerçevesinde hazırlanan raporlarda dönüşümlü başkanlık modelinin federal çözümün teknik unsurlarından biri olarak tartışıldığını, fakat tarafların siyasi iradesine bırakıldığını ortaya koymaktadır. Bu bulgu, modelin uluslararası düzeyde tanınan ve gündeme getirilen bir çözüm unsuru olduğunu, ancak nihai şekillendirilmesinin yerel aktörlerin müzakere süreçlerinde netlik kazanacağını göstermektedir.

Konfederasyon modeli iki bağımsız devletin, belirli alanlarda iş birliği yapmak üzere bir araya gelmesini öngörmektedir. Bu modelde, iki taraf da kendi egemenliklerini korurken, ortak karar alınması gereken konularda bir araya gelinir. Temel özellikleri: iki ayrı devletin uluslararası alanda bağımsız hareket etmesi, ortak konuların, eşit temsil esasına dayalı bir yapı ile yönetilmesidir. Konfederasyon yönetimin avantajları: her iki toplumun bağımsızlık ve özerklik taleplerine yanıt vermesi ve güvensizliklerin azaltılmasına katkı sağlamasıdır.

©IJOESS

Dezavantajları ise: birlik duygusunun zayıf kalması ve çözümün "bölünme" olarak algılanmasıdır. Bu modellerin her biri, Kıbrıs sorununun çözümüne farklı bir yaklaşım sunmaktadır. Ancak, uygulanabilirlikleri ve taraflarca kabul edilme potansiyelleri, detaylı değerlendirmeler ve uzlaşma süreçlerine bağlıdır (Gökçekuş & Atun, 2020: ss. 34-48).

Tablo 2. Federasyon ve Konfederasyon modeli arasındaki temel farklar

KONU	KONFEDERASYON	FEDERASYON
Kaynak	Uluslararası antlaşmayla kurulur.	Anayasayla kurulur.
Bağın Niteliği	Üye devletlerarasındaki bağ akdidir.	Anayasal niteliktedir.
Ayrılma Hakkı	Üye devletler üyelikten çıkabilir.	Ayrılma hakkı yoktur.
Uluslararası İlişkiler	Üye devletlerin uluslararası kişiliği devam eder.	Sadece federal devletin uluslararası kişiliği vardır.
Dış İlişkiler	Üye devletler dış ilişkilerde bağımsızdır.	Federe devletler federal devlete bağlıdır.
Zorlama Gücü	Konfederasyonun üye devletler üzerinde zorlama gücü yoktur.	Zor kullanma gücü vardır.
Vatandaşlık	Sadece üye devletlerin vatandaşlığı vardır.	Federal ve federe olmak üzere iki tür vatandaşlık vardır.

Kaynak: (Üzehan, 2025)

Federal çözüm konusunda Kıbrıs Türk liderleri, iki toplumun eşit siyasi haklarının tanınmasını federal çözümün temel koşulu olarak görmektedir. Bu bağlamda, "egemen eşitlik" ve "iki kurucu devletin eşit statüsü" kavramlarını savunmaktadırlar. Rauf Raif Denktaş, federal çözüme başlangıçta mesafeli bir duruş sergilemiş ve daha çok Konfederal bir yapının Kıbrıs Türk halkının çıkarlarını koruyacağını savunmuştur. Bir açıklamasında, "federasyon ancak iki devletin eşitliği üzerine inşa edilirse başarılı olabilir" diyerek Rum tarafının merkeziyetçi yaklaşımlarını eleştirmiştir (Denktaş, 1995) bir diğer lider günümüzde KKTC Cumhurbaşkanı Ersin Tatar, federal çözüm modeline şüpheyle yaklaşmakta ve iki devletli çözüm önerisini savunmaktadır. Tatar'a göre, Kıbrıs Türk halkının egemen eşitlik hakkı tanınmadan federal çözüm mümkün değildir. Bir açıklamasında, "federasyon geçmişte denenmiş ve başarısız olmuştur. İki devletli çözüm, Kıbrıs Türk halkının geleceği için tek seçenektir" ifadelerini kullanmıştır (KKTC Cumhurbaşkanlığı Basın Bürosu, 2020), (Kıbrıs Postası gazetesi, 2023: Ersin Tatar ve Nikos Hristodulidis'in müzakere süreci üzerine açıklamaları). Türk tarafı, federasyon modeline katı merkeziyetçi yaklaşımlar nedeniyle karşı çıkmakta ve egemen eşitlik ilkesinin uluslararası kabul görmesini istemektedir. Bu talep, Rum tarafıyla doğrudan çelişmektedir (BBC Türkçe, 2021, Kıbrıs müzakerelerinde liderlerin açıklamaları) garantör devletlerden Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin federal yönetim sistemine dair bakış açılarını incelemek gerekirse; Türkiye, Kıbrıs Türk halkının eşit egemenlik ve güvenlik ihtiyaçlarını öncelik olarak belirlemiştir (Çelik, & Yılmaz, 2021). Ankara, garantörlük hakkının devam etmesi gerektiğini ve federasyonun ancak iki toplumun eşit statüsü üzerine inşa edilmesi

durumunda başarılı olabileceğini savunmaktadır. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 2021'de Cenevre görüşmeleri sırasında, "Kıbrıs'ta iki devletli çözüm dışında bir model artık kabul edilemez" diyerek federal çözüm fikrine karşı mesafeli bir duruş sergilemiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022) Yunanistan, Kıbrıs Rum tarafının görüşleriyle uyumlu bir şekilde, garantörlük sisteminin kaldırılmasını ve merkeziyetçi bir federal yapının oluşturulmasını desteklemektedir (Yunanistan Dışişleri bakanlığı 2020) - (Gökçekuş, Atun, 2020: ss. 34-48) İngiltere, daha uzlaşmacı bir tutum sergilemekte ve federal bir çözüm üzerinde müzakerelerin sürdürülmesi gerektiğini savunmaktadır. Londra, çözümün Kıbrıs'taki iki toplumun onayıyla gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Birleşmiş Milletler (BM), uzun yıllardır Kıbrıs sorununa federal bir çözüm getirilmesi için çaba göstermektedir. BM genel sekreteri Antonio Guterres, "iki toplumlu, iki bölgeli federal çözüm, Kıbrıs'ta sürdürülebilir barışın anahtarıdır" diyerek bu modeli desteklemiştir (Guterres, 2021). 2017 yılında Crans Montana görüşmelerinde, taraflar arasındaki temel anlaşmazlıkları bir kez daha ortaya koymuş ve federal çözüm üzerinde ciddi bir uzlaşıya varılamadan sona ermiştir (Birleşmiş Milletler (UN), 2017: Crans-Montana müzakereleri raporu). Rum liderlerin merkeziyetçi federasyon modeli ve Türk liderlerin egemen eşitlik talepleri, federal çözümün temel prensipleri konusunda uzlaşmazlıklara yol açmaktadır. Türkiye ve Yunanistan gibi garantör devletlerin karşıt pozisyonları, müzakerelerdeki tıkanıklıkları derinleştirmektedir. BM'nin çözüm süreçlerindeki arabuluculuk çabaları, tarafların pozisyonlarının sertliği nedeniyle sınırlı kalmaktadır. Bu bağlamda, liderlerin açıklamaları, Kıbrıs'ta federal bir çözümün neden uzun süredir gerçekleştirilemediğini ve bu modelin uygulanabilirliği konusundaki zorlukları net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Tablo 3. 1990-2020 Arasında KKTC'de Siyasi Partilerin Federalizm Tutumları

DÖNEM	PARTİ	FEDERALİZME YAKLAŞIM	GERÇEKLER/ SÖYLEM ÖZELLİKERİ
1990-2003	CTP, TKP	Destekleyici	Çözüm ve uluslararası tanınma
	UBP	Mesafeli/ Karşı	"Egemenlik taviz" söylemi, güvenlik vurgusu
2004 (Annan)	CTP (İktidar)	Güçlü destek	Referandum sürecinde aktif evet kampanyası
	UBP	Belirsiz / Eleştirel	Planın eşit egemenlik ilkesine aykırı olduğu iddiası
2010/ 2017	TDP/ CTP	Destekleyici	Akıncı döneminde çözüm umutlarının artması
	UBP, DP	Karşı	İki ayrı söylemine geçiş
2017/2020	UBP (İktidar)	Federalizme karşı, iki devletli çözüm	Türkiye ile uyumlu dış politika söylemi
	CTP, TDP	Federalizm savunusu devam	BM parametrelerine bağlı çözüm vurgusu

Kaynak: (Çakmak, 2016)

Federalizm süreçlerinin zamanla zayıflaması

1990'lı yıllarda hâkim olan federalizm vizyonu, özellikle 2004 Annan Planı süreci sonrası halk düzeyinde ciddi bir meşruiyet kaybına uğramıştır. 2004 referandumunda Kıbrıs Türk tarafının "evet", Rum tarafının ise "hayır" oyu vermesi, çözüm umudunu kırmış; bu durum, federalizme duyulan güveni zedelemiştir.

Uluslararası aktörlerin çift standartları

BM, AB ve diğer uluslararası aktörlerin federalizmi çözüm modeli olarak dayatırken, uygulamada Rum tarafının siyasi eşitliği reddetmesine karşı etkili bir yaptırım mekanizması geliştirememeleri, KKTC'de güvensizliğe yol açmıştır. AB'nin yalnızca GKRY'yi üye kabul etmesi, federal çözüm zemininin adil olmadığını düşündürmüştür.

İki devletli modelin siyasal yükselişi

2017 Crans-Montana konferansından sonra, özellikle Türkiye'nin "egemen eşitlik" ve "iki devletli çözüm" politikasına yönelmesiyle birlikte KKTC'de federalizmin yerine bu söylem ağırlık kazanmıştır. 2020 Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle bu dönüşüm kurumsallaşmıştır.

Toplumlar arası güvensizlik kalıcılığını koruyor

Tüm çözüm modellerinde temel sorun, iki toplum arasındaki güvensizliktir. Mülkiyet, toprak ve yönetim paylaşımı gibi konular hâlâ çözümsüzdür. Federalizmin başarısızlığı, sadece siyasal irade eksikliğine değil, aynı zamanda toplumların psikolojik ve tarihsel travmalarına da dayanmaktadır.

Bu çalışmanın bulguları, federal çözüm modelinin tarihsel olarak güçlü bir meşruiyete sahip olmasına rağmen, uygulamada Rum tarafının siyasi eşitliği kabul etmemesi ve uluslararası aktörlerin tutarsız yaklaşımları nedeniyle zayıfladığını göstermektedir. Ayrıca:

- **Teorik olarak en meşru model olan federalizm**, pratiğe aktarılamadıkça işlevsizleşmektedir.
- **Alternatif modeller**, özellikle ulusal egemenlik ve siyasi eşitlik gibi taleplerle daha fazla örtüşmektedir. Ancak bu modellerin **uluslararası kabul görme şansı son derece sınırlıdır**.
- **Kıbrıs Türk tarafı için asıl ihtiyaç**, yalnızca çözüm modeli seçmek değil, bu modeli meşru ve uygulanabilir kılacak **uluslararası ve iç dinamiklerin eşzamanlı inşasıdır**.

Dolayısıyla Kıbrıs Türk toplumu açısından izlenecek yol haritası, yalnızca çözüm biçimine değil, aynı zamanda bu çözümün hangi şartlarda hayata geçirilebileceğine dair stratejik farkındalığa dayanmalıdır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yapılan analiz ve tartışmalar şu şekilde özetlenebilir: Kıbrıs'ta çözüme yönelik yapılan tüm planlar toplumların siyasi eşitlik taleplerine ve özerklik beklentilerine yanıt verebilecek esneklikte tasarlanabilir (Bahcheli, 1990; Faustmann & Kaymak, 2008). Ancak, temel sorunlar çözüme ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Egemenlik, güç paylaşımı, mülkiyet hakları ve garantörlük gibi konular, taraflar arasındaki temel uyuşmazlık alanlarını oluşturmaktadır. Tarafların tarihsel güvensizlikleri, federal bir sistemin işleyişini zorlaştırma riski taşımaktadır (Ker-Lindsay, 2011). Uluslararası faktörlerin ada üzerindeki belirleyici faktör olmaları da çözüme ulaşmada büyük engel teşkil etmektedir. Federal bir çözümün başarısı, yalnızca iki toplum arasındaki müzakerelere değil, aynı zamanda uluslararası aktörlerin desteğine de bağlıdır. Avrupa birliği ve birleşmiş milletler gibi kuruluşların etkin bir arabuluculuk rolü üstlenmesi gereklidir (Sözen, 2004).

KKTC'de federalizmin yalnızca bir yönetim modeli değil, aynı zamanda uluslararası tanınma, toplumsal entegrasyon ve kimlik tartışmalarının da merkezinde olduğunu göstermektedir (Bahcheli, 1990; Sözen, 2004) Sol partiler tarafından idealist bir çözüm modeli olarak savunulan federasyon, pratikte çok sayıda yapısal ve siyasal engelle karşılaşmıştır. Rum tarafının federalizme mesafesi, çözüm sürecini sekteye uğratırken, AB'nin 2004'teki tutumu çözüm umudunu zedelemiştir. Ayrıca, federal çözümün destek bulduğu anlar, genellikle Türkiye'nin de AB sürecine entegre olma hedefiyle örtüşmüştür (Ker-Lindsay, 2007). Ancak 2017 sonrası iki devletli çözümün savunulmaya başlanması, KKTC'deki siyasi aktörlerin tutumlarını da etkilemiş, federalizme duyulan güveni azaltmıştır (Tocci, 2018). Dolayısıyla federalizm, bugün itibarıyla KKTC için stratejik bir seçenek olmaktan çok ideolojik bir nostaljiye dönüşme riskiyle karşı karşıyadır (Hatay, 2020).

Kıbrıs'taki müzakerelerde, federal bir devletin egemenliğinin nasıl tanımlanacağı en tartışmalı konuların başında gelir (Denktaş, 1997; Ker-Lindsay, 2011). Rum tarafı, federal yapının tek bir egemenlik altında birleşmiş bir devlet olması gerektiğini savunurken, Türk tarafı, iki kurucu devletin eşit egemenliğe sahip olmasını talep etmektedir (Hatay, 2017; Faustmann & Güneş, 2014). Bu ayrışma, özellikle "tek millet, tek devlet" anlayışına dayalı federal yapılarla, "ortak egemenlik" temeline dayalı sistemler arasındaki farkları ortaya

koymaktadır. Egemenlik meselesi, yalnızca siyasi bir sorun değil, aynı zamanda tarafların toplumsal kimlik algılarını ve Adadaki güvenlik kaygılarını da yansıtmaktadır (Ker-Lindsay, 2019; Cumhurbaşkanlığı KKTC, 2025). Türk tarafı için siyasi eşitlik, güvence anlamına gelirken, Rum toplumu için egemenliğin tek bir merkezde toplanması, Adanın yeniden birleşmesinin ön koşulu olarak görülmektedir (Faustmann, 2012). Federal yapının en önemli unsurlarından biri, iki toplum arasında güç paylaşımının nasıl sağlanacağıdır.

Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik tartışmalarda mülkiyet ve toprak düzenlemeleri, federal yapı tartışmalarının en karmaşık boyutlarından birini oluşturmaktadır (Özersay, 2013) 1974 sonrasında yerinden edilen kişilerin mülkiyet hakları gerek bireysel gerekse toplumsal düzeyde ciddi hassasiyetler yaratmaktadır (Hatay, 2017). Rum tarafı, göçmenlerin eski mülklerine geri dönebilmesini ve bu mülklerin iade edilmesini savunurken, Türk tarafı, yıllardır kullanımdaki mülklerin mevcut kullanıcılarının haklarının korunması gerektiğini ifade etmektedir. Bu çelişki, mülkiyet konusundaki düzenlemelerin siyasi bir çözümle eş zamanlı olarak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır (Tocci, 2018). Kıbrıs'taki her iki toplumun da güvenlik konusundaki hassasiyetleri, federal çözüm tartışmalarında önemli bir başlık olarak öne çıkmaktadır. Türk tarafı, Türkiye'nin garantörlük rolünün devam etmesini ve Türk askerinin adada kalmasını şart koşarken, Rum toplumu bu durumun egemenlik ihlali olduğunu savunmaktadır (Anka Enstitüsü, 2025). Garantörlük sistemiyle ilgili tartışmalar şu soruları gündeme getirmektedir: Federal bir Kıbrıs'ta garantör devletlere ihtiyaç olacak mı? Alternatif güvenlik düzenlemeleri (örneğin AB'nin ya da BM'nin güvenlik güvenceleri) tarafların endişelerini giderebilir mi? (Tocci, 2018; Ker-Lindsay, 2019).

1990–2020 döneminde federalizm tartışmaları, KKTC iç siyaseti ve dış ilişkilerinde belirleyici bir eksen oluşturmuştur. Ancak bu modelin uygulanabilirliği hem Rum tarafının direnci hem de uluslararası aktörlerin yetersiz baskısı nedeniyle ciddi biçimde zedelenmiştir. Gelecekte, Kıbrıs Türk tarafının kendi egemenliğini önceleyen alternatif modelleri savunma olasılığı artarken, federalizmin siyasi gündemdeki ağırlığı giderek azalacaktır. Bu çalışma, federal çözüm önerisinin tarihsel seyrini ortaya koymakla birlikte, gelecekteki tartışmalar için analitik bir zemin sunmaktadır.

Bu çalışmada ulaşılan sonuçlar, 1990–2020 döneminde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde federalizm tartışmalarının merkezinde yer alan dönüşümlü başkanlık modelinin, iki toplum arasındaki siyasi eşitlik ve temsil arayışlarının en somut yansıması olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular, Kıbrıslı Türk tarafının federal çözüm vizyonunu,

yalnızca parlamenter ya da idari düzenlemelerle sınırlı görmediğini; aksine yürütme organının en üst kademesinde dönüşümlü başkanlık talebiyle siyasi eşitliği kurumsal düzeyde güvence altına alma arayışında olduğunu göstermiştir. Kıbrıslı Rum tarafında ise demokratik meşruiyet ve çoğunluk kimliğinin korunması yönünde endişeler öne çıkmış, bu durum dönüşümlü başkanlık modeline dair çekincelerin sürmesine yol açmıştır. Araştırma sürecinde ulaşılan veriler, bu modelin yalnızca teknik bir düzenleme değil, aynı zamanda ortak devletin meşruiyetini güçlendirme ve tarafların yönetimde sırayla yer almasını sağlama amacı taşıdığını da göstermektedir. Bununla birlikte, dönüşümlü başkanlığın uygulanabilirliğinin yalnızca müzakere masasında yapılacak kurumsal tasarımlara değil, aynı zamanda toplumların geniş kesimlerinde yaratacağı güvene ve kabul düzeyine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Uluslararası aktörlerin, özellikle Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği'nin bu modeli teknik bir çözüm unsuru olarak gündeme taşıdığı, ancak nihai olarak tarafların siyasi iradesine bıraktığı görülmektedir. Sonuç olarak, bu çalışmada ulaşılan sonuçlar, Kıbrıs sorununda federal çözüm arayışlarının yalnızca müzakere düzeyinde değil, toplumsal kabul, meşruiyet arayışı ve uluslararası destek boyutlarında da değerlendirilmesi gerektiğini, dönüşümlü başkanlık modelinin ise bu çok katmanlı sürecin hem en tartışmalı hem de en işlevsel unsurlarından biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Liderlerin söylemlerinin de dönüşümlü başkanlık modelinin şekillenmesinde belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle KKTC tarafında görev yapan liderler, farklı dönemlerde yaptıkları açıklamalarda siyasi eşitliğin yalnızca sembolik bir talep olmadığını, bunun federal ortaklığın devamlılığı için vazgeçilmez bir koşul olduğunu dile getirmişlerdir. Rauf Denktaş'tan başlayarak Mehmet Ali Talat ve Mustafa Akıncı'ya uzanan çizgide, Türk tarafı dönüşümlü başkanlık talebini ısrarla gündemde tutmuş, bu mekanizmanın Türk toplumunun ortak devlette eşit kurucu statüsünün teminatı olduğunu savunmuştur. Rum liderliği ise bu modelin demokratik meşruiyeti zedeleyebileceğini öne sürmüş; çoğunluğun iradesinin zaman zaman azınlık iradesine bırakılması yönündeki kaygılarını kamuoyuna yansıtmıştır. Nitekim Dimitris Hristofyas döneminde Türk tarafının bu talebine mesafeli yaklaşılırken, Nikos Anastasiadis döneminde de dönüşümlü başkanlık, çözüm sürecinin en kritik tartışma başlıklarından biri olmaya devam etmiştir. Bu söylemler, müzakere masasında teknik ayrıntılar kadar liderlerin siyasi vizyonlarının ve toplumsal tabanlarını ikna etme kabiliyetlerinin de sürecin seyrini doğrudan etkilediğini göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışmada ulaşılan sonuçlar, dönüşümlü başkanlık modelinin yalnızca kurumsal bir öneri değil, aynı zamanda tarafların siyasi söylemlerinin ve kamuoyunu yönlendirme stratejilerinin de

©IJOESS

merkezinde yer alan bir mesele olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Kıbrıs'ta federal bir çözümün anahtarı, dönüşümlü başkanlık modeli etrafında şekillenen siyasi eşitlik ve ortak meşruiyet arayışlarının, liderlerin kararlılığı ve toplumların karşılıklı güveniyle hayata geçirilmesinde yatmaktadır.

Öneriler

Müzakerelerde üzerinde durulabilecek en önemli modellerden biri, dönüşümlü başkanlık sistemidir. Bu model, federasyon çatısı altında başkanlık makamının Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumlar arasında belirli dönemlerle değişimli olarak paylaşılmasını öngörmektedir. Böylece her iki toplumda devletin en üst yönetiminde söz sahibi olabilecek, temsil ve siyasi eşitlik tartışmaları daha somut bir zemine oturtulabilecektir. Dönüşümlü başkanlık modeli, tarafların uzlaşabileceği net bir takvim üzerinden şekillendirilebilir. Ayrıca başkan yardımcısının yetkilerinin güçlendirilmesi, başkanlık görevini devralacak toplumun karar süreçlerine önceden hazırlanmasına katkı sağlayabilir. Modelin uygulanabilirliği, taraflar arasında yapılacak detaylı müzakerelerle güç paylaşımının adil biçimde tanımlanmasına bağlıdır. Ölçülebilirliği ise kamuoyu araştırmalarında toplumların bu modele vereceği destek oranı, müzakere tutanaklarında modelin tartışılma yoğunluğu ve liderlerin konuyla ilgili taahütleri üzerinden değerlendirilebilir. Bu yönüyle dönüşümlü başkanlık modeli, federal çözümün pratik ve sürdürülebilir bir yapı kazanmasına katkı sunabilecek önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır (International Crisis Group, 2023, 17 Nisan; Sözen A., 2025: 70-89)

Ekonomik ve sosyal avantajlar çözüm sürecini destekleyebilir. Birleşik bir federal yapı, adanın ekonomik entegrasyonunu sağlayarak tarafların refah seviyesini artırabilir. Bu durum da toplumların federal yapıya uyum sürecini kolaylaştırabilir. Bir diğer faktör olan, toplumlararası güven inşası anahtar rol oynayabilir (Hadjigeorgiou, 2020). Birleşmiş milletler tarafından desteklenen ve geçmiş müzakere süreçlerinde en çok tartışılan model, iki bölgeli, iki toplumlu federasyon (BBF) modelidir. Bu modelde, adada iki ayrı kurucu devlet bulunacak ve bu devletler, merkezi bir federal hükümet aracılığıyla ortak bir yönetim sistemi oluşturacaktır (Öztürk, 2015).

Kıbrıs meselesinde çözüm modelinin başarılı olabilmesi için bazı temel adımların atılması gerekmektedir: Güven oluşumu açısından, toplumlar arasında güven duygusunu pekiştirmek amacıyla sivil toplum projeleri, kültürel diyalog ve ortak eğitim programları gibi uygulamalara öncelik verilmelidir. Adil ve eşit güç paylaşımı için merkezi hükümet ile kurucu devletler arasındaki yetki paylaşımı, tarafların eşit haklara sahip olduğu bir model çerçevesinde

©IJOESS

netleştirilmelidir. Uluslararası destek olarak, Garantör devletler ve uluslararası aktörler, federal çözüm sürecine yapıcı bir şekilde katkı sağlamalıdır. Özellikle Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler, taraflar arasında dengeleyici bir rol üstlenebilir (Hadjigeorgiou, 2020). Müzakere Süreci: Tarafların temel taleplerine yanıt verecek esnek müzakere süreçleri geliştirilmelidir. Bu süreçte, çözümün tarafların kimliklerini ve özerkliklerini tehdit etmediği konusunda güvence verilmesi önemlidir. Sonuç olarak, federal yapı, Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik en gerçekçi ve uygulanabilir modellerden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak bu modelin hayata geçirilebilmesi için, Adadaki mevcut siyasi, toplumsal ve ekonomik dinamiklerin dikkatle değerlendirilmesi ve tarafların çözüm sürecine aktif katılımının sağlanması gerekmektedir. Federal bir çözüm, yalnızca siyasi bir uzlaşma değil, aynı zamanda Adanın geleceği için ortak bir vizyonun inşası anlamına gelecektir.

Siyasi eşitlik, her iki toplumun da federal sisteme güven duymasını sağlayacak kilit unsurdur. Bu nedenle güç paylaşımı dengeli bir şekilde yapılandırılmalıdır. Tarafsız bir uluslararası organ tarafından desteklenen bir komisyon, mülkiyet haklarıyla ilgili talepleri değerlendirerek hızlı ve adil çözümler üretmelidir. Kaybedilen mülklerle ilgili tazminat ve takas yöntemleri adil bir şekilde uygulanmalıdır. Mülkiyet ve toprak meseleleri, taraflar arasında gerilime yol açabilecek en hassas konulardır. Bu sorunların çözülmesi, federal yapının işleyişine zemin hazırlayacaktır (Özersay, 2013). Garantör ülkelerin (Türkiye, Yunanistan ve Birleşik Krallık) tarafsız bir şekilde süreci desteklemesi ve gerektiğinde taraflar arasında dengeleyici bir rol oynaması gereklidir.

AB, birleşik bir Kıbrıs'ın ekonomik kalkınmasına yönelik mali ve teknik destek sağlamalıdır. Ayrıca, AB üyeliğinin her iki toplum için sunduğu avantajlar vurgulanmalıdır. Uluslararası toplumun aktif desteği olmadan federal çözümün uygulanabilirliği sınırlı kalabilir (Avrupa Birliği Komisyonu, 2019). Tarafların kırmızı çizgileri dikkate alınarak, esneklik içeren müzakere süreçleri oluşturulmalıdır. Örneğin, federasyonun başlangıç aşamasında bazı geçici düzenlemelere yer verilebilir. Birleşmiş Milletler gibi tarafsız kuruluşlar, müzakerelerdeki tıkanıklıkları aşmak için daha etkin bir rol üstlenmelidir. Çözüm sürecinin başarısı, tarafların endişelerini anlayan ve buna uygun çözümler sunan bir müzakere yaklaşımına bağlıdır (Tatar, 2021). Federal Yapının Hukuki ve Kurumsal Çerçevesi açısından net ve detaylı anlaşma metni imzalanmalıdır. Federal sistemin işleyişine dair anlaşma, her iki toplumun haklarını ve sorumluluklarını açıkça tanımlamalıdır. Anlaşmanın uygulanmasında gecikme yaşanmaması için bir yol haritası hazırlanmalıdır. Federal sistemin işleyişindeki belirsizlikler, tarafların çekincelerini artırabilir. Net bir hukuki çerçeve, bu riski azaltacaktır (Necatigil, 1989).

Bu öneriler, Kıbrıs meselesinde sunulan çözüm planlarının hem sürdürülebilir hem de taraflarca kabul edilebilir bir şekilde hayata geçirilmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Tarafların ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alan bu yaklaşımlar, sunulan tüm çözüm planlarının başarı şansını artırabilir.

Sınırlılıklar ve güçlü yönler

Çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır, öncelikle, araştırma nitel bir içerik analizine dayandığı için nicel verilerle desteklenmemiştir. Bu durum, kamuoyu eğilimleri ya da toplumsal algı gibi ölçülebilir değişkenlerin değerlendirilmesini sınırlamaktadır. Ayrıca, KKTC ve Güney Kıbrıs'ta özellikle kapalı arşiv belgelerine erişim sınırlı olduğundan, bazı diplomatik süreçler ve müzakerelere ilişkin değerlendirmeler yalnızca kamuya açık kaynaklara dayandırılmıştır. Son olarak, çalışmada medya içeriklerine sınırlı ölçüde yer verilmiş olması, kamuoyunun söylem üzerindeki etkisini daha sınırlı biçimde analiz etme olanağı sunmuştur.

Bu çalışmanın sınırlılıkları olduğu gibi güçlü yönleri de vardır. Kıbrıs sorununa yönelik federalizm eksenli çözüm arayışlarının 1990–2020 döneminde tarihsel, siyasal ve diplomatik yönleriyle bütüncül bir analizini sunmasıdır. Nitel araştırma yöntemiyle resmi belgeler, lider söylemleri ve uluslararası aktörlerin raporlarının sistematik biçimde analiz edilmesi, çalışmanın hem derinlikli hem de çok boyutlu bir perspektif kazanmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca, farklı dönemsel kırılma noktalarının kronolojik ve karşılaştırmalı olarak ele alınması, federalizm tartışmalarının evrimini anlamada önemli bir zemin oluşturmuştur. Gelecekte yapılacak araştırmaların, bu sınırlılıkları aşarak hem nicel yöntemleri hem de daha geniş çaplı medya ve kamuoyu analizlerini içerecek biçimde tasarlanması, Kıbrıs sorununa yönelik çözüm modellerinin çok yönlü değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Akıncı, M. (2016). *Federal Cyprus: A Vision for the Future.* Lefkoşa: Cumhurbaşkanlığı Yayınları.

Anka Enstitüsü. (2025, Temmuz 16). *Kıbrıs'ta Çözüm Mü, Oyalama mı?* Erişim: https://ankaenstitusu.com/kibrista-cozum-mu-oyalama-mi/

Atun, A (2016). *Kıbrıs Adası'nın Jeopolitik Önemi*. Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları.

Bahcheli, T. (1990). *Greek-Turkish Relations Since 1955*. Boulder: Westview Press.

BBC Türkçe (2021). *Beyaz Saray'da 28 yıl aradan sonra ilk Güney Kıbrıs lideri: ABD, denge politikasını bırakıyor mu?* Erişim adresi*:* http://www.bbc.com/turkce/articles/c5yg40w9y99o Erişim Tarihi: 10.07.2025

Birleşmiş Milletler (UN) (2017). *Crans-Montana Müzakereleri Raporu.* New York: BM Yayınları.

Burcu, G. (2010). *Kıbrıs'ta Çözüm Arayışları ve Federal Model*. Ankara: USAK Yayınları.

Central Intelligence Agency. (2023). *Cyprus: Geography*. In *The world factbook*. https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/cyprus/

Cumhurbaşkanlığı KKTC. (2025, Haziran 14). *Kıbrıs'ta çözümün anahtarı: Eşit egemen iki devlet*. https://kktcb.org/tr/cumhurbaskani-ersin-tatar-kibrista-cozumun-anahtari-esit-egemen-iki-devlet-13743

Cumhuriyetçi Türk Partisi [CTP]. (2003). *Parti programı*. (Aktaran: Hatay, M. (2004). Kıbrıs'ta toplumlararası barış arayışı. *PRIO Cyprus Reports*.)

Çakmak, B. (2016). *Kurtlar Sofrasında Kıbrıs.* İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.

Çelik, A., & Yılmaz, E. (2021). Kıbrıs'ta güvenlik ve garantörlük: Çözüm sürecine etkileri. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları, 15*(4), 67–89.

Denktaş, R. R. (1995). *Kıbrıs meselesi üzerine konuşmalar*. Lefkoşa: KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi.

Denktaş, R. R. (1995). *Kıbrıs: Zoraki nikâh*. Lefkoşa: Kıbrıs Türk Basım Evi.

Denktaş, R. R. (1997). *The Cyprus triangle*. London: K. Rustem & Brother.

Dodd, C. H. (1998). *The Cyprus imbroglio*. London & Huntingdon: The Eothen Press.

Dodd, C. H. (2010). *The history and politics of the Cyprus conflict*. London: Palgrave Macmillan.

Eroğlu, H. (1975). *Kıbrıs uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekâtı*. Ankara: Emel Matbaacılık.

Faustmann, H. (2012). *Power-sharing and governance in Cyprus: Lessons from federal models*. Nicosia: PRIO Cyprus Centre.

Faustmann, H. (2022). Cyprus: The never–ending story of a frozen conflict. In A. Cafruny & L. Tsarouhas (Eds.), *The Palgrave handbook of EU crises* (pp. 451–469). London: Palgrave Macmillan.

Faustmann, H., & Güneş, C. (2014). *The Cyprus problem: History, politics and prospects*. London: Routledge.

Faustmann, H., & Kaymak, E. (2008). Cyprus. In R. Emerson (Ed.), *Ethnopolitics in a globalized world*. London: Routledge.

Gazioğlu, C., Çağatay, M. N., Alpar, B., Yücel, Z. Y., & Tok, B. (2010). Morphological features of Cyprus and surrounding regions. *Journal of Marine Sciences, 16*(2), 73–85.

Gökçekuş, H., & Atun, A. R. (2020). Kıbrıs'ta federal çözüm ve enerji paylaşımı. *Uluslararası Politikalar Dergisi, 12*(3), 4–48.

Guterres, A. (2021). *Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin Kıbrıs raporu*. New York: Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği.

Hadjigeorgiou, A. (2020). The fragility of the federal idea in Cyprus. *European Political Science Review, 8*(2), 45–59.

Hadjipavlou, M. (2021). *Women and peace in Cyprus: Representation and experiences of women in the Cyprus conflict*. London: I. B. Tauris.

Hadjipavlou, M., & Kanol, B. (2021). Reconciliation in Cyprus: Rethinking approaches and transformative potential. *Peacebuilding, 9*(3), 259–278.

Hakkı, M. (2007). *The Cyprus issue: A documentary history 1878–2007*. London: I. B. Tauris.

Hatay, M. (2007). Kıbrıslı Türkler arasında kimlik ve çözüm arayışları. *PRIO Cyprus Reports*. Nicosia: PRIO Cyprus Centre.

Hatay, M. (2017). Kuzey Kıbrıs'ta nüfus tartışmaları: Sayılar, politikalar ve kimlikler. *PRIO Cyprus Centre Report*. Nicosia: PRIO Cyprus Centre.

Hatay, M. (2017). *Identity, citizenship and conflict in Cyprus*. London: Palgrave Macmillan.

Hatay, M. (2020). Two states in Cyprus? The shift in Turkish foreign policy and its implications. *PRIO Cyprus Centre Report*. Nicosia: PRIO Cyprus Centre.

Hatay, M., & Bryant, R. (2020). Sayıların ötesinde: Kuzey Kıbrıs'ta nüfusun sosyo-politik boyutları. *PRIO Cyprus Centre Report*. Nicosia: PRIO Cyprus Centre.

International Crisis Group. (2023, April 17). *An island divided: Next steps for troubled Cyprus* (Europe Report No. 268). Brussels: International Crisis Group.

İsmail, S. (1998). *Kıbrıs üzerine bildiriler*. Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP).

Ker-Lindsay, J. (2007). *EU accession and UN peacemaking in Cyprus*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Ker-Lindsay, J. (2011). *The Cyprus problem: What everyone needs to know*. Oxford: Oxford University Press.

Ker-Lindsay, J. (2019). *Negotiating the Cyprus conflict: Past, present and future*. London: I. B. Tauris.

Kıbrıs Postası. (2023). *Ersin Tatar ve Nikos Hristodulidis'in müzakere süreci üzerine açıklamaları*. Lefkoşa: Kıbrıs Postası Yayınları.

KKTC Cumhurbaşkanlığı. (2020). Ersin Tatar'ın seçim sonrası açıklamaları. Lefkoşa: KKTC Cumhurbaşkanlığı Yayınları.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Necatigil, Z. (1989). *The Cyprus question and the Turkish position in international law*. Oxford: Oxford University Press.

Necatigil, Z. M. (2000). *The Cyprus question and the Turkish position*. Oxford: Oxford University Press.

Nowell, L. S., Norris, J. M., White, D. E., & Moules, N. J. (2017). Thematic analysis: Striving to meet the trustworthiness criteria. *International Journal of Qualitative Methods, 16*(1), 1–13. https://doi.org/10.1177/1609406917733847

O'Malley, B., & Craig, I. (1999). *The Cyprus conspiracy: America, espionage and the Turkish invasion*. London: I. B. Tauris.

Özersay, K. (2013). *Kıbrıs'ta toprak, mülkiyet ve güvenlik sorunları üzerine çözüm önerileri*. Ankara: Uluslararası İlişkiler Yayınları.

Öztürk, Y. (2015). *Kıbrıs'ta federal sistemlerin tarihsel deneyimi ve geleceği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

Rees, W. J. (1956). The theory of sovereignty restated. In P. Laslett (Ed.), *Philosophy, politics and society* (pp. 102–146). Oxford: Basil Blackwell.

Serter, V. Z. (1971). *Kıbrıs tarihi*. Lefkoşa: Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Yayınları (28/62 sayılı).

Sözen, A. (2004). The Cyprus impasse: The need for a new perspective. *Turkish Studies, 5*(3), 19–44. https://doi.org/10.1080/1468384042000282779

Sözen, A. (2005). Kıbrıs'ta federalizm ve siyasi eşitlik. *Ortadoğu Etütleri, 2*(1), 20–35.

Sözen, A. (2025). *Renewing hope for Cyprus peace: A novel approach to reconcile the negotiation positions of the Turkish Cypriot side and the Greek Cypriot side. New Perspectives on Turkey, 72*, 70–89. Cambridge: Cambridge University Press.

T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2021). *Kıbrıs'ta egemen eşitlik temelinde çözüm yaklaşımı*. Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Yayınları.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi. (2019). *Kıbrıs'ta çözüm modelleri ve Türkiye'nin politikası*. Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı.

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2005). *Kıbrıs politikaları arşivi*. Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı.

Talat, M. A. (2008). *Bir dönemin ardından*. Lefkoşa: Cumhuriyetçi Türk Partisi (CTP) Yayınları.

Tamçelik, S. (2008). Kıbrıs'ta federal çözümü destekleyenlerle, karşı çıkanların görüşleri ve bunların mukayesesi. *Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi, 1*(2), 137–159.

Tatar, E. (2021). *Kıbrıs'ta egemen eşitlik ve çözüm süreci*. Lefkoşa: KKTC Yayınları.

Tatar, E. (t.y.). *İki devletli çözüm açıklamaları*. Lefkoşa: KKTC Cumhurbaşkanlığı Basın Bürosu.

Tocci, N. (2009). The Cyprus conundrum and the EU's role. *European Foreign Affairs Review, 14*(2), 235–252.

Tocci, N. (2018). *Turkey and the European Union: A journey in the unknown*. London: Routledge.

Toplumcu Demokrasi Partisi [TDP]. (2005). *Parti tüzüğü ve programı*. Lefkoşa: TDP Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2022). *Kıbrıs meselesine dair Türkiye'nin yaklaşımı*. Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları.

Tziarras, Z. (2021). Cyprus and Eastern Mediterranean geopolitics: From hydrocarbons to regional instability. *Mediterranean Politics, 26*(1), 1–24. https://doi.org/10.1080/13629395.2019.1670065

Tziarras, Z. (2021). Cyprus and the Eastern Mediterranean: A regional security complex approach. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies, 23*(2), 159–177. https://doi.org/10.1080/19448953.2021.1876073

Ulusal Birlik Partisi (UBP). (2010). *Parti programı*. Lefkoşa: UBP Yayınları.

United Nations Security Council. (1990). *Resolution 649 (1990)*. New York: United Nations.

United Nations. (2004). *Report of the Secretary-General on the referenda in Cyprus (S/2004/437)*. New York: United Nations.

United Nations. (2017). *Report of the Secretary-General on his mission of good offices in Cyprus (S/2017/814)*. New York: United Nations.

Üzehan, Büşra (2005). *Ateş Çemberinde Kıbrıs (Belgelerle Yunanistan'ın Siyasal Stratejisi ve Türkiye'nin Değişen Paradigması (1931-1974))*. Nobel Yayınları.

Yıldız, N. (2021). *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde göç ve demografik değişim*. Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları.

Yılmaz, M. (2019). Kıbrıs'ta federalizmin geleceği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi, 16*(64), 55–78.

Yunanistan Dışişleri Bakanlığı. (2020). *Kıbrıs sorununda Yunanistan'ın tutumu*. Atina: Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Basın Ofisi.

KATKI ORANI *CONTRIBUTION RATE*	**AÇIKLAMA** *EXPLANATION*	**KATKIDA BULUNANLAR** *CONTRIBUTORS*
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Büşra ÜZEHAN
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Büşra ÜZEHAN
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Büşra ÜZEHAN
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Büşra ÜZEHAN
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Büşra ÜZEHAN

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu çalışma kapsamında insan katılımcılara, hayvan deneklere veya kişisel verilere yönelik herhangi bir uygulama gerçekleştirilmediğinden etik kurul onayı gerektiren bir durum söz konusu değildir.

This study does not require ethics committee approval as there is no application for human participants, animal subjects or personal data.

Bu eser **Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0)** ile lisanslanmıştır.

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1705-1720
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

The impact of economic growth on cybersecurity: Evidence from ICT development index

Şerife Deniz KOLAT[1], Gül Nazik ÜNVER[2]

[1]Batman University, Social Science Vocational Schools, Batman, Türkiye
[2]Batman University, Career Development Application and Research Center, Batman, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*-		**DOI:** 10.70736/ijoess.1711
Gönderi Tarihi/ *Received:*	Kabul Tarih/ *Accepted:*	Online Yayın Tarihi/ *Published*:
12.05.2025	13.09.2025	15.09.2025

Abstract

In the contemporary digital era, cybersecurity has emerged as a pivotal concern for individuals, enterprises, and nations alike. Technological advancements, while providing many advantages, have resulted in an increase in cyberattacks, data breaches and cybercrimes. In this context, it is evident that economic growth and the development of technological infrastructure can directly influence the way countries formulate their cybersecurity strategies. The enhancement of ICT infrastructure in response to economic growth can facilitate increased investments in cyber security, thereby fortifying defenses against digital threats. This study investigates the effects of economic growth on cybersecurity. Within the scope of the study, the ICT Development Index (IDI) data, which encompasses 171 countries, was utilized to represent cybersecurity. The findings obtained by using the multidimensional nested panel data analysis method, which provides information on different unit dimensions nested within each other, show that there is a statistically significant and positive relationship between economic growth and IDI. The analysis method, which provides information on countries grouped according to different levels of economic development as well as the country effect, shows that there are larger increases for countries in the low and lower-middle income groups than for countries in the high and upper-middle income groups.

Keywords: Economic growth, Cybersecurity, ICT development index, Panel data analysis

Ekonomik büyümenin siber güvenlik üzerine etkisi: ICT gelişim endeksinden kanıtlar

Öz

Modern dijital çağda siber güvenlik, bireylerin, şirketlerin ve devletlerin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Teknolojik ilerlemeler, birçok avantaj sağlamakla birlikte, siber saldırıların, veri ihlallerinin ve siber suçların artmasına zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda, ekonomik büyümenin ve teknolojik altyapının gelişmesinin ülkelerin siber güvenlik stratejilerini oluşturma biçimlerini doğrudan etkileyebileceği açıktır. Ekonomik büyümeye yanıt olarak BİT altyapısının güçlendirilmesi, siber güvenliğe yapılan yatırımların artmasını kolaylaştırabilir ve böylece dijital tehditlere karşı savunmayı güçlendirebilir. Bu çalışma ekonomik büyümenin siber güvenlik üzerine etkilerini araştırmaktadır. Çalışma kapsamında siber güvenliği temsilen 171 ülkenin yer aldığı ICT Gelişim Endeksi (IDI) verileri kullanılmıştır. Birbiri içerisine yuvalanmış farklı birim boyutları hakkında bilgi sağlayan çok boyutlu yuvalanmış panel veri analizi yönteminden yararlanılarak elde edilen bulgular, ekonomik büyüme ile IDI arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ülke etkisinin yanı sıra farklı ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre gruplanan ülkeler hakkında bilgi sunan analiz yöntemi düşük ve alt-orta gelir grubunda yer alan ülkeler için yüksek ve üst -orta gelir grubunda yer alan ülkelere nazaran daha büyük artışların olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik büyüme, Siber güvenlik, ICT gelişim endeksi, Panel veri analizi

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Şerife Deniz KOLAT, **E-posta/ e-mail:** serifedeniz.us@batman.edu.tr / thanisss@gmail.com

INTRODUCTION

Cybersecurity can be defined as the protection of a nation's digital infrastructure and the secure provision of information flow. In recent years, cybersecurity and the development of information and communication technology (ICT) have become a significant research area in the digitalization of economies. Developments in information and communication technologies have also been reflected in socio-cultural and economic life. This has also exposed vulnerabilities in the security of information and communication technologies. Elevated levels of digital security are conducive to economic growth, given that they serve to mitigate the economic ramifications of potential data breaches and cyberattacks. Inadequate provision of resources for cybersecurity, particularly in developing countries, has the potential to impede the effective utilization of ICT infrastructure and exert a detrimental effect on economic growth (Ahmed, 2021, p. 413, pp. 416-417).

Since the 2000s, the ICT Development Index (IDI) has been utilized as a metric to assess the digital development of countries. The index in question provides a quantitative metric by which to assess the digital infrastructure, internet access, digital skills and network security of nations worldwide, thereby determining their position within the global digital economy. A high IDI is indicative of a nation's investment in digital technologies and the subsequent impact these technologies exert on economic development (Ahmed, 2021, p. 422, 427). Kumari and Singh emphasize that enhancing the ICT infrastructure exerts a substantial influence on the economic growth of the nation. The enhancement of this infrastructure has the potential to expedite the economic development of nations by facilitating their digital progression. While a robust ICT infrastructure is conducive to economic growth, it is also imperative to enhance cybersecurity measures to ensure the sustainability of this growth (Kumari & Singh, 2024, pp. 7069-7072, p. 7087).

It is demonstrated that elevated levels of the IDI are indicative of a nation's enhanced digital infrastructure, which in turn exerts a favorable influence on the economic development process (Saba et al., 2024, p. 14700). Nevertheless, while the enhancement of digital infrastructure is conducive to economic growth, it is also imperative to augment the cyber security measures necessary to ensure the sustainability of this growth. Therefore, cybersecurity ensures the continuity of economic development by ensuring the security of digital infrastructure. In recent years, a plethora of studies have been conducted which analyses the

©IJOESS

IDI levels between different countries or the network infrastructures of information and communication technologies, internet access opportunities, e-commerce, etc. The relationships between the developments in telecommunication infrastructure, the economic performance of the countries and their capacity to combat and prevent cyber threats are revealed by these studies.

Empirical studies on the ICT-growth relationship have attracted considerable attention in recent years, and a range of results and policy implications have emerged due to various factors, including different theoretical frameworks, econometric models, study periods, and countries. As countries become increasingly dependent on ICT for economic transactions, the risks posed by cyber threats have also increased. In this context, cybersecurity has become an important element in ensuring national security. While it is acknowledged that advanced ICT systems can contribute to economic growth, it is also important to recognize the potential vulnerabilities they may create against cyber-attacks. It is important to note that countries with higher levels of ICT development, as measured by the IDI, may be more vulnerable to complex cyber threats due to their dependence on digital infrastructures, even though they have advanced cybersecurity frameworks.

In recent years, a number of studies have examined the impact of ICT on economic growth from different perspectives. There are different theoretical approaches that investigate the relationship between economic growth, ICT and cybersecurity. Albimana and Sulong (2018, pp.649-650) and Suzuki (2024, p. 12, p. 16) adopted the Network Externalities Theory. It is suggested by this theory that the value of the network increases with the number of participants, but that this is accompanied by an increase in cybersecurity risks. Gomes, Mihet, and Rishabh (2024, p. 5, p. 17, p. 26) emphasize that technological advances provide economic growth using the Endogenous Growth Theory, but also highlight the critical role of security measures for the digital economy. Singh and Alshammari (2020) and Pradhan et al. (2022) stated that digital security and ICT infrastructure are affected by legal and institutional factors using Institutional Theory. In accordance with these theories, the establishment of secure digital infrastructures is contingent upon the incorporation of technological innovations and the implementation of policy frameworks.

Convergence theory posits that the correlation between economic growth and technological development will result in a convergence of digital infrastructure and

©IJOESS

cybersecurity levels between nations over time (Barro & Sala-i-Martin, 1992; Kuzior et al., 2022). According to this theory, economic development and the strengthening of ICT infrastructure accelerate the improvement of cybersecurity practices in developing countries, leading to a narrowing of the digital divide. In particular, it is accepted by experts that the acceleration of improvements in cybersecurity, in tandem with the developing economy and technological advancement, serves as an indication of this convergence (Kuzior et al., 2022; Rath et al., 2023). Nevertheless, the follow-up theory posits that the progression of ICT is a perpetual process, and that cybersecurity strategies must develop in tandem with economic growth (Stephens et al., 2008; Vasiu & Vasiu, 2018). In this process, a mutual and dynamic interaction exists between economic growth and cybersecurity measures. It has been observed that economic development increases cybersecurity investments, and that strengthened cybersecurity infrastructure also positively affects economic growth (World Economic Forum, 2025).

Empirical research has confirmed the beneficial influence of ICT indicators on the economic growth of nations. This impact has been identified in studies conducted by scientists such as Dewan and Kraemer, Ahmed and Ridzuan, and Saidi et al. (Dewan & Kraemer, 2000; Ahmed & Ridzuan, 2013; Saidi et al., 2015). However, some studies examining the effects of ICT on growth have found the effect of ICT indicators on growth to be insignificant or negative (Salahuddin & Alam, 2015; Ishida, 2015; Niebel, 2018). Fernández-Portillo et al. examined the relationship between ICT development and economic growth for OECD European Union countries, and it was found that ICT use drives economic growth (Fernández-Portillo (et al.), 2020). Appiah-Otoo and Song also observed that the impacts of ICT on rich and poor countries are not uniform (Appiah-Otoo & Song, 2021). According to Pradhan et al.'s analysis of the short- and long-term relationships between financial inclusion, economic growth, and ICT infrastructure development in 20 Indian states, it is suggested that these factors are critical for sustainable economic development (Pradhan et al., 2021). Some studies have examined the impact of ICT on economic growth, but these studies have not reached any positive or negative conclusions. According to some studies the relationship between ICT and economic growth do not necessarily casually relate each other (Shiu & Lam, 2008; Pradhan et al., 2016a, b). To summarize, the extant literature does not demonstrate a consensus on the relationship between ICT and economic growth. The underlying causes of these variations are attributable to a range

©IJOESS

of theoretical and methodological approaches, the period of study, and geographical regions. Studies have generally investigated the impact of ICT on economic growth. However, there has been a lack of analysis that simultaneously addresses the link between ICT diffusion and economic growth (Saba et al. 2024, pp. 14706-14709).

The purpose of this study is to illuminate the global repercussions of the progression of digital infrastructures with regard to economic growth and security. In this study, the IDI is employed as an indicator of cybersecurity. This Index considers both cybersecurity measures and developments in information and communication technologies together. Moreover, an investigation is conducted into the impact of economic growth performance on IDI, utilizing econometric analysis methodologies.

METHOD

Desing of the research

The study used nested panel data analysis method to examine the relationship between economic growth and the ICT of Development Index (IDI), which is a cybersecurity indicator for the 171 countries in the IDI. Eleven nations excluded from the sample due to insufficient dataset. The panel data model employed in analysis was chosen according to LR test results which determines the presence of unit effects. Due to structural changes made in the IDI, which have prevented data collection since 2017, the data could not have been collected till 2023. This is the reason why data period covers the years 2023-2024. A three-dimensional two-way panel data model estimated under the assumptions of fixed effect and random effects respectively. Hausman test is used for model selection criteria. Furthermore, due to the existence of unit effects two-dimensional panel data model is estimated.

Data collection tools

This study covers 171 countries included in the IDI (ICT Development Index) between the years 2023-2024. The reason for focusing on these years is that the IDI published by ITU between 2009 and 2017 underwent significant changes starting from 2017, and due to these changes, data limitations caused the index calculation to be carried out for all countries only as of 2023.

©IJOESS

Table 1. Data set

Variables	Dimensions	Representation	Source
IDI	Country	μi	ITU reports
GDP per capita	Level of economic development	γj	Word bank
	Time	λt	

The dataset used in this study is shown in Table 1. The variables of GDP per capita and ITU reports is obtained from World Bank and ITU database respectively. The unit dimension of the data is based on the countries' level of economic development included in IDI, while the time dimension is represented by the years.

Bhutan, Liberia, Liechtenstein, Monaco, Palestine, San Marino, Sierra Leone, Syrian Arab Republic, Tonga, Venezuela and Yemen are among the countries in the IDI which were not included in the sample because of insufficient data. By integrating all nations in the IDI, - this study offers a more comprehensive perspective than previous research in the existing literature, which typically focuses on certain country groups based on region, income level, etc. and other features.

Data analysis

Multidimensional panel data analysis method, where unobserved effects are nested within the variables, is employed to make the predictions. The countries and country groups classified according to their level of economic development represent the unit dimension and the years represent the time dimension. Thus, in additions to country effects, the general pattern of the groups formed according to economic development levels can be observed. Yerdelen Tatoğlu (2016) derived fixed and random effect estimators for nested multidimensional panel data models by using all specifications for unnested multidimensional panel data models suggested by various researchers. Equation (1) displays the three dimensional and three effect panel data model specification.

$$Y_{ijt} = \alpha + \beta X_{ijt} + \mu i + \gamma j + \lambda t + u_{ijt}\ i=1,.....,N,\ j=1,...M,\ t=1,....T \quad (1)$$

Where i represents the unit effect of country, j represents the unit effect of countries s' economic development level, t represents the unit effect of time, u_{ijt} represents the error term. Under the assumption of fixed-effects, there are two different approaches one is within-group estimator and another is least square dummy variable estimator (LSDV). The LSDV estimator results are biased and cannot reveal the information about nested units within one another due

©IJOESS

to multicollinearity. The fixed-effects within-group estimator has been utilized in this study. The within-group transformation for equation (1) is shown in equation (2).

$$\left(Y_{ijt} - \overline{Y_\iota} - \overline{Y_j} - \overline{Y_t} + 2\bar{Y}\right) = \beta\left(X_{ijt} - \overline{X_\iota} - \overline{X_j} - \overline{X_t} + 2\bar{X}\right) + (u_{ijt} - \overline{u_\iota} - \overline{u_j} - \overline{u_t} - 2\bar{u}) \quad (2)$$

Where X_{ijt} represents the ith country in j^{th} economic development level in time t. $\bar{X}$ represents the overall average, $\overline{X_\iota}$ represents the average according to unit i, $\overline{X_j}$ represents the average according to unit j, $\overline{X_t}$ represents the average according to unit t. The dependent variable and error term were also calculated in the same way.

All effects and fixed parameter are dropped from the model because of transformation. The fixed-effect within-group estimator for three three-dimensional panel data model is obtained by estimating equation (2) with pooled ordinary least squares (OLS).

Generalized OLS and maximum likelihood approaches can be used for the estimation of the random effects model. The maximum likelihood estimator has been used under the assumption of the presence of the random effects in this study. All variables are included in the model in logarithmic form where i and j represents unit dimension of country and the economic development level of that country respectively, and t represents the time dimension.

The IDI data included as dependent variable in the model is obtained from ITU Report (ITU 2023; ITU 2024) and GDP per capita included as the independent variable in the model is obtained from World Bank data source. The dimension of the economic development level is consisting of four groups as, high-income group, upper- middle-income group, lower-middle-income group, and low-income groups. The presence of unit effect is investigated through the LR test.

Table 2. LR test results

Null hypothesis	LR statistics	p value
H_0: = μi=γj=λt=0	460.96	0.00
H_a: μi=0	333.69	0.00
H_a: γj=0	141.93	0.00
H_a: λt=0	0.17	0.3381

Based on the LR test which examines the joint significance of each unit effect, the findings shown in Table 2 indicates that the null hypothesis was rejected. Under the alternative hypothesis which suggests at least one unit effect is significant, each effect was examined

©IJOESS

independently to determine which one is significant. Test results indicate that while the unit effects representing country and the economic development level are significant, the time effect is not.

Given this information, the time impact was eliminated from the model shown in equation (3) to obtain three-dimensional two-unit effect model used in this study in equation (4).

$$\mathrm{LIDI_{ijt}} = \alpha + \beta\,\mathrm{LGDP_{ijt}} + \mu i + \gamma j + \lambda t + \mathrm{u_{ijt}} \quad (3)$$

$$\mathrm{LIDI_{ijt}} = \alpha + \beta\,\mathrm{LGDP_{ijt}} + \mu i + \gamma j + \mathrm{u_{ijt}} \quad (4)$$

$$i=1,\ldots..,N,\ j=1,\ldots M,\ t=1,\ldots.T$$

In this case, α represents the model fixed term, β represents the independent variable of per capita income coefficient, $\mathrm{u_{ijt}}$ represents the error term, μi, γj and λt represents country, economic development level and time unit effects respectively. Equation (5) and (6) indicate the within-group transformation for the model in equation (4):

$$\widetilde{\mathrm{LIDI_{ijt}}} = \mathrm{LIDI_{ijt}} - \overline{\mathrm{LIDI_{\iota}}} - \overline{\mathrm{LIDI_{j}}} + \overline{LIDI} \quad (5)$$

$$\widetilde{\mathrm{LGDP_{ijt}}} = \mathrm{LGDP_{ijt}} - \overline{\mathrm{LGDP_{\iota}}} - \overline{\mathrm{LGDP_{j}}} + \overline{LGDP} \quad (6)$$

The within-group estimators of the fixed effects model are provided by the estimators that are generated by estimating the model using the pooled OLS method by using the additional variables that are derived from these transformations. Where $\bar{X}$ represents the overall average, $\overline{\mathrm{X_j}}$ represents the average according to unit j, $\overline{\mathrm{X_t}}$ represents the average according to unit t and $\widetilde{\mathrm{X_{ijt}}}$ represent the within-group estimators. The representation for the dependent variable is similar with independent variable which is shown in equation (6).

FINDINGS

After determining the panel data model to be used in the analysis, fixed and random effects model estimations were made.

Table 3. Fixed-effect and random-effect estimator results

Name of Test	Fixed effect- within group estimator	p value	Random effect maximum likelihood estimator	p value
LGDP	0.2097	0.000	0.1361	0.000
Wald statistic			122.47	0.000
F statistic	1615.62	0.000		

©IJOESS

Table 3 displays the results of fixed and random effects models. It is evident from analysis that GDP per capita has positive and statistically significant impact on IDI according to both fixed effect within-group estimator and random effect maximum likelihood estimator. The overall significance of the models have been tested by using Wald test and F test. Both the Wald test for the random effects model and the F-test for the fixed effects model have shown the model's overall significance. According to the results an increase in per capita GDP leads an increase in IDI referring that economic development has statistically significant and positive impact on IDI.

Table 4. Test of homoscedasticity, parameter heterogeneity and model selection

Name of test	Test Statistics	p value
Hausman test	218.85	0.000
Breush-Pagan/Cook-Weisberg test	265.28	0.000
S test (Swamy 1970)	1892.62	0.000

Table 4 displays the presence of heteroscedasticity, the results of parameter heterogeneity test and model selection criteria. The presence of heteroscedasticity was tested by using Breusch-Pagan/Cook-Weisberg (1980-1983) test. Swamy's (1970) S test was used to test for parameter heterogeneity by income groups. The test results supported the alternative hypothesis, showing that the parameters are not homogeneous. Hausman test employed for model selection. Based on the Hausman test statistics the alternative hypothesis which asserts that the fixed effects model is consistent and random effect model is inconsistent was accepted. According to fixed effects estimator results a 1% increase in per capita income is approximately associated with a 0.21% increase in IDI for the 160 countries included in the analysis.

The findings of the LR test show the influence of both country and economic development level of countries. Beside that S test (Swamy, 1970) results supports parameter heterogeneity. Based on this heterogeneity, estimations were made using a two-dimensional panel data model divided by economic development level.

Table 5. Two-dimensional panel fixed effect and random effect estimation results according to economic development level

	Variables	Fixed effect estimator	Random effect estimator	Hausman test statistics	F test sstatistics
High-Income group	LGDP	**0.0667*** **	0.0635***	0.13	15.04***
	Constant	**3.8139*** **	3.8446***		
Upper- Middle Income group	LGDP	**0.2755***	0.1694***	0.47	32.81***
	Constant	**1.9046**	2.8472***		

©IJOESS

	Variables	Fixed effect estimator	Random effect estimator	Hausman test statistics	F test sstatistics
Lower-Middle Income group	LGDP	**0.4667****	0.3768***	0.18	22.72***
	Constant	**0.5106**	1.2018***		
Low- Income group	LGDP	3.6662***	**0.4637*****	11.67***	15.01***
	Constant	-20.050	**0.4783**		

Note: The models shown in dark color are the ones recommended according to the Hausman test statistics. ***, **, and * represent statistical significance at the 1%, 5%, and 10% levels, respectively. The presence of unit effects was tested using the F-test.

Table 5 presents the random effects and fixed effects estimators for the groups based on economic development levels. All parameters are statistically significant in each model. The Hausman test statistic were used to choose the models for each group. While the random effects estimator is effective for low-income countries, the fixed effects estimations are consistent for lower- middle income, upper-middle income and high-income groups. For high-income countries, a 1% increase in per capita income results in a 0.06% increase in the ICT Development Index, while for countries with a low level of economic development, a 1% increase in per capita income causes a 0.46% increase in the ICT Development Index. For countries in the upper-middle income group, a 1% increase in per capita income leads to a 0.27% increase in the ICT Development Index, while for countries in the lower-middle income group, it leads a 0.46% increase in the ICT Development Index. Therefore, it can be said that larger increases are observed for countries in the low and lower-middle-income groups compared to those in the upper-middle and high-income groups.

DISCUSSION AND CONCLUSION

This study has provided a significant analysis by evaluating the impact of economic growth on digital infrastructure development and its reflection on cyber security capacities through the IDI. The multidimensional model encompassing 171 countries, founded upon panel data analysis, has demonstrated that economic growth exerts a statistically significant and positive influence on IDI. This result demonstrates that technological progress can serve as an endogenous source of economic growth, as predicted by the Endogenous Growth Theory. Furthermore, it has been observed that this phenomenon can indirectly impact security capacity through the process of digitalization.

The findings demonstrate that the effect of economic growth on IDI is more pronounced, particularly in low and lower-middle income countries. This situation demonstrates that the marginal returns on investments in information technologies are higher in these countries, and that digitalization and security capacity are undergoing a faster transformation. This

phenomenon aligns with the principles of Convergence Theory. It is evident that developing countries have the potential to bridge the digital divide with those already developed by means of technology transfer, infrastructure investments and institutional capacity building. However, it is evident that an increase in IDI levels does not necessarily guarantee an enhancement in the realm of cybersecurity. As posited by various scholars in the relevant literature, the development of digital infrastructure has been demonstrated to result in the creation of more complex and wide-ranging attack surfaces. In contrast, Salahuddin and Alam (2015) posit the view that the impact of ICT investments on economic growth in high-income countries may be constrained. However, the findings of this study demonstrate that, at this stage of digitalization, the direction of investment should be directed more towards security and institutional quality.

When evaluated in the context of Institutional Theory, in order for the increase in IDI caused by economic growth to have a permanent cybersecurity effect, this growth must be supported by institutional capacity. As demonstrated by researchers Pradhan et al. (2022) and Singh and Alshammari (2020), the efficacy of digital security policies is contingent on the enhancement of institutional capacity and the effective implementation of the legal framework. The resources provided by growth should be directed not only to infrastructure, but also to areas such as legal regulations, human resources and institutional capacity. Whilst researchers such as Dewan and Kraemer (2020), Ahmed and Ridzuan (2013), and Saidi et al. (2015) have indicated that investments in ICT have a positive effect on economic growth, Salahuddin and Alam (2015) and Niebel (2018) have argued that this effect may be statistically weak or insignificant in some cases. Moreover, the contribution of the study to the extant literature is twofold. Firstly, it demonstrates the use of IDI as an indicator of digitalization. Secondly, it reveals that this index is a structural indicator that can reflect cybersecurity capacity. In this respect, IDI can be regarded as a two-way indicator, in the sense that it reflects both technological development and increasing cyber risks. The evaluation of IDI, which is predominantly incorporated within growth-focused analyses in the extant literature, is offered from a security perspective in this study, thereby providing a novel perspective on conventional approaches. When evaluated within the framework of Endogenous Growth Theory, these results gain greater significance. While this theory posits that technological advances are an intrinsic source of economic growth, the findings of the study also demonstrate that economic growth exerts an indirect influence on cybersecurity levels, particularly through investments in

©IJOESS

information and communication infrastructure. However, it is important to note that advancements in digital technology can also increase the risk of cyber threats. Indeed, as has been emphasized in the extant literature, countries with advanced IDI levels are also exposed to a higher risk of cyber-attack. In this context, it is evident that regulations and preventive strategies for cybersecurity should be developed in a synchronized manner with the augmentation of digital capacity.

Consequently, economic growth has been identified as a catalyst for digitalization. However, a multifaceted approach is imperative to ensure the seamless execution of this transformation, with due consideration for security concerns. The findings of this study indicate that policy makers should consider integrating macroeconomic development strategies with cybersecurity policies. This is particularly pertinent in the context of developing countries, where the enhancement of regulatory frameworks, the cultivation of human resources, and the dissemination of cyber risk awareness are of paramount importance. These measures are essential to ensure that the digitalization engendered by economic growth does not concomitantly engender an escalation in security vulnerabilities. Conversely, the pursuit of growth-based digitalization may exacerbate economic vulnerabilities over time.

Suggestions

In order to address the impact of economic growth on cybersecurity more comprehensively, it's vital for the data of all nations included in the IDI to be available. This will enable observation of the changes in terms of different economic level. In this context, it is recommended to provide a data on country-by-country basis and to analyze longer time series.

The most important restriction of the study is that the analysis cannot be encompass all 171 nations listed in the IDI owing to data insufficiency. The ability to gather data on a country-by-country basis will allow for more comprehensive analyses to be carried out with the infrastructure investments that will occur in the upcoming years.

In summary, this study contributes to the existing literature by examining the relationship between economic growth and cybersecurity for all countries included in the IDI, differentiating itself from research that focus on specific country groups or regions. Thus, it paves the way to considering of larger samples and different econometric methods for future research.

©IJOESS

Limitations and strengths

The study is not without its limitations. A primary constraint arises from data availability: although the ICT Development Index (IDI) encompasses 171 countries, eleven nations were excluded from the sample owing to insufficient datasets. Moreover, the period of analysis was confined to 2023–2024 due to structural revisions in the IDI after 2017, which prevented the construction of longer time series. This temporal restriction narrows the capacity to observe cyclical dynamics and long-run causalities between economic growth and cybersecurity capacities. In addition, the study is based exclusively on secondary data obtained from ITU and World Bank sources. While these sources are globally recognized, the potential for reporting inconsistencies or measurement discrepancies cannot be fully discounted. Taken together, these factors necessitate cautious interpretation of the results, particularly when extrapolating them beyond the short time horizon or across diverse geopolitical contexts.

Nevertheless, the study demonstrates significant strengths that reinforce the robustness of its findings. Methodologically, the use of a multidimensional nested panel data analysis provides a distinct advantage over conventional approaches, as it allows for the simultaneous assessment of both country-specific and income-level effects. This multilevel perspective enables a more nuanced understanding of how economic development interacts with digital infrastructure and cybersecurity. Another notable strength lies in the breadth of the dataset: by including nearly the full spectrum of countries across income groups, the study offers a more comprehensive comparative analysis than prior research, which frequently focused on selected regions or specific income categories. Furthermore, the employment of rigorous statistical procedures—such as LR tests, Hausman tests, and heteroscedasticity diagnostics—bolsters the reliability and validity of the empirical results. Finally, by conceptualizing the IDI not only as a measure of digital infrastructure but also as a structural indicator of cybersecurity capacity, the study introduces a novel theoretical contribution, thereby bridging economic growth literature with the emerging discourse on digital security.

REFERENCES

Ahmed, E. M. (2021). Modelling information and communications technology cyber security externalities spillover effects on sustainable economic growth, *Journal of the Knowledge Economy*, (12), 412-430, https://doi.org/10.1007/s13132-020-00627-3.

Ahmed, E. M., & Ridzuan, R. (2013). The impact of ICT on East Asian economic growth: Panel estimation approach, *Journal of the Knowledge Economy*, *4*(4), 540-555. http://doi.org/10.1007/s13132-012-0096-5

Albimana, M. M., & Sulongb, Z. (2018). Information and communication technology, production and economic growth: A theoretical nexus, *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, *8*(12), 642–657. http://doi.org/10.6007/IJARBSS/v8-i12/5062

Appiah-Otoo, I., & Song, N. (2021). The impact of ICT on economic growth-comparing rich and poor countries, *Telecommunications Policy*, *45*(2). https://doi.org/10.1016/j.telpol.2020.102082

Barro, R. J., & Sala-i-Martin, X. (1992). Convergence, *Journal of Political Economy*, *100*(2), 223-251. http://doi.org/10.1086/261816

Cook, R. D., & Weisberg, S. (1983). Diagnostics for heteroscedasticity in regression, *Biometrika, 70*(1), 1-10. https://doi.org/10.1093/biomet/70.1.1

Dewan, S., & Kraemer, K. L. (2000). Information technology and productivity: Evidence from country level data, *Management Science*, *46*(4), 548–562. https://doi.org/10.1287/mnsc.46.4.548.12057

Fernández-Portillo, A., Almodóvar-González, M., & Hernández-Mogollón, R. (2020). Impact of ICT development on economic growth. A study of OECD European union countries, *Technology in Society*, (63), https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2020.101420

Gomes, O., Mihet, R., & Rishabh, K. (2023). Cyber risk-driven innovation in the modern data economy, *SSRN Electronic Journal*, https://serval.unil.ch/en/notice/serval:BIB_199C41D40028

Ishida, H. (2015). The effect of ICT development on economic growth and energy consumption in Japan, *Telematics and Informatics*, *32*(1), 79-88. https://doi.org/10.1016/j.tele.2014.04.003

ITU (2023). Measuring digital development - ICT development index 2023, https://www.itu.int/hub/publication/d-ind-ict_mdd-2023-2/

ITU (2024). Measuring digital development - ICT development index 2024, https://www.itu.int/itu-d/reports/statistics/idi2024/

Kumari, R., & Singh, S. K. (2024). Impact of ICT infrastructure, financial development, and trade openness on economic growth: New evidence from low- and high-income countries, *Journal of the Knowledge Economy*, (15), 7069-7098. http://doi.org/10.1007/s13132-023-01332-7

Kuzior, A., Vasylieva, T., Kuzmenko, O., Koibichuk, V., & Brozek, P. (2022). Global digital convergence: Impact of cybersecurity, business transparency, economic transformation, and AML efficiency, *Journal of Open Innovation: Technology, Market and Complexity*, *8*(4), 195, https://doi.org/10.3390/joitmc8040195

Niebel, T. (2018). ICT and Economic growth-comparing developing, emerging and developed countries, *World Development*, (104), 197-211. https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2017.11.024

Pradhan, R. P., Arvin, M. B., & Hall, J. H. (2016a). Economic growth, development of telecommunications infrastructure, and financial development in Asia, 1991–2012, *The Quarterly Review of Economics and Finance*, (59), 25-38. https://doi.org/10.1016/j.qref.2015.06.008

Pradhan, R. P., Arvin, M. B., Mittal, J., & Bahmani, S. (2016b). Relationships between telecommunications infrastructure, capital formation, and economic growth, *International Journal of Technology Management*, *70*(2-3), 157-176. https://doi.org/10.1504/IJTM.2016.075158

©IJOESS

Pradhan, R. P., Arvin M. B., Nair, M. S., Hall, J. H., & Bennett, S. E. (2021). Sustainable economic development in India: The dynamics between financial inclusion, ICT development, and economic growth. *Technological Forecasting and Social Change*, (169), 120758. https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.120758

Pradhan, R. P., Arvin M. B., Nair M., Hall J.H., & Bennet S.E. (2022). Institutional development in an information-driven economy: Can ICTs enhance economic growth for low- and lower middle-income countries?, *Information Technology for Development*, *28*(3), 468-487. https://doi.org/10.1080/02681102.2022.2051417

Rath, B. N., Panda B., & Akram V. (2023). Convergence and Determinants of ICT Development in case of emerging market economies, *Telecommunications Policy*, *47*(2), https://doi.org/10.1016/j.telpol.2022.102464

Saba, C. S., Ngepah, N., & Odhiambo, N. M. (2024). Information and communication technology (ICT), growth and development in developing regions: Evidence from a comparative analysis and a new approach, *Journal of Knowledge Economy*, (15), 14700-14748. http://doi.org/10.1007/s13132-023-01571-8

Saidi, K., Hassen, L. B., & Hammami, M. S. (2015). Econometric analysis of the relationship between ICT and economic growth in Tunisia, *Journal of the Knowledge Economy*, *6*(4), 1191-1206. http://doi.org/10.1007/s13132-014-0204-9

Salahuddin, M., & Alam, K. (2015). Internet usage, electricity consumption and economic growth in Australia: A time series evidence, *Telematics and Informatics*, *32*(4), 862-878. https://doi.org/10.1016/j.tele.2015.04.011

Shiu, A., & Lam, P. L. (2008). *Causal relationship between telecommunications and economic growth: A study of 105 countries.* In 17th Biennial Conference of the International Telecommunications Society, Montreal, 24-27.

Singh, H.P. & Alshammari T. S. (2020). An institutional theory perspective on developing a cyber security legal framework: A case of Saudi Arabia*, Beijing Law Review*, *11*(3), 637-650, https://doi.org/https://doi.org/10.4236/blr.2020.113039

Stephens, K. K., Sornes, J. O., Rice, R. E., Browning, L. D., Sætre A. S. (2008). Discrete, sequential, and follow-up use of information and communication technology by experienced ICT users, *Management Communication Quarterly*, 22(2), 197-231. https://doi.org/10.1177/0893318908323149

Suzuki, R. (2024). Impact of 5GTechnology on Mobile Internet Usage in Japan. *International Journal of Technology and Systems*, *9*(4), 12 – 22. https://doi.org/10.47604/ijts.2818

Swamy, P. A. (1970), Efficient inference in a random coefficient regression model, *Econometrica: Journal of the Econometric Society, 38*(2), 311-323. https://doi.org/10.2307/1913012

Vasiu, I. & Vasiu, L. (2018). Cybersecurity as an essential sustainable economic development factor, *European Journal of Sustainable Development*, *7*(4), https://doi.org/10.14207/ejsd.2018.v7n4p171

Yerdelen Tatoğlu, F. (2016), Various approaches for the estimation of the three-dimensional fixed and random effect models, Eurasian Academy of Sciences Eurasian Econometrics, *Statistics & Emprical Economics Journal*, (5), 60-70.

World Bank Development Indicators https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators

World Economic Forum (2025). Global Cybersecurity Outlook, https://www.weforum.org/publications/global-cybersecurity-outlook-2025/

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Şerife Deniz KOLAT Gül Nazik ÜNVER
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Şerife Deniz KOLAT Gül Nazik ÜNVER
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Gül Nazik ÜNVER
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Şerife Deniz KOLAT
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Şerife Deniz KOLAT Gül Nazik ÜNVER

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu araştırma yalnızca ikincil verilerin analizine dayandığından ve insan veya hayvan deneklerin doğrudan katılımını içermediğinden, kurumsal bir etik kuruldan onay alınmasını gerektirmemektedir.

As this research relies solely on the analysis of secondary data and does not include any direct involvement of human or animal subjects, it does not require approval from an institutional ethics committee.

This study is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY 4.0).**

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1721-1751
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Tourism perception of cappadocia: Sentiment analysis and thematic review of economic, socio-cultural and environmental impacts

Özge KAYA[1], Nurten ULUSAY[2], Nazife KAYA[2]

[1]Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Tourism, Nevşehir, Türkiye
[2]Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Nevşehir, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article* **DOI:** 10.70736/ijoess.1748

Gönderi Tarihi/ *Received:*	Kabul Tarih/ *Accepted:*	Online Yayın Tarihi/ *Published*:
11.04.2025	29.08.2025	15.09.2025

Abstract

Analyzing tourist experiences through digital content is crucial for understanding destination image, visitor satisfaction and sustainable tourism development. This study examines how tourists perceive Cappadocia based on user-generated content on Reddit. Using the Python Reddit API Wrapper, 59 posts and 119 comments from 2013 to 2024 were collected and analyzed with text mining techniques. Emotion analysis via the NRC Emotion Lexicon identified dominant sentiments such as trust, anticipation and joy, while fear and sadness were linked mainly to safety or heritage concerns. A phenomenological approach and content analysis revealed five key themes: Cultural and Historical Values, Tourism and Economic Impacts, Social Interaction, Nature and Environment and Technological Innovation. The findings highlight Cappadocia's strong emotional appeal but also point to challenges like pricing, overcrowding and infrastructure issues. The study offers recommendations for sustainable destination management and emphasizes the value of integrating technologies like AR/VR and preserving cultural and natural assets. These insights can guide tourism stakeholders in enhancing visitor experiences and supporting long-term sustainability.

Keywords: Data Mining, Phenomenology, Tourism Economics, Text Mining, Sustainable Tourism

Kapadokya'da turizm algısı: Ekonomik, sosyokültürel ve çevresel etkilerin duygu analizi ve tematik incelemesi

Öz

Turist deneyimlerinin dijital ortamlarda paylaşılan içerikler üzerinden analiz edilmesi, destinasyon imajı, ziyaretçi memnuniyeti ve sürdürülebilir turizm politikalarının geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, turistlerin Kapadokya'yı nasıl algıladıklarını Reddit platformundaki kullanıcı paylaşımları üzerinden incelemektedir. Python Reddit API Wrapper kullanılarak 2013–2024 yılları arasındaki 59 gönderi ve 119 yorum toplanmış ve metin madenciliği teknikleriyle analiz edilmiştir. Duygu analizi için NRC Duygu Sözlüğü kullanılarak güven, beklenti, neşe, korku ve üzüntü gibi duygular sınıflandırılmıştır. Ayrıca fenomenolojik yaklaşım ve geleneksel içerik analiziyle ziyaretçi deneyimlerinin duygusal ve tematik yapısı değerlendirilmiştir. Sonuçlar, turist paylaşımlarında özellikle güven, beklenti ve neşe gibi olumlu duyguların baskın olduğunu; korku ve üzüntü gibi olumsuz duyguların ise genellikle güvenlik veya kültürel mirasla ilgili endişelerde yer aldığını göstermektedir. Tematik analizde beş ana tema ortaya çıkmıştır: Kültürel ve Tarihî Değerler, Turizm ve Ekonomik Etkiler, Sosyal Etkileşim ve Görüşler, Doğa ve Çevre, Yenilik ve Teknoloji Kullanımı. Çalışma, Kapadokya'nın duygusal çekiciliğini vurgularken fiyatlandırma, kalabalıklaşma ve altyapı gibi iyileştirme alanlarına da dikkat çekmektedir. Sürdürülebilir destinasyon yönetimi ve kültürel-doğal mirasın korunmasına yönelik öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Veri Madenciliği, Fenomenoloji, Turizm Ekonomisi, Metin Madenciliği, Sürdürülebilir Turizm*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Nurten ULUSAY, **E-posta/ e-mail:** nurtenulusay22@gmail.com

This study was previously presented as an abstract paper at the 5th International Cappadocia Graduate Student Congress on Social Sciences (KAPSOSBİL)

INTRODUCTION

Tourism is one of the principal drivers of economic growth and cultural interaction (Bayer, 1992; as cited in Evci & Şahin, 2017; Nayir, 2009). While Türkiye's 2023 Tourism Strategy emphasizes the development of cultural routes and the increased visibility of local heritage, shortcomings persist in coordinated marketing and infrastructure to support cultural tourism (Şalvarcı, 2022; Erginal & Uludağ, 2018). In the first three quarters of 2024, Türkiye recorded 48.31 million visitors and $46.88 billion in tourism revenue (TÜİK, 2024; see Graphic 1). The fluctuating trajectory over 2012–2023 underscores the sector's sensitivity to economic, social and environmental fluctuations alongside its concurrent resilience (TÜİK, 2024; see Graphic 2).

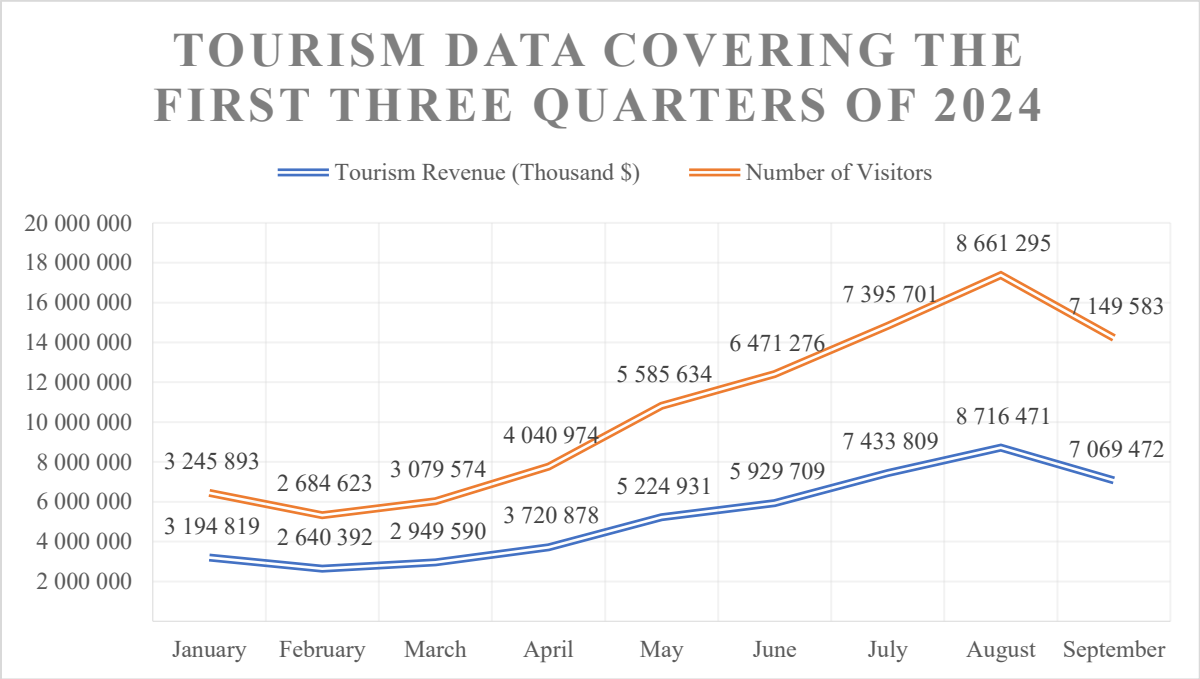

Graphic 1. Tourism data covering the first three quarters of 2024

Türkiye hosts numerous UNESCO World Heritage Sites, including cultural and natural destinations such as Cappadocia and Ephesus. Graphic 2 presents the annual visitor counts and tourism revenues, visualized using data from the Turkish Statistical Institute (TÜİK, 2024). In the fourth quarter of 2023, tourism revenue increased by 6.8% year-over-year to $12.27 billion; for the full year, revenue rose by 16.9% to $54.32 billion, with personal expenditures accounting for the bulk of receipts. In the same quarter, average overnight spending per visitor stood at $93 (TÜİK, 2024). Over 2012–2023, fluctuations in revenue and arrivals trace a trajectory from the 2019 peak through the pandemic-induced contraction in 2020, followed by recovery in 2021–2022 and a return to historical highs in 2023. This pattern indicates that, while

©IJOESS

the sector is sensitive to global economic, political and health-related developments, it also exhibits substantial resilience.

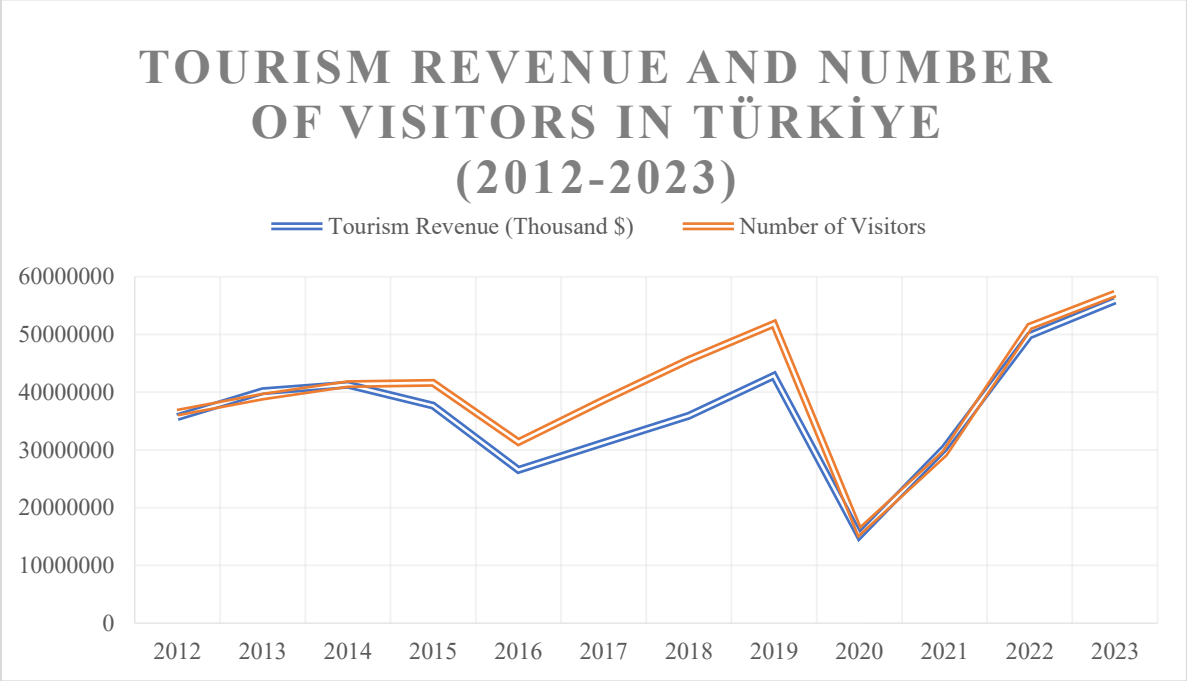

Graphic 2. Tourism revenue and number of visitors in Türkiye (2012-2023)

Cappadocia, situated within Türkiye's multi-faceted tourism portfolio, has gained increasing visibility domestically and internationally owing to its distinctive geomorphological formations and layered historical heritage; it stands out as a strategic destination and offers a conducive context for academic inquiry. A review of the literature reveals that there are numerous tourism studies on Cappadocia in Turkey (Kemer et al., 2025; Ozdemir & Koroglu, 2025; Karacaoğlu, 2025; Karagöz & Ramkissoon, 2025; Topuz Cerrah & Armatlı Köroğlu, 2024; Çamlıca, 2024; Aydın & Akpınar, 2023). Coban and Yildiz (2019) conducted qualitative interviews to identify the issues in Cappadocia's tourism and offered solutions to these problems. Büyükkuru and Yılmaz (2022) used a quantitative survey method to determine the perceptions of the local people in Cappadocia regarding the economic, socio-cultural and environmental impacts of tourism. Özel and Kozak (2017) examined the perceptions of Cappadocia residents regarding the effects of tourism development and attitudes toward tourism using a qualitative research method. Karakuş (2019) used multi-criteria decision-making techniques to overcome the challenges in the decision-making processes of complex industries like tourism and hospitality, ranking the most suitable tourism alternatives and providing guidance on which areas to prioritize. Cakir et al. (2018) explored the process of developing tourism-based livelihoods in the Cappadocia region using qualitative research methods. Tucker

©IJOESS

and Emge (2010) examined the impact of tourism and heritage on local communities in the region through qualitative research. Avcıkurt (2009) addressed tourism issues in Cappadocia using a quantitative research method. Yılmaz and Aktaş (2015) investigated the effects of the global crisis on the tourism sector in Cappadocia using a survey method. These studies mainly focus on tourism perceptions, sustainable tourism and the economic aspects of Cappadocia, with an emphasis on both qualitative and quantitative analysis techniques.

Although existing studies have generated important evidence through qualitative interviews, surveys and multi-criteria decision-making approaches, research that systematically uncovers large-scale sentiment and thematic patterns in online user-generated data remains limited. Nevertheless, the literature focusing on online platforms includes sentiment analysis–based examinations of comments on Cappadocia (Barış-Tüzemen et al., 2023), text mining analyses of TripAdvisor reviews concerning World Heritage Sites (Özen, 2021) and content analyses of TripAdvisor e-complaints related to regional restaurants (Şahin Perçin & Yiğit, 2020); in addition, there are studies discussing the reconfiguration of the tourist experience through interactive/digital tools (Özen & İlhan, 2022; Zeng et al., 2022). However, the existing literature largely focuses on specific sub-experiences and remains limited in offering a comprehensive framework that models the quantitative distribution of emotions alongside thematic categories using longitudinal data. This study, however, is distinct in that it analyzes the perceptions of individuals visiting Cappadocia on the Reddit platform, considering the economic, socio-cultural and environmental impacts. Through sentiment analysis and thematic evaluation, it offers a different perspective by examining both the positive and negative aspects of visitors' perceptions of Cappadocia. Our findings reveal that the region has strong potential in terms of the sustainability of its cultural and natural heritage, economic impacts and tourist satisfaction, while also highlighting the need for improvements in areas such as security and infrastructure.

METHOD

Research group

The data for this study were obtained from users on the Reddit platform who shared content about Cappadocia and commented on related posts. Reddit is a public and interactive social media platform where users create content and engage in discussions under various thematic categories. Using the Python Reddit API Wrapper, a total of 59 posts and 119 comments published between 2013 and 2024 were collected. The data were selected from content under subreddits related to tourism, travel and Turkey. The research group consists of

a naturally formed digital community of voluntary and anonymous users who expressed their experiences, expectations and criticisms about Cappadocia online. These users made their comments independently, without any intervention or guidance from the researchers. In this respect, the research group represents an organic sample that reflects the public perception of tourist destinations.

Data collection tools

The primary data collection tool used in this study was the Python Reddit API Wrapper (PRAW), which enabled systematic access to user-generated content on the Reddit platform. PRAW facilitated the extraction of posts and comments related to Cappadocia from relevant subreddits such as r/travel, r/Turkey and r/Cappadocia. The collected data included post titles, comment texts, timestamps and metadata such as upvotes and author usernames (anonymized during analysis).

Basic text mining techniques were used during the data preprocessing stage. This included the removal of stop words, punctuation and non-English content, as well as converting all text to lowercase and applying tokenization to prepare the data for further analysis.

For sentiment classification, the NRC Emotion Lexicon was employed. This lexicon identifies eight basic emotions (anger, fear, anticipation, trust, surprise, sadness, joy and disgust) and two sentiment polarities (positive and negative) in textual data. These tools collectively enabled the collection, cleaning and classification of data for meaningful interpretation.

Research process

The aim of this study is to examine tourism perceptions in Cappadocia by analyzing Reddit comments. For this purpose, 59 posts and 119 comments were collected using the Python Reddit API Wrapper. The dataset spans a wide time range, with the earliest post dated August 25, 2013 and the most recent post dated November 20, 2024. In this study, specific criteria were applied to the selection of Reddit data. First, searches were conducted in the r/travel, r/Turkey and r/Cappadocia subreddits using the keyword “Tourism in Cappadocia.” The analysis included discussion threads directly related to Cappadocia tourism and the comments posted under them. For instance, threads such as “Unprecedented necropolis site found in Cappadocia, one of Türkiye’s most important tourism centers”, “Hot Air Balloon Festival in Cappadocia, Turkey”, “Ballooning in Cappadocia”, “Why Do Hot Air Balloon Prices in Cappadocia Change Daily?”, “What is the Hot Air Balloon Experience Like in Cappadocia?”, “Exploring the Art of

©IJOESS

Pottery Making in Cappadocia: Why You Should Choose Pottery Making", "Discovering the Beauty of Cappadocia: A Comprehensive Guide to the Green Tour" and "Unraveling the Mysteries of Dervish Whirling Show: A Comprehensive Exploration of Its Rich History in Cappadocia" were included. In contrast, unrelated or contextually irrelevant threads such as "Don't open it. Whatever you do, do not open the Ankaran sarcophagus" and "Week of Nightmares II: Electric Boogaloo" were excluded from the dataset. Additionally, to ensure language consistency, only English content was retained, while posts in other languages, spam content, duplicate entries and off-topic comments were filtered out. These criteria ensured that both posts and comments were systematically selected, thereby enhancing the reliability of the analyzed dataset.

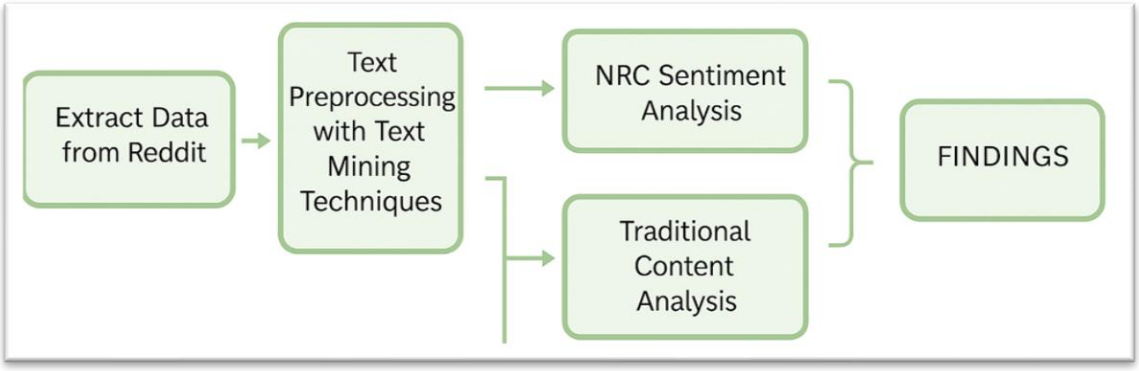

Figure 1. Research process

In the study, data were initially collected from Reddit, followed by sentiment analysis. The data were preprocessed using text mining techniques in preparation for further analysis. Subsequently, the emotions expressed in the comments were classified using the NRC sentiment analysis framework. To better understand the emotions revealed in the sentiment analysis, the Reddit data were thematically analyzed using traditional content analysis methods. The findings are presented based on the emotions identified through this thematic analysis. An overview of the study's methodology is provided in Figure 1.

Data analysis

Comments on Cappadocia tourism posted on Reddit were analyzed using the NRC Emotion Lexicon and classified into eight basic emotion categories, including trust, anticipation, joy, fear and sadness. To gain an in-depth understanding of tourists' subjective experiences and the meanings they attribute to their visits, a phenomenological approach was adopted. The phenomenon examined in this study comprises tourists' perceptions of their Cappadocia experiences and the meanings ascribed to those experiences.

In this context, the data were interpreted through conventional content analysis. To distill the essence of tourist perceptions, recurring expressions in the comments were systematically coded, organized into themes and interpreted to uncover the underlying structure of the tourist experience. This approach enabled a deeper understanding of tourists' subjective experiences and the meanings attached to Cappadocia visits. The combined use of these analytical techniques provided a holistic account of the emotional and perceptual dynamics of Cappadocia tourism and yielded valuable implications for sustainable destination management and visitor satisfaction.

NRC Emotion lexicon

The NRC Emotion Lexicon is a natural language processing tool used to classify human emotions through text analysis. Developed in 2010 by Saif M. Mohammad and Peter D. Turney at the National Research Council of Canada (NRC), the lexicon consists of an extensive list of words tagged with emotional labels. It includes eight basic emotions—joy, sadness, anger, fear, surprise, disgust, trust and anticipation—as well as positive and negative sentiment polarities.

Each word in the lexicon is annotated based on its association with one or more of these emotional categories. The NRC Emotion Lexicon is widely used to analyze the emotional tone of various types of written content, including social media posts, user comments and news articles. It has broad applications in fields such as text mining, sentiment analysis and emotion classification, contributing valuable insights in disciplines like user experience research, marketing and political science.

In this study, the NRC Emotion Lexicon was used to classify the emotions expressed in Reddit comments about Cappadocia tourism. The emotions were categorized into basic emotional categories such as trust, anticipation, joy, fear and sadness. This method, utilizing the NRC Emotion Lexicon, allowed us to interpret the emotional dynamics of Cappadocia tourism in greater detail and provided meaningful insights for improving sustainable tourism management and enhancing the visitor experience.

Phenomenological research methods

In this study, a phenomenological research approach was chosen to examine tourists' perceptions of Cappadocia. Phenomenology focuses on understanding how individuals perceive and make sense of their life experiences. The phenomenon investigated in this study is the perceptions of tourists regarding Cappadocia. This approach was chosen to gain a deeper

understanding of the subjective experiences of tourists related to their visits to the region, based on comments from the Reddit platform.

Phenomenological methods aim to capture the essence of participants' life experiences, highlighting their perceptions and interpretations. In this context, the study aimed to understand how tourists perceive Cappadocia's natural beauty, historical significance, cultural heritage and economic aspects. Additionally, it examined how these perceptions affect tourists' emotional responses, satisfaction and overall experiences.

The use of a phenomenological approach enabled the study to not only conduct a thematic analysis of tourists' perceptions but also explore the deeper meanings behind the emotional and cognitive processes shaping these perceptions. This approach played a crucial role in understanding the broader impacts of Cappadocia tourism on sustainable development and visitor satisfaction. The combination of phenomenology, sentiment analysis and traditional content analysis allowed the study to provide a comprehensive understanding of the emotional dynamics and thematic elements of Cappadocia tourism, offering valuable insights for both tourism management and policy development.

Traditional content analysis

In order to examine the phenomenon of "tourists' perceptions of Cappadocia" based on Reddit comments, the data collected through text mining techniques were analyzed using traditional content analysis. Traditional Content Analysis is a qualitative research method aimed at examining text-based data in detail to identify themes, patterns and meaningful categories. In traditional content analysis, researchers do not begin with predefined theories or categories; instead, they focus directly on the meaning units within the data. This indicates an inductive approach—meaning that themes and concepts emerge from the data itself.

The research process begins with a careful reading of the data, during which recurring codes or expressions are identified. These codes are then grouped to form broader themes. This method is widely used in the social sciences, particularly for exploring perceptions, attitudes and experiences. Traditional content analysis allows for the examination of data within its natural context, helping researchers to better understand participants' perspectives.

©IJOESS

Table 1. Themes and categories

Theme Name	Category Name
Cultural and Historical Values	Archaeological Discoveries Historical Architecture and Art Preservation of Natural and Historical Heritage
Tourism and Economic Impacts	Creative Tourism Activities Tourist Experiences and Expectations Economic Development and Infrastructure
Social Interaction and Opinions	Local People's Views Tourist Perceptions International Interest and Media
Nature and Environment	Natural Beauty Ecological Conservation
Innovation and Technological Use	The Role of Technology in Tourism Scientific and Archaeological Studies

The themes and categories derived from the analysis presented in Table 1 were compiled based on traditional content analysis methods. In this process, recurring codes and expressions were identified through careful examination of the data and these codes were grouped under broader themes. To create the categories, similar expressions and words found in the Reddit comments were first coded and then these codes were grouped based on semantic similarities. For example, codes such as "nature," "beauty," and "scenery" were grouped together to form the theme of "Natural Beauty." Similarly, codes like "history," "archaeology," and "heritage" were combined to create the theme of "Cultural and Historical Values."

Each category was derived from codes that frequently appeared in the comments and were semantically related. These categories were shaped as main themes that reflect various aspects of tourists' perceptions of Cappadocia. The categories emerged from the relationships between recurring and meaningful units in the data and this process aimed to create a meaningful structure while preserving the natural context of the data. In this way, the connections between categories were also analyzed to provide a deeper understanding of tourists' perceptions and experiences.

FINDINGS

In this section, the findings are examined under two main headings: the results of the sentiment analysis and the results of the traditional content analysis.

Sentiment analysis results

The findings of the NRC sentiment analysis regarding tourism in Cappadocia reveal that visitors' strong emotional connections to the region are rooted in various factors. The high expression of trust (2291 points) reflects a deep appreciation for the preservation of the region's historical heritage and cultural richness, as well as the hospitality of the local people. Following

trust, the emotions of anticipation (2062 points) and joy (1846 points) indicate that tourists arrive with curiosity and excitement and enjoy the unique experiences offered during their visit. Additionally, the high score for surprise (1060 points) suggests that Cappadocia's distinctive natural landscapes and archaeological discoveries evoke a sense of wonder among visitors.

However, the presence of lower scores for fear (1026 points) and sadness (850 points) suggests that some visitors experienced concerns or disappointment, possibly due to infrastructure deficiencies or unmet expectations. Still, the relatively low levels of anger (736 points) and disgust (368 points) indicate that negative emotions are limited, highlighting that Cappadocia generally leaves a positive impression on its visitors. This suggests that while tourism in the region typically offers a favorable experience, addressing certain shortcomings could further enhance visitor satisfaction. Graphic 3 provides a visual overview of the sentiment analysis results.

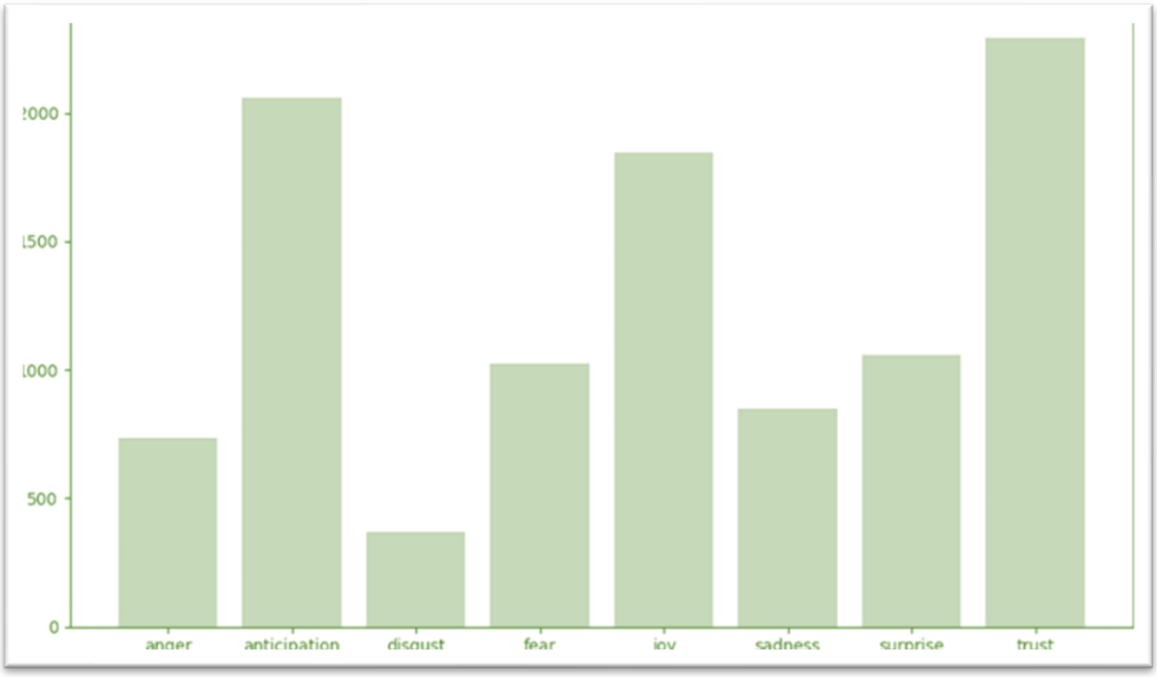

Graphic 3. Sentiment analysis results

The sentiment analysis findings for Cappadocia highlight the region's strong tourism potential while also emphasizing the importance of a holistic tourism management approach that meets visitor expectations and ensures the protection of both the local community and natural heritage. Enhancing the preservation of the area's natural and historical assets, promoting sustainable tourism practices and diversifying visitor experiences are identified as key objectives for future development.

©IJOESS

Findings obtained through traditional content analysis

The results of the traditional content analysis regarding the perception of tourism in Cappadocia are grouped under five main themes: "Cultural and Historical Values," "Tourism and Economic Impacts," "Social Interaction and Opinions," "Nature and Environment," and "Innovation and Technological Use." According to these findings, Cappadocia continues to be a global attraction due to its cultural and historical richness, archaeological discoveries and architectural heritage.

Additionally, efforts to preserve its natural and historical assets help ensure the sustainability of landmarks such as fairy chimneys and ancient cities, while tourism activities support the economy and create new opportunities for the local population. While emotions such as trust, joy and anticipation are dominant among visitors, the presence of negative feelings like fear and sadness indicates a need for improvements in safety and infrastructure.

Theme 1. Cultural and historical values

The findings under this theme are presented in three main categories: Archaeological Discoveries, Historical Architecture and Art and Preservation of Natural and Historical Heritage.

Category 1: Archaeological Discoveries

Reddit users highlight the importance of archaeological excavations in Cappadocia for uncovering the region's historical heritage. These findings not only enhance the region's tourist appeal but also strengthen its position within global cultural heritage. Some users mention that these archaeological discoveries have increased international interest in Cappadocia and highlighted the region's cultural depth. Comments stress the need for more support for archaeological research, advocating for the documentation and preservation of such findings using scientific methods. Furthermore, integrating excavations with tourism is seen as a way to help visitors better understand the region's historical context. Overall, archaeological findings hold great potential for preserving and promoting Cappadocia's cultural and historical values. Examples of comments that contributed to this category include the following:

> *"Recent excavation works in the Göreme Open-Air Museum have uncovered artifacts from ancient civilizations, sparking great interest among archaeologists and visitors."*

©IJOESS

"Currently, outside the known area of rock-carved tombs in front of the Tokalı Church in Göreme, a necropolis area has been discovered for the first time. The latest discovery included a child's grave along with various artifacts. Once the works are completed, these artifacts will be displayed at the Nevşehir Museum."

"Excavations at the ancient city of Sobessos have uncovered important Roman ruins, shedding light on Cappadocia's historical richness during the Roman period."

"The project in Göreme aims to transform the Open-Air Museum area into an archaeological park, allowing visitors to experience the excavation sites in a more interactive way."

"Nevşehir Hacı Bektaş Veli University is actively involved in the region's excavation projects, contributing to the preservation and study of Cappadocia's heritage."

Category 2: Historical Architecture and Art

Cappadocia's historical architecture and artworks stand out as significant elements shaping the region's cultural identity and tourist appeal. In the comments, historical structures such as rock-hewn churches, frescoes and underground cities provide visitors with a unique opportunity to travel back in time, creating an exceptional experience. Tourists appreciate the current efforts to preserve these historical and artistic works, while some request further restoration and more informational materials. It is emphasized that the international promotion of Cappadocia's rich historical and artistic heritage should be enhanced, with the aim of further strengthening the region's tourism potential. The comments highlight that these works are not only significant for tourism but also for the transmission of cultural heritage to future generations. Overall, historical architecture and art are considered the cornerstones of Cappadocia's cultural richness. Some of the comments in this category are as follows:

"Frescoes depicting Jesus Christ and the Apostles, as well as scenes from the Bible, were damaged. Each fresco has been covered with writings in various languages."

"The 12th-century Domed Church, located in the Soğanlı Valley of Kayseri province, was damaged by treasure hunters. This church, which hosts about 50 rock churches and caves, features frescoes depicting Jesus and the Apostles."

"The Tokalı Church, located near the Göreme Open-Air Museum, is a large rock-hewn church. This church is considered more impressive than other rock-hewn churches in the region due to its massive size, impressive underground chapel and 9th-century frescoes depicting the life of Jesus."

"Göreme Open-Air Museum is one of the most important sites in Cappadocia. It houses an extensive collection of rock-hewn churches and monasteries. These structures are decorated with well-preserved frescoes, primarily depicting scenes from the Bible and offering insights into Byzantine religious art and architecture."

Category 3: Conservation of Natural and Historical Heritage

The importance of preserving Cappadocia's unique natural and historical heritage is once again emphasized through efforts to ensure the longevity of the region's distinctive landscape. Landmarks such as the Fairy Chimneys, underground cities, rock-hewn churches and homes have become symbols of the region and are not only tourist attractions but also values that must be preserved as part of humanity's heritage. Comments highlight that these sites should be viewed not only for tourism purposes but also as a cultural and historical responsibility. It is noted that stricter environmental and tourism policies must be applied to combat illegal construction and preserve the region's natural formations. Additionally, the importance of measures such as sustainable tourism practices, controlling visitor density, combating illegal construction and raising local awareness is emphasized. Failure to implement these measures could damage the natural and historical fabric, which would negatively affect both the local population and the tourism sector. In general, the preservation of Cappadocia's natural and historical heritage is seen as an indispensable element for maintaining the region's long-term value as a world heritage site and it is concluded that sustainable steps must be taken to protect this heritage. Some comments in this category are as follows:

"Cappadocia authorities are actively fighting illegal construction in the region and have removed approximately 500 illegal structures to date."

"To preserve the region's natural landscape, these illegal buildings have been removed and continuous restoration works are being carried out in historical sites."

"Fairy Chimney preservation projects aim to ensure the long-term longevity of the region's unique landscape."

"With new regulations, natural areas around Göreme have been placed under protection."

"Cappadocia authorities are taking strict measures to prevent the deterioration of the natural landscape and are enforcing new construction regulations."

"The removal of illegal structures that damage the region's natural and historical fabric is critical for the sustainability of Cappadocia."

"The excavation works under the guidance of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University are of great importance for preserving the region's natural and historical structures."

Theme 2. Tourism and economic impacts

The findings under this theme are presented under three main categories: Creative Tourism Activities, Tourist Experiences and Expectations and Economic Development and Infrastructure.

Category 1: Creative Tourism Activities

The importance of unique and participatory activities offered to tourists in Cappadocia is emphasized. Comments reveal that creative tourism activities, which provide opportunities to experience the region's historical, cultural and natural beauty, have a positive impact on visitors. Activities such as pottery making, wine tastings, local cooking classes and photography workshops offer tourists both enjoyable and culturally rich experiences. Moreover, it is noted that these activities contribute to the local economy, support local producers and help promote traditional handicrafts. Some comments highlight the need for increased promotional efforts to reach wider audiences with creative tourism activities and stress the importance of organizing these activities within the framework of sustainable tourism. Overall, creative tourism activities are emphasized as playing a critical role in enhancing Cappadocia's tourism potential and enriching the visitor experience. Some of the comments in this category are as follows:

"The Whirling Dervishes Show is a cultural performance that blends spirituality with creativity, offering tourists a chance to experience an art form deeply rooted in the region's traditions."

"Pottery making stands out as an interactive, creative activity that allows visitors to fully engage with the region's culture, support local artisans and create unique souvenirs."

"Green Tour's guide promotes creative tourism by encouraging visitors to explore Cappadocia's landscapes, ancient history and hidden treasures."

"Participating in pottery making is not only an unforgettable experience but also offers the opportunity to create personalized souvenirs as lasting reminders of your time in Cappadocia."

"Pottery making is not only a creative outlet but also an activity that promotes awareness and relaxation. The tactile sensation of working with clay and the repetition of shaping movements can have a calming effect on both the mind and body."

"One of the most compelling reasons to choose pottery making is the hands-on learning experience it offers. Under the guidance of master craftsmen, participants have the opportunity to shape, model and decorate their own ceramic pieces using traditional techniques."

"Pottery making in Cappadocia has deep roots in the region's cultural heritage, dating back to ancient times."

Category 2: Tourist Experiences and Expectations

When considering the experiences of tourists visiting Cappadocia and their expectations for the region, it is observed that the majority of tourists are highly satisfied with the region's natural and cultural wealth, but there are some areas where they have requests for improvement. Unique experiences such as the Fairy Chimneys, underground cities and hot air balloon tours leave a strong impact on tourists, while iconic activities like hot air balloons being offered almost year-round further enhance the region's appeal. However, some tourists have expressed concerns about overcrowding, high prices, transportation difficulties and inadequate infrastructure. Tourists expect improvements in service quality through better signage, greater access to information and the implementation of sustainable tourism practices. Additionally, factors such as gastronomy, authentic experiences and interaction with local people stand out as contributors to increased visitor satisfaction. Overall, it is emphasized that while tourists are

satisfied with their experiences in Cappadocia, there is a need to develop services and infrastructure to meet expectations. Some comments in this category include:

"Visitors frequently highlight the exceptional hospitality of the local people in Cappadocia, noting that it adds a unique charm to their experiences."

"Hot air balloon tours at sunrise offer breathtaking views of the region, making it an unforgettable experience."

"Tourists are enchanted by the mystical atmosphere of Cappadocia's valleys, expressing that it gives them the feeling of walking through history."

"Tourists visiting Cappadocia show respect for the region's culture, which encourages local businesses to invest more in preserving the heritage."

"Tourists are not increasing inflation; the real issue is that travel agencies and hotels prefer to receive payments in foreign currency rather than Turkish Lira."

Category 3: Economic Development and Infrastructure

The impact of tourism on economic growth and infrastructure development in the Cappadocia region highlights its role as a significant source of income for the local economy and an opportunity for increasing local employment. Comments indicate that sectors such as accommodation, restaurants and tour guiding have created job opportunities, with tourism being a key element in the region's economic development. Additionally, popular activities like balloon tours contribute to the global promotion of the region and support economic growth. However, it is pointed out that with the increasing number of tourists, some infrastructure shortcomings have emerged. Comments stress the need for increased investments in infrastructure areas such as transportation, accommodation and environmental regulations, noting that these improvements will enhance the tourist experience and contribute to the quality of life for local residents. Furthermore, it is emphasized that tourism revenues should be distributed sustainably and fairly, ensuring both economic growth and social justice. Overall, economic development and infrastructure improvements are seen as the key to more effectively utilizing Cappadocia's tourism potential. Some comments in this category are as follows:

"The balloon tours in Cappadocia provide a significant contribution to the region's tourism economy. Hotels, restaurants and other tourism businesses benefit greatly from these balloon tours."

©IJOESS

"Investments in new tourism infrastructure have made Cappadocia more accessible to travelers, improving the overall tourism experience."

"The development of parking facilities in Göreme has greatly facilitated visitors by addressing the challenges posed by the increasing number of tourists."

"With the support of tourism projects, the local economy has been significantly strengthened, creating sustainable income sources for small businesses in the region."

"Balloon tourism creates job opportunities for the local community and supports economic development."

"Now might be the best time to visit Türkiye because the Turkish Lira has significantly lost value against the exchange rate. If you bring plenty of dollars or euros, you can have the time of your life, as everything will be much cheaper for you now."

Theme 3. Social ınteraction and opinions

The findings under this theme are presented under three main categories: Local People's Views, Tourist Perceptions and International Interest and Media.

Category 1: Local People's Views

The thoughts of the people living in Cappadocia regarding tourism and the development of the region reflect both the economic benefits of tourism and the challenges it brings. While the local community is pleased with the opportunities that tourism brings to the region's economy, they are concerned that overtourism may lead to environmental and social pressures. Specifically, it is emphasized that high tourist density could harm the natural and cultural heritage and negatively impact the quality of local life. Some comments stress that tourism should be managed in a way that preserves the local lifestyle and cultural identity and it is important to involve the local population more in the tourism sector. The local community underscores that sustainable management of tourism is vital for the region's future and that local participation in this process is necessary. Some comments in this category include:

"The local population is known for its warm approach to tourists and many local businesses support tourism by offering regional flavors, making the visitors' experiences even more special."

©IJOESS

"We don't hate it. In fact, sometimes I wake up early to go watch the balloons and wave at the tourists. Also, touristy places are usually not where most locals live or go."

"People who live here probably appreciate tourism because it's a big part of their economy."

"Cappadocia authorities are taking strict measures to prevent the deterioration of the natural landscape and are enforcing new construction regulations."

Category 2: Tourists' Perceptions

The experiences and perceptions of tourists visiting Cappadocia are shaped by admiration for the region's unique natural and historical wealth. Comments highlight that extraordinary places such as the Fairy Chimneys, underground cities and valleys provide visitors with unforgettable memories. Furthermore, hot air balloon tours and authentic accommodation options offer tourists the opportunity to experience the region's distinctive atmosphere. However, some comments also highlight criticisms regarding the quality of tourism services, particularly pointing out issues such as high prices, overcrowding and environmental damage. While Cappadocia's historical texture and natural beauty are praised by tourists, it is emphasized that tourism policies need to be developed to ensure the sustainable preservation of the region. The importance of sustainability-based solutions for increasing tourist satisfaction and preserving the region is noted. Some of the comments in this category include:

"The severe damage to the walls of the churches drew reactions from visitors and the local population."

"The valley around the Göreme Open-Air Museum looks magnificent with balloons in the early morning. It's definitely a must-see spot."

"Visitors frequently highlight the exceptional hospitality of the local people in Cappadocia, noting that it adds a unique charm to their experiences."

Category 3: International Interest and Media

Cappadocia's global recognition and the role of the media in this process are emphasized. Comments indicate that the region receives significant attention from international tourists and media outlets due to its unique geography and cultural heritage. Particularly, the impressive photos and videos shared on social media platforms are cited as increasing the region's global popularity. In addition, it is noted that international documentaries, films and digital content

©IJOESS

showcase Cappadocia's unique charm, highlighting the positive impact these promotions have on tourism. Some comments express that this international interest generated through the media could raise awareness about preserving the region's cultural and natural heritage, while others warn that excessive promotion and uncontrolled tourism could harm the region. Overall, it is emphasized that international interest and media play a critical role in positioning Cappadocia as a global destination, but this situation must be managed sustainably. Some of the comments in this category are as follows:

> *"Cappadocia frequently appears in international travel blogs and videos, with influencers praising the fairy chimneys and the region's unique landscapes."*
>
> *"Cappadocia's unique hot air balloon tours have become a viral phenomenon on platforms like Instagram, attracting millions of viewers with their captivating visuals."*
>
> *"The sky filled with balloons at sunrise in Cappadocia has become one of the most photographed scenes worldwide, showcasing the region's allure."*

Theme 4. Nature and environment

The findings under this theme are presented under two main categories: Natural Beauty and Ecological Conservation.

Category 1: Natural Beauty

Cappadocia's unique natural formations and captivating landscapes significantly enhance the region's appeal and importance in tourism. Comments highlight how the fairy chimneys, underground cities, valleys and natural rock formations reinforce the aesthetic value and historical significance of the region. The area's history intertwined with nature offers visitors a unique experience, attracting tourists through activities like nature photography, hiking tours and hot air ballooning. Additionally, it is emphasized that the geographical structure of the region must be preserved while developing sustainable tourism practices. The natural beauty of Cappadocia is not only a tourist attraction but also something that must be conserved as a world heritage. The need for conscious tourism policies to promote and protect these natural beauties is underlined, emphasizing the importance of keeping the region valuable for both the local population and visitors. Some of the comments in this category are as follows:

©IJOESS

"Cappadocia, located in Central Anatolia, Türkiye, is renowned for its unique moon-like landscape, underground cities, rock churches and houses carved into the rocks."

"The valley around the Göreme Open-Air Museum looks magnificent with balloons in the early morning. It's definitely a must-see spot."

"Hiking in Zelve Valley feels like being in another world. I was amazed by the region's natural texture."

"Cappadocia's nature is truly captivating. The churches and valleys hidden among the stones are wonderful."

"The fairy chimneys create a fantastic landscape that looks like it's straight out of a fairytale, with a variety of sizes and shapes."

Category 2: Ecological Conservation

The preservation of Cappadocia's natural and cultural heritage is of great importance for the future of the region. The region's sensitive ecosystem faces threats such as intense tourism pressures and illegal construction, highlighting the need for sustainability-focused approaches. The removal of illegal structures is a significant step in preventing these threats, while the development of waste management and environmental awareness programs is also crucial. Furthermore, promoting sustainable tourism types, such as ecotourism and green tourism, offers great opportunities for raising awareness among tourists and protecting natural resources. Modern technologies and scientific methods can be effectively used in the rehabilitation and monitoring of the region's natural areas. In this context, the preservation of Cappadocia's unique natural beauty and ecological values is not only critical for the region but also for global environmental heritage. Some of the comments in this category are as follows:

"The removal of illegal structures in Cappadocia has significantly contributed to the preservation of the region's natural beauty, ensuring its sustainability for future generations."

"Sustainable tourism initiatives in Cappadocia aim to balance the increasing number of visitors with environmental protection and encourage eco-friendly practices."

"The natural landscape in Cappadocia is one of the main elements of tourism. Preserving this landscape requires cooperation from all parties involved."

"Educational campaigns in the region are raising awareness among both tourists and locals about the importance of preserving Cappadocia's unique ecosystem."

Theme 5. Innovation and technological use

The findings under this theme are presented under two main categories: The Role of Technology in Tourism and Scientific and Archaeological Studies.

Category 1: The Role of Technology in Tourism

The tourism sector in Cappadocia is undergoing a major transformation with the influence of technology. In recent years, the use of digital innovations has played a critical role in enhancing the region's tourist appeal and enriching visitor experiences. Technologies such as augmented reality (AR) and virtual reality (VR) offer opportunities to promote Cappadocia's historical and cultural heritage in a more engaging and informative way. Social media platforms and digital mapping applications have strengthened the region's online promotion, attracting more tourists and making the region a popular destination year-round. Online booking systems and app-based tour guides have made travel more efficient and accessible for tourists, increasing the region's accessibility. The widespread use of mobile and digital payment systems has greatly facilitated international tourists. Additionally, smart city applications and data analytics technologies support guiding tourists toward sustainable travel options, playing an important role in ensuring the region's environmental sustainability. As a result, technology is not only a key tool in planning tourism activities but also plays a crucial role in the sustainable development of Cappadocia. Some comments in this category are as follows:

"Using mobile apps like Google Maps or dedicated trail apps has significantly improved the travel experience."

"Virtual reality tours offered by some travel agencies provide tourists with a unique preview of Cappadocia's landscapes and underground cities before visiting."

"Mobile apps have transformed the way tourists explore Cappadocia; they offer guided tours, maps and augmented reality features to enhance the experience."

"Online reservation systems for hot air balloon tours and cave hotels have made planning much easier for international tourists."

"Drone photography has allowed tourists to capture stunning aerial views of Cappadocia's unique landscapes, creating unforgettable memories."

Category 2: Scientific and Archaeological Studies

The importance of Cappadocia's archaeological and scientific potential, as well as the innovative work being carried out in the region, is emphasized. Specifically, the discovery of a unique necropolis area during excavations in front of Tokalı Church demonstrates that the region is not only a tourist attraction but also valuable for scientific discoveries. The discovery of various artifacts, such as a child's grave, during these excavations allows for a better understanding of the area's historical and cultural heritage. Collaborative work with Nevşehir Hacı Bektaş Veli University has led to the planning of the expansion of the Cappadocia Open-Air Museum into an "archaeological park." Additionally, innovative steps to preserve the region's natural structure and combat illegal construction highlight the impact of technology on conservation efforts. The general commentary on this theme shows that scientific research plays a critical role not only in preserving cultural heritage but also in globally promoting Cappadocia's unique value. Some comments in this category are as follows:

"The excavation works under the guidance of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University are of great importance for preserving the region's natural and historical structures."

"In 2025, archaeological sites in Göreme are planned to be opened. This project will contribute to preserving the region's cultural heritage."

"The 'Heritage for the Future' initiative includes detailed excavations at Tokalı Church and the Balcony Church, aiming to integrate these findings into tourism development plans."

DISCUSSION AND CONCLUSION

Emotional experiences exert a significant influence on tourist loyalty by shaping revisit intentions and visitor–destination interactions (Li et al., 2024). Empirical evidence indicates that positive affect—particularly trust, joy and anticipation—creates a strong linkage between tourists' emotional responses and their intention to return (Yang et al., 2023). Sari and Burhanudin (2023) show that emotional experience functions as an antecedent of conative loyalty, with revisit intention acting as a mediating mechanism that strengthens overall destination loyalty. This finding is corroborated by Elbaz et al. (2021), who demonstrate that heightened emotional satisfaction fosters tourist loyalty and reinforces destination image.

Accordingly, emotion-centered frameworks in tourism research underscore that the affective dimensions of experience are critical determinants of loyalty-related behaviors. In this study, the findings of the NRC emotion analysis and traditional content analysis regarding the Cappadocia destination were examined together, revealing that the emotional tone of tourist experiences is generally positive. According to the NRC sentiment analysis, emotions such as trust, joy and anticipation were predominant in visitor comments. This result aligns with findings in the literature suggesting that positive emotions dominate tourism experiences. For instance, Barış-Tüzemen et al. (2023) found that 90% of the comments related to Cappadocia contained positive sentiments. Similarly, Özen (2021) reported that 75% of foreign tourists' comments regarding Cappadocia's World Heritage Site reflected a positive perception. The presence of trust among tourists may reflect a sense of satisfaction and safety with the destination and the services offered. Emotions such as joy and anticipation suggest that visitors greatly enjoyed their experiences in Cappadocia and arrived with high expectations. Indeed, studies on other destinations have also shown that joy and trust are among the most frequently experienced emotions during travel (Surugiu et al., 2023). These findings indicate that Cappadocia is generally perceived by tourists as a destination that meets expectations, provides satisfaction and evokes positive emotions.

The content analysis results reveal that the aspects most appreciated by tourists in Cappadocia revolve around the region's geo-cultural landscape. Visitors frequently express admiration for natural formations such as fairy chimneys and valleys, as well as cultural landmarks like underground cities and historical churches (Özen, 2021). These sites are central to Cappadocia's appeal, carrying the traces of ancient civilizations across thousands of years. This geo-archaeological palimpsest plays a pivotal role in forming Cappadocia's touristic image and evidences its rich cultural heritage (Günden & Günden, 2022). Notably, structures such as the Dark Church in the Göreme Open-Air Museum are often mentioned in tourist reviews and serve as major points of interest. Additionally, one of the most iconic experiences associated with Cappadocia—hot air balloon tours—elicits considerable excitement among visitors. The analysis clearly shows the popularity of balloon flights as reflected in user comments. Balloons coloring the sky at sunrise offer visitors an awe-inspiring and joyful experience. Similarly, Cappadocia's cave hotels and traditional lodging experiences significantly contribute to visitor satisfaction. A recent study analyzing Airbnb reviews in the Göreme region found that unique accommodation features—such as cave rooms, panoramic views and the opportunity to watch balloons from the hotel—greatly enhance guest satisfaction. The same study also emphasized

©IJOESS

that while Cappadocia's authentic architectural character (e.g., rock-carved spaces) provides strong aesthetic appeal, the quality of service must meet high standards to sustain this experience (Çamlıca, 2024). Thus, the region's natural beauty and cultural heritage elements positively influence tourists and generate favorable emotions, highlighting Cappadocia's competitive advantage as a destination. Similarly, another study conducted sentiment analysis based on elements affecting tourists' dining experiences at "Cappadocia home-cooking" restaurants, providing a more detailed understanding of emotional states (Özen & İlhan, 2022). The findings support the emphasis in the literature that Cappadocia offers "unique" and immersive tourism experiences. Studies on guest experiences in the region define Cappadocia as a leading destination for immersive and authentic travel, attributing much of this success to the strength of its cultural and natural heritage (Çamlıca, 2024).

On the other hand, this study also reveals that some negative emotions related to the Cappadocia experience—although relatively limited in frequency—were expressed by visitors. Emotions such as fear and sadness identified in the NRC analysis, while not as prominent as positive feelings, may indicate certain sources of dissatisfaction or concern. For instance, the emotion of fear may be linked to tourists' anxieties regarding safety or comfort during their experiences. Activities such as hot air balloon rides, horseback safaris, or visits to narrow underground cities in Cappadocia can trigger fears of heights, claustrophobia, or general safety concerns among some visitors. The literature also notes that high-risk or adventure-based tourism activities may provoke anxiety to some extent. Sadness, on the other hand, often stems from disappointment or distressing observations. Some tourists, for example, report feeling a mixture of sadness and frustration when their expectations are not met or when they witness damage to the region's cultural heritage. One visitor to the Göreme Open-Air Museum expressed shock and disappointment over the neglect of certain artifacts and the lack of attention by local authorities, stating, "It was shocking to witness such historical neglect" (Barış-Tüzemen et al., 2023). Similarly, several visitors mentioned feelings of sadness and anger after seeing graffiti and scratches on the walls of rock-cut churches, describing such damage as "unacceptable" (Özen, 2021). These examples suggest that negative emotions often reflect the value that tourists assign to the destination—that is, they regard Cappadocia as so meaningful and precious that any form of degradation leads to emotional disappointment. Ultimately, although fear- and sadness-related emotions are in the minority, they provide critical insights into the aspects of the tourist experience that require improvement.

A review of the critical comments reveals that tourist dissatisfaction tends to concentrate around specific issues. The most frequently mentioned problems include infrastructure and maintenance deficiencies, overcrowding and high prices. Many visitors complained that some sites were extremely crowded, especially during peak season and noted that the excessive crowds negatively impacted their overall experience (Barış-Tüzemen et al., 2023). Overcrowding, by limiting tourists' ability to take photographs comfortably or explore sites at a leisurely pace, emerged as a major source of dissatisfaction in user comments. Similarly, pricing also attracted criticism. Foreign tourists highlighted that certain services and entrance fees were more expensive than expected. One visitor, for instance, criticized the Göreme Open-Air Museum for being three times more expensive than a comparable nearby site, despite many sections being closed to the public (Barış-Tüzemen et al., 2023). These examples indicate that visitors carefully evaluate the price-to-service ratio and expect a better experience when paying higher fees. Criticism regarding infrastructure and site management was also significant. Some tourists expressed dissatisfaction with inadequate facilities such as restrooms, transportation options and directional signage, as well as the poor maintenance of historical sites. In particular, issues such as closed sections, lack of restoration, or insufficient supervision (e.g., allowing visitors to damage historical artifacts) led to disappointment (Özen, 2021). Furthermore, a notable finding in the study by Barış-Tüzemen et al. (2023) was that the most common complaint in reviews of Cappadocia concerned staff attitude. Reports of rude or indifferent behavior by staff in certain businesses were frequently noted in negative comments. Such criticisms related to service quality are key factors that can negatively impact the destination's image. Many studies in the literature on destination satisfaction emphasize that infrastructure quality, reasonable pricing and high service standards play a crucial role in ensuring tourist satisfaction. For example, an analysis of Airbnb guest experiences in Göreme emphasized that while accommodation providers may offer unique settings, they must not neglect fundamental service components such as cleanliness, maintenance and hospitality (Çamlıca, 2024). This highlights the importance of continuously improving the quality of tourism products and services in Cappadocia.

Overall, the findings of our study indicate that Cappadocia offers an emotionally rich and satisfying tourist experience, while also highlighting certain areas that require improvement for sustainable destination management. The fact that the vast majority of tourists leave the region with a sense of satisfaction is a positive indicator of the destination's long-term success and makes a significant contribution to the local economy. Cappadocia's strong and unique

destination image—centered around its fairy chimneys, valleys, underground cities and historical heritage—generates feelings of admiration, trust and attachment among visitors. However, the negative experiences and critical feedback identified in our analysis convey important messages to destination managers and stakeholders. In particular, issues associated with overtourism, such as overcrowding and its resulting negative impacts, not only harm the visitor experience but also pose risks to the region's geo-cultural landscape. Indeed, studies on popular destinations around the world emphasize that uncontrolled visitor flows can strain infrastructure, reduce visitor satisfaction and damage local heritage. In the case of Cappadocia, similar concerns have been raised in evaluation reports for the Göreme National Park, a UNESCO World Heritage Site (Demirçivi, 2017). These reports highlight risks such as overcapacity, physical degradation and visual pollution, recommending proactive measures. Our study's findings show that tourists are aware of preservation issues and have high expectations for the protection of cultural and natural assets. This is reflected in visitor comments that express sensitivity and criticism regarding the neglect of historical sites (Özen, 2021). In this context, destination management should focus on enhancing the visitor experience while preserving the values that make Cappadocia attractive, in line with the principles of sustainable tourism. Investing in infrastructure, managing visitor flow effectively (e.g., spreading visitation across different periods, limiting access to sensitive areas) and maintaining a balanced price-to-service ratio will increase current tourist satisfaction and reduce the likelihood of negative experiences in the future. Ultimately, the emotion-based findings of this study offer a comprehensive perspective on both the strengths and areas for development in Cappadocia tourism. The results align significantly with existing literature and provide both theoretical and practical insights, especially regarding the emotional dimensions of tourist experiences, the importance of cultural heritage and sustainable destination management. Thus, ensuring that Cappadocia continues to evoke positive emotions in the future will depend on preserving its current strengths while addressing areas of concern through strategic improvements.

Pricing policies implemented in tourist destinations are among the key factors that directly affect visitor satisfaction. In the case of Cappadocia, it is frequently observed that tourists complain about high prices. Indeed, an analysis of online reviews related to tourism businesses in the region reveals that price-related complaints are notably high; approximately one-fifth of all complaints were reported to be directly associated with the theme of "expensiveness" (Şahin Perçin & Yiğit, 2020). This finding indicates that many tourists visiting

©IJOESS

Cappadocia perceive a mismatch between the prices they pay and the quality of services or experiences they receive. The literature also confirms a strong relationship between perceived price fairness and tourist satisfaction. For example, a study conducted in Egypt's hospitality sector showed that tourists' perceptions of fair and consistent pricing significantly enhanced satisfaction, whereas perceptions of inconsistency or discrimination in pricing negatively affected satisfaction and loyalty (Abou Zeid & Abouraia, 2019). Therefore, the careful management of pricing policies in destinations —*ensuring that pricing is proportional to the quality of the experience, competitive and fair*— is considered vital for maintaining visitor satisfaction. In the case of Cappadocia, minimizing comments such as "not worth the money I paid" will be important for protecting the destination's image and encouraging repeat visits.

In conclusion, enhancing tourist satisfaction and mitigating the negative perception of high prices in Cappadocia requires both improving traditional service quality (establishing a fair price–value balance and delivering high-quality, hospitable service) and enriching experiences by leveraging the possibilities of the digital age. Complaints about high prices can only be addressed by increasing the perceived value of the tourist experience. This can be achieved by providing customer-oriented, quality service on one hand and on the other, by redesigning how tourists explore the region through technologies such as AR and VR. Findings in the literature also show that when digital applications are properly integrated, they contribute significantly to visitor satisfaction and thereby enhance destination competitiveness (Cabeleira & Vaz de Carvalho, 2025; Zeng et al., 2022). For a world-renowned destination like Cappadocia, innovative and visitor-centered approaches can help establish sustainable tourism satisfaction and foster a positive brand image.

Cappadocia, with its natural beauty, historical and cultural riches, is an important hub for both national and international tourism. The region is home to unique assets such as the fairy chimneys, underground cities and rock-hewn churches adorned with frescoes, leaving a strong positive impact on visitors. However, in order to fully realize its sustainable tourism potential, strategic interventions are needed. Tourists have raised concerns about issues such as high prices, inadequate infrastructure and environmental pressures. Moreover, the region's increasing popularity, driven by social media and international media, also brings the risks of uncontrolled tourism.

©IJOESS

Recommendations

The preservation of the region's natural and historical heritage requires sustainable tourism policies supported by concrete actions. In particular, visitor quotas and digital reservation systems are recommended to manage overcrowding, in line with Demirçivi's (2017) proposals for Göreme National Park. Infrastructure investments should prioritize eco-friendly transportation, green parking systems and improved signage, while deeper integration of local communities into the tourism value chain through cooperatives would strengthen both economic and social benefits. Moreover, the influence of pricing policies on tourist perceptions, as demonstrated by Şahin Perçin and Yiğit (2020), offers valuable guidance in this regard. Enhancing visitor experiences through digital tools is further supported by the findings of Zeng et al. (2022) and Cabeleira and Vaz de Carvalho (2025) on the role of AR/VR applications in reshaping tourism. Finally, environmental awareness programs targeting both tourists and local residents emerge as a critical policy instrument for institutionalizing sustainable tourism.

Limitations and strengths

This study has several limitations. The data being sourced from the Reddit platform may be a limiting factor, as it does not capture the opinions from other social media platforms or different data sources. Future research should diversify data collection sources and conduct more comprehensive analyses.

REFERENCES

Abou Zeid, R. M., & Abouraia, M. G. (2019). Price discrimination and its ımpact on tourist satisfaction and loyalty: Evidence from tourist companies and five star hotels. *Journal of the Faculty of Tourism and Hotels-University of Sadat City*, *3*(1).

Avcıkurt, C. (2009). The importance of natural and cultural heritage in tourism: A case of Cappadocia. *Management and Education, 1*, 23-32.

Aydın, Ş., & Akpınar, A. (2023). *Faith tourism potential of Cappadocia region.* Request & Demand Address, 343, 1-14.

Barış-Tüzemen, Ö., Tüzemen, S., & Çelik, A. K. (2023). Sentiment analysis of reviews on cappadocia: The land of beautiful horses in the eyes of tourists. *European Journal of Tourism, Hospitality and Recreation*, *13*(2), 188-197. https://doi.org/10.2478/ejthr-2023-0015

Bayer, M. Z. (1992). *Turizme giriş* [Introduction to Tourism]. İşletme Fakültesi Yayını.

Büyükkuru, M., & Yılmaz, İ. (2022). Determining the development level of Cappadocia tourism. *Journal of Tourism & Management Research, 7*(1), 2149-6528. http://doi.org/10.5281/zenodo.650133

Cabeleira, M., & Vaz de Carvalho, C. (2025). Using augmented reality to improve touristic efficacy. *Computers*, *14*(2), 75. https://doi.org/10.3390/computers14020075

Cakir, O., Evren, S., Tören, E., & Kozak, N. (2018). Utilizing the sustainable livelihoods approach to evaluate tourism development from the rural host communities' point of view: The case of Cappadocia (Turkey). *GeoJournal of Tourism and Geosites, 21*(1), 7-25.

Coban, G., & Yildiz, O. S. (2019). Developing a destination management model: Case of Cappadocia. *Tourism Management Perspectives, 30*, 117-128. https://doi.org/10.1016/j.tmp.2019.02.012

Çamlıca, K. (2024). Evaluation of Cappadocia region in terms of sustainable development: Tourism sector. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies, 12*(4), 3058-3074. http://doi.org/10.21325/jotags.2024.1525

Çamlıca, K. (2024). Guest experience and unique accommodation features in Göreme, Cappadocia: An Airbnb review analysis. *Journal of Multidisciplinary Academic Tourism, 9*(3), 317-325. https://doi.org/10.31822/jomat.2024-9-3-317

Demirçivi, B. M. (2017). Göreme Millî Parkı ve Kapadokya Kayalık Bölgeleri'ne ilişkin UNESCO raporu değerlendirmeleri ve öneriler. *Turizm Akademik Dergisi*, *4*(2), 91-106.

Elbaz, A. M., Abou Kamar, M. S., Onjewu, A. K. E., & Soliman, M. (2023). Evaluating the antecedents of health destination loyalty: The moderating role of destination trust and tourists' emotions. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, *24*(1), 1-28. https://doi.org/10.1080/15256480.2021.1935394

Erginal, G. & Uludağ, M. (2018). Natural and anthropogenic threats to the cultural tourism potential of kıyıköy, kırklareli, Türkiye. *International Journal of Environment and Geoinformatics, 5*(3), 296-303. https://doi.org/10.30897/ijegeo.465547

Evci, A., & Şahin, C. K. (2017). Evaluation of the Göreme Historical National Park in terms of tourism practices. *Eurasian Journal of Agricultural Research, 1*(2), 54-60.

Günden, Y., & Günden, B. (2022). An innovative culture route proposal in destination management of Cappadocia region. *Revista Rosa dos Ventos-Turismo e Hospitalidade*, *14*(3).

Karacaoğlu, S. (2025). A comprehensive outlook of culture, creativity and sustainability in rural areas through tourism development. In *Niche Tourism and Sustainability: Perspectives, Practices and Prospects* (pp. 94-104). CABI.

Karagöz, D., & Ramkissoon, H. (2025). The effect of heritagescapes on immersion and hedonia: The moderating role of visitor type. *International Journal of Tourism Research, 27*(3), e70026. https://doi.org/10.1002/jtr.70026

Karakuş, Y. (2019). Identifying the best alternative tourism product for a destination: The case of Cappadocia. *Anais Brasileiros de Estudos Turísticos: ABET, 9*(1), 4.

Kemer, E., Tekeli, M., Tekeli, E. K., & Etyemez, S. (2025). *The effect of local people's environmental attitudes and ecological awareness on environmentally friendly tourism behaviors within the scope of sustainable tourism: A research in Cappadocia region.* In Meaningful Tourism (pp. 281-293). Emerald Publishing Limited.

Li, X., Yuan, Y., & Zhang, J. (2024). The influence of tourists' emotional experiences on destination loyalty from the perspective of community economy. *International Journal of Tourism Research*, *26*(1), 1-14. https://doi.org/10.1002/jtr.2630

Ozdemir, E., & Koroglu, A. (2025). An analysis of the perceived expensiveness of tourism destinations in Turkey through discourse analysis. *Prof. Dr. Laura Diaconu Maxim Uzm. Dt. İbrahim Tevfik GÜLŞEN, 30*, 84-98.

Özel, Ç. H., & Kozak, N. (2017). An exploratory study of resident perceptions toward the tourism industry in Cappadocia: A social exchange theory approach. *Asia Pacific Journal of Tourism Research, 22*(3), 284-300. https://doi.org/10.1080/10941665.2016.1236826

Özen, A. (2021). Evaluation of tourist reviews on tripadvisor for the protection of the world heritage sites: text mining approach. *Journal of Multidisciplinary Academic Tourism, 6(*1), 37-46. https://doi.org/10.31822/jomat.876175

Özen, İ. & İlhan, İ. (2022). *Opinion mining in tourism.* Handbook of Research on Smart Technology Applications in the Tourism Industry, 1506-1527. https://doi.org/10.4018/978-1-6684-6303-1.ch079

Sari, S. L., & Burhanudin, B. (2023). Emotional experience and conative loyalty: The mediating role of revisit intention. *Jurnal Manajemen Dan Kewirausahaan*, *11*(1), 40-48.

Surugiu, C., Surugiu, M. R., & Grădinaru, C. (2023). Targeting creativity through sentiment analysis: A survey on Bucharest city tourism. *SAGE Open*, *13*(2), 21582440231167346. https://doi.org/10.1177/21582440231167346

Şahin Perçin, N., & Yiğit, S. (2020). Tripadvisor da yer alan yiyecek ve içecek işletmeleri hakkındaki e-şikayetlerin değerlendirilmesi: Kapadokya bölgesi örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 8*(4), 2985-3001.

Şalvarcı, S. (2022). Destinasyon pazarlamasi bağlaminda Türkiye'deki kültürel rotalarin pest analizi ile incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24*(1), 405-419. https://doi.org/10.16953/deusosbil.1027989

Topuz Cerrah, N., & Armatlı Köroğlu, B. İ. L. G. E. (2024). Sustainable tourism as a way to cope with local economic vulnerabilities: The Ürgüp, Cappadocia case. *Sustainable Development, 35*(4), 452-466.

Tucker, H., & Emge, A. (2010). Managing a world heritage site: The case of Cappadocia. *Anatolia, 21*(1), 41-54.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2024). Turizm İstatistikleri IV. Ceyrek: Ekim - Aralık, 2023. Yayımlanma Tarihi: 31 Ocak 2024, Saat: 10:00, Sayı: 53661. Erişim Tarihi: 26 Aralık 2024, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turizm-Istatistikleri-IV.-Ceyrek:-Ekim---Aralik,-2023-53661

Yang, Y., Wang, Z., Shen, H., & Jiang, N. (2023). The impact of emotional experience on tourists' cultural identity and behavior in the cultural heritage tourism context: An empirical study on Dunhuang Mogao Grottoes. *Sustainability*, *15*(11), 8823.

Yılmaz, A., & Aktaş, S. G. (2015). The reflections of the recent global economic crisis on the Turkish tourism sector: The sample of Fairy Chimneys Area (Cappadocia). In *Hospitality, Travel and Tourism: Concepts, Methodologies, Tools and Applications* (pp. 934-944). IGI Global. http://doi.org/10.4018/978-1-4666-6543-9.ch054

Zeng, Y., Liu, L., & Xu, R. (2022). The effects of a virtual reality tourism experience on tourist's cultural dissemination behavior. *Tourism and Hospitality*, *3*(1), 314-329. https://doi.org/10.3390/tourhosp3010021

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Nurten ULUSAY Özge KAYA Nazife KAYA
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Özge KAYA Nurten ULUSAY Nazife KAYA
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Nurten ULUSAY Özge KAYA Nazife KAYA
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Özge KAYA Nurten ULUSAY Nazife KAYA
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Nurten ULUSAY Özge KAYA Nazife KAYA

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu çalışmada kullanılan veri toplama yöntemi Reddit platformu kullanılarak yapılan bir analize dayanmaktadır. Reddit, kullanıcıların paylaşımlarını herkese açık hale getiren bir sosyal medya platformu olduğundan, bu platformda paylaşılan gönderiler ve yorumlar herkesin erişimine açıktır. Dolayısıyla katılımcı gizliliği ve onayı açısından etik kurul onayına ihtiyaç duyulmamaktadır. Çalışmada yalnızca kamuya açık kaynaklardan elde edilen veriler kullanılmış, anonimleştirilmiş kullanıcı yorumları analiz edilmiştir. Araştırma kamuya açık, gönüllü veriler kullanılarak gerçekleştirildiği için katılımcılardan herhangi bir kişisel veri toplanmamıştır. Bu bağlamda, çalışma herhangi bir etik sorun teşkil etmemektedir ve veri toplama süreci tamamen şeffaf bir şekilde yürütülmüştür.

The data collection method used in this study was based on an analysis conducted using the Reddit platform. As Reddit is a social media platform that makes users' posts publicly accessible, the shared posts and comments on this platform are available to everyone. Therefore, there is no need for ethics committee approval in terms of participant privacy and consent. The study utilized data obtained solely from publicly accessible sources, analyzing anonymized user comments. Since the research was conducted using publicly available, voluntary data, no personal data was collected from participants. In this context, the study does not pose any ethical concerns and the data collection process was carried out in a completely transparent manner.

This study is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY 4.0).**

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1752-1766
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Köy okulunda öğrenim gören öğrencilerden egzersiz yapan ve yapmayan öğrencilerin özgüven ve motorik özelliklerinin incelenmesi

Servet ÖZORUÇ[1], Oğuzhan GÜNBAZ[1], Servet REYHAN[1]

[1]Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Osmaniye, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.1778
Gönderi Tarihi/ *Received:*	Kabul Tarih/ *Accepted:*	Online Yayın Tarihi/ *Published*:
19.10.2024	13.09.2025	15.09.2025

Öz

Bu çalışmanın amacı, kırsal bölgelerde yaşayan ve eğitim gören çocukların fiziksel aktivite düzeyleri ile motor becerilerini incelemektir. Kırsal bölgelerde spor tesisleri, oyun alanları, antrenör gibi altyapı eksiklikleri çocukların motorik beceri düzeyleri ve özgüven düzeylerinin araştırılması önemlidir. Araştırmanın evreni, Adana ili Ceyhan ilçesindeki köy okullarının öğrenci popülasyonudur. Çalışmaya gönüllü olarak katılan 40 öğrenci (yaş ortalaması: 13,07 ± 0,73) çalışma ve kontrol grupları olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Çalışma grubuna 8 hafta boyunca düzenli olarak antrenman uygulanmıştır. Çalışmanın başında ve sonunda öğrencilerin motor becerileri (çeviklik, mekik, sürat, esneklik), vücut ölçümleri (boy, kilo, BKI) ve özgüven düzeyleri (Ergen Özgüven Ölçeği ile) değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçları, çalışma ve kontrol grubunun ön-son test çeviklik ve sürat düzeyinde anlamlı fark gözlenirken özgüven düzeylerinde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı görülmüştür($p>0,05$). Çalışma grubunda 8 haftalık fonksiyonel antrenman programının, ön-son test bulgularında mekik, sürat, esneklik, çeviklik ve özgüven düzeylerinde anlamlı farklılık görülmüştür ($p<0,001$). Özellikle, sosyoekonomik durumun (aile gelir düzeyi ve anne eğitim seviyesi) fiziksel aktivite düzeyleri ile pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Araştırma sonuçları, egzersiz programı çocukların fiziksel performanslarını ve özgüven gelişini geliştirdiğini ortaya koymuştur. Sosyoekonomik durumun bu gelişime katkı sağlayan önemli bir faktör olduğu belirlenmiştir. Antrenman programının katılımcıların özgüven düzeylerinde anlamlı bir farklılık yarattığı görülmüştür. Sonuçlar, ergenlerin fiziksel aktiviteyi teşvik etmeye yönelik programlar geliştirilirken, sosyoekonomik farklılıkların da dikkate alınması gerektiğini işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Egzersiz, motorik özellikler, özgüven

Investigation of self-confidence and motoric characteristics of students who do and do not exercise in a village school

Abstract

The purpose of this study is to examine the physical activity levels and motor skills of children living and attending school in rural areas. The lack of infrastructure such as sports facilities, playgrounds, and coaches in rural areas makes it important to investigate children's motor skill levels and self-confidence levels. The universe of the study is the student population of village schools in the Ceyhan district of Adana province. Forty students (average age: 13.07 ± 0.73) who voluntarily participated in the study were divided into two groups: the experimental and control groups. The experimental group underwent regular training for 8 weeks. At the beginning and end of the study, the students' motor skills (agility, shuttle run, speed, flexibility), body measurements (height, weight, BMI), and self-confidence levels (using the Adolescent Self-Confidence Scale) were assessed. The research results showed that while there was a significant difference between the experimental and control groups in pre- and post-test agility and speed levels, there was no significant difference in self-confidence levels ($p>0.05$). In the experimental group, the 8-week functional training program resulted in significant differences in sit-ups, speed, flexibility, agility, and self-confidence levels in the pre-post test findings ($p<0.001$). In particular, socioeconomic status (family income level and mother's education level) was found to be positively related to physical activity levels. The research results revealed that the exercise program improved children's physical performance and self-confidence development. Socioeconomic status was determined to be an important factor contributing to this development. The training program was found to create a significant difference in participants' self-confidence levels. The results indicate that socioeconomic differences should be taken into account when developing programs to encourage physical activity among adolescents.

Keywords: *Exercise, motoric characteristics, self-confidence*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Servet ÖZORUÇ, **E-posta/ e-mail:** servetozoruc@osmaniye.edu.tr

GİRİŞ

Özgüven kavramı ile ilgili geçmişten günümüze kadar olan süreçte birçok farklı tanım yapılmıştır. Türk Dil Kurumu özgüveni kişinin kendi kendine güvenme durumu olarak açıklamıştır (TDK). Bireyin kendi kimliğini tanıması, kendini yeterli bulması, içsel kabul sürecini tamamlaması ve çeşitli durumları kontrol edebileceğine dair inancı, herhangi bir durumda başarılı olma potansiyeli gibi unsurlar, özgüven kavramı içerisinde değerlendirilir (Eldeleklioğlu, 2004). Bir başka deyişle özgüven, bir bireyin gerçekleştirdiği bir görevde kendi yetenekleri ve özellikleri doğrultusundaki beklentilerini yansıtır (Sadeghi ve ark., 2016). İnsan, doğum anından itibaren çevresiyle etkileşim kurmaya başlar ve bu süreçte benlik algıları şekillenmeye başlar. Bu oluşum, bireyin kendi benliğini nasıl algıladığına ve bu algıyı ne ölçüde kabul ettiğine bağlıdır. Kişinin kendi benliğini onaylaması, özsaygının gelişimini tetikler ve bu da sonuç olarak özgüvenin inşa edilmesine yol açar. Dolayısıyla, bireyin kendisini nasıl gördüğü ve bu algının çevresiyle olan ilişkilerinde ne kadar olumlu olduğu, özsaygı ve özgüven düzeylerini doğrudan etkileyen önemli faktörlerdir. Bu bağlamda, bireylerin çevreleriyle olan etkileşimleri, benliklerini geliştirme ve güçlendirme süreçlerinde kritik bir rol oynar (Mckay & Fanning, 2018). Aslında özgüven terimi, Türkçe literatürde bulunduğu için "bireyin kendini değerli hissetme durumu" şeklinde tanımlanabilir (Bandura, 1997). Özgüveni tür olarak iki kavramla açıklamak mümkündür, bunlardan ilki olan dış özgüven, bireyin çevresine karşı sergilediği kendinden emin tavırdır, yani dış dünyaya yönelik bir vitrini temsil eder. İç özgüven ise bireyin kendi potansiyeline ve başarı yeteneğine duyduğu güvendir. Dış özgüveni yüksek olan kişi, çevresiyle rahat iletişim kurar, sosyal ortamlarda aktif rol alır ve duygu düzenlemesini başarılı bir şekilde gerçekleştirir. İç özgüveni yüksek olan birey ise kendi kimliğiyle uyumlu, olumlu düşüncelere sahip ve büyük hedeflere odaklanabilen bir kişiliğe sahiptir (Özbey, 2004). Motorik özellikler yalnızca çocukluk döneminde değil, ergenlikte de önemini korumaktadır. Ergenlik döneminde motor koordinasyon problemlerinin arttığı ve motor yeterliliğin bu yaş grubunda diğer gelişimsel boyutları da etkileyebileceği vurgulanmıştır (Otero & Pérez, 2015). Çocukların erken yaşlarda fiziksel aktivitelere katılması, bir dizi olumlu etki yaratır. Bu etkiler arasında aktif bir yaşam tarzını benimseme, potansiyel hastalık risklerini azaltma, kilo kontrolünü sağlama ve fiziksel gelişimi destekleme bulunmaktadır. Belirli bir spor dalıyla ilgilenmek veya hareket içeren etkinliklere katılmak, çocukların fiziksel gelişimi açısından son derece önemlidir (Aynacıyan & Özer, 2020). Motor becerilerin gelişimi, yalnızca fiziksel sağlık ve hareket kapasitesi açısından değil, aynı zamanda bilişsel, sosyal ve duygusal gelişim açısından da kritik bir rol oynar (Leonard, 2016). Bedenin gücü ve yetenekleri üzerinde etkili

olan unsurlar, kuvvet, hız, hareket yeteneği ve koordinasyon gibi bileşenleri içeren motorik özelliklerdir. Bu özellikler, bir bireyin fiziksel güç ve yetenek seviyesini belirlemekte olan yapıları temsil eder (Turna & Alpay, 2020). Bu yaştaki bireylerin koordinasyon becerileri de oldukça önemlidir çünkü koordinasyon becerisi, kompleks bir yetenek olup tüm motorik özellikleri bünyesinde bulunduran bir niteliktir. Kuvvet, hız ve esneklik gibi becerilerle ilişkilidir. Koordinasyon aynı zamanda uyum, ritim ve dikkat gibi içinde çeşitli değişkenleri barındıran bir özellik sergilediği söylenebilir (Zurnacı, 2023). Çocukların motor gelişimi ile özgüven arasındaki ilişkiyi anlamak için, motor yeterlilik kavramının hem algılanan hem de gerçek düzeyde değerlendirilmesi gerekmektedir. Çocuklarda özgüvenin artırılması için yalnızca motor becerilerin geliştirilmesinin değil, aynı zamanda çocukların kendi motor yeterliliklerine ilişkin algılarının da güçlendirilmesinin gerekliliğine işaret etmektedir (Bardid ve ark., 2016). Kırsal bölgelerde yaşayan öğrencilerin fiziksel aktivite düzeyleri, kentte yaşayan akranlarına göre bazı farklılıklar gösterebilmektedir (Güler, 2022). Kırsal alanlarda yaşayan öğrencilerin egzersiz alışkanlıklarının geliştirilmesinde, aile, okul ve toplumun işbirliği içinde hareket etmesi gerekmektedir. Okul ortamında beden eğitimi derslerinin ve spor etkinliklerinin teşvik edilmesi, öğrencilerin fiziksel aktivite düzeylerinin artırılmasında etkili bir strateji olarak öne çıkmaktadır (Ünlü ve ark., 2019). Fiziksel aktivitelere katılımın motor beceriler üzerindeki etkisini inceleyen araştırmada, kırsal bölgelerde yaşayan çocukların motor performanslarının artırılması için fiziksel aktivite olanaklarının geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Sönmez & Değirmenci, 2024). Çocuklarda fiziksel aktiviteye katılımı etkileyen en önemli çevresel faktörlerden biri de sosyoekonomik durumdur. Sosyoekonomik durumun (aile gelir düzeyi ve anne eğitim seviyesi) fiziksel aktivite düzeyleri ile pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Yani, aile gelir düzeyi ve anne eğitim seviyesi arttıkça, çocukların fiziksel aktiviteye katılımı da artmaktadır (Bhardwaj & Kathayat, 2021).

Araştırmada ele alınan değişkenler, bireylerin fiziksel aktiviteye katılımı ve motor beceri gelişimlerini etkileyen temel unsurlardır. Düzenli egzersiz yapma, okul takımında yer alma ve ailenin spor yapma durumu ise bireylerin spor alışkanlıklarını, özgüven gelişimini destekleyen önemli faktörlerdir. Bu çalışmanın hipotezleri;

H_1: Köyde yaşayan çalışma ve kontrol grubu öğrencilerinin ön-son test ergen özgüven puanlarında anlamlı farklılık vardır.

H_2: Köyde yaşayan çalışma ve kontrol grubu öğrencilerinin ön-son test mekik testi puanlarında anlamlı farklılık vardır.

H_3: Köyde yaşayan çalışma ve kontrol grubu öğrencilerinin ön-son test esneklik testi puanlarında anlamlı farklılık vardır.

H_4: Köyde yaşayan çalışma ve kontrol grubu öğrencilerinin ön-son test sürat testi puanlarında anlamlı farklılık vardır.

H_5: Köyde yaşayan çalışma ve kontrol grubu öğrencilerinin ön-son test çeviklik testi puanlarında anlamlı farklılık vardır.

Köy ortamında yaşayan öğrencilerin planlı ve programlı bir şekilde egzersiz programına dahil edilmesi ile özgüven ve motorik özelliklerinde değişimlerin incelenmesi tasarlanmıştır. Kırsal bölgelerde, fiziksel aktivite olanaklarının sınırlı olması, sosyal etkileşim fırsatlarının azlığı ve antrenör kaynaklarının yetersizliği gibi faktörler, çocukların motor beceri gelişimini ve özgüven düzeylerini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle, kırsal kesimde yapılan araştırmalar, çocukların motor beceri gelişimini destekleyecek programların ve fiziksel aktivite olanaklarının artırılmasının gerekliliğine işaret etmektedir. Ebeveyn eğitim düzeyi ve aile gelir durumu bireylerin spora erişimini ve katılım biçimlerini belirlerken; ailede spor yapma değişkenlerinin ilişkisi önemlidir. Yapılan alan yazını taramasında, özgüven ve motorik beceriler üzerine çeşitli çalışmalar olmasına rağmen, köy okullarında öğrenim gören ve belirli bir süre boyunca egzersiz programına katılan öğrencilerin özgüven ve motorik özellikleri arasındaki farkların yeterince incelenmediği gözlemlenmiştir. Bu nedenle, kırsal kesimde yaşayan öğrencilerde egzersizin desteklenmesi; onların fiziksel gelişimlerini, psikososyal uyumlarını ve özgüven düzeylerini artırarak bireysel kazanımlar sağlamanın yanı sıra, toplumsal düzeyde de sporun yaygınlaştırılması ve fırsat eşitliğinin geliştirilmesine katkı sunacaktır. Dolayısıyla bu çalışma, hem literatürdeki boşluğu doldurması hem de uygulamaya yönelik öneriler geliştirmesi bakımından önem taşımaktadır.

YÖNTEM

Araştırma grubu (Evren-örneklem)

Bu çalışmanın evrenini Adana ili Ceyhan ilçesi Kösreli köyünde ikamet eden çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden Kösreli Ortaokulunda öğrenim gören 10-13 yaşları arasında olan kız ve erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Çalışmaya dahil edilmeden önce öğrencilerin velilerinden öğrencilerin çalışmaya katılım onam izni alınmıştır. Çalışmaya katılmayı kabul eden kız ve erkek öğrenciler rastgele 2 gruba ayrılmıştır. Çalışma grubu ve kontrol grubuna eş zamanlı ön ve son test ölçümleri; kişisel bilgi formu, esneklik, mekik, çeviklik, sürat testleri ve ergen özgüven ölçeği ölçümleri yapıldı. Ölçümler prosedürlere uygun

bir şekilde okulda yapılmıştır. Çalışma grubuna 8 haftalık egzersiz programı araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Çalışma evrenimizi oluşturan çalışma grubuna haftada 3 gün saat 15:00-16:00 aralığında, ilk 4 hafta 40 dk süreyle ikinci 4 haftada 50 dk süreyle toplamda 8 hafta boyunca devam eden egzersizler yaptırılmıştır. Egzersizler okul bahçesinde ve Ekim- Aralık ayında yapılmıştır. Kontrol grubuna ise herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. 8 hafta sonunda her iki gruptan son ölçümler alınmıştır. Çalışma prosedürleri, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu, 23.01.2024 ve 2024/1/10 (E.157917) kayıt sayılı karar ile çalışma yapılmıştır.

Veri toplama araçları

Çalışmada veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından geliştirilen kişisel bilgi formunda öğrencilerin fiziksel özellikleri, ailelerinde spor yapan kişilerin olup olmadığı ve öğrencilerin aktif olarak spor yapıp yapmadıkları gibi sorular bulunmaktadır. Çalışmaya dahil edilen öğrencilerin ailelerden gönüllü katılım onam formu alınmıştır. Yapılan motor becerileri ölçümleri sadece fiziksel fayda sağlamaz; aynı zamanda bireyin psikososyal gelişimine katkı yaparak özgüvenini artıracağı düşünülmektedir. Antrenman programı uygulanmadan önce ve sonrasında ergen özgüven ölçeği, motor becerileri (çeviklik, mekik, sürat, esneklik) ölçümleri yapılmıştır.

Ergen özgüven ölçeği

Ergen özgüven ölçeği toplam 9 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek puanlar 20 ile 100 arasında değişebilmektedir. Ölçek ters madde içermemektedir. Bu bağlamda Ölçek 5'li likert tipi (Kesinlikle katılmıyorum=1, Katılmıyorum=2, Kısmen katılıyorum=3, Katılıyorum=4, Kesinlikle katılıyorum=5) biçiminde yanıtlanmaktadır. Ölçekten toplam puan alınabilmektedir. AFA sonucunda ölçeğin iki faktörlü ve 9 maddeli bir yapıya sahip olduğu ve faktörlerdeki maddelerin faktör yük değerlerinin 0,52 ila 0,82 arasında değiştiği saptanmıştır. AFA sonucu ölçeğin genelinden elde edilen alfa katsayısı 0,76'dır. Ölçek nihai halinin ölçeğin geneli için Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0,74, 1. faktör için 0,72 ve 2. faktör için 0,54 olarak elde edilmiştir (Arı, 2023). Ölçekte yer alan ifadeler, bireylerin genel özgüven düzeylerini ve kendilerine yönelik güven düzeylerini ortaya koymaktadır. Ölçekten elde edilen toplam puan yükseldikçe bireylerin özgüven düzeylerinin arttığı, düşük puanların ise özgüvenin düşük olduğunu göstermektedir.

©IJOESS

V-otur uzan esneklik testi

Katılımcılardan yerde, ayak parmak uçları yukarıda, topuklar yere basacak bir pozisyonda ve iki ayağı arasında 30 cm boşluk kalacak şekilde oturması istenir. Katılımcının topuklarının yere temas ettiği iki nokta üzerinden düz bir hat çekilir ve bu hat sıfır noktası olarak kabul edilir. Katılımcıdan dizlerinde bükülme olmaksızın uzanabildiği son noktaya kadar uzanması istenir. Bu noktada test yöneticisi dizlerin bükülmediğinden emin olmalı ve gerekirse baskı uygulayarak dizlerin düz kalmasını sağlamalıdır. Her bir katılımcı için test ikişer defa tekrar edilir ve en iyi sonuç (+) ya da (-) olarak cm cinsinden ölçülüp kaydedilir (Koç ve ark., 2011; Cuberek ve ark., 2013; Köse & Atan, 2015).

Çeviklik T testi

T-testi, 10 metre uzunluğunda ve 10 metre genişliğinde bir alanda T şeklinde düzenlenmiş 4 temas noktasından oluşur. Katılımcının, bu temas noktaları arasında farklı yönlere ve farklı şekillerde hareket etmesini sağlayan bir seriyi en kısa sürede tamamlaması amaçlanır. Bu testin diğer çeviklik testlerinden farkı, katılımcının her zaman aynı yöne bakmasıdır. Yön değiştirme işlemi, sağa ve sola kayma adımlarıyla veya geriye koşarak gerçekleştirilir. Bu test, ikişer adet 90 derecelik ve 180 derecelik dönüşün yanı sıra, 10 metre ileri, 10 metre sağa, 10 metre sola ve 10 metre geriye gitmeyi içerir, toplamda 40 metrelik bir mesafenin kat edilmesini gerektirir (Özbay ve ark., 2018)

30 sn mekik testi

Öğrenciler düz bir zeminde dizleri 90 derece bükük bir şekilde otururken ellerini boyun bölgesine yerleştirerek verilen 30 sn boyunca mekik çeker sonuçlar kaydedilir (Başar & Yüksel, 2021).

20 m sürat testi

Başlangıç ve bitiş noktaları net olarak çizgi ve koni ile belirlenmiştir. Katılımcı, başlangıç çizgisini geçtiği anda zamanlama başlar ve bitiş çizgisini geçtiği anda zamanlama durdurulur. Tüm katılımcılar testi tamamladıktan sonra bir tekrar daha yapılır ve en iyi süre saniye cinsinden kaydedilir (Arin ve ark., 2012).

Egzersiz programı

Bu çalışmada, haftalık egzersiz programı Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri saat 15:00 ile 16:00 arasında gerçekleştirilmiştir. Gruba ilk 4 haftada 3 gün olacak şekilde 40 dk süreyle ikinci 4 haftada 50 dk süreyle toplamda 8 hafta boyunca devam eden egzersizler yaptırılmıştır. Egzersizler okul bahçesinde ve Ekim- Aralık ayında yapılmıştır. Egzersiz programı üç ana bölümden oluşmaktadır: Isınma, egzersiz evresi ve soğuma evresi. Her egzersiz seansı, vücudu

hazırlamak ve olası sakatlanmaları önlemek amacıyla 8 dakikalık bir ısınma evresi ile başlamaktadır. Tablo 1'de ilk 4 hafta uygulanan fonksiyonel egzersiz (25 dakikalık) programı verilmiştir (Mel & Shiff 2002, Boyle 2004, Coleman 2009, Bruscia 2015). İkinci 4 haftada ise set sayıları birer set arttırılmış ana evre 30 dk olarak uygulanmıştır. Seansın son bölümünde, 7 dakikalık bir soğuma evresi bulunmaktadır. Bu program, katılımcıların düzenli bir şekilde fiziksel aktivitelerde bulunmalarını sağlamak ve performanslarını optimize etmek amacıyla yapılandırılmıştır.

Tablo 1. Fonksiyonel egzersiz programı

Egzersiz Tipi	Egzersiz Adı	Tekrar Süre	Set Sayısı	Dinlenme zamanı	Açıklama
Sürat	Yerinde diz kaldırma	3	5 set	15 sn	Kollar aktif, hızlı tempo
	Tek ayak üzerinde sıçrama	3	4 set	15 sn	Her ayak için ayrı set
	80-100 m sprint	30sn sn/set	3 set	30 sn	Ölçülü parkurda
Esneklik	Uyluk germe	2	3 set	10 sn	Ayak bilekten tutarak topuğu kalçaya yaklaştırma
	Kelebek esnemesi	2	3 set	10 sn	Ayak tabanları birleşik, öne eğilme
	Bacak germe	2	3 set	10 sn	Ayak parmaklarına dokunma, bacaklar açık/kapalı
Mekik	Klasik mekik	10	3	15 sn	Dizler bükülü, eller boyunda
	Modifiye mekik	10	3 set	10 sn	Dizler düz, eller alında
Çeviklik	Merdiven çıkış-iniş	10	3 set	10 sn	Farklı kombinasyonlarla
	Tek ayak üzerinde sıçrama	10	5 set	10 sn	Düşük bir platform üzerine
	İp atlama	15	3 set	10 sn	Yön değiştirerek

Verilerin analizi

Çalışmamızda, anket verileri IBM SPSS 26.0 istatistik programında analiz edilmiştir. Verilerin türüne uygun olarak tanımlayıcı istatistikler hesaplanmıştır. Öğrencilerin özgüven durumları ve motorik testler sonucunda bu iki değişken arasındaki farkın belirlenmesi için ikili karşılaştırmalarda T-test analizleriyle değerlendirilmiştir. İlişkinin belirlenmesi için korelasyon testi uygulanmıştır. Veri analizlerinde 0,05 ve 0,01 anlamlılık düzeyleri test edilmiştir.

BULGULAR

Çalışmaya katılanların demografik özellikleri yaş ortalaması kontrol grubu 13,05±,68 çalışma grubu 13,10±,78, boy (cm) kontrol grubu 149±12,65 çalışma grubu 150±10,12, Vücut ağırlığı (kg) kontrol grubu 44,95±12,23 çalışma grubu 44,50±10,83 olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Çalışma ve kontrol grubunun demografik özellikleri istatistikleri

Değişkenler	Grup	n	Ort±ss	t	sd	p
Cinsiyet	Çalışma	20	1,45±0,51	1,32	38	0,19
	Kontrol	20	1,25±0,44			
Yaş	Çalışma	20	13,10±0,78	0,21	38	0,83
	Kontrol	20	13,05±0,68			
Anne eğitim	Çalışma	20	2,20±0,76	0,23	38	0,81
	Kontrol	20	2,15±0,58			
Vücut ağırlığı (kg)	Çalışma	20	44,50±10,83	-0,12	38	0,90
	Kontrol	20	44,95±12,23			
Boy(cm)	Çalışma	20	150±10,12	0,15	38	0,88
	Kontrol	20	149±16,50			
Aile Gelir	Çalışma	20	3,65±0,67	1,17	38	0,24
	Kontrol	20	3,40±0,68			
Düzenli egzersiz	Çalışma	20	1,15±0,36	-1,79	38	0,08
	Kontrol	20	1,40±0,50			
Okul Takımı	Çalışma	20	1,80±0,41	-0,40	38	0,68
	Kontrol	20	1,85±0,36			
Aile Spor	Çalışma	20	1,65±0,48	-0,67	38	0,50
	Kontrol	20	1,75±0,44			
Baba Eğitim	Çalışma	20	2,45±0,68	0,24	38	0,80
	Kontrol	20	2,40±0,59			

**p<0,01 *p<0,05

Tablo 2 Çalışma ve kontrol grubu demografik Özellikleri sonuçlarında çalışma ve kontrol grubu değişkenlerinde (p>0,05) düzeyinde anlamlı fark görülmemiştir.

Tablo 3. Çalışma ve kontrol grubunun ön-son test motorik özellikleri ve özgüven ölçeği t -testi istatistikleri

Değişkenler	Grup	n	Ort±ss	t	sd	P
Ön Sürat (sn)	Çalışma	20	4,81±0,44	-2,65	38	**0,012***
	Kontrol	20	5,15±0,36			
Son sürat (sn)	Çalışma	20	4,63±0,40	-4,08	38	**0,00****
	Kontrol	20	5,16±0,40			
Ön Esneklik (cm)	Çalışma	20	0,45±5,39	0,109	38	0,914
	Kontrol	20	0,25±6,18			
Son Esneklik (cm)	Çalışma	20	2,10±5,45	0,92	38	0,36
	Kontrol	20	0,40±6,15			
Ön Mekik (Adet)	Çalışma	20	15,65±4,13	1,60	38	0,118
	Kontrol	20	13,30±5,10			
Son Mekik (Adet)	Çalışma	20	18,55±4,16	3,72	38	**0,001***
	Kontrol	20	13,30±4,72			
Ön Çeviklik (sn)	Çalışma	20	14,12±1,20	-3,08	38	**0,004***
	Kontrol	20	15,40±1,42			
Son Çeviklik (sn)	Çalışma	20	13,68±1,25	-4,15	38	**0,00****
	Kontrol	20	15,42±1,38			
Ön Özgüven	Çalışma	20	30,20±6,88	0,023	38	0,982
	Kontrol	20	30,15±6,89			
Son Özgüven	Çalışma	20	32,60±6,09	0,861	38	0,395
	Kontrol	20	30,95±6,02			

**p<0,01 *p<0,05

Tablo 3'te motorik özellikler T-testi sonuçlarına göre çalışma ve kontrol grupları arasında ön-son sürat, son mekik ve ön-son çeviklik değişkenleri arasında (p<0,01) düzeyinde anlamlı

fark bulunmuştur. Ancak ön-son esneklik, ön mekik ve ön-son özgüven ölçeği puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmemiştir (p> 0,05).

Tablo 4. Çalışma grubunun ön-son test eşleştirilmiş t -testi sonuçları

Değişkenler	Test	n	Ort±ss	t	sd	P
Mekik (Adet)	Ön test	20	15,65±4,13	-6,866	19	**0,000****
	Son test	20	18,55±,4,16			
Çeviklik (sn)	Ön test	20	14,12±1,20	5,086	19	**0,000****
	Son test	20	13,68±1,25			
Esneklik (cm)	Ön test	20	0,45±5,39	-6,020	19	**0,000****
	Son test	20	2,100±5,45			
Sürat	Ön test	20	4,81±0,44	4,238	19	**0,000****
	Son test	20	4,63±0,40			
Özgüven	Ön test	20	30,20±6,88	-7,324	19	**0,000****
	Son test	20	32,60±6,09			

**p<0,01 *p<0,05

Tablo 4'te eşleştirilmiş T-testi sonuçlarına göre çalışma grubunun ön test-son test bulgularına göre mekik, çeviklik, esneklik, sürat ve özgüven puanlarında (p<0,01) düzeyinde anlamlı fark bulunmuştur.

Tablo 5. Demografik özellikler korelasyon tablosu

Değişken		**Düzenli egzersiz**
Anne eğitim	**r**	**0,342***
Aile gelir düzeyi	**r**	**0,482**
		Okul takımı
Ailede spor yapma	**r**	**0,560****
		Anne eğitim
Baba eğitim	**r**	**0,539****

**p<0,01 *p<0,05

Tablo 5'te korelasyon testi sonucunda anne eğitim durumu ve aile gelir düzeyi ile düzenli egzersiz yapma durumu arasında pozitif yönde orta düzeyde ilişki bulunmuştur. Anne ve baba eğitimi, aile gelir düzeyi, ailede spor yapma alışkanlığı ve okul takımında yer alma gibi faktörler, pozitif yönde ilişkili olduğu saptanmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Motorik özellikleri arasında sürat, mekik ve çeviklik kişilerinin Çalışma grubunun anlamlı düzeyde farklılık göstermesi, düzenli ve planlı bir egzersiz programı bu özelliklerin etkili olup olmadığı desteklenmektedir. Fiziksel aktiviteye katılım ve motor performans seviyelerine ilişkin genel eğilimleri anlamak, gençlerde sağlık açısından temel göstergeler olan motor becerilerin evrimi ve gelişimi nedeniyle meydana gelen değişiklikleri kabul etmek için önemlidir (D'Anna ve ark., 2024). Literatürde, fiziksel performansın düzenli egzersiz ve

antrenman programlarıyla geliştirilebileceği belirtilmiştir (Aydın, 2019). Erol ve Can'ın (2022) yaptıkları çalışmaya Iğdır ilindeki ortaöğretim öğrencilerinden yaşları 10 ila 13 arasında 190 kız ve 179 erkek öğrenci olmak üzere toplam 369 ortaöğretim öğrencisi katıldığını beyan etmişlerdir. Erol (2023) tarafından yapılan çalışmada, ilkokul öğrencilerinin fiziksel uygunluk düzeyleri cinsiyete göre incelenmiştir. Kuvvet, dayanıklılık, esneklik ve koordinasyon gibi farklı fiziksel özelliklerin değerlendirildiği testlerde, erkek öğrencilerin özellikle kuvvet ve dayanıklılık gerektiren testlerde kız öğrencilere göre daha başarılı olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar, $p<0,05$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Sarısoy ve Lök (2022) tarafından yapılan çalışmada, pliometrik egzersizlerin kadın taekwando sporcularının fiziksel performansına etkisi incelenmiştir. Araştırmacılar, deney grubuna 8 hafta boyunca düzenli olarak pliometrik antrenman uygulamış ve bu grubun anaerobik dayanıklılık, esneklik, bacak kuvveti, sırt kuvveti, dikey sıçrama, durarak uzun atlama ve kavrama kuvveti gibi testlerde kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde gelişme gösterdiğini tespit etmişlerdir. 6 haftalık fonksiyonel antrenman uygulanan basketbolcularda, antrenman öncesi ve sonrası yapılan ölçümlerde sürat ve çeviklik düzeylerinde anlamlı farklar elde edilmiştir (Bhardwaj & Kathayat, 2021). Atan ve arkadaşları (2016), egzersiz programının fiziksel performans üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Araştırma sonuçları, egzersiz programına katılan bireylerin esneklik ve 20 metre sürat koşusu değerlerinde anlamlı düzeyde iyileşme olduğunu göstermiştir. Newnam'ın (2001) gerçekleştirdiği araştırmada bir değerlendirme yapıldığında, sosyal ve fiziksel aktivitelerin özgüven düzeylerini olumlu bir şekilde etkilediğini söylemenin mümkün olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda, düzenli olarak gerçekleştirilen sosyal etkileşimler ve fiziksel egzersizlerin, bireylerin özgüven gelişimine katkıda bulunduğu sonucuna varıldığını beyan etmişlerdir. (Newnam,2001). Taştan ve Görür'ün (2024) yaptıkları çalışmaya Malatya ilindeki 34 hentbol sporcusu gönüllü olarak katıldığını dile getirmişlerdir. Çalışmaya katılan sporcular kontrol grubu ve antrenman grubu olmak üzere ikiye ayrıldığını beyan etmişlerdir. Bu çalışmanın sonucunda sıçrama, mekik, şınav, sürat ve atış son test ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark ($p<0,01$) tespit edildiğini belirtmişlerdir. Lauren ve Clark (2010) tarafından yapılan bir çalışmada, 10 hafta süresince vücut ağırlığına dayalı antrenman yapan 15 sağlıklı erkek üzerinde yapılan ölçümlerle, katılımcıların fiziksel uygunluklarında belirgin gelişmeler gözlendiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte, fiziksel uygunluk parametrelerinde çeviklik (%4,1 artış, $p<0,01$), dinamik kuvvet (%12,1 artış, $p<0,01$), statik kuvvet (%6,7 artış, $p<0,05$), kas kuvveti dayanıklılığı (%30,1 artış, $p<0,01$), esneklik (%20,1 artış, $p<0,05$) ve kardiyovasküler kapasitede (%6,1 artış, anlamlı iyileşmeler

gözlendiğini vurgulamışlardır. Çalışma hipotezlerimiz H_1: desteklenmemiştir, çalışma ve kontrol grubu özgüven düzeylerinde anlamlı bir fark görülmemiştir ($p>0,05$). Ancak çalışma grubu ön-son test puanlarında anlamlı farklılık görülmüştür. Özgüven düzeylerindeki değişimin değerlendirilmesinde, deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir farkın olmaması, müdahale programının etkisinin sadece belirli bir grupta veya belirli koşullarda ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Özgüven düzeylerinde grup içi ön-son test karşılaştırmalarının anlamlı olması, müdahale programının katılımcılar üzerinde olumlu bir etki yarattığını göstermektedir. Bu tür bulgular, özellikle kısa süreli, yoğun olmayan veya başlangıç düzeyleri yüksek olan gruplarda daha sık görülmektedir. Literatürde araştırma bulgularımızın desteklediği farklı çalışmalar mevcuttur. Ryan ve Dzewaltowski'nin (2002) araştırmasına göre, 6. ve 7. sınıflarda okuyan öğrencilerin fiziksel aktivitelere katılması, onların kendilerine olan güvenlerini olumlu yönde etkilemektedir. Ortaöğretim çağındaki sporcuların özgüven gelişimini inceleyen Akıncı (2007), spor takımlarında yer almanın özgüveni olumlu yönde etkilediğini Isparta ilindeki öğrenciler üzerinde yaptığı araştırmayla ortaya koymuştur. Performanstaki gelişimin hem kolay hem de zor becerilerde öz güven artışını kısmen yordadığını göstermektedir. Bu durum, farklı zorluk düzeylerine sahip becerilerin öğretiminin genç sporcuların hem performanslarını hem de öz güvenlerini geliştirmede etkili bir yaklaşım olabileceğine işaret etmektedir (Tzetzis ve ark., 2008). Sun ve Eroğlu (2016), 300 ergen üzerinde yaptıkları araştırmada, spor yapanların özgüven düzeylerinin spor yapmayanlara göre daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Fiziksel aktivitenin çocuklarda psikolojik iyi oluş ve özgüven üzerindeki etkisi, bazı çalışmalarda daha belirgin olarak ortaya konmuştur. Düzenli egzersiz yapan bireylerde psikolojik iyi oluşun, içsel ve dışsal özgüven düzeylerini artırdığı gösterilmiştir. Düzenli egzersiz yapan bireylerde psikolojik iyi oluş ile içsel ve dışsal özgüven arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş, psikolojik iyi oluşun özgüven üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu belirlenmiştir (Sulu ve ark., 2023). Fiziksel aktiviteye katılımın özgüven üzerindeki etkisi, yalnızca çocuklarda değil, farklı yaş ve meslek gruplarında da araştırılmıştır. Örneğin, öğretmenlerde yapılan bir çalışmada, fiziksel aktivite düzeyleri ile yaşam doyumu arasında zayıf ve pozitif bir ilişki bulunmuş, ancak vücut kitle indeksi ile fiziksel aktivite arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır (Akbal & Göktaş, 2023). Öğrencilerin düzenli egzersiz alışkanlıklarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi hem bireysel hem de toplumsal düzeyde spor politikalarının oluşturulmasında temel bir gereklilik olarak ifade edilebilir. Düzenli egzersiz alışkanlıklarının kazanılmasında aile yapısı, sosyoekonomik durum ve ebeveynlerin eğitim düzeyi gibi faktörler belirleyici olmaktadır. Özellikle aile gelir

düzeyi, öğrencilerin fiziksel aktiviteye erişim olanaklarını doğrudan etkileyen bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Ailelerin ekonomik durumu, çocukların spor ekipmanlarına, spor salonlarına veya çeşitli fiziksel aktivite alanlarına erişimini kolaylaştırmakta ya da kısıtlamaktadır. Bu durum, öğrencilerin düzenli egzersiz yapma alışkanlığı geliştirmelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Michael ve arkadaşları, çeşitli fiziksel aktivitelere katılımın öğrencilerin mutluluk düzeyine katkıda bulunduğunu belirterek, öğrencilere çeşitli aktivitelere katılma fırsatları sağlamanın, fiziksel aktivitenin keyfini ve değerini belirlemelerine yardımcı olabileceğini ve bunun da yaşam boyu fiziksel aktivite alışkanlığı sağlayacağını bildirmiştir (Michael ve ark., 2016). Yüksek gelirdüzeyine sahip erkek ve kız ergenlerin VKİ'sini düşürmede olumlu bir etkiye sahipken, tam zamanlı çalışan annelerin çocuklarında obezite riskinin arttığı belirtilmiştir (Liu ve ark., 2025). Adölesan öğrencilerin sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının cinsiyet durumuna göre anlamlı farklılık gösterdiği, fiziksel aktivite ile sağlıklı yaşam biçimi davranışı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, sağlıklı beslenme davranışları sergileyen ve düzenli fiziksel aktivite yapan adölesanların, daha başarılı sağlıklı yaşam biçimi davranışları sergilediği tespit edilmiştir (Çoşkun & Karagöz, 2021). Bu bulgu, ailelerin ekonomik ve eğitimsel kaynaklarının, çocukların sağlıklı yaşam biçimi davranışlarını geliştirmelerinde temel bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre uygulanan antrenman programının çalışma ve kontrol grubunda bazı motorik özellikleri (sürat, mekik, çeviklik) üzerinde anlamlı gelişim sağladığını, ancak esneklik ve özgüven düzeylerinde belirgin bir farklılık oluşturmadığını göstermektedir. Ancak çalışma grubunun ön test ve son test bulgularında mekik, çeviklik, esneklik, sürat ve özgüven puanlarında anlamlı artışlar olduğunu göstermektedir ($p < 0,01$). H_2: kısmen desteklenmiştir, H_3: desteklenmemiştir, H_4: desteklenmiştir, H_5: desteklenmiştir. Bu durum, uygulanan antrenman programının hem fiziksel performans hem de öz güven düzeylerini olumlu yönde geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Anne ve baba eğitim düzeyi, aile gelir durumu, ailede spor yapma alışkanlığı ve okul takımına katılım gibi sosyoekonomik ve çevresel faktörlerin çocukların düzenli egzersiz yapma durumuyla pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir.

Öneriler

Okul ortamında uygulanabilecek, tüm öğrencilerin katılımını sağlayacak egzersiz programları geliştirilmesi önemlidir. Çocukların fiziksel aktivite düzeylerini artırmak için ailelerin spor kültürünü destekleyecek bilinçlendirme programlarının ve okul temelli spor fırsatlarının artırılması önerilmektedir. Aile eğitimi, gelir düzeyi ve spor alışkanlıklarının

çocukların egzersiz yapma durumuyla pozitif ilişkili bulunması, sosyal ekoloji ve sosyokültürel kuramlar bağlamında çocukların sportif katılımını açıklamak için önemli bir teorik dayanak sunmaktadır. Gelir düzeyi düşük ailelere yönelik spor malzemeleri, ücretsiz kurslar veya belediye destekli spor programları sunulmalı, fırsat eşitliği sağlanmalıdır. Gelecek çalışmalarda, farklı sosyoekonomik düzeylerden gelen katılımcılarla yapılabilir. Nicel bulgulara ek olarak nitel veri (öğrenci görüşleri, ebeveyn deneyimleri) ile daha derinlikli analizler yapılmalıdır.

Sınırlılıklar ve güçlü yönler

Bu araştırmanın sınırlılıkları; spor salonu, saha, pist, kondisyon alanı gibi uygun antrenman mekânlarının olmaması, köy okulunda spor bilimleri eğitimi almış personelin bulunmaması, sporun, akademik başarıya kıyasla ikinci planda görülmesi, sporun gerekliliğine dair ebeveyn farkındalığının düşük olması, kırsal bölgede yaşanan sosyoekonomik düzeyin düşük olması, çalışma yapılan bölgedeki okul sayısı ve öğrencilerin sayısının az olması küçük örneklem büyüklüğü, bulguları genelleme kabiliyetini kısıtlamıştır. Güçlü yönleri ise köyde yaşayan öğrencilerin sosyal paylaşım alanlarının sınırlı olması nedeniyle spor etkinliklerinin aidiyet, motivasyon ve özgüven kazandırmada önemli bir rol oynaması, açık alanlarda yapılan aktivitelerin ek tesis maliyeti gerektirmemesi, birebir ilgi ve küçük gruplarla çalışma avantajı ve küçük topluluk yapısı nedeniyle öğrencilerin antrenmanlara daha kolay organize olabilmesi olarak açıklanabilir.

KAYNAKLAR

Akbal, M., & Goktas, Z. (2023). The relationship between physical activity level of teachers, obesity prevelance and life satisfaction. *Mediterranean Journal of Sport Science, 6*(2), 419-435. https://doi.org/10.38021/asbid.1239024

Akıncı, A. Y. (2007). *Ortaöğretim kurumlarında beden eğitimi ve spor etkinliklerinin sosyalleşme süreci ve şahsiyetin oluşmasında katkısı.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi) Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Arı, A. E. (2023). *Ergen özgüven ölçeğinin geliştirilmesi.* A. R. Özpolat (Ed.), 21. *Yüzyıl davranışları (öz denetim, atılganlık, özgüven)* içinde (s. 5–40). Vizetek Yayıncılık

Aydın, A. S. (2019). *13-15 yaş badminton sporcularına uygulanan sekiz haftalık "core" antrenmanların denge, kas kuvveti, sürat ve çeviklik performansları üzerine etkisinin incelenmesi* (Master's thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi) Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Aynacıyan, N., & Özer, M. K. (2020). Çocuklara uygulanan eğitici oyun aktivitelerinin motorik özelliklerine etkisi. *Sağlık ve Spor Bilimleri Dergisi, 25*.

Bardid, F., De Meester, A., Tallir, I., Cardon, G., Lenoir, M., & Haerens, L. (2016). Configurations of actual and perceived motor competence among children: Associations with motivation for sports and global self-worth. *Human Movement Science, 50*, 1–9. https://doi.org/10.1016/j.humov.2016.09.001

Başal, V., & Yüksel, M. F. (2021). 12-13 yaş grubu kız çocuklarının fiziksel özelliklerinin gelişiminde eğitici oyunların etkisi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 416*.

Bhardwaj, A., & Kathayat, L. B. (2021). Effect of 6-week functional training on speed and agility of basketball players. *Indian Journal of Physiotherapy & Occupational Therapy, 15*(4), 11-16. http://doi.org/10.37506/ijpot.v15i4.16489

Boyle, M. (2004). Functional training for sports. Human Kinetics Publishers.

Bruscia, K. E. (2015). *The functional training bible*. Meyer & Meyer Verlag.

Coleman, A. E. (2009). Training the power pitcher. *Strength & Conditioning Journal, 31*, 48-58.

Cuberek, R., Machová, I., & Lipenská, M. (2013). Reliability of V sit-and-reach test used for flexibility self-assessment in females. *Acta Gymnica, 43*(1), 35-39.

Çıplak, M. E., Yamaner, F., & İmamoğlu, M. (2020). Sporcu eğitim merkezi güreşçilerinde yaş seviyelerine göre sürat, kuvvet ve esneklik değerleri karşılaştırması. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *14*(1), 84-94.

Çoşkun, A., & Karagöz, Ş. (2021). Adölesan dönemdeki çocuklarda obezite sıklığı, fiziksel aktivite düzeyi ve sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının incelenmesi. *Türkiye Spor Bilimleri Dergisi, 5*(2), 63-72. https://doi.org/10.32706/tusbid.995216

D'Anna, C., Forte, P., & Pugliese, E. (2024). Trends in physical activity and motor development in young people—Decline or improvement? A Review. *Children*, *11*(3), 298. https://doi.org/10.3390/children11030298

Değirmenci, S., & Sönmez, S. (2024). Okul dışı fiziksel aktivitelere katılım ve motor beceri: Okul öncesi örneği. *Eurasian Research in Sport Science, 9*(2), 72-87. http://doi.org/10.29228/ERISS.47

Eldeleklioğlu, J. (2004). Çocuklarda özgüven gelişimi. *G. Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 111-121*.

Güler, B. (2022). Kadınların fiziksel aktiviteleri önündeki engeller: Sistematik derleme çalışması. *Spor Eğitim Dergisi, 6*(1), 20-32. https://doi.org/10.55238/seder.1057239

Koç, H., Pulur, A., & Karabulut, E. O. (2011). Erkek basketbol ve hentbolcuların bazı motorik özelliklerinin karşılaştırması. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 24*.

Köse, B., & Atan, T. (2015). Effect of different warm-up methods on flexibility jumping and balance. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *9*(1), 85-93.

Leonard, H. C. (2016). The impact of poor motor skills on perceptual, social and cognitive development: The case of developmental coordination disorder. *Frontiers in Psychology, 7*, 311. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00311

Liu, L., Liu, Y., Zhang, T., & Luo, J. (2025). Study on the influence of levels of physical activity and socio-economic conditions on body mass index of adolescents. *International Health*, *17*(4), 470-480. https://doi.org/10.1093/inthealth/ihae083

Mel, C., & Shiff, D. (2002). Functional training revisited. *National Strength & Conditioning Association, 24*(5), 42-46.

Michael, S. L., Coffield, E., Lee, S. M., & Fulton, J. E. (2016). Variety, enjoyment, and physical activity participation among high school students. *Journal of Physical Activity and Health*, *13*(2), 223-230. https://doi.org/10.1123/jpah.2014-0551

Özbay, Ç. (2004). *Çocuk sorunlarına yapıcı çözümler*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Özbay, S., Ulupınar, S., & Özkara, A. B. (2018). Sporda çeviklik performansı. *Ulusal Spor Bilimleri Dergisi, 108*.

Ramón Otero, I., & Ruiz Perez, L. M. (2015). Adolescence, motor coordination problemas and competence. *Educacion XX1*, *18*(2), 189-213. https://doi.org/10.5944/educxx1.14601.

Ryan, G. J., & Dzewaltowski, D. A. (2002). Comparing the relationship between different types of self-efficacy and physical activity in youth. *Health Education & Behavior*, *29*(4), 491–502. https://doi.org/10.1177/109019810202900408

Sertel Meyvacı, S., & Ankaralı, H. (2020). Bitrokanterik çap mesafesi genç yetişkin erkeklerin flamingo denge testi sonuçlarını etkiler mi? *Antropoloji, 61*. https://doi.org/10.33613/antropolojidergisi.723220

Sulu, B., Kayğusuz, Ş., Sinici, E., & Hassani, F. (2023). The effect of psychological well-being on self-confidence in exercise participants. *Uluslararası Egzersiz Psikolojisi Dergisi, 5*(1), 1-8. https://doi.org/10.51538/intjourexerpsyc.1243506

Sun, E., & Eroğlu, H. (2016). Sporun lise öğrencilerinin özgüven düzeylerine etkisi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *18*(4), 29–38.

TDK. (tarih yok). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. (27 Mart 2024). https://sozluk.gov.tr/

Turna, O., & Alpay, C. B. (2020). Ortaöğretimde eğitim-öğretim gören öğrencilere uygulanan 12 haftalık temel badminton antrenmanlarının motorik özellikler üzerine etkisi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 318*.

Tzetzis, G., Votsis, E., & Kourtessis, T. (2008). The effect of different corrective feedback methods on the outcome and self confidence of young athletes. *Journal of Sports Science & Medicine*, *7*(3), 371.

Ünlü, H., & Al-Zandee, S. S. A. (2019). Ortaokul öğrencilerinin fiziksel aktivite egzersiz değişim davranışları ve beden eğitimi dersine yatkınlıklarının incelenmesi. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 17* (3), 100–118. https://doi.org/10.33689/spormetre.521319

Zurnacı, E.Y. (2023). *10-12 yaş öğrencilere uygulanan 8 haftalık eğitici oyunların motorik özellikler üzerine etkisi.* (Yüksek lisans tezi. Mardin Artuklu Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Servet ÖZORUÇ Servet REYHAN
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Servet ÖZORUÇ Servet REYHAN
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Servet REYHAN Oğuzhan GÜNBAZ
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Servet ÖZORUÇ Servet REYHAN Oğuzhan GÜNBAZ
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Servet ÖZORUÇ Servet REYHAN Oğuzhan GÜNBAZ

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu araştırma, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Etik Kurulunun 23.01.2024 tarihli ve 2024/1/10 sayılı kararı ile yürütülmüştür.

This research was conducted with the decision of Osmaniye Korkut Ata *University Ethics Committee dated* 23.01.2024 *and numbered E*-2024/1/10.

Bu eser **Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0)** ile lisanslanmıştır

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1767-1782
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Sporcuların duygusal zekâ ve yakut-ahlaki zekâ özelliklerinin incelenmesi

Oğuzhan ÇALI[1]

[1]Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Sivas, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.1736
Gönderi Tarihi/ *Received:* 29.07.2025	Kabul Tarih/ *Accepted:* 12.09.2025	Online Yayın Tarihi/ *Published*: 15.09.2025

Öz

Bu araştırma, sporcuların duygusal zekâ ve ahlaki zekâ özelliklerini değerlendirerek, bu kavramların spor ortamındaki etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden, ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Örneklem seçiminde kolay örnekleme yöntemi tercih edilmiş ve araştırmaya gönüllü katılmak isteyen 456 sporcu dahil edilmiştir. Katılımcıların cinsiyet, spor türü ve spor yılı gibi bilgilerini edinmek amacıyla "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, katılımcıların duygusal ve ahlaki zekâ düzeylerini değerlendirmek için "Duygusal Zekâ Ölçeği" ve "Yakut-Ahlaki Zekâ Ölçeği" kullanılmıştır. Veriler parametrik varsayımları sağladığından, cinsiyet ve spor türü değişkenlerinin analizinde Bağımsız Örneklem t-testi, spor yılı değişkeninin analizinde ise Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) kullanılmıştır. Etki büyüklüğünü değerlendirmede Cohen-d ve eta-kare değerlerine başvurulmuştur. Değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Pearson Korelasyon Katsayısı analizi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, sporcuların duygusal zekâ ve Yakut-Ahlaki zekâ düzeylerinin, spor türü ve spor yılı değişkenlerine göre farklılık gösterebildiği, cinsiyet değişkenine göre ise farklılık göstermediği ortaya konulmuştur. Duygusal zekâ ile Yakut-Ahlaki zekâ arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunması, bu iki yapının birbiriyle yakından ilişkili olduğunu ve duygusal becerilerin ahlaki karar süreçlerini destekleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, sporun yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda duygusal ve ahlaki gelişimi de destekleyen önemli bir sosyal alan olduğunu vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahlaki zekâ, duygusal zekâ, sporcu

Investigation of emotional intelligence and yakut-moral intelligence characteristics of athletes

Abstract

This study aims to evaluate athletes' emotional intelligence and moral intelligence characteristics and to reveal the impact of these concepts within the sports context. The research employed a quantitative research design using the relational survey model. Convenience sampling was preferred in sample selection, and a total of 456 athletes who voluntarily agreed to participate were included. A "Personal Information Form" was used to collect data on participants' gender, type of sport, and years of sports experience. In addition, the "Emotional Intelligence Scale" and the "Yakut-Moral Intelligence Scale" were administered to assess participants' emotional and moral intelligence levels. Since the data met parametric assumptions, Independent Samples t-test was conducted for gender and type of sport variables, while One-Way Analysis of Variance (ANOVA) was used for the years of sports experience variable. Effect sizes were evaluated using Cohen's d and eta-squared values. To examine the relationship between the variables, Pearson's Correlation Coefficient analysis was performed. The findings revealed that athletes' emotional and Yakut-Moral intelligence levels differed according to type of sport and years of sports experience, but did not differ by gender. The discovery of a positive and significant correlation between emotional intelligence and Yakut-Moral intelligence indicates that these two constructs are closely related, and that emotional skills play a supportive role in moral decision-making processes. These results highlight that sports are not only a means of physical development but also an important social domain fostering emotional and moral growth.

Keywords: *Athlete, emotional intelligence, moral intelligence*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Oğuzhan ÇALI, **E-posta/ e-mail:** oguzhancali@cumhuriyet.edu.tr

GİRİŞ

Duygusal zekâ, bireyin hem kendi duygularını hem de başkalarının duygularını algılama, anlama ve yönetme becerisi olarak tanımlanmaktadır. Goleman (1996), bu kavramı öz farkındalık, öz yönetim, motivasyon, empati ve sosyal beceriler olmak üzere beş temel bileşenden oluşan bir yetkinlik olarak ele almıştır. Duygusal zekanın, öğrenilebilir ve geliştirilebilir bir yapı sergilediği, aynı zamanda bireyin yaşamda başarılı olabilmesi açısından kritik bir unsur olduğu belirtilmektedir. Konrad ve Claudia (2001), duygusal zekayı bireyin sosyal kabiliyetleriyle ilişkilendirerek, olumsuz duyguları olumlu duygularla dönüştürme, zorlayıcı durumlar karşısında pozitif bir bakış açısını sürdürebilme, empati geliştirme ve sağlıklı davranışlar sergileyebilme kapasitesi olarak değerlendirmiştir. Bunun yanı sıra, duygusal zekâ, kişinin kendi öz benliğini tanıması ve kendisine karşı samimi olması, duygularını etkili bir şekilde ifade edebilmesi açısından önemli bir faktör olarak görülmektedir. Neha (2022), duygusal zekanın stres yönetimi ve stresli durumlarla başa çıkma süreçlerinde önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Ayrıca, bireyin etkili iletişim kurabilmesi, kendi duygusal durumunu doğru bir şekilde değerlendirebilmesi ve uygun biçimde yönlendirebilmesi açısından temel bir yetkinlik olarak kabul edilmektedir. Duygusal zekâ, sporcuların hem bireysel hem de sosyal düzeyde duygularını tanıma, yönetme ve anlamlandırma yetisini kapsayan kritik bir psikolojik beceri olarak görülmektedir. Bu yetkinlik, özellikle yüksek baskı altında karar alma süreçlerini iyileştirme, takım içi iletişimi güçlendirme, motivasyonu sürdürebilme ve stres yönetimi gibi performansı doğrudan etkileyen unsurlar üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır (Mayer ve ark., 2004).

Sporcuların hem bireysel hem de sosyal alanlarda etkili kararlar almasını sağlayan önemli bilişsel ve davranışsal biri de ahlaki zekâdır (Lennick & Kiel, 2005). Lennick ve Kiel (2005), ahlaki zekâyı dürüstlük, sorumluluk, şefkat ve affetme gibi evrensel insani ilkelerin kişisel değerlere, hedeflere ve eylemlere uygulanmasını sağlayan zihinsel bir kapasite olarak tanımlamaktadır. Ahlaki zekâ, etik ilkelerin karar süreçlerine entegre edilmesine yardımcı olarak bireyin eylemlerini değer temelli bir yaklaşımla yönlendirir (Clarken, 2010). Borba (2001), ahlaki zekânın empati, vicdan, özdenetim, saygı, nezaket, hoşgörü ve adalet olmak üzere yedi temel erdemi içerdiğini belirtmektedir. Bu erdemler, bireylerin ahlaki muhakeme becerilerini güçlendirerek etik duyarlılık ve toplumsal uyum kazanmalarına katkı sağlar. Spor, adil oyun, kurallara uyum ve karşılıklı saygıyı pekiştirerek bu süreçte önemli bir rol üstlenir. Rekabetin ahlaki sınırlar içinde yürütülmesi, sporcuların adalet, dürüstlük ve sorumluluk gibi değerleri deneyimlemesini sağlayarak etik gelişimlerine katkıda bulunur (Shrout ve ark., 2017).

©IJOESS

Spor, bireylerin ahlaki değerlerini ve kişilik gelişimlerini destekleyen önemli bir araç olarak görülmektedir. Coşku, sportmenlik, sorumluluk, dürüstlük, fair play, disiplin ve iş birliği gibi değerler, spor etkinlikleri aracılığıyla bireylerin tutumlarını ve davranışlarını olumlu yönde şekillendirmektedir (Meo, 2019). Hsu ve arkadaşları (2022) tarafından yapılan deneysel araştırma, beden eğitimi ve spor derslerinde kişisel ve sosyal sorumluluk eğitimi yaklaşımının öğrencilerin ahlaki tutumlarını güçlendirdiğini ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Minazova ve arkadaşları (2019), fiziksel eğitimin öğrencilerin ahlaki değerlerini analiz etmede önemli bir rol oynadığını ve bu süreçlerin gelecek nesillerin etik temellerini güçlendirmek amacıyla kullanılabileceğini belirtmiştir. Ayrıca, Syafruddin ve arkadaşları (2022) tarafından yapılan araştırmada, fiziksel eğitim öğrenme yaklaşımlarının öğrencilerin psikolojik ve ahlaki gelişimlerine katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular, sporun yalnızca fiziksel bir aktivite olmanın ötesinde, bireylerin etik ve kişisel gelişimlerini destekleyen kritik bir unsur olduğunu göstermektedir.

Bu araştırma, sporcuların duygusal zekâ ve ahlaki zekâ özelliklerini değerlendirerek, bu iki kavramın spor ortamındaki etkisini ve bireysel gelişime katkısını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Duygusal zekâ, sporcuların rekabet ortamında stresle başa çıkma, motivasyonu sürdürme ve takım içi iletişimi güçlendirme süreçlerinde kritik bir rol oynamaktadır (Mayer ve ark., 2004). Öte yandan ahlaki zekâ, bireyin etik değerleri içselleştirmesi ve karar alma mekanizmalarına entegre etmesi açısından önem taşımakta olup, adalet, dürüstlük, empati ve sportmenlik gibi unsurların sporcuların tutum ve davranışlarını nasıl şekillendirdiğini analiz etmeyi hedeflemektedir (Borba, 2001; Lennick & Kiel, 2005). Bu doğrultuda, çalışmanın temel amacı, sporcuların duygusal ve ahlaki zekâ özelliklerini nasıl sergilediklerini incelemektir.

Bu araştırmanın bulguları, spor eğitiminde yalnızca fiziksel becerilerin değil, ahlaki ve psikolojik gelişimin de kritik olduğunu bilimsel olarak gösterecektir. Bu sonuçlar; antrenörlere, beden eğitimi ve spor öğretmenlerine ve spor psikologlarına doğrudan fayda sağlayacak somut uygulamalara dönüşecektir. Antrenörlerin sporculara etik davranışları nasıl öğretebileceğine dair hazır eğitim programları, zorlu durumlarda etik karar almayı kolaylaştıran pratik uygulamalar ve sporcuların ahlaki gelişimini destekleyen psikolojik müdahale yöntemleri geliştirilebilecektir.

©IJOESS

YÖNTEM

Araştırma modeli

Bu araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden biri olan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, araştırılan problemin mevcut durumunu ortaya koymak amacıyla kullanılan bir yöntem olup, veri toplama sürecinde geniş ölçekli bir bakış açısı sunar (Fraenkel & Wallen, 2006). İlişkisel tarama modelleri, iki veya daha fazla değişken arasındaki değişim ve etkileşimleri belirlemek için kullanılan araştırma desenlerinden biridir (Karasar, 2017). Araştırmada değişkenler arasındaki ilişkileri analiz etmek amacıyla korelasyon analizi uygulanmıştır.

Araştırma grubu

Evren büyüklüğü kesin olarak bilinmediğinden, Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004) tarafından önerilen metodolojiye uygun olarak, α= 0,05 anlamlılık düzeyinde ve ±0,05 örnekleme hatası ile evreni temsil edebilecek güvenilir bir örneklem büyüklüğünün 384 olduğu kabul edilmiştir. Bu değer, istatistiksel olarak kabul edilebilir hata payları içinde kalmak kaydıyla, evrenin genel özelliklerini yansıtan geçerli ve güvenilir sonuçlar elde edilmesine olanak sağlamaktadır. Belirlenen örneklem büyüklüğü dikkate alınarak, araştırmaya gönüllü katılım gösteren toplam 456 sporcu örneklem grubuna dahil edilmiştir. Örneklem seçiminde kolay örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntem, araştırmacıların zaman ve maliyet gibi sınırlılıkların yanı sıra uygulama kolaylığı göz önünde bulundurularak sıklıkla başvurdukları bir örnekleme tekniğidir (Baştürk & Taştepe, 2013). Araştırma öncesinde, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlüğü, Eğitim Bilimleri Araştırma Önerisi Etik Değerlendirme Kurulu'ndan (31/05/2025 tarihli ve E-50704946-050.04-521719 sayılı) yazılı izin alınmıştır. Örneklem grubuna ait temel demografik özellikler ve dağılımlar, araştırmanın veri analiz sürecinde sağlıklı çıkarımlar yapılabilmesi adına Tablo 1'de ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılara ait demografik bilgiler

Değişkenler	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Erkek	279	64,6
	Kadın	153	35,4
Spor Branşı Türü	Bireysel	234	54,2
	Takım	198	45,8
Spor Yılı	0-2 Yıl	63	14,6
	3-4 Yıl	144	33,3
	5-6 Yıl	54	12,5
	7 ve üzeri Yıl	171	39,6
Toplam		432	100

©IJOESS

Katılımcıların %64,6'sını (n=279) erkekler, %35,4'ünü (n=153) ise kadınlar oluşturmaktadır. Katılımcıların %54,2'si (n=234) bireysel spor branşlarıyla, %45,8'i (n=198) ise takım sporlarıyla ilgilenmektedir. Bireysel sporlarla uğraşanların oranı daha yüksek olmakla birlikte, her iki spor türü de örneklem içerisinde benzer oranlarda temsil edilmektedir. Spor yapma süresi değişkeni incelendiğinde, katılımcıların %14,6'sının (n=63) 0-2 yıldır, %33,3'ünün (n=144) 3-4 yıldır, %12,5'inin (n=54) 5-6 yıldır ve %39,6'sının (n=171) 7 yıl ve daha uzun süredir spor yaptığı görülmektedir. Bu bulgular, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (%72,9) üç yıl ve üzerinde bir spor geçmişine sahip olduğunu ortaya koymakta; dolayısıyla örneklem grubunun genel olarak deneyimli sporculardan oluştuğunu göstermektedir.

Veri toplama araçları

Araştırmada, katılımcıların cinsiyet, spor türü ve spor yılı gibi temel demografik bilgilerini edinmek amacıyla, araştırmacılar tarafından tasarlanan "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, bireylerin duygusal ve ahlaki zekâ düzeylerini değerlendirmek için "Duygusal Zekâ Ölçeği" ve "Yakut-Ahlaki Zekâ Ölçeği" uygulanmıştır. Bu ölçme araçlarının birlikte kullanılması, katılımcıların psikolojik ve etik yönelimlerini kapsamlı bir şekilde analiz etme imkânı sağlamaktadır.

Duygusal Zekâ Ölçeği: Lee ve Kwak (2012) tarafından geliştirilen, Kayıhan ve Arslan (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçek, bireylerin duygusal zekâ düzeylerini değerlendirmek amacıyla tasarlanmış olup, üç alt boyuttan oluşmaktadır: Duygusal Tanıma, Duygusal Kolaylaştırma ve Duygusal Düzenleme. Likert tipi 5 dereceli ölçek formatında yapılandırılan ölçme aracı, toplam 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten elde edilen toplam puanın ortalamasının yüksek olması, sporcuların duygusal zekâ düzeylerinin yüksek olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Ölçeği Türkçeye uyarlayan araştırmacılar, ölçeğin güvenilirliğini değerlendirmek amacıyla yaptıkları Cronbach's Alpha iç tutarlılık analizinde, alt boyutlar için güvenirlik katsayılarının sırasıyla 0,72 (duygusal tanıma), 0,71 (duygusal kolaylaştırma) ve 0,76 (duygusal düzenleme); ölçeğin tamamı için ise 0,83 olduğunu belirtmişlerdir (Kayıhan & Arslan, 2016). Bu araştırmada gerçekleştirilen güvenirlik analizine göre, ölçeğin tamamı için Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı 0,80 olarak belirlenmiştir. Elde edilen değerler, ölçeğin genel anlamda tatmin edici bir iç tutarlılığa sahip olduğunu ve duygusal zekâ düzeylerini ölçmede güvenilir bir araç olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

©IJOESS

Yakut-Ahlaki Zekâ Ölçeği: Yakut ve Yakut (2021) tarafından geliştirilen ölçek, bireylerin ahlaki zekâ seviyelerini değerlendirmek amacıyla oluşturulmuş olup, toplamda 20 maddeden oluşmaktadır. Faktör analizi sonuçlarına göre ölçek, dört temel boyut üzerinden yapılandırılmıştır: Empati, Vicdan, Öz Kontrol ve Nezaket. Ölçek puanlarının hesaplanmasında aritmetik ortalamalar kullanılmış olup, puanın 5'e yakın olması yüksek ahlaki zekâ düzeyini, 1'e yakın olması düşük ahlaki zekâ düzeyini ve 3'e yakın olması orta seviyeyi ifade etmektedir. Güvenirlik analizi çerçevesinde yapılan değerlendirmeler sonucunda, ölçeğin Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısının 0,845 olduğu belirlenmiş ve bu değer, ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir bir ölçüm aracı olduğunu göstermektedir. Bu araştırmada gerçekleştirilen güvenirlik analizine göre, ölçeğin tamamı için Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı ,78 olarak belirlenmiştir. Yakut-Ahlaki Zekâ Ölçeği, bireylerin ahlaki zekâ kapasitesini geçerli ve güvenilir bir şekilde değerlendirmeye imkân tanıyan bilimsel bir araç olarak kabul edilmektedir.

Verilerin analizi

Araştırmada kullanılan verilerin normallik dağılımını değerlendirmek amacıyla Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) değerleri incelenmiştir. Cinsiyet ve spor türü değişkenlerinin karşılaştırılması için Bağımsız örneklem t-testi, spor yılı değişkeninin analizinde ise Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) kullanılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi için Amos programından faydalanılmıştır. Modelde standartlaştırılmış katsayılar kullanılmamıştır. Analizler, değişkenlerin ölçüm birimlerine bağlı ham (standartlaştırılmamış) değerler üzerinden yürütülmüştür. Etki büyüklüğünü değerlendirmek amacıyla Cohen-d ve eta-kare değerlerine başvurulmuştur. Değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Pearson Korelasyon Katsayısı analizi uygulanmıştır. Cohen-d değerinin 0,2'nin altında olması durumunda etki büyüklüğünün zayıf, 0,5 seviyesinde orta, 0,8'in üzerinde ise güçlü olduğu ifade edilmektedir (Can, 2013). Eta-kare değeri ise 0,01 civarında küçük, 0,06 civarında orta, 0,14 ve üzerinde ise büyük olarak yorumlanmaktadır (Büyüköztürk, 2016). Araştırmada, istatistiksel anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olarak kabul edilmiş ve analizler bu güven aralığında gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Tablo 2. Verilerin dağılımı

Ölçekler	x̄	Ss	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach's Alpha (α)
Duygusal zekâ	3,53	0,43	0,172	0,354	0,84
Yakut-Ahlaki zekâ	3,74	0,44	-1,142	1,618	0,78

©IJOESS

Elde edilen değerlerin ±2,5 aralığında olduğu belirlenmiş ve bu doğrultuda verilerin istatistiksel olarak normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir (Tabachnick & Fidel, 2013). Bu nedenle, veri analiz süreçlerinde parametrik testler tercih edilmiştir. Duygusal zekâ ölçeğinin α değeri 0,84 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, ölçeğin "çok iyi" düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir. Yakut-Ahlaki zekâ ölçeğinin α değeri ise 0,78 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, ölçeğin "kabul edilebilir" düzeyde güvenilir olduğuna işaret etmektedir (Saruhan & Özdemirci, 2011). Kullanılan ölçeklere ilişkin Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3. DFA sonucunda oluşan uyum indeksleri

Ölçekler	χ2 / sd	GFI	AGFI	NFI	CFI	RMSEA	SRMR
Duygusal zekâ	2,42	0,96	0,88	0,97	0,96	0,07	0,53
Yakut-Ahlaki zekâ	2,18	0,95	0,90	0,96	0,92	0,06	0,61

Yapılan analizler sonucunda, χ2/df değerinin iyi bir model uyumu sağladığı görülmektedir (Bayram, 2013). Buna ek olarak, GFI, AGFI, NFI ve CFI değerleri ile SRMR ve RMSEA indeksleri, modelin kabul edilebilir seviyede uyum gösterdiğini ortaya koymaktadır (Hooper ve ark., 2008). Elde edilen bu istatistikler, ölçeğin yeterli uyum endekslerine sahip olduğunu ve geçerli bir ölçme modeli sunduğunu desteklemektedir.

Tablo 4. Sporcuların cinsiyet değişkenine göre duygusal zekâ ve yakut-ahlaki zekâ durumları

Ölçekler	Cinsiyet	N	x̄	Ss	t	p	Cohen's d
Duygusal zekâ	Erkek	279	3,55	0,39	-1,324	0,186	0,11
	Kadın	153	3,50	0,50			
Yakut-Ahlaki zekâ	Erkek	279	3,75	0,40	-0,733	0,464	0,06
	Kadın	153	3,72	0,50			

Analiz edilen veriler doğrultusunda, sporcuların duygusal zekâ ve yakut-ahlaki zekâ düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir (p>0,05). Etki büyüklüğü açısından değerlendirildiğinde, duygusal zekâ düzeyi için hesaplanan Cohen's d değeri 0,11 olup zayıf etki büyüklüğüne işaret etmektedir. Benzer şekilde, yakut-ahlaki zekâ düzeyi için belirlenen Cohen's d değeri 0,06 olup yine zayıf düzeyde bir etkiye karşılık gelmektedir. Sonuçlar, cinsiyetin bu iki bilişsel ve etik değişken üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 5. Sporcuların spor türü değişkenine göre duygusal zekâ ve yakut-ahlaki zekâ durumları

Ölçekler	Spor türü	N	x̄	Ss	t	p	Cohen's d
Duygusal zekâ	Bireysel	234	3,44	0,36	5,114	0,000*	0,49
	Takım	198	3,65	0,48			

Ölçekler	Spor türü	N	x̄	Ss	t	p	Cohen's d
Yakut-Ahlaki zekâ	Bireysel	234	3,63	0,43	5,587	0,000*	0,56
	Takım	198	3,87	0,42			

*p<0,05

Analiz edilen veriler doğrultusunda, sporcuların duygusal zekâ ve yakut-ahlaki zekâ düzeylerinin spor türü değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (p<0,05). Spor türü değişkeni açısından sporcuların duygusal zekâ ve yakut-ahlaki zekâ düzeyleri takım sporları yapan bireyler lehine daha yüksek bulunmuştur. Etki büyüklüğü incelendiğinde, duygusal zekâ düzeyi için hesaplanan Cohen's d değeri 0,49 olup orta düzeyde bir etkiye işaret etmektedir. Benzer şekilde, yakut-ahlaki zekâ düzeyi için hesaplanan Cohen's d değeri 0,56 olup yine orta düzeyde bir etki büyüklüğüne karşılık gelmektedir. Bu bulgular, takım sporlarına katılımın bireylerin duygusal ve ahlaki gelişiminde belirli bir avantaj sağladığını düşündürmektedir.

Tablo 6. Sporcuların spor yılı değişkenine göre duygusal zekâ ve yakut-ahlaki zekâ durumları

Ölçekler	Spor Yılı	N	x̄	Ss	F	p	Tukey	η2
Duygusal zekâ	0-2 yıl[1]	63	3,60	0,43	11,561	0,000*	1-2 1-3 2-3 2-4 3-4	0,12
	3-4 yıl[2]	144	3,35	0,38				
	5-6 yıl[3]	54	3,82	0,26				
	7 ve üzeri[4]	171	3,58	0,49				
Yakut-Ahlaki zekâ	0-2 yıl[1]	63	3,70	0,35	20,171	0,000*	1-3 2-3 3-4	0,07
	3-4 yıl[2]	144	3,72	0,36				
	5-6 yıl[3]	54	4,06	0,36				
	7 ve üzeri[4]	171	3,67	0,47				

*p<0,05

Analiz edilen veriler doğrultusunda, sporcuların duygusal zekâ ve yakut-ahlaki zekâ düzeylerinin spor yılı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (p<0,05). Yapılan Tukey testi analizleri doğrultusunda, spor yapma süresine bağlı olarak sporcuların duygusal zekâ düzeylerinde belirgin farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle, 0-2 yıl spor yapan bireyler ile 3-4 yıl spor yapanlar arasında anlamlı bir fark bulunmuş olup, bu farklılık 0-2 yıl spor yapanlar lehine gerçekleşmiştir. Benzer şekilde, 0-2 yıl spor yapanlar ile 5-6 yıl spor yapanlar arasında gözlemlenen fark, 5-6 yıl spor yapanlar lehine olmuştur. Ayrıca, 3-4 yıl spor yapanlar ile 5-6 yıl spor yapanlar arasında da yine 5-6 yıl spor yapanlar lehine anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, 3-4 yıl spor yapanlar ile 7 yıl ve üzeri spor yapanlar arasında, 7 yıl ve üzeri spor yapanlar lehine; 5-6 yıl spor yapanlar ile 7 yıl ve üzeri spor yapanlar arasında ise 5-6 yıl spor yapanlar lehine anlamlı farklar görülmüştür. Yakut-ahlaki zekâ düzeyine ilişkin Tukey testi sonuçlarına göre ise 5-6 yıl spor yapan bireyler,

0-2 yıl, 3-4 yıl ve 7 yıl ve üzeri spor yapan bireylere kıyasla anlamlı ölçüde daha yüksek skorlar sergilemiştir. Etki büyüklüğü açısından değerlendirildiğinde, duygusal zekâ düzeyine ilişkin hesaplanan Eta kare değeri 0,12 olup orta düzeyde bir etki büyüklüğüne işaret etmektedir. Yakut-ahlaki zekâ düzeyi için belirlenen Eta kare değeri ise 0,07 olup yine orta seviyede bir etki büyüklüğüne karşılık gelmektedir. Bu bulgular, spor yapma süresinin bireylerin duygusal ve ahlaki gelişimleri üzerinde belirli bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 7. Sporcuların duygusal ve yakut-ahlaki zekâ düzeyleri arasındaki ilişki

Ölçekler	Ort	N	r	p
Duygusal zekâ	3,53	432	0,499	0,000
Yakut-Ahlaki zekâ	3,74			

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, sporcuların Duygusal zekâ ile Yakut-Ahlaki zekâ düzeyleri arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = 0,499$; $p<0,001$). Bu sonuç, bireylerin duygusal zekâ düzeyleri arttıkça ahlaki zekâ düzeylerinin de arttığını göstermektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada, sporcuların duygusal zekâ ve Yakut-Ahlaki zekâ düzeyleri, ilgili ölçekler aracılığıyla değerlendirilmektedir. Çalışmada, bireysel farklılıkları anlamaya yönelik olarak cinsiyet, spor türü ve spor yılı gibi değişkenler dikkate alınmıştır. Araştırmanın temel amacı, bu değişkenlerin duygusal zekâ ve Yakut-Ahlaki zekâ puanları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığını belirlemektir.

Sporcuların, cinsiyet değişkenine göre, duygusal zekâ ve yakut-ahlaki zekâ puanları arasında anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür (Tablo 4). Sporcuların benzer antrenman süreçlerinden geçmesi, ortak stres faktörlerine maruz kalması ve takım ortamında sosyal etkileşimler yaşaması, duygusal tepkilerini ve empati becerilerini cinsiyetten bağımsız olarak geliştirmelerine olanak sağlayabilir. Goleman (1995), duygusal zekânın yalnızca doğuştan gelen bir yetenek olmadığı, aynı zamanda çevresel faktörler aracılığıyla öğrenilip geliştirilebilen bir beceri olduğunu ifade etmektedir. Benzer biçimde, Mayer ve arkadaşları (2004), bireylerin duygusal zekâ seviyelerinin deneyim, eğitim ve sosyal çevre gibi etkenlerden güçlü şekilde etkilendiğini öne sürmektedir. Özellikle spor ortamlarında, bireylerin ortak deneyimler paylaşması ve etkileşimde bulunması, cinsiyet farklılıklarının etkisinin azalmasına neden olabilmektedir. Bu süreç, duygusal zekâ gelişiminin bireysel biyolojik unsurlardan çok sosyal öğrenme mekanizmalarına bağlı olarak şekillendiğini göstermektedir. Literatüre baktığımızda cinsiyet değişkenine göre araştırmalarda farklı sonuçların olduğu görülmektedir.

©IJOESS

Yapılan araştırmalar genel olarak kadınların duygusal zekâ puanlarının erkek katılımcılara göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Reiff ve ark., 2001; Mandell & Pherwani, 2003; Van Rooy ve ark., 2005; Taşlıyan ve ark., 2017;). Ancak, bu bulguların aksine, erkeklerin duygusal zekâ düzeylerinin kadınlardan daha yüksek olduğunu bildiren çalışmalar da mevcuttur (Ergin, 2000; Börekçi, 2002). Öte yandan, cinsiyete göre duygusal zekâ puanlarında anlamlı bir farklılık tespit edilmeyen ve bu yönüyle çalışmamızla paralellik gösteren araştırmalar da bulunmaktadır (Dosseville ve ark., 2014; Bahadır & Adiloğulları, 2020; Tiyenç, 2024).

Ahlaki zekâ düzeylerini belirlemeye yönelik yapılan araştırmalarda, cinsiyetin önemli bir değişken olduğu görülmektedir. Bazı çalışmalar kadınların erkeklere kıyasla daha yüksek ahlaki zekâ puanına sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Elsayed ve ark., 2024). Bununla birlikte, erkek katılımcıların daha yüksek puan aldığını rapor eden araştırmalar da mevcuttur (Olusola & Samson, 2015). Araştırma bulguları, cinsiyet değişkeninin sporcularda ahlaki zekâ üzerinde belirleyici bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Bu durum, ahlaki gelişim sürecinin biyolojik cinsiyetten bağımsız olarak, bireysel ve çevresel faktörler tarafından daha güçlü biçimde şekillendiğini düşündürmektedir.

Sporcuların, duygusal zekâ ve yakut-ahlaki zekâ düzeylerinin spor türü değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (Tablo 5). Spor türü değişkeni açısından sporcuların duygusal zekâ ve yakut-ahlaki zekâ düzeyleri takım sporları yapan bireyler lehine daha yüksek bulunmuştur. Yapılan araştırmalar incelendiğinde, duygusal zekâ ile spor türü arasındaki ilişkiye yönelik farklı bulgulara ulaşılmıştır. Salar ve arkadaşları (2012) tarafından yapılan araştırmada, takım sporları ile bireysel sporlar arasında yer alan sporcuların duygusal durumlarını karşılaştırmak amacıyla yapılan analizlerde, iki grup arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı ortaya konmuştur. Bu sonuç, spor türünün bireylerin duygusal durumları üzerinde belirleyici bir etken olmadığını göstermektedir. Benzer şekilde, Dalbudak (2019) tarafından yürütülen çalışmada, yapılan sporun türüne göre duygusal zekâ ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir.

Takım sporları, bireyleri sürekli olarak takım arkadaşları, antrenörler ve rakiplerle etkileşim içinde olmaya zorlar. Bu durum, empati kurma, duygusal farkındalık geliştirme ve sosyal ipuçlarını doğru yorumlama gibi duygusal zekâ bileşenlerinin gelişimini teşvik edebilir. Buna bağlı olarak, takım sporlarıyla uğraşan bireylerin bireysel spor yapanlara kıyasla daha yüksek duygusal zekâ düzeyine sahip olmaları beklenen ve mantıklı bir bulgudur. Spor türü değişkeni açısından ahlaki zekâ düzeyine ilişkin literatür taramasında, mevcut çalışmamızda

elde edilen bulgularla farklılık gösteren sonuçların varlığı dikkat çekicidir. Barkın (2024) tarafından yapılan araştırmada, ahlaki zekânın alt boyutlarından olan empati alanında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ve en yüksek ortalama puanın bireysel spor dallarından olan yüzme sporcularına ait olduğu belirlenmiştir. Buna karşılık, takım sporlarıyla ilgilenen sporcuların genel ahlaki zekâ puan ortalamalarının daha düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca, aynı çalışmada vicdan alt boyutunda Taekwondo sporcularının ortalama puanlarının, basketbol sporcularına kıyasla anlamlı derecede daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu bulgular, elde ettiğimiz sonuçlarla çelişmekte olup, takım sporlarının ahlaki zekâ üzerinde olumlu etkisi olduğu yönündeki genel görüşle uyum göstermemektedir. Literatürdeki farklılıkların temel nedeni, örneklem gruplarındaki kültürel, sosyo-ekonomik ve yaş değişkenlerinden kaynaklanabilir. Sporcuların yakut-ahlaki zekâ düzeylerinin spor türüne göre farklılık göstermesi, özellikle takım sporları yapan bireylerde daha yüksek bulunması, takım sporlarının doğası gereği iş birliği, empati, sorumluluk paylaşımı ve etik davranışların daha çok pekiştirilmesiyle açıklanabilir. Takım sporları, sporcuların birlikte hareket etmesini, ortak hedeflere ulaşmak için bireysel çıkarlarını ikinci plana atmalarını ve diğer takım üyeleriyle etkili iletişim kurmalarını gerektirir. Bu da ahlaki zekâ gibi sosyal-duygusal becerilerin gelişimi destekleyebilir. Benzer sonuçların çıktığı araştırmalarla karşılaşmak mümkündür (Zain ve ark., 2025).

Sporcuların duygusal zekâ ve yakut-ahlaki zekâ düzeylerinin, spor yılı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($p<0.05$). Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testleri sonucunda, spor yapma süresi arttıkça duygusal zekâ düzeylerinde anlamlı farklılıkların ortaya çıktığı görülmüştür. Literatür taraması sonucunda Şen (2023) tarafından yapılan araştırmada elde ettiğimiz sonuçlara paralel olarak, duygusal zekâ alt boyutları olan, başkalarının duygularını değerlendirme, kendi duygularını değerlendirme ve kendi duygularını kontrol alt boyutları ile spor yılı arasında olumlu yönde bir ilişki olduğu görülmüştür. Arribas-Galarraga ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan araştırmada ise daha uzun süre spor yapan üst düzey sporcuların, daha düşük seviyede yer alan sporculara kıyasla empati, duygusal tanıma ve duygusal kontrol/düzenleme düzeylerinde daha yüksek puanlar aldığı görülmüştür. Bu sonuçlar elde ettiğimiz sonuçları destekler niteliktedir. Uzun yıllar spor yapan bireyler, farklı yarışma ortamlarında yoğun duygusal deneyimler yaşamakta; başarı, başarısızlık, stres ve baskı gibi durumlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu yaşantılar, bireyin hem kendi duygularını hem de başkalarının duygularını tanıma, anlama ve yönetme becerilerinin gelişmesine katkı sağlayabilir ve buna bağlı olarak ahlaki zekâ gelişimi de desteklenebilir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde, Tatlısu ve arkadaşları (2024) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, ahlaki

zekâ alt boyutlarından biri olan özdenetim boyutunda, bireylerin spor yapma süresi arttıkça ahlaki zekâ puanlarında anlamlı bir artış olduğu belirlenmiştir. Ancak, ahlaki zekânın diğer alt boyutlarında benzer yönde anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Ahlak gelişimi kuramlarına bakıldığında, bireyin sosyal çevresinin ahlaki gelişim üzerinde temel belirleyici olduğu vurgulanmaktadır (Baymur, 1994). Uzun yıllar spor yapan bireylerin, spor ortamında kazandıkları deneyimlerin ahlaki gelişimlerini desteklediği ve bu durumun ahlaki zekâ düzeylerini olumlu etkilediği düşünülebilir.

Sporcuların duygusal zekâ ile Yakut-Ahlaki Zekâ düzeyleri arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu sonuç, bireylerin duygusal zekâ düzeyleri arttıkça ahlaki zekâ düzeylerinin de arttığını göstermektedir. Eisenberg ve arkadaşları (2006), duygusal zekânın bileşenlerinin, bireylerin başkalarının haklarını gözetme, adil davranma ve etik kararlar alma süreçlerinde temel bir rol oynadığını belirtmektedir. Greene ve Haidt (2002) ise ahlaki yargıların yalnızca bilişsel mekanizmalarla değil, duygusal süreçlerle de şekillendiğini öne sürmektedir. Yüksek duygusal zekâya sahip bireylerin, ahlaki ikilemler karşısında daha sağduyulu ve vicdani kararlar verme eğiliminde olduğu düşünülebilir; dolayısıyla bu durum, bireylerin ahlaki zekâ düzeylerini olumlu yönde etkileyebilir.

Sonuç olarak; elde edilen bulgular, sporcuların duygusal zekâ ve Yakut-Ahlaki zekâ düzeylerinin, spor türü ve spor yılı gibi bireysel değişkenlere bağlı olarak farklılık gösterebildiğini cinsiyet değişkenine göre ise farklılık göstermediğini ortaya koymuştur. Duygusal zekâ ile Yakut-Ahlaki zekâ arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunması, bu iki yapının birbiriyle yakından ilişkili olduğunu ve duygusal becerilerin ahlaki karar süreçlerini destekleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, sporun yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda duygusal ve ahlaki gelişimi de destekleyen önemli bir sosyal alan olduğunu vurgulamaktadır.

Öneriler

Sporcuların duygusal ve ahlaki gelişimlerinin desteklenmesi için, sosyal-duygusal öğrenmeye dayalı programlara yer verilebilir. Uzun süreli spor katılımının bu beceriler üzerinde olumlu etkisi göz önünde bulundurularak, genç yaşta spora başlamayı teşvik edici politikalar geliştirilebilir. Araştırmanın örneklemi belirli bir bölgedeki sporcularla sınırlı olduğundan, bulguların genellenebilirliği kısıtlı olabilir. Gelecek çalışmalarda farklı yaş gruplarına, branşlara ve kültürel bağlamlara yönelik karşılaştırmalı analizlerin yapılması önerilmektedir.

Sınırlılıklar ve güçlü yönler

Bu çalışmanın başlıca sınırlılıkları; kolay örnekleme yöntemiyle seçilmiş bölgesel bir örnekleme dayanması nedeniyle bulguların genellenebilirliğinin kısıtlı olmasıdır. Çalışmanın güçlü yönleri arasında; duygusal ve ahlaki zekâ gibi iki önemli kavramı ilişkisel olarak inceleyen özgün yaklaşımı, geçerli ve güvenilir ölçeklerin kullanımı, kapsamlı istatistiksel analizler (etki büyüklüğü değerleri dahil) ve etik kurul onaylı olması sayılabilir. Bu özellikler araştırmaya metodolojik sağlamlık kazandırmakta ve spor psikolojisi literatürüne değerli katkı sunmaktadır.

KAYNAKLAR

Arribas-Galarraga, S., Cecchini, J. A., Luis-De-Cos, I., Saies, E., & Luis-De Cos, G. (2019). Influence of emotional intelligence on sport performance in elite canoeist. *Journal of Human Sport and Exercise*, *15*(4), 772–782. https://doi.org/10.14198/jhse.2020.154.05

Bahadır, G., & Adiloğulları, İ. (2020). Spor yapan üniversite öğrencilerinde zihinsel dayanıklılık ile duygusal zekâ arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Journal of Sport Exercise and Training Sciences*, *6*(4), 117–128. https://doi.org/10.18826/useeabd.793760

Barkın, M. K. (2024). *Spora bağlılık ve ahlaki zekâ etkileşimi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Baştürk, S., & Taştepe, M. (2013). *Evren ve örneklem*. S. Baştürk (Ed.), Bilimsel araştırma yöntemleri (ss. 129–159). Vize Yayıncılık.

Baymur, F. (1994). *Genel psikoloji* (11. baskı). İnkılap Kitabevi.

Bayram, N. (2013). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Amos uygulamaları*. Ezgi Kitabevi.

Borba, M. (2001). *Building moral intelligence: The seven essential virtues that teach kids to do the right thing*. Jossey-Bass Publishers.

Börekçi, A. G. (2002). *Çalışma ortamlarında duygusal zekâ uygulamaları: Bir örnek* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (22. baskı). Pegem Akademi.

Can, A. (2013). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Pegem Akademi.

Clarken, R. H. (2010). *Considering moral intelligence as part of a holistic education*. American Educational Research Association Annual Meeting.

Dalbudak, İ. (2019). *18–20 yaş arası spor yapan ve yapmayan B2 ve B3 görme engelli bireylerin duygusal zekâ ve saldırganlık düzeyleri bakımından incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Demirci, S. (2020). *Spor türünün ahlaki zekâ üzerine etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Dosseville, F., Laborde, S., Guillen, F., & Chaves, E. (2014). Validity of the trait emotional intelligence questionnaire in sports and its links with performance satisfaction. *Psychology of Sport and Exercise*, *15*(5), 481–490. http://doi.org/10.1016/j.psychsport.2014.05.001

Eisenberg, N., Fabes, R. A., & Spinrad, T. L. (2006). Prosocial development in early adulthood: A longitudinal study. *Developmental Psychology*, *42*(6), 991–1006. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.82.6.993

Elsayed, A. R., Alharbi, A. M., & Almulhem, F. A. (2024). Moral intelligence and its relationship with professional performance among intellectual education teachers in primary school. *International Journal of Instruction*, *18*(1), 601–618. https://doi.org/10.29333/iji.2025.18133a

Ergin, F. E. (2000). *Üniversite öğrencilerinin sahip oldukları duygusal zekâ düzeyi ile 16 kişilik özelliği arasında ilişki üzerine bir araştırma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ*. Bantam Books.

Goleman, D. (1996). *Duygusal zekâ: Neden IQ'dan daha önemlidir* (B. S. Yüksel, Çev.). Varlık Yayınları. (Orijinal eser 1995'te yayımlandı)

Greene, J., & Haidt, J. (2002). How (and where) does moral judgment work? *Trends in Cognitive Sciences*, *6*(12), 517–523.

Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, M. R. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *The Electronic Journal of Business Research Methods*, *6*(1), 53–60.

Hsu, W. T., Pan, M., Shang, I. W., & Hsiao, C. H. (2022). The influence of integrating moral disengagement minimization strategies into teaching personal and social responsibility on student positive and misbehaviors in physical education. *SAGE Open*, *12*(4). https://doi.org/10.1177/21582440221143359

Kavussanu, M., & Boardley, I. D. (2009). The moral disengagement in sport scale. *Journal of Sport & Exercise Psychology, 31*(2), 245–265. https://doi.org/10.1123/jsep.31.1.97

Kayıhan, Ş. N., & Arslan, S. (2016). Duygusal zekâ ölçeği: Bir ölçek uyarlama çalışması. *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, *7*, 137–145.

Konrad, S., & Claudia, H. (2001). *Duygularla güçlenmek* (M. Taştan, Çev.). Hayat Yayınevi.

Lee, H., & Kwak, Y. (2012). Development and initial validation of a trait emotional intelligence scale for Korean adults. *Asia Pacific Education Review*, *13*(2), 209–217. http://doi.org/10.1007/s12564-011-9175-8

Lennick, D., & Kiel, F. (2005). *Moral intelligence: Enhancing business performance and leadership success* (Ş. Alpagut, E. Nal & H. Nal, Çev.). CSA Global Publishing.

Mandell, B., & Pherwani, S. (2003). Relationship between emotional intelligence and transformational leadership style: A gender comparison. *Journal of Business and Psychology*, *17*(3), 387–404. http://doi.org/10.1023/a:1022816409059

Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2004). Emotional intelligence: Theory, findings, and implications. *Psychological Inquiry, 15*(3), 197–215. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1503_02

Meo, M. (2019). Membentuk nilai-nilai karakter. *Journal Ilmiah Pendidikan Citra Bakti*, *6*(2), 167–176.

Minazova, Z., Rachkovskaya, N., Muskhanova, I., Lechiyeva, M., & Nasugayeva, A. (2019). Moral education of teenagers at schools. *Proceedings of the 5th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2019*, 2276–2282.

Neha, B. (2022). Study on impact of emotional intelligence on the academic performance of the students with special reference to management students. *International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology, 2*(1), 58–63. http://doi.org/10.48175/IJARSCT-7414

Olusola, O. I., & Samson, O. (2015). Moral intelligence: An antidote to examination malpractices in Nigerian schools. *Universal Journal of Educational Research*, *3*(1), 32–38. http://doi.org/10.13189/ujer.2015.030105

Reiff, H. B., Hatzes, N. M., Bramel, M. H., & Gibbon, T. (2001). The relation of LD and gender with emotional intelligence in college students. *Journal of Learning Disabilities*, *34*(1), 66–78. https://doi.org/10.1177/002221940103400106

Salar, B., Hekim, M., & Tokgöz, M. (2012). 15–18 yaş grubu takım ve ferdi spor yapan bireylerin duygusal durumlarının karşılaştırılması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *4*(6), 123–135.

Saruhan, Ş.C. & A. Özdemirci (2011). *Bilim, felsefe ve metodoloji*. 2. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım.

Shrout, M. R., Voelker, D. K., Munro, G. D., & Kubitz, K. A. (2017). Associations between sport participation, goal and sportspersonship orientations, and moral reasoning. *Ethics & Behavior*, *27*(6), 502–518. https://doi.org/10.1080/10508422.2016.1233494

Şen, M. (2023). *Duygusal zekâ ve mental dayanıklılık: Bilinçli farkındalık açısından takım sporlarında bir inceleme* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Syafruddin, M. A., Jahrir, A. S., & Yusuf, A. (2022). Peran pendidikan jasmani dan olahraga dalam pembentukan karakter bangsa. *Journal Ilmiah STOK Bina Guna Medan*, *10*(2), 73–83. https://doi.org/10.55081/jsbg.v10i2.692

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Pearson.

Taşlıyan, M., Hırlak, B., & Harbalıoğlu, M. (2017). Duygusal zekâ, iletişim becerileri ve akademik başarı arasındaki ilişki: Üniversite öğrencilerine bir uygulama. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, *2*(3), 45–58.

Tatlısu, B., Tozoğlu, B., Uçan, İ., & Polat, Ş. (2024). The effect of sports on the expected confidence and Yakut moral intelligence levels of university students. *Herkes için Spor ve Rekreasyon Dergisi*, *6*(4), 440–450. https://doi.org/10.56639/jsar.1552266

Tiyenç, N. N. (2024*). Okul sporları müsabakalarına katılan lise öğrencilerinde zihinsel dayanıklılık ile duygusal zekâ arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Harran Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Van Rooy, D. L., Alonso, A., & Viswevaran, C. (2005). Group differences in emotional intelligence scores: Theoretical and practical implications. *Personality and Individual Differences*, *38*(3), 689–700. https://doi.org/10.1016/j.paid.2004.05.023

Yakut, S., & Yakut, İ. (2021). Yakut-Ahlaki Zekâ Ölçeği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *14*(76), 836–842.

Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Detay Yayıncılık.

Zain, A. N., Abd Elghany, M. A., & Al-Hawala, S. M. M. (2025). Building a moral intelligence scale for those who practice individual and group sports activities. *Beni-Suef Journal of Physical Education and Sports Sciences, 8*(22), 82–103. https://doi.org/10.21608/obsa.2025.421760

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Oğuzhan ÇALI
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Oğuzhan ÇALI
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Oğuzhan ÇALI
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Oğuzhan ÇALI
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Oğuzhan ÇALI

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu araştırma, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Etik Kurulunun 31.05.2025 tarihli ve E-50704946-050.04-521719 sayılı kararı ile yürütülmüştür.

This research was conducted with the decision of Sivas Cumhuriyet University Ethics Committee dated 31.05.2025 and numbered E-50704946-050.04-521719.

Bu eser **Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0)** ile lisanslanmıştır.

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1783-1795
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Optimizing palliative home healthcare: A routing and scheduling model with emotional burden and patient-caregiver preferences

Pınar GÜROL[1]

[1]Piri Reis University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Logistics Management, İstanbul, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.1998
Gönderi Tarihi/ *Received:*	Kabul Tarih/ *Accepted:*	Online Yayın Tarihi/ *Published*:
16.03.2025	29.08.2025	15.09.2025

Abstract

The increasing demand for personalized and human-centered care in home-based palliative services necessitates efficient yet empathetic healthcare logistics solutions. This study addresses the Palliative Home Healthcare Caregiver Routing and Scheduling Problem with Emotional Consideration (PHHCRSP-E), aiming to optimize the daily assignment and routing of nurses visiting patients in home-based palliative care. The model minimizes a weighted sum of total travel time and emotional imbalance among nurses, subject to operational constraints such as service durations, time windows and nurse workload limits. A mixed-integer linear programming (MILP) formulation is proposed, incorporating subtour elimination and emotional burden balancing. The model is implemented on a synthetic dataset consisting of five patients and two nurses, with each patient characterized by spatial coordinates, service requirements, time preferences, and an emotional burden score. Results demonstrate the model's capability to provide feasible and balanced nurse–patient assignments while respecting logistical and psychosocial constraints. By embedding emotional dynamics directly into care planning, this study contributes a novel and human-centered perspective to healthcare logistics and supports more empathetic, data-driven decisions in palliative home care services.

Keywords: *Palliative Care, Healthcare Logistics, Emotional Burden, Optimization, MILP*

Palyatif evde sağlık hizmetlerinin optimize edilmesi: Duygusal yük ve hasta-bakıcı tercihleriyle yönlendirme ve zamanlama modeli

Öz

Evde sunulan palyatif hizmetlerde kişiselleştirilmiş ve insan odaklı bakım talebinin artması, verimli ama aynı zamanda empatik sağlık lojistiği çözümlerini gerekli kılmaktadır. Bu çalışma, Duygusal Yük Göz Önünde Bulundurularak Palyatif Evde Sağlık Hizmeti Bakıcı Yönlendirme ve Zamanlama Problemi (PHHCRSP-E) ile ilgilenmektedir. Amaç, evde palyatif bakım hizmeti alan hastaları ziyaret eden hemşirelerin günlük görev ve güzergâhlarını optimize etmektir. Model, toplam seyahat süresi ile hemşireler arasındaki duygusal dengesizliğin ağırlıklı toplamını minimize etmektedir. Bu süreçte hizmet süreleri, zaman pencereleri ve hemşire iş yükü sınırları gibi operasyonel kısıtlar dikkate alınmıştır. Çalışmada alt-tur engelleme (subtour elimination) ve duygusal yük dengesi içeren bir karma tamsayılı doğrusal programlama (MILP) formülasyonu önerilmiştir. Model, her biri konum bilgileri, hizmet gereksinimleri, zaman tercihleri ve duygusal yük puanlarıyla tanımlanan beş hasta ve iki hemşireden oluşan sentetik bir veri kümesi üzerinde uygulanmıştır. Sonuçlar, modelin lojistik ve psikososyal kısıtlamalara saygılı biçimde uygulanabilir ve dengeli hemşire–hasta atamaları sağlayabildiğini göstermektedir. Duygusal dinamikleri doğrudan bakım planlamasına yerleştirerek, bu çalışma sağlık lojistiğine yeni ve insan merkezli bir bakış açısı kazandırmakta ve palyatif evde bakım hizmetlerinde daha empatik, veri odaklı kararları desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Palyatif Bakım, Sağlık Lojistiği, Duygusal Yük, Optimizasyon, MILP*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Pınar GÜROL, **E-posta/ e-mail:** pinargurol@gmail.com

INTRODUCTION

Palliative care has significantly evolved over the past two decades, expanding beyond institutional end-of-life services to encompass integrated, home-based, and community-centered care models. This evolution is driven by the increasing prevalence of chronic illnesses, the aging global population, and a growing recognition of patients' emotional and existential needs alongside clinical concern. This evolution is reflected in policy shifts, technological integration, and an increased emphasis on holistic, interdisciplinary approaches. As highlighted in recent literature, palliative care now aims to improve quality of life through the management of physical symptoms, psychosocial distress, and caregiver support mechanisms (Mercadante et al., 2025; YinHu et al., 2024). Moreover, increasing global attention has been drawn to the accessibility and equity of these services, especially in rural and underserved populations where home-based models offer a critical lifeline (Sítima et al., 2024).

In Türkiye, the landscape of palliative care reflects both global inspirations and context-specific challenges. While national guidelines and institutional efforts have expanded service coverage, structural limitations such as data infrastructure, workforce distribution, and inter-sectoral coordination remain central concerns (Özçelik, 2020; Erel & Tural-Büyük, 2021).

Several studies emphasize the need for improved communication between primary and tertiary care units, and for home-based care models that integrate family dynamics and local cultural expectations (Jersak et al., 2024). Additionally, the adoption of digital tools, such as e-visit platforms and mobile documentation systems, shows promise in enhancing continuity of care and clinical follow-up (YinHu et al., 2024), although implementation varies regionally. Overall, palliative care is evolving into a dynamic field that blends compassionate care with system-level innovation and responsiveness.

Home-based palliative care (HBPC) has emerged as a preferred modality for patients with advanced illnesses, primarily due to its potential to enhance quality of life, preserve patient autonomy, and align care with personal preferences. In a large-scale longitudinal study, Busquet-Duran et al. (2024) found that approximately 60% of patients under palliative home care died at home, indicating that structured home care programs—especially those with strong team-based exosystem support—are highly effective in honoring patients' end-of-life wishes. This finding is reinforced by observations that systemic strengths at the caregiver and patient level are significantly correlated with the likelihood of dying at home. Additionally, home care reduces the frequency of unnecessary hospitalizations and provides psychosocial continuity, as

shown in research by Huu and Gandhi (2025), who emphasized the cultural and emotional relevance of home-based death, particularly in rural communities where hospital access is limited. Furthermore, Ritchie and Leff (2018) report that HBPC can reduce unnecessary hospitalizations, lower healthcare expenditures, and enhance patient satisfaction when structured through interdisciplinary teams. Pask et al. (2025) complement these findings by noting that effective communication, caregiver support, and timely symptom control in the home setting foster both quality of life and a dignified death experience. Collectively, these studies highlight HBPC's potential to combine cost-effectiveness with patient-centered outcomes.

However, HBPC also presents notable limitations. Challenges such as inadequate caregiver support, high physical and emotional burden on families, and uneven access to trained palliative professionals are consistent across diverse settings. The review by Huu and Gandhi (2025) identified geographical disparities, limited infrastructure, and cultural taboos as major obstacles to equitable palliative care in rural India, resulting in delayed access and suboptimal symptom control. Busquet-Duran et al. (2023) caution that complexity in family dynamics, caregiver exhaustion, and variability in care delivery may hinder service continuity. Additionally, García-López et al. (2023), while focusing on pediatric cases, identify that even with trained personnel, home environments may lack necessary infrastructure for safe symptom management, especially in marginalized or rural areas. Ritchie and Leff (2018) also underscore that without adequate integration between primary care and palliative teams, home-based services may suffer from coordination lapses, leading to missed visits or inconsistent follow-up. The evidence thus points to a dual reality: while HBPC offers patient-centered benefits, its scalability and safety hinge on robust systemic planning, resource availability, and caregiver preparedness.

To fill this gap, this study proposes a new model for the Palliative Home Health Care Routing and Scheduling Problem (PHHCRSP-E). The model has the following novel contributions:

- Incorporates emotional burden dynamics of patients and caregivers.
- Balances nurse satisfaction across the planning horizon.
- Integrates patient time-window preferences and route continuity.
- Offers a scalable framework usable in synthetic datasets.

©IJOESS

This research offers both theoretical and practical contributions to the literature by adapting complex logistics planning tools to the unique psychosocial environment of palliative care. This model may serve as a blueprint for future human-centric service designs in Türkiye and other emerging healthcare systems.

METHOD

As HBPC continues to evolve, the need for optimization-based planning has become increasingly apparent. Traditional models—largely reliant on clinician availability and geographical convenience—often fall short in balancing multiple, sometimes conflicting, objectives such as minimizing travel time, ensuring continuity of care, and respecting patient preferences. Recent research has proposed optimization frameworks that tackle these constraints in a formalized, data-driven manner. Parreño-Torres et al. (2024) developed an integer linear programming model to simultaneously address routing and scheduling of HBPC visits, demonstrating how mathematical optimization can reduce logistical inefficiencies without compromising service quality. Atta et al. (2025) further emphasize that heuristic and metaheuristic approaches are essential to navigating the complexity of home health care routing problems, especially in settings where resources are constrained or demand fluctuates.

Beyond logistical efficiency, optimization models also play a pivotal role in enhancing the ethical and emotional quality of end-of-life care. Crape et al. (2024) highlight that frequency and timing of nurse home visits are strongly associated with outcomes measured via the Good Death Inventory, suggesting that optimization efforts must integrate human-centric indicators. Meanwhile, the rising integration of artificial intelligence (AI) into palliative care underscores the importance of transparency and interpretability. Migiddorj et al. (2025) argue that explainable AI (XAI) is critical when deploying decision models in such sensitive contexts, reinforcing the need for frameworks that are not only efficient but also trustworthy. On a systemic level, Isenberg et al. (2019) identify that optimization-driven interventions at the HBPC level can lead to cost savings while also reducing caregiver burnout. Finally, Kumar et al. (2025) show that machine learning strategies—when aligned with operational research—enable dynamic labor allocation models that outperform static scheduling in unpredictable healthcare environments. Collectively, these findings advocate for embedding optimization into both policy and practice to ensure that HBPC systems remain scalable, equitable, and patient-centered.

©IJOESS

This research applies a model-driven simulation strategy to address the Palliative Home Health Care Routing and Scheduling Problem with Emotional Burden (PHHCRSP-E). Given the lack of access to real patient data, a synthetic dataset was generated to reflect the operational realities of mobile palliative care services in Türkiye. The study emphasizes a novel multi-objective optimization model aimed at balancing operational efficiency with emotional and relational care goals.

MATHEMATICAL FORMULATION OF PHHCRSP-E

Sets

P: Set of patients indexed by p

N: Set of nurses indexed by n

L: Set of all locations (patients and depot), indexed by i, j

Parameters

s_p: Service time required by patient p (in minutes)

e_p, l_p: Earliest and latest visit times for patient p (in minutes, e.g., 0 to 480)

b_p: Emotional burden score of patient p (ranging from 1 to 5)

τ_{ij}: Travel time in minutes from location i to location j

W_n: Maximum working time (in minutes) allowed per nurse per day

M: A large positive constant used in time and routing constraints

V_i: Maximum number of patients a nurse can visit per day

a_{pn}: Start time (in minutes) of service for patient p by nurse n

u_{in}: Auxiliary variable used to eliminate sub tours (continuous, only needed for patients i ∈ P)

α, β: Weighting coefficients for travel time, emotional imbalance

Decision variables

$x_p^n \in \{0,1\}$: 1 if nurse n visits patient p

$y_{ij}^n \in \{0,1\}$: 1 if nurse n travels from location i to j

$a_p^n \geq 0$: Start time of service for patient p by nurse n

$EB_{nt} \geq 0$: Emotional imbalance indicator for nurse n

©IJOESS

Objective function (multi-objective weighted sum)

As shown in Equation (1), the objective function minimizes a weighted sum of travel distance and emotional imbalance.

$$Z_{min} = \alpha . \sum_{n \in N} \sum_{i \in L} \sum_{j \in L, j \neq i} \tau_{ij} . y_{ij}^{n} + \beta . \sum_{n \in N} EB_n \quad (1)$$

Constraints

- Patient visit constraint: As shown in Equation (2), each patient must be visited by one nurse on each period.

$$\sum_{n \in N} x_p^n = 1 \qquad \forall\, p \in P \quad (2)$$

- Nurse daily workload constraint: As shown in Equation (3), total service and travel time for each nurse per day must not exceed the working time limit.

$$\sum_{p \in P} s_p . x_p^n + \sum_{i \in L} \sum_{j \in L} \tau_{ij} . y_{ij}^n \leq W_n \qquad \forall\, n \in N \quad (3)$$

- Time window constraint: As shown in Equation (4), each visit must occur within the patient's allowable time window.

$$e_p . x_p^n \leq a_p^n + s_p \leq l_p . x_p^n \qquad \forall\, p \in P, n \in N \quad (4)$$

- Sub tour elimination constraint: As shown in Equation (5), to ensure proper routing, the MTZ (Miller–Tucker–Zemlin) formulation is applied.

$$u_i^n - u_j^n + |P| . y_{ij}^n \leq |P| - 1 \qquad \forall\, i, j \in P, i \neq j, n \in N \quad (5)$$

- Routing implies visiting constraint: As shown in Equation (6), a nurse can only travel between two nodes if both are visited

©IJOESS

$$y_{ij}^n \leq x_i^n, y_{ij}^n \leq x_j^n \qquad \forall\, i,j \in L, n \in N \tag{6}$$

- Maximum Number of Visits per Nurse: As shown in Equation (7), a nurse cannot be assigned to more patients than the maximum allowed number of visits per day.

$$\sum_{p \in P} x_p^n \leq V_n \qquad \forall\, n \in N \tag{7}$$

- Emotional imbalance constraint: As shown in Equation (8), emotional imbalance for each nurse-day is defined as the deviation from average emotional burden.

$$EB_n \geq \left| b_p . x_p^n - \frac{1}{|P|} \sum_{p \in P} b_p . x_p^n \right| \qquad \forall\, n \in N \tag{8}$$

- Domain constraints shown in Equation (9):

$$x_p^n, y_{ij}^n \in \{0,1\};\ a_p^n \geq 0;\ EB_n \geq 0 \qquad \forall\, p,n,i,j \tag{9}$$

EXPERIMENTAL DESIGN

To evaluate the PHHCRSP-E model under realistic yet controllable conditions, a synthetic dataset was created, consisting of 5 patients and 2 nurses. Each patient record includes spatial coordinates, a preferred time window for visits, service duration, and an emotional burden score (1 = low burden, 5 = high burden). These values reflect the multi-dimensional nature of home-based palliative care, balancing logistical constraints with psychosocial sensitivity.

Table 1 provides the patient-level attributes, including randomly distributed locations on a 100×100 grid, service times ranging from 30 to 60 minutes, and time preferences within a standard working day (08:00–17:00). Emotional burden levels were included to simulate the psychosocial component of the model.

©IJOESS

Table 1. Synthetic patient dataset

Patient ID	Service Time (min)	Earliest Visit Time (Hour)	Latest Visit Time (Hour)	Earliest (min)	Latest (min)	Emotional Burden (1-5)	Location X	Location Y
P1	45	08:00	11:00	0	180	3	81	14
P2	30	09:00	12:00	60	240	2	3	94
P3	60	10:00	14:00	120	360	5	35	31
P4	30	13:00	17:00	300	540	4	28	17
P5	45	14:00	17:00	360	540	1	94	13

To model nurse constraints, each caregiver was limited to a maximum of 480 minutes of work per day (8 hours) and allowed up to 4 patient visits.

Table 2. Synthetic nurse parameters

Nurse ID	Max Working Time (min)	Max Visits per Day
N1	480	4
N2	480	4

To model the travel time between all relevant locations (including depot and patients), generated a symmetric travel time matrix based on Euclidean distances. All locations—including patients and the depot—were assigned spatial coordinates within a 100×100 Cartesian grid. The coordinates were randomly distributed to simulate geographic dispersion in an urban or semi-urban area.

Let (x_i, y_i) and (x_j, y_j) be the coordinates of locations i and j, respectively. The Euclidean distance d_{ij} between any two locations is calculated using Equation (10):

$$d_{ij} = \sqrt{(x_i - x_j)^2 + (y_i - y_j)^2} \tag{10}$$

To convert this spatial distance into travel time in minutes, it assumed a constant average speed, consistent with urban driving conditions. In this study, it adopted an average speed of 30 km/h, which is equivalent to 0.5 km/minute. Given that each grid unit corresponds to 1 km, the conversion from distance to time is done as using Equation (11):

$$\tau_{ij} = \left\lceil \frac{d_{ij}}{0.5} \right\rceil = \lceil 2.d_{ij} \rceil \tag{11}$$

Where τ_{ij} is the estimated travel time in minutes between locations i and j, and the ceiling operator ensures that time values are in whole minutes to align with scheduling requirements.

According to defined calculations table 3 provides travel time matrix between locations in minutes.

Table 3. Travel time matrix (in minutes)

	Depot	P1	P2	P3	P4	P5
Depot	0	17	81	63	65	78
P1	17	0	66	47	53	66
P2	81	66	0	21	80	88
P3	63	47	21	0	61	70
P4	65	53	80	61	0	13
P5	78	66	88	70	13	0

MODEL IMPLEMENTATION AND SOLUTION

To validate the proposed PHHCRSP-E model, the formulation was implemented in Python using the PuLP library, and solved via the CBC MILP solver on a personal computer running Microsoft Windows 10 (Intel Core i5, 8GB RAM, Python 3.13). The synthetic dataset includes five patients and two nurses, with input parameters reflecting realistic constraints such as time windows, service durations, emotional burden scores, and travel times between locations.

Upon execution, the solver identified an optimal solution within milliseconds. The objective function, defined as the weighted sum of total travel time and emotional imbalance, yielded a final value of 225. The optimal nurse-to-patient assignment is detailed below:

- Nurse N2 is assigned to patients P1, P2, P3 and P4.
- Nurse N1 is assigned to patient P5.

All constraints were satisfied, including individual patient time windows, nurse working hour limits (480 minutes), and the maximum number of daily visits (4 per nurse).

A visual representation of the nurse routes is provided in Figure 1, showing that both nurses begin and end their routes at the depot (0,0), which corresponds to the hospital or care center. Nurse N2 covers patients located in the upper and central zones, whereas Nurse N1 is assigned to a single patient in the lower region, respecting the constraint of patient clustering and travel efficiency.

©IJOESS

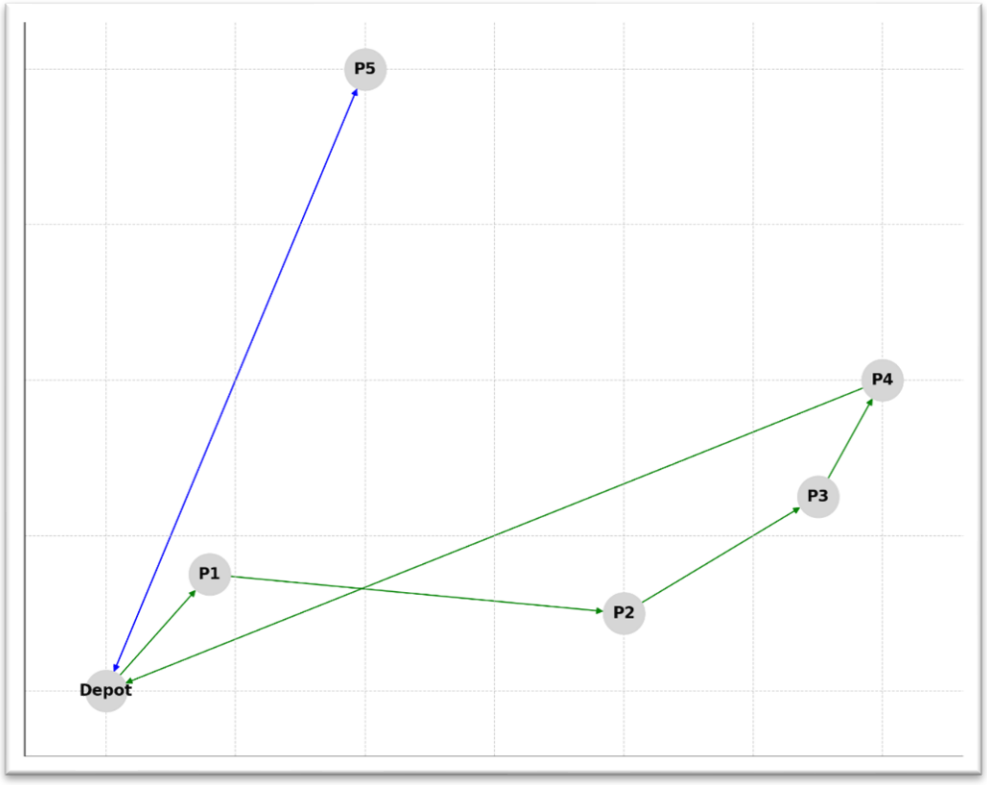

Figure 1. Optimized nurse routes

DISCUSSION AND CONCLUSION

This study introduces a novel optimization-based model, PHHCRSP-E, for addressing the complex routing and scheduling needs of home-based palliative care services. By integrating operational constraints such as time windows, travel durations, and caregiver capacity with psychosocial indicators like emotional burden, the model offers a multidimensional solution framework that balances efficiency with human-centric values.

The implementation of the model on a synthetic dataset representing five patients and two nurses demonstrates its practical feasibility and computational tractability. The results show that optimal assignments can be generated that minimize total travel time while maintaining emotional balance among caregivers. Specifically, all patients were visited within their respective time windows, nurses did not exceed their working hour or patient limit constraints, and emotional burden was equitably distributed. The visualized routes further underscore the efficiency and practicality of the resulting solution.

The findings are consistent with recent optimization-based studies in home-based palliative care and home health care routing. Parreño-Torres et al. (2024) demonstrated that integer linear programming approaches can significantly reduce logistical inefficiencies, and the present results confirm that a similar modeling framework can produce feasible, optimal

©IJOESS

solutions under realistic constraints. Atta et al. (2025) emphasized the importance of balancing service quality with resource limitations, which is reflected in this model's ability to satisfy patient time windows while minimizing caregiver overload. Furthermore, the integration of emotional burden represents a distinctive contribution, extending beyond prior works that mainly focused on travel time minimization or cost reduction. This aspect directly addresses the observation by Crape et al. (2024) that the frequency and timing of nurse visits strongly influence the quality of end-of-life experiences as measured by the Good Death Inventory. Incorporating psychosocial factors into a mathematical optimization model therefore strengthens the ethical dimension of care planning.

Beyond methodological contributions, the model can be used as a decision-support tool for daily planning and resource allocation. In urban settings, it may help balance workload distribution and reduce caregiver burnout, while in rural settings it can optimize scarce resources and promote continuity of care—an aspect previously emphasized by Sítima et al. (2024) and Huu & Gandhi (2025). By systematically including emotional burden, this approach advances the literature on compassionate logistics, offering a framework that operationalizes human-centered design principles.

Recommendations

Based on these findings, healthcare organizations that provide home-based palliative care services are encouraged to adopt optimization-based planning tools, such as the PHHCRSP-E model, to ensure equitable workload distribution among caregivers and to reduce unnecessary travel time. Implementing such models may contribute to lower caregiver burnout, improved patient satisfaction, and more efficient resource utilization.

For policymakers, supporting the development of data infrastructure and interoperability standards could facilitate the use of such decision-support systems at a national level. Future research should focus on validating the model using real-world data and exploring hybrid methods to handle uncertainties in demand and travel time.

Limitations and strengths

This study has several limitations. It is based on a synthetic dataset of five patients and two nurses, which, while useful for proof-of-concept validation, may not fully capture the complexity of real-world palliative care operations. Subjective parameters such as emotional burden scores were assumed rather than measured from real patient-caregiver interactions,

©IJOESS

which may affect the generalizability of results. The model assumes constant travel speed and does not incorporate real-time disruptions such as traffic delays.

Despite these limitations, the study has several strengths. It is one of the first attempts to explicitly integrate emotional burden balancing into a formal routing and scheduling optimization framework for home-based palliative care. The use of a multi-objective MILP model allows simultaneous consideration of logistical efficiency and psychosocial well-being.

REFERENCES

Atta, S., Basto-Fernandes, V., & Emmerich, M. (2025). A concise review of home health care routing and scheduling problem. *Operations Research Perspectives*, *15*, 100347. https://doi.org/10.1016/j.orp.2025.100347

Busquet-Duran, X., Mateu-Carralero, B., Bielsa-Pascual, J., Milian-Adriazola, L., Salamero-Tura, N., & Torán-Monserrat, P. (2024). Systemic strengths and needs in palliative home care: exploring complexity. *Revista Clínica Española (English Edition), 224*(1), 1-9. https://doi.org/10.1016/j.rceng.2023.12.004

Crape, B., Akhmetova, M., Akhmetniyaz, P., Foster, F., Nadyrov, K., & Toleubekova, L. (2024). Number of palliative care nurse home visits and duration of palliative care associated with domains of the good death inventory: A National survey of bereaved family caregivers in a middle income country. *International Journal of Nursing Studies Advances, 7*, 100217. https://doi.org/10.1016/j.ijnsa.2024.100217

Erel, B., & Tural-Büyük, E. (2021). The effect of emotional labor levels on the attitudes of neonatal intensive care nurses towards palliative care. *Journal of Medicine and Palliative Care, 2*(2), 40-46. https://doi.org/10.47582/jompac.887579

García-López, I., Chocarro-González, L., Martín-Romero, I., Vázquez-Sánchez, J. M., Avilés-Martínez, M., & Martino-Alba, R. (2023). Pediatric palliative care at home: a prospective study on subcutaneous drug administration. *Journal of Pain and Symptom Management*, *66*(3), e319-e326. https://doi.org/10.1016/j.jpainsymman.2023.05.011

Huu, P. H., & Gandhi, I. (2025). Strategies to enhance palliative care access in rural populations and increase awareness of life-limiting illnesses in India: A scoping review. *Journal of Cancer Policy*, *45*, 100612. https://doi.org/10.1016/j.jcpo.2025.100612

Isenberg, S., Hsu, A., Spruin, S., Budhwani, S., Gill, A., Goldman, R., & Tanuseputro, P. (2019). Evaluating the impact and costs of home-based palliative care at the system level (FR420C). *Journal of Pain and Symptom Management*, *57*(2), 410. https://doi.org/10.1016/j.jpainsymman.2018.12.122

Jersak, T., Steinfeldt, L., Velasquez, A. L., Ellis, K. L., Gunya, E. K., Brooks, J. V., … et al. (2024). Development of specialty-based pediatric palliative care clinics. *Journal of Pain and Symptom Management, 67(*5), e596. https://doi.org/10.1016/j.jpainsymman.2024.02.412

Kumar, S., Kumar, S., & Shiwlani, A. (2025). Machine learning for labor optimization: A systematic review of strategies in healthcare and logistics. *Pakistan Social Sciences Review*, *9*(1), 631-651. https://doi.org/10.35484/pssr.2025(9-I)48

Mercadante, S., Tartaglia, L., Cascio, A. L., & Casuccio, A. (2025). Practice of palliative sedation in patients followed by a palliative home care team. *Journal of Pain and Symptom Management*, *69*(6), 598–602. https://doi.org/10.1016/j.jpainsymman.2025.02.469

Migiddorj, B., Batterham, M., & Win, K. T. (2025). Systematic literature review on the application of explainable artificial intelligence in palliative care studies. *International journal of medical informatics*, *200*, 105914. https://doi.org/10.1016/j.ijmedinf.2025.105914

Özçelik, S. (2020). Palyatif bakıma bakış ve hemşireliğin rolü. *Journal of Medicine and Palliative Care*, *1*(3), 76–82. https://doi.org/10.47582/jompac.742274

Parreno-Torres, C., Reula, M., Alvarez-Valdes, R., & Parreño, F. (2024). Solving the palliative home health care routing and scheduling problem with an integer linear programming model. *Expert Systems with Applications*, *249*, 123728. https://doi.org/10.1016/j.eswa.2024.123728

Pask, S., Murtagh, F. E., & Boland, J. W. (2025). Palliative care–what's the evidence?. *Clinical Medicine*, *25* (4), 100320. https://doi.org/10.1016/j.clinme.2025.100320

Ritchie, C. S., & Leff, B. (2018). Population health and tailored medical care in the home: the roles of home-based primary care and home-based palliative care. *Journal of Pain and Symptom Management*, *55*(3), 1041-1046. https://doi.org/10.1016/j.jpainsymman.2017.10.003

Sítima, G., Galhardo-Branco, C., & Reis-Pina, P. Equity of access to palliative care: a scoping review. *International Journal for Equity in Health*, *23*, 248 (2024). https://doi.org/10.1186/s12939-024-02321-1

YinHu, T., Xue, L., Wei, M., HuiMin, X., Yang, W., & Yan, G. (2024). A scoping review of digital technology applications in palliative care. *BMC Palliative Care, 23*, 290, https://doi.org/10.1186/s12904-024-01626-w

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Pınar GÜROL
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Pınar GÜROL
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Pınar GÜROL
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Pınar GÜROL
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Pınar GÜROL

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu araştırmada kullanılan veriler sentetik verilerden türetildiği için, Etik Kurul onayı gerekmemektedir.

Since the data used in this study were derived from synthetic data, Ethics Committee approval was not required.

This study is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY 4.0).**

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1796-1809
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Determining the opinions of prospective music teachers regarding preschool music education

Senem ACAY SÖZBİR[1]

[1]Bolu Abant Izzet Baysal University, Faculty of Education, Bolu, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.2062
Gönderi Tarihi/ *Received:*	Kabul Tarih/ *Accepted:*	Online Yayın Tarihi/ *Published*:
25.10.2024	14.08.2025	15.09.2025

Abstract

This study was conducted to determine the views of prospective music teachers on 'early childhood music education, the course on early childhood music education, the planning and implementation of music activities for early childhood and working with preschool-aged children'. In the literature, the focus is generally on the perspectives of preschool teacher candidates regarding music education; however, this study offers a different point of view by directly focusing on the perspectives of music teacher candidates. In this way, it is believed that this study presents original findings that may contribute to the development of preschool music education, both in terms of the content of music teacher education programs and in the context of interdisciplinary collaboration.The participants of the study consisted of 13 prospective music teachers studying in the Department of Music Education at Bolu Abant İzzet Baysal University. The data of the study were collected through semi-structured interviews and analyzed using descriptive analysis techniques. The results of the research show that, while it was revealed that early childhood music education is generally considered valuable and necessary by the teacher candidates, it was also found that there is a need for improvement in areas such as the duration of the elective course they received in this field, the lack of practical applications, and their competencies in working with younger age groups. In line with these findings, it is recommended that interdisciplinary coordination be encourage between music education departments and early childhood education departments to promote integrated training models that reflect the realities of preschool teaching environments, and in-service training opportunities be provide for music teacher candidates and recent graduates to develop their competencies in early childhood music pedagogy, including classroom management, child psychology, and creative music-making strategies.

Keywords: Music education, teacher candidate, preschool, musical activities

Müzik öğretmen adaylarının okul öncesi müzik eğitimi ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi

Öz

Bu araştırma, Müzik öğretmen adaylarının okul öncesi müzik eğitimi, okul öncesi müzik eğitimi dersi, okul öncesi müzik etkinliklerinin planlanması ve uygulanması ve okul öncesi çocuklarıyla çalışma konularındaki düşüncelerinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Alanyazında, genellikle okul öncesi öğretmen adaylarının müzik eğitimine bakışı incelenmekteyken, bu araştırma doğrudan müzik öğretmeni adaylarının perspektifine odaklanarak farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Bu sayede hem müzik öğretmenliği programlarının içeriği hem de disiplinler arası iş birliği bağlamında okul öncesi müzik eğitiminin geliştirilmesine katkı sağlayacak özgün bulgular elde edildiği düşünülmektedir. Araştırmanın katılımcılarını Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı'nda öğrenim görmekte olan 13 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme yoluyla toplanmış ve elde edilen veriler betimsel analiz tekniğiyle çözümlenmiştir. Sonuç olarak, okul öncesi müzik eğitiminin öğretmen adayları tarafından genel olarak değerli ve gerekli bulunduğunu ortaya koyarken, bu alanla ilgili aldıkları seçmeli dersin süresi, uygulama eksikliği ve küçük yaş grubuyla çalışma yeterlikleri gibi hususlarda gelişmeye ihtiyaç bulunduğunu göstermektedir. Bu bulgular doğrultusunda, müzik eğitimi bölümleri ile okul öncesi eğitim bölümleri arasında disiplinlerarası koordinasyonun teşvik edilmesi, okul öncesi öğretim ortamlarının gerçeklerini yansıtan bütünleşik eğitim modellerinin geliştirilmesi önerilmektedir. Ayrıca, müzik öğretmeni adaylarının ve yeni mezunların sınıf yönetimi, çocuk psikolojisi ve yaratıcı müzik yapma stratejileri gibi okul öncesi müzik pedagojisine ilişkin yeterliklerini geliştirmelerine yönelik hizmet içi eğitim olanaklarının sunulması tavsiye edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Müzik eğitimi, öğretmen adayı, okul öncesi, müzik etkinlikleri*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Senem Acay SÖZBİR, **E-posta/ e-mail:** acay_s1@ibu.edu.tr

INTRODUCTION

Music, regardless of its genre, emerges as one of the important elements present in an individual's life starting from the womb. The significance attributed to music has been substantiated through studies investigating its effects from developmental, social, cultural, and other perspectives (Flohr et al., 2000; Vaughn, 2000; Anvari et al., 2002; Črnčec et al., 2006; Kokotsaki & Hallam, 2011; Bačlija, 2019; Öztürk & Can, 2020).

With the guidance or support of parents, the foundations of a child's interaction with music can be laid at home starting from infancy (Sharman et al., 2023). This process, which begins with listening to music, can continue with attempts at singing and playing instruments. The home environment, which plays a crucial role in developing the child's interest in music, gradually gives way—starting from around 36 months—to the school environment, which is designed and implemented with structured educational programs aimed at supporting all developmental domains and meeting the child's socialization needs.

To support the child's development within a holistic framework, early childhood music education theories developed in the 20th century continue to evolve, supported by recent empirical work that underscores their relevance in contemporary settings. Gordon's Music Learning Theory (MLT), for instance, emphasizes audiation—the internal hearing of music—and is shown to be effective not only for musical ability but also for fostering social-emotional learning in young children, as Çenberci and Tufan (2023) report in their experimental study with first graders. Complementary to this, the Orff Schulwerk approach is being innovated and localized to better suit diverse cultural environments; as Hu and Kamarudin (2025) argue, modifications that honor elemental music, improvisatory learning, and embodied cognition help the Orff method remain robust in early childhood education. Similarly, comparative analyses (e.g. Zhou, 2022) of Kodály and Orff pedagogies with preschoolers indicate their adaptability and potential for enriching musical pedagogy when aligned with children's developmental stages and cultural context. Finally, systematic reviews (e.g. Gu & Koning, 2024) of empirical applications of Gordon's theory emphasize the increasing sophistication of tools for measuring musical aptitude and learning outcomes, and suggest that MLT's core principles continue to provide a valuable framework in both Eastern and Western schooling systems.

When examining early childhood education institutions in Türkiye, music activities are included alongside other types of activities in the educational program. The program also elaborates in detail on the developmental characteristics and domains of children aged 36–72

months, and includes numerous sample activity plans related to music education (Ministry of National Education, 2024). However, the mere inclusion of music activities in the curriculum is not sufficient. This is because the educational process is a whole, comprising the learning environment, the curriculum, the teacher, the student, materials, and teaching methods and techniques. While all of these components are important, the teacher component stands out more significantly, as the teacher is the one in direct contact with the child, who closely follows the child's development and learning process, implements the program, and prepares and conducts the music activities and materials (Turkish Education Association, 2009; Phajane, 2014; Acay Sözbir & Çamlıbel Çakmak, 2016; Patrick & Bakar, 2024). Emphasizing the need for intensive music education in early childhood, Flohr et al. (2000) and Yapalı et al. (2025) highlighted the necessity for teachers who conduct music activities in preschool institutions to be competent in this field.

In Türkiye, music activities—like science, math, Turkish language, visual arts, and other activities in the preschool curriculum—are carried out by preschool teachers. However, research shows that preschool teachers are not adequately competent in implementing music activities in terms of the time allocated in their plans, duration of application, instrument and vocal skills, knowledge of songs and musical works, music notation, song selection, and use of resources. In a study by Acay Sözbir and Çamlıbel Çakmak (2016), only three of the interviewed teachers reported including music activities daily; half of the teachers could not play any instrument; the others did not see themselves as competent; only two teachers incorporated voice/breathing exercises in song instruction; and most teachers relied on the internet as their primary resource.

Research by Salı et al. (2013) revealed that most preschool teachers feel inadequate in conducting music activities and express a need for in-service training in music education. Study by Kaya and Özkut (2017) also indicate that preschool teachers lack sufficient competence in areas such as resource use, song repertoire, instrument playing, the music education received during their undergraduate studies, and the frequency with which they include music activities in their lesson plans.

The inadequacy of preschool teachers in the knowledge and skills required to implement music activities raises the idea that these activities should be conducted by field experts, namely music teachers. Research findings and suggestions from Kurtaslan (2013), Tufan (2006), Şen (2016), and Kaya and Özkut (2017) also support this notion.

The current music education undergraduate curriculum shows that the course "Preschool Music Education" is offered only as an elective field education course for 2 hours per week during a single semester out of the entire four-year, eight-semester program (Council of Higher Education, 2018). Within the scope of this course, it does not appear feasible for instructors to provide sufficient practical examples suitable for the developmental characteristics of all preschool age groups or to allow for adequate practice. Although music teacher candidates are selected through a special talent exam and receive multi-dimensional specialization in music education, they do not receive specific training on the developmental characteristics of preschool children, specialized teaching methods for young children, classroom management, content selection, planning, and implementation. Moreover, since their teaching internships are conducted at the middle or high school levels, they remain distant from the context of teaching music to preschool children. As a result, even though some music teacher candidates may wish to work in preschool institutions after graduation, the limited duration of this course in their undergraduate education does not allow them to gain comprehensive knowledge and experience in preschool music education (Fidan et al., 2020), and many may feel inadequate in this area.

This sense of inadequacy is further compounded by the limited employment opportunities available to music teacher candidates and music teachers in pre-school education. After graduation, music teacher candidates in Türkiye are typically appointed to positions in primary or secondary education (Çoban, 2016). As a result, in some private preschools, music activities are conducted only within the scope of extracurricular club activities by music teachers who were not appointed through the formal public system. In other cases, where no music teacher is present at all, music-related activities are carried out by teachers from other subject areas, such as values education (Pektaş & Elmacı, 2023). This situation reflects a broader structural issue in early childhood education, where the lack of formally appointed music teachers leads to inconsistencies in the delivery and quality of music education in preschool settings.

Considering the critical importance of music education during the preschool period, and the current knowledge and skill levels of preschool teachers, it is proposed that music activities should be conducted by music teachers as field experts. Based on this idea, this study aims to determine the opinions of prospective music teachers regarding preschool music education within the context of the elective course "Preschool Music Education". The study aims to answer the following research question: "What are the opinions of music teacher candidates regarding preschool music education?" Accordingly to this question, the study seeks to explore these sub-questions:

1. What are the perceptions of music teacher candidates regarding early childhood education?
2. What are the perceptions of music teacher candidates regarding the preschool music education course?
3. What are music teacher candidates' views on the planning and implementation of preschool music activities?
4. What are music teacher candidates' views on working with preschool children?

METHOD

Research design

This study is a descriptive research aimed at portraying the current situation and is structured based on qualitative research methods. Qualitative research is defined as a process in which data is collected through techniques such as observation, interviews, and document analysis, and where individuals' perceptions and events are examined in a holistic and realistic manner within their natural environments (Yıldırım & Şimşek, 2008).

Participants

When determining the study group of the research, the criterion sampling method, one of the purposive sampling strategies, was used. This method involves the deliberate selection of individuals, cases, objects, or situations that meet specific criteria directly related to the research problem (Büyüköztürk, et al., 2009).

In the study, the main criteria determined by the researcher for selecting the teacher candidates to be interviewed were that the participants were enrolled in the Department of Music Education and had taken the elective course 'Preschool Music Education' during that academic year.This criterion was chosen because their interest, knowledge, and experience related to preschool music education were assumed to be more up-to-date, given that they were currently enrolled in the course.

The participants of the study consisted of 13 second-year teacher candidates at Bolu Abant İzzet Baysal University who were taking the elective course "Preschool Music Education." Only two of the teacher candidates stated that they had previously had the opportunity to work with children. One of these candidates had conducted short-term activities for about half a semester (approximately 7 weeks) in a private preschool institution, while the other had such an experience for only three days.

Data collection

The data for this research were collected at the end of May in the 2023 academic year. Prior to data collection, approval was obtained from the Ethics Committee for Human Research in Social Sciences at Bolu Abant İzzet Baysal University (Protocol No. 2023/111). In the data collection process, the semi-structured interview technique, one of the interview methods, was used. Semi-structured interviews, due to their certain level of standardization and flexibility, help overcome the limitations of tests and questionnaires based solely on writing and filling out forms and facilitate in-depth understanding of a particular topic (Yıldırım & Şimşek, 2008). In this type of interview, participants are allowed to express their experiences, thoughts, and perceptions in detail through pre-prepared open-ended questions (Bailey, 2008).

When developing a semi-structured interview form in research, it is recommended to seek expert opinion, ensure that the questions are clear and understandable and align with the research objective (Kvale & Brinkmann, 2009).

To ensure the content validity of the interview form, it was submitted for review to two field experts. Based on their feedback, the final version of the form was prepared. Teacher candidates were first asked for interview appointments outside of class hours at times and days convenient for them, and one-on-one interviews were conducted at the scheduled times. Each interview lasted approximately 20 minutes and was recorded using a voice recorder. The opinions of the teacher candidates in this study were limited to the answers they gave to the questions in the semi-structured interview form.

Data analysis

To analyze the data obtained from the teacher candidates' responses recorded during the interviews, the descriptive analysis technique was used. Through descriptive analysis, the data were summarized and interpreted. In descriptive analysis, raw data are presented in an organized and interpreted manner that is understandable to the reader. For this purpose, the data are structured according to the themes derived from the research questions and presented in accordance with the questions used in the interviews. In descriptive analysis, direct quotations are frequently included in order to vividly reflect the views of the interviewees (Yıldırım & Şimşek, 2008).

In this study as well, the questions asked to the teacher candidates were identified as the main themes. Firstly, the interview transcripts were carefully read and meaningful expressions were identified. These expressions were then coded in accordance with the aim of the study.

Afterwards, similar codes were grouped together to form themes. The responses were evaluated in line with these themes, with particular emphasis placed on recurring ideas, and the teacher candidates' opinions were presented accordingly. While presenting their views, direct quotations were used within quotation marks and interpreted accordingly.

FINDINGS

This section presents the findings obtained from the interviews conducted with music teacher candidates. The participants' opinions were coded without using their real names, in accordance with confidentiality principles. Accordingly, the participants were coded as "TC" to represent "Teacher Candidate," and each participant was assigned a number such as "TC1, TC2, TC3," etc. The findings are presented in order based on the interview questions.

Opinions on preschool music education

Theme: The role of music education in holistic child development

Codes: Holistic development, cognitive support, emotional development, social skills enhancement, motor skill development, language development and educational foundation.

All of the teacher candidates participating in the study stated that they considered preschool music education important in terms of supporting all areas of child development. Sample statements from the teacher candidates are as follows:

TC2: *"I believe music activities affect all areas of children's development. For example, a child can sing and dance at the same time. It contributes to both language and motor development. Of course, it also supports cognitive and social development."*

TC6: *"How could there be preschool education without music activities? Music activities are very important because they support all developmental areas. Vocabulary expands when children sing songs, they socialize when singing with their friends, memory improves, and they show cognitive development. Playing rhythm instruments also supports psychomotor development, I think."*

TC9: *"Preschool music activities are, in my opinion, very important and necessary. They contribute greatly to children's social, cognitive, motor, and language development."*

TC13: *"Through music activities, children can express their emotions more comfortably. Singing in a group or playing rhythm instruments in turns teaches cooperation, listening, and waiting for their turn. Memorizing lyrics and following rhythm also support cognitive development. So, it positively affects all areas of development."*

Opinions on the elective course "preschool music education"

Themes: Perceived benefits of the course, identified limitations in course structure.

Codes: Positive overall perception of the course, limited course duration, desire for more hands-on experience, course content mostly theoretical and need for alignment with real classroom settings

All of the teacher candidates expressed positive opinions about the course. However, some shortcomings were also identified, such as the limited duration of the course (mentioned by TC1, TC4, TC5, TC6, TC8, TC10, TC11), and the lack of practical applications, with the course being mostly theoretical (mentioned by TC1, TC2, TC3, TC5, TC7, TC8, TC11, TC12). Some of their statements include:

TC1*: "Thanks to this course, I learned many things I didn't know about preschool children. I'm generally successful in my courses and with my instrument, but when you, as the instructor, said 'play this children's song,' my hands just froze. I think this course should be offered across more semesters. Because I don't think any of us really know how to conduct activities with children. We tried to do some practical work, but I don't think it was enough."*

TC8*: "It was very helpful in terms of learning about children's developmental characteristics. I learned how to plan activities and adapt them according to age groups. But since I didn't have children in front of me, I couldn't apply anything directly. I don't know what would happen if I did the activities with real kids. Also, I think we didn't have enough time. Yes, we gained knowledge, but we couldn't fully apply what we learned."*

TC11: *"The course was fun and educational for me. Sometimes even surprising. I realized that what we already know isn't known by children, and we need to teach it through very different methods, like games. That challenged me a bit, but trying to see things from a different perspective really added a lot. I would have liked the course to be more practice-oriented, but even the time we had (one semester, two hours per week) wasn't enough to fully learn the theoretical content."*

TC12: *"This course felt very different but useful and practical. I've already started using what I learned with my nieces. During the semester, we were informed about preschool children and the features of music activities, but I wish we had also had the chance to work with real children."*

Opinions on planning and implementing preschool music activities

Themes: Planning confidence and challenges, implementation competence in practice.

Codes: No difficulty in planning, difficulty in planning for younger age groups and lack of confidence/competence in implementation.

Most teacher candidates (TC2, TC3, TC4, TC6, TC7, TC8, TC9, TC11, TC12) stated that they did not experience difficulties in planning preschool music activities. However, four candidates (TC1, TC5, TC10, TC13) indicated that they found it challenging to plan music activities for younger age groups. The majority of candidates (TC1, TC3, TC4, TC5, TC6, TC7, TC8, TC9, TC10, TC11, TC13) reported that they did not feel very competent in implementing music activities with children. Examples of their responses include:

TC3: *"I've learned how to plan music activities for children, I don't have major issues with it. But I lack confidence when it comes to actually conducting the activities — like engaging the kids, choosing the right method, adjusting the activity duration. I'm not very good at it for now."*

TC7: *"I can plan music activities easily. But I'm not sure what would happen if I were face-to-face with children. I think I would struggle."*

TC10: *"Planning music activities for children is really difficult for me. I always get confused about how to convey the topic. I think I keep designing the activities for older age groups. I might even say I'm afraid of working with children — I don't think I'm very competent when it comes to preschool music education."*

Opinions on working with preschool children in their teaching careers

Theme: Career preferences regarding early childhood education.

Codes: Willing to work with preschool children and not willing to work with preschool children.

Most of the teacher candidates (TC2, TC3, TC4, TC6, TC7, TC8, TC9, TC11, TC12) expressed that they would consider working with preschool children after graduation. However, four teacher candidates (TC1, TC5, TC10, TC13) stated that they would prefer not to work with younger age groups. Sample responses are:

TC2: *"In the future, I'd love to work with children in my teaching career. I think it would be really fun for me. Also, the thought of contributing to them makes me very happy."*

TC9: *"I would definitely want to teach music to preschool children."*

TC11: *"I could work with preschool children. But I think I'll need to improve myself a bit more."*

TC13: *"It's a nice and different field, but I wouldn't want to do music activities with children. I think I'd get along better with older age groups."*

DISCUSSION AND CONCLUSION

In line with the findings obtained from this study, it was observed that all teacher candidates who took the preschool music education course consider the course highly important in terms of supporting all areas of child development. This reveals that teacher candidates recognize the holistic contribution of music education not only to cognitive development but also to social, emotional, psychomotor, and language development.

Although all participants generally expressed positive views about the course, some structural limitations were also highlighted. Many teacher candidates stated that the duration of the course was insufficient and that the content mostly remained theoretical. These findings indicate that the teacher candidates were expecting a more practice-based learning process, and that this expectation was not met. Similarly, Kurtaslan (2013) also found that preschool music education courses often remain theoretical, with limited practical components, and are considered insufficient in terms of duration.

While most teacher candidates reported that they felt competent in planning preschool music activities, the fact that some participants expressed difficulty particularly in planning activities for younger age groups suggests a need for more support in age-appropriate activity planning. Similar findings were reported in related research: non-music-specialist preschool teachers who underwent focused practicum and reflection as part of a music-based language program experienced substantial increases in music teaching self-efficacy (TeeNa Sim & Lee, 2024). Likewise, pre-service music teachers reflected on their practicum experiences as a mix of strengths and challenges, particularly regarding applying methods, managing classrooms, and using materials—underscoring the gap between theoretical preparation and practical capability (Aras, 2024). Furthermore, contrary to the findings of Fidan et al. (2020), a significant number of teacher candidates in this study stated that they do not feel sufficiently competent in implementing music activities with children. This directly reflects the lack of practical experience in the course and affects teacher candidates' perceived professional competence in the field.

When examining the participants' expressions regarding their post-graduation goals, it was seen that the majority of teacher candidates are willing to carry out music activities with preschool children. However, four teacher candidates stated that they did not want to work with younger age groups. This finding shows that there are differences in teacher candidates' preferences regarding age groups, and that their professional orientation toward early childhood education is shaped by various factors. In his research, Şen (2016) concluded that music teacher candidates who specialize in music education have doubts about their knowledge related to preschool education, and likewise, preschool teacher candidates have doubts about their knowledge in the field of music education. The same situation may apply to the participants of this study. Duru and Köse (2012) also emphasized that music education departments train a single type of music teacher, and that subdivisions offering different educational processes based on age groups should be established. The findings of Yapalı et al. (2025) further idealize the role of the preschool music teacher, demonstrating that in order to effectively conduct music activities in early childhood, teachers must not only be experts in music, but also possess the capacity to implement an interdisciplinary program developed through the collaboration of specialists in child development and other related fields.

In conclusion, while this study reveals that teacher candidates generally find preschool music education valuable and necessary, it also shows that there is a need for improvement in areas such as course duration, practical application, and competencies related to working with young children.

Recommendations

In line with these findings, it is recommended that:

- The "Preschool Music Education" course, offered as an elective field course within the Departments of Music Education, be restructured in terms of duration and content;
- The course be integrate more practice-oriented content within the curriculum by incorporating classroom simulations, micro-teaching sessions, and field-based observations in preschool settings.
- The course be supported with practice-based activities, and teacher candidates be given internship opportunities in preschool education institutions;
- Sub-divisions be established within the Departments of Music Education to address different age groups, such as "Preschool Music Teaching," "Primary School Music Teaching," and "Middle School Music Teaching";
- Interdisciplinary coordination be encourage between music education departments and early childhood education departments to promote integrated training models that reflect the realities of preschool teaching environments.

©IJOESS

- In-service training opportunities be provide for music teacher candidates and recent graduates to develop their competencies in early childhood music pedagogy, including classroom management, child psychology, and creative music-making strategies.
- Music activities in preschool education institutions be carried out by music teachers who are experts in the field.
- The research can also be conducted with teacher candidates from other music education departments in order to enhance the diversity of ideas.

Limitations and strengths

The study was limited to 13 teacher candidates. The reason for this limitation is the decline in the number of students admitted to the Department of Music Education in recent years.

The strength of the study can be explained as follows: identifying that music teacher candidates lack sufficient knowledge and skills regarding the age groups for whom music education may be most critical will provide valuable insights for future undergraduate curricula and teaching practices.

REFERENCES

Acay Sözbir, S., & Çakmak, Ö. Ç. (2016). Okul öncesi öğretmenlerinin müzik etkinlikleri hakkındaki görüşleri. *The Journal of Social Sciences*, *3*(6), 367–378. https://doi.org/10.16990/SOBIDER.179

Anvari, S. H., Trainor, L. J., Woodside, J., & Levy, B. A. (2002). Relations among musical skills, phonological processing, and early reading ability in preschool children. *Journal of experimental child psychology*, *83*(2), 111–130. https://doi.org/10.1016/s0022-0965(02)00124-8

Aras, A. (2024). *Pre-service music teachers' experiences with the teaching practice course. Online Journal of Music Sciences, 9*(2), 447–463. https://doi.org/10.31811/ojomus.1571386

Bačlija, S. B. (2019). Preschool education students' attitudes about the possible impact of music on children's speech development. *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education*, *7*(1), 73-84. https://doi.org/10.5937/IJCRSEE1901073B

Bailey, C. A. (2008). *A Guide to Qualitative Field Research*. Sage Publications.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, K. E., Akgün, E. O., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (4. bs.). Pegem Akademi.

Črnčec, R., Wilson, J., & Prior, M. (2006). The cognitive and academic benefits of music to children: Facts and fiction. *Educational Psychology, 26*(4), 579-594. https://doi.org/10.1080/01443410500342542

Council of Higher Education (2018). *Müzik öğretmenliği lisans programı.*

Çenberci, S., & Tufan, E. (2023). Effect of music education based on Edwin E. Gordon's theory on children's developmental music aptitude and social-emotional learning skills. *International Journal of Music Education, 41*(2), 189–203. https://doi.org/10.1177/02557614221127418

Çoban, S. (2016). Professional music education and employment of music teachers in Turkey. *Cumhuriyet International Journal of Education*, *2*(3), 28–38.

Duru, E. G., & Köse, H. S. (2012). Müzik öğretmenliği eğitiminde yapılanma modelleri (Türkiye, Avusturya, Finlandiya, Danimarka ve Texas örnekleri). *e-Journal of New World Sciences Academy, NWSA-Fine Arts*, *7*(3), 235-245.

Fidan, S. G., Çiftçibaşı, M.C., & Turan, Z. (2020) müzik öğretmeni adaylarının okul öncesi müzik eğitimi yeterliklerine ilişkin görüşleri. *Eurasian Journal of Music and Dance,* (16), 354-374. https://doi.org/10.31722/ejmd.757303

Flohr, J. W., Miller, D. C., & deBeus, R. (2000). EEG studies with young children: Music educators can benefit from knowing what has been learned about young children via the electroencephalogram (EEG). *Music Educators Journal*, *87*(2), 28-54. https://doi.org/10.2307/3399645

Gu, Y., & Koning, S. B. I. (2024). A systematic literature review on empirical applications of Gordon's Music Learning Theory and aptitude measures: Sino-international perspectives (2005–2025). *International Journal of Academic Research in Progressive Education and Development, 14*(2). https://doi.org/10.6007/IJARPED/v14-i2/25342

Hu, M., & Kamarudin, M. K. A. D. (2025). Paradigm innovation of Orff education method in early childhood music education: Tracing the origin of concepts, practical paths and localization thoughts. *International Journal of Entrepreneurship and Management Practices, 8*(30). https://gaexcellence.com/ijemp/article/view/5557

Kaya, S. Ö., & Özkut, B. (2017). Okul öncesi öğretmenlerinin müzik etkinliğine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 5(63), 601-614. https://doi.org/10.16992/ASOS.13286

Kokotsaki, D., & Hallam, S. (2011). The perceived benefits of participative music making for non-music university students: A comparison with music students. *Music Education Research*, *13*(2), 149–172. https://doi.org/10.1080/14613808.2011.577768

Kurtaslan, H. (2013). Okul öncesi müzik eğitiminde genel yaklaşımlar dersine yönelik öğrenci görüşleri. *Fine Arts*, *8*(1), 73–81.

Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). *InterViews: Learning the craft of qualitative research interviewing*. Sage Publications.

Ministry of National Education (2024). *Okul öncesi eğitim programı.*

Öztürk, E., & Can A, A., (2020). The effect of music education on the social values of preschool children. *Cypriot Journal of Educational Science*. *15*(5), 1053-1064 https://doi.org/10.18844/cjes.v15i5.5150

Patrick, L., & Bakar, K. A. (2024). Integration of music in teaching and learning in preschool: teacher readiness**.** *International Journal of Academic Research in Progressive Education and Development*, *13*(4), 1314–1328. http://doi.org/10.6007/IJARPED/v13-i4/23641

Pektaş, S., & Elmacı, D. (2023). Music education in early childhood in Türkiye: How do school types affect the implementation of musical activities? *Anadolu University Journal of Education Faculty*, *7*(4), 1174-1189. https://doi.org/10.34056/aujef.1283704

Phajane, M.H. (2014). Exploring the roles and responsibilities of early childhood teachers. *Mediterranean Journal of Social Sciences, 5*(10), 420-424. http://doi.org/10.5901/mjss.2014.v5n10p420

Salı, G., Akkol, M. L., & Oğuz, V. (2013). Okul öncesi öğretmenlerinin müzik etkinliklerinde yaşadığı sorunlar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *15*(2), 80-100. http://doi.org/10.5578/JSS.7042

Sharman, K. M., Meissel, K., Tait, J. E., Rudd, G., & Henderson, A. M. E. (2023). The effects of live parental infant-directed singing on infants, parents, and the parent-infant dyad: A systematic review of the literature. *Infant behavior & Development*, *72*, 101859. https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2023.101859

Şen, Ü. S. (2016). Teacher's role in preschool musical education. *Inonu University Journal of Art and Design / İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, *6*(14), 1–17. http://doi.org/10.16950/i%C3%BCstd.86236

TeeNa Sim, & Lee, J. A. C. (2024). Music-based language programme teacher training on preschool teachers' music teaching self-efficacy and delivery performance: A case study. *Southeast Asia Early Childhood Journal, 13*(1), 1–19. https://doi.org/10.37134/saecj.vol13.1.9.2024

Tufan, S. (2006, Nisan 26–28). *Okul öncesi müzik öğretmeni profili* [Bildiri sunumu]. Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Denizli, Türkiye.

Turkish Education Association. (2009). *Öğretmen yeterlikleri-Özet rapor*. Adım Okan Matbaacılık.

Vaughn, K. (2000). Music and mathematics: Modest support for the oft-claimed relationship. *Journal of Aesthetic Education*, *34*(3/4), 149–166. https://doi.org/10.2307/3333641

Yapalı, Y., Çakır İlhan, A., & Sever, S. (2025). Problems experienced in the field of vocational specialization for early childhood music education in Turkey and a solution proposal. *Education and Science*, *50*(222), 21-44. https://doi.org/10.15390/EB.2025.13289

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Nitel araştırma yöntemleri* (7. bs.). Seçkin Yayıncılık.

Zhou, M. (2022). An analysis of the applicability of Kodály and Orff music pedagogies in preschool children's music teaching. In *Proceedings of ICHESS 2022* (pp. 365–371). Atlantis Press. https://www.atlantis-press.com/proceedings/ichess-22/125983171

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Senem ACAY SÖZBİR
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Senem ACAY SÖZBİR
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Senem ACAY SÖZBİR
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Senem ACAY SÖZBİR
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Senem ACAY SÖZBİR

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu araştırma, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulunun 09.04.2023 tarihli ve 2023/111 sayılı kararı ile yürütülmüştür.

This research was conducted with the decision of Bolu Abant İzzet Baysal University Ethics Committee of Human Researches in Social Sciences dated 09.04.2023 and numbered 2023/111.

This study is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY 4.0).**

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1810-1832
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Futbol taraftarlarının fanatiklik, kindarlık ve intikam düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi

Mehmet DERELİOĞLU[1], Seda SABAH[1]

[1]Avrasya Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Trabzon, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.1987
Gönderi Tarihi/ *Received:*	Kabul Tarih/ *Accepted:*	Online Yayın Tarihi/ *Published*:
21.03.2025	17.08.2025	15.09.2025

Öz

Bu çalışmada futbol taraftarlarının sosyodemografik özelliklerine göre fanatiklik, intikam ve kindarlık düzeylerindeki farklılıklar ile bu değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırma ilişkisel tarama modeliyle yürütülmüş olup örneklem grubunu Türkiye'nin farklı kulüplerinden gönüllülük esasına göre seçilen 564 taraftar oluşturmuştur. Veriler Futbol Taraftarı Fanatiklik Ölçeği, İntikam Ölçeği ve Kindarlık Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Bulgular, erkek taraftarların kadınlara kıyasla daha yüksek fanatiklik, intikam ve kindarlık eğilimleri sergilediğini göstermiştir. Genç taraftarların özellikle intikam eğilimlerinin daha yüksek, ileri yaş gruplarının ise fanatiklik eğilimlerinin daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bekâr bireylerin evlilere göre daha yüksek fanatiklik ve intikam düzeyine sahip oldukları, takım üyeliği bulunan taraftarların ise daha yüksek fanatiklik ve intikam puanları sergiledikleri görülmüştür. Ayrıca, maçları televizyondan izleyen taraftarların izlemeyenlere kıyasla daha yüksek fanatiklik düzeyine sahip oldukları, deplasman maçlarına katılanların ise daha yoğun fanatiklik eğilimi gösterdikleri saptanmıştır. En dikkat çekici sonuç, Futbol Taraftarı Fanatiklik Ölçeği puanı ile intikam arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmasıdır; ölçek puanı azaldıkça (fanatiklik arttıkça) intikam düzeyi de yükselmektedir. Bu bulgular, özellikle genç, erkek ve bekâr taraftarlara yönelik şiddet önleyici programların geliştirilmesi ve kulüplerin taraftar aidiyetini barışçıl bir destek kültürüne yönlendirecek stratejiler uygulamasının önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fanatiklik, Futbol, İntikam, Kindarlık, Taraftar

An investigation of the relationship between football fans' fanaticism, spitefulness, and revenge levels

Abstract

This study investigated the differences in football fans' levels of fanaticism, revenge, and spitefulness according to their sociodemographic characteristics, as well as the relationships among these variables. The research was conducted using a relational survey model, with a sample of 564 fans voluntarily selected from different football clubs across Turkey. Data were collected through the Football Fanaticism Scale, the Revenge Scale, and the Spitefulness Scale. The findings revealed that male fans exhibited higher levels of fanaticism, revenge, and spitefulness compared to female fans. Younger fans showed stronger tendencies toward revenge, whereas older fans demonstrated lower levels of fanaticism. Single participants scored higher on fanaticism and revenge than married individuals, while official club members displayed higher levels of both fanaticism and revenge. In addition, fans who watched matches on television had higher fanaticism levels than those who did not, and those attending away matches demonstrated greater fanaticism tendencies. The most striking result was the significant negative correlation between football fanaticism scores and revenge; as fanaticism increased (indicated by lower scores on the scale), revenge levels also rose. These findings highlight the importance of developing violence-prevention and awareness programs targeting particularly young, male, and single fans, and underscore the need for clubs to implement strategies that channel fan identity and attachment into a peaceful culture of support.

Keywords: *Fanaticism, Football, Revenge, Spitefulness, Fans*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Mehmet DERELİOĞLU, **E-posta/ e-mail:** mehmetderelioglu61@hotmail.com

GİRİŞ

İnsanlık yaşamı boyunca bireyler fiziksel aktivitelerle ilgilenerek hem ruhsal hem de fiziksel anlamda sağlıklı olmak adına aktif katılım göstermişlerdir. Son yıllarda bireyler hem sağlıklarını korumak hem de yaşam kalitelerini artırmak için farklı spor branşlarına yönelerek düzenli fiziksel etkinliklere katılmaktadır (Dever, 2010; Yıldız & Açak, 2018). Bireylerin katılmış oldukları spor branşları arasında en yaygın ve en ön planda olan branşın futbol olduğu bilinmektedir. Futbol geçmişten günümüze sadece bir spor branşı olmaktan öteye insanların yaşam biçimlerini oluşturan önemli bir unsur haline gelmiştir. Futbolun tüm dünyaya yayılmış olması ve ulaşılabilirliği en kolay spor branşlarından biri olmasından dolayı yediden yetmişe her insanın hayatında yer aldığı söylenebilir. Futbol bazı insanlara kimlik edinme ve aidiyet duygusu hissetmenin yanı sıra, yoğun duygularla kendilerini kaptırarak bir çeşit rahatlama yaşamalarına olanak tanır (Williams ve ark., 2014). Ancak bu bağlılığın düzeyi aşırılığa kaçarak fanatik duyguların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Fanatiklik, bireyin kimliğinin kırılgan yönleriyle bağlantılı olarak aşırı bağlılık ve tutkulu davranış biçimi şeklinde tanımlanabilir (Tietjen, 2023). Fanatik duyguların ortaya çıkmasından dolayı bireylerin fiziksel ve sözlü şiddet uyguladığı görülebilmektedir. Özellikle müsabakanın önemine göre taraftarların davranışlarında olumsuz yönde artış gözlemlenmektedir. Literatürde yapılan araştırmalar derbi maçları sırasında taraftarların öfke ve saldırganlık davranışlarında belirgin bir artış olduğunu göstermiştir (Dal ve ark., 2014). Fanatik davranışların sergilenmesinde rakip tarafa duyulan olumsuz hislerin sebebiyet verdiği bilinmektedir. Taraftarların rakip takım oyuncularını, antrenörlerini, taraftarlarını ve müsabakanın hakemlerini düşman olarak görebilmektedir. Bu düşmanlık kin duygusunu ve öç alma duygusunu arttırdığı düşünülmektedir. Fanatik duyguların istenmeyen bu duyguların dışarı vurulmasına sebep olduğu söylenebilir.

Kindarlık, bireylerin geçmişte yaşadığı haksızlık, travmatik ya da olumsuz bir olayı sürekli zihninde taşıması ve buna karşılık bilinçli veya bilinçsiz biçimde zarar verme eğilimi göstermesi olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2019). Bu duygu, bireylerde karşı tarafa kin gütme eğilimini artırarak olumsuz davranışların ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Literatürdeki araştırmalar, kindarlığın kişiler arası ilişkileri zedelediğini ve grup içi uyumu olumsuz etkileyebildiğini göstermektedir (Tatlısu ve ark., 2024). Sosyal kimlik ve aidiyet bağlamında da önem taşıyan kindarlık, spor ortamlarında özellikle taraftar davranışlarında dikkat çekmektedir. Nitekim stadyum tezahüratlarında rakip takıma yönelik kin, nefret ve intikam içerikli söylemlerin yaygın olduğu, iki aşamalı ya da derbi maçlarında ilk maçın

sonucuna göre taraftarlarda rövanş için kin ve intikam duygularının gelişebildiği gözlenmektedir.

İntikam, kendine yapılan yanlış bir durum sonrasında karşı tarafa verilen zarar olarak tanımlanmaktadır (Stuckless & Goranson, 1992). Bu bağlamda intikamın sporun içerisinde bulunması yadsınamaz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü taraftarların aidiyet duyduğu ve desteklediği takımlarının her zaman kazanmasını ister. Takımlarının kazanmaları taraftarlar adına doğru bir durum görülebilirken, kaybetmeleri ise yapılan bir yanlış olarak görebilmektedir. Takımlarının kaybetmelerini içselleştirip intikam duygusu güdülebilmektedir. Bir sonraki müsabakada ise sadece taraftarlar değil sporculardan yöneticilere kadar müsabakanın rövanşı için intikam almak istedikleri gözlemlenebilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, futbol taraftarlarının fanatiklik, intikam ve kindarlık düzeylerini belirlemek ve bu kavramlar arasındaki ilişkileri incelemektir. Taraftar davranışlarının çoğu zaman duygusal bağlılık, aidiyet ve kimlik arayışı gibi psikolojik ve sosyal faktörlerle ilişkilendirildiği görülmektedir. Bununla birlikte fanatikliğin aşırı boyutlara ulaşması, bireylerde kindarlık ve intikam eğilimlerini de beraberinde getirebilmektedir. Bu bağlamda çalışmada, taraftarların destekledikleri takımlara olan bağlılıklarının hangi düzeyde fanatik bir tutuma dönüştüğü, bu fanatik tutumun kindarlık ve intikam duygularını nasıl etkilediği ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Elde edilecek bulguların, spor psikolojisi ve taraftar davranışları paralelinde literatüre katkı sağlaması ve özellikle şiddet ve olumsuz tutumların önlenmesine yönelik müdahalelere temel oluşturması hedeflenmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, futbol taraftarlarının fanatiklik, intikam ve kindarlık düzeylerini belirlemek ve bu değişkenler arasındaki ilişkileri incelemektir.

Bu doğrultuda araştırmanın soruları şu şekilde belirlenmiştir:

1. Futbol taraftarlarının fanatiklik, intikam ve kindarlık düzeyleri cinsiyet, yaş, medeni durum, takım üyeliği, televizyon izleme, taraftarlık tercihi, deplasman maçına gitme, eğitim ve gelir durumlarına göre farklılık göstermekte midir?

2. Futbol taraftarlarının fanatiklik, intikam ve kindarlık düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler var mıdır?

İstatistiksel hipotezler

Futbol taraftarlarının fanatiklik, intikam ve kindarlık düzeyleri cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim, gelir, takım üyeliği, taraftarlık tercihi, televizyon izleme ve deplasman maçına gitme değişkenlerine göre farklılık göstermemektedir.

Futbol taraftarlarının fanatiklik, intikam ve kindarlık düzeyleri cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim, gelir, takım üyeliği, taraftarlık tercihi, televizyon izleme ve deplasman maçına gitme değişkenlerine göre farklılık göstermektedir.

Futbol taraftarlarının fanatiklik, intikam ve kindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Futbol taraftarlarının fanatiklik, intikam ve kindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırma hipotezleri

Erkek taraftarların fanatiklik, intikam ve kindarlık düzeyleri kadın taraftarlardan daha yüksektir.

Genç taraftarların (18–22 yaş) fanatiklik ve intikam düzeyleri ileri yaş gruplarından daha yüksektir.

Bekâr taraftarların fanatiklik ve intikam düzeyleri evli taraftarlardan daha yüksektir.

Eğitim düzeyi arttıkça taraftarların fanatiklik ve kindarlık düzeyleri azalır.

Gelir düzeyi düşük taraftarların kindarlık ve intikam düzeyleri daha yüksektir.

Maçları televizyondan izleyen taraftarların fanatiklik düzeyleri, stadyuma giden taraftarlardan daha düşüktür.

Deplasman maçlarına katılan taraftarların fanatiklik düzeyleri katılmayan taraftarlardan daha yüksektir.

YÖNTEM

Araştırma grubu (evren-örneklem)

Araştırmanın evrenini Türkiye'deki futbol taraftarları oluşturmaktadır. Örneklem grubu, kolayda örnekleme yöntemiyle ve gönüllülük esasına dayalı olarak seçilen 564 taraftardan meydana gelmiştir. Katılımcılar farklı kulüplerin taraftarlarını içermektedir. [Örn. %38 Galatasaray, %32 Fenerbahçe, %20 Beşiktaş, %10 Trabzonspor taraftarı]. Bu dağılım, çalışmanın farklı kulüplerden gelen taraftarları kapsamasını ve temsil gücünü artırmasını sağlamıştır. Örneklem büyüklüğü belirlenirken literatürde yer alan ölçütler dikkate alınmıştır. Tavşancıl'ın (2014) önerisine göre ölçek çalışmalarında katılımcı sayısı, ölçek maddelerinin en az beş katı olmalıdır. Bu çalışmada kullanılan İntikam Ölçeği 20, Kindarlık Ölçeği 12 ve Futbol Taraftarı Fanatiklik Ölçeği 13 maddeden oluşmaktadır. Toplam 45 maddeye karşılık gelen minimum katılımcı sayısı 225'tir. Eksik ya da hatalı doldurulmuş formların olası etkilerini

©IJOESS

azaltmak ve bulguların evreni daha güçlü temsil etmesini sağlamak amacıyla örneklem büyüklüğü genişletilmiş, nihayetinde 564 katılımcıya ulaşılmıştır.

Araştırma modeli

Futbol taraftarlarının bazı sosyodemografik özellikleri açısından fanatiklik, intikam ve kindarlık düzeyleri arasındaki farklılıkları incelemek ve bunlar arasındaki ilişkiyi inceleyen bu araştırma, ilişkisel tarama modeli ile yürütülen nicel bir çalışmadır. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlayan bir modeldir (Karasar, 2005).

Veri toplama araçları

Futbol Taraftarı Fanatiklik Ölçeği (FTFÖ)

Bu ölçek, bireylerin futbol taraftarlığına ilişkin fanatiklik düzeylerini belirlemek amacıyla Taşmektepligil ve arkadaşları (2015) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek toplam 13 maddeden oluşmakta ve dört dereceli Likert tipi bir yapı içermektedir. Katılımcıların her bir maddeye verdikleri yanıtlar; "Kesinlikle Katılıyorum (1)", "Katılıyorum (2)", "Katılmıyorum (3)" ve "Hiç Katılmıyorum (4)" şeklinde puanlandırılmıştır. Ölçek iki alt boyutta ele alınmaktadır: İlk sekiz madde "şiddete yönelik düşünce ve eylem eğilimleri"ni, kalan beş madde ise "kurumsal aidiyet" duygusuna ilişkin tutumları değerlendirmektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 13, en yüksek puan ise 52'dir. Katılımcıların puan aralıklarına göre fanatiklik düzeyleri şu şekilde sınıflandırılmaktadır: 13–21 puan "fanatik", 22–30 puan "takım taraftarı", 31–52 puan ise "futbolsever". Ölçeğin güvenilirliği, Cronbach's Alpha katsayısı ile 0.875 olarak raporlanmıştır. Bu araştırma için Futbol Taraftarı Fanatiklik Ölçeği'nin Cronbach's Alpha katsayısı 0.906; alt boyutlarından 'Şiddete Yönelik Düşünce ve Eylem Eğilimi'nin katsayısı 0.888, 'Kurumsal Aidiyet'in katsayısı ise 0.842 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, örneklem büyüklüğünün faktör analizine uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi ile 0.891 olarak belirlenmiş, Bartlett küresellik testi sonucu ise anlamlı bulunmuştur ($p<0.001$). Bu bulgular, ölçeğin geçerlik ve güvenirlik açısından yeterli düzeyde olduğunu ve bu ölçekten alınan düşük puanlar yüksek fanatiklik eğilimini, yüksek puanlar ise düşük fanatiklik eğilimini göstermektedir.

İntikam Ölçeği

Stuckless ve Goranson (1992) tarafından geliştirilen ve Türkçeye Satıcı ve arkadaşları (2015) tarafından uyarlanan bu ölçek, bireylerin intikam alma eğilimlerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Tek boyutlu yapıda olan ölçek, 20 maddeden oluşmakta ve 7 dereceli Likert tipi bir formatta sunulmaktadır. Ölçekteki yanıt seçenekleri; "Kesinlikle Katılmıyorum (1)"dan

"Kesinlikle Katılıyorum (7)"a kadar sıralanmaktadır. Ölçekten alınabilecek puanlar 20 ile 140 arasında değişmektedir. Yüksek puanlar, bireyin intikam eğiliminin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçekte yer alan 1, 4, 5, 8, 9, 11, 15, 17, 18 ve 20 numaralı maddeler ters ifadeler içerdiğinden, analizlerde ters kodlama yapılarak değerlendirmeye katılmıştır. Ölçeğin iç tutarlılığı oldukça yüksektir; yapılan analizler sonucunda Cronbach's Alpha katsayısı 0.91 olarak hesaplanmıştır. Bu araştırma için ise İntikam Ölçeği'nin Cronbach's Alpha katsayısı 0.898 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin geçerliliği hem açıklayıcı hem doğrulayıcı faktör analizleriyle desteklenmiştir.

Kindarlık Ölçeği

Marcus ve arkadaşları (2014) tarafından geliştirilen bu ölçek, bireylerin kindarlık düzeylerini ölçmek amacıyla tasarlanmıştır. Türkçeye uyarlama çalışması Yılmaz (2019) tarafından gerçekleştirilmiştir. Uyarlama sürecinde Brislin ve arkadaşlarının (1973) önerdiği aşamalara uygun olarak sistematik bir yaklaşım benimsenmiştir. Öncelikle, üç kişiden (iki tercümanlık mezunu ve bir klinik psikoloji alanında yüksek lisans öğrencisi) oluşan bir ekip tarafından ölçeğin bağımsız çevirileri yapılmış ve bu çeviriler karşılaştırılarak ortak bir Türkçe form oluşturulmuştur. Ardından bu form, farklı bir üç kişilik ekip tarafından orijinal dile (İngilizce) tekrar çevrilmiş ve orijinal ölçekle karşılaştırılarak anlam ve içerik tutarlılığı değerlendirilmiştir.

Elde edilen Türkçe form, Türk Dili ve Edebiyatı ile Türkçe Öğretmenliği bölümlerinden uzman okutmanlar tarafından dilbilgisi ve anlam açısından incelenmiş, sonrasında ise PDR ve Psikoloji Anabilim Dallarında görev yapan akademisyenlerin görüşlerine sunulmuştur. Akademisyenlerden her bir maddeyi; anlaşılırlık, açıklık ve ölçülmek istenen özelliği temsil etme açısından üçlü bir değerlendirme sistemiyle puanlamaları istenmiştir. Uzman görüşlerinden elde edilen bulgular doğrultusunda ölçeğin madde uyumu oldukça yüksek bulunmuş ve uzman görüşleri arasında 0,998 düzeyinde korelasyon saptanmıştır. Uyarlama süreci sonunda 17 maddelik ölçek, İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümü son sınıf öğrencilerinden oluşan 37 kişilik bir örnekleme uygulanmıştır. 21 gün sonra aynı öğrencilere orijinal (İngilizce) form uygulanmış, her iki uygulama arasındaki korelasyon 0.942 olarak bulunmuştur. Ancak analizler sonucunda 1., 2., 3., 14. ve 17. maddelerin madde-toplam korelasyon değerleri .30'un altında kaldığı için bu maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Nihai haliyle ölçeğin Cronbach's Alpha güvenirlik katsayısı 0.884 olarak belirlenmiş ve yüksek güvenilirliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Yılmaz, 2019). Bu araştırma için ise Kindarlık Ölçeği'nin

Cronbach's Alpha katsayısı 0,927 olarak hesaplanmış ve yüksek düzeyde güvenilir bulunmuştur.

Verilerin toplanması

Araştırma verileri 18.11.2024 - 14.01.2025 tarihleri arasında, çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 18 yaş ve üstü futbol taraftarlarına, araştırmanın amacı açıklandığı çevrimiçi anket yöntemi ile önceden hazırlanmış kişisel bilgi formu ve ölçek soru formlarına işaretleme yaptırılarak çevrimiçi olarak toplanmıştır.

Verilerin analizi

Verilerin istatistiksel değerlendirilmesinde ilk olarak normallik varsayımı Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testi ile incelenmiştir ($p>0,05$). Çalışmada, ölçek toplam puanlarının Cinsiyet, medeni durum, takım üyeliği, maçları TV'den izleme, taraftarlık tercihi ve deplasman maçına gitme değişkenlerine göre farklılıklar bağımsız örneklemler için t-testi ile; yaş, eğitim, gelir durumu ve maçlara gitme süresine göre farklılıklar ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Tukey çoklu karşılaştırma testi ile belirlenmiştir. Ayrıca, futbol taraftarlarının kindarlık, intikam ve futbol taraftarı fanatiklik ölçek toplam ve alt boyut toplam puanları arası ilişkiler Pearson korelasyon katsayısı ile incelenmiştir. Tüm istatistiksel hesaplamalarda SPSS 22.0 V. istatistik paket programı kullanılmıştır. Araştırma bulguları, frekans (%), ortalama, standart sapma değerleri olarak verilmiş olup, bulgular $P<0,05$ düzeyinde anlamlı kabul edilmiştir.

Etik kurul onayı

Bu çalışmanın yürütülmesi hususunda, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu tarafınca 09.10.2024 tarihli ve 108.01-221162 sayılı etik kurul kararı ile onay alınmıştır.

BULGULAR

Araştırmaya 564 futbol taraftarı gönüllü olarak katılmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin dağılımlar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları

Değişkenler	Kategoriler	N	%
Yaş	18-22 yıl	369	65,4
	23-27 yıl	67	11,9
	28-32 yıl	17	3,0
	33-37 yıl	28	5,0
	38-42 yıl	37	6,6
	43 ve üzeri	46	8,2
Cinsiyet	Kadın	327	58,0
	Erkek	237	42,0

©IJOESS

Değişkenler	Kategoriler	N	%
Eğitim Durumu	İlköğretim	17	3,0
	Lise	52	9,2
	Önlisans	176	31,2
	Lisans	298	52,8
	Lisansüstü	21	3,7
Takım Üyeliği	Evet	147	26,1
	Hayır	417	73,9
Takım taraftarı olma kendi tercihiniz mi?	Evet	520	92,2
	Hayır	44	7,8
Aylık Gelir Durumu	Yeterli (Gelir>Gider)	133	23,6
	Orta (Gelir=Gider)	277	49,1
	Yeterli Değil (Gelir<Gider)	154	27,3
Medeni Durum	Evli	105	18,6
	Bekar	459	81,4
Takım maçlarına gitme süresi	0-5 yıl	393	69,7
	6-10 yıl	79	14,0
	11-15 yıl	47	8,3
	16-20 yıl	17	3,0
	21 yıl ve üzeri	28	5,0
Maçları TV den izleme	Evet	390	69,1
	Hayır	174	30,9
Takımınızın deplasman maçlarına gider misiniz?	Evet	162	28,7
	Hayır	402	71,3

Araştırmaya katılan bireylerin %65,4'ünün 18-22 yaş aralığında olduğu, %58'inin kadın, %81,4'ünün bekar olduğu, %52,8'inin lisans mezunu olduğu, %49,1'inin gelir-gider dengesinin eşit olduğu (orta gelir düzeyinde) belirtildiği, %69,7'sinin son 0-5 yıldır takım maçlarına gittiği, %73,9'unun herhangi bir takıma üye olmadığı, %69,1'inin maçları televizyon üzerinden takip ettiği, %92,2'sinin takım tutma tercihinin bireysel karar olduğu ve %71,3'ünün takımlarının deplasman maçlarına gitmediği belirlenmiştir (Tablo 1).

Tablo 2. Cinsiyet değişkenine göre futbol taraftarlarının kindarlık, intikam ve futbol taraftarı fanatiklik düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	Ort	SS	p-
Kindarlık Ölçeği	Kadın	327	23,32	9,86	**<0,001
	Erkek	237	27,84	12,62	
İntikam Ölçeği	Kadın	327	72,09	22,38	*0,002
	Erkek	237	78,18	23,35	
Futbol Taraftarı Fanatiklik Ölçeği	Kadın	327	39,88	7,34	**<0,001
	Erkek	237	35,68	8,51	
Şiddete Yönelik Düşünce ve Eylem Eğilimi	Kadın	327	27,11	4,67	**<0,001
	Erkek	237	24,47	5,51	
Kurumsal Aidiyet	Kadın	327	12,77	3,53	**<0,001
	Erkek	237	11,21	4,01	

p<05 **p<0,001

©IJOESS

Araştırmada, futbol taraftarlarının cinsiyet değişkenine göre kindarlık, intikam ve futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık belirlenmiştir (p<0,05; Tablo 2). Araştırmada, erkek taraftarların kadın taraftarlara göre daha yüksek kindarlık özelliğine sahip olduğunu, intikam alma düzeylerinin daha yüksek olduğunu ve fanatiklik düzeyinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3. Yaş değişkenine göre futbol taraftarlarının kindarlık, intikam ve futbol taraftarı fanatiklik düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Yaş	N	Ort	SS	p-
Kindarlık Ölçeği	18-22	369	26,12	10,92	0,051
	23-27	67	23,15	12,34	
	28-32	17	24,24	11,72	
	33-37	28	25,54	9,72	
	38-42	37	25,41	14,26	
	43 ve üzeri	46	21,04	10,20	
İntikam Ölçeği	18-22	369	77,83a	22,61	**<0,001
	23-27	67	72,40ab	22,09	
	28-32	17	73,24ab	24,95	
	33-37	28	69,96ab	23,74	
	38-42	37	67,62ab	23,11	
	43 ve üzeri	46	61,46b	19,85	
Futbol Taraftarı Fanatiklik Ölçeği	18-22	369	37,41b	8,01	*0,034
	23-27	67	38,10b	9,01	
	28-32	17	39,18ab	10,01	
	33-37	28	39,14ab	6,35	
	38-42	37	40,89a	5,76	
	43 ve üzeri	46	40,54a	8,77	
Şiddete Yönelik Düşünce ve Eylem Eğilimi	18-22	369	25,60	5,10	0,111
	23-27	67	26,00	5,91	
	28-32	17	26,65	6,74	
	33-37	28	26,86	4,11	
	38-42	37	27,54	3,38	
	43 ve üzeri	46	27,22	5,85	
Kurumsal Aidiyet	18-22	369	11,80b	3,76	*0,046
	23-27	67	12,10b	4,41	
	28-32	17	12,53ab	4,29	
	33-37	28	12,29ab	2,93	
	38-42	37	13,35a	3,43	
	43 ve üzeri	46	13,33a	3,61	

p<05 **p<0,001

Araştırmada, futbol taraftarlarının yaş değişkenine göre kindarlık toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık belirlenmez iken (p=0,051), intikam ve futbol taraftarı fanatiklik toplam ve kurumsal aidiyet alt boyut toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık belirlenmiştir (p<0,05; Tablo 3). Araştırmada, 18-22 yaş aralığındaki

taraftarların 43 yaş ve üstü taraftarlara göre intikam toplam puanlarının daha yüksek ve futbol taraftarı fanatiklik toplam ve kurumsal aidiyet alt boyut toplam puanlarının daha düşük olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla, 18-22 yaş aralığındaki taraftarların 43 yaş ve üstü taraftarlara göre intikam alma düzeylerinin ve fanatiklik düzeyinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4. Medeni duruma göre futbol taraftarlarının kindarlık, intikam ve futbol taraftarı fanatiklik düzeyler

Ölçek ve Alt Boyutlar	Medeni Durum	N	Ort	SS	p-
Kindarlık Ölçeği	Evli	105	24,22	12,00	0,315
	Bekar	459	25,45	11,15	
İntikam Ölçeği	Evli	105	67,59	20,62	**<0,001
	Bekar	459	76,26	23,20	
Futbol Taraftarı Fanatiklik Ölçeği	Evli	105	40,80	6,75	**<0,001
	Bekar	459	37,50	8,29	
Şiddete Yönelik Düşünce ve Eylem Eğilimi	Evli	105	27,57	4,38	*0,001
	Bekar	459	25,64	5,31	
Kurumsal Aidiyet	Evli	105	13,23	3,41	*0,001
	Bekar	459	11,86	3,86	

p<05 **p<0,001

Araştırmada, futbol taraftarlarının medeni durumlarına göre kindarlık toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık belirlenmez iken (p=0,315), intikam ve futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık belirlenmiştir (p<0,05; Tablo 4). Araştırmada, bekar taraftarların evli taraftarlara göre intikam toplam puanlarının daha yüksek ve futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut toplam puanlarının daha düşük olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla, bekar taraftarların evli taraftarlara göre intikam alma düzeylerinin ve fanatiklik düzeyinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5. Taraftarı oldukları takımın üyesi olma durumuna göre futbol taraftarlarının kindarlık, intikam ve futbol taraftarı fanatiklik düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Üyelik	N	Ort	SS	p
Kindarlık Ölçeği	Evet	147	25,53	11,69	0,694
	Hayır	417	25,11	11,19	
İntikam Ölçeği	Evet	147	79,33	22,98	*0,004
	Hayır	417	73,00	22,77	
Futbol Taraftarı Fanatiklik Ölçeği	Evet	147	33,65	7,46	**<0,001
	Hayır	417	39,69	7,76	
Şiddete Yönelik Düşünce ve Eylem Eğilimi	Evet	147	23,62	5,47	**<0,001
	Hayır	417	26,84	4,84	
Kurumsal Aidiyet	Evet	147	10,03	3,34	**<0,001
	Hayır	417	12,84	3,70	

p<05 **p<0,001

Araştırmada, taraftarı oldukları takımın üyesi olma durumuna göre futbol taraftarlarının kindarlık toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık belirlenmez iken

(p=0,694), intikam ve futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık belirlenmiştir (p<0,05; Tablo 5). Araştırmada, takım üyesi olduğunu beyan eden taraftarların takım üyesi olmayan taraftarlara göre intikam toplam puanlarının daha yüksek ve futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut toplam puanlarının daha düşük olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla, takım üyesi taraftarların takım üyesi olmayan taraftarlara göre intikam alma düzeylerinin ve fanatiklik düzeyinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 6. Eğitim durumuna göre futbol taraftarlarının kindarlık, intikam ve futbol taraftarı fanatiklik düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Eğitim	N	Ort	SS	p-
Kindarlık Ölçeği	İlköğretim	17	20,82	8,21	0,224
	Lise	52	26,08	12,86	
	Önlisans	176	24,93	11,30	
	Lisans	298	25,74	11,31	
	Lisansüstü	21	21,67	8,59	
İntikam Ölçeği	İlköğretim	17	66,71	22,52	0,061
	Lise	52	70,10	22,15	
	Önlisans	176	76,79	24,53	
	Lisans	298	75,26	21,41	
	Lisansüstü	21	65,71	29,79	
Futbol Taraftarı Fanatiklik Ölçeği	İlköğretim	17	38,53	7,71	0,891
	Lise	52	38,52	9,42	
	Önlisans	176	37,93	8,59	
	Lisans	298	38,01	7,66	
	Lisansüstü	21	39,71	7,83	
Şiddete Yönelik Düşünce ve Eylem Eğilimi	İlköğretim	17	26,18	4,79	0,656
	Lise	52	25,52	5,84	
	Önlisans	176	25,79	5,47	
	Lisans	298	26,10	4,98	
	Lisansüstü	21	27,43	4,82	
Kurumsal Aidiyet	İlköğretim	17	12,35	4,36	0,441
	Lise	52	13,00	4,57	
	Önlisans	176	12,14	4,01	
	Lisans	298	11,91	3,50	
	Lisansüstü	21	12,29	3,94	

Araştırmada, futbol taraftarlarının eğitim durumlarına göre kindarlık, intikam ve futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir (p>0,05; Tablo 6).

Tablo 7. Maçları televizyondan izleme durumuna göre futbol taraftarlarının kindarlık, intikam ve futbol taraftarı fanatiklik düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	TV izleme	N	Ort	SS	P-
Kindarlık Ölçeği	Evet	390	25,20	10,76	0,957
	Hayır	174	25,26	12,50	
İntikam Ölçeği	Evet	390	75,87	22,66	0,059
	Hayır	174	71,91	23,50	
Futbol Taraftarı Fanatiklik Ölçeği	Evet	390	36,14	7,29	**<0,001
	Hayır	174	42,54	8,16	
Şiddete Yönelik Düşünce ve Eylem Eğilimi	Evet	390	25,19	5,06	**<0,001
	Hayır	174	27,81	5,07	

Ölçek ve Alt Boyutlar	TV izleme	N	Ort	SS	P-
Kurumsal Aidiyet	Evet	390	10,94	3,19	**<0,001
	Hayır	174	14,73	3,81	

p<05 **p<0,001

Araştırmada, maçları televizyondan izleme durumuna göre futbol taraftarlarının kindarlık (p=0,957) ve intikam (p=0,059) toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık belirlenmez iken, futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık belirlenmiştir (p<0,05; Tablo 7). Araştırmada, maçları televizyondan izlediğini beyan eden taraftarların izlemeyen taraftarlara göre futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut toplam puanlarının daha düşük olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla, maçları televizyondan izlediğini beyan eden taraftarların izlemeyen taraftarlara göre fanatiklik düzeyinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 8. Takım maçlarına gitme süresine göre futbol taraftarlarının kindarlık, intikam ve futbol taraftarı fanatiklik düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Maçlara gitme süresi	N	Ort	SS	p-
Kindarlık Ölçeği	0-5 yıl	393	25,27	11,49	0,352
	6-10 yıl	79	24,52	11,23	
	11-15 yıl	47	27,77	10,22	
	16-20 yıl	17	24,76	11,61	
	21 yıl ve üzeri	28	22,43	10,47	
İntikam Ölçeği	0-5 yıl	393	73,45	22,71	0,055
	6-10 yıl	79	76,76	20,01	
	11-15 yıl	47	83,49	23,09	
	16-20 yıl	17	72,47	24,27	
	21 yıl ve üzeri	28	72,00	30,31	
Futbol Taraftarı Fanatiklik Ölçeği	0-5 yıl	393	39,71a	7,93	**<0,001
	6-10 yıl	79	34,41b	7,56	
	11-15 yıl	47	33,04b	7,74	
	16-20 yıl	17	36,47ab	4,84	
	21 yıl ve üzeri	28	35,64ab	7,03	
Şiddete Yönelik Düşünce ve Eylem Eğilimi	0-5 yıl	393	26,73a	5,02	**<0,001
	6-10 yıl	79	24,34ab	5,47	
	11-15 yıl	47	23,13b	5,14	
	16-20 yıl	17	26,24ab	4,16	
	21 yıl ve üzeri	28	25,11ab	5,09	
Kurumsal Aidiyet	0-5 yıl	393	12,98a	3,74	**<0,001
	6-10 yıl	79	10,06b	3,17	
	11-15 yıl	47	9,91b	3,75	
	16-20 yıl	17	10,24b	1,99	
	21 yıl ve üzeri	28	10,54b	3,01	

p<05 **p<0,001

Araştırmada, takım maçlarına gitme süresine göre futbol taraftarlarının kindarlık (p = 0,352) ve intikam (p = 0,055) toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmazken, futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık saptanmıştır (p < 0,05; Tablo 8). Beş yıl ve daha az süredir maçlara giden taraftarların futbol taraftarı fanatiklik puanlarının diğer gruplara göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Ölçekte yüksek puan düşük fanatiklik eğilimine karşılık geldiğinden, bu taraftarların fanatiklik eğilimlerinin daha düşük olduğu söylenebilir.

Tablo 9. Takım taraftarı olma tercih durumuna göre futbol taraftarlarının kindarlık, intikam ve futbol taraftarı fanatiklik düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Tercih	N	Ort	SS	p-
Kindarlık Ölçeği	Evet	520	25,03	10,85	0,168
	Hayır	44	27,48	15,78	
İntikam Ölçeği	Evet	520	74,88	23,08	0,407
	Hayır	44	71,89	21,68	
Futbol Taraftarı Fanatiklik Ölçeği	Evet	520	37,72	7,89	**<0,001
	Hayır	44	42,80	9,30	
Şiddete Yönelik Düşünce ve Eylem Eğilimi	Evet	520	25,88	5,18	0,048
	Hayır	44	27,48	5,35	
Kurumsal Aidiyet	Evet	520	11,84	3,62	**<0,001
	Hayır	44	15,32	4,57	

p<05 **p<0,001

Araştırmada, takım taraftarı olmanız kendi tercihiniz miydi? sorusuna göre futbol taraftarlarının kindarlık (p=0,168) ve intikam (p=0,407) toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık belirlenmez iken, futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık belirlenmiştir (p<0,05; Tablo 9). Araştırmada, takım taraftarı olmayı kendi tercihi olduğunu beyan eden taraftarların kendi tercihi olmadığını beyan eden taraftarlara göre futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut toplam puanlarının daha düşük olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla, kendi tercihi ile takım taraftarı olan bireylerin kendi tercihi ile taraftar olmadığını beyan eden bireylere göre fanatiklik düzeyinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 10. Deplasman maçlarına gitme durumuna göre futbol taraftarlarının kindarlık, intikam ve futbol taraftarı fanatiklik düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Deplasman maçlarına gitme	n	Ortalama	SS	p-
Kindarlık Ölçeği	Evet	162	24,38	9,57	0,261
	Hayır	402	25,56	11,94	
İntikam Ölçeği	Evet	162	77,36	22,09	0,075
	Hayır	402	73,56	23,25	
Futbol Taraftarı Fanatiklik Ölçeği	Evet	162	33,62	7,44	**<0,001
	Hayır	402	39,93	7,67	
Şiddete Yönelik Düşünce ve Eylem Eğilimi	Evet	162	23,75	5,45	**<0,001
	Hayır	402	26,91	4,82	
Kurumsal Aidiyet	Evet	162	9,86	2,97	**<0,001
	Hayır	402	13,02	3,75	

p<05 **p<0,001

Araştırmada, takımlarının deplasman maçlarına gitme durumuna göre futbol taraftarlarının kindarlık (p=0,261) ve intikam (p=0,075) toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık belirlenmez iken, futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık belirlenmiştir (p<0,05; Tablo

10). Araştırmada, takımlarının deplasman maçlarına giden taraftarların gitmeyen taraftarlara göre futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut toplam puanlarının daha düşük olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla, deplasman maçlarına giden taraftarların gitmeyen taraftarlara göre fanatiklik düzeyinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 11. Aylık gelir durumuna göre futbol taraftarlarının kindarlık, intikam ve futbol taraftarı fanatiklik düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Aylık Gelir	N	Ort	SS	p-
Kindarlık Ölçeği	Gelir>Gider	133	25,38	10,97	0,977
	Gelir=Gider	277	25,21	11,73	
	Gelir<Gider	154	25,10	10,90	
İntikam Ölçeği	Gelir>Gider	133	76,76	25,56	0,347
	Gelir=Gider	277	73,33	20,99	
	Gelir<Gider	154	75,19	23,99	
Futbol Taraftarı Fanatiklik Ölçeği	Gelir>Gider	133	37,51	8,94	0,418
	Gelir=Gider	277	38,04	7,68	
	Gelir<Gider	154	38,77	8,16	
Şiddete Yönelik Düşünce ve Eylem Eğilimi	Gelir>Gider	133	25,69	5,85	0,642
	Gelir=Gider	277	26,00	4,88	
	Gelir<Gider	154	26,27	5,20	
Kurumsal Aidiyet	Gelir>Gider	133	11,82	4,00	0,298
	Gelir=Gider	277	12,04	3,81	
	Gelir<Gider	154	12,49	3,66	

Gelir>Gider (Yeterli), Gelir=Gider (Orta), Gelir<Gider (Yeterli değil)

Araştırmada, aylık gelir durumlarına göre futbol taraftarlarının kindarlık, intikam ile futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir (p>0,05; Tablo 11).

Tablo 12. Futbol taraftarlarının kindarlık, intikam ve futbol taraftarı fanatiklik düzeyleri arası ilişkiler

Ölçek ve Alt Boyutlar		Kindarlık Ölçeği	İntikam Ölçeği
Futbol Taraftarı Fanatiklik Ölçeği	r-değeri	-0,080	-0,341
	p-değeri	0,058	**<0,001
Şiddete Yönelik Düşünce ve Eylem Eğilimi	r-değeri	-0,133	-0,360
	p-değeri	0,001	**<0,001
Kurumsal Aidiyet	r-değeri	0,012	-0,235
	p-değeri	0,779	**<0,001
Kindarlık Ölçeği	r-değeri		0,450
	p-değeri		**< 0,001

p<05 **p<0,001

Araştırmada, futbol taraftarlarının futbol taraftarı fanatiklik puanları ile kindarlık puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmazken (p > 0,05), intikam puanları arasında negatif yönlü, zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır (r = –0,34, p < 0,001; Tablo 12). Ölçekte düşük puanların yüksek fanatiklik eğilimini yansıttığı dikkate alındığında, taraftarların fanatiklik eğilimleri arttıkça intikam düzeylerinin de yükseldiği söylenebilir. Ayrıca kindarlık ve intikam puanları arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur (r = 0,45, p < 0,001). Bu bulgu, intikam eğilimi yüksek taraftarların aynı zamanda daha yüksek düzeyde kindarlık sergilediğini göstermektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma, futbol taraftarlarının fanatiklik, intikam ve kindarlık düzeylerini bir arada inceleyerek literatüre özgün bir katkı sunmaktadır. Özellikle üç farklı psikososyal değişkenin aynı örneklemde değerlendirilmesi, taraftar davranışlarının daha bütüncül anlaşılmasına imkân tanımaktadır. Çalışmadan elde edilen bulgular özetle şu sonuçları ortaya koymuştur:

Fanatiklik puanları ile intikam puanları arasında negatif yönlü zayıf bir ilişki bulunmuştur. (FTFÖ'de puan düştükçe fanatiklik artar; bu nedenle negatif ilişki, fanatiklik eğilimi arttıkça intikam eğiliminin de yükseldiğini göstermektedir.) Bu bulgu, sosyal kimlik kuramının öngörüleriyle ve önceki çalışmaların sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

Araştırmada, futbol taraftarlarının cinsiyet değişkenine göre kindarlık, intikam ve futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Araştırmada, erkek taraftarların kadın taraftarlara göre daha yüksek kindarlık özelliğine sahip olduğunu, intikam alma düzeylerinin daha yüksek ve fanatiklik düzeyinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Durmaz ve Buran (2023) yılında fanatikliği, öfke ve saldırganlık arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmada Taşmektepligil ve arkadaşları (2015) tarafından geliştirilen 13 maddelik "Futbol Taraftarı Fanatiklik Ölçeği" kullanılmıştır. Mevcut çalışmada erkek taraftarların fanatik davranışlara daha yatkın olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Çakıroğlu (2022) yılında yapmış olduğu çalışmada da erkek taraftarların fanatik davranışlara daha yatkın olduğu belirlenmiştir. Kindarlık ölçeği kullanılarak yapılan iki farklı araştırmada erkeklerde kindarlık eğiliminin daha yüksek olduğu saptanmıştır (Marcus ve ark., 2014; Bracht & Zylbersztejn, 2018). Benzer şekilde, İlk (2022) futbol taraftarlarının fanatiklik düzeylerinin cinsiyet, yaş, medeni durum ve eğitim gibi demografik değişkenlere göre farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Uluslararası alanda Toffoletti ve arkadaşları (2025) ise erkeklerin taraftarlık kimliğini daha güçlü biçimde benimsediğini, kadınların ise sosyal aidiyet ve duygusal bağlılığa daha fazla önem verdiklerini vurgulamaktadır. Bu sonuçlar mevcut çalışmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Bu kapsamda, erkek taraftarların grup içinde aidiyet ve kimlik kazanma süreçlerinde daha fazla duygusal yoğunluk yaşamaları, fanatiklik ve intikam duygularını besleyen bir etken olarak değerlendirilebilir. Bu bulgu, erkek taraftarların yoğun aidiyet duygusunu daha çok saldırganlık ve misilleme motivasyonu üzerinden ifade ettiklerini, kadın taraftarların ise aidiyeti daha çok duygusal bağlılıkla şekillendirdiklerini göstermektedir.

Araştırmada, futbol taraftarlarının yaş değişkenine göre kindarlık toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık belirlenmez iken (p=0,051), intikam ve futbol

taraftarı fanatiklik toplam ve kurumsal aidiyet alt boyut toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık belirlenmiştir ($p<0,05$). Araştırmada, 18-22 yaş aralığındaki taraftarların 43 yaş ve üstü taraftarlara göre intikam toplam puanlarının daha yüksek ve futbol taraftarı fanatiklik toplam ve kurumsal aidiyet alt boyut toplam puanlarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, 18-22 yaş aralığındaki taraftarların 43 yaş ve üstü taraftarlara göre intikam alma düzeylerinin ve fanatiklik düzeyinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Icekson ve ark., 2021). Alanyazın incelendiğinde; Çakıroğlu (2022) tarafından yürütülen çalışmada Futbol Taraftarları Fanatiklik Ölçeğinde 16-20 yaş arası ile 41 ve üzeri arasında ve 21-25 yaş arası ile 41 ve üzeri yaş arasında futbol taraftarı fanatiklik toplam puanında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. İlaveten Yılmaz (2019)'un kindarlık ölçeğini Türkçe'ye uyarladığı çalışmasında ise, yaş ile kindarlık arasında anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Bu farkın 18-25 yaş aralığında olan katılımcıların diğer yaş gruplarına göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Mevcut çalışma özelinde ise yaş ile kindarlık arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Bu farklılıkların örneklem grubundan kaynaklandığı düşünülmektedir. Genç taraftarların daha yüksek fanatiklik ve intikam puanları, bu yaş grubunda kimlik arayışının daha belirgin olması, duygusal kontrol becerilerinin tam olarak gelişmemesi ve gençlerin sosyal gruplara dâhil olma isteğinin daha güçlü olması ile açıklanabilir. Ayrıca, gençlerin yeni deneyimlere ve grup baskısına daha açık olmaları nedeniyle aşırı aidiyet duyguları geliştirme eğiliminde oldukları da düşünülebilir. Benzer biçimde, futbol taraftarlarının sportif başarıya duyduğu özlemin de cinsiyet ve medeni durum değişkenlerine göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir (Küçük ve ark., 2024). Bu sonuç, genç taraftarların zayıf kurumsal aidiyet duygusunu daha çok fanatiklik ve intikam davranışlarıyla telafi ettiklerini; yani aidiyetin olumlu biçimde gelişmediği durumlarda, intikam ve aşırı fanatikliğin kimlik pekiştirme aracı haline geldiğini göstermektedir.

Araştırmada, futbol taraftarlarının medeni durumlarına göre kindarlık toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık belirlenmez iken ($p=0,315$), intikam ve futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p<0,05$). Araştırmada, bekâr taraftarların evli taraftarlara göre intikam toplam puanlarının daha yüksek ve futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut toplam puanlarının daha düşük olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla, bekâr taraftarların evli taraftarlara göre intikam alma düzeylerinin ve fanatiklik düzeyinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Alanyazın incelendiğinde; Durmaz ve Buran'ın (2023) yılında yürütülen çalışmasında bekar bireylerin Futbol Taraftarı Fanatiklik Ölçeği genelinden aldıkları puanlar

evlilerden fazladır. İlaveten Bilgin (2021)'in yaptığı "okul müdürlerinin kindarlık davranışları ile öğretmenlerin sessizlik algıları arasındaki ilişki" isimli çalışmasında ise medeni durum değişkenine göre, "Yönetsel Kindarlık Ölçeği" toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Yürütülen mevcut çalışmayla Bilgin'in çalışması paralellik göstermektedir. Nitekim bu durum bekâr bireylerin daha yüksek intikam ve fanatiklik düzeylerine sahip olmaları, evlilik bağlamında ortaya çıkan sosyal destek mekanizmalarının eksikliği ve bekâr bireylerin sosyal kimliklerini spor takımları üzerinden kurma eğilimlerinin daha fazla olmasıyla ilişkilendirilebilir. Evli bireylerin aile sorumlulukları ve toplumsal roller sebebiyle daha dengeli ve kontrollü davranma eğiliminde olmaları da bu farklılığı neden olduğu düşünülebilir. Bu sonuç, Aksoy ve Çakıcı (2023) tarafından yapılan bir çalışmanın bulgularıyla da desteklenmektedir; bu çalışmada bekar taraftarların fanatiklik düzeyi ve kurumsal aidiyet puanlarının evli taraftarlara göre anlamlı şekilde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu sonuç, sosyal destek mekanizmalarının eksikliğinin ve aidiyetin yalnızca takım kimliği üzerinden kurulmasının, bekârlarda intikam ve fanatiklik davranışlarını güçlendiren temel faktörler olduğunu göstermektedir.

Araştırmada, taraftarı oldukları takımın üyesi olma durumuna göre futbol taraftarlarının kindarlık toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık belirlenmez iken (P=0,694), intikam ve futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık belirlenmiştir. Araştırmada, takım üyesi olduğunu beyan eden taraftarların takım üyesi olmayan taraftarlara göre intikam toplam puanlarının daha yüksek ve futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut toplam puanlarının daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla, takım üyesi taraftarların takım üyesi olmayan taraftarlara göre intikam alma düzeylerinin ve fanatiklik düzeyinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Takım üyeliği bulunan taraftarların fanatiklik düzeylerinin yüksek çıkması, kulüp aidiyetinin davranışsal bağlılığı artırmasıyla açıklanabilir; bununla birlikte bu aidiyet, aynı zamanda organize yapılar aracılığıyla aşırı davranışların belirli ölçüde kontrol altında tutulmasına da katkı sağlayabilir. Ancak, üyelik yoluyla aidiyetin güçlenmesi, rakip takımlara karşı daha fazla duygusal reaksiyon ve intikam eğilimi geliştirmelerine de neden olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada, futbol taraftarlarının eğitim durumlarına göre kindarlık, intikam ve futbol taraftarı fanatiklik toplam puanları ile alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Bu sonuç, taraftarlık davranışlarının eğitim düzeyinden ziyade daha çok kimlik, aidiyet ve grup dinamikleriyle şekillendiğini göstermektedir. Alanyazında ise farklı bulgulara rastlanmaktadır. Örneğin Yılmaz'ın (2019) kindarlık ölçeğini

Türk kültürüne uyarladığı çalışmada, ortaöğrenim mezunlarının lisansüstü mezunlara kıyasla daha yüksek kindarlık düzeyine sahip olduğu rapor edilmiştir ($p<0,05$). Mevcut çalışmanın bu bulgudan ayrışması, örneklem özelliklerindeki farklılıkla açıklanabilir. Bununla birlikte, taraftarlık bağlamında eğitim düzeyinin belirleyici bir değişken olmaması, taraftar kimliğinin bilişsel/sosyal yönlerinin, akademik düzeyden bağımsız biçimde daha güçlü etkiler yarattığını ortaya koymaktadır.

Araştırmada, maçları televizyondan izleme durumuna göre futbol taraftarlarının kindarlık ($p=0,957$) ve intikam ($p=0,059$) toplam puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Buna karşılık, futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut puanlarında anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($p<0,05$; Tablo 7). TV'den izleyen taraftarların FTFÖ toplam puanları izlemeyenlere göre daha düşüktür (36,14 vs. 42,54); ölçekte düşük puanın daha yüksek fanatiklik eğilimini gösterdiği dikkate alındığında, TV'den izleyenlerin fanatiklik düzeyi daha yüksektir. Benzer biçimde alt boyutlarda da TV'den izleyen grupta puanlar daha düşüktür (Şiddete Yönelik Düşünce ve Eylem Eğilimi: 25,19 vs. 27,81; Kurumsal Aidiyet: 10,94 vs. 14,73; her ikisi için $p<0,001$). Bu bulgu, ekran üzerinden düzenli ve kesintisiz maç takibinin taraftar kimliğini yoğunlaştırabileceğini ve/veya TV izlemeyen grubun heterojen yapısının (stadyuma gidenler/hiç izlemeyenler vb.) farkı etkileyebileceğini düşündürmektedir.

Araştırmada, takım maçlarına gitme süresine göre futbol taraftarlarının kindarlık ($p=0,352$) ve intikam ($p=0,055$) toplam puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmazken, futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut puanlarında anlamlı farklılıklar saptanmıştır ($p<0,05$; Tablo 8). Beş yıl ve daha az süredir maçlara giden taraftarların fanatiklik puanlarının diğer gruplara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Ölçekte yüksek puan daha düşük fanatiklik eğilimine karşılık geldiğinden, bu taraftarların fanatiklik eğilimlerinin görece daha düşük olduğu söylenebilir. Buna karşılık, uzun süredir maçlara giden taraftarların daha düşük puan almaları, onların fanatiklik eğilimlerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum, deneyim kazandıkça bazı taraftarların aidiyetini daha güçlü fanatiklik davranışlarıyla pekiştirmesiyle ilişkilendirilebilir. Öte yandan, yeni veya kısa süreli taraftarların heyecan ve aidiyet duygusunu yoğun yaşamaları, ölçekte yüksek puan almalarına rağmen fanatikliği farklı boyutlarda deneyimlediklerini düşündürmektedir.

Araştırmada, takım taraftarı olmanız kendi tercihiniz miydi? sorusuna göre futbol taraftarlarının kindarlık ($p=0,168$) ve intikam ($p=0,407$) toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık belirlenmez iken, futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut

toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p<0,05$). Çalışmada, takım taraftarı olmayı kendi tercihi olduğunu beyan eden taraftarların kendi tercihi olmadığını beyan eden taraftarlara göre futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut toplam puanlarının daha düşük olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla, kendi tercihi ile takım taraftarı olan bireylerin kendi tercihi ile taraftar olmadığını beyan eden bireylere göre fanatiklik düzeyinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Kendi tercihiyle takım taraftarı olan bireylerin daha yüksek fanatiklik düzeyine sahip olmaları, bu kişilerin gönüllü olarak seçtikleri takım kimliğini daha yoğun benimsemeleri ve bu kimliği koruma, savunma güdülerinin daha güçlü olmasıyla açıklanabilir. Bu durum, bilinçli tercihin duygusal bağlılığı ve aidiyet motivasyonunu artırarak daha yoğun taraftar davranışlarına yol açmasına neden olabilir.

Araştırmada, takımlarının deplasman maçlarına gitme durumuna göre futbol taraftarlarının kindarlık ($p = 0,261$) ve intikam ($p = 0,075$) toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir. Buna karşın, futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p < 0,05$). Çalışmada, deplasman maçlarına giden taraftarların gitmeyen taraftarlara kıyasla fanatiklik ölçeğinden daha düşük puan aldıkları saptanmıştır. Ölçekte düşük puan daha yüksek fanatiklik eğilimini yansıttığından, deplasman maçlarına giden taraftarların fanatiklik düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, deplasman maçlarına katılan taraftarların takımlarına olan bağlılıklarını daha aktif ve somut biçimde göstermeleri, takımlarını her koşulda destekleme güdülerinin daha yoğun olması ve dış saha atmosferinde grup dinamiklerinin daha güçlü yaşanmasıyla açıklanabilir.

Araştırmada, aylık gelir durumlarına göre futbol taraftarlarının kindarlık, intikam ile futbol taraftarı fanatiklik toplam ve alt boyut toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir ($p>0,05$). Alanyazın incelendiğinde Yıkılmaz (2017) tarafından yürütülen araştırmada, şiddete yönelik düşünce ve eylem eğilimi ile kurumsal aidiyet alt boyutlarında gelir düzeyine göre anlamlı bir fark bulunmamıştır. Yıldız ve Açak (2018) tarafından yürütülen çalışmada ise şiddete yönelik düşünce ve eylem eğilimi alt boyutunun gelir durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği, ancak kurumsal aidiyet alt boyutunun gelir düzeyine göre anlamlı şekilde farklılaştığı belirlenmiştir. Aylık gelir durumlarına göre anlamlı bir farklılık bulunmaması, taraftarlık davranışlarının gelirden bağımsız olarak, daha çok duygusal bağ, kimlik ve sosyal aidiyet çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir. Gelir düzeyinin taraftarlık davranışlarındaki duygusal etkileşimi belirlemede sınırlı bir etkiye sahip olduğu düşünülebilir.

©IJOESS

Hipotezlere ilişkin sonuçlar

Bu çalışmada test edilen hipotezlerin bir kısmı desteklenmiş, bir kısmı ise desteklenmemiştir. Cinsiyet, yaş (gençler), medeni durum (bekârlar) ve deplasman maçlarına katılım değişkenlerine ilişkin hipotezler bulgularla uyumludur. Buna karşılık, eğitim ve gelir değişkenleri ile "maçları TV'den izleyenlerin daha düşük fanatiklik göstereceği" hipotezi desteklenmemiş, tersine TV'den izleyenlerde daha yüksek fanatiklik eğilimi gözlenmiştir. Değişkenler arası ilişkiler incelendiğinde, FTFÖ puanı ile intikam arasında negatif yönlü, zayıf; intikam ile kindarlık arasında pozitif yönlü, orta düzeyde anlamlı ilişkiler tespit edilmiş, FTFÖ puanı ile kindarlık arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Bu bulgular, taraftar davranışlarının yalnızca bireysel sosyodemografik özelliklerle değil, aynı zamanda fanatiklik–intikam–kindarlık etkileşimi üzerinden açıklanabileceğini göstermektedir. Özellikle genç, erkek ve bekâr taraftarların daha riskli gruplar olduğuna işaret eden sonuçlar, kulüpler ve politika yapıcılar için şiddet önleyici, aidiyeti olumlu yöne kanalize eden ve barışçıl destek kültürünü teşvik eden stratejilerin geliştirilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Öneriler

Bu çalışma sonucuna göre özellikle genç, erkek ve bekar taraftarlara yönelik şiddet önleyici ve bilinçlendirici eğitim programlarının geliştirilmesi gerekmektedir. Sosyal Kimlik Kuramı ve aidiyet teorileri çerçevesinde, taraftarların grup kimliklerini şiddet yerine barışçıl destek davranışlarıyla pekiştirmeleri sağlanmalıdır. Fanatikliğin "şiddete yönelik düşünce ve eylem eğilimi" alt boyutunun intikam eğilimiyle ilişkisi dikkate alındığında, duygusal regülasyon ve öfke kontrolünü geliştirmeye yönelik psikoeğitim programları taraftar kimliğine entegre edilmelidir. Kindarlık ve intikam arasındaki pozitif yönlü ilişki ise çatışma çözme, empati ve sosyal beceri eğitimlerinin önemini ortaya koymaktadır. Uygulama açısından, kulüplerin taraftar akademileri kurarak genç taraftarları bilinçlendirmesi, deplasman maçlarında sosyal destek ekiplerinin görevlendirilmesi, stadyum çevrelerinde psikososyal güvenlik alanlarının oluşturulması ve medya aracılığıyla pozitif taraftarlık kampanyalarının yaygınlaştırılması önerilmektedir. Bu öneriler, hem teorik olarak taraftar davranışlarını açıklayan kuramsal çerçevelerle uyumlu hem de uygulamada kulüpler, federasyonlar ve yerel yönetimler tarafından hayata geçirilebilir niteliktedir.

Güçlü yönler

Geniş örneklem: 564 taraftarın katılımıyla yapılmış olması, istatistiksel gücü ve sonuçların güvenilirliğini artırmıştır.

Farklı kulüplerden katılım: Örneklemin Türkiye'nin büyük kulüplerini kapsaması, taraftar davranışlarının çeşitliliğini yansıtması açısından önemli bir temsil gücü sağlamaktadır.

Üç ölçeğin birlikte kullanılması: Fanatiklik, intikam ve kindarlık değişkenlerinin aynı çalışmada incelenmesi literatüre özgün katkı sunmaktadır.

Güvenilir ölçme araçları: Kullanılan ölçeklerin Cronbach alfa değerlerinin yüksek olması, verilerin güvenilirliğini desteklemektedir.

Sosyo-demografik karşılaştırmalar: Cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir, eğitim, takım üyeliği, TV izleme ve deplasmana gitme gibi çok yönlü değişkenlerin test edilmesi, bulguların kapsamlı bir tablo sunmasını sağlamıştır.

Sınırlılıklar

Örneklem yöntemi: Katılımcılar kolayda örnekleme yöntemiyle seçildiği için sonuçların tüm Türkiye taraftar evrenine genellenmesi sınırlıdır.

Çapraz kesitsel tasarım: Araştırma tek bir zaman diliminde yapıldığından, bulgular nedensellik ilişkisi kurmaya imkân vermemektedir.

Kendi beyanına dayalı ölçüm: Veriler öz-bildirim (anket) yoluyla toplandığı için sosyal beğenirlik yanlılığı veya yanıtlarda subjektiflik olabilir.

Yaş dağılımı dengesizliği: Katılımcıların büyük çoğunluğu genç yaş grubundan (18–22 yaş) oluşmaktadır; bu durum yaş değişkenine dair sonuçların sınırlı yorumlanmasına neden olabilir.

Kültürel bağlam: Çalışma yalnızca Türkiye'deki futbol taraftarları üzerinde yapılmıştır; farklı kültürlerde yapılacak araştırmalar farklı sonuçlar verebilir.

Değişkenlerin kapsamı: Medya kullanımı, siyasi kimlik veya taraftar gruplarındaki aktif rol gibi değişkenler dahil edilmemiştir; bu da taraftar davranışlarının tüm boyutlarını açıklamada sınır oluşturmaktadır.

KAYNAKLAR

Aksoy, Y., & Çakıcı, H. A. (2023). The relationship between emotional attachments of football fans, levels of fanaticism and perceptions of club image. *International Journal of Education Technology & Scientific Researches, 8*(24). http://doi.org/10.35826/ijetsar.639

Bilgin, K. V. (2021). *Okul müdürlerinin kindarlık davranışları ile öğretmenlerin sessizlik algıları arasındaki ilişki* [Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı.

Bracht, J., & Zylbersztejn, A. (2018). Moral judgments, gender, and antisocial preferences: An experimental study. *Theory and Decision, 85*(3–4), 389–406. https://doi.org/10.1007/s11238-018-9668-6

Brislin, R. W., Lonner, W. J., & Thorndike, R. M. (1973). *Cross-cultural research methods*. John Wiley & Sons.

Çakıroğlu, B. (2022). *Futbol taraftarlarının fanatizm duyguları ile siber zorbalık davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Dal, S., Odabaş, İ., Suna, N., Bulgan, Ç., & Akkaya, S. (2014). Türkiye futbol süper ligi derbi maçı izleyicilerinin öfke ve saldırganlık davranışlarının incelenmesi. *İstanbul Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, *4*(1-2), 45-48.

Dever, A. (2010). *Spor sosyolojisi*. Başlık Yayınları.

Durmaz, E., & Buran, A. (2023). Futbol fanatikliğinin saldırganlık davranışı, öfke duygusu ve dürtüsellik ile ilişkisi. *ISPEC International Journal of Social Sciences & Humanities, 7*(2), 594–612. https://doi.org/10.5281/zenodo.7995654

Icekson, T., Toder Alon, A., Shuv-Ami, A., & Sela, Y. (2021). The impact of ageing on aggression among sport fans: The mediating role of fan hatred. *International Journal of Sports Marketing and Sponsorship, 22*(4), 780–797. https://doi.org/10.1108/IJSMS-09-2020-0164

İlk, Ç. (2022). The relationship between football fans' fanaticism and their psychological commitment. *European Journal of Physical Education and Sport Science, 9*(2). http://doi.org/10.46827/ejpe.v9i2.4522

Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler* (10. baskı). Nobel Yayın Dağıtım.

Küçük, H., Öz, F., Demirci, A., Kusan, M., & Çankaya, S. (2024). Futbol taraftarlarının sportif başarıya hasret düzeylerinin incelenmesi. *Mediterranean Journal of Sport Science, 7*(1), 122–135. https://doi.org/10.38021/asbid.1442349

Marcus, D. K., Zeigler-Hill, V., Mercer, S. H., & Norris, A. L. (2014). The psychology of spite and the measurement of spitefulness. *Psychological Assessment, 26*(2), 563–574. https://doi.org/10.1037/a0036039

Satıcı, S. A., Can, G., & Akın, A. (2015). İntikam Ölçeği: Türkçeye uyarlama çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 16*(Ek 1), 36–43. http://doi.org/10.5455/apd.170563

Stuckless, N., & Goranson, R. (1992). The vengeance scale: Development of a measure of attitudes toward revenge. *Journal of Social Behavior and Personality, 7*(1), 25–42.

Tavşancıl, E. (2014). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi* (5. baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.

Taşmektepligil, M. Y., Çankaya, S., & Tunç, T. (2015). Futbol Taraftarı Fanatiklik Ölçeği. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 6*(1), 41–49. https://doi.org/10.17155/spd.73408

Tatlısu, B., Turan, M., Uçan, İ., & Kan, M. E. (2024). Üniversite öğrencilerinin spor ve farklı değişkenlere göre vefakârlık ve kindarlık durumlarının incelenmesi. *Educational Academic Research, 52*, 161–175. https://doi.org/10.33418/education.1421280

Tietjen, R. R. (2023). Fear, fanaticism, and fragile identities. *The Journal of Ethics, 27*(2), 211–230. http://doi.org/10.1007/s10892-023-09418-9

Toffoletti, K., Sveinson, K., & Squire, T. (2025). Advancing gender equality in sport through matricentric activism: Examining the practices of women sport fans. *Gender Issues, 42*(3), 20. http://doi.org/10.1007/s12147-025-09365-9

Williams, J. M., Dunning, E., & Murphy, P. J. (2014). *Hooligans abroad: The behaviour and control of English fans in continental Europe*. Routledge.

Yıkılmaz, A. (2017). *Süper Lig futbol takım taraftarlarının takımlarına yönelik psikolojik bağlılık düzeyleri ile fanatizm düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Doktora tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Yıldız, H., & Açak, M. (2018). Lise öğrencilerinin futbol fanatiklik düzeylerinin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19*(3), 738–748. http://doi.org/10.17679/inuefd.454735

Yılmaz, H. (2019). Kindarlık Ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması ve kindarlığın demografik faktörlerle ilişkisi. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi, 10*(1), 50–66. http://doi.org/10.19160/ijer.533654

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Mehmet DERELİOĞLU Seda SABAH
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Mehmet DERELİOĞLU Seda SABAH
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Mehmet DERELİOĞLU Seda SABAH
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Mehmet DERELİOĞLU Seda SABAH
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Mehmet DERELİOĞLU Seda SABAH

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu araştırma, Avrasya Üniversitesi Etik Kurulunun 09.10.2024 tarihli ve E-30640013-108.01-221162 sayılı kararı ile yürütülmüştür.

This research was conducted with the decision of Avrasya University Ethics Committee dated 09.10.2024 and numbered E-30640013-108.01-221162.

Bu eser **Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0)** ile lisanslanmıştır.

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1833-1844
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Relationship between digital addiction and crisis management skills: A study on physical education teachers

Canan SAYIN TEMUR[1], Ahmet DİNÇ[2], Yaşar KÖROĞLU[3], Metin KARAKILIÇ[2]

[1]Ankara Yildirim Beyazit University, Faculty of Sports Sciences, Ankara, Türkiye
[2]Igdir University, Faculty of Sports Sciences, Igdir, Türkiye
[3]Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Sports Sciences, Sivas, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.1763
Gönderi Tarihi/ *Received:*	Kabul Tarih/ *Accepted:*	Online Yayın Tarihi/ *Published*:
15.06.2025	10.09.2025	15.09.2025

Abstract

The purpose of this study is to examine the relationship between physical education teachers' levels of digital addiction and their crisis management skills. This study is one of the pioneering investigations examining the interaction between physical education teachers' levels of digital addiction and their crisis management skills using empirical data. The research is a quantitative study based on a relational screening model. (216) Physical Education Teachers participated in this research. Data were collected using the Digital Addiction Scale and the Crisis Management Scale. Pearson product-moment correlation analysis was applied to test the relationship between digital addiction and crisis management skills. A low-level significant inverse relationship was found between the total score of the Digital Addiction Scale and the total score of the Crisis Management Scale ($r = -0.205$, $p < 0.01$). In contrast, stronger relationships were observed at the sub-dimension level. Specifically, a moderate and significant negative relationship was found between the "excessive use" and "relapse" subscales of the Digital Addiction Scale and the crisis-related activities subscale of the Crisis Management Scale ($r = -0.315$, $p < 0.001$). This finding suggests that excessive use of digital environments can negatively impact teachers' decision-making and strategic thinking abilities during times of crisis. It has been shown that digital addiction hinders the development of effective crisis management skills by weakening the cognitive flexibility and emotional resilience needed by teachers in crisis management processes. Thus, digital addiction emerges as a critical factor that weakens crisis management skills in educational settings. The implementation of awareness programs in educational institutions to reduce digital addiction and the provision of practical training to strengthen teachers' crisis management competencies stand out as the most important recommendation. It is assessed that such initiatives will make meaningful contributions to the professional development of teachers and prepare them for crisis situations.

Keywords: Physical education teachers, Digital addiction, School crisis management, Technology addiction

Beden eğitimi öğretmenlerinde dijital bağımlılık ve kriz yönetimi becerileri arasındaki ilişki

Öz

Bu çalışmanın amacı, beden eğitimi öğretmenlerinin dijital bağımlılık düzeyleri ile kriz yönetimi becerileri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu çalışma, beden eğitimi öğretmenlerinin dijital bağımlılık düzeyleri ile kriz yönetimi becerileri arasındaki etkileşimi ampirik veriler kullanarak inceleyen öncü araştırmalardan biridir. Araştırma, ilişkisel tarama modeline dayalı nicel bir çalışmadır. (216) Beden Eğitimi Öğretmeni bu araştırmaya katılmıştır. Veriler Dijital Bağımlılık Ölçeği ve Kriz Yönetimi Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Dijital bağımlılık ile kriz yönetimi becerileri arasındaki ilişkiyi test etmek için Pearson momentler çarpımı korelasyon analizi uygulanmıştır. Dijital Bağımlılık Ölçeği toplam puanı ile Kriz Yönetimi Ölçeği toplam puanı arasında düşük düzeyde anlamlı ters ilişki bulunmuştur ($r = -0,205$, $p < 0,01$). Buna karşılık, alt boyut düzeyinde daha güçlü ilişkiler gözlenmiştir. Özellikle, Dijital Bağımlılık Ölçeği'nin "aşırı kullanım" ve "tekrarlama" alt ölçekleri ile Kriz Yönetimi Ölçeği'nin krizle ilgili aktiviteler alt ölçeği arasında orta düzeyde ve anlamlı negatif ilişki bulunmuştur ($r = -0,315$, $p < 0,001$). Bu bulgu, dijital ortamların aşırı kullanımının kriz zamanlarında öğretmenlerin karar alma ve stratejik düşünme becerilerini olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir. Dijital bağımlılığın, kriz yönetimi süreçlerinde öğretmenlerin ihtiyaç duyduğu bilişsel esneklik ve duygusal dayanıklılığı zayıflatarak etkili kriz yönetimi becerilerinin gelişimini engellediği gösterilmiştir. Dolayısıyla, dijital bağımlılık eğitim ortamlarında kriz yönetimi becerilerini zayıflatan kritik bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Dijital bağımlılığı azaltmak için eğitim kurumlarında farkındalık programlarının uygulanması ve öğretmenlerin kriz yönetimi yeterliliklerini güçlendirmek için uygulamalı eğitimlerin sağlanması en önemli öneri olarak öne çıkmaktadır. Bu tür girişimlerin öğretmenlerin mesleki gelişimlerine anlamlı katkılar sağlayacağı ve onları kriz durumlarına hazırlayacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenleri, Dijital Bağımlılık, Okul Kriz Yönetimi, Teknoloji Bağımlılığı*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Canan SAYIN TEMUR, **E-posta/ e-mail:** canansayintemur@aybu.edu.tr

INTRODUCTION

Advancements in technology and the digital transformation have precipitated considerable changes in the daily lives of individuals. The ubiquity of digital devices in contemporary societies has given rise to the notion of digital addiction (Young, 1998; Griffiths, 2000). Digital addiction can be defined as an excessive dependence on digital technologies that may harm both the personal and professional domains (Andreassen et al., 2012; Montag et al., 2019).

Digital addiction is recognized as a major public health concern that affects individuals' quality of life and can lead to various psychological, social, and behavioral problems (Kuss & Griffiths, 2011; Rosen et al., 2013). A body of research has examined the emotional consequences of digital addiction, and the findings have revealed that such dependency can have a significantly deleterious effect on professional performance (Chen et al., 2021). This issue is of particular critical importance for teachers, whose professional roles depend to a considerable extent on social interaction and complex decision-making processes (Leung, 2014; Teng et al., 2020).

Furthermore, digital addiction has the potential to diminish an individual's capacity for social engagement and compromise their efficiency in managing their workload. This is of particular significance for professionals such as teachers, who fulfill multifaceted social roles. While digital devices have the capacity to facilitate various aspects of professional life, their excessive use has been demonstrated to disrupt daily routines and occupational balance (Montag et al., 2019). Consequently, the phenomenon of digital addiction and its effects on individuals' professional and social lives merit further academic investigation.

The correlation between teachers' levels of digital addiction and their crisis management skills is a subject that merits further investigation. The term 'crisis management' refers to the ability to make effective decisions and develop effective strategies in situations where uncertainty and stress prevail (Coombs, 2007; Mitroff, 2005). The ability to successfully manage crises is contingent upon three factors: cognitive flexibility, emotional resilience, and innovative thinking. However, studies have demonstrated that digital addiction negatively impacts these skills by compromising individuals' concentration and decision-making mechanisms (Montag et al., 2019).

Physical education teachers represent a professional group that works in both physical and digital environments and plays a critical role in the social, emotional, and physical development of students. The integration of physical activity-based lessons with digital platforms has become imperative, particularly during periods of pandemic. The utilization of digital technologies within educational settings has the potential to enhance the efficacy of physical education classes. However, this may concomitantly result in an increased risk of technology dependence among teaching professionals (Agatston et al., 2012; Chiu, 2014). The excessive utilization of digital platforms has the potential to exert a detrimental effect on teachers' cognitive abilities, specifically their focus, attention, and problem-solving skills.

The present study aims to reveal the relationship between levels of digital addiction among physical education teachers and their crisis management skills. A plethora of literature reviews have indicated that digital addiction has various negative effects within the education sector. However, there is a lack of empirical data specifically targeting physical education teachers (Young, 1998; Griffiths, 2000; Kuss & Griffiths, 2011). The findings to be obtained from this study may contribute to a deeper understanding of the impact of digital addiction in educational settings and support strategic developments, particularly in the field of crisis management (Rosen et al., 2013; Teng et al., 2020). A plethora of literature reviews have demonstrated that digital addiction exerts various detrimental effects on the education sector. Nevertheless, empirical data specifically focusing on physical education teachers remains inadequate (Young, 1998; Griffiths, 2000; Kuss & Griffiths, 2011). The findings of this study may contribute to a more profound understanding of the effects of digital addiction in the field of education, thereby offering strategic insights, particularly in the area of crisis management (Rosen et al., 2013; Teng et al., 2020). This study is one of the pioneering investigations examining the interaction between physical education teachers' levels of digital addiction and their crisis management skills using empirical data, and it makes a unique contribution to the literature on this relationship in the field of education. Examining these two concepts together adds a new dimension to research on technology use. While digital addiction is often examined in the educational literature through academic achievement, social relationships, or psychological well-being, this study provides a unique perspective to the literature by connecting it to crisis management. The analysis in the study was conducted by considering demographic variables such as gender, age, and seniority. This also allows for the examination of the relationship between digital addiction and crisis management in specific groups. This

©IJOESS

study aims to examine the relationship between the digital addiction levels of physical education teachers and their crisis management skills.

In accordance with the objective of the research, the following research questions have been postulated:

H_0: There is no significant relationship between teachers' digital addictions and crisis management.

H_1: There is a significant relationship between teachers' digital addictions and crisis management.

METHOD

This research is a quantitative study conducted using the correlational survey design. The relational survey model is a research model that aims to determine whether more than one variable changes together (Karasar, 2005). No experimental manipulation was performed on the variables; instead, the current situation and the relationships among variables were examined in their natural context.

Samples and participants

The target population of the study consists of physical education and sports teachers working in private schools and public schools affiliated with the Ministry of National Education in the city of Iğdır during the 2024–2025 academic year. There are a total of 302 schools in the province of Iğdır (Iğdır İl Milli Eğitim Müdürlüğü, 2025). It is estimated that the number of physical education teachers varies between 250 and 300. A total of 216 physical education teachers (male: 136; female: 80) voluntarily participated in the study. The sample size was determined by considering potential data loss and the statistical power requirements of the analyses, with the aim of reaching a sufficient number of participants. A convenience sampling method (also known as purposive sampling) was employed, and participation in the study was entirely voluntary.

Data collection instruments

Data were collected from participants using a structured questionnaire. The questionnaire consisted of three sections: (1) a Personal Information Form to collect demographic data; (2) the Digital Addiction Scale (DAS); and (3) the Crisis Management Scale (CMS). After obtaining the necessary institutional permissions, the researcher delivered the questionnaires to teachers either by visiting schools in person or through electronic communication channels. The purpose of the study was explained to the participants, and the forms were completed via a self-report method. The data collection process was carried out during the 2024–2025 academic year.

©IJOESS

Digital Addiction Scale (DAS)

To measure individuals' levels of digital technology dependence, the Digital Addiction Scale developed by Kesici and Tunç (2018) was used. This scale was originally developed for university students and consists of 19 items grouped into five subdimensions: "Excessive Use," "Relapse," "Obstruction of Daily Flow," "Mood Modification," and "Difficulty in Self-Control." Each subdimension represents a distinct component of digital addiction. Participants responded to each item using a 5-point Likert scale ranging from 1 (Strongly Disagree) to 5 (Strongly Agree). Total scores on the scale range from 19 to 95, with higher scores indicating a higher level of digital addiction. The scale demonstrated high internal consistency in the original development study (Cronbach's $\alpha = 0.87$). In the present study, similar high reliability coefficients were obtained for both the overall scale and its subdimensions, with Cronbach's α values ranging from 0.80 to 0.90.

Crisis Management Scale (CMS)

The Crisis Management Scale developed by Çalışkan (2020) was used to evaluate teachers' management skills during crisis situations. The CMS is a 5-point Likert-type scale consisting of approximately 23 items across three subdimensions: "Pre-Crisis Activities," "Activities During the Crisis," and "Post-Crisis Activities." These subdimensions assess managerial responses across the three phases of a crisis. Participants rated each item on a scale from 1 (Strongly Disagree) to 5 (Strongly Agree). Total scores range from 23 to 115, with higher scores reflecting stronger crisis management skills. The reliability of the scale is reported to be high, with Cronbach's α values between 0.86 and 0.98 across different samples. In the original development study, the overall reliability was approximately $\alpha = 0.93$, with subdimensions exceeding $\alpha = 0.85$. In this study, the scale also demonstrated excellent internal consistency, with a Cronbach's α above 0.95 for the overall scale and above 0.90 for each subdimension.

Prior to the use of the measurement instruments, all necessary permissions regarding copyright and usage rights were obtained from the original developers or the relevant institutions. During implementation, participants were provided with a quiet and focused environment to complete the forms, which were collected anonymously.

Statistical analysis

The collected data were analyzed using SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) version 26.0. Prior to the main analysis, data cleaning and preprocessing procedures were conducted. Survey responses were screened for missing or inconsistent entries, and missing

values were treated using appropriate statistical methods. Additionally, the assumption of normality for continuous variables was examined, particularly by checking whether skewness and kurtosis values fell within the ±1.5 range. Given the large sample size (n = 275) (Iğdır İl Milli Eğitim Müdürlüğü, 2025), the assumption of approximate normal distribution was considered reasonable in light of the Central Limit Theorem.

Descriptive statistics were first computed to summarize the demographic characteristics of the participants and the scale scores. These included frequencies, percentages, arithmetic means, and standard deviations.

To examine the relationship between digital addiction and crisis management skills, Pearson product-moment correlation analysis was conducted. This method was selected because both sets of scale scores were continuous and approximately normally distributed, making Pearson correlation an appropriate technique. The direction and strength of the relationships between the total and subscale scores of the Digital Addiction Scale and the Crisis Management Scale were assessed using the resulting correlation coefficients (r). Interpretation of the coefficients was based on Cohen's classification: values between 0.10 and 0.29 were considered weak, between 0.30 and 0.49 moderate, and 0.50 or above strong correlations.

Ethical approval and participant information

This study was conducted in accordance with ethical principles and international research standards. Prior to the commencement of the study, ethical approval for this study was obtained from the Ethics Committee of Iğdır University under approval number 2025/9, dated April 8, 2025. Before the data collection process began, all participants were informed about the purpose, scope, and voluntary nature of the research. They were told their data would be kept secret and used only for science. These procedures were undertaken to ensure the ethical integrity of the research and to safeguard the rights of the participants. Teachers who participated in the study were thanked for their contributions, and it was stated that the findings would be shared with them upon request.

FINDINGS

Table 1. Skewness and Kurtosis values of the scales and their subdimensions

Scales and Subdimensions	N	Skewness	Kurtosis
Digital Addiction Scale	216	-0.428	-0.736
Excessive Use	216	-0.614	-0.885
Relapse	216	-0.382	-0.906
Hindrance to Daily Life	216	-0.268	-0.966
Mood Modification	216	-0.383	-0.886
Inability to Stop	216	-0.542	-0.502

Scales and Subdimensions	N	Skewness	Kurtosis
Crisis Management Scale	216	-0.793	0.145
Pre-crisis Activities	216	-0.632	-0.131
Activities During Crisis	216	-0.845	0.061
Post-crisis Activities	216	-0.627	-0.409

When Table 1 is examined, it is observed that the skewness and kurtosis values of the Digital Addiction Scale and the Crisis Management Scale, along with their respective subdimensions, fall within the reference range of -1.5 to +1.5. These values indicate that the data distribution does not significantly deviate from normality, suggesting that the assumption of normality is met for the variables used in the analysis.

Table 2. Descriptive statistics of the participants

Variables	Groups	n	%
Age	20-30 years	81	37.5
	31-40 years	92	42.6
	41 and above	43	19.9
Gender	Male	136	63.0
	Female	80	37.0
Working in a Central Unit	Yes	160	74.1
	No	56	25.9
Marital Status	Single	123	56.9
	Married	93	43.1
Professional Experience	1-5 years	92	42.6
	6-10 years	47	21.8
	11 years and above	77	35.6

Upon examining Table 2, it was observed that 37% of the participants were female and 63% were male. In terms of age distribution, 37.5% were between the ages of 20–30, 42.6% were between 31–40, and 19.9% were aged 41 and above. Regarding their workplace, 74.1% of the participants were employed in central units, while 25.9% worked outside of central units. In terms of marital status, 56.9% of the participants were single and 43.1% were married. With respect to professional experience, 42.6% had 1–5 years, 21.8% had 6–10 years, and 35.6% had 11 years or more of experience.

Table 3. Correlations between the sub-dimensions of digital addiction and crisis management

Scale and Subdimensions		Pre-crisis Activities	During-crisis Activities	Post-crisis Activities	Crisis Management Scale
Digital Addiction Scale	R^2	0.275**	0.298**	0.158*	0.205**
	P	0.000	0.000	0.020	0.000
Excessive Use	R^2	0.263**	0.315**	0.169*	0.289**
	P	0.000	0.000	0.013	0.000
Relapse	R^2	0.240**	0.266**	0.146*	0.252**
	P	0.000	0.000	0.032	0.000

©IJOESS

Scale and Subdimensions		Pre-crisis Activities	During-crisis Activities	Post-crisis Activities	Crisis Management Scale
Hindrance to Daily Life	R^2	0.258**	0.261**	0.149*	0.258**
	P	0.000	0.000	0.029	0.000
Mood Modification	R^2	0.216**	0.269**	0.125	0.240**
	P	0.001	0.000	0.066	0.000
Inability to Stop	R^2	0.224**	0.166*	0.086	0.187**
	P	0.001	0.015	0.211	0.006

Upon examining Table 3, a low-level positive correlation was found between participants' total scores on the Digital Addiction Scale and the total scores on the Crisis Management Scale [$r = 0.205$, $p < 0.005$]. Furthermore, a moderate positive correlation was identified between the Excessive Use subdimension of the Digital Addiction Scale and the During-crisis Activities subdimension of the Crisis Management Scale [$r = 0.315$, $p < 0.001$]. These results suggest that as individuals' levels of digital addiction increase—particularly in terms of excessive use—their engagement in crisis-related behaviors during an ongoing crisis may also increase. This may imply a potential link between digital behavior patterns and individuals' crisis response processes.

DISCUSSION AND CONCLUSION

The findings obtained from this study, which examined the relationship between physical education teachers' levels of digital addiction and their crisis management skills, showed a significant and negative correlation between the two variables. A moderate negative correlation was found between the "excessive use" subdimension of the digital addiction scale and crisis management skills ($r = -0.315$, $p < 0.001$). This situation indicates that excessive use of digital devices can distract teachers during a crisis and make stress management difficult (Chen et al., 2021). Similarly, the significant negative correlation between the level of digital addiction and overall crisis management skills ($r = -0.205$, $p < 0.01$) indicates that as digital addiction increases, teachers may experience more difficulty in processes such as pre-crisis planning, crisis decision-making, and post-crisis recovery (Liu et al., 2024). Therefore, the null hypothesis of the study (H_0: "There is no relationship between digital addiction and crisis management skills") was rejected, and the alternative hypothesis (H_1: "There is a significant relationship between digital addiction and crisis management skills") was accepted.

These findings are consistent with previous studies showing that digital addiction can harm decision-making processes in times of crisis, emotional resilience, and cognitive flexibility. A neuroimaging study on smartphone addiction showed that individuals at high risk

of addiction made riskier decisions under uncertain conditions (Liu et al., 2024). Similarly, research conducted during the COVID-19 pandemic has shown that increased internet use has elevated psychological distress in individuals within educational settings, increasing stress and anxiety levels and reducing emotional resilience (Chen et al., 2021; Teng et al., 2020). Literature indicates that cognitive flexibility supports individuals' ability to adapt and generate solutions in uncertain and stressful situations (Dong et al., 2014). The negative relationship observed in this study between digital addiction and crisis management suggests that digital addiction can weaken individuals' coping skills in the face of a crisis by reducing their cognitive flexibility. Some researchers report that individuals with high levels of cognitive flexibility are less prone to problematic internet use (Yu et al., 2013).

The results obtained are generally consistent with the existing literature on the relationship between digital addiction and crisis management. In foreign literature, it is widely emphasized that excessive use of digital technology harms individuals' cognitive and emotional functions (Kuss & Griffiths, 2011; Montag et al., 2019). Chen et al. (2021) showed that the increased use of digital devices among students during the COVID-19 period elevated psychological distress. Similarly, Teng et al. (2020) found that adolescents experiencing internet gaming addiction showed a decline in their psychosocial well-being over time. Additionally, it has been shown that smartphone addiction negatively affects decision-making processes and increases the tendency for risky decision-making (Liu et al., 2024). Problematic internet use shows positive correlations with depression, anxiety, and loneliness (Avcı & Er, 2019), while exhibiting negative relationships with subjective well-being and psychological resilience (Rosen et al., 2013).

When examining the local literature, Bozkurt and Olcay (2022) investigated the digital game-playing habits of teachers from different branches and reported that the use of digital content might be more prevalent among physical education teachers. Similarly, Aydın and Horzum (2015) stated that computer game addiction in teachers can negatively affect their professional roles in some cases. Çelik and Uçar (2024) emphasized that teachers feel inadequate during a crisis, while Demir and İra (2024) found a positive relationship between school administrators' crisis management skills and their ability to adapt to the digital environment. Sağlam and Özsezer (2015), on the other hand, emphasized the importance of planning and drills in school crisis management. These studies support our findings.

In conclusion, the research findings indicate that digital addiction negatively impacts crisis management performance. This situation indicates that digital addiction can weaken not only individual psychological health but also professional skills. The abilities necessary to be effective in a crisis, such as making calm decisions, maintaining emotional balance, and thinking flexibly, can be overshadowed by digital addiction.

Research findings have revealed that digital addiction has a significant impact on teachers' crisis management. In particular, the "overuse" dimension has been the primary factor disrupting performance during the crisis. The unique contribution of this study is that it reveals the relationship between digital addiction and crisis management specifically for physical education teachers.

Recommendations

In line with Hypothesis 1 (H1: There is a significant relationship between teachers' digital addictions and crisis management), our two recommendations based on the direct consequences of this relationship are as follows:

1. Considering that teachers' levels of digital addiction negatively affect their crisis management skills, practical training supported by digital attention management, digital detox practices, and crisis scenarios should be provided in in-service training.

2. Teacher-focused awareness and support programs aimed at preventing digital addiction should be established within the Ministry of National Education; these programs should be enriched with content that specifically develops cognitive flexibility and stress coping skills.

Limitations and strengths

- The sample is limited only to the province of Iğdır.
- The subdimensions of digital addiction and crisis management have not been examined in depth.
- This study provides an original contribution as one of the pioneering investigations examining the relationship between digital addiction and crisis management in the context of physical education teachers. Unlike much of the existing literature, which primarily focuses on students or young adults, the choice of a teacher sample addresses a significant gap with direct implications for the sustainability of educational environments.

©IJOESS

REFERENCES

Agatston, P. W., Limber, S., & Kowalski, R. M. (2012). *Cyberbullying: Bullying in the digital age.* (pp. 96-125). Wiley-Blackwell.

Andreassen, C. S., Torsheim, T., Brunborg, G. S., & Pallesen, S. (2012). Development of a facebook addiction Scale. *Psychological Reports, 110*(2), 501-517. https://doi.org/10.2466/02.09.18.PR0.110.2.501-517

Avcı, F., & Er, H. (2019). Investigation of teacher views on digital addiction and suggestions for solution. *Language Teaching and Educational Research, 2*(2), 132-159. https://doi.org/10.35207/later.602235

Aydın, F., & Horzum, M. B. (2015). Öğretmenlerin bilgisayar oyun bağımlılık düzeylerini yordayan değişkenlerin incelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying, 2*(1), 52-66.

Bozkurt, T. M., & Olcay, H. (2022). Farklı branş öğretmenlerinin dijital oyun oynamaya yönelik tutumu. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 8*(55), 966-973. http://doi.org/10.29228/JOSHAS.63875

Chen, C. Y., Chen, I. H., Pakpour, A. H., Lin, C. Y., & Griffiths, M. D. (2021). Internet-related behaviors and psychological distress among schoolchildren during the COVID-19 school hiatus. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 24*(10), 654-663. https://doi.org/10.1089/cyber.2020.0497

Chen, I. H., Pakpour, A. H., Leung, H., Potenza, M. N., Su, J. A., Lin, C. Y., … et al. (2021). Comparing generalized and specific problematic smartphone/internet use: Longitudinal relationships between smartphone application-based addiction and social media addiction and psychological distress. *Journal of Behavioral Addictions, 10*(3), 708-719. http://doi.org/10.1556/2006.2020.00023

Chiu, S. I. (2014). The relationship between life stress and smartphone addiction on Taiwanese university student: A mediation model of learning self-efficacy and social self-efficacy. *Computers in Human Behavior, 34*, 49-57. https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.01.024

Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences.* Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Coombs, W. T. (2007). *Ongoing crisis communication: Planning, managing, and responding.* Sage Publications.

Çalışkan, A. (2020). Kriz yönetimi: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 5*(2), 108-123.

Çelik, F., & Uçar, R. (2024). Öğretmenlerin kriz durumlarına ve kriz yönetimi becerilerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Yaşadıkça Eğitim, 38*(2), 467–481. https://doi.org/10.33308/26674874.2024382555

Demir, B. K., & İra, N. (2024). Öğretmenlere göre okul yöneticilerinin kriz yönetim becerileri ve uzaktan eğitime ilişkin algılarının incelenmesi. *International Journal of Su-Ay Development Association, 3*(2), 66-79.

Dong, G., Lin, X., Zhou, H., & Lu, Q. (2014). Cognitive flexibility in internet addicts: fMRI evidence from difficult-to-easy and easy-to-difficult switching situations. *Addictive Behaviors, 39*(3), 677–683. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2013.11.028

Griffiths, M. (2000). Does internet and computer "addiction" exist? Some case study evidence. *CyberPsychology & Behavior, 3*(2), 211-218. https://doi.org/10.1089/109493100316067

Iğdır İl Milli Eğitim Müdürlüğü. (2025). Sayılarla. Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı. Erişim tarihi 20 Eylül 2025, https://igdir.meb.gov.tr

Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi.* Ankara: Nobel Yayınları.

Kesici, A., & Tunç, N. F. (2018). Investigating the digital addiction level of the university students according to their purposes for using digital tools. *Universal Journal of Educational Research, 6*(2), 235-241. http://doi.org/10.13189/ujer.2018.060204

Kuss, D. J., & Griffiths, M. D. (2011). Online social networking and addiction—a review of the psychological literature. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 8*(9), 3528-3552. https://doi.org/10.3390/ijerph8093528

Leung, L. (2014). Predicting internet risks: A longitudinal panel study of gratifications-sought, internet addiction symptoms, and social media use among children and adolescents. *Health Psychology and Behavioral Medicine: An Open Access Journal, 2*(1), 424-439. https://doi.org/10.1080/21642850.2014.902316

Liu, X., Tian, R., Bai, X., Liu, H., Li, T., Zhou, X., … et al. (2024). Exploring the impact of smartphone addiction on decision-making behavior in college students: An fNIRS study based on the Iowa Gambling Task. *Frontiers in Psychiatry, 15*, 1342521. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2024.1342521

Mitroff, I. I. (2005). *Why some companies emerge stronger and better from a crisis: 7 essential lessons for surviving disaster*. AMACOM/American Management Association.

Montag, C., Lachmann, B., Herrlich, M., & Zweig, K. (2019). Addictive features of social media/messenger platforms and freemium games against the background of psychological and economic theories. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 16*(14), 2612. https://doi.org/10.3390/ijerph16142612

Rosen, L. D., Whaling, K., Carrier, L. M., Cheever, N. A., & Rokkum, J. (2013). The media and technology usage and attitudes scale: An empirical investigation. *Computers in Human Behavior, 29*(6), 2501-2511. https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.06.006

Sağlam, A. Ç., & Özsezer, S. (2015). Liselerde okul yönetimlerinin kriz yönetme becerilerine ilişkin öğretmen görüşleri. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi, 4*(7), 13-28.

Teng, Z., Pontes, H. M., Nie, Q., Xiang, G., Griffiths, M. D., & Guo, C. (2020). Internet gaming disorder and psychosocial well-being: A longitudinal study of older-aged adolescents and emerging adults. *Addictive Behaviors, 110,* 106530. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2020.106530

Young, K. S. (1998). Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *Cyberpsychology & Behavior, 1*(3), 237-244. https://doi.org/10.1089/cpb.1998.1.237

Yu, J. J., Kim, H., & Hay, I. (2013). Understanding adolescents' problematic Internet use from a social/cognitive and addiction research framework. *Computers in Human Behavior*, *29*(6), 2682-2689. https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.06.045

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Canan SAYIN TEMUR
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Yaşar KÖROĞLU
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Canan SAYIN TEMUR
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Metin KARAKILIÇ
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Ahmet DİNÇ

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu araştırma, Iğdır Üniversitesi Etik Kurulunun April 8, 2025 tarihli ve 2025/9 sayılı kararı ile yürütülmüştür.

This research was conducted with the decision of Igdir University Ethics Committee dated 08.04.2025 and numbered 2025/9.

This study is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY 4.0).**

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1845-1862
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Spor yöneticiliği politikaları ve psikososyal uyum: Rekreasyonel sporun sosyal sermaye inşasındaki rolü

Tayfun KARA[1]

[1]Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Kahramanmaraş, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.2087
Gönderi Tarihi/ *Received:* 16.03.2025	Kabul Tarih/ *Accepted:* 29.08.2025	Online Yayın Tarihi/ *Published*: 15.09.2025

Öz

Bu çalışma, spor yöneticiliği politikalarının rekreasyonel spor yoluyla bireylerin psikososyal uyum süreçlerini ve sosyal sermaye inşasını nasıl etkilediğini incelemektedir. Sorun alanı, Türkiye'de spor politikalarının uzun süre altyapı ve elit performans odaklı biçimlenmesi ve psikososyal çıktılara sınırlı yer verilmesidir. Nitel bir tasarımla yürütülen araştırmada doküman analizi kullanılmış; 2019-2023 dönemine ait ulusal politika/strateji metinleri (kalkınma planı, bakanlık stratejik belgeleri, Spor Şûrası çıktıları, büyükşehir belediyelerinin stratejileri) ile AB (2007), UNESCO (2015) ve OECD (2019) çerçeve belgeleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Metinler NVivo ile kodlanmış, iki bağımsız kodlayıcı arasında %87 görüş birliği sağlanmıştır. Bulgular, rekreasyonel sporun psikososyal dayanıklılığı ve sosyal destek ağlarını güçlendirdiğini; ancak Türkiye'de politika metinlerinde sosyal sermayenin (özellikle Putnam'ın "bonding/bridging" boyutları) açık biçimde yer almadığını ve kapsayıcılık hedeflerinin dağınık kaldığını göstermektedir. AB/UNESCO metinlerinde gönüllülük, toplumsal katılım ve eşit erişim ana eksen olurken, Türkiye bağlamında politika söylemi ile uygulama arasında gözle görülebilir bir boşluk ve izleme-değerlendirme göstergelerinde eksiklik saptanmıştır. Çalışma, Bourdieu-Putnam-Lazarus/ÖBK (SDT) kuramlarını bütünleştirerek "Politika-Rekreasyon-Psikososyal Uyum Modeli"ni önermekte; gönüllülük, katılım sürekliliği, kapsayıcılık ve ruh sağlığı göstergeleriyle izlenebilen bir politika mimarisine geçişi savunmaktadır. Sonuç olarak, spor yöneticiliği politikalarının fiziksel çıktılarla sınırlı kalmayıp psikososyal ve toplumsal sermaye üretimini de hedefleyecek biçimde yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kapsayıcı spor, psikososyal uyum, sosyal sermaye, spor politikası, toplumsal bütünleşme

Sports management policies and psychosocial adaptation: The role of recreational sport in the construction of social capital

Abstract

This study examines how sports management policies shape individuals' psychosocial adaptation and the construction of social capital through recreational sport. The problem addressed is the long-standing emphasis on infrastructure and elite performance in Türkiye's sport policies, with psychosocial outcomes remaining peripheral. Using a qualitative design, we conducted a document analysis of national policy/strategy texts from 2019-2023 (development plan, ministry strategic documents, Sports Council outputs, and metropolitan municipalities' strategies) and benchmarked them against the EU (2007), UNESCO (2015), and OECD (2019) frameworks. Texts were coded in NVivo by two independent coders with 87% agreement. Findings indicate that recreational sport strengthens psychosocial resilience and social support networks; however, Turkish policy documents seldom articulate social capital explicitly—particularly Putnam's bonding/bridging dimensions—and inclusivity goals appear fragmented. While EU/UNESCO frameworks center volunteering, social participation, and equitable access, a salient policy-practice gap and weak monitoring/evaluation indicators are observed in the Turkish context. The paper integrates Bourdieu, Putnam, and Lazarus/Self-Determination Theory to propose the "Policy-Recreation-Psychosocial Adaptation Model," advocating a policy architecture trackable through volunteering rates, participation continuity, inclusivity scores, and mental health indicators. We conclude that sport policies should be restructured to deliver not only physical outputs but also psychosocial outcomes and social capital at scale.

Keywords: *Inclusive sport, psychosocial adaptation, social capital, social integration, sport policy*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Tayfun KARA, **E-posta/ e-mail:** tayfun-kara@hotmail.com

GİRİŞ

Spor, modern toplumlarda fiziksel performansın ötesinde, bireylerin psikososyal gelişimini, sosyal uyum süreçlerini ve toplumsal bütünleşmeyi etkileyen çok boyutlu bir olgudur. Sosyal sermaye, dayanıklılık ve toplumsal katılım, özellikle rekreasyonel sporla ilişkilendirilen başlıca çıktılar arasında sayılır (Bourdieu, 1986; Putnam, 2000). Literatür, spor politikalarının elit başarı ve altyapı yatırımlarının yanı sıra sosyal bütünleşme ile psikososyal iyilik hâlini güçlendirmeyi amaçladığını belirtirmektedir (Houlihan & Green, 2013). Türkiye'de spor politikalarının tarihsel seyri, uzun yıllar performans eksenli bir çerçeveye işaret eder. Bakanlık stratejileri, kalkınma planları ve yerel uygulamalar, tesis sayısını artırma ve sporun kitleselleşmesine dönük yatırımları öne çıkarmıştır (Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2019). Son yıllarda, özellikle genç nüfusun psikososyal gereksinimleri görünür hâle geldikçe, sporun sosyal sermaye inşası ve bireysel dayanıklılık üzerindeki etkisi daha çok tartışılır olmuştur (Sırma & Yıldızer, 2023). Uluslararası yazında spor, sosyal uyum, dayanıklılık ve toplumsal katılım açısından stratejik bir politika aracı olarak konumlanır: AB'nin White Paper on Sport'u sosyal içerme, eşitlik ve dayanışmayı öne çıkarır (European Commission, 2007); UNESCO sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu psikososyal katkılara dikkat çeker (UNESCO, 2015); OECD ise ekonomik ve fiziksel çıktılarla birlikte toplumsal refaha dönük etkileri politika gündemine taşır (OECD, 2019). Türkiye ölçeğinde çalışmaların önemli bir bölümü spor politikalarını kurumsal yapı, finansman ve tesisleşme ekseninde ele alır; bireysel ve toplumsal psikososyal çıktılar geri planda kalmaktadır (Saydam, 2024). Genç nüfusun yüksekliği dikkate alındığında, bu eksikliği gideren araştırmalar özel önem taşır.

Bu çalışma, spor yöneticiliği politikalarının rekreasyonel spor yoluyla bireylerin psikososyal uyumu ile sosyal sermaye inşasını nasıl etkilediğini sosyolojik bir perspektiften incelemeyi amaçlar. Tasarım, ulusal politika belgeleri (kalkınma planları, stratejik belgeler, spor şûrası raporları) ile uluslararası politika çerçevelerinin (AB, OECD, UNESCO) karşılaştırmalı doküman analizine dayanır. Bu çalışma, spor yönetimi yazınındaki boşluğu doldurmayı ve politika yapıcılar için uygulanabilir öneriler sunmayı amaçlamaktadır. 2020-2025 döneminde rekreasyonel sporun dayanıklılığı artırdığı ve sosyal destek mekanizmalarını harekete geçirerek toplumsal uyumu güçlendirdiğine dair bulgular artmıştır. Nitekim Eather ve arkadaşları (2022), rekreasyonel sporun psikososyal sağlık üzerindeki etkilerini sistematik biçimde ortaya koymuştur.

©IJOESS

Spor yöneticiliği politikalarının önemi, altyapı ve elit performans çıktılarının ötesine uzanır. Spor, psikososyal uyum mekanizmalarını güçlendiren; dayanıklılık ile toplumsal bütünleşmeyi destekleyen bir toplumsal araçtır ve bu özellik, politika düzeyinde geniş bir işlev alanı yaratır. Genç nüfusun yüksek olduğu Türkiye'de, sosyal destek ağlarını harekete geçiren rekreasyonel sporun bireysel ve toplumsal refaha katkısı bu araştırmaya stratejik değer kazandırır.

Bu çalışma, literatürde sıklıkla gözden kaçan bir boşluğu hedef alır. Psikososyal çıktıları önceleyen spor politikaları, bireylerin yaşam kalitesini yükseltir; toplumun sosyal sermaye kapasitesini artırır. Araştırma, kuramsal tartışmayı derinleştirir ve politika yapıcılar için uygulanabilir öneriler sunar.

LİTERATÜR TARAMASI

Spor, sosyolojik açıdan yalnızca fiziksel bir etkinlik değil, aynı zamanda bireylerin toplumsal ilişkilerini, kimliklerini ve aidiyet duygularını şekillendiren bir sosyal olgudur. Rekreasyonel spor faaliyetleri, bireylere yeni sosyal ağlara katılım, farklı gruplarla etkileşim ve kolektif kimlik geliştirme imkânı sunarak sosyal sermayeyi güçlendirmektedir (Seippel, 2006). Putnam (2000) ise sporun iki tür sosyal sermaye üretebildiğini ileri sürmektedir: bonding (yakın ilişkiler, aidiyet) ve bridging (farklı gruplar arasında köprü kurma). Türkiye'de yapılan çalışmalar da sporun özellikle gençlerin toplumsal bütünleşmesine katkı sunduğunu, ancak bu potansiyelin spor politikalarıyla yeterince desteklenmediğini göstermektedir (Sırma & Yıldızer, 2023). Spor bilimleri öğrencilerinin psikososyal özelliklerine ilişkin farklı değişkenlerle yapılmış çalışmalar da bu bulgularımızı desteklemektedir (Öz ve ark., 2025). Güncel araştırmalar da bu bulguları destekler niteliktedir. Örneğin, Eather ve arkadaşları (2023) spor katılımının yetişkinlerde hem psikolojik iyi oluşu hem de sosyal çıktıları güçlendirdiğini sistematik olarak ortaya koymuştur. Gao ve arkadaşları (2024), üniversite öğrencileri örnekleminde sosyal sermayenin fiziksel aktivite katılımını artırıcı bir unsur olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde Block ve arkadaşları (2025), göçmen gençler üzerinde yaptıkları çalışmada sporun sosyal sermaye üretiminde ve psikososyal iyilik hâlinin desteklenmesinde önemli bir müdahale aracı olduğunu ortaya koymuştur.

Psikososyal uyum ve dayanıklılık

Lazarus ve Folkman'ın (1984) stresle başa çıkma modeli, bireylerin kriz ve zorluklarla karşılaştıklarında sosyal destek ve dayanıklılık mekanizmaları aracılığıyla uyum sağlayabildiğini ortaya koymaktadır. Ungar (2011), dayanıklılığın yalnızca bireysel değil, aynı zamanda sosyal çevre tarafından desteklenen bir süreç olduğunu vurgular. Bu bağlamda spor

ve rekreasyonel faaliyetler, bireylerin stresle başa çıkma becerilerini geliştirmekte ve psikososyal dayanıklılığı artırmaktadır. Deci ve Ryan'ın (2000) özbelirlenim kuramı da özerklik, yeterlik ve ilişki kurma ihtiyaçlarının karşılanmasının motivasyonu ve iyi oluşu güçlendirdiğini belirtmektedir. Rekreasyonel spor ortamları bu ihtiyaçları destekleyerek bireylerin psikososyal uyumunu pekiştirmektedir.

Spor yöneticiliği politikaları

Spor yöneticiliği politikaları, bireylerin spor ve rekreasyon faaliyetlerine erişimini düzenleyen kurumsal çerçeveyi tanımlar. Houlihan ve Green (2013), spor politikalarının yalnızca elit spor başarılarına odaklanmaması, aynı zamanda toplumsal kapsayıcılık ve sosyal faydayı da gözetmesi gerektiğini vurgular. Avrupa Birliği'nin *White Paper on Sport* belgesi, sporu sosyal içerme ve toplumsal uyumun temel araçlarından biri olarak sunmaktadır (European Commission, 2007). Türkiye'de spor politikalarının tarihsel gelişimi ise uzun süre altyapı yatırımları ve tesisleşme ekseninde ilerlemiş, bu yönelim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın 2019 tarihli stratejik belgelerinde de açık biçimde yansımıştır (GSB, 2019). Rekreasyon, sosyal uyum ve psikososyal katkılar gibi başlıklar söylemde daha görünür hale gelmiş olsa da uygulamaların ağırlıklı olarak fiziksel altyapı ve elit spor başarısı çerçevesinde sürdüğü eleştirisi devam etmektedir (Saydam, 2024).

Uluslararası karşılaştırmalar

Avrupa Birliği spor politikalarında sosyal içerme, göçmen gençlerin uyumu ve dezavantajlı grupların katılımı öncelikli alanlar arasında yer alır (European Commission, 2007). UNESCO belgelerinde sporun sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkısı öne çıkarılmakta; eğitim, sağlık ve psikososyal gelişimle bütünleşmesi gerektiği vurgulanmaktadır (UNESCO, 2015). OECD ise spor politikalarının ekonomik çıktılarla sınırlı kalmaması, toplumsal refahın ve gençlerin sosyal sermaye gelişiminin desteklenmesi gerektiğini belirtir (OECD, 2019). Bu çerçeve, Türkiye'deki spor yöneticiliği politikalarının küresel eğilimlerle kıyaslandığında daha dar bir eksende şekillendiğini göstermektedir. Karşılaştırmalı politika çalışmalarında Güney Kore'de teknoloji ve okul temelli spor uygulamalarının, Brezilya'da toplumsal kapsayıcılık ve mahalle odaklı projelerin, İskandinav ülkelerinde ise refah devleti modeliyle desteklenen yaygın rekreasyon politikalarının psikososyal hedefleri doğrudan politika metinlerine yansıttığı görülmektedir. Bu örnekler, Türkiye için uygulanabilir iyi pratikler olarak değerlendirilebilir.

©IJOESS

Kuramsal çerçeve

Bu çalışmanın kuramsal temeli üç yaklaşım üzerine inşa edilmiştir. İlk olarak, Bourdieu'nun sermaye kuramı, sporun sosyal sermaye üretimindeki işlevini ve rekreasyonun kültürel ile sembolik sermayeyle bağlantılarını açıklamaktadır. İkinci olarak, Putnam'ın sosyal sermaye yaklaşımı, rekreasyonel sporun bireyler arasında yakın ilişkiler (bonding) ile farklı gruplar arasında köprüler (bridging) kurarak toplumsal dayanışmayı ve uyumu desteklediğini vurgulamaktadır. Üçüncü olarak, Lazarus'un stresle başa çıkma modeli ile Deci ve Ryan'ın özözbelirleme kuramı, sporun psikososyal uyum süreçlerindeki rolünü, motivasyon, dayanıklılık ve sosyal destek mekanizmaları üzerinden ele almaktadır. Bu yaklaşımlar, spor yöneticiliği politikalarının yalnızca fiziksel altyapıya odaklanan yapılar değil, aynı zamanda bireylerin psikososyal uyumunu geliştiren, sosyal sermayeyi artıran ve toplumsal bütünleşmeyi destekleyen kurumsal araçlar olarak anlaşılmasına imkân tanır. Bulgularla kuram arasındaki ilişki incelendiğinde; altyapı yatırımlarına verilen ağırlık sembolik sermayenin görece zayıflamasına, kapsayıcılığın sınırlı kalması köprü kurucu sosyal sermayenin gelişememesine, rekreasyonel programların yaygınlaşması ise stresle başa çıkma ve özbelirlenim süreçlerinin güçlenmesine işaret etmektedir. Türkiye'de politikaların bu çerçevede altyapı merkezli kalmasının nedenleri, neoliberal dönüşüm, sporun ticarileşmesi ve gençlik politikalarının siyasal meşruiyet üretiminde bir araç olarak kullanılmasıyla ilişkilendirilebilir.

YÖNTEM

Veri kaynakları

Çalışmada ulusal ve uluslararası düzeyde yirmiden fazla strateji belgesi, rapor ve politika metni incelenmiştir. Belgelerin değerlendirilmesi 2023 yılı Nisan-Haziran ayları arasında araştırmacı tarafından sistematik biçimde gerçekleştirilmiştir.

Dahil etme ve hariç tutma ölçütleri: Analize yalnızca resmikurumlarca yayımlanmış ve spor politikalarına doğrudan atıf yapan politika belgeleri, stratejik planlar, raporlar ve şûra çıktıları alınmıştır. İnceleme, 2019-023 ulusal dönemi ile AB (2007), UNESCO (2015) ve OECD (2019) çerçeve metinlerine odaklanmıştır. Tekrarlayan sürümler, basın duyuruları ve ikincil haber metinleri kapsam dışında bırakılmıştır. Belgeler, Türkçe ve İngilizce dillerinde erişilebilir olmaları koşuluyla değerlendirmeye alınmıştır.

Ulusal düzeyde, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı Stratejik Planı (2020-2023), Spor Şûrası Raporları (2019) ile Ankara, İstanbul ve İzmir Büyükşehir Belediyelerinin spor ve rekreasyon stratejileri incelenmiştir. Uluslararası düzeyde ise Avrupa Komisyonu'nun *White Paper on Sport* belgesi (European

Commission, 2007), OECD'nin *Sport Policy Review* raporu (OECD, 2019) ve UNESCO'nun *Sport for Development and Peace* raporu (UNESCO, 2015) analiz kapsamına alınmıştır. Bu belgeler, hem Türkiye'nin mevcut spor politikalarının yönelimlerini hem de uluslararası karşılaştırmalı çerçeveyi değerlendirme olanağı sunmuştur.

Veri analizi

Toplanan belgeler içerik analizi (content analysis) yöntemiyle incelenmiştir. Metinler NVivo yazılımı kullanılarak kodlanmış, tekrar eden kavram ve temalar belirlenerek tematik kategorilere ayrılmıştır. Bu süreçte hem tümevarımsal hem de literatüre dayalı ön kodlar kullanılmış, böylece analiz hem kuramsal hem de veriye dayalı bir çerçevede yürütülmüştür.

Kodlama sürecinde literatürde öne çıkan anahtar kavramlardan yararlanılmıştır:

Altyapı ve erişim

Psikososyal dayanıklılık

Sosyal sermaye

Toplumsal uyum

Politika hedefleri ve uygulama pratikleri

Bu temalar üzerinden hem ulusal hem de uluslararası belgeler karşılaştırılmıştır. Kodlama sürecinin güvenirliğini sağlamak için temaların tanımları literatüre dayandırılmış, kodlamalar araştırma sürecinde düzenli olarak gözden geçirilmiştir. Ayrıca elde edilen bulguların geçerliliğini artırmak amacıyla farklı belge türleri karşılaştırılmış ve temalar arası tutarlılık kontrol edilmiştir.

Tablo 1. Kodlama sürecinde belirlenen temalar ve örnek kodlar

Tema	Kodlar / Alt Kodlar	Örnek Kaynak / Belgeler
Altyapı ve erişim	Tesisleşme; tesis dağılımı; erişim eşitsizliği; kitleselleşme; spor alanlarının yaygınlaştırılması	On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023); GSB Stratejik Planı (2020-2023); Spor Şûrası Raporları (2019)
Psikososyal dayanıklılık	Stresle başa çıkma; ruh sağlığı; gençlerin iyilik hâli; afet sonrası dayanıklılık	UNESCO (2015); OECD (2019); Lazarus & Folkman (1984)
Sosyal sermaye	Gönüllülük; toplumsal katılım; sosyal bağlar; güven; aidiyet	European Commission (2007); Putnam (2000); Seippel (2006)
Toplumsal uyum	Göçmen gençlerin katılımı; dezavantajlı gruplar; kapsayıcı programlar	European Commission (2007); UNESCO (2015); Ankara/İstanbul/İzmir Büyük Şehir Belediyesi rekreasyon stratejileri
Politika hedefleri ve uygulama pratikleri	Elit spor; performans; uluslararası temsil; izleme-değerlendirme	GSB Stratejik Planı (2020-2023); On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023); OECD (2019)

Analiz sürecinde içerik analizi (Bowen, 2009) temel yöntem olarak benimsenmiştir. Kodlama işlemleri NVivo yazılımı aracılığıyla yapılmış, kodlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar karşılaştırılarak temalar oluşturulmuştur. Analiz hem betimleyici hem de yorumlayıcı düzeyde yürütülmüş; betimleyici analizde belgelerdeki doğrudan ifadeler sınıflandırılırken, yorumlayıcı analizde bu ifadeler kuramsal çerçeve (Bourdieu, Putnam, Lazarus) ışığında değerlendirilmiştir. Ayrıca karşılaştırmalı analiz tekniği kullanılarak Türkiye'deki politika belgeleri ile AB, OECD ve UNESCO raporları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmuştur.

Geçerlik ve güvenirlik

Araştırmanın güvenirliği için şu adımlar izlenmiştir:

Veri kaynakları, güvenilirlik ve geçerlilik sağlamak amacıyla yalnızca resmî kurumlar (GSB, OECD, UNESCO, AB) tarafından yayımlanmış belgelerden seçilmiştir. Kodlama kriterleri bu çerçevede belirlenmiş olup, analiz sürecinde iki bağımsız kodlayıcı yöntemi uygulanmıştır. Kodlayıcılar arasında %87 oranında görüş birliği sağlanmış, bu durum araştırmanın güvenirliğini artıran bir unsur olarak değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Altyapı ve erişim

Türkiye'de spor politikaları, büyük ölçüde altyapı yatırımları ve tesisleşme odaklıdır. On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) ile spor tesislerinin ülke genelinde yaygınlaştırılması hedeflenmiş, özellikle gençlerin spora erişimini artırmaya yönelik yatırımlar ön plana çıkarılmıştır (Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2019). Ancak bu belgelerde psikososyal çıktılar çok sınırlı biçimde ele alınmıştır. Avrupa Birliği'nin White Paper on Sport belgesinde ise erişim fiziksel altyapı ve ayrıca dezavantajlı grupların, göçmenlerin ve kadınların spora katılımının artırılması açısından ele alınmaktadır (European Commission, 2007). Bu farklılık, Türkiye'nin spor politikalarının kapsayıcılık yerine hâlâ fiziksel kapasiteye daha fazla odaklandığını göstermektedir (bkz. Tablo 2, Tablo 3, Tablo 4).

Psikososyal dayanıklılık

Politika belgelerinde altyapı ve erişim öncelikli olarak vurgulanırken, sporun bireyler üzerinde yarattığı psikososyal katkılar görece daha sınırlı biçimde ele alınmaktadır. Bu noktada özellikle psikososyal dayanıklılık kavramı öne çıkmaktadır Sañudo (2024). Türkiye'deki politika belgelerinde psikososyal dayanıklılık kavramı doğrudan tanımlanmamış, çoğunlukla dolaylı göndermelerle yer bulmuştur. Gençlik ve Spor Bakanlığı (2019) stratejik planında

gençlerin spor yoluyla "sağlıklı bireyler" olarak yetiştirilmesine vurgu yapılmakta, ancak dayanıklılık, stresle başa çıkma ya da sosyal destek gibi unsurlar açık biçimde belirtilmemektedir. OECD (2019) raporları, sporun gençlerin psikososyal sağlığını destekleyen bir araç olduğunu ve stres yönetimi ile ruh sağlığı alanlarında önemli bir işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. UNESCO (2015) ise afet ve kriz dönemlerinde sporun bireylerin psikososyal dayanıklılığını artıran bir unsur olduğunu vurgulamaktadır (bkz. Tablo 2, Tablo 3).

Sosyal sermaye

Bourdieu'nun (1986) ve Putnam'ın (2000) yaklaşımlarına paralel olarak, sporun sosyal sermaye inşasında önemli bir işlev gördüğü literatürde geniş biçimde ele alınmıştır. Türkiye'deki politika belgelerinde ise sosyal sermaye kavramına doğrudan yer verilmemekte, spor daha çok bireysel sağlık, fiziksel aktivite ve performans ekseninde tanımlanmaktadır. Avrupa Birliği ve UNESCO belgelerinde ise spor; sosyal katılım, gönüllülük ve toplumsal bütünleşme bağlamında sosyal sermaye üretiminin bir aracı olarak açık şekilde ortaya konmaktadır (UNESCO, 2015). Bu karşılaştırma, Türkiye'de sosyal sermaye odaklı bir politika yaklaşımının henüz kurumsallaşmadığını göstermektedir (bkz. Tablo 2, Tablo 3, Tablo 4).

Toplumsal uyum

Türkiye'de merkezi politika metinlerinde toplumsal uyuma doğrudan ve sistematik bir çerçeve nadiren yer alırken, yerel yönetim belgelerinde göçmen gençlere, kadınlara ve düşük gelirli gruplara dönük spor programlarının örneklerine rastlanmaktadır. Bu uygulamalar çoğu zaman proje bazlı kaldığı için ölçeklenme ve sürdürülebilirlik sınırlıdır. AB çerçevesinde spor; sosyal içerme, ayrımcılıkla mücadele ve kültürlerarası etkileşim için öncelikli bir araç olarak tanımlanır (European Commission, 2007). UNESCO (2015) sporun eğitim ve psikososyal gelişimle entegrasyonunu, kırılgan grupların katılımı için rehber ilkelerle birlikte ele alır. Bu karşılaştırma, Türkiye'de toplumsal uyumun politika düzeyinde açık hedeflere, ölçülebilir göstergelere ve istikrarlı finansmana bağlanması gerektiğine işaret etmektedir (bkz. Tablo 2-4).

Tematik yoğunluk tabloları

Bu bölüm, incelenen politika/çerçeve belgelerinin yedi ana tema bakımından nitel dereceleme (++, +, ±, -) ile özetini sunar.

©IJOESS

Tablo 2. Ulusal belgelerde tematik yoğunluk matrisi (nitel kodlamaya dayalı özet)

Belge	Altyapı ve erişim	Kapsayıcılık / dezavantajlı gruplar	Psikososyal dayanıklılık / ruh sağlığı	Sosyal sermaye / gönüllülük	Toplumsal uyum / göç	Elit performans / uluslararası temsil	İzleme-değerlendirme / göstergeler
On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)	++	±	-	-	±	+	+
GSB Stratejik Planı (2020-2023)	++	+	±	-	±	++	++
Spor Şûrası Raporları (2019)	+	±	±	±	±	++	±
Ankara BB spor/rekreasyon stratejileri	+	+	±	+	+	±	±
İstanbul BB spor/rekreasyon stratejileri	+	+	±	+	+	±	±
İzmir BB spor/rekreasyon stratejileri	+	+	±	+	+	±	±

Not: "++ güçlü vurgu", "+ orta", "± sınırlı/dolaylı", "- zayıf/yok". Dereceleme, belge bazlı tema kod sıklığı ile açık/örtük atıfların birlikte yorumlanmasına dayanmaktadır.

Tablo 2'de görüldüğü üzere, ulusal politika belgelerinde altyapı ve erişim ile elit performans temaları güçlü şekilde vurgulanmaktadır. Buna karşılık, sosyal sermaye, psikososyal dayanıklılık ve toplumsal uyum gibi temalar ya hiç ele alınmamış ya da sınırlı biçimde yer bulmuştur. Yerel yönetim belgelerinde kapsayıcılık ve gönüllülük boyutları daha belirgin olsa da ulusal ölçekte politika belgeleri hâlâ büyük ölçüde fiziksel kapasite ve performans odaklıdır.

Tablo 3. Uluslararası çerçeve belgelerinde tematik yoğunluk matrisi

Belge	Altyapı ve erişim	Kapsayıcılık / dezavantajlı gruplar	Psikososyal dayanıklılık / ruh sağlığı	Sosyal sermaye / gönüllülük	Toplumsal uyum / göç	Elit performans / uluslararası temsil	İzleme-değerlendirme / göstergeler
AB White Paper on Sport (2007)	±	++	±	++	++	-	+
UNESCO Sport for Development and Peace (2015)	±	++	++	++	++	-	+
OECD Sport Policy Review (2019)	±	+	+	+	+	-	++

Not: "++ güçlü vurgu", "+ orta", "± sınırlı/dolaylı", "- zayıf/yok". Dereceleme, belge bazlı tema kod sıklığı ile açık/örtük atıfların birlikte yorumlanmasına dayanmaktadır.

Tablo 3, uluslararası politika belgelerinde altyapı ve erişim temalarının sınırlı bir vurguya sahip olduğunu, buna karşılık kapsayıcılık, toplumsal uyum, sosyal sermaye ve psikososyal dayanıklılık konularının güçlü biçimde ele alındığını göstermektedir. AB, UNESCO ve OECD

belgeleri sporun yalnızca fiziksel veya ekonomik çıktılarla sınırlı kalmaması gerektiğini, sosyal bütünleşme ve toplumsal refah boyutlarına da odaklanılması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle UNESCO'nun (2015) sürdürülebilir kalkınma hedefleri bağlamında spora yüklediği işlev ve OECD'nin (2019) izleme-değerlendirme mekanizmalarına yaptığı vurgu, Türkiye'deki belgelerde görece eksik olan yönleri işaret etmektedir.

Tablo 4. Türkiye ve Uluslararası Spor Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi

Tema	Türkiye (GSB, Kalkınma Planı, Spor Şûrası)	Uluslararası Belgeler (AB, OECD, UNESCO)
Altyapı ve erişim	Fiziksel tesisleşme, spor alanlarının yaygınlaştırılması	Kapsayıcılık, dezavantajlı grupların katılımı, eşit erişim
Psikososyal dayanıklılık	Dolaylı vurgular (sağlıklı birey, gençlik gelişimi)	Doğrudan vurgu (stres yönetimi, ruh sağlığı, afet sonrası dayanıklılık)
Sosyal sermaye	Kavram yok; sağlık ve performans odaklı	Gönüllülük, toplumsal katılım, sosyal sermaye inşası
Toplumsal uyum	Yerel projelerde sınırlı uygulamalar	Göçmen gençler, kapsayıcı programlar, sosyal bütünleşme
Politika hedefleri	Elit spor başarısı, uluslararası temsil	Psikososyal iyilik, toplumsal refah, sürdürülebilir kalkınma

Kaynak: Araştırmacı tarafından T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı [GSB] (2019), European Commission (2007), OECD (2019), UNESCO (2015) belgelerinden derlenmiştir.

Tablo 4'te görüldüğü üzere, Türkiye'de spor politikaları daha çok altyapı yatırımları, tesisleşme ve elit spor başarısı çerçevesinde şekillenmektedir. Uluslararası belgelerde ise kapsayıcılık, dezavantajlı grupların spora erişimi, psikososyal dayanıklılık ve sosyal sermaye inşası güçlü biçimde vurgulanmaktadır. Bu farklılık, Türkiye'de sporun hâlâ daha dar bir performans odaklı perspektiften ele alındığını, uluslararası yaklaşımlarda ise toplumsal uyum ve refahın ön planda olduğunu göstermektedir.

Politika hedefleri ve uygulama pratikleri

Türkiye'de politika belgelerinde sporun temel hedefleri elit spor başarısı, uluslararası temsil ve altyapı yatırımlarının güçlendirilmesi olarak öne çıkmaktadır (Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2019). Psikososyal boyut ise çoğunlukla "gençlerin sağlıklı gelişimi" söylemiyle dolaylı biçimde ele alınmaktadır. Uluslararası belgelere bakıldığında sporun öncelikli hedefleri arasında psikososyal gelişim, sosyal kapsayıcılık ve toplumsal refahın açıkça tanımlandığı görülmektedir (UNESCO, 2015; OECD, 2019) (bkz. Tablo 3, Tablo 4).

Sosyal sermaye perspektifi

İncelenen ulusal politika belgelerinde "sosyal sermaye" kavramına doğrudan yer verilmemiş, spor daha çok sağlık, fiziksel aktivite ve performans ekseninde ele alınmıştır. Buna karşın AB (2007) ve UNESCO (2015) belgelerinde gönüllülük, toplumsal katılım ve

kapsayıcılık temaları açıkça vurgulanmakta ve sosyal sermaye inşasıyla ilişkilendirilmektedir (bkz. Tablo 2-4).

Psikososyal dayanıklılık ve uyum

Çalışmanın öne çıkan bulgularından biri, uluslararası politika belgelerinde sporun psikososyal dayanıklılık ve stresle başa çıkma süreçlerinde doğrudan bir araç olarak tanımlanmasına karşın, Türkiye'de bu boyutun çoğunlukla "sağlıklı birey yetiştirme" söylemi çerçevesinde sınırlı biçimde ele alınmasıdır. Lazarus ve Folkman'ın (1984) stresle başa çıkma modeli, sporun bireylerin psikososyal uyum süreçlerinde kritik bir tampon işlev üstlendiğini göstermektedir. UNESCO'nun (2015) raporları da afet ve kriz dönemlerinde sporun dayanıklılığı artırıcı etkisine dikkat çekmektedir. Türkiye'de 2023 depremleri sonrasında üniversite gençleri üzerinde yapılan araştırmalar, rekreasyonel sporun kaygıyı azalttığını ve toplumsal uyumu desteklediğini ortaya koymuştur (Dokuzoğlu & Ünaldı, 2023). Bununla birlikte, bu tür bulguların politika belgelerine bütüncül bir şekilde yansıtılmadığı görülmektedir.

Politikadan uygulamaya: Türkiye'nin konumu

Houlihan ve Green (2013), spor politikalarının performans odaklı hedeflerin ötesinde toplumsal faydayı da kapsaması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çalışmanın bulguları, Türkiye'de politika belgelerinin büyük ölçüde fiziksel altyapı ve elit spor ekseninde şekillendiğini; ancak yerel yönetimlerde belirli ölçüde kapsayıcı program örneklerinin yer aldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, "politika söylemi" ile "uygulama pratiği" arasındaki önemli boşluğu gözler önüne sermektedir.

Kuramsal katkı

Bulgular, spor yöneticiliği politikalarının fiziksel altyapı odaklı bir yaklaşımın ötesinde, psikososyal ve sosyolojik bir fenomen olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu doğrultuda çalışma üç temel kuramsal katkı sunmaktadır:

1. Bourdieu'nun sermaye kuramı temelinde spor politikalarının kültürel ve sosyal sermaye üretimi bağlamında yeniden yorumlanması,
2. Putnam'ın sosyal sermaye yaklaşımı üzerinden rekreasyonel sporun toplumsal uyum ve dayanışma mekanizmalarıyla ilişkilendirilmesi,
3. Lazarus'un stresle başa çıkma modeli ile Deci ve Ryan'ın özbelirlenim kuramı çerçevesinde sporun bireysel düzeyde dayanıklılık ve motivasyonu artırıcı bir araç olarak analiz edilmesi.

Bu katkılar, Türkiye'deki mevcut politikaların uluslararası eğilimlerle karşılaştırıldığında hangi noktalarda farklılaştığını ortaya koymakta ve yeni kuramsal tartışmalara zemin hazırlamaktadır.

Uluslararası karşılaştırma

AB, OECD ve UNESCO belgelerinde spor politikaları doğrudan sosyal uyum, kapsayıcılık ve dayanıklılık kavramlarıyla ilişkilendirilmektedir. Bu durum Türkiye açısından önemli bir kıyas noktasıdır. Türkiye'deki mevcut politikaların uluslararası standartlarla daha uyumlu hale getirilmesi, sporun altyapı ve performansın ötesinde psikososyal uyum ve sosyal sermaye inşası boyutlarıyla da politika gündemine alınmasını zorunlu kılmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Türkiye'de spor politikalarının altyapı merkezli kalmasının arkasında neoliberal dönüşüm, sporun ticarileşmesi ve gençlik politikalarının siyasal meşruiyet aracı olarak kullanılması gibi etkenler bulunmaktadır. Bu durum, Türkiye'yi uluslararası eğilimlerden ayrıştırmaktadır. İncelenen belgeler, spor yöneticiliği politikalarının büyük ölçüde altyapı yatırımları ve elit performans ekseninde geliştiğini; uluslararası politika çerçevelerinde ise sporun psikososyal uyum, sosyal sermaye ve toplumsal kapsayıcılık gibi çok boyutlu çıktılara daha güçlü vurgu yapıldığını ortaya koymaktadır. Özellikle rekreasyonel sporun sosyal sermaye üretimi ve bireysel dayanıklılık üzerindeki katkısı, Türkiye'deki belgelerde ikincil düzeyde kalmaktadır.

Son yıllardaki literatür eğilimleri bu farklılığı doğrulamaktadır. Eather ve arkadaşları (2023) spor katılımının yalnızca fiziksel sağlık değil, aynı zamanda zihinsel sağlık ve sosyal çıktılar açısından da kritik işlevlere sahip olduğunu belirtmiş ve "Mental Health through Sport" modeliyle politikaların kapsayıcı biçimde yeniden düşünülmesini önermiştir. deJonge ve arkadaşları (2025), üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada rekreasyonel sporun psikososyal iyilik haline özellikle ruh sağlığı sorunları yaşayan gruplarda daha yüksek katkı sunduğunu bulmuştur. Rhodes ve arkadaşları (2025) ise erken ebeveynlik dönemindeki yetişkinlerde rekreasyonel spor ve fiziksel aktivite katılımının psikolojik iyi oluşu artırdığını randomize kontrollü bir tasarımla göstermiştir. Türkiye'nin genç nüfus yapısı göz önünde bulundurulduğunda, bu bulgular rekreasyonel sporun politika belgelerinde daha stratejik bir eksende ele alınmasının gerekliliğine işaret etmektedir.

Bulgular, spor politikalarının sosyal sermaye üretiminde sınırlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Putnam'ın (2000) tanımladığı *bonding* (yakın bağlar) ve *bridging* (köprü

kurma) işlevleri, AB ve UNESCO belgelerinde açık biçimde yer alırken Türkiye'deki politika metinlerinde bu boyutların eksik kaldığı görülmektedir. Oysa literatürde sporun gönüllülük, katılım ve sosyal bağlar aracılığıyla sosyal sermaye inşasında güçlü bir rol üstlendiği vurgulanmaktadır (Seippel, 2006; Sırma & Yıldızer, 2023).

Son yıllardaki araştırmalar da bu eksikliğin önemini pekiştirmektedir. Young ve arkadaşları (2025), sporun sosyal sermaye üretiminde yüksek bir potansiyel taşıdığını ancak toplumsal cinsiyet, etnisite ve sınıf gibi kesişen eşitsizlikler dikkate alınmadığında bazı grupların dışlanabileceğini ortaya koymuştur. Block ve arkadaşları (2025) ise Avustralya'daki göçmen gençlerle yaptıkları çalışmada sporu, toplumsal uyum ve dayanıklılığı artıran bir sosyal sermaye müdahalesi olarak tanımlamıştır. Bu bulgular, Türkiye'de dezavantajlı gruplar ve göçmen gençlerin spora erişiminin politika belgelerinde daha sistematik biçimde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Putnam'ın (2000) *bonding* ve *bridging* ayrımı, yerel aidiyet ile gruplar arası köprü kurma işlevlerinin birlikte tasarlanması gereğini hatırlatırken; Seippel (2006) ile Sırma & Yıldızer (2023) sporun gönüllülük ve katılım mekanizmaları üzerinden sosyal sermayeyi güçlendirdiğini ortaya koymaktadır.

Psikososyal dayanıklılık ve iyi oluş boyutunda Zhang ve arkadaşları (2025), spor ve fiziksel aktivite kapsamında sosyal sermaye ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkileri bütüncül bir çerçevede incelemiş; sporun güven, aidiyet ve dayanışma duygularını artırarak hedonik ve eudaimonik iyi oluşu güçlendirdiğini ortaya koymuştur. UNESCO (2015), sporun afet ve kriz dönemleri de dâhil olmak üzere gençlerin psikososyal gelişiminde ve toplumların dayanıklılığında kritik bir rol oynadığını vurgulamaktadır. OECD (2019) ise spor politikalarının stres yönetimi ve ruh sağlığına yönelik katkıları da kapsayacak şekilde toplumsal refahı öncelemesi gerektiğini belirtmektedir. Lazarus ve Folkman'ın (1984) stresle başa çıkma modeli ile Deci ve Ryan'ın (2000) özbelirlenim kuramı birlikte ele alındığında, rekreasyonel sporun özerklik, yeterlik ve ilişki ihtiyaçlarını destekleyerek psikososyal uyumu artıran bir tampon işlevi üstlendiği görülmektedir.

Yönetişim ve riskler bağlamında sporun sosyal sermaye üretim kapasitesinin yapısal koşullara duyarlı olduğu görülmektedir. Oliveira ve arkadaşları (2024), örgütsel politikaların sporcular arasında değer paylaşımı ve sosyal sermaye aktarımında belirleyici olduğunu; uygun yönetişim düzeneklerinin sosyal değerlerin kurumsallaşmasını kolaylaştırdığını belirtmektedir. Buna karşılık Manoli ve arkadaşları (2024), spordaki yolsuzluk ve yönetişim sorunlarının güveni aşındırarak sosyal sermayeyi erozyona uğratabileceğine dair deneysel bulgular ortaya

koymaktadır. Türkiye'de sporun ticarileşmesi, merkeziyetçi karar süreçleri ve gençlik politikalarının siyasal meşruiyet üretimiyle bağlantısı bu riskleri artırabilir. Bu nedenle şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımcı yönetişim ilkeleri, sosyal sermaye hedefleriyle birlikte kurumsal düzeyde önceliklendirilmelidir.

Türkiye'deki ampirik bulgular, uluslararası eğilimlerle birlikte değerlendirildiğinde rekreasyonel sporun ölçülebilir psikososyal çıktılar ürettiği anlaşılmaktadır. Özman ve Öztaş (2023), gönüllü katılımın spor organizasyonlarında hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bağ kurma işlevini güçlendirdiğini göstermiştir. Sırma ve Yıldızer (2023) ise üniversite öğrencilerinde sosyal sermaye algısı ile fiziksel aktivite motivasyonu arasında anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular, yerel program tasarımlarında gönüllülük ve katılımın sistematik olarak önceliklendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Politika söylemi ile uygulama arasındaki boşluk, bu çalışmanın dikkat çektiği kritik alanlardan biridir. Houlihan ve Green (2013), spor politikalarının yalnızca performansa değil, toplumsal faydaya da yönelmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bulgular, Türkiye'de politika söyleminin hâlâ altyapı ve elit spor ekseninde yoğunlaştığını; yerel ölçekte kapsayıcı program örnekleri görülse de ulusal düzeyde ölçeklenme ve kurumsallaşmanın sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. European Commission (2007), sosyal içerme ve eşitliği merkeze alan bir çerçeve sunarken; UNESCO (2015) ve OECD (2019), göstergelerle desteklenen izleme-değerlendirme düzeneklerinin önemine işaret etmektedir. Bu çerçeve, Türkiye'de rekreasyonel sporun psikososyal hedeflerle ilişkilendirilmesi ve sonuç odaklı göstergelerin geliştirilmesi için uygulanabilir bir yol haritası sunmaktadır.

Son olarak, eleştirel bir açıdan Türkiye'de spor politikalarının devlet merkezli yapısı ve elit performans odaklılığı, sporun sosyal sermaye üretimindeki potansiyelini sınırlamaktadır. Buna karşın Eather ve arkadaşları (2023), deJonge ve arkadaşları (2025) ve Rhodes ve arkadaşları (2025) spor katılımının psikolojik ve psikososyal kazanımlarına dikkat çekmektedir. Block ve arkadaşları (2025), Young ve arkadaşları (2025), ve Zhang ve arkadaşları (2025) ise sporun sosyal sermaye ile iyi oluş arasındaki bağlantıları vurgulamaktadır. Bu bulgular birlikte ele alındığında, politika odağının yalnızca altyapıdan ibaret kalmaması; bireysel ve toplumsal düzeyde faydaları önceleyen kapsayıcı bir çerçeveye taşınması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda kapsayıcı tasarım ilkeleri, gönüllülük ve katılımın kurumsallaşması, dezavantajlı gruplara erişimi kolaylaştıran düzenlemeler ile

©IJOESS

şeffaflık ve hesap verebilirliğe dayalı yönetişim, sporun sosyal işlevlerini güçlendirecek temel sütunlar olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışma, spor yöneticiliği politikalarının fiziksel altyapı ve elit spor başarısıyla sınırlı kalmadığını; bireylerin psikososyal uyum süreçleri, toplumsal dayanışma ve sosyal sermaye inşasında da önemli bir rol üstlenebileceğini ortaya koymuştur. Türkiye'deki politika belgeleri incelendiğinde sporun hâlâ büyük ölçüde tesisleşme ve performans odaklı bir araç olarak konumlandığı; buna karşın uluslararası belgelerde (AB, OECD, UNESCO) sosyal kapsayıcılık, dayanıklılık ve psikososyal gelişim boyutlarının öne çıkarıldığı görülmüştür. Araştırma, rekreasyonel sporun özellikle gençlerin dayanıklılık, sosyal destek ağları ve toplumsal uyum süreçlerini güçlendirdiğini; spor yöneticiliği politikalarının sosyal sermaye üretiminde göz ardı edilemeyecek bir işlev taşıdığını göstermektedir. Bulgular, Bourdieu'nun sermaye kuramı, Putnam'ın sosyal sermaye yaklaşımı ve Lazarus'un stresle başa çıkma modeliyle uyumlu biçimde, sporun yalnızca bireysel sağlık değil; toplumsal dayanışma ve psikososyal dayanıklılık açısından da işlevsel olduğunu ortaya koymuştur.

Bu çalışma kapsamında önerilen Politika-Rekreasyon-Psikososyal Uyum Modeli, politika hedeflerini rekreasyonel katılım yoluyla bireysel çıktılar (dayanıklılık, stresle başa çıkma) ve toplumsal çıktılar (bonding/bridging sosyal sermaye) ile ilişkilendirmektedir. Çalışma, Türkiye bağlamında spor yöneticiliği politikalarını psikososyal uyum ve sosyal sermaye ekseninde sistematik ve karşılaştırmalı biçimde ele alması; Bourdieu-Putnam-Lazarus (ve SDT) kuramlarını bütünleştirmesi ve politika belgelerini tematik kodlama yöntemiyle çözümleyerek uygulanabilir öneriler üretmesi bakımından literatüre özgün katkı sunmaktadır.

Politikaya yönelik öneriler

Psikososyal Boyutun Güçlendirilmesi: 2020 sonrası Avrupa spor politikalarında "mental health" ve "community resilience" vurguları öne çıkmıştır. Türkiye'de politika metinlerinde bu kavramların tanımı ve ölçümüne yeterince yer verilmemektedir. Spor politikaları, "sağlıklı birey" söyleminin ötesine geçerek psikososyal uyum, dayanıklılık ve sosyal sermaye inşası hedeflerini açık biçimde içermelidir.

Üniversite ve Yerel Yönetim Programları: Üniversite kampüsleri ve belediye programlarında gençlerin kaygı yönetimi, dayanıklılık ve toplumsal uyum süreçlerini destekleyecek rekreasyonel spor etkinlikleri yaygınlaştırılmalıdır. Bu programların izleme-değerlendirme mekanizmaları açıkça tanımlanmalı ve düzenli olarak raporlanmalıdır.

Kapsayıcı Spor Politikaları: İskandinav ülkelerindeki "inclusive sport" uygulamaları örnek alınarak, göçmenler, kadınlar ve engelliler gibi dezavantajlı grupların katılımına yönelik engeller kaldırılmalıdır. Kapsayıcılık, spor politikalarının temel hedefi haline getirilmelidir.

Uluslararası Standartlarla Uyum: AB ve UNESCO belgelerinde yer alan kapsayıcılık, gönüllülük ve sosyal sermaye göstergeleriyle uyumlu performans ölçütleri geliştirilmelidir. Türkiye'deki politika belgeleri bu standartlara entegre edilerek ölçülebilir ve karşılaştırılabilir hale getirilmelidir.

Yerel-Ulusal Politika Bağlantısı: Brezilya ve Güney Kore örneklerinde olduğu gibi, yerel spor projeleri ulusal stratejiyle ilişkilendirilerek ölçeklendirilmeli ve sürdürülebilirliği güçlendirilmelidir. Yerel yönetimlerin kapsayıcı ve rekreatif spor programları, ulusal politika belgelerine doğrudan entegre edilmelidir.

Sınırlılıklar ve güçlü yönler

Çalışma, spor sosyolojisi literatürüne spor politikalarının psikososyal çıktıları üzerine odaklanan özgün bir katkı sunmuştur. Rekreasyonel sporun yalnızca bireysel sağlık değil, sosyal sermaye ve psikososyal dayanıklılık üretiminde de işlevsel olduğunu ortaya koymuştur. Bourdieu, Putnam, Lazarus ile Deci ve Ryan kuramlarını aynı çerçevede birleştirerek disiplinlerarası bir analiz sunmuştur.

Bu çalışmanın temel sınırlılığı, verilerin dokümanlarla sınırlı olmasıdır. Dolayısıyla elde edilen bulgular, politika belgelerinin söylemsel düzeydeki hedeflerini yansıtmaktadır; uygulama süreçleri, saha çalışmalarıyla desteklenmediği için farklılık gösterebilir. Gelecek araştırmalarda nitel saha araştırmalarıyla (ör. spor yöneticileri, öğrenciler, yerel aktörlerle görüşmeler) bu bulguların derinleştirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Block, K., Molyneaux, R., & Young, D. (2025). Sport as a social capital intervention promoting health and well-being for migrant youth in Australia. *Health Promotion International, 40*(3), daaf051. https://doi.org/10.1093/heapro/daaf051

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241-258). Greenwood Press.

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal, 9*(2), 27-40. https://doi.org/10.3316/QRJ0902027

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist, 55*(1), 68-78. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68

deJonge, M. L., Sabiston, C. M., Hamza, C. A., & Darnell, S. C. (2025). Modeling associations between physical recreation engagement and correlates of post-secondary student psychosocial well-being: Exploring differences among students living with and without a mental health condition. *Psychology of Sport and Exercise, 79,* 102846. https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2025.102846

Dokuzoğlu, G., & Ünaldı, G. (2023). Determination of post-earthquake trauma levels of university students. *International Journal of Disabilities Sports and Health Sciences, 6*(Suppl. 1), 58-66. https://doi.org/10.33438/ijdshs.1349324

Eather, N., Wade, L., Pankowiak, A., & Eime, R. (2023). The impact of sports participation on mental health and social outcomes in adults: A systematic review and the "Mental Health through Sport" conceptual model. *Systematic Reviews, 12,* 102. https://doi.org/10.1186/s13643-023-02264-8

European Commission. (2007). *White paper on sport.* Brussels: Commission of the European Commussnities. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007DC0391

Gao, Z., Chee, C. S., Dev, R. D. O., Li, F., Li, R., et al. (2024). Exploring the role of social capital in enhancing physical activity among college and university students: A systematic review. *PLOS ONE, 19*(11), e0314610. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0314610

Houlihan, B., & Green, M. (2013). *Sport development: Policy, process and practice*. Routledge.

Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping.* New York: Springer Publishing Company.

European Commission. (2007). *White Paper on sport.* Brussels: Commission of the European Communities. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007DC0391

Manoli, A. E., Bandura, C., Downward, P., & Constandt, B. (2024). Does corruption in sport corrode social capital? An experimental study in the United Kingdom. *Managing Sport and Leisure, 29*(6), 960-976. https://doi.org/10.1080/23750472.2022.2134913

Oliveira, T. C. de, Carneiro-da-Cunha, J. A., Colagrai, A. C., Ferreira, M. P., & Mazieri, M. R. (2024). Organizational policies as a means of sharing sports values among athletes: The role of social capital. *Journal of Strategy and Management, 17*(3), 444-465. https://doi.org/10.1108/JSMA-03-2022-0045

Öz, F., Dönmez, K. H., & Ercan, Ö. (2025). The relationship between stress coping and aggression levels of faculty of sports sciences students. *International Journal of Sport Culture and Science, 13*(1), 38–55. https://doi.org/10.14486/IntJSCS.2025.734

Özman, C., & Öztaş, M. (2023). Spor organizasyonlarında sosyal sermaye: Gönüllü katılımın bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 10*(2), 57-70. https://doi.org/10.33468/sbsebd.332

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community.* New York: Simon & Schuster..

Rhodes, R. E., Beauchamp, M. R., Carson, V., Courtnall, S., Wierts, C. M., & Blanchard, C. M. (2025). Effect of recreational sport and physical activity participation on well-being during early parenthood: A randomized controlled trial. *Annals of Behavioral Medicine, 59*(1). https://doi.org/10.1093/abm/kaae081

Sañudo, B., Sánchez-Oliver, A. J., Fernández-Gavira, J., Gaser, D., Stöcker, N., Peralta, M., *et al.* (2024). Physical and psychosocial benefits of sports participation among children and adolescents with chronic diseases: A systematic review. *Sports Medicine - Open, 10*(1), 54. https://doi.org/10.1186/s40798-024-00722-8

Saydam, Ç. (2024). Türkiye'de spor politikaları ve İstanbul planlarında spor. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 7*(46), 2352-2363. https://doi.org/10.31589/JOSHAS.858

Seippel, Ø. (2006). Sport and social capital. Acta Sociologica, 49(2), 169-183. https://doi.org/10.1177/0001699306064771

Sırma, Ö. K., & Yıldızer, G. (2023). Üniversite öğrencilerinin sosyal sermaye algıları ile fiziksel aktivite motivasyonları arasındaki ilişki. *Uluslararası Bozok Spor Bilimleri Dergisi, 4*(3), 82-98.

T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı [GSB]. (2019). *Spor politikaları strateji belgesi 2019-2023.* Ankara: T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı.

UNESCO. (2015). *Sport for development and peace: Towards achieving the Sustainable Development Goals.* Paris: UNESCO. Retrieved from https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000235109

Ungar, M. (2011). The social ecology of resilience. *American Journal of Orthopsychiatry, 81*(1), 1-17. https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.2010.01067.x

Young, D., Block, K., & Gibbs, L. (2025). Developing social capital through sport? The case for an intersectional lens. *International Review for the Sociology of Sport, 60*(4), 634-649. https://doi.org/10.1177/10126902241278743

Zhang, Y., Kinoshita, K., & Sato, S. (2025). Exploring the relationship between social capital and hedonic well-being in sport and physical activity contexts: A scoping review. *Frontiers in Psychology, 16*, 1540907. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1540907

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Tayfun KARA
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Tayfun KARA
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Tayfun KARA
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Tayfun KARA
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Tayfun KARA

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu çalışmada insan katılımcılar, hayvanlar veya deneysel müdahaleler bulunmamaktadır. Araştırma, kamuya açık ve resmî olarak yayımlanmış ulusal/uluslararası politika belgeleri üzerinde doküman analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla etik kurul izni gerektirmemektedir. Yazar, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun hareket ettiğini, intihal ve benzeri etik dışı uygulamalardan kaçındığını beyan eder.

This study does not involve human participants, animals or experimental interventions. The research was conducted through document analysis on publicly available and officially published national/international policy documents. Therefore, it does not require ethics committee approval. The author declares that he/she acts in accordance with the principles of research and publication ethics and avoids plagiarism and similar unethical practices.

Bu eser **Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0)** ile lisanslanmıştır.

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1863-1888
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Öğretmen adaylarının tasarım odaklı düşünme becerileri ile dijital materyal tasarım yeterlilikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi

Aysel GÜNEY TÜRKEÇ[1]

[1]Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Amasya, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.1978
Gönderi Tarihi/ *Received:* 15.07.2025	Kabul Tarih/ *Accepted:* 11.09.2025	Online Yayın Tarihi/ *Published*: 15.09.2025

Öz

Tasarım odaklı düşünme ile dijital materyal tasarımının öğretim süreçlerindeki önemini temel alan bu nicel ilişkisel tarama çalışması, Türkiye'deki farklı programlardan basit rastgele seçilen 400 öğretmen adayının verilerini incelemiştir. Demografik Bilgi Formu, Öğretimde Tasarım Odaklı Düşünme Ölçeği (TODÖ) ve Dijital Materyal Tasarımı Yeterlilikleri Ölçeği (DMTYÖ) kullanılarak toplanan veriler Kolmogorov–Smirnov, Shapiro-Wilk testleri ile normalite açısından değerlendirildikten sonra Bağımsız Örneklem t-testi ve Tek Yönlü ANOVA ile analiz edilmiş, anlamlı durumlarda Tukey HSD ve eta kare (η^2) değerleriyle farkın kaynağı ve etki büyüklüğü belirlenmiştir. Pearson korelasyonu, değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koymuştur. Bulgular, öğretmen adaylarının tasarım odaklı düşünme düzeylerinin orta-yüksek, dijital materyal tasarım yeterliliklerinin orta düzeyde olduğunu göstermiştir. TODÖ puanları cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi ve internet kullanımı açısından farklılaşmazken, DMTYÖ toplam ve teknik yeterlik alt boyutlarında erkeklerin lehine küçük fakat anlamlı farklar bulunmuştur; dijital yeterlikler 22 yaş ve üstünde yükselmiş, bölüm değişkeni yalnızca etik boyutta anlamlılık göstermiştir. TODÖ ile DMTYÖ arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler saptanmış, özellikle etik, süreç ve birey boyutlarındaki bağlantılar pedagojik-etik farkındalığın dijital materyal geliştirmedeki belirleyici rolünü vurgulamıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital materyal tasarımı, eğitim teknolojileri, öğretmen adayları, öğretmen yeterlilikleri, tasarım odaklı düşünme

An investigation of the relationship between preservice teachers' design thinking skills and their digital material design competencies

Abstract

This quantitative relational survey study, anchored in the instructional value of design thinking and digital material design, analysed data from 400 pre-service teachers randomly selected from various programmes in Türkiye. Information gathered via a Demographic Form, the Design Thinking in Instruction Scale (DTIS) and the Digital Material Design Competency Scale (DMDCS) was first tested for normality with Kolmogorov–Smirnov and Shapiro–Wilk procedures. Subsequent analyses employed independent-samples t-tests and one-way ANOVA; significant effects were probed with Tukey HSD, and effect sizes were calculated using eta-squared (η^2). Pearson correlations examined inter-variable relationships. Results showed that participants' design-thinking levels were moderate to high, whereas their digital material design competencies were moderate. DTIS scores did not differ by gender, age, year of study or internet use, yet DMDCS total and technical-competence scores revealed small but significant male advantages; digital competencies increased among those aged 22 and above, and the department variable reached significance only in the ethical dimension. A positive, significant association emerged between DTIS and DMDCS scores, especially across ethical, process and individual dimensions, highlighting the pivotal role of pedagogical and ethical awareness in digital material development.

Keywords: *Design thinking, digital material design, educational technology, preservice teachers, teacher competencies*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Aysel GÜNEY TÜRKEÇ, **E-posta/ e-mail:** ayselguneyy@gmail.com / aysel.guney@amasya.edu.tr

GİRİŞ

Dijital çağın sunduğu olanaklar, eğitim sistemlerinin yapı taşlarını yeniden şekillendirmekte; öğretmen rollerini geleneksel kalıpların ötesine taşıyarak çok katmanlı yeterlik alanları ile donatılmış bireyler yetiştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu dönüşüm, öğretmen adaylarının yalnızca öğretim yöntemleri bilgisiyle değil; aynı zamanda dijital okuryazarlık, tasarım odaklı düşünme ve materyal üretme gibi 21. yüzyıl becerileriyle donatılmasını elzem kılmaktadır (Ally, 2019; Kocaman-Karoğlu ve ark., 2020). Bu nedenle, tasarım odaklı düşünme (TOD), öğretmen adaylarının eğitimde karşılaştıkları özgün problemlere yaratıcı ve insan merkezli çözümler geliştirmelerini sağlayan güçlü bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. TOD yaklaşımı, empati, tanımlama, fikir üretme, prototipleme ve test etme gibi aşamaları kapsayan bir problem çözme sürecini temel almakta olup; eğitimde esnek, yaratıcı ve etkili öğrenme tasarımlarına olanak sağlamaktadır (Swallow & Tomalin, 2024). Öğretmen adayları açısından bu yaklaşım, hem öğrencilerin ihtiyaçlarına duyarlı öğretim süreçlerinin kurgulanmasına hem de dijital materyallerin kullanıcı odaklı biçimde tasarlanmasına katkı sunmaktadır (Girgin, 2021; Güven & Sak Yalmanoğlu, 2024).

Öğretmen adaylarının sahip olması gereken bir diğer kritik yeterlik ise dijital materyal tasarımı becerileridir. Dijital araçlarla donatılmış öğrenme ortamlarında öğretmenlerin, pedagojik amaçlara uygun, işlevsel, estetik ve etkileşimli materyaller üretmeleri beklenmektedir (Henderson, Selwyn & Aston 2017; Rice &Ortiz 2021). Bu beceriler yalnızca teknik bilgi ile değil; aynı zamanda öğretim tasarımı, dijital pedagojik içerik üretimi ve yaratıcı problem çözme süreçleriyle desteklenmektedir (Koehler & Mishra, 2005; Kocaman-Karoğlu ve ark., 2020). Özellikle Toplum 5.0 bağlamında eğitimde dijital dönüşüm, öğretmen rollerini yeniden tanımlamakta ve bireyleri geleceğin dijital öğrenme ortamlarına hazırlayacak nitelikte öğretmen profillerine ihtiyaç duymaktadır (Kocaman-Karoğlu ve ark., 2020). Eğitim 4.0, Endüstri 4.0'ın gerektirdiği dijitalleşme, otomasyon, yapay zekâ ve büyük veri gibi gelişmelere uyum sağlayan bir eğitim yaklaşımıdır. Öğrencilerin 21. yüzyıl becerileri (eleştirel düşünme, problem çözme, yaratıcılık, dijital okuryazarlık) kazanmaları hedeflenmektedir. Eğitim 5.0 ise dijitalleşmenin ötesine geçerek, insan merkezli ve değer odaklı bir yaklaşımı ifade etmektedir. Endüstri 5.0'ın "insan ve teknolojiyi uyumlu kılma" anlayışına paralel olarak, eğitimde de teknoloji ile insan değerlerinin bütünleşmesini amaçlamaktadır. Eğitim 4.0'dan Eğitim 5.0'a geçişin tartışıldığı bu dönemde, öğretmenlerin materyal üretim süreçlerini tasarım odaklı düşünme ile bütünleştirmesi bir gereklilik halini almaktadır (Ally, 2019; Oberer & Erkollar, 2024). Bu bağlamda öğretmen adaylarının tasarım odaklı düşünme becerileri ile dijital materyal

tasarlama yeterlikleri arasında nasıl bir ilişki bulunduğuna dair ampirik verilere dayalı araştırmaların sınırlı olması, bu alanda yapılacak çalışmaları değerli kılmaktadır. Literatürde, öğretmen adaylarının TOD becerilerinin geliştirilebilir olduğu ve bu becerilerin öğrenme süreçlerine olumlu katkı sağladığı birçok çalışmada belirtilmiştir (Korkmaz & Ünal, 2017). Benzer şekilde, dijital materyal tasarımına ilişkin teknik ve pedagojik yetkinliklerin, öğretimsel etkililiği doğrudan artırdığı vurgulanmaktadır (Kocaman-Karoğlu ve ark., 2020).

Bu çalışma, yukarıda çizilen teorik çerçevede, öğretmen adaylarının tasarım odaklı düşünme becerileri ile dijital materyal tasarımı yeterlilikleri arasındaki ilişkiyi inceleyerek; öğretmen yetiştirme sürecinde bu iki kritik bileşenin nasıl etkileşime geçtiğine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Alanyazında TOD'un öğretmen adaylarının becerilerinin geliştirilmesine yönelik olumlu etkilerinden bahsedilmekle birlikte, TOD ile dijital materyal tasarımı arasındaki ilişkinin ampirik verilerle incelendiği çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu bağlamda araştırma, öğretmen adaylarının problem çözme ve yaratıcılık becerilerinin, dijital pedagojik yeterlikleriyle nasıl etkileşim içinde olduğunu ortaya koyarak literatüre özgün bir katkı sağlamaktadır. Elde edilmiş bulguların, hem öğretim programlarının yeniden yapılandırılmasına katkı sunması hem de öğretmen adaylarının profesyonel gelişim stratejilerinin belirlenmesine rehberlik etmesi beklenmektedir. Öğretmen adaylarının tasarım odaklı düşünme (TODÖ) becerileri ile dijital materyal tasarım yeterlilikleri (DMTYÖ) arasındaki ilişkileri test etmek amacıyla geliştirilen hipotezler aşağıda sunulmuştur. Araştırmanın temel hipotezleri, ilişkili değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olmadığını öne süren yokluk hipotezi (H_0) ve ilişkili değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğunu öne süren varlık hipotezi (H_1) olarak belirlenmiştir. Genel olarak, araştırmanın temel hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H_0: Öğretmen adaylarının tasarım odaklı düşünme becerileri ile dijital materyal tasarım yeterlilikleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_1: Öğretmen adaylarının tasarım odaklı düşünme becerileri ile dijital materyal tasarım yeterlilikleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

YÖNTEM

Araştırma grubu (Evren-örneklem)

Araştırmanın evrenini öğretmen adayları oluştururken, örneklemini ise basit rastgele örneklem belirleme yöntemi ile belirlenen 400 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Basit rastgele örnekleme yöntemi, evrendeki her birimin seçilme olasılığının eşit olduğu, tüm birimlerin

listelendiği ve katılımcıların bu listeden rastgele seçildiği bir örnekleme tekniğidir (Creswell, 2014). Bu örneklem doğrultusunda çalışmada, öğretmen adaylarının tasarım odaklı düşünme becerileri ile dijital materyal tasarım yeterlilikleri arasındaki ilişkinin incelenmesine odaklanılmıştır.

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarına ilişkin betimsel istatistikler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmada yer alan öğretmen adaylarına ilişkin betimsel istatistikler

Değişken	Grup	n	%
Cinsiyet	Kadın	273	68,3
	Erkek	127	31,7
Yaş	19 yaş ve altı	80	20,0
	20 yaş	92	23,0
	21 yaş	99	24,7
	22 yaş ve üzeri	129	32,3
Bölüm	Beden Eğitimi Öğretmenliği	66	16,5
	Fen Bilgisi Öğretmenliği	38	9,5
	İlköğretim Matematik Öğretmenliği	46	11,5
	İngilizce Öğretmenliği	55	13,7
	Okulöncesi Öğretmenliği	31	7,7
	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	44	11,0
	Sınıf Öğretmenliği	40	10,0
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	51	12,8
	Türkçe Öğretmenliği	29	7,3
Sınıf düzeyi	1. Sınıf	154	38,5
	2. Sınıf	70	17,5
	3. Sınıf	106	26,5
	4. Sınıf	70	17,5
İnternet kullanım süresi (Gün)	0-2 saat arası	33	8,3
	2-4 saat arası	118	29,4
	4 saat ve üzeri	249	62,3
	Total	400	100,0

$Ort._{Yaş}$=20,99 ±2,09

Veri toplama araçları

Araştırmada veri toplamak amacı ile üç bölümden oluşan araştırma formu kullanılmıştır. Araştırma formunun birinci bölümünde araştırmacılar tarafından katılımcıların cinsiyet, yaş, öğrenim görülen bölüm, sınıf düzeyi ve günlük internet kullanım süresi değişkenlerine yönelik bilgileri içeren kişisel bilgiler bölümü yer almaktadır. Formun ikinci ve üçüncü bölümlerinde araştırmacılarından kullanım izinleri alınan "Öğretimde Tasarım Odaklı Düşünme Ölçeği (TODÖ)" ve "Dijital Materyal Tasarımı Yeterlilikleri Ölçeği (DMTYÖ)" yer almaktadır.

Öğretimde Tasarım Odaklı Düşünme Ölçeği (TODÖ)

Öğretmenlerin, tasarım odaklı düşünme yapılarının belirlemeye yönelik olarak Sürmelioğlu ve Erdem (2021) tarafından geliştirilen Öğretimde Tasarım Odaklı Düşünme Ölçeği (TODÖ) 25 madde ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Beşli likert tarzındaki ölçeğin araştırmacılar tarafından tespit edilen güvenirlik katsayısı α=0,93'tür. Araştırma sonucunda ölçeğe ilişkin elde edilen güvenirlik değerleri Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Öğretimde Tasarım Odaklı Düşünme Ölçeğine ilişkin güvenilirlik testi sonucu

Ölçek	Alt boyut	Madde sayısı	α
TODÖ	İlişki	9	0,94
	Süreç	6	0,92
	Birey	6	0,92
	Etik	4	0,91
	Ölçek Toplam	25	0,97

Araştırmadan TODÖ'ne ilişkin elde edilen güvenirlik katsayıları ise İlişki alt boyutu için α=0,94, Süreç alt boyutu için α=0,92, Birey alt boyutu için α=0,92, Etik alt boyutu için α=0,91 ve ölçeğin toplamı için α=0,97 olarak tespit edilmiştir.

Dijital Materyal Tasarımı Yeterlilikleri Ölçeği (DMTYÖ)

Öğretmenlerin dijital materyal tasarımı yeterliklerini belirlemek amacıyla Kabaran ve Uşun (2021) tarafından geliştirilen Dijital Materyal Tasarımı Yeterlilikleri Ölçeği (DMTYÖ) 31 madde ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Beşli likert tarzındaki ve "Kesinlikle Yetersizim" ile "Kesinlikle Yeterliyim" cevap skalasındaki ölçeğin araştırmacılar tarafından tespit edilen güvenirlik katsayısı α=0,98'dir. Araştırma sonucunda ölçeğe ilişkin elde edilen güvenirlik değerleri Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Dijital Materyal Tasarımı Yeterlilikleri Ölçeğine ilişkin güvenilirlik testi sonucu

Ölçek	Alt boyut	Madde sayısı	α
DMTYÖ	Tasarım ve Geliştirme	9	0,94
	Teknik Yeterlilik	8	0,94
	Teknopedagojik Yeterlilik	8	0,95
	Uygulama ve Değerlendirme Yeterliliği	6	0,93
	Ölçek Toplam	31	0,98

Araştırmadan DMTYÖ'ne ilişkin elde edilen güvenirlik katsayıları ise Tasarım ve Geliştirme alt boyutu için α=0,94, Teknik Yeterlilik alt boyutu için α=0,94, Teknopedagojik Yeterlilik alt boyutu için α=0,95, Uygulama ve Değerlendirme yeterliliği alt boyutu için α=0,93 ve ölçeğin toplam puanı için α=0,98 olarak tespit edilmiştir. Literatürde ölçekler için 0,70 üstü güvenirlik katsayısı değerlerinin yüksek güvenirlik olarak kabul edildiği bilinmektedir (Büyüköztürk ve ark., 2013). Bu nedenle araştırmada kullanılan Öğretimde Tasarım Odaklı

Düşünme (TODÖ) ve Dijital Materyal Tasarımı Yeterlilikleri Ölçeklerinin (DMTYÖ) güvenilir birer ölçek olduğu söylenebilir.

Verilerin analizi

Elde edilen verilerin analizinde SPSS 22 paket programı kullanılmış olup, verilerin analizine başlamadan önce verilerin normallik dağılımlarını belirleyebilmek için Kolmogorov-Smirnova ve Shapiro Wilks testleri uygulanmıştır. Tablo 4'e göre Kolmogorov-Smirnova ve Shapiro Wilks testleri sonuçlarının ölçeklerin toplam puan ve alt boyutlarında 0,05'ten küçük olduğu görülmektedir.

Tablo 4. TODÖ ve DMTYÖ ilişkin normallik testi sonuçları

Ölçek	Alt Boyut	Kolmogorov-Smirnov[a]			Shapiro Wilks			Basıklık	Çarpıklık
		Değer	sd	p	Değer	sd	p		
TODÖ	İlişki	0,097	400	0,000	0,947	400	0,000	-0,858	1,518
	Süreç	0,102	400	0,000	0,946	400	0,000	-0,832	1,549
	Birey	0,096	400	0,000	0,943	400	0,000	-0,808	1,539
	Etik	0,121	400	0,000	0,924	400	0,000	-0,918	1,474
	Toplam	0,070	400	0,000	0,943	400	0,000	-0,992	1,226
DMTYÖ	Tasarım ve Geliştirme	0,075	400	0,000	0,983	400	0,000	-0,336	-0,032
	Teknik Yeterlilik	0,082	400	0,000	0,973	400	0,000	-0,330	0,063
	Teknopedagojik Yeterlilik	0,088	400	0,000	0,963	400	0,000	-0,556	0,372
	Uygulama ve Değerlendirme Yeterliliği	0,095	400	0,000	0,958	400	0,000	-0,588	0,265
	Toplam	0,066	400	0,000	0,976	400	0,000	-0,481	0,363

TODÖ ölçeği alt boyutları ve toplam puanlarına ilişkin çarpıklık ve basıklık değerlerinin –2,0 ile +2,0; DMTYÖ alt boyutları ve toplam puanlarının ise –1,0 ile +1,0 aralığında olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, görsel inceleme kapsamında oluşturulan histogram ve Q-Q plot grafiklerinde de verilerin normal dağılıma uygun bir seyir izlediği gözlemlenmiştir. Verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde olması (–2,0 ile +2,0 aralığı) ve histogram ile Q-Q plot grafiklerinin incelenmesi sonucunda normal dağılım varsayımının sağlandığı belirlenmiştir (George ve Mallery, 2010). Buna ek olarak, varyansların homojenliği sağlanmasından ve grup örneklem büyüklükleri birbirine yakın olmasından dolayı verilerin analizinde parametrik testler tercih edilmiştir. Ölçek puanlarının açıklanmasında tanımlayıcı istatistikler, iki grup arasındaki farklılıklar için Bağımsız Örneklem t-Testi uygulanmış; anlamlı farklılıklar durumunda etki büyüklüğü hesaplamalarında eta kare (η^2) değeri kullanılmıştır. Üç ve daha fazla grup arasındaki farkların incelenmesinde Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmış, anlamlı sonuçlar elde edilmesi halinde farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla Post-Hoc Tukey testi uygulanmıştır. Ayrıca, ölçek puanları arasındaki

ilişkileri belirlemek üzere Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olarak belirlenmiştir.

BULGULAR

Tablo 5. TODÖ ilişkin tanımlayıcı istatistikler

Ölçek	Alt Boyut	N	Min	Maks	Ort.	SS.
TODÖ	İlişki	400	0,00	5,00	3,66	0,90
	Süreç	400	0,00	5,00	3,65	0,89
	Birey	400	0,00	5,00	3,69	0,89
	Etik	400	0,00	5,00	3,74	0,96
	Toplam	400	0,00	5,00	3,68	0,84

Öğrencilerin Tasarım Odaklı Düşünme Ölçeğinin tüm alt boyutlarından aldıkları ortalama puanlar 3,65 ile 3,74 arasında değişmektedir. Bu da katılımcıların tasarım odaklı düşünme düzeylerinin genel olarak orta-yüksek seviyede olduğunu göstermektedir. Etik alt boyutu, ortalama puanı en yüksek olan boyuttur (3,74), yani katılımcıların dijital ortamda etik değerlere en çok önem verdiği alan olarak gözlemlenebilir.

Tablo 6. DMTYÖ ilişkin tanımlayıcı istatistikler

Ölçek	Alt Boyut	N	Min	Maks	Ort.	SS.
DMTYÖ	Tasarım ve Geliştirme Yeteneği	400	1,00	5,00	3,33	0,87
	Teknik yeterlilik	400	1,00	5,00	3,40	0,90
	Teknopedagojik Yeterlilik	400	1,00	5,00	3,55	0,87
	Uygulama ve Değerlendirme Yeteneği	400	1,00	5,00	3,60	0,88
	Toplam	400	1,00	5,00	3,46	0,81

Öğrencilerin Dijital Materyal Tasarımı Yeterlilikleri Ölçeğinin tüm alt boyutlarından aldıkları ortalama puanlar 3,33 ile 3,60 arasında değişmektedir. Bu da katılımcıların dijital materyal tasarımı yeterliliklerinin genel olarak orta seviyede olduğunu göstermektedir. En yüksek ortalama puan 3,60 ile Uygulama ve Değerlendirme Yeterliliği alt boyutunda elde edilmiştir. Bu durum, öğretmen adaylarının dijital materyalleri uygulama ve değerlendirme süreçlerine entegre etme konusunda daha güçlü hissettiklerini gösterebilir. En düşük ortalama puan 3,33 ile Tasarım ve Geliştirme Yeteneği alt boyutundadır. Bu durum, dijital materyal üretimi ve geliştirme konularında daha fazla destek ve eğitime ihtiyaç duyulduğuna işaret edebilir.

Tablo 7. Cinsiyete göre DMTYÖ ve TODÖ puanlarının karşılaştırılması (Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları)

Ölçek	Alt boyut	Cinsiyet	N	Ort.	SS	sd	t	p	η2
TODÖ	İlişki	Kadın	273	3,66	0,93	398	0,176	0,86	
		Erkek	127	3,64	0,84				
	Süreç	Kadın	273	3,63	0,89	398	-0,784	0,43	
		Erkek	127	3,70	0,90				
	Birey	Kadın	273	3,69	0,90	398	-0,155	0,88	
		Erkek	127	3,70	0,88				
	Etik	Kadın	273	3,71	0,97	398	-0,773	0,44	
		Erkek	127	3,79	0,94				
	Toplam	Kadın	273	3,67	0,85	398	-0,311	0,76	
		Erkek	127	3,70	0,83				
DMTYÖ	Tasarım ve Geliştirme	Kadın	273	3,28	0,84	398	-1,712	0,09	
		Erkek	127	3,44	0,91				
	Teknik Yeterlilik	Kadın	273	3,33	0,88	398	-2,560	0,01*	0,016
		Erkek	127	3,57	0,91				
	Teknopedagojik Yeterlilik	Kadın	273	3,49	0,85	398	-1,831	0,07	
		Erkek	127	3,67	0,91				
	Uygulama ve Değerlendirme Yeterliliği	Kadın	273	3,57	0,87	398	-1,187	0,24	
		Erkek	127	3,68	0,92				
	Toplam	Kadın	273	3,40	0,79	398	-2,013	0,04*	0,010
		Erkek	127	3,58	0,85				

*p<0,05

Tasarım Odaklı Düşünme Ölçeği (TODÖ) alt boyutları ve toplam puanları cinsiyet değişkenine göre incelendiğinde İlişki, Süreç, Birey, Etik alt boyutları ile toplam puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır (p> 0,05). Bu durum, öğretmen adaylarının tasarım odaklı düşünme düzeylerinin cinsiyete göre değişmediğini göstermektedir.

Dijital Materyal Tasarım Yeterliliği Ölçeği (DMTYÖ) alt boyutları ve toplam puanları cinsiyete göre incelendiğinde ise Teknik Yeterlilik alt boyutunda kadın (ort.=3,33) ve erkek (ort.=3,57) öğretmen adayları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($t_{(398)}$=-2,560, p=0,01). Etki büyüklüğü η^2 = 0,016 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, küçük düzeyde bir etki büyüklüğüne işaret etmektedir (Cohen, 1988). Toplam DMTYÖ puanı açısından da cinsiyete dayalı anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($t_{(398)}$=-2,013, p=0,04). Kadınların ortalaması 3,40, erkeklerin ortalaması ise 3,58'dir. Bu farkın etki büyüklüğü η^2 = 0,010 olup, yine küçük düzeyde bir etkiye sahiptir (Cohen, 1988). Diğer DMTYÖ alt boyutları olan Tasarım ve Geliştirme, Teknopedagojik Yeterlilik ve Uygulama ve Değerlendirme Yeterliliği açısından cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p > 0,05).

Araştırma sonuçlarına göre, erkek öğretmen adaylarının dijital materyal tasarımı alanında özellikle teknik yeterlikte anlamlı ancak küçük düzeyde bir avantaja sahip olduğu görülmüştür. Buna karşılık, tasarım odaklı düşünme becerileri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemekte, bu becerilerin daha çok eğitsel deneyim ve bireysel yetkinliklerle şekillendiği düşünülmektedir.

Tablo 8. Yaşa Göre TODÖ puanlarının karşılaştırılması tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Ölçek	Alt boyut	Yaş	N	Ort.	SS	sd	F	p
TODÖ	İlişki	19 yaş ve altı (1)	80	3,63	0,93	3 396 399	1,689	0,17
		20 yaş (2)	92	3,50	0,84			
		21 yaş (3)	99	3,68	0,91			
		22 yaş ve üzeri (4)	129	3,77	0,90			
		Toplam	400	3,66	0,90			
	Süreç	19 yaş ve altı (1)	80	3,71	0,94	3 396 399	2,086	0,10
		20 yaş (2)	92	3,47	0,85			
		21 yaş (3)	99	3,63	0,91			
		22 yaş ve üzeri (4)	129	3,77	0,87			
		Toplam	400	3,65	0,89			
	Birey	19 yaş ve altı (1)	80	3,78	0,94	3 396 399	1,799	0,15
		20 yaş (2)	92	3,54	0,83			
		21 yaş (3)	99	3,64	0,88			
		22 yaş ve üzeri (4)	129	3,80	0,92			
		Toplam	400	3,69	0,89			
	Etik	19 yaş ve altı (1)	80	3,78	1,03	3 396 399	2,208	0,09
		20 yaş (2)	92	3,58	0,85			
		21 yaş (3)	99	3,65	1,04			
		22 yaş ve üzeri (4)	129	3,88	0,90			
		Toplam	400	3,74	0,96			
	Toplam	19 yaş ve altı (1)	80	3,71	0,88	3 396 399	2,016	0,11
		20 yaş (2)	92	3,51	0,79			
		21 yaş (3)	99	3,65	0,86			
		22 yaş ve üzeri (4)	129	3,79	0,84			
		Toplam	400	3,68	0,84			

*p<0,05

Yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre, öğretmen adaylarının tasarım odaklı düşünme becerileri yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir (p>0,05). Her ne kadar yaş arttıkça ortalama puanlarda yükselme görülse de bu farklılıklar anlamlı düzeyde değildir. Bu durum, söz konusu becerilerin yaş faktöründen çok eğitsel deneyim ve bireysel farklılıklarla ilişkili olabileceğini düşündürmektedir.

Tablo 9. Yaşa Göre DMTYÖ puanlarının karşılaştırılması tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Ölçek	Alt boyut	Yaş	N	Ort.	SS	sd	F	p	TUKEY
DMTYÖ	Tasarım ve Geliştirme	19 yaş ve altı (1)	80	3,32	0,85	3 396 399	2,155	0,09	
		20 yaş (2)	92	3,22	0,84				
		21 yaş (3)	99	3,24	0,88				
		22 yaş ve üzeri (4)	129	3,48	0,88				
		Toplam	400	3,33	0,87				
	Teknik Yeterlilik	19 yaş ve altı (1)	80	3,34	0,87	3 396 399	4,332	0,01*	2<4, 3<4
		20 yaş (2)	92	3,27	0,85				
		21 yaş (3)	99	3,29	0,95				
		22 yaş ve üzeri (4)	129	3,63	0,86				
		Toplam	400	3,40	0,90				
	Teknopedagojik Yeterlilik	19 yaş ve altı (1)	80	3,50	0,86	3 396 399	4,091	0,01*	2<4
		20 yaş (2)	92	3,37	0,86				
		21 yaş (3)	99	3,48	0,90				
		22 yaş ve üzeri (4)	129	3,76	0,84				
		Toplam	400	3,55	0,87				
	Uygulama ve Değerlendirme Yeterliliği	19 yaş ve altı (1)	80	3,57	0,91	3 396 399	3,137	0,03*	2<4
		20 yaş (2)	92	3,45	0,89				
		21 yaş (3)	99	3,54	0,88				
		22 yaş ve üzeri (4)	129	3,79	0,84				
		Toplam	400	3,60	0,88				
	Toplam	19 yaş ve altı (1)	80	3,42	0,80	3 396 399	3,87	0,01*	2<4
		20 yaş (2)	92	3,32	0,80				
		21 yaş (3)	99	3,37	0,83				
		22 yaş ve üzeri (4)	129	3,65	0,79				
		Toplam	400	3,46	0,81				

*p<0,05

DMTYÖ alt boyutları ve toplam puanlarına ilişkin yapılan tek yönlü varyans analizine göre, yaş değişkeni bazı alt boyutlarda anlamlı farklılıklar göstermektedir. Özellikle Teknik Yeterlilik (p=0,01), Teknopedagojik Yeterlilik (p=0,01), Uygulama ve Değerlendirme Yeterliliği (p=0,03) ve Toplam DMTYÖ puanı (p=0,01) alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir (p<0,05). Tukey testine göre, bu farklılıklar özellikle 22 yaş ve üzeri bireylerin, 20 ve 21 yaş gruplarına kıyasla daha yüksek puanlara sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, dijital materyal tasarımı yeterliliklerinin yaşla birlikte gelişebileceğini, yaşça büyük bireylerin daha fazla deneyimine ya da teknolojik beceriye sahip olabileceği söylenebilir.

Tablo 10. Öğrenim görülen bölüme göre TODÖ puanlarının karşılaştırılması tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Ölçek	Alt boyut	Bölüm	N	Ort.	SS	sd	F	p	TUKEY
TODÖ	İlişki	Beden Eğitimi Öğretmenliği (1)	66	3,49	0,92	8 391 399	1,648	0,11	-
		Fen Bilgisi Öğretmenliği (2)	38	3,64	0,92				
		İlköğretim Matematik Öğretmenliği (3)	46	3,87	0,72				
		İngilizce Öğretmenliği (4)	55	3,65	0,82				
		Okulöncesi Öğretmenliği (5)	31	3,83	0,78				
		Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (6)	44	3,45	1,10				
		Sınıf Öğretmenliği (7)	40	3,91	0,69				
		Sosyal Bilgiler Öğretmenliği (8)	51	3,51	1,06				
		Türkçe Öğretmenliği (9)	29	3,74	0,86				
		Toplam	400	3,66	0,90				
	Süreç	Beden Eğitimi Öğretmenliği (1)	66	3,56	0,87	8 391 399	1,516	0,15	-
		Fen Bilgisi Öğretmenliği (2)	38	3,61	0,85				
		İlköğretim Matematik Öğretmenliği (3)	46	3,74	0,66				
		İngilizce Öğretmenliği (4)	55	3,76	0,87				
		Okulöncesi Öğretmenliği (5)	31	3,80	0,77				
		Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (6)	44	3,33	1,16				
		Sınıf Öğretmenliği (7)	40	3,90	0,66				
		Sosyal Bilgiler Öğretmenliği (8)	51	3,58	1,11				
		Türkçe Öğretmenliği (9)	29	3,67	0,81				
		Toplam	400	3,65	0,89				
	Birey	Beden Eğitimi Öğretmenliği (1)	66	3,56	0,92	8 391 399	1,469	0,17	-
		Fen Bilgisi Öğretmenliği (2)	38	3,71	0,88				
		İlköğretim Matematik Öğretmenliği (3)	46	3,77	0,67				
		İngilizce Öğretmenliği (4)	55	3,86	0,80				
		Okulöncesi Öğretmenliği (5)	31	3,81	0,75				
		Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (6)	44	3,42	1,13				
		Sınıf Öğretmenliği (7)	40	3,89	0,72				
		Sosyal Bilgiler Öğretmenliği (8)	51	3,58	1,08				
		Türkçe Öğretmenliği (9)	29	3,78	0,83				
		Toplam	400	3,69	0,89				
	Etik	Beden Eğitimi Öğretmenliği (1)	66	3,58	0,97	8 391 399	2,123	0,03*	1<4 1<7 4<6 4<8 5>6 5>8 6<7 7>8
		Fen Bilgisi Öğretmenliği (2)	38	3,70	0,92				
		İlköğretim Matematik Öğretmenliği (3)	46	3,80	0,72				
		İngilizce Öğretmenliği (4)	55	3,95	0,89				
		Okulöncesi Öğretmenliği (5)	31	3,94	0,85				
		Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (6)	44	3,47	1,18				
		Sınıf Öğretmenliği (7)	40	4,02	0,73				
		Sosyal Bilgiler Öğretmenliği (8)	51	3,50	1,14				
		Türkçe Öğretmenliği (9)	29	3,83	0,97				
		Toplam	400	3,74	0,96				
	Toplam	Beden Eğitimi Öğretmenliği (1)	66	3,54	0,86	8 391 399	1,740	0,09	-
		Fen Bilgisi Öğretmenliği (2)	38	3,66	0,83				
		İlköğretim Matematik Öğretmenliği (3)	46	3,80	0,63				
		İngilizce Öğretmenliği (4)	55	3,78	0,75				
		Okulöncesi Öğretmenliği (5)	31	3,83	0,69				
		Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (6)	44	3,42	1,10				
		Sınıf Öğretmenliği (7)	40	3,92	0,62				
		Sosyal Bilgiler Öğretmenliği (8)	51	3,54	1,04				
		Türkçe Öğretmenliği (9)	29	3,75	0,79				
		Toplam	400	3,68	0,84				

*p<0,05

Yapılan ANOVA testi sonuçlarına göre, Öğretmenlikte Tasarım Odaklı Düşünme Ölçeği (TODÖ) toplam puanı ve alt boyutları açısından öğretmen adaylarının bölümleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yalnızca "Etik" alt boyutunda gözlemlenmiştir ($F_{8\text{-}399}$=

2,123, p=0,03). Bölümler arasında "İlişki", "Süreç", "Birey" ve "Toplam" puanlar bakımından anlamlı fark bulunmamıştır (p>0,05). Ancak, "Etik" alt boyutunda anlamlı fark bulunmuş; özellikle İngilizce, Okulöncesi ve Sınıf Öğretmenliği bölümlerindeki öğrencilerin etik tutum puanları, Beden Eğitimi, Rehberlik ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümlerine kıyasla daha yüksek çıkmıştır. Bu durum, bazı alanlarda teknolojik etik bilincinin daha gelişmiş olabileceğini göstermektedir.

Tablo 11. Öğrenim görülen bölüme göre DMTYÖ puanlarının karşılaştırılması tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Ölçek	Alt boyut	Bölüm	N	Ort.	SS	sd	F	p	TUKEY
DMTYÖ	Tasarım ve Geliştirme	Beden Eğitimi Öğretmenliği (1)	66	3,31	0,89	8 391 399	2,290	0,02*	2>6 3>6 7>6
		Fen Bilgisi Öğretmenliği (2)	38	3,46	0,79				
		İlköğretim Matematik Öğretmenliği (3)	46	3,49	0,63				
		İngilizce Öğretmenliği (4)	55	3,39	0,96				
		Okulöncesi Öğretmenliği (5)	31	3,46	0,75				
		Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (6)	44	2,86	1,01				
		Sınıf Öğretmenliği (7)	40	3,46	0,82				
		Sosyal Bilgiler Öğretmenliği (8)	51	3,27	0,85				
		Türkçe Öğretmenliği (9)	29	3,31	0,89				
		Toplam	400	3,33	0,87				
	Teknik Yeterlilik	Beden Eğitimi Öğretmenliği (1)	66	3,33	0,97	8 391 399	1,973	0,04*	3>6
		Fen Bilgisi Öğretmenliği (2)	38	3,53	0,98				
		İlköğretim Matematik Öğretmenliği (3)	46	3,58	0,64				
		İngilizce Öğretmenliği (4)	55	3,53	0,89				
		Okulöncesi Öğretmenliği (5)	31	3,52	0,96				
		Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (6)	44	2,98	0,99				
		Sınıf Öğretmenliği (7)	40	3,50	0,84				
		Sosyal Bilgiler Öğretmenliği (8)	51	3,34	0,86				
		Türkçe Öğretmenliği (9)	29	3,39	0,76				
		Toplam	400	3,40	0,90				
	Teknopedagojik Yeterlilik	Beden Eğitimi Öğretmenliği (1)	66	3,43	0,90	8 391 399	2,307	0,02*	3>6 6<7
		Fen Bilgisi Öğretmenliği (2)	38	3,61	0,85				
		İlköğretim Matematik Öğretmenliği (3)	46	3,77	0,70				
		İngilizce Öğretmenliği (4)	55	3,61	0,92				
		Okulöncesi Öğretmenliği (5)	31	3,76	0,87				
		Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (6)	44	3,15	1,05				
		Sınıf Öğretmenliği (7)	40	3,75	0,84				
		Sosyal Bilgiler Öğretmenliği (8)	51	3,48	0,78				
		Türkçe Öğretmenliği (9)	29	3,51	0,77				
		Toplam	400	3,55	0,87				
	Uygulama ve Değerlendirme Yeterliliği	Beden Eğitimi Öğretmenliği (1)	66	3,48	0,90	8 391 399	2,725	0,01*	3>6 5>6 6<7
		Fen Bilgisi Öğretmenliği (2)	38	3,75	0,82				
		İlköğretim Matematik Öğretmenliği (3)	46	3,82	0,71				
		İngilizce Öğretmenliği (4)	55	3,66	0,98				
		Okulöncesi Öğretmenliği (5)	31	3,82	0,85				
		Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (6)	44	3,17	1,08				
		Sınıf Öğretmenliği (7)	40	3,83	0,76				

©IJOESS

Ölçek	Alt boyut	Bölüm	N	Ort.	SS	sd	F	p	TUKEY
		Sosyal Bilgiler Öğretmenliği (8)	51	3,53	0,83				
		Türkçe Öğretmenliği (9)	29	3,49	0,73				
		Toplam	400	3,60	0,88				
	Toplam	Beden Eğitimi Öğretmenliği (1)	66	3,38	0,85	8 391 399	2,599	0,01*	3>6 4>6 5>6 6<7
		Fen Bilgisi Öğretmenliği (2)	38	3,57	0,77				
		İlköğretim Matematik Öğretmenliği (3)	46	3,65	0,62				
		İngilizce Öğretmenliği (4)	55	3,54	0,87				
		Okulöncesi Öğretmenliği (5)	31	3,63	0,77				
		Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (6)	44	3,03	0,96				
		Sınıf Öğretmenliği (7)	40	3,62	0,75				
		Sosyal Bilgiler Öğretmenliği (8)	51	3,39	0,77				
		Türkçe Öğretmenliği (9)	29	3,41	0,72				
		Toplam	400	3,46	0,81				

*p<0,05

Dijital Materyal Tasarımı Yeterlilikleri Ölçeği alt boyutları ve toplam puan açısından öğretmen adaylarının bölümleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar bulunmuştur (p<0,05). Tasarım ve Geliştirme alt boyutunda anlamlı fark gözlenmiştir (F=2,290, p=0,02). Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (RPD) bölümü öğrencilerinin puanları, Fen Bilgisi, İlköğretim Matematik ve Sınıf Öğretmenliği öğrencilerine göre daha düşüktür.

Teknik Yeterlilik alt boyutunda fark anlamlıdır (F=1,973, p=0,04); İlköğretim Matematik Öğretmenliği öğrencileri, RPD öğrencilerine göre daha yüksek puan almıştır.

Teknopedagojik Yeterlilik alt boyutunda da anlamlı fark bulunmuştur (F=2,307, p=0,02). İlköğretim Matematik ve Sınıf Öğretmenliği öğrencileri, RPD öğrencilerine göre daha yüksek yeterlik göstermektedir.

Uygulama ve Değerlendirme Yeterliliği alt boyutunda anlamlı fark vardır (F=2,725, p=0,01). İlköğretim Matematik, Okulöncesi ve Sınıf Öğretmenliği bölümleri RPD'ye göre daha yüksek puan almıştır.

Toplam puan açısından da bölümler arasında anlamlı fark vardır (F=2,599, p=0,01). RPD öğrencilerinin toplam dijital materyal tasarımı Ölçeği yeterliği puanları; Matematik, İngilizce, Okulöncesi ve Sınıf Öğretmenliği bölümlerine göre anlamlı düzeyde daha düşüktür.

Öğretmen adaylarının dijital materyal tasarımı yeterlikleri bölüm değişkenine göre farklılık göstermektedir. Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümü öğrencilerinin birçok alt boyutta daha düşük yeterlik düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Bu durumun, ilgili bölümler için teknolojik yetkinlik geliştirmeye yönelik özel eğitim gereksinimlerini ortaya çıkardığı söylenebilir.

Tablo 12. Sınıf düzeyine göre TODÖ puanlarının karşılaştırılması tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Ölçek	Alt boyut	Sınıf Düzeyi	N	Ort.	SS	sd	F	p
TODÖ	İlişki	1. sınıf (1)	154	3,64	0,90	3 396 399	0,083	0,97
		2. sınıf (2)	70	3,63	0,90			
		3. sınıf (3)	106	3,66	0,92			
		4. sınıf (4)	70	3,70	0,89			
		Toplam	400	3,66	0,90			
	Süreç	1. sınıf (1)	154	3,65	0,91	3 396 399	0,281	0,84
		2. sınıf (2)	70	3,58	0,89			
		3. sınıf (3)	106	3,66	0,91			
		4. sınıf (4)	70	3,72	0,84			
		Toplam	400	3,65	0,89			
	Birey	1. sınıf (1)	154	3,73	0,90	3 396 399	0,552	0,65
		2. sınıf (2)	70	3,57	0,83			
		3. sınıf (3)	106	3,72	0,93			
		4. sınıf (4)	70	3,70	0,89			
		Toplam	400	3,69	0,89			
	Etik	1. sınıf (1)	154	3,75	0,95	3 396 399	0,532	0,66
		2. sınıf (2)	70	3,62	0,95			
		3. sınıf (3)	106	3,73	1,02			
		4. sınıf (4)	70	3,82	0,91			
		Toplam	400	3,74	0,96			
	Toplam	1. sınıf (1)	154	3,68	0,84	3 396 399	0,263	0,85
		2. sınıf (2)	70	3,60	0,82			
		3. sınıf (3)	106	3,69	0,88			
		4. sınıf (4)	70	3,72	0,83			
		Toplam	400	3,68	0,84			
		*p<0,05						

Yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre, öğretmen adaylarının Tasarım Odaklı Düşünme Ölçeği (TODÖ) puanları sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir (p>0,05). Tüm alt boyutlar ve toplam puan incelendiğinde, sınıflar arasında puan ortalamaları birbirine oldukça yakın olup istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu durum, öğretmen adaylarının tasarım odaklı düşünme becerilerinin sınıf düzeyinden bağımsız olarak benzer düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 13. Sınıf düzeyine göre DMTYÖ puanlarının karşılaştırılması tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Ölçek	Alt boyut	Sınıf Düzeyi	N	Ort.	SS	sd	F	p
DMTYÖ	Tasarım ve Geliştirme	1. sınıf (1)	154	3,28	0,92	3 396 399	0,815	0,49
		2. sınıf (2)	70	3,25	0,84			
		3. sınıf (3)	106	3,39	0,81			
		4. sınıf (4)	70	3,43	0,86			
		Toplam	400	3,33	0,87			
	Teknik Yeterlilik	1. sınıf (1)	154	3,34	0,91		1,602	0,19
		2. sınıf (2)	70	3,33	0,90			

Ölçek	Alt boyut	Sınıf Düzeyi	N	Ort.	SS	sd	F	p
		3. sınıf (3)	106	3,41	0,91	3		
		4. sınıf (4)	70	3,61	0,82	396		
		Toplam	400	3,40	0,90	399		
	Teknopedagojik Yeterlilik	1. sınıf (1)	154	3,48	0,88			
		2. sınıf (2)	70	3,44	0,87	3		
		3. sınıf (3)	106	3,60	0,91	396	1,903	0,13
		4. sınıf (4)	70	3,73	0,80	399		
		Toplam	400	3,55	0,87			
	Uygulama ve Değerlendirme Yeterliliği	1. sınıf (1)	154	3,54	0,92			
		2. sınıf (2)	70	3,49	0,80	3		
		3. sınıf (3)	106	3,66	0,91	396	1,779	0,15
		4. sınıf (4)	70	3,79	0,84	399		
		Toplam	400	3,60	0,88			
	Toplam	1. sınıf (1)	154	3,40	0,84			
		2. sınıf (2)	70	3,37	0,78	3		
		3. sınıf (3)	106	3,50	0,82	396	1,633	0,18
		4. sınıf (4)	70	3,62	0,77	399		
		Toplam	400	3,46	0,81			

*p<0,05

Yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına göre, öğretmen adaylarının Dijital Materyal Tasarımı Yeterlilik Ölçeği (DMTYÖ) toplam puanları ve alt boyutlarına ilişkin puan ortalamaları sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir (p > 0,05). Her ne kadar sınıf düzeyi arttıkça puan ortalamalarında küçük artışlar gözlense de bu farklar istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu durum, dijital materyal tasarımı yeterliklerinin sınıf düzeyine göre anlamlı şekilde değişmediğini, yani öğrencilerin sınıf ilerledikçe anlamlı bir gelişim göstermediğini ortaya koymaktadır. Ancak özellikle 4. sınıf öğrencilerinin bazı alt boyutlarda daha yüksek ortalamalara sahip olması, ilerleyen sınıflarda bu yeterliklerin pratik deneyimle gelişebileceğine işaret edebilir.

Tablo 14. Günlük internet kullanım süresine göre TODÖ puanlarının karşılaştırılması tek yönlü varyans Analizi (ANOVA) sonuçları

Ölçek	Alt boyut	İnternet Kullanım (Gün)	N	Ort.	SS	sd	F	p
TODÖ	**İlişki**	2 saatten az (1)	33	3,68	0,96			
		2-4 saat arası (2)	118	3,63	0,82	2		
		4 saatten fazla (3)	249	3,66	0,93	397	0,049	0,95
		Toplam	400	3,66	0,90	399		
	Süreç	2 saatten az (1)	33	3,67	1,01			
		2-4 saat arası (2)	118	3,61	0,81	2		
		4 saatten fazla (3)	249	3,67	0,92	397	0,170	0,84
		Toplam	400	3,65	0,89	399		
	Birey	2 saatten az (1)	33	3,61	1,05	2		
		2-4 saat arası (2)	118	3,66	0,79	397	0,352	0,70

©IJOESS

Ölçek	Alt boyut	İnternet Kullanım (Gün)	N	Ort.	SS	sd	F	p
		4 saatten fazla (3)	249	3,72	0,92	399		
		Toplam	400	3,69	0,89			
	Etik	2 saatten az (1)	33	3,77	1,04	2 397 399	2,596	0,08
		2-4 saat arası (2)	118	3,57	0,88			
		4 saatten fazla (3)	249	3,81	0,98			
		Toplam	400	3,74	0,96			
	Toplam	2 saatten az (1)	33	3,67	0,98	2 397 399	0,339	0,71
		2-4 saat arası (2)	118	3,62	0,74			
		4 saatten fazla (3)	249	3,70	0,87			
		Toplam	400	3,68	0,84			

*p<0,05

Öğretmen adaylarının günlük internet kullanım süresine göre TODÖ puanlarına yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına göre, ilişki, süreç, birey, etik ve toplam alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır (p>0,05). Etik alt boyutu için anlamlılık sınırına yaklaşan bir fark gözlenmiştir (F=2,596, p=0,08); ancak bu fark istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmemektedir.

Günlük internet kullanım süresi öğretmen adaylarının teknoloji odaklı değerlendirme yeterliklerini anlamlı biçimde etkilememektedir. Bu durum, teknolojik yeterliklerin sadece kullanım süresine değil, internetin nasıl ve ne amaçla kullanıldığına bağlı olarak geliştiği söylenebilir.

Tablo 15. Günlük internet kullanım süresine göre DMTYÖ puanlarının karşılaştırılması tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Ölçek	Alt boyut	İnternet Kullanım	N	Ort.	SS	sd	F	p
DMTYÖ	**Tasarım ve Geliştirme**	2 saatten az (1)	33	3,27	0,90	2 397 399	0,073	0,93
		2-4 saat arası (2)	118	3,33	0,78			
		4 saatten fazla (3)	249	3,33	0,91			
		Toplam	400	3,33	0,87			
	Teknik Yeterlilik	2 saatten az (1)	33	3,24	1,04	2 397 399	0,664	0,52
		2-4 saat arası (2)	118	3,44	0,80			
		4 saatten fazla (3)	249	3,41	0,92			
		Toplam	400	3,40	0,90			
	Teknopedagojik Yeterlilik	2 saatten az (1)	33	3,41	0,94	2 397 399	0,851	0,43
		2-4 saat arası (2)	118	3,62	0,83			
		4 saatten fazla (3)	249	3,53	0,89			
		Toplam	400	3,55	0,87			
	Uygulama ve Değerlendirme Yeterliliği	2 saatten az (1)	33	3,47	0,87	2 397 399	0,757	0,47
		2-4 saat arası (2)	118	3,56	0,77			
		4 saatten fazla (3)	249	3,64	0,94			
		Toplam	400	3,60	0,88			
	Toplam	2 saatten az (1)	33	3,34	0,89	2 397 399	0,404	0,67
		2-4 saat arası (2)	118	3,48	0,74			
		4 saatten fazla (3)	249	3,46	0,84			
		Toplam	400	3,46	0,81			

*p<0,05

Öğretmen adaylarının günlük internet kullanım sürelerine göre DMTYÖ puanlarına yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına göre, ölçeğin hiçbir alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır (p>0,05). Bu sonuçlar, internet kullanım süresinin, öğretmen adaylarının dijital materyal tasarımı yeterliklerini anlamlı ölçüde etkilemediğini göstermektedir.

Günlük internet kullanım süresi ile dijital materyal tasarımı yeterlik düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Bu durum, dijital yeterliliklerin yalnızca süreye bağlı değil, daha çok internetin niteliğine, kullanım amaçlarına ve pedagojik entegrasyona bağlı olarak geliştiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, öğretmen adaylarının internetle geçirilen süreden ziyade, bu süreyi nasıl ve ne amaçla değerlendirdikleri dijital yeterlilik açısından daha belirleyici bir unsur olabilir.

Tablo 16. DMTYÖ ve TODÖ puan ortalamaları Pearson Korelasyon analizi sonuçları

		TODÖ				
DMTYÖ		**İlişki**	**Süreç**	**Birey**	**Etik**	**TODÖ Toplam**
Tasarım ve Geliştirme Yeteneği	**r**	0,483**	0,587**	0,587**	0,541**	0,582**
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Teknik Yeterlilik	**r**	0,512**	0,607**	0,585**	0,569**	0,603**
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Teknopedagojik Yeterlilik	**r**	0,552**	0,620**	0,609**	0,595**	0,632**
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Uygulama ve Değerlendirme Yeteneği	**r**	0,574**	0,629**	0,630**	0,629**	0,654**
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
DMTYÖ Toplam	**r**	0,568**	0,658**	0,649**	0,626**	0,664**
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

**p<0,00

Yapılan Pearson korelasyon analizi sonuçlarına göre, öğretmen adaylarının DMTYÖ alt boyutları ile TODÖ alt boyutları arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunmaktadır (p<0,01). DMTYÖ Tasarım ve Geliştirme Yeteneği alt boyutu ile TODÖ tüm alt boyutları ve toplam puan ortalamaları arasında pozitif ve orta düzeyde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Tasarım ve Geliştirme Yeteneği alt boyutu ile en yüksek düzeyde ilişkinin TODÖ Süreç ve Birey alt boyutları (r=0,587) arasında olduğu görülmüştür. DMTYÖ Teknik Yeterlilik alt boyutu ile TODÖ tüm alt boyutları ve toplam puan ortalamaları arasında pozitif ve orta düzeyde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. DMTYÖ Teknik Yeterlilik alt boyutu ile en yüksek ilişkinin TODÖ Süreç alt boyutu (r=0,607) arasında olduğu görülmüştür. DMTYÖ Teknopedagojik Yeterlilik alt boyutu ile TODÖ tüm alt boyutları ve toplam puan ortalamaları

arasında pozitif ve yüksek düzeyde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. DMTYÖ Teknopedagojik Yeterlilik alt boyutu ile en yüksek ilişkinin TODÖ Süreç alt boyutu (r=0,620) ve ÖDÖ Toplam (r =0,632) puan ortalamaları arasında olduğu görülmüştür. DMTYÖ Uygulama ve Değerlendirme Yeteneği alt boyutunun TODÖ tüm alt boyutları ve toplam puan ortalamaları arasında en yüksek korelasyon değerlerine sahip olduğu görülmektedir (Birey (r =0,630); Süreç ve Etik (r=0,629); TODÖ toplam (r=0,654)). DMTYÖ toplam puan ortalamaları ile TODÖ toplam puan ortalamaları arasındaki ilişki oldukça yüksek düzeyde ve anlamlıdır (r=0,664; p=0,000).

Elde edilen bulgulara göre, öğretmen adaylarının dijital materyal tasarlama yeterlilikleri arttıkça tasarım odaklı düşünme düzeylerinin de arttığı görülmektedir. Özellikle süreç, birey ve etik boyutlarıyla kurulan güçlü ilişkiler, dijital materyal üretiminde sadece teknik bilgi değil, pedagojik, etik ve bireysel farkındalıkların da önemli rol oynadığını göstermektedir. Bu sonuçlar, tasarım odaklı düşünmenin, öğretmenlerin dijital materyal tasarlama, uygulama ve değerlendirme yeterliliklerini destekleyen temel bir beceri olduğunu ortaya koymaktadır. Eğitim fakültelerinde tasarım odaklı düşünme eğitimi ile dijital materyal tasarımına yönelik uygulamalı çalışmaların bir arada yürütülmesi, bu yeterliklerin gelişimini daha etkili hake getirebileceği söylenebilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Dijital Materyal Tasarım Yeterliliği Ölçeği (DMTYÖ) alt boyutları ve toplam puanları cinsiyete göre incelendiğinde Teknik Yeterlilik alt boyutunda kadın ve erkek öğretmen adayları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, erkek öğretmen adaylarının dijital materyal tasarımı alanında özellikle teknik yeterlikte anlamlı ancak küçük düzeyde bir avantaja sahip olduğu görülmüştür. Buna karşılık, tasarım odaklı düşünme becerileri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemekte, bu becerilerin daha çok eğitsel deneyim ve bireysel yetkinliklerle şekillendiği düşünülmektedir.

Cinsiyet değişkeni Tasarım Odaklı Düşünme Ölçeği (TODÖ) puanlarını etkilememiş, ancak Dijital Materyal Tasarım Yeterlilikleri Ölçeği (DMTYÖ) kapsamında erkek öğretmen adaylarının özellikle Teknik Yeterlik alt boyutunda anlamlı bir farklılığı saptanmıştır.

İlgili Literatür incelendiğinde, bu araştırma sonuçlarını destekleyen çalışmalar da mevcuttur. Guillén-Gámez, Mayorga-Fernández ve Contreras-Rosado (2021) cinsiyetin donanım yapılandırma ve yazılım güncelleme maddelerinde anlamlı bir etki oluşturduğunu, yaratıcı tasarım boyutunda ise farkın kaybolduğunu göstermiştir. Getenet, Haeusler, Redmond,

Cantle ve Crouch (2024) de hata ayıklama alt boyutunda erkek adayların lehine anlamlı fark rapor ederek mevcut araştırmanın bulgularını desteklemiştir. Buna karşın mevcut çalışmanın bulgularını desteklemeyen çalışmalar da mevcuttur. Røkenes ve Krumsvik (2016) Norveç örnekleminde hem TODÖ'ye denk düşen "tasarım-yaratıcılık" ölçeğinde hem de genel dijital yeterlikte cinsiyet farkı saptamamış, erken dönemde uygulanan karma laboratuvar modelinin bu eşitliği sağladığını ileri sürmüştür. Dolayısıyla, mevcut bulgu teknik alt-boyutlarda halen gözlenebilen erkek üstünlüğünün kültürel teknoloji sosyalleşmesinden kaynaklanabileceğini, ancak kapsayıcı atölye tasarımlarının bu farkı ortadan kaldırabileceğini düşündürmektedir.

Yapılan analiz sonuçlarına göre, 20–23 yaş aralığındaki öğretmen adaylarının TODÖ puanları arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. İlgili literatür incelendiğinde mevcut araştırmanın analiz sonuçlarını destekleyen çalışmaların mevcut olduğu görülmektedir. Avsec (2023) STEM öğretmen adaylarıyla yürüttüğü boylamsal çalışmada yaş değişkeninin tasarım odaklı düşünmeyi doğrudan yordamadığını, puan artışının problem-bazlı atölye süresiyle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Benzer biçimde Lázaro-Cantabrana ve arkadaşları (2024) yaşın istatistiksel etkisini önemsiz bulurken, stüdyo katılım süresini en güçlü yordayıcı olarak belirlemiştir.

DMTYÖ alt boyutları ve toplam puanlarına ilişkin yapılan tek yönlü varyans analizine göre, yaş değişkeni bazı alt boyutlarda anlamlı farklılıklar göstermektedir. Özellikle Teknik Yeterlilik, Teknopedagojik Yeterlilik, Uygulama ve Değerlendirme Yeterliliği ve Toplam DMTYÖ puanı ve alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Tukey testine göre, bu farklılıklar özellikle 22 yaş ve üzeri bireylerin, 20 ve 21 yaş gruplarına kıyasla daha yüksek puanlara sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, dijital materyal tasarımı yeterliliklerinin yaşla birlikte gelişebileceğini, yaşça büyük bireylerin daha fazla deneyimine ya da teknolojik beceriye sahip olabileceği söylenebilir.

Yapılan analizleri destekleyen çalışmalardan biri olan Türk'ün (2017) açık erişimli yüksek lisans tezinde yaşça büyük öğretmen adaylarının "dijital bilgelik" ve veri güvenliği boyutlarında belirgin bir üstünlüğe sahip olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Lin, Yang, Jiang ve Li (2023) yaşın hem doğrudan hem de "veri okuryazarlığı" aracılığıyla dijital yeterliği olumlu etkilediğini bildirmiştir. Buna karşın Suzer ve Koc (2024) 35 yaş altı öğretmenlerin artırılmış gerçeklik ile oyunlaştırma araçlarını derslerine daha sık entegre ettiğini, yaş ilerledikçe yenilikçi teknolojiye açıklığın azaldığını belirtmiştir. Dolayısıyla yaşın pozitif veya negatif

etkisi kullanılan teknolojinin yenilik derecesi ve uygulamalı staj fırsatları gibi ortam değişkenlerine duyarlı görünmektedir.

Yapılan ANOVA testi sonuçlarına göre, Öğretmenlikte Tasarım Odaklı Düşünme Ölçeği (TODÖ) toplam puanı ve alt boyutları açısından öğretmen adaylarının bölümleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yalnızca "Etik" alt boyutunda gözlemlenmiştir. İngilizce, Okulöncesi ve Sınıf Öğretmenliği bölümlerindeki adayların TODÖ-Etik puanlarının Beden Eğitimi, Rehberlik ve Sosyal Bilgiler öğretmenliği programlarını anlamlı biçimde geride bırakması, söz konusu programlarda dijital vatandaşlık ve sorumlu teknoloji kullanımı temalarının müfredata daha erken entegre edilmesiyle ilişkilendirilebilir. Llorent-Vaquero ve Ortega-Tudela (2021) dil öğretimi öğrencilerinin veri gizliliği konusunda fen bilgisi öğrencilerine kıyasla yüksek etik farkındalık sergilediğini rapor ederek mevcut araştırma bulgularını desteklemektedir. Buna karşın Røkenes ve Krumsvik (2016) disiplin bazlı etik fark bulmamış, bireysel değerlerin ve program içeriği homojenliğinin belirleyici olduğunu savunmuştur. Dolayısıyla etik duyarlılığın, program kazanımlarındaki içerik yoğunluğuna ve uygulamalı etkinliklerin niteliğine duyarlı olduğu anlaşılmaktadır.

Dijital Materyal Tasarımı Yeterlilikleri Ölçeği alt boyutları ve toplam puan açısından öğretmen adaylarının bölümleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar bulunmuştur. Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (RPD) öğrencilerinin DMTYÖ'de birçok alt boyutta geride kalması, programlar arası teknoloji entegrasyon yoğunluklarını gündeme getirir. Çeliker Ercan ve arkadaşları (2022) RPD adaylarının teknik ve tasarım-geliştirme puanlarında ilköğretim matematik ile sınıf öğretmenliği adaylarının anlamlı biçimde gerisinde kaldığını belirterek araştırma bulgularını desteklemektedir. Öte yandan 2023 "Digital Competence Benchmark" raporu sanatsal ve rehberlik programlarında yaratıcı medya üretimi puanlarının yüksek olabileceğini, farkın kurumsal donanım altyapısı ve seçmeli ders çeşitliliğine bağlı olarak tersine dönebileceğini göstermiştir.

TODÖ puanları sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. TODÖ puanlarının sınıf düzeyinden bağımsız kalması, tasarım odaklı düşünme becerisinin program geneline yayılmış ardışık uygulamalarla sistematik biçimde pekiştirilmediğini düşündürmektedir. Ocak ve Karakuş (2019) yalnızca proje temelli müdahalelerin anlamlı artış yarattığını vurgulamış, standart müfredat izleyen gruplarda dört yıl boyunca durağanlık gözlemlemiştir. Buna karşın Rauth, Köppen ve Jobst (2010) tasarım laboratuvarı modelini

üçüncü-dördüncü sınıfta zorunlu kılan üniversitelerde sınıf ilerledikçe anlamlı gelişim rapor ederek uygulama yoğunluğunun belirleyici rolünü ortaya koymuştur.

Yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına göre, öğretmen adaylarının Dijital Materyal Tasarımı Yeterlilik Ölçeği (DMTYÖ) toplam puanları ve alt boyutlarına ilişkin puan ortalamaları sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir. DMTYÖ puanlarının sınıf düzeyine göre anlamlı biçimde değişmemesi, dijital içerik üretimi derslerinin kademeli derinleşme sunmadığını göstermektedir. Lázaro-Cantabrana ve arkadaşlarının (2024) e-portfolyo müdahalesi almayan gruplarda dört yarıyıl boyunca kayda değer ilerleme olmadığını rapor etmesi bu bulguyu doğrulamaktadır.

Öğretmen adaylarının günlük internet kullanım süresine göre TODÖ puanlarına yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına göre, ilişki, süreç, birey, etik ve toplam alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Günlük internet kullanım süresinin TODÖ puanlarını etkilememesi, niceliksel çevrim-içi zamanın yaratıcı tasarım çıktısına dönüşmesinde amaçlı dijital faaliyetlerin kritik olduğunu göstermektedir. Ng (2012) internet süresinin değil, öğretmen rehberliğindeki tasarım görevlerinin TODÖ'ye benzer becerileri geliştirdiğini belirtmiştir.

Öğretmen adaylarının günlük internet kullanım sürelerine göre DMTYÖ puanlarına yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına göre, ölçeğin hiçbir alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. İnternet süresi ile DMTYÖ arasında ilişki saptanmaması, dijital üretkenliğin "hedefe yönelik, yapılandırılmış pratik" gerektirdiğine işaret eder. Betancur-Chicué ve arkadaşları (2023) üretken etkinliğe ayrılan dakikanın, DMTYÖ puanlarını yordadığını; toplam süre değişkeninin ise anlamsız kaldığını göstermiştir. Öte yandan Boholano, Jamon ve Cabanes-Jamon (2022) YouTube eğitim kanallarını yoğun takip eden grubun e-içerik geliştirme skorlarında artış gözlemleyerek sürenin içerik odağına bağlı etkinleşebileceğini belirtmiştir.

Yapılan Pearson korelasyon analizi sonuçlarına göre, öğretmen adaylarının DMTYÖ alt boyutları ile TODÖ alt boyutları arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. TODÖ alt boyutları ile DMTYÖ arasındaki orta-yüksek düzeyde pozitif korelasyon, tasarım odaklı düşünmenin dijital materyal tasarımını bütüncül biçimde desteklediğini ortaya koymaktadır. Llorent-Vaquero ve Ortega-Tudela (2021) tasarım odaklı düşünme temelli dijital proje dersinin DigCompEdu göstergelerinin tamamında anlamlı artış yarattığını rapor ederek bu savı pekiştirmiştir. Buna karşın Yılmaz (2021) dijital okuryazarlık

ile tasarım-temelli çözüm üretme arasında zayıf ilişki bulmuş; Ning ve Danso (2025) öz-yeterlik inancının aracı rol oynadığını saptayarak korelasyonun bağlamsal olarak değişebileceğini vurgulamıştır. Dolayısıyla entegratif atölye tasarımları ve güçlü öz-yeterlik desteği, iki beceri kümesini eşzamanlı geliştirmek için kritik görünmektedir.

Araştırmada elde edilen veriler, öğretmen adaylarının tasarım odaklı düşünme ölçeğinde cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymuştur. Buna karşın dijital materyal tasarım yeterliliği ölçeğinin teknik yeterlik ve toplam puanlarında, erkek öğretmen adayları lehine anlamlı ancak küçük ölçekli bir üstünlük belirlenmiştir; ölçeğin diğer alt boyutlarında ise cinsiyete dayalı bir farklılık saptanmamıştır.

Yaş değişkeni incelendiğinde, tasarım odaklı düşünme puanlarının yaş grupları arasında anlamlı biçimde değişmediği görülmüştür. Buna karşılık dijital materyal tasarım yeterliliği ölçeğinde teknik, teknopedagojik ve uygulama-değerlendirme boyutları ile toplam puanlarda, daha ileri yaş grubundaki öğretmen adayları lehine anlamlı farklar tespit edilmiştir.

Bölümlere göre yapılan karşılaştırmalarda, tasarım odaklı düşünme ölçeğinin yalnızca "Etik" alt boyutunda anlamlı bir farklılık ortaya çıkmış; İngilizce, Okulöncesi ve Sınıf Öğretmenliği programlarında öğrenim gören adayların etik tutum puanları Beden Eğitimi, Rehberlik ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği programlarındaki adaylardan daha yüksek bulunmuştur. Dijital materyal tasarım yeterliliği ölçeğinde ise tasarım-geliştirme, teknik yeterlik, teknopedagojik yeterlik, uygulama-değerlendirme boyutları ve toplam puanlar bakımından bölümler arasında anlamlı farklılıklar saptanmış; Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık öğrencileri pek çok alt boyutta diğer bölümlerin gerisinde kalmıştır.

Sınıf düzeyi değişkeni hem tasarım odaklı düşünme hem de dijital materyal tasarım yeterliliği ölçeklerinde anlamlı bir farklılık oluşturmamıştır; sınıflar ilerledikçe gözlenen küçük artışlar istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. Benzer biçimde, günlük internet kullanım süresine göre yapılan analizlerde de her iki ölçeğin alt boyutları ve toplam puanlarında anlamlı bir farklılık gözlenmemiş; yalnızca tasarım odaklı düşünme ölçeğinin etik alt boyutunda anlamlılık sınırına yaklaşan, fakat istatistiksel eşik değeri aşmayan bir fark izlenmiştir.

Son olarak, öğretmen adaylarının DMTYÖ alt boyutları ile TODÖ alt boyutları arasında yapılan korelasyon analizleri, dijital materyal tasarım yeterliliği alt boyutları ile tasarım odaklı düşünme alt boyutları ve toplam puanları arasında orta ile yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı ilişkiler bulunduğunu göstermiştir. En güçlü ilişkiler, dijital uygulama-değerlendirme boyutu ile tasarım odaklı düşünmenin süreç, birey ve toplam puanları arasında gözlenmiş; genel olarak

dijital materyal tasarımı konusundaki yeterlik arttıkça tasarım odaklı düşünme becerilerinin de yükseldiği belirtilmektedir. Araştırmada öğretmen adaylarının tasarım odaklı düşünme (TODÖ) becerileri ile dijital materyal tasarım yeterlilikleri (DMTYÖ) arasındaki ilişki incelenmiş ve H_1 hipotezi, TODÖ ve DMTYÖ toplam puanları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunması ($r=0,664$; $p<0,001$) ile doğrulanmıştır; bu sonuç, öğretmen adaylarının tasarım odaklı düşünme becerilerinin dijital materyal tasarım yeterlilikleri ile anlamlı biçimde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Öneriler

1. Öğretmen yetiştirme programlarında teknik yeterliği artırıcı uygulamalı atölye çalışmalarına sistemli biçimde yer verilmelidir.
2. Dijital materyal tasarımı ile tasarım odaklı düşünme kuramsal içerikleri, öğretim programının erken dönemlerinden itibaren stüdyo temelli etkinliklerle bütünleştirilerek uzun süreli öğrenme döngüleri oluşturulmalıdır.
3. Teknoloji etiği ve dijital sorumluluk temaları, tüm öğretmenlik alanlarındaki pedagojik formasyon derslerine disiplinler arası bir yaklaşımla dahil edilmelidir.
4. Öğretmen adaylarının dijital üretim süreçlerini güçlendirmek amacıyla vaka temelli problem çözme etkinlikleri ve proje tabanlı görevler, program genelinde yaygınlaştırılmalıdır.
5. Dijital materyal tasarımı çıktıları için yapılandırılmış akran değerlendirmesi, rubrik temelli geribildirim ve yansıtıcı raporlama süreçleri standart bir değerlendirme bileşeni haline getirilmelidir.
6. Dijital materyal tasarımı ve tasarım odaklı düşünme alanlarında sürekli mesleki gelişimi teşvik eden sertifika, atölye ve çevrim içi mikro-öğrenme programları sunulmalıdır.
7. Öğretim sürecinde kullanılan dijital yazar araçlarına erişim kolaylaştırılmalı, güncel yazılım ve donanımlara ilişkin teknik destek hizmetleri kurumsal düzeyde sürdürülebilir hale getirilmelidir.

Sınırlılıklar ve güçlü yönler

Sınırlılıklar

1. Araştırma verileri yalnızca belirli bir üniversitede öğrenim gören öğretmen adaylarından elde edildiği için, sonuçların genellenebilirliği sınırlıdır.
2. Çalışmada kullanılan veri toplama araçları öz-bildirim temelli olduğundan, katılımcıların yanıtları subjektif algılardan etkilenmiş olabilir.

Güçlü Yönler

1. Araştırma, tasarım odaklı düşünme becerileri ile dijital materyal tasarım yeterliliklerini birlikte ele alarak literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır.
2. Çalışmada kullanılan ölçeklerin geçerlik ve güvenirlik analizlerinin yapılmış olması, elde edilen bulguların bilimsel sağlamlığını artırmaktadır.

3. Araştırmanın bulguları, öğretmen yetiştirme programlarının içerik ve uygulamalarına yönelik somut öneriler sunma potansiyeline sahiptir.

KAYNAKLAR

Ally, M. (2019). Competency profile of the digital and online teacher in future education. *International Review of Research in Open and Distributed Learning, 20*(2), 302-318. https://doi.org/10.19173/irrodl.v20i2.4206

Avsec, S. (2023). Design thinking in STEM teacher education: Age and experience effects. *International Journal of Technology and Design Education, 33*, 451-470. https://doi.org/10.3390/su15021163

Betancur-Chicué, F., Vilchez-Guizado, F., & Gallego-Joya, J. (2023). Development and strengthening of teachers' digital competence: Systematic review. *Contemporary Educational Technology, 17*(1), e555. https://doi.org/10.30935/cedtech/15744

Boholano, H. B., Jamon, B. E. V., & Cabanes-Jamon, M. G. M. (2022). Modular-distance learning experiences of public school teachers in the Philippines: A phenomenology. *London Journal of Research in Humanities and Social Sciences, 22*(13), 15–24. https://journalspress.com/LJRHSS_Volume22/Modular-Distance-Learning-Experiences-of-Public-School-Teachers-in-the-Philippines-A-Phenomenology.pdf

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (17. baskı). Pegem Akademi.

Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences.* New York, NY: Routledge Academic. https://doi.org/10.4324/9780203771587

Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.

Çeliker Ercan, G., Akın Demircan, Z., & Kaşarcı, İ. (2022). Öğretmen adaylarının dijital materyal tasarımı yeterlikleri: Bölümler arası karşılaştırma. *13. Uluslararası Sosyal, Beşeri ve Eğitim Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı*, 89-95.

George, D., & Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference* (10th ed.). Boston: Pearson.

Getenet, S., Haeusler, C., Redmond, P., Cantle, R., & Crouch, V. (2024). Bridging the digital divide: gender and learning mode impacts on pre-service teacher digital competence and online engagement. Irish Educational Studies, 1–17. https://doi.org/10.1080/03323315.2024.2359694.

Girgin, D. (2021). A sustainable learning approach: Design thinking in teacher education. *International Journal of Curriculum and Instruction, 13*(1), 359–382. https://www.researchgate.net/publication/356835324

Guillén-Gámez, F. D., Mayorga-Fernández, M. J., & Contreras-Rosado, J. A. (2021). Incidence of gender in the digital competence of higher education teachers in research work. *Education Sciences, 11*(3), 98. https://doi.org/10.3390/educsci11030098.

Güven, İ., & Sak Yalmanoğlu, M. (2024). *Tasarım odaklı düşünmeye dayalı öğretim materyali geliştirilmesi.* Ankara: BİDGE Yayınları. https://doi.org/10.70269/EWJHVE4BQRKB

Henderson, M., Selwyn, N., & Aston, R. (2017). What works and why? Student perceptions of 'useful' digital technology in university teaching and learning. *Studies in Higher Education, 42*, (8), 1567- 1579. https://doi.org/10.1080/03075079.2015.1007946

Kabaran, G. G., & Uşun, S. (2021). Dijital materyal tasarımı yeterlikleri ölçeği (DMTYÖ): Bir ölçek geliştirme çalışması. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, *11*(2), 281-307. https://doi.org/10.17943/etku.864296

Kocaman-Karoğlu, A., Bal-Çetinkaya, K., & Çimşir, E. (2020). Toplum 5.0 sürecinde Türkiye'de eğitimde dijital dönüşüm. *Üniversite Araştırmaları Dergisi, 3*(3), 147–158. https://doi.org/10.32329/uad.815428

Koehler, M. J., & Mishra, P. (2005). What happens when teachers design educational technology?. *Journal of Educational Computing Research, 32*(2), 131–152. https://doi.org/10.2190/0EW7-01WB-BKHL-QDYV

Lázaro-Cantabrana, M., Usart-Rodríguez, M., & Gisbert-Cervera, M. (2024). Digital competence of training teachers: Results of a teaching innovation project. *Education Sciences, 14*(2), 162. https://doi.org/10.3390/educsci13020162

Llorent-Vaquero, M., & Ortega-Tudela, J. M. (2021). Digital creativity through design thinking in teacher training. *CEUR Workshop Proceedings, 3265*, 1-6.

Lin, R., Yang, J., Jiang, F., & Li, X. (2023). Does teacher's data literacy and digital teaching competence influence empowering students in the classroom? Evidence from China. *Education and Information Technologies, 28*, 2845–2867. https://doi.org/10.1007/s10639-022-11274-3

Ning, Y., & Danso, S. D. (2025, 17 Şubat). *Assessing pedagogical readiness for digital innovation: A mixed-methods study (Version 1).* https://doi.org/10.48550/arXiv.2502.15781.

Oberer, B., & Erkollar, A. (2024). Education 5.0: Using the Design Thinking Process-An. *Journal of Systemics, Cybernetics and Informatics, 22*(1), 1-17. https://doi.org/10.54808/JSCI.22.01.1

Ocak, G., & Karakuş, G. (2019). Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık öz-yeterlilik becerilerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(1),* 129–147. https://doi.org/10.32709/akusosbil.466549

Rauth, I., Köppen, E., & Jobst, B. (2010). *Design thinking: An educational model towards creative confidence.* In DS 66-2: Proceedings of the 1st International Conference on Design Creativity (pp. 1–8). The Design Society. https://doi.org/10.1007/s11528-021-00671-z

Rice, M. F., & Ortiz, K. R. (2021). Evaluating digital instructional materials for K-12 online and blended learning. *TechTrends, 65*(6), 977-992. http://doi.org/10.1007/s11528-021-00671-z

Røkenes, F. M., & Krumsvik, R. J. (2016). Prepared to teach ESL with ICT? *Computers & Education, 97*, 1-20. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2016.02.014

Suzer, E., Koc, M. Teachers' digital competency level according to various variables: A study based on the European DigCompEdu framework in a large Turkish city. *Education and Information Technologies 29* (16), 22057–22083 (2024). https://doi.org/10.1007/s10639-024-12711-1

Sürmelioğlu, Y., & Erdem, M. (2021). Öğretimde tasarım odaklı düşünme ölçeğinin geliştirilmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, *18*(39), 223-254. https://doi.org/10.26466/opus.833362.

Swallow, D., & Tomalin, B. (2024). Design thinking in education: A paradigm shift in language learning. *Training, Language and Culture, 8*(4), 86-94. https://doi.org/10.22363/2521-442X-2024-8-4-86-94

Türk, M. (2017). *Öğretmen adaylarının dijital bilgeliğe ilişkin yeterlik algıları* (Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi).

Yılmaz, Ö. (2021). Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık becerilerinin değerlendirilmesi. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi, 10*(19), 17-27. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1533546

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Aysel GÜNEY TÜRKEÇ
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Aysel GÜNEY TÜRKEÇ
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Aysel GÜNEY TÜRKEÇ
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Aysel GÜNEY TÜRKEÇ
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Aysel GÜNEY TÜRKEÇ

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu araştırma, Amasya Üniversitesi Etik Kurulunun 16.05.2025 tarihli ve E-30640013-108.01-261869 sayılı kararı ile yürütülmüştür.

This research was conducted with the decision of Amasya University Ethics Committee dated 16.05.2025 and numbered E-30640013-108.01-261869.

Bu eser **Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0)** ile lisanslanmıştır.

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1889-1907
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Spor bilimleri öğrencilerinde yeme davranışlarının belirleyicileri: Kronotip, cinsiyet ve fiziksel aktivite düzeyi

Burak KURAL

[1]Trabzon Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Trabzon, Türkiye

Araştırma Makalesi/*Research Article*		**DOI:** 10.70736/ijoess.1995
Gönderi Tarihi/ *Received:* 12.08.2025	Kabul Tarih/ *Accepted:* 13.09.2025	Online Yayın Tarihi/ *Published*: 15.09.2025

Öz

Bu çalışma, spor bilimleri öğrencilerinde kronotip, cinsiyet ve fiziksel aktivite düzeyinin yeme davranışları üzerindeki etkisini incelemek amacıyla kesitsel ve ilişkisel bir desende tasarlanmıştır. Araştırma, 18-24 yaş aralığındaki 124'ü erkek, 80'i kadın olmak üzere toplam 204 öğrenci ile yürütülmüştür. Veriler, Kişisel Bilgi Formu, Sabahçıl-Akşamcıl Anketi (MEQ), Yeme Farkındalığı Ölçeği (YFÖ-30) ve Uluslararası Fiziksel Aktivite Ölçeği-Kısa Form (UFAA-KF) aracılığıyla toplanmış; istatistiksel analizlerde bağımsız örneklem t-testi, Ki-kare, tek yönlü ANOVA ve Pearson korelasyon testleri kullanılmıştır. Çalışmada; kadın öğrenciler duygusal yeme boyutunda erkeklere kıyasla anlamlı düzeyde yüksek puan alırken ($p<0,01$), erkek öğrenciler yeme kontrolünde daha yüksek performans göstermiştir ($p<0,05$). Kronotip grupları karşılaştırıldığında, ara tipin akşamcıl tipe göre duygusal yeme, yeme kontrolü ve enterferans boyutlarında avantajlı olduğu; sabahçıl tipin ise yeme disiplininde daha üstün olduğu tespit edilmiştir. Fiziksel aktivite düzeyi arttıkça duygusal yeme azalmış ($p=0,001$) ve yeme disiplini artmıştır. Ayrıca, zayıf BMI grubundaki öğrenciler, düşünmeden yeme ve yeme kontrolü alt boyutlarında anlamlı derecede düşük puanlar almıştır ($p<0,05$). Sonuç olarak, kronotip, cinsiyet ve fiziksel aktivitenin yeme davranışları üzerinde karmaşık ve birbiriyle ilişkili etkileri olduğu belirlenmiş; bu faktörlerin kişiselleştirilmiş beslenme ve yaşam tarzı müdahalelerinde dikkate alınmasının önemi vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeme davranışı, Kronotip, Fiziksel aktivite düzeyi, Spor bilimleri, Öğrenci

Determinants of eating behaviors in sports science students: Chronotype, gender and physical activity level

Abstract

This study was designed with a cross-sectional and correlational design to examine the effects of chronotype, gender, and physical activity level on eating behaviors in sports science students. The research was conducted with a total of 204 students (124 male, 80 female) aged 18-24. Data were collected using the Personal Information Form, Morning-Evening Questionnaire (MEQ), Eating Awareness Scale (EAS-30), and the International Physical Activity Questionnaire-Short Form (IPAQ-SF). Statistical analyses were performed using independent samples t-test, chi-square, one-way ANOVA, and Pearson correlation tests. The findings indicated that female students scored significantly higher than males in the emotional eating dimension ($p<0,01$), whereas male students demonstrated higher performance in eating control ($p<0,05$). A comparison of chronotype groups revealed that the intermediate type had an advantage over the evening type in emotional eating, eating control, and interference, while the morning type was superior in eating discipline. An increase in physical activity level was associated with a reduction in emotional eating and an enhancement in eating discipline ($p=.019$). Furthermore, students in the underweight BMI group scored significantly lower on the thoughtless eating and eating control sub-dimensions ($p<0,05$). In conclusion, the results demonstrate that chronotype, gender, and physical activity have complex and interrelated effects on eating behaviors. The findings underscore the importance of considering these factors in the development of personalized nutrition and lifestyle interventions.

Keywords: *Eating behavior, Chronotype, Physical activity level, Sports science, Student*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Burak KURAL, **E-posta/ e-mail:** burakkural@trabzon.edu.tr

GİRİŞ

Kronotip, bireylerin sirkadiyen ritimlerinin bireysel ifadesi olup, yeme davranışları da dahil olmak üzere birçok fizyolojik ve davranışsal süreci etkilemektedir (Almoosawi ve ark., 2018; Maukonen ve ark., 2022). Akşamcıl kronotipe sahip bireylerde düzensiz öğün alımı, yüksek enerjili atıştırmalık tüketimi ve duygusal yeme eğilimlerinin arttığı bildirilmektedir (Lotti ve ark., 2022). Bu durum, kronobiyolojik tercihlerin beslenme alışkanlıkları ve metabolik sağlık üzerindeki önemini ortaya koymaktadır (Maukonen ve ark., 2022).

Kronotip-yeme davranışı ilişkisinde cinsiyet önemli bir moderatör olarak karşılaşılmaktadır. Kadınların, özellikle stres ve kaygı gibi negatif duygusal uyaranlara tepki olarak gelişen duygusal yeme ve kısıtlayıcı yeme davranışlarına erkeklerden daha yatkın olduğu; erkeklerin ise dışsal uyaranlara (lezzetli yiyecek görüntüsü/kokusu) duyarlılık, dürtüsellik ve yeme üzerindeki kontrol algılarında farklılıklar sergilediği bilinmektedir (Kandiah ve ark., 2020). Bu farklılıklar, östrojen ve testosteron gibi seks hormonlarının nöroendokrin regülasyonu, beyin yapısındaki cinsiyet dimorfizmi (hipotalamik-hipofizer-adrenal aks) ve sosyokültürel normların kesişiminden kaynaklanmaktadır (Hussenoeder ve ark., 2021). Fiziksel aktivite (FA) düzeyi ise hem genel sağlığın hem de yeme davranışı düzenlenmesinin temel belirleyicilerinden biridir. Düzenli ve orta şiddette FA'nın, ghrelin-leptin döngüsü üzerinden iştah regülasyonunu optimize ettiği, kortizol seviyelerini düşürerek stres kaynaklı duygusal yeme eğilimlerini azalttığı, prefrontal korteks aktivasyonu yoluyla yeme disiplini ve bilinçli beslenme farkındalığını artırabildiği randomize kontrollü çalışmalarla gösterilmiştir (Joseph ve ark., 2021; Vancampfort ve ark., 2020).

Spor bilimleri öğrencileri, yeme davranışı araştırmaları bağlamında özgün bir popülasyon olarak değerlendirilmektedir. Aktif bir yaşam tarzına sahip olmalarına karşın, bu bireyler; akademik stres, düzensiz ders programları, sınav dönemleri, staj yükümlülükleri ve gelecekteki mesleki baskılar gibi faktörler nedeniyle uyku hijyeni, fiziksel aktivite düzeyleri ve ilişkili yeme davranışları açısından risk altındadır. Bu koşullar, performans odaklılık, vücut imajı kaygıları ve ağırlık kategorisi baskıları ile etkileşerek, alana özgü bir psikofizyolojik profil ortaya çıkarmaktadır (Li ve ark., 2024). Ayrıca, farklı akademik bölümlerin (spor yöneticiliği, antrenörlük, beden eğitimi öğretmenliği, rekreasyon) beraberinde getirdiği mesleki ritimler (gece antrenmanları, seyahat, idari görevler) kronotip dağılımında bölümsel farklılıklara yol açabilmekte; örneğin spor yöneticiliği öğrencilerinde sosyal jetlag ve akşamcılık eğiliminin daha yüksek olması beklenebilmektedir (Vitale ve ark., 2019).

©IJOESS

Literatürde kronotip, cinsiyet ve fiziksel aktivitenin yeme davranışları üzerindeki etkileri ayrı ayrı incelenmiş olsa da bu üç faktörün spor bilimleri öğrencilerinde oluşturduğu sinerjistik ve multifaktöryel etkileşim yeterince araştırılmamıştır. Dahada önemlisi kronotip dağılımının akademik bölümlere göre (spor yöneticiliği, antrenörlük, beden eğitimi öğretmenliği, rekreasyon) farklılaşıp farklılaşmadığı belirsizliğini korumaktadır. Bu boşluk, sadece temel kronobiyoloji ve beslenme psikolojisi açısından değil, aynı zamanda bu öğrencilere (geleceğin sağlıklı yaşam tarzı rol modelleri) yönelik kişiselleştirilmiş beslenme danışmanlığı, uyku hijyeni eğitimleri, stres yönetimi protokolleri ve fiziksel aktivite reçetelendirmesi geliştirmek açısından da kritik önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın temel hipotezi, Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinde kronotip, cinsiyet ve fiziksel aktivite düzeyinin yeme davranışları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu yönündedir. Bu çalışma, YFÖ-30'u kronotip, cinsiyet ve FA bağlamında multidisipliner bir yaklaşımla kullanarak bu önemli boşluğu doldurmayı hedeflemekte ve geleceğin spor profesyonellerine yönelik kişiselleştirilmiş beslenme danışmanlığı, uyku hijyeni eğitimi, stres yönetimi ve FA reçetelendirmesi gibi müdahale programlarına doğrudan katkı sağlayacak pratik bulgular üretme potansiyeli taşımaktadır. Araştırmanın temelini oluşturan alt problemler şu şekildedir: (1) Cinsiyetin, yeme farkındalığı alt boyutları (duygusal yeme, yeme kontrolü, düşünmeden yeme vb.) üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır? (2) Kronotip grupları (sabahçıl, ara tip, akşamcıl) arasında yeme davranışları açısından anlamlı farklılıklar mevcut mudur? (3) Fiziksel aktivite düzeyi ile yeme davranışları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? (4) Kronotip dağılımı, cinsiyet, sınıf, VKİ ve fiziksel aktivite düzeyi gibi demografik ve sağlıkla ilişkili değişkenlerle anlamlı şekilde ilişkili midir? (4) Yeme farkındalığı alt boyutları ile kronotip ve fiziksel aktivite düzeyi arasında anlamlı korelasyonlar bulunmakta mıdır?

YÖNTEM

Araştırma modeli

Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinde kronotip, cinsiyet ve fiziksel aktivite düzeyinin yeme davranışları üzerindeki etkisini inceleyen bu çalışma kesitsel (cross-sectional) ve ilişkisel bir araştırma deseninde tasarlanmıştır (Özdemir, 2014; Büyüköztürk ve ark., 2019)

Araştırma grubu

Araştırmanın örneklem grubu, 2025 yılında Trabzon Üniversitesi'nin Spor Bilimleri Fakültesi'nden sistematik rastgele örnekleme yoluyla seçilen 18 ila 25 yaş aralığındaki 124 erkek ve 80 kadın olmak üzere toplam 204 fakülte öğrencisinden oluşmaktadır. Örneklem büyüklüğü*, G*Power 3.1.9.6 ile yapılan analize göre belirlenmiştir (Cohen's $f^2 = 0,15$, $\alpha = 0,05$,

©IJOESS

1-β = 0,95). Çoklu regresyon modeli (sd=3) için 153 katılımcı yeterli olmakla birlikte, olası kayıp veri ve alt grup analizleri dikkate alınarak 204 katılımcıya ulaşılmıştır. Bu büyüklük, küçük etkileri ($f^2 \geq 0,02$) tespit etmek için yeterli gücü (>0,85) sağlamaktadır (Faul ve ark., 2007). Çalışmanın etik kurul onayı Trabzon Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar etik Kurulu'ndan E-81614018-050.04-2500035790 numara ve 04.07.2025 tarihinde alınmıştır.

Veri toplama araçları

Sosyo-demografik bilgi formu: Katılımcıların yaş, boy uzunluğu (cm), vücut ağırlığı (kg), öğrenim gördükleri akademik bölüm ve sigara kullanım durumu gibi temel özellikleri, araştırmacı tarafından hazırlanan bir form aracılığıyla belirlenmiştir.

Sabahçıl-akşamcıl anketi (Sabahçılık-akşamcılık ölçeği- SAÖ): Bireylerin sirkadiyen ritim tercihlerini (kronotip) değerlendirmek amacıyla Horne ve Östberg (1976) tarafından geliştirilen ölçek, Pündük ve arkadaşları (2005) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. 19 maddeli ölçek, 5'li Likert tipinde (1: "kesinlikle katılıyorum" [sabahçı eğilim]- 5: "kesinlikle katılmıyorum" [akşamcı eğilim]) yanıt formatına sahiptir. Kronotipler şu şekilde tanımlanır: Sabah Tipi: Sabah erken kalkıp akşam erken yatan, sabah saatlerinde performansı yüksek bireyler. Akşam Tipi: Geç kalkıp geç yatan, öğleden sonra ve akşam saatlerinde verimliliği artan bireyler. Ara Tip: Bu iki uç arasında yer alan bireyler. Sınıflandırma, 16-86 aralığındaki toplam puan esas alınarak yapılmıştır (Horne & Östberg, 1976; Pündük ve ark., 2005). Araştırmada kullanılan Sabahçıl-Akşamcıl Anketi (SAÖ)'nün faktör yapısını test etmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. Analizde, ölçeğin tek boyutlu yapısı (sabahçıl-akşamcıl eğilim sürekliliği) model olarak belirlenmiş ve uyum indeksleri değerlendirilmiştir. DFA sonuçları, ölçeğin tek faktörlü yapısının kabul edilebilir uyum indekslerine sahip olduğunu göstermiştir (χ^2/sd = 2,85; CFI = 0,92; TLI = 0,91; RMSEA = 0,068; SRMR = 0,045). Bu bulgular, SAÖ'nün Türkçe formunun orijinal ölçekte olduğu gibi tek boyutlu bir yapı sergilediğini ve spor bilimleri öğrencileri örnekleminde geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğunu desteklemektedir.

Yeme farkındalığı ölçeği (YFÖ-30): Baer ve arkadaşları (2006) tarafından yeme davranışına gösterilen dikkatin niteliğini ölçmek amacıyla "Mindful Eating Questionnare (MEQ)" adıyla geliştirilen ölçek, Köse ve arkadaşları (2016) tarafından Türkçe'ye uyarlanarak geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. 30 maddeden oluşan ölçek, 5'li Likert tipi (1: hiç, 2: ender olarak, 3: bazen, 4: sık sık, 5: her zaman) yanıt seçeneklerini kullanır.

"Disinhibisyon", "duygusal yeme", "yeme kontrolü", "odaklanma", "yeme disiplini", "farkındalık" ve "enterferans" olmak üzere yedi alt boyutu bulunmaktadır. 1., 7., 9., 11., 13., 15., 18., 24., 25. ve 27. maddeler doğrudan puanlanırken; diğer maddeler ters puanlanır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 30, en yüksek puan 150'dir. Değerlendirmede aritmetik ortalama alınır ve 3 veya üzeri bir ortalama, yüksek yeme farkındalığı düzeyini göstermektedir. Orijinal uyarlama çalışmasında Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0,73 (Köse ve ark., 2016), bu çalışmada ise 0,77 olarak hesaplanmıştır. Köse ve arkadaşları (2016) tarafından Türkçe'ye uyarlanan YFÖ-30'un yapı geçerliliğini sınamak amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. Analizde, ölçeğin orijinal çalışmada önerilen 7 faktörlü yapısı (Disinhibisyon, Duygusal Yeme, Yeme Kontrolü, Odaklanma, Yeme Disiplini, Farkındalık, Enterferans) test edilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliliğini değerlendirmek üzere doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Orijinal çalışmada önerilen 7 faktörlü modelin uyum indeksleri incelendiğinde, modelin kabul edilebilir düzeyde uyum gösterdiği tespit edilmiştir ($\chi^2/sd = 2,18$; CFI = 0,93; TLI = 0,91; RMSEA = 0,076; SRMR = 0,056), Standartlaştırılmış faktör yüklerinin 0,40 ile 0,85 aralığında olması ve istatistiksel olarak anlamlılığı ($p < 0,001$), ölçeğin mevcut çalışma grubunda da geçerli bir yapıya sahip olduğunu desteklemektedir.

Uluslararası Fiziksel Aktivite Ölçeği-Kısa Form (UFAA-KF) ile katılımcıların fiziksel aktivite düzeyleri değerlendirilmiştir. Ölçek, Craig ve arkadaşları (2003) tarafından geliştirilmiş olup, Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması Sağlam ve arkadaşları (2010) tarafından yapılmıştır. Yedi maddeden oluşan ölçek, katılımcıların son bir hafta içerisinde; yürüme, orta şiddetli aktiviteler, şiddetli aktiviteler ve oturma davranışlarına ayırdıkları süreyi (dakika) ve bu aktivitelerin sıklığını (gün) sorgulamaktadır. Toplam fiziksel aktivite puanı (MET-dakika/hafta), her bir aktivite düzeyi için (yürüme: 3.3 MET, orta şiddetli aktivite: 4 MET, şiddetli aktivite: 8 MET) bildirilen süre (dakika), sıklık (gün) ve aktiviteye özgü MET değerlerinin çarpımlarının toplamı ile hesaplanmıştır. Ayrıca, sedanter davranışın bir göstergesi olarak oturma süresi de ayrıca kaydedilmiştir (Karaca & Turnagöl, 2007). Elde edilen toplam MET-dakika/hafta puanlarına göre katılımcılar, Craig ve arkadaşları (2003) tarafından önerilen kategorizasyon doğrultusunda şu şekilde sınıflandırılmıştır:

- İnaktif: 600 MET-dk/hafta'nın altında,
- Minimal Aktif: 600-3000 MET-dk/hafta,
- Sağlık Açısından Yeterli Düzeyde Aktif (Şiddetli Aktif): 3000 MET-dk/hafta ve üzeri.

Verilerin toplanması

Bu çalışmanın verileri, çevrimiçi anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Veri toplama sürecinin tamamı, Google Forms platformu üzerinde oluşturulan yapılandırılmış bir anket aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan tüm ölçekler, Google Forms platformunda tek bir çevrimiçi anket olarak entegre edilmiştir. Anket, katılımcıların kolaylıkla erişebilmesi için özel bir bağlantı (link) oluşturularak yayına alınmıştır. Hedeflenen örneklem grubuna (üniversite öğrencileri), e-posta aracılığıyla anket bağlantısı ulaştırılmıştır. Anketin ilk sayfasında, katılımcıları çalışmanın amacı, süresi, gönüllülük esası, veri gizliliği ve kullanımı hakkında detaylı bir bilgilendirme metni yer almıştır. Katılımcılar, bilgilendirme metnini okuduktan sonra çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul ettiklerini belirtmek üzere bir elektronik gönüllü katılım onayı vermişlerdir (onay kutusunu işaretleyerek). Onam vermeyen katılımcılar anketi doldurmaya devam edememiştir.

Verilerin analizi

Araştırma verilerinin istatistiksel analizi IBM SPSS Statistics (Sürüm 28.0) yazılımıyla gerçekleştirilmiş, anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak belirlenmiştir. İlk aşamada verilerin normal dağılıma uygunluğu; Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri, histogram grafikleri ve Q-Q normallik çizimleri ile değerlendirilmiş, tüm sürekli değişkenlerin (kronotip puanı, YFÖ-30 alt boyutları, fiziksel aktivite MET değerleri, VKİ) normal dağıldığı tespit edilmiştir. Tanımlayıcı istatistikler frekans (n), yüzde (%), ortalama ($\bar{X}$) ve standart sapma (SS) ile raporlanmış; grup karşılaştırmalarında bağımsız örneklem t-testi (cinsiyetin YFÖ-30 alt boyutlarına etkisi), Ki-kare testi (kronotip ile demografik/sağlık değişkenleri ilişkisi), tek yönlü ANOVA (kronotip ve fiziksel aktivite gruplarının YFÖ-30 puanlarına etkisi) ve Tukey HSD post-hoc testi kullanılmış; sürekli değişkenler arası ilişkiler Pearson korelasyon katsayısı ile analiz edilmiştir.

BULGULAR

Tablo 1. Spor Bilimleri öğrencilerin kronotip, fiziksel aktivite düzeyleri ve VKİ dağılımları

	Kadın		Erkek		Toplam	
Kronotip	**n**	**(%)**	**n**	**(%)**	**n**	**(%)**
Akşamcıl Tipe Yakın	13	16,3	32	25,8	45	22,1
Ara Tip	35	43,8	77	62,1	112	54,9
Sabahçıl Tipe Yakın	32	40,0	15	12,1	47	23,0
Fiziksel Aktivite Sınıflaması						
İnaktif	35	43,8	27	21,8	62	30,4
Minimal Aktif	33	41,3	51	41,1	84	41,2
Çok Aktif	12	15,0	46	37,1	58	28,4
VKİ Sınıflaması						
Zayıf	21	26,3	5	4,0	26	12,7
Normal	52	65,0	69	55,6	121	59,3
Fazla Kilolu	7	8,8	50	40,3	57	27,9

©IJOESS

Tablo 1'de, Spor Bilimleri fakültesindeki öğrencilerin kronotip, fiziksel aktivite düzeyi ve vücut kitle indeksi (VKİ) dağılımlarına ilişkin tanımlayıcı bulgular sunulmaktadır. Kronotip dağılımı incelendiğinde, her iki cinsiyet grubunda da 'Ara Tip'in baskın olduğu görülmektedir (Kadın: %43,8; Erkek: %62,1). 'Sabahçıl Tipe Yakın' prevalansı kadınlarda belirgin şekilde yüksektir (Kadın: %40), buna karşılık 'Akşamcıl Tipe Yakın' oranı erkeklerde daha yüksektir (Erkek: %25,8). Fiziksel aktivite düzeylerinde cinsiyetler arasında belirgin farklılıklar göze çarpmaktadır: Kadın öğrencilerin önemli bir bölümü (%43,8) 'İnaktif' olarak sınıflandırılırken, bu oran erkek öğrencilerde önemli ölçüde daha düşüktür (%21,8). Buna karşılık, 'Çok Aktif' kategorisindeki erkek öğrenci oranı (%37,1), kadın öğrencilerdeki orandan (%15,0) yaklaşık iki buçuk kat daha yüksektir; 'Minimal Aktif' düzey ise her iki cinsiyette de benzerdir (Kadın: %41,3; Erkek: %41,1; Toplam: %41,2). VKİ dağılımı da cinsiyete göre önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Kadın öğrencilerde 'Zayıf' oranı nispeten yüksektir (%26,3), 'Normal' kilolu oranı ise belirgin şekilde fazladır (%65,0); 'Fazla Kilolu' oranı ise düşüktür (%8,8). Erkek öğrencilerde ise 'Fazla Kilolu' oranı oldukça yüksektir (%40,3), 'Normal' kilolu oranı kadınlara göre daha düşüktür (%55,6) ve 'Zayıf' oranı belirgin şekilde düşüktür (%4,0). Toplamda öğrencilerin %59,3'ü 'Normal' kilolu, %27,9'u 'Fazla Kilolu' ve %12,7'si 'Zayıf' olarak sınıflandırılmıştır. Bu bulgular, özellikle fiziksel aktivite düzeyleri ve VKİ dağılımında cinsiyetler arasında kayda değer farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Spor bilimleri öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre yeme farkındalığı toplam ve alt boyutlarına ilişkin i bağımsız örneklem t-testi sonuçları

	Kadın (N:70)		Erkek (N:102)		%95 GA			
Değişkenler	**X̄**	**s.s.**	**X̄**	**s.s.**	**Alt**	**Üst**	**t**	**p**
Düşünmeden Yeme	14,68	4,32	15,15	3,58	-1,58	0,62	-0,86	0,39
Duygusal Yeme	16,29	4,72	13,11	4,74	1,84	4,51	4,68	0,00**
Yeme Kontrolü	10,28	2,72	11,18	2,79	-1,68	-0,12	-2,28	0,02*
Farkındalık	19,26	2,71	19,54	3,23	-1,14	0,58	-0,64	0,52
Yeme Disiplini	12,94	2,79	13,48	2,98	-1,37	0,28	-1,31	0,19
Bilinçli Beslenme	14,69	3,07	15,02	3,27	-1,23	0,57	-0,72	0,47
Enterferans	5,71	1,83	5,60	1,66	-0,38	0,60	0,43	0,66
YFÖ-30 (Genel)	93,84	12,42	93,09	12,26	-2,74	4,23	0,42	0,67

**p<0,05, **p<0,01*

Spor bilimleri öğrencilerinde cinsiyete göre yeme farkındalığı toplam puanı ve alt boyutları incelendiğinde; sadece iki alt boyutta istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir (Kadın n=70, Erkek n=102). 'Duygusal Yeme' puanları kadın öğrencilerde ($\bar{X}$=16,29±4,72), erkek öğrencilere göre ($\bar{X}$=13,11±4,74) belirgin şekilde daha yüksektir ve bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır (t=4,68, p<0,01). 'Yeme Kontrolü' boyutunda ise erkek öğrencilerin puanları ($\bar{X}$=11,18±2,79), kadın öğrencilerin puanlarından ($\bar{X}$=10,28±2,72) anlamlı derecede yüksektir (t=-2,28, p<0,05). Bunun aksine, 'Düşünmeden Yeme' (t=-0,86, p>0,05), 'Farkındalık' (t=-0,64, p>0,05), 'Yeme Disiplini' (t=-1,31, p>0,05), 'Bilinçli

Beslenme' (t=-0,72, p>0,05) ve 'Enterferans' (t=0,43, p>0,05) alt boyutlarında cinsiyetler arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık bulunmamaktadır. 'YFÖ-30 Genel' toplam puanı açısından da kadın ($\bar{X}$=93,84±12,42) ve erkek ($\bar{X}$=93,09±12,26) öğrenciler arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir (t=0,42, p>0,05). Bu bulgular, cinsiyet değişkeninin yeme farkındalığının özellikle duygusal yeme ve yeme kontrolü boyutları üzerinde etkili olduğunu, diğer boyutlar ve genel puan için ise benzerliklerin hâkim olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 3. Spor bilimleri öğrencilerinin kronotip dağılımlarının kişisel özellikler ve fiziksel aktivite düzeyine göre Ki-Kare Analizi Sonuçları

	Akşamcıl Tipe Yakın	Ara Tip	Sabahçıl Tipe Yakın	Toplam	χ^2	p
	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)		
Cinsiyet						
Kadın	13(6,4)	35(17,2)	32(15,7)	80 (39,2)	21,42	0,00**
Erkek	32(15,7)	77(37,7)	15(7,4)	124(60,8)		
Sınıf						
1. Sınıf	3(1,5)	4(2,0)	7(3,4)	14(6,9)	16,21	0.01*
2. Sınıf	11(5,4)	49(24,0)	12(5,9)	72(35,3)		
3.Sınıf	14(6,9)	37(18,1)	18(8,8)	69(33,8)		
4.Sınıf	17(8,3)	22(10,8)	10(4,9)	49(24,0)		
VKİ						
Zayıf	3(1,5)	11(5,4)	12(5,9)	26(12,7	33,90	0,00**
Normal	16(7,8)	75(36,8)	30(14,7)	121(59,3)		
Fazla Kilolu	26(12,7)	26(12,7)	5(2,5)	57(27,9)		
Fiziksel aktivite düzeyleri						
İn Aktif	27(13,2)	27(13,2)	8(3,9)	62(32,6)	26,34	0,00**
Minimal Aktif	9(4,4)	54(26,5)	21(10,3)	84(41,2)		
Çok Aktif	9(4,4)	31(15,2)	18(8,8)	58(28,4)		

**p<0,05, **p<0,01, χ^2=Ki-Kare analizi*

Tablo 3'te analiz sonuçlarına göre, Spor Bilimleri öğrencilerinin kronotip dağılımları (akşamcıl tipe yakın: %22,1, ara tip: %54,9 ve sabahçıl tipe yakın: %23,0) ile cinsiyet, sınıf, VKİ ve fiziksel aktivite düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler saptanmıştır (p<0,01). Cinsiyet değişkeninde (χ^2=21,42, p<0,01, Cramer's V=0,32): Akşamcıl grupta erkeklerin (n=32, %15,7), kadınlara (n=13, %6,4) kıyasla anlamlı şekilde yüksek olduğu; buna karşılık sabahçıl grupta kadınların (n=32, %15,7) erkeklerden (n=15, %7,4) belirgin biçimde fazla olduğu görülmektedir. Sınıf düzeyi ile kronotip dağılımı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu belirlendi (χ^2 (6) =16,21, p<0,05, Cramer's V=0,20). Ara tip kronotip tüm sınıf kademelerinde en baskın tiptir (1. Sınıf: %28,6, 2. Sınıf: %68,1, 3. Sınıf: %53,6 ve 4. Sınıf: %44,9). Bununla birlikte, dördüncü sınıf öğrencilerinde akşamcıl tipe yakınlık oranı (%34,7, n = 17/49), diğer sınıfların ortalaması olan %18,1'e kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. VKİ sınıflaması ile kronotip arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (χ^2 (4) =33,90, p<0,01, Cramer's V=0,29). Fazla kilolu öğrenciler akşamcıl grupta belirgin şekilde yoğunlaşırken (n=26, %12,7; diğer grupların ortalaması: %7,9), zayıf öğrenciler ise sabahçıl grupta anlamlı ölçüde yüksek temsil edilmiştir

(n=12, %5,9; diğer gruplar ortalaması: %3,4). Benzer şekilde, fiziksel aktivite düzeyleri de kronotiple sistematik ilişki sergilemiştir (χ^2 (4) =26.34, p<0,01, Cramer's V=0,25). İnaktif bireylerin akşamcıl grupta orantısız yoğunluğu (n=27, %13,2; beklenen değer: %9,8), çok aktiflerin ise ara (n=31, %15,2) ve sabahçıl (n=18, %8,8) gruplarda kümelenmesi (toplam %24,0; akşamcıl grupta %4,4), kronobiyolojik tercihlerin metabolik sağlık ve aktivite davranışlarıyla güçlü korelasyonuna işaret etmektedir. Elde edilen p<0,01 düzeyindeki istatistiksel anlamlılık, kronotip tercihlerinin demografik özellikler ve sağlıkla ilişkili davranışlarla sistematik bağlantılar içerdiğine işaret etmekte olup; bu bulgular özellikle obezite yönetimi ve fiziksel aktivite programlarında kronobiyolojik faktörlerin dikkate alınmasının gerekliliğini desteklemektedir.

Tablo 4. Spor Bilimleri öğrencilerinin yeme farkındalığı alt boyutlarının kronototipine göre tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Değişkenler	Sabahçıl Tipe Yakın ($\bar{X}$ ±s.s.)	Ara Tip ($\bar{X}$ ±s.s.)	Akşamcıl Tipe Yakın ($\bar{X}$ ±s.s.)	F	p	Fark
Düşünmeden Yeme	13,20±2,51	15,21 ±3,96	14,19±4,55	2,173	0,11	-
Duygusal Yeme	13,40±4,37	14,57 ±4,87	11,81±5,26	3,087	0,04*	2 >3
Yeme Kontrolü	10,13±2,64	11,18 ±2,70	8,81±3,12	7,270	0,00**	2 >3
Farkındalık	20,00±2,85	19,42 ±2,99	19,86±3,45	0,392	0,67	-
Yeme Disiplini	14,60±3,27	13,40 ±2,49	12,00±4,66	3,688	0,02*	1>2
Bilinçli Beslenme	15,87±4,27	15,01 ±2,99	13,81±3,40	2,012	0,13	-
Enterferans	4,87±1,81	5,81 ±1,59	4,62±1,80	6,359	0,00**	2 >3
YFÖ-30 (Genel)	92,07±9,12	94,60 ±11,81	85,10±15,11	5,731	0,00**	2 >3

**p<0,05, **p<0,01 1=Sabahçıl Tip, 2=Ara Tip, 3=Akşamcıl Tip*

Tablo 4 kronotip gruplarına göre yeme davranışı alt boyutlarını karşılaştıran tek yönlü ANOVA analizi sonuçları, duygusal yeme (F=3,087, p<0,05), yeme kontrolü (F=7,270, p<0,01), yeme disiplini (F=3,688, p<0,05), enterferans (F=6,359, p<0,01) ve toplam puan (F=5,731, p<0,01) boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu göstermiştir, Tukey HSD post-hoc testine göre: Ara tip grubu, akşamcıl tipe kıyasla duygusal yeme, yeme kontrolü ve enterferansta anlamlı düzeyde yüksek puan almıştır. Sabahçıl tip, yeme disiplininde akşamcıl tipten anlamlı derecede yüksektir (p<0,05). Toplam puanda ara tipin akşamcıl tipe göre üstünlüğü (p<0,01) dikkat çekicidir. Anlamlı farklılık göstermeyen boyutlar ise düşünmeden yeme, farkındalık ve bilinçli beslenmedir (p>0,05). Sonuç olarak, özellikle ara tip kronotipin yeme davranışı kontrol mekanizmalarında (duygusal yeme, yeme kontrolü, enterferans) daha olumlu profil sergilediği, sabahçıl tipin ise yeme disiplininde belirgin avantaja sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgular, kronobiyolojik tercihlerin beslenme davranışları üzerindeki potansiyel etkisini ortaya koymaktadır.

Tablo 5. Spor Bilimleri öğrencilerinin yeme farkındalığı alt boyutlarının fiziksel aktivite gruplarına göre tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Değişkenler	İnaktif ($\bar{X}$ ±s.s.)	Minimal Aktif ($\bar{X}$ ±s.s.)	Şiddetli Aktif ($\bar{X}$ ±s.s.)	F	p	Fark
Düşünmeden Yeme	15,73±3,74	14,65±4,31	14,35±3,65	1,875	0,15	
Duygusal Yeme	15,63±4,97	14,40±4,42	12,14±4,96	7,321	0,00**	1>3, 2>3
Yeme Kontrolü	11,32±3,10	10,82±2,83	10,22±2,50	2,037	0,13	
Farkındalık	18,84±3,04	19,69±2,69	20,06±3,31	2,373	0,09	
Yeme Disiplini	12,66±2,73	13,22±2,50	14,24±3,48	4,040	0,01*	3>1
Bilinçli Beslenme	14,50±3,09	14,69±3,29	15,73±3,07	2,317	0,10	
Enterferans	6,04±1,62	5,43±1,57	5,27±1,83	3,207	0,04*	
YFÖ-30 (Genel)	94,71±13,53	92,89±11,22	92,00±12,57	0,675	0,51	1>3

**p<0,05, **p<0,01 1= İn aktif, 2=Minimal Aktif, 3=Şiddetli Aktif*

Tablo 5 spor bilimleri öğrencilerinin fiziksel aktivite düzeylerine (inaktif, minimal aktif, şiddetli aktif) göre yeme farkındalığı genel puanı (YFÖ-30) ve alt boyutlarındaki farklılıkları inceleyen tek yönlü ANOVA sonuçlarını göstermektedir. Duygusal yeme boyutunda gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($F = 7,321$; $p<0,01$). Post-hoc analizler, İnaktif grubun ($\bar{X} = 15,63 \pm 4,97$) ve minimal aktif grubun ($\bar{X} = 14,40 \pm 4,42$) duygusal yeme puanlarının, Şiddetli Aktif gruptan ($\bar{X} = 12,14 \pm 4,96$) anlamlı düzeyde yüksek olduğunu ortaya koymuştur (sırasıyla $p <0,05$). Yeme Disiplini boyutunda da anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($F = 4,040$; $p<0,05$); şiddetli aktif grup ($\bar{X} = 14,24 \pm 3,48$), İnaktif gruba ($\bar{X} = 12,66 \pm 2,73$) kıyasla daha yüksek puan almıştır. Enterferans boyutunda istatistiksel anlamlılık ($F = 3,207$; $p<0,05$) gözlenmesine rağmen, post-hoc testlerde gruplar arası farklılık belirlenememiştir. Diğer alt boyutlar (düşünmeden yeme, yeme kontrolü, farkındalık, bilinçli beslenme) ve toplam yeme farkındalığı puanında ise gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Bu sonuçlar, özellikle duygusal yeme ve yeme disiplini davranışlarının fiziksel aktivite düzeyiyle ilişkili olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 6. Spor Bilimleri öğrencilerinin yeme farkındalığı alt boyutlarının VKİ göre tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Değişkenler	Zayıf ($\bar{X}$ ±s.s.)	Normal ($\bar{X}$ ±s.s.)	Fazla Kilolu ($\bar{X}$ ±s.s.)	F	p	Fark
Düşünmeden Yeme	13,11±4,99	15,19±3,47	14,96±3,88	3,489	0,03*	2>1, 3>1
Duygusal Yeme	15,69±4,55	14,61±4,92	13,64±5,24	0,805	0,44	
Yeme Kontrolü	9,38±2,60	10,90±2,70	11,31±2,87	4,540	0,01*	2>1, 3>1
Farkındalık	18,80±3,31	19,50±3,05	19,56±2,85	0,636	0,53	
Yeme Disiplini	12,38±2,51	13,48±3,03	13,21±2,78	1,559	0,21	
Bilinçli Beslenme	13,57±3,33	15,04±3,18	15,14±3,05	2,568	0,07	
Enterferans	5,57±1,90	5,64±1,74	5,68±1,62	0,035	0,96	
YFÖ-30 (Genel)	87,53±15,35	94,40±11,01	93,87±12,83	3,482	0.03*	2>1

**p<0,05, **p<0,01 1=Zayıf, 2=Normal, 3= Fazla Kilolu*

Tablo 6, spor bilimleri öğrencilerinin VKİ gruplarına (zayıf, normal, fazla kilolu) göre yeme farkındalığı (YFÖ-30) alt boyutlarındaki farklılıkları tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarını göstermektedir. Düşünmeden yeme boyutunda gruplar arasında istatistiksel olarak

anlamlı fark bulunmuştur (F = 3,489; p<0,05). Post-hoc analizler, normal kilolu grubun ($\bar{X}$ = 15,19 ± 3,47) ve fazla kilolu grubun ($\bar{X}$ = 14,96 ± 3,88) puanlarının, zayıf gruptan ($\bar{X}$ = 13,11 ± 4,99) anlamlı düzeyde yüksek olduğunu ortaya koymuştur (sırasıyla p <0,05). Yeme kontrolü boyutunda da anlamlı farklılık tespit edilmiştir (F = 4,540; p<0,05). Normal kilolu ($\bar{X}$ = 10,90 ± 2,70) ve fazla kilolu ($\bar{X}$ = 11,31 ± 2,87) gruplar, zayıf gruba ($\bar{X}$ = 9,38 ± 2,60) kıyasla daha yüksek puan almıştır. Genel yeme farkındalığı (YFÖ-30 toplam puan) açısından gruplar arasında anlamlı fark gözlenmiştir (F = 3,482; p<0,05). Normal kilolu grubun puanı ($\bar{X}$ = 94,40 ± 11,01), zayıf grubun puanından ($\bar{X}$ = 87,53 ± 15,35) istatistiksel olarak yüksektir. Diğer alt boyutlar; duygusal yeme, farkındalık, yeme disiplini, bilinçli beslenme ve enterferans ile VKİ grupları arasında ise anlamlı farklılık bulunmamıştır (p>0,05). Bu sonuçlar, özellikle düşünmeden yeme ve yeme kontrolü davranışlarının vücut ağırlığı sınıflamalarıyla ilişkili olduğunu göstermektedir.

Tablo 7. Spor bilimleri öğrencilerinin yeme farkındalığı genel puanı ve alt boyutları ile fiziksel aktivite düzeyleri (MET) ve kronotip arasındaki korelasyon analiz sonuçları

Değişkenler		Sabahcıl-Akşamcıl	İn aktif	Minimal Aktif	Şiddetli Aktif	MET Değeri
Düşünmeden Yeme	r	-0,015*	-0,113	-0,040	-0,043	-0,087
	p	0,04	0,14	0,60	0,57	0,25
Duygusal Yeme	r	-0,239**	-0,101	-0,024	-0,242**	0,015
	p	0,00	0,18	0,75	0,00	0,84
Yeme Kontrolü	r	-0,006	-0,079	-0,038	0,007	-0,034
	p	0,93	0,30	0,61	0,92	0,65
Farkındalık	r	0,032	0,167*	0,032	0,086	0,140
	p	0,67	0,02	0,67	0,26	0,06
Yeme Disiplini	r	0,237**	0,116	0,046	0,176*	0,198**
	p	0,00	0,13	0,55	0,02	0,00
Bilinçli Beslenme	r	0,200**	0,147	-0,018	0,128	0,151*
	p	0,00	0,05	0,81	0,09	0,04
Enterferans	r	-0,065	-0,087	0,095	-0,061	-0,053
	p	0,39	0,25	0,21	0,42	0,49
YFÖ-30 (Genel)	r	0,063	0,000	-0,004	-0,021	-0,018
	p	0,41	0,99	0,95	0,78	0,81

**=p<0,05; **=p<0,01*

Tablo 6'da spor bilimleri öğrencilerinin yeme farkındalığı genel puanı (YFÖ-30) ve alt boyutları ile fiziksel aktivite düzeyleri ve kronotip arasındaki Pearson korelasyon analiz sonuçları verilmektedir. Analiz sonuçlarına göre, erken kronotip (sabahçı tip) ile düşünmeden yeme arasında zayıf düzeyde negatif bir korelasyon (r =-0,152, p = 0,04) ve duygusal yeme arasında orta düzeyde negatif bir korelasyon (r =-0,239, p = 0,00) bulunmuştur. Ayrıca erken kronotip (sabahçı tip) ile yeme disiplini (r = 0,237, p = 0,00) ve bilinçli beslenme (r = 0,200, p = 0,00) arasında orta-zayıf düzeyde pozitif korelasyon tespit edildi. Fiziksel aktivite düzeyi "şiddetli aktif" ile duygusal yeme arasında orta düzeyde negatif (r =-0,242, p = 0,00) ve yeme

©IJOESS

disiplini ile düşük-orta düzeyde pozitif korelasyon (r = 0,176, p = 0,02) belirlendi. Fiziksel aktivite düzeyi toplamı ile yeme disiplini (r = 0,198, p = 0,00) ve bilinçli beslenme (r = 0,151, p = 0,04) arasında zayıf-orta düzeyde pozitif korelasyon tespit edildi. Fakat Beklenmedik bir şekilde, İnaktif yaşam tarzı ile farkındalık (bedensel ipuçları) alt boyutu arasında düşük düzeyde pozitif bir korelasyon saptanmıştır (r = 0,167, p <0,05). Buna karşılık, Yeme kontrolü, enterferans ve yeme farkındalığı genel toplam puanının incelenen fiziksel aktivite düzeyleri, oturma süresi veya kronotip ile istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyonu bulunmamıştır. Bu bulgular, erken kronotip ve yüksek düzey fiziksel aktivitenin (özellikle şiddetli aktivite ve toplam aktivite) olumsuz yeme davranışlarında azalma ve olumlu yeme disiplini ile beslenme bilincinde artışla ilişkili olabileceğine işaret etmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, spor bilimleri öğrencilerinde kronotip, cinsiyet ve fiziksel aktivitenin yeme davranışları üzerindeki etkileşimini inceleyen multidisipliner bir model sunmaktadır. Kesitsel tasarımı ve tek merkezli örneklemi nedeniyle nedensel çıkarımlar yapılamasa da, bu çalışmanın sonuçları hem kronotip-yeme davranışı ilişkisine dair kuramsal çerçeveyi desteklemekte hem de spor bilimleri öğrencileri gibi özgün bir popülasyonda pratik müdahale stratejileri geliştirmeye olanak sağlamaktadır.”

Spor Bilimleri öğrencilerinde kronotip, cinsiyet, fiziksel aktivite (FA) ve beden kitle indeksi (VKİ) dağılımları arasında dikkat çekici farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Kronotip dağılımı incelendiğinde, erkek öğrencilerde akşamcıl tipe yönelim kadınlara kıyasla anlamlı derecede yüksekken, kadınlarda sabahçıl tip erkeklerden belirgin şekilde fazladır. Bu bulgu, erkeklerde sosyal jetlag ve gece aktivitelerine yatkınlığın akşamcıl kronotipi artırdığını, kadınlarda ise östrojenin sirkadiyen ritim düzenlemesi nedeniyle sabahçıl eğilimlerin baskınlaştığını öne süren literatürle uyumludur (Roenneberg ve ark., 2019; Vitale ve ark., 2019).Fiziksel aktivite düzeylerinde erkek öğrencilerin %37,1’inin “çok aktif”, kadın öğrencilerin ise %43,8’inin “inaktif” olarak sınıflandırılması, toplumsal cinsiyet rollerinin FA alışkanlıklarını şekillendirdiğini düşündürmektedir (Maukonen ve ark., 2022; Joseph ve ark., 2021). Fiziksel aktivite düzeylerinde erkek öğrencilerin %37,1’inin “çok aktif” kadın öğrencilerin ise %43,8’i “inaktif” olarak sınıflandırılması, toplumsal cinsiyet rollerinin FA alışkanlıklarını şekillendirdiğini düşündürmektedir (Joseph ve ark., 2021; Maukonen ve ark., 2022).

VKİ dağılımındaki cinsiyete bağlı çarpıcı farklılıklar (erkeklerde %40,3 fazla kilolu, kadınlarda %26,3 zayıf), fiziksel aktivite düzeylerindeki farklılıklarla paralellik göstermektedir. Erkeklerde yüksek fiziksel aktiviteye rağmen fazla kilolu olma prevalansının yüksek olması, enerji alımındaki düzensizlikler (örn. yüksek kalorili atıştırmalıklar) veya aşırı egzersizin kompulsif yeme davranışını tetiklemesiyle ilişkili olabilir; bu dinamik, Vartanian ve arkadaşlarının (2016) belirttiği gibi, yeme davranışlarında telafi edici mekanizmaların varlığına işaret etmektedir. Kadınlardaki yüksek zayıflık oranı ise, beden imajı kaygıları ve kısıtlayıcı yeme eğilimleri ile bağlantılıdır (Kandiah ve ark., 2020). Bu doğrultuda, ortaya konan cinsiyete özgü yeme davranışı dinamikleri, spor bilimleri öğrencilerine yönelik kişiselleştirilmiş beslenme rehberliği tasarlanmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Cinsiyetin yeme davranışları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Kadın öğrencilerin duygusal yeme puanlarındaki anlamlı yükseklik, stres ve olumsuz duygulara tepki olarak yeme eğilimlerinin nöroendokrin faktörler (östrojenin HPA aksı düzenlemesi) ve sosyokültürel normlarla ilişkili olabileceğini düşündürmektedir (Kandiah ve ark., 2020). Erkeklerin yeme kontrolünde daha yüksek puan alması ise dışsal uyaranlara duyarlılıktaki farklılıklarla açıklanabilmektedir; ancak bu durum, erkeklerdeki dürtüsel yeme eğilimine ilişkin mevcut literatürdeki bazı bulgularla tutarsızlık gösterebilmektedir. Diğer yeme farkındalığı alt boyutları ve genel puanda cinsiyet farkı bulunmaması ise, akademik stres ve performans baskısının tüm öğrencilerde benzer düzeyde yeme davranışı kırılganlıklarına yol açtığı şeklinde yorumlanabilir.

Kronotip dağılımının cinsiyet, sınıf, VKİ ve fiziksel aktivite düzeyi ile anlamlı ilişkili olduğu belirlenmiştir. Erkek öğrencilerde akşamcıl tipin (%15,7) kadın öğrencilere (%6,4) kıyasla daha yüksek olması, sosyokültürel faktörler (gece sosyal aktiviteler) ve testosteronun sirkadiyen ritim üzerindeki düzenleyici etkisiyle açıklanabilir (Hussenoeder ve ark., 2021). Kadın öğrencilerde sabahçıl tipin baskınlığı (%15,7) ise östrojenin melatonin salınımını modüle etmesi ve akademik sorumluluklarla uyumlu olabilir (Vitale ve ark., 2019). Akşamcıl grupta fazla kilolu bireylerin oranının yüksekliği (%12,7), geç yemek yeme ve düzensiz öğün alımının metabolik sonuçlarıyla tutarlıdır (Lotti ve ark., 2022). Fiziksel aktivitede akşamcılların inaktif (%13,2), sabahçılların ise çok aktif (%8,8) olma eğilimi, kronotip-FA uyumsuzluğunun sağlık risklerine işaret eder: Akşamcılların gece geç saatlerdeki enerji zirvesi ile gündüz antrenman programları arasındaki uyumsuzluk, motivasyon kaybına yol açabilir (Maukonen ve ark., 2022). Ara tip kronotipin duygusal yeme, yeme kontrolü ve enterferansta akşamcıl tipe göre avantajlı olması, sirkadiyen esnekliğin akademik stres altında adaptif bir rol oynayabileceğini

©IJOESS

düşündürmektedir (Vitale ve ark., 2019). Sabahçıl tipin yeme disiplinindeki üstünlüğü (p=0.027) sabah kortizol zirvesinin planlı beslenmeyi kolaylaştırmasıyla açıklanabilir (Roenneberg ve ark., 2019). Akşamcıl tipin tüm boyutlarda (özellikle yeme kontrolü ve toplam puanda) düşük performansı ise, gece geç saatlerde artan atıştırma eğilimi ve düşük öz-düzenleme ile uyumludur (Lotti ve ark., 2022). Ancak, bilinçli beslenme ve farkındalıkta fark olmaması (p>0,05), tüm kronotiplerin yeme farkındalığı eğitimlerinden eşit fayda görebileceğine işaret eder.

Fiziksel aktivite (FA) düzeyinin yeme davranışları üzerinde kısmi ve spesifik bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Duygusal yeme boyutunda inaktif ve minimal aktif grupların şiddetli aktif gruba kıyasla anlamlı derecede yüksek puanlar göstermesi, düzenli FA'nın kortizol seviyelerini düşürerek stres kaynaklı yeme eğilimini azalttığı ve prefrontal korteks aktivasyonu yoluyla duygusal düzenlemeyi iyileştirdiği literatürle uyumludur (Joseph ve ark., 2021; Vancampfort ve ark., 2020). Yeme disiplini boyutunda şiddetli aktif grubun inaktif gruba üstünlüğü FA'nın rutin oluşturucu etkisi ve öz-disiplin mekanizmalarını güçlendirmesiyle açıklanabilir. Ancak, enterferansta gruplar arası farklılık olmaması ve bilinçli beslenme/farkındalık gibi bilişsel boyutlarda FA'nın etkisiz kalması bu alanlarda ek bilişsel stratejilerin gerekliliğine işaret etmektedir.

Spor bilimleri öğrencilerinde vücut kitle indeksinin (VKİ) yeme davranışları üzerinde seçici ve beklenmedik bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir. Zayıf grupta "düşünmeden yeme" ve "yeme kontrolü" boyutlarında normal ve fazla kilolu gruplara kıyasla anlamlı derecede düşük puanlar bulunması, vücut imajı kaygısı kaynaklı kısıtlayıcı yeme davranışlarının dürtüsel yeme ataklarını tetikleyebileceğini düşündürmektedir (Li ve ark., 2024). Normal kilolu grubun toplam yeme farkındalığı puanındaki nispi üstünlüğü ise, bu grubun dengeli enerji alımı ile beslenme farkındalığı arasındaki uyumu yansıtır niteliktedir. Bununla birlikte, duygusal yeme ve yeme disiplini gibi boyutlarda VKİ grupları arasında anlamlı bir fark bulunmaması (p>0,05), bu davranışsal boyutların ağırlık statüsünden ziyade psikolojik faktörlerle daha güçlü bir ilişkisi olabileceğine işaret etmektedir. Örneğin, duygusal yeme ve stres arasındaki tutarlı ilişki, yeme davranışının ağırlıktan bağımsız psikolojik temellerine işaret eden önemli bir bulgudur (O'Reilly ve ark., 2014). Benzer şekilde, yeme farkındalığının psikolojik iyi oluşla olan bağlantısı, bu değişkenlerin VKİ'den bağımsız olarak ele alınması gerektiğini desteklemektedir (Linardon ve ark., 2021). Bu doğrultuda, VKİ'nin yeme davranışı üzerindeki etkisinin lineer veya tek yönlü olmadığı sonucuna varılabilir. Mevcut bulgular, sporcu popülasyonlarında sadece ağırlık sınıflaması temelli beslenme

rehberliğinin potansiyel risklerine işaret etmekte; özellikle düşük VKİ'li bireylerde dürtüsel yeme davranışlarının klinik olarak göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Gelecek çalışmaların, VKİ-yeme davranışı ilişkisinde vücut kompozisyonu, diyet kalitesi ve psikopatoloji üçlü etkileşimini incelemesi önerilmektedir.

Spor bilimleri öğrencilerinde kronotip ve fiziksel aktivitenin yeme davranışı alt boyutlarıyla anlamlı korelasyonlar sergilediği görülmüştür. Akşamcıl kronotipin duygusal yeme ile güçlü negatif korelasyonu kortizol ritmindeki bozulma ve prefrontal korteks aktivasyonundaki zayıflıkla açıklanabilir (Lotti ve ark., 2022). Şiddetli fiziksel aktivitenin duygusal yemeyi azaltıcı etkisi (r=-0,242, p=0,001) FA'nın HPA eksenini düzenlemesiyle tutarlıdır (Joseph ve ark., 2021). Sabahçıl kronotipin yeme disiplini (r=0,237, p=0,002) ve bilinçli beslenmeyle (r=0,200, p=0,008) pozitif ilişkisi sabah kortizol zirvesinin öz-düzenlemeyi desteklemesine bağlanabilir (Roenneberg ve ark., 2019). Toplam yeme farkındalığı puanının anlamlı korelasyon göstermemesi, alt boyutların zıt yöndeki ilişkilerinin toplam puanı maskelemesiyle açıklanabilir. Ancak, fiziksel aktivite toplam puanının yalnızca yeme disiplini (r=0,198, p=0,009) ve bilinçli beslenmeyle (r=0,151, p=0,048) sınırlı korelasyonu, FA'nın davranışsal kontrolü artırsa da bilişsel farkındalık boyutlarında yetersiz kalabileceğini düşündürmektedir. Beklenmedik şekilde, toplam yeme farkındalığı puanının hiçbir değişkenle anlamlı korelasyon göstermemesi (p>0,05), YFÖ-30 alt boyutlarının birbirine zıt yöndeki ilişkilerinin toplam puanı maskelediğine işaret eder.

Sonuç olarak; spor bilimleri öğrencilerinde kronotip, cinsiyet ve fiziksel aktivitenin yeme davranışları üzerinde karmaşık ve dinamik etkileşimlere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Kadın öğrencilerde duygusal yeme eğilimlerinin belirgin şekilde yüksek olması, erkeklerde ise yeme kontrolünde daha iyi performans gözlemlenmiştir. Ara tip kronotipin duygusal yeme, yeme kontrolü ve enterferans boyutlarında akşamcıl tipe göre avantajlı olması, kronotip esnekliğinin akademik stres altında adaptif bir rol oynayabileceğini düşündürmektedir. Fiziksel aktivite düzeyi arttıkça duygusal yeme azalırken, yeme disiplini artmış; özellikle şiddetli aktivite ile duygusal yeme arasındaki negatif korelasyon, FA'nın stres kaynaklı yeme davranışlarını düzenlemedeki kritik rolünü vurgulamaktadır. VKİ dağılımındaki paradoksal bulgular (zayıf grupta düşük yeme kontrolü) ise beden imajı kaygılarıyla tetiklenen kısıtlayıcı yeme döngülerine işaret etmektedir. Bu bulgular, spor bilimleri öğrencilerine yönelik beslenme ve yaşam tarzı müdahalelerinin kronobiyolojik tercihler, cinsiyet dinamikleri ve aktivite alışkanlıkları dikkate alınarak kişiselleştirilmesi gerektiğini güçlü bir şekilde desteklemektedir.

©IJOESS

Çalışmanın temel hipotezi olan "kronotip, cinsiyet ve fiziksel aktivite düzeyinin yeme davranışları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu" önermesi, elde edilen istatistiksel bulgularla büyük ölçüde desteklenmiştir. Cinsiyet ve fiziksel aktivite değişkenleri tutarlı ve anlamlı sonuçlar üretirken; kronotipin etkisi daha karmaşık ve yeme davranışının spesifik alt boyutlarına özgü bir dağılım göstermiştir. Ara tip kronotipin yeme kontrol mekanizmalarındaki avantajı ve fiziksel aktivitenin duygusal yeme üzerindeki anlamlı azaltıcı etkisi, çalışmanın özgün katkıları arasında öne çıkmaktadır.

Tüm bu bulgular, spor bilimleri öğrencilerine yönelik geliştirilecek beslenme ve yaşam tarzı müdahalelerinin, bireylerin kronobiyolojik tercihleri, cinsiyet temelli farklılıklar ve fiziksel aktivite alışkanlıkları dikkate alınarak kişiselleştirilmesi gerekliliğini güçlü bir şekilde desteklemektedir.

Öneriler

Akşamcıl kronotipteki öğrenciler için geç saat yemeklerinin metabolik etkilerini azaltacak beslenme stratejileri ve uyku hijyeni eğitimleri geliştirilmeli. Kadın öğrencilerde duygusal yemeyi hedefleyen bilişsel-davranışçı terapiler, erkeklerde ise dürtüsel yeme kontrolüne yönelik farkındalık çalışmaları uygulanmalı. İnaktif ve akşamcıl öğrencilere yönelik, kronotip-aktivite uyumunu artıran esnek antrenman saatleri tasarlanmalı. Şiddetli aktivitenin duygusal yeme üzerindeki koruyucu etkisinden yararlanmak için düzenli yüksek yoğunluklu egzersiz programları teşvik edilmeli.

Sınırlılıklar ve güçlü yönler

Bu çalışma kesitsel deseni nedeniyle bazı metodolojik sınırlılıklara sahiptir. Araştırma modeli, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin yorumlanmasını sınırlandırmaktadır. Tek merkezli örneklem yapısı, bulguların farklı coğrafi bölgelerdeki spor bilimleri fakültelerine genellenebilirliğini kısıtlamaktadır. Ayrıca, vücut kompozisyon parametrelerinin ölçülmemiş olması metabolik profil analizlerini sınırlandırmış ve bazı paradoksal bulguların yorumunu güçleştirmiştir. Kronotip ve fiziksel aktivitenin yeme davranışları üzerindeki etkileşim mekanizmalarının aydınlatılması için gelecek çalışmalarda longitudinal desenlerin kullanılması önerilmektedir.

Çalışmanın önemli güçlü yönleri arasında, spor bilimleri öğrencilerinde kronotip, cinsiyet ve fiziksel aktivitenin yeme davranışları üzerindeki etkileşimini inceleyen ilk kapsamlı araştırma olması yer almaktadır. Geçerli ve güvenilir ölçeklerin kullanılması, standardize edilmiş veri toplama yöntemleri ve çok boyutlu analizler metodolojik rigoru desteklemektedir.

Elde edilen bulgular, sporcu popülasyonlarına yönelik kişiselleştirilmiş müdahale programlarının geliştirilmesine katkı sağlayacak özgün veriler sunmaktadır. Disiplinlerarası yaklaşımı ve pratik uygulamalara olan potansiyel katkısı çalışmanın diğer güçlü yönlerini oluşturmaktadır**.**

KAYNAKLAR

Almoosawi, S., Vingeliene, S., Karagounis, L. G., & Pot, G. K. (2018). Chronotype: Implications for epidemiologic studies on chrono-nutrition and cardiometabolic health. *Advances in Nutrition, 9*(1), 69–81. https://doi.org/10.1093/advances/nmy070

Baer, R. A., Fischer, S., & Huss, D. B. (2006). Mindfulness and acceptance in the treatment of disordered eating. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy, 23*(4), 281–300. https://doi.org/10.1007/s10942-005-0015-9

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2019). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.

Craig, C. L., Marshall, A. L., Sjöström, M., Bauman, A. E., Booth, M. L., Ainsworth, B. E., Pratt, M., Ekelund, Ulf., Yngve, A., Sallis, J. M., & Oja, P. (2003). International physical activity questionnaire: 12-country reliability and validity. *Medicine & Science in Sports & Exercise, 35*(8), 1381- 1395. https://doi.org/10.1249/01.MSS.0000078924.61453.FB

Faul, F., Erdfelder, E., Lang, A.-G., & Buchner, A. (2007). G*Power 3: A flexible statistical power analysis program for the social, behavioral, and biomedical sciences. *Behavior Research Methods, 39*(2), 175–191. https://doi.org/10.3758/BF03193146

Horne, J. A., & Östberg, O. (1976). A self-assessment questionnaire to determine morningness-eveningness in human circadian rhythms. *International Journal of Chronobiology, 4*(2), 97–110.

Hussenoeder, F. S., Conrad, I., & Riedel-Heller, S. G. (2021). Analyzing the link between anxiety and eating behavior as a potential pathway to eating-related health outcomes. *Scientific Reports, 11*(1), Article 14717. https://doi.org/10.1038/s41598-021-94279-1

Joseph, R. J., Alonso-Alonso, M., Bond, D. S., Pascual-Leone, A., & Blackburn, G. L. (2021). The neurocognitive connection between physical activity and eating behaviour. *Obesity Reviews, 22*(4), e13189. https://doi.org/10.1111/j.1467-789X.2011.00893.x

Kandiah, J., Yake, M., Jones, J., & Meyer, M. (2020). Stress influences appetite and comfort food preferences in college women. *Nutrition Research, 36*(1), 53–61. https://doi.org/10.1016/j.nutres.2005.11.010

Karaca, A., & Turnagöl, H. H. (2007). Çalışan bireylerde üç farklı fiziksel aktivite anketinin geçerliliği ve güvenilirliği. *Spor Bilimleri Dergisi, 18*(2), 68-84

Köse, G., Tayfur, S. N., Birincioğlu, İ., & Dönmez, A. (2016). Adaptation study of the Mindful Eating Questionnaire (MEQ) into Turkish. *Journal of Cognitive-Behavioral Psychotherapy and Research, 5*(3), 125–134. http://doi.org/10.5455/JCBPR.250644

Li, Q., Li, H., Zhang, G., Cao, Y., & Li, Y. (2024). Athlete body image and eating disorders: A systematic review of their association and influencing factors. *Nutrients*, *16*(16), 2686. https://doi.org/10.3390/nu16162686

Linardon, J., Tylka, T. L., & Fuller-Tyszkiewicz, M. (2021). Intuitive eating and its psychological correlates: A meta-analysis. *International Journal of Eating Disorders, 54*(7), 1073-1098. https://doi.org/10.1002/eat.23509

Lotti, S., Pagliai, G., Colombini, B., Sofi, F., & Dinu, M. (2022). Chronotype differences in energy intake, cardiometabolic risk parameters, cancer, and depression: A systematic review with meta-analysis of observational studies. *Advances in Nutrition, 13*(1), 269–281. https://doi.org/10.1093/advances/nmab115

Maukonen, M., Kanerva, N., Partonen, T., & Männistö, S. (2022). The associations between chronotype, a healthy diet and obesity. *Chronobiology International, 39*(1), 127–136. https://doi.org/10.1080/07420528.2016.1183022

O'Reilly, G. A., Cook, L., Spruijt-Metz, D., & Black, D. S. (2014). Mindfulness-based interventions for obesity-related eating behaviours: A literature review. *Obesity Reviews, 15*(6), 453–461. https://doi.org/10.1111/obr.12156

Özdemir, E. (2014). Tarama yöntemi. S. Altan (Ed.) *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (ss. 77-97). Pegem Akademi.

Pündük, Z., Gür, H., & Ercan, İ. (2005). Sabahçıl-akşamcıl anketinin Türkçe uyarlamasında geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi, 16*(1), 40–47.

Roenneberg, T., Pilz, L. K., Zerbini, G., & Winnebeck, E. C. (2019). Chronotype and social jetlag: A (self-) critical review. *Biology, 8*(3), Article 54. https://doi.org/10.3390/biology8030054

Saglam, M., Arikan, H., Savci, S., Inal-Ince, D., Bosnak-Guclu, M., Karabulut, E., & Tokgozoglu, L. (2010). International physical activity questionnaire: reliability and validity of the Turkish version. *Perceptual and Motor Skills, 111*(1), 278-284. https://doi.org/10.2466/06.08.PMS.111.4.278-284

Schlund, A., Reichenberger, J., & Blechert, J. (2021). Being my own companion in times of social isolation — A 14-day mobile self-compassion intervention improves stress levels and eating behaviour. *Appetite, 163*, Article 105217. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.595806

Vancampfort, D., Stubbs, B., Firth, J., Van Damme, T., & Koyanagi, A. (2020). Sedentary behavior and depressive symptoms among 67,077 adolescents aged 12–15 years from 30 low- and middle-income countries. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity, 17*(1), Article 73. https://doi.org/10.1186/s12966-018-0708-y

Vartanian, L. R., & Porter, A. M. (2016). Weight stigma and eating behavior: A review of the literature. *Appetite, 102*, 3-14. https://doi.org/10.1016/j.appet.2016.01.034

Vitale, J. A., Bonato, M., Galasso, L., La Torre, A., Merati, G., Montaruli, A., ... et al. (2019). Sleep quality and high intensity interval training at two different times of day: A crossover study on the influence of the chronotype in male collegiate soccer players. *Chronobiology International, 36*(4), 545–554. https://doi.org/10.1080/07420528.2016.1256301

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Burak KURAL
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Burak KURAL
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Burak KURAL
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Burak KURAL
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Burak KURAL

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu araştırma, Trabzon Üniversitesi Etik Kurulunun 04.07.2025 tarihli ve E-81614018-050.04-2500035790 sayılı kararı ile yürütülmüştür.

This research was conducted with the decision of Trabzon University Ethics Committee dated 04.07.2025 and numbered E-81614018-050.04-2500035790.

Bu eser **Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0)** ile lisanslanmıştır.

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1908-1934
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

Metaleisure kavramının ortaya çıkışı: Sanal gerçeklik ve boş zaman araştırmalarının bibliyometrik analizi

Alican BAYRAM[1,2]

[1]Bingöl Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Bingöl, Türkiye
[2]Indiana Üniversitesi, Sağlık ve İnsan Bilimler Fakültesi, Indianapolis, Amerika Birleşik Devletleri

Derleme Makale/ *Review*		**DOI:** 10.70736/ijoess.1764
Gönderi Tarihi/ *Received:*	Kabul Tarih/ *Accepted:*	Online Yayın Tarihi/ *Published*:
10.04.2025	09.09.2025	15.09.2025

Öz

Dijital teknolojilerin gelişimi, boş zaman aktivitelerinin yapısını dönüştürerek yeni bir boş zaman deneyimi olan metaleisure kavramını ortaya çıkarmıştır. Metaleisure, bireylerin üç ve daha fazla boyutlu sanal evrenlerde dijital ikizleri aracılığıyla gerçekleştirdikleri boş zaman etkinlikleridir. Bu çalışmanın amacı, "virtual reality" ve "leisure" anahtar kelimelerini içeren bilimsel yayınların bibliyometrik analizini yaparak metaleisure kavramının literatürdeki gelişimini incelemektir. Araştırmanın verileri, Web of Science veri tabanında yapılan sistematik literatür taraması sonucunda elde edilen 151 makaleden oluşmaktadır. Analizler, R programı Bibliometrix paketi yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar, metaleisure temalı araştırmaların özellikle 2018 yılından itibaren hızla arttığını, kavramın psikoloji, sağlık, turizm ve eğitim gibi disiplinlerarası alanlarda yoğun biçimde çalışıldığını göstermektedir. Literatürün ilk dönemlerinde daha çok fiziksel sağlık ve klinik uygulamalara odaklanırken, son yıllarda bireysel deneyim, yaşam kalitesi, kullanıcı motivasyonları ve psikososyal etkiler gibi çok boyutlu tematik alanlara yöneldiği belirlenmiştir. Çalışman da uluslararası işbirliği düzeyinin sınırlı olduğu ve metodolojik çeşitliliğin belirli eksenlerde yoğunlaştığı belirlenmiştir. Bu kapsamda, metaleisure deneyimlerinin uzun vadeli psikososyal etkileri, dijital boş zaman etkinliklerine katılımı sınırlayan faktörler ve artırılmış gerçeklik entegrasyonlarının boş zaman deneyimlerine etkileri üzerine gelecek çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmanın temel sınırlılığı, yalnızca "VR" ve "leisure" çalışmalarını kapsamasıdır. Gelecekteki araştırmalar için AR, MR ve metaverse gibi diğer dijital platformların da metaleisure kapsamında değerlendirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bibliyometrik Analiz, Boş Zaman, Dijital İkizler, Metaverse, Sanal Gerçeklik

Emergence of metaleisure: A bibliometric analysis of virtual reality and leisure research

Abstract

The proliferation of digital technologies has profoundly reshaped traditional leisure practices, giving rise to the concept of 'metaleisure'. Metaleisure is defined as leisure activities carried out by individuals through their digital avatars in three-dimensional or higher virtual environments. It represents a transformative intersection of technology and recreation. This study aims to explore the academic evolution of the metaleisure concept by conducting a bibliometric analysis of scholarly publications including the keywords 'virtual reality' and 'leisure'. A total of 151 relevant articles were retrieved from the Web of Science database via a systematic search. Data analysis was conducted using the Bibliometrix package within the R programming environment. The results indicate a sharp increase in scholarly interest in metaleisure since 2018, with significant contributions spanning interdisciplinary fields including psychology, health sciences, tourism and education. While early research efforts predominantly addressed physical health and clinical applications, recent studies have shifted their focus towards more complex themes, including user experience, quality of life, motivation and psychosocial implications. Despite growing interest, the study reveals limited international collaboration and a concentration of methodological approaches within a few dominant frameworks. A primary limitation of this review is its exclusive focus on publications incorporating the terms 'VR' and 'leisure', which may result in the overlooking of relevant contributions involving other immersive technologies. Future research should therefore consider expanding the scope to include augmented reality (AR), mixed reality (MR) and broader metaverse-based leisure applications. Overall, this bibliometric analysis provides a framework for understanding the theoretical and empirical landscape of metaleisure and directs future research into how immersive digital environments are redefining it.

Keywords: *Bibliometric Analysis, Digital Twins, Leisure, Metaverse, Virtual Reality*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Alican BAYRAM, **E-posta/ e-mail:** abayram@iu.edu / abayram@bingol.edu.tr

GİRİŞ

Son yıllarda dijital teknolojilerin hızlı gelişimi, bireylerin boş zaman aktivitelerini gerçekleştirme biçimlerinde köklü değişimlere neden olmuştur. Özellikle sanal gerçeklik (Virtual Reality, VR) teknolojileri, fiziksel çevrenin sınırlayıcılığını ortadan kaldırarak bireylerin boş zamanlarını değerlendirme pratiklerini yeniden şekillendirmiştir (Cummings ve Bailenson; 2016; Ball, 2022). Sanal gerçeklik ortamlarında gerçekleştirilen bu yeni nesil boş zaman aktiviteleri "metaleisure" olarak tanımlanmakta ve geleneksel boş zaman etkinliklerinden gerek deneyimsel gerekse mekânsal olarak ayrışmaktadır (Bayram, 2022a). Bir olgunun ötesinde, üstünde ya da bir sonraki düzeyinde olmayı ifade eden "Meta" kelimesi ve boş zaman ya da serbest zaman kelimelerini ifade eden "Leisure" kelimelerinin birleşiminden oluşan metaleisure, güncel boş zaman deneyimlerinin de ötesinde, üstünde ya da bir sonraki seviyesinde yaşanılan boş zaman deneyimi olarak tanımlamaktadır. Post-modern leisure olarak da tanımlanan metaleisure (Bayram, 2023), üç veya daha fazla boyutlu dijital ortamlarda (örneğin metaverse, sanal gerçeklik [VR], artırılmış gerçeklik [AR], karma gerçeklik [MR]) bireylerin dijital ikizleriyle (avatar, hologram vb.) katıldığı boş zaman etkinliklerini kapsamaktadır (Bayram, 2022a). Bu çalışma, yalnızca sanal gerçeklik (VR) ve boş zaman (leisure) kelimeleriyle sınırlı olsa da artırılmış gerçeklik (AR), karma gerçeklik (MR) ve metaverse gibi diğer dijital platformların da metaleisure kavramı içinde değerlendirilmesi gerektiği unutulmamalıdır.

Metaleisure, kullanıcıların dijital ikizleri aracılığıyla çok boyutlu sanal evrenlerde sosyal, kültürel ve eğlence temelli etkinliklere katılım gösterdiği boş zaman biçimidir (Bayram, 2022a; Turchet, 2023). Bu faaliyetler; sanal müze gezileri, konser deneyimleri, spor karşılaşmaları, doğa yürüyüşleri gibi deneyimlerle hem fiziksel çevreye bağlılığı azaltmakta hem de kullanıcıya duygusal olarak zenginleştirilmiş bir boş zaman deneyimi sunmaktadır (Liang ve ark., 2023). Nitekim Neumann ve arkadaşları (2018), VR teknolojisinin fiziksel sporların dijital simülasyonları aracılığıyla kullanıcıya hem fiziksel hem de duygusal olarak tatmin edici deneyimler sunduğunu vurgulamaktadır.

Özellikle VR spor uygulamaları, kullanıcıya gerçek dünya koşullarını taklit eden yüksek etkileşimli içerikler sunarak egzersiz yapma, sosyalleşme ve eğlenme gibi boş zaman gereksinimlerini bütüncül bir şekilde karşılamaktadır (Bai ve ark., 2021; Bum ve ark., 2022). Bu çalışmanın önemli katkılarından biri, sanal gerçeklik temelli boş zaman deneyimlerinin yalnızca fiziksel sağlık ya da klinik uygulamalarla sınırlı olmadığını; duygusal etkileşimleri de içeren çok boyutlu yapısını ortaya koymasıdır (Bideau ve ark., 2009; Juvrud ve ark., 2022 Sari

ve ark., 2025). Chen ve arkadaşları (2025), VR sporlarının kullanıcılarda korku gibi olumsuz duyguları harekete geçirmesinin, paradoksal biçimde, kullanıcı memnuniyetini artırabileceğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda, metaleisure kavramı yalnızca eğlence merkezli bir kategori değil, aynı zamanda bireyin duygusal, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarına cevap veren çok boyutlu bir yapıdır.

Smith ve Ellsworth (1985) ile Jones ve arkadaşları (2005), korkunun yüksek belirsizlik düzeyi nedeniyle diğer olumsuz duygulardan ayrıldığını ve bazı bağlamlarda olumlu çıktılar üretebildiğini belirtmiştir. Bu durum, VR sporlarındaki korku deneyiminin kullanıcıda heyecan, başarı hissi ve memnuniyet gibi olumlu sonuçlar doğurabileceği şeklinde yorumlanabilir. Hoffner ve Levine (2005) ve Chang ve Inoue (2021) ise bireylerin tehdit içeren içeriklerde hissettikleri korkunun, yüksek düzeyde uyarılma ile birleştiğinde tatmin duygusunu artırabildiğini ileri sürmektedir. Öte yandan, bu duygusal deneyimlerin yoğunluğu, uygulamanın egzersiz şiddetiyle de ilişkilidir. Anderson-Hanley ve arkadaşları (2011) ve Parfitt ve arkadaşları (2012), fiziksel efor düzeyi arttıkça VR spor deneyimlerinin hem psikolojik hem de fizyolojik olarak daha tatmin edici hale geldiğini ortaya koymuştur. Nitekim Chen ve arkadaşları (2025), VR sporlarında korku ile kullanıcı memnuniyeti arasındaki pozitif ilişkinin, özellikle yüksek egzersiz şiddeti düzeylerinde daha da güçlendiğini ortaya koymuştur. Bu tür bulgular, metaleisure aktivitelerinin yalnızca pasif eğlence biçimleri değil, aynı zamanda kullanıcının duygusal regülasyonunu ve motivasyonel süreçlerini etkileyen aktif katılım ortamları olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, özellikle Z kuşağı kullanıcılarının VR deneyimlerini benimsemesinde sosyal ağlar, ekonomik koşullar ve dijital yeterlilikler gibi etkenlerin önemli rol oynadığı da vurgulanmaktadır (Reed, Hemmings-Jarrett & Elangovan, 2025).

Metaleisure faaliyetlerinin yaygınlaşmasıyla, geleneksel boş zaman aktivitelerinin retro boş zaman kategorisine kayabileceği ve bu dönüşümün ekonomik, sosyolojik ve kültürel sonuçlar doğurabileceği ifade edilmektedir (Bayram, 2022b). Bu dönüşümün etkileri, bireylerin teknolojiye erişim düzeylerine, VR içeriklerine karşı psikolojik tepkilerine ve egzersiz düzeylerine göre değişkenlik göstermektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşayan yaşlı bireylerin VR teknolojisini kullanarak sosyal izolasyondan kurtulma potansiyeli, dijital kapsayıcılığın ne derece hayati olduğunu ortaya koymaktadır (Fiocco ve ark., 2021; Hung ve ark., 2023).

©IJOESS

Bu çalışmanın amacı, 'virtual reality' ve 'leisure' anahtar kelimeleri temelinde, Web of Science veri tabanındaki bilimsel yayınları analiz ederek metaleisure kavramının literatürdeki yerini ve gelişim çizgisini bibliyometrik yöntemle ortaya koymaktır. Bu analiz sayesinde, literatürdeki metaleisure kavramının teorik tanımlamalarının evrimi, mevcut araştırma eğilimleri ve gelecekteki potansiyel araştırma yönelimleri belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak çalışma, metaleisure konusunda çalışan akademisyenler için mevcut literatürün ayrıntılı bir değerlendirmesini sunmakta ve ileriki çalışmalara temel oluşturabilecek kapsamlı bir teorik çerçeve sağlamayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma, sistematik literatür analizlerinde yaygın olarak kullanılan PRISMA 2020 (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) yönergeleri doğrultusunda yapılandırılmıştır (Tricco ve ark., 2018; Page ve ark., 2021). Literatür tarama ve seçim süreci, araştırmaya dâhil edilen ve dışlanan kayıtların şeffaf biçimde izlenebilmesini sağlamak amacıyla PRISMA akış diyagramı ile görselleştirilmiştir. Dâhil etme ve hariç tutma kriterleri, sistematik gözden geçirme yöntemlerinin yapılandırılmasında önerilen PICOS yaklaşımı (Population, Intervention, Comparator, Outcomes, Study Design) temel alınarak tanımlanmış ve Tablo 1'de sunulmuştur (Saaiq ve Ashraf, 2017).

Dâhil Etme Kriterleri

- Web of Science Core Collection (WoS) veri tabanında indekslenmiş olması,
- "Research Article" ve "Early Access" türünde özgün akademik yayın olması,
- İngilizce dilinde yayımlanmış olması,
- Konu itibarıyla "virtual reality" ve "leisure" kavramlarını içermesi.

Hariç Tutma Kriterleri

- Konferans bildirileri, kitap bölümleri, mektuplar ve diğer dergi dışı belgeler,
- İngilizce dışındaki dillerde yayımlanan çalışmalar
- Eğlence veya rekreasyonla ilişkili olmayan sanal gerçeklik uygulamalarına odaklanan yayınlar (ör. yalnızca eğitim, tıbbi simülasyon veya askeri uygulamalar).

Verilerin bibliyometrik çözümlemesi, R 4.5.0 sürümü üzerinde çalışan ve bilimsel yayınların haritalanmasına olanak tanıyan Biblioshiny (bibliometrix GUI) arayüzü aracılığıyla gerçekleştirilmiştir (Aria & Cuccurullo, 2017). Analiz kapsamında aşağıdaki ölçütler dikkate alınmıştır: yıllara göre yayın dağılımı, en üretken yazarlar ve kurumlar, atıf sayıları, iş birliği ağları, anahtar kelime eşleşmeleri, tematik gelişim haritaları ve co-word analizleri.

Veri analiz süreci, iki temel boyutta yapılandırılmıştır

- Performans analizi – yayın sayısı, yazar üretkenliği, dergi ve kurum katkıları, ülke düzeyinde yayın dağılımı,
- Bilimsel haritalama (science mapping) – anahtar kavramlar arasındaki ilişkiler, tematik kümelenmeler, yazar ve ülke iş birlikleri, kavramsal yapının görselleştirilmesi.

Bu bağlamda, çalışma kapsamında ele alınan sanal gerçeklik tabanlı boş zaman etkinlikleri bütüncül biçimde metaleisure kavramı altında değerlendirilmiş ve tüm analiz çıktıları bu kuramsal çerçeve doğrultusunda yorumlanmıştır.

Veri toplama süreci ve analiz kapsamı

Bu çalışmanın temel verisi, Web of Science Core Collection (WoS) veri tabanından elde edilmiştir. Tarama kapsamında, SCI-Expanded, SSCI, AHCI ve ESCI dizinlerinde yer alan akademik yayınlar dikkate alınmıştır. Veri toplama sürecinde, sanal gerçeklik ve boş zaman kavramlarının kesişim kümesinde yer alan literatürü ortaya koymak amacıyla, konuya ilişkin kavramsal çeşitliliği ve çok disiplinli yaklaşımı da kapsayacak biçimde belirli anahtar kelimeler aracılığıyla kapsamlı bir arama yapılmıştır. Bu anahtar kelimeler, bireylerin dijital teknolojiler aracılığıyla deneyimlediği yeni nesil rekreatif etkinliklerin bibliyometrik olarak izini sürebilmek amacıyla seçilmiştir.

Tarama, 20 Haziran 2025 tarihinde yapılmış olup, herhangi bir zaman sınırlaması uygulanmamıştır. “Topic” alanında (başlık, özet ve anahtar kelimeler) gerçekleştirilen arama şu şekilde yapılandırılmıştır: “Virtual reality” AND “leisure”. Bu sorgu sonucunda WoS veri tabanında toplam 247 makale tespit edilmiştir. Daha sonra, yalnızca “Research Article” ve “Early Access” türündeki yayınlar filtrelenerek 166 çalışmaya ulaşılmıştır. Son aşamada ise yalnızca İngilizce dilinde yayımlanmış olan yayınlar seçilmiş ve analiz kapsamına alınacak çalışma sayısı 151 olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda, analiz sürecinde toplam 151 makale değerlendirmeye alınmıştır.

©IJOESS

Tablo 1. Çalışmada kullanılan PICOS (dahil etme ve hariç tutma) kriterleri

PICOS	Tanım
Population (Evren)	Sanal gerçeklik teknolojileriyle ilişkilendirilen bireyler, dijital boş zaman katılımcıları, rekreatif VR kullanıcıları, eğlence ve boş zaman hakkındaki dünya genelindeki çalışmalar dikkate alınmıştır.
Intervention (Müdahale)	Sanal gerçeklik ortamlarında gerçekleşen boş zaman etkinlikleri (ör. VR oyunları, sanal sosyal etkileşimler, dijital kültürel aktiviteler).
Comparator (Karşılaştırıcı)	Yayınların bibliyometrik özellikleri: Yazarların ülkeleri ve kurumları, yayınlandıkları dergiler, anahtar kelimeler, yıllara göre makale sayıları, kelime ağları ve kelime evrimi.
Outcomes (Çıktılar)	Metaleisure bağlamında "virtual reality" ve "leisure" kelimelerini kapsayan boş zaman araştırmaları bilimsel üretim hacmi, anahtar temalar, atıf analizleri, co-word ve ülkeler arası iş birliği yapıları.
Study Designs (Çalışma Tasarımları)	Web of Science kapsamında yer alan, İngilizce dilinde yayımlanmış "Research Article" ve "Early Access" türü özgün akademik çalışmalar.

BULGULAR

Çalışmada izlenen sistematik literatür taraması süreci, PRISMA 2020 yönergesi doğrultusunda yapılandırılmış olup, dahil etme ve hariç tutma aşamalarını görselleştiren PRISMA akış diyagramı Şekil 1'de sunulmuştur. Literatür seçim stratejisinin teorik temelini oluşturan uygunluk kriterleri, yöntem bölümünde detaylandırıldığı üzere PICOS yaklaşımı doğrultusunda belirlenmiştir.

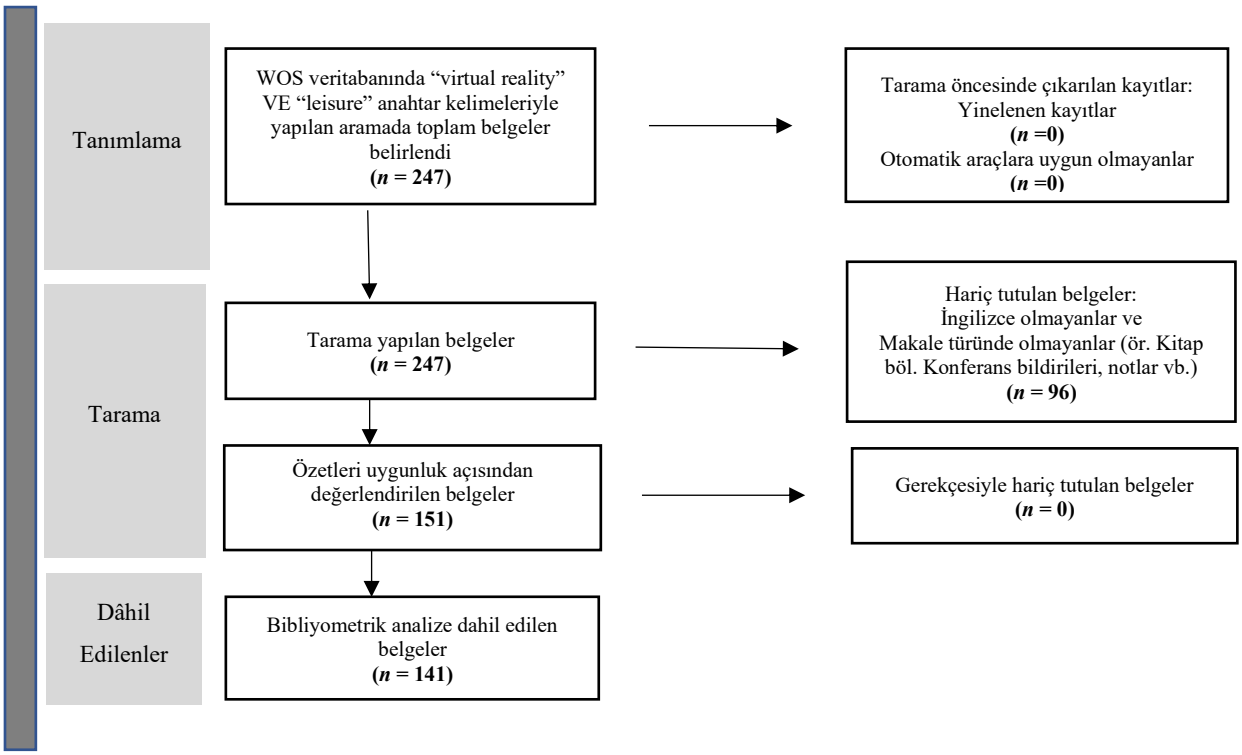

Şekil 1. PRISMA akış şeması

©IJOESS

Tablo 2. Veri setine ait temel betimsel istatistikler (2008–2025)

Açıklama	Bulgular
Zaman Aralığı	2008:2025
Kaynak Sayısı	123
Döküman Sayısı	151
Yıllık Büyüme Oranı %	13.01
Ortalama Yılı	4.29
Doküman Başına Ortalama Atıf	29.32
Toplam Kaynakça	8734
Belge İçerikleri	
Anahtar Kelimeler	451
Yazar Sayısı	630
Yazarlar	
Toplam Yazar Sayısı	644
Tek Yazarlı Döküman	8
Yazar İşbirlikleri	
Tek Yazarlı Belge	8
Doküman Başına Yazar Ortalaması	4.62
Uluslararası Ortak Yazarlılık Oranı %	31.79
Doküman Türleri	
Araştırma Makalesi	140
Erken Erişim Araştırma Makalesi	11

Tablo 2'ye göre bibliyometrik analiz kapsamında oluşturulan nihai veri seti, 2008–2025 yılları arasında yayımlanmış ve WoS veri tabanında taranmış 151 araştırma makalesinden oluşmaktadır. Bu yayınlar, 123 farklı kaynaktan elde edilmiş olup, toplamda 8734 referans içermektedir. Belge başına ortalama 29.32 atıf alan bu çalışmalar, yıllık ortalama %13,01'lik bir büyüme oranı göstermektedir. Literatürün nispeten genç olması, belgelerin ortalama yaşının 4,29 yıl olmasıyla da desteklenmektedir. Bu bulgular, metaleisure temalı araştırmaların özellikle son yıllarda artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Yayın içeriklerine dair değerlendirmelere göre, veri setinde 630 yazar anahtar kelimesi (DE) ve 451 Keywords Plus (ID) tespit edilmiştir. Bu durum, çalışmalarda kavramsal çeşitliliğin yüksek olduğunu ve alanın disiplinlerarası yapısını yansıttığını göstermektedir. Toplam 644 farklı yazar tarafından üretilen bu yayınların yalnızca 8'i tek yazarlı çalışmalardır. Yayın başına ortalama yazar sayısı 4,62 olarak hesaplanırken, uluslararası ortak yazarlık oranı %31,79 ile oldukça dikkat çekici bir düzeyde seyretmektedir. Bu oran, metaleisure temalı literatürün uluslararası düzeyde iş birliği ile geliştiğini ortaya koymaktadır. Veri setinin tür dağılımına bakıldığında ise 140 çalışmanın "research article", 11'inin ise "early access" kategorisinde yer aldığı görülmektedir.

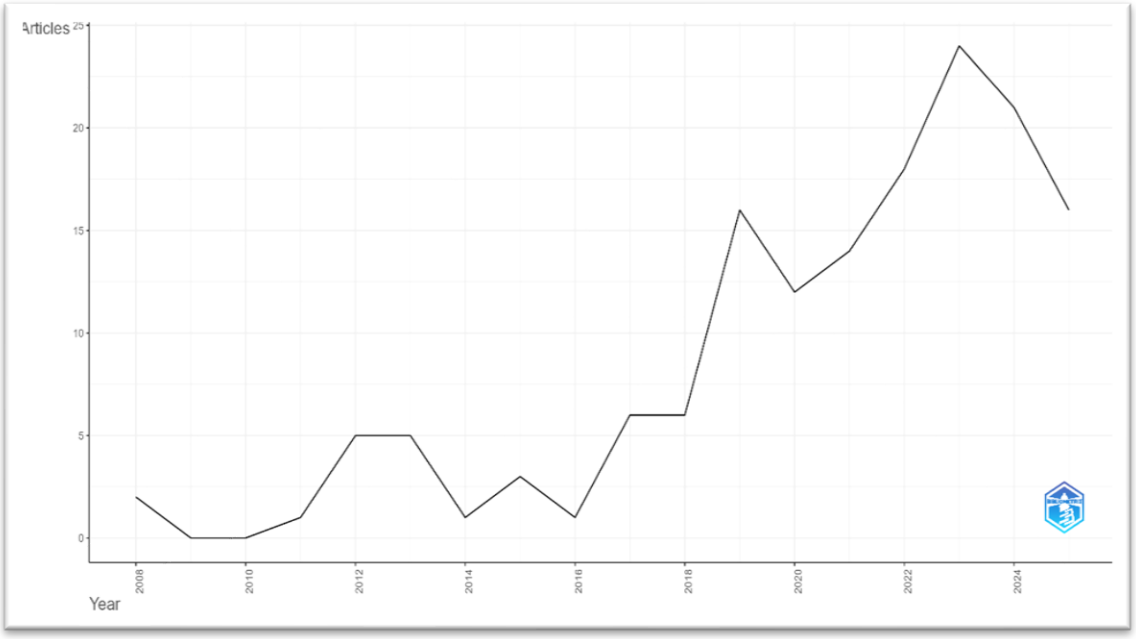

Şekil 2. Metaleisure kapsamında "VR" ve "Leisure" temalı yayınların yıllara göre dağılımı

Şekil 2'de verilen yıllık makale üretim eğilimi, metaleisure temasına yönelik bilimsel üretimin zaman içinde değişimini yansıtmaktadır. İlk yayınlar 2008 yılında ortaya çıkmış olmakla birlikte, 2011'e kadar oldukça sınırlı bir üretim söz konusudur. 2012 ve 2013 yıllarında göreli bir artış gözlenmiş, ancak sonraki birkaç yıl dalgalı bir seyir izlemiştir. Bu alandaki akademik yayınların belirgin biçimde ivme kazandığı dönem, 2018 sonrası olarak dikkat çekmektedir. Özellikle 2021–2023 yılları arasında yayın sayısında keskin bir artış yaşanmış; 2023 yılı 24 makale ile en yüksek yayın sayısına ulaşılan yıl olmuştur. Bu artış, dijitalleşmenin boş zaman deneyimlerini dönüştürmesi ve sanal gerçeklik teknolojilerinin rekreatif alanlarda yaygınlaşmasıyla doğrudan ilişkilendirilebilir. Ek olarak, 2025 yılı henüz tamamlanmamış olmasına rağmen bu yıla ait 16 çalışmanın bulunması, metaleisure temalı akademik üretimin güncel dönemde de yüksek yayın ivmesini sürdürdüğünü göstermektedir. Bu veri, literatürdeki üretim eğiliminin devam ettiğini göstermektedir.

©IJOESS

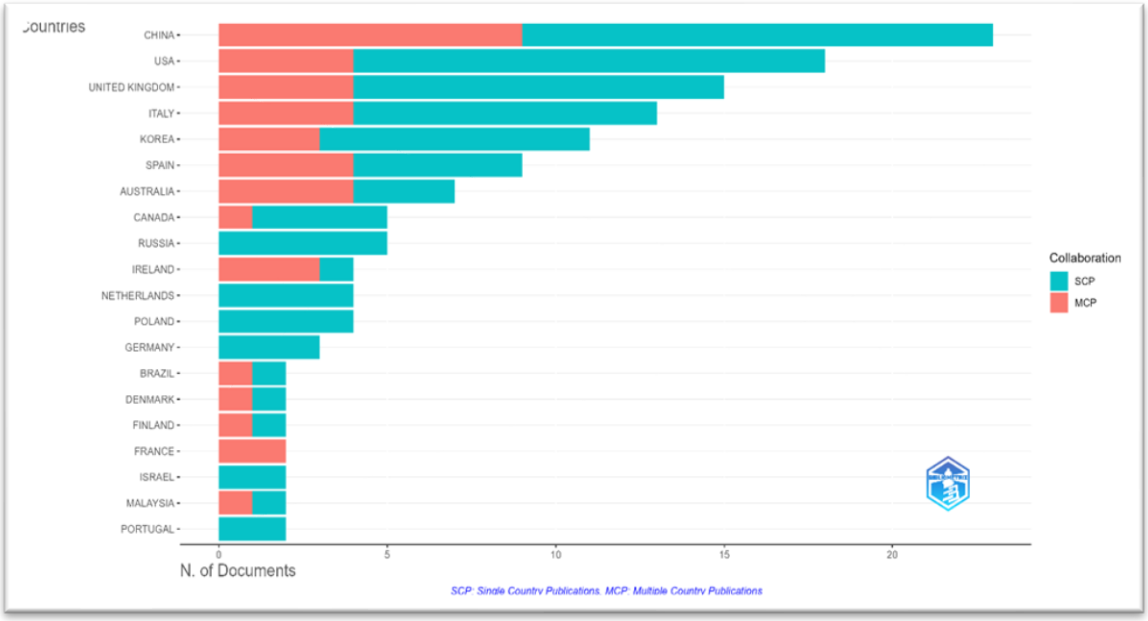

Şekil 3. İlgili yazarların ülkelere göre dağılımı ve uluslararası iş birliği türleri (SCP vs. MCP)

Tablo 3. Ülkeler arası işbirliklerinin frekans dağılımı

Kaynak Ülke	Hedef Ülke	Frekans
CHINA	UNITED KINGDOM	4
CHINA	USA	3
UNITED KINGDOM	INDIA	3
UNITED KINGDOM	IRELAND	3
USA	AUSTRALIA	3
USA	ITALY	3
USA	KOREA	3
USA	UNITED KINGDOM	3
AUSTRALIA	INDIA	2

Şekil 3, sanal gerçeklik bağlamında boş zaman araştırmalarının ülke bazlı üretkenlik düzeylerini ve bu üretimin tek ülke (SCP) ile çok uluslu (MCP) işbirlikleri çerçevesinde nasıl dağıldığını göstermektedir. Toplam yayın sayısı açısından Çin, 23 yayından oluşan katkısıyla alanın en üretken ülkesi olarak öne çıkmaktadır. Çin'i sırasıyla Amerika Birleşik Devletleri (n=18), Birleşik Krallık (n=15), İtalya (n=13) ve Kore (n=11) izlemektedir. Bu dağılım, metaleisure kavramına yönelik akademik ilginin özellikle Asya ve Batı merkezli ülkelerde yoğunlaştığını göstermektedir.

Metaleisure kavramına yönelik çalışmalar işbirliği türleri açısından değerlendirildiğinde, Çin'in üretiminin büyük bir kısmının (n=14) tek ülke merkezli yürütüldüğü görülmektedir. Benzer şekilde, ABD (n=14) ve İtalya (n=11) gibi ülkelerde de ulusal düzeyde üretimin ağırlıkta olduğu dikkat çekmektedir. Buna karşın, Fransa, İrlanda ve Avustralya gibi ülkelerde çok uluslu işbirliklerine dayanan MCP oranlarının daha yüksek olduğu göze çarpmaktadır.

Özellikle İrlanda ve Fransa'nın yayınlarının çoğunluğunun uluslararası ortaklıklarla üretildiği görülmektedir ki bu durum, bu ülkelerin metaleisure araştırmalarında daha açık ve işbirliğine dayalı bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir.

Tablo 3'te yer alan ülke bazlı ortak yayın frekanslarıyla da desteklenmektedir. Çin ile Birleşik Krallık arasında gerçekleşen 4 ortak yayın, bu iki ülke arasında güçlü bir akademik köprü olduğunu göstermektedir. Benzer biçimde, ABD'nin hem Çin, Kore ve İtalya gibi Asya ve Avrupa ülkeleriyle hem de Avustralya ve Birleşik Krallık gibi İngilizce konuşan ülkelerle yürüttüğü işbirlikleri, ülkenin çok merkezli araştırma ilişkilerine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, Birleşik Krallık'ın İrlanda ve Hindistan gibi farklı coğrafyalardaki ülkelerle eşit sayıda işbirliği yürütüyor olması, bu ülkenin metaleisure alanındaki uluslararası koordinasyon kapasitesini göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, metaleisure kavramı ekseninde yapılan akademik yayınların küresel ölçekte yayıldığı, ancak üretimin özellikle belirli yüksek gelirli ve akademik ağı güçlü ülkelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Bununla birlikte, çok uluslu yayın oranlarının görece sınırlı olması (%31,79), sanal gerçeklik temelli boş zaman etkinliklerine yönelik araştırmaların hâlen yerel ölçekli eğilimler taşıdığını düşündürmektedir.

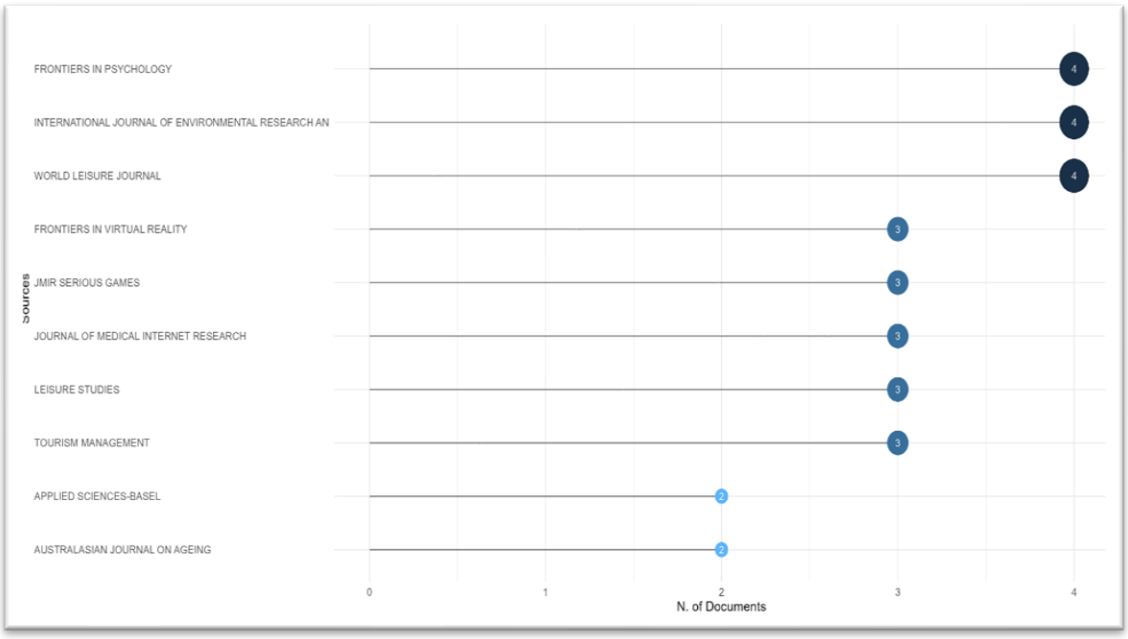

Şekil 4. Metaleisure alanında en fazla yayın üretilen 10 derginin dağılımı

Metaleisure alanındaki bibliyometrik analiz sonuçları, bu temaya ilişkin akademik yayınların belirli sayıda dergide yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Şekil 4'te sunulan bulgulara göre, en fazla sayıda yayına ev sahipliği yapan kaynaklar arasında "Frontiers in

Psychology", "International Journal of Environmental Research and Public Health" ve "World Leisure Journal" (her biri n=4) öne çıkmaktadır. Bu dergilerin ilk sırada yer alması, metaleisure konusunun yalnızca rekreasyon ve boş zaman çalışmalarıyla sınırlı kalmayıp, psikoloji ve çevresel sağlık perspektifleriyle de ele alındığını göstermektedir. Ayrıca, "Frontiers in Virtual Reality", "JMIR Serious Games", "Journal of Medical Internet Research", "Leisure Studies" ve "Tourism Management" gibi alanın disiplinlerarası doğasına işaret eden farklı kaynakların yer alması dikkat çekicidir. Bu dergiler, metaleisure'ün yalnızca teorik bir kavram olmaktan öte, sanal gerçeklik teknolojilerinin turizm, sağlık, dijital oyun ve rekreasyon gibi çok farklı uygulama alanlarında değerlendirildiğini göstermektedir. Ek olarak, "Applied Sciences-Basel" ve "Australasian Journal on Ageing" gibi dergiler ise, konunun teknoloji temelli uygulamaları ve yaşlı bireylerin sanal ortamlardaki boş zaman deneyimleriyle de ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular genel olarak, metaleisure çalışmalarının yüksek derecede çokdisiplinli ve teknoloji odaklı bir akademik üretim zemini üzerinde yükseldiğini göstermektedir.

Şekil 5. Keywords plus verilerine dayalı kelime bulutu

Şekil 5'te yer alan Keywords Plus analizine dayalı kelime bulutu, metaleisure alanındaki araştırmaların kavramsal çerçevesini ve tematik yoğunlaşmalarını yansıtmaktadır. Analizde en dikkat çeken terim olan "virtual-reality", çalışmalarda sanal gerçeklik teknolojisinin merkezî bir unsur olduğunu ortaya koyarken, bunu izleyen "experience", "leisure", "rehabilitation", "health", ve "exercise" gibi kavramlar, metaleisure'ün hem deneyimsel hem de sağlık ve iyilik hâline yönelik yönelimler taşıdığını göstermektedir.

Öne çıkan "model", "user acceptance", "behavior" ve "motivation" gibi terimler, bu yeni nesil boş zaman biçiminin kullanıcı temelli kabulü, davranışsal etkileri ve katılım motivasyonları üzerinden değerlendirildiğini göstermektedir. Ayrıca "children", "adolescents", "older-adults", ve "young-adults" gibi farklı yaş gruplarına yapılan vurgular, metaleisure uygulamalarının demografik çeşitlilik içinde incelendiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra, "quality-of-life", "satisfaction", "recovery", ve "engagement" gibi kavramlar, metaleisure'ün sadece bir boş zaman faaliyeti olarak değil, aynı zamanda bireylerin yaşam kalitesi ve psikososyal iyilik hâli üzerindeki etkileri açısından da değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. "Tourism", "augmented reality", ve "education" gibi kavramların varlığı ise, metaleisure çalışmalarının disiplinlerarası doğasını ve teknolojik uygulamalarla iç içe geçmiş yapısını yansıtmaktadır.

Genel olarak bu kelime bulutu, metaleisure'ün sadece eğlence odaklı bir kavram değil, aynı zamanda bireylerin fiziksel, zihinsel ve sosyal sağlığına katkı sağlayan çok boyutlu bir araştırma alanı olarak ele alındığını göstermektedir. Kavramın kullanıcı deneyimi, sağlık teknolojileri, eğitim, rehabilitasyon ve turizm gibi farklı alanlarla kesişim içinde incelendiği görülmektedir. Bu tematik çeşitlilik, alandaki geleceğe dönük araştırmalar için geniş ve zengin bir kavramsal çerçeve sunmaktadır.

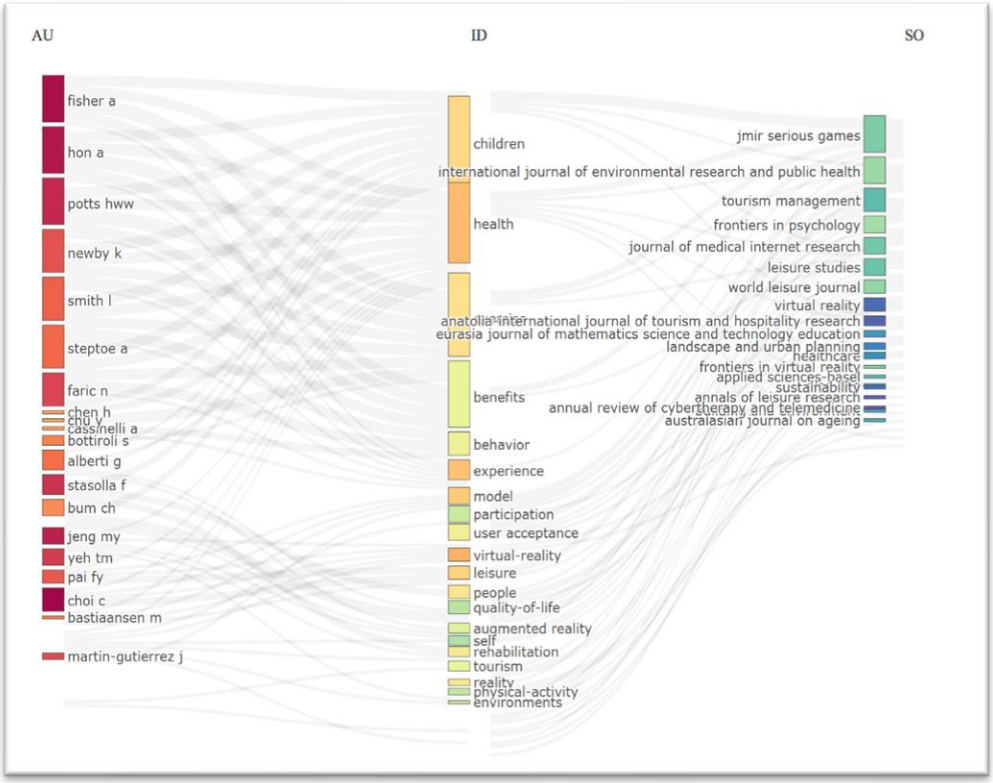

Şekil 6. Metaleisure araştırmalarının yapısal dinamikleri: Yazarlar, anahtar kelimeler ve dergiler üzerine üçlü alan analizi

Şekil 6'te sunulan üçlü alan analizi (yazarlar, anahtar kelimeler ve dergiler), virtual reality ve leisure temalı literatürün entelektüel mimarisini sistematik biçimde ortaya koymaktadır. Analiz bulguları, alandaki katkıların Fisher, Hon, Potts, Newby, Smith, ve Steptoe gibi yazarlar etrafında yoğunlaştığını göstermektedir. Bu yazarların, özellikle children, health, behavior, experience ve quality-of-life gibi kavramlara odaklandıkları dikkat çekmektedir. Anahtar kelime dağılımı, çalışmalarda sağlık temelli yaklaşımlar (health, rehabilitation), psikososyal boyutlar (behavior, self) ve teknolojik uygulamalar (virtual-reality, augmented reality) arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Dergi dağılımı incelendiğinde, JMIR Serious Games, International Journal of Environmental Research and Public Health, Tourism Management, Frontiers in Psychology ve Journal of Medical Internet Research gibi dergilerin, alandaki araştırmaların yayımlandığı temel mecralar olduğu görülmektedir. Özellikle JMIR Serious Games ve Frontiers in Virtual Reality dergilerinin, metaleisure kapsamında değerlendirilebilecek sanal gerçeklik temelli rekreatif etkinliklere ilişkin çalışmaları sıklıkla yayımladığı dikkati çekmektedir. Bu dağılım, virtual reality ve leisure kavramlarının sağlık, psikoloji, turizm ve oyun çalışmaları gibi çokdisiplinli alanlarda nasıl kesiştiğini ve metaleisure olarak tanımlanan bu yeni nesil boş zaman biçiminin literatürde giderek daha görünür bir kavramsal çerçeve kazandığını göstermektedir. Yazarların uzmanlık alanları ile tercih ettikleri yayın organları arasındaki tematik tutarlılık, akademik üretimin disiplinler arası etkileşim zemininde biçimlendiğini ve metaleisure'ın çok boyutlu yapısına işaret etmektedir.

Tablo 4. Metaleisure temasında yapılan çalışmalar arasında en fazla atıf alan ilk 10 makale

Makale	DOI	Toplam Atıf	Yıllık Ortalama Atıf Sayısı	Normalleştirilmiş Atıf Sayısı
DWIVEDI YK, 2022, INT J INF MANAGE	10.1016/j.ijinfomgt.2022.102542	1077	269.25	14.82
MARTIN-GUTIERREZ J, 2017, EURASIA J MATH SCI TECHNOL EDUC	10.12973/eurasia.2017.00626a	358	39.78	4.75
CORREIA LOUREIRO SM, 2020, TOURISM MANAGE	10.1016/j.tourman.2019.104028	341	56.83	7.95
LEE BK, 2012, TOURISM MANAGE	10.1016/j.tourman.2011.06.011	152	10.86	2.58
ASTELL AJ, 2019, DEMENT GERIATR COGN DISORD	10.1159/000497800	118	16.86	3.26
HUERST W, 2013, MULTIMED TOOLS APPL	10.1007/s11042-011-0983-y	110	8.46	2.29
ROBERTS AR, 2019, CLIN GERONTOL	10.1080/07317115.2018.1442380	100	14.29	2.76
HAMMOND J, 2014, CHILD CARE HEALTH DEV	10.1111/cch.12029	90	7.50	1.00
YALON-CHAMOVITZ S, 2008, RES DEV DISABIL	10.1016/j.ridd.2007.05.004	84	4.67	1.33
LENDVAY TS, 2013, J AM COLL SURG	10.1016/j.jamcollsurg.2013.02.012	80	6.15	1.67

©IJOESS

Tablo 4'te yer alan bulgular, "virtual reality" ve "leisure" temalı literatürde en yüksek atıf alan çalışmaları ortaya koymakta ve bu alandaki akademik yönelimlerin nitelikli bir özetini sunmaktadır. Özellikle Dwivedi (2022) tarafından International Journal of Information Management'ta yayımlanan çalışma, 1077 toplam atıf, yıllık ortalama 269,25 atıf ve 14,82 normalize edilmiş atıf değeri ile yalnızca yüksek düzeyde görünürlük elde etmekle kalmamış, aynı zamanda alandaki güncel tartışmalar üzerinde kayda değer bir etki yaratmıştır. Bu bulgular, söz konusu çalışmanın hem nicel hem de bağlamsal olarak literatürün yönünü belirleyen temel referanslardan biri haline geldiğini göstermektedir. Diğer taraftan, Martin-Gutierrez (2017) ve Correia Loureiro (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışmalar, sırasıyla 358 ve 341 toplam atıf ile dikkat çekmekte; bu yayınların normalize edilmiş atıf skorları da sırasıyla 4.75 ve 7.95 ile yüksek düzeyde bilimsel etki potansiyeline işaret etmektedir. Özellikle Correia Loureiro'nun turizm bağlamında sanal gerçeklik teknolojilerini ele aldığı çalışması, alanlar arası kuramsal geçişkenliğin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Ek olarak, Astell AJ (2019) ve Roberts AR (2019) gibi yaşlı bireylerin refahı üzerine odaklanan çalışmalar, sanal gerçekliğin terapötik ve rehabilitatif işlevlerine ilişkin literatürdeki artan ilgiyi yansıtmaktadır.

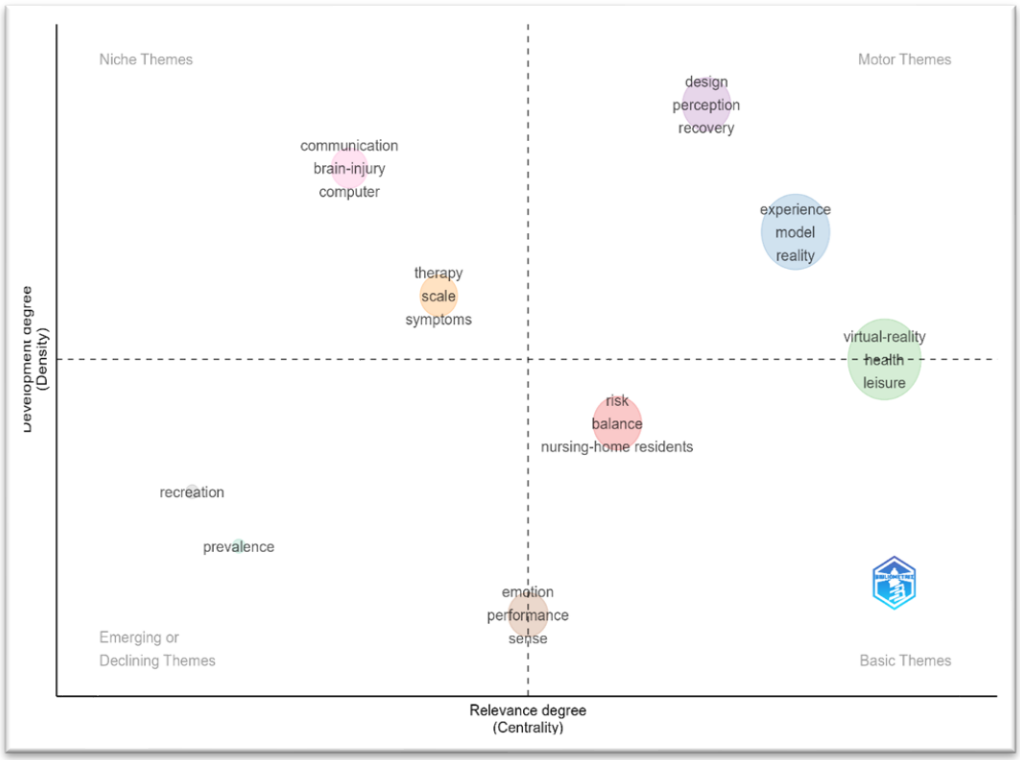

Şekil 7. Tematik analiz

Şekil 7'de sunulan tematik harita analizi, virtual reality ve leisure literatüründeki araştırma temalarını gelişmişlik düzeyi (yoğunluk) ve alaka derecesine (merkezilik) göre dört

ana kategoriye ayırmaktadır: temel temalar, niş temalar, yükselen/düşen temalar ve motor temalar.

Motor Temalar (Gelişmiş Temalar) kategorisinde yer alan experience, model ve reality temaları, yüksek merkezilik ve yüksek yoğunluk değerleriyle öne çıkmaktadır. Bu durum, söz konusu temaların literatürde hem olgunlaşmış hem de diğer temalarla güçlü biçimde etkileşimde bulunan araştırma odakları olduğunu göstermektedir. Özellikle experience ve model temalarının, metaleisure bağlamında bireylerin sanal gerçeklik deneyimlerinin modellenmesi ve kavramsallaştırılması açısından kritik bir konumda yer aldığı dikkati çekmektedir.

Temel Temalar kategorisinde virtual-reality, health ve leisure temalarının yer alması, bu alanların literatürde yüksek merkezilik değerine sahip olmakla birlikte görece daha düşük yoğunlukta araştırma derinliği barındırdığını göstermektedir. Bu durum, sanal gerçeklik ve boş zaman çalışmalarının metaleisure çerçevesinde akademik söylemin merkezinde yer aldığını ancak metodolojik ve ampirik çeşitliliğin henüz sınırlı kaldığını düşündürmektedir.

Niş Temalar arasında communication, brain-injury ve computer kavramları bulunmaktadır. Bu temalar, yüksek gelişmişlik (yoğunluk) değerleri ile belirli alt alanlarda derinleşmiş, ancak literatürde genel tema yapısı içerisinde sınırlı etkileşim kurmuş uzmanlaşmış konu başlıklarını temsil etmektedir. Özellikle brain-injury ve communication temalarının, sanal gerçeklik destekli rehabilitasyon ve terapi uygulamalarına yönelik odaklanmış çalışmalarda önemli yer tuttuğu anlaşılmaktadır.

Yükselen veya Düşen Temalar kategorisinde ise recreation ve prevalence temaları hem merkezilik hem de yoğunluk bakımından düşük değerlerle konumlanmıştır. Bu durum, ilgili temaların ya araştırma alanına yeni girmekte olduğunu ya da literatürdeki öneminin zamanla azaldığını işaret etmektedir. Özellikle recreation temasının bu konumlanışı, metaleisure bağlamında boş zaman etkinliklerinin kavramsal gelişiminin henüz yeterince olgunlaşmadığına ve daha fazla akademik çalışmaya ihtiyaç duyduğuna işaret etmektedir.

Sonuç olarak, haritanın sağ üst kadranında yer alan experience, model ve reality temalarının güçlü motor temalar olarak konumlanması, sanal gerçeklik ortamlarında deneyimsel boş zaman etkinlikleri üzerine literatürün yoğunlaştığı alanları yansıtmaktadır. Öte yandan, communication ve brain-injury gibi niş temaların belirli alt uzmanlık alanlarında derinleşmiş olmakla birlikte genel literatürle sınırlı etkileşim kurduğu görülmektedir. Virtual-

©IJOESS

reality, health ve leisure temalarının temel temalar kategorisinde yer alması ise metaleisure literatürünün kavramsal ve metodolojik omurgasını oluşturduğunu göstermektedir.

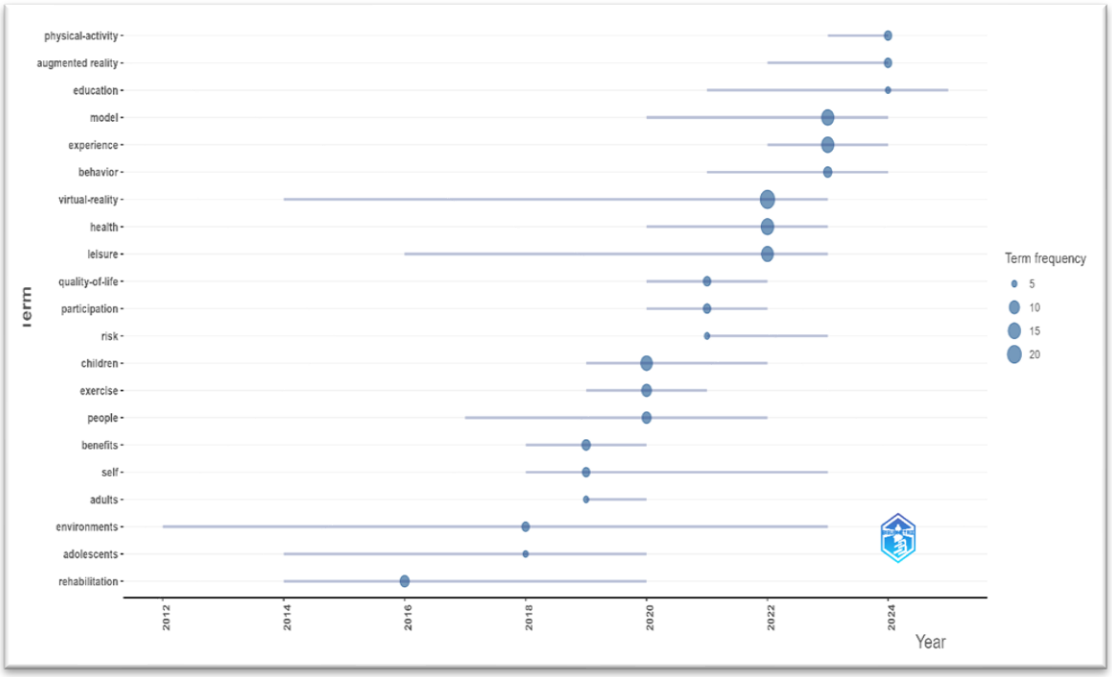

Şekil 8. Trend topics

Şekil 8'de verilen trend analizi sonuçları, virtual reality ve leisure odaklı literatürde kullanılan anahtar terimlerin yıllara göre dağılımını ve kullanım sıklığını göstermektedir. Buna göre, virtual-reality, health ve leisure terimlerinin özellikle 2020 yılı sonrasında belirgin biçimde artış gösterdiği görülmektedir. Bu durum, metaleisure olarak tanımlanan sanal gerçeklik destekli boş zaman etkinliklerine yönelik akademik ilginin son dönemde hızla arttığına işaret etmektedir.

Özellikle experience, model ve behavior gibi kavramların 2021 yılı itibarıyla daha sık kullanılmaya başlanması, sanal gerçeklik ortamlarında kullanıcı deneyimi ve davranışsal tepkilerin modellenmesine yönelik araştırma eğiliminin güçlendiğini göstermektedir. Benzer şekilde augmented reality, education ve physical-activity terimlerinin 2022 sonrası dönemde yükselişe geçmesi, artırılmış gerçeklik uygulamalarının ve fiziksel aktivite temelli etkileşimlerin dijital boş zaman deneyimlerine entegre edilmeye başlandığını yansıtmaktadır.

2018–2020 yılları arasında rehabilitation, adolescents, environments ve adults temalarının daha sınırlı sıklıkla ancak odaklı biçimde kullanıldığı görülmektedir. Bu terimlerin erken dönemde sınırlı sayıda çalışmada yer alması, metaleisure araştırmalarının başlangıçta daha çok klinik uygulamalar ve rehabilitasyon odaklı çalışmalarla sınırlı kaldığını düşündürmektedir.

©IJOESS

Dikkat çekici biçimde, quality-of-life, participation, risk ve exercise gibi yaşam kalitesi ve katılım odaklı kavramların ise 2020 sonrası dönemde kullanıma girdiği ve literatürde belirgin biçimde yer bulduğu görülmektedir. Bu eğilim, sanal gerçeklik temelli boş zaman etkinliklerinin yalnızca teknolojik veya deneyimsel değil, aynı zamanda bireylerin yaşam kalitesi, psikososyal uyum ve fiziksel sağlık üzerindeki etkilerini araştırmaya yönelik bütüncül bir yaklaşımın gelişmekte olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, trend analizi, metaleisure ekseninde virtual-reality, health, leisure ve experience kavramlarının son beş yıl içerisinde yoğun biçimde çalışıldığını ve literatürün giderek deneyim, modelleme ve yaşam kalitesi odaklı temalara kaydığını göstermektedir. Bu bulgu, metaleisure literatürünün kavramsal ve uygulamalı çeşitlenme sürecine işaret etmekte, gelecek araştırmalar için artırılmış gerçeklik, fiziksel aktivite entegrasyonu ve psikososyal katılım odaklı çalışmaların potansiyel barındırdığını ortaya koymaktadır.

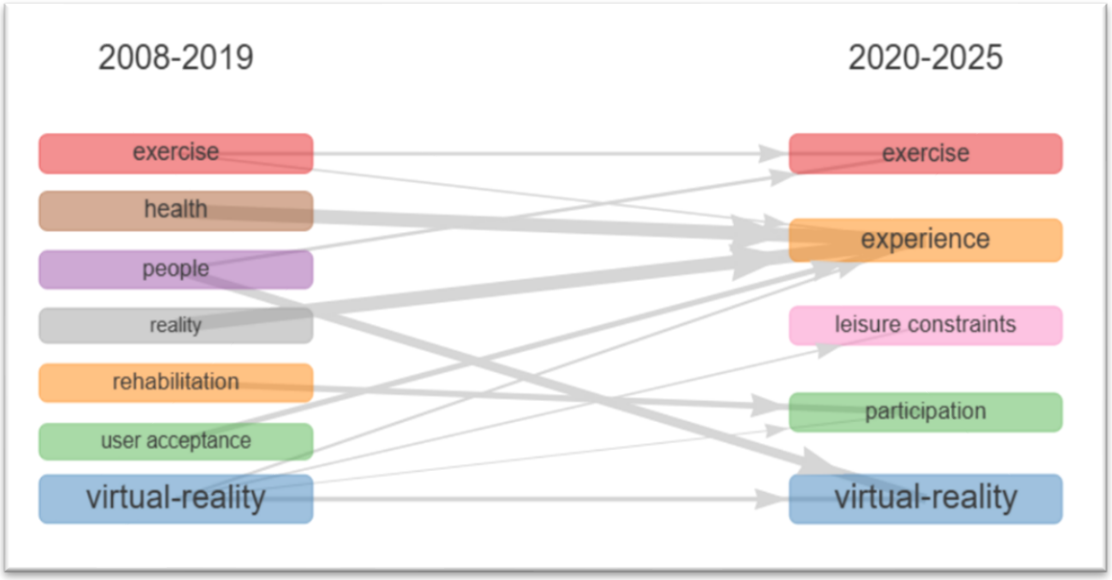

Şekil 9. Tematik evrim analizi

Şekil 9'da 2008–2025 yılları arasında virtual reality ve leisure odaklı literatürde öne çıkan konu başlıklarının zamansal dönüşümü ve araştırma temalarının hangi kavramlardan hangi temalara evrildiği görselleştirilmiştir.

2008–2019 dönemi incelendiğinde, literatürün temel araştırma eksenlerinin exercise, health, people, reality, rehabilitation, user acceptance ve virtual-reality temaları etrafında şekillendiği görülmektedir. Bu dönemde özellikle exercise, health ve rehabilitation temalarının ön plana çıkması, sanal gerçeklik teknolojilerinin ağırlıklı olarak fiziksel aktivite, sağlık uygulamaları ve klinik rehabilitasyon süreçlerinde kullanıldığı bir dönem olduğunu göstermektedir. Ayrıca user acceptance temasının varlığı, bu süreçlerde kullanıcıların

teknolojiyi benimseme düzeylerinin önemli bir araştırma konusu olarak ele alındığını düşündürmektedir.

2020–2025 dönemine gelindiğinde ise tematik yapıda belirgin bir dönüşüm gözlemlenmektedir. Exercise teması literatürde varlığını sürdürürken, experience, leisure constraints, participation ve virtual-reality temalarının ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle experience temasının yükselişi, sanal gerçeklik tabanlı boş zaman etkinliklerinin bireysel deneyim boyutunun daha fazla önem kazandığını ve metaleisure yaklaşımı çerçevesinde deneyim odaklı araştırma eğilimlerinin güçlendiğini göstermektedir. Benzer biçimde leisure constraints ve participation temalarının öne çıkması, bireylerin dijital ortamlardaki boş zaman etkinliklerine katılımını etkileyen faktörler ve sınırlayıcı etmenlerin araştırma gündeminde yer bulmaya başladığını yansıtmaktadır. Literatürün yalnızca fiziksel ve sağlık odaklı uygulamalardan çıkıp, katılım, deneyim ve boş zaman kısıtlamaları gibi psikososyal ve davranışsal boyutları içeren daha bütüncül bir araştırma yapısına evrildiğini göstermektedir. Özellikle virtual-reality temasının her iki dönemde de merkezi konumunu koruması, bu teknolojinin metaleisure bağlamındaki sürekliliğini ve araştırma gündemindeki temel referans niteliğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, söz konusu tematik analiz, virtual reality ve leisure literatürünün son 15 yıllık süreçte önemli bir dönüşüm geçirdiğini; başlangıçta fiziksel egzersiz ve sağlık odaklı klinik uygulamalarla sınırlı kalan çalışmaların, günümüzde birey deneyimi, katılım motivasyonları ve dijital boş zaman kısıtlamaları gibi konular üzerine yoğunlaştığı ve çok boyutlu bir yapı kazandığını göstermektedir. Bu durum, metaleisure araştırmalarının gelecekte daha fazla psikososyal, davranışsal ve yaşam kalitesi odaklı çalışmaları içerecek şekilde derinleşeceğine işaret etmektedir.

©IJOESS

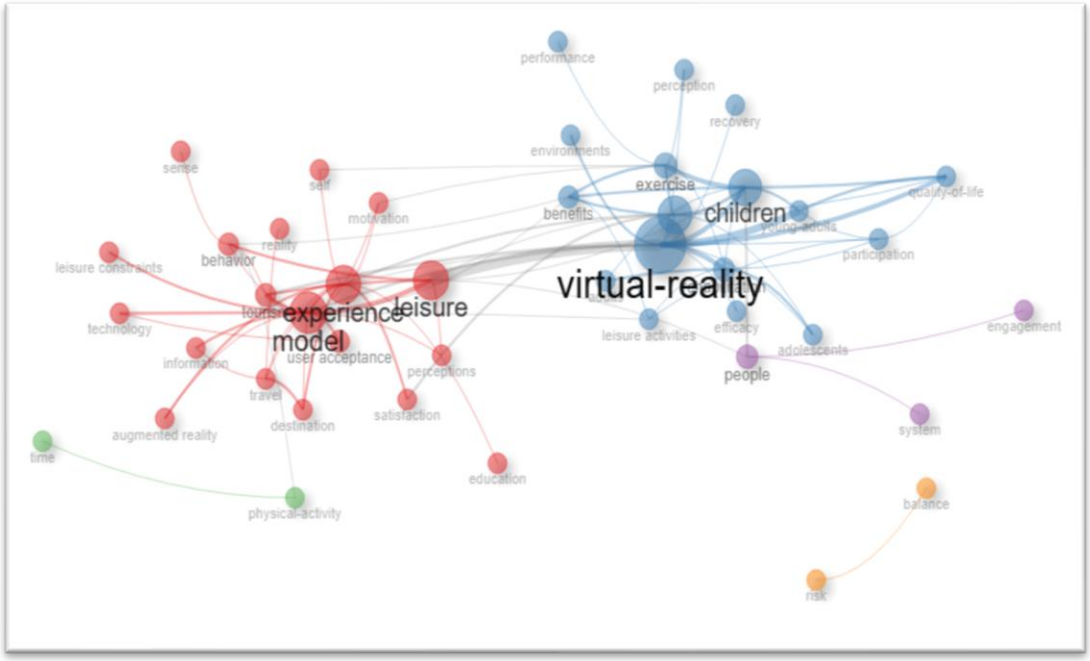

Şekil 10. Anahtar kelime ilişki ağı

Şekil 10'da verilen anahtar kelime ağı grafiği, virtual reality ve leisure odaklı literatürde en sık kullanılan anahtar kelimeler arasındaki ilişkileri ve tematik kümelenmeleri görselleştirmektedir. Farklı renklerle temsil edilen kümeler, literatürdeki alt tematik alanları ve bu alanlar arasındaki bağlantı yoğunluğunu ortaya koymaktadır. Ağdaki düğüm büyüklüğü, ilgili terimin kullanım sıklığını; düğümler arası çizgiler ise terimlerin birlikte kullanım sıklığını göstermektedir.

Analiz sonucunda, en büyük ve merkezi kümelenmenin virtual-reality kavramı etrafında şekillendiği ve bu kümenin özellikle exercise, children, health, quality-of-life, participation ve leisure activities gibi kavramlarla güçlü biçimde ilişkili olduğu görülmektedir. Bu durum, metaleisure çalışmalarında sanal gerçeklik teknolojilerinin özellikle çocuklar, fiziksel aktivite, sağlık ve yaşam kalitesi odaklı uygulamalar bağlamında ele alındığını göstermektedir.

İkinci büyük kümelenme ise experience, leisure, model, behavior, user acceptance ve motivation kavramları etrafında yoğunlaşmıştır. Bu kümenin, sanal gerçeklik tabanlı boş zaman etkinliklerinin bireysel deneyim, motivasyon ve kullanıcı memnuniyeti boyutlarına odaklandığını yansıttığı söylenebilir. Ayrıca bu kümede leisure constraints, tourism, travel, technology ve satisfaction gibi kavramların varlığı, metaleisure kavramının turizm, seyahat ve dijital boş zaman pratikleriyle olan ilişkisini de literatürde ele alan bir yönelim olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer daha küçük kümelenmeler ise risk, balance, engagement, system, adolescents ve augmented reality gibi kavramlar etrafında şekillenmiş olup, özellikle

psikososyal boyutlar, genç kullanıcılar ve artırılmış gerçeklik uygulamalarına ilişkin alt araştırma alanlarını temsil etmektedir.

Sonuç olarak, bu ağ grafiği virtual reality ve leisure eksenindeki literatürün başlıca tematik odaklarını sistematik biçimde ortaya koymakta; fiziksel sağlık ve egzersiz temelli uygulamalar ile bireysel deneyim ve psikososyal faktörlere dayalı çalışmaların literatürde öncelikli araştırma eksenleri olduğunu göstermektedir. Kümeler arası bağlantı yoğunluğu ise metaleisure literatürünün disiplinler arası işbirliği ve bütüncül yaklaşımlar zemininde gelişmekte olduğuna işaret etmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, sanal gerçeklik (VR) ve boş zaman (leisure) kesişiminde ortaya çıkan "metaleisure" kavramının akademik yapısını ve evrimini bibliyometrik yöntemlerle inceleyen kapsamlı bir analiz sunmaktadır. Elde edilen bulgular, alanın dinamik gelişimine ilişkin önemli ipuçları barındırmakta ve bu ipuçlarını mevcut literatür bağlamında tartışmak gerekmektedir. Çalışmamız, metaleisure literatürünün (VR ve boş zaman konulu araştırmalar) belirgin bir şekilde 2018 sonrasında ivme kazandığını ve yıllık ortalama %13,01'lik bir büyüme oranı sergilediğini ortaya koymuştur. Bu keskin yükseliş, yalnızca teknolojik olgunlaşmanın değil, aynı zamanda COVID-19 pandemisinin dijital etkileşim ve uzaktan sosyalleşme biçimlerine olan acil ihtiyacı tetiklemesiyle de açıklanabilir (Dwivedi ve ark., 2022). Pandemi döneminde fiziksel kısıtlamalar, bireyleri alternatif boş zaman arayışlarına yönlendirmiş ve VR tabanlı deneyimler bu bağlamda bir çıkış yolu sunmuştur. Literatürün ortalama belge yaşının (4.29 yıl) genç olması ise, metaleisure'in henüz olgunlaşmakta olan, dinamik bir araştırma sahası olduğunu teyit etmektedir. Bu durum, ortaya çıkan dijital teknolojilerin akademik ilgiyi nasıl hızla kendine çektiğine dair literatürdeki genel eğilimlerle örtüşmektedir (Donthu ve ark., 2021).

Bibliyometrik haritalama, araştırma odaklarının tematik evriminde çarpıcı bir kaymayı gözler önüne sermiştir. Erken dönem çalışmaların (2008-2019) ağırlıklı olarak egzersiz, rehabilitasyon ve fiziksel sağlık üzerine odaklandığı görülmüştür. Bu bulgu, VR'ın başlangıçta klinik ve terapötik uygulamalarda bir müdahale aracı olarak görüldüğünü desteklemektedir (Bideau ve ark., 2009). Ancak, 2020 sonrası dönemde odak noktasının deneyim (experience), katılım (participation) ve boş zaman kısıtları (leisure constraints) gibi psikososyal ve davranışsal temalara kaydığı tespit edilmiştir. Bu evrim, alanın, VR'ın salt bir tıbbi araç olmanın ötesinde, bireyin psikolojik iyi oluşu, sosyal etkileşimi ve boş zaman tatmini

üzerindeki bütüncül etkisini kavramaya başladığının bir göstergesidir. Özellikle deneyim temasının bir "motor tema" haline gelmesi, kullanıcı merkezli tasarım ve Kullanıcı Deneyimi (UX) araştırmalarının metaleisure çalışmalarının merkezine yerleştiğine işaret etmektedir. Bu bulgu, son dönemde artan sayıda çalışmanın, sanal ortamlardaki akış (flow) deneyimi, mekansal varlık hissi (spatial presence) ve duygusal tepkiler üzerine eğilmesiyle paralellik göstermektedir (Suh & Prophet, 2018). Metaleisure aktivitelerine katılımın sürekliliğini anlamak, bu yeni boş zaman biçiminin kalıcılığını kavramak açısından kritik öneme sahiptir. Geleneksel rekreasyon araştırmaları, bir aktivite sırasında yaşanan 'akış' (flow) deneyimi ve bunun sonucunda hissedilen psikolojik iyi oluş halinin, bireylerin o aktiviteye yeniden katılma niyetini güçlü bir şekilde yordadığını göstermektedir. Nitekim Bayram ve arkadaşlarının (2025) rekreasyonel spor katılımcılarıyla yaptığı çalışma, rekreasyonel akış deneyimi ve iyi oluş (well-being) ile yeniden katılım niyeti arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmacılar, özellikle aile içi refahın (family flourishing) ve pozitif duyguların, bireylerin rekreasyonel aktivitelere yeniden katılma niyetleri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu belirtmiştir. Bu bulgu, dijital oyun ve etkileşimli ortamlar bağlamında da desteklenmektedir. Hamari ve Koivisto (2014), sosyal etkileşimli ve oyunlaştırılmış hizmetlerde akış deneyiminin, kullanıcıların hizmete devam etme niyetini güçlü bir şekilde etkilediğini bulmuştur. Benzer şekilde, Weibel ve Wissmath (2011), çevrimiçi oyun oynayan bireylerde yaşanan akış halinin, oyunu bırakma niyetini azaltmada ve tekrar oynama isteğini artırmada temel bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Bu bulgular toplu olarak ele alındığında, sanal gerçeklik ortamlarında tasarlanacak metaleisure deneyimlerinin benimsenmesi ve sürdürülebilirliği için kritik bir çıkarım sunmaktadır: Kullanıcıların aktivite sırasında 'akış' haline girebileceği, onlara psikolojik iyi oluş ve pozitif duygular kazandıran, dolayısıyla yeniden katılım motivasyonunu artıran içerikler tasarlamak gereklidir. Bu bağlamda, 'deneyim' temasının metaleisure literatüründe bir motor tema olarak öne çıkması, tam da bu psikolojik mekanizmaların dijital boş zaman deneyimlerinde de merkezi bir role sahip olduğunu teyit etmektedir.

Anahtar kelime analizleri ve dergi dağılımı, metaleisure'in doğası gereği disiplinlerarası bir çerçevede şekillendiğini açıkça ortaya koymuştur. Frontiers in Psychology, International Journal of Environmental Research and Public Health ve Tourism Management gibi farklı disiplinlerden dergilerin öne çıkması, konunun psikoloji, halk sağlığı ve turizm gibi geniş bir yelpazede ele alındığını göstermektedir. Bu durum, metaleisure'in tek bir disiplinin perspektifinden anlaşılamayacak kadar karmaşık bir fenomen olduğunu ve çok boyutlu

yaklaşımları zorunlu kıldığını vurgulamaktadır. Örneğin, bir turizm araştırmacısı için sanal müze gezisi, bir deneyim ekonomisi ürünü iken (Loureiro ve ark., 2020), bir psikolog için yaşlı bireylerde sosyal izolasyonu azaltmanın bir aracı olarak görülebilir (Astell ve ark., 2019). Geleneksel spor ve rekreasyon araştırmaları da benzer şekilde, rekreasyonel faaliyetlere katılımın bireyin yaşamla kurduğu bağı güçlendirdiğini ortaya koymaktadır. Nitekim Şahin ve Yalçın'ın (2024) sportif rekreasyonel aktivitelere katılan bireyler üzerine yaptığı çalışma, haftalık katılım süresi arttıkça yaşam bağlılığı düzeylerinin anlamlı şekilde yükseldiğini ve algılanan rekreasyonel fayda ile yaşam bağlılığı arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki bulunduğunu tespit etmiştir. Bu bulgu, fiziksel dünyadaki rekreasyonel deneyimlerin kazandırdığı psikososyal faydaların, sanal dünyada 'metaleisure' deneyimleri için de geçerli ve araştırılabilir bir alan olduğuna işaret etmektedir.

Çalışmanın en dikkat çekici bulgularından biri, uluslararası iş birliği oranının (%31,79) nispeten mütevazı düzeyde kalmasıdır. Bu, Çin, ABD ve Birleşik Krallık gibi öncü ülkelerdeki üretimin büyük ölçüde ulusal iş birlikleri (SCP) etrafında yoğunlaştığını göstermektedir. Benzer bir eğilim, henüz emekleme aşamasındaki diğer dijital çalışma alanlarında da gözlemlenmiştir (Moral-Muñoz ve ark., 2020). Bu sınırlılık, kültürlerarası perspektiflerden yoksun kalınması riskini beraberinde getirmekte ve bulguların genellenebilirliğini kısıtlayabilmektedir. Metaleisure deneyimlerinin kültürel normlar, sosyal yapılar ve ekonomik erişilebilirlikten derinden etkilendiği düşünüldüğünde, gelecekteki araştırmaların çok uluslu ve karşılaştırmalı tasarımlara öncelik vermesi hayati önem taşımaktadır.

Bu bibliyometrik analiz, metaleisure kavramının teorik temellerinin giderek güçlendiğini ve araştırma gündeminin teknolojik imkanlardan, insan deneyiminin derinliklerine doğru evrildiğini göstermiştir. Çalışma, alandaki entelektüel mimariyi görünür kılarak gelecekteki araştırmalar için kritik yönelimlerin altını çizmektedir. Öncelikle, alan nicel ve deneysel çalışmalarca domine edilmekte olup, kullanıcıların metaleisure deneyimlerine dair zengin, bağlamsal anlayış sunacak nitel araştırmalara ve bu deneyimlerin uzun vadeli psikososyal etkilerini ölçecek uzunlamasına çalışmalara acilen ihtiyaç vardır. İkinci olarak, araştırmaların dijital uçurumu aşabilmek için farklı sosyoekonomik geçmişlere, yaş gruplarına ve fiziksel yeteneklere sahip bireylerin metaleisure'e katılımını engelleyen ve kolaylaştıran faktörleri incelemeleri gerekmektedir. Bu bağlamda "dijital boş zaman kısıtları" kritik bir araştırma eksenidir (Hung ve ark., 2023; Reed ve ark., 2025). Üçüncü bir önemli yönelim, bu çalışmanın VR odaklı olmasına rağmen, metaleisure kavramının Artırılmış Gerçeklik (AR), Karma Gerçeklik (MR) ve metaverse platformlarını da kapsadığı gerçeğidir. Farklı teknolojilerin boş

©IJOESS

zaman deneyimleri üzerindeki nüanslı etkilerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi gerekmektedir. Son olarak, dijital boş zamanın ticarileşmesi, veri gizliliği ve sanal dünyalarda davranışsal manipülasyon gibi etik ikilemler, araştırmacılar, uygulayıcılar ve politika yapıcılar için yeni bir gündem oluşturmaktadır. Kanıta dayalı politika rehberlerinin geliştirilmesi, dijital boş zamanın kapsayıcı ve insan merkezli bir şekilde büyümesini sağlamak için esastır. Sonuç olarak, bu çalışma, metaleisure'in sadece geçici bir trend olmadığını, aksine dijital çağda boş zamanın dönüşen doğasını anlamak için merkezi bir kavram olduğunu göstermektedir. Bulgular, araştırmacıları, bulgularını daha geniş bir literatür bağlamına oturtmaya, metodolojik çeşitliliği teşvik etmeye ve bu yeni nesil boş zaman biçimlerinin birey ve toplum üzerindeki derin etkilerini keşfetmeye davet etmektedir.

Sınırlılıklar ve güçlü yönler

Bu bibliyometrik analiz, metaleisure kavramının akademik yapısını haritalama çabasında bir dizi güçlü yan sergilemekle birlikte, kaçınılmaz olarak bazı sınırlılıkları da içermektedir. Bu kısımda, çalışmanın hem güçlü yönleri hem de sınırlılıkları tartışılarak bulguların doğru bir bağlama oturtulması amaçlanmaktadır.

Güçlü yönler

Çalışmanın en önemli güçlü yönü, ortaya çıkmakta olan metaleisure kavramına dair nicel ve sistematik bir kanıt sunan ilk kapsamlı bibliyometrik analiz olmasıdır. Bu, alandaki mevcut literatür boşluğunu dolduran öncü bir katkı sağlamaktadır. İkinci olarak, çalışma metodolojik açıdan son derece şeffaf ve tekrarlanabilir bir yaklaşım benimsemiştir. PRISMA 2020 kılavuzuna uygun raporlama ve çalışma seçim kriterlerinin tanımlanmasında PICOS çerçevesinin kullanılması, araştırma sürecinin güvenilirliğini ve geçerliğini artırmıştır. Üçüncü önemli güçlü yön, analitik derinliğidir. Çalışma, yalnızca performans analizleri (yayın/atıf sayıları) ile yetinmemiş; tematik haritalama, tematik evrim ve üçlü alan analizi gibi ileri bibliyometrik yöntemlerle literatürün entelektüel mimarisini ve zaman içindeki dinamik gelişimini ortaya koymuştur. Bu yaklaşım, trendlerin ve araştırma boşluklarının yüzeysel bir betimlemesinin ötesine geçerek, kavramsal ilişkileri ve alanın olgunlaşma düzeyini anlamaya olanak tanımıştır. Son olarak, analizlerin güçlü bir istatistiksel yazılım olan R programı ve alanda standart kabul edilen Bibliometrix paketi kullanılarak gerçekleştirilmesi, bulguların sağlamlığını desteklemektedir.

Sınırlılıklar

Çalışmanın birincil sınırlılığı, veri kaynağının tek bir veri tabanı (Web of Science - WoS) ile sınırlandırılmış olmasıdır. Scopus veya PubMed gibi diğer büyük veri tabanlarının dahil

©IJOESS

edilmemiş olması, analiz kapsamına girebilecek bazı ilgili çalışmaların gözden kaçırılma ihtimalini doğurmaktadır. Bu durum, özellikle belirli disiplinlerde veya bölgesel dergilerde yayınlanan çalışmaların temsilinin eksik kalmasına neden olabilir. İkinci bir sınırlılık, arama stratejisinin "virtual reality" AND "leisure" anahtar kelime kombinasyonuna dayanmasıdır. "Augmented reality", "mixed reality", "metaverse", "digital leisure" veya "exergaming" gibi metaleisure kavramıyla doğrudan ilişkili diğer önemli terimlerin aramaya dahil edilmemiş olması, çalışmanın kapsamını daraltmış ve literatürün tamamını yakalama konusunda bir sınır oluşturmuştur. Üçüncü olarak, yalnızca İngilizce dilinde yayınlanan makalelerin dahil edilmesi, İngilizce dışındaki dillerde yapılan ve alana önemli katkılar sunabilecek araştırmaların dışarıda bırakılmasına yol açmıştır. Bu durum, coğrafi bir önyargıya sebep olabilir ve bulguların küresel temsil gücünü sınırlandırabilir. Dördüncü bir sınırlılık, bibliyometrik analizin doğası gereği, seçilen çalışmaların nicel özelliklerine (atıf sayıları, yazar ağları vb.) odaklanırken, bu çalışmaların niteliksel içeriğini ve metodolojik kalitesini derinlemesine değerlendirememesidir. Son olarak, 2025 yılının henüz tamamlanmamış olması, bu yıla ait yayın sayısı ve atıf verilerinin nihai olmaktan uzak olduğu anlamına gelmekte, bu da trend analizlerinde küçük bir belirsizlik yaratmaktadır. Bu sınırlılıklara rağmen, çalışma titiz metodolojisi ve kapsamlı analizleri ile metaleisure literatürüne dair değerli bir ilk bakış sunmakta ve gelecekteki araştırmalar için sağlam bir temel oluşturmaktadır.

KAYNAKLAR

Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics, 11*(4), 959–975. https://doi.org/10.1016/j.joi.2017.08.007

Astell, A. J., Bouranis, N., Hoey, J., Lindauer, A., Mihailidis, A., Nugent, C., … et al. (2019). Technology and dementia: The future is now. *Dementia and Geriatric Cognitive Disorders, 47*(3), 131–139. https://doi.org/10.1159/000497800

Bai, Z., Yao, N., Mishra, N., Chen, H., Wang, H., & Magnenat Thalmann, N. (2021). Enhancing emotional experience by building emotional virtual characters in vr volleyball games. *Computer Animation and Virtual Worlds, 32*(e2008). https://doi.org/10.1002/cav.2008

Ball, M. (2022). *The metaverse: And how it will revolutionize everything.* Liveright Publishing.

Bayram, A. (2022a). Metaleisure: Leisure time habits to be changed with metaverse. *Journal of Metaverse, 2*(1), 1–7.

Bayram, A. (2022b). *Retro boş zaman katılımcısı olarak klasik otomobil kullanıcılarının deneyimleri vosvos özel ilgi grubu.* (Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Spor Yönetimi Ana Bilim Dalı), Eskişehir.

Bayram, A. (2023, May 24-29). Post-modern leisure: Metaleisure. *17th FIEPS European Congress,* (Keynotes Presentations), Abstract, 49-50. Galati/Romania https://www.researchgate.net/publication/380970825_Post-Modern_Leisure_Metaleisure/citations

Bayram, A., Yalcin, I., Sahin, E., Ekinci, N. E., Talaghir, L.-G., & Iconomescu, T.-M. (2025). The role of recreational flow experience and well-being on re-participation intention: Recreational sport participants. *Frontiers in Psychology, 16,* 1574337. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1574337

Bideau, B., Kulpa, R., Vignais, N., Brault, S., Multon, F., & Craig, C. (2009). Using virtual reality to analyze sports performance. *IEEE Computer Graphics and Applications, 30*(2), 14-21. https://doi.org/10.1109/MCG.2009.134

Bum, C. H., Yang, J. H., & Choi, C. (2022). Leisure benefits, flow experience, and life satisfaction comparison between players of actual and virtual golf. *Social Behavior and Personality: An international journal, 50*(5), 1-12. https://doi.org/10.2224/sbp.11521

Chatterjee, S., Goyal, D., Prakash, A., & Sharma, J. (2021). Exploring healthcare/health-product ecommerce satisfaction: A text mining and machine learning application. *Journal of Business Research, 131,* 815-825. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.10.043

Chen, H., Li, H., & Han, S. (2025). Negative emotion, positive effect? An empirical study of the impact of fear on user satisfaction in immersive virtual reality sports. *International Journal of Human–Computer Interaction,* 1-13. https://doi.org/10.1080/10447318.2025.2484419

Correia Loureiro, S. M., Guerreiro, J., & Ali, F. (2020). 20 years of research on virtual reality and augmented reality in tourism context: A text-mining approach. *Tourism Management*, *77*(104028), https://doi.org/10.1016/j.tourman.2019.104028

Cummings, J. J., & Bailenson, J. N. (2016). How immersive is enough? A meta-analysis of the effect of immersive technology on user presence. *Media Psychology, 19*(2), 272-309. https://doi.org/10.1080/15213269.2015.1015740

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, *133*, 285-296. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070

Dwivedi, Y. K., Hughes, L., Baabdullah, A. M., Ribeiro-Navarrete, S., Giannakis, M., Al-Debei, M. M., … et al. 2022). Metaverse beyond the hype: Multidisciplinary perspectives on emerging challenges, opportunities, and agenda for research, practice and policy. *International Journal of Information Management, 66,* 102542. https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2022.102542

Fiocco, A. J., Millett, G., D'Amico, D., Krieger, L., Sivashankar, Y., Lee, S. H., ... et al. (2021). Virtual tourism for older adults living in residential care: A mixed-methods study. *Plos One, 16*(5), e0250761. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0250761

Hamari, J., & Koivisto, J. (2014). Measuring flow in gamification: Dispositional flow scale-2. *Computers in Human Behavior, 40,* 133-143. https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.07.048

Hung, L., Mann, J., Wallsworth, C., Upreti, M., Kan, W., Temirova, A., … et al. (2023). Facilitators and barriers to using virtual reality and its impact on social engagement in aged care settings: A scoping review. *Gerontology and Geriatric Medicine, 9*. https://doi.org/10.1177/23337214231166355

Juvrud, J., Ansgariusson, G., Selleby, P., & Johansson, M. (2022). Game or watch: The effect of interactivity on arousal and engagement in video game media. *IEEE Transactions on Games, 14*(2), 308-317. https://doi.org/10.1109/TG.2021.3073084

Liang, C.-K., Chu, C.-S., & Chen, L.-K. (2023). Impacts of loneliness and social isolation on healthy longevity in older adults. (Eds: Hajek, A., Rieder-Heller, S. G. & König H.H. *In Loneliness and social isolation in old age (pp. 15–25).* Routledge.

Loureiro, S. M. C., Guerreiro, J., & Ali, F. (2020). 20 years of research on virtual reality and augmented reality in tourism context: A text-mining approach. *Tourism Management, 77,* 104028. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2019.104028

Martín-Gutiérrez, J., Mora, C. E., Añorbe-Díaz, B., & González-Marrero, A. (2017). Virtual technologies trends in education. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 13*(2), 469–486. https://doi.org/10.12973/eurasia.2017.00626a

Moral-Muñoz, J. A., Herrera-Viedma, E., Santisteban-Espejo, A., & Cobo, M. J. (2020). Software tools for conducting bibliometric analysis in science: An up-to-date review. *Profesional de la Información*, *29*(1). https://doi.org/10.3145/epi.2020.ene.03

Neumann, D. L., Moffitt, R. L., Thomas, P. R., Loveday, K., Watling, D. P., Lombard, C. L., … et al. (2018). A systematic review of the application of interactive virtual reality to sport. *Virtual Reality, 22,* 183-198. https://doi.org/10.1007/s10055-017-0320-5

Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., ... et al. (2021). The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews. *BMJ*, *372*. http://dx.doi.org/10.1136/bmj.n71

Reed, K. B., Hemmings-Jarrett, K., & Elangovan, S. (2025). Negotiating equitable metaleisure participation: Developing a theoretical framework for gen Z's constraint navigation in the metaverse. *World Leisure Journal,* 1-20. https://doi.org/10.1080/16078055.2025.2468925

Roberts, A. R., De Schutter, B., Franks, K., & Radina, M. E. (2019). Older adults' experiences with audiovisual virtual reality: Perceived usefulness and other factors influencing technology acceptance. *Clinical Gerontologist, 42*(1), 27–33. https://doi.org/10.1080/07317115.2018.1442380

Saaiq, M., & Ashraf, B. (2017). Modifying "Pico" question into "Picos" model for more robust and reproducible presentation of the methodology employed in a scientific study. *World Journal of Plastic Surgery, 6*(3), 390.

Sahin, E., & Yalcin, I. (2024). Examining the relationship between the perceived benefit and life engagement of individuals participating in sportive recreational activities. *Journal of Physical Education and Sport, 24*(12), 2179-2186. https://doi.org/10.7752/jpes.2024.12317

Sari, F., Sudan-Aran, A., & Alp, G. (2025). The psychological and physiological effects of a virtual reality-based treatment program in female patients with fibromyalgia syndrome: A randomized controlled trial. *Assistive Technology, 37*(3), 220-228. https://doi.org/10.1080/10400435.2025.2458260

Smith, C. A., & Ellsworth, P. C. (1985). Patterns of cognitive appraisal in emotion. *Journal of Personality and Social Psychology, 48*(4), 813–838.

Suh, A., & Prophet, J. (2018). The state of immersive technology research: A literature analysis. *Computers in Human Behavior, 86,* 77-90. https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.04.019

Tricco, A. C., Zarin, W., Ghassemi, M., Nincic, V., Lillie, E., Page, M. J., … et al. (2018). Same family, different species: methodological conduct and quality varies according to purpose for five types of knowledge synthesis. *Journal of Clinical Epidemiology, 96,* 133-142. https://doi.org/10.1016/j.jclinepi.2017.10.014

Turchet, L. (2023). Musical Metaverse: Vision, opportunities, and challenges. *Personal and Ubiquitous Computing, 27*(5), 1811–1827. https://doi.org/10.1007/s00779-023-01708-1

Weibel, D., & Wissmath, B. (2011). Immersion in computer games: The role of spatial presence and flow. *International Journal of Computer Games Technology, 2011,* 282345, 1-14. https://doi.org/10.1155/2011/282345

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	Alican BAYRAM
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Alican BAYRAM
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Alican BAYRAM
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	Alican BAYRAM
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Alican BAYRAM

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu çalışma, insan veya hayvan katılımcılar üzerinde herhangi bir deneysel uygulama ya da doğrudan veri toplama süreci içermemektedir. Araştırma, Web of Science veri tabanında yer alan makalelerin bibliyometrik analizi üzerine kurgulanmıştır. Bu nedenle etik kurul onayı gerektirmemektedir.

This study did not involve any experimental procedure or direct data collection from human or animal participants. The research is based solely on the bibliometric analysis of publications indexed in the Web of Science database. Therefore, it does not require approval from an ethics committee.

Bu eser **Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0)** ile lisanslanmıştır.

Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi / *The International Journal of Eurasia Social Sciences*
Cilt/Volume: 16, Sayı/No: 61, Yıl/Year: 2025, ss. / pp.: 1935-1964
E-ISSN: 2146-1961
URL: https://rrpubs.com/index.php/ijoess

BRICS'ın genişleme süreci ve Türkiye'nin olası BRICS üyeliğinin analizi

Emrah YILDIRIMÇAKAR[1], İrem Sinem ÇAM[1]

[1]Avrasya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Trabzon, Türkiye

Derleme Makale/ *Review*		**DOI:**
Gönderi Tarihi/ *Received:*	Kabul Tarih/ *Accepted:*	Online Yayın Tarihi/ *Published*:
16.05.2025	07.09.2025	15.09.2025

Öz

Küresel ekonomi için yeni ve daha iyi bir kalkınma biçimi olarak gündeme gelen BRICS, kurulduğu 2006 yılından beri hem bölgesel hem de uluslararası aktörler tarafından en çok takip edilen örgütlerden biri haline gelmiştir. Son yıllarda küresel ekonomiyi şekillendirmede yeni ve umut verici bir aktör olarak gelişme kaydeden BRICS, Batı tarafından yönlendirilen küresel ekonomik yapıya alternatif olabilme potansiyeline sahip olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte, BRICS'e katılmak isteyen ülkelerin sayısında da gözle görülür bir artış söz konusu olmuştur. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, son yıllarda Batı ile çok istikrarlı ilişkiler sürdüremeyen Türkiye, değişen küresel şartlara bağlı olarak, mensubu olduğu uluslararası kurum ve kuruluşlarla olan siyasi ve ekonomik ilişkilerini koruyarak, farklı kurum ve kuruluşlar ile de siyasi ve ekonomik ilişkiler kurabileceği sinyalini vermiştir. Bu çalışma, BRICS'ın katettiği mesafeyi, küresel ekonomiye yönelik hedeflerini ve geleceğini ele alarak, Türkiye'nin Batı ile olan siyasi ve ekonomik ilişkileri çerçevesinde BRICS'e üye olma ihtimalini analiz etmektedir. Elde edilen bulgular, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini tamamen koparmadan BRICS ülkeleri ile ekonomik ve diplomatik ilişkilerini geliştirme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Ayrıca Türkiye'nin BRICS üyeliği, ekonomik çeşitlilik, enerji iş birliği ve çok kutuplu uluslararası düzen arayışına katkı sağlayabilecek fırsatlar barındırsa da Batı ile ilişkilerde yaşanabilecek gerilimler ile BRICS içi farklılıklar, Türkiye-BRICS ilişkilerinde baskı oluşturma ihtimali taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: BRICS, Türkiye, Çin, Rusya, Türk Dış politikası.

The expansion process of BRICS and an analysis of Türkiye's possible membership in BRICS

Abstract

BRICS has emerged as a new and improved form of development for the global economy and has become one of the most closely monitored organizations by both regional and international actors since its establishment in 2006. In recent years, BRICS has made significant progress as a new and promising actor in shaping the global economy, and it has gained the potential to be an alternative to the Western-led global economic structure. Along with these developments, there has been a noticeable increase in the number of countries seeking to join BRICS. In this context, Türkiye, which has not been able to maintain very stable relations with the West in recent years, due to changing global conditions, has signaled that it may establish political and economic ties with various institutions and organizations while preserving its political and economic relations with the international institutions and organizations to which it belongs. This study examines the progress made by BRICS, its goals for the global economy, and its future, while also assessing the possibility of Türkiye's becoming a member of BRICS within the context of its political and economic relations with the West. The findings indicate that Türkiye seeks to strengthen its economic and diplomatic relations with BRICS countries without severing its ties with the West. While Türkiye's BRICS membership offers opportunities that could contribute to economic diversification, energy cooperation, and pursuit of a multipolar international order, potential tensions with Western partners and structural divergences within BRICS may put pressure on Türkiye-BRICS relations.

Keywords: *BRICS, Türkiye, China, Russia, Turkish Foreign Policy.*

Sorumlu Yazar/ Corresponded Author: Emrah YILDIRIMÇAKAR**, E-posta/ e-mail:** emrahycakar@gmail.com

GİRİŞ

Tek kutuplu dünya düzeninin bariz bir şekilde hissedildiği ve ABD'nin tek yerleşik güç olarak varlık gösterdiği bir dönemde, Uzak Doğu, Güney Asya, Latin Amerika ve Orta Doğu'daki bazı devletler, yüksek ekonomik büyüme hızlarıyla uluslararası arenada dikkat çekmeye başladı. Bu açıdan değerlendirildiğinde, 2000'li yıllarla birlikte, dünyanın tek bir güç tarafından yönetilmesi düşüncesi yerini birden fazla gücün etkili olmaya çalıştığı bir yönetim biçimine bıraktı. Başlangıçta Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in ortaklığı ile BRIC adı altında, batı ekonomik düzenine alternatif bir birlik oluşturuldu. Daha sonra Güney Afrika'nın da katılımıyla, bu organizasyonun ismi BRICS olarak değiştirildi. Bu ülkelerin bir araya gelerek böyle bir organizasyonu oluşturmalarının altınki önemli etkenlerden biri, 2008 yılındaki küresel ekonomik krizidir. Bahsedilen bu küresel kriz, küresel ekonomik sistemin değişmesinde etkili olmuştur. Ancak, BRICS'ın oluşmasında rol oynayan en önemli etken, Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin kendi politikaları çerçevesinde aldığı kararlarda, ABD'nin söz konusu dönemlerde %16,54'lük bir oy ağırlığına sahip olmasıydı (Çelik, 2017). Yine söz konusu dönemde, ABD, Dünya Bankası'nın karar alma süreçlerinde de %16,36'lık bir oy gücüne sahipti (Ateş, 2012). ABD'nin bu tür uluslararası kuruluşlarda tek ya da ağırlıklı söz sahibi olması, sonradan oluşacak BRICS üyelerini tedirgin etmiş ve bu ülkelerin bir alternatif girişiminde bulunmalarını zorunlu hale getirmiştir.

Oluşturulmaya çalışılan bu yeni sistemde, BRICS'ın de IMF ve Dünya Bankası gibi ABD kontrolündeki kuruluşların gelişmekte olan ülkelere sağladığı ekonomik destek gibi küresel ekonomik kalkınmada ve gelişmekte olan devletlere destek sağlamada söz sahibi olabileceği hedeflemiştir. Bu bağlamda, ABD'nin uluslararası arenada kurduğu üstünlüğe karşı bir uluslararası organizasyon oluşturma düşüncesi bu sisteminin temel taşlarını oluşturmuştur. Batılı ülkeler arasındaki ekonomik çatışmalar ve görüş ayrılıkları BRICS gibi yapıların uluslararası sistemde önem kazanmasına sebep olmuş ve gelişmekte olan ülkeler arasında iş birliğini arttırmayı ana hedef haline getirmiştir (İstikbal ve ark., 2019). BRICS ekonomik, demografik ve siyasi anlamda farklılıkları olan ülkeler tarafından, yeni yeni kurumsallaşmaya çalışan bir oluşum olarak gösterilmişse de ABD'nin üstünlüğünün sorgulandığı bir zamanda ortaya çıkarak uluslararası dengelerdeki güç boşluğunu doldurma amacı taşımıştır. Dolayısıyla BRICS ülkelerinin ekonomik açıdan yükselişleri bu boşluğu tamamlamada görünür hale gelmiştir. BRICS ülkeleri, Aynı zamanda çok kutuplu bir dünyada gelişmiş ve ekonomik açıdan zenginleşmiş devletlere olan bağımlılıklarını azaltarak, uluslararası sisteme bir nevi yeni bir ekonomik düzen kazandırma amacı taşımıştır. Bu çerçevede ele alındığında, Batı ile inişli-

çıkışlı ilişkileri olan Türkiye'nin BRICS'e üye olup olamayacağı tartışılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda öncelikle Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile ticaret ilişkileri ve bu ülkelere göre gösterdiği ekonomik performansa dikkat çekilmiştir (Yaşar & Bolat, 2023). Ancak Türkiye'nin elde edeceği ekonomik kazanımlarının yanı sıra, Türkiye'nin Batı ile olan çok boyutlu ilişkilerini de göz önünde bulundurmak oldukça büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmanın cevabını aradığı sorular: BRICS'ın tarihsel gelişimi göz önüne alındığında, Türkiye'nin BRICS'e üye olabilme ihtimali var mıdır? Türkiye'nin BRICS üyeleri ile ilişkilerin değerlendirildiğinde, Türkiye'nin BRICS'e olası üyeliği çerçevesinde karşılaşabileceği meydan okumalar nelerdir?

Bu çalışma, öncelikle, BRICS'ın çok kutuplu bir dünyaya bakışını, BRICS'ın ne anlama geldiğini, tarihsel süreç içerisinde yaşadığı değişim ve gelişmelerden yola çıkarak, gerçekleştirdiği zirvelerle temel anlamda nasıl bir uluslararası sistemde varlığını sürdürme gayreti içerisinde olduğunu analiz edilmeye çalışmıştır. İkinci bölümde, BRICS'ın genişleme durumu ele alınmış ve yeni üyeliklerin organizasyona katkısı değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise daha dengeli ve adil bir uluslararası ekonomik düzenin oluşması çerçevesinde Türkiye'nin BRICS'e katılımı analiz edilmeye çalışılmıştır. Dördüncü bölümde ise Türkiye'nin BRICS katılımı ile ilgili olası riskler ve fırsatlar değerlendirilmiştir. Sonuç kısmında ise bu çalışmanın vardığı sonuçların genel değerlendirmesi yapılmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemini temel alınarak hazırlanmıştır. Araştırmada, öncelikle tarihsel analiz yöntemi kullanılarak BRICS'ın kuruluşundan günümüze kadar yaşadığı dönüşüm, düzenlenen zirveler ve genişleme süreci kronolojik olarak incelenmiştir. Bu çerçevede, örgütün uluslararası sistemdeki konumunun hangi aşamalardan geçtiği ortaya konulmuştur. Ayrıca çalışmada doküman ve içerik analizi yöntemlerinden de faydalanılmıştır. Konu ile ilgili yapılmış akademik çalışmaların yanı sıra, BRICS zirve bildirgeleri, BRICS ve BRICS'e üye ülkelerin resmi dış politika belgeleri, devlet yetkililerinin açıklamaları, uluslararası raporlar ve siyasi gündem oluşturan süreli ve süresiz çalışmalar incelenerek örgütün temel hedefleri ve Türkiye'ye yönelik yaklaşımı analiz edilmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Batı ile ilişkileri, çok taraflı dış politika tercihleri, siyaset ve ekonomi eksenli stratejik yönelimleri dikkate alınarak, Türkiye'nin BRICS üyeliğinin olası etkileri senaryo temelli bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Bu yöntemler çerçevesinde çalışmanın amacı olan BRICS'ın genişleme süreci ve Türkiye'nin olası üyeliğinin analizi farklı boyutlarda değerlendirilmiş, literatüre hem teorik hem de pratik katkı sunmaya çalışılmıştır.

ÇOK KUTUPLULUK VE BRICS

Uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi literatüründe, güç dengesi bağlamında tek kutupluluk, çift kutupluluk ve çok kutupluluk kavramları her zaman tartışma konusu olmuştur. Bununla birlikte, hangi kutuplaşma modelinin uluslararası sistem açısından daha istikrarlı ve barışçıl bir düzen sunduğu hususunda literatürde kesin bir fikir birliği bulunmamaktadır. Literatürdeki bazı yaklaşımlar, iki kutupluluğun veya çok kutupluluğun nispeten daha istikrarlı bir yapı ortaya koyduğunu ileri sürse de tek kutupluluğun daha güvenilir ve sürdürülebilir bir sistem olduğunu savunan önemli yaklaşımlar da mevcuttur (Waltz, 1979; Mearsheimer, 2001; Ikenberry, 2001; Wohlforth, 1999; Deutsch & Singer, 1964).

Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD merkezli tek kutuplu düzenin etkisi belirginleşmiş olsa da küresel güç dağılımındaki dönüşümler ve ABD'nin uluslararası liderlik rolüne ve kapasitesine yönelik sorgulamalar, çok kutupluluk tartışmalarını yeniden ön plana çıkarmıştır (İzoria, 2024). Çok kutuplu düzen, gücün tek bir aktörün tekelinde değil, birden fazla büyük gücün rekabet ve iş birliği ilişkileri aracılığıyla paylaşıldığı bir uluslararası yapıya işaret etmektedir. Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu (ABD-Sovyetler Birliği) sistemi ve sonrasında ortaya çıkan tek kutuplu Amerikan merkezli düzenin aksine, 21. yüzyılda çok kutupluluğun giderek daha görünür ve daha savunulur hale geldiği gözlemlenmektedir. BRICS içerisinde özellikle Rusya ve Çin, sadece uluslararası sistemin rekabetçi doğası karşısında ortak bir tutum sergileyerek stratejik kazanımlar elde edebileceklerini öne sürmemekte, aynı zamanda çok kutuplu küresel düzenin hem kaçınılmaz hem de arzu edilen bir yönelim olduğunu vurgulamaktadırlar (Putin, 2022; Yi, 2005, s. 107). Çok kutupluluğun ikiden fazla aktörün görece benzer düzeyde güce sahip olduğu bir sistem olarak tanımlandığında, BRICS'ın çok aktörlü, batı egemenliğine meydan okuyabilecek düzeydeki kurumsal yapısı ve işleyişi bu çerçevede giderek kendisini daha belirgin bir şekilde çok kutupluluğa hazırladığını göstermektedir. Bu bağlamda, BRICS'ın kurumsallaşma süreci, çok kutuplu uluslararası düzenin inşasına yönelik stratejik bir girişim olarak değerlendirilebilir. Batı hegemonyasına alternatif finansal araçların geliştirilmesi, üye devletler arasındaki siyasi ve ekonomik iş birliğinin güçlendirilmesi ve zirve bildirilerinde sıklıkla vurgulanan "adil kalkınma" ve "kapsayıcı büyüme" gibi normatif hedefler, BRICS'i yalnızca alternatif bir uluslararası aktör değil, aynı zamanda çok kutupluluk olgusunun somut bir yansıması haline getirmektedir. Bu anlamda, her ne kadar Türkiye BRICS üyesi değilse ve batı ile nispeten derin ilişkilere sahip olsa da son yıllarda Türkiye'nin de giderek çok kutuplu bir düzene olan ihtiyacını dile getirmesi, BRICS ile daha yakın ilişkiler geliştirme niyetine sahip olduğunu göstermektedir (Duran,

2024). Türkiye açısından bakıldığında, BRICS üyeliği tartışması, çok kutupluluk bağlamında "çok yönlü dış politika" arayışının bir göstergesidir. Türkiye, bir yandan NATO ve AB ile ilişkilerini sürdürürken, diğer taraftan Rusya ve Çin gibi aktörlerle ekonomik ve stratejik ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemektedir. Türkiye'nin Şanghay İş Birliği Örgütü (ŞİO)'ya diyalog ortağı olması bunu kanıtlamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin BRICS'e olası üyeliği yalnızca ekonomik kazanımlar bağlamında değil, aynı zamanda çok kutuplu küresel düzende jeopolitik özerklik arayışının da bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

BRICS'IN KURULUŞU VE GELİŞME SÜRECİ

İlk oluşumuyla BRIC ismi Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin ülkelerinin İngilizce baş harflerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur (Brazil, Russian, India and China). Eylül 2010'da New York'ta yapılan BRIC Dışişleri Bakanları toplantısında, Güney Afrika'nın tam üyelik statüsüne alınmasıyla, BRIC grubunun adı BRICS (Brazil, Russian, India, China and South Africa) olarak değiştirilmiştir (BRICS, 2021). BRIC kuruluşu, isim olarak ilk olarak 2001 yılında Jim O' Neill tarafından hazırlanan raporda kullanılmıştır (O'Neill, 2001). Goldman Sachs'ın "Daha İyi Küresel Ekonomik Yapılar İnşa Etmek" başlıklı raporunda dünya ekonomisinin ihtiyaç duyduğu BRIC gibi yapıların olması gerektiğini ortaya koymuştur. O' Neill'e göre, küresel ekonomide en hızlı büyüyen ve yükselen ekonomiler olarak nitelendirilen bu ülkeler, hızlı ekonomik büyüme oranları, geniş iç tüketim potansiyelleri ve çeşitli alanlardaki iş birliği fırsatları yaratmaları gibi önemli özellikleri sayesinde diğer ülkelerden ayrışmaktaydılar. Bu ülkeler giderek daha da küreselleşen dünyada gelecek yıllar için de ekonomik önem arz edecek şekilde nitelendirilmekteydiler. Bahsedilen bu yapı çerçevesinde BRICS küresel barış ve güvenliğin sağlanmasında, küresel refah ve kalkınmanın oluşumunda itici bir güç görevi üstlenebilirlerdi. Aynı zamanda bu ülkelerin dünya ekonomisindeki paylarının artmasıyla paralel bir şekilde küresel konularda daha fazla söz sahibi olabilecekleri de ifade edilmişti.

BRICS'ın tarihsel gelişimi, üye ülkelerin ekonomik büyümesi, siyasi etkisi ve küresel diplomasi alanındaki rolleriyle şekillenmiştir. Bu bağlamda, BRICS dünya ekonomisi üzerindeki etkilerini artırmak için BRICS Kalkınma Bankası gibi ortak kurumlar oluşturmuştur. Ayrıca, BRICS ülkeleri hemen hemen her yıl zirve düzenleyerek ülkeler arasında devamlı iş birliği ve diyalog ortamı oluşturmaya çalışmaktadırlar. Bu çerçevede gerçekleştirilen ilk zirveden beri BRIC ülkeleri, küresel ekonomiyi ve küresel sorunları tartışarak üye ülkeleri koordineli çalışmaya teşvik etmektedirler. Bu anlamda BRIC adına ilk zirve Rusya'nın Yekaterinburg şehrinde, 16 Temmuz 2009 yılında gerçekleştirilmiştir (BRICS Information

©IJOESS

Centre, 2009). Zirve sonrasında BRIC bir bildiri yayınlamış ve bu bildiride küresel siyasi ve ekonomik sorunlara dikkat çekmiştir. BRIC adına gerçekleştirilen bu ilk zirve genel anlamda üye ülkelerin ekonomik konular üzerine odaklanmış olması ve ekonomik alanlarda bu ülkelerin endişelerinin vurgulanmış olması, küresel ekonomi için önemli değişikliklerin olabileceğine işaret etmiştir. Bu zirve ile birlikte ABD'nin öncülüğünde uygulanan küresel ekonominin daha adil bir şekilde işlemesi gerektiğine dair fikirler de ortaya konulmuştur. Ayrıca, gelişmekte olan ekonomilerin daha gür sesle küresel ekonomi konusundaki düşüncelerini dile getirmeleri gerektiği açıkça vurgulanmıştır (BBC, 2009).

BRIC'in ismi, 2010 yılında Güney Afrika'nın katılım ile birlikte BRICS olarak değiştirildi. Yapılan bu ikinci zirvede ilk olarak dünyanın hızlı bir dönüşüm sürecinden geçtiği ve bu nedenle pek çok alandaki küresel yönetişimde reform yapılmasının gerekli olduğuna dikkat çekilmiştir. Özellikle Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası örgütlere, dolaylı yollardan atıfta bulunularak bu örgütlerin işleyişinde reformların gerekli olduğuna dair ortak görüş bildirilmiştir (Poyraz, 2019). İkinci olarak, bu zirvede, BRICS ülkelerinin aralarındaki iş birliğini ve ticareti artırmak için birtakım yeni düzenlemelere ihtiyaç duyabileceğinin altı çizilmiştir. Kendi aralarındaki iş birliğini artırmayı ve ilişkilerini derinleştirmeyi amaçlayan BRICS ülkeleri, ulusal para birimlerinin ticaret ve yatırımlarda kullanılmasını teşvik ederek, sektörel iş birliğini geliştirmeye yönelik adımların atılması gerektiğini önemle vurgulamışlardır (BRICS Information Centre, 2010).

Sanya Deklarasyonu olarak bilinen, Çin'in Sanya kentinde düzenlen üçüncü zirvede dikkat çeken ilk nokta, Güney Afrika'nın gruba tam üye olarak dahil olmasıdır. Daha önce Meksika ile müslüman bir ülke olarak Türkiye üye olarak öngörülürken, Güney Afrika'nın davet edilmesi şaşırtıcı olmuştur. Ancak, bu davet diğer ülkelerin de gruba ileride katılabileceği ihtimalini güçlendirmiş, BRICS ülkelerinin diğer ülkelerle de iş birliğine açık olduğunun bir göstergesi olmuştur. (BRICS Information Centre, 2011). Deklarasyonda, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Batı Afrika'daki çatışmalara ilişkin endişeler de dile getirilmiştir. Bu bağlamda, BRICS ülkeleri bağımsızlık, birlik ve toprak bütünlüğü vurgusu yaparak, bölgeye yapılacak askeri müdahalelere karşı olduklarını dile getirmişlerdir. Böylece, bölgesel anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Sanya Deklarasyonu'nda dikkat çeken bir diğer nokta ise IMF'den duyulan memnuniyetsizliğin açıkça dile getirilmiş olmasıdır. Ayrıca, uluslararası para birimlerinde reform yapılması gerektiği ve doların da hedef alınarak bu reformların gerekli olduğuna vurgu yapılmıştır. (BRICS Information Centre, 2011). Bu zirve

©IJOESS

ile birlikte, BRICS dünya ticaretinde ABD doları karşısında başka para birimlerinin de var olacağını güçlü bir şekilde dile getirmiştir.

2012'de Hindistan'da gerçekleşen zirve ile birlikte BRICS iş birliğine daha çok önem vermeye başladı. Gelişmiş ekonomilerin benimseyeceği makroekonomik ve finansal politikalar işaret edildi. Bu zirvede, Dünya Bankası ve IMF ye karşı gelişen rahatsızlık bir kez daha ifade edildikten sonra, yeni bir gelişim bankası kurma fikri dünya çapında tartışılmaya başlandı. BRICS ülkeleri ticareti olduğundan daha iyi hale getirmek için yıllık zirveler düzenlemeye ve yeni iş ve finans formu oluşturmaya karar verdiler. BRICS ulusal para birimlerinde kredi vermeyi içeren bir iş birliği mekanizmasını da bu çerçevede onayladı. Ayrıca, BRICS Ortadoğu'daki Arap-İsrail, Filistin-İsrail arasında yaşanan gerginlik ve çatışmalarda tarafları, BM kararlarına, Arap Barış Girişimi ilkelerine ve Madrid İlkelerine uymaya davet etti. Böylece, bu zirvede, Filistin ve İsrail arasında yaşanan sıcak çatışmaların sona erdirilmesi için de resmi bir çağrıda da bulunulmuş oldu (BRICS Information Centre, 2012).

Beşinci zirve 27 Mart 2013 tarihinde Güney Afrika'nın Durban şehrinde gerçekleştirilmiştir. Konumu gereği, zirvede Afrika kıtasının gelişimi üzerine odaklanılmıştır. Bu zirvede, üye ülkeler arasında iş birliğinin sağlanması, ihtiyaç duyulan kaynakların karşılanması, finansal olarak dengeli ilerlemenin sağlanması ve ekonomik istikrarın güçlenmesi için 100 milyon dolar kadar kapsamlı Koşullu İhtiyat Fonu "Contingent Reserve Arrangement" oluşturulması yönünde karar alınmıştır. Önceki zirvede tartışıldığı gibi, ABD Merkez Bankası'nın olumsuz etkilerini yaşayan BRICS ülkeleri bu zirvede bir kalkınma bankası kurma kararı almış oldu (Ayar, 2014; Poyraz, 2019). Ayrıca, BRICS ülkeleri Filistin'in BM'ye gözlemci devlet olarak kabul edilmesinden dolayı memnuniyetlerini ifade etmişlerdir. İran ile sürdürülen nükleer müzakerelerde olumsuz gelişmelere karşı oluşacak askeri müdahalelere karşı olduklarını da açıklamışlardır. Bu çerçevede, İran'ın nükleer enerjiyi barışçıl amaçlar için kullanma hakkına sahip olduğunu belirtmişlerdir (BRICS Information Centre, 2013). Bu bağlamda, daha önceki zirvelerde olduğu gibi, BRICS barışın korunması temelinde küresel kalkınmanın sürdürülebileceğine vurgu yapmıştır.

15 Temmuz 2014'te Brezilya'nın Fortaleza şehrinde gerçekleşen 6. Zirvede, BRICS ekonomilerinin 2008'den bu yana benzer bir şekilde geliştiğine işaret edildi. BRICS ülkeleri ve diğer gelişen ülkelerin ortak sorunlarının olduğu, bu nedenle de bu ülkelerin birlikte hareket etmeleri gerektiği vurgulandı. Ayrıca, grubun dar bir çerçevede kalamayacağı, daha da genişleyebileceği tartışılmaya başlandı. Altıncı zirvede öncelikle, Yeni Kalkınma Bankası

"New Development Bank" (NDB)'nin kurulmasını sağlayacak anlaşma imzalandı. Bu bankanın, BRICS ülkeleri ve diğer gelişen ekonomiler arasında altyapı ve sürdürülebilir kalkınma projeleri için bir köprü oluşturacağı ve mevcut çok taraflı ve bölgesel finans kuruluşlarını tamamlayacağı ifade edildi. Yüz milyar dolarlık bir sermaye ile kurulan NDB'de, pay dağılımının eşitlik ilkesine dayalı olacağı belirtildi. Bankanın merkezi Şanghay olarak belirlendi. Daha sonra, bir önceki zirvede kurulmasına karar verilen Koşullu İhtiyat Fonu "Contingent Reserve Arrangement" (CRA) için anlaşma imzalandı. CRA'nın başlangıç sermayesi 100 milyar dolar olarak belirlendi. Son olarak da BRICS ülkeleri arasında İhracat Kredi ve Garanti Ajansı'nın kurulmasına karar verildi. (BRICS Information Centre, 2014).

BRICS 2014 yılında, finansal anlamda sağlam adımlar atarak kurumsallaşma bağlamında iyi bir başlangıç yapmıştır. Kendine ait bir sistem oluşturmaya çalışan BRICS ekonomik anlamda değişim yapılması gerektiğini öngörmüş ve bu anlamda çalışmalarına hız vermiştir. CRA ve NDB'nin kurulması ile birlikte, ABD'nin hegemonyasındaki Dünya Bankası (WB) ile Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin merkezi rolüne ve batı egemenliğindeki kuruluşlara alternatif olarak, BRICS ülkelerinin kendi beklentileri doğrultusunda hareket eden bir uluslararası düzen istedikleri tartışılmaya başlanmıştır. Zirvede dikkat çeken başka bir nokta ise, NDB ve CRA'nın daha çok BRICS'e kurumsal ve niteliksel bir kimlik kazandırmış olmasıdır (Jash, 2017). NDB ile WB'yi birbirinden ayıran önemli bir nokta NDB'nin, IMF'nin aksine politik bir şart koşmadan fon sağlamasıdır. Bu da ileride birçok ülkenin ilgisini BRICS'e çekebilecekti. Politik şartlar olmaksızın fon sağlanması, BRICS'ın sağladığı kredilerin görece az gelişmiş ülkeler üzerinde etkili olacağı anlamına gelmiş ve ekonomik alandaki bu adımlar, ABD hakimiyetindeki eski sisteme karşı bir meydan okuma niteliği taşımıştır. Dolayısıyla, gelecek yıllarda NDB ve CRA'nın BRICS için daha da önemli olacağı, küresel ekonominin gelişmesinde IMF ve WB kadar etkili bir rol oynayabileceği kanaatini oluşturmuştur (Jones, 2015).

Rusya'nın Ufa şehrinde, Temmuz 2015'te gerçekleşen zirvede, BRICS'ın, hem Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesine destek sağladığı hem de dünyaya yeni bir mesaj vermeye çalıştığı konusunda tartışmalara neden olmuştur. Ancak, önceki zirvelerde kurulması kararlaştırılan NDB ve CRA bu yedinci zirvenin ana konularından biri olmuştur. NDB 2016'dan itibaren yatırım projelerine ve özel sektöre kredi verme planlarını açıklamıştır. Bu adım, BRICS'ın gelişmekte olan ülkelerle iş birliğini artırma ve etki alanını genişletme amacında olduğunu açıkça göstermiştir. BRICS Etki alanlarını daha da genişletmek ve iş birliğine katılan aktörlerin sayısını artırmak amacıyla hem Avrasya Ekonomik Birliği'ni hem

ŞİO'yu hem de gözlemci ülkeleri bir araya getirebilecek bir zirve yapmayı kararlaştırmıştır. Ayrıca, BRICS, İran ile yapılan nükleer müzakereler sonucunda imzalanan eylem planını desteklediğini ifade etmiştir. BRICS'ın İran'a yönelik destek mesajlarını sık sık dile getirmesi, ABD'nin İran'a yönelik politikalarından rahatsız olduğunun bir göstergesi olmuştur. Ayrıca BRICS'ın, Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi üzerine başlayan çatışmalardan dolayı Ukrayna'ya askeri müdahalede bulunmayacağını ifade etmesi oldukça dikkat çekici olmuştur. Ancak, BRICS Şubat 2015'te imzalanan ve Rusya, Almanya, Fransa, Ukrayna ile BM Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen Minsk Anlaşması'na uyulması çağrısında bulunmuştur (BRICS Information Centre, 2015). Bu da BRICS'ın tarafını belirlemesi bağlamında öne çıkmış bir zirve niteliği taşımaktadır.

Ekim 2016'da Hindistan'ın Goa kentinde düzenlenen sekizinci zirvede, NDB'nin enerji projeleri için üye ülkelere sağladığı ilk kredilerden (Brezilya için 300, Hindistan için 250, Güney Afrika için 180 ve Çin için 81 milyon dolar) duyulan memnuniyet dile getirilmiştir. Verilen bu ilk krediler BRICS ülkeleri arasında paylaşılmıştır. Ayrıca, BRICS bu zirve sırasında, Bengal Körfezi Çok Sektörlü Teknik ve Ekonomik İş Birliği Girişimi "Bengal Initiative for Multi-Sectoral Technical and Economic Cooperation" (BIMSTEC) ile ortak bir zirve düzenleme, ekonomik ve finansal iş birliğini güçlendirme konusunda irade beyan etmiştir (Ranjan, 2016). Bu zirveden de anlaşıldığı üzere, BRICS gittikçe daha geniş bir iş birliği ağına sahip olmaya çalışmıştır. Bu iş birliği ağı hem BRICS'ın ekonomik kabiliyetlerini güçlendirmeyi hedeflemiş hem de BRICS'ın giderek daha çok Batı'ya alternatif, donanımlı bir uluslararası örgüt olarak anlaşılmasını sağlamıştır.

Dokuzuncu BRICS zirvesi, 4 Eylül 2017 tarihinde Çin'in Xiamen şehrinde gerçekleştirilmiştir. Bu zirveye, BRICS ve diğer ülkeler arasında bağlantı kurulması amacıyla Mısır, Gine, Tayland, Meksika ve Tacikistan devlet başkanları davet edilmiştir (Poyraz, 2019). Zirvede öne çıkan önemli kararlardan biri, BRICS ülkelerinin tüm sektörlerde karşılıklı insan değişimine olanak tanıması kararı olmuştur. Bu adım, BRICS'ın toplumsal alanda iş birliğini artırma amacını yansıtmaktadır. BRICS ülkeleri, IMF'de 2019 Eylül ayında gerçekleştirilen toplantıda belirtilen reformların uygulanmasını talep etmiştir. Güney Afrika'nın gruba katılmasıyla birlikte, BRICS'ın Afrika'ya olan ilgisi artmış ve NDB'nin ilk bölgesel merkezinin Güney Afrika'da açılmasına karar verilmiştir. Ayrıca, CRA çatısı altında BRICS ülkelerinin makroekonomik politikalarını uyumlu hale getirmek için bir bilgi sistemi kurulmuştur. Bunlarla birlikte, bu zirvede terör eylemlerine karşı, tüm ülkelerin katılabileceği, terörizm ile mücadele

etmek için uluslararası bir koalisyon kurulması çağrısında bulunulmuştur (BRICS Information Centre, 2017).

BRICS'ın 10. Zirvesi, Güney Afrika'nın Johannesburg şehrinde, Temmuz 2018 tarihinde gerçekleşmiştir. Zirve, "Kapsamlı Büyüme ve Paylaşılan Refah" temasıyla düzenlendi. Zirve, siyasi ve ekonomik alanlarda, küresel yönetişimin ortak sorunlarını ele alan bir bildirgeyle sona erdi. Önceki zirvelerden farklı olarak, bu zirvede, BRICS ülkelerinin Afrika kıtasının kalkınmasını ve gelişimini desteklemek için iş birliği yapmaları vurgulanmıştır. Ayrıca, BRICS ülkelerinin dünya genelinde devam eden, uluslararası barışı ve güvenliği ilgilendiren sorunların çözümünde önemli sorumluluklar almaları gerektiği belirtilmiş ve BRICS ülkeleri arasında finans politikalarının uyumlaştırılması gerektiğine de ayrıca yer verilmiştir. Bu alanda yapılması planlanan düzenlemelerin daha kapsayıcı bir şekilde hem ilgili uluslararası örgütlere hem de diyalog yoluyla tüm taraflara ulaştırılması şeklinde tavsiye de bulunulmuştur (BRICS Information Centre, 2018). Zirvenin diğer bir konusu ise Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ile ilgili olan kısmıdır. BRICS, DTÖ'ye üye olan devletlerin, örgütün kurallarına tam olarak uymalarını talep etmiştir. Bu talebin sebepleri arasında üye devletler arasındaki anlaşmazlıkların çoğalması, çözüm sürecinin uzaması ve ABD ile Çin arasındaki serbest piyasa kurallarının ihlalidir (Abay ve Yıldırım, 2018). Zirvede, önceki dönemlerde gerçekleştirilen önemli iş birliklerine yeni alanların eklenmesi ve dünya ekonomisini tehdit eden ticaret savaşlarına karşı çeşitli önlemler alınması gerektiği yönünde görüşler bildirilmiştir. BRICS'ın "4. Sanayi Devrimi'nde Paylaşılan Refah ve Kapsayıcı Büyüme İçin Ortaklık" temasıyla düzenlenen 10. Zirvesinde, barışı korumak için bir çalışma grubunun kurulması, bir aşı araştırma merkezinin tesis edilmesi, bir cinsiyet ve kadın forumunun oluşturulması, kapsayıcı büyüme için ekonomik ortaklıkların kurulması, 4. Sanayi Devrimi'ni daha da ilerletme ve turizmde iş birliğini sağlama gibi konuları kapsayan önemli konular ele alınmıştır. Ayrıca, çeşitli bölgesel ve küresel örgütlerin başkanlıklarını elinde bulunduran BRICS dışındaki ülkelerle iş birliğini güçlendirmek amacıyla "Küresel Güney'in Refahı için Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Büyümeyi Sağlama" başlıklı yeni bir yapı kurulmuştur (İstikbal & Dilek. 2019). Bunlara ek olarak, geçtiğimiz on yıl içinde alınan kararların etkisiyle uluslararası ekonomik ve politik konularda daha belirgin bir yer edinen BRICS'ın gelecekte daha kapsamlı çalışmalar gerçekleştireceği ifade edilmeye çalışılmıştır.

Onuncu zirvenin Türkiye açısından da önem taşıdığını söyleyebiliriz. Bu zirveye İslam İş birliği Teşkilatı dönem başkanı olarak Türkiye'de katılmış ve Türkiye'yi Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan temsil etmiştir. BRICS topluluğunu yakında takip eden Türkiye için bu

durum önemli bir adım teşkil etmiştir. Türkiye'nin bu tür oluşumlara olumlu bakacağı, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Johannesburg'daki zirvede dile getirdiği gibi Türkiye'nin adil ve tarafsız yeni bir uluslararası kredi derecelendirme kuruluşu kurulması noktasında BRICS ile ortak hareket edeceği ve ortak çıkarlar çerçevesinde iki tarafın iş birliği yapabileceği noktasındaki ifadeleri oldukça dikkat çekici olmuştur (Ulusoy, 2018).

BRICS ülkeleri on birinci kez, 13-14 Kasım 2019'da Brezilya'da toplanmıştır. Bu zirve "İnovatif Bir Gelecek İçin Ekonomik Büyüme" teması çerçevesinde gerçekleşmiştir. Gerçekleştirilen bu zirve, uluslararası konjonktürde Çin ve Rusya başta olmak üzere gelişmekte olan üye devletlerin Batı'ya kendilerini gösterme amacı taşıdığı iddia edilmiştir. Bu zirvede "İnovatif Bir Gelecek İçin Ekonomik Büyüme" teması çerçevesinde, bilimde iş birliğinin güçlendirilmesi, teknoloji, dijital ekonomide iş birliği ve sınır dışı suçlarla mücadele gibi konular üzerinde durulmuştur (Ceran, 2019). Bu açıdan bakıldığında, BRICS'ın ticarete dayalı bir iş birliğinin yanında, daha farklı konularda da söz sahibi olmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

BRICS on ikinci ve üçüncü zirvelerini Covit-19 nedeniyle video konferans yöntemiyle gerçekleştirmiştir. Üye ülkeler bu zirveleri, "Süreklilik İçin BRICS İçi İş Birliği" teması etrafında toplanarak gerçekleştirmiştir. On beşinci yıldönümü vesilesiyle aralarındaki iş birliğini siyasi, güvenlik, ekonomik, finansal, kültürel ve halklar arası iletişim başlıkları altında geliştirmeye özen gösterdiklerini açıklamışlardır (BRICS Information Center, 2021). Aynı zamanda enerji, çevre, eğitim, gümrük, gençlik, kültür ve turizm gibi birçok alanda da üye devletlerin birbirlerine fayda sağlayabilmeleri için BRICS Stratejik Ortaklığının güçlendirilmesi gerektiği de vurgulanmıştır.

Ticareti temel amaç olarak benimseyen BRICS, 23 Haziran 2022 yılında on dördüncü zirvesini gerçekleştirmiştir. Ancak bu konferans da video konferans yöntemiyle gerçekleşmiştir. Bunun sebebi Rusya-Ukrayna savaşıydı. Çin'in Pekin kentinde gerçekleşen bu konferansta ekonomik sonuçlar yerine, siyasi sonuçlar temelinde bir yol izlenmiştir. Afganistan merkezli olaylar ve özellikle Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesinin ardından ortaya çıkan durum, yeni bir düzenin başlangıç işareti olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, küresel yönetişime vurgu yapılmış, barış ve güvenliğin temini, sürdürülebilir kalkınmanın ve ekonomik iyileşmenin sağlanması, BRICS ülkeleri arasında insan değişimi gibi önemli başlıklar üzerine odaklanılmıştır (Ministery of External Affairs of India, 2022). Bu zirve, tek kutuplu düzene karşı çıkan Rusya için önemli sonuçlar doğurmuştur. Batı'nın uyguladığı ekonomik ve siyasi yaptırımlar nedeniyle zor bir dönemden geçen Rusya'ya, görünürlük ve meşruiyet açısından

önemli bir fırsat sunmuştur. Aynı zamanda yaptırımlar nedeniyle hem ABD hem Avrupa ülkeleri nezdinde kaybedilen pazarları telafi etmek için Asya'da yeni bir strateji kullanmak isteyen Putin, açılıştaki konuşmasında çarpıcı mesajlar vermiştir. Putin, Hindistan ve Çin'e yapılan petrol sevkiyatlarının arttığını vurgulayarak, BRICS ülkelerinin kendi aralarında ve uluslararası düzeyde geçerli olacak para transfer mekanizmalarını geliştirmeye çalıştıklarını ifade ederek, dolar ve avroya olan bağımlılığın en aza indirilmesi için uluslararası düzeyde bir rezerv para birimi üzerinde çalıştıklarını duyurmuştur (McCarthy, 2022). Ayrıca, 2021 yılında Roma'da gerçekleştirilen G-20 Liderler Zirvesi'nde ortaya konan "Küresel Ekonomik Girişim" ve 2022 yılında Bao Forumu'nda dile getirilen "Küresel Güvenlik Girişimi", Pekin'in çok kutuplu dünyada, olabildiğince çok ülkeyi etrafında toplama gayretinde olduğu ve Rusya gibi, dolar ve avroya karşı yerel ya da yeni rezerv para birimlerinin kullanılması noktasında aynı doğrultuda hareket ettiğini ifade etmiştir. BRICS iş birliğinin bir diğer üyesi olan Hindistan da zirveden olumlu sonuçlar almıştır. Hindistan son yıllarda taraf tutmama stratejisini izlemiş, uluslararası arenada bağımsız bir aktör olarak algı oluşturmaya çalışmış gibi görünse de Batı dünyasıyla önemli iş birliklerine sahip olan Hindistan, bir diğer ortağı Rusya'ya uygulanan petrol konusundaki ambargoya katılmamış ve petrolü Rusya'dan indirimli bir şekilde almaya devam etmiştir.

Ağustos 2023'te, Güney Afrika'nın Johannesburg şehrinde gerçekleşen on beşinci BRICS zirvesinde küresel ticareti ilgilendiren önemli konu başlıkları tartışılmıştır. Doların küresel hegemonyasına karşı durabilmek için ortak bir para biriminin kullanılması ve yeni üyelerin katılımı zirvenin ana başlıklarını oluşturmuştur. Ayrıca, yeni üyelerin alınması için de BRICS ülkeleri bir konsensüs arayışına girişmişlerdir. Zirvede, BRICS'e katılmak isteyen 40'tan fazla ülkenin olduğu ve 22 ülkenin de gruba resmi olarak üye olma istediğinde bulunduğu ifade edilmiştir. Zirvenin son gününde, mevcut BRICS üyeleri altı ülkeyi, Arjantin, Mısır, Etiyopya, İran, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri bloğa katılmaya davet ettmiştir (Güvendik, 2023). BRICS'ın ortak para biriminin oluşturulması da 2023 zirvesinde tartışılan önemli konulardan biri olmuştur. Üye ülkeler arasındaki ticaretin ABD dolarından ulusal para birimlerine kaydırılması konusunun detaylı bir şekilde tartışıldığı vurgulanmıştır (SETA, 2023).

Ekim 2024 yılında Rusya'nın Kazan kentinde yapılan zirve, "Adil Küresel Kalkınma ve Güvenlik için Çok Taraflılığın Güçlendirilmesi" temasıyla, çok taraflı iş birliğine dikkat çekmiştir (BRICS Information Centre, 2024). Aynı yıl, üyelikleri kabul edilen İran, BAE, Mısır

ve Etiyopya zirveye üye olarak katılmışlardır. Henüz Suudi Arabistan'ın resmi olarak onaylamadığı BRICS'e, 2025 yılının başında Endonezya tam üye olarak kabul edilmiştir.

BRICS'TE ÖNGÖRÜLEN YENİ DÜZEN VE GENİŞLEME SÜRECİ

Küreselleşme ile birlikte, devletleri küresel ekonomideki etkilerini artırmak için ticaret ve finans alanında ekonomik ve politik iş birliği yapmaya yöneldi. Bu iş birliği hem bölgesel hem de küresel boyutlarda olabilmektedir. BRICS de ilk görünümüyle bir ekonomik iş birliği örgütü olarak küresel ölçekte faaliyet göstermeye başlamıştır. BRICS'ın kurucu üyeleri olan Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in önümüzdeki yarım yüzyılda baskın ekonomik güçler olarak küresel arenada önemli sorumluluklar alabilecekleri öngörülmektedir. 2025 yılında bu ülkelerin toplu olarak G6 ülkelerinin ekonomik büyüklüğünün yarısını aşması bekleniyor. (Wilson & Purushothaman, 2003). Bu tahminin temel dayanağı, BRICS ülkelerinin 2003 yılında toplam GSYH'lerinin G-6 ülkelerinin toplam GSYH'sinin %15'ine eşit olmasıdır. Bu gerçek göz önüne alındığında, gelecekte de BRICS'ın ekonomik gelişmişliğinin diğer gelişmiş ülkeleri geçeceği öngörülmektedir (Armijo, 2007). Vandemoortel'in (2013) çalışmasına göre, BRICS ülkelerini diğer ülkelerden ayıran bazı özellikler vardır. Bu özellikler arasında, emeğin diğer ülkelere göre nispeten ucuz olması, üretim maliyetlerinin daha düşük olması, yüksek tüketim oranları ve ihracat seviyeleri sayesinde milli gelir düzeylerinin yüksek olmasıdır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, sermaye piyasalarının entegrasyonu ve ihracata dayalı büyüme modelinin öne çıkması gibi faktörlerle birlikte, Türkiye ekonomisinin de benzer özellikler sergilediği görülmektedir.

Siyasi, demokratik, kültürel ve ekonomik açıdan farklı özelliklere sahip olmalarına rağmen, BRICS ülkelerinin uluslararası ticarette elde ettikleri yabancı sermaye yatırımları, döviz cinsinde benzerlik göstermektedir. 2010 yılı itibarıyla Çin, Hindistan, Brezilya ve Rusya, dünya genelindeki toplam döviz rezervlerinin %40'ına sahip olmuştur. Ancak Çin tek başına 2,4 trilyon dolar döviz rezervi ile ilk sırada yer almaktadır (Piper, 2015). Döviz rezervleri temelinde ekonomik büyüme, bu ülkeler için ortak bir özellik olup, her birinin sektörel gelişimi kendine has yapısal özellikler sergilemektedir. Örneğin, Çin ekonomisi geçmiş yıllarda düşük işgücü ve girdi maliyetleri üzerine kurulu yatırımlarla öne çıkarken, Rusya ekonomisi geniş enerji kaynaklarına dayalı silah ve ağır sanayi odaklı üretim yapısına sahiptir. Hindistan ise düşük işgücü maliyetlerini ve dış kaynak kullanımının avantajlarını kullanarak ihracat odaklı büyüme stratejisini benimsemiştir. Brezilya ve Güney Afrika ekonomileri, enerji ihracatına odaklanmış olup, bu sektördeki uluslararası fiyat ve talep dalgalanmaları üzerinde belirleyici etkiler oluşturabilmektedir. Bu bağlamda BRICS ekonomik değerleri farklı alanlarda

uzmanlaşmış ve yapı olarak birincil sektörlere ve yabancı yatırım dediğimiz ülke yararına ekonomik değerlere öncelik tanımaktadır. Yıllar içindeki ekonomik gelişim eğilimlerine baktığımızda, Çin, 1990-2000 ve 2000-2005 dönemlerinde sırasıyla %10, 4 ve %9,6'lık büyüme oranlarına ulaşmıştır, bu büyüme, faktör verimliliğindeki artışın bir sonucu olarak elde edilmiştir. Aynı şekilde Hindistan da bu dönemlerde %6 ve %6,9'luk büyüme oranları kaydetmiş ve 2010 yılında bu oran %10,4'e ulaşmıştır (Aşçı, 2019). Bu rakamlar, Hindistan ve Çin'in düşük işgücü ve düşük maliyetli kaynak kullanımından faydalanarak ekonomik büyümelerini artırdıklarını ortaya koymaktadır. Rusya, aynı dönemlerde küresel enerji fiyatlarındaki artıştan kaynaklanan bir büyüme yaşamış, ancak 2009'da küresel ekonomik krizin enerji fiyatları üzerindeki olumsuz etkisi nedeniyle büyüme oranlarında bir düşüş gözlenmiştir. Brezilya'da ise büyüme oranı %3 civarında seyrederken, 2010 yılında artış göstermiş ancak 2009 yılında ekonomik açıdan küçülmüştür (Ersungur & ark., 2017). Son katılan ülkelerle birlikte, BRICS günümüzde dünya nüfusunun yaklaşık yarısını, küresel GSYH'nin %25 den fazlasını ve ticaret hacminin 4/1 ne yakın oranını temsil ediyor olsa da BRICS ülkeleri arasındaki eşitsizlikler hala belirgin bir şekilde devam etmektedir (Ceran, 2019).

2010 yılında, Güney Afrika'nın da dâhil olmasıyla BRICS kurumsallaşma adına ilk adımlarını atmış oldu. BRICS ülkeleri, uluslararası sistemde kalkınma bağlamında daha etkin bir rol oynamayı hedeflemektedir. BRICS zirveleri, bu hedefleri gerçekleştirmek ve uluslararası sistemdeki eksiklikleri gidermek için bir platform sağlama işlevi görmektedir. Bu zirvelerde, BRICS ülkelerinin liderleri yılda bir kez, belirli prensipleri istişare etmek için bir araya gelmektedirler. Ayrıca, bu zirvelerde, üye ülkeler arasında şeffaflık, dayanışma, eşitlik, karşılıklı anlayış, kapsayıcılık, ortak fayda, çoklu iş birliği, toprak bütünlüğüne saygı, egemenlik, bağımsızlık, başka ülkelerin iç işlerine müdahale etmeme ve siyasi bağımsızlık gibi prensipler öncelikli olarak benimsenmektedir. Ayrıca, BRICS ülkeleri BM'yi ve özellikle BM Güvenlik Konseyi'ni göreve çağırarak, Birleşmiş Milletler' de geniş çaplı değişikliklerin getirilmesi ve uygulanmasını talep etmektedirler. Bu prensipler etrafında, BRICS ülkeleri kendi aralarında etkileşimde bulunur ve ortak çıkarlarını korumak için iş birliği yaparlar (Poyraz, 2019). BRICS zirveleri, uluslararası sistemin belirli noktalarda etkisiz kaldığına dikkat çekmektedir. Özellikle BRICS ülkeleri, gelişmekte olan ülkelerin uluslararası arenada yeterince fark edilmediklerini ve kendilerinin karar alma süreçlerine yeterince dahil edilmediklerini getirmektedirler.

BRICS, küresel ekonomik sistemi daha iyi hale getirebilmek için, CRA mekanizmasının güçlendirilmesi ve Merkez Bankaları arasındaki iş birliğinin artırılmasını desteklemektedir. Ayrıca, BRICS'ın, gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeler üzerinde olumsuz etkiler yaratabilecek politikalardan kaçınmaları ve sorumlu ekonomik politikalar benimsemeleri gerektiği noktasında bir duruş ortaya koymaya çalışmaktadır. Ancak, bu bağlamda, ABD ve AB öncülüğündeki Batı bloğunun, Rusya ve Çin'i zayıflatmak için ekonomik, diplomatik ve askeri araçları kullanarak karşı cepheyi aşındırma çabasına girdikleri de gözlemlenebilmektedir. Bloklar arasındaki gerilimin tırmandığı, vekâlet savaşlarının çoğaldığı ve öngörülemez bir durumun yaşandığı kriz ortamında, 2022 yılında gerçekleştirilen BRICS Zirvesi, Batı'ya karşı önemli bir meydan okuma olarak algılanmaktadır. Özellikle BRICS dahilinde etkili konumda olan Çin'in Asya'yı merkeze alan politikaları desteklediği gözlemlenmektedir (Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2022).

Dünyanın en büyük petrol üreticilerinden Birleşik Arap Emirlikleri ve İran'ın BRICS'e katılımı, Suudi Arabistan'ın ise katılmayı onaylayacağına olan yüksek beklenti ile birlikte örgütün ekonomik bir blok olarak potansiyel gücü önemli ölçüde artacaktır. Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ile İran son yıllarda Sünni-Şii bağlamında birbirine düşmanlık boyutunda rekabet içerisindeydiler. Bu üç ülkenin aynı ekonomik ve siyasi örgüte üye olabileceği, yakın zamana kadar düşünülemeyecek bir gelişmeyken, Çin'in yeni diplomatik arabuluculuk çabaları sayesinde, Mart 2023'te, Suudi Arabistan ve İran arasında bir anlaşmaya varıldı (Domazeti, 2023). İki ülke arasındaki ilişkilerin "yumuşama" dönemine girmesi, Soğuk Savaş dönemindeki "détente" süreciyle benzerlik göstermektedir. Gelecek yıllarda, merkezi Şangay'da bulunan BRICS Yeni Kalkınma Bankası'na Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin sağlayacağı olası yeni sermaye katkıları ve yatırım imkânları ile birlikte "Küresel Güney" arasındaki ekonomik ve siyasi dayanışmanın derinleşmesi beklenmektedir.

21. Yüzyılın uluslararası dinamiğinde gelişmekte olan ülkelerin önemi ve gücü artmaktayken, gelişmiş ülkelerin etkisi nispeten durağan seyretmekte ya da eskisine göre daha az önem arz etmektedir. 2008 Küresel Finans Krizi'nin ardından, gelişmiş ülkelerin büyüme hızlarının düşmesiyle, gelişmekte olan ülkeler hem yeni dünya düzenindeki paylarını genişletmiş hem de küresel ekonomide daha fazla etkili olmaya başlamıştır (İstikbal ve ark., 2019). Bu bağlamda, BRICS'e olan ilgi gün geçtikçe artmaya başlamıştır. Bu çerçevede, Venezuela ve Cezayir gibi gelişmekte olan veya az gelişmiş 22 ülke BRICS'e üye olmak için resmi başvuruda bulundu. Çin'in resmi desteğini alan Güney Amerika ülkesi Bolivya ile,

Temmuz 2023'te üye olmak için başvuruda bulunan Cezayir, üyelik için olumlu yanıt bekleyen ülkelerdir. (SETA, 2023). Ancak, Ocak 2024'te, BRICS, Iran, Suudi Arabistan, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri ve Etiyopya'dan oluşan 5 yeni üye ülke kabul ederek daha güçlü bir yapıya kavuşmuş olsa da Suudi Arabistan'ın tam üyeliğe olan karar verme sürecini geciktirmesi düşündürücü olmuştur.

2008 küresel finans krizinin ardından BRICS oluşumu, hem gelişmekte olan ülkeler arasında çok taraflı bir dünya düzeninin inşa edilmesinde hem de Batılı ülkelerin ekonomik egemenliğine karşı bir iş birliği örgütü olarak büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Çoğunlukla Asya ülkelerinin olduğu bu yeni oluşturulan blok, gelişmekte olan ülkeler için daha dengeli ve adil bir küresel düzen umudu yaratmıştır. Dünya ekonomisinde daha fazla söz sahibi olabilmek, iş birliği içerisinde ortak bir şekilde hareket etmek gibi hedefleri gerçekleştirmek için 2009 yılından beri sürekli zirveler gerçekleştiren BRICS, küresel dünyadaki gelişmeleri göz önünde bulundurarak, BRICS iş birliğinin ekonomik boyutunun yanında siyasal boyutunun da olabileceğine işaret etmektedir.

BRICS ekonomik ve siyasal konular haricinde sanayi, finans, eğitim ve sosyokültürel alanlarda faaliyet göstermektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi 2014'te kurularak bankacılık faaliyetlerine başlayan NDB, BRICS ülkelerinin finansman, altyapı, sanayi ve kültürel faaliyetlerini destekleyerek, BRICS ülkelerini Batı eksenli finansal kuruluşlara olan ihtiyaçlarını minimize etmeyi hedeflemiştir. BRICS ülkeleri, çoklu iş birliği sistemlerinin başarısını sürdürülebilir gelişme ve devamlı inovasyonla ilişkilendirmektedir. Bu nedenle, BRICS iş birliği alanlarını genişletmek ve diyalog mekanizmalarını geliştirmek için yeni küresel yönetim kurumları inşa etmek için çalışmalar yürütüyor. Bu çabaların bir sonucu olarak, Küresel BRICS Kredi Derecelendirme Ajansı, BRICS Haberleşme Ajansı, BRICS Güvenlik Uzmanları Ağı ve BRICS Strateji Merkezi gibi kuruluşlar ortaya çıkmış oldu (Battal & Akan, 2019).

BRICS organizasyonu, uluslararası sosyalleşmeyi kolaylaştırarak, küresel normları ve yasaları şekillendirerek, aktif dış politika araçları sağlayarak, diplomatik ve müzakere kültürünü geliştirerek, çok taraflılığı teşvik ederek, bilgi alışverişini sağlayarak, karşılıklı ve sürekli denetimi mümkün kılarak, kamuoyunu etkileyerek, temsiliyet gücünü artırarak ve uluslararası görünürlüğünü ve itibarını arttırarak üye ülkeleri saygın bir konuma taşımaya çalışmaktadır. (Ateş, 2012). BRICS, kendi amaçları bağlamında, küreselleşen dünyada ABD'nin karşısında oluşturulacak bir blok ve Batının isteklerinin ön planda olmadığı yeni bir

düzen oluşturabilmek amacıyla düzenli diyalog ve iş birliği içerisinde hareket etmek üzere birçok alanda çalışmalarını sürdürmektedir. BRICS' in tarihsel gelişimi, küresel ekonomik dengelerin değiştiği bir dönemde, yükselen ekonomilerin ortak çıkarlarını desteklemek ve onların endişelerini gidermek üzerine şekillenmiştir. Bu yapı, uluslararası ilişkilerde giderek daha fazla öneme sahip olmaktadır ve BRICS giderek küresel politika yapımında daha etkili bir oyuncu haline gelmektedir.

BRICS ülkeleri küresel sistemde daha etkin bir şekilde yer alabilecekleri ve mevcut yönetişim yapılarındaki eksikleri giderebilecekleri bir yönetim biçimini arzu etmektedirler. Özellikle yönetişimin yükselen ve büyüyen ülkeleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu çerçevede, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurumlarda yapılacak reformlarda kalıcı üye sayısının artırılması ve daimî üyelerin oy haklarının yenilenmesi talepleri öne çıkmaktadır. Bu aynı zamanda mevcut Türk Dış Politikasının bir hedefi olarak, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından dile getirilen, "Dünya 5'ten büyüktür" çıkışını da destekler niteliktedir.

BRICS'ın gelecekte Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyindeki daimî üyelerin veto yetkilerinin gözden geçirilmesi veya kaldırılması yönünde bir tavır sergilenmesi de muhtemeldir. BRICS ülkeleri ayrıca, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi kuruluşlarda ABD'nin tek taraflı üstünlüğünün sorgulanmasını desteklemektedirler (BBC, 2014). Zira bu kuruluşlarda ABD'nin ağırlıklı oy hakkı, diğer ülkelerin karar alma süreçlerinde bağımsız hareket etmelerini zorlaştırmaktadır. Ayrıca, bu kuruluşların başkanlarının seçim süreçlerinde batı merkezli olmaktan çıkarılması ve daha kapsayıcı bir yaklaşımın benimsenmesi talep edilmektedir. Dolayısıyla, BRICS ülkeleri, bu reformlarla küresel ekonomik yönetişimin daha adil ve dengeli bir şekilde işlemesini hedeflemektedirler.

Çin ve Rusya BM Güvenlik Konseyi'nin daimî üyeleri arasındadırlar. Bu nedenler, bu iki ülkenin BM için yapısal reform talepleri oldukça önemlidir. Her iki ülke de BM gibi merkezi bir uluslararası örgütün küresel sorunları çözmede yetersiz olduğuna inanmaktadır. Zira BM Güvenlik Konseyi'nin mevcut yapısı uzun vadede uluslararası egemen ve eşitlik ilkesini baltalayacak bir pozisyondadır (Poyraz, 2019). Çünkü daimî üyelerin çifte veto yetkileri uluslararası barış ve güvenliği ilgilendiren meselelerde, BM işlevselliğini sınırlamaktadır. BRICS ülkeleri, BM'nin kuruluşundan bu yana geçen yaklaşık 75 yıl içinde küresel güç dengesinin değiştiğini ve artık BM'nin, geçmişin yönetişim mantığını şimdiki dünya düzenine yansıtan bir yapıya sahip olmaması gerektiğini düşünmektedirler.

©IJOESS

BRICS ülkelerinin ekonomik büyüme süreçleri devam ettikçe, bu ülkelerin diğer alanlarda da etkin rol oynayabileceği düşünülmektedir. Ekonomik potansiyelleri, onları küresel ekonomik sorunların çözümünde dikkate alınması gereken önemli aktörler haline getirmektedir. Hemen hemen her zirvede değinilen en önemli konu iş birliği olmaktadır. Ancak BRICS, iş birliği çerçevesinde diğer ülkeleri veya kuruluşları hemen topluluğa dâhil etmektense, öncelikle o ülkeler ve kuruluşlarla dayanışma içerisinde, ortaklık kurarak etkileşime geçmeyi tercih etmektedir. Bu duruma örnek olarak dokuzuncu zirveye davet edilen ülkeler ile gerçekleştirilen görüşmelerin "BRICS +" adıyla yapılması gösterilebilir.

BRICS, (Suudi Arabistan'ın onayıyla) altı yeni üye ile birlikte, küresel gayri safi milli hasılanın %40'ına yaklaşarak, kıtalararası etkileşimde artan bir rol üstlenmekte ve bu etkileşim, potansiyel bir çarpan etkisi yaratarak, BRICS'i önemli bir küresel ticaret entegrasyonuna dönüştürmektedir. BRICS zirvesi, "kimlik krizi" temalı bir oturumla açılmasına karşın, zirvenin temel maddesi tartışmasız bir şekilde BRICS'ın tarihî genişlemesi olmuştur (Abay, 2024). Nijerya, Kazakistan, Endonezya ve Tayland ile birlikte 22 ülkenin daha üyelik başvuruları incelenirken, Suudi Arabistan, İran, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır ve Etiyopya'nın katılımı 2024'ten itibaren geçerli olacak şekilde onaylandı. Suudi Arabistan'ın henüz BRICS üyeliğini onaylamadığı iddia edilse de (BRICS resmî sitesi, Suudi Arabistan'ı tam üye olarak göstermektedir, BRICS Brasil, 2025) ve Endonezya'nın 2025 itibariyle BRICS'e üye olması, BRICS'i oldukça önemli bir örgüt haline getirmektedir. Bu genişleme ile birlikte, BRICS, Çin'in liderliğindeki küresel yönetişim çabalarına paralel bir şekilde, çeşitlenen yapısıyla gerçek anlamda çok taraflı ekonomik gelişmenin simgesi haline gelmektedir. Yaklaşık 40 ülkenin daha gelecek yıllarda BRICS ile yeni "ortaklıklar kurma" arayışında olduğu belirtilmektedir (Euronews, 2023). Bu da ilerleyen yıllarda, daha geniş bir BRICS'ın oluşacağı ve BRICS'ın az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için daha çekici bir iş birliği örgütüne dönüşeceğini göstermektedir.

TÜRKİYE'NİN-BRICS ÜYELERİ İLE İLİŞKİLER VE TÜRKİYE'NİN BRICS'E KATILMA İHTİMALİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri, Türkiye, ABD ve Avrupa ülkeleri ile olumlu ilişkiler geliştirme gayreti göstermiştir. Türkiye bazen umduğu desteğe yakın bir destek elde etmiş ve müttefik olarak kabul edilmişse de çoğu zaman umduğunu bulamamış ve Batınının başka bir müttefikine tercih edilmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs sorununun çözümünde Yunanistan'ın çıkarları söz konusu olunca Avrupa ve ABD'den çözüm için destek alamaması örnek verilebilir. Türkiye NATO üyesi olarak ciddi bir konuma sahip olsa da belli zamanlarda istediği desteği ABD ve

NATO'dan alamamıştır. Türkiye'nin savunma sistemlerini tedarik etmede Batı'dan beklediği desteği görmeyip, çareyi Çin ve Rusya da aramak durumunda kalması de bu duruma örnek verilebilir. Çin ile yapılan hava savunma anlaşması her ne kadar tamamlanamamışsa da Rusya ile yapılan anlaşma sonucunda, Türkiye Rus yapımı S400'leri almak durumunda kalmıştır (Yıldırımçakar, 2022). Dolayısıyla, yeni yüzyılda Türkiye'nin Batılı müttefikleri ile ilişkileri gerildikçe, alternatif ilişkiler geliştirme potansiyeli de güç kazanmaktadır.

ABD öncülüğündeki Batı, son yıllarda Rusya'yı zayıflatma çabalarına tüm Asya'yı dahil ederek, Asya ile Batı ve Güney ile Kuzey arasındaki uçurumu derinleştirmeye çalışan ayrıştırıcı bir politika izlemektedir. Buna karşılık Çin, Batılı rakiplerini çok ürkütmeden uzun vadeli hedeflerini gerçekleştirme çabası içerisindedir. Çin için asıl hedef, 2049 yılına kadar küresel sistemde tek baskın güç olmaktır. (Arslan, 2021). Bu açıdan bakıldığında, Dışişleri Bakanı Hakan Fidan'ın Çin ziyareti sırasında Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi'nin üzerinde durduğu" Küresel Güney" iş birliğinin güçlendirilmesi mesajı, Türkiye ve Çin'in stratejik iş birliği ve iletişim konusunda daha yakın çalışma içinde bulunabileceğini vurgulamaktadır.

Türkiye ve Çin, daha adil ve çok kutuplu bir uluslararası düzenin inşası için ortak hedefler benimsemiştir. Her iki ülke de küresel ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliğini ve çok taraflı iş birliğini desteklemektedir. Bu ortak hedefler, iki ülke arasındaki iş birliğini güçlendirmekte ve küresel jeopolitik değişimlerden kaynaklanan stratejik rekabetin sürdürülebilirliğini artırmaktadır (Özatay, 2011). Türkiye ve Çin arasındaki ekonomik ilişkiler, değişen dünya düzeninde önemli bir rol oynamaktadır. İki ülkenin ekonomik iş birliği, karşılıklı çıkarların korunması ve stratejik hedeflerin gerçekleştirilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Çin, Kuşak ve Yol İnisiyatifi'ni gerçekleştirmek amacıyla birçok ülke ile iş birliği içerisinde hareket etmektedir. Batılı yatırımlarda meydana gelebilecek sarsıntılara karşı bu ülkeler ile ilişkilerini derinleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Dubai merkezli iş çevrelerinin Çinli ortaklarıyla yapay zekâ yenilenebilir enerji ve altyapı alanlarında iş birliklerini genişletme çabası dikkat çekicidir (Muratoğlu, 2020). Türkiye ABD, Türkiye AB ve Türkiye NATO ilişkileri, Türkiye BRICS ilişkilerini etkileme potansiyeline sahiptir. Türkiye çok taraflı stratejik bir politika izleyerek, daha önce ŞİO'ya başvurarak elde ettiği diyalog ortaklığı statüsü ve Rusya ile S400'lerin alım sürecinde izlediği politikaya benzer bir politika ile, Batı ile ilişkilerini bozmadan BRICS ile ilişkilerini geliştirme gayreti içerisindedir (Yıldırımçakar, 2022). Türkiye'nin Suriye'nin yeni yönetimi ile kurduğu ilişkiler ile Rusya-Ukrayna savaşının son bulmasında oynadığı arabuluculuk rolü de Türkiye'nin hem Batı hem de doğu ile iş birliği geliştirme kabiliyetlerine sahip olduğu göstermektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde,

©IJOESS

Türkiye-AB ve Türkiye-ABD ilişkilerinin güvensiz ve samimiyetsiz seyretmesi durumunda, Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile daha yakın ilişkiler geliştireceği öngörülmektedir.

Türkiye'nin BRICS ile ilişkisi, bu grubun ilk oluşumundan itibaren çeşitli dönemlerde farklı şekillerde gündeme gelmiştir. Özellikle 2010'lu yıllarda Türkiye'nin bu gruba olan ilgisi artmıştır. Türkiye bu kapsamda BRICS ülkeleri ile ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştirmek amacıyla çeşitli adımlar atmıştır. Türkiye'nin bu ilgisi, BRICS ülkelerinin küresel ekonomik ve politik arenadaki öneminin artmasıyla paralellik göstermektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2018). Ancak unutulmaması gereken en önemli nokta, Türkiye-AB ve Türkiye-ABD ilişkilerinin seyri, Türkiye'nin BRICS'e, özellikle de Çin ve Rusya ile gelişen ilişkilerini önemli ölçüde etkilemektedir.

Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile olan ekonomik iş birliği ve ticareti, bu ilişkilerin en önemli boyutlarından biridir. Türkiye, BRICS üyesi olmasa da BRICS'ın etkilediği jeopolitik ve ekonomik dinamikler içinde aktif bir rol oynamaktadır. Türkiye, BRICS ülkeleri ile olan ticaret hacmini artırmak ve bu ülkelerle daha derin ekonomik ilişkiler kurmak için çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Özellikle Çin, Hindistan ve Rusya ile olan ticari ilişkiler, Türkiye'nin BRICS ile olan ekonomik bağlarının güçlenmesinde önemli rol oynamaktadır (Bulut & Tokatlıoğlu, 2022). BRICS ülkeleri ile ekonomik iş birliği ve ticaret, Türkiye'nin dış ticaret stratejilerinin önemli bir parçasıdır. Bu ülkelerle olan ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, Türkiye'nin ekonomik büyümesine ve küresel ekonomik dengelerde daha güçlü bir konuma gelmesine katkı sunmaktadır. Çin, Rusya, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika ile yapılan ticaret ve iş birliği, Türkiye'nin dış ticaret hacmini genişletmekte ve ekonomik çeşitliliği artırmaktadır. Gelecekte de BRICS ülkeleri ile yapılacak ortak projeler ve yatırımlar da Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına önemli katkılar sağlayacağı gibi Türkiye'nin BRICS'e katılımını da gündeme getirecektir.

Türkiye ve Çin'in güvenlik ve diplomatik ilişkileri, Ortadoğu'daki krizlerin çözümünde benzer ve örtüşen perspektiflere sahip olmaları nedeniyle önemli bir boyut kazanmaktadır. Çin, Filistin-İsrail çatışmasının çözümünü Ortadoğu'nun güvenliği açısından en öncelikli konu olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım, Çin'in uzun yıllardır savunduğu "iki devletli" çözümün vazgeçilmezliğini yansıtmaktadır. Türkiye'nin Hamas üzerindeki etkisi, Çin'de gerçekleştirilen Hamas-El-Fetih görüşmelerine önemli katkılar sağlamıştır (Küçükoğlu, 2021). Bu bağlamda, Türkiye ve Çin'in değişen dünya düzenine yönelik dış politika yaklaşımları, daha adil ve çok kutuplu bir uluslararası düzenin inşası, çok taraflı global ekonomik kalkınma ve globalleşmenin

desteklenmesi gibi ortak paylaşılan global amaçlara işaret etmektedir. Bu kapsamda, iki ülke arasında güvenlik alanında karşılıklı çıkarların korunması daha da önemli hale gelmiştir. Stratejik iletişim ve iş birliği konularında Türkiye ve Çin'in ortak çalışmaları, her iki ülkenin de küresel arenada daha güçlü bir konuma gelmesine katkı sağlayacaktır. BRICS platformunun sunduğu imkanlar, Türkiye'nin ekonomik ve politik hedeflerine ulaşmasında önemli bir potansiyele sahiptir.

Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler, Özellikle 2000'li yıllardan itibaren, ticaret hacmi ve enerji iş birliği çerçevesinde önemli ölçüde gelişme kaydetmiştir. Bu süreçteki en belirgin gelişme, 2010'da imzalanan "Stratejik Ortaklık" anlaşmasıdır (Demirtepe & ark., 2013). Rusya ile olan enerji iş birliği, Türkiye'nin BRICS ülkeleriyle olan bağlarını güçlendirmektedir. Türk Akımı doğalgaz boru hattı projesi, bu iş birliğinin somut bir örneğidir. Enerji alanında Türkiye ve Rusya arasında güçlü bir ortaklık bulunmaktadır. Türkiye'nin enerji ihtiyacının büyük bir kısmını Rusya'dan karşılaması, iki ülke arasındaki bağımlılığı artırmaktadır. Akkuyu Nükleer Güç Santrali projesi ile Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemi satın alması da iki ülke arasındaki teknolojik ve savunma iş birliğinin önemli bir göstergesidir. Bu adım, NATO üyesi olan Türkiye'nin bağımsız savunma politikaları geliştirme arzusunu yansıtmaktadır (Egeli, 2019). Bu gelişmelerin ışığında, Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler, BRICS çerçevesinde de önemli bir boyut kazanmaktadır. İki ülke arasındaki stratejik iş birliği, enerji, ticaret ve savunma alanlarında güçlenmeye devam etmektedir. Türkiye'nin BRICS ülkeleriyle olan ilişkilerini derinleştirmesi, küresel arenada daha etkili bir aktör olma hedefine katkı sunmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin Rusya-Ukrayna Savaşında izlediği "Tahıl Koridoru" ve iki taraf arasında barışın tesisi politikaları, küresel boyutta takdirle karşılanmış ve Türkiye'nin prestijini BRICS üyeleri nezdinde de arttırmıştır.

Türkiye ve Hindistan ilişkileri de 2000'li yılların başından itibaren ticaret hacmi ve karşılıklı ziyaretler artmış, ilişkilerde yeni bir döneme girilmiştir. He ne kadar Nisan 2025 tarihinde Pakistan-Hindistan gerilimi Türkiye-Hindistan ilişkilerini olumsuz etkilemiş gibi görünse de Türkiye-Hindistan arasında, 2008 yılında imzalanan "Stratejik Ortaklık" anlaşması, iki ülke arasındaki iş birliğinin güçlenmesine önemli katkıda bulunmuştur. 2022 yılında Türkiye-Hindistan ticaret hacmi 12.334 milyar dolara ulaşmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı 2024). Ekonomik ve ticari iş birliği, Türkiye ve Hindistan arasındaki ilişkilerin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. İki ülke arasında tekstil, otomotiv, bilgi teknolojileri ve tarım ürünleri ticareti öne çıkmaktadır. Ayrıca, Türk inşaat firmaları Hindistan'da büyük projelere imza atmış ve iki ülke arasında turizm de önemli bir iş birliği alanı haline gelmiştir. Hindistan'ın

büyük ve hızla büyüyen pazarı, Türk şirketleri için cazip fırsatlar sunmaktadır (Rashmi & Uygun, 2020). İki ülke arasında kültürel değişim programları ve akademik iş birlikleri artmaktadır. Türkiye'deki Hindoloji bölümleri ve Hindistan'daki Türkoloji programları, iki ülke arasında akademik ve kültürel ilişkileri güçlendirmektedir (Quabiz, 2024). Ancak Türkiye ile Hindistan arasında gerginlik oluşturan durumları da unutmamak gerekir. İki ülke ilişkilerinin son yıllarda gerginleşmesi daha çok Türkiye'nin Pakistan'a olan desteğinden kaynaklanmaktadır (BBC Türkçe, 2025). Hindistan'ın BRICS'te önemli bir ülke olduğu göz önüne alındığında, uzun vadede Türkiye'nin olası BRICS üyeliğine vereceği yanıtın sınırlı mı yoksa tesirli mi olacağı gittikçe önem kazanmaktadır.

Türkiye'nin BRICS ile olan ilişkileri, sadece ekonomik alanla sınırlı kalmamış, aynı zamanda diplomatik ve politik boyutları da içermiştir. Türkiye, BRICS ülkeleri ile olan diplomatik ilişkilerini güçlendirmek ve bu ülkelerle daha yakın iş birlikleri kurmak amacıyla çeşitli adımlar atmıştır. Bu kapsamda, Türkiye'nin BRICS zirvelerine katılımı ve bu zirvelerde yaptığı diplomatik girişimler önemli bir rol oynamaktadır. BRICS'ın son genişlemesiyle birlikte, global ticaretteki payının %40'lara yaklaşması, bu grubun ekonomik ve siyasal açıdan giderek büyüyen potansiyeline işaret etmektedir. BRICS'ın serbest ticaret anlaşmalarına bağlı olarak gelişen kıtalararası ticaret ve iş birliği olanaklarının artması, Türkiye için önemli bir motivasyon kaynağıdır. Ayrıca, Türkiye'nin NDB ile gelişmekte olan ülkelerin finansal desteğine erişim imkânı elde etmesi ve yatırım fırsatlarını geliştirme gayretleri, BRICS üyeliği için temel nedenler arasında yer almaktadır (Özatay, 2011).

Brezilya ve Güney Afrika'nın yanı sıra, BRICS'e yeni katılan ülkelerden, İran, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, Etiyopya ve Endonezya ile gelişmekte olan ilişkiler, Türkiye'nin küresel konumunu güçlü hale getirmektedir. Ayrıca, Türkiye, henüz BRICS'e üyeliğini onaylamamış ancak onaylama ihtimali çok yüksek olan Suudi Arabistan ile de son yıllarda gelişen ilişkilere sahiptir. BRICS'ın ekonomik boyutunun ötesinde, Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi'nin belirttiği gibi üyeler arasında stratejik iletişim boyutunu geliştirilmesi Türkiye açısından büyük önem taşımaktadır. Son BRICS zirvesi'nin deklarasyon metninde, BRICS ruhunu oluşturan "sürdürülebilir kalkınma" ve "kapsayıcı çok taraflılık" amaçlarının gerçekleştirilmesine yönelik stratejik bir iletişim dili kullanılmıştır. Ayrıca, NDB Türkiye için önemli ekonomik avantajlar sunma potansiyeli taşımaktadır. Bu bankaya erişim, Türkiye'nin yatırım projelerini finanse etmesine ve ekonomik büyümesini desteklemesine katkı sunabilir. Ayrıca, BRICS ülkeleriyle geliştirilecek olan stratejik ortaklıklar, Türkiye'nin dünya çapında ekonomik entegrasyonunu hızlandıracak niteliktedir (Muratoğlu, 2020). Son olarak Hakan

©IJOESS

Fidan'ın Çin ziyareti ve BRICS üyeliğine gösterilen ilgi, Türkiye'nin bu platforma verdiği önemin bir göstergesidir. BRICS'ın genişlemesi ve küresel ticaretteki payının artması, Türkiye için önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu çerçevede ele alındığında, Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile olan ekonomik iş birliği ve ticaret ilişkileri, gelecekte de önemli bir gelişme kaydedecek gibi görünmektedir. Özellikle enerji, teknoloji ve altyapı projelerinde BRICS ülkeleri ile ortaklıklar geliştirilmesi, Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile olan bağlarını güçlendirecektir. BRICS ülkeleri ile yapılacak ortak projeler ve yatırımlar, Türkiye'nin ekonomik büyümesine ve kalkınmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Ayrıca, BRICS ülkeleri ile olan ticaretin arttırılması, Türkiye'nin küresel ekonomik dengelerde daha güçlü bir konuma gelmesine katkı sunacaktır (Bulut & Tokatlıoğlu, 2022).

Türkiye'nin BRICS'e katılım ihtimali değerlendirildiğinde, bu katılım hem Türkiye'ye ekonomik ve siyasi anlamda önemli fırsatlar sunmakta hem de önemli meydan okumalarla karşı karşıya bırakmaktadır. Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde Türkiye, BRICS üyeliği sayesinde Batı merkezli finansal yapılara alternatif kaynaklara erişim sağlayabilir ve Yeni Kalkınma Bankası aracılığıyla altyapı ve kalkınma projeleri için yeni finansman olanaklarına kavuşabilir. Ayrıca BRICS ülkeleri ile artacak ticari iş birliği, Türkiye'nin dış ticaretini çeşitlendirmesine ve ekonomik kırılganlıklarını azaltmasına katkı sağlayacaktır. Özellikle enerji, altyapı ve teknoloji alanlarında BRICS ortaklığı Türkiye için önemli kazanımlar sunma potansiyeline sahiptir.

Türkiye'nin BRICS üyeliği siyasi ve diplomatik açılardan bazı zorluklar da içermektedir. Türkiye'nin NATO ve AB ile süregelen ilişkileri dikkate alındığında, BRICS'e tam üyelik, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerde gergin doğurabilir. Ayrıca, BRICS üyeleri arasında yer alan Rusya ve Çin'in küresel politikadaki baskın rolleri, Hindistan'ın son yıllarda Pakistan ile ilişkileri çerçevesinde Türkiye ile gerginleşen ilişkileri, Türkiye'nin örgüt içerisindeki hareket alanını daraltma ihtimali de taşıyabilir. Ancak, Hindistan'ın ya da başka bir BRICS üyesi ülkenin Türkiye'nin üyeliğine resmi bir ifadeyle karşı çıkması söz konusu değildir (T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2024). Dolayısıyla, Türkiye, çok yönlü dış politika stratejisi çerçevesinde, Batı ile ilişkilerini korurken BRICS ile de yakınlaşma yoluna giderek stratejik özerkliğini güçlendirebilir. Ancak tam bir eksen değişikliğini beklemek şimdilik mümkün görünmemektedir. Diğer bir ifadeyle Türkiye'nin halihazırda NATO ve Avrupa Birliği ile ortaklıklarını bırakarak, ABD ile belli bir seviyeye gelmiş ilişkileri terk ederek, tam anlamıyla Doğu'ya yönelmesi mümkün görünmemektedir. Ancak, gelecekte küresel ve bölgesel ölçekte meydana gelebilecek değişiklikler çerçevesinde, Türkiye'nin farklı politikalar

izleme durumu da mümkündür. Öte yandan, BRICS'e yeni katılan ülkeler ile karşılaştırıldığında, Türkiye'nin BRICS için önemli bir bağlantı noktası haline geleceği ve BRICS'ın daha güçlü politikalar izlemesine de katkıda bulunacağı anlaşılabilmektedir.

BRICS topluluğuna üye olmak Türkiye için uluslararası diplomasi ve ekonomi politikaları çerçevesinde önemli kazanımlar sağlayacaktır. BRICS zirvelerinde alınan kararlar ekonomik alanda gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler için geçerlidir. Bu kararlar gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye açısından da dikkate değerdir. Ayrıca Türkiye'nin konu hakkındaki görüşünü, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2018'de özel davetli olarak katıldığı BRICS zirvesinde, Türkiye'nin BRICS üyeliğine ilgi duyduğunu ifade etmesinden anlıyoruz (Euronews, 2024). Her ne kadar, Türkiye'nin BRICS üyeliği, Türkiye'nin Batı ile devam eden ilişkileri çerçevesinde şekillenecek gibi görünse de ilerleyen süreçte Türkiye'nin BRICS'e üyelik için girişimde bulunması büyük bir ihtimal olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin BRICS'e katılımı, küresel ekonomik ve siyasi düzende ülkenin manevra kabiliyetini artırabilecek önemli bir seçenek olarak görülmektedir. Ancak bu süreç, Türkiye'nin mevcut Batılı ittifakları ile ilişkilerini yeniden dengelemesini gerektirecektir. Dolayısıyla, BRICS üyeliği Türkiye açısından sadece ekonomik bir fırsat değil, aynı zamanda küresel düzeyde çok yönlü dış politika arayışının bir yansımasıdır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye BRICS'e üye olmasa da örgüt ile ilişkilerini geliştirecek ve daha yakın ilişkiler içerisine gireceği açıkça anlaşılmaktadır.

SONUÇ

ABD ve Batı eksenli ekonomik yapıya bir tepki olarak, Çin ve Rusya öncülüğünde kurulan BRICS'ın Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika ile sınırlı kalmadığı, mevcut 11 üyenin dışında da genişleme kaydedeceği ve bu yeni üyelerle birlikte BRICS'ın dünya siyasetinde ve ekonomisinde daha etkili olacağı öngörülmektedir. ABD liderliğindeki siyasi ve ekonomik yapıya bir alternatif olarak, BRICS'ın gelişmekte olan ekonomisi ve pazarı ile diğer ülkeler için daha cazip hale geleceği anlaşılmaktadır.

Türkiye ABD ve Avrupa'dan siyasi ve ekonomik anlamda istediği desteğe göremediği sürece, BRICS ve diğer kuruluşlarla daha iyi ilişkiler geliştirme ihtiyacı duyacaktır. Başka türlü Türkiye'nin ekonomik ve askerî açıdan küresel gelişmelere paralel olarak gelişme şansı kalmayacaktır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, Türkiye'nin başta Çin olmak üzere BRICS ülkeleri ile olan ilişkileri gelişme kaydetmekte ve gelecekte daha da derinleşme potansiyeli taşımaktadır. Ekonomik, ticari, diplomatik ve politik boyutları içeren bu ilişkiler, Türkiye'nin

küresel arenada daha güçlü bir konuma gelmesine katkı sağlayacağı anlaşılmaktadır. Türkiye'nin BRICS ülkeleri ile olan ilişkileri, Türkiye'nin ekonomik büyümesini destekleyerek, küresel ve ekonomik dengelerde Türkiye'nin daha önemli bir rol oynamasını sağlayacaktır. Siyasi ve ekonomik ilişkilerin yanında, enerji, teknoloji ve altyapı projelerinde yapılacak ortaklıklar ile birlikte, Türkiye'nin dünya siyasetindeki ağırlığı daha da artacaktır.

Her ne kadar Türkiye'nin AB ve ABD ile ilişkileri bağlamında, BRICS için şu anda net bir politika ortaya koymamışsa da Batı ile olumsuz ya da istikrarsız devam edecek ilişkiler neticesinde Türkiye'nin BRICS'e üyelik konusu daha net şekillenecektir. Türkiye'nin BRICS üyesi olması durumunda BRICS ile koordineli bir şekilde, küresel arenada, daha adil ve dengeli bir dünya düzeninin oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Bu ilişkilerin derinleştirilmesi ve çeşitlendirilmesi, Türkiye'nin uluslararası arenadaki etkinliğini ve gücünü artırarak, ekonomik ve politik hedeflerine ulaşmasında önemli kazanımlar sağlayacaktır. Hali hazırda çok bariz bir şekilde anlaşılamıyor olsa da Türkiye'nin Batılı müttefikleri ile ilişkileri gerginleştikçe, Türkiye'nin BRICS üyeliğine daha sıcak bakacağı anlaşılmaktadır.

Türkiye açısından değerlendirildiğinde, BRICS ile ilişkilerin geliştirilmesi, ekonomik çeşitlilik, enerji güvenliği, yeni finansal kaynaklara erişim ve çok kutuplu sistemde jeopolitik özerklik arayışı bağlamında önemli fırsatlar barındırmaktadır. Türkiye'nin mevcut dış politika çizgisi, Batı ile ilişkileri tamamen koparmadan BRICS ülkeleriyle iş birliğini artırmaya yöneliktir. Bu durum, Ankara'nın "çok yönlü dış politika" arayışının somut bir yansımasıdır.

Bununla birlikte, çalışmanın bulguları Türkiye açısından bazı riskleri de ortaya koymaktadır. Öncelikle, Batı ile ilişkilerde yaşanabilecek olası gerilimler Türkiye'nin dış politika dengesini zayıflatabilme potansiyeli taşıyacaktır. Ayrıca BRICS'ın kendi içindeki yapısal farklılıkları, örgütün karar alma süreçlerinde farklı yol haritaları çizmesine de yol açabilir. Dolayısıyla, Türkiye'nin olası BRICS üyeliği, kısa vadede ekonomik ve diplomatik kazanımlar sunabilse de uzun vadede Batı ile ilişkileri bağlamında, Türkiye'yi meydan okumalarla da karşı karşıya bırakabilir. Dolayısıyla, Türkiye bu süreçte hem Batı ile ilişkilerini sürdürme hem de BRICS ile iş birliğini geliştirme bağlamında dikkatli bir denge politikası izlemek durumundadır.

Öneriler

Bu çalışma BRICS'ın genişleme süreci ve Türkiye'nin BRICS'e olası üyeliğini kapsamlı biçimde ele almakla birlikte, farklı çalışmalarla bu alana yapılabilecek katkılara yönelik öneriler de barındırmaktadır. Türkiye-BRICS ilişkileri karşılıklı bağımlılık yaklaşımları çerçevesinde

©IJOESS

de ele alınarak araştırılabilir. Türkiye'nin durumu BRICS'e katılmak isteyen diğer ülkelerle karşılaştırmalı biçimde de değerlendirilebilir. Ayrıca, Türkiye'nin BRICS ile ilişkilerinde karşılaşabileceği muhtemel riskler kadar, alternatif politika seçenekleri de araştırılarak bu alana katkı sağlanabilir.

Sınırlılıklar ve güçlü yönler

Bu çalışmada kullanılan yöntem esas olarak nitel araştırmaya ve doküman analizine dayalıdır. Bu durum, ulaşılan bulguların genelleşmesini kısıtlamakta ve ampirik test imkânlarını sınırlandırmaktadır. Türkiye'nin BRICS'e olası üyeliğine ilişkin resmi beyanların ve üyelik süreçlerinin henüz netleşmemiş olması, yapılan değerlendirmelerin büyük ölçüde varsayımlara dayalı olmasına yol açmaktadır. Ayrıca, riskler kısmının görece sınırlı ele alınması ve Batı literatürdeki eleştirilerin yeterince yansıtılmaması çalışmanın perspektifini daraltmaktadır. Ancak, bu çalışma, BRICS'ın genişleme sürecini ve Türkiye'nin olası üyeliğini hem tarihsel hem de güncel bağlamda ele alarak literatüre önemli katkılar sunmaktadır. Çalışmanın, BRICS'ın genişlemesi ve Türkiye'nin adaylığı gibi güncel ve stratejik öneme sahip bir konuyu merkeze alması hem akademik hem de pratik açıdan çalışmayı değerli kılmaktadır. Ayrıca, BRICS'ın tarihsel gelişimi, zirveleri ve kurumsal yapısı kronolojik olarak ele alınması, çalışmanın kapsamlı bir literatür taraması ve tarihsel analiz ortaya koymaya çalışması, Türkiye'nin BRICS'e olası üyeliğini ekonomik, diplomatik ve jeopolitik boyutlarıyla değerlendirmesi çalışmayı güçlü kılmaktadır.

KAYNAKLAR

Abay, E., & Yıldırım G. *(2018). Dünya Ticaret Örgütü'nde tartışmalar 24. yılında da devam edecek*. https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/dunya-ticaret-orgutunde-tartismalar-24-yilinda-da-devam-edecek/1352673

Abay, E.G. (2024). *Üye ülke sayısını iki kat artıran BRICS, küresel ekonomi ve enerjideki rolünü büyütüyor. Anadolu Ajansı.* https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/uye-ulke-sayisini-iki-kat-artiran-brics-kuresel-ekonomi-ve-enerjideki-rolunu-buyutuyor/3100861

Armijo, L. E. (2007). The BRICS Countries (Brazil, Russia, India and China) as analytical category: Mirage or insight? *Asian Perspective, 31*(4), 7-42.

Arslan, A. (2021). *Çin'in 2049 küresel hâkimiyet stratejisi için Asya Müslüman Hilali'nin hayatî önemi.* Independent Türkçe. https://www.indyturk.com/node/388446/t%C3%BCrki%CC%87yeden-sesler/%C3%A7inin-2049-k%C3%BCresel-h%C3%A2kimiyet-stratejisi-i%C3%A7in-asya-m%C3%BCsl%C3%BCman-hilalinin

Aşçı, M. E. (2019). BRICS ülkelerinin küresel güç olma potansiyelleri ve Türkiye. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 39-60.

Ateş, D. (2012). *Uluslararası örgütler: Devletlerin örgütlenme Mantığı.* Dora Yayınları.

Ayar, S. (2014). *BRICS Kalkınma Bankası Ne Anlama Geliyor,* http://www.abhaber.com/brics-kalkinma-bankasi-ne-anlama-geliyor/

Rashmi, G., & Uygun, H. (2020). Bilateral Trade: Between India and Türkiye, *Journal of Business and Trade, 1*(1), 53-60.

Battal T., & Akan E. (2019). BRICS Ülkeleri ile Türkiye'nin performans ve potansiyel kriterleri çerçevesinde değerlendirilmesi, *Beykoz Akademi Dergisi*, *7*(1), 1-35. https://doi.org/10.14514/BYK.m.26515393.2019.7/1.1-35

BBC. (2025, Mayıs 16). *Hindistan'da Türkiye boykotu: Çelebi lisans iptaline karşı açtığı davayı kaybetti.* BBC Türkçe Resmî İnternet Sitesi. https://www.bbc.com/turkce/articles/c1mg52mm4v4o

BBC. (2014, Temmuz 15). BRICS ülkelerinden IMF ve Dünya Bankası'na alternatif. BBC Türkçe Resmî İnternet Sitesi. https://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2014/07/140715_bric_imf

BBC. (2009, June 16). Nations Eye Stable Reserve System. BBC Official Website. http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/8102216.stm

BRICS Information Centre. (2009, July 16). Joint Statement of the BRIC Countries' Leaders. BRICS Official Website. http://www.brics.utoronto.ca/docs/090616-leaders.html

BRICS Information Centre. (2010, April 15). 2nd BRIC Summit of Heads of State and Government: Joint Statement. BRICS Official Website. http://www.brics.utoronto.ca/docs/100415-leaders.html

BRICS Information Centre. (2011, April 14). Sanya Declaration. BRICS Official Website. http://www.brics.utoronto.ca/docs/110414-leaders.html

BRICS Information Centre. (2012, March 29). Fourth BRICS Summit: Delhi Declaration. BRICS Official Website. http://www.brics.utoronto.ca/docs/120329-delhi-declaration.html

BRICS Information Centre. (2013, March 27). BRICS and Africa: Partnership for Development, Integration and Industrialisation. BRICS Official Website. http://www.brics.utoronto.ca/docs/130327-statement.html

BRICS Information Centre. (2014, July 15). The 6th BRICS Summit: Fortaleza Decleration. BRICS Official Website. http://www.brics.utoronto.ca/docs/140715-leaders.html

BRICS Information Centre. (2015, July 9). VII BRICS Summit: 2015 Ufa Decleration. BRICS Official Website. http://www.brics.utoronto.ca/docs/150709-ufa-declaration_en.html

BRICS Information Centre. (2017, September 4). BRICS Leaders Xiamen Decleration. BRICS Official Website. http://www.brics.utoronto.ca/docs/170904-xiamen.html

BRICS Information Centre. (2018 July, 26). BRICS in Africa: Collaoration for Inclusive Growth and Shared Prosperity in the 4th Industrial Revolution. BRICS Official Website. http://www.brics.utoronto.ca/docs/180726-johannesburg.html

BRICS Information Centre. (2021, September 9) XIII BRICS Summit: New Delhi Declaration. BRICS Official Website. http://www.brics.utoronto.ca/docs/210909-New-Delhi-Declaration.html

BRICS Information Centre. (2021, October 23) Strengthening Multilateralism for Just Global Development and Security. BRICS Official Website. http://www.brics.utoronto.ca/docs/241023-declaration.html

BRICS Brasil. (2025, January 20). About the BRICS. BRICS Official Website. https://brics.br/en/about-the-brics,

Bulut, E., & Tokatlıoğlu, İ. (2022). Türkiye Ekonomisi İçin Genişletilmiş Taylor Kuralı Analizi: ARDL Sınır Testi. *Fiscaoeconomia, 6*(3), 976-1002. https://doi.org/10.25295/fsecon.1063913

Ceran, A. (2019). 11'inci BRICS Zirvesi'nin Ardından: Çin, Diğerleri ve Ötekiler, İktisadi Kalkınma Vakfı, 16-19 Kasım, https://bulten.ikv.org.tr/?ust_id=9677&id=9679

Çelik, M. (2017). *Devletlerin egemen eşitliği: Bir uluslararası ilişkiler miti*. Nobel Akademik Yayıncılık, 31.

Deutsch, K. W., & Singer, J. D. (1964). Multipolar Power Systems and International Stability. *World Politics*, *16*(3), 390–406. https://doi.org/10.2307/2009578

Duran, B. (2024). Çok kutuplu dünyada türkiye'nin yeri. Setav Org. https://www.setav.org/cok-kutuplu-dunyada-turkiyenin-yeri

Demirtepe, T., Özdal, H. Has, K., & Özertem, H. (2013). *Türkiye-Russia Relations in the Post-Cold War Era: Current Dynamics, Future prospects,* Uluslararası Stratejik Araştırmalar kurumu (USAK).

Domazeti, R. (2023). Çin Arabuluculuğunda Suudi Arabistan-İran Anlaşması: İçeriği bölgesel ve küresel jeopolitiğe etkileri ve çıkmazlar. İnsamer. https://www.insamer.com/tr/cin-arabuluculugunda-suudi-arabistan-iran-anlasmasi-icerigi-bolgesel-ve-kuresel-jeopolitige-etkileri-ve-cikmazlari.html

Egeli, S. (2019). Making sense of Turkey's Air and missile defense merry-go-round. *all azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace,* 8(1), 69-92. https://doi.org/10.20991/allazimuth.470640

Ersungur, M.Ş., Boz-Çelebi, F., & Çınar, Ö. (2017). Türkiye ile BRICS ülkeleri arasındaki dış ticaret ilişkileri: Girdi-çıktı yöntemi ile bir analiz, *Business and Economics Research Journal*, *8*(3), 395-412.

Euronews. (2023, Ağustos 21). Dünya nüfusunun yüzde 40'ından fazlasına ve küresel ekonominin çeyreğine sahip BRICS grubu, yeni üyelerle büyüme arayışında. https://tr.euronews.com/2023/08/21/iran-suudi-arabistan-arjantin-ve-digerleri-hangi-ulkeler-neden-bricse-katilmak-istiyor

Euronews. (2024, Eyül 2). 'Türkiye BRICS'e başvurdu' iddiası: Dışişleri, 'bu konuda bilgi paylaşmadıklarını' belirtti. https://tr.euronews.com/2024/09/02/turkiye-bricse-katilmak-icin-aylar-once-resmi-basvuruda-bulundu-iddiasi,

Güvendik, Ö. M. (2023). Güney Afrika'da düzenlenen 15. BRICS Zirvesi sona erdi. Anadolu haber Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/guney-afrikada-duzenlenen-15-brics-zirvesi-sona-erdi/2975848

Ikenberry, G. J. (2001). *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order After Major Wars.* Princeton University Press.

İstikbal D., & Dilek Ş. (2019) Dönüşen dünya düzeninde "BRICS" Ve Türkiye'ye etkisi, *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, 4*(7), 48-60.

Izoria, M. (2024). Geopolitical Struggle for a Multipolar World Order. *Internatıonal Scıentıfıc Journal "The Caucasus And The World"*, (28), 134–140. https://doi.org/10.52340/isj.2024.28.15.

Jash, A. (2017). The Emerging Role of BRICS in the Changing World. http://www.indrastra.com/2017/06/PAPER-The-Emerging-Role-of-BRICS-in-the-Changing-World-Order-003-06-2017-0054html

Jones, S. (2015). *Financing Gloval Development: The BRICS New Development Bank, Bonn*: German Development Institute.

O'Neill, J. (2001). Building better global economic BRIC's, Goldman Sachs Global Economics Paper 66. https://www.goldmansachs.com/pdfs/insights/archive/archive-pdfs/build-better-brics.pdf

Poyraz, M. (2019). BRICS: Bir alternatif düzen arayışı mı? *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 24*(10), 434-449. https://doi.org/10.21076/vizyoner.509625

Küçükoğlu, S. (2021). Covid-19 pandemi sürecinin küresel ekonomik göstergeleri ve Türkiye'de Bankacılık ve Finans Sektörüne etkileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20*(42), 1269-1291. https://doi.org/10.46928/iticusbe.870711

McCarthy, S. (2022). In Beijing's BRICS summit, Putin is back on the world stage. CNN World. https://edition.cnn.com/2022/06/22/asia/brics-summit-china-russia-beijing-2022-intl-hnk-mic/index.html

Mearsheimer, J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics. W.W. Norton.*

Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, (2022, June 23). XIV BRICS Summit Beijing Declaration. http://brics2022.mfa.gov.cn/eng/dtxw/202206/t20220624_10709295.html

Ministery of External Affairs of India, (2022, June 23). XIV BRICS Summit Beijing Declaration. https://www.mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/35435/XIV+BRICS+Summit+Beijing+Declaration

Muratoğlu, G. D. (2020). *Türk Lirasının değer kaybetmesi ve düşük döviz rezervleri üzerine bir değerlendirme*. İksad Publishing House.

Özatay, F. (2011). Merkez Bankası'nın yeni para politikası: İki hedef-üç ara hedef-üç araç. *İktisat, İşletme ve Finans, 26*(302), 27-43.

Piper, L. (2015). The BRICS Phenomeon: From regional economic leaders to global political players, Bicas, Working Paper 3. https://www.researchgate.net/publication/275830654.

Quabiz, M. (2020). *Türkçe ve Hintçe-Urduca Ortak Kelimeler Yardımıyla Hindistanlı Öğrencilere Türkçe Öğretimi,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ranjan, A. (2016). BRICS-BIMSTEC, Outreach Summit and Bangladesh. Indian Council of World Affairs. https://www.icwa.in/show_content.php?lang=1&level=3&ls_id=1924&lid=533

SETA, (2023, Ağustos 23). 15. BRICS Zirvesi. https://www.setav.org/uzmanlar-cevapliyor/uzmanlar-cevapliyor-15-brics-zirvesi

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2024). "Hindistan'ın Ekonomisi". https://www.mfa.gov.tr/hindistan-ekonomisi.tr.mfa

T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2024).Türkiye'nin BRICS'e üyeliğinin Hindistan tarafından engellendiği iddiasına ilişkin açıklama, https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/turkiyenin-bricse-uyeliginin-hindistan-tarafindan-engellendigi-iddiasina-iliskin-aciklama#:~:text=Zirvede%20BRICS%20topluluğunun%20genişlemesiyle%20ilgili,dışında%20yapılan%20açıklamalara%20itibar%20etmeyiniz

Ulusoy Karacaer, M. (2018). SD Analiz-10. BRICS Zirvesi ve Türkiye. Stratejik Düşünce Enstitüsü. https://www.sde.org.tr/analizler/sd-analiz-10-brics-zirvesi-ve-turkiye-analizi-6113

Vandemoortel, M., Bird, K., Toit, A. D., Liu, M., Sen, K., & Soares, F. V. (2013). Building blocks for equitable growth: lessons from the BRICS. *Working Paper*, 365, 1-50. https://odi.org/en/publications/building-blocks-for-equitable-growth-lessons-from-the-brics/

Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics.* McGraw-Hill.

Wilson D., & Purushothaman R. (2003). *Dreaming with BRICs: The Path to 2050, Global Economics*. Goldman Sachs.

Wohlforth, W. (1999). The Stability of a Unipolar World. *International Security. 24 (1): 5–41*. https://doi.org/10.1162/016228899560031

Yaşar, F., & Bolat, İ. (2023). BRICS Ülkeleri ile Türkiye'nin ekonomik performansının dış ticaret verileri kapsamında TOPSIS yöntemi ile incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *16*(2), 181-194. https://doi.org/10.46790/erzisosbil.1371542

Yıldırımçakar, E. (2022). Türkiye-Çin ilişkilerine etki eden iç ve dış faktörler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 22*(1), 155-184. https://doi.org/10.32449/egetdid.1008864

KATKI ORANI ***CONTRIBUTION RATE***	**AÇIKLAMA** ***EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR** ***CONTRIBUTORS***
Fikir ve Kavramsal Örgü *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak *Form the research hypothesis or idea*	İrem Sinem ÇAM
Tasarım *Design*	Yöntem ve araştırma desenini tasarlamak *To design the method and research design.*	Emrah YILDIRIMÇAKAR
Literatür Tarama *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak *Review the literature required for the study*	Emrah YILDIRIMÇAKAR
Veri Toplama ve İşleme *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlaştırmak *Collecting, organizing and reporting data*	İrem Sinem ÇAM
Tartışma ve Yorum *Discussion and Commentary*	Elde edilen bulguların değerlendirilmesi *Evaluation of the obtained finding*	Emrah YILDIRIMÇAKAR

Destek ve Teşekkür Beyanı/ *Statement of Support and Acknowledgment*

Bu çalışmanın yazım sürecinde katkı ve/veya destek alınmamıştır.

No contribution and/or support was received during the writing process of this study.

Çatışma Beyanı/ *Statement of Conflict*

Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Researchers do not have any personal or financial conflicts of interest with other people and institutions related to the research.

Etik Kurul Beyanı/ *Statement of Ethics Committee*

Bu araştırma nitel yöntemle (geleneksel derleme) yapıldığı için Etik Kurul gereksinimi bulunmamaktadır.

Since this research was conducted with a qualitative method (traditional review), there is no need for an Ethics Committee.

Bu eser **Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY 4.0)** ile lisanslanmıştır.